Paranın Efendileri
1798-1848

ROTHSCHILD HANEDANI

NIALL FERGUSON

Çeviri: Cem Demirkan

Kronik

ROTHSCHILD HANEDANI
Paranın Efendileri, 1798-1848

—

NIALL FERGUSON

KRONİK KİTAP: 355
Dünya Tarihi Dizisi: 25

YAYIN YÖNETMENİ
Adem Koçal

EDİTÖR
M. Murtaza Özeren

ÇEVİRİ
Cem Demirkan

DÜZELTİ
Aysın Önen

KAPAK TASARIMI
Kutan Ural

MİZANPAJ
Kronik Kitap

1. Baskı, Ocak 2023, İstanbul

ISBN
978-625-6989-07-8

KRONİK KİTAP
Şakayıklı Sk. N°8, Levent
İstanbul - 34330 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 49639

www.kronikkitap.com
kronikkitap

BASKI VE CİLT
Optimum Basım
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
34295 K. Çekmece / İstanbul
Telefon: (0212) 463 71 25
Matbaa Sertifika No: 41707

Paranın Efendileri
1798-1848

ROTHSCHILD HANEDANI

NIALL FERGUSON

Çeviri: Cem Demirkan

Kronik

NIALL FERGUSON

1964 yılında Glasgow'da doğdu. Kuşağının en önemli Britanyalı tarihçilerinden sayılan Ferguson, Oxford Üniversitesi'nde tarih bölümünde okudu. Harvard Üniversitesi, Londra Ekonomi Okulu ve New York Üniversitesi'nde hocalık yapmıştır. Ekonomi ve finans tarihi, uluslararası tarih, İngiliz ve Amerikan tarihleri konusunda uzman olan Ferguson şu anda Stnford Üniversitesi Hoover Institute ve Harvard Üniversitesi Belfer Center bünyesinde çalışmalarını sürdürmektedir.

CEM DEMİRKAN

1973 yılında doğdu. 2003 yılında Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Uzun yıllardır çevirmenlik yapıyor.

Susan Felix ve Freya için

Metindeki görseller 11
Tablolar 14
Teşekkür 15
Aile Ağacı 18-21

GİRİŞ *Hakikat ile Efsane* 23

I — *Babalar ve Oğulları*

BİR *"Yüce Babamız": Soy* 63
MAYER AMSCHEL
ÇİFTE İHTİLAL

İKİ *Elektörün Hazinesi* 93
EFSANENİN KÖKENİ
MAYER AMSCHEL'İN MİRASI

II — *Kardeşler*

ÜÇ *"Başkomutan" (1813-1815)* 119
SAVAŞ VE BARIŞ
NATHAN'IN WATERLOO'SU
KARDEŞLİK

DÖRT *"Samydan Mutlaka Bir Şey Çıkar"* 152
BARIŞIN İKTİSADİ NETİCELERİ
"KUTSAL İTTİFAKIN BAŞ MÜTTEFİKİ"
MALİYE VE İHTİLAL
İHTİYAR BİR KADINI [İNGİLTERE MERKEZ BANKASI] KURTARMAK

BEŞ *"Velvele." (1826-1829)* 186
HALKLA İLİŞKİLER
CANNING'DEN WELLINGTON'A
İPLERİ TUTAN ELLER
PARA, PARA GETİRİR

ALTI *Amschel'in Bahçesi* 215
"İYİ YAHUDİ"
"İLAHİ BİR HAYIR": EŞİT HAKLAR
"İSTİSNAİ AİLE"

YEDİ *Baronlar* 246
TOPLUM
ZÜPPELİK
PAYE KAPMA "TELAŞI"
"DÜZGÜN TAHSİL"

SEKİZ *Ani İhtilaller (1830-1833)* 269
İHTİLAL VE RENTE
CONSOL'LAR VE ANAYASA

DOKUZ *Barışın Zincirleri (1830-1833)* 294
HABERLEŞME AĞLARI
BANKACILARIN DİPLOMASİSİ
ALTIN ZİNCİRLER
BARIŞI TAAHHÜT ETME

ON *Dünyanın Bankacısı* 325
SÜTUN
ROTHSCHILD SİSTEMİ
ROTHSCHILD ŞEBEKESİ
BORSA

ON BİR *"Il est mort" (1836)* 363
BİR CENAZE, BİR DÜĞÜN
HATIRA VE EFSANE
VERASET

III — *Amcalar ve Yeğenler*

ON İKİ *Aşk ve Borç* 393
HANNAH MAYER'İN SUÇU VE CEZASI
ŞEHİR İLE TAŞRA
SEÇKİNLERE HAS MEŞGALELER
SANATA YATIRIM
PİYANO DERSLERİ
KALEM ERBAPLARI

ON ÜÇ *Civa ile Hickory (1834-39)* 433
İBERYA İKİLEMİ
"O BERBAT ÜLKE": AMERİKA
THREADNEEDLE STREET'TE BELA

İÇİNDEKİLER

ON DÖRT *Tasarruf ile Silahlanma Arasında (1840)* 463
AĞI SERMEK
"ABSOLUMENT LE MAÎTRE DES FINANCES DE CE PAYS": BELÇİKA
ŞAM'A ÇIKAN YOLLAR
ERİHA'NIN SURLARI

ON BEŞ *"Şeytana Dizgin": Demiryollarında Oynamak (1830-46)* 494
SALOMON'UN HATTI: NORDBAHN
FRANKFURT: TAUNUSBAHN
"RİVE DROİTE'IN BAŞ HAHAMI"
İNGİLTERE BAĞLANTISI
DEMİRYOLUNUN ETKİSİ
KAZA

ON ALTI *1848* 528
"GELMİŞ GEÇMİŞ EN KÖTÜ İHTİLAL"
SERVET DÜŞMANLIĞI
HAYATTA KALMA
SÜKÛNET VE NİZAM

Ek I: Fiyatlar ve Satın Alma Gücü 579
Ek II: Döviz Kurları ve Seçili Mali İstatistikler 583
Kaynakça 585
Dizin 619

METİNDEKİ GÖRSELLER

1.i Anonim on sekizinci asır başı Trentli Simon ve *Judensau* baskısı. Kaynak: Schachar, *Judensau* (Alfred Rubens Collection, Jewish Museum London.)

1.ii Nathan Rothschild'in tekstil ihraç işinin hacmi 1801-1811 (£). Kaynak: RAL, 1/218/19-26, Fatura Defterleri.

4.i yüzde 3 consol'ların ortalama fiyatı, 1780-1830. Kaynak: Mitchell, *British historical statistics*, s. 455.

5.i: *Dukes Place'de Sadakat –ya da Bir Krediye Teşekkür Eden Yükleniciler* (1818). Kaynak: Jewish Theological Seminary, *Jew as Other*, s. 17. (Alfred Rubens Collection, Jewish Museum London.)

5.ii: George veya Robert Cruikshank, *Yahudi ile Doktor ya da Perde Arkasındaki Gizli Etki* (*Vide Times*, 19 Şubat 1828). Kaynak: Rubens,"Rothschilds in caricature," tablo VII. (Alfred Rubens Collection, Jewish Museum London.)

5.iii: Robert Cruikshank, Eski Yahudi ile Doktor Komedisine Yeni Sahne (Mart 1828). Kaynak: Jewish Theological Seminary, *Jew as Other*, s. 57; Rubens, "Rothschilds in caricature," tablo VIII. (Alfred Rubens Collection, Jewish Museum London.)

5.iv: "Shortshanks" (Seymour), Bir Hayırsız Vaka ya da Bir Tory Zaferi (Şubat 1828). Kaynak: Rubens, "Rothschilds in caricature," tablo VI. (Alfred Rubens Collection, Jewish Museum London.)

5.v: "Sharpshooter" *Velvele; ya da John Bull iki sahtekâr arasında ve kendini yankesicilerden kurtarması için Emniyet amirinden yardım istiyor. Genel olarak elinde yabancı tahvil olanlara ithaf edilmiştir* (1829). Kaynak: Rubens, "Rothschilds in caricature," tablo XI. (Alfred Rubens Collection Jewish Museum London.)

6.i: T. Jones, *Büyük Adamın Dostlarında Kral bankanın önünde yardım dağıtıyor* (1824). Bir Amatör tarafından tasarlanmış, B. Webster tarafından basılmıştır. Kaynak: Rubens, "Rothschilds in caricature," tablo III. (Alfred Rubens Collection, Jewish Museum London.)

6.ii: Anonim, "*Parlamento binasını alt üst etmek –Shakespeare,*" *Looking Glass*, No.3 (1830). Kaynak: Jewish Theological Seminary, *Jew as Other*, no. 34. (Alfred Rubens Collection, Jewish Museum London.)

6.iii: Anonim., *Doğunun Arifleri ile Batının Markizi, McLean'ın aylık karikatürleri*, No. 55 (1830). Kaynak: Rubens, "Rothschilds in caricature," tablo XII. (Alfred Rubens Collection, Jewish Museum London.

7.i: Ernst Schalk ve Philipp Herrlich, *Baron Moritz von Bethmann ve Baron Amschel von Rothschild, Bilder aus Frankfurt*, Nr. 1 (1848). Kaynak: Herding,"Rothschilds in der Karikatur," s. 51 . (Historisches Museum, Frankfurt am Main.)

8.i: H. Delaporte, *James de Rothschild ile Louis Philippe, La Caricature*, No. 67 (23 Haziran 1831). Kaynak: Rubens, "Rothschilds in caricature," tablo XVIII; Herding, "Rothschilds in der Karikatur," s. 25. (Stadt und Universitatsbibliothek, Frankfurt am Main.)

8.ii: Yüzde 3 ve yüzde 4 rente'lerin fiyatı, Mayıs 1830-Mayıs 1831. Kaynak: RAL, XI/109 dizisi, Paris'ten Londra'ya mektuplar.

8.iii: Anonim, *Die Krähwinkler suchen die Papiere in die Höhe zu treiben* (1830-31). Kaynak: Rubens, "Rothschilds in caricature," tablo XVII, no. 22. (Alfred Rubens Collection, Jewish Museum London.)

8.iv: Yüzde 3 consolların haftalık kapanış fiyatı, 1828-1832. Kaynak: *Spectator.*

9.i: S. W. Fores, *Protokol Cemiyeti Öfkeli ya da Katılımcılar Şaşkın. A Sketch in Downing Street* (1831).

9.ii: "J.W.W.," Kazı Yolmak ya da Belçika Dostları ve Müttefikleri Tarafından Destekleniyor (1831). Kaynak: Rubens, "Rothschilds in caricature," tablo XIV. (Alfred Rubens Collection, Jewish Museum London.)

10.i: "A.C." (Crowhill), *Büyük Kredi Topacı* (1820). Kaynak: Rubens, "Rothschilds in caricature," tablo XI., no. 10 (N. M. Rothschild and Sons Limited.)

10.ii: Die Generalpumpe (yak. 1840). (Historisches Museum, Vienna.)

10.iii: Richard Dighton, *Borsadan Bir Manzara* (1817). Kaynak: Rubens, "Rothschilds in caricature," tablo I., no. 1 (The Rothschild Archive.)

10.iv: Thomas Jones, *Borsanın Sütunu* (1829). Kaynak: Rubens, "Rothschilds in caricature," tablo IX. (N. M. Rothschild and Sons Limited.)

10.v: William Makepeace Thackeray, *N. M. Rothschild ESQ., National Standard*, 18 Mayıs 1833. Kaynak: Ek II, Tablo b.

10.vi: N. M. Rothschild & Sons, sermaye yüzdesi olarak senelik kâr, 1830-1849. Kaynak: Ek II, Tablo b.

10.vii: I. Nussgieg, G. Geissler'in izniyle, *Der Musterreiter* (1825). Kaynak: Herding, "Rothschilds in der Karikatur," s. 52. (Stadt- und Universitatsbibliothek, Frankfurt am Main.)

10.viii: "An Amateur," *New Court Yangın Siperi* (1824), H. Fores tarafından yayınlandı. Kaynak: Rubens, "Rothschilds in caricature," tablo IV. (Alfred Rubens Collection, Jewish Museum London.)

10.ix: "A Sharpshooter," *Pazarlık Yapmayı Bilen Adam* (14 Temmuz 1829). Kaynak: Rubens, "Rothschilds in caricature," tablo X. (Alfred Rubens Collection, Jewish Museum London.)

11.i: 1836'da yüzde 3 consolların haftalık kapanış fiyatı. Kaynak: *Spectator.*

11.ii: Mons. Edouart, *Büyük Adamın Gölgesi*, J. Knight tarafından basıldı, *Standidge and Lemon* (6 Ağustos 1836). Kaynak: Rubens, "Rothschilds in caricature," tablo X.

11.iii: R. Cullen, *Merhum N. M. Rothschild ESQ'nun Gölgesi* (1837). Kaynaklar: Rothschild, *Dear Lord Rothschild*, tablo 72; Rubens, *Anglo-Jewish portraits*, s. 103.

13.i: Anonim, *No. 1. City Politics-Jew-Dish-us Pastacı: Dilim isteyen? Kim bir dilim ister?* (1834 veya 1835). Kaynak: Rubens, "Rothschilds in caricature," tablo XV.

13.ii: Anonim., *No. 2 City Politics –Jew-dish-us pastacı, o pirinçli pasta çok güzel satti* (1834 veya 1835). Kaynak: Rubens, "Rothschilds in caricature," tablo XV.

16.i: Eduard Kretschmer (Andreas Achenbach izniyle), *Apotheose und Anbetung des Götzen unserer Zeit* (1848). Kaynak: Herding, "Rothschilds in der Karikatur," s. 36. (Düsseldorf Kunstmuseum.)

16.ii: Anonim., *Anbetung der Könige* (1848). Kaynak: Herding, "Rothschilds in der Karikatur," s. 32. (Herzog-Anton-Ulrich Museum, Brunswick.)

16.iii: "W.V.," *Baron: "Noch niks zu handele, Härr Minister?"* (1848). Kaynak: Herding, "Rothschilds in der Karikatur," s. 30. (Stadt- und Universitatsbibliothek, Frankfurt am Main.)

16.iv: Anon., *Barrikaten-Scene am 18. September: Was geht vor in mein Haus?* (18 Eylül 1848). Kaynak: Herding, "Rothschilds in der Karikatur," s. 28. (Stadt- und Universitatsbibliothek, Frankfurt am Main.)

16.v: "Alexander," *Eine Sturmpetition: Das Steigen und Fallen auf der Börse* (1848). Kaynak: Herding, "Rothschilds in der Karikatur," s. 35 (Historisches Museum, de Stadt Wien.)

TABLOLAR

Tablo 10a: Müşterek Rothschild Sermayesi, 1797-1844 (bin pound).

Tablo 10b: Beş Rothschild şubesinin ortalama senelik kârı, 1818-1844 (bin pound).

Tablo 10c: Londra ve Frankfurt şubelerinin verdiği kredilerin itibari kıymeti, 1820-1859 (on yıl olarak, pound).

Tablo 10d: Londra şubesinin verdiği krediler, 1818-1846 (alıcıya göre).

Tablo 16a: 1846-1848 iktisadi buhranı.

EK II Tablo a: Sterlini Frankfurt'a guldenine çevirme oranı, 1798-1836

EK II Tablo b: N. M. Rothschild & Sons: kâr zarar hesapları, 1829-1848 (pound).

TEŞEKKÜR

Windsor Şatosu'nda bulunan Kraliyet Arşivindeki belgelerden Kraliçenin izniyle alıntı yapılmıştır. Büyük büyük babası Nathan Mayer Rothschild'in İngiltere'ye varışının iki yüzüncü senesi onuruna şirketin tarihinin yazılmasını teklif eden, N. M. Rothschild & Sons'ın yönetim kurulu başkanı Sör Evelyn de Rothschild'dir; Rothschild arşivine girmeme izin verdiği için kendisine özel bir teşekkür borçluyum. Amschel Rothschild de, 1996'daki trajik vefatının evvelinde, projeyle gayet yakından ilgilendi. Lord Rothschild, Edmund de Rothschild, Leopold de Rothschild ve Baron David de Rothschild de kendileriyle mülakat yapmama izin verme nezaketini gösterdiler. Onlar ve diğerleri metnin belli bölümlerini okuyup yorumlama zahmetinden de kaçınmadılar. Girişin ilk şeklini düzelten Miriam Rothschild'e ve Fransız bankası ve ailesinin yakın tarihiyle alakalı bölümleri inceleyen Baron Guy de Rothschild'e minnettarım. Kendi araştırması ve yazılarını bir kenara bırakıp, ilk taslağın tümünü okuyup yorumlayan Emma Rothschild'e çok teşekkür ediyorum. Lionel de Rothschild ilk taslağımı titizlikle inceleyerek yaptığım nice hatayı düzeltti ki bu zahmeti karşılığında ona ne kadar teşekkür etsem azdır. Beşinci Earl'ün şahsi evrakına erişmeme izin verip Dalmeny'de beni misafir ettiklerinden dolayı Rosebery Earl'ü ve Kontesine de teşekkür etmek istiyorum.

N. M. Rothschild & Sons'daki pek çok müdür ve çalışan da bana yardımcı oldu. Özellikle Tony Chapman, Russell Edey, Grant Manheim, Bernard Myers, David Sullivan, Lorna Lindsay, Hazel Matthews ve Oleg Sheiko'ya teşekkür etmek istiyorum.

Bu tür projeler büyük ölçüde arşivci ve kütüphanecilerin emeği ve tecrübesine dayanır. Bu nedenle Rothschild Arşivine minnettarım: Victor Gray ve Melanie Aspey, yardımcıları Tamsin Black ve Mandy Bell hiç şikayet etmeden benim karmaşık çalışma yöntemim ve kestirilemez taleplerime tahammül ettiler. Ayrıca selefleri Simone Mace ve Ann Andlaw'a da teşekkür etmek istiyorum. Windsor Sarayı'ndaki Kraliyet Arşivinin kayıt memuru Sheila de Bellaigue verimliliğin vücut bulmuş hali gibiydi; İngiltere Merkez Bankası'ndan Henry Gillett ve Sarah Millard ile Hatfield House'daki Robin Harcourt-Williams'ın da ondan aşağı kalır yanları yoktu. Moskova'daki Tarihî Belge Arşivini

Koruma Merkezinden Dr. M. M. Muchamedjanov ve asistanlarına da minnetlerimi sunuyorum. Ek olarak, sayacağım yerlerdeki arşivci ve kütüphaneciler tarafından bana ve asistanlarıma müthiş kolaylık sağlanıp yardım edildi: Anglo-Jewish Arşivi, Southampton Üniversitesi; Archives Nationales, Paris; Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Münih; Birmingham Üniversitesi Kütüphanesi; Bodleian Kütüphanesi; British Kütüphanesi; Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi; Geheime Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem; Hessische Staatsarchiv, Marburg; Lordlar Kamarası Kayıt Ofisi; Institut für Stadtgeschichte, Frankfurt; Yahudi Müzesi, Frankfurt; Leo Baeck Enstitüsü, New York; İskoçya Millî Kütüphanesi; Rhodes House, Oxford; Times Arşivi; Thüringische Hauptstaatsarchiv, Weimar.

Lord Weidenfeld'e bu kitabı yazmam için beni teşvik ettiği ve diğer pek çok nazik davranışı için müteşekkirim. Vakit ayırıp zamanında yetiştiremediğimde ya da metin olması gerekenden uzun olduğunda bana cesaret veren Anthony Cheetham'a da teşekkür borçluyum. Ion Trewin daima harika bir editör oldu; aynısı redaktörüm Peter James için de geçerlidir. Katkılarından dolayı Rachel Leyshon, Francis Gotto ve Carl Stott'a da teşekkür etmek istiyorum.

Yayıncı temsilcilerim Gill Coleridge ile Georgina Capel, bir yazarın ulaşmayı isteyeceği tüm tavsiyeler sağlayıp adıma zorlu müzakereler yürüttüler.

Eğer araştırma desteği almış olmasaydım bu kitabı değil beş senede, herhangi bir zamanda yazmam mümkün olmazdı. Birinci ve ikinci nesil Rothschildlerin kullandığı eski İbraniceyi deşifre etmekteki eşsiz kabiliyeti bu kitap için olmazsa olmaz olan Mordechai Zucker'i ayrıca zikretmek istiyorum. Ben ortaya çıkmadan seneler evvel yapmış olduğu tercümeler ve orijinal *Judendeutsch'u* okuyup kaydettiği kasetler sayesinde bu kitabın temel aldığı en önemli evrakı okuyabilmem mümkün oldu. Uzun zamandır kayıp olan Rothschildlere dair edebi göndermeleri de arayıp bulan çok kıymetli Abigail Green olmasaydı, Fransız Rothschildlerin mektuplarından da fazla yararlanmam mümkün olmayacaktı. Finansla ilgili konularda Edward Lipman'dan destek aldım; Rainer Liedtke'nin Yahudi tarihiyle alakalı hayati öneme haiz uzmanlığından yararlandım. Harry Seekings ve Glen O'Hara da on dokuzuncu asır mali istatistiklerini didikledi. Andrew Vereker, Natty Rothschild'in dağınık siyasi mektuplarının izini sürdü. Katherine Astill, Elizabeth Emerson, Bernhard Fulda, Tobias Jones ve Suzanne Nicholas'a da teşekkür etmek istiyorum.

Nihai metin önceki taslakları okuyan tarihçilerin tenkitlerine çok şey borçludur. David Landes aile adına bir nevi doktora tezi danışmanı gibi hareket etti. Modern iktisat tarihçilerinin en büyük ustalarından biri tarafından eserimin bu denli bir ilgiyle okuması benim için büyük bir ayrıcalık olmuştur. İlk taslağımı okumaya zaman bulan bu alandaki diğer bir üstada, Barry Supple'a da teşekkür etmek istiyorum; eski Dostum Jonathan Steinberg'e de

çok zor bir dönemde olmasına rağmen ilk bölümleri okumaya zaman ayırabildiği için minnettarım. Frankfurt Yahudi Müzesi'nden Fritz Backhaus ve Helga Krohn muhteşem sergileri için topladıkları çok kıymetli eserleri benimle paylaştılar; onlara ve yardımcıları Rainer Schlott'a müteşekkirim. Robert Evans, Gerry Feldman, John Grigg, Lord Jenkins of Hillhead, Rainer Liedtke, Reinhard Liehr, Wolfgang Mommsen, Susannah Morris, Aubrey Newman, Sör John Plumb, Hartmut Pogge von Strandmann ve Andrew Roberts okuyup yorumda bulunanlardan bazılarıdır. Onlara ve Rothschild tarihini anlattığım konferans ve seminerlerde yorumlarını esirgemeyenlere teşekkür ediyorum. Ayrıca, sergilediği akademisyen yoldaşlığı için Moskova'dan Amos Elon'a da teşekkür ediyorum.

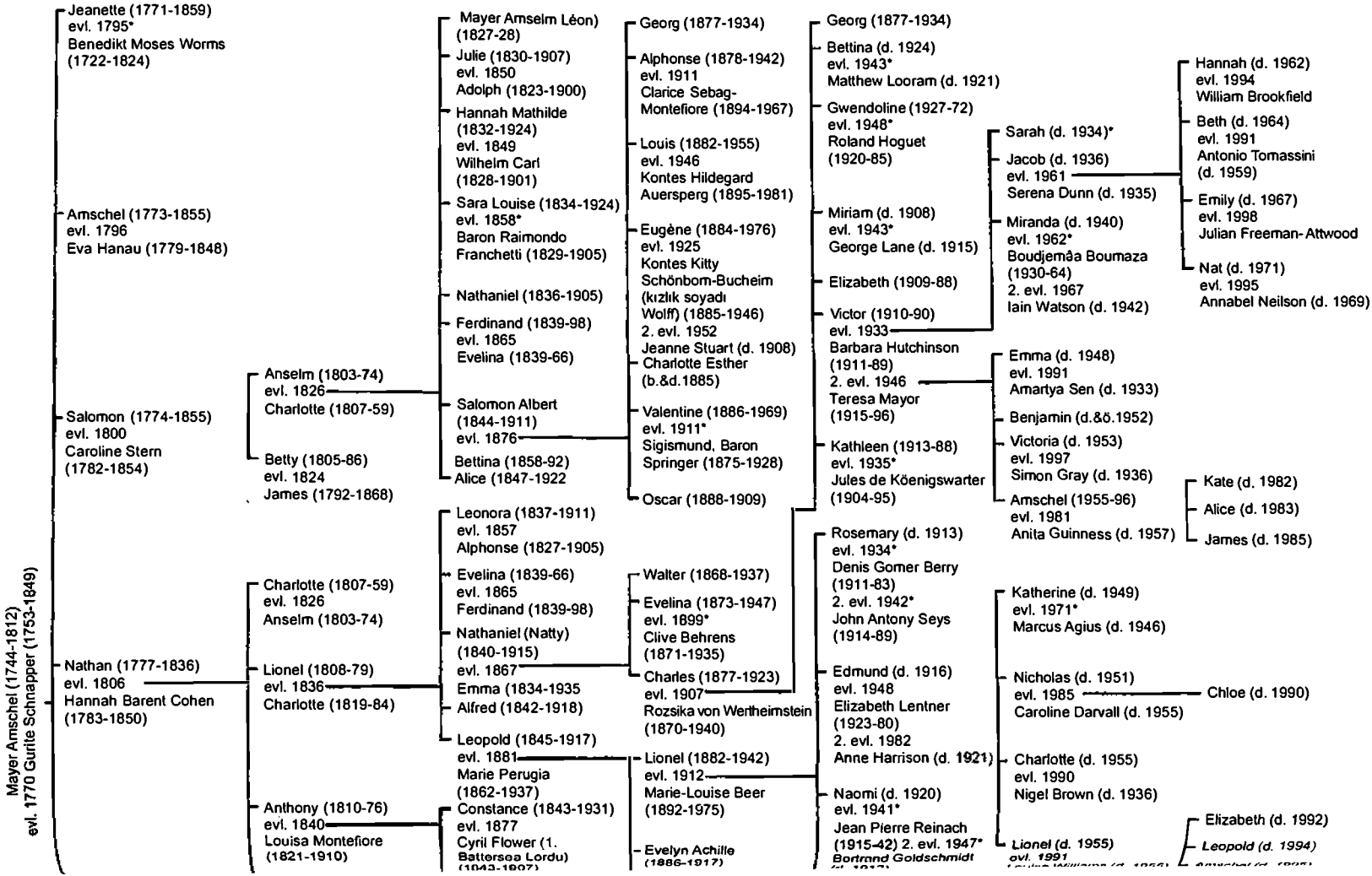
Kitabın yazıldığı beş sene müddetince yokluğuma veya dalgınlığıma tahammül eden Oxford Principal and Fellows of Jesus Koleji'ne ve Oxford Modern Tarih Fakültesi çalışanlarına teşekkür ediyorum. Paylaşmamız gereken yükü çoğunlukla tek başına sırtlanan mesai arkadaşım Felicity Heal'e ve ayrıca Dafna Clifford, Don Fowler, Patrick McGuinness'e minnettarım. Üniversite çalışanlarının da dolaylı olarak çok yardımını gördüm; vazifeleri olmadığı halde bana yardım eden Vivien Bowyer ve Robert Haynes'in isimlerini ayrı olarak zikretmemi umarım diğerleri affeder. Modern Diller Fakültesi'nden Doris Clifton'a da teşekkür etmek istiyorum. Yeri doldurulamaz Amanda Hall'a da ne kadar teşekkür etsem azdır.

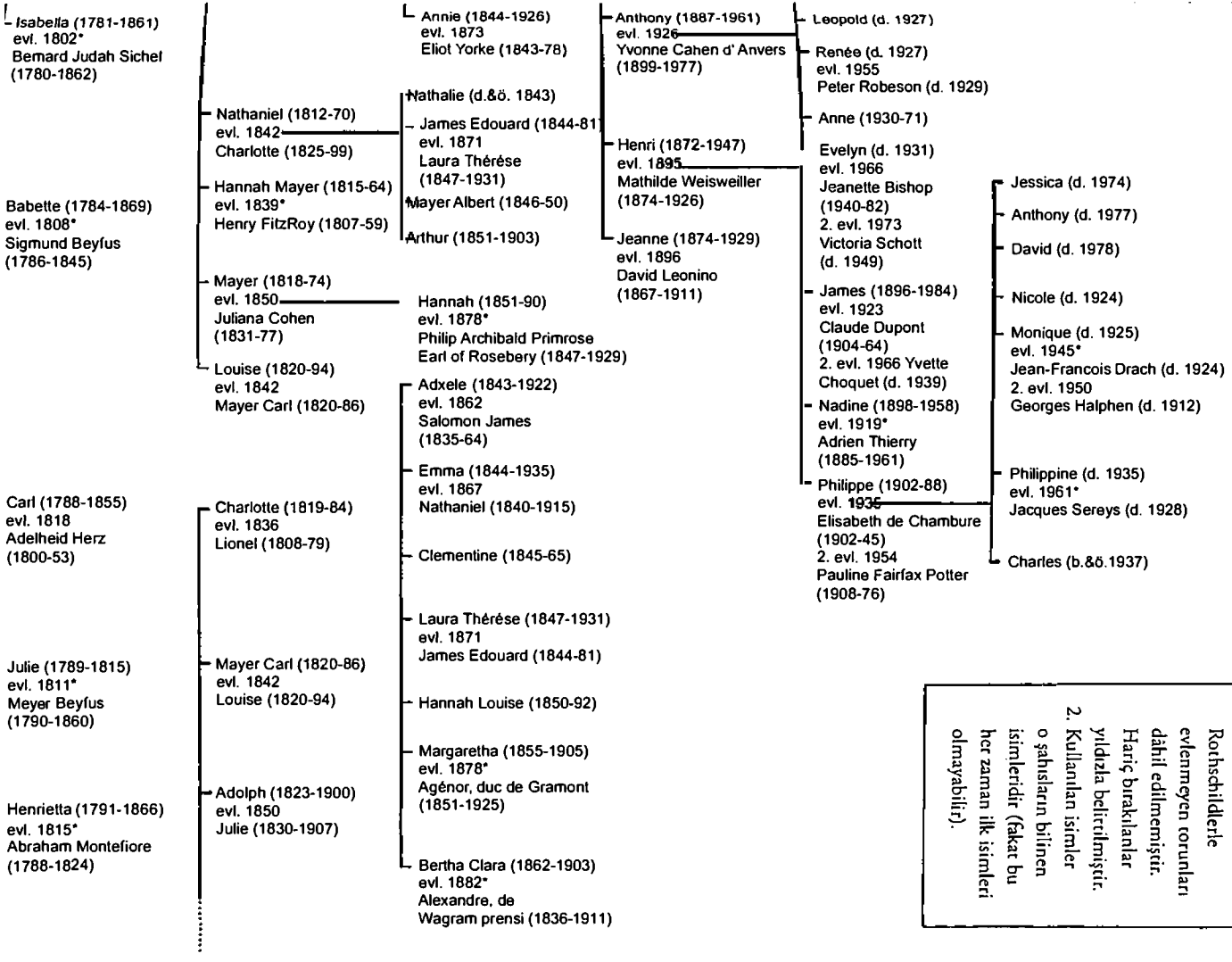
Son olarak bu kitabı adadığım Susan, Felix ve Freya'ya teşekkür ediyorum.

Not: "Yetkili" Yazar Olmak Üzerine

İlk metni okuyan Rothschild ailesi mensuplarının sansürcü gibi hareket etmediğini belirtmekte fayda olacağını düşünüyorum. En başından itibaren resmî olarak Mart 1915 öncesine (Birinci Lord Rothschild'in ölüm tarihi) ait Londra'daki Rothschild Arşivi'nden dilediğim gibi alıntı yapabileceğim hususunda anlaştık; ayrıca diğer arşivler ve küratörleri izin verdiği müddetçe şahsi koleksiyonlar için de aynısı geçerliydi. Ayrıca N. M. Rothschild & Sons'ın metin üzerinde yorum yapma hakkına sahip olduğu hususunda da anlaşıldı. Bu anlaşma uygulamada tahmin ettiğimden dahi güzel sonuç verdi. Şüpheye yer bırakmamak için: En başından itibaren Ranke ilkesine riayet ederek tarihi mümkün olabildiğince "gerçeğe en yakın biçimde" anlatmaya çalıştım ve ailenin yorumları bu teşebbüsümde bana çok yardımcı oldu. Onların tarihî doğruluğa olan sadakatleri beni çok etkiledi. Eğer bu eser Ranke ilkesinin hakkını verecek seviyede değilse tek ümidim bunun nedeninin okumaya zaman bulamadığım, günümüze ulaşamayan ya da hiç var olmayan belgeler olmasıdır. Elbette ki tüm hatalar sadece bana aittir.

Niall Ferguson

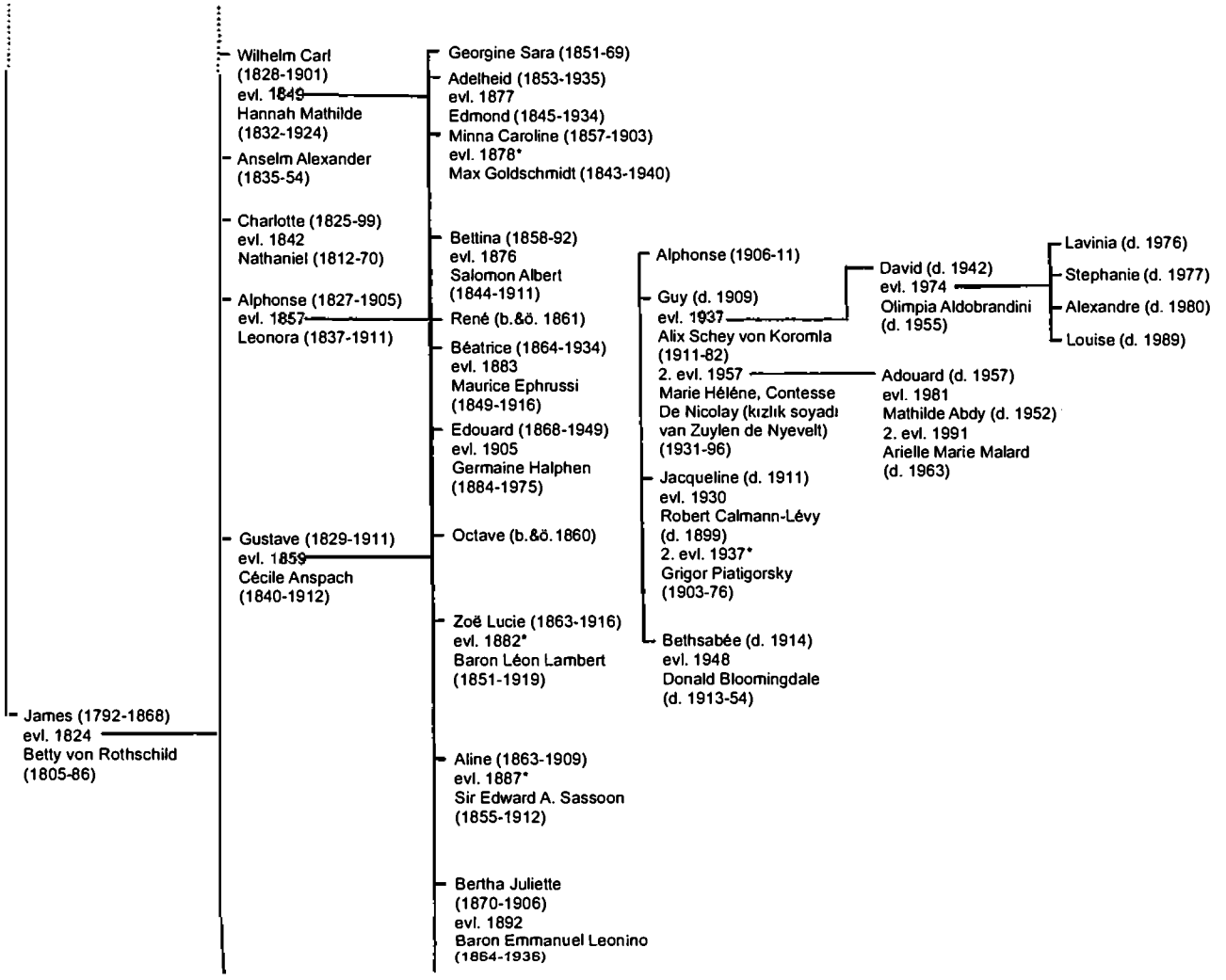

Mayer Amschel (1744-1812)
evl. 1770 Gurite Schnapper (1753-1849)
Jeanette (1771-1859)
evl. 1795*
Benedikt Moses Worms
(1722-1824)
Amschel (1773-1855)
evl. 1796
Eva Hanau (1779-1848)
Salomon (1774-1855)
evl. 1800
Caroline Stern
(1782-1854)
Nathan (1777-1836)
evl. 1806
Hannah Barent Cohen
(1783-1850)
Anselm (1803-74)
evl. 1826
Charlotte (1807-59)
Betty (1805-86)
evl. 1824
James (1792-1868)
Charlotte (1807-59)
evl. 1826
Anselm (1803-74)
Lionel (1808-79)
evl. 1836
Charlotte (1819-84)
Anthony (1810-76)
evl. 1840
Louisa Montefiore
(1821-1910)
Mayer Amselm Léon)
(1827-28)
Julie (1830-1907)
evl. 1850
Adolph (1823-1900)
Hannah Mathilde
(1832-1924)
evl. 1849
Wilhelm Carl
(1828-1901)
Sara Louise (1834-1924)
evl. 1858*
Baron Raimondo
Franchetti (1829-1905)
Nathaniel (1836-1905)
Ferdinand (1839-98)
evl. 1865
Evelina (1839-66)
Salomon Albert
(1844-1911)
evl. 1876
Bettina (1858-92)
Alice (1847-1922
Leonora (1837-1911)
evl. 1857
Alphonse (1827-1905)
Evelina (1839-66)
evl. 1865
Ferdinand (1839-98)
Nathaniel (Natty)
(1840-1915)
evl. 1867
Emma (1834-1935
Alfred (1842-1918)
Leopold (1845-1917)
evl. 1881
Marie Perugia
(1862-1937)
Constance (1843-1931)
evl. 1877
Cyril Flower (1.
Battersea Lordu)
(1843-1907)
Georg (1877-1934)
Alphonse (1878-1942)
evl. 1911
Clarice Sebag-
Montefiore (1894-1967)
Louis (1882-1955)
evl. 1946
Kontes Hildegard
Auersperg (1895-1981)
Eugène (1884-1976)
evl. 1925
Kontes Kitty
Schönbom-Bucheim
(kızlık soyadı
Wolff) (1885-1946)
2. evl. 1952
Jeanne Stuart (d. 1908)
Charlotte Esther
(b.&d.1885)
Valentine (1886-1969)
evl. 1911*
Sigismund, Baron
Springer (1875-1928)
Oscar (1888-1909)
Walter (1868-1937)
Evelina (1873-1947)
evl. 1899*
Clive Behrens
(1871-1935)
Charles (1877-1923)
evl. 1907
Rozsika von Wertheimstein
(1870-1940)
Lionel (1882-1942)
evl. 1912
Marie-Louise Beer
(1892-1975)
Evelyn Achille
(1886-1917)
Georg (1877-1934)
Bettina (d. 1924)
evl. 1943*
Matthew Looram (d. 1921)
Gwendoline (1927-72)
evl. 1948*
Roland Hoguet
(1920-85)
Miriam (d. 1908)
evl. 1943*
George Lane (d. 1915)
Elizabeth (1909-88)
Victor (1910-90)
evl. 1933
Barbara Hutchinson
(1911-89)
2. evl. 1946
Teresa Mayor
(1915-96)
Kathleen (1913-88)
evl. 1935*
Jules de Köenigswarter
(1904-95)
Rosemary (d. 1913)
evl. 1934*
Denis Gomer Berry
(1911-83)
2. evl. 1942*
John Antony Seys
(1914-89)
Edmund (d. 1916)
evl. 1948
Elizabeth Lentner
(1923-80)
2. evl. 1982
Anne Harrison (d. 1921)
Naomi (d. 1920)
evl. 1941*
Jean Pierre Reinach
(1915-42) 2. evl. 1947*
Bertrand Goldschmidt
Sarah (d. 1934)*
Jacob (d. 1936)
evl. 1961
Serena Dunn (d. 1935)
Miranda (d. 1940)
evl. 1962*
Boudjemâa Boumaza
(1930-64)
2. evl. 1967
Iain Watson (d. 1942)
Emma (d. 1948)
evl. 1991
Amartya Sen (d. 1933)
Benjamin (d.&ö.1952)
Victoria (d. 1953)
evl. 1997
Simon Gray (d. 1936)
Amschel (1955-96)
evl. 1981
Anita Guinness (d. 1957)
Katherine (d. 1949)
evl. 1971*
Marcus Agius (d. 1946)
Nicholas (d. 1951)
evl. 1985
Caroline Darvall (d. 1955)
Chloe (d. 1990)
Charlotte (d. 1955)
evl. 1990
Nigel Brown (d. 1936)
Lionel (d. 1955)
evl. 1991
Hannah (d. 1962)
evl. 1994
William Brookfield
Beth (d. 1964)
evl. 1991
Antonio Tomassini
(d. 1959)
Emily (d. 1967)
evl. 1998
Julian Freeman-Attwood
Nat (d. 1971)
evl. 1995
Annabel Neilson (d. 1969)
Kate (d. 1982)
Alice (d. 1983)
James (d. 1985)
Elizabeth (d. 1992)
Leopold (d. 1994)

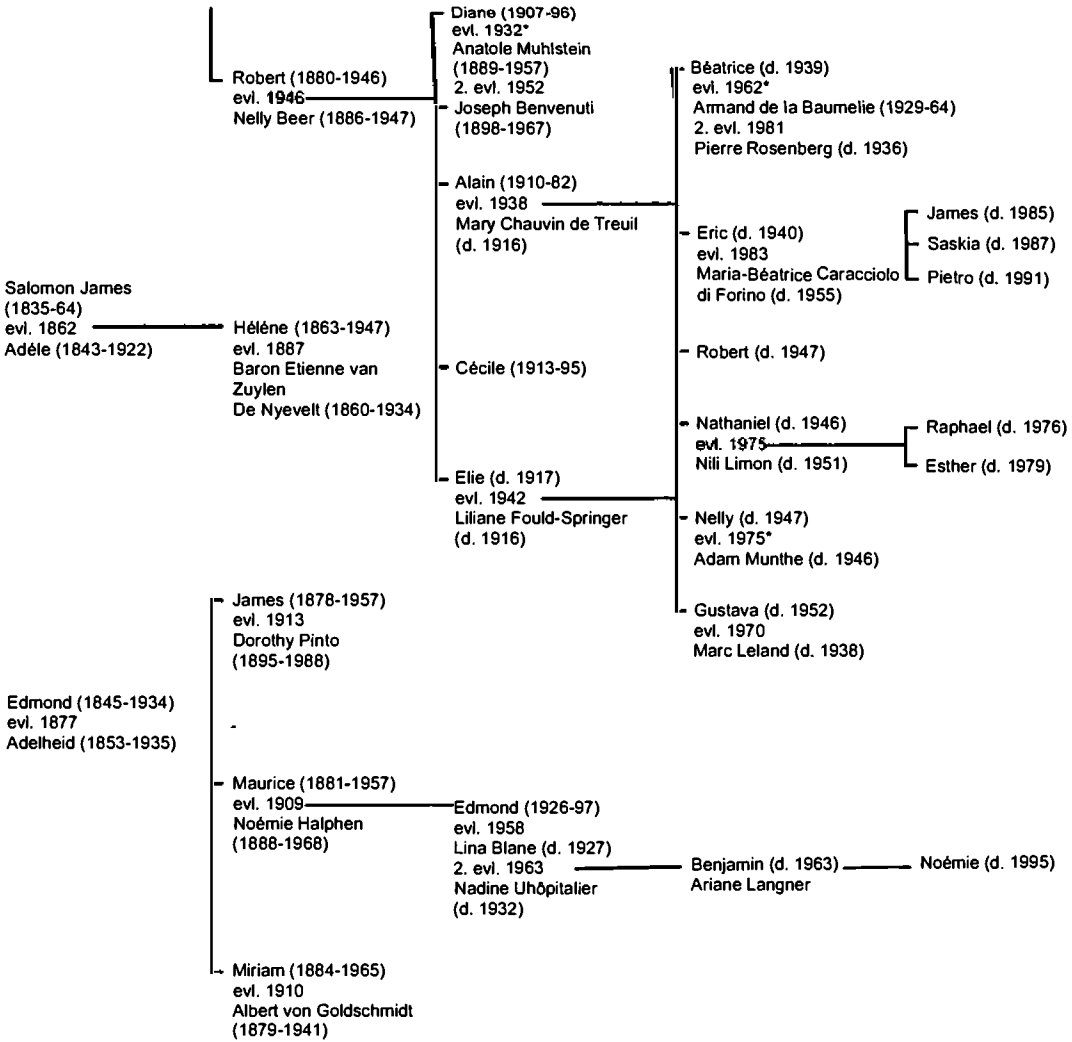

Rothschild ailesinin sekiz kuşağı: basit soy ağacı

Notlar.

1. Kadın Rothschildlerin Rothschildlerle evlenmeyen torunları dâhil edilmemiştir.
Hariç bırakılanlar yıldızla belirtilmiştir.
2. Kullanılan isimler o şahısların bilinen isimleridir (fakat bu her zaman ilk isimleri olmayabilir).

James (1792-1868)
evl. 1824
Betty von Rothschild
(1805-86)
Wilhelm Carl
(1828-1901)
evl. 1849
Hannah Mathilde
(1832-1924)
Anselm Alexander
(1835-54)
Charlotte (1825-99)
evl. 1842
Nathaniel (1812-70)
Alphonse (1827-1905)
evl. 1857
Leonora (1837-1911)
Gustave (1829-1911)
evl. 1859
Cécile Anspach
(1840-1912)
Georgine Sara (1851-69)
Adelheid (1853-1935)
evl. 1877
Edmond (1845-1934)
Minna Caroline (1857-1903)
evl. 1878*
Max Goldschmidt (1843-1940)
Bettina (1858-92)
evl. 1876
Salomon Albert
(1844-1911)
René (b.&ö. 1861)
Béatrice (1864-1934)
evl. 1883
Maurice Ephrussi
(1849-1916)
Edouard (1868-1949)
evl. 1905
Germaine Halphen
(1884-1975)
Octave (b.&ö.1860)
Zoë Lucie (1863-1916)
evl. 1882*
Baron Léon Lambert
(1851-1919)
Aline (1863-1909)
evl. 1887*
Sir Edward A. Sassoon
(1855-1912)
Bertha Juliette
(1870-1906)
evl. 1892
Baron Emmanuel Leonino
(1864-1936)
Alphonse (1906-11)
Guy (d. 1909)
evl. 1937
Alix Schey von Koromla
(1911-82)
2. evl. 1957
Marie Héléne, Contesse
De Nicolay (kızlık soyadı
van Zuylen de Nyevelt)
(1931-96)
Jacqueline (d. 1911)
evl. 1930
Robert Calmann-Lévy
(d. 1899)
2. evl. 1937*
Grigor Piatigorsky
(1903-76)
Bethsabée (d. 1914)
evl. 1948
Donald Bloomingdale
(d. 1913-54)
David (d. 1942)
evl. 1974
Olimpia Aldobrandini
(d. 1955)
Adouard (d. 1957)
evl. 1981
Mathilde Abdy (d. 1952)
2. evl. 1991
Arielle Marie Malard
(d. 1963)
Lavinia (d. 1976)
Stephanie (d. 1977)
Alexandre (d. 1980)
Louise (d. 1989)

Diane (1907-96)
evl. 1932*
Anatole Muhlstein
(1889-1957)
2. evl. 1952
Joseph Benvenuti
(1898-1967)
Robert (1880-1946)
evl. 1946
Nelly Beer (1886-1947)
Béatrice (d. 1939)
evl. 1962*
Armand de la Baumelie (1929-64)
2. evl. 1981
Pierre Rosenberg (d. 1936)
Alain (1910-82)
evl. 1938
Mary Chauvin de Treuil
(d. 1916)
James (d. 1985)
Saskia (d. 1987)
Pietro (d. 1991)
Eric (d. 1940)
evl. 1983
Maria-Béatrice Caracciolo
di Forino (d. 1955)
Salomon James
(1835-64)
evl. 1862
Adèle (1843-1922)
Héléne (1863-1947)
evl. 1887
Baron Etienne van
Zuylen
De Nyevelt (1860-1934)
Robert (d. 1947)
Cécile (1913-95)
Nathaniel (d. 1946)
evl. 1975
Nili Limon (d. 1951)
Raphael (d. 1976)
Esther (d. 1979)
Elie (d. 1917)
evl. 1942
Liliane Fould-Springer
(d. 1916)
Nelly (d. 1947)
evl. 1975*
Adam Munthe (d. 1946)
Gustava (d. 1952)
evl. 1970
Marc Leland (d. 1938)
James (1878-1957)
evl. 1913
Dorothy Pinto
(1895-1988)
Edmond (1845-1934)
evl. 1877
Adelheid (1853-1935)
Maurice (1881-1957)
evl. 1909
Noémie Halphen
(1888-1968)
Edmond (1926-97)
evl. 1958
Lina Blane (d. 1927)
2. evl. 1963
Nadine Uhôpitalier
(d. 1932)
Benjamin (d. 1963)
Ariane Langner
Noémie (d. 1995)
Miriam (1884-1965)
evl. 1910
Albert von Goldschmidt
(1879-1941)

GİRİŞ

Hakikat ile Efsane

— I —

Üçüncü Lord Rothschild bir keresinde bankacılığın "paranın, bulunduğu yer olan A noktasından ihtiyaç duyulduğu yer olan B noktasına gönderilmesi" olduğunu söylemişti. Bu bakış açısında, her ne kadar Victor Rothschild'in maliyeye dair tutkusuz tavrını yansıtıyorsa da, haklılık payı olduğu inkâr edilemez. Ancak, büyük büyük büyükbabasının iki asır önce kurmuş olduğu şirketin tarihi paranın A noktasından B noktasına sevk edilmesinden başka bir şey içermiyor olsaydı, bu kitap çok sıkıcı olurdu. Ama öyle değil.

Tüm bankaların bir tarihi vardır ancak hepsininki araştırılıp yazılmamıştır; öte yandan içlerinde kendine has bir mitolojiye sahip olan sadece Rothschildlerdir. On dokuzuncu asrın ikinci on yılından itibaren ailenin menşei ve servetlerinin boyutları; çok hızlı yükselişlerinin içtimai yankıları; sadece yaşadıkları beş ülkede değil tüm dünya üzerindeki siyasi nüfuzları ve Yahudilikleri daima tartışma konusu halini almıştır. Bunun neticesinde ortaya çıkan efsane de en az N. M. Rothschild & Sons şirketinin kendisi kadar uzun ömürlü olmuştur. "Rothschild" ismi (ki Almanca aslından "Kızıl Kalkan" olarak tercüme edilebilir) günümüzde, yüzyıl önce Çehov'un tabiriyle ölmek üzere olan bir Rus tabut imalatçısının o ismi alaycı biçimde fakir bir Yahudi müzisyen için kullanabileceği dönemde olduğu kadar meşhur olmayabilir.[1] Fakat okuyucuların çoğuna, hâlâ belli aralıklarla basında yer aldığından dolayı, bu isim aşina gelecektir. Bankaları 1815 senesinden sonra asrın geri kalanında olduğu gibi bir mali dev olmasa da, aile büyük ölçüde dağılıp karışmış olsa da bu isim hâlâ, bazılarını da huzursuz ederek, dikkat çekmeye devam eder. İktisatla zerre kadar alakası olmayan insanlar bile hayatları

1 Çehov, "Rothschild'in Kemanı" –on dokuzuncu asırda halkın büyük çoğunluğunun nasıl yaşadığını anlamak isteyen okuyuculara tavsiye edilebilecek bir hikâye: Rothschildlerden farklı olarak onlar sefalet içerisinde yaşıyordu.

boyunca en az bir kez bu ismi duymuşlardır. Zooloji ve bahçıvanlığa dair, anlaşıldığı üzere, kalıtsal ilgileri sayesinde 153 böcek türü ya da alt türü, elli sekiz kuş, on sekiz memeli (Baringo Giraffe *Giraffa camelopardalis rothschildi* dâhil) ve on dört bitkiye (nadir venüs çarığı *Paphiopedilum rothschildianum* ve ateş zambağı *Gloriosa rothschildiana* dâhil) "Rothschild" ismi verilmiştir. Üç balık, üç örümcek ve iki sürüngenden bahsetmiyoruz bile. Ailenin yemeklere olan benzer düşkünlüğü sayesinde de bir sufle (şerbet, brendi ve vanilyayla yapılır) ile bir atıştırmalık (karides, konyak, tost üzerine Gruyère) yine onların ismini almıştır. İsrail'de ailenin ismini taşıyan kasabalar ve sokaklar, tüm dünyanın şaraplarını tükettiği Muton ve Lafite'de Rothschildlere ait asma bahçeleri, Vale of Aylesbury'den Riviera'ya kadar Rothschildlerin yaptırdığı çok sayıda ev bulunur. Hatta Antarktika'da bir Rothschild Adası vardır. Chopin ve Rossini müzik eserlerinden, Balzac ve Heine ise kitaplarından bazılarını onlara ithaf etmiştir. Aile, koleksiyonları (ki bazıları halka açık galerilerde görülebilir) sayesinde sanat dünyasında, geçmişte kazandıkları Derbyler sayesinde de at yarışı tutkunları arasında meşhurdur. Bu kitabı yazarken en az bir Rothschild anekdotu duymamış çok az insana denk geldim. Anekdotlar içinde en ünlüsü, Nathan Mayer Rothschild'in Waterloo Muharebesi'nin neticesine dair spekülasyon yaparak muazzam miktarda para kazanmasıyla alakalı efsanedir; Disraeli'nin herkese duyurmak için büyük çaba sarf ettiği Süveyş Kanalı'nın hisselerinin satın alınması hikâyesi de bir o kadar meşhurdur. Tarih bilmeyenler içinse Yahudi mizahı yapan eserler hâlâ Rothschild esprileriyle doludur. Rothschild ailesine dair iki film, bir tiyatro oyunu[2], bir de acayip ve kısmen başarılı bir Broadway müzikali mevcuttur.

Başlamadan söyleyeyim, bu kitap zürafalar, orkideler, sufleler, asma bahçeleri ya da Antarktika'daki adalar hakkında değildir. Bankacılık üzerine bir kitap olup zengin ailelerin paralarıyla ne yaptığından ziyade o parayı nasıl kazandıklarıyla ilgilenenlere hitap etmektedir.

Aslında N. M. Rothschild & Sons teknik olarak, en azından Victoria dönemi maliye gazetecisi Walter Bagehot'un Lombard Street'teki (1873) tarifine göre bir banka değildir. "Yabancılar (Rothschildlerin) bankacı olduklarını düşünmeye meyilliler. Fakat bu esasında İngiltere ile kıta Avrupa'sındaki bankacılık mevhumları arasındaki farkı gösterir":

> Sayın Bay Rothschildler, ellerinde bolca ödünç para bulunan büyük kapitalistlerdir. Fakat 100 pound'u istendiğinde ödenecek şekilde almayıp beş pound'luk çekler halinde öderler ki İngiltere'de bankacılık odur. Onların

2 Oyun 1822'de Judengasse'deki eski evde toplanan kardeşleri, Salomon'un tek kızını (Charlotte olarak yanlış isim verilmiş) bir soyluyla ("Taunus Dükü") evlendirme yönündeki başarısız teşebbüsünü konu eder. Kız onun yerine James'e âşık olur.

> ellerindeki borç para az ya da çok uzun vadelidir. İngiliz bankacılarsa talep edildiğinde ya da kısa süre içerisinde tümü geri ödenecek küçük miktarda çok sayıda parayla uğraşırlar. İki tarafın parayı kullanma şekli de farklıdır. Yabancılar "exchange işini", yani yabancı ülkelerde senet alıp satmayı bankacılığın esası olarak görür... Ama İngiliz bankacıların büyük bölümü büyük "exchange işlemlerini" nasıl yapacağını bilmez... Akıllarına hemen ipek tüccarı olmak gelir. Exchange işlemleri küçük ve özel bir zümre olan yabancı sarraflar tarafından yapılır ki Rothschild Beyler de bunların en büyüğüdür... Bu aile hem parayı ödünç alma hem de onu kullanma şekilleri bakımından İngiliz tarzı bankacıdeğildir.

İngiltere'de iş hayatına tekstil ihracatçısı olarak başlayan Nathan Mayer Rothschild aslında farklı mali hizmetlerde uzmanlaşmış bir tacirdir. Kendisi 1817'de şöyle söyledi: "Benim işim... Tümüyle hükümetin ticari işlemleri & bankacılık faaliyetlerinden ibarettir." Fakat ikincisiyle muhtemelen İngiltere Merkez Bankası'yla yaptığı işleri kastediyordu; Bagehot'un "bizim İngiliz bankacılığımız" dediği ve günümüzde hâlâ büyük bankaların ana faaliyeti olan türde bir mevduat bankacılığını kastetmiyordu.

N.M. Rothschild & Sons özerk bir şirket olarak da kabul edilemez: 1905 ila 1909 arasındaki bir tarihe kadar aile ortaklığı tarafından yönetilen bir grup Rothschild "müessesesinden" biriydi, ancak günümüze kadar sadece Londra müessesesi varlığını sürdürmeyi başarabilmiştir (Rothschild & Cie Banque, orijinal Paris müessesesinin dolaylı devamı niteliğinde olup 1981 tarihinde millîleştirilmiştir). 1820'lerden 1860'lara kadar süren zirve döneminde bu grup beş farklı müesseseye sahipti. Nathan'ın Londra'dakine ek olarak Frankfurt'taki ilk, babaları Mayer Amschel öldüğünde en büyük erkek evlat Amschel'in devraldığı, M. A. Rothschild & Söhne (1817'den sonra M. A. von Rothschild & Söhne) şirketi; Paris'te, en küçük erkek evlat James tarafından kurulan de Rothschild Frères; Frankurt'a bağlı iki kol olan ve dördüncü erkek kardeş Carl tarafından yönetilen Napoli'deki C. M. von Rothschild ile ikinci erkek kardeş Salomon tarafından yönetilen Viyana'daki S. M. von Rothschild. 1860'lara kadar beş müesssese birbiriyle o kadar iç içe çalıştı ki, birinin tarihini diğerlerinden bahsetmeden anlatmak neredeyse imkânsızdır; her şeyleriyle çok uluslu bir bankanın bileşenlerini teşkil ediyorlardı. Yirminci yüzyılın ilk on yılına kadar ortaklık sistemi, "İngiliz" Rothschildlerin Paris müessesesinde ve "Fransız" Rothschildlerin de İngiliz müessesesinde hissesi olacak biçimde varlığını sürdürdü. Fakat modern çok uluslu bankalardan farklı olarak, idari kararların erkek Rothschildlerden oluşan ortakların tekelinde olduğu (1960'lara kadar) bu banka daima bir aile şirketi olarak kaldı.

Bu çok uluslu ortaklık hususunda anlaşılması gereken en önemli nokta belki de 1815 ila 1914 arasındaki asrın büyük bölümünde dünya üzerindeki

en büyük banka olduğudur. Toplam sermaye açısından bakıldığında 1880'lere kadar dünya üzerinde Rothschildlerin bir dengi daha yoktu. Yirminci yüzyılda da bir benzeri mevcut olmamıştır; günümüzdeki en büyük uluslararası bankacılık şirketleri bile Rothschildlerin altın çağlarında sahip olduklarına benzer bir büyüklüğe sahip değildir. Benzer şekilde günümüzde hiç kimse Nathan ve James'in birey olarak 1820'lerden 1860'lara kadar dünyanın toplam servetinde sahip oldukları paya sahip değildir (bkz. Birinci Ek). Dolayısıyla Rothschildlerin nasıl bu kadar zengin oldukları bir şekilde açıklanmadan kapitalizmin iktisadi tarihini anlatmak mümkün olamaz. Misli görülmemiş başarılarının bir "sırrı" var mıydı? Rothschildlere atfedilen ticaretle alakalı bolca uydurma vecize vardır –mesela servetinin üçte birini menkule, üçte birini gayrimenkule üçte birini de mücevher ve sanat eserlerine yatır ve borsaya soğuk duş muamelesi yap (yani "girip hemen çık"); ya da son yüzde onu başkasına bırak –ama hiçbirinin kayda değer bir açıklayıcılığı yoktur.

Rothschildlerin yaptığı tam olarak neydi? Sahip oldukları bu devasa ekonomik kozu nasıl kullandılar? Bu sorulara hakkıyla cevap verebilmek için öncelikle on dokuzuncu asır kamu maliyesinin bir yönünü iyi anlamamız gerekir; çünkü Rothschildler muazzam servetlerinin büyük bölümünü devletlere borç vermeye –ya da mevcut devlet tahvillerinde spekülasyon yapmaya– borçludurlar.

— II —

On dokuzuncu yüzyılda tüm devletler belli aralıklarla, bazılarıysa neredeyse devamlı surette bütçe açığı verirdi –yani vergi gelirleri masraflarını karşılayamazdı. Elbette bu durum on sekizinci yüzyılda da çok farklı değildi. 1800'den önce de harcamalarda en büyük artış savaş ya da savaş hazırlıkları esnasında yaşanırdı; kötü hasat da (ya da ticaret döngüsündeki kesinti) vergi gelirlerini azaltarak dönemsel gelir kayıplarına neden olurdu. Bu açıkları, genelde millî gelire kıyasla küçük olsalar da, kapatmak kolay olmazdı. Millî sermaye piyasaları henüz fazla gelişmemiş olup uluslararası bir sermaye piyasası ise ilk kez Amsterdam'da şekil almaya başlamıştı. Çoğu ülke için borçlanmak çok masraflıydı –yani ödemeleri gereken faiz oranları çok yüksekti –çünkü yatırımcılar tarafından güvenilmez alacaklılar olarak görülürlerdi. O yüzden bütçe açıkları ya devlet varlıklarının (toprak ya da makam) satışı ya da devlet para basılabilecek durumdaysa enflasyonla kapatılırdı. Üçüncü bir seçenek vergilerin yükseltilmesiydi ki, on yedinci asırda olduğu ve on dokuzuncu asır boyunca da olacağı gibi, vergi oranlarında büyük değişiklikler yapabilmek için temsil kurumlarından bir şekilde onay alınması gerekirdi. Fransız İhtilali'nin fitilini, krallığın askerî faaliyetlerinin yol açtığı masrafları karşılayabilmek için tüm mali ıslahatlar denenip başarısız olunduktan sonra Genel Meclis'ten yeni bir gelir kaynağı için talepte bulunulması ateşlemişti. Bu genel kurala bir

istisna teşkil eden İngiliz devleti on yedinci asır sonlarından itibaren nispeten ileri bir kamusal borçlanma (devlet borcu) ve para iradesi (İngiltere Merkez Bankası) sistemi geliştirmişti. Buna diğer bir istisna da, kendi tebaasını paralı asker olarak diğer milletlere kiralayarak yöneticisine para kazandıran küçük Alman devleti Hesse-Kassel'di. Mayer Amschel Rothschild basit bir sarraf (asıl mesleği) olmaktan öteye geçip bir bankacı olmak istediğinde ilk yaptığı şeylerden biri kendi büyük yatırım portföyünü yönetmek olmuştu.

1793-1815 arası dönemde savaş bitmek bilmemiş ve bunun yan etkileri de mali alanda kendini göstermişti. İlk olarak, misli görülmemiş boyuttaki masraflar savaşa dâhil olan tüm devletlerde enflasyonun tırmanmasına yol açmış olup bunun en aşırı örneği de Fransa para birimi assignat'ta görüldü. Avrupa para birimleri –buna 1797 sonrasında İngiliz Sterlini de dâhildir– alt üst oldu. İkinci olarak, savaşın neden olduğu kargaşa (mesela Amsterdam'ın Fransızlarca işgali ve Napoléon'un Kıta Ablukası) tekstil ve külçe altın kaçakçılığı veya sürgündeki hükümdarların yatırımlarını yönetmek gibi son derece riskli işlemlerden büyük kârlar elde edilmesini mümkün kılacak fırsatlar yarattı. Üçüncü olarak, büyük miktarda tahsisatın İngiltere'den Avrupa kıtasındaki müttefiklerine nakledilmesi geçmişte bu derece büyük meblağlarla uğraşmak zorunda kalmamış gümrük geçişi ödeme sistemlerinde yenilik yapılmasını zaruri hale getirdi. İşte Rothschildler iki mütevazı şirketin yönetiminden –Frankfurt'ta küçük bir ticaret bankasıyla Manchester'daki bir kumaş ihracat şirketi– çok uluslu bir iktisadi ortaklık yönetimine geçme yönündeki büyük adımı böylesine çalkantılı bir dönemde attı.

Elbette ki Napoléon'un nihai mağlubiyetiyle uluslararası maliye hizmetlerine duyulan ihtiyaç ortadan kalkmadı; bilakis savaşın akabinde borçların ve tazminatların ödenmesi meselesi 1820'lerin büyük bölümü boyunca uzayıp gitti. Üstelik İspanya ve Osmanlı İmparatorluklarının o dönemde karşı karşıya kaldığı siyasi buhranlar yeni mali ihtiyaçların doğmasına neden oldu. Aynı zamanda İngiltere'deki mali tedbirler ve parasal istikrar siyaseti harp zamanında paralarını yüksek kâr getiren İngiliz tahvillerine yatırmaya alışmış olanlar için yeni bir yatırım türü ihtiyacı doğurdu. İşte Nathan ile kardeşlerinin başarıyla giderdikleri, bu ihtiyaçtır. Onların geliştirdikleri sistem sayesinde İngiliz yatırımcılar (ve Batı Avrupa'daki diğer zengin "kapitalistler") uluslararası alınıp satılabilir, sabit faizli (yani devredilebilir) tahvilleri satın alarak o devletlerin borçlarına yatırım yapmaya başladılar. Bu sistemin on dokuzuncu asır tarihine olan etkisini ne kadar anlatsak az kalır. Çünkü büyüyen uluslararası tahvil pazarı Avrupa'nın gerçek "kapitalistlerini" bir araya getirdi: bu tür varlıklara para bağlayabilecek kadar zengin ve geleneksel serveti elde tutma yöntemleri (toprak, rüşvete uygun makam vs.) yerine bu tür varlıkların kıymetini takdir edecek kadar kurnaz olan seçkinler. Tahvilleri hemen paraya çevirmek

mümkündü. Avrupa'nın büyük borsalarında haftanın yedi gününün beş buçuğunda (tatiller hariç) alınıp satılabilir ve diğer zamanlar ve mekânlarda da gayriresmî olarak alışverişi yapılabilirdi. Sahiplerine büyük miktarda para kazandırabiliyorlardı. Haliyle tek dezavantajları sahiplerini benzer şekilde büyük zararlara da uğratabilmeleriydi.

Peki, on dokuzuncu asır tahvil piyasasının iniş çıkışlarını belirleyen neydi? Bu sorunun cevabını anlamak Rothschild bankasının tarihini anlamak açısından şarttır. Tahmin edileceği üzere iktisadi etkenler önemli bir pay sahibiydi; bilhassa kısa vadeli kredi alımı şartları ve alternatif özel menkullerin cazibesi. Fakat en önemli etken siyasi güven ortamıydı: Yatırımcıların (özellikle de Rothschildler gibi piyasayı belirleyen büyük yatırımcılar) tahvilleri çıkaran devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmeye devam etme imkânına sahip olduklarına itimat etmesi şartt, ani tahvillerin faizlerini ödeyebilecek durumda olmaları gerekiyordu. Bunu yapmalarına mani olabilecek sadece iki şey vardı: masrafları artırıp vergi gelirlerini azaltacak olan harp hali; sadece gelirleri azaltmakla kalmayıp iktidara yeni ve mali açıdan sorumsuz bir hükümetin gelmesine neden olabilecek, nazırların değişmesinden ihtilale kadar geniş bir yelpazede seyredebilecek, dâhili istikrarsızlık. Piyasa, herkesten çok da Rothschildler bu muhtemel krizlere dair alametleri ve taahhütlerin yerine getirilemeyeğine dair işaretleri takip ederdi.

İşte daima en güncel siyasi ve iktisadi haberleri elde etmeye çalışmalarının maksadı budur. Üç şey bir yatırımcıya rakipleri karşısında üstünlük kazandırırdı: siyasetin merkezine ve haberlerin kaynağına olan yakınlık; yakın ve uzaktaki devletlerde olup bitenlere dair haberlere erişim hızı; diğer yatırımcıların bu haberlere erişimini geciktirme imkânı. Rothschildlerin zamanın siyasi önderleriyle arayı iyi tutabilmek için bu kadar çok zaman, enerji ve para harcamalarının nedeni budur. Ayrıca yine bu nedenle diğer önemli pazarlarda, görevleri sadece onlar adına alışveriş yapmak olmayıp aynı zamanda onlara en son siyasi ve iktisadi haberleri iletmek de olan maaşlı ajanlardan oluşan şebekeler kurdular. Ajanlarının gönderdiği haberlerin onlara daha çabuk ulaşabilmesini sağlayacak yöntemler geliştirebilmek için hiç durmadan uğraşmalarının nedeni de budur. Başlarda kendi ulak sistemlerini kullanarak siyasi haberleri Avrupa'nın hariciyelerinden daha evvel edinmenin rahatlığını yaşadılar. Farklı piyasalardaki en son hisse fiyatlarını ya da kur oranlarını öğrenmek için posta güvercini kullandıkları da oldu. Haberlerin herkes tarafından daha çabuk duyulmasını sağlayarak bir bakıma onları "demokratikleştiren" telgrafın (daha sonra da telefonun) icadından önce Rothschildlerin haberleşme şebekesi onlara rakipleri karşısında ciddi bir üstünlük kazandırdı. Bu üstünlüğü kaybetmelerinden sonra dahi daha geniş bir kesime ulaşan ekonomi gazetelerini diledikleri gibi yönlendirmeye devam ettiler.

Yurt dışı ve yurt içi istikrarsızlık ihtimallerine dair bilgi tahvil piyasasına sızdırılıp yatırımcıların yakından izlediği fiyat ve getirilerin günlük olarak dalgalanması sağlanırdı. Fakat siyasetle tahvil piyasası arasındaki ilişkinin diğer yönde gittiği de oldu. Çünkü geçmişteki maliye siyasetinin ürünleri olan mevcut devlet tahvillerinin fiyat hareketlerinin –mevcut ve gelecek siyaset üzerinde büyük bir tesiri vardı. Basitçe açıklamak gerekirse, bir devlet daha fazla tahvil çıkartarak daha fazla borç almak isterse, mevcut tahlillerin fiyatındaki düşüş (getirideki artış) cesaretin de azalmasına yol açardı. Bu bakımdan tahvil fiyatları tarihçilerin nadiren bahsettiği bir öneme haizdi. Tahvil fiyatlarının mevcut rejime dair güvenin ifadesi olan bir tür günlük kamuoyu araştırması olduğu söylenebilir. Elbette bu kamuoyu araştırmasının herkesin seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu modern, demokratik standartlara uymuyordu. Sadece zenginlerin –"kapitalistlerin"– oy kullanma hakkı vardı. Ama zaten on dokuzuncu asır siyasetinin de demokrasiyle pek alakası yoktu. İşin aslı, genel olarak hükümet tahvillerine sahip olan kişilerin aynı zamanda siyasi olarak temsil edilen kişiler olduğu da söylenebilir. Gerçi kimi zaman varlıkları arazi ve bina şeklinde olan gayrimenkul sahipleriyle portföyleri çoğunlukla kıymetli kâğıtlardan oluşan tahvil sahipleri arasında gerilimin tırmandığı da olmuştu. Bu kapitalistler genel olarak Avrupa'daki siyasi zümreyi teşkil ediyorlardı; çok katmanlı ve gayri demokrat toplumda sadece onların fikirlerinin bir önemi vardı. Yatırımcılar devlet tahvillerinin değerini artırırsa hükümet kendini emniyette hissederdi. Tahvili elden çıkarmaya başlarlarsa hükümetin zamanı da parası da çok geçmeden tükenecek demekti.

Tahvil piyasasının en güzel tarafı her devletin önünde sonunda ona gelecek olmasıydı (yüzyıl ilerledikçe buna tüm yeni ulus devletler ve koloniler de katıldı); çoğu devletin de tedavülde hatırı sayılır miktarda alınıp satılabilir borcu vardı. Devlet tahvillerinin değerindeki değişkenlik dönemin siyasi tarihine de ışık tutar. Aynı zamanda, on dokuzuncu asrın büyük bölümünde bu tür tahviller söz konusu olduğunda piyasanın belirleyicisi olan Rothschildlerinki gibi bir bankanın kudretinin boyutlarını ve sınırlarını anlamamıza da yardımcı olur. Tahvilleri daha kolay alınır satılır hale getirebilmek için hükümetlerin borçlanmasıyla ilgili mevcut sistemi yenileyen Rothschildlerin uluslararası tahvil piyasasını modern görüntüsüne kavuşturduğu söylenebilir. 1830 gibi erken bir tarihte bir Alman yazar 1818'den itibaren Rothschildlerin tahvil şeklinde sundukları yeniliklerin ne tür değişikliklere yol açtığını şöyle anlatmıştı:

> Devlet tahvillerinin sahipleri... hiç zahmet etmeden faizini kendisine en müsait olan birkaç yerden alabilir. Frankfurt'taki Rothschild bankası Avusturya metallique'i, Napoli rentesi ve İngiliz-Napoli borç senetlerinin faizini Londra, Napoli veya Paris'ten hangisi müsaitse orada öder.

Dolayısıyla bu kitabın odak noktası Rothschildlerin gelişiminde büyük pay sahibi olduğu uluslararası tahvil piyasası olacaktır ama Rothschildlerin ilgilendiği diğer iktisadi alanlara da değinilecektir: külçe altın ve gümüş ticareti ve saflaştırılması, ticaret senetlerinin kabulü ve kırılması, malların doğrudan alınıp satılması, yabancı para takası ve arbitraj, hatta sigortacılık. Bu faaliyetlerin neticesinde diğer şirketlerle aralarında oluşacak kaçınılmaz kredi ve borç ağına ek olarak Rothschildler, seçili bir grup müşteriye –genelde yakın durmak istedikleri kraliyet mensupları ve asilzadelere– büyük miktarda şahsi borçtan (Avusturya Şansölyesi Prens Metternich örneğinde olduğu gibi) birinci sınıf özel posta hizmetine (Kraliçe Victoria örneğinde olduğu gibi) kadar çok farklı alanlarda "şahsi bankacılık hizmetleri" sundular. Bagehot'un izleniminin aksine kimi zaman bu seçkin zümreden mevduat aldıkları da oldu. Rothschildler aynı zamanda büyük sanayi yatırımcılarıydı, onların bu yönü genelde göz ardı edilir. 1830'lar ve 1840'larda demiryolunun gelişimi Avrupa'nın taşımacılık sistemini dönüştürme fırsatı sunduğunda Rothschildler, başta Fransa, Avusturya ve Almanya'da olmak üzere, demiryollarının önde gelen mali destekçilerinden oldu. Gerçekten de 1860 tarihine kadar James Rothschild kuzeye doğru Fransa'dan Belçika'ya, güneye doğru İspanya'ya ve doğuya doğru Almanya, İsviçre, Avusturya ve İtalya'ya kadar uzanan pan-Avrupa demiryolu ağına benzer bir şey inşa etti. Rothschildler benzer şekilde başından itibaren madencilikle de yakından ilgilendi. 1830'larda Almadén'deki İspanyol cıva madenlerini alarak sektöre girip 1880'ler ve 1890'larda altın, bakır, elmas ve zümrüt madenleri ile petrol kuyularına artan biçimde yatırım yapmayı sürdürdüler. İlk mali işleri gibi bu da Güney Afrika'dan Burma'ya, Montana'dan Bakü'ye kadar uzanan küresel bir faaliyetti.

Dolayısıyla bu kitabın ana gayesi modern kapitalizmin tarihindeki en büyük ve sıra dışı şirketlerden birinin kökenini ve gelişimini izah etmektir. Yine de sadece bir iktisat tarihi olarak düşünülmemiştir. İlk olarak şirketin tarihini ailenin tarihinden ayırmak imkânsızdır: "Rothschild Ailesi" tabiri, bir birlikteliği vurgulamak için, eski ve yeni tarihçiler (ve film yapımcıları) kadar Rothschildler tarafından da kullanıldı. Rothschildlerin müşterek ticari faaliyetleri ve elde edilen kârın dağılımı düzenli olarak gözden geçirip yenilenen ortaklık anlaşmalarıyla düzenlense de, evlilik anlaşmaları da bir o kadar önemliydi çünkü ailenin zirvede olduğu dönemde Rothschildler sadece Rothschildlerle evlenerek ailenin servetinin bölünmesine mani oldular –ve onu "yabancıların" eline düşmekten korudular. Rothschild kadınları sülale haricinde biriyle evlendiğinde kocanın, tıpkı Rothschild kadınları gibi şirketle doğrudan ilgisi olması yasaklandı. Ortakların vasiyetleri de, bir neslin taleplerinin gelecek nesle dayatılması vasıtasıyla şirketin devamlılığını ve büyümesini sağlayacak şekilde yazıldı. Kaçınılmaz şekilde ailenin, Mayer Amschel'in

ölmeden önce çok çarpıcı biçimde ifade ettiği gibi, müşterek emelleri ile Rothschild olarak doğsa da çok azı kurucularının doymak bilmez çalışma azmi ve kazanma isteğine sahip olan mensuplarının bireysel istekleri arasında çatışmalar yaşandı. Evlatlar babalarını hayal kırıklığına uğrattı. Kardeş kardeşe gücendi. Aşk takdir edilmeyip yasaklandı. Kuzenler istemeden birbirleriyle evlendirildi ve eşler kavga etti. Bu bakımdan on dokuzuncu ve yirminci asrın romanlarını renklendiren büyük ailelerle Rothschildler arasında bolca benzerlik vardır: Thackeray'nin Newcome, Trollope'nin Palliser, Galsworthy'nin Forsyte, Tolstoy'un Rostov ve Mann'ın Buddenbrook aileleri (pek mutlu olmasa da Dostoyevski'nin Karamazovları). On dokuzuncu asır büyük aileler çağıydı –doğum oranı yüksek olup zenginlerin ölüm oranı düşmüştü– ve belki de sadece bu bakımdan Rothschildler (Heine'nin bir keresinde söylediği gibi) "istisnai bir aile" değildi.

Rothschildler çok zengin olduklarından Avrupa aristokrasisiyle maddi eşitlik iddiasını rahatlıkla dile getirebildiler; eşit konum elde etmek adına farklı hukuki ve kültürel engelleri aşma mücadeleleri on dokuzuncu asrın sosyal tarihinin en çarpıcı durum çalışması örneklerinden biridir. Pis ve sıkışık Frankfurt Judengasse dışında mülk sahibi olması yasaklanmış bir babanın evlatları olan beş kardeşin toprak almaya ve geniş,ferah evlere düşkün olması anlaşılır bir şeydir; yine de ailenin sahip olduğu en ihtişamlı saray ve konakların büyük bölümü üçüncü nesil mensuplarının eseridir.[3] Rothschildler benzer şekilde hiç durmadan nişan, unvan ve diğer payelerin peşinde koşup 1885'te nihai ödülü, İngiliz asilzadeliğini elde ettiler. Üçüncü nesil aynı zamanda kendini, asilzadelere has eğlenceler olan avcılık ve at yarışlarına da kaptırdı. Kültürel hayatlarında da benzer bir asimilasyon sürecini görmek mümkündür. James ile yeğenleri sanat eseri, süsleme ve antika mobilyaları toplama tutkunuydu. Aynı zamanda yazarlara (Benjamin Disraeli, Honore de Balzac ve Heinrich Heine), müzisyenlere (özellikle Fryderyk Chopin ve Gioachino Rossini), mimar ve ressamlara hamilik yaptılar. Onların pek çok açıdan on dokuzuncu asrın Medicileri olduğu söylenebilir.

Yine de onları yerleşik seçkinlerin âdetlerini "maymun gibi taklit eden", "feodalleşmiş" burjuva ailesi olarak kabul etmek yanlış olur. Çünkü Rothschildlerin edindikleri aristokrat davranış tarzı özünde ticaridir. Başta maddi menfaat elde etmek adına yatırım maksadıyla toprak satın aldılar. İnşa ettikleri büyük evlere en azından kısmen işlevsel bir gözle bakıp onları şirket misafirperverliklerini sergiledikleri özel oteller gibi kullandılar. Nathan'ın oğulları ve torunları dahi at satın almayı bir tür eğlenceli spekülatif yatırım olarak gördü ve borsada

3 Açıklığa kavuşturmak maksadıyla Mayer Amschel ve karısını birinci nesil, oğullarını (ve kızlarını) ikinci nesil kabul ederek devam ettiğimi söylemek istiyorum. Kitabın başında bir soy ağacı da yer almaktadır.

"spekülasyonlarla" nasıl ilgilendilerse at yarışlarında da öyle bahis oynadılar. Kısacası eğer idare asilzadelerin elindeyse onlarla haşır neşir olmak çok mühim olup nazırlarla yapılan resmî toplantılarda elde edilene denk miktarda siyasi bilgiyi bu tür gayriresmî ortamlardan elde etmek de mümkündü.

Aynı zamanda Rothschildlerin aristokrat ya da orta sınıftan ziyade kraliyet ailesini daha çok andırdığı gibi bir intiba da mevcuttur. Bunun nedeni tanıştıkları kraliyet mensuplarını körü körüne taklit etmeleri değildir. Avrupa'ya pek çok kral tedarik eden geniş hanedan gibi Rothschildler de akraba evliliğine fazlasıyla kafayı takmıştı. Kendilerini –en azından Avrupalı Yahudi seçkinler zümresi dâhilinde– *sans pareil* [eşsiz, benzersiz] olarak görmekten hoşlanırlardı. Bu bağlamda muasırlarının onları tarif etmek için kullandığı "Yahudilerin Kralları" gibi tabirler çok da abartılı sayılmaz. Rothschildler kendilerini kesinlikle öyle görüp öyle davranır (bunu mektuplarında kullandıkları "kraliyet ailemiz" gibi tabirlerden de anlamak mümkündür) ve kendileri kadar zengin olmayan Yahudiler tarafından da öyleymiş gibi muamele görürlerdi.

Ailenin tarihinin en dikkat çekici bölümü Yahudilik ve Avrupa ve Orta Doğu'daki Yahudi cemaatleriyle olan ilişkileridir. Rothschildler açısından, on dokuzuncu asırda batıya doğru göç eden pek çok Yahudi sülalesinde olduğu gibi, yerleştikleri ülkelerde sosyal asimilasyon ya da o ülkenin êdetlerine intibak etme durumu inançlarına ciddi bir tehlike teşkil etse de, ayrımcı kanunların zamanla hafiflemesi onlara sadece para kazanma değil satın alabilecekleri pek çok arzu edilen şeye sahip olma imkânını da bahşetti. Yine de evleri ne kadar pahalı, çocukları ne kadar tahsilli olursa olsun, Frankfurtlu bir güruhun saldırganlığından tutun da aristokrat ve Yahudi olmayan bankacıların "Yahudileri" hakir görmesine kadar, sürekli Yahudi aleyhtarlığıyla karşı karşıya kaldılar. Pek çok zengin Yahudi aile kısmen bu baskıdan kurtulmak için çareyi Hristiyan olmakta buldu. Ama Rothschildler öyle yapmadı. Yahudiliğe sadık kalıp mensubu oldukları farklı Yahudi cemaatleri bünyesinde önemli roller üstlendiler. Üstelik, daha ilk günlerinden itibaren, Yahudilerin yaşadıkları ülkelerdeki hukuki ve siyasi konumlarını iyileştirmek için mali güçlerini ilgili ülkelere karşı koz olarak kullandılar. Bunu sadece memleketleri olan Frankfurt'ta değil, iş yaptıkları tüm devletlere ilaveten iktisadi menfaatleri olmayan bazı ülkelerde de (mesela Romanya ve Suriye) tatbik ettiler. Aile mensuplarının en azından bazıları bu tür hayırseverlik faaliyetlerinin bir bakıma maddi başarıyla bağlantılı olduğuna inandı: Atalarının dinine sadık kalıp "daha fakir dindaşlarını" unutmayan Rothschildler, bir yandan talihlerinden dolayı şükranlarını sunarken diğer yandan da bunun böyle devam etmesini sağladılar.

Son olarak ve belki de en önemlisi, bunun iktisat olduğu kadar siyaset tarihi de olduğudur: On dokuzuncu asırda önemli olup bu kitabın dizininde adı geçmeyen çok az siyasetçi vardır. Rothschildler ilk günlerinden itibaren

siyasetçilere, sadece bütçe açığının boyutunu tespit etmekle kalmayıp mali piyasaları etkileyen iç ve dış kararları da alan kişilere yakın durmanın önemini takdir etmişlerdi; siyasetçiler de çok geçmeden hem en son siyasi haberleri herkesten önce öğrenebilmek hem de yönettikleri devletlerin ödeme gücüne sahip olmalarını sağlamak adına Rothschildlere yakın olmanın ne kadar önemli olduğunu anlamaya başladı. Mayer Amschel'in, Hesse-Kassel Elektörü'nün mali baş danışmanı Karl Buderus'la ve daha sonra Napoléon'un kurduğu Ren Konfederasyonu'nun Prince-Primate'si Karl Theodor Anton von Dalberg ile dostluk kurması oğullarının tüm Avrupa'da kuracağı nice dostluğun ilk örnekleri sayılır. 1813'ten itibaren Nathan, Wellington'ın Fransa işgalinin masrafını karşılamaktan sorumlu olan İngiliz Tuğgeneral John Charles Herries'le yakınlaştı. İngiltere'deki diğer bir erken dönem Rothschild "dostu" da hariciye nazırı Lord Castlereagh'in kardeşi ve Viyana, Troppau, Laibach ve Verona kongrelerinde İngiltere'yi temsil eden Charles Stewart'tı. Nathan'ın aynı zamanda 1820'lerin başlarında başvekil Lord Liverpool ile onun maliye nazırı Nicholas Vansittart ile doğrudan teması vardı ve 1830-32 tarihleri arasında Reform krizi esnasında Wellington Dükü'ne kıymetli tavsiyeler vermişti.

Rothschild etkisi kraliyet ailelerine de yansıdı. Nathan, kraliyet ailesiyle ilk kez babasının veliaht George (müstakbel Kral IV. George) ve kardeşlerinin muazzam borçlarını satın alması sayesinde temasa geçti. Bu müphem bağlar IV. George'un kızı Charlotte ile evlenen ve ileride Belçika kralı I. Leopold olacak olan Saxe-Coburg dükü Leopold ile aranın iyi tutulmasıyla daha da güçlendi. Yeğeni Albert de Kraliçe Victoria'nın kocası olduktan sonra Rothschildlerden mali yardım istemekten imtina etmedi. Üstelik Victoria ve Albert'in en büyük oğlu da VII. Edward namıyla annesinin yerine tahta geçmeden önce ve sonra ailenin pek çok üyesiyle sıkı fıkıydı. Rothschildlere yakın olan Victoria dönemi siyasetçilerinin isimlerinden çok uzun bir liste olur: Lionel 1840'lar ve 1850'lerde Avam Kamarası'na girmek için mücadele ederken sadece Lord John Russell gibi Whiglerden ya da Gladstone gibi Peelitelardan değil, Disraeli ve Lord George Bentinck gibi Korumacı Torylerden de destek aldı. İleride, oğulları Gladstone'dan soğudukça, sadece Disraeli'nin değil Lord Randolph Churchill, Joseph Chamberlain ve Arthur Balfour'un da cazibesine kapıldılar. 1880'ler ve 1890'larda hem Salisbury Markizi hem de Liberal Başvekil olarak Gladstone'un halefi Rosebery Earl'ü imparatorluk meselelerinde onların tavsiyelerine başvurdu. Dahası Rosebery bir Rothschild ile evliydi: Mayer'in kızı Hannah.

Fransa Rothschildleri de siyasette doğrudan rol oynadı. 1820'lerde Villèle Kontu'na yakındılar, 1830'larda başarıyla sadakatlerini Louis Philippe'e kaydırdılar, önde gelen cumhuriyetlerle arayı sıcak tutarak 1848 ihtilallerini kazasız belasız atlattılar ve dış siyasetinden hiç haz etmedikleri III. Napoléon'un

ayağını sessiz sedasız kaydırdılar. Dört kez Fransa'nın maliye nazırı olan Léon Say'yle yakınlıkları sayesinde Üçüncü Cumhuriyet'te de sağlam bir dosta sahip oldular. Almanya ve Avusturya'da Salomon ile Metternich arasındaki yakın dostluğun, 1818-48 seneleri arasındaki önemi muazzam olsa da, münferit bir örnek olduğu söylenemez. Restorasyon dönemindeki diğer "dostların" arasında Avusturya'nın Paris sefiri Kont Apponyi ve Esterházy ailesinin üyelerine ek olarak (Prusya'da) Şansölye Prens Hardenberg, eğitim reformcusu ve diplomat Wilhelm von Humboldt ve ileride Prusya'nın merkez bankasının başkanlığına yükselecek olan iktisatçı Christian Rother'i zikretmek mümkündür. Bismarck'la irtibat kurmanın çok daha zor olduğu anlaşılsa da, 1870'lere gelindiğinde Mayer Carl "ihtiyar B." ile Londra ve Paris'teki hükümetler arasındaki diplomatik haberleşmede bir aktarıcı rolü üstlenmeye muvaffak olmuştu. İmparator II. Wilhelm diplomatik hizmetlerinden dolayı Alfred de Rothschild'i madalyayla taltif edip kardeşi Natty'yi "eski ve muhterem bir tanıdık" saymıştı.

Bu kitabın ana hedeflerinden biri de bu ilişkilere ışık tutabilmektir. Fritz Stern'in Bismarck ile Gerson Bleichröder arasındaki ilişkiyi inceleyen öncü araştırmasında dediği üzere, tarihçiler on dokuzuncu asırdaki büyük devlet adamlarının yürüttükleri siyasette mali etkenlerin rolünü kabul etmekten çekinirler. Tuhaftır, zamanında çok etkili olan pek çok Marksist görüşteki tarihçi de bu durumu düzeltmek adına hiçbir şey yapmayıp yönetici sınıfın menfaatlerinin "büyük sermayenin" menfaatleriyle aynı olduğunu (ya da ona tabii olduğunu) ispat etmeye çalışmak yerine böyle olduğunu kabul etmekle iktifa ettiler. Son zamanlarda İngiliz emperyalizm tarihçileri Başkent ile İmparatorluk arasındaki ilişkiye dair anlayışımızı düzeltmek adına çok şey yaptılar. Fakat Cain ile Hopkins'in ileri sürdüğü "centilmen kapitalizm" modeli Rothschild örneğine pek de uymamaktadır; Rothschildlerin on dokuzuncu yüzyıl ekonomisi üzerindeki muazzam tesirini dikkate alırsak, bunun, kaideyi fazlasıyla ispatlayan bir istisna olduğu söylenebilir. Rothschildler ikinci nesilden sonra West End ya da taşrada oldukları zaman centilmen gibi davrandılar. Fakat "muhasebe servisindeyken" katıksız kapitalistler olup kökenleri Frankfurt Judengasse'ye dayanan ilkeleri ve iş ahlakını uyguladılar.

— III —

Üstteki, bu kitabın ayrıntılarına ineceği Rothschild tarihinin gerçekleri diyebileceğimiz şeyin bir taslağıdır. Başlı başına sürükleyici bir hikâyedir. Fakat ailenin muasırları tarafından ilk kez "istisnai" olarak tanımlanmaya başladıkları günden itibaren çevrelerinde şekil alan fevkalade efsaneler dâhil edildiğinde, sürükleyiciliği bir kat daha artar.

Rothschild efsanesinin kökeni –matbu kayıtların geri gidebildiği kadarıyla – 1813 tarihine, şirketin kurucusunun ölümünden bir sene sonrasına

kadar uzanır. Her ne kadar üslubu ve başlığı methiye tadında olsa da, S. J. Cohen'in *Ölümsüz Bankacı Bay Meyer Amschel Rothschild'in İlham Verici Hayatı* adlı hatırasını geçerli bir biyografi kabul etmek yanlış olur. Her şeye rağmen Rothschildlerin mali başarılarını sıcak (hatta resmî) bir üslupla izah ederek erdemin ödüllendirildiği bir ahlak dersi olarak sunmuştur. Cohen'e göre Mayer Amschel dindar ve abid bir Yahudi olduğu gibi "bir Yahudi'nin hem dindar hem de mükemmel bir insan ve iyi bir vatandaş olabileceğini de ispatlamıştır." Hürmeten yazılan sonraki pek çok eserin yazarı gibi Cohen de Mayer Amschel'in yaptığı işten pek bahsetmez. Fakat bankacı olarak sergilediği başarının ardında ilahi müdahale olduğu çarpıcı biçimde ima edilir.

Yaklaşık on üç sene sonra daha isabetli ama benzer derecede ahlakçı bir eser yayımlandı. Leipzig'li bir yayıncı olan F. A. Brockhaus'un yayımladığı *Eğitimli Sınıflar için Genel Alman Ansiklopedisi*, Biedermeier döneminin tipik seküler başvuru eserlerinden biridir. Eser çok tutup seksen bin kadar sattı; fakat yapı olarak devrim öncesi Aydınlanmacılıkla özdeşleştirilebilecek Fransız ansiklopedilerine benzer olsa da muhteviyatı muhafazakâr yetkililerce gözden geçirilmişti. Nitekim ansiklopedinin 1827 tarihindeki ilk baskısının Rothschild maddesini yazan kişi Metternich'in sekreteri Friedrich von Gentz'di; metnin olumlu üslubu Rothschildlerin hem Avusturya kamu maliyesi üzerinde hem de Gentz'in şahsi işlerinde artan etkisini yansıtmaktadır. Aile bu maddeyi sadece onaylamakla kalmamış, yazılması için para da ödemişti: yayımlanmadan önce Gentz o maddeyi Viyana şubesinin kıdemli kâtiplerinden biri olan Leopold von Wertheimstein'ın huzurunda yüksek sesle okumuş ve on gün sonra "gerçek mükâfatını" Salomon von Rothschild'den bizzat almıştı.

Brockhaus'un yayımladığı eserdeki dört sütunluk maddede ailenin Frankfurt gettosundaki kökenlerinden pek bahsedilmezken (dinleri ise hiç geçmemişti) Gentz yakın zamanda "tüm şirketler içerisinde en büyüğü" haline geldiklerini ifade etmişti. Ona göre bu başarının sırrı "çok çalışmak, tutumluluk... bilgi ve kanıtlanmış dürüstlük" İdi. Benzer şekilde, beş oğlu da "taleplerinde makullükleri... vazifeşinaslıkları... tasavvurlarının sadeliği ve berraklığı ve işlerini ifa ederken sergiledikleri zekâ" nedeniyle methediliyordu. İş adamı olarak sahip oldukları vasıfları anlatmakla bitiremeyen Gentz, "beş kardeşin her birinin sahip olduğu erdemli mizacın, sergiledikleri başarıda tayin edici bir etken olduğunu" söyleyerek devam eder:

> Kişi diğerlerini cezbedecek kudrete sahipse, onun için bir zümre teşekkül etmek hiç de zor değildir. Fakat tüm zümrelerin desteğini alabilmek... Büyük küçük herkesin hürmetini kazanabilmek için sadece maddi vasıtalara değil de servet ve kudret sahiplerinde nadiren bulunan manevi vasıflara da haiz olmak icap eder. Herkesin hayrına çalışmak, ihtiyacı olana asla hayır dememek, yardım isteyenin sınıfına bakmadan daima

> yardımına koşmak ve en zarif tarzda en kıymetli hizmetleri ifa etmek; işte ailenin beş ayrı kolunun bu denli revaçta olmasının nedenleri bunlar olup, yaptıklarının hiçbirini belli bir maksatla değil de tabiatlarındaki hayırseverlik ve merhametleri nedeniyle yapmışlardır.

Haliyle bu sadece onların yaptığı türde bir şey değildi: antik çağlardan beri zenginler kendileri adına bu türden methiyeler düzdürmeyi ihmal etmemişti. Özelde Gentz'in duyguları bu derece tutarlı değildi. Aileye dair ilk yorumu (1818 tarihinde arkadaşı Adam Müller'in tavsiyesi üzerine o türden bir yazı yazmıştı) kesinlikle sağ gösterip sol vuruyordu. Gentz'e göre onlar "nevi şahsına münhasır farklı bir *species plantarum*"du. Meali: "sıradan, cahil Yahudiler olup mesleklerini tabii olarak (yani içgüdülerine dayanarak) icra etmeleri ve nesneler arasındaki daha üst seviye ilişkilere dair bir fikirleri olmamasıydı. Diğer taraftan onlara "her zaman doğruyu ve iki doğrudan da en iyisini seçmelerine neden olan harikulade bir içgüdü bahşedilmişti." Muazzam servetleri "sadece, halkın talih olarak adlandırdığı bu içgüdünün" neticesiydi." Gentz ölümünden sonra yayımlanan "Rothschild Ailesine Dair Biyografi Notları"nın bir bölümünde bu son noktaya –kabiliyetle ("erdem") tesadüf ("talih") arasındaki ilişkiye– Machiavelli tarzında bir açıklama getirir:

> Yeni olmasa da hakkıyla idrak edilmemiş olan bir hakikat vardır. Talih kelimesi genelde meşhur bireylerin ya da mümtaz sülalelerin tarihi anlatılırken kullandığından, onu şahıslardan ya da tayin edici etkenlerden ayrı olarak kullanmaya kalktığımız zaman tüm manasını kaybeder. Hayatta kimi haller ve hadiselerde iyi ya da kötü talih tayin edici olsa da insanın kaderinde müstesna bir etken değildir. Fakat kalıcı başarıyla daimi başarısızlık öyledir... Kişisel erdem ve kusurlara bağlı olup bunlardan birinin yokluğu rahmet, diğerininki ise lanettir. Yine de en istisnai şahsi vasıflar bile kimi zaman gün ışığına çıkabilmek için harikulade şartlara ya da dünyayı sarsan olaylara ihtiyaç duyar. İşte hanedanlar böyle taht sahibi olurken, Rothschild ailesi de böyle devleşmiştir.

Brockhaus'un *Ansiklopedi*'sinin okurları bu basmakalıp felsefi yorumlara katlanmak zorunda kalmamıştı. Onun yerine –Gentz'in editörünün dâhil ettiği dipnotlar sayesinde- onlara Gentz'in anlatmaya çalıştığı erdemle talih arasındaki ilişkiyi tartışmaya yer bırakmayacak şekilde anlamalarını sağlayacak bariz ve o güne dek duyulmamış bir hikâye anlatıldı:

Merhum Hesse elektörü 1806 tarihinde Fransızlar yaklaşırken kaçmaya mecbur kaldığında büyük serveti az kalsın Napoléon'un ganimeti olacaktı. R. büyük kısmını cesareti ve kurnazlığı sayesinde, riske girmekten de çekinmeyerek kurtarıp onunla özenle ilgilendi.

1836 tarihli türevinde hikâyeye açıklık getirilir. Bu sefer:

> Elektör milyonlarca gulden değerindeki şahsi servetinin kurtarılmasını Rothschild'e bıraktı. Rothschild ancak tüm mülkünü feda edip şahsen büyük riske girerek kendisine emanet edilen bu serveti kurtarmayı başardı. Herkesin bildiği üzere Fransızlar, Rothschildlerin tüm varlıklarını müsadere ettiğinden, elektör kendi varlıklarının da kaybedildiğini zannetti. Gerçekten de, servetini soruşturmaya bile değmeyeceğini düşünüyordu.

Fakat fazilet timsali Mayer Amschel'i hafife almıştı:

> Toz duman yatıştıktan sonra Rothschild derhal kurtardığı varlıklarla tekrar iş yapmaya başladı... 1813 tarihinde elektör ülkesine döndüğünde Rothschildler kendilerine emanet edilen parayı derhal iade etmeyi teklif etmekle kalmayıp parayı aldıkları günden itibaren geçerli olan faiz oranını da hesaplayarak ödediler. Böylesine bir dürüstlük ve hakkaniyet karşısında şaşırıp kalan Elektör tüm servetini birkaç sene daha şirketin elinde bırakıp önceki dönemlere ait faizi almayı reddettiği gibi, döndüğü tarihten sonrası için de sadece düşük oranda faiz almayı kabul etti. Elektör, Rothschild ailesini, bilhassa Viyana Kongresi'nde, (başkalarına) tavsiye ederek onların bağlantılarının artırmasına büyük katkıda bulundu.

İşte "(Mayer Amschel'in) işinin muazzam biçimde gelişmesindeki tayin edici etken budur." İktisat tarihinde bazı hikâyeler durmadan tekrarlanır ve Rothschildler de bundan nasibini yeterince almıştır. Nathan bunun farklı bir türevini 1834 senesindeki bir akşam yemeğinde liberal mebus Thomas Fowell Buxton'a anlatırken Brockhaus'ın 1836 baskısı Carl von Rothschild tarafından okunup muhtemelen oğlunun hocası Dr. Schlemmer tarafından da genişletildi. Hatta bu hikâye Moritz Daniel Oppenheim'ın, ailenin 1861'de ısmarladığı iki resmine de konu oldu.

Yine de Gentz, elektörün hazinesi hikâyesinin ana fikrini Rothschildlerin müteakip başarılarının yegâne açıklaması olarak göstermeye kalkmadı. Rothschildlerin çalışma yöntemlerine dair bazı izahatlarda bulunmayı ihmal etmedi. Ona göre "büyük ticari işlemlerde başarı sadece seçime ya da elverişli bir andan istifade edilmesine değil de şuurlu biçimde seçilmiş temel ilkelerin tatbik edilmesine bağlıdır." O yüzden "Rothschildlerin başarısında asıl pay sahibi olan, mahir yönetimleri ve elverişli şartlara denk gelmelerinden ziyade bu ilkelere sahip olmalarıdır." Bu ilkelerden biri şudur: Beş kardeş tek bir (müşterek menfaatleri olan) zümreymiş gibi iş yapacaktır... Herhangi bir teklif, her nereden geliyor olursa olsun, tümü tarafından müzakere edilecektir; her faaliyet, çok basit bile olsa, hepsinin hemfikir olduğu bir plan dâhilinde müşterek gayretleriyle ifa edilecektir ve neticesinden de her biri eşit pay alacaktır.

Elektörün hazinesi örneğinde olduğu gibi mükemmel kardeşlik ahengi olgusu muhtemelen kardeşlerin de olmasını arzu ettikleri bir şeydi. 1817 tarihinde (Avusturya İmparatoru tarafından asil ilan edilmeleri üzerine) bir aile armasına sahip olmaya karar verdiklerinde seçtikleri tasarımın üzerinde beş kardeşin birliğini simgeleyen beş ok tutan bir kol vardı. N. M. Rothschild & Sons Ltd. bunu antetli kâğıtların üzerinde kullanmaya devam eder. Kardeşlerin daha sonra benimsediği "Concordia, integritas, industria" sloganı da tam olarak Brockhaus'un *Ansiklopedi*'sinde sıralanan erdemleri vurgulayacak biçimde seçilmiştir.

Gentz, Rothschildler hakkında olumlu (hatta dalkavukça) şeyler yazan pek çok yazardan ilkidir. Rothschildlerin yere göğe sığdırılamamasına en güzel örnek belki de aileyi yakından tanıyan Benjamin Disraeli'nin yazdığı romanlardır (Gentz gibi o da servetlerine karşı kayıtsız değildi). Mesela Disraeli'nin *Coningsby* (1844) isimli romanındaki Sidonia ile Lionel de Rothschild birbirinin aynısı olmasa da benzeridir. Sidonia'nın babası Yarımada Savaşı esnasında servet sahibi olmuş biri olarak tarif edilir: Bilahare "İngiltere'ye göç etmeye karar verip müteakip senelerde de kayda değer ticari bağlantılar tesis etti. Paris barışından sonra büyük miktarda sermaye ile buraya geldi. Tüm parasını Waterloo kredisine yatırdı ve bu hadise onu Avrupa'nın en büyük kapitalistlerinden biri haline getirdi." Savaştan sonra o ve kardeşleri Avrupa devletlerine borç verdi ve o "dünya para piyasasının hâkimi oldu." Genç Sidonia da bankacı vasıflarına haizdi: Ehil bir matematikçiydi ve "Avrupa'nın ana lisanlarının tümünü çok iyi biliyordu." *Tancred*'de (1847) Rothschildlerden ilham alan Yahudi kadın Eva sorar: "Paris'in en zengin adamı kimdir?" Tancred cevap verir: "Tahminimce kardeşim Londra'nın en zengin adamıdır." Elbette ki kadınla "aynı ırk ve dindendiler." Disraeli'nin, Rothschildleri temel alan kahramanları Yahudilerin modern dünyadaki konumuna dair nevi şahsına münhasır fikirlerini bir şekilde ifade etmek için kullandığını söylemek çok da yanlış olmaz: Kahramanları Rothschild ailesi mensuplarının "gerçekçi" birer portresi olarak kabul etmek kesinlikle mümkün değil. Yine de romanlarında tarihçilerin gözünde bir kıymetleri olmasını sağlayacak seviyede asıl kahramanlara ait izler bulunduğunu söyleyebiliriz.

Diğer "olumlu" kurgusal tasvirler bu derece zengin değildir. Mesela 1850'lere ait bir Avusturya kısa romanında Salomon von Rothschild, zengin babasının yetenekli fakat fakir çırağıyla evlenmek isteyen marangozun kızına destek olan, bir tür Viyanalı Noel Baba gibi gösterilmiştir. Aynı türün sonraki örneklerinden biri olan Oscar Wilde'ın kısa hikâyesi "İdeal Milyoner, bir hayranlık yazısı"nda" (1887) fakir ama zarif bir adam sevdiği kızla "Baron Hausberg'in" alicenaplığı sayesinde evlenir. Rothschildlerden ilham alınan kahramanların hayır üzerine hayır yaptıkları bu türden peri masallarının etkilerini sülale hakkındaki yirminci asra ait ünlü eserlerde de, özellikle de

Balla, Roth, Morton, Cowles ve Wilson'ın kitaplarında görmek mümkündür. Bilinçli olarak (ve kimi zamanda kabak tadı verecek seviyede) sitayişlerle dolu bu kitapların maksadının ne olduğunu isimlerinden anlamak da mümkündür: *Rothschildlerin Aşkı, Muhteşem Rothschildler, Bir Aile Portresi, Talihli bir Aile, Servet ve Kudretin Hikâyesi.* Mayer Amschel ve oğulları hakkındaki 1969 tarihli müzikal bu dalkavukluk temayülünün *reductio ad absurdum'u* olarak kabul edilebilir. Müzikalde ailenin erken dönem tarihi iyi Yahudi çocukların Güney Almanya'nın Hell Kitchen'ı diyebileceğimiz bir yerdeki mahrumiyet ve çürümeyle başa çıkma gayretlerinin acıklı hikâyesine çevrilmiştir: tek kelimeyle laf salatası.

Yine de bu tür müspet temsiller Rothschild efsanesinin ancak çok küçük bir bölümüne tekabül eder. Nitekim Rothschildlerin maddi başarılarını onların erdemlerine bağlamak için çırpınan her bir yazara karşılık en az iki üç tanesinin de tam tersini anlattığını söylemek mübalağa olmaz.

Başlangıçta, 1820'lerde ve 1830'larda, Rothschildlere basın yoluyla saldırmak daha sonra, özellikle Almanya'da olacağı kadar kolay değildi, çünkü Friedrich Gentz'in "dostlarına" yapmış olduğu kıyaklardan biri de *Allgemeine Zeitung* gibi gazetelere Rothschildlerin eleştirilmemesi yönünde talimat göndermek olmuştu. 1843 tarihinde bile radikal cumhuriyetçi Friedrich Steinmann teferruatlı ve fazlasıyla eleştirel *Rothschild Ailesi, Tarihi ve Faaliyetleri* isimli tarih kitabını basacak bir yayıncı bulamamıştı; bu kitap ancak on beş sene sonra basılabilecekti. Müsamaha görenlerin çoğu 1826 tarihinde Alman iktisatçı ve gazeteci Friedrich List'in yazdığı türden suya sabuna dokunmayan şeylerdi. List, bir yazısında Paris'teki bir hırsızlıktan bahsederken minnettar bir ifadeyle James de Rothschild'den "Eski Dünya üzerindeki basılmış ya da basılmamış tüm gümüş ve altının kudretli hâkimi ve efendisi, para kasasının önünde tüm Kral ve İmparatorların boyun eğdiği Kralların Kralı" diye bahseder. Nispeten liberal olan İngiltere'de bile Rothschildlere dair ilk tenkitler Cruikshank'ın *Yahudi ile Doktor*'u gibi alegorik karikatürler şeklinde ya da parlamentonun himayesi imtiyazına sahip Thomas Duncombe'un 1828 tarihli muasır kinayesindeki gibi yapılır: "Hem harbi hem de sulhu tayin eden ve ülkelerin itibarı tek bir işaretine bağlı olan, Avrupa'da bu tarihe kadar görülmemiş yeni ve karşı konulmaz bir güç."

Bu nedenle Fransa'da Rothschildlere dair ilk tenkitlerin kurgu şeklini almış olması hiç de şaşırtıcı değildir. *Nucingen Bankası*'nda (1837-38) Honoré de Balzac, Almanya doğumlu ve servetini sahte iflaslar ve alacaklılarını borçları karşılığında değersiz kâğıtları kabul etmeye zorlayarak elde eden düzenbaz bir bankacıyı tasvir eder. Küstah, gaddar ve yontulmamış Nucingen ile James de Rothschild arasındaki benzerlikler tesadüf olamayacak kadar çoktur; Balzac, *Kibar Fahişeler* (1838-47) adlı eserinde de sadece Nucingen'e değil,

ima yoluyla, James'e de atfedilebilecek ünlü yorumunda bulunur: "Kısa sürede elde edilen servet mutlaka talih ya da keşfin veya yasal hırsızlığın neticesidir."

Benzer şekilde, kısa sürede Rothschild karşıtı edebiyatın en gözde numunelerinden biri haline gelen bir hikâyenin kaynağının ya da en azından yayıncısının Balzac olması da mümkündür; çünkü *Nucingen Bankası*'nda, Nucingen'in ikinci büyük ticari başarısını Waterloo Muharebesi'nin neticesine bağlı büyük bir spekülasyon olarak tarif eder. Söz konusu hikâye dokuz sene sonra Dairnvaell'in küfürden geçilmeyen *Yahudilerin Kralı, I. Rothschild'in İlham Verici ve Tuhaf Tarihi* (1846) isimli risalesinde tekrarlanır. Bu risaleye göre Nathan, Napoléon'un Waterloo'da mağlup edildiğine dair ilk haberi aldığında borsada spekülasyon yaparak muazzam miktarda para kazanır. Hikâyenin sonraki türevlerinde ise Nathan bizzat muharebeye şahit olmuş, Wellington'ın kazandığı zaferin haberinden önce Londra'ya ulaşabilmek için Manş Kanalı'nın fırtınalı sularında hayatını tehlikeyi atmış ve bunun neticesinde de 20 ila 135 milyon pound arasında para kazanmıştı. Diğer bir rivayete göreyse Wellington'ın zafer kazanmasını sağlamak için Fransız Generali Grouchy'ye rüşvet vermiş ve insanları panik satışına yöneltmek Londra'ya neticeyi farklı haber vermiştir.

Elbette ki modern yazarlar açısından Waterloo efsanesini Nathan'ın iş adamı kurnazlığının ürünü olarak göstermek çok da zor değildir –gerçekten de günümüzde bazılarının bu anekdottan çıkardığı budur. Daha sonra yaşamış olan Amerikalı bankacı Bernard Baruch'a göre ilk milyonunu kazanması için ona ilham veren şey bu hikâyedir. Fakat askerî bir neticenin haberi üzerinden büyük miktarda spekülatif kâr edilmesi fikri muasırlarının büyük bölümü açısından şok edici olmuştur: Gerçekten de bu, borsa söz konusu olduğunda hem muhafazakâr hem de radikallerin nefret ettiği "ahlaksız" ve "sağlıksız" iktisadi faaliyetlerin somut örneği haline gelmiştir. Gladstone'un, Lionel de Rothschild'in asilzade yapılması teklifini reddeden Kraliçe Victoria, "Büyük servetini yabancı devletlerle yaptığı mukavelelere ya da borsadaki başarılı spekülasyonlara borçlu olan birisi bir İngiliz asilzadesi olmayı nasıl hak eder?" diyerek açıkça bu teklifi sorgulamıştır. Çünkü "çok daha büyük boyutlarda olması bunun kumardan farklı olduğu manasına gelmez –ve kendisinin desteklemekten hoşlandığı meşru ticaretle uzaktan yakından alakası yoktur."

Waterloo hikâyesinin diğer bir muasır açıklamasına göre bu, Rothschild'in siyasi tarafsızlığının bir göstergesidir: yani eğer Napoléon kazanmış olsaydı Nathan İngiliz tahvillerinin boğası yerine ayısı olacaktı. Fakat bazı yazarlar bu spekülasyonu Napoléon'a karşı kurulan ittifaka verilen desteğin kanıtı olarak görmeyi tercih etmiştir. Özellikle Fransız eleştirmenlere göre Waterloo hikâyesi ailenin "gayri vatanperver" (kimi zaman Alman kimi zaman İngiliz) temayüllerinin simgesiydi. Dairnvaell'in tabiriyle "Rothschildler sadece

bizim felaketlerimizden menfaat elde eder; Fransızlar ne zaman kazanmışsa Rothschildler o zaman kaybetmiştir." Rothschildlerin Napoléon'un rakiplerine mali destek sağlamasını siyasi muhafazakârlıklarına yormak da mümkündü; 1815'ten sonra Avusturya, Prusya ve Burbon Fransa'sına kredi verdikleri doğrudur. Nitekim Viyana Kongresi'nde ihya edilen meşru rejimlerin radikal muarızları açısından Rothschildler denen musibet "Kutsal İttifakın baş müttefikiydi." Alman yazar Ludwig Börne onları şöyle tarif eder: "Onlar milletin baş düşmanıdır. Hürriyetin temellerini zayıflatmak adına onlar kadar gayret sarf eden yoktur ve eğer Rothschildler gibileri sermayeleriyle otokratlara destek vermiş olmasalardı, Avrupa'daki halkların büyük bölümünün şimdiye kadar mutlak hürriyete kavuşmuş olacağına hiç şüphe yoktur."

Tüm bunlara rağmen Rothschildlerin siyasi açıdan muhafazakâr rejimlere yakın oldukları iddiasını savunmak her zaman kolay değildir. 1823 gibi erken bir tarihte *Don Juan*'ın on ikinci bölümünde Byron "Dünyanın dengesi kimin elindedir? Kongreyi kim yönetir, kralcılar mı yoksa liberaller mi?" diye sorar. Sonra da şöyle cevap verir: "Yahudi Rothschild ve onun dostu Hristiyan Baring." Burada önemli olan, Byron'ın "Rothschild'i" hem kralcılar hem de liberal rejimler üzerinde nüfuz sahibi, kudreti Latin Amerika'daki cumhuriyetlere kadar uzanan bir güç olarak görmesidir. 1830 ihtilallerinden önce bile Rothschildlerin kralcı rejimleri memnuniyetle desteklediği fikri kök salmaya başlamıştı; bilinçli ya da bilinçsiz kral ve imparatorlarınkine denk ve hatta onlarınkini bile gölgede bırakacak seviyede bir güç elde etmeye başlamışlardı. 1830 hadiseleri, X. Charles'ın Fransız tahtından indirilmesine rağmen James de Rothschild'in hiçbir zarar görmemesi, bu yeni iktisadi krallık olgusunu destekler nitelikteydi. Börne alaycı bir ifadeyle "tüm krallar tahtlarından inse ve onların yerine Rothschild ailesi geçse tüm dünya açısından çok daha hayırlı olmaz mıydı?" diye sordu. William Makepeace Thackeray de aynı alaycılıkla "N. M. Rothschild krallarla bir kız çocuğunun bebeklerle oynadığı gibi oynar" dedi. Heinrich Heine, Nathan'ı bir tahta oturmuş gibi tasvir edip "etrafı maiyetiyle çevrili bir kral gibi" konuştuğunu söyledi. Heine'nin hayal ettiği Salomon'un düzenlediği çocuk maskeli balosunda da aynı vurgu vardı:

> Çocuklar şık kıyafetler giymişti ve borç verme oyunu oynuyorlardı. Kral gibi giyinip taç taktılar fakat tıpkı ihtiyar Nathan Rothschild gibi giyinmiş bir de yetişkin vardı. O da rolünü iyi oynadı, iki elini ceplerinden hiç çıkarmadı, parasını şıngırdattı ve küçük krallardan birisi ondan borç almak istediğinde kaşlarını çatıp başını iki yana salladı...

Başka bir yerde de Heine, Rothschildlerin kudretinin mütenakız tabiatını teferruatıyla tahlil etti. Kısa vadede bu gücün muhafazakâr rejimleri desteklediğini kabul etti çünkü "devrimler genelde para eksikliğiyle tetiklenir" ve

"Rothschild sistemi böyle bir eksikliğin yaşanmasına mani olur"du. Fakat Rothschild "sisteminin" kendi içerisinde aynı zamanda potansiyel olarak devrimci olduğunda da ısrar etti:

> Rothschildlerin kendisi kadar devrimlerin yolunu açan kimse yoktur... Ve her ne kadar kulağa daha tuhaf gelse de, bu kralların bankacıları, bu hükümdarların para keselerinin taşıyıcıları Rothschildlerin mevcudiyetleri Avrupa devlet sisteminin çöküşüyle muhtemelen büyük tehlikeye girecek olsa da, yine de zihinlerinde devrimci vazifelerine dair bir şuuru taşımaya devam ederler.

"Rothschildlere bakınca" diye devam etti, "modern demokrasiyi kuran en büyük ihtilalcilerden birini görüyorum":

> Rothschild... Devlet tahvili sistemini kurarak ülkedeki hâkim düzeni alt üst etti, böylece bir yandan mülk ve serveti taşınır hale getirirken diğer yandan da eski imtiyaz sahiplerine para dağıtmaya başladı. Bu şekilde yeni bir aristokrat sınıfı yarattığı doğrudur fakat bu yeni sınıf unsurlar içerisinde en güvenilmezi olan para üzerine kurulu olduğundan, ülkenin toprağına kök salmış eski aristokrasi gibi gerici bir rol üstlenmesi mümkün değildi.

Rothschildler sadece eski aristokrasinin yerine geçmekle kalmamışlardı, aynı zamanda yeni ve materyalist bir dini de temsil ediyorlardı. Heine, Mart 1841'de "para zamanımızın tanrısı, Rothschild de onun peygamberidir" diye ilan etti.

Rothschildlerin devrimci olarak önemini hiçbir şey demiryolu inşaatında üstlendikleri rol kadar iyi gösteremez. Masrafını Rothschildlerin karşıladığı Orléans-Rouen hattı 1843'te ulaşıma açıldığında, Heine neticelerini kestirmenin imkânsız olduğu sosyal bir "zelzelenin" vuku bulduğundan bahsetti. Oysaki o tarihe kadar kinayelerinde "paranın yönetici aristokrasisinin" artan gücüne ve onların menfaatlerinin bariz biçimde eski topraklı aristokrasinin menfaatleriyle örtüşmeye başlamasına dair yeni bir şüphecilik tonu kendini belli etmeye başlamıştı. 1840'lar müddetince artan sayıda gazeteci Heine'nin –Rothschildlere minnettardı (ve öyle kalmayı ümit ediyordu) –cüret edebileceğinden çok daha aşırı biçimde husumetlerini ifade etmeye başladı. Özellikle James'in Paris-Belçika arasındaki demiryolu inşaatı imtiyazını elde etmesi, Temmuz Monarşisi'nin daha radikal münekkitlerini öfkelendirdi. Bu yüzden *Yahudiler, Devrin Kralları: İktisadi Feodalizmin Tarihi* (1846) isimli kitabın yazarı Alphonse Toussenel bilhassa bu imtiyazların ihtiva ettiği mali şartları hedef aldı.

Toussenel Fransız demiryolu şebekesinin devlete ait olup devlet tarafından yönetilmesi gerektiğini savunan bir tür sosyalistti. Fakat Rothschildlere kapitalist oldukları için yönelttiği tenkitler Yahudi olmalarına da doğrudan bağlıydı.

Fransa "Yahudilere satılmış" olup demiryolları doğrudan ya da dolaylı olarak "İktisadın Kralı, bir Hristiyan kral tarafından asil ilan edilmiş bir Yahudi olan Baron Rothschild'in" elindeydi. Toussenel'in kitabının en çok taklit edilen yönü budur. Toussenel gibi *Rothschild ve Goerges Dairwaell Hakkındaki Hüküm* isimli kitabın ismi bilinmeyen yazarı da Yahudilikle kapitalizmi bir kabul etmişti: James "dünyanın kralı olan Yahudi Rothschild'dir çünkü günümüzde tüm dünya Yahudilerin elinde"dir. Rothschild ismi "bütün bir ırka karşılık gelmektedir –o kolları tüm Avrupa'yı saran bir gücün simgesi"dir. Aynı zamanda "sömürülebilecek her şeyi sömürmekle" Rothschildler "tüm burjuvazi ve tüccar erdemlerinin bir timsali"nden ibaret olduklarını gösterirler. Bu tür kitaplarla ileride Marksizm'e dönüşecek şey arasındaki bağlantılar herkesin malumudur. Karl Marx 1844 tarihli "Yahudi Meselesine Dair" isimli ünlü yazısında, dinî arka planına bakmadan kapitalist olarak kastettiği "gerçek Yahudi'ye" dair fikirlerini ifade eder. 1848-49 ihtilallerini Rothschildlerin de geçici olarak devrilen rejimlerin çoğu gibi sağ salim atlatmasının nedeni Marx'a göre aşikârdır: "Her Papayı destekleyen bir Cizvit olduğu gibi her tiranı destekleyen bir Yahudi vardır."

1850'lere gelindiğinde Heine'nin Rothschildlerin devrimsel değişimin destekçisi olduklarına dair kanaati tümüyle kaybolup giderek yerini Rothschildlerin hem siyasi statükonun müdafisi hem de tipik kapitalist, dolayısıyla da iktisadi sömürücü olduğu fikrine bırakır. Bu durumu onların Yahudi olmasına bağlamaya en hevesli olanlar 1840'lı yıllardaki devrimci sol yazarlardı –gerçi Yahudilerin iktisadi faaliyetlere neden Yahudi olmayanlardan farklı yaklaşması gerektiği hiçbir zaman açıklanmamıştır. (Rothschildlerin iktisadi başarılarının dinlerinin ve ırklarının bir neticesi olmasına dair tutarlı –gerçi büyük ölçüde abartılı ve kendinden menkul– bir açıklama görmek için Disraeli'nin *Coningsby* ile *Tancred*'ine geri dönmemiz gerekir.)

Başka açıklamalar da mevcuttur. Fransa'da İkinci İmparatorluk döneminde bazı muasırlar Rothschildlerle diğer Yahudileri birbirinden ayırmıştı (Rothschildlerin temsil ettiği muhafazakâr *haute banque* ile Saint-Simonian Pereire kardeşlerin kurmuş olduğu Crédit Mobilier'nin temsil ettiği "yeni" banka. Bu nedenle Crédit Mobilier çoğu yazar tarafından Rothschildlerin Fransa kamu maliyesi üzerinde denetim kurmasına mani olmak için kurulmuş esasında siyasi bir yapı olarak görülmüştü. III. Napoléon kendisini Rothschildlerin vesayetinden böyle "kurtarmaya" çalışmıştı. Rothschildlere yönelik aşırı Yahudi aleyhtarı tenkitlerin çoğundan farklı olarak bu çok daha ayakları yere basan bir iddiadır: Crédit Mobilier kimi zaman, Rothschildlerin idaresindeki "eski" ve asalak benzeri özel bankalardan farklı olarak sanayileşmeyi bir ilerleme stratejisi olarak tatbik eden, devrimci yeni türde bir banka olarak tarif edildi. Fakat muasırları –bilhassa sermayedar Jules Isaac Mires

–kimi zaman bu farkı iki ailenin farklı kültürlerden gelmiş olmalarına bağlar (Pereireler İspanya kökenli Sefarad Yahudi'si iken Rothschildler Eşkanazidir). Bazıları ise bu farkı daha geleneksel siyasi şartlara dayandırır: Rothschildler "paranın asilzadeleri" ve "mali feodalizmi" temsil ederken, rakipleri "mali demokrasi" ile iktisadi bir "1789'u" savunur. Bu nedenle Crédit Mobilier'nin 1860'lardaki gerilemesi sadece ekonomik bir hadise olarak görülmez; İkinci İmparatorluğun çökeceğinin alametidir. Modern tarih yazımında bile James'in meşhur sözü "L'Empire, c'est la baisse" ["İmparatorluk barıştır" sözüne karşılık kullanılan "İmparatorluk çöken pazardır"] genelde Bonapartçı rejimin ölüm ilanı ve *haute banque'ın* Fransa'daki siyasi hâkimiyetini tekrar ele geçirmesinin habercisi olarak zikredilir.

1870'te cumhuriyet ilan edilmesine rağmen Fransa'daki Rothschild aleyhtarı edebiyatta herhangi bir yavaşlama görülmedi. Tek değişen saldırıların artık soldan ziyade sağdan gelmesiydi. Züppe salon muhafazakârı Goncourt kardeşlere göre Rothschildler "dünyanın her şeyi arzulayan ve her şeye hükmeden... parya kralları"dır. Cumhuriyet kisvesi altında monarşi yeniden kurulmuştu; fakat geçmişteki monarşi ya da imparatorluk türevlerinden farklı olarak bu seferki mürtekip ve yabancı bir mutlakıyetti. 1882 tarihinde, kurucusunun tüm suçu "Yahudi parası" ve onun müttefiki "hükümetteki masonlara" yıktığı Union Générale bankasının batmasıyla Rothschildlere düşman matbuatta bir patlama yaşandı. Emile Zola, *L'Argent* isimli romanında hadiseyi Rothschildleri andıran bir kahraman olan Gundermann'ın zaferi olarak tasvir etti: "Bankacı kral, borsa ile cihanın hâkimi... Tüm sırları bilen, Tanrının gök gürültüsünü yaratması gibi canı istediğinde piyasaları batıran ya da çıkaran kişi... Altının kralı." Fakat Zola en azından Yahudi karşıtı Katoliklerin Gundermann'ı devirmeye teşebbüs ettiklerini kabul etti. Edouard Drumont çarpık zihniyetiyle *Yahudi Fransa* (1886) adlı eserinde Union Générale'in Yahudiler tarafından Katolikleri soymak için kurulmuş olduğunu iddia edecek kadar ileri gitti. Drumont'a göre "İlah Rothschild" Fransa'nın gerçek "hâkimidir." Benzer derecede kindar olan Auguste Chirac da *Cumhuriyetin Kralları* (1883) ve *1870 ve 1884 Spekülasyonları* (1887) adlı eserlerinde cumhuriyetin "Yahudi parası adında bir hizmetçi ya da metrese sahip Rothschild adındaki bir krala" boyun eğmesini tenkit etti.

Rothschildlerin sahip olduğu sosyal ve siyasi güce yönelik bu türden eleştirilerin en yaygın olduğu ülke Fransa olsa da diğer ülkeler de bu eleştirilerden nasibini aldı. Mesela Almanya'da 1880 senesinde "Germanicus" tarafından basılan *Frankfurt Yahudileri* ve *Halkı Refahtan Mahrum Etme*, Max Bauer'in bariz biçimde ırkçı kitapçığı *Bismarck ile Rothschild* (1891) ve Friedrich von Scherb'in 1893 tarihli *Rothschild Bankasının Tarihi* kitaplarıyla Rothschildlere saldırılmıştı. Bu tür eserler kendilerine Yahudi aleyhtarı,

Almanya ve Avusturya'daki seçimlerde orta derecede başarı elde eden, "halkçı" ve "Hristiyan sosyal" partilerde karşılık buldu; sosyal demokratların da kimi zaman bu şekilde konuştuğu oldu. Rothschild kudreti fikri herkesi o derece etkisi altına almıştı ki, akademik camiada saygı duyulan (gerçi artık o kadar değil) Werner Sombart *Yahudiler ve Ekonomik Hayat* (1911) isimli kitabında şöyle dedi: "Modern borsa Rothschild'imsidir (ve dolayısıyla Yahudi'dir)."

Bunun İngiltere'deki emsallerini bulmak da mümkündür. İngiltere'de kıta Avrupa'sında olduğu gibi "Rothschild karşıtlığı" sağdan olduğu kadar soldan da gelmişti. Bunun güzel bir örneği olan John Reeves'in *Rothschildler: Milletlerin İktisadı Hükümdarları* (1887) isimli kitabında bildik bir hüküm yer alır: "Rothschildler hiçbir millete ait değildir, onlar kozmopolittir... Hiçbir zümreye bağlı değildirler, hem dostlarının hem düşmanlarının zararına her fırsatta daha da zenginleşirler."

Reeves'in Rothschildlerin içeride ve dışarıda tüm siyasi iktidarı elinde tuttuğu iddiası yeni bir şey değildi. 1830'lar gibi erken bir tarihte bir Amerikan dergisi şunları yazabilmişti: "Onların tavsiyesi olmadan hiçbir kabine hareket edemez. Ellerini hiç zorluk çekmeden Petersburg'dan Viyana'ya, Viyana'dan Paris'e, Paris'ten Londra'ya, Londra'dan Washington'a uzatabilirler." İngiliz günlükçü Thomas Raikes'e göre onlar "Avrupa'nın metalik hükümdarlarıdır." Alexandre Weill "Rothschild ve Avrupa Maliyesi" (1841) isimli makalesinde daha da ileri gider:

> Avrupa'da sadece tek bir güç vardır, onun da adı Rothschild'dir. Bir düzine kadar diğer banka onun uydusudur: Mümtaz iş adamları ve tüccarlar onun asker ve silahtarlarıdır; kılıcı ise spekülasyondur. Rothschild ortaya çıkması kaçınılmaz olan bir sonuçtur; Rothschild olmasa başka biri olacaktı. Fakat buna rağmen onun tesadüfi bir sonuç olduğunu söylemek mümkün değildir çünkü 1815'ten beri Avrupa devletlerine yön veren ilkeler nedeniyle vücut bulmuştur. Rothschild'in Rothschild olmak için devletlere ihtiyacı varken devletlerin de Rothschild'e ihtiyacı vardı. Oysa onun artık devletlere ihtiyacı yok ama devletler hâlâ ona muhtaç.

1845 tarihinde anonim bir Alman karikatürcü (daha canlı biçimde olsa da) bire bir aynısını söyledi. Bu ismi meçhul kişinin çizdiği karikatürdeki iğrenç Yahudi'nin –açıkça farklı Rothschildleri bir arada temsil eden biri– ismi "Die Generalpumpe" olan, dünyanın dört bir köşesine para pompalayan korkunç bir makinedir ve kolları İspanya, Mısır gibi uzak yerlerdeki hükümdar ve nazırları bile kontrol edecek biçimde uzanmıştır. Wilhelm Marr'in 1850 tarihli *Mephistopheles'inde* gördüğümüz benzer bir resimde de "Rothschild", hepsi para alabilmek için ellerini uzatmış Avrupa krallarıyla çevrelenmişti ve 1870 tarihinde bu sefer de Lionel *Period'da* aynı pozda gösterildi. Yirmi dört sene sonra

Amerikalı halkçı "Coin" Harvey, "Rothschildleri" kolları tüm dünyayı saran devasa, kara bir ahtapot olarak tahayyül etti. Fransız karikatürist Léandre de ondan geri kalmayarak Alphonse de Rothschild'i dünyayı pençeleriyle kavramış dev bir vampir olarak gösterdi.

Burada asıl önemli soru, Rothschildlerin her yerde hazır ve nazır olan bu mali kudrete sahip olmayı neden istedikleridir. Bu kendi başına bir amaç mıydı yoksa patolojik bir faiz ve komisyon iştahının neticesi miydi? Bu soruya verilen en umumi muasır cevap belki de bu servetin Rothschildlere savaşları önleme gücünü bahşetmesiydi. 1828 gibi erken bir tarihte Prens Pückler-Muskau "Rothschild... Onlar olmadan günümüzde Avrupa'daki hiçbir devlet savaşa giremezmiş gibi görünüyor" dedi. Üç sene sonra Ludwig Börne açıkça Rothschild'in Avusturya tahvillerini satmasının Metternich'in ihtilalin İtalya ve Belçika'da yayılmasına müdahale etmesine mani olduğunu iddia etti. Aynı zamanda Rothschildlerin Fransa'nın Avusturya'ya yönelik çok daha ılımlı bir siyaset gütmesini tercih ettiklerini de ısrarla ima etti. Hükümet cephesinden de benzer açıklamaların geldiği görüldü, mesela Avusturyalı diplomat Kont Prokesch von Osten, Aralık 1830'da "sadece Rothschild'in ne dediğinin, ne kastettiğinin ve nasıl söylediğinin bir önemi vardır ve o harbe para yatırmaz" demişti. 1863'teki Polonya krizinin ardından Disraeli "dünya barışını muhafaza edenler devlet adamları değil de kapitalistler oldu" dedi. Toussenel gibi hasım bir yazar dahi aynı telden çaldı: "Yahudiler yükselişte olan sulh üzerine spekülasyon yapar ve Avrupa'da on beş senedir sulhun hâkim olmasının nedeni budur." Sonraki yazarların da belli aralıklarla benzer şeyleri tekrar ettikleri görülür. Chirac, bir Rothschild'in şöyle söylediğini iddia etti: "Artık savaş olmayacak çünkü Rothschildler istemiyor." Morton'a göre Mayer Amschel'in beş oğlu "gelmiş geçmiş en militan pasifistlerdi." Ayrıca Gutle Rothschild'e isnat edilen anekdotu es geçen çok az yazar vardır: "Harp olmayacak çünkü oğullarım ona para yatırmaz."

Modern okuyucular açısından savaştan uzak durulması tartışmasız iyi bir şey olsa da, yine de bankacıların bunu önleyebilecek güce sahip olmalarına şüpheyle yaklaşmak gerekir. Üstelik Kırım Savaşı ile başlayıp Fransa-Prusya Savaşı ile sonlanan askerî çatışmalar döneminde sıklıkla Rothschildlerin barışı muhafaza etme istekliliği sorgulanmıştı. İtalya'nın Birliği –ki onların önlemek için çırpındığına inanılırdı– savaşları zamanında Shaftesbury Earl'ü "bu milletin kaderinin kâfir bir Yahudi'nin eğlencesi olmasını acayip, korkutucu ve küçük düşürücü" bulmuştu. Rothschildlerin New York temsilcisi August Belmont Amerikan İç Savaşı esnasında, Güneyle barış müzakeresi yapılmasını savunup 1864 tarihinde General George McClellan'ın Demokrat Parti adaylığını desteklediğinden dolayı, Kuzeyde devamlı eleştirilerin hedefi oldu. Benzer şekilde Prusya hükümeti de Rothschildlerin, Bismarck'ın hararetle

desteklediği, "birleşme savaşları" esnasındaki askerî çatışmalara engel olma gayretlerinden son derece rahatsız olmuştu. Rothschild "pasifizmine" dair benzer tenkitleri yirminci asrın başlamasından önceki ve sonraki dönemlere ait büyük devletlerin siyasi yazışmalarında da görmek mümkündür. Son bir hasmane örnek daha vermek gerekirse *The Times'ın* yabancı haberler editörü (ileride editörü) Henry Wickham Steed, Natty'nin Temmuz 1914 tarihinde Almanya ve İngiltere arasında çıkabilecek bir harbe engel olma gayretlerini "bizi tarafsızlığa zorlamaya gayret eden kirli bir Alman-Yahudi uluslararası sermaye teşebbüsü" olarak tarif etmişti.

Yine de kimi yorumcular –hem sağcı hem solcu– tam tersi bir yaklaşım sergiledi: onlara göre Rothschildler sürekli savaşlara zemin hazırlardı. 1891'de *Labour Leader*, Rothschildleri şöyle eleştirdi:

> Asrımız Avrupa'sında nice fesat ve sefalete neden olan ve müthiş servetini, aslında aralarında hiçbir husumet olmayan, devletleri birbirine düşürerek elde etmiş olan kan emici bir güruh. Avrupa'da nerede bela varsa, nerede harp çıkacak haberleri dolaşıyorsa ve insanların kafası değişim ve felaket korkusuyla meşgulse, hiç şüpheniz olmasın ki kanca burunlu Rothschild huzursuzluğun olduğu o bölgenin yakınlarında bir yerlerde bir işler çeviriyordur.

Klasik eser *Emperyalizm: Bir İnceleme*'nin (1902) yazarı olan sol eğilimli J. A. Hobson benzer fikri daha eli yüzü düzgün biçimde ifade etti. Dönemin pek çok radikal yazarı gibi Hobson'a göre de Boer Savaşı "Alman kökenli ve Yahudi ırkından küçük bir uluslararası sermayedar zümresi tarafından" tezgâhlanmıştı. Ona göre bu zümrenin merkezinde Rothschildler vardı: *Emperyalizm*'de "içinizde Rothschild ailesi ve onun bağlantıları karşı çıktığı halde büyük bir savaşa girebilecek bir Avrupa devleti olduğuna ya da bir devlete büyük miktarda kredi verileceğine inanan gerçekten var mı?" diye sordu. Scherb, *Tarih*'inde Alman milliyetçisi zaviyesinden benzer bir çıkarımda bulundu: "Rothschild ailesi ülkeler arası mücadelelerden doğmuş, savaşlar sayesinde büyüyüp güç kazanmış ve devletlerle halkların talihsizliği onların talihi olmuştur."

Harp mi yoksa sulh mu? İşin aslı bir seçenek daha var: o da Rothschildlerin iktisadi güçlerini Yahudi hemşerilerinin menfaatlerine hizmet edecek bir vasıta olarak görmeleriydi. Avrupa'daki daha fakir Yahudilere göre Nathan Rothschild'in akıl almaz bir süratte bu derece zengin olması neredeyse mistik bir ehemmiyete haizdi, o yüzden, talihinin sihirli kaynağı olan "Yahudi tılsımı" efsanesi Yahudi kültüründe onunla özdeşleştirildi. Bu harikulade hikâyeye göre –Nathan Rothschild'in ölümünden sadece dört sene sonra anonim bir yazar Londra'da bunun bir türevini bastı– Nathan'ın ekonomik başarısının sırrının kaynağı onun sahip olduğu sihirli bir tılsımdı. Elde ettiği servetin gerçekten

de ulvi bir maksadı vardı: "Yahudiye Krallığını tekrar kurarak İsrail'e yapılan kötülüklerin intikamını alacaktı –Ey Kudüs kulelerin tekrar inşa edilecek ve Yahudiye tekrar kadim ırkımızın olacak."

Rothschildlerin Yahudi halkı adına Kutsal Toprakları ele geçirme tasarıları olduğu tasavvuru sıklıkla bundan çok daha ciddi olarak dile getirildi. 1830 gibi erken bir tarihte bir Amerikalı gazeteci "sultanın paraya sıkışık olması nedeniyle" Kudüs'ü Rothschildlere satmasının mümkün olabileceğini iddia etti. Fransız sosyalist Charles Fourier de 1836 tarihli *Sahte Sanayi* isimli kitabında aynı ihtimalden dem vurdu. Disraeli de 1851'de Yahudilerin Rothschild parası sayesinde "kendi topraklarına dönmesinden" bahsetti. Benzer fikirlere "Rothschild Şatosundaki Çar" gibi Rus Yerleşim Mıntıkasında revaçta olan hikâyelerde denk gelmek de mümkündür.

Diğer bir ihtimal de (yine bu hikâyede gündeme getirilir), Rothschildlerin iktisadi güçlerini Çarı Rus Yahudilere baskı yapmaktan vazgeçirmek için kullanabileceğidir. Bu on dokuzuncu asır boyunca Doğu Avrupa Yahudilerinin hangi seçeneklere sahip olduğunu gösterir: Uzaktaki vaat edilen bir ülkeye mi göç edeyim yoksa kalıp kanun önünde eşitlik elde etmeye mi çalışayım? Yüzyıl başında Batı Avrupa Yahudileri de aynı ikilemle karşı karşıya kaldı. *Yahudi Tılsımını*'nın yazarının kitabını Nathan'ı kutsal vazifesinin meşakkatlerine katlanmak yerine İngiltere'de sosyal asimilasyonun keyfini sürmekle suçlayarak sonlandırması dikkate değerdir. Gerçekten de yazar, Nathan'ın ölüm nedeninin Kudüs'ü Yahudilere kazandırmakla uğraşmak yerine İngiltere'de siyasi hürriyet aramaya –ve asillik rütbesi elde etmeye– karar vermesi olduğunu iddia etti.

Rothschildlerin karşı karşıya olduğu ikilemin temeli işte budur: Servetleri nedeniyle diğer Yahudiler onlardan eşit medeni ve siyasi haklar edinme mücadelelerinde öncü rolünü üstlenmelerini istedi. Göreceğimiz üzere, Mayer Amschel'in Napoléon Savaşları döneminde Frankfurt Yahudileri adına medeni haklar elde etme gayretiyle, henüz erken dönemlerde kendini gösteren bu önderlik, torunu Lionel'in 1840'lar ve 1850'lerde Yahudilerin de Avam Kamarası'na kabul edilmesini sağlamak adına yürüttüğü kampanya ile devam edecekti. Rothschildlerin fazlasıyla işine gelen bu strateji onların Yahudiliklerinden feragat etmeden yaşadıkları bölgelerdeki içtimai ve siyasi seçkinlere sızma merkezli ailevi stratejilerini sürdürebilmelerine imkân verdi; ayrıca bir yandan "dindaşları" için hayırlı işler yapmalarına fırsat sunarken diğer yandan da Yahudilerin gözünde kısmen yönetici bir hanedan seviyesine yükselmelerini sağladı. Fakat Rothschildler eşit haklar edinme mücadelesini uluslararası bir hedef olarak sürdürmeye devam ettikçe –yaşadıkları ülkelerdeki Yahudilere ek olarak Suriye, Romanya ve Rusya'daki Yahudi cemaatlerinin lehine de müdahalelerde bulundular– Yahudilerin bir devlete sadakati olmayan kozmopolit bir ırk oldukları yönündeki Yahudi aleyhtarı iddiayı

körüklediler. Ayrıca içinde yaşadıkları topluma intibak edebilmekten umudunu kesen diğer Yahudiler, Kutsal Topraklara bir şekilde dönebilmek için baskı yapmaya başladığında Rothschildlerin durumu daha da nazik bir hal aldı, çünkü hiçbirinin şehir ya da kırsaldaki köşk ve konaklarını terk edip kurak Filistin'e yerleşmek gibi bir niyeti yoktu. Fakat onların Yahudi aleyhtarı düşmanlarının beklediği şey de tam olarak buydu. 1840'lara ve 1890'lara ait muhalif karikatürlerde Rothschildler Yahudilerle birlikte Kudüs'e gitmek için Almanya'dan ayrılırken gösterilir –birinci mevkide gidiyor olsalar da yine de gidiyorlardı. Lionel'in Yahudilerin de Avam Kamarası'na kabul edilmesini sağlamayı amaçlayan kampanyası üzerine Thomas Carlyle şu soruyu sordu: "Gerçek bir Yahudi nasıl olur da zihnini tümüyle vakfettiği ve tüm çabasını uğruna sarf ettiği sefil Filistin haricinde bir ülkenin senatörü, hatta vatandaşı olmayı aklından geçirebilir?"

Zaman içerisinde "Yahudi meselesine tek çözümün" Yahudilerin Avrupa'dan ayrılıp kendi Judenstaat'larını kurması olacağına ikna olan Theodor Herzl gibi ilk siyonistler de kabaca aynı şeyi iddia etti (ama kullandıkları üslup farklıydı). Herzl, Yahudi aleyhtarı saldırılara tepki olarak tüm servetlerini "feda edeceklerine" inandığı Rothschildlerin desteğini kazanabilmek adına birkaç teşebbüste bulundu. Fakat "Rothschild aile meclisine" hitaben yazdığı altmış altı sayfalık metni, ilk teşebbüsünün başarısız olmasını müteakip, onların "kaba, burnu büyük ve egoist insanlar" olduğuna hükmederek göndermedi. Daha sonra Rothschildlerin "Yahudiler adına millî bir talihsizlik" olduğunu iddia edip eğer kendisine karşı çıkarlarsa onları "tasfiye etmekle" ya da "onlara karşı barbarca bir mücadele sürdürmekle" tehdit etti.

Eğer bir siyonist 1890'larda böyle bir üslup kullanabiliyorsa, Cihan Harbi'nde mağlup olan Orta Avrupa devletlerinde palazlanan Yahudi düşmanlarının da, çok farklı bir mantıkla olsa da, benzer bir üslup kullanmasına şaşırmamak gerekir. Rothschildleri hedef alan erken nasyonal sosyalist ya da *völkish* propagandanın belki de en dikkate nazar yönü yaratıcılıktan uzak olmasıydı. Dietrich Eckart'ın 1919'da "Tüm Çalışan İnsanlara" yönelik hitabı buna güzel bir örnektir:

> Rothschild ailesinin 40 milyarı var... Tek yapmaları gereken servetlerini yönetip onları doğru alanlara yatırmaya özen göstermektir; çalışmak zorunda değiller, en azından bizim anladığımız tarzda çalışmaya mecbur değiller. Peki, onlara ve onlar gibi olanlara bu kadar muazzam miktarda parayı kim kazandırdı? ... Bu kimin marifeti? Bunu yapan sizsiniz, sadece siz! Evet, bu doymak bilmezler sizin emek harcayıp ıstırap çekerek kazandığınız parayla tıpkı mıknatısla çeker gibi çekip kendi keselerini doldurdular.

Bunlar 1840'lardan beri Fransa ve Almanya'daki radikallerin söylemeye devam ettiklerinden çok da farklı değildi. Rothschildleri "Yahudi sorununun" bir numunesi olarak görüp bu sorunu "çözmeyi" kafasına koyan diğer bir erken dönem nasyonal sosyalisti de Adolf Hitler'di. Mesela Mayıs 1921'de Nazi *Völkische Beobachter'de* yayımlanan bir makalede onların sosyalist basını ellerinde tutan Yahudi "kapitalist" zümrelerinden biri olduklarını söyledi. 1922 senesinde en az iki yerde yaptığı konuşmalar esnasında "bir mucit olarak sergilediği muhteşem başarılarla emsalsiz millî başarılara imza atan Alfred Krupp gibi bir adamın sergilediği başarılarla parasıyla savaşları ve devrimleri körükleyip verdiği kredilerle insanları faiz kölesi yapmış olan tamahkâr Rothschild'in yapmış oldukları arasında büyük fark vardır" dedi. Alfred Rosenberg *Yirminci Asrın Miti* isimli kitabında da benzer bir yorum yaptı.

Hitler'in geçmiş zaman kullanması tesadüf değildi çünkü 1920'lerde artık Frankfurt'ta bir Rothschild bankası olmadığı gibi Londra, Paris ve Viyana'daki Rothschild bankalarının da artık Alman ekonomisi üzerinde kayda değer bir etkisi kalmamıştı. Fakat bu, Nazilerin iktidara geldikten sonra Rothschildleri hiç ara vermeden Yahudi karşıtı propagandalarına malzeme etmelerine mani olmadı: Eski efsaneler hortlatılıp Hitler'in nefret ettiği farklı ırk vasıfları sergileyecek şekilde yeniden allanıp pullandı. Mesela Eberhard Müller'in *Waterloo'da Rothschildler Kazandı* (1936) isimli oyununda Nathan muharebe meydanında şu tür sözler sarf eder: "Benim param her yerdedir ve herkesin dostudur. Dünyada bulabileceğiniz en dost canlısı güç olup bir mermi gibi tombul ve yuvarlaktır ve güler yüzlüdür", "Benim Anavatanım Londra Borsasıdır" ve "İngiltere'nin serveti benim elimdedir." Mayıs 1938'de Julius Streicher'in bir odasının sadece Rothschild ailesine tahsis edildiği Yahudi karşıtı sergisi Viyana'ya gönderildiğinde benzer mevzular tekrar gündeme geldi. Daha sonra sergi Frankfurt'a geldiğinde Mayer Amschel'in bir "İngiliz bankacıya" gönderdiği ve "Yahudi olmayanların ticaretini ve iktisadını ele geçirmek için beş oğlunu Avrupa'nın farklı noktalarına göndermeyi tasarladığını" açıkladığı sahte "mektupların suretleri" sergilendi.

Nazilerin Rothschild karşıtı propagandasının zirvesini temsil eden Erich Waschnek'in *Die Rothschilds* isimli filmi ilk kez Temmuz 1940 tarihinde gösterilip yeniden kurgulandıktan sonra *Aktien auf Waterloo* (Waterloo'daki Hisseler) alt başlığıyla tekrar gösterime girdi. Bu Alman halkını Yahudilere karşı alınacak daha sert tedbirlere karşı hazırlamak adına yapılmış üç filmden biriydi. Diğerleri *Jud-Süss* ("Yahudi Süss") ve meşhur "belgesel" *Der ewige Jude'dir* ("Ebedi Yahudi"). İngiltere'ye karşı takınılacak tavrın henüz meçhul olduğu bir dönemde Waterloo efsanesinin Propaganda Bakanlığına sorun çıkardığı doğrudur. Bazı İngiliz karakterler (Wellington ile "Maliye Nazırı" Herries) mürtekip ve ahlaken zayıf olarak gösterilse de diğerleri –özellikle de

bankacı "Turner" ile İrlandalı karısı –Rothschild'in kumpaslarının acınası kurbanları olarak aktarıldı. Fakat Rothschildlerin tasviri, savaştan sonra müttefiklerin hazırladığı senaryo özetine göre, gayet açık seçikti:

> 1806 tarihinde Napoléon'dan kaçan Hesse "Landgraf'ı" altı milyon pound'luk servetini birine emanet etmek zorunda kalır. Parasını Frankfurt'taki Yahudi bankacı Mayer Amschel Rothschild'e emanet eder. İşte Rothschildlerin gücünün temelinde bu paranın sömürülmesi yatar. Amschel Rothschild bu parayı ticari rakiplerinin saygı duymadığı oğlu Nathan'a gönderir. O da parayı Paris'teki kardeşinin yardımıyla İspanya'daki Wellington'a ulaştırır –Nathan, Napoléon'un Elba'dan kaçtığı haberini alan ilk kişi olacak ve tüm parasını Orléans Dükü Louis'nin (metinden aynen) haklarının iade edileceği tahminine yatıracak tek kişi olacaktır. Kendisi alay konusudur –Yahudi uşakları ve İngiliz Maliye Nazırı haricinde hiç kimse onu adam yerine koymaz. "Lord" Wellington tekrar Napoléon ile savaşmaya gönderilir. Savaş için hazırlanmasına yetecek vakti yoktur –kadınlar onu meşgul etmiştir! Fakat (tıpkı Fouché'nin Paris'te yaptığı gibi)Rothschild'e danışacak vakti bulur. Rothschild, Wellington'a eğer savaşın neticesini ilk öğrenen kişi kendisi olursa onu ödüllendirceğini söyler. Rothschild, Napoléon'un kaybettiğini öğrenir öğrenmez İngilizlerin kaybettiği haberini yaymaya başlar. Panik baş gösterir. Herkesin satmaya başladığı devlet tahvillerini Rothschild satın alır. Fakirler paralarını kaybeder. Birkaç mümtaz zengin İngiliz (biri İrlandalı bir kadınla evlenmiş olduğundan dolayı son derece efendi biri olarak gösterilir!) varını yoğunu kaybeder. Davut Yıldızı İngiltere'nin semasını –dünyanın Nazi Almanya'sının savaştığı kısmını – kaplar.

Burada Nazi Yahudi düşmanlığının tüm öğelerini görmek mümkündür. Yahudilerin yaşadıkları ülkelere bir sadakati olmayıp onlar sadece diğerlerinin ıstıraplarından kâr elde etmeye çalışırlar: Mayer Amschel (Eric Ponto), Nathan'a (Karl Kuhlmann) "Ancak bolca kanla bolca para kazabilirsin!" der. Onların talimatları doğrultusunda "Uluslararası Yahudilik büyük spekülasyonlar" yaparken askerler muharebe meydanlarında can verir. Yahudiler fiziki olarak farklı ve iticidir: Mayer Amschel kaftanlı ve lüleliyken yaltakçı oğlu da gözünü Ari rakibinin karısına diker –tipik Goebbels dokunuşu. Propaganda Bakanı filmden hiç hoşnut olmasa da film nispeten ilgi gördü: gizli polis film Berlin ve çevresinde gösterime girdiğinde halkın heyecanlandığını aynı zamanda işgal altındaki Fransa'da da büyük kitleler tarafından izlendiğini bildirdi. Ocak 1945'te bir Alman gazetesini okumakta olan bir İngiliz savaş esiri hikâyenin bir türevini baş sayfada görünce hayrete düştü, hemen tercüme ettirip savaş bittiğinde de beraberinde memleketine götürdü.

Waschnek'in filmini 1934 tarihinde yönetmen Darryl Zanuck tarafından çekilen George Arliss'in hem Mayer Amschel hem de Nathan'ı canlandırdığı Amerikalı selefi *The House of Rothschild* ile mukayese etmek faydalı olacaktır. Önceki filmde Rothschild cana yakın olarak gösterilir: Fakirlikten zenginliğe geçişleri bir tür "Amerikan rüyası" iken (Rothschild'in kızı ile Waterloo'daki zafer haberini ulaştıran yiğit genç İngiliz zabiti arasındaki aşkla da tamamlanır) karşılaştıkları engeller –sinsi Prusya nazırı Baron Ledrantz (Boris Karloff) ve Frankfurt'taki isyancı güruh– Almanya'daki muasır gelişmelere göndermedir. Fakat Rothschildlerin Amerikan türevinin büyük bölümü uydurma olup onların çoğu da pek hoş şeyler değildi. Mayer Amschel gözü seğiren, çocukların sevgilisi sevimli bir ihtiyar olabilir ama yine de dünyayı ele geçirmek gibi planları vardır. Gerçekten de kimi yerde bu iki film birbirlerinin aynadaki akisleri gibidir. Waschnek'in türevinde Nathan Rothschild gücünün merkezlerini gösteren bir Avrupa haritası ve dalları birleştiğinde Davut Yıldızı haline gelen bir soy ağacı çizer; yanan yıldız İngiltere'nin üzerinde belirdiğinde şöyle bir yazı görülür: "Bu film tamamlanırken Rothschild ailesinin son üyeleri Avrupa'dan mülteci olarak kaçıp İngiltere'deki müttefiklerinin yanına sığınıyordu. İngiliz plütokrasisine karşı yürütülen mücadele devam edecek!" Zanuck'ın filmi de benzer bir görüntüyü kullanır: Mayer Amschel ölüm döşeğindeyken beş oğluna Avrupa'nın farklı şehirlerine gitmelerini söyler. Bu şehirler haritada gösterilir ve Davut Yıldızı tekrar belirir. Fakat filmin sonraki bölümünde Nazilerin Yahudi karşıtı siyasetiyle 1818 tarihinde Frankfurt Yahudilerini hedef alan "Hep" isyanları arasındaki benzerliğe vurgu yapılır. Özünde iki film de aynı hikâyeyi anlatıyor olsa da ahlaki pusulaları zıt yönleri işaret etmektedir.

Rothschildlerin erken dönem tarihinin sinemadaki temsillerinin bu ikiyüzlü niteliği daha umumi bir tutarsızlığın alametidir. Çünkü tüm farklı Rothschild efsanelerini tek bir mit olarak görmek mümkündür –muazzam bir servet, çok hızlı sosyal yükseliş, sınırsız siyasi ve diplomatik güç ve ailenin diniyle bağlantılı bir miktar esrarlı *ultima ratio*. Genelde bu mit hakaretamiz biçimde anlatılır: Servet haksız yollarla elde edilmiştir, sosyal yükseliş başarısızdır ve gücün temelinde de irtikâp ve sinsilik yatar. Fakat aynısını Hollywood tarzında büyük bir ekonomik ve sosyal başarı, meşru güç ve ahlaki gayeler hikâyesi şeklinde anlatmak da mümkündür. Nazilerin propaganda yapmak için kullandığı diğer konular haliyle o tarihten itibaren tabu haline gelmiştir –hatta bazı ülkelerde yasaktır. Fakat Rothschild mitinin tutarsız vasfı onun sürekli olarak üretilip yenilenmesinin de teminatıymış gibi görünmektedir. Bunun en bariz olduğu yer belki de Fransa'dır. 1951 senesinde basılan *Crapouillot* dergisinin özel baskısının bazı bölümleri şüpheye yer bırakmayacak biçimde Yahudi aleyhtarı olup on dokuzuncu asır radikal ve sağcı edebiyatının mahsulü olan hikâyeleri (ve çizgi romanları) yeniden üretmişlerdi; fakat dergide yer

verilen diğer "ekâbir" Yahudi olmayıp metnin üslubu da nispeten ılımlıydı. Coston ve Peyrefitte gibi yazarların eserlerinin de gösterdiği üzere Dördüncü Cumhuriyet ortamında "Fransa'yı yöneten 200 aile" hakkındaki eski efsaneleri ufak değişikliklerle tekrarlamak mümkündü. Rothschild Fères'in eski müdürü Georges Pompidou, Nisan 1962 tarihinde başbakan (1969'da da cumhurbaşkanı) olduğunda *le Canard enchaîné*'in şu yorumu yapması şaşırtıcı değildi: "RF = République française = Rothschild frères." Diğer taraftan Rothschild efsanesine benzer yaklaşımlara İngiliz basınında denk gelmek de mümkündür. Muhafazakâr siyasetçilerden bazılarının siyasi kariyerlerinden önce ya da sonra N. M. Rothschild & Sons Limited'de, şirketin ciddi bir özelleştirme sürecinden geçtiği dönemde çalışmış olmaları nedeniyle 1980'lerde son derece hasmane yorumlar yapılmıştı. İşçi Gölge Şansölye Roy Hattersley, ilk Rothschild özelleştirmesinin ardından "Tory partiye yapılan bir bağışla hükümetten alınan bir iş arasında bağlantı olduğunu" iddia edecek kadar ileri gitti –daha sonra bu iddiasını geri almak zorunda kaldı.

Rothschild efsanesine dair en uçuk örnekleri görmek isteyenlerin başta çevreciyken sonra "New Age" vaiz olmaya karar veren David Icke'ın yazılarına bakması yeterlidir. Icke'a göre Rothschildler gizlice dünyayı yöneten "Küresel Seçkinler ya da Kardeşlik"in –aynı zamanda "Her Şeyi Gören Göz Tarikatı" ya da "Hapishane Gardiyanları" da denir– mensuplarıdır. Onlar Mayer Amschel'in zamanından beri "hükümetleri yönlendirir ve Kardeşlik şebekesini kullanarak savaş ve ihtilalleri başlatırlar." Warburglar, Schroderler ve Lazardlar gibi meşhur bankaları "kontrol" eden onlar olduğu gibi, J. P. Morgan, Rockefellerlar, Kuhn, Loeb & Co. ("bariz bir Rothschild paravanı"), Speyerlar ve Lehmanlar gibi Amerikan sermayedarların "arkasında" da onlar vardır –İngiltere Merkez Bankası ile ABD Merkez Bankası sisteminden bahsetmiyoruz bile. Bu küresel güç şebekesinin mesul olduğu başka şeyler de vardır: Abraham Lincoln'ın öldürülmesi; Boer Savaşı; İsrail'in kuruluşu (Ortadoğu petrolüne el koymak için oynanmış bir kumar); Rus devrimi ("büyük ölçüde Rothschildlerin denetimindeki Küresel Seçkinlerin Birleşik Devletler kolu tarafından Rusya'da düzenlenen bir darbe"); Hitler'e sağlanan mali destek ve hatta Başkan Nixon'ın doların değerini sabit tutmaktan vazgeçmesi. Icke'a göre günümüzde onlar ve onların muhafazakâr parti ve basındaki yandaşları dünya enerji kaynaklarını tekelleri altına almaya çalışmaktadır –elektrik, kömür ve gaz sektörlerindeki özelleştirmelerle ilgilenmelerinin nedeni budur.

İnternette yapılacak üstünkörü bir aramayla bile benzer derecede acayip, sayısız komplo teorisine denk gelmek mümkündür. Don Allen'ın "Şirket ve Banka Etkisi Araştırması" Rothschildlerle İngiltere ve ABD merkez bankaları arasında "doğrudan bir bağlantı" olduğunu iddia eder. James Daugherty'nin hazırladığı "A-albionic Research Weekly" "Kraliyet" adına

aralarında Warburglar, Rothschildler ve Baringlerin de bulunduğu İngiltere Merkez Bankası'nın "efsanevi" tüccar bankacıları tarafından yönetilen "Dünya Para Karteli" ya da "Şehir (Londra) İmparatorluğu"nu teşhis ettiğini iddia eder. "Scriptures for America" (Amerika'nın Kutsal Metinleri), Icke'ın Rothschild'in Siyonizm'i desteklemesini iktisadı bir mantığa oturtan iddialarının daha ayrıntılı bir versiyonunu yayımlar: Buna göre "Rothschildlerin asıl derdi Uzakdoğu'daki zengin doğal kaynaklara kalıcı ve güvenli bir erişime sahip olabilmektir." Benzer bir telden çalan Sherman H. Skolnick, "Conspiracy Nation"da (Komplo Milleti) Rothschildlerin "Başkan Lincoln'ü, savaş sonrası politikaları onların emtia spekülasyonlarını mahvedeceği için öldürttüğü" iddiasını tekrarlar. Skolnick ayrıca "Rothschildlerin Sovyetler Birliği'nin yayılmasına mani olabilmek için Hitler'e mali destekte bulundukları" iddialarını da tekrarlamaktan geri kalmayıp açıklama babında da "Rothschildler Katolik Kilisesi ile içli dışlıdır, geleneksel mafya ve Amerikan CIA ile birlikte hareket ederler, Nazi taraftarı olan Vatican Bank'la kenetlenmişlerdir" der.

Böyle akıl almaz iddialar sadece internetle sınırlı değildir. Televizyon vaizi ve cumhuriyetçi siyasetçi Pat Robertson'ın kitabı *The New World Order*'da (Yeni Dünya Düzeni) (1991'de basılmıştır) Rothschildlerin "İlluminati masonluğunun... okültizmiyle kirlenmiş olduğunu" ve "merkez bankası sisteminin kurucusu Paul Warburg'un bir Rothschild casusu olduğunu" iddia eder. Halit Muhammet –radikal Afrika-Amerikan İslam Milleti örgütünün önderi Louis Farrakhan'ın eski yardımcısı– tümüyle farklı bir siyasi bakış açısından "Rothschildlerin Hitler'i desteklediğini" ve onun Yahudi karşıtı siyasetine "yardım ettiğini" tekrarladı; aynı zamanda –artık söylemeye bile gerek yok– İngiltere ve ABD Merkez Bankalarının "kontrolü" de onların elindeydi. Ciddi bir bankacılık tarihinin bu tür zırvalardan uzak durması gerektiğini düşünebilirsiniz. Yine de, ancak bu tür şeyleri duyduğumuzda bu konuda doğru düzgün bir akademik çalışma yapılmasının ne derece zaruri olduğunu hakkıyla idrak edebiliriz.

— IV —

Dolayısıyla bu kitabın bir amacı da Rothschild efsanesinin yerine elde kalan yazılı kaynaklar vasıtayla "yeniden inşa edilecek" tarihî bir gerçekliği yerleştirmektir. Bunun neden daha önce yapılmadığı sorulabilir; neden Rothschildler hakkındaki kitapların sadece çok küçük bir bölümü ciddi arşiv araştırmalarına dayalıdır? Bunun cevabı kısmen yazarların herkesin ilgisine mazhar olmuş zengin ve başarılı bir aile hakkındaki eski efsane ve anekdotları tekrar tekrar anlatarak bir şekilde para kazanmayı becerebilmeleridir. Bir diğer nedeni de kısa süre öncesine kadar ilgili evraka erişimin çok zor olmasıydı. Maalesef Frankfurt şubesinde bulunan büyük arşiv – ayrıca Napoli şubesinin

tüm evrakı da orada saklanırdı– 1912'de büyük ölçüde tahrip olduğundan, geriye sadece daha önce Paris'e gönderilmiş olan evrak kaldı.[4] Viyana şubesindeki arşive 1938 tarihinde Naziler el koydu ve tümü, Alman işgali sırasında ele geçirilen Fransa'daki aileye ait olanlarla birlikte, savaş sonunda Sovyetlerin eline geçti. Bu evrak Soğuk Savaş müddetince Moskova'daki KGB'nin "hatıra" arşivinde toz tuttu ve ancak 1990 tarihinde Tarihî Belgelerin Korunması Merkezi'nde yabancı araştırmaların da erişimine açıldı.[5] Kont Corti 1927-28'de iki ciltlik Rothschildlerin "Yükselişi" ve "Hâkimiyetini" yazdığında, büyük ölçüde Avusturya devlet arşivi ve on dokuzuncu asır siyasetçilerinin mektup, hatıra ve günlükleriyle yetinmek zorunda kaldı. Londra şubesinin arşivi 1978'e kadar genelde akademisyenlere açık olmasa da, aile mensupları ve Lucien Wolf gibi "içeriden kişiler" oradaki belgeleri kullanarak çok sayıda önemli monografi üretti.

Diğer taraftan Fransa şubesinin arşivi –Bertrand Gille'in 1960'larda basılan anıtsal iki ciltlik çalışmasının temeli– 1981'de Banque Rothschild'in millîleştirilmesinin ardından Archives Nationales'e devredildi. Ailenin, erişimlerine getirilen kısıtlamaları gevşetmesi nedeniyle Paris ve Londra'da oluşan belge bolluğuna rağmen dair yapılan araştırmaların azlığı hayret vericidir. Bu derece önem arz eden bir koleksiyon –gerçekten de bazı açılardan eşsizdir– maalesef çoğunlukla ailenin İngiltere kolunun içtimai ve siyasi tarihine dair araştırmalarla birkaç makale ve monografi için kullanılmış olup elde edilenler bu meselenin ehemmiyetiyle kıyaslandığında hiç kalır. 1994-95 senesinde Frankfurt Yahudi Müzesi'ndeki *Rothschildler: Avrupalı Bir Aile* başlıklı başarılı sergiye denk gelecek şekilde üretilen eserlerde de yeni arşiv çalışmalarına dayanan çok az şey bulunur. Pauline Prevost-Marcilhacy'nin Rothschild mimarisine dair çalışması günümüze kadar Londra, Paris ve Moskova'daki tüm önemli Rothschild evrakından istifade eden tek kitaptır.

Bu akademik ilgisizliğin bir nedeni de bu belgelerinin büyük bölümünün son derece zorlayıcı olmasıdır. Muazzam miktarda belge vardır. 1874 tarihinde Charlotte de Rothschild çocuklarına gönderdiği mektupta "Biz Rothschildler karalama tiryakisiyiz, mektup yazıp almadan duramayız" dedi. Yerden göğe kadar haklıydı. Londra arşivindeki en önemli mektuplar banka ortakları arasında 1812 ila 1898 yılları arasında gönderilen "şahsi mektuplardır" (XI/109 serisi). Bunların tümü 135 kutuyu doldurur. Mektuplardan beş bin tanesini bu kitap için kaynak olarak kullandım (serinin nispi önemine dair bir fikir

4 Evrakın Frankfurt'taki Baron Carl von Rothschild'in kütüphanesinde muhafaza edilmesine itiraz eden James'in oğlu Alphonse'du. 1815'te Fransa tazminatlarının ödenmesi hakkındaki evrakın, günün birinde babasının vatanperverliğine leke sürmek için kullanılabileceği korkusuyla imha edilmesinde ısrar eden de odur.

5 Fransa evrakı aileye iade edilmiş olup hâlihazırda Londra'daki Rothschild arşivinde bulunmaktadır. Avusturya evrakının da benzer şekilde iade edileceğini ümit ediyorum.

vermek için ben ve asistanlarımın tamamen ya da kısmen tercüme ettiği tüm arşivlere ait toplam mektup sayısının 13 bin civarında olduğunu söylemek istiyorum). Bu hususi mektupların sıklığı –birkaç istisna haricinde bu mektupları sadece ortaklar ve kimi zamanda kâtipler görebildiği için hususi kabul edilebilirler– işin hacmine, siyasi haberlere, farklı ofislerdeki ortak sayısına ve yılın hangi günü olduğuna göre büyük değişiklik göstermektedir. Kimi zaman Paris'teki ortaklar sakin geçen bir haftada sadece iki üç mektup gönderirdi; ama işler yoğun olduğunda üç ortak da günde bir iki mektup yazabilirdi. Bir örnek vermek gerekirse Mart 1848'de Londra'daki ortaklar kıta Avrupa'sındaki ortaklarından en az altmış önemli hususi mektup aldı. Bu mektuplar genelde, özellikle ortaklığın ilk yıllarında, yani Amschel ile Salomon düzenli olarak kardeşlerini dört bir yana gönderdiği, siyasi haberleri ve iş fırsatlarını takip ettiği, aile dedikodularına ve şahsi şikâyetlere cevap verdiği zamanlarda, çok uzun olurdu. Bunlar bir bakıma on dokuzuncu asrın telefon görüşmeleridir veiçlerinde günümüz iş adamlarının nadiren bir kâğıda aktaracakları bilgiler bulunur. Ayrıca on dokuzuncu asır standartlarına göre çok sıra dışı olduklarını da söylemem gerekir. İlk olarak, ortakları coğrafi bakımdan bu derece dağınık olmadığından, Rothschildlerin rakipleri arasında bu şekilde düzenli haberleşen ya çok azdı ya da yoktu. Başka bir bankanın arşivinde mukayese edilebilecek miktarda mektup olacağını hiç zannetmiyorum. İkinci olarak Rothschildler istisnai derecede en üst seviyedeki insanlarla haşır neşir olduklarından, mektuplarındaki siyasi bilgiler genelde çok kalitelidir. James 1840'larda Kral Louis Philippe ile "her gün" görüştüğünü söylediğinde mübalağa etmiyordu; siyasi kriz zamanlarında bunu yapabiliyordu. Londra'ya gönderdiği mektuplar –en çok kullandığım seri– on dokuzuncu asır iktisadi ve siyasi tarihi açısından en muhteşem kaynaklar arasında yer alır.

Sadece iki önemli eksik vardır. Birincisi XI serisinde 1854 ila 1860 arasındaki büyük ve açıklanamaz boşluk ve 1879 tarihinden sonraki mektup miktarındaki azalış (gerçi Paris'ten gönderilen XI/101 serisindeki mektuplar 1914'e kadar devam eder). Dahası Londra ortaklarından dışarı giden mektupların neredeyse tamamının nüshaları müteakip büyük ortakların talebi üzerine imha edilmiştir (diğerlerinin neden kaldığı meçhuldür). Tüm sağlam kalanlar 1906-14 arasını kapsayan iştah kabartıcı sekiz kutudan ibarettir. Bu nedenle kardeşlerine ait binlerce mektuba karşılık Nathan'a ait az sayıda ve çok kıymetli mektuba sahibiz; en büyük oğlu Lionel'den kalan mektup sayısı daha da azdır; 1906 öncesine dair torunlarından kalansa neredeyse yok gibidir. İşin aslı, ortakların gönderdiği işle alakalı olmayan mektupların çok azı saklanmıştır; nitekim ilk Lord Rothschild ölümünden sonra tüm şahsi mektupların yakılmasında ısrar etmişti (yine de mektup gönderdiği siyasetçilerin arşivlerinde birkaç mektubunu bulabildim). Kimi zaman N. M. Rothschild & Sons'ın

tarihinin kıta Avrupa'sındaki akrabalarının gözünden yazılıyormuş gibi görünmesinin nedeni kaynaklardaki kaçınılmaz olan dengesizliktir. Nathan'ın oğulları (bilhassa Nat) kıta Avrupa'sında çok zaman geçirdiği ve "evdeki" anne babası ve kardeşlerine yazdığı mektuplar saklandığı için çok şanslıyız; fakat bunlar Londra'dan gönderilen mektupların yerini tutmaz. Farklı Rothschild şubelerinin –özellikle de Madrid, Brüksel, St. Petersburg, New York, Meksika ve San Francisco'daki büyük şubelerin– sayıca çok daha fazla olan genel ve hususi mektuplarına dair birkaç numune elde etmekten fazlasını yapamadım. Sadece "bayi" olarak işlev gören ya da arada bir Rothschildlerle iş yapan küçük şirketlere ait rutin iş mektupları da benzer derecede boldur: yine Kalküta, Şanghay, Melbourne, Valparaíso gibi uzak yerlerden bile gelen bu çok sayıdaki mektuba ancak bir göz atacak kadar zaman bulabildim.

Karşılaştığım diğer bir zorluk da, –XI/109 dosyalarının geçmişte tarihçiler tarafından kullanılmamasının nedeni budur– 1860'ların sonlarına kadar ikinci nesil ortakların tümünün ve üçüncü nesil ortakların önemli simalarının (ve şirketin şubelerinde görev yapan bazılarının) birbirleriyle çoğunlukla Judendeutsch (İbranice harfler kullanılarak yazılan Almanca) kullanarak haberleşiyor olmasıdır. Bunun bir nedeni ailenin ana dilinin bu olmasıdır. Ama aynı zamanda bu vesileyle başkalarının şirketin özel mektuplarını okumasına mani olmayı da istemişlerdi. Kardeşlerin kullandığı nispeten çok eski olan bu alfabeyi İbranice bilenler bile okumakta zorlandıklarından önceki akademisyenler bunlardan uzak durup Almanya'dan gelen ve 1950'lerde araştırmacı olarak istihdam edilen bir grup mülteci tarafından bir şekilde bedava tercüme edilen ("T" dosyaları) özenle seçilmiş İngilizce tercümelerle ya da Nathan'ın çocuklarının kolayca okunabilen İngilizceyle yazdıkları mektuplarla yetinmeyi tercih ettiler. Fakat Mordechai Zucker'in kahramanca bir hareketle asıl mektupları tercüme edip sesli olarak kasete kaydetmesi önümdeki bu büyük engeli kaldırıp büyük öneme haiz bu "bakir" tarihi kaynaklara ilk kez erişmemi mümkün kıldı.

Bunun en büyük faydası, mevzubahis mektupları başkalarının okuması çok zor olduğundan, Rothschildlerin daha resmiyetten uzak yazışmış olmalarıdır. Bu sayede mektuplar çok daha doğrudan ve samimidir. Ortaklar birbirlerine karşı daha dürüsttür –ve hatta bazen daha kırıcı– ve uğraşmak zorunda kaldıkları hükümdar ve nazırlara dair fikirlerini, ki çoğunlukla müspet şeyler değildir, gizlemeye lüzum görmemişlerdir. Üslupları amiyane ve kimi zaman da kabadır. Rothschild şubelerinin birbirlerine gönderdikleri resmî ve işlevsel iş mektuplarıyla ya da akrabalar ve ortaklar haricindeki siyasi tanıdık ve iş adamlarına gönderilen itinayla yazılmış mektuplarla uzaktan yakından alakaları yoktur. Bu mektuplar bibliyografyada geçen arşiv kaynaklarıyla birlikte kullanıldığında pek çok açıdan en muhteşem efsaneden daha büyüleyici olan bir hakikati gözler önüne serer.

— V —

Akademisyen tarihçiler tarih yazımına dair tartışmalara girmeyi severler. Rothschildlerle alakadar o kadar çok tarihçi vardır ki, sadece onların adını zikretmekten fazlasını yapmak meşakkatli olacağından, ben de bu kadarını yapmakla iktifa edeceğim. Beş Rothschild şubesi ileride "çok uluslu" diye bilenecek şeyin nüvesini teşkil eder: Ticaret tarihçileri şirketin uluslararası şahsi bir ortaklık olarak nasıl çalıştığını öğrenmenin aydınlatıcı olacağını düşünmüştür. İktisat tarihçileri senelerce bankaların sanayileşmeye ne derece katkısı olduğunu anlamaya çalışmıştır; bu soruya, özellikle de Rothschildlerin kıta Avrupa'sında demiryolunun gelişimine olan katkılarına açıklama getirmek için yazılmış bolca eser bulunmaktadır. Rothschildlerin tarihi aynı zamanda uzun süredir tartışma konusu olan İngiliz, Fransız ve Alman bankacılığı arasındaki farkların anlaşılmasına da yardımcı olabilir çünkü Rothschild şubeleri benzer ama birbirinin tıpa tıp aynısı olmayan yöntemlerle iş yapmışlardır. Yine çok tartışılan Avrupa sermaye ihracatı meselesine de yeni bir bakış açısı getirmesi mümkündür: Hâlâ Hobson/Lenin paradigmasından çıkamayanlar onu burada sunulacak bilgilerle mukayese etmeyi düşünebilirler. Aynı zamanda bu kitabın, dolaylı yoldan da olsa, hâlâ genç olan iktisat tarihindeki teknik olarak karmaşık bazı tartışmalara fayda sağlamasını ümit ediyorum. Bu "model" olacak bir banka tarihi değildir. "Asimetrik bilgi", "kredi sınırlaması" ve "portföy yönetimine" dair bir şey yazmadığımın farkındayım fakat yine de bu tür şeylerle ilgilenenlerin kitabın kâr, zarar ve bilançoya odaklanan kısımlarından hoşlanacağını ümit ediyorum. Başka bir şeye yaramasa dahi bu veriler diğer bankacılık tarihi kitaplarındakilerle mukayese etmek için kullanılabilir –bu benim ancak burada yapmaya başlayabildiğim bir iştir.

Sosyal tarihçiler, umarım, bunu sadece sınıf hakkındaki eski tartışmalara değil de aile yapısı ve seçkin zümreler bünyesinde cinsiyetler arası ilişkilere dair daha revaçta olan tartışmalara faydalı bir eser olarak kabul edeceklerdir: Bankanın tüm ortakları erkek olsa da, (Miriam Rothschild'in yakın zamanda ifade ettiği gibi) Rothschild erkeklerinin en az kendileri kadar marifetli annelerini, eşlerini ve kızlarını da ihmal etmemeye büyük özen gösterdim.

Yahudi tarihi uzmanları kendi sahalarında rahatsız edici derecede büyük bir yer işgal eden bir mevzuya dair bir kitap daha yazılmış olmasına şüpheyle yaklaşabilirler; Kalvenist aileden gelen bir ateist olarak "istisnai aile" ile onların "dindaşları" arasındaki son derece karmaşık münasebeti yanlış anlamamış olmayı ümit etmekten başka yapabileceğim bir şey yok. Rothschildlerin modern Yahudi tarihinde üstlendikleri rolün ehemmiyetini abarttığımı da hiç zannetmiyorum. İhtisasım olmasa da, Rothschildlere dair muasır edebiyatta yer alan göndermelere hak ettikleri değeri verip, ailenin sanat koleksiyoncusu

ve on dokuzuncu asrın en mümtaz mimar, yazar ve bestecilerine hamilik ederek yaptıkları katkıları da elimden geldiğince ifade ederek kültür tarihçilerini de memnun etmeye çalıştım. Bu kitap ayrıca siyaset tarihçilerinin, bilhassa Fransa, İngiltere ve Almanya ile ilgilenenlerin de ilgisini çekecektir. James ve yeğenlerinin on dokuzuncu asırdaki Fransa siyasetine dair muğlak göndermelerini tercüme etmeye çalışırken yanlış yapmış olabileceğimin farkındayım; o yüzden Fransız tarihçilerden, alakalı yazışmaları inceleyip yapmış olabileceğim hataları düzeltmelerini istiyorum. Belki de bu kitap en çok modası geçmiş diplomasi tarihiyle ilgilenmeye devam eden tarihçilerin hoşuna gidecektir. Kitapta başlangıçta hesap ettiğimden çok daha fazla Belçika'nın tarafsızlığı, Schleswig-Holstein, Doğu Meselesi ve Waterloo ile Marne arası dönemde cereyan etmiş (ya da önlenmiş) bilumum harbin nedenlerine yer verdim. Fakat Rothschildlerin asıl önem verdiği şey iktisat (ve ondan ayrılması mümkün olmayan) diplomasiydi.

Farklı alanlardan hoşlanan tüm okuyuculardan ihmal etmiş olabileceğim mevzular yüzünden özür diliyorum: Çünkü üç senede bitirmeyi tasarladığım bu kitabı beş seneye yakın bir sürede ancak bitirebilmeme rağmen hâlâ okuyamadığım mektuplar, sadece göz atabildiğim kitaplar ve gidemediğim arşivler var. Yapmayacağım şeylere karar verirken bilinmeyen ya da kısmen bilinen belgelere öncelik vermeye çalıştım. Eğer bir arşiv bir tarihçi tarafından iyice didiklenmişse hatasını tekrarlama riskine rağmen tekrar didiklemekten kaçındım. O nedenle bu kitaba bir araştırma rehberi gözüyle bakmak daha doğru olacaktır: Özellikle Londra arşivi daha fazla araştırılmak için feryat etmektedir ve gelecek senelerde hiç durmadan ortaya çıkarak benim yapmış olduğum üstünkörü çevirileri ve ayrıntılarda yatan nice hatayı düzeltecek monografileri de görmek istiyorum.

İşin aslı, çok farklı uzmanlık alanıyla ilgili olduğunu iddia eden bir kitabın akademisyen olmayan okuyucularının bu kitapta geçen ve yazarın mesleğiyle alakası olmadığını belli eden kısımları ve Yahudi ya da bankacı olan okuyucuların da mutlaka denk gelecekleri hataları affetmelerini ümit ediyorum. Eğer kitap iktisat, toplum, kültür, siyaset ve diplomasi tarihinin tekrar birleştirilmesine yardım edebilirse ve bu süreçte hem on dokuzuncu asır dünyasını hem de "istisnai aileyi" daha anlaşılabilir hale getirebilirse, o zaman yazarını bulunduğu A noktasından varmak istediği B noktasına ulaştırmış demektir.

I

Babalar ve Oğulları

BİR

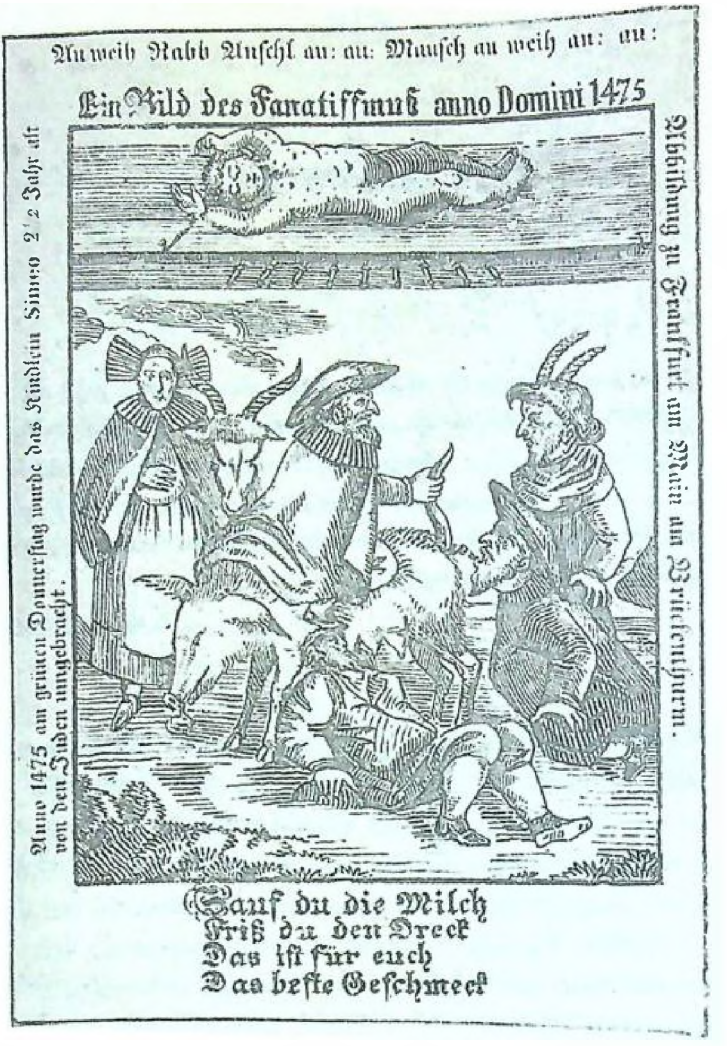
"Yüce Babamız": Soy

"Evet, sevgili dostum her şey döner dolaşır sonunda bana gelir: bir şeyler yapabilmen için bir şey olman gerekir. Biz Dante'nin büyük olduğunu düşünürüz ama onun arkasında asırların medeniyeti yatıyordu; Rothschild ailesi de zengindir fakat böyle bir serveti elde edebilmek için bir nesilden fazlası gerekmiştir. Bu tür şeylerin kökleri insanların zannettiğinden çok daha derine iner."

–GOETHE, EKİM 1828

On sekizinci asırda Frankfurt'a gelen bir seyyahın Fahrtor kapısına giden ana Sachsenhauser Köprüsü'nden geçerken *Judensau*'yu –Yahudi domuzu (bkz. görsel 1.i)– görmemesi mümkün değildi. Bu duvar resminde vahşi bir domuzun önünde –daha doğrusu altında ve arkasında– kendilerini küçük düşüren bir grup Yahudi görülmekteydi. Yahudilerden biri domuzun memelerini emerken, bir diğeri (haham kıyafeti giymiş olan) üçüncüsünün (ki o da hahamdır) sidiğini içebilmesi için domuzun kuyruğunu kaldırmıştı. "Yahudilerin şeytanı" da memnun bir ifadeyle onları izlemekteydi. Eğer o seyyah başını kaldırsa ikinci ve daha da iğrenç bir görüntüye denk gelecekti: gerilmiş vücudunda bir sürü küçük bıçak yarası olan ve vücudunun altında dokuz hançer bulunan bir bebek. Resmin altında "1475 senesi paskalyadan evvelki Perşembe günü iki yaşındaki çocuk Simeon Yahudiler tarafından öldürüldü" yazılıydı –bir "ayin cinayetinin" kurbanı olduğu iddia edilen Trentli Simon'a yapılan bir göndermeydi. Bu afaki iddiaya göre Yahudiler, Yahudi olmayan çocukları öldürüp kanlarıyla mayasız ekmek yapmaktaydı.

Yahudi düşmanlığının böyle bariz biçimde sergilenmesi hiç de sıra dışı değildi: Domuzlara tapan Yahudi görüntülerini on dördüncü yüzyıla kadar giden çok sayıda gravürde ve neşriyatta bulmak mümkün olduğu gibi, ayin cinayeti efsanesi Almanya'da on beşinci asırda yayılmaya başlamıştı. Frankfurt'taki resimleri farklı kılan ise –en azından şehrin en meşhur evladı Johann Wolfgang Goethe'nin gözünde– onların bir husumetin ürünü olmak yerine kamusal bir abide olarak yapılmış olmalarıydı. *Judensau* ve öldürülen çocuk hür imparatorluk

1.i Anonim on sekizinci asır başı Trentli Simon ve *Judensau* baskısı.

şehri dâhilindeki bir düşmana karşı uzun süreden beri sergilenen bir düşmanlığın resmi ve mukaddes simgeleriydi.[1]

Frankfurt'taki Yahudi cemaatine ait en eski kayıt on ikinci asrın ortalarına ait olup o tarihte sayıları yüz ila iki yüz civarındaydı. Tarihleri boyunca belli aralıklarla Yahudi olmayan halkın zulmüne maruz kaldılar. 1241'deki "Yahudiler Savaşı"nda (*Judenschlacht*) Frankfurt Yahudilerinin dörtte üçünden fazlası öldürüldü. Sonraki senelerde topluluk kendini toparlasa da, henüz bir yüzyıl kadar geçmişken, 1349'da ikinci bir pogrom başladı. Her iki misalde de yaygın binyılcılık fikrinin tesiri vardı: ilk "savaşta" Yahudilerin Moğollarla

1 Frankfurr, Kutsal Roma İmparatorluğu bünyesindeki (ki 94 kral ile prens, 103 kont ve 41 kilise piskoposu da ihtiva ediyordu) elli bir özerk şehirden biriydi.

işbirliği yaptığından korkulmuştu; ikincisinde ise mensupları kendini kırbaçlayan bir tarikat Yahudiler yüzünden şehre veba geleceğinden korkmuştu.

Öte yandan hem Kutsal Roma imparatorunun –1236 tarihinde Yahudileri "servi nostri et servi camerae nostri" ["hizmetlilerimiz"] ilan etti– hem de şehir ileri gelenlerinin Yahudi yerleşimcileri teşvik etmesinin dünyevi nedenleri vardı. Yahudiler vergi ve kredi kaynağıydı (çünkü tefeciliği yasaklayan kanundan muaftılar) ve nakit para karşılığında onlara "himaye" ve kısıtlı imtiyazlar sağlamak mümkündü. 1458 tarihinde İmparator III. Friedrich'in emriyle Yahudiler bir gettoya (İtalyanca *borghetto* ya da banliyö) sıkıştırıldı: şehrin kuzeydoğu kıyısında bulunan ve her iki ucunda da bir kapı olan uzun ve dar bir sokağa. Şehirde oturan 110 Yahudi için Judengasse (Yahudi Sokağı) olarak bilinecek bu esaret "Yeni Mısır" demekti. Diğer taraftan, hiç eksik olmayan halkın saldırısına uğrama riski gettoya bir tür sığınak vasfı kazandırdı. 1504 tarihindeki ayin cinayeti suçlamaları ve beş sene sonra Yahudilerin sapkın ilan edilmesi teşebbüsü cemaatin aslında ne kadar savunmasız olduğunun göstergesiydi. Yetmezmiş gibi, şehir halkının çoğunun 1537 senesinde Luteryen olmasıyla buna bir de Luther'in Yahudilere yönelik aşikâr nefreti eklendi. Judengasse böylesine tehlikeli bir dünyada pek çok kişinin sığındığı bir yer haline geldi; 1542 ila 1610 tarihleri arasında nüfusu 400'den 1380'e çıktı (Huguenotların Hollanda'dan Frankfurt'a göç etmesine paralel bir artıştı). Bu artışlara denk gelen (ya da onların neticesinde olan) iktisadi ve sosyal gerginlikler Yahudi cemaatini hedef alan diğer bir halk ayaklanmasına yol açtı: Önderi esnaf Vincenz Fettmilch'e ithafen buna "Fettmilch isyanı" adı verildi. Fakat bu sefer Judengasse'nin tümü yağmalandığı halde Yahudiler topluca öldürülmedi (şehirden sürüldüler) ve şehir kısa süre halkın elinde kaldıktan sonra isyan imparatorluk askerlerince bastırıldı. Fettmilch ile isyanın diğer elebaşları asılırken Yahudiler gettolarına geri döndü ve imparatorun himayesindeki konumları kendilerine iade edildi.

Uygulamada, daha önce olduğu gibi, "himaye" son derece sıkı biçimde denetlenmek demek olup, bu denetimin ayrıntıları Stättigkeit'taki meclis tarafından tespit edilip her sene en büyük sinagogda okunurdu. On sekizinci asrın sonlarına kadar geçerli olan şartları arasında şunlar yer alır: Yahudi nüfusu 500 aileyi, evliliklerin sayısı bir senede on ikiyi geçemezdi ve Yahudiler sadece tam yirmi beş yaşındayken evlenebilirlerdi. Gettoya her sene dışarıdan gelen en fazla iki Yahudi yerleşebilirdi. Yahudilerin ziraatla uğraşması; silah, baharat, şarap ve tahıl ticareti yapması yasaktı. Judengasse dışında oturmaları yasaktı ve 1726 tarihine kadar devamlı olarak farklı bir nişan (erkekler için, kola tatılacak iki iç içe geçmiş sarı halka, kadınlar için de çizgili peçe) taşımaya mecburlardı. Geceleri, pazar günleri ve Hristiyan bayramları esnasında gettoya kilitlenirlerdi; diğer zamanlarda da şehirde ikiden fazla Yahudi'nin yan

yana yürümesi yasaktı. Parklara, hanlara, kahvehanelere ve şehrin resmedilmeye değer surlarının etrafındaki mesire yerlerine girmeleri yasaktı; şehrin eski katedralinin yakınına gitmelerine dahi müsaade edilmezdi; belediye binasına arka kapıdan girmek zorundaydılar. Şehir pazarına ancak belli saatlerde gidebilirlerdi ve pazarda meyve ve sebzelere dokunmaları yasaktı. Bir Yahudi mahkemeye çıktığında oradaki herkese "Tanrının lanetlediği Yahudilere reva gördüğü tüm musibet ve cezaları" hatırlatacak kendilerine has ayrı bir yemin etmeye mecburdu. Eğer sokakta "Jud, mach mores!" ("Yahudi, vazifeni yap!") cümlesini duyarsa –bunu söyleyen bir çocuk olsa bile– şapkasını çıkarıp kenara çekilmeye mecburdu. Ve eğer olur da Frankfurt dışına çıkmaya karar verirse –ki bunun için özel bir izin gerekirdi– şehre geri döndüğünde girebilmek için Yahudi olmayan birinin ödediğinin iki katını öderdi. Bu sözde "himayenin" karşılığında her Yahudi ayrıca bir de kafa vergisi öderdi.

Bunun neticesinde Frankfurt Yahudileri hayatlarının büyük bölümünü Judengasse'nin kapılarının ve yüksek duvarlarının arkasında geçirdi. Günümüzde bu hapishane sokağından geriye hiçbir şey kalmadı. On dokuzuncu asırda Frankfurt idarecileri birkaç ev haricinde hepsini yıktı, geriye kalanları da Mayıs 1944 tarihinde Amerikan bombardıman uçakları yerle bir etti. Fakat eski sokağın temelleri kısa süre önce kazılarak ortaya çıkarıldığından, gettodaki sıkışık yaşantının nasıl bir şey olduğuna dair az çok fikir sahibi olabildik. Kuzeydeki Börnheimer Kapısı'ndan kıvrılarak güneydeki Yahudi mezarlığına doğru uzanan bu sokak sadece dört yüz metre uzunluğunda olup genişliği de dört metreden –bazı yerlerde üç buçuk metre– fazla değildi. Yahudi nüfusunun yüzden biraz daha fazla olduğu bir dönemde getto olarak tayin edilen sokak aşırı kalabalıktı: 1711'e gelindiğinde en az 3024 kişi yaşıyordu. Bu kadar büyük bir kalabalığı bu kadar ufak bir yere sığdırabilmek gerçekten de mimari hüner gerektiriyordu: Evler sadece üç metre genişliğinde ve dört katlı olup her sıranın arkasına bir sıra daha ev inşa edilmişti. Yangın kaçınılmaz bir tehlikeydi –Judengasse 1711, 1721 ve 1774 tarihlerindeki yangınlarda tamamen ya da kısmen kül oldu. Bu da orada canın hem tatlı hem de ucuz olması demekti: Tatlıydı çünkü ev talebi arzın kat be kat fazlası olduğundan Judengasse'nin kuzeyindeki dört odalı bir evin fiyatı Goethe'nin babasının Grosse Hirschgraben'deki yirmi odalık konağıyla aynıydı; ucuzdu çünkü temizlik, ışık ve temiz hava yetersiz olduğundan Yahudilerin ömrü daha kısaydı. 1780'lerde Yahudilerin ölüm oranının Yahudi olmayanlarınkinden yüzde elli sekiz daha fazla olduğu hesaplandı. 1795 tarihinde bir seyyah "Frankfurt Yahudilerinin büyük bölümü, hatta hayatının baharında olanlar bile yürüyen ölülere benziyor... Soluk benizleri onların diğer şehir sakinlerinden bariz biçimde ayırt edilmelerine neden oluyor" gözlemini yapmıştı. Daha sonra, etrafındaki duvarların kısmen yıkılmasının ardından, Judengasse, Anton Burger

gibi ressamlar tarafından bir ölçüde romantikleştirildi, sonunda da Victoria dönemi turistlerinin uğrak mekânı haline geldi (Charles Greville ve George Eliot orayı ziyaret eden İngilizler arasındadır). O tarihte genç Goethe'nin gözünde orası berbat bir gecekondu mahallesinden farksızdı:

> Yersizlik, pislik, kalabalık ve her kafadan ayrı ses çıkması –kısacası sadece geçerken kapısından bakan birisi için bile olabilecek en rahatsız edici manzaralardan biri. Oraya tek başıma gitmeye ancak uzun zaman sonra cesaret edebildim ve tümü bir şey almanın ya da satmanın peşinde olan kalabalığından güç bela kaçtıktan sonra oraya bir daha isteyerek dönmedim.

1780'lerle 1790'larda (Juda Löw Baruch olarak) orada büyümüş olan şair Ludwig Börne sokağı çok daha yakından tanıyordu. Nostaljiden ziyade öfkeyle geçmişe bakarak orayı böyle hatırlamıştı:

> On sekizinci yüzyılın meşhur aydınlığının henüz nüfuz etmeyi başaramadığı uzun, karanlık bir hapishane... Önümüzde ölçülemeyecek derece uzun bir sokak uzanıyor, hemen yanımızda dilediğimiz anda geri dönmemize ancak yetecek kadar boş bir alan var. Üzerimizdeki güneşin yükselmek için ihtiyaç duyduğu bir gökyüzü yok; gökyüzünü değil ancak güneş ışığını görebilirsiniz. Her yerden berbat bir koku yükselir ve bizi hastalıklardan koruması gereken kıyafetler aynı zamanda şefkat gözyaşlarını silmeye ya da yüzümüzdeki tebessümü izleyen Yahudilerin şer bakışlarından saklamaya yarar. İçinde yürüdüğümüz pislik bizi etrafa bakmamıza imkân verecek derecede yavaşlatır. Çocuklara basmamak için adımlarımızı çok dikkatli atarız. Oluklarda yüzüp pisliğin içinde gezinenler güneşin çöplükten doğurduğu sıçanlar kadar çok. Bu çocukların eğlenmesine kim itiraz edebilir ki? Eğer kişi çocukken oyun oynamayı hayatın gerçeklerinin bir modeli olarak kabul ederse o zaman bu çocukların beşikleri de hayattaki her heves, her neşe, her dostluk ve her sevincin mezarıdır. Bu yüksek binaların üzerimize çökeceğinden mi korkuyorsun? Sakın korkma! Onlar bir kuş kafesi gibi gayet sağlam yapılmıştır, ebedi garezin kıyısında dururlar, duvarları tamahkârların elleriyle örülmüş ve eziyet gören kölelerin terleriyle sıvanmıştır. Tereddüt etme. O evlere hiçbir şey olmaz.

Börne'nin dediği üzere sözde "aydınlanma" çağında diğer Alman şehirleri Yahudiler üzerindeki kısıtlamaları azaltırken, Frankfurt direnerek İmparator II. Joseph'in Hoşgörü Fermanı'nı (1782) tatbik etmeyi reddedip Ephraim Lessing'in Yahudi lehtarı *Bilge Nathan* isimli oyunun nüshalarına el koydu. Yahudi cemaati 1769'da ve daha sonra 1784'te pazar günleri gettodan çıkabilmeyi talep ettiğinde, bu talepleri "kendilerini şehrin Hristiyan sakinleriyle bir

görmeye kalktıklarından" dolayı reddedildi.[2] Geçmişte olduğu gibi bu uygulama meclise Yahudi olmayan şehir halkının çoğu tarafından dayatıldı. 1788'de bir Yahudi matematik öğretmenine getto dışında oturup çalışması için izin verilmesi öyle bir infiale neden oldu ki, öğretmenin çalışma izni iptal edildi; 1795'te bir Yahudi hekimin benzer talebi de derhal reddedildi. Büyük ölçüde aynı nedenle –yedi mümtaz Yahudi tüccarın imzaladığı şikâyet mektubundan da açıkça anlaşıldığı üzere– bayramlarda ve pazar günleri Judengasse'den dışarı çıkmayı yasaklayan kural 1787'de, karmaşık bir kimlik kâğıdı uygulamasının tatbikiyle birlikte biraz gevşetildi:

> İnsan olarak her Yahudi de diğerleriyle aynı haklara ve hükümdarının kendisini koruması talebine sahiptir. Maalesef aşağı sınıflar hâlâ ataların önyargılarına öyle bağlılar ki, bir Yahudi'nin de kendileri gibi insan olduğunu kabul edemiyorlar. Yahudilere her türlü fenalığı yaparlar ve pek çok ihtiyar da oğlunun Yahudilere fena muamele ettiğini görmekten gayet memnundur. Askerler bile bu zulmün parçası olmaktan geri kalmıyorlar. (Yeni sistemi) diledikleri gibi taciz etmek için bir davetiye olarak görmeyecekler mi? Kıyafet, saç ya da sakallardaki en ufak bir farklılığı bahane ederek şehir kapısında en katı teftişleri gerçekleştirecekler. En ufak bir farklılığı fırsat bilip Yahudileri tutuklayacak ve sanki adi hırsızmış gibi karakola götürecekler.

Maalesef bu yerleşik ve sistemli ayrımcılık sadece kadim önyargılardan ibaret değildi. En önemli etkenlerden biri, Yahudi olmayan iş sahiplerinin eşit haklar kazanan Yahudilerin getireceğine inandıkları iktisadi rekabetten gerçekten de çekiniyor olmalarıydı. Judengasse gibi bir gecekondu mahallesinden matematik öğretmenleri ve hekimlerin çıkması bile bize oranın kültürü hakkında önemli bir şey söylemektedir: Bölge zannedildiği kadar kapalı değildi. Goethe'nin de gettoya girecek cesareti bulduğunda bizzat keşfettiği üzere, Yahudiler "nihayetinde çalışkan ve nazik insanlar olup geleneklerine olan sadakatlerine hayran olmamak elde değildi." İçinde yaşadıkları berbat şartlara rağmen –belki de kısmen o yüzden– Frankfurt Yahudilerinin kültürel açıdan bir alt tabaka olmakla alakası yoktu.

Haliyle Judengasse'nin kültürü Goethe gibi Yahudi olmayanlara tanıdık değildi. O, hayatın ahengini *Halaha* dinî kurallarının belirlediği ağırlıklı olarak dinî bir kültürdü. Her sabah ve akşam *Schul-Klopper* elindeki çekiçle evlerin kapılarına vurarak tüm erkekleri sinagogda ibadete davet ederdi. Bir İngiliz ziyaretçi, Şabat "dua kitaplarının süslü tabiriyle bir 'gelin' olup her hafta tıpkı bir gelin gibi karşılanır. Onun onuruna beyaz örtüler serilir ve lambalar yakılır. Şabat'ta herkes bayramlık kıyafetlerini giyer" diye anlatmıştı. Sokağın üç

2 1790'da bu kural biraz gevşetilse de sadece bir mesire yerine girmelerine izin verildi.

ilkokulu (*heder*) ve haham kolejindeki (*yeşiva*) eğitim zamanın standartlarına göre muhafazakâr olup çocuklar Tevrat okumayı ve Musa kanunlarının temellerini öğrenir, sonra Rashi tefsirleri ve sonunda da,- ibadetlere dair hahamların yorumları ve tartışmalarını içeren Talmut'a geçerlerdi. Topluluğun kendi itfaiyesi, hastanesi, mezarlığı ve fakirlere yardım eden gönüllü vakıfları vardı.

Kendisini çevreleyen yüksek duvarlara ve Yahudi aydınlanmasının topluluk üzerindeki (Berlin'dekine kıyasla) sınırlı tesirine rağmen Judengasse dünyadan kopuk bir yer değildi. Yahudi olmayanlar kimi zaman onların konuşma tarzıyla dalga geçiyor olsa da, Heinrich Heine ileride, Frankfurt Yahudilerinin "sünnetlilerin de sünnetsizler kadar mükemmel konuştukları düzgün Frankfurt lehçesini" kullandıklarında ısrar etmişti. Bu hoş görülebilir bir mübalağadır. Hem seküler hem de dinî eğitim almayı becerebilmiş –yukarıda bahsettiğim hekim gibi– Yahudiler *Hochdeutsch* konuşur, okur ve yazarlardı. Diğer taraftan Mayer Amschel Rothschild'in günümüze ulaşan mektupları[3] onun kaba ve gramerden uzak Almancasının İbraniceyle karışık olduğunu göstermektedir; oğullarıyla ya da birbirleriyle mektuplaşırken ise İbranice harfleri kullanmıştı. Her şeye rağmen Judengasse'de kullanılan *Judendeutsch*, Polonya ya da Rus *stetl*'lerinin [küçük kasaba] Yiddiş lisanı değildi; yüksek ihtimalle Frankfurt'taki Yahudi olmayan tüccarların çoğu da gramerden nasibini almamış mektuplar yazıyordu. Frankfurt Yahudileri ticaret yapmak için Judengasse'den ayrıldıklarında –onlara en müsait olan faaliyet buydu– denk geldikleri Yahudi olmayan tacirlerle onlar arasında aşılamaz bir lisan engeli mevcut değildi.

On sekizinci asırda Frankfurt diğer Alman şehirlerden çok daha önemli bir iş merkeziydi. Güney Almanya'daki şehirleri (Strasburg, Ulm, Augsburg ve Nürnberg) kuzeydeki Hanse limanlarına (Hamburg, Bremen ve Lübeck) bağlayan birkaç ticaret yolunun kavşak noktasındaydı. Almanya'nın tamamını Atlantik kıyısı, Baltık ve Yakın Doğu'daki ekonomilere bağlayan bu şehrin refahı Orta Çağ'dan beri ilkbahar ve sonbaharda düzenlenen iki fuara bağlıydı. On dokuzuncu asır sonlarına kadar Avrupa'da envai çeşit para tedavülde olduğundan, şehrin ticaretini bankacılıktan ayrı düşünmek mümkün değildi: özellikle de sarraflık ve senet kırma (daha karmaşık alışverişlerin neticesi olan gayriresmî borç belgelerinin alınıp satılması). Üstelik ve kimi açılardan daha da önemlisi Frankfurt bölgedeki irili ufaklı devletleri yöneten prensler, arşidükler ve elektörler açısından iktisadi bir merkezdi. Topraklarından ve tebaalarından

3 Mayer Amschel'in isminin hecelenmesi hakkında da açıklama yapmak gerekir. Mezar taşında İbranice harflerle "Mosche Meir, Sohn Anschels, genannt Meyer Amschel Rothschild" yazılı olup üç biyografi da ismini "Meyer" olarak yazmıştır. Fakat hayatının ileriki safhalarında "Mayer" şeklinde yazmaya başladığı açıktır. Onun ismi verilen torunları da isimlerini bu şekilde yazmayı tercih etmiştir. O nedenle bende karmaşaya fırsat vermemek için baştan itibaren "Mayer'i "kullandım.

elde ettikleri gelirler (kiralar, vergiler vb.) ve saraylarının masrafları (büyük malikâneler, bahçeler ve eğlenceler) bu hükümdarları, çoğu İngiliz muadilleri kadar zengin olmasa da, sanayi öncesi Alman ekonomisinin en büyük müşterileri haline getirmişti. Özellikle çoğunun kazandığından fazla para harcaması, Alman bankacılar için riskli olduğu kadar kârlı fırsatlar da yaratıyordu.

1800 öncesinde bu alandaki en başarılı şirket belki de Amsterdam'dan Almanya'ya "sub-bonds [alt tahvil]" *(Partialobligationen)* sistemini ihraç ederek büyük kredilerin daha kolay yönetilebilir kısımlara ayrılarak daha geniş bir yatırımcı yelpazesine satılmasını sağlayan, Simon Moritz ile Johann Philipp Bethmann'a ait şirketti. Bethmann Brothers'ın 1778'de Kutsal Roma imparatoruna verdiği 20 bin guldenlik (yaklaşık iki bin pound) borç çok tipik bir ticari işlemdi. Onlar bunu bin guldenlik tahviller halinde yatırımcılara sattılar, elde ettikleri nakdi de –kayda değer orandaki komisyonlarını çıkararak– Viyana'daki imparatorluk hazinesine teslim edip bilahare Viyana'nın tahvil sahiplerine faizi peşin ödemesini sağladılar. 1754 ila 1778 seneleri arasında Bethmannlar iki milyon guldene yakın borç verdi, müteakip beş senede verdikleri elli dört farklı borcun toplamı ise 30 milyon guldene yaklaştı. Başta Jakob Friedrich Gontard olmak üzere diğer Frankfurtlu bankacılar da benzer işlerle uğraştılar.

Ne Bethmann ne de Gontard Yahudi idi. Yine de on sekizinci asrın sonuna gelindiğinde para alışverişi ve her türden kredi tahsisi söz konusu olduğunda en gözü pek müteşebbislerin Yahudiler olduğuna şüphe yoktur. Bir asırdan uzun süredir akademisyenler bu mevzuya kafa yoruyor olsa da, bunun neden böyle olduğunu söylemek hâlâ zordur. Yahudilerin Yahudi olmayan muadillerine karşı tek avantajları eğitim sistemlerinin dolaylı etkisi olabilir: Mayer Amschel Rothschild "gençliğimde çok faal bir tacirdim ama dağınıktım çünkü sadece (Talmut) öğrencisi olup (iş hakkında) hiçbir şey öğrenmemiştim" dedi. Muhtemelen kredi şebekesi inşa ederken birbirine bağlı "yabancı" bir grubun parçası olmak faydalı olmuştu. Belki de Musevilikten kaynaklanan bir iş ahlakı mevzubahisti. Fakat aynı şeyleri diğer dinlere mensup azınlıklar için de söylemek mümkündür. Max Weber pek ikna edici olmayan biçimde "Protestan ahlakı" ile Yahudilerin "siyasi ve spekülatif olarak parya kapitalizmine odaklanan" kültürünü mukayese etmişti. Buna verilecek en makul cevap ise, çoğu iktisadi faaliyet kendilerine yasak olduğundan Yahudilerin ticaret ve maliyeye odaklanmaktan başka çarelerinin olmayışıdır. Aynı zamanda onların Yahudi rakipleri muhtemelen "Yahudi tehdidinin" boyutlarını da abartmıştı. Frankfurt'un Yahudi olmayan bankacıları 1685 gibi erken bir tarihte dahi "Yahudilerin ticaret senetleri işini ellerinden aldıklarından" şikâyet etmişlerdi –bu iddia yüzünden Yahudilerin borsaya girmesi yasaklandı. On iki sene sonra meclis, Yahudilerin şehrin ana caddesi olan Fahrgasse'de depo kiralamasına engel olmaya çalışıyordu (ki bu son denemeleri olmayacaktı).

Bu türden en meşhur tartışma belki de Joseph Süss-Oppenheimer'in rolü hakkında cereyan etmişti. Oppenheimer, Württemberg Dükü Karl Alexander'ın *Hoffaktor'luğundan* (saray erkânı) 1733 senesinde çok daha önemli siyasi bir makam olan danışma meclisi üyeliği ve Frankfurt elçiliğine terfi etmiş, imtiyazlı konumu sayesinde Judengasse'nin dışındaki Altın Kuğu Hanı'nın konforunda yaşama imkânına kavuşmuştu. Oppenheimer dört sene sonra siyasi yetkisini kendi menfaatleri için kullanmak ve Württemberg soylularının konumunu (*Stände*) zayıflatmak suçlarından idam edildi. Oysaki Oppenheimer –daha sonra Yahudi düşmanlığının efsanelerinden biri olacak Yahudi Süss– sarayda görev yapan tek Yahudi değildi. On sekizinci asır ortalarına gelindiğinde Palatinate, Mainz Elektörlüğü, Hesse-Darmstadt Büyük Dukalığı, Prusya Krallığı ve Viyana'daki imparatorluk saraylarında; Hesse-Kassel ve Saxe-Weimar'da Frankfurt Yahudileri saray erkânı olarak görev yapmaktaydı. Mesela 1755 tarihinde Löw Beer Isaak, Nassau-Saarbrücken prensinin sarayında görev yaparken, David Meyer Kupl aynı tarihlerde imparatorluk saray erkânına dâhil olarak Kann ailesinin hâkimiyetine meydan okumuştu. Bu kişiler Judengasse bünyesinde zengin ve imtiyazlı bir seçkinler sınıfı haline geldi.

Mayer Amschel

Mayer Amschel Rothschild'in 1743 veya 1744'te doğduğu dünya, işte böyle tam olmasa da kısmen bölünmüş bir dünyaydı. Anne babası, büyük anne ve babası ile uzak akrabalarına dair çok az şey biliyoruz. Benjamin Franklin bir keresinde hayatta sadece vergi ve ölümün kaçınılmaz olduğunu söylemişti; ilk Rothschildlerden geriye kalan kayıtlar da sadece bu şeylerle alakalıdır. Öncelikle bu ailenin Rothschild –kızıl kalkan– olarak adlandırılmasının bir tesadüf olduğunu söyleyerek başlayalım. Elchanan'ın oğlu Isak'ın 1560'larda "zum roten Schild" ("kızıl kalkan") adında bir ev yaptırdığını biliyoruz, muhtemelen evin önünde kalkana benzer bir şey asılıydı. Judengasse sakinlerinin adresleriyle bilinmesi umumi bir şeydi. Fakat Isak'ın torunu Naftali Herz (1685 tarihinde öldü) kızıl kalkanlı evden ayrılıp "zur Hinterpfann" ("sıcak tava") adındaki başka bir eve taşındı. O yüzden Rothschildlerin "Hinterpfannlar" olarak adlandırılması gerekirdi. Naftali'nin oğlu, torunu ve büyük torunu "Rothschild" ismini kullanmaya devam etmekle birlikte "Bauer" ismini de kullandılar. Muhtemelen bir sonraki kuşakta –Mayer Amschel'inki– Rothschild ismi soy isim olarak kabul edildi, gerçi eğer "zum grünen Schild" ("yeşil kalkan") isimli bir eve taşınsa muhtemelen ismini tekrar değiştirirdi.

İlk Rothschildler hakkında diyebileceklerimiz dindar ve başta kumaş olmak üzere pek çok farklı alanda faaliyet gösteren nispeten başarılı küçük iş adamları olduklarıdır. Isak zum roten Schild'in, 1585'teki ölümünden beş sene önceki vergi matrahı 2700 gulden olup öldüğünde mezar taşına "erdemi,

dürüstlüğü ve hakşinaslığı" ile hatırlanacağı yazıldı. Bir asır sonra büyük büyük torunu, yün ve ipek ticareti de yapan bir sarraf olan Kalman'ın vergi matrahı iki katından daha fazlaydı; görünüşe göre oğlu –Mayer Amschel'in büyükbabası Moses babasının işini geliştirip, sırasıyla, bir vergi tahsildarı ve bir hekimin kızlarıyla evlenerek toplum içerisindeki mertebesini de yükseltmeye başlamıştı. Maalesef Mayer Amschel'in babası Amschel Moses'in ekonomik başarılarına dair hiçbir şey bilmiyoruz, fakat ailenin zemin katında ofis, ilk katında mutfak ve ufacık yatak odaları bulunan Hinterpfann'daki mütevazı evde oturmaya devam etmesi durumlarının en azından yerinde saydığının göstergesi kabul edilebilir. Mezar taşındaki uzun ve abartılı övgülere bakılırsa, öldüğü tarihte aile gettoda hatırı sayılır bir itibar sahibiydi.

Amschel Moses'in çalışkan biri olduğu belliydi; mezar taşına göre "Tevrat okumak için tahsis edilen zamana özen gösteren" biriydi. Oğlu Mayer Amschel'i, Frankfurt'taki ilköğrenimini tamamlamasının akabinde Fürth'teki haham mektebine göndermesinin nedeni bu olabilir. Nedeni ne olursa olsun (bazı tarihçiler öyle zannetme hatasına düşüyor olsa da) Mayer Amschel'in haham olmak gibi bir niyeti yoktu; Mayer Amschel'in ölümünden hemen sonra kısa ve övgü dolu bir biyografi yazan ve muhtemelen onu da tanıyan Cohen, onun "sadece iyi bir Yahudi olmak için din eğitimi aldığını" belirtti. Anne babasının, hâlâ belli aralıklarla Alman şehirlerini silip süpüren salgınların kurbanı olarak 1755 ve 1756 senelerindeki zamansız vefatı üzerine Mayer Amschel'in Fürth'teki eğitimi yarım kaldı.

O noktada ablası Gutelche ve iki erkek kardeşi Moses ile Kalman'ın yanına dönebilirdi. Fakat onun yerine Wolf Jakob Oppenheim'ın (muhtemelen babasının iş arkadaşıydı) şirketinde mesleğin temellerini öğrenmeye gönderildi. Bu tecrübe onun ilk kez saray erkânının imtiyazlı dünyasıyla doğrudan temas kurmasını sağlayacaktı. Elbette ki Mayer Amschel bu dünya hakkında önceden de bir şeyler biliyordu. Nihayetinde Süss-Oppenheimer o doğmadan sadece altı yıl önce idam edilmişti. Üstelik Süss'ün Mayer Amschel'in büyükbabasıyla en az bir kez senet işlemi yaptığını biliyoruz. Fakat çocuk artık "saray Yahudi'sinin" ne olduğunu yakından görebilecekti çünkü Oppenheim'ın büyükbabası Samuel, Avusturya imparatorunun sarayında hizmet etmişken, amcası da Köln piskoposunun sarayında görevliydi. Mayer Amschel'in ileride kendisinin de saray erkânına katılmasını sağlayacak tecrübeyi Hannover'de elde etmeye başladığı anlaşılmaktadır. Müşterilerinin tamamının asil koleksiyonculardan oluştuğu ve Samuel Maddai'nin karmaşık numizmatik sınıflandırma sistemini bilmenin şart olduğu nadir para ve nişan alışveriş işine başladı.

1764 civarında Frankfurt'a dönen –ikamet kanunları gereğince çıraklığı bitince bunu yapmaya mecburdu– Mayer Amschel hemen edindiği tecrübeyi kullanmaya başladı. Dönmesini müteakip bir sene içerisinde gelecekte

Rothschildlere büyük faydası olacak asilzade bir müşteriye nadir nişanlar satmayı başardı. Mayer Amschel'in Hesse-Kassel Veliahdı William ile yaptığı ilk alışverişin çok önemsiz olduğu doğrudur. William'ın Haziran 1765 tarihli devlet hazinesi kayıtlarında geçen "Yahudi Mayer'in" o olduğunu varsayarsak, bu alışverişte kullanılan para 38 gulden 30 kreuzer'den ibaretti; düşük bir meblağ olup prensin 1763 sonrası nişan ve para koleksiyonu yaparken pek çok satıcıyla yaptığı küçük alışverişlerden sadece biriydi.[4] Her şeye rağmen bu, –elimizde kaydı olmayan "bilumum teslimatla" birlikte– 1769 senesinde Mayer Amschel'in saray erkânı unvanıyla onurlandırılmasının talep edilmesine yeterli oldu ve talep aynı yılın eylül ayında kabul edildi. Bir sene sonra bu yeni unvanının süresi uzatıldı. Ağustos 1770'te (yirmi altı yaşında), Saxe-Meiningen prensinin saray erkânından olan Wolf Salomon Schnapper'in on altı yaşındaki kızı Gutle ile evlendi. Babasıyla yakınlaşmasına vesile olmasına ek olarak bu izdivaç Mayer Amschel'e 2400 guldenlik yeni bir sermaye kazandırdı. Bu, titizlikle hesaplanmış Rothschild evlilikler dizisinin ilki olup, en az saray erkânı unvanının sağladığı hanedan himayesi kadar önemli bir hısımlık ilişkisinin de temellerini atacaktı.

Müteakip senelerde Mayer Amschel –başta 1782'deki ölümüne kadar kardeşi Kalman'la ortak olarak– Frankfurt'un bir numaralı sadece para ve nişan satıcısı değil, antikacısı haline geldi. Gittikçe artan aristokrat müşterilerine gönderdiği titizlikle hazırlanmış kataloglar sayesinde nasıl iş yaptığını bizler de görebiliyoruz. 1780'lere gelindiğinde katalogdaki nesneler arasında eski Yunan, Roma ve Alman paraları, koleksiyoncuların para koleksiyonlarıyla birlikte sergileyebilecekleri antikalar ve envai çeşit nadir eşya yer almaktaydı: oyma figürler, kıymetli taşlar ve benzeri. Her katalogdaki satılık eşyaların toplam değeri 2500 ila 5000 gulden arasında değişiyordu; fakat eğer bir nesne bir müşterinin dikkatini çekmişse Mayer Amschel o nesneyi kişinin incelemesi için gönderir ve akabinde müşteri onu satın almaya karar verirse, pazarlıkla çoğunlukla katalogda belirtilen fiyatın altında bir fiyata satardı. Günümüze ulaşan Devlet Hazinesi kayıtlarına göre Prens William 1790'lara kadar devamlı müşteri olmasa da, o tarihten sonra neredeyse her sene bir şeyler satın almıştı. Goethe'nin hamisi Weimar Dükü de müşterileri arasında yer aldı.

Rothschildlerin servetinin kaynağının aristokrat numizmatlara postayla antika satışı olması şaşırtıcı gelebilir; fakat Mayer Amschel'in "nadir eşyaları" alıp satarak elde ettiği sermaye olmadan bankacılığa başlamasının mümkün olmayacağına şüphe yoktur. Antikacı olarak ne derece başarılı olduğunu ilk

4 1785'e gelindiğinde prensin koleksiyonu kütüphanecisi Wegener tarafından derlenerek, yirmi ciltlik bir kataloğa ihtiyaç duyacak hale gelmişti. Mayer Amschel'in bu erken dönemde von Estorff adında bir general vasıtasıyla William ile tanıştığı şeklindeki hikâyenin uydurma olduğunu kabul edebiliriz. Benzer şekilde Mayer Amschel'in satrançtaki ustalığıyla prensi etkilediği de uydurmadır: (Sözde William, von Estorff'a "Bana bir aptalı tavsiye etmemişsin" der.): Hessen, "Bir aptal tavsiye etmedin."

bakışta anlamak mümkün değildir: 1773 ila 1794 tarihleri arasındaki gelir vergisi beyanı 2000 gulden olup hiç değişmemiştir. Fakat yaptığı bağışları (Yahudi kanununa göre senelik gelirinin onda biri) titizlikle kaydettiği *Maaserburch* ya da *Zehentbuch'tan* sonraki biyografi Berghoeffer'in anladığına göre Mayer Amschel'in 1770'lerdeki yıllık geliri 2400 gulden civarındaydı –Goethe ailesininkiyle aynı olup bir vergi tahakkuk memurunun (*Schultheiss*) o tarihteki gelirinden fazladır. Berghoeffer bu ve diğer mevcut rakamları esas alarak 1780'lerin ortalarında Mayer Amschel'in toplam servetinin 150 bin gulden (yaklaşık 15 bin pound) olduğunu hesaplamıştır.

Ayrıca Mayer Amschel'in 1787'de başka bir eve taşınacak kadar zengin olduğunu da biliyoruz. Frankfurt'a döndükten kısa süre sonra o ve iki kardeşi, anne babasının ortağı olduğu Hinterpfann meskenini uzak akrabalarından satın aldı. Yirmi sene kadar sonra Mayer Amschel Hinterpfann'daki hissesinin sekizde üçünü kardeşi Moses'a (3300 guldene) satıp 1783 tarihinde çok daha büyük bir ev olan "zum grünen Schild'i" ("yeşil kalkan") 11 bin guldenden fazla bir paraya satın aldı.[5] Goetheler gibi Yahudi olmayan bir aileye göre burası hâlâ küçücük bir ev sayılırdı: Genişliği sadece dört buçuk metre olup odaları o kadar küçüktü ki, yataklar ancak odaların sokağa bakan duvarlarına konulabiliyordu. Gelecek nesil Rothschildlerin standartlarına göre de içler acısı bir yerdi: Mayer Amschel'in oğulları o günleri hatırladıklarında "Hepimiz ufacık bir tavan arasında uyurduk" diyecekti. Fakat Judengasse'nin standartlarına göre güzel bir evdi. Sokağın tam ortasındaydı –orta, batı kapısının karşısındaydı–, 1711 yangınından sonra inşa edilmişti ve istisnai şekilde kendi su tulumbası vardı. Ana binanın üst üç katının her birinde sokağa bakan dar bir oda –her birinde üç küçük pencere, bir soba ve yüklük – vardı. Aynı odalardan birer tane de bahçe tarafında mevcuttu. Arka kapıdan içinde tek bir tuvalet olan iki katlı bir binanın bulunduğu küçük bir avluya çıkılırdı. Beklenmedik biçimde (ve şanslarına) evin iki mahzeni vardı. Bu mahzenlerden birine giriş salonundaki bir kepenkten inilirken diğerine –evin bitişikteki komşusuyla paylaştığı daha büyük olan mahzen– ancak merdivenin altındaki gizli bir kapıdan erişilirdi ve iki mahzenin birbiriyle bağlantısı yoktu.[6] Yer üstündeki bu

5 Mayer Amschel, Hinterpfann'daki hissesiyle yeşil kalkandaki evin parası arasındaki farkı hemen ödemek zorunda kalmadı. Evi yarısını Aralık 1783, diğer yarısını da Kasım 1785'te ödeyerek satın aldı. Her ikisinde de, âdet olduğu üzere, üçte biri peşin ödenirken kalanı altı ya da sekiz aylık taksitlere bölündü.

6 Ev 1944 senesine kadar az çok Mayer Amschel'in zamanında olduğu gibi kaldı. Dul eşinin ölmesinin ardından bakımsız kalan ev Judengasse'nin kalanının uğradığı akıbete uğramaktan –zoraki satma ve yıkım- ailenin 1880'lerde orayı tarihî bir abide olarak saklamaya karar vermesi sayesinde kurtuldu. "Altın kemerdeki" (hem mahzenini hem de çatısını paylaştığı) komşusuyla birlikte restore edilip halka açıldı. Ayrıca iki Rothschild hayır kurumunun ofisleri de o binadadır.

yeni mekân her ne kadar sınırlı olsa da gerekliydi; Mayer Amschel ve karısı, on sekizinci asır sonlarının standartlarına göre bile son derece doğurgan bir çift olduklarını ispat ettiler. Anlaşıldığına göre Gutle Rothschild, evliliğinden bir sene sonrası olan 1771 tarihinden 1792 tarihine kadar her sene doğum yaptı. On dokuz çocuğundan onu hayatta kaldı: Schönche (1771), Amschel Mayer (1773), Salomon Mayer (1774), Nathan Mayer (1777), Isabella ya da Betty (1781), Breunle ya da Babette (1784), Kalman ya da Carl (1788), Gotton ya da Julie (1790), Jettchen ya da Henrietta (1791) ve Jakob ya da James (1792).[7]

Mayer Amschel ancak son çocuğunun doğmasının ardından bankacılık diyebileceğimiz bir işle iştigal etmeye başladı. Kimi açılardan bu geçiş doğal bir süreçti. Tedarikçi ve müşteri sayısı artan bir antikacı haliyle bazılarına kimi zaman kredi açmak zorunda kalacaktı. 1790 gibi erken bir tarihte bile Mayer Amschel'in yakındaki Deutz şehrinde oturan Joseph Cassel'in alacaklılarından biri olduğunu görüyoruz -gerçi borç sadece 365 guldendi. Benzer şekilde para ve nişan işi kaçınılmaz olarak onun Hesse darphanesinin en gözde müşterisi, sürekli yeni nişanlar basılmasını isteyen Prens William'la temasa geçmesini sağladı. Mesela 1794'te Rothschild, Hesse savaş hazinesine "mümkün olan en münasip fiyatla" bolca gümüş satmayı teklif etti.

Fakat Mayer Amschel'in servetinin 1790'larda sergilediği artış hızı önceki ticari faaliyetlerinden büyük farklılık arz eder. 1790'ların başlarında Mayer Amschel Rothschild işleri yolunda giden bir antikacıdan başka bir şey değildi. 1797'ye gelindiğinde ise Frankfurt'taki en zengin Yahudilerden biriydi ve işinin merkezinde hiç tartışmasız bankacılık yer alıyordu. Bu değişimin delilleri şüpheye yer bırakmayacak kadar kesindir. Resmî rakamlara göre 1795 tarihinde Mayer Amschel'in vergi matrahı ikiye katlanıp 4000 guldene çıktı; bir yıl sonra ise 15 bin gulden değerindeki emlak ile vergide en üst kademeye yükseldi; aynı sene 60 bin guldenin üzerindeki vergi matrahıyla Judengasse'deki en zengin onuncu kişi oldu. Büyük ölçüde Mayer Amschel'in sayesinde Rothschildler 1800 tarihine gelene kadar Judengasse'deki en zengin on bir aileden biri haline geldi. İşte yaklaşık o tarihlerde Judengasse dışındaki büyük, dört odalı depoyu kiraladı. Ayrıca yetenekli ve birkaç dil bilen Bingenli muhasebeci Seligmann Geisenheimer'i işe aldı. Servetinin artmaya başladığını Mayer Amschel'in evlenmeye başlayan çocuklarına verdiği cömert drahomalardan da anlamak

7 Mayer Amschel'den sonraki nesilde Rothschildlerin ilk isimleri yaşadıkları ülkeye bağlı olarak kafa karıştırıcı bir değişim sürecine girdi. Amschel kimi zaman Anselm, Salomon sıklıkla Salamon ve bazen Solomon, Kalman ise 1812'den sonra neredeyse daima Carl oldu. Ailenin özel mektuplarında kız kardeşleri ve karıları genelde onların *Judendeutsch* isimlerini, özellikle de kısa türlerini, kullanır. Gerçi bir İngiliz ile evlenmesinin ardından Jettchen, "Henrietta Hala" olmuştu. Ben baştan itibaren isimlerin en sık geçen hallerini kullandım: Amschel, Salomon, Nathan, Carl ve James.

mümkündür. En büyük kızı 1795'te Benedikt Moses Worms'la evlendiğinde 5000 guldenlik drahoma aldı ve kendisine anne babası öldükten sonra 10 bin guldenlik miras kalacağı sözü verildi. En büyük oğlu ertesi sene Eva Hanau ile evlendiğinde ona da 30 bin gulden değerinde hisse verildi.

Bu hisselerin değerini kısa süre önce açılan Moskova "hatıra" arşivindeki çok önemli belgelerden birine bakarak anlamak mümkündür: Mayer Amschel Rothschild'in bilinen ilk bilançosu 200 sene öncesine, 1797 yaz mevsimine aittir. O tarihte şirketin toplam değeri 471 bin 221 reichsthaler ya da 843 bin 485 gulden, toplam borcu ise 734 bin 981 gulden olduğundan, geriye –Mayer Amschel'in tabiriyle– "Tanrıya şükür servetimin bakiyesi" ("Saldo meines Vermögens, Gott lob") 108 bin 504 gulden kalmaktadır (yaklaşık 10 bin pound). Bu muhteşem evrak sayesinde Mayer Amschel'in çoktan uluslararası tacir bankacılardan biri haline geldiğini de öğrenmiş olduk. Bilançonun "değer" kısmına Mayer Amschel'in şahsi mülklerinin dâhil edilmediği anlaşılmaktadır çünkü aile evi listede yoktur: "Servetimle" kastettiği şirketinin sermayesiydi. Orada zikredilen değerlerin çoğu ya farklı türdeki devlet tahvilleri, ya da şahsen verilen borçlar ve farklı şirketlere verilmiş olan kredilerdir. Borçlar kısmında ise Mayer Amschel'in yine çok farklı kişi ve kurumlara olan borçları yer almaktadır.

Bu erken dönemde Mayer Amschel'in ticari kredi ağının kapsadığı coğrafya epey genişti. Bilançoya göre sadece Frankfurt civarındaki (mesela Kassel ve Hanau) şirketlerle değil, Hamburg'dan Bremen, Regensburg, Augsburg, Leipzig, Berlin ve Viyana'ya kadar uzanan Almanya'nın uzak köşelerindekilere ek olarak Amsterdam, Paris ve Londra'daki şirketlerle de iş yapmaktaydı. Üstelik bir borçlu ve alacaklı listesinde görmeyi bekleyeceğimiz isimlere (mesela Mayer Amschel'in damadı Worms ve müstakbel damadı Sichel) ek olarak listede Bethmannlar, de Neufvilleler ve Brentanolar (ki Amschel onlara büyük miktarda para borçluydu) gibi Yahudi olmayanlara ait önemli şirketlerin de isimleri vardır. Meşhur sanat koleksiyoncusu Johann Friedrich Stadel de Rothschild'e 17 bin 600 gulden yatırmıştı. Son olarak, bilanço sayesinde 24 bin 093 gulden borçlu olduğu Hesse-Kassel hükümetiyle farklı türde bir ilişkisi bulunduğunu da öğrendik. İki Hesse devlet ricalinden iki ismin –Louis Harnier ve Karl Buderus– bu listede alacaklı olarak zikredilmesi hafife alınacak bir durum değildir.

Bu neresinden bakılırsa bakılsın çok hızlı bir ekonomik yükselişti. Gerçekten de Mayer Amschel o kadar kısa sürede o kadar başarılı oldu ki, muhtemelen bu sürate kendisi bile ayak uydurmakta zorlandı. 1797'de yeni işçilerinden birinin –Hirsch Liebmann adında bir genç burnunun dibinde büyük miktarda parayı zimmetine geçirdiğini öğrenince hayrete düştü. İşlenen bu suça dair mahkeme kayıtlarının bir kısmı günümüze ulaşmış olup

o dönemde hızla büyüyen şirketinin nasıl bir karmaşa içerisinde olduğuna dair bize bir fikir vermektedir. Mayer Amschel'e göre üç senedir şirkette çalışan Liebmann onun ofisinden 1500 ila 2000 altın carolin (yaklaşık 30 bin gulden) çalmıştı. Bu hırsızlık üç yolla yapılmış olabilirdi. İlk olarak Mayer Amschel, Liebmann'a düşük maaşına –ortaklaşa kaldığı odanın kirası düşüldükten sonra ayda bir buçuk gulden– ek olarak kendi adına bir şeyler alıp satma izni vermişti. Hatta Rothschild bir keresinde bunu yapabilmesi için ona para bile vermişti. O yüzden Liebmann maaşından fazla paraya sahip olduğunda, bu para çok olsa bile, kimse şaşırmamıştı. İkinci olarak şirkette değerli malların konacağı bir kasa ya da ofis güvenliği diye bir şey yoktu: Ana ofisteki dolap iş saatlerinde sıklıkla açık bırakılır ve anlaşıldığı kadarıyla işçi ve müşteriler de diledikleri gibi girip çıkardı. O yüzden para, banknot ve diğer kıymetli eşyalar kaybolmaya başladığında kimse fark etmedi. Üçüncü olarak Mayer Amschel'in defter tutma sistemi acınacak derecede ilkeldi: Liebmann'ı suçladığı zaman ne kadar çalındığını ispatlayabileceği bir evraka sahip değildi. O yüzden Liebmann para çalmaya başladıktan sonra uzunca bir süre kimse bir şeylerin çalındığını fark edemedi. Ancak yerel bir simsar gelip de Liebmann'ın kendisinden tohum almak istediğini söylediğinde Mayer Amschel şüphelenmeye başladı. Adama yüklenince adam bunun Liebmann'ın uydurduğu bir yalan olduğunu itiraf etti; işin aslı oraya Liebmann'ın kendisine satmayı teklif ettiği 1220 gulden değerindeki Avusturya tahvilini almaya gelmişti. Mayer Amschel nihayet işçisinin altın saat ve ismarlama gömlek almaya nereden para bulduğunu anlayabildi. Müteakip soruşturma şüphelerini doğruladı: Liebmann parayı sadece kendine harcamakla kalmayıp Bockenheim'da yaşayan, "çok fakir oldukları halde" birden kızlarına 500 guldenlik drahoma ödeyebilecek hale gelen anne babasına da göndermişti. Hırsız tutuklandığında eşyaları arasında, onun masum olduğu iddialarıyla ters düşen, sekiz thaler madeni para ve bir imparatorluk hazine tahviline ek olarak gümüş kaşıklar, bir altın tuz potası, bir altın bardak ve yedi nişan bulundu. Suçlu olduğunun diğer kanıtı da suçlamalardan vazgeçilmesi karşılığında oğlunun kendisine verdiği 1000 guldene ek olarak ilave 500 guldeni daha Rothschild'e iade etmeyi kabul eden Liebmann'ın babasıydı. Nihayetinde, fakat ancak uzun süren bir sorgunun ardından, Liebmann itiraf etti.

Liebmann, bir parayı uzun bir sürede küçük miktarlarda aldığını anlatıp bir Mayer Amschel'in ikinci oğlu Salomon müşterilerle meşgulken ofisteki dolaptan iki torba dolusu para aldığını iddia ederek hırsızlıkla alakalı çelişkili şeyler söyledi. Her hâlükârda bu vakadan anlaşıldığına göre 1797'ye gelindiğinde bu iş o kadar çok para kazandırıyordu ki, Rothschild'in kendisi bile parayı takip etmekte güçlük çekiyordu: Mahkemeye kendisinin de söylediği üzere para dolu torbaların bazıları ofisteki dolapta bazıları da ofisin zemininde

duruyordu. "Kapsamlı iş anlaşmaları" nedeniyle evinde sürekli olarak bolca para bulundurduğunu söylemişti. Gelecek on yılda bu anlaşmaların hâlâ kapsamlı olduğu görülecekti.

Çifte İhtilal

Mayer Amschel'in ölümünden çok sonra yazılan *Rothschild Ailesine Dair Biyografi Notları* adlı eserinde Friedrich von Gentz onun iş zekâsını anlatmakla bitiremez. "Her şeye rağmen en fevkalade şahsi vasıflar dahi kimi zaman serpilebilmek için istisnai şartlara ve dünyayı sarsan hadiselere ihtiyaç duyar" demeyi de ihmal etmez. Bu konuda çok haklıydı.

XVI. Louis'nin 1789 tarihinde Fransız Genel Meclisi'ni toplantıya çağırmasını takip eden çağı değiştiren olaylar dizisinin Mayer Amschel Rothschild ve ailesi gibi Alman Yahudilerini etkilemesi için biraz zaman geçmesi gerekecekti. Fakat nihayetinde devrim Frankfurt'a eriştiğinde etkisi müthiş ve tam anlamıyla kahredici oldu. Öncü birliklerin Ekim 1792 gibi erken bir tarihte gelmesinin ardından Fransız birlikleri Frankfurt'u, son Kutsal Roma İmparatoru II. Franz'ın tahta çıkmasından sadece on hafta sonra, kısa süreliğine işgal etti. Rejimdeki bu sembolik değişimin etkisini fazla abartmak doğru olmaz. Frankfurt daha önce de (Yedi Yıl Savaşları esnasında) Fransızlar tarafından işgal edilmişti ve tekrarlanan bu yabancı işgalinden Yahudiler de şehrin diğer sakinleri kadar hoşnut değilmiş gibi görünüyordu. 1791 tarihinde Millet Meclisi'nin Fransız Yahudilerine eşit haklar verilmesini kabul etmesinin neticesinde Fransız etkisinin olumlu yönleri olabileceği düşünülse de, Fransız varlığının ani ve hissedilir etkisi bariz biçimde olumsuzdu. Haziran 1796 tarihinde, Avusturya ordusunun Lodi'de mağlup olmasının ardından, muzaffer Fransız birlikleri Frankfurt'u öyle kesif bir bombardımana tabi tuttu ki, Judengasse'deki evlerin neredeyse yarısı çıkan yangında tahrip oldu.[8]

Diğer tarafından savaşın yol açtığı karmaşanın faydaları da vardı. Judengasse'nin tahrip olması yüzünden Frankfurt Senatosu ev yapma kısıtlamalarını kaldırmaya mecbur kalıp yangın nedeniyle evsiz kalan iki bin civarında kişiye (sadece altı aylığına olsa da) Judengasse dışında kalma izni verdi. Mayer Amschel'in Schnurgasse'deki depoyu kiralaması da bu gevşemenin akabinde gerçekleşmiş olabilir. Sonraki Fransız müdahaleleri Frankfurt Yahudilerinin, Fransızların ilhak ettiği Rheinland'daki Yahudilerin eşit haklar elde etmesinin akabinde, hukuki konumlarımda geçici olsa da ciddi iyileşmelerin yaşanmasını sağladı. (Bundan istifade edenlerden biri de Mayer Amschel'in muhasebeci olarak işe aldığı Geisenheimer oldu.) Dahası, savaş Mayer Amschel'e yeni ve

8 Şehrin bütün nüfusu (Rothschildler de dâhil olmak üzere) kaçtığından, neyse ki kimse ölmedi. Goethe'nin annesi oğluna yazdığı mektupta bu yüzden "Yangın başladığında kimse kilitli evlere giremedi ve yangınları söndürecek Yahudi yoktu" diye yazdı.

kârlı bir iş fırsatı sundu. O ve diğer iki ortağı Wolf Loeb Schott ve Beer Nehm Rindskopf, Ren-Main bölgesinde harekât düzenleyen Avusturya ordusuna tahıl ve nakit para sağlama sözleşmesini almayı başardı.

Fransız İhtilali, Mayer Amschel'in hayatını ve mesleğini tümüyle dönüştüren tek devrim değildi. En azından 1780'lerdeki ilk safhasıyla İngiliz Sanayi Devrimi'nin de benzer derecede bir tesiri vardı. Çünkü Mayer Amschel 1790'ların sonlarına kadar bankacılık işini kurma safhasında olsa da bu, ölümünden sonra dahi küçük ölçekte devam edecek olan para ve nişan alışverişi mesleğini bıraktığı manasına gelmiyordu; ayrıca diğer kârlı alanlara el atmaktan da kaçınmadı. On sekizinci asırda tekstil üretiminde İngilizlerin yaptığı devrim nedeniyle hiçbir alan o derece kârlı değildi. Özellikle Lancashire'daki pamuk eğirme, dokuma ve boyamanın (kısmen) mekanize hale gelmesi iktisadi yaşamın temposunda misli görülmemiş devrimsel değişimlerin habercisiydi. Bu sanayileşme bölgeyle ve sektörle sınırlı olsa da –o derece ki modern iktisat tarihçilerinin hesapladığı toplam millî değer verilerinde nadiren görülürler– etkileri pamuk çiftliklerindeki köle işçilerin geldiği Afrika'da, pamuğun yetiştirildiği yer olan Amerika'da ve yerleşik tekstil sanayinin çok geçmeden Lancashire ve Lanarkshire'daki imalathane ve fabrikalarla ölümcül bir rekabete girmek zorunda kalacağı Hindistan'da hissedildi. Bu fabrikaların cazibesi 1790'larda daha ucuz ama daha kaliteli İngiliz kumaşına (şal, mendil, check, tül, muslin, muslinet, pike, dimi, kadife, sallampore ve jacon) olan talebin hızla arttığı Almanya'da da kendini hissettirdi. Mayer Amschel bu eşsiz ve son derece kârlı fırsatın kokusunu alan pek çok Alman iş adamından sadece biriydi. Yüzyıl başında Frankfurt'ta İngiliz kumaşı ithal eden sırf Yahudi şirketlerinin sayısı bile on beş civarında olup bunlardan bazıları o tarihlerde İngiltere'de kalıcı şubeler açmıştı. 1799 ila 1803 arasında bu maksatla Manchester'a yerleşen Alman tacir sayısı en az sekizdi.

İşte Rothschild kardeşlerin üçüncüsü olan Nathan'ın yeni asrın arifesinde bir tarihte İngiltere'ye gönderilmesi kararını bu bağlamda değerlendirmemiz icap eder. Frankfurt'tan hangi tarihte ve neden yola çıktığı uzun zamandan beridir tarihçilerin kafasını kurcalamaya devam etmektedir. Nathan'ın İngiltere'ye 1797, 1799 ya da 1800 tarihinde vardığı söylense de ekseriyet 1798 tarihinde mutabıktır. Fakat bu son tarihi destekleyecek çok az delil vardır. Yukarıda zikredilen bilanço sayesinde Mayer Amschel'in 1797 gibi erken bir tarihten itibaren Londra'daki şirketlerle iş yapmaya başladığını biliyoruz ama bu iş son derece sınırlıydı. Ancak Şubat 1800 tarihinden sonra (Londralı bankacılar Harman & Co.'ya onlardan para çekmesine izin verilmesi için gönderdiği mektubun tarihi) İngiltere'yle yaptığı işi artırmaya başladı. Nathan'ın İngiltere'de olduğuna dair ilk belge 1800 senesine aittir. Wolf, Nathan'ın 29 Mayıs tarihinde gönderdiği, kendisi ve "müdürü" için "doğru düzgün bir

pansiyonda iki yataklı tek bir oda" tutmaktan bahsettiği bir mektubu zikretti. Ayrıca elimizde Mayer Amschel'in Harman'a 15 Haziran'da gönderdiği ve Nathan'ın "yakında yerinde olacağından" bahseden ve Nathan'ın da 15 Ağustos tarihinde Londra'daki adresinden (37 Cornhill) gönderdiği mektuplar bulunmaktadır. Williams bunlardan Nathan'ın aslında Londra'ya 1800 senesinde vardığı, yazı Londra'da geçirdikten sonra da Manchester'a gittiği sonucunu çıkardı. Ama bu doğru olamaz. Öncelikle Nathan'ın Harman'a gönderdiği ilk mektubun adresi Manchester'dır; ayrıca elimizde Nathan'ın açıkça Manchester'a ilk olarak bir sene önce, 1799'da, geldiğini yazdığı sonraki döneme ait birkaç mektup vardır. Buradan Nathan'ın 1799'dan önce Manchester'a ulaşmadığı sonucunu çıkarmak makuldür, gerçi o ve babası ertesi seneye kadar İngiltere'yle kayda değer ölçüde iş yapmaya başlamamıştı. Geriye Nathan'ın Manş Kanalı'nı 1798 senesinde geçip Londra'da birkaç ay kaldıktan sonra kuzeye devam ettiği ihtimali kalmaktadır –ki bundan fazlası da yoktur.

Nathan neden İngiltere'ye gitti? Elimizde somut deliller olmadığından tarihçilerin çoğu seyahatiyle alakalı Nathan'ın kendi beyanını –ki bunları mebus Thomas Fowell Buxton'a 1834 tarihinde söylemişti– doğru kabul eder:

> "Şehirde hepimizi yetecek yer yok" dedi. "Ben İngiliz mallarıyla ticaret yapardım. Bütün piyasayı kapatmış olan büyük bir tüccar geldi: Büyük bir adamdı ve bize mal satarsa iyilik yapmış olurdu. Bir şekilde onu gücendirdim ve modellerini bana göstermeyi reddetti. Bu bir salı günü oldu; babama 'Ben İngiltere'ye gideceğim'" dedim. Almancadan başka lisan bilmiyordum. Perşembe günü yola çıktım..."

Hadisenin bu türevinin tümüyle kurgu olduğunu düşünmek için bir sebep yoktur. Nathan çok hırslı ve rekabetçi biri olup iş anlaşmalarında hem çabuk gücenir hem de gücendirirdi ve onun bu tarz bir davranışa böyle fevri bir tepki verdiğini hayal etmek çok da zor değildir. Fakat geçmişe dair anlattıkları birkaç açıdan hatalıdır. Belki fakirlikten zenginliğe geçiş hikâyesini romantikleştirme dürtüsüne hâkim olamadı; belki akşam yemeğindeki misafirlerini eğlendirmek için alaycı bir dille anlatmayı tercih etti (bu onun mizacına daha uygundur). Her hâlükârda babasının ona kendisinin Buxton'a söylediği miktarda büyük bir meblağı –20 bin pound 1797 bilançosundaki net kârın yaklaşık iki katıdır– sırf aniden aldığı bir kararı desteklemek adına vermesi ya da verebilmesi pek de mümkün görünmemektedir. Nathan yanına başlangıç sermayesi olarak ne kadar para almış olursa olsun, onun babasının emirlerine riayet etmekten fazlasını yaptığını düşünmek pek makul değildir.

Siyasi nedenlerle Nathan çok geçmeden bir Frankfurt şirketinin temsilcisi olduğunu gizlemek zorunda kalınca, kimi tarihçiler bunu onun İngiltere'ye varmasının ardından babası ve kardeşlerinden bağımsız olarak faaliyet

gösterdiğine yordu. Fakat şirket arşivinde o tarihe ait deliler su götürmez niteliktedir: Nathan başlangıçta emirleri Frankfurt'tan aldı –1801 tarihinde de kardeşi Salomon ona yardım etmesi için gönderildi– ve ancak zaman içerisinde ve kademeli olarak kendi başına ticaret yapmaya başladı. Nathan'ın Londra ve Manchester'dan gönderdiği ilk mektuplarından bazıları "pp. Mayer Amschel Rothschild" olarak imzalanmıştı. Baba ve oğul arasında haberleşme son derece düzenliydi (gerçi çok azı günümüze ulaşmıştır) ve Nathan sürekli olarak babası adına Londra'da bulunan ve şirketin sigorta ile bankacılık işlerini halleden Salomon Salomons ve Harman & Co. Şirketlerine mektup yazıyordu. Bu erken dönemdeki mektupların "Babam sana mektup göndermemi istedi" ya da "Babamdan henüz aldığım mektuptaki talimata uygun" şeklindeki cümlelerle başlıyor olması hiç de sıra dışı değildir. Bir keresinde bir şirket onu hüsrana uğrattığında, Nathan onları "Eğer bu türde şikâyetler gelmeye devam ederse... babamın benden iş yapmak için daha dakik birini seçmemi isteyeceğinden eminim" diyerek ikaz etti. Bir diğerinde Salomons'a şu malumatı verdi: "Bu sabah memleketten gelen mektupta babamın sizin gönderdiğiniz sevkiyattan hiç memnun olmadığı ve işinizi ihmal ettiğinizden dolayı Londra'ya başka mal göndermemem gerektiği yazılıydı." Ayrıca bu dönemin büyük bölümünde Nathan'ın kıta Avrupa'sına artan miktarda gönderdiği kumaş sandıklarının üzerinde Mayer Amschel Rothschild'e karşılık gelen "MAR" işareti vardı. Nathan'ın 1802 yazında geçirdiği kısa süren hastalığı babasından gizlemesinin nedeni, onun üzülmesine engel olmak değildi. Babasının onun –hangi sebeple olursa olsun– çalışmaya muktedir olmadığını düşünmesini istememişti. Bu hastalıktan kısa süre sonra inatçı bir Fransız müşteriye gönderdiği bir mektupta Nathan, babasının mizacını ve ona dair fikirlerini şöyle ifade etti: "Sen babamın... kendi mallarını... kâr etmeden satacağını mı zannediyorsun? Yanılıyorsun çünkü babamın bacası kâr etmeden tütmez." On gün sonra babasından onu "düzenli" hesap tutmamakla suçlayan sert bir mektup aldı.

Nathan'ın evrak işlerini baştan savma geçiştirmesinin sürekli bir tartışma mevzuu olduğu açıktır. Konuyla ilgili bu ilk azardan üç sene sonra Mayer Amschel hâlâ aynı telden çalıyordu ki kullandığı üslup aralarındaki ilişkide kimin söz sahibi olduğunu açıkça göstermektedir. Bu nadir mektup –Mayer Amschel'in günümüze ulaşabilen birkaç şahsi mektubundan biri– erken dönem Rothschild haberleşmesinin anlaşılmasını sağlayabilmek adına uzun uzadıya anlatılmaya değerdir:

> Sevgili Nathan, ilk olarak haberleştiğimiz herkes senden şikâyet edip senin siparişleri göndermede ne kadar özensiz olduğundan bahsediyor. Mesela bazen sandığı şu numarayla gönderdiğini yazıyorsun ama sandık başka bir numarayla geliyor. Bugün bize bir sandık göndersen Esriel Reiss'a ancak altı ay sonra haber verirsin. Kâtiplerinden biri bana senin çok dağınık

> olduğunu söyledi. Sevgili dostum, eğer gönderdiğin tüm sandıkların numaralarını kaydetmezsen, eğer gittikleri yere vardıklarına dair onay alana kadar takip etmezsen, eğer dikkatini vermezsen, eğer müşteriden cevap alamadığında sandıklar nereye gitti diye sormazsan, eğer bu derece dağınıksan ve yanında sana yardım edecek biri ya da bir dostun yoksa o zaman dolandırılırsın. Bunun kime ne faydası olur? Fırsatını bulan herkes milyoner olabilir. Sevgili Nathan, senin misli görülmemiş masrafların ve dağınıklığından sürekli şikâyet ediliyor; hiç hoşuma gitmiyor.

Bu mükerrer uzayıp giden yazım tarzını –ki Mayer Amschel'in büyük oğulları Amschel ve Salomon da bunu miras almıştır– günümüzde okuyabilmek pek de kolay değildir; Nathan'ın da pek hoşuna gitmediğine şüphe yoktur. Fakat babanın oğlunun kafasına vura vura onu hizaya getirme gayreti o günün iş yapma yöntemlerine dair çok önemli ayrıntıları anlamamıza yardımcı olmaktadır:

> Heckscher ve tacir Baresch'in mallarını ne kadar düzenli gönderip aldığını gördüm. Sırf her şeyi takip etsin diye tuttukları ayrı bir kâtipleri var. Düzen olmazsa bir milyonerin iş yaptıkça daha çok batacağını söylüyorlar çünkü yaşadığımız dünya çok da dürüst bir yer değil. İnsanlar senin siparişleri düzgün biçimde göndermediğini fark ettiklerinde seninle sadece seni kazıklamak için iş yaparlar... Senin sevkiyatları göndermedeki lakaytlığını fark edince seni kazıklayabilmek için çıngar çıkarırlar. Kısacası seninle sadece senin düzensizliğini sömürmek için iş yaparlar. Frankfurt'ta Eluzer Elfelt adında çok para kazanmış bir adam vardı, ama düzensizin teki olduğundan herkes onun sırtından para kazandı ve sonunda düzensizliğinin bedelini ağır ödedi. Sevgili Nathan, sakın babana kızma. Hesap tutma söz konusu olduğunda pek de iyi olduğun söylenemez. Malların sevkiyatını takip edecek birini tut ve söylediklerime kulak verip gönderdiğin malların takibin yap yoksa fazla bir şansın olacağından şüpheliyim. Düzensiz olduğun müddetçe ne kadar satarsan o kadar kaybedersin. Sevgili oğlum, sana bunları yazdığım için üzülme... Dikkatli olman lazım ve Amschel sana havale gönderdiğinde senin doğru düzgün kayıt tutmadığını söylüyor. Yanlış yapıyorsun... Senin bize ve bizim sana gönderdiğimiz her şeyin kaydını titizlikle tutman şart, defterlerinin hepsi nizami olmalı. Eğer hesapları muhasebecin yüzünden düzgün tutamıyorsan bize mektup yaz bir çaresini buluruz... Eğer düzenliysen kayıtlarında da düzenli ol ve kredi verirken çok dikkat et, dediğimi yaparsan hiçbir sorun yaşamazsın.

Babacan nasihatler bu kadarla sınırlı değildi. Mayer Amschel, Nathan'ın kârını (brüt kâra kıyasla) hesaplayamamasından, Rindskopf'la değerli taş ticareti yapmasından ("Sen kuyumcu değilsin") ve batık paraları önemsememesinden şikâyet etmeyi sürdürdü:

> Sevgili oğlum, tüm çocuklarının iyiliğini isteyen babana mali durumunun gerçekte nasıl olduğunu öğrenmek istediği için kızma çünkü eğer çok batık borcun varsa, ki Tanrı korusun, ve onları hesaplara sağlam alacaklarmış gibi giriyorsan bu zenginmiş taklidi yapmaktan farksızdır... Sevgili oğlum, sen çalışkansın. İyi bir evlat gibi üzerine düşeni yap. Senden fazla bir şey istemiyorum. Tek istediğim daha düzenli olman... Kafan çalışıyor fakat düzenli olmanın önemini bir türlü öğrenemedin. Burada devamlı olarak düzenli tüccarların zengin olduğunu düzensizlerin ise battığını görüyorum. O yüzden sevgili oğlum sana aklımda olanları söylediğim zaman yanlış anlama.

Bu mektuptan kesin olarak Mayer Amschel'in gözünde Nathan'ın hâlâ ataerkil bir aile şirketindeki beş asttan sadece biri olduğu anlaşılmaktadır. Nathan çalışma yöntemlerini geliştirmesi şartıyla, kız kardeşlerinin evlenip gitmesinden sonra, "onun işinde kardeşleri gibi bir pay sahibi olmayı" hak edebilirdi.

Zikredilen diğer bir ihtimal de Nathan'ın Frankfurt'tan gettodaki dinî kısıtlamalardan kurtulmak için gitmiş olmasıdır. Yahudilerin –üç buçuk asır süren yasağın ardından ancak 1656'da tekrar İngiltere'ye girmelerine izin verildi– 1800 başlarında Almanya'dan ziyade İngiltere'de daha özgür oldukları doğrudur. O tarihe kadar Yahudilere getirilen iktisadi sınırlamalar iyice azaltılmış olsa da[9] (Katolik, non-conformist ve inançsızlara da olduğu gibi) parlamentoya, yerel yönetimlere ve üniversitelere girmeleri yasaktı ye yeni göç edenler yabancı sayıldıklarından, Fransa'yla süren savaş şiddetlendikçe artan bir tetkikata maruz kaldılar (İngiltere'de doğan Yahudiler İngiliz tebaasıdır). Londra'daki güven ortamı içerisinde ve müreffeh yaşayan, Mocattalar gibi Sefarad aileler ve babası Amsterdam'da başarılı bir keten taciri olan tacir Levi Barent Cohen gibi Eşkanazilerin de dâhil olduğu Yahudi cemaati on sekizinci asır boyunca serpilmeye devam etti. 1790'ların sonlarında Benjamin ve Abraham Goldsmid, Nathan'ın ileride başarıyla taklit edeceği dinamik iktisadi rolü oynayarak Baring kardeşler ve onların Amsterdam'daki temsilcileri Hope & Co.'nun hâkimiyetine meydan okuyordu –ve bunu yaparken de Frankfurt'ta daha önce şahit olduğumuza benzer görünüşte dinî ama aslında iktisadi bir kızgınlığın da baş göstermesine neden oluyorlardı. Nathan'ın bu dünyaya babasının Salomonlarla olan iş bağlantıları sayesinde girmiş olduğunu biliyoruz. Yine de İngiltere'ye vardığında Londra'da sadece birkaç ay kaldıktan sonra kuzeydeki sosyal açıdan çok daha katı ve yeni serpilmeye başlayan Yahudi cemaati mensuplarını çoğunlukla fakir esnafın –eski elbise, ucuz mücevher, şemsiye ve ev yapımı ilaç satıcıları– teşkil ettiği Manchester'ın

9 Yahudiler, Londra'da resmen özgür olmasa da bu kısıtlamalar uygulamada orada iş yapmalarına mani olmadı.

yolunu tuttu. Manchester'da Frankfurt'a kıyasla çok daha az resmî ayrımcılığa maruz kalacak olsa da, Nathan'ın oraya iş haricinde başka bir şey için gitmiş olabileceğine inanmak zordur.

Muasırlarının kimi zaman "bez ticareti" diye dalga geçtikleri işte Nathan ne derece başarılı olmuştu? Kendi ifadesine göre müthiş iş zekâsı sayesinde çok başarılı olmuştu:

> ...İngiltere'ye yaklaştıkça mallar ucuzladı. Manchester'a vardığımda tüm paramı harcadım, her şey çok ucuzdu ve güzel kâr ettim. Çok geçmeden kâr edecek üç şey olduğunu gördüm: hammadde, boyama ve üretim. Üreticiye "sana malzeme ve boya getireceğim sen de bana üretilmiş ürün vereceksin" dedim. Böylece bir yerine üç kâr ettim ve malları herkesten daha ucuz satabilir hale geldim. Kısa zamanda 20 bin pound'umu 60 bin pound'a çıkardım. Başarımın tek bir sırrı var. Dedim ki: başkasının yapabileceğini ben de yapabilirim, o yüzden modelleri olan adama da diğerlerine de dengim! Bir avantajım daha vardı. Fazla düşünmezdim. Hemen anlaşma yaptım.

Bu Nathan'ın çalışma tarzının fena bir özeti olmasa da yine de meseleyi aşırı basit biçimde anlatmıştı. Nathan, Lancashire'a babasının talimatı üzerine İngiliz kumaşı almaya gitti ve mevzubahis talimatlar postayla gelmeyi sürdürdü. Mevcut kumaşın kalite ve fiyatını tespit etmek için piyasa araştırması yaptıktan sonra üreticilere sipariş vermeye başladı –sadece Manchester'dakilere değil Nottingham, Leeds, Stockport ve hatta Glasgow gibi uzak yerlerdeki şirketlere de sipariş verdi. Kumaş o tarihte (kendi evlerinde fason çalışan dokumacılar tarafından) üretilir ve sonra da Manchester'ın içindeki ya da civarındaki küçük şirketlerdeki boyacı ve baskıcılar tarafından "tamamlanırdı". Nathan mal alış fiyatını düşürebilmek için "mevcut fatura şartlarıyla" olabildiğince önceden ödeme yapardı yani Londralı bankacılardan "üç aylık" vadeyle "para çekerdi". 1802 Aralık ayında açıkladığı üzere: salı ve perşembe günleri Manchester'ın otuz kilometre civarındaki kırsalda oturan dokumacılar, kimisi yirmi otuz parça kimisi daha az olmak üzere, mallarını buraya getirir ve iki, üç ya da altı aylık vadeyle tacirlere satarlar. Ama içlerinden bazılarının acilen paraya ihtiyacı olur ve hemen para alabilmek için kârdan kesmeye razı olurlar. İşte böyle nakit para isteyen birisinden malı yüzde on beş ila yirmi daha ucuza alabilmek mümkündür.

Nathan aslında mallar kıta Avrupa'sına gönderilene kadar büyük üreticilere para ödemek zorunda değildi. Diğer taraftan Frankfurt'tan ödeme yapılmadan evvel beklemek –genelde iki ay– gerekliydi. Haliyle bu tür bir işte elde edilecek kâr basit yüzde şeklini alır. Diğer taraftan tekstil sanayindeki kâr payının yüzde yirmilere kadar çıkabildiği bir dönemde Nathan'ın aldığı pay epey düşüktü: deposundan yapılan nakit alımlarda maliyet fiyatı üzerinden

yüzde beş ve kıta Avrupa'sına gönderilecek ürünlerde yüzde dokuz kadar az. Bu, müşteri çekip pazar payını artırmak için yaptığı kasıtlı bir hareketti: Potansiyel müşterilere gönderdiği mektuplarda Nathan sürekli biçimde bir aracı olarak aldığı komisyonun rakiplerininkinden düşük olduğunu vurguladı. Eylül 1802'de babasını durumu şöyle anlattı: "Manchester'da malları benden hatta benim kadar ucuz alan biri daha yok ve hiç kimse bizim gibi bu durumdan kâr etmeye zahmet etmiyor." Yeni bir müşteriyi "Manchester'da sana kârdan benim kadar az pay alıp hizmet edecek birini daha bulamazsın" diyerek temin etti. "Sana açıkça söylüyorum, eğer gelecekte benimle iş yaparsan sana malları dünya üzerindeki herhangi biri kadar ucuz gönderebileceğimden hiç şüphen olmasın." İşi büyüdükçe babasınınki haricindeki şirketlere de mal göndermeye başlayan Nathan sadece düşük fiyat değil makul kredi seçenekleri de sunarak aynı alıcıya parasının "elinde ne kadar emniyetteyse onun cebinde de o kadar emniyette" olacağını söyledi. Kıta Avrupa'sındaki müşterileri genelde üç ay vadeli senetlerle ödeme yapardı –yani mal Nathan tarafından gönderildikten (ve parası ödendikten) beş ay sonra. Nathan ne kadar çok nakit ya da "hazır senet" olarak ödeme yaparsa tedarikçilerine o kadar az ödeyebilirdi; müşterilerine ne kadar çok kredi açarsa o kadar çok müşteri çekerdi. Bu onun temel ilkesi haline gelmiş gibi görünmektedir.

Bu sistemin pratikteki karşılığı, dönemin mektup kayıt defterlerinin de gösterdiği üzere, sinir bozucuydu. Öncelikle Nathan'ın tedarikçi ve müşteri ağı kurabilmek için durmadan seyahat etmesi gerekiyordu. Kasım 1800 gibi erken bir tarihte Manchester'dan İskoçya'ya gitmek için yola çıkıp anlaşıldığı üzere orada daha kaliteli ve ucuz kumaş buldu. 1801 ve 1805 tarihlerinde oraya tekrar gitti. İş yapmak için bağımlı olduğu bankacılarla arayı sıcak tutmak adına her fırsatta Londra'ya gitmeyi de ihmal etmedi (1800 ya da 1801 yazında yaptığı gibi). Alıcılardan bazıları Manchester'a adam gönderiyor olsa da Nathan, kıta Avrupa'sındaki şirketlerle yüz yüze görüşmeyi tercih ettiğinden, yeni anlaşmalar yapmak için Manş Kanalı'nın öte yakasına en az iki büyük sefer düzenledi. 1802 ilkbaharında Fransa ve Hollanda'da Paris, Nancy, Lyon, Liege, Metz, Brüksel, Maastricht, Antwerp ve Amsterdam'daki şirketlerle iş görüşmeleri yapmakla meşguldü. İngiltere'ye dönmeden evvel Almanya ve İsviçre'ye de gidip Hamburg, Nürnberg, Heidelberg, Köln, Münih, Memmingen, Salzburg, Leipzig, Königsberg ve Basel'deki şirketlerden sipariş aldı. 1803 tarihinde müşteri listesinde Moskova'daki bir şirket bile vardı. Bu seyahatlerden birine beraberinde götürdüğü kataloglardan biri günümüze ulaşmış olup İngiliz üreticilerinin üretebildiği harikulade model ve dokumaları göstermektedir –kataloğun tüm sayfaları küçük kumaş parçalarıyla doludur.[10] Haliyle iş seyahatine çıktığı

10 Bildik bir iş emri: "Messrs Sichel & Hildesheim Frankfort'tan derhal sevkiyat gönderilecek. Büyük kısmı ağustosta, kalanı da eylülde Messrs Wertheimer & Co. Hamburg'a teslim

zamanlarda işler çalışanlarına, özellikle de Manchester'a geldikten kısa süre sonra işe aldığı bir İngiliz muhasebeci olan Joseph Barber'a kalıyordu.

Yine de ne kadar seyahat ederse etsin tedarikçilerin mallarını zamanında göndermesini ya da daha da kötüsü siparişi verilen malları göndermesini teminat altına almak mümkün değildi. O yüzden Nathan gönderdiği mektupların büyük bölümünün maksadı üreticileri siparişlerini göndermeye ikna edebilmektir. Aynı zamanda müşterinin eline geçen maldan memnun olacağının da bir teminatı yoktu ve bu yüzden çoğu zaman teslim ettiği malın fiyatı ve kalitesi yüzünden tekrar pazarlık etmek zorunda kalırdı. Geisenheimer'e esefle "Malları gönderdikten ancak iki ay sonra üç aylık vadeyle para çekerim ve sonra... Beş altı ay parasız kalırım... Komisyon almak kolay ama komisyon ücretlerini almak hiç de kolay değil" diye anlattı. Nathan ayrıca faiz oranları ve aşırı yüksek olan sigorta primleri yüzünden sürekli olarak Londra'daki bankacılarla münakaşa ediyordu. Nathan'ı çeşitliliğe yönlendiren şeyin kısmen de olsa bu üç baskı olduğu anlaşılmaktadır. 1801'de tedarikçilerden memnun olmadığından kendisi doğrudan üretim işine girdi –bu nedenle Boulton & Watts'tan bir masura tezgâhı aldı. Daha sonra, 1805'te Frankfurtlu diğer bir göçmen olan Nehm Beer Rindskopf'la (Mayer Amschel'in iş ortağı Beer Nehm'in oğlu) ortak olup müşterilere satış işini ona devretti. Rindskopf Nathan'ı daha fazla çeşitlendirmeye yönlendirip onun adına sadece kumaş değil çivit ve sonra inci, kaplumbağa kabuğu ve fildişi (Britanya'ya sömürgelerinden ihraç edilen sözde koloni ürünleri) siparişleri de almaya başladı. Nihayet Nathan artan biçimde dikkatini işinin neticesi olan kredi işlemlerine vermeye başladı. Sürekli daha uygun borç ve senet iskontosu veren yerler arayıp aralarında Lyon de Symons, Goldsmith & D'Eliason ve Daniel Mocatta'nın da bulunduğu Londralı bankacılara ek olarak kıta Avrupa'sındaki Parish & Co. ve Schröder kardeşler gibi bankacılarla da iş yaptı. Babası gibi o da gittikçe tacirliği bırakıp ticaret bankacısı oldu.

Bu ilk yılların karmaşık ve coşkun atmosferi Nathan'ın günümüze ulaşan mektuplarında tüm canlılığıyla ifade edilmiştir. Bir sürü küçük şirketin olduğu ve neredeyse hiçbir denetim olmadığından fiyatların ve faiz oranlarının sürekli

---

edilecek. Bedelinin dörtte üçü mallar Hamburg'a vardığında, kalan dörtte biri de mallar Frankfurt'a vardığında iki buçuk aylık Londra senetleriyle, kırılmadan ödenecek. N. M. Rothschild'in sağlayacağı sigorta: 30 1/3 parça kadife ... 54 1/3 top pamuklu kadife ... 30 1/3 top mavi kadife ... 221 1/3 top mavi pamuklu kadife ... 21 1/3 parça düz kadife ... 42 1/3 parça işlemeli pamuklu kadife ... 42 1/3 düz kalın dokuma ... 33 1/3 parça işlemeli sicim ... 12 1/3 parça mavi işlemeli kalın dokuma, en yeni modellerden ... 30 1/3 parça beyaz kapitone düz ve ipek şeritli ... 69 1/3 baskılı kalın dokuma ... 24 1/3 parça sarı baskılı kalın dokuma, en yeni modellerden ... 24 1/4 parça Londra işi baskılı kapitone, en yeni modellerden ve en iyi kalite; 40 parça kaz tüyü kumaş, ekoseli ve şeritli; 4 parça yeni moda pamuklu/ipekli kumaş; 27 1/3 parça baskılı, aynı desenli kalın dokuma."

dalgalandığı bir piyasada hayatta kalıp serpilebilmek için yeri geldiğinde saldırgan, yeri geldiğinde de temkinli olmak gerekirdi. Nathan Rothschild'de bu iki vasıftan da bolca vardı. En başından beri herkesin gözüne girmeye çalışıyor olup bir keresinde Salomon Salomons'a daha iyi sigorta primi oranları alabilmek umuduyla bir fıçı şarap göndermişti.[11] Fakat çok geçmeden kaba, hatta azarlar bir tonda konuşmaya başladığını görebiliyoruz. Aralık 1800 gibi erken bir tarihte bile sipariş vermiş olduğu bir İskoçlu üreticiye şöyle bir üslupla yazabiliyordu: "Eğer beni memnun etmek için elinden gelenin en iyisini en kısa sürede yaparsan, o zaman benden kayda değer miktarda komisyon alacağından hiç şüphen olmasın." İki hafta sonra mesajını tekrar vurguladı: "Kıtadan komisyonların gelmesi an meselesi. Sana da gelenlerden pay vereceğim ama önce sadece gönderdiklerinin parasını alacaksın. Benden üç hafta mühlet istedin ama ne kadar çabuk yapar ve fiyatı ne kadar düşük tutarsan o kadar çok komisyon alırsın." Cevap gelmeyince Nathan pes etmedi: "Senden haber gelmemesine hayret ettim. Ben Glasgow'dayken bana siparişlerimi derhal göndereceğine söz verdin ve üzerinden o kadar zaman geçtiği halde senden bir daha ses çıkmadı. Eğer siparişleri kısa sürede gönderirsen büyük bir komisyon alabilirsin çünkü siparişler vaktinde gelmediği müddetçe komisyon ödemenin bir manası yok." Verdiği siparişleri göndermeyi geciktiren diğer bir İskoç şirketine daha sert çıkıştı:

> Galiba sana büyük bir çek gönderene kadar onları elinde rehin olarak tutuyorsun! Ki bence son derece yanlış bir davranış... Galiba benim bir daha Glasgow ya da Paisley'e gelmeyeceğimi zannediyorsun ama iki ay içerisinde tekrar geleceğim ve inan bana kendi ödeme yöntemimle bir sürü mal alacağım.

Bir sene sonra münasebetsiz bir Fransız alıcıyı "sahtekârlıkla" suçlamaktan çekinmez.

Nathan kimi zaman iş rakipleriyle harp halinde gibidir. Bir seferinde "Frankfurt'ta düşmanlarımın sinsice yaydığı akıl almaz ve mesnetsiz haberleri duyduğumda ne kadar hayrete düştüğümü anlatamam" demişti. Babasına "Bu ülkede benim itibarımı ve kredimi yok ederek kendilerininkini korumak isteyen çok insan var. Ama Tanrıya şükür temellerim o kadar sağlam ki, adi ve cılız teşebbüsleriyle bir yere varmaları mümkün değil" dedi. Rakiplerinin onu alt etmeye çalıştığına şüphe yoktur. Fakat asabi tabiatının da başına iş açtığını düşünmemek elde değildir. Küçük bir münakaşa esnasında Hamburglu bankacı Behrens ona "Rezilin tekisin" dedi:

11 Nathan'dan Salomon Salomons & Co.'ya, 21 Aralık 1800: "Bunu içtiğin her gün beni hatırlayacaksın çünkü ne kadar ucuz ve kaliteli olduğunu sen de göreceksin. Bay Harman senden yüzde bir daha düşüğe sigorta yapıyor."

> Mektubunun üslubu ve muhteviyatı beni hayrete düşürdü; galiba beni Cato kadar erdemli ve Regulus kadar sözüne sadık biri olduğuna inandırmaya çalışıyorsun; benimle alakalı temennilerinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini öğrenmeye ne sabrım ne de vaktim var... Bana sorarsan sen çok da aklı başında biri değilsin. Paran var diye beni korkutabileceğini mi zannediyorsun? Benim de senin kadar param var ve ben İngiltere'de oturmuyorum bile.

Ortağı Rindskopf ortaklıklarının başında Nathan'ı tenkit etmek gibi bir hata yaptı. Aşağıdaki mektuptan Nathan'ın bu tenkiti hiç de hoş karşılamadığı anlaşılmaktadır: "Seni dostum olarak gördüğümden dolayı sana aklımdan geçenleri açıkça söyledim, eğer ağzımdan olmadık bir laf çıktıysa onu o anın heyecanına ver ve sakın kalpten söylediğimi düşünme çünkü ben her şeyi çoktan unuttum ve senin de benim gibi her şeyi unutmanı rica ediyor ve mektubumu eski dostum Bay Rothschild'e yazıyor olmayı ümit ediyorum." Londralı bir tacir onu "sadece üçkâğıtçı şirketlerle iş yapmakla" suçlayınca Nathan köpürdü:

> Bayım sizi temin ederim iş yaptıklarım arasında saygınlığı ve dürüstlüğü sizden aşağı kalır hiç kimse yoktur; Londra, Hamburg ve kıtadaki diğer en zengin ve büyük şirketler üçkâğıtçı değildir ve benim iş yaptığım da onlardır... Dileyen herkese hiç batık borcum olmadığını ya da iflas eden dostlarıma para kaptırmadığımı ispat ederim ki eğer üçkâğıtçılarla iş yapıyor olsaydım durum bu olmazdı... Hiç kimse üçkâğıtçılıktan benim kadar nefret ve şikâyet edemez.

On dokuzuncu asrın çalkantılı tekstil piyasasında kişinin dürüst bir iş adamı olarak itibarını muhafaza edebilmesi çok önemliydi çünkü diğerlerinin gözündeki kredisi tümüyle buna bağlıydı. Yine de Nathan'ın aşırı saldırganlığını bir türlü içine sindiremeyen bu mektuptaki kişiye hak vermemek elde değil:

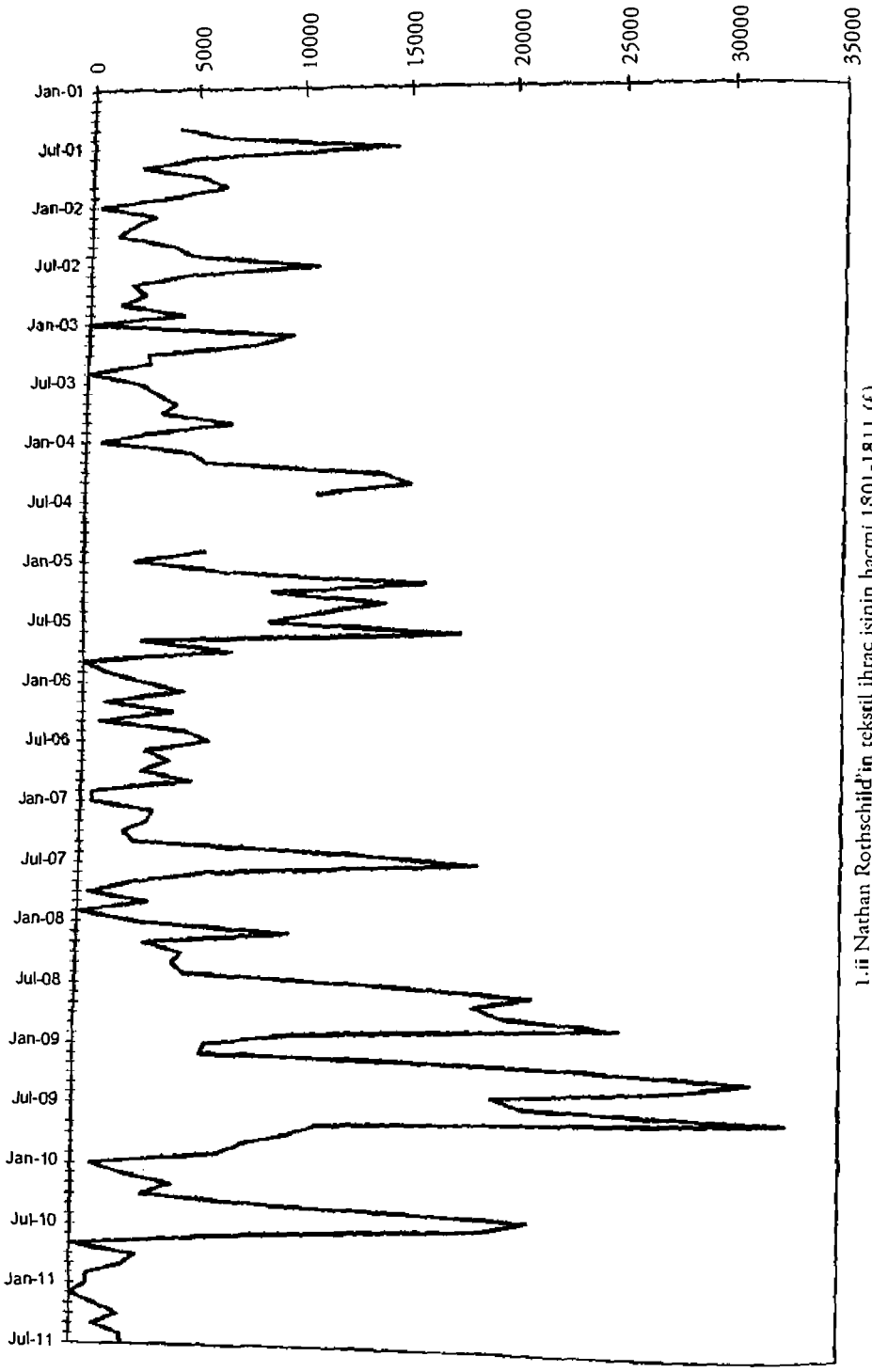
> Sorduğun şeye cevap verilir verilmez hayal gücünün hemen yeni bir tane üretmesi büyük talihsizlik. Fakat bizim gibi meşgul insanların yalanlar ve hatalarla örülü bir labirentten farksız olan zihninin senin menfaatini korumak ve diğerlerini huzursuz etmek için mütemadiyen ürettiği beyhude takıntılarla uğraşmaktan daha önemli işleri vardır.

Bu saldırgan genç adamın mali açıdan ne kadar başarılı olduğu sorusuna hâlâ cevap bulamadık. İkinci dereceden delillere göre Nathan'ın durumu gayet iyiydi. 1804'e gelindiğinde ve kendisine vatandaşlığa kabul belgesi verildiğinde, şehrin zengin bir muhiti olan Ardwick'teki Downing Caddesi'nde bir evi ve Brown Caddesi'nde bir deposu vardı. Dört sene sonra "Manchester'daki en güzel cadde olan" 25 Mosley Caddesi'ndeki "ferah, modern ve güzel inşa

edilmiş" bir eve ve ona bitişik "büyük ve kullanışlı" bir depoya sahipti. Bu bilgiler Nathan'ın 1800 ila 1811 arasında (Manchester ofisini kapattığı tarih) çok hızlı bir gelişme kaydettiğini göstermektedir (bkz. görsel 1.ii). Gerçekten de, asgari olarak hesap edip, 800 bin pound'luk toplam satışından yüzde beş pay aldığını düşünürsek, o zaman ileride Buxton'a bir tekstil taciri olarak 40 bin pound kazandığını söylediğinde haklı olduğunu varsayabiliriz. Diğer taraftan bu gelişme onun daha sonra iddia edeceği kadar pürüzsüz değildi. Görsel 1.ii'de de görüleceği üzere, 1804'te başlayıp 1805 sonbaharına kadar devam eden güzel dönem yerini iki sene sürecek gerilemeye bıraktı. Bir benzeri ileride de tekrar yaşandı ve 1808 ila 1809 arasında Nathan'ın iş hacmi artarken 1810'da aniden tekrar düştü.

Bu ani iniş ve çıkışlar şaşırtıcı değildir. Nathan'ın yaptığı türde bir iş mevsimlerin ve döngüsel çalkantıların tesirine maruzdu; Nathan'ın sürüp giden savaşın yol açtığı sorunlar ve Napoléon döneminin vasfı olan İngiltere ve kıta Avrupa'sı arasındaki ticaret kısıtlamalarıyla da başa çıkması gerekiyordu. 1803 tarihinde, İngiltere ile Fransa arasındaki savaş başlamadan önce, bile Manş Kanalı'nı geçecek ürünlere tatbik edilebilecek ambargoya karşı ikaz edilmişti.[12] 1805'te durum zaten kötüye gitmeye başlamış olduğundan ambargonun resmen uygulanması –Berlin fermanıyla Fransız denetimindeki topraklara İngiliz ürünlerinin ithal edilmesi yasaklandı (Kasım 1806)– tabuta son çiviyi çakmış oldu. Bir muhatabı karamsar bir ifadeyle şöyle anlattı: "Kıta Avrupa'sı için son derece hayati ve nahoş bir dönem... Ticaret falan kalmadı, piyasa malla doldu ve kimse borcunu ödemiyor." 1806 senesinin ilk aylarında Nathan'ın iş yaptığı Hamburg'daki M. M. David de dâhil olmak üzere en az üç şirket, haziranda ambargonun başlamasına kalmadan battı. Akabinde Nathan'ınki gibi şirketlere ya beklemek ya da tüm riskleri göze alarak yaptırımları çiğnemek kaldı. Mayıs 1806'da Amirallik Dairesi, Hull'da beş gemiyi ele geçirip Manchester'dan üç Yahudi tüccar tarafından satın alınmış yaklaşık 20 bin pound değerinde kaçak mala el koydu. Nathan'la sadece anlaşma yapmaya gelen bir diğeri de Stockport'ta tutuklandı. Fransızlar da aynısını yapıp Nathan'ın Hamburg'daki yeni temsilcisi, el konulmalarına engel olabilmek için mallarını zararına satan, Parish'i tutukladı. Günümüze ulaşan mektup nüshasından bunun bilhassa Nathan için çok zor bir dönem olduğunu anlıyoruz çünkü Rindskopf'un onun senetlerini kırdırması gittikçe zorlaşıyordu. Nisan 1806 gibi erken bir tarihte Parish, Mayer Amschel'e oğlunun iki bin pound çekerek kredi limitini aştığından şikâyet etti. Ağustos sonuna gelindiğinde ise Rindskopf'a senelik yüzde 4,2 faiz ödediği 28 bin pound borcu vardı. Napoléon ve Çar arasında yapılıp durumun düzelmesini sağlayan Tilsit Anlaşması'nın haberini kardeşi

12 Savaşın çıkması yüzünden Nathan İngiltere'deki oturma izninin sorgulanmasına fırsat vermemek için derhal pasaportunun süresini uzattırdı.

1.ii Nathan Rothschild'in tekstil ihraç işinin hacmi 1801-1811 (£).

Amschel Temmuz 1807 tarihinde Nathan'a ulaştırdı; fakat kanal geçişindeki kısıtlamalar aynen devam etti.

Bu şartlar altında Nathan'ın ihracat işini gayrimeşru yollardan devam ettirmekten başka seçeneği yoktu –kısacası kaçakçı oldu. Ekim 1807'de sahte Amerikan bandıralı bir gemi ve sahte Hollanda evrakı kullanarak Amsterdam üzerinden İsveç'e kahve gönderdi. Kaçakçıların gözdesi olan diğer yollar da Helgoland ve Baltık limanlarından geçiyordu. Haliyle bu tür sevkiyatları resmen sigortalamak mümkün olmadığından girilen risk çok büyüktü. Ama muhtemel kazanç da, tahminen, öyle olmalıydı. 1808'e gelindiğinde Nathan üstün "idare, hüküm, feraset ve bağlantıları" sayesinde "kıtaya düzenli olarak mal göndermeyi başaran" adam şöhretini kazanmıştı –gerçi "bu malların nasıl gönderildiğine dair tek kelime edilmemişti." 1808 ila 1809 yıllarında durum düzelmeye başlasa da uzun sürmedi. Eylül 1809'da Riga'ya giden büyük bir sevkiyata el konuldu ve ancak "rüşvet" (aslında çok ağır bir vergiydi) karşılığında serbest bırakıldı. Königsberg'de diğer bir sevkiyatın akıbeti de benzer oldu.

Son darbe Ekim 1810'da Frankfurt'ta indi. İlginçtir o tarihe kadar 5 Ağustos Trianon Fermanı ithalat üzerindeki kısıtlamaları kısmen kaldırmış ve "koloni malları" adı verilen ürünlerin ithalini de serbest bırakmıştı. Fakat Frankfurt şirketlerinin çoğu hem yeni idarenin tatbik ettiği ağır ithalat vergisinden kaçınmak hem de İngiliz malı olarak tabir edilen malların alışverişine devam edebilmek için kaçakçılığa devam etti. Mesela Mayer Amschel sadece Temmuz 1810'da İngiltere'den gelen, toplam değeri 45 bin pound olan, en az yedi sevkiyat aldı. 14 Ekim'de Fontainebleau Fermanı ilan edilerek Fransızların kontrolündeki topraklarda bulunan tüm İngiliz ve koloni mallarının müsadere edilmesi emredildi. İki piyade alayı Frankfurt'u işgal etti ve Thiard isminde bir casusun verdiği bilgilere istinaden 234 şirket basıldı. Mayer Amschel 60 bin gulden değerinde, yarısı (muhtemelen Nathan'ın gönderdiği) çivit olan kaçak malla yakalandı. Trianon gümrük vergisinin geçmişi de kapsaması yetmezmiş gibi (bu yüzden Mayer Amschel yaklaşık 20 bin frank ceza ödemişti) toplam değeri 100 bin gulden civarında olan tüm mallara el konulup halkın huzurunda yakıldı. Bir şahit "bu hadisenin neden olduğu karmaşayı anlatmaya kelimeler kifayet etmez" diyerek durumu özetledi. Mayer Amschel nispeten hafif hasarla kurtulsa da –Bethmannlar 360 bin franktan fazla ceza ödemişti– bu kriz bir dönüm noktası oldu. Bundan böyle Rothschildler bu tür malların ticaretiyle gittikçe daha az ilgilenecekti.[13]

Nathan açısından bu dönüşüm Ekim 1806'da, mümtaz bir Londralı tacir olan Levi Barent Cohen'in kızı Hannah ile evlendiğinde başladı. Bu izdivaç, kızın drahoması 3 bin 248 pound'a ek olarak babasının da gönderdiği parayla

13 Nitekim Nathan'ın, Rusya'ya gönderdiği ve anlaşıldığı üzere Napoléon'un işgaline giden diğer bir sevkiyattan daha ağzı yandı.

birlikte, hem Nathan'ın sermayesini artırdı hem de onu Londra'daki Yahudi topluluğunun önde gelen simalarından birinin ortağı yaptı. Nathan 1807'de kaçakçılık işlerinin çoğunu Cohen'den devraldı ve önceki ortağı Rindskopf gibi Cohen de damadını kıta Avrupa'sına ihraç edeceğini ürünleri, İngiliz tekstiline ek olarak Hint ve Baltık ürünlerini de dâhil ederek çeşitlendirmeye teşvik etti. Fakat bu sadece bir aşamaydı; Nathan tam teşekküllü bir bankacı olmayı kafasına koymuştu. Manchester'daki iş arkadaşlarından en az birinin gözünde 1808 gibi erken bir tarihte bile zaten bunu başarmıştı fakat ancak o yaz bir adresinin (12 Great St Helens) olduğu Londra'da henüz onu tanıyan yoktu. Nathan'ın Londra'daki ilk hesap defterleri onun en azından 1810'lara gelindiğinde bankacılığa başladığını gösterse de, Manchester'dan taşınması çok uzun sürüp 1811 Temmuz'undaki resmî ilanına kadar tamamlanmamıştı:

> "Rothschild Kardeşler" adındaki Manchester'da bulunan ve Nathan Meyer (metinden aynen) Rothschild'e ait olan şirket bu tarihten itibaren iş yapmaya resmen son vermiştir ve bu şirketle iş yapmış olan kişilerin ödemelerini No. 2 New Court, St Swithins-lane (metinden aynen) Londra adresinde bulunan muhasebe ofisindeki N. M. Rothschild'in hesabına yatırmaları gerekecektir.[14]

Tıklım tıkış Judangasse'yi –ve Judensau'nın simgelediği ayrımcılığı– geride bıraktıktan sonraki on iki sene içerisinde çok yol kat etmişti. Fakat Nathan Rothschild, Londra'ya gelmek için bundan daha münasip bir zaman bulamazdı.

14 Artık meşhur olan bu adres o tarihte zengin bir mahalledeki üç katlı beş binadan biriydi. Nathan'ın komşuları arasında bir cerrahla sigortacı da bulunuyordu.

İKİ

Elektörün Hazinesi

İhtiyar... Servetimizin kaynağıdır.

-CARL ROTHSCHILD

Nathan Rothschild'in erken sanayi devriminin kalbinde sergilediği başarının babasının Frankfurt'taki işi üzerindeki olumlu etkisi inkâr edilemez. Bu açıdan Rothschildler sanayi çağının hakiki çocukları sayılırlar. Yine de muasırları, ailenin iktisadi yükselişinde Mayer Amschel'in "saray Yahudi'si" olarak üstlendiği geleneksel rolde sergilediği başarının daha büyük payı olduğuna inanmıştı. Gerçekten de Mayer Amschel'in oğulları bile babalarının veliaht, *landgraf* ve 1803 tarihinden sonra da Hesse-Kassel Elektörü (Kurfüst) olan IX. Wilhelm ile ilişkisinin servetlerinin asıl kaynağı olduğuna inanmıştı. İlk kez 1826 yılında halk arasında yayılmaya başlayan elektörün hazinesi efsanesi o kadar sıklıkla ve allanıp pullanarak anlatıldı ki, nedense hiç kimsenin bunu ciddiyetle sorgulamak aklına gelmedi. Oysaki günümüze ulaşan kayıtları titizlikle incelediğimizde elektörün öneminin abartıldığını –en azından yanlış anlaşıldığını– görürüz.

Hesse-Kassel Elektörü Wilhelm, Mayer Amschel ile aynı yaşta olup onun gibi sadece eski paralara değil her türden paraya meraklıydı. Diğer açılardansa, dinleri de dâhil olmak üzere, bu ikisi arasında en ufak bir müşterek nokta yoktu. 1760 ila 1785 seneleri arasında Hesse-Kassel Landgraf'ı olan Wilhelm'in babası genç yaşta Katolik olarak Protestan akrabalarını –sadece babasını değil kaynatası İngiltere Kralı II. George'u da– dehşete düşürmüştü. Bunun neticesinde genç William onun himayesinden alındı. Yedi Yıl Savaşları esnasında o ve kardeşi Karl, Danimarka'ya gönderildi ve orada diğer bir Protestan kral olan (ayrıca II. George'la da hısımdı) Danimarka kralı, kızı 1763 tarihinde Wilhelm'le evlenecek olan, V. Frederick'in himayesine girdiler. Wilhelm babasının ölümüne dek Frankfurt'un hemen kuzeybatısındaki küçük Hanau-Münzenberg Kontluğu'nu bağımsız olarak yönetti. Hayatında dinin siyasi önemi çok büyük olsa da Wilhelm'in, On Emir'e ancak aşağı Yahudi muhatabı kadar bağlı olduğunu söylemek mümkün. En az üç metresinden, Hesseli asil bir kadın olan Caroline

von Schlotheim'dan dört tane ve Rosalie Dorothea Ritter adındaki İsviçreli bir kadından da en az yedi tane olmak üzere, asgari on iki gayrimeşru çocuğu vardı. Wilhelm zinasının meyvelerini saklamak yerine onlara layık oldukları makamlar ve isimler verdi –von Hessenstein, von Heimrodt ve von Haynau.

Fakat onun asıl büyük günahı –işlemek için en doğru yerde bulunduğu– tamahkârlıktı. Çünkü on sekizinci asırda Avrupa'daki çoğu prenslik ve krallıktan farklı olarak Hesse-Kassel zengin olup Wilhelm tahta çıktığında hazinesinde 30 ila 40 milyon gulden civarında para vardı. Ayrıca hükümdarı Batı Avrupa'nın diğer kesimlerinde şekil alıp hükümdarları servetlerini diledikleri gibi harcamaktan alıkoyan tehditlerden de muaftı: Devlet hazinesiyle hükümdarın şahsi hazinesi aynı şeydi. Bu servetin kaynağı Hesse ordusunun en çok parayı verene –genelde Britanya'ya– satılması olup bu usul zirvesine Amerikan Bağımsızlık Savaşı esnasında ulaştı. Wilhelm babasının yerine tahta çıkmadan evvel bile bu ticaretle iştigal etmeye başlayıp Hanau'daki iki bin askerlik birliği asi kolonicilerle savaşması için III. George'a kiralamıştı. Şartlar kârlıydı: Wilhelm asker başına 76 guldene (yaklaşık yedi pound) ilave olarak her yaralı asker için 25 gulden ve her ölen asker için 76 gulden alıyordu. Bu para nakit olarak değil de (faizsiz) ticari senetlerle Wilhelm'in Londra bankası Van Notten & Son'daki hesabına yatırılırdı. Bunları vadesi dolmadan nakde çevirmek istediğinde onları Almanya'daki simsarlara satardı. Bolca para harcamış olsa da –mesela kendisine yeni bir saray olan Wilhelmshöhe'i inşa ettirdi– genelde bunları en yüksek faizi alabileceği alanlara yatırırdı. Almanya'daki diğer prenslerin de sürekli paraya ihtiyacı olduğundan bu parayı borç verecek birilerini bulmakta hiç sıkıntı çekmedi.

Kısacası Hesse-Kassel'in maliyesi, küçük bir devletinkinden ziyade büyük bir bankanınkini andırıyordu. Hazinedar (Kammerkasse) malikânelerden düzenli gelirleri ve dolaylı vergileri toplayıp kamusal masraflara harcarken, Harp Hazinesi (Kiregskasse) hem devletin topladığı emlak vergilerinden hem de paralı askerlerin kiralanmasından ve landgraf'ın yaptığı yatırımların faizlerinden pay alırdı. 1806 tarihinde Wilhelm'in toplam mal varlığı –her iki mali dairenin varlıkları toplandığında– 46 milyon guldenden (4 milyon pound'dan çok) fazlaydı. Bunun yarısından çoğu (28,8 milyon) diğer Alman prenslerine, özellikle Mecklenburg-Strelitz düküne ve Lippe-Detmold prensine verilmiş borçlar şeklindeyken, 4,6 milyonu da İngiliz tahvillerine yatırılmıştı. Tüm masraflar çıkarıldıktan sonra net gelirinin 900 bin gulden olması bile durumu özetlemeye kâfidir: Onu devrin en zengin Avrupalı "kapitalistlerinden" biri olarak gören muasırları çok da haksız değildi. Mayer Amschel gibi hevesli bir bankacının zaviyesinden bakıldığında Wilhelm'in müthiş bir cazibesinin olduğu açıktır. Onun İngiliz tahvillerini alıp satmaya ek olarak çok büyük ve gittikçe de artan sermayesini emin yatırımlara yatırarak para kazanmak da

mümkündü. Mayer Amschel açısından tek sorun diğerlerinin çoktan bu şekilde para kazanmaya başlamış olmasıydı.

İşin aslı Mayer Amschel, hâlâ Hanau'da otururken Wilhelm'in sarayında kendine bir yer edinmeye ne kadar uğraşırsa uğraşsın, yeni landgraf 1785 senesinde babasının ölümü üzerine kuzeydeki Kassel'e taşındığında Mayer hâlâ bir hiçti. 1783 tarihinde bir pazar günü Judengasse'den çıkabilmek için özel izin istemesinden ve sonraki bir mektubundan Mayer Amschel'in çoktan İngiliz tahvili işine girdiğini biliyoruz. Fakat 1789'ta yerleşik yerel şirketlerden daha fazla ödemeyi taahhüt edene kadar Kassel'deki ana tahvil piyasasına girmeyi başaramamıştı. Girdikten sonra da ona ancak çok cüzi bir kredi imkânı tanınmıştı –önde gelen Kassel simsarı Feidel David'in 25 bin pound'luk payına karşılık sadece 800 pound– ve ertesi sene kendisine daha yüksek kredi limiti tanınmasını istediğinde de talep ettiği 10 bin pound'luk limite karşılık sadece iki bin pound'luk limit verildi.[1] Fakat o noktada Mayer Amschel, oğullarının (ve torunlarının) iş yapma usulünün *alametifarikası* olacak, karşılıklı menfaate dayalı işlevsel arkadaşlık bağlarını kullandı. Karl Friedrich Buderus, Wilhelm'in emrindeki kariyerine onun Dorothea Ritter'den olan gayrimeşru çocuklarının hocası olarak başladı. 1783'te Hanau'daki mali idareye geçip 1792'de, otuz üç yaşında, hepsinden önemli olan Harp Hazinesinde çalışmak için Kassel'e taşınıp hızla terfi etmeye başladı.

Buderus ile Rothschild arasındaki üstü kapalı işbirliğinin ilk alameti 1794'te Buderus'un, 150 bin pound'luk İngiliz tahvili satışında Mayer Amschel'in beş yerleşik şirket arasına katılmasına izin verilmesini tavsiye etmesidir. Tavsiyesi dikkate alınmasa da Buderus 1796'da tekrar denedi ve bu sefer başardı. Rüppell & Harnier ve Preye & Jordis gibi Yahudi olmayan iki bankanın ortaklığı Harp Hazinesine bir milyon guldenlik Frankfurt şehri tahvili teklif etmiş ve Hazine 900 bin guldenlik kısmını satın almıştı. Buderus, Mayer Amschel'e kalan 100 bin guldenlik kısmı hazineye diğer bankaların teklif ettiğinden (yüzde doksan sekiz) daha cömert bir fiyattan (itibari kıymetinin yüzde 97,5'i) satmasını tavsiye etti. Bu tahvillerin Frankfurt borsasındaki resmi değeri (100) dikkate alındığında bu işlemden pek kâr edemeyecek olsa da, teklif ettiği biraz daha fazla olan bozdurma fiyatı sayesinde Mayer Amschel nihayet saraya kapağı atmayı başardı. 1798 tarihinde satılan 37 bin pound'luk İngiliz devlet tahvilinin çoğu ya onun ya da nakde çevrilmek için Rüppell ya da Jordis tarafından satın alındı. Müteakip senelerde Mayer Amschel, Wilhelm'in yatırım işindeki payını da giderek artırdı. 1801 ila 1806 yılları arasında, en önemlileri Danimarka'ya, Hesse-Darmstadt'a, Baden'e ve St. John Tarikatı'na verilen, en az on bir büyük krediye dâhil oldu. Ayrıca bir yandan Wilhelm'e

1 Hessen'de altı ayda bir düzenlenen panayırlar haricinde nakit para kıt olduğundan açık artırmada satılacak İngiliz tahvillerinin fiyatı düşerdi. Bu nedenle simsarlar onları vadeyle satın alıp piyasada para bol olduğunda Harp Hazinesine ödeme yaparlardı.

çok sevdiği nişanları satmaya devam ederken diğer yandan da Wilhelm adına gayrimenkul satın alma işine soyundu.

Danimarka'ya verilecek kredilerle alakalı yapılan müzakereler bilhassa önemlidir çünkü bize Mayer Amschel'in iş alanındaki rakiplerini nasıl saf dışı bıraktığına dair bir fikir vermektedir. Başlangıçta, 1800 ve 1801'de, Rüppell & Harnier ve Bethmannların düzenlediği kredilerde pay sahibi olmak onun için yeterliydi. Çok geçmeden ona eşit ortak muamelesi yapmaya başladılar. Sonunda, 1804 civarında, kısmen çok cimri olan Wilhelm'e sağladığı güzel tahvil bozdurma oranları ve verdiği "bahşişler", kısmen de Kassel ile Kopenhag arasında aracı rolü üstlenen Hamburglu bankacı J. D. Lawätz'la kurduğu yakın ilişkiler sayesinde, Danimarka kredilerinde tekel sahibi haline geldi. Mayer Amschel o dönemde Wilhelm'e toplamda 4,5 milyon gulden (yaklaşık 450 bin pound) değerinde Danimarka tahvili sattı; Hesse-Darmstadt landgraf'ına üç kez kredi vermek için çıkardığı toplam kıymeti 1,3 milyon gulden olan borç senetlerinin yaklaşık yarısı Wilhelm tarafından satın alındı; Baden'e de 1,4 milyon gulden civarında bir kredi verdi. Bunlar çok etkileyici rakamlar olup tahmin edileceği üzere Mayer Amschel'in başarısı rakipleri arasında kıskançlık ve husumete neden oldu. 1806'da Rüppell & Harnier "Yahudi ticari rakiplerinin" onların haysiyetine gölge düşürmesinden acı acı (ama beyhude) şikâyet etti. Onlara göre "Rothschild isminin" Hesse-Kassel'de Danimarka hükümetinden daha fazla kredisi vardı.

Bu tür hasmane hisler sadece Yahudi olmayan şirketlere has değildi. 1802'de Kassel Yahudi cemaati (yukarıda zikredilen işlerin çoğunun yapıldığı) şehirde oturmasına rağmen "muhafaza edilen Yahudilerin" konum ve vergi yükümlülüklerine sahip olmadığı gerekçesiyle Mayer Amschel'i şikâyet etti. İlgili mesuliyetlerden muaf tutulmak için 180 gulden ödemeye mahkûm edilen Mayer Amschel sonunda en büyük oğlu Amschel için "muhafaza edilen Yahudi" statüsü almaya karar verdi. Yaptığı müracaatta müthiş bir samimiyetsizlikle Kassel'de bir Rothschild'in varlığının "yerel tüccarların faaliyetlerini hiçbir şekilde etkilemeyeceği ve tahvil işi yapanların tam tersine bundan kâr edeceğini çünkü bu tür işlemlerin daima büyük rekabetlerden fayda sağlayacağını" iddia etti. Yerel Yahudi cemaatinin şikâyeti ve Mayer Amschel'in oturma izninin kendisinin mi yoksa oğlunun mu üzerine olacağı hususunda tereddüt etmesi nedeniyle bu müracaat Haziran 1806'ya kadar ertelendi.[2]

2 Yasal ödemelere ve Neustadt kilisesinin çatısı için verilen 400 thaler'e ilave olarak Mayer Amschel, Yahudi cemaatine en zengin Kassel Yahudisi *Oberhofagent* Moses Joseph Büding'in yaptığı kadar ödeme yapmayı teklif etse de, cemaat onun kalıcı olarak Kassel'e yerleşmesinde ısrar etti. Sonunda Amschel'in ismine çıkartılan oturma iznine bir ihtiyaç kalmadığı için 1809'dan sonra Rothschildler Kassel cemiyetine para ödemeyi bıraktılar. Bu 1815 ila 1829 arasında uzayıp giden hukuki bir mücadeleye neden olup ancak Amschel'in cemiyete 2500 thaler ödemeyi kabul etmesiyle sona erdi.

Kendisine 1803 tarihinde bahşedilen kıdemli saray erkânı *(Oberhofagent)* payesine rağmen bu noktada asıl bankacı olan hâlâ Mayer Amschel'den ziyade Wilhelm'di; Rothschild çoğu açıdan borsa simsarı olup müşterisinin şahsi kredilere kıyasla hamiline tahvillere yönelik artan ihtiyacını gideriyordu.[3] Mayer Amschel, Wilhelm adına tahvil aldığında komisyonu genelde yüzde 1,75 ya da ikiden fazla olmadığından bu işten elde ettiği kâr muhtemelen 300 bin guldenden fazla değildi. Üstelik Mayer Amschel'in kendisi de Wilhelm'den, en az iki sefer, borç almıştı. Aynı zamanda bu dönemde Mayer Amschel'in en önemli müşterisi Wilhelm olsa da, tek müşterisinin o olmadığını unutmamak gerekir. Pek çok devletle iş yapılan bu dönemde asıl hedef olabildiğince çok prensin sarayıyla irtibat kurabilmekti –Hesse-Kassel adına yaptığı borç verme işi böylece çok kolaylaşıyordu. 1803'e gelindiğinde (son derece talihsiz bir kredi nedeniyle) St. John Tarikatı'na, Thurn und Taxis prensine (Kutsal Roma İmparatorluğu'nun geleneksel posta nazırı), Hesse-Darmstadt landgraf'ına ve Büdingen Kontu Karl Friedrich Ludwig Moritz zu Isenburg'a saray erkânı olarak hizmet etmişti. Bu tayinlerin en itibarlısı 1800 senesinde Mayer Amschel'in Avusturya imparatorunun sarayında görev yapmaya başlamasıydı. Orada hem savaş malzemeleri tedarikinde bulunacak hem de imparatorun Hesse-Kassel'e olan büyük miktardaki borcunun getirdiği faizi toplayacaktı. Tek başarısızlığı 1802 senesinde Bavyera sarayının onun saray erkânına katılma müracaatını reddetmesi oldu.

Gerçi bu tür payelerin ehemmiyetini de fazla abartmamak gerekir. Mesela 1803'te Hesse-Darmstadt gümrük görevlileri Mayer Amschel'in saray erkânı unvanını ciddiye almadı. Her hâlükârda on sekizinci asırda bu tür unvanları önemli kılan tüm bu küçük prenslikler ve iç içe geçen yetki alanları sistemi misli görülmemiş bir devrimsel ayaklanmayla alt üst olmanın eşiğindeydi –bu ayaklanma Rothschildlerle onların hükümdar hamileri arasındaki ilişkileri kökünden değiştirecekti. 1806 tarihine kadar iş yapabilmek ve imtiyaz elde edebilmek için elektör ve onun nev'ine muhtaçtılar. Fakat zaman geçtikçe Wilhelm asıl kendisinin Mayer Amschel ile oğullarına muhtaç olmaya başladığını fark edecekti.

Efsanenin Kökeni

Daha önce gördüğümüz üzere 1790'larda Hesse-Kassel ile Devrimci Fransa kuvvetleri arasında 1796 tarihinde Judengasse'nin yıkılmasıyla neticelenen Frankfurt bombardımanıyla zirveye ulaşan büyük bir çatışma yaşanmıştı. Bu

3 Wilhelm'in memurları hamiline tahvilleri gittikçe daha çok tercih etmeye başladı çünkü hukuki açıdan şahsi kredilerden daha sağlam kabul ediliyorlardı; yatırımcılardan biri olmanın sağladığı ilave güvenlik mevcuttu; satışı diğerlerine göre daha kolay olup nispeten sahibi belirsiz bir yatırım olduklarından, elektörün toplam servetine dair bir fikir edinilmesini zorlaştırıyorlardı.

Kassel ile Londra arasındaki geleneksel bağı daha da güçlendirdi: William, daha önce de yaptığı gibi, İngiliz parası karşılığında Fransızlara karşı asker gönderdi. 1801 tarihinde Ren'in sol yakasının Fransa'ya devrini öngören Luneville Barış Antlaşması'nın şartlarını kabul ettiği doğrudur. Fakat 1803'te Fransa ile İngiltere arasında tekrar savaş çıktığında bir hesaplaşma artık kaçınılmaz hale geldi. Wilhelm fazlasıyla İngiliz lehtarı olduğundan, 1806 yazında artık hiçbir işlevi kalmayan Kutsal Roma İmparatorluğu'ndan ayrılıp Fransa yanlısı Ren Konfederasyonunu kuran on altı Alman prensliğine katılmadı. Ayrıca ondan destek isteyen farklı güçlerle pazarlık yapmaya o derece kafayı takmıştı ki, kendi konumunun ne denli zayıf olduğunun farkında değildi. Napoléon ona Hannover topraklarını teklif etti. Diğer taraftan, elektör (yani Wilhelm) 1805'te Fransa'ya karşı kurulan ittifaka katılan Avusturya ve Prusya'ya borç vermişti. Prusya ordusu Jena'da ve 1806 sonbaharında Auerstadt'ta mağlup edildiğinde çaresiz biçimde savunmasız kaldı. Ne derhal askerlerini geri çekmesi ne Ren Konfederasyonuna katılma yönündeki gecikmiş talebi ne de alelacele sınırlarına koydurttuğu –"Electorat de Hesse: Pays Neutre"- levhaları onu, "Prusya'nın hizmetindeki bir mareşal" olarak gören Bonapart'ın hışmından kurtarmaya yetti. Napoléon "Maksadım Hesse-Kassel'i devirip kuvvetler listesinden silmektir" diye ilan etti. Kaçmaktan başka seçeneği olmayan Wilhelm kardeşinin Holstein'daki (o tarihte Danimarka toprağıydı) Gottorp'ta bulunan malikânesine sığındı.[4] 2 Kasım'da General Lagrange, vali general rütbesiyle onun Kassel'deki malikânesine yerleşti; iki gün sonra da tüm mal varlığına el konulduğunu açıklayıp ondan bir şey gizlemeye çalışanları divanıharbe çıkarmakla tehdit etti.

Efsaneye göre bu dönüm noktasında Wilhelm sadık erkânı Rothschild'e tüm menkul servetini teslim etti:

> Fransız ordusu Frankfurt'a girerken Rothschild, prensin hazinesini küçük bahçesinin bir köşesine gömdü. Toplamda 40 bin thaler eden kendi servetini saklamadı çünkü saklasa etraf dikkatle aranacak ve bunun neticesinde prensin hazinesi de bulunup talan edilecekti. Eski Filistinliler gibi Rothschild'in üzerine çullanan cumhuriyetçilerden geriye ne bir mal ne de para kaldı. O da tıpkı diğer Yahudiler ve vatandaşlar gibi sefalete düşse de prensin hazinesi emniyetteydi...

1836 tarihli bir İngiliz gazetesinden alınan hikâyenin bu tipik türevine göre Mayer Amschel nihayetinde parasını Wilhelm'e iade ettiğinde William şöyle dedi: "Dürüstlüğün nedeniyle senden paranın faizini ve şimdilik kendisini

4 William kardeşi o tarihte Schleswig ve Holstein'ın Danimarkalı Statthalter'i olup William da başta onun makamının bulunduğu Schloss Gottorp'a gitti. Nisan 1807'de Itzehoe'deki mütevazı bir eve taşındı.

almayacağım. Faizi senin benim paramı korumak için feda ettiklerini telafi edemez; param yirmi sene daha senin hizmetinde olacak ve senden yüzde ikiden daha fazla faiz talep edecek değilim."

Girişte de bahsedildiği üzere bu hikâye ilk kez 1827 tarihinde F. A. Brockhaus'un *Eğitimli Sınıflar için Genel Alman Ansiklopedisi*'nde yer aldığında duyulmaya başladı. Başlangıçta bunu Rothschildlerin kasıtlı olarak yaydıklarını düşünmek için haklı sebebimiz olsa da, nihayetinde inanılmaz biçimde dallanıp budaklanarak herkes tarafından farklı yorumlandı. Başta maksadı ailenin emanet sahipleri olarak ne derece dürüst olduklarını göstermekti: Müşterinin parasını kaybetmemek ya da onun faizini ödeyebilmek için sahip oldukları her şeyi riske atmışlardı. 1861 tarihinde ailenin Moritz Daniel Oppenheim'a yaptırdığı iki tablonun vermeye çalıştığı intiba kesinlikle buydu. Fakat on dokuzuncu asrın ileriki dönemlerinde farklı şekilde tefsir edilmeye başlandı: Elektörün hazinesi "kan parasıydı" çünkü o parayı askerlerini kiralayarak elde etmişti ve Mayer Amschel de o parayı sadece korumaktan ziyade değerlendirmişti. Efsanenin menfi ve müspet türevleri Amerikan ve Alman filmleri *The House of Rothschild* [Rothschild Bankası] (1934) ve *Die Rothschilds*'te [Rothschildler] (1940) her yönüyle aktarıldı.

Uzun zamandır bu hikâyenin uydurma olduğunu biliyoruz –gerçi çoğu Rothschild efsanesi gibi bunun da içinde hakikat kırıntıları mevcuttur. İşin aslı Wilhelm'in menkul serveti Fransız işgalini takip eden dönemde dört bir yana dağılmış olup Mayer Amschel'e sadece birkaç önemsiz eşya kalmıştı. En önemlilerinden –çoğu tahvil (ayrı olarak saklanan kuponları yoktu)– bazıları, kasım başında Fransız hatlarından geçme riskini gözere alarak Itzehoe'ye varan Buderus tarafından Kassel'den kaçırılmıştı. Fakat büyük bölümü Wilhelm'in kasırlarındaki sandıklarda duruyordu. Elektörün kendisi tarafından titizlikle hazırlanmış bir listeye göre yirmi dört sandık –içlerinde menkul kıymetler ve kuponlara ek olarak hesap defterleri, gümüş mutfak eşyaları ve elbiseler de vardı– Wilhelmshöhe'nin kuzey kanadındaki merdivenin altına saklanmışken, Savaş Hazinesi evrakının da dâhil olduğu yirmi dört sandıklık diğer bir grup sarayın başka bir bölümüne gizlenmişti. Yakındaki Löwenburg'un mahzeninde, içlerinde elektörün metresine ait menkul kıymetler, resmî evrak, porselen ve elbiselerin bulunduğu diğer bir yirmi dört sandık daha saklıydı. Son olarak Sababurg'daki av köşkünde çoğu gümüş mutfak eşyalarıyla dolu kırk yedi sandık daha bulunuyordu. Eğer Lagrange ile bir anlaşmaya varılmış olmasaydı bunların çoğu –çabucak elektörün sahip olduğu gümüşlerin envanterine sahip olan– Fransızların eline geçmiş olurdu. 260 bin franklık rüşvet (o şartlar altında fazla sayılmaz) karşılığında Lagrange kırk iki sandığın kaçırılmasına razı oldu; kalanlar müsadere edildi. Bilahare 8 Kasım gecesi elektörün memurlarından biri kurtarılan sandıkları at arabalarıyla Hof Stölzingen'e götürdü ve orada

sandıklar paylaşıldı. Harp Divanı mensubu Lennep en önemli evrakın (buna elektörün Londra'daki yatırımlarıyla alakalı belgeler de dâhildi) bir kısmını Kassel'e geri götürdü; on sandık Münden'deki Thorbecke şirketine emanet edildi ve emanet edilen sandıklardan ikisi Schleswig'e, kalanları da Eisenach'a gönderildi; on dokuz tanesi de gizlice Frankfurt'a götürülüp bankacılar Preye & Jordis'e teslim edildi.

Fakat Lagrange çok geçmeden elektörün adamlarından az para istediğinin farkına vardı. Daha önce serbest bıraktığı sandıklardan bazılarını tekrar ele geçirip daha fazla para istedi. Nihayetinde bir mutabakata varıldı: ikinci ve daha büyük bir ödeme mukabilinde Lagrange, elektörün toplam servetinin değerini daha düşük göstermeyi kabul etti. Servetin toplamının 19,8 milyon gulden olarak gösterildiği (büyük bölümü diğer Alman prenslerine verilen büyük borçlardan müteşekkildi) bir liste hazırlanıp "resmî" Fransız envanteri olarak kabul edildi. Elektörün diğer varlıklarına dair belgeler de –tahmini 27 milyon gulden– Buderus'a teslim edildi. Bunlardan bir kısmı Schleswig'de bulunan elektöre gönderildi. Buderus bazılarını kendine ayırdı. Geri kalan, Savaş Hazinesi ve Devlet Hazinesine ait olan sıradan evrak dört sandıkta toplandı. İşte Mayer Amschel'e verilen bu dört sandıktı. İçinde nişanlar ve birkaç tahvil bulunan diğer birkaç tanesi de, ertesi senenin yaz mevsiminde elektör, Avusturya mülküne gitmek için Itzehoe'den ayrıldığında, Hamburg'da geçici olarak Mayer Amschel'e teslim edildi.[5] Fakat tümü bundan ibaretti.

Fakat bu yavan izahat Rothschild'in sürgün elektörün gözündeki önemini anlamamıza yetmez. Öncelikle Wilhelm'in hâlâ kabiliyetli bir borsa simsarı ve yatırım danışmanına ihtiyacı vardı. 27 milyon gulden değerindeki varlığı elinde tutmayı başarabildiğinden yatırım gelirleri, sürgünün neden olduğu ilave masraflara rağmen, hâlâ kayda değer boyuttaydı. (Berghoeffer'in verdiği rakamlara göre artı değer senede 740 bin gulden civarındadır). Bu dönemde Mayer Amschel'in üstlendiği rollerden biri de,alacaklarını onun adına borçlu kişilerden toplamak olmuştu. Ayrıca topladığı parayla yeni krediler vermesi de gerekti. Mesela Hanau Hazinesine 100 bin gulden ve Kont Karl von Hahn zu Remplin'e (bu hadiseden hemen sonra ailesi tarafından masrafları denetim altına alınan müsrif "Theatergraf") büyük bir kredi verilmesini halleden oydu. Elektörün Buderus'a teslim etmiş olduğu mevduat hesabıyla ilgilendi. Bir keresinde, Buderus'un tavsiyesine binaen, o da elektörden borç aldı. Elektörün satılıp dağılmış olan para koleksiyonunun büyük bölümünü ve Hanau mahzenlerinden çalınan on dört kasa şarabı tekrar satın aldı. Elektörün askerî ve diplomatik maksatlarla yaptığı farklı para nakillerini halletti: Fransızların elindeki Hesseli savaş esirlerinin fidyesinin ödenmesi ve 1813 tarihinde hem

5 Bu ikinci kaçışın nedeni Danimarka'nın, İngiltere'nin Danimarka donanmasını ele geçirmesinin akabinde, Fransa ile müttefik olmasıydı.

Rusya'ya hem de Prusya'ya diplomat olarak hizmet eden Machiavelli tarzı Prens Wittgenstein'a yapılan ödeme. Berlin'deki Elektörün oğluna 160 bin gulden civarında borç verdi. Elektörün metresi Grafin von Schlotheim'ın mali işleriyle alakadar oldu. Hatta elektöre bir elmas yüzük bile sattı.

Fakat kabul etmek gerekir ki bunların çoğu önemsiz olup hiçbiri de kayda değer bir kâr sağlamadı. 1809 ila 1810 senelerinde boşalan Avusturya hazinesini doldurmak için Wilhelm'in varlığının –itibari kıymeti 10 milyon guldenin üzerinde– bir kısmını imparatora gönderme yönündeki beyhude gayretler yüzünden çok vakit kaybedildi. Fakat Rothschildlerin Wilhelm için yapmış olduğu tek bir şey diğer tüm gayretlerini fazlasıyla telafi etmeye yetti: elektörün İngiliz yatırımlarının yönetimi. Nathan ileride "Hesse-Kassel Prensi... parasını babama verdi; kaybedecek zaman yoktu; parayı bana gönderdi. Posta yoluyla bana hiç beklemediğim bir 600 bin pound ulaştı; ben de o parayı öyle kârlı biçimde kullandım ki, prens tüm şaraplarını ve keten kumaşlarını bana hediye etti" diyecekti. Bu kısmen doğru olabilir: Fransız savaşlarının en önemli mali neticelerinden biri büyük miktarda sermayenin kıta Avrupa'sından İngiltere'ye kaçması oldu. Fakat hazine hikâyesine gelince, gerçek bundan çok daha karmaşıktır.

Wilhelm sürgününün başlangıcında, çoğunlukla itibari kıymeti 635 bin 400 pound ve faiz geliri yılda 20 bin 426 pound olan tahvillerden oluşan önemli bir İngiliz portföyüne sahipti. İlaveten Galler prensi ve kardeşleri ona büyük bir meblağ –yaklaşık 200 bin pound– borçluydu (fakat onlardan bekleneceği üzere borcun faizini bir türlü ödemiyorlardı). Devletle arası iyi olduğundan 1807 ila 1810 seneleri arasında toplamı 100 bin 150 pound olan devlet desteği de aldı.[6] Burada asıl önemli soru Wilhelm'in Van Notten'daki mevduat hesabına yatmakta olan bu faiz ödemeleri ve desteklerle ne yapılması gerektiğiydi. 1807 gibi erken bir tarihte –diğer bir tabirle Manchester'dan Londra'ya taşınmasından bir süre evvel– Nathan, Wilhelm'in Londra'daki temsilcisi Lorentz'le temasa geçerek bu paranın nasıl kullanılabileceğine dair tavsiyelerde bulunmak istediğinde, elektörün kati talimatıyla reddedildi.[7] Ancak iki sene sonra Buderus'u tekrar yokladığında Mayer Amschel'e 73,5'ten (yani itibari kıymetinin yüzde 73,5'inde ya da geri satın alma fiyatında) 150 bin pound değerinde yüzde üç consol (paraya çevrilebilir devlet tahvili ya da günümüzdeki tabiriyle birinci sınıf tahvil) alması talimatı verildi. 1813 senesi sonuna kadar yapılacak toplam değeri 664 bin 850 pound olan en az dokuz bu tür satın alımlardan ilki buydu. Nathan'ın daha sonra Buxton ile yaptığı konuşmada zikrettiği işte bu paradır. Kardeşi Carl da 1814'te "İhtiyar –yani Wilhelm– servetimizin kaynağıdır.

6 1812'de prensin borcunun ödeme tarihi 225 bin 361 pound'un eski faizleri de eklenerek ertelendi. Bu paranın 140 bin pound'unu Galler prensine, 66 bin 667 pound'unu York düküne 20 bin pound'unu da Clarence düküne borçluydu.

7 Nathan tahvil piyasasında ilk kez Haziran 1803'te işlem yaptı.

Nathan, elektörün 300 bin pound'una (metinden aynen) sahip olmasaydı hiçbir şey başaramazdı" dediğinde kastettiği de bu paradır.

Birisinin adına consol satın almak Rothschildler açısından neden bu derece büyük önem arz ediyordu? Cevap bu yatırımların yapılış şeklinde yatmaktadır. İlk bakışta, Mayer Amschel her satın alımda sekizde birlik komisyon aldığından, bu işten pek fazla bir şey kazanılmayacakmış gibi görünmektedir. Ama daha yakından bakıldığında işler değişir. Wilhelm her satın alımın parasını hemen nakit olarak ödemedi; onun adına olsa da consol'ları satın alan Rothschildlerdi ve bunu da büyük ölçüde borç aldıkları parayla yapmışlardı. Eğer isterlerse piyasa fiyatının sadece küçük bir kısmını ödeyerek tam ödemeyi ileriki bir tarihe erteleyebilirlerdi. Fakat bu çifte spekülasyon gerektirirdi: hem consol fiyatı hem de gulden-sterlin kur farkı üzerine yapılacak spekülasyon. Mayer Amschel bunu yapmayı tercih etmedi. O Wilhelm'le anlaştığı fiyat ve kur oranıyla oğlunun Londra'da ödediği asıl fiyatla kur oranı arasındaki farktan kâr etmekten memnundu. İlk üç satın alım Britanya'nın Napoléon'a karşı düzenlediği sefere denk geldiğinden, consol fiyatlarının düşük olması nedeniyle fiyat farkı yüzde iki idi. Mayer Amschel'in kur oranları arasındaki farklardan da kâr etmiş olması mümkündür (fakat bunu ispatlamak imkânsızdır).

Elektör muhtemelen neler döndüğünden şüphelendi: Consol'lar 1811 yazında 62,5'a düştüğünde yeni satın alımları durdurdu ve ertesi senenin mayıs ayına kadar önceki satın alımların taksitleri için para ödemeye ara verdi. Ama muhtemelen bu da Rothschildlerin işine gelmişti. Çünkü Wilhelm paranın tümünü ödeyene kadar consol'lar Nathan'ın adına kayıtlı kalıyordu. Bu da Mart 1813 gibi geç bir tarihte bile itibarı kıymeti 121 bin pound olan consol'ların hâlâ Nathan'a ait olması demekti. Elbette büyük ölçüde borç parayla satın alınmışlardı ve elektörün gönderdiği para havalesinin ulaştığı andan tahvillerin resmen ona ya da temsilcilerine nakledildiği ana kadar geçen süre için de Rothschildlerin faiz ödemesi gerekiyordu. Diğer taraftan Prag'daki elektör adına Londra'da ruhsat almanın zorlukları hesaba katılırsa belli derecede bir serbestiyet olması da mümkündü.[8] Nathan'ın 600 bin pound'un üzerinde değere sahip consol alımı ve 100 bin pound'un üzerindeki değere sahip consol'a sahip olması sayesinde piyasa fiyatı ve kur oranlarından elde ettiği kâr Londra'da şekil almaya başlayan yeni bir mali gücün ortaya çıkışının müjdecisiydi. Bu bağlamda, Carl'ın daha sonra ifade ettiği gibi, bu Nathan'a bir tür "güven" hissi verdi –ailenin aslında sahip olmadığı bir sermayeye sahip olduğunu düşünmesini sağladı. Amschel 1818'de kardeşlerine gönderdiği bir mektupta bunun

8 Bir seferinde teslim ettikleri bir gemi kaptanı gemi aranırken onları denize attı. 1812 ilkbaharında James'ten Londra'dan 189 bin 950 pound'luk beş ruhsat alması istendi. O ve Dunkirk'te buluştuğu Carl birlikte Paris'e gitti, Carl oradan Prag'a devam etti. Elektör ruhsatları 20 Mayıs'a kadar alamadı. 1812 sonunda Salomon 250 bin pound'luk ilave ruhsat satın aldı.

öneminden bahseder: "Eğer biz Prag'da elektörün tahvillerini Nathan'ın adına alıp ona teslim etmeseydik... Nathan harp tahvilleri döneminde 132 bin pound çekip tüm o işleri halledemezdi... O tarihe kadar Nathan tahvilin neye benzediğini bile bilmiyordu." Savaş sayesinde Rothschildler Wilhelm'in mali gücünü kendi menfaatleri için kullanma fırsatını elde etmişlerdi.

Diğer taraftan bu güven hissinin bedeli kıta Avrupa'sındaki aşırı güvensizlik hissi oldu. Rothschildler Wilhelm'e hizmet ederken büyük riske giriyordu. Fransız yetkililer elektörün servetinin peşinde olup onu bulabilmek için ellerindeki her imkânı kullanmaya kararlıydılar. Mesela 1808 Berlin Konvansiyonunda Napoléon, elektörün borçlularına cazip bir teklifte bulunarak, borçlarının indirilmesi mukabilinde hesaplarını elektörle değil de Fransız yetkililerle görmelerini istedi. Dahası General Lagrange'ın gidişiyle onunla yapılan anlaşmanın da bir hükmü kalmadı. Mayer Amschel'in ve Preye & Jordis'in ofisleri Fransız polisi tarafından arandı. Muhtemelen o dönemde Mayer Amschel'in elindeki dört sandık yukarıda zikredilen gizli mahzene saklandı. Ağustos 1808'de Salomon, Wilhelm adına hareket eden bir bankanın temsilcisi olduğu gerekçesiyle Fransız polisi tarafından sorgulandı ve bir ay sonra Buderus ile Lennep kısa süreliğine tutuklandı. Ertesi senenin yazında, küçük bir Fransız karşıtı isyanın akabinde, aynısı tekrar yaşandı. Vestfalya'daki Özel Polis Komiseri –Savagner adında bir adam– Buderus ile Lennep'i tekrar tutuklayıp Rothschildlerin ticari rakiplerinin verdiği bilgilere dayanarak kıdemli bir Frankfurt polis memuruyla birlikte Mayer Amschel'in ofisine gitti. Oradaki tuhaf sorgu esnasında Fransız, Mayer Amschel'i Wilhelm'in adına isyanın elebaşlarına para sağladığını itiraf ettirmeye zorladı.

Savagner'nin konu hakkında fazlasıyla bilgi sahibi olduğu muhakkaktı. 1807'de Mayer Amschel'in Hamburg ve Itzehoe'ye gittiğini biliyordu –orada "Elektörle birlikte ofisinde birkaç saat geçirmiş, onun bahçesinde dolaşmış ve onunla sohbet etmişti." Ayrıca Buderus'la yaptığı anlaşmayı da biliyordu. Fakat Mayer Amschel'in bahanesi hazırdı: "Senelerdir mustarip olduğu ıstırap verici hastalık nedeniyle hafızası pek iyi değildi." Evet, Hamburg'a gitmişti lakin bunu kazara kaçak diye el konulan bazı malları geri alabilmek için yapmıştı. Evet, Buderus'la Lennep'i tanıyordu fakat "onlara hiç güvenmemişti çünkü onlar onun samimi dostu olmayıp sadece dışarıdan bakıldığında öyle görünüyordu." Evet, elektörün sarayında görev yapmıştı ve geçmişte onun adına Danimarka'ya kredi temin etmişti– yoksa Emden miydi? Buderus'a para vermek bir yana dursun ondan 20 bin gulden alıp onunla farklı masraflarını karşılamıştı ve Buderus kendisinden henüz bu parayı geri istemiş değildi. Ertesi gün Savagner, Soalomon'a, on beş yaşındaki Jacob'a, Salomon'un karısına, Amschel'in karısına ve hatta Mayer Amschel'in karısı Gutle'ye yüklenerek tekrar şansını denedi. Hiçbirinden bir şey çıkmadı. Bilhassa Gutle kadınsı masumiyetin abidesi

gibiydi: "Hiçbir şeyden haberi yok, yıl boyunca evden çıkmamış ve işle uzaktan yakından alakası yok. (Buderus'u) hiç görmemiş ve kendisi sadece ev işleriyle meşgul." Nihayetinde Savagner yenilgiyi kabul etmiş olacak ki, Napoléon'un tüm memurları gibi küçük bir "borç" karşılığında meseleyi uzatmamayı kabul etti. Şartlar ancak 1810 senesinde Frankfurt, geçmişte Mainz Başpiskoposluğu ve 1806'dan beri Ren Konfederasyonu Prens-Primate'sinin idaresi altında olduğu gibi, Baron Karl Theodor Anton von Dalberg'in doğrudan idaresi altındaki bir büyük dukalığa dönüştürüldüğünde hafifledi.

Mayer Amschel üç sene önce önünde sonunda almaya mecbur kalacağını bildiği krediyi teklif ederek Dalberg'in gözüne girmeye başlamıştı. Şimdi bir yandan 290 bin gulden değerinde tahvili değerinden aşağı satıp 440 bin guldenlik bir ödeme yaparak Frankfurt Yahudilerinin eşit haklar elde etmesini sağlamaya çalışırken, diğer yandan da Napoléon'un oğlunun vaftiz törenine katılmak için Paris'e gidecek Dalberg'e masraflarını karşılayabilmesi için 80 bin gulden borç verdi. Nitekim Mayer Amschel çok geçmeden resmen Dalberg'in "saray bankacısı" olup ona Frankfurt Yahudilerinin kendisine ödediği paralarla yapacağı spekülatif arazi satın alımlarımda yardımcı oldu. Dalberg'in Mayer Amschel'i, Yahudi olmayan Simon Moritz von Bethmann gibi seçkin biriyle birlikte Hanau'nun seçmenler kuruluna dâhil etmesi, ona duymaya başladığı hürmetin bir göstergesiydi. Onun, Mayer Amschel'in aynı zamanda onu ve onun Fransız hamilerini Hesse-Kassel'den def etmek için can atan kişiye de hizmete devam ettiğinin farkında olup olmadığını bilmiyoruz. Mayer Amschel'in sadece birkaç sene önce, 1809 senesinde Fransa'ya karşı düzenlenecek seferde asker ve atların masrafını karşılamak için, elektör adına Avusturya'ya yapılacak 620 bin guldenlik ödemeyi ayarlaması şaşırtıcı derecede benzerlik göstermektedir. Mayer Amschel'in ölümünden kısa süre sonra oğlu Amschel, kısmen Fransız ordusunun kullanacağı atları satın alabilmek için, Dalberg'e 255 bin gulden teslim etti!

Elbette Mayer Amschel'in –Dalberg'den resmî bir tayini kabul eden Buderus gibi– Wilhelm'in geri döneceğinden ümidi kesmiş olması da muhtemeldi. Ama öyle olsa bile onu hiçbir zaman tamamen silip atmadı. Sadece iki tarafı da destekledi. Böyle bir stratejinin cazibesi aşikâr olup gelecek on yıllarda Rothschildlerin sıkça başvuracağı bir kumar haline gelecekti. Fakat ilgili ajanların her iki tarafın da itimadını kaybedip kim kazanırsa kazansın kaybetmesi gibi bir risk de mevcuttu. Bu nedenle elektörün sürgün yıllarında Mayer Amschel'in gizliliğe çok fazla önem vermesi şaşırtıcı değildi –gelecek nesillere miras kalacak vasıflarından biri daha. Başta çok karamsardı. O ve oğlu Carl, elektörün sürgününün ilk aylarında defalarca Itzehoe civarına gitmiş –hatta bu nedenle Hamburg'da kalıcı bir ofis bile açtılar– ve Wilhelm'in en kıdemli memurlarından biri olan Knatz'la düzenli olarak ve açıktan mektuplaşmıştı. Daha önce gördüğümüz üzere bu durum Fransız polisinin gözünden kaçmadı

ve Mayer Amschel çabucak durumu idrak ederek "Günümüzde kişinin adımını çok dikkatli atması lazım" dedi. 1808 ortalarına gelindiğinde Rothschildlerle elektörün memurları arasındaki, çoğu Buderus ile Lawätz tarafından ulaştırılan mektuplar basit bir şifreyle yazılmaya başlandı. Buderus "Baron von Waldschmidt", Knatz "Johann Weber", Mayer Amschel "Peter Arnoldi" ya da "Arnold" iken Wilhelm'in kendisi de "Herr von Goldstein", "Johannes Adler" ya da "Yönetici" olarak geçiyordu. Elektörün İngiliz yatırımları ise "tahvil balığı" (Almanca Stockfisch'e bir göndermedir) adını almıştı. Tedbiri bir kademe artırmak maksadıyla –"Ne kadar dikkat edersek o kadar iyi"– mektuplar Mayer Amschel'e değil de, oğlu Bernhard 1802 senesinde Isabella Rothschild ile evlenmiş olan, Juda Sichel'e gönderildi. Carl ile Amschel, Danimarka'dan güneye kaçan elektörü görmek için Prag'a gittiğinde mektuplar özel bir bölmeye saklandı. Rothschildler kimi zaman risk teşkil edecek mektupları İbranice harflerle yazarak tedbir aldı. Ayrıca bu dönemde yüksek ihtimalle, biri tam diğeri ise yetkililere göstermek için hazırlanmış, iki defter tutulmuştu. Bu tedbirleri almakta haklıydılar; yukarıda zikredilen aramalar ve sorgulara ek olarak Fransız polisi 1811'de en az bir mektubu ele geçirmişti.

Rothschildler Avusturya topraklarında da polis tarafından yakından takip edildi. Avusturya yetkililerinden çekinmek için fazla bir sebep olmasa da Wilhelm ile imparator arasındaki ilişkilerin dostane kalacağının bir teminatı yoktu. Nitekim Fransızların Wagram'da Avusturya'ya karşı kazandığı zaferin ardından elektörün bir kez daha yerini değiştirmek zorunda kalması muhtemeldi. Ayrıca mali müzakerelerin başarısız olması yüzünden de Viyana'daki yetkililerin ondan pek haz ettikleri söylenemezdi. Bu nedenle Rothschildler Prag'dayken bile gizliliğe riayet ederek hareket edip polisin onların siyasi rollerine dair abartılı çıkarımlarda bulunmasına neden oldular:

> Bu Yahudi (Amschel) elektörün lehine faaliyet gösteren ve dalları eski Hesse topraklarına yayılmış önemli bir propaganda tezgâhının başıdır... Bu varsayımlar gerçeklere dayanmaktadır: Ne zaman elektörün odasına girsem Rothschild'i (metinden aynen) orada bulurum ve genelde yanlarında Ordu Konsey Üyesi Schminke ile Harbiye Sekreteri Knatz da olur ve odalarına giderlerken Rothschild'in yanında ekseriyetle evrak bulunur. Maksatlarının Avusturya'nın aleyhine olmadığını farz edebiliriz çünkü elektör eski topraklarını ele geçirmenin derdine düşmüş halde olduğundan, sadece Avusturya'nın şansı yaver gidip Fransa ya da Almanya'ya karşı bir ilerleme kaydetmesi halinde cereyan edecek halk tepkileri ve alınacak diğer önlemlerle alakalı olan, Rothschild'in muhtemelen rehberi olduğu, örgütler ve diğer kurumların yaptıklarını nadiren sorguluyor. Yaygın ticari bağlantıları sayesinde bunu herkesten daha kolay yapabilir ve yaptıklarını da iş kisvesi altında gizleyebilir.

Kendisi adına her türlü riski göze alıyor olsalar da, Wilhelm Rothschildlere tam olarak güvenmiyordu. Saklı hazine efsanesinin gerçekle en uyumsuz kısmı Wilhelm'in, yaptıklarından dolayı Mayer Amschel'e minnettar olduğu fikridir. Bilakis Mayer Amschel devamlı olarak Wilhelm'in paranoyasıyla uğraşmak zorunda kalmıştı. Wilhelm başta Mayer Amschel'in kendisini Fransızlara satacağından korkuyordu. Daha sonra temsilcisinin parayı çalacağından korkmaya başladı ki bu şüpheleri de kıskanç rakipler tarafından devamlı körüklendi. Mayer Amschel'i İngiliz tahvillerinin faiz oranlarında kendisini kazıklamakla itham etti. Hamburg'da ona teslim edilen değerli eşyaları kasıtlı olarak iade etmemekle suçladı. Bu zaman zarfında Mayer Amschel, elektörü temin edebilmek için Buderus'un yardımına muhtaç kaldı. Buderus onu öve öve bitiremedi. Mayer Amschel'le iş yapmasının nedenlerini Wilhelm'e şöyle izah etti:

> Ödemelerini daima zamanında yapar, o günün kur oranlarını dikkate alır, majestelerinin yaptığı işlemleri asla kimseye söylemez, işlerini öylesine hassasiyetle halleder ki majestelerinin hesabına İngiltere'den para alıp almadığını anlamak maksadıyla onu sorgulamak için gönderilen Fransız memurlar önlerine konulan defterde hiçbir ize rastlayamadılar.

Buderus'un onu böyle allayıp pullaması boşa değildi. Çünkü Mayer Amschel'le elektörün bilgisi haricinde iş yapmaya başlayan Buderus fiilen Rothschild şirketinin pasif ortağı olmuştu. 20 bin guldenlik yatırım karşılığında –Mayer Amschel, Savagner tarafından sorgulandığında bu meblağı aldığını kabul etmişti– Buderus "şirkete tüm işlemlerde bilgisi dâhilinde danışmanlık yapmaya ve elinden geldiğince şirketin hayrına hareket etmeye" söz vermişti. Bunun ışığında, –üstüne bir de Mayer Amschel'in Fransız memurlarla ve Dalberg'le yaptığı anlaşmalar düşünülürse– elektörün şüphelerinin nispeten daha az paranoyakça göründüğü söylenebilir. Wilhelm zaman içerisinde Rothschildlerin yeni iş ilişkileri kurma yönündeki kabiliyetlerinin onları kendisine olan bağımlılıktan kurtarmaya başladığını fark etti. Mayıs 1812'de Mayer Amschel'in oğullarından birinin sürgündeki saray erkânı olarak görev yapması için Prag'a taşınmasını talep etse de, kibarca ama kesin bir dille reddedildi.

O yüzden Carl'ın servetimizin kaynağı "ihtiyardır" demesi biraz abartılıdır. 1797 tarihinde Mayer Amschel'in sermayesi 108 bin 504 guldendi (10 bin pound civarı). On sene sonraki bilançosu toplam sermayesinin 514 bin 500 gulden (50 bin pound civarı) olduğunu göstermektedir.[9] Bu artışta o dönemde Wilhelm ile yaptığı işin Frankfurt'la Manchester arasındaki ithalat ihracat işiyle aynı büyüklükte paya sahip olması pek muhtemel görünmemektedir.

9 Şirketin toplam varlığı 970 bin gulden fazla olup bunun 70 bini muhtelif tahviller ve 110 bini de farklı krediler şeklindeydi, Wilhelm'in oğluna verilen 10 bin gulden ve Veliaht George adına olan 127 bin 784 guldenlik bir tahvil de bunlara dâhildi.

1810'a gelindiğinde şirketin sermayesi 800 bin guldene (80 bin pound civarı) yükselmiş olup bu artışta en büyük payı Wilhelm'in portföyünü yönetmesinden elde ettiği gelirin teşkil ettiği doğrudur. Fakat elektörün hazinesinin asıl önemi, hem Carl'ın hem de Amschel'in üstü örtülü olarak kabul ettiği üzere, Nathan'ın Manchester tacirinden Londra bankacısına dönüşümüne yardım etmiş olmasıdır. Bu olduktan sonra Rothschildlerin "ihtiyara" eskisi kadar ihtiyacı kalmadı.

Mayer Amschel'in Mirası

Buderus'un o tarihlerde William'a yazdığı bir mektup kurucusunun ömrünün son aylarında şirketin faaliyetlerine dair özet bilgi vermektedir:

> Babaları ihtiyar ve hastadır. Yaygın faaliyetlerini asıl yürütenler en büyük oğlu Amschel Mayer ile ikinci oğlu Salomon'dur. Üçüncü (metinden aynen) oğlu Carl, elektör majestelerinin hizmetinde devamlı seyahat ederken, dördüncü (metinden aynen) oğlu Nathan Londra'da başarıyla iş yapmakta ve en küçükleri olan James de vaktini Paris ile Londra arasında harcamaktadır.

Bu noktada şirketin idaresi fiili olarak Mayer Amschel'in beş oğlunun eline geçmişti. Oysaki sadece birkaç sene önce ihtiyar hâlâ *Herr im Haus* rolünü oynuyordu. Daha önce gördüğümüz üzere İngiltere'deki değişken tabiatlı Nathan bile 1805 tarihine kadar hâlâ kendisine söyleneni yapıyordu. Kardeşlerineyse ondan bile daha fazla eleman muamelesi yapılmaktaydı:

> Amschel, Kalman'ın (Carl) seni görmeye gelmek istediğini yazmış ama bunun ne manası var? Şimdilik Kalman'ın Frankfurt'ta benimle kalmasını istiyorum, zaten senin yanına gelirse fazla faydası olmaz... Londra'ya gitmeyi çok istiyor. Fakat ailemiz açısından çok makul bir davranış olacağını zannetmiyorum çünkü Salomon'un tahvilleri paraya çevirip ödemeleri yapmak gibi zahmetli bir işi var. Uğraşması gereken başka işler de var. (Eğer Kalman giderse) o zaman tüm ticari mallar işimizi Seligmann ve Abraham Schnapper ile oğlu Mayer Schnapper üzerinden yapmak zorunda kalırız çünkü Jakob (James) ofiste olsa da bar mitz vah'ı daha yeni yapıldı. O yüzden Kalman'ın bizimle kalması icap ediyor. Londra'ya gitmeyi çok istiyor ve eğer ona gerçekten ihtiyacın varsa ondan vazgeçerim. Fakat Jakob büyüyene kadar Kalman'ı birkaç sene daha burada tutmamak aptallık olur. Kalman'a mektubunda sana bunları söylediğimi söyleme... Ayrıca sevgili oğlum Nathan, oğlum Kalman'a mektup yazarken sana onu fazlasıyla methetmeni tavsiye ediyorum. Tanrının inayetiyle yaşına göre çok zeki bir genç fakat biraz pervasız... Senin yanına gelmeyi çok istiyor ama bu çocuğun, Tanrı uzun ömür versin, sadece üç

> haftalık bir gezi için denizi geçmesini istemiyorum. Zaten o kadar uzun süre onsuz yapamayız çünkü dediğim gibi Amschel'in Kassel ile işi var. Oğlum Kalman'ın Londra'ya üç haftalığına gitmesini istesem de sonunda bu ziyaret altı aya uzar ve benim burnu büyük yabancılara çivit işini nasıl yürüteceklerini öğretmem mümkün değil.

Mayer Amschel'in istediği oldu ve Carl gitmedi; Belki de Nathan'a sus payı olarak üç sene sonra James bir süreliğine onun yanına gönderildi.

Bu mektubun da gösterdiği üzere, Mayer Amschel'in hısımları olan Schnapperler de artık işin bir parçasıydı; ayrıca Isabella'nın evliliği vasıtasıyla Sicheller ve Seligmann'ın 1808'de Babette ile ve Mayer'in 1811'de Julie ile evlenmesiyle Beyfus kardeşler de işin parçası haline geldiler. Nathan'ın Rindskopf ve kendi kaynatası Levi Barent Cohen'le ortak olduğunu da biliyordu. Fakat en başından itibaren Mayer Amschel hısımlarını şirketin yönetiminden uzak tutmuştu: Schnapperleri "yabancılar" olarak zikretmesinden bunu anlamak mümkündür. Nathan'a gönderdiği aynı mektupta tipik bir soru soruyordu: "Sevgili Nathan, mektuplarım doğrudan senin eline mi geçiyor? Yani dilediklerimi rahatça yazabilir miyim? Yoksa mektubu tüm aileye mi okuyorsun? (Burada Nathan'ın hısımları Cohenleri kastediyor)? Lütfen haber ver." Bu ilk safhada bile Mayer Amschel bir asırdan uzun süre titizlikle takip edilecek bir kural tayin etti: şirketin idaresi söz konusu olduğunda onun yakın çevresi soyunun erkekleriydi. Uygulamada bu ailevi ve özel mektuplarla –neredeyse daima İbranice harflerle yazılırdı– genelde kâtipler tarafından Almanca, Fransızca ya da İngilizce yazılan iş mektupları arasında bariz bir fark olması demekti. Mayer Amschel bu farkı unuttuğu için Nathan'ı defalarca azarladı: "Sana son kez söylüyorum, ailevi maksatlarla yazdığın mektuplarda İbranice harfler kullanabilirsin fakat hesap ve işle alakalı yazdıklarını mutlaka Almanca, Fransızca ya da İngilizce yazman gerekir; ofis çalışanlarıma senin aile haberleriyle karışık karman çorman İbranice harflerle yazdığın şeyleri verip onlardan düzgün hesap tutmalarını bekleyemem –ondan sonra ortalık çok karışır." Fakat tarihçiler açısından asıl bu mektuplar –genelde düzensiz ve mükerrer olsalar da– çok daha kıymetlidir.

Aile şirketinin "Mayer Amschel Rothschild & Sons'a" dönüşmesi Eylül 1810 tarihinde oldu. O ve üç oğlu –Amschel, Salomon ve Carl –matbu bir genelge yayınlayarak bundan böyle yeni bir şirkette (*Gesellschaft*) ortak (*wirkliche Theilhaber*) olacaklarını ilan ettiler. Bir sene önce aile mensupları Savagner tarafından sorgulandığında Mayer Amschel hâlâ kendini şirketin tek sahibi (*Inhaber*) olarak takdim ederken oğulları sadece onun "yardımcısıydı" (*Gehülfen*). Gerçi Savagner'nin şirketi cezalandırmaya karar vermesi ihtimaline karşılık onları korumaya çalışıyor da olabilir. O senenin başında

Amschel, Salomon ve Carl şirket adına doğru düzgün bir ofis inşa edebilmek için Judengasse'deki (nihayet mahallenin tekrar inşası başladığında) boş arsanın satın alınması işlemini halletmişti. Eylül 1810 tarihinde resmî ortaklık sözleşmesi imzalandığında sözleşmenin girişinde açıkça Mayer Amschel, Amschel ve Salomon'un "ortakları" olduğu "bir ticaret şirketinin zaten mevcut olduğu" yazılmıştı. 1810 sözleşmesinin ana maksadı Carl'ı da ortak olarak dâhil edip toplam 800 bin guldenlik sermayeden –Mayer Amschel'in 370 bin, Amschel'in 185 bin ve Salomon'un 185 bin guldenlik hissesine mukabil– 30 bin guldenlik hisse vermek ve yetişkin olduğunda (yine 30 bin guldenlik hisseyle) James'in de ortak olmasını teminat altına almaktı.

Mayer Amschel sadece sermaye açısından *primus inter pares* olarak kalmaya devam etmedi; sözleşmenin geçerli olduğu süre boyunca şirketten sermaye çekme yetkisine sadece o haizdi; sadece o birisini işe alabilir ya da kovabilirdi; evlenmemiş oğulları da ancak onun müsaadesiyle evlenebilirdi. Sözleşmede kurallar bu derece açıkça ifade edilmişti. "Gençliğinden beri bu işin içerisinde yoğrulan, ticari kabiliyetleri ve bitip tükenmek bilmez enerjisiyle bu yaşına kadar şirketi ayakta tutan, şirketin refahının temellerini atıp oğullarının istikbalini teminat altına alan" Mayer Amschel'di.

Yine de diğer açılardan bu sözleşme on dokuzuncu asrın büyük bölümünde kardeşler ve onların evlatları arasında yapılacak gelecekteki anlaşmalar için emsal teşkil edecekti. Kâr, hisse payına göre paylaşılacak, hiçbir ortak diğerlerinden bağımsız iş yapmayacak ve sözleşme belli bir süre (bu örnekte on sene) geçerli olacaktı. Sözleşmedeki en hayret verici kısım, ortaklardan birinin ölmesi halinde ne olacağıyla alakalıdır. Her biri karılarının, çocuklarının ve onların vasilerinin ölenin sermayede ne kadar pay sahibi olduğuna dair diğer ortakların verecekleri karara itiraz etme hakkından feragat ediyordu. Ölenin dul karısı ve varislerinin kesinlikle şirketin hesap ve mektuplarına erişim hakkı yoktu. Rothschild kadınlarını –Rothschild olarak doğanlar ya da evlilik yoluyla ailenin parçası olanlar– işin en önemli kısmından, yani mukaddes hesap defterleri ve mektuplardan uzak tutmak adına atılmış resmî, münhasır ve kalıcı ilk adım budur.

Bir ortağın ölümü haliyle artık zayıf bir ihtimal değildi. Mayer Amschel sadece yaşlı değil –sözleşmenin imzalandığı 1810 tarihinde altmış altı ya da altmış yedi yaşındaydı– aynı zamanda da hastaydı. İki sene önce, muhtemelen müzmin basurun neden olduğu rektum çıbanı yüzünden çok hastalanmış ve ameliyatı başarılı geçse de o tarihten sonra iflah olmamıştı. Sakinlerinin mecbur bırakıldığı hareketsiz yaşam ya da akraba evliliğinin yol açtığı genetik kusur yüzünden –ayrıca Stättigkeit'la da dayatılmıştı– Judengasse'deki beş yüz ailede bu çok umumi bir şikâyetti. 16 Eylül 1812'de hastalandı; üç gün sonra da öldü. Fakat Mayer Amschel ölüm döşeğinde bile vasiyetini, sanki 1810

sözleşmesiyle verdiği mesajın altını çizmek istermiş gibi, çabucak yenilemeyi ihmal etmedi. Yeni vasiyet şirketteki itibari sermayesinden sadece 190 bin gulden feragat ederek sözleşmenin şartlarını yineliyordu –bariz biçimde fazlasıyla önemsiz gösteriyordu. Ayrıca kadınları işten dışlayan kısmı da tekrar ediyordu:

> Bu vasiyetimde açıkça ifade ediyorum ki, kızlarım, damatlarım ve onların çocuklarının "Mayer Amschel Rothschild & Sons" şirketinin sermayesinde hiçbir payı yoktur ve bu yönde herhangi bir talepte bulunmaları söz konusu olamaz. Mevzubahis şirket sadece benim oğullarıma aittir. Kızlarım ve onların çocuklarının mevzubahis şirkette hiçbir hakkı yoktur ve benim vasiyetime aykırı hareket ederek oğullarımın huzur içinde iş yapmasına engel olmaya kalkan çocuklarımı da asla affetmem.

Eğer kızları bunu kabul ettiyse, Napoléon kanunlarına göre çocuklarının sahip olacağı asgari hukuki haklardan feragat etmiş oluyorlardı. Erkek çocuklarla kız çocuklar arasındaki farkın bu derece bariz biçimde vurgulandığı bir örneğe az rastlanır.[10]

Mayer Amschel'in vasiyetine sadece onun oğulları değil onların soyundan gelenler tarafından da o derece titizlikle riayet edilmesi, oğullarına gönderdiği mektuplardan edinilen izlenimle örtüşmektedir. Aile içerisinde etkileyici, hatta belki de ürkütücü bir simaydı. Fakat ilginç olan, dünyanın geri kalanının onu böyle hatırlamıyor olmasıdır. İş yaptığı Yahudi olmayan kişilere göre saray Yahudisi tipine uyan zeki ama hürmetkâr biriydi. Mayer Amschel'in modern tasviri –özellikle de George Arliss ve Erich Ponto tarafından beyaz perdede canlandırılan karakterler– onun görünüm ve tavır olarak (, ilki uzun sakallı ve fes benzeri şapkalı ve ikincisi perçemli küçük şapkalı) "Yahudiliğini" muhtemelen abartmıştı. Diğer taraftan, on dokuzuncu asırda en çok üretilen taş baskı –peruklu, kare çeneli ve tıraşlı bir adam– sanatçının hayal ürünüdür. Gençliğinde onunla tanışan bir muasırı onu "yuvarlak pudrasız peruğu ve küçük keçi sakalı olan iri bir adam" diye tarif etmiştir. Bir diğeri, muadili Yahudi olmayan tacirlerin giydiği türde şapka ve kıyafetler giydiğini ama kıyafetlerinin biraz daha eski olduğunu söylemiştir.

Bu söylenenler Judengasse'de Mayer Amschel'i dinî açıdan ortodoks ama eğitim ve siyaset açısından ilerici ve liberal olarak görenlerin söyledikleriyle de örtüşmektedir. Mayer Amschel, Yahudi Aydınlanmasından etkilenen *maskilim*lerden biri olmadığı gibi, davranışlarından anlaşıldığı kadarıyla Museviliği bir din olarak ihya eden daha sonraki Reform hareketinin mensubu da değildi; ama katı bir muhafazakâr olduğu da söylenemez. Cohen'in gayriresmî hatıratı (ölümünden kısa süre sonra yayımlandı) onu yeni ve eskinin ortasında bir sima

10 Yine de 190 bin guldenin tamamı (Carl ve James'in evlilik hediyeleri için ayrılan meblağ hariç) karısı ve kızlarına gitti.

olarak tasvir eder –"Yahudi dininin dogmalarının, hatta Talmut öğretilerinin ahlakla çelişen hiçbir şey ihtiva etmediğinin ispatı." Rothschild "Talmut'a gönülden bağlı olup tüm faaliyetlerinde onu kendine rehber edinmişti"; gerçekten de Cohen'e göre onun dinî muhafazakârlığına temayülü biraz "abartılmıştı." O ve kardeşi Moses (senelerce cemaatin fakirlere yardım sandığı ona emanetti) Yahudi cemaatinin faal mensuplarıydı. Fakat Mayer Amschel aynı zamanda "iyi bir vatandaştı" –ileride göreceğimiz üzere çok önemli bir cümle.

Bunu Mayer Amschel'in hayırseverliğinden anlamak da mümkündür. Yukarıda belirtildiği üzere o ve kardeşleri kazançlarının onda birini cemaatin fakirlerine verme hususunda titizdi. Ludwig Börne dilencilerin kalabalık gruplar halinde Mayer Amschel'in geçişini beklediğinden ve onun da sabırla onlara sadaka dağıtmasından bahsetti. Fakat hayırseverliği sadece Yahudi cemaati ile sınırlı değildi. Cohen bir keresinde bir sokak çocuğunun ona "Yahudi" diye bağırdığını hatırlıyor:

> (Mayer Amschel) sakince elini kesesine atıp ihtiyacı olan çocuğa para verirken ondan söylediğini tekrar etmesini rica etti. Çocuk dünden razıydı. Ona verilen parayı alıp avazı çıktığı kadar "Yahudi! Yahudi!" diye bağırdı. Birkaç çocuk daha gelip onunla birlikte dalga geçerek bağırmaya başladı. Rothschild memnun bir ifadeyle dinlerken İbranice şöyle dua etti: "Onun halkı olan İsrail'e kanunlar bahşeden Tanrıya şükürler olsun!"

Vasiyetinde de "üç mümtaz, Hristiyan hayır kurumuna" 100 gulden verilmesini istedi. Yahudi cemaati bünyesindeki yardımları bile gittikçe seküler bir hal almaya başlamıştı. 1804'te fakir Yahudi çocuklar için müfredatında seküler esintiler de olan yeni bir okul –Philanthropin– açılmasında öncü rolü üstlendi. Bunlar muhasebecisi Geisenheimer'le, çocukları için tuttuğu hoca ve ileride okulun müdürü olacak olan Moses Mendelssohn'un takipçisi Michael Hess'in etkisinin ürünleri olabilir. Ya da içlerinden en az biri (Salomon) Geisenheimer'le aynı mason loncasının üyesi olan küçük çocuklarından da etkilenmiş olabilir.[11] Burada önemli olan Mayer Amschel'in Yahudi ailelerin artan biçimde çocuklarını getto dışındaki Yahudilere ait olmayan okullara göndermeye başladığı bir dönemde hâlâ eğitimi kendi cemiyeti bünyesinde desteklemeye devam ediyor olmasıdır. Frankfurt gettosunun nispeten muhafazakâr olan ortamına isyan edenlerden biri olan Ludwig Börne sonunda ayrımcılığa katlanmak yerine Hristiyan olmayı tercih etti. Yine de, Heine'nin daha sonra hatırladığı üzere, Rothschild ailesinin sarsılmaz dindarlığından etkilenmeden edemedi. 1827 senesinde ailenin evinin önünden geçerken Mayer

11 Efsaneye göre Mayer Amschel Marburg'daki bir caddede fakir bir Yahudi çocuğun şarkı söylediğini duyduğunda bu okulu açmaya karar verdi: Geisenheimer'i de onu okulun ilk talebesi olarak almaya ikna etti.

Amschel'in dul eşi Gutle'nin penceresine beyaz perdeler taktığını ve büyük ziyafeti (Hanukka) kutlamak için mumlar yaktığını fark etti:

> Mumlar ne güzel ışıl ışıl –bu mumları kendi elleriyle Judas Maccabeus ve kardeşlerinin anavatanlarını, tıpkı günümüzde Kral Friedrich Wilhelm, İmparator Aleksandr ve İmparator II. Franz'ın yaptığı gibi, kahramanca kurtarmalarını kutlamak için yaktı. Bu güzel hanım o mumların ışıklarına baktığında gözleri yaşla dolar ve kederle gençlik günlerini, bu bayramı Mayer Amschel'le birlikte kutladıkları zamanları ve daha çocuk olan evlatlarının İsrail'de âdet olduğu üzere mumları yere dikip neşeyle üzerinden atlamalarını yâd eder.

Fakat Mayer Amschel'in Museviliğe olan bağlılığını gösteren en güzel misal, Frankfurt Yahudilerinin kamusal ve siyasi eşit haklar kazanmasını kendisine vazife edinmiş olmasıydı. Siyasi faaliyetlerinin Fransız İhtilali'nden önce başladığını biliyoruz çünkü pazar günleri ve dinî bayramlarda getto dışına çıkış yasaklarının kapsamını genişleten 1787 tarihli kanunu protesto için imza atan yedi kişiden biriydi. Fakat ancak Fransa'nın desteklediği bir rejimin gelmesi üzerine Yahudilerin sahip olacağı haklarda kayda değer bir ilerleme görebilmek mümkün oldu. Eğer Frankfurt doğrudan, Yahudilerin eşit halklara sahip olmasını savunan, Napoléon'un kardeşi ve Vestfalya'nın kralı olan Jérôme'a bağlı olsaydı işler çok daha kolay olurdu. Aksine, Dalberg müteredditti çünkü hem Yahudi olmayanları kendinden soğutmak istemiyordu hem de hürriyetine sahip olan bir Yahudi cemiyetinin "rahat bir nefes alır almaz Yahudi küstahlığıyla Hristiyan adaletsizliğine denge getirmeye çalışmaya kalkmasından" korkuyordu. 1808 senesinde ilan ettiği Stättigkeit geriye doğru bir adım sayılırdı çünkü Yahudilerin (hâlâ harabe halinde olan) Judengasse dışında oturması yasağını ve kafa vergisini tekrar yürürlüğe koyuyor, aile ve evlilik sayısı ile ilgili geleneksel kısıtlamaları da teyit ediyordu.

Bu tarihte Mayer Amschel elindeki iktisadi kozu kullanarak Dalberg'i değişimin hızını artırmaya zorlayabilecek seviyeye gelmişti –bir Rothschild ilk kez bu şekilde davranarak açıkça "milletimiz" tabirini kullanacak ve bu son olmayacaktı. Dalberg, daha önce de gördüğümüz üzere, anlaşmaya meyilliydi: eğer Yahudilerin eşit haklar kazanması neticesinde dukalığının kaybedeceği vergi gelirini telafi edecek miktarda yüklü bir meblağ ödenirse taviz vermeye hazırdı. Dalberg'in Yahudi Emniyet Amiri Itzstein'ın yürüttüğü ilk görüşmelerin ardından, 290 bin guldenini Mayer Amschel'in cemiyet adına tahvil satarak ödeyeceği 440 bin guldenlik bir meblağda mutabık kalındı – Yahudilerin "korunmak" için ödedikleri senelik verginin yirmi katıydı. Aralık 1811'de, Frankfurt senatosuyla yapılan müteakip müzakerelerin ardından Mayer Amschel oğluna büyük bir memnuniyetle şunları söyledi: "Sen artık bir

vatandaşsın." İki hafta sonra "Yahudi cemaatine eşit kamusal haklar tanıyan" kanun yürürlüğe girdi.

Kendi ülkesinin vatandaşı olmak ama diğer yandan da milletinin, yani Yahudi cemaatinin bir mensubu olmaya devam etmek: işte Mayer Amschel'in hedefi buydu. Bu dönemde diğer başarılı Yahudi ailelerle aralarındaki en temel fark, Rothschildlerin Yahudi olmayan muadilleriyle eşit sosyal, kamusal ve siyasi haklar talep ederken, bu taleplerini elde edebilmek adına Musevilikten feragat etmeyi de reddetmiş olmalarıdır. Bu nedenle, en başından itibaren onların emellerini sadece Frankfurt değil tüm Avrupa'da Yahudilere eşit haklar kazandırmayı hedefleyen siyasi seferberlikten ayırt edebilmek mümkün değildi.

Diğer konularda olduğu gibi bunda da Mayer Amschel'in kendi soyundan gelenler üzerindeki etkisi büyük ve kalıcı olmuştu. Babalarının ölümünden dört gün sonra evlatları en önemli müşterilerine bir beyanat göndererek ailenin iş yapış tarzında bir değişiklik olmayacağına dair teminat verdiler: "Biz ortakları onun hatırasını asla unutacak değiliz... Muhterem babamız daima aklımızda olacak." Fakat yas tuttukları ilk günler geçtikten sonra verdikleri bu sözleri daima hatırladıkları söylenemez; yine de Mayer Amschel'in oğulları dediklerinde ciddiydi. Ölümünden sonraki senelerde sürekli babalarının söylediklerine geldiler –iş konusunda söyledikleri, Yahudilerin eşit haklar edinmesine dair fikirleri ve hepsinden önemlisi idarenin sadece erkeklere ait olması meselesi. Pek çok açıdan Mayer Amschel'e isnat edilen –geçmiş tarihçilerin dikkat etmediği– bu göndermeler onun mizacını diğer tüm kaynaklardan daha iyi yansıtmaktadır.

Bunun tipik bir örneği Ekim 1814 tarihinde Amschel'in Nathan'dan daha iyi borsa bilgileri istemesiydi: "Babam derdi ki, bir bankacının hesap yapması gerekir, karanlıkta alışveriş yapmanın bir manası yoktur." 1817'de de benzer bir vurgu yaptı: babaları onlara "Yahudi serveti iki nedenden dolayı iki nesilden fazla dayanmaz. Birincisi, ev masrafları ve diğer masrafların hesaba katılmaması, ikincisi ise Yahudilerin salaklığıdır" demişti. Bunlar Mayer Amschel'in Nathan'ın hesaplarla alakalı lakaytlığını eleştirmesinin ürünlerine benzese de, diğer sözleri şirketin hükümetle ilişkileriyle ilgiliydi. Mayer Amschel'in Hesse-Kassel Prensi Wilhelm'le ilişkisinden ne kadar fayda sağladığını nazarıdikkate aldığımızda bir noktanın çok açık olduğunu görürüz: 1818'de Salomon Nathan'a "Muhterem babamızdan (şunu öğrendim?), hep şöyle söylerdi" dedi, "sarayın kem gözünün avantajı (konsolos ya da saray bankacısı unvanınınkine kıyasla) daha azdır." Fakat Amschel'in hatırladığı üzere sadece "saray erkânı" gibi basit unvanlar elde etmek yeterli değildi: "Günümüzde herkes kendisine 'ekselans' diyor. Ama babam derdi ki, parayla ekselans olursun." Marifet mali bir koz elde edebilmekti. Amschel'in söylediği gibi "şansı yaver giden bir devletten ziyade sıkışık durumdaki bir devletle iş yapmak iyidir. Bunu babamızdan öğrendik."

Babasını hatırlayan sadece büyük kardeşler değildi. Mart 1817'de James rakip şirketlerle iş yaparken devamlı kullandığı bir tüyoyu şöyle anlattı: "Babam hep derdi ki, kendini sevdiremiyorsan o zaman korkulan biri ol." 1840 gibi geç bir tarihte bile Carl hâlâ babasının söylediklerinden şöyle bahsediyordu: "Babam bana yanımda çalışanlarla, hatta bir şeyi taşımama yardım edecek kadar erki olmayan biriyle bile konuşurken, sırf bir şekilde yaptığım işe bir faydası olur ümidiyle, sanki her şey o insana bağlıymış gibi konuşmamı nasihat etti." Bu iş tavsiyeleri içerisinde en çok zikredileni ve muhtemelen Salomon'un en sevdiği, siyasetçilerle arayı iyi tutma üzerinedir. Ekim 1815'te Nathan'a gönderdiği bir mektupta bu tavsiyeyi tekrarladı: "Sevgili Nathan bilirsin babam hükümetteki birine kancayı takmak gerektiğini söylerdi." Birkaç gün sonra tekrar aynı mevzu açıldı: "Babamın kuralını unutma, hükümetteki önemli biriyle yakınlaşmak için ne gerekiyorsa yap." Mayer Amschel onlara bu siyasetçilerin nasıl kazanılacağını öğretmeyi de ihmal etmemişti: "Merhum babamız bize devlet ricalinden birisi bir Yahudi'yle (mali) ortaklık yaparsa o artık Yahudi'ye aittir ("gehört er dem Juden") diye öğretti."

Kardeşlerin Yahudi olma ve Yahudi cemaatinden mesul olma şuurunun kaynağı da babalarıydı. Hem Salomon hem de Carl'ın babalarının Yahudilerin eşit haklar kazanması mücadelesini aynen sürdürmesi ilginçtir. Carl, Mayıs 1817'de "dünya üzerindeki en güzel şey Yahudilere hizmet etmektir. Babamız öyle yaptı ve hepimiz mükâfatını nasıl aldığını gördük" dedi. Salomon birkaç ay sonra Avrupa Yahudileri adına İngiliz hükümetine baskı yapmasını istemek için Nathan'a gönderdiği mektupta, hayır işleriyle talih arasında aynı bağlantıyı kurdu: "Eğer günün birinde çocuklarımızın gerçekten mesut olmasını istiyorsak... rahmetli babamızın... halkımızın menfaati için başlamış olduğu mücadeleyi sona erdirebilmek adına elimizden geleni yapmalıyız." Ertesi sene aynısını tekrar etti:

> Eğer her şey Tanrının elindeyse, ki öyle, eğer bizler şimdi olduğumuz gibi gelecekte de müreffeh olmak istiyorsak, o zaman sevgili Nathan, (Yahudi milletinin hayrı) senin için en büyük iş anlaşmaları kadar önemli olmalıdır. Muhterem babamıza olan hürmetimizi göstermenin en güzel yolu onun yıllarını verdiği mücadeleyi desteklemeye devam etmek değil midir?

Fakat babalarının tüm nasihatleri içerisinde en mühimi ve en kalıcısı idarenin mutlaka erkeklerin elinde kalmaya devam etmesiydi. Salomon bir keresinde "Tüm talihimizin kaynağı babamızın bu dünyadan göçmeden bir saat önce bize söylediklerid ir" dedi. Bu son sözleri Amschel de unutmadı: "Toprağı bol olsun, babamın ölüm döşeğinde söylediklerini ben de hatırlıyorum: 'Amschel, kardeşlerini bir arada tutarsan Almanya'nın en zenginleri olursunuz.' Bu neredeyse gerçek oldu." Kardeşler kavga ettiğinde hep bu tavsiye hatırlatılırdı –Mayer Amschel'in ölümünü müteakip karışık dönemde çok sık kavga ettiler.

Salomon, Carl'a saldıran Nathan'a "Muhterem babamız bizden kavga etmememizi istedi" diye hatırlattı. Bir hafta sonra aynısını tekrarlamaya mecbur kaldı: "Sevgili kardeşim Nathan, babamız bizden kavga etmememizi istedi, aksi takdirde cesaretimizi kaybederiz. Lütfen huzur içinde devam edelim." Yirmi seneden uzun süre sonra aynı düstur Nathan'ın ölümünün ardından yeni ortalık anlaşmasında usulüyle şöyle ifade edildi:

> Her hareketi bize emsal teşkil eden muhterem babamızın aziz hatırasına olan hürmetimizin ispatı olmasını istiyoruz. Tanrının iradesini kabul eden, Tanrıya sarsılmaz iman sahibi, dürüst ve çalışmaktan yorulmayan bu asil ve hayırsever adam sayesinde hepimiz refah içinde yaşıyoruz. Kendisi kırk sene kadar önce oğullarını işine ortak etti, onlara başarılı olmanın ilk şartının birlikte hareket etmek olduğunu öğretti ve kardeşler arasındaki ahengin ilahi rahmetin kaynağı olacağını söyledi.
>
> Onun kıymetli temennilerine uygun olarak ve kalbimizden geçenlere dayanarak kardeşlik sevgisinin simgesi bu yeni anlaşmayla karşılıklı bağımlılık ve ümidi pekiştirerek aileminiz istikbaldeki faaliyetlerinin başarılarını da teminat altına alıyoruz. Çocuklarımız ve torunlarımız da gelecekte aynı düsturlara bağlı kalsın ki, Rothschild ailesinin ittihadı gelişip olgunlaşmaya devam etsin; ayrıca onlar da tıpkı bizler gibi yüce atamızın ilkelerine sadık kalıp müşterek sevgi ve iş birliğinin timsali haline gelsinler.

Baba emri olan kardeşlik bağı vurgusu anlaşmada "gelecekte (geçmişte olduğu gibi) muhterem babamız ve büyükbabamızın hürmetine ailemiz ve sülalemizden bereket eksik olmasın" şeklinde tekrar geçti. Onlara şöyle söz vermişti: "Tanrının yardımı, işlerimizin başarısı, ailemizin refahı ve ismimizin itibarı ile şerefi ancak birbirinizle uyum içinde olup birbirinizi sevip sayarsanız devam eder."

Elbette tüm bunların izlerini Eski Ahitte bulmak gayet kolaydır; kendinden önceki ve sonraki pek çok Yahudi (ya da Kalvinist) baba gibi Mayer Amschel de benzer değerleri oğullarına öğretmeye çalışıyordu. Ailevi birlik ülküsünün tümüyle mukaddes kitaplara dayandığı söylenemez: Oğullarına bir demet okun kırılmayacağını ama tek bir okun kırılabileceğini gösteren Scilurus hikâyesini nakleden kişi Plutarhos'tur. Fakat burada asıl etkileyici olan, oğullarının babalarının nasihatlerini bu derece ciddiye almış olmalarıdır. 1827 Brockhaus *Ansiklopedisi*'nde Gentz buna gönderme yapar. Ona göre Rothschildlerin rehber ilkelerinin ilki şudur:

> Beş kardeş ayrılmadan, tek bir kişiymiş gibi iş yapacak. Babalarının ölmeden önce onlara vasiyeti buydu. Onun ölümünden beri tüm teklifleri, her nereden geliyorsa gelsin, hep birlikte değerlendirdiler; her faaliyet, çok basit olsa bile, hepsinin mutabık kaldığı plana göre ve müşterek gayretle ifa edildi ve neticede tümünün onda müşterek payı oldu.

Gentz, yazısının ilk paragrafında zaten Mayer Amschel'in oğullarına son emrinin "parçalanmaz bir birliği" muhafaza etmek olduğunu söylemişti. "Hiçbir babanın son nasihati böylesine sadakatle ve kârlı biçimde ifa edilmemiştir" dedi. "Bu ailenin nevi şahsına münhasır vasıflarından biri de, tüm üyelerinin hayatlarının her safhasında ve yapacakları her işe karar verirken babalarına müracaat etmeleridir; kendilerine –genelde harfiyen– onun öğütlerini hatırlatırlar... Onun ismini derin bir hürmet göstermeden zikretmezler." 1836 baskısına göreyse kardeşler "babalarına o derece hürmetkârdı ki işle ilgili önemli bir karar olmadan önce mutlaka ona danışırlardı ve Nathan şüpheli tüm durumlarda babasına atfettiği kurallara göre hüküm verirdi."

Eğer bu usulen zikredilen bir davranış tarzı olsaydı burada yazmaya lüzum olmazdı. Ama öyle olmadığı açıktır. 1841 gibi geç bir tarihte bile, Mayer Amschel'in ölümünden neredeyse otuz sene sonra, en büyük oğlu tüm ortaklara –buna büyükbabalarını tanımamış olanlar da dâhildi– aynı birlik ve başarı vurgusunu yapmaya kendini mecbur hissetmişti:

> Muhterem babamızın son dileği olan birlik benim en mühim ve mukaddes gördüğüm vazifemizdir –muhterem babam kendi bünyesinde sarsılmaz bir dürüstlük, emsalsiz bir feraset ve bir âlimin irfanı ve hareket tarzını bir araya getirmişti. Bence, sizin de öyle düşündüğünüzden eminim, Tanrının da lütfuyla, hem refahımızı hem de toplum içerisindeki itibarımızı öncelikle ortaklar, bankalar ve kurumlar arasındaki birlik ve iş birliği (ruhuna) borçluyuz. O nedenle sevgili kardeşlerim ve yeğenlerim sizlerden sizden sonra gelenlere de aynı ahenk ve birliktelik şuurunu aşılamanızı rica ediyorum, bu sayede birlik ve iş birliği (ruhu) ilelebet devam edecektir. Böyle davranmanız hem sizin hem de çocuklarınızın menfaatine olacaktır. Bu sayede işimiz bölünmeyecek ve bizim gayretlerimizden ve uzun seneler içerisinde biriktirdiğimiz tecrübelerimizden başkaları istifade edemeyeceklerdir. O yüzden birlik ruhu adına sizden rica ediyorum, her ne zaman husumete neden olabilecek bir fikir ayrılığı zuhur ederse hemen karar vermeden birkaç gün geçmesini bekleyerek sakinleşin ki sonra pişman olacağınız bir şey yapmayın. Rothschild ailesinin her ferdinde birlik, beraberlik, anlayış ve karşılıklı itimat daim olsun.

1812 ila 1841 seneleri arasında, ileride göreceğimiz üzere, pek çok kez Amschel ile kardeşleri babalarının nasihatlerine karşı çıkıp bu kardeşlik birliğini bozmanın eşiğine geldiler. Fakat bunu hiçbir zaman yapmamış olmaları –ve ölümünden otuz sene sonra bile onun ölüm döşeğinde söylediklerini hatırlamaları– Mayer Amschel Rothschild'in aile içindeki nüfuzunun apaçık delilidir.

II

Kardeşler

ÜÇ

"Başkomutan" (1813-1815)

Londra'daki kardeşim başkomutandır, bense onun cephedeki mareşaliyim...

–SALOMON ROTHSCHILD

Hiçbirimizin diğerinin yaptıklarını tenkit etmemesi yerleşik bir kuraldır çünkü ortaklar olarak biz daima müşterek menfaatlerimiz doğrultusunda hareket ederiz dolayısıyla herkes elinden gelenin en iyisini yaptığından hiç kimsenin diğerlerini kınama hakkı bulunmaz.

–SALOMON ROTHSCHILD

Napoléon'un ünlü "bir ordu midesi üzerinde ilerler" sözü hemen akla bu midenin nasıl doldurulacağı sorusunu cevapsız bırakır. Wellington Dükü de ondan farklı düşünmezdi: "Hedefine varmak için karınları doyur." 1793 ila 1815 arasında Avrupa'da savaşmış olan tüm ordular kimi zaman eskiden olduğu gibi sivil halktan yiyecek alma usulüne başvurmuşlardı. Değişen oranlarda güvenli bölgelerden gelen kendi ikmal hatlarına da bağlıydılar. Fakat silah zoruyla yiyecek almaya başladığınızda hem ordu halkın nefretini kazanır hem de yiyecek kıtlaşmaya başlardı, üstelik ikmal hatları da daima saldırılara açıktı. Wellington'ın İberya Yarımadası'nda düzenlediği gibi uzun seferlerde daha gelişmiş levazım yöntemlerine başvurmak kaçınılmaz hale geldi. Hepsinden önemlisi, erzak satın alıp askerin maaşını ödeyebilmek için para lazımdı. 1808 ila 1815 seneleri arasında Cicero'nun sözünün haklılığı bir kez daha anlaşıldı: *Nervos belli, pecuniam infinitam* ya da Devrimci Fransa'yla yapılacak savaşlar başlamadan evvel Henry Dundas'ın ifade ettiği şekliyle: "Tüm modern savaşlar hazineler arasında cereyan eder."

Mayıs 1809 gibi erken bir tarihte bile Wellington, Londra hükümetine elinde yeterince para olmadığından şikâyet ediyordu. Mart 1811'de Başvekil Lord Liverpool'a gönderdiği mektupta para olmadığından tüm seferi durdurmakla tehdit etti. Bir buçuk sene sonra, Fransa'nın işgalinin arifesinde sorun tekrar su yüzüne çıktı. Askerî giderler aylık 100 bin pound civarında olup

buna sadece askerlerin maaşı değil, Portekiz ve İspanya'ya (zoraki İngiliz safına çekilmişlerdi) ödenecek tahsisatlar da dâhildi. Fakat Earl Bathurst'a da açıkladığı üzere, sadece müttefiklerinin tahsisatlarını ödeyecek kadar parası vardı. Elinde nakit para olmadığından zabitlerinin maaşını değeri düşük kâğıt paralarla ödemek zorunda kalırken, erata (kâğıt para almayı reddettiler) hiç para verilmedi. Hükümeti şöyle ikaz etti:

> Bu orduya en kısa zamanda bol miktarda nakit para temin edilmezse askerlerin huzursuzluğu zirveye çıkacak... ve bir şey yapmam imkânsız hale gelecek... (İspanyol askerleri) öyle perişan halde ki, onları muzaffer olarak girecekleri bu güzel ülkeyi talan etmekten alıkoymak bile haksızlık olacaktır; özellikle de işgalciler yüzünden kendi ülkelerinin maruz kaldığı zulmü hesaba katarsak. O yüzden karınlarını doyurup maaşlarını ödeyemediğim müddetçe onları Fransa'ya geri getiremem... Yiyecek ve para olmadan mutlaka yağmaya başvururlar ve eğer yağmaya başlarlarsa hepimizi mahvederler.

Şubat 1813'te durum daha da beter olunca Wellington "Alacaklılarım paralarını almak için dışarıda beklediğinden evimden bile çıkamaz hale geldim" diyecekti. Wellington'ın karşı karşıya olduğu mali sıkıntılar Nathan Rothschild açısından hayat değiştirecek iktisadi bir fırsat olduğundan, bunun nedenlerine dair birkaç kelime etmek yerinde olur.

Ancien régime'ler arasında Britanya en verimli mali sisteme sahip olandı. Temel müesseseler Şanlı Devrim'i takip eden asır içerisinde evrim geçirmişti: nispeten masrafsız ve merkezî vergi toplama sistemi; parlamentodaki epey şeffaf bütçe hazırlama süreci; az çok istikrarlı kamusal borçlanma sistemiyle desteklenen devlet borçları; İngiltere Merkez Bankası'nı ve kâğıt banknotların altına çevrilmesini esas alan eşit derecede istikrarlı para sistemi. On sekizinci asır boyunca Britanya'nın altı büyük harbe girdiği halde, mali sistemi daha geri olan Fransa'nın yıkılmasına neden olacak boyutta bir siyasi buhrana girmemesini sağlayan işte buydu. Fakat 1789 tarihinden sonra (kısmen Devrim Fransa'sının misli görülmemiş boyutlarda kalabalık orduları cepheye sürebilmesi sayesinde) savaşların maliyeti büyük bir hızla arttı: Napoléon Savaşları esnasındaki yıllık masrafın bir asır öncesine kıyasla beş kat arttığı hesaplanmıştır. İngiltere'deki kamu harcamaları 1793 ila 1815 arasında senede 18 milyon pounddan 100 milyon pound'a (tahmini yıllık gelirin yüzde 16'sı) yükseldi. O dönemde Fransa ile savaşın toplam maliyeti 830 milyon pound civarında olup bunun 59 milyonu İngiltere'nin isteksiz müttefiklerine ödenen tahsisata harcandı. En önemlisi, gelir vergisi olan yeni vergiler icat edilse de, bunlar savaşın maliyetinin ancak çeyreğini karşılayabildi. Neticede devletin borcu 1793'te 240 milyon pound iken 1815'te millî gelirin yüzde 200'üne yakın

olan 900 milyon pound'a yükseldi. Üstelik 1797'de İngiltere Merkez Bankası altına çevirme yöntemini askıya almaya mecbur kalarak devalüasyon çağını da başlatmış oldu. Harp zamanında yaşanan kıtlıklara tedavüldeki kâğıt para miktarının artışı da eklenince, enflasyon baş gösterdi: 1815'ten önceki yirmi sene içerisinde fiyatlar ikiye katlandı. Bu nedenle Wellington'ın askerî seferi misli görülmemiş bir mali "aşırı yayılma" dönemine denk gelmişti.

Fakat bu, dükün kısmen lojistik olan sıkıntılarını açıklamak için yeterli değildir. Londra'daki hazine dolup taşıyor olsaydı bile Wellington'a İspanyol tüccarların kabul edeceği türde bir para göndermek çok zor olacaktı. 1813'e kadar bunu iki şekilde yapmak mümkündü. Ya altın külçeleri (altın guinea şeklinde)[1] gemiyle Portekiz ya da İspanya'ya gönderilip orada yerel parayla takas edilecekti ya da dük yerel bankacılara İngiliz tahvili satarak onlardan borç alacaktı. Altını taşımak son derece riskli olduğundan Wellington umumiyetle ikinci yolu tercih etti. Fakat 1812 tarihine kadar İberya piyasası İngiliz tahviline doymuş olduğundan Wellington yeni tahvilleri ancak çok düşük fiyata satabiliyordu: Bathurst'e şöyle şikâyet etti: "Lizbon'daki vatanperver beyler hazine tahvilleri karşılığında bize ya hiç para vermiyor ya da çok az veriyorlar." İşte Nathan Rothschild böyle bir zamanda devreye girdi.

Savaş ve Barış

Tarihçiler tanınmamış bir Yahudi bankacının –sadece birkaç sene önce kaçakçı, ondan birkaç sene önce de basit bir kumaş ihracatçısıydı– nasıl olup da 1814 ila 1815 senelerinde Britanya hükümeti ile Avrupa'nın kaderini tayin edecek savaş alanları arasında para naklinde birinci dereceden aracı seviyesine yükseldiğini hiçbir zaman hakkıyla izah edemedi. Rothschild ailesinin yükselişindeki en büyük adımın bu olduğu şüphesizdir; yine de en az anlaşılmış olandır.

Nathan'ın (kardeşinin şakayla karışık söylediği biçimde) "başkomutan" –maliyenin Napoléon'u– olabilmesi için üç mühim etkene ihtiyaç vardı. İlki, rekabetin olmamasıydı. Bu tamamıyla tesadüftü çünkü 1810 öncesinde Londra şehrinde bolca bankacı vardı. Harman & Co. (Rothschildlerin Londra'da iş yaptığı ilk banka olduğunu daha önce görmüştük); Reid, Irving & Co.; Smith, Payne & Smith ve hepsinden önemlisi Baring Brothers –tümünün devlete mali sıkıntıya düştüğü bu dönemde yardım etmesi beklenirdi. Aslında Baringler İngiliz fonlarını kredi şeklinde Portekiz'e ulaştırarak üzerine

1 On sekizinci asırda guinea Britanya'da kullanılan asıl altın para olsa da, gümüş şiline de (373 gramlık gümüşten altmış altı tane basılırdı) standart gözüyle bakılırdı. 1717'de darphane fiyatı 21 s. = 1 guinea olarak belirlendi. Fakat o tarihte darphane yeni bir para olan pound sterlin basmaya başladı (= 20 s.) ve altının değeri de Newton tarafından 3 pound 17 s. olarak belirlendi. Bu, altın standardının ilk adımı olacaktı: 1774'te gümüşün 25 pound'un üzerindeki fiyatlar için yasal ödeme aracı olması yasaklanarak değeri düşürüldü.

düşeni yapmaya başlamıştı. Üstelik yerleşik bankalara kafa tutmaya kalkan tek Yahudi tacir de Nathan değildi: Abraham ve Benjamin Goldsmid bunu 1790'lardan beri yaparken 1802'den sonra Londra'ya gelen bir dizi Alman bankacı da (bilhassa Schröder, Brandt ve Huth) onların başarılarını taklit etmeye hevesliydi. Wellington'a ihtiyaç duyduğu parayı temin etmesi için seçilen yeni levazım sorumlusu Kasım 1813 tarihinde "Pek çok banka şimdiden bana yardım etmek istediğini söyledi" dedi. Gerçekten de ilk düşüncesi Baringlerin "para alışverişlerinde her yönüyle en münasip mecra" olduğuydu. Fakat çok geçmeden ne Baringlerin ne de diğer yerleşik bankaların hareket geçecek durumda oldukları anlaşıldı. Baringler örneğinde bunun nedeni, kısmen bankanın idaresinin kısa süre önce Francis Baring'den (1810'da öldü) oğlu Alexander'a geçmiş olmasıydı. Fakat ana neden şehrin genel olarak iki büyük şokla sarsılmış olmasıydı. İlki, kısmen Külçe Komisyonunun (Merkez Bankası'nın tavsiyesinin hilafına) altın ödemelerinin daha erken başlatılmasını tavsiye eden kararı yüzünden patlak veren 1810 kriziydi. Paranın azalacağı varsayıldığından –ki öyle olacaktı– devlet tahvillerinin değeri birden düşünce Baringler ve Goldsmidlerin elinde büyük miktarda en yeni devlet tahvili kaldı. Baringler 43 bin pound kadar zarar ettiler. Abraham Goldsmid intihar edince (William Cobbett'in tabiriyle) şehirde "*telaş ve korku*" hâkim olup panik baş gösterdi. Aynı tarihlerde Napoléon'un Hollanda'yı ilhak etmesi neticesinde Amsterdam piyasasının çökmesinin de muhtemelen bir o kadar etkisi vardı. Bunun neticesinde Baringlerin kıta Avrupa'sındaki ortağı, bir süre Rus maliyesinde hâkim rol üstlenmiş olan Hope & Co.'dan geriye sadece "boş bir kabuk" kaldı.

Nathan'ın lehine olan ikinci etken ise, Ekim 1811 tarihinde John Charles Herries'in levazım sorumlusu olarak tayin edilmesiydi. Herries, Nathan'ın Buderus'u, yani yüksek bir mevkideki "dostu" olacaktı. Kendisi küçük bir ticaret bankacısının oğlu olan Herries 1798 tarihinde hazinede sıradan bir memur olduğu günden itibaren hızla yükselmişti. Üç sene sonra maliye nazırı Nicholas Vansittart'ın özel sekreteri oldu ve 1807-9 seneleri arasında maliye nazırı olan Spencer Perceval'a da aynı makamda hizmet etti. Herries'in levazım sorumlusu olarak sorunlarının çözümünün Nathan Rothschild olduğunu düşünmesinin nedeni sadece ailevi geçmişi değildi. Herries, nadir biçimde, Almanlara hayrandı. Leipzig'de öğrenim gördüğü gibi Friedrich Gentz'in Fransız aleyhtarı *Fransız İhtilalinden Önce ve Sonra Avrupa'nın Hali* risalesini de tercüme etmişti. Ayrıca Leipzig'deki tanıdıklarından birinin ona Rothschildlerin faydalı olacağını söylemiş olması da mümkündür. Bir rivayete göre, Herries'in öğrenciyken sevgilisi olan kadın şimdi Baron Limburger adındaki soylu unvanı almış bir tütün tacirinin karısıydı –hatta o kadından gayrimeşru bir çocuğu vardı. Limburgerler ileride Herries'in, kendi tavsiyeleri

üzerine Nathan'dan Wellington'ın askerî seferinin masraflarını karşılamasını istediğini iddia ettiler; Nathan'ın devletle yaptığı işlerden yüzde birlik komisyon karşılığında 30 bin ila 40 bin pound talep etmelerine bakılırsa, böyle bir iddiada bulunmalarına şaşırmamak gerekir. Diğer taraftan ancak Şubat 1814 tarihinden –Nathan'ın devlet tarafından görevlendirildiği tarih– sonra Limburger, Herries'e mektup yazarak Rothschildlerin "azim ve sağduyularını" methetmiş ama aynı zamanda "dürüst ve sağduyulu bir fert" olarak işlerine nezaret etmeyi teklif etmekten de geri kalmamıştı; Herries başta bunda bir mahzur görmedi. Bir süre düşündükten sonra Limburger'i istediği şekilde görevlendirmeye karar verse de, Nathan'a olan itimadının Limburger'in dâhil olmasından önceye dayandığını vurgulamayı da ihmal etmedi. Benzer şekilde ancak aynı yılın haziran ayından sonra Rothschildler Limburger'i Herries'le bağlantılı olarak dikkate almaya başladılar.

Limburger'in Napoléon Avrupa'sında kol gezen arsız ve fırsatçı sahtekârlardan biri olması ve Herries'e gayrimeşru çocuğunu kullanarak şantaj yapması muhtemeldir. 1815 tarihinde Carl'ın söylediği üzere Limburger'in karısı "para düşkünü" idi, Amschel de Limburger'in "büyük adam rolü" yaptığından şüpheleniyordu. Nihayetinde Limburger'e 15 bin pound ödemek zorunda kalındı ki bu ortaktan ziyade şantajcıya layık bir davranıştır. Her şeye rağmen, Carl'ın da itiraf ettiği gibi, Limburger kıta Avrupa'sındaki devletlerle kardeşler arasında aracılık rolü üstlenen bir asilzade olarak "onlara iyilik yapmıştı."

Nathan'ın Britanya'nın savaş ekonomisine müdahil olmasının üçüncü ve en önemli nedeni, rakiplerinden farklı olarak, Wellington'a nasıl para ulaştırılacağına dair bir çözüm sunmuş olmasıydı. Her zamanki gibi Nathan sonunda yaptığı her şeyi çok basitmiş gibi anlattı:

> Londra'ya yerleştiğimde Doğu Hindistan Şirketi'nin 800 bin pound değerinde satılık altını vardı. Satışa gidip tümünü aldım. Wellington Dükü'nün buna ihtiyacı olduğunu biliyordum. Onun tahvillerinin büyük kısmını düşük fiyattan satın aldım. Hükümetten bana haber gönderip onları almak zorunda olduklarını söylediler. Fakat aldıkları zaman Portekiz'e nasıl göndereceklerini bilmiyorlardı. Bu işi ben üstlendim ve tümünü Fransa'ya gönderdim; bu yaptığım en iyi iş oldu.

Haliyle bu hikâye efsaneciler tarafından allanıp pullandı, Nathan'a vatanperver vasıflar atfedildi ve hatta James'in kadın kıyafetleri giyerek Fransız hatlarını geçtiği anlatıldı. Ama gerçek çok farklıydı. Mart 1811 tarihinden önce bir noktada Rothschildler, İngiltere'den Fransa'ya altın külçesi kaçırılmasına dâhil oldu. Bu teknik olarak Kıta Ablukasının ihlali demek olsa da Napoléon buna önce müsamaha edip sonra da ruhsat verdi. Rothschild kardeşlerin en ufağı Kanal'ın öbür tarafındaki Gravelines ya da Dunkerque'te işi üstlenip ithal

edilen guinea'ları Londra tahvilleriyle takas etti. Haliyle o tarihte Fransa'da fiyatlar düşük olup bunları daha sonra Londra'da kârına satmak mümkün oluyordu. Nathan'ın Nisan 1812'de James'e gönderdiği altı sevkiyatta 27 bin 300 pound'luk guinea vardı ki James bunun mukabilinde Nathan'a Hottinguer, Davillier, Faber, Morell gibi Parisli bankacılardan itibari kıymeti 65 bin 798 pound olan kâğıt alarak gönderdi. Diğer Rothschild kardeşler de Hamburg ve Frankfurt'tan ilgili kâğıtları göndererek James'e destek oldu.

Daha önce Hesse-Kassel Elektörü adına yaptıkları gizli faaliyetlerde olduğu gibi burada da Fransızların şüphelerini az çok bertaraf edecek basit bir şifre kullandılar. Nathan "Langbein", Londra "Kudüs" ve külçelerin Kanal'dan karşıya geçirilmesi de "Haham Moses" ya da "Haham Mosche" oldu. Suç teşkil edecek mallara da "bira", "balık" veya "çocuk" dendi. Diğer önemli kişiler (kim olduklarını bilmiyoruz) "şişko adam" ya da "lanetli" oldu. Ek olarak Kanal'ın karşısıyla hızlı ve güvenli biçimde irtibat kurabilmek için Dover'daki adamlarına Rothschildler adına tekne kiralamaları yetkisi verdiler. 1813 senesinde Nathan'ı ziyaret etmek için Kanal'ı geçen James'i taşıyan işte bu teknelerden biriydi. Yetkililerle saklambaç oynamak kardeşler için bir yaşam tarzı haline geldi. Oğullarına bile gizliliğe riayet etmeleri gerektiğini çoktan öğretmişlerdi: Salomon'un oğlu Anselm daha on bir yaşındayken babasına yazdığı bir mektubu öğretmeninin düzeltmesine izin vermemişti. Çocuk durumu annesine "Sevgili anne, babamla paylaşacağım sırları Bay Sachs'ın da görmesine nasıl izin verirdim?" diyerek açıkladı.

Muhtemelen Nathan'ın Herries'in dikkatini çekmesini sağlayan şey de Londra'daki külçe satın alımının boyutu oldu. Rothschildler vasıtasıyla Londra'ya geri dönen kâğıtlardan bazılarının Wellington'ın iş yaptığı İspanyol, Portekizli ve Maltalı bankacıların Paris şubesine satmış olduğu kâğıtlar olmasının da bunda payı olabilir. James'in Nathan'ın kendisine gönderdiği külçeleri İspanyol ve Portekiz bankalarından tahvil satın almak için kullanıp sonra da onları Pireneler üzerinden Wellington'a gönderiyor olması da mümkündür. Bunu destekleyen pek bir delil olmasa da tümüyle ihtimal harici değildir. Nihayetinde 1806 ve 1807 senelerinde İspanya'nın Amerika'daki kolonilerinden Fransa'ya gönderilen para çok daha çetrefilli bir güzergâh izleyerek Vera Cruz'dan yola çıkıp kuzeydeki New York'a vardıktan sonra Atlantik'i geçip Londra üzerinden Paris'e ulaşıyordu. Nitekim bir keresinde 14 milyon frank değerindeki Meksika piaster'i Fransız hazinesine teslim edilmek üzere Kanal'ı bir İngiliz savaş gemisinin güvertesinde geçti! Umumiyetle bu tür alışverişlerden elde edilen kâr düşmanın bu parayı ele geçirdiğinde elde edeceğinden daha fazlaydı. Ayrıca külçe nakliyesinin iktisadi ehemmiyeti hususunda teorik bir karmaşa mevcut olması Fransız yetkililerin James'in Paris ve Bordeaux'daki (ki tümünden haberdardılar) faaliyetlerine

göz yummalarının nedeni olabilir. Bazı Fransız emniyet müdürleri şüphelense de Napoléon, Britanya'dan külçe çıkışının iktisadi bir zayıflık alameti ve bu nedenle de Fransa'nın lehine olduğunu savunan hazine nazırı François Nicolas Mollien'ın tavsiyesine uymayı tercih etti.

Fakat çok büyük bir hataydı; bilakis Rothschildlerin parayı Kanal'ın diğer tarafına aktarma becerisi Britanya açısından tayin edici bir avantaj haline geldi. 11 Ocak 1814'te Nathan resmen Wellington'ın Fransa'daki ilerleyişinin masrafını karşılamakla vazifelendirildi. Vansittart'ın tabiriyle Herries "o adamı (Nathan) mümkün olabilecek en gizli biçimde Almanya, Fransa ve Hollanda'daki toplam kıymeti 600 bin pound civarında olan tüm Fransız altın ve gümüş paralarını toplamakla görevlendirecekti ki bunu belki de önümüzdeki iki ay içerisinde halledecekti." Bunlar daha sonra Hollanda limanı Helvoetsluys'ta bekleyen İngiliz gemilerine nakledilerek Biarritz yakınlarındaki St. Jean de Luz üzerinden Wellington'a aktarılacaktı. "Bay Rothschild tarafından şüpheye yer bırakmayacak biçimde anlaşıldığı üzere... majestelerinin gemisine teslim edilene kadar vuku bulacak tüm riskler ve kayıplar kendisine aittir." Başarılı olursa teslim ettiği miktardan yüzde iki komisyon alacaktı. Fakat her ne pahasına olursa olsun gizliliğe riayet edilmeliydi. Bu, Rothschildlerin İngiliz hükümetinden aldığı ilk resmî görev olup Nathan'ın doğrudan sadece Herries'le değil –Mart ayına gelindiğinde neredeyse Herries'in ofisinden "hiç çıkmıyordu"– Vansittart ve Başvekil Lord Liverpool'la da temasa geçmesini sağlayacağından müthiş bir gelişmeydi.

Operasyon Nathan'ın tahmin ettiğinden çok daha zor oldu. Nathan'ın Amsterdam'a gönderdiği Meyer Davidson Fransız işgalinin akabinde kullanılabilir para kalmamış olmasından sürekli şikâyet edip Nathan'ın sözleşmeyi yerine getirilebilmesi için yeni napoléons d'or'ların (eski louis d'or paralarının yerine imparatorluk döneminde basılmış olanlar) basılmasının şart olduğunu söyledi. Şubat sonuna gelindiğinde Davidson 150 bin pound'dan fazla toplamaya muvaffak olmuştu. "Yine de bu, denizde damla sayılır. Neden mi? Çünkü bu bir İngiliz hükümet heyeti ve kıtada var olan paraları tümünü kullanmak bile İngiliz hükümetini doyurmaya yetmez." Davidson işlemi yapmanın mümkün olmayacağından korkmaya başlayınca hedef rakam olan 600 binin yarıya indirilmesi konuşulmaya başlandı.

Yaşanan tüm zorluklara rağmen Herries etkilenmişti. 22 Şubat gibi erken bir tarihte Bathurst'e bir teşekkür mektubu göndererek "Para tedariki epey bol" dedi. Nisana gelindiğinde Nathan ile James 20 bin pound'u İngiliz kuvvetlerinin hemen kullanabilmesi için guilder'e çevirmişti ve Rothschildler ilerlemeye devam eden orduyu hükümetin normal ödeme yöntemine geçeceği sene sonuna kadar parayla beslemeye devam etti. Herries, Amsterdam'daki İngiliz mutemet Sör George Burgman'a "Rothschild kendisine tevdi edilen vazifeleri

en mükemmel biçimde ifa etti ve Yahudi olmasına rağmen kendisine fazlasıyla itimat etmekteyiz" dedi. Herries'in bu derece memnun olmasının nedenlerinden biri olan Rothschildlerin bu derece büyük miktarda parayı Helvoetsluys'a devlet tarafından kendisine peşin ödeme yapılmadan sevk etmesi, bazı tarihçilerin Nathan'ın Prens Wilhelm'in Londra tahvillerini Londra ve Paris'teki büyük ölçekli krediler için teminat olarak kullandığını düşünmelerine neden oldu. Bu mümkün olsa da paranın meblağı dikkate alındığında kardeşlerin yegâne kredi kaynağı bu olamaz. Neal'ın da ifade ettiği üzere, Nathan "Fransa'ya karşı yürütülen savaşın masrafını kıtadaki kaynakları kullanarak karşılıyordu" –Rothschildlerin satın alıp Herries'in adına Wellington'ın ordusuna göndermek için külçeye çevirdiği Londra tahvilleri. Mayıs ortasına gelindiğinde devletin Nathan'a bir milyon 167 bin pound borcu vardı –kardeşi Salomon'u dehşete düşürmeye yetecek ve Nathan'ın başa çıkamayacağı kadar büyük bir meblağ. Herries'in Fransa'daki temsilcisi Drummond'a söylediği gibi:

> Londra'daki kardeşin parayı senden alabilme yönündeki büyük endişesine hiç şaşırmadım. Kredileriyle bize ellerinden geldiği kadar hizmet ediyorlar ve eğer onlara anlaşmanın şartlarının gerektirdiği parayı tedarik edemezsek, ne kadar zengin olurlarsa olsunlar bunun ağırlığını taşıyamazlar. Buradaki kardeş işini hakkıyla yapıyor ve isteyene dilediği kadar parayı sağlayabilecekmiş gibi görünüyor.

1814'te Rothschildlerden Herries hesabına para alan sadece İngiliz ordusu değildi. İngiliz devletinin isteksiz müttefiklerinin askerî faaliyetlerinin masrafını karşılamak için yaptığı ödemeler daha da önemliydi –çünkü potansiyel olarak daha kârlıydı. Bu ödemeler geçmişte Barings and Reid, Irving gibi bankalar tarafından halledilse de, Herries'in itimadını kazanmış olan Nathan artık onların yerini almıştı. Tek zorluk, alıcı ülkeleri Kanal'ın karşısındaki kardeşlere benzer şekilde güvenmeye ikna edebilmekti. Bunu başarmak Rusya'da çok kolay, Prusya'da biraz daha az kolay olurken, Avusturya'da ancak kısmen mümkün oldu. Küçük –Mecklenburg ve tahmin edileceği üzere Hesse-Kassel'in de dâhil olduğu– müttefik devletlere ek olarak geri dönen Fransa Kralı XVIII. Louis de Rothschildlerin vasıtasıyla para aldı. Toplam meblağ muazzamdı. 1811 ile 1815 seneleri arasında Britanya, müttefiklerine toplamda yaklaşık 42 milyon pound ödedi. Rothschildler son dönemde dâhil olsalar da çabucak hâkim bir konuma geldiler. Haziran 1814'te Herries o tarihe kadar Prusya, Avusturya, Fransa kralı ve İngiliz ordusuna yapılan ödemeleri listeledi. Henüz harcanmamış para da dâhil olmak üzere toplamı 12,6 milyon frank olup dahası da yoldaydı. Lord Liverpool'un "Bay Rothschild'den" bahsederken "çok faydalı bir dost" tabirini kullanmasına şaşmamak gerek. Castlereagh'a "Geçen sene (1814) o olmasaydı ne yapardık bilmiyorum" dedi.

Rus piyasasında kayda değer bir payda sahibi olmak nispeten kolay oldu. Britanya, Rusya ve Prusya'nın Haziran 1813 tarihinde Reichenbach'ta yaptığı anlaşmaya göre, bir bölümü faizli hazine tahvili şeklinde, Rusya'ya bir milyon 333 bin 333 pound, Prusya'ya da 666 bin 666 pound ödenecekti. Fakat nakit para sıkıntısı çeken İngiliz hükümeti sürekli ödemeleri geciktirdi ve Mayıs 1814'te her biri bir milyon Prusya thaler'ine denk gelen (faizli senet şeklinde) on beş aylık taksitlerin üçte ikisinin Rusya'ya, üçte birinin de Prusya'ya ödenmesine karar verildi. Bu tahsisatı nakde çevirmekle görevlendirilen Rus sefiri Gervais başta Hope & Co.'ya yönelerek yüzde ikilik bozdurma oranı karşılığında ilk yedi ayın peşin ödenmesini teklif etti. Fakat Hope müdürü Labouchère tereddüt edince –Salomon ve James'in hakkıyla temsil ettiği– Rothschildler işi kaptı. Sadece dört milyon thaler değerindeki taksiti louis d'or ve dukaya çevirmeyi teklif etmekle kalmayıp paranın çoğunu acilen Rus birliklerine ödeme yapılması gereken Hamburg, Dresden ve Varşova'ya da ulaştırdılar.

Rothschildlerin sunduğu şartlar, bilhassa rekabetin olmadığı bir ortamda fazlasıyla cazipti. James'in de dediği gibi, Gervais'in "çabucak nakde ihtiyacı vardı" ve hiçbir şirket Varşova gibi uzak bir yere nakit gönderme riskini göze almazdı. Rothschildlerin bu işlemi halletmesine izin vermek İngilizler açısından da faydalıydı çünkü İngiltere'nin ödemesi gereken faizi azalttıkları gibi pound'u thaler'e çevirme oranları başta anlaşılandan daha kârlıydı. James büyük bir neşeyle "hükümet adına bundan daha kârlı bir anlaşma yapılmadığını" ilan etti. Gençlik coşkusuyla Nathan'a "Lord Liverpool'a gönül rahatlığıyla bu alışverişin bir şaheser olduğunu söyleyebilirsin" dedi.

Birden fazla nedenle gerçekten de şaheserdi. Babalarının onlara öğrettiği şekilde kardeşler şartlarını sadece devletler açısından değil müzakere ettikleri fertler açısından da cazip hale getirmek adına ellerinden geleni yapmaya özen göstermişlerdi. Bu nedenle Gervais'in Rothschildlerle iş yapmaktan şahsi bir menfaat elde edebilmesini sağlamak –onu ailenin güvenilir bir "dostu" ya da "destekçisi" yapmak– için o ve diğer Rus devlet görevlilerine komisyon ve faizsiz kredi olarak gizlice para ödendi. Kardeşlerin özelde kendilerinin de kabul ettikleri üzere bunun rüşvetten bir farkı yoktu. Rusya'yla yapılan ayrı bir anlaşmaya göre yüzde 1'lik komisyon doğrudan Gervais'in cebine gitti. James ve Carl'ın tabiriyle "dostumuz rüşvet" ("der Freund Schmiergeld") hem anlaşmanın yapılmasında hem de gelecekteki anlaşmaların yolunun açılmasında hayati bir rol oynamıştı. Davidson'ın da alaycı biçimde vurguladığı üzere, "artık Ruslar Salomon'u Salomon da Rusları tanıyordu." Gervais'e nasıl muamele edilmesi hususunda her zaman olduğu gibi kardeşlerin tümü ayrı telden çaldı. Salomon, Gervais'in fiyatını biliyordu –ya da bildiğini zannediyordu. Geçmişe dönük düşündüğünde James'in Rus'a "kârdan çok fazla pay verdiğini" ve "rüşvetin nasıl verileceğinden haberi olmadığını" söyledi: hediye bir saatle biraz İngiliz tahvili yeterdi.

Fakat James "salaklığın daniskası" deyip bunu ciddiye almayarak, kardeşlerini bir sonraki Rus para alışverişinde daha fazla komisyon alacağı hususunda temin etti: "Her şeyi tayin edecek olan Gervais'e verilecek paradır ve ben o adamı tanıyorum." Bu tartışmada Carl James'ten yanaymış gibi görünse de, Gervais'e rüşvet verilmesinin aslında onun fikri olduğunu söylemeden de edemedi.

Siyasetçilere ve devlet memurlarına yapılan bu tür ödemeleri, devlet memurlarının rüşvet almasının yasak ve parlamentodaki vekillerin özel sektördeki işlerini, danışmanlık ücretlerini ve hatta hediyeleri bile bildirmek zorunda olduğu yirminci asır sonu Britanya'sının standartlarına göre yargılamaya kalkmak büyük haksızlık olur. Göreceğimiz üzere on dokuzuncu asrın büyük bölümünde Avrupa'nın çoğunda rüşvet yaygın bir uygulamaydı ve Rothschildler de muhatap oldukları siyasetçi ve devlet memurlarına sıklıkla rüşvet vermek zorunda kalmıştı. Muasırlarının "irtikâp" olarak zikrettikleri şeyin nev'i ve derecesinin zamana ve zemine göre büyük değişiklik arz ettiğini akıldan çıkarmamak gerekir. 1814'te bile –Gladstone'un kamusal erdem fikirleri yayılmadan uzun zaman önce– İngiliz yetkililerin Ruslardan daha titiz oldukları anlaşılmaktadır; daha doğrusu parlamento ve basının tetkikine daha açıktılar. Bu nedenle Gervais'e yapılan ödemeler Herries'ten gizlendi, ki Herries'in de benzer biçimde para aldığına şüphe yoktur. Fakat onun maddi menfaatlerini dikkate almak için daha münasip yollar bulmak mümkündü. Temmuz 1814'te Amschel, Nathan'a Madam Limburger'in gayrimeşru çocuğuyla alakalı bir mektubunu iletti –kardeşine bu mektubu çocuğun babası Herries'e göstermesini tavsiye ediyordu. Şöyle yazmıştı: "Yaparsan iyi olur çünkü çocuğun daha çok para kazanmasını isteyeceğinden Prusya ve Rusya işini sana verebilir. Eğer çocuk kârdan çeyrek pay alırsa biz de kâr ederiz."

Rus tahsisatı anlaşması gerçekten de *Meistergeschaft*'tı –Britanya hükümeti, Gervais ve hepsinden çok Rothschildler açısından. İngiltere'den aldıkları yüzde ikilik komisyona yüzde ikilik masraf ve Rus hükümetinden alacakları yüzde dört de eklendiğinde anlaşmanın dört milyon thaler'lik ilk kısmından kârları yüzde sekiz oldu. Sonraki ödemeler de (3,7 milyon frank ve 5,3 milyon thaler) benzer derecede kârlıydı. Diğer devletler de tahsisatlarını nakit paraya çevirebilmek adına kayda değer komisyonlar ödemeye hevesliydi. Schwerin'deki James, Mecklenburg hükümetinin "paraya ekmek kadar ihtiyacı olduğunu" ve Rothschildler "peşin ödemeyi" kabul ettikleri takdirde 1,5 milyon thaler'lik tahsisatın yüzde 30'una kadarından vazgeçmeye –ve yüzde beş komisyon ödemeye– razı olduklarını bildirdi. James keyifle "parayı derhal alabilmek için ne istersek yapmaya hazırlar" diye yazdı. Geri dönen Fransa Kralı XVIII. Louis, Fransız tahvili şeklinde Rothschildlerden para tedarik edenler arasındaydı. Dalberg'in gidişi sonrası ve elektörün dönüşü öncesinde asgarî seviyedeki bir idarenin ülkeden geçen Müttefik orduların talep ettiği masrafları karşılamak

için çırpındığı Hesse-Kassel de çok kolay bir avdı. Zaten kıt olan tahıla Rus İkinci Kolordusu el koyduğundan ve Harp Hazinesi'nde tek kuruş kalmadığından, çaresizlik içerisindeki Wilhelm'in memurları Rothschildlerden 250 bin gulden borç istedi. Başta sekiz aylığına verilen bu borcun bir kısmı "talan edilmiş ve bitkin halktan" yeterli vergi toplamak mümkün olmadığından uzatıldı.

Prusya'nın tahsisatını halletmek ise hem çok daha meşakkatli hem de daha az kârlı oldu. Bunun bir nedeni Prusyalı müzakerecilerin Gervais kadar mülayim olmamalarıydı. Kardeşler Maliye Nazırı Prens Bülow ile Prens Hardenberg'in danışmanı Christian Rother'a teklifte bulunsalar da, Herries'in tavsiyelerinin müspet etkisine rağmen, sadece lakayt bir tepki alabildiler. James toplam değeri bir milyon thaler olan üç taksit için anlaşmayı başarsa da, Prusyalılar istediği yüzde ikilik komisyonu çok yüksek bularak reddettiler. James "Rusya'dan para çıkar ama Prusya'dan çıkmaz" dedi. Altı ay sonra ilk hükmünü değiştirmek için bir neden görmüyordu: Diğer bir teklifi reddedilince "Prusyalılarla iş yapmaktan hiç haz etmiyorum" diye homurdandı. Nihayetinde kardeşler komisyon almaktan tümüyle vazgeçmek zorunda kaldılar ve anlaşmadan başta bekledikleri den daha fazla, yani yüzde üç kâr etmelerine rağmen hiç değilse gelecekte daha kârlı olabileceğinden, Berlin'de de kendilerine bir yer edindikleri düşüncesiyle kendilerini teselli etmekle yetindiler. James "her hâlükârda artık, Tanrıya şükür, bu işin parçası olduk ve ileride Prusya sarayıyla temas kurabilmemizde bize büyük faydası olacak" yorumu yaptı.

Avusturya sarayı ile "temas kurmak" ise hâlâ çok zordu. 1813 Treplitz Anlaşması'na göre Avusturyalılara bir milyon pound'luk tahsisat ödenecekti ve Ocak 1814 tarihli Chaumont Anlaşması'yla toplam meblağ üçte iki artarak aylık 138 bin 888 pound taksitlerle ödenecek hale geldi. Fransa'nın mağlubiyetinin akabinde toplam meblağ 555 bin 555 pound'a düşürüldü. Rothschildler yine bu para nakliyesini halletmeye talip olup her zamanki gibi Herries tarafından desteklendiler. Şartlar fazlasıyla cömertti: Rothschildler gönüllü olarak komisyon almaktan feragat ettikleri gibi sterlini guldene, 1 pound 8,48 gulden oranıyla çevirmeyi kabul ettiler. Fakat Avusturya hazinedarının yardımcısı Barbier ile amiri maliye nazırı Kont Ugarte, Viyana bankalarının kullanılması gerektiği düşüncesiyle teklifi reddetti. Avusturya'dan Belçika'ya (işgalin maliyetini ödemek için) para nakliyesine dair ikinci bir teklif daha Avusturyalılar, Rothschildlerin teklifine kabulü mümkün olmayan şartlar eklediklerinden suya düştü.[2]

1814'te Rothschildlerin yapmayı başardığı tüm devletler arası ödemelerde bir nokta müşterekti: Her örnekte en az iki (bazen üç) kâr etme yolu vardı. İlki ve en bariz olanı, yüzde sekiz ila yüzde sıfır arasında değişebilecek oranlarda

2 Bu iş, anlaşılan Rothschildlere teklif edilenlerden daha kötü şartlarla Bethman Brothers'a verildi –Viyana'nın kendi bankalarını tercihe devam ettiklerinin göstergesidir.

komisyon almaktı. İkincisi –potansiyel olarak hem daha kârlı hem de daha riskli– o dönemde sıkça rastlanan döviz kurlarındaki ani ve büyük değişimlerden istifade etmekti. Normalde hiç de cazip olmayan Prusya para nakliyesini kârlı hale getiren bu olup diğer nakliyelerin çoğunda da bu yola başvurulmuşa benziyordu. Kardeşlerin bulundukları yere göre değişen döviz kurlarından kâr etmeleri –bilhassa savaş zamanında– müşterek bir Avrupa kambiyo piyasasının olmaması ve –1814-15'te zirvesine çıkan– siyasi istikrarsızlığın neticesiydi. Herhangi bir günde sterline endeksli bir tahvil ya da kambiyo senedi gulden olarak Londra, Amsterdam ya da Frankfurt'ta çok farklı kıymetlerde olabilirdi. Arbitraj işlemlerinin maksadı bir yerden ucuz parayı alıp onu başka bir yerde pahalıya satarak bu farklardan kâr elde etmeye çalışmaktı. Benzer şekilde thaler ya da duka kuru kısa süre içerisinde büyük değişiklik arz edebilirdi. Vadeli döviz spekülasyonu belli bir tarihte yapılacak işlem demekti, yani belli bir para birimi en ucuz olduğunda satın alınıp en pahalı olduğunda da satılırdı.

Rothschild kardeşler tam da bu işlemleri en kârlı biçimde yapacak yerlerdeydiler. Frankfurt ve Londra'da kalıcı, Amsterdam ve Paris'te geçici şubeleri olan kardeşler aynı zamanda Berlin, Prag gibi uzak mekânlara da iş seyahatlerine çıkıyordu. Üstelik Herries'le olan ilişkileri sayesinde rakipleri karşısında büyük bir avantaja sahiptiler. Yabancı para birimlerindeki dalgalanmaların nedenlerinden biri de, Rothschildlerin ifa etmekle yükümlü olduğu, Britanya'dan kıta Avrupa'sına yapılan para nakilleriydi. 1814 senesinden çok önce İngiliz gözlemciler sterlin banknotlarıyla büyük miktarda yabancı para satın alınmasının pound'un değerinin düşmesine neden olduğunu fark ettiler. İngiliz ödeme dengesindeki açık ne kadar büyük olursa –yani karşılıksız ne kadar tahsisat ödemesi yapılırsa– pound'un kambiyo rayici de o kadar düşüyordu. Nathan'ın tahsisat nakliyesi işini alabilmesinin en önemli nedeni, Herries'e bu nakliyelerin asgari kambiyo rayici üzerinden yapılacağına dair teminat vermiş olmasıydı ve kardeşler bu teminatlarına sadık kalmayı sürdürerek Herries'in gözündeki değerlerini korumayı bildiler (James'in İngiliz bakış açısından Rus tahsisat nakliyesini bir "şaheser" olarak tasvir etmesinin nedeni budur). Aynı zamanda Rothschildler farklı piyasalardaki bu işlemlerin neticelerini kendi menfaatlerine kullanarak büyük ölçüde kâr etmeyi de başardılar.

İşin sırrı pound'un kur oranını kontrol edebilmek olup o dönemde kardeşlerin en büyük endişesi de buydu. Haziran 1811 gibi erken bir tarihte Manş Kanalı'nın karşısına ilk kez altın külçesi kaçırmaya başladıkları zaman Amschel James'i "Kudüs'teki (Londra) kur oranını çok yükseltmekle" suçlamıştı (aslında kastettiği pound'un frank karşısında değer kaybetmesiydi); ertesi sene James Nathan'a gönderdiği mektuplarda sürekli olarak frangın değerinin yükselmesine mani olmaya çalıştığını söylüyordu. Nathan'ı "Kuru benim yapabildiğimden daha düşük tutmak mümkün değil" diyerek temin etti. Bu ilk

tecrübeler Rothschildlerin Herries adına büyük miktarda para naklederken kur değer kayıplarından nasıl uzak durmayı başarabildiklerini açıklar. Nathan'ın "Hollanda ve Frankfurt tahvilleri satın alımında 700 bin pound ödediği halde piyasayı hiç etkilemeyip heyecanlandırmaması..." Herries'i hem şaşırtmış hem de mutlu etmişti: "... Kur oranı işlemin yapıldığı zamandan daha iyi... Yabancı bir nazır ya da mutemet 100 bin pound'luk bir işlem yapmış olsaydı Rothschild'in yaptığı işlemin on katı etkiye neden olurdu." Paris'in müttefik orduların eline geçmesiyle haliyle pound'un değeri arttı ama tahsisatların ödenmeye devam edilmesiyle tekrar düştü. Bu nedenle Rothschildler bunu daha da ileri götürmek için müdahale etti. Artık piyasalar Rothschildlerin önderliğini kabul etmeye başlamıştı. Carl "Biz satın aldığımızda herkes satın alır" dedi. Bunu, Rothschildler "İngiliz hükümeti adına hareket edip yaptıklarını pound sterlinin değerini artırmak için yaparlar" " ifadesiyle örtüşen yaygın kanaatten de anlamak mümkündür. "Bunu yapmakta da son derece başarılı olduk."

Gerçekte Rothschildlerin pound'un değerini yüksek tutmak için kendine has nedenleri vardı. Ancak pound'un hareketleri tahmin edilebilir hale gelince büyük tahsisat nakillerine dayanarak kârlı arbitraj işlemleri yapmak mümkündü. Mesela Mayıs 1814'te Salomon, Nathan'ın dikkatini Paris ile Londra'daki altın fiyatları arasındaki farka çekti. Bir ay sonra da Nathan, James'i Frankfurt'ta değeri düşük pound almaya teşvik etti. Gervais'e yapılan tahsisat ödemeleri kur oranı farklarından art arda kâr edilmesini sağladı. Mesela Amschel, temmuz ayında dukanın louis d'or karşısındaki değerinden istifade etmek için Berlin'e gitti. Ağustos ve eylül aylarında Gervais'e teslim edilen duka James tarafından düşük fiyata Amsterdam'dan satın alınmış olup fazladan yüzde dört kâr elde etmelerini sağladı.

Rothschildlerin elde ettikleri kârda aslan payını üstlenen bu tür işlemler böyle hayati bir dönemde ifa edilmişti. Amschel savaştan sonra pound'un değeri fırladığında Salomon'a yazdığı mektupta yarı şaka yarı ciddi şunları söyledi: "Bildiğin gibi yapıp Frankfurt şubesine bir milyon frank, Paris şubesine bir milyon louis d'or ve Londra şubesine de bir milyon pound kazandırırsan, seni *Grande Armee* nişanıyla ödüllendirirler!" Yine de bu stratejinin çok riskli olduğunu unutmamak gerekir. Rusya ve Prusya'ya tahsisatları zamanında ulaştırabilmek için gereken nakdi toplamak gittikçe zorlaşıyordu. Frankfurt şubesi pek çok kez tüm kredi kaynaklarının kuruduğunu gördü ve Carl ile Amschel sürekli olarak Nathan'ın yutabileceğinden büyük lokmayı ısırdığından şikâyet ettiler. Carl 600 bin gulden toplamanın "basit bir şey olmadığından" sızlandı. Aynı zamanda bu tahsisat ödemelerine müdahil olan devletler de Rothschildlerin onların sırtından bu derece kâr etmesinden rahatsız oldular. Hatta Herries ile Gervais bile kimi zaman olup bitenden şikâyet ederken Prusya hükümeti ağustos ayında pound'un değerindeki beklenmeyen düşüşün

neden olduğu zararın bir kısmını Rothschildlerin üzerine yıktı. Avusturya ile yapılan müzakerelerde de kur oranları aşılmaz bir engel haline geldi.

Üstelik arbitraj ve vadeli döviz işlemlerinin başarısı tümüyle süratli haberleşmeye bağlıydı. Kardeşler döviz piyasalarını etkileyebilecek haberleri devamlı olarak birbirlerine aktardılar: yeni bir tahsisat ödemesi yapılması, yeni bir askerî harekât ihtimali, kısa süre sonra imzalanacak bir sulh akdi. Daha önce de gördüğümüz üzere kendi ulakları vasıtasıyla bu haberleri resmî kanallar ya da posta hizmetlerinden çok daha süratli gönderebiliyorlardı. Yine de aradaki zaman farkı büyük olup Nathan'dan sürekli haberleşme sistemini daha da hızlandırması isteniyordu. Amsterdam'da pound'un değeri yüzde altı arttığında James telaşla ne yapması gerektiğini sordu:

> "Sevgili Nathan, eğer tahsisatların kesileceğini düşünüyorsan, o zaman kur oranları mutlaka yükselecektir çünkü daha az kâğıt olacak. Fakat daha fazla nakil olacağını düşünüyorsan, o zaman kur yine düşecektir... Bu kur oranlarının ne olacağını kestirmek artık mümkün değil. Sevgili kardeşim Nathan, fikrini bildirmek için bana mektup göndermemen çok fena çünkü şu an orada neler olup bittiğini bilmem çok önemli."

Amschel, Londra'dan en yeni haberleri alabilme konusunda o derece telaşlıydı ki, Nathan'dan mektuplarını birden fazla yoldan göndermesini –Paris, Amsterdam ve Dunkerque üzerinden– ve postanedeki adamının bir bakışta döviz kuru artıyor mu (mavi) yoksa düşüyor mu (kırmızı) anlayabilmesi için farklı renkte zarflar kullanmasını istedi.

Hızlı haberleşmenin tüm nimetlerine rağmen hâlâ hata yapmak mümkündü. Temmuz 1814'te Nathan hiç beklenmeyecek biçimde –"çıldırmış gibi"– Frankfurt'taki kardeşlerine 100 bin pound'dan fazla para gönderdi. Bu da Frankfurt'ta pound'un değerinin düşmesine neden oldu; değer düşüklüğü ağustosta da devam edip Amsterdam'a sirayet edince "buhrandaki" Carl, Nathan'ın piyasanın kontrolünü kaybedeceğinden korkmaya başladı. Salomon endişeyle Nathan'ı "pound'un değerini belli bir seviyenin altına düşürmemesi" hususunda ikaz etti: "Eğer dikkat etmezsen borsanın hâkimi olarak kalmaya devam edemezsin." Bu sorun halledilse bile kıta Avrupa'sında pound'a olan güven büyük hasar gördü. Bu endişeler Amschel'in süregelen kendine güveniyle daha da arttı (bunun nedeni, korktuğu gibi, kötü haberin ona vaktinde ulaşmaması olabilir). Carl sterlinin değeri hakkında tahminde bulunmaya çalışmaktan vazgeçilmesi gerektiğini düşünmeye başladı:

> Ama bunu Amschel'e (Berlin'de) yazarsan kesin tam zıddını yapıp hiç düşünmeden hemen sterlin alacaktır. Ne çektiğimi hiç kimse hayal bile edemez. Leipzig'e gelir gelmez 136'dan 10 bin pound aldı. Pound'un

> 140'a çıkacağını zannediyordu ama 140 olsa bile yine de satacağı şüpheli. Çünkü o zaman da belki 150'ye çıkar diye beklemeye başlayacak... O yüzden eğer ona mektup gönderirsen aklında sabit bir miktar olsun ve ona o miktarın yarısını söyle çünkü zaten fazlasını alacağı muhakkak.

Amschel hatasını anladığında bunu "hayret verici" buldu –Berlin'de sterlinin değerinin düşmesinden sorumlu tutulmasına ise daha çok hayret etti! Kardeşlerinin tenkitlerine sinirlenerek "bundan daha temkinli olmam mümkün mü?" diye tersledi. "Siz ıslanmadan yağmurda yürümek istiyorsunuz." Salomon'un kanaati Nathan'ın boyundan büyük işlere kalkıştığı yönündeydi: "Dünya üzerinde hiç kimse belli bir tarihte pound'un değerini sabitleyemez. Bunu ancak para planını tatbik etmek adına bir senede yarım milyon pound'u riske atmayı göze alabilen bir devlet yapabilir... Pound'un fiyatının düşmesine mani olmak için sterlin satın almanın bir manası olduğunu zannetmiyorum, çünkü dünya üzerinde bu paradan zaten çok fazla var." James stratejinin değiştirilmesini bile önerdi: değer düşmesinin devam edeceğini varsayarak pound borcuna girmek. Ancak kademeli olarak –Nathan'ın "elinden geldiği kadar gayret ederek" para değerini tekrar yükseltmesiyle– kardeşlerin pound'a olan güveni geri geldi. Kasıma gelindiğinde James bir kez daha pound'un yükselmesi için kendisinin sadece Hamburg borsasında "görülmesinin" bile yeterli olacağını söylerken, aynısı yeni yılın başındaki Berlin ziyaretinde de geçerliydi.[3] Şubata gelindiğinde kendinden emin biçimde Nathan'a "Paris'te pound'un değerinin yükselip düşmesi tümüyle benim elimde" dedi.

Tahsisat işinde para kazanmanın (çok da farklı olmayan) bir yolu daha vardı: tahvil fiyatlarındaki dalgalanmalar üzerine spekülasyon yapmak. Kur oranları gibi tahvil fiyatları da büyük uluslararası ödemelere karşı son derece hassas olup aynı zamanda siyasi gelişmelerle ilişkiliydi. Mesela Şubat ile Ekim 1812 tarihleri arasında Fransız işgali nedeniyle devlet borçlarının faiz ödemeleri askıya alındığından, Rus tahvillerinin itibari kıymeti yüzde 65'ten yüzde 25'e düştü. İşgalcilerin Moskova'dan çekildikleri haberiyle bu değer toparlanma başladı: 30 Kasım'da Amsterdam'da değerleri 35'ken Mart 1813'e kadar 50'ye yükseldi ve Napoléon'un Saksonya'daki zaferleri üzerine haziranda tekrar 41'e düştü. Müttefiklerin zafer kazanacağı ihtimali arttıkça Rus tahvilleri de toparlandı, İngiltere'den gelen tahsisat faiz ödemelerinin tekrar başlayacağı manasına geliyordu. O nedenle Fransa'nın yenileceğini tahmin eden herhangi birisi açısından Britanya'nın müttefiki olan bir ülkenin tahvillerini yükselmeden almak gayet makuldü. Rothschildler de bunu yapmaya kalksa da biraz geç kaldılar. Nathan, kayınbiraderi Moses Montefiore'yi Paris'e spekülatif satın alım yapması için gönderene kadar Rus tahvillerinin değeri itibari kıymetine

3 Prusya tahsisatı anlaşmasını sıfırdan makul yüzde üçe çıkaran bu oldu.

yaklaşmıştı. Buna rağmen James onların değerinin daha da yükseleceğini düşünüyordu çünkü (Gervais'ten) faiz ödemelerinin yakında başlayacağı haberini almıştı. Amschel de ağustosta komşu devletlerden makul miktarlarda tahvil satın aldı. Mart 1815'te benzer tahminler üzerine Rothschildlerin yaptığı satın alımlar Avusturya tahvillerinin yükselmesine neden oldu. Fakat bu tür işlemlerden kazanılan para çok daha büyük ölçeklerde yapılan arbitraj ve vadeli döviz spekülasyonlarından kazanılandan daha azmış gibi görünmektedir. Hatta son tahvil alımından muhtemelen zarar ettiler –bunun nedenleri ileride açıklığa kavuşacaktı.

Nathan'ın Waterloo'su

Fransa mağlup olup Napoléon sürgün edilir edilmez tahsisat ödemelerinin de çok geçmeden biteceği anlaşıldı –ya da öyle düşünüldü. Ayrıca görünürde başka bir yeni ve büyük para kazanma fırsatı da yoktu. 1814 senesinde Fransızların iktisadi hedefi savaş tazminatı ödememekti. 1800'den önceki Fransız devlet borçları assignat enflasyonu yüzünden büyük ölçüde silinip gitse de, Napoléon'un savaşları yüzünden yeni iç borç 1,27 milyar franga yükselirken, rentes perpetuelles (İngiliz consol'larının Fransız muadili) 58'de kaldı (itibari kıymetinde yüzde 42 daha düşük). Napoléon banknot basma yetkisini sadece Fransa Merkez Bankası'na vererek para biriminde reform yapıp yeni frangı çifte metal (altın ve gümüş) standardına getirdi. Fakat 1814'e gelindiğinde Paris'teki kıymetli metal stoku tükenme noktasına gelmişti. O nedenle muzaffer müttefikler ihya edilen Burbon rejiminden Fransa'nın askerî işgal maliyetine vadeli bons royaux şeklinde mütevazı bir katkıda bulunmasını istediler. Rothschildlerin, İngiliz tahsisat ödemelerindeki rolü dikkate alındığında, bu işlemde pay sahibi olmayı bekledikleri muhtemeldir. Ama hüsrana uğradılar. Rusya'ya frankla yapılan bazı ödemeleri onlar halletse de bons royaux'lardaki Avusturya paylarını yüzde 0,5 oranıyla nakde çevirme tekliflerine ek olarak müttefik devletlere yaptıkları diğer teklifler de reddedildi.

O nedenle Napoléon'un 1 Mart 1815 tarihinde Elba'dan geri dönüşü Rothschildler açısından tarif edilemez derecede büyük bir fırsat oldu. Kardeşler tam da barıştan zararlı çıkacakmış gibi görünürken, Bonapart'ın "Yüz Günü" Avrupa'yı tekrar savaşa sürükleyip Rothschildleri bir kez daha eski konumlarına yükseltti. Rothschild efsanesinin temelinde Nathan'ın 1815 senesindeki dramatik hadiselerden istifade ettiği fikri yatar: devamlı olarak iddia edildiğine göre Napoléon'un Waterloo'da yenildiği haberini –hükümetten bile daha önce– ilk alan kişi olarak Nathan, borsaya büyük miktarda para yatırır. Bu efsanenin en meşhur kısmı (Nathan'ın bizzat muharebeye iştirak ederek Wellington'la birlikte at sürmesi ve fırtınalı bir gecede Ostend'den Dover'a geçerek 20 ila 135 milyon pound arasında kâr etmesi)– uzun zaman

önce çürütüldü. Yine de tarihçiler –buna Victor Rothschild de dâhildir– Rothschildlerin savaşın tekrar başlamasından ve nihai müttefik zaferinden bir şekilde faydalandığını varsaymaya devam etti. Muharebeden hemen sonra İngiliz devlet tahvillerini satın alarak kazandıkları para 10 bin pound'un biraz üzerinde olsa da, Waterloo seferinden elde ettikleri toplam kârın bir milyon pound civarında olduğu iddia edildi.

Hikâyenin aslı başkadır. Savaşın tekrar başlamasıyla 1814'teki kârlı iş ortamına geri dönülecekmiş gibi göründüğü doğrudur, fakat bunun nedeni consol'lar üzerindeki etkisi değildir çünkü daha önce gördüğümüz üzere bu, Nathan açısından nispeten daha önemsizdi. (1815'te yeni tahvil çıkarma yetkisi Baringlere verildi). Asıl önemli olan tekrar Herries ile iş yapmaya başlamalarıydı çünkü Herries, Napoléon'un geri dönmesi yüzünden geçen sene olduğu gibi tekrar İngiltere'den kıta Avrupa'sına para nakledilmesi gerekeceğini düşünüyordu. Bir noktaya kadar bu doğruydu. Fakat Rothschildlerin mektuplarından anlaşıldığı üzere Wellington ve İngiltere'nin müttefiklerine yapılacak ödemelere talip olmak 1814'tekinden çok daha zordu. Hatta Waterloo'dan önceki ve sonraki kritik dönemde kardeşlerin yaptığı bir dizi hesap hatasının onlara kârdan ziyade zarar getirmiş olması muhtemeldir. Bu hadisede gerçek, efsanenin tam zıddıymış gibi görünmektedir.

Öncelikle Napoléon'un dönüşü, Nathan'ın tabiriyle, Rothschildler açısından "nahoş bir haberden" başka bir şey değildi. Mart başında kardeşler Viyana ve Londra'daki borsaların yükseleceğini varsayarak Avusturya hisseleri aldılar. Elba'dan kaçış haberi 10 Mart'ta Nathan'ın kulağına geldiğinde bu ihtimal uçup gitti. Salomon'a gönderdiği mektupta "Borsada durgunluk olacak... Ve sana büyük miktarda para göndermem mümkün değil" dedi. Paris'teki etkisi daha da beterdi: James "hâlihazırda iş yapmaya devam etmek mümkün değil" diye bildirdi. Nathan'ın faaliyetlerini mevcut duruma göre düzenlediği doğrudur. Britanya hükümetinin bir kez daha kıta Avrupa'sında nakit paraya ihtiyacı olacağını farz ederek Londra'da külçe altın almaya başlayıp sonra da Wellington'a göndermesi için onları Herries'e sattı. Söz konusu paranın miktarı muazzamdı: sadece nisanın ilk haftasında Nathan "100 bin guinea altın, 50 bin pound yabancı ve 100 binden fazla İspanyol doları... Ve yaklaşık 200 bin pound'luk tahvil satın aldı." Nathan, Herries'e teklif edebileceği miktarı azamiye çıkarabilmek adına "ordu adına altın satın alıp Londra'ya göndermeleri için" Salomon'u Amsterdam'a, James'i de Hamburg'a gönderdi. Kıtaya ilk sevkiyat –üç bin pound değerinde üç külçe – 4 Nisan'da yola çıktı; 1 Mayıs'ta bunu yaklaşık 28 bin pound'luk olanı takip etmiş olup 13 Haziran'a gelindiğinde 250 bin pound'dan daha fazla gönderilmişti. 22 Nisan'da Nathan, Herries'e 80 bin pound civarında altın sattı; 20 Ekim'e gelindiğinde tedarik ettiği altın paraların toplam kıymeti 2 milyon 136 bin 916 pound'a çıkmıştı

–884 sandık ve 55 fıçıyı doldurmaya yeterdi. İlaveten Britanya'nın müttefiklerine gönderilecek, zirvede olduğu dönemde misli görülmemiş biçimde ayda bir milyon pound'a çıkmış olan yeni tahsisatları ulaştırmayı da tekrar teklif etti. Bu sefer sadece Rusya'yla Prusya değil geçmişte çok naz yapan Avusturya da Rothschildlerin yapacağı ödemeye razı olmaktan başka çare bulamadı –Saksonya, Baden, Württemberg, Bavyera, Saxe-Weimar, Hesse, Danimarka, Sardunya gibi devletler de bu listeye dâhildi. Hepsi toplandığında 1815'te Herries'in Nathan'la olan hesabı 9 milyon 789 binç 778 pound'a çıktı.[4]

Bu nakliyelerden alınan komisyonların 1814'te olduğu gibi yüzde iki ila altı arasında olduğunu varsayarsak, elde ettikleri kârın 390 bin pound civarında olduğunu söylemek mümkündür. Yine de bu tür para nakillerinde asıl kâr etme aracı, 1814'te olduğu gibi, kur oranlarındaki dalgalanmaydı. Nathan'ın Londra'da külçe satın almasıyla pound'un değeri düşünce altının fiyatı yüzde 23 arttı. Bu büyük bir kumardı çünkü mart ayında İngiltere'nin Bonapart'la tekrar harbe girip girmeyeceği meçhuldü. (Bu ertelenmiş olsaydı kimsenin istemediği değeri düşük külçeler Nathan'ın elinde kalırdı.) Sonunda savaş kararı kesinleştiğinde Nathan bir kez daha pound'un kur oranını kıta Avrupa'sındaki para birimlerine kıyasla güçlendirmeyi denedi –pound'un değerini 17,50 franktan 22 franga çıkardığı söylendi. Rothschildlerin "başkomutanı" kur oranlarını dilediği gibi değiştirme hususunda artık kendine güveniyordu: James'e "Hiçbir şeyden dolayı tedirgin olma" dedi. "Buradaki kaynaklarımız aslandan farksız, her talebi karşılamaya fazlasıyla yeter de artar bile." Carl'a gönderdiği mektupta da benzer şekilde keyifliydi: "Kur oranındaki ufak dalgalanmalar beni etkilemez... Tam tersi piyasaya hükmetmemi sağlar." Nathan, Herries'le yaptığı son anlaşmanın hiçbir risk taşımadığından da emindi çünkü kıtaya sevk ettiği her meblağı derhal tazmin edebilecekti (oysaki geçmişte devlete peşin ödeme yapmaya mecbur kalmıştı).

Fakat iki önemli noktada hesap hatası yaptı: ilki, Napoléon'u yenmek için yapılacak savaşın yine çok uzun süreceğini zannetmek, ikincisi de bir sene önce kıta Avrupa'sını felç ederek tüm rakipleri silip süpüren mali felcin çabucak geri döneceğini varsaymak. Oysaki Napoléon'un Elba'dan dönüşüyle Waterloo'da yenilişi arasından sadece üç ay geçti ve o darada kayda değer bir askerî faaliyet olmadı. Bu yüzden Rothschildlerin Amsterdam, Hamburg ve Frankfurt'taki rakipleri para piyasalarında, 1814'ten farklı olarak, rekabet edebilecek durumdaydılar. İlk sorun alametinin kendisini gösterdiği yer olan Hamburg'da James –Nathan'ı hüsrana uğratacak biçimde– külçe satın alımında kur oranını değiştiremediğini gördü. Sonra da Amsterdam'dan Wellington'ın elinde ihtiyacından çok daha fazla külçe olduğu haberi gelince, 5 Mayıs'ta Nathan "Çok fazla

4 Herries ileride, 1814 ila 1815'te "tek bir güvenilir aracı" tarafından nakledilen miktarın 18 milyon pound olduğunu söyledi.

madeni para gönderdiğim için hükümet bugünden itibaren faaliyetlerime son vermemi emretti" diye bildirdi. Öfkeyle suçu James'in üzerine attı:

> Sana defalarca tekrar ettiğim talimatlarımı neden takip etmediğini bir türlü aklım almıyor... Bana verdiğin zararın farkında olmadığını varsayıyorum... Senin dikkatsizliğin yüzünden beklediğimin en az sekizde yedisini kaybettim. Daha önce zikrettiğim ve sürekli suçlandığım *çünkü bunlar benim değil hükümetin emirleridir* cümlesinin sonucunun ne olacağını zannediyorsun? Londra'dan tek bir tahvil almak için bile sakın madenî ya da kâğıt para almaya devam etme. Eğer edersen faaliyetlerini kesinlikle desteklemem ve senetlerini kabul etmeyip protesto ederim. Umarım bunu bir daha tekrarlamak zorunda kalmam.

Fakat bunun James'in hatasını olduğunu söylemek çok zor. Mesele – Davidson'ın da belirttiği üzere– Rothschildlerin Hamburg ve Amsterdam'dan Londra'ya taşıdığı altını tekrar kıta Avrupa'sına getirmek gibi bir saçmalık yaptığını fark eden Hecksher gibi kıta bankacılarının James'e müdahale etmesinden ibaretti:

> Londra'dan yola çıktığımda levazım sorumlusu Bay R'nin en büyük derdi bulabildiği kadar çok altın külçesi bulabilmekti. Bunu yapabilmek için de Londra'ya göndermekten başka çare yoktu. Fakat her şeyin gidişatı değişti ve uzun süredir beklenen savaş hâlâ hazırlık halinde kalıp asıl çatışmalar başlamadığından, külçeleri her yerden toplamak mümkündü. Üstelik Bony tekrar Fransa'yı ele geçirdiğinde bankalar bu tür bir işe girmeye pek de istekli olmayıp pay kapmaya daha hevesliymiş gibi görünüyorlardı.

James –mahcup halde Paris'e geri gönderilmişti– ile Salomon sterlindeki bu düşüşü tersine çevirmeye çalışan Amsterdam'daki Carl'ın yanına gitse de olan olmuştu.

İşte bu noktada Waterloo'da kazanılan zaferle askerî durum da zirvesine ulaştı. Başta Napoléon'un yenildiği haberini almanın sevindirici olduğuna şüphe yoktur. Rothschild ulakları süratleri sayesinde beşinci ve özel bültenin gazete türevini –18 Haziran gecesi Brüksel'de yayımlandı– Dunkerque ve Deal üzerinden 19 Haziran gecesi New Court'a ulaştırdılar. Bu, muzaffer Wellington ile Blücher'in muharebe meydanında bir araya gelmesinden sadece yirmi dört ve Binbaşı Henry Percy'nin Wellington'ın resmî mektubunu üyeleri Lord Harrowby'nin evinde akşam yemeğinde olan (21 Haziran akşamı saat on bir) kabineye ulaştırmasından kırk sekiz saat önceydi. Nathan'a bu bilgi o kadar erken gelmişti ki, ayın 20'sinde kendisi hükümete ilettiğinde ona

inanmadılar; Ghent'ten gelen ikinci Rothschild ulağına da itimat edilmedi.[5] Fakat ona ne kadar erken ulaşmış olursa olsun Waterloo'dan gelen haberin Nathan açısından hiçbir iyi tarafı yoktu. Savaşın bu kadar çabuk sona ereceğini hiç hesaba katmamıştı. Gerçekten de muharebeden sadece beş gün evvel Amsterdam'da İngiliz hükümeti için yeni bir milyon pound'luk kredi ayarlamış olup ulakları Londra'ya doğru yola çıktığında o Baden'e yapılacak tahsisatı düzenlemekle meşguldü. Fakat Waterloo yüzünden Fransız aleyhtarı ittifak adına yürüttüğü mali operasyon aniden ve son derece namüsait biçimde sona erebilirdi. Çünkü kardeşlerin elinde bolca değeri düşük altın külçesine ek olarak Amsterdam'da satılması gereken bir milyon pound'dan daha değerli hazine tahvili kalmıştı. Barış anlaşması imzalanır imzalanmaz sona erecek olan yarım kalmış tahsisat sözleşmeleri de cabasıydı. Savaşın bitmek üzere olduğunu tasdik eden haberler New Court'a gelmeye devam ettikçe Nathan efsanede iddia edildiği gibi muazzam miktarda kâr elde etmek yerine çok büyük oranda zarar etme riskiyle karşı karşıya kaldı. İngiliz ordusundaki temsilcisi John Roworth, Mons'tan Genappe'ye yürüyerek yaptığı zahmetli seyahati "gündüz kavurucu güneşin altında ve toz bulutları içerisinde yürüdüm" ve geceleri de "yerde top namlularının altında uyudum" diye tasvir etti. Fakat nihayet Wellington'ın tuğgenerali Dunmore'a denk gelmeyi başarınca, kendisine 230 bin pound değerindeki istenmeyen Prusya paraları iade edildi.

Nathan, kardeşlerine Wellington'ın askerî hazinesine para göndermeye devam etmelerini söylese de, artık bu işten kâr etmenin zamanı geçmişti. Temmuz sonuna doğru "telaşa kapılan" Carl askerî hazineye yapılan ödemeleri durdurdu. İki ay sonra James'in elindeki nakit o derece azaldı ki, o da aynısını yaptı. Frankfurt'taki Amschel ise tam tersine para içinde "yüzüyordu" ama o parayı da isteyen yoktu. Carl "ordunun yeterince parası olduğundan ordu için para bulmamıza gerek kalmadı" diye itiraf etti. Sene sonunda James paraların bir kısmını geri alabilme umuduyla Drummond'a Paris'te faizle para yatırmasını teklif etmeye mecbur kalacak hale geldi –bu teklif derhal reddedildi. Çok daha ciddi sorunların baş gösterdiği Amsterdam'da Carl, Nathan ile Herries arasında mutabık kalınan nispeten mütevazı bozdurma oranıyla İngiliz hazine tahvillerini satamadığını gördü. Gerçekten de aniden barış ortamının belirmesi yüzünden Amsterdam piyasası uzun vadeli bu türden tahvillerle dolduğundan, satabilmek neredeyse imkânsızdı ve bu da kardeşlerin bir kez daha suçu birbirlerinin üzerine yıkmalarına neden oldu.[6] Fransa'nın yenilgisi tahsisat işini de batırdı. Berlin'deki James'in Prusya hükümeti ile yapmakta olduğu müzakere

5 Nathan'a ulaşan haber saklanmamış olsa da bir mektup onun kaynağının muharebe meydanının dokuz kilometre yakınındaki bir Hollandalı olduğunu teyit etmektedir.

6 Bu tahvillerden 3 milyon pound'luk satmaya niyetli olan Nathan, Amsterdam piyasasındaki ilgisizlik yüzünden her zamanki gibi Carl'ı suçladı.

Waterloo haberiyle pound kur oranının fırlaması yüzünden karıştı. Diğer Alman devletleri de hemen alacakları tahsisat için daha münasip kur oranları talep etmeye başladılar. Kardeşlerin başlarına gelenler yetmezmiş gibi bir de aile trajedisi yaşandı: Kız kardeşleri Julie otuz beş yaşında öldü. Waterloo'dan sadece iki hafta sonra Nathan, Carl'a "moralimin ne kadar bozuk olduğunu anlatamam" diye itiraf etti. "Bu halde istediğim şekilde işe devam etmem mümkün olmuyor. Kız kardeşimizin ölüm haberiyle dengem tümüyle bozulduğundan bugün doğru düzgün hiçbir iş yapmadım." Wellington'ın kazandığı zaferi takip eden dönem Rothschildler açısından son derece kârlı olmak yerine tam bir kriz dönemiydi. Londra'daki ne yapacağını bilemeyen Nathan hasarı olabildiğince kontrol altına almayı denedi; işte şirketin İngiliz hisselerini satın almasını bu bağlamda ele almamız gerekir. 20 Temmuz'da Londra *Courier'in* akşam baskısında Nathan'ın "büyük miktarda hisse" satın aldığı haberi çıktı. Bir hafta sonra Roworth, Nathan'ın "Waterloo'da kazanılan zaferin haberini erken almanın faydasını fazlasıyla gördüğünü" duyup sonraki menkul kıymet alımlarında "eğer senin fikrine göre bundan kâr etmek mümkünse ben de iştirak etmek istiyorum" dedi. Bu nedenle insanlar Nathan'ın consol'ları muharebenin neticesine dair önceden bilgi sahibi olmasına dayanarak satın aldığını zannetmeye başladılar. Oysaki bu şekilde elde edilen kâr pek de matah bir şey değildi. Victor Rothschild'in de şüpheye yer bırakmayacak biçimde ispat ettiği üzere, consol'ların asgari değeri olan 53'ten toparlanması aslında Waterloo'dan bir hafta önce olmuştu ve Nathan 20 Haziran'da azami satın alım miktarı olan 20 bin pound'luk consol'u 56,5'ten alıp bir hafta sonra 60,5'e satmış olsaydı bile kârı yedi bin pound civarında kalırdı. Zafer haberiyle sekiz puan yükselen Omnium (farklı türde bir devlet tahvili) için de aynısı geçerliydi. Nitekim kardeşlerin mektuplarından bu tür satın alımların, Paris Barış Anlaşması'nın nihayet imzalanmasına kadar olan dönemde ve büyük miktarlarda yapılmadığı anlaşılmaktadır. Nathan gönderdiği alışılmadık biçimde endişeli olduğu bir mektupta bu sinir bozucu spekülasyonların bile bu sefer Fransızların barış şartlarına itiraz etmeyecekleri varsayımına dayalı olduğunu ifade etti:

> Her şey yolunda gidiyor, Tanrı şahidimdir ki tahmin edebileceğinden bile iyi. Çok memnunum. Herries'i görmeye gittim, benim... moralimi düzeltti. Her şeyin düzeleceğine yemin etti. Hisseleri 61,1/8'den ve 61,1/2'den aldım ve Herries... her şeyin düzeleceğine yemin etti... Tanrının da inayetiyle... hepimizin morali daha iyi. Umarım senin üzerindeki etkisi de aynı olur.

Salomon'a göre Nathan 107'den 450 bin pound'luk Omnium tahvili de almıştı; eğer kardeşinin tavsiyesine uyup 120'den satsaydı kârı 58 bin pound civarında olacaktı. Ama anlaşılan bu ona kayda değer bir miktar olarak gelmedi;

başta çok az aldığına bile pişman olup gelecek sene fiyatlar daha da yükselene kadar bekledi. Gerçekten de 1816'nın sonuna gelindiğinde Nathan belki de o tarihe kadarki en kârlı spekülatif tahvil alışverişini yaptı: Ortalama 62'den 650 bin pound'a satın aldıklarının çoğunu 1817 Kasım ayında 82,75'ten satarak 130 bin pound kâr etti. Fakat yatırım Herries'in tavsiyesi üzerine devlet sermayesiyle yapıldığından bunun tümü ona kalmadı.

Waterloo'nun neden olduğu zararı kısmen telafi edebilmenin ikinci ve daha önemli yolu da Britanya'nın müttefiklerine ödediği tahsisatların süresini mümkün olabildiğince uzatabilmekti. Barış anlaşması imzalanıp tahsisatlar kesilmeden evvel olabildiğince çok parayı cebe indirmek isteyen müttefik devletler de bu hususta Rothschildlere çok yardım etti. Ekim'de Prusya temsilcisi Jordan kıta devletlerinin bir ay daha fazla tahsisat alabilmek için müzakereleri uzattığını şahsi bir sohbette itiraf etti; İngiliz kâğıdı şeklindeki bin 100 pound'luk bir hediye sayesinde Rothschildler bu tahsisatın ödemesini üstlendi. Her zamanki gibi mülayim olan Rus Gervais ise Rothschildlerin almasına göz yumduğu tahsisat ödemesinden cömert bir pay (yüzde iki) kapmayı başardı. James Paris'ten "Tanrıya şükür Gervais her şeyle ilgilenen levazım sorumlusu oldu" diye bildirdi. "Dün bana şöyle dedi: Rothschild para kazanmamız lazım!" Önceden (kısmen Limburger'ın lobi faaliyetleri yüzünden) temkinli olan Avusturya hükümeti de tahsisat ödemelerinin bir kısmını Rothschildlere devretmeye razı oldu. Carl "Avusturyalılarla iş yapmak kolay değil... Ama bir kez güvenlerini kazandın mı bir daha korkmana gerek kalmaz" yorumunu yaptı. Diğer taraftan kıtada rekabetin artması yüzünden istenebilecek komisyon oranları azaldığı gibi arbitrajdan para kazanmak da zorlaştı. Bazı devletler –mesela Saxe-Weimar– "nihayetinde Yahudi olan Bay Rothschild'in eline düşmeyi kesinlikle istemiyordu." Kardeşler sürekli olarak o dönemde ne kadar az kâr ettiklerinden (genelde yüzde bir civarındaydı) şikâyet edip durdu ve Amschel'in tahsisat ödemelerini teslim ettiği farklı, küçük Alman devletlerinin –bunlara Frankfurt'a ek olarak Saxe-Coburg ve Coburg-Saarfeld de dâhildi– yaşadığı "kalp kırıklığına" değip değmediği de şüpheliymiş gibi görünmektedir. Salomon ile Amschel işi felsefeye vurdu: Salomon Prusya ile yaptıkları müzakereler uzayıp giderken "her gün milyon kazanılmaz" diye yazdı. "Bu dünyada hiçbir şey zorlamayla olmaz. Elinden geleni yap; fazlasını zaten yapamazsın." Tüm dünya "Rothschildlere ait olamaz." "Burada işler milyonlar değerindeki işlemlerin her hafta yapıldığı İngiltere'dekinden çok farklı. Bir Alman için 100 bin gulden çok büyük para." Bu tür bir kaderciliğin Londra'daki kardeşlerini etkilediğini pek zannetmiyorum.

Sonuç olarak 1815 senesinin yazı Rothschildler açısından inişli çıkışlı bir dönem olmuştu. O yılın mart ayında yapılan anlaşmadan kardeşlerin müşterek varlığının 1810'daki son bilançodan bu yana hatırı sayılır oranda arttığı

anlaşılmaktadır. Fakat 1815 senesindeki sermayelerinin en az üçte ikisi Nathan'ın gayretinin ürünü olup kendisi 1810 anlaşmasının tarafı değildi. Sadece dört kardeşin hisseleri dikkate alındığında sermayenin kıta Avrupa'sındaki kısmında azalma olduğu bile söylenebilir. Üstelik bu anlaşma Yüz Gün krizinden evvel olduğundan, önceki başarılarının delili olarak kabul edilmeleri gerekir (görünen o ki, özellikle de 1814'te Herries adına yaptıkları son derece kârlı iş). 1816 yazına gelindiğinde kardeşlerin müşterek sermayelerinin 900 bin ila bir milyon pound arasında olduğu doğrudur ve bu da Mart 1815 ila Temmuz 1816 arasında sermayelerini ikiye katladıklarını gösterir. Haziran 1818'de mutabık kaldıkları rakamın bir milyon 772 bin pound (iki senede dörtte üçlük artış) olduğu dikkate alındığında, bunun takdire şayan bir büyüme hızı olduğu söylenebilir. Fakat bu artışının büyük bölümünün Waterloo'dan hemen sonraki dönemde olduğundan şüphelenmek için haklı sebeplerimiz vardır.

En büyük sorun Rothschildlerin bu dönemde ne yaptığını tam olarak bilememizdir zira kendilerinin de haberi yoktu. Napoléon'un Elba'dan dönüşünü takip eden olaylar dizisi o derece karmaşık, 1814 ila 1815 senesindeki farklı para nakliye operasyonları o derece büyüktü ki, zaten ilkel olan hesap tutma sistemleri tümüyle çöktü.

Bu sorun ilk kez Haziran 1814'te Carl büyük bir tahsisat ödemesini yapmak adına nakit para bulmak için çırpınırken su yüzüne çıktı. Bunu yapabilmesinin tek yolunun "üçkâğıtçılık" (hatır senedi ya da ürünün "asıl" satışıyla alakası olmayan senetler çıkarmak) olmasından şikâyet etti. James de bu durumdan şikâyet edince Carl "hesap tutmanın" onun mesuliyeti olmadığını söyledi. Bu tarihte ailenin muhasebecisi Salomon kabul edilmişti – babalarını "bir dakikada... kâğıt üzerinde zengin ederek" nasıl neşelendireceğini bilen kişi. Fakat artık o bile Nathan'ın kardeşleri adına verdiği bu muazzam taahhütleri takip edemez hale gelmişti. Ağustos 1814'e gelindiğinde o ve Amschel "tamamıyla kafalarının karıştığını ve paranın nerede olduğunu bilmediklerini" itiraf etmek zorunda kaldılar. Salomon, Nathan'a yazdığı mektupta "Hep birlikte zenginiz ve beşimiz birden hesaba katılırsak kıymetimizin epey fazla olduğunu söyleyebilirim" dedi. "İyi de para nerede?" Nathan'ın (laf sokma maksadıyla) verdiği cevap "Carl bir defter tutup o deftere de ticaretin kurallarını yazsa hiç fena olmaz" oldu.

Eylül 1815 tarihinde kıtadaki kardeşler ciddi bir nakit akışı kriziyle karşı karşıya kaldıklarında bu sorun tekrar yüzünü gösterdi. Salomon "Sevgili Nathan, sende akıl almaz miktarda para olması gerekir" diye yazdı. "Çünkü ben borçtayım, Amschel'in ise elinde pek bir şey kalmadı. Tümünün sende olması lazımken sen de borç içinde olduğunu yazıyorsun. Bizim nakit paramız nerede?" Sadece Paris'e 120 bin pound borcu olduğunu hesaplayıp birkaç gün sonra aynı soruyu tekrarladı:

> Bütün paramızın sende olması lazım. Biz parasızlıktan kırılıyoruz. Meteliğimiz bile kalmadı. Amschel'in elinde bir milyondan az kaldığına göre, borçlu olduklarımız da dâhil olmak üzere tüm paranın sende olması lazım... Sevgili Nathan, ailenin parasının nerede olduğunu bul. Bilmiyorum... Paramız nerede? Bu saçmalık. Kim bilir belki de bahar temizliği yaparken buluruz!

Nathan'ın yazdığı ve Amschel'i "büyük zengin adam" olarak tarif ettiği cevapta paniğe yakın bir üslup hâkimdi.

Sorun, Amschel Berlin ve diğer bazı yerlere bir dizi tahsisat ödemesi yapacak olduğundan elinde nakit kalmazken Carl'ın kaynaklarının da neredeyse tümüyle Amsterdam'daki İngiliz hazine tahvillerine bağlı olmasıydı. Paris'te de durum tehlike arz edecek derecede kritikti. James "Daima borçlu olmak hiç de hoş bir durum değil" diye şikâyet etti. Salomon da "Ygereken ödemeler büyük, çok büyük" diye tekrarladı. "Sevgili Nathan, yanında bir ya da iki milyon olduğunu yazıyorsun. Öyle olsa iyi olur çünkü kardeşimiz Amschel sıfırı tüketti. Hepimiz tükettik. Carl da farklı değil. O yüzden birimizde para olması şart." İşin aslı kıta Avrupa'sındaki Rothschildleri bu tarihte "iflastan" kurtaran şey kısa vadeli borçlanma ve hatır senetlerinin daha fazla kullanılması oldu. Tahmin edileceği üzere çektikleri bu sıkıntılar yüzünden Nathan'ı suçladılar. Babasının önceki tenkitlerini dillendiren Salomon kardeşini yönetmeyi bilmemekle suçladı: "Mucize ve talihe sırtımızı dayadık ve tekrar söylüyorum gerektiği kadar sık mektup göndermiyorsun. Tanrı aşkına, bu tür önemli işlemlerin büyük itinayla yapılması gerekir. Maalesef senin bu işleri halletme tarzının nizam intizamla alakası yok." Hesapların büyük bölümü kâğıt üzerinde değil de "kafada" yapılıyordu. Avusturya hükümetinin Rothschildlerin "iflas edeceğinden" korkmasında şaşılacak bir taraf var mı?

Nathan kardeşlerini ayaklarının yere sağlam bastığı hususunda temin etmeye çalıştı. Fakat Amschel ailenin servetine dair somut bir şeyler görme yönündeki talebini sürdürdü. Nathan'a "Paranın nerede olduğunu sormamam gerektiğini söylüyorsun" diye şikâyet etti. "Bu açıdan ben, sürekli paranın nerede olduğunu soran, küçük Anselm (Salomon'un o tarihte on üç yaşında olan oğlu) gibiyim. 'İnsanlar senin babanın beş milyonu varmış' diyormuş. O yüzden o da paranın tümünü bir arada görmek istemiş." Milyoner miyiz yoksa battık mı bilmek istiyordu. Bu belirsizlik onu hasta etti: "*Sukkoth*'tan (Ekim 1815) beri hiç iyi değilim ve buna daha fazla dayanacak halim kalmadı. Eğer kardeşinin sıhhatini düşünüyorsan onun parasal endişelerini azalt. Sağlığımdan feragat ettim. Kendime daha fazla yüklenemem... Spekülasyon yapma şevkimi kaybettim." "Ayyaşlar gibi yaşadıklarından" şikâyet etti: "İngiliz hükümetine borcumuz var mı yok mu bilmiyoruz."

Tüm bunlar yetmezmiş gibi bu karmaşa dönemi Herries'in Avam Kamarası'nda "kötü yönetim" suçlamasıyla karşı karşıya kaldığı zamana denk gelince Herries, Nathan'dan teferruatlı hesap dökümlerini istedi. Parlamentodaki en büyük rakibi Alexander Baring'in zaten kuyruk acısı vardı. Gerçi iddialarında çok da haksız değildi. En azından bir devletle (Rusya) yapılan anlaşmada Rothschildler ilave komisyon almış ve Herries'in bilgisi haricinde rüşvet vermişlerdi. Ayrıca tahsisat ödemelerinin ilk safhasında kur farklarından büyük menfaat elde etmişlerdi. Zaten karman çorman olan hesap defterlerinde bir de bu yüzden tahrifat yapılması "çok titiz olan" Herries'in hesaplarla ilgili mükerrer talepleri karşısında aylarca kaçamak cevaplar vermelerinin nedeni olabilir. Salomon'un da dediği gibi Paris'teki kâtipleri gece yarılarına kadar çalıştırmak gerekse bile Rothschildlerin Londra'daki itibarını korumak için bunun yapılması zaruriydi çünkü "İngiltere onların ekmek teknesiydi." 1816 başında Nathan bir skandalın patlak vermesinden o kadar korkuyordu ki, Amschel'e bir mektup göndererek ona Frankfurt'ta yeni bir ev almamasını tavsiye etti:

> Herries'e sordum ve o da bana yarım yamalak bir cevap vererek lüks harcamalardan uzak durmam gerektiğini çünkü bunun derhal bana karşı kullanılılacağını ve buradaki yetkililerin soru sormaya başlayacaklarını söyledi... O yüzden benimle Herries'in tavsiyesine kulak ver ve hesaplarımızı doğrultana kadar o evi alma.

Herries çoktan Paris'teki Drummond'dan, James'in kendisini kur farklarının dengesini bozmamak için elzem olduğuna ikna ettiği "göstermelik işlemlerle" alakalı rahatsız edici haberler almaya başlamıştı. Drummond endişeli biçimde "Bunun çok doğru olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim" mütalaasında bulundu, "fakat diğer taraftan hesap incelemesi mevzubahis olduğunda müfettişlerin önüne konulacak en riskli şey kurgudur çünkü derhal şüphelenirler... Tüm hesaplardan kurgusal olan her şeyi çıkarmak daha ihtiyatlı olmaz mıydı?" Fakat Drummond kurgunun boyutlarından habersizdi. Meslektaşı Dunmore Mart 1816'da James'i ziyaret ettiğinde James itiraf etti: "Parasını orduya göndermemi emredecek diye korkudan yüreğim ağzıma geldi." James'in elindeki 700 bin frank Dunmore'un resmî olarak talep edebileceği meblağın yakınında bile değildi.

Nihayetinde kardeşlerin hiçbirinin bu hesap düğümünü çözmeye muktedir olmadığı anlaşıldı. Geçen senenin fevkalade işlemlerini yeniden yapılandırma vazifesini Benjamin Davidson üstlendi –ayrıca ortaya çıkan çok sayıdaki tutarsızlığı da hasıraltı edecekti. Yapmaya koyulduğu iş hiç de kolay değildi. Öncelikle kardeşlerin hiçbiri henüz ikili defter tutma usulünü tatbik etmemişti. Amschel, Berlinli bankacı Mendelssohn "her müşterek hesabını bilirken Rothschildler olarak biz muhasebecinin dediğine itimat etmek zorunda

kalırız. Gasser bana Prusya alışverişinde güzel kâr ettik der ve benim de ona inanmaktan başka çarem olmaz" diyerek durumu özetledi. Akıl alır gibi değildi. Nihayetinde ikili defter tutma usulü ilk kez 1494 tarihinde Venedikli Luca Pacioli tarafından tarif edilmişti ve on altıncı asır sonuna gelindiğinde Avrupa ülkelerinin çoğu tarafından biliniyordu. Rothschildlerin bunu tatbik etmekte bu kadar ağır davranması Frankfurt Judengasse'nin kapitalizminin teknik olarak ne kadar geri olduğunu göstermektedir (gerçi aynı zamanda bu işin pirlerinin muhasebeciler olmadan da –en azından bir süreliğine– gayet iyi idare edebildiğinin de göstergesidir). İkinci olarak kayıtlar arasında büyük boşluklar olması Fransız işgali esnasında Frankfurt ve diğer yerlerde başvurmak zorunda kaldıkları gizleme alışkanlığının neticesiydi. Üçüncü olarak kur oranlarındaki farklardan o muazzam miktardaki kârları Herries'in rızası olmadan elde etmişlerdi. Sonuncu ve en utanç vericisi de toplam değeri iki milyon pound'u bulan "uydurma" hatır senetlerinin varlığıydı. Davidson "Günün birinde Herries'in bu hesaplara bakabileceğini akıl etmeleri gerekirdi" dedi.

Neyse ki Davidson tahsisat ve diğer ödemelerden asıl fayda sağlayanın Rothschildler değil de devlet olduğunu gösteren rakamlara erişmeyi başardı ve nihayetinde Salomon'un verdiği hüküm Liverpool ve meslektaşları tarafından da kabul edilmişe benziyordu: "Yüz tane bankayı bir araya toplasanız bile dokuz ay içerisinde bu kadar büyük işlem hacmini gerçekleştirip sonunda devleti kârlı gösteremez." Levazım ofisi Ekim 1816'da lağvedilip Herries'in Civil List'e müfettiş olarak katılmasını önlemeye yönelik Avam Kamarası'nın tezkeresi kabul edilmeyince Herries sonunda emekli maaşını hak ederek emekliye ayrıldı. Her şeye rağmen Ocak 1818 gibi geç bir tarihte bile Salomon hâlâ hesaplar yüzünden korku içerisindeydi:

> Devletle aramızı hâlâ düzeltebilmiş değiliz... Herries'le olan hesap askıda olduğu müddetçe de düzeltemeyiz. Zengin miyiz ya da içimiz rahat mı? Bana sorarsanız buradaki hizmetçi bile kıt kanaat geçindiği halde bizlerden çok daha huzurlu. Neden? Çünkü sabah akşam devletle arasındaki hesap meselesini düşünmek zorunda değil...

Sonuç olarak 1814 ve 1815 senelerinde elde edilen büyük kazançların geleneksel Waterloo efsanesinin iddia ettiğinden çok daha esrarlı –ve tehlikeli– yollardan elde edilmiş olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Kardeşlik

Kardeşlik fikri on dokuzuncu asır Avrupa'sında büyük öneme haizdi. Masonlar, liberaller ve daha sonra da sosyalistler kardeşlik ilişkilerini yüceltmiş, kısıtlı ailevi boyutun ötesine geçecek suni kardeşlik bağları yaratabilmek adına şaşırtıcı derecede çeşitli örgütler icat etmişlerdi. Haliyle bu yeni bir şey değildi. Dinî

tarikatlar aynısını asırlardır yapıyordu. Fakat Schiller tarafından kaleme alınıp Beethoven tarafından bestelenen "Alle Menschen werden Brüder" cümlesinin hafifçe gizlenmiş devrimci bir ehemmiyeti vardı; Fransız İhtilali'nin en çok bilinen sloganının vurguladığı üzere tüm insanların kardeş olması, en az hepsinin hür ve eşit olmasını düşünmek kadar radikaldi.

Muasırları sıklıkla Rothschildlerin harikulade başarısını kardeşlik ülküsünün yansıması olarak kabul etmişlerdi. Bunun istisnai olmasının nedeni, günümüz Avrupa'sında olduğu gibi bir ailenin beş erkek çocuğa ya da Mayer Amschel ve Gutle Rothschild'in örneğinde olduğu gibi beş kız çocuğa sahip olması değildi. Francis Baring'in de beş oğlu vardı. Doğrusu 1870'lere kadar İngiltere'de evlenen kadınların yaklaşık beşte biri (yüzde 18'i) on ya da daha fazla çocuk doğururken, yarıdan fazlası da altı ya da daha fazla çocuk doğururdu; Almanya'yla ilgili istatistikler de benzerdir. Muasırlarını asıl etkileyen şey, Rothschild kardeşlerin istisnai bir ahenk içerisinde çalışıyor olmalarıydı. Friedrich Gentz'in Brockhaus *Ansiklopedi*'si için yazdığı makalede ısrarla vurguladığı noktalardan biri de buydu:

> Kardeşler büyük bir titizlikle babalarının ölüm döşeğindeki nasihatlerine uyarak tüm işlerini hep birlikte ve dayanışma içerisinde hallettiler... Her iş teklifinin tümü tarafından kabul edilmesi mecburiydi; fazla önemi olmayan faaliyetler bile müşterek bir plan ve eşgüdümlü bir gayret çerçevesinde ifa edildi; neticesinden de tüm kardeşler eşit pay aldı.

Frankfurt'taki rakipleri Simon Moritz von Bethmann aynı görüşü tekrarladı: "Kardeşler arasındaki ahengin başarılarında büyük payı var. Hiçbiri diğerinin kusurunu aramayı düşünmez bile. Hiçbiri diğerinin yaptığı işleri, neticesi bekledikleri gibi olmasa dahi, olumsuz eleştirmez." Benjamin Disraeli ileride "Rothschildlerin zenginliği tüm ailenin dallarına sermayeleri ve kabiliyetleri gibi yayılan birlik hissinden kaynaklanır. Arap kabilelerinden farkları yoktur" diyecekti. Bu daha sonra "Beş Frankfurtlu" efsanesine dönüştü. 1830'larda bir Alman yazar bunu şöyle ifade etti:

> Beş kardeş bir araya gelerek yenilmez bir falanj teşkil etti... İlkelerine sadık kalıp hiç taviz vermediler. Yapacakları her şeye birlikte karar vererek daima aynı yöntemi uygulayıp aynı hedefi takip ettiler.

Kardeşlik ahengi bir kaide olsaydı, bu yorumların hiçbir lüzumu olmazdı; buradaki asıl çelişki, şairler onların ahengini ne kadar yüceltip dursa da kardeşlerin nadiren birlikte çalışmış olmasıydı. Yahudiler ve Hristiyanlar İncil'deki en meşhur kardeş kavgalarından biri olan Yusuf ve kardeşlerinin kıssasını bilirler: Gad ve Aşer'in üvey kardeşleri erken gelişmiş ve herkesin gözdesi olan Yusuf'a duydukları nefret; Yusuf ve küçük kardeşi Benyamin arasındaki büyük sevgi;

ilk çocuk olan Reuben'in karmaşık hisleri; şiddetli yüzleşme ve nihai mutabakat. İlişkileri daha az çalkantılı olsa da Hope kardeşler ve Baring kardeşler birlik uğruna şahsi farklılıklarını bir kenara bırakmayı beceremediler. Sonunda Rothschild kardeşler mali açıdan onları geride bıraktığındaysa kimsenin elde edemediği bir ülküye sahipmiş gibi göründüler.

Oysaki 1814 ve 1815 senesinin karışık ortamında kardeşlik sevgisini muhafaza edebilmek hiç de kolay değildi. Bir dizi büyük ve riskli yatırımın ardından kaynakları tükenme noktasına geldiğinde Rothschild kardeşler arasındaki şahsi ilişkiler de bozulmaya başladı –hatta neredeyse kopma noktasına geldi. Bunun ana nedeni, Nathan'ın gittikçe diğer iş ortaklarına mütehakkim davranmaya başlamasıydı. 1815 anlaşmasına göre kardeşlerin hepsi eşitti: Kâr eşit şekilde pay edilirdi ve Nathan her birine sermayedeki daha büyük payını telafi edebilmek adına 50 bin pound değerinde borç senedi vermişti. Fakat o tarihte Salomon ve diğerlerinin dediğine bakılırsa, Nathan'ın asabi mizacı ve şirketin gittikçe İngiltere merkezli bir yapıya bürünmesi diğer kardeşleri sadece temsilci seviyesine indirgemişti. Salomon'un yarı şaka yarı ciddi söylediği gibi Nathan "başkomutan" iken diğerleri "onun mareşalleriydi" ve kullanacakları "askerler" olan "sermayenin" de daima "hazır halde" beklemesi gerekiyordu. Onun –tüm mali faaliyetlerini aleyhine yaptıkları– Napoléon'la mukayese edilmesi tesadüf olmayıp bunu böyle görenler de sadece Nathan'ın kardeşleri değildi. Swinton Holland, ortağı Alexander Baring'e 1824 senesinde şunları söyledi: "İtiraf etmem gerekir ki, onun yaptıklarını yapmaya benim sinirlerim müsaade etmez. Umumiyetle tümü iyi tasarlanıp zekice ve maharetle tatbik edildi –fakat Bonapart savaşta ne ise, o da para ve sermaye konusunda odur ve en ufak bir sarsıntı olursa o da diğerleri gibi yıkılır." Ludwig Börne'nin gözünde Nathan ve kardeşleri "Finanzbonaparten" olup 1870'lerde bile yazarlar buna benzer şeyler söylüyordu. Fakat bankacılık dünyasının Bonapart'ı olan kişi gerçekte Nathan'dı ve Fransız imparatorunun insanüstü risk alma ve beceriksiz astlara tahammülsüzlük sıfatlarına o da sahipti.

1811 gibi erken bir tarihte –babasının ölümünden bile önce– Nathan'ın kardeşleri onun mektuplarındaki amirane üslubundan şikâyet etmeye başlamıştı.

Fakat egemen, daha doğrusu zorba ortak olarak öne çıkışı 1814'ün ortalarıdır. Temel sorunu kardeşlerinin hareketlerini yönlendirmek istemesiydi. Haziran 1814'te Salomon'a James'e yardım etmek için Amsterdam'a gitmesini emredip bunu fırsat bilerek Frankfurt'taki kardeşleri aleyhinde atıp tuttu: "Amschel ile Carl iyice sinirlerimi bozmaya başladı. Ne abuk sabuk şeyler yazıp neler istediklerini tahmin bile edemezsin. Bana öyle aptalca şeyler yazdılar ki, bugün canım çok sıkıldı. Amschel James'e sanki kendi başına iş yapabilecekmiş gibi mektup gönderiyor." Bunun canını sıktığı aşikâr olup Davidson'ın Nathan'dan "hakaretamiz mektuplardan" uzak durması yönündeki ricası da

çok geç kalmıştı. Çok bozulup yatağa düşen Carl, eğer Nathan "bu şekilde devam ederse yakında öbür dünyada da bir ortağı olacak" diyerek bu mektupların onu ne derece rahatsız ettiğini dile getirdi. "Sırtındaki ve bacaklarındaki şiddetli ağrılardan" şikâyet Salomon'un üslubu daha hiddet doluydu:

> Her şeyi bilen Nathan Rothschild'in yerinde ben olsaydım, diğer dört kardeşimi aptal talebeler, kendimi de tek aklı başında kişiymiş gibi göreceğimi hayal bile edemiyorum... Artık daha fazla sinirlenmek istemiyorum çünkü beni zaten olduğumdan daha da hasta ediyor. Açıkça söylemek gerekirse bizler ne sarhoşuz ne de salak. Biz Londra'da bulunan senin yapmadığın bir şeyi yapıyoruz –hesaplarımızı düzenli tutuyoruz... Gözyaşlarım siyah olsaydı mürekkeple yazdığımdan çok daha kolay yazardım... İngiltere'den mektup gelecek günleri korku içerisinde bekliyorum. Her gece o mektuplar rüyalarıma giriyor... Kişi ailesinden birine, kardeşine, ortağına bu şekilde mektup yazmaz.

Fakat tüm bu itirazlar Nathan'ın işleri bırakmakla tehdit etmesinden başka bir şeye yaramadı:

> Artık kabak tadı veren bu işten ve istenmeyen neticelerinden iyice bıkıp usandığımı itiraf etmem gerekir... Bugünden itibaren... Salomon'un Paris'teki hesapları kapatıp Londra'ya gelmesi hepimizin hayrına olur. David (oğul) de Amsterdam hesabını beraberinde getirir. Böylece hesapları kapatabiliriz. Frankfurt'tan da hesap gelmesini bekliyorum... Çünkü ortaklıktan bıktım... Hepinizin zeki olduğunu biliyorum ve böylece nihayet, Tanrıya şükür, beşimiz de huzur bulabileceğiz.

Bu istenen etkiyi gösterdi; o tarihten sonra Nathan'ın verdiği emirlere, Salomon'un Ağustos 1814'te Salomon Cohen'e gönderdiği bir mektupta itiraf ettiği üzere, pek itiraz eden olmadı:

> Londra'daki kardeşim başkomutan, ben de onun cephedeki mareşaliyim ve bunun neticesinde bana düşen, kabiliyetlerim ölçüsünde vazifemi ifa edip başkomutanın isteklerini yerine getirmektir. Söylediğim şeyde ne kadar ciddi olduğumu ona göstermek için bu örneği kullanmış olmakla birlikte, kellemi kaybedeceğimi söylersem de mübalağa etmiş olurum... İyi bir general olmak için iyi bir generalin bilmesi gerekenlerin ne olduğunu bilmeli ve sadece ilerlemeyi düşünmeyip kuvvetini muhafaza edebilmek adına arada bir de savunmaya geçmeyi tercih etmelisin.

Bu mektuptan da anlaşıldığı üzere Salomon'un, Nathan'ın hâlâ boyundan büyük işlere kalkışmaya devam ettiğini düşünüyor olsa da artık kendini daha düşük bir mevkide, bir danışman olarak gördüğü aşikârdı: "Seni başkomutan

kendimizi de senin yaverlerin olarak görüyoruz. Tanrı bize yardım edip yolumuzu açsın. O zaman biz general olarak kalmaya devam edeceğiz. Tanrı korusun, huzuru ya da talihi olmayanlardan onbaşı bile olmaz." Carl da Nathan'ın üstünlüğünü kabul etmiş ama biraz daha farklı bir benzetme kullanmıştı: "Ben arabanın son tekeriyim ve kendimi sadece bir makinenin parçası olarak görüyorum." O ve Salomon'un Amsterdam umurunda olmayabilirdi ama Nathan onlara söylediği müddetçe orada kalmaya devam edeceklerdi. Salomon'un karısını görmek ya da oğlunun barmitzvah'ına katılmak için –geçen üç sene içerisinde sadece üç hafta geçirdiği– Frankfurt'a gitme talebi bile Nathan tarafından makul görülmemişti; ikinci talep ancak Salomon'un sadece bir gün sonra Paris'e dönmesi ve oradayken de Frankfurt hesaplarıyla ilgilenmesi şartıyla kabul edildi. Nathan'ın tek bir kaygısı vardı: iş. Salomon bezgin bir ifadeyle "sadece şunu öde bunu öde demek için mektup gönderiyorsun" diye şikâyet etti.

> 1811'den beri... iş için nereye gitmem gerektiyse gittim. Bugün Sibirya'ya gitmem gerekse kalkar giderim... O yüzden lütfen bir iyilik yap ve şu asabi mektupları göndermeyi bırak. Oturmuş mum ışığında kardeşlerimden gelecek mektupları bekliyorum. Huzur içinde uyumak varken ben huzursuz ve uykusuzum. Artık hayatta keyif alabileceğimiz ne kaldı? Hepimizin yaşı ilerledi ve gençlik artık gerilerde kaldı; maalesef hepsine "iyi geceler" demek zorundayız; midelerimiz berbat olduğundan canımızın istediğini de yiyemiyoruz. O yüzden dünyevi zevklerin neredeyse tümü artık bize uzak. Mektupla haberleşme keyfinden de mi feragat edelim?

Fakat Nathan münzevi materyalizminden memnundu:

> Sana işim icabı yazdığım gibi fikirlerimi söylemek için de yazıyorum. Senin mektuplarını sadece tek sefer değil belki yüz kez okuyorum. Bunu sen de tahmin edersin. Akşam yemeğinden sonra genelde yapacak bir şeyim yok. Kitap okumam, kâğıt oynamam, tiyatroya gitmem, tek eğlencem işim ve Amschel, Salomon, James ve Carl'ın gönderdiği mektupları okumaktır... Carl'ın mektubuna (daha büyük bir ev almakla alakalı olan) gelince... Aslında bunların tümü saçmalık çünkü işlerimiz yolunda ve hepimiz zengin olduğumuzda herkes bize yağcılık yapıyor ve bizim vasıtamızla para kazanma imkânı olmayanlar da bu yüzden bize kin güdüyor. Salomon çok iyi kalpli ve mülayim olduğundan asalağın teki kulağına bir şeyler fısıldadığında tüm insanların asil olduğunu zannediyor; oysaki hepsi kendi menfaatinin peşindedir.[7]

7 Nathan, James'in ata binerken kaza geçirdiğini duyunca çok öfkelendi çünkü ata binmek boşa vakit harcamaktan başka bir şey değildi.

Gentz bile özelde gerçekte Nathan'ın *primus inter pares* olduğunu kabul etmişti. "Daima doğruyu ve iki doğrudan daha iyi olanı seçmelerini mümkün kılan içgüdüye sahip olan oydu":

> Her şeyi yakından gördükten sonra, Baring'in en hatırı sayılır muhakemesinin dahi beni Rothschildlerin en akıllısının –beş kardeşin içerisinde birinin zekâsı noksan, diğerininki de zayıftır– yorumları kadar etkilemediğini söyleyebilirim; Baring ya da Hope günün birinde başarısız olursa, büyük bir gönül rahatlığıyla bunun nedeninin kendilerini Rothschild'den daha zeki zannederek onun tavsiyesine uymamaları olduğunu söyleyebilirim.

Rothschild'in tekil kullanılmış olması önemlidir. Tek bir gerçek *Finanzbonaparte* vardı.

Gentz "birinin zekâsı noksan diğerininki de zayıf" derken, muhtemelen Amschel ile Carl'ı kastediyordu. Bu haksızlıktır: Onların kardeşleri kadar riske girmeye meraklı olmadıklarını söylemek daha yerinde olacaktır. Amschel beşi içerisinde en ihtiyatlısı olup "sakin bir hayat" sürmek istiyordu. Tipik bir mektubunda "Tüm dünyayı yutmak gibi bir isteğim yok" demişti. Onun asıl istediği Nathan'ın Napoléonvari yaklaşımlarının ürünü olan endişelerden uzak, "huzur içinde çalışabilmekti." Dördüncü kardeş olan Carl gergin ve endişeli olup Amschel gibi sınırlı bir ihtirasa sahipti. En büyük kardeşine gönderdiği ondan beklenecek bir mektupta "Bu işten bıktım" yazmıştı. "Tanrı bana sadece yaşamama yetecek kadar versin razıyım. Üstümü örtecek kıyafetle karnımı doyuracak ekmek yeter. Göklerde uçmak istemiyorum." Amsterdam hazine tahvili fiyaskosu esnasında bu hislerin katlandığı şüphesizdir çünkü bu nedenle işittiği azarın haddi hesabı yoktu. Bunun akabinde Salomon'un yazdığına göre, Carl gerçekten Nathan'dan korkmaya başlamış olsa da yine de arkasından "patronu" eleştirmekten vazgeçmiyordu. Gördüğümüz üzere Salomon, Nathan'ın stratejisini sorgulayabilecek zekâ ve özgüvene sahipti; ama –Davidson ve Braun gibi kıdemli Rothschild çalışanlarına göre– çok "sakin ve içine kapanık" olup "her şeyi üzerine alındığından" kardeşinin saldırganlığına karşı koyamıyordu. O yüzden mümkün olduğu müddetçe Nathan'ın karşısında yer almaktansa yanında yer almayı tercih ederdi.

Yine de Nathan'ın hâkimiyeti mutlak değildi, ortaklık bir diktatörlüğe dönüşmedi. Bunun birkaç nedeni vardı. İlk olarak Nathan'ın en küçük kardeşi James –1815'te sadece yirmi üç yaşındaydı– onun iradesine diğerleri kadar tabi değildi. Haziran 1814'te sürtüşmenin zirveye vardığı dönemde metanetini muhafaza eden James, Salomon Cohen'e Nathan'ın "milyonlar konusunda sanki elma armutlarmış gibi ona akıl vermesine" müsaade ettiğini söyledi. James'in Paris'i terk etmeyi düşündüğü zamanlar olsa da orada sadece Nathan

öyle söylediği için duruyor olması pek muhtemel değildi. En küçük kardeş asabiyet ve zekâ açısından Nathan'ın dengiydi: ayrıca ondan daha iyi eğitim almıştı. Kardeşlerini ikili defter tutma usulünü kullanmaya teşvik edenin o olması da manidardır. James'in müteakip yirmi sene boyunca abisinin dediklerine itaat etmesinin tek nedeni aralarındaki yaş farkıydı. James, Nathan'ın önderliğini kabul etmiş olsa da ona boyun eğmiş değildi. Mart 1818'de Nathan'a gönderdiği mektupta "Artık yapmamız gereken İngiltere için makul bir plan tasarlamaktır" dedi. "Bunu yapmaya mecbursun... Kararı sana bırakıyorum. Benim vazifem senin dikkatini bu konuya çekmektir ve başkomutan olarak senin vazifen de buna bir çözüm bulmaktır." Aralık 1816 gibi erken bir tarihte bile Carl'ın James'in, Frankfurt bankasının yeterince para kazanmaması nedeniyle gönderdiği, eleştirel mektuplarından şikâyet etmek için haklı nedenleri vardı. Görünen o ki şimdiden Nathanvari tavırlar sergilemeye başlamıştı. Aynı zamanda Nathan'ın (daha sonra da James'in) işle alakalı olmayan mevzularda dizginlenmesi de icap ediyordu. Savaştan sonraki en ciddi darboğazdan geçtikleri dönemde Amschel, James'e şunları söyledi:

> Kişinin mutlaka metanetini muhafaza etmesi gerekir. Ortaklığın avantajı da budur. Eğer bir ortak metanetini kaybederse, diğerleri aklı başında hareket etmeye mecburdur. Tümü metanetini kaybederse –o zaman iyi geceler. Umarım (bu mektubum) seni teskin eder ve herkesten daha çabuk zengin olduğumuz için Tanrıya şükredersin.

Nathan'ın kardeşlerine de danışması gerektiği gerekçesiyle alması gereken zor kararları geciktirdiğinde çok memnun olduğu zamanlar da vardı. Kimi zaman bu numaraydı; kimi zamansa onları samimiyetle dinledi.

Nihayetinde ne kadar çekişseler de kardeşlerin birbirlerinden başka güvenebilecekleri pek kimseleri yoktu. Salomon'un Nathan imzalamayı unuttuğu zaman çeklerde Nathan'ın imzasını taklit ettiğini biliyoruz; başka birinin böyle bir şeyi yapması tahayyül bile edilemez. En iyi kâtiplerle bile aralarında mesafe vardı; Feidel adındaki bir tanesinin Amschel üzerindeki tesirinin arttığı fark edildiğinde Carl'ın tepkisi ancak kıskançlık olarak tarif edilebilir. Benzer şekilde kayınbiraderlerine ve bacanaklarına mutlaka kısmi bir şüpheyle yaklaşmış ve onları kendi menfaatlerine göre hareket eden yabancılar olarak görmüşlerdi. Bilhassa James, Nathan'ın sırlarını hısımları olan Salomon Cohen ve Abraham Montefiore (Moses'ın kardeşi) ile paylaşmasından çok rahatsızdı ve aksini duyduğunda da rahatladı:

> Bir kişinin dostlarının ona söylediklerinin sadece yağcılıktan ibaret olup gerçekle alakaları olmadıklarını idrak edebilmesi nadirdir; senin yanından ayrıldıklarında senin saflığına gülerler. Sevgili Nathan... Sen kurnaz

> ve dürüstsün, dünyayı bilirsin... Mektubun gelmeden önce dahi keyfim yerine geldi çünkü Salomon bana Londra'nın artık eskisi gibi olmadığını, sadece (Abraham) Montefiore ve Salomon Cohen'in değil Davidson'ın bile mektuplarımızı okuyup işimizle alakalı her şeyi öğrenmelerine izin verilmediğini söyledi. Bu söylediği de şimdi senin mektubunla onaylanmış oldu.

Benzer şekilde diğer kardeşler Carl'ın Hamburg'da kendisine bir eş bulma teşebbüslerine müdahil olmuştu çünkü Carl'ın hangi sülaleden kız alacağı hepsinin menfaatini doğrudan etkileyecekti. Nihayetinde aralarında Judengasse'de tesis edilmiş ve başka hiçbir bağın boy ölçüşemeyeceği bir kardeşlik bağı vardı. Nathan bazı consol'ların erken satılması yüzünden homurdandığında Salomon "Hepimiz küçücük çatı arasında birlikte uyurken bize daha fazlasını söz veren oldu mu?" diye sordu. Kardeşler birbirinden ne kadar uzak olsa da ya da mektuplarında birbirlerine karşı ne derece ağır sözler sarf etmiş olsalar da bu hatıralar hafızalarından hiçbir zaman silinmedi.

Kardeşlik birliğinin boyutları –ve hudutları– kendini en bariz biçimde 1815 ortaklık anlaşmasının düzenlemesine ihtiyaç olup olmadığı tartışıldığı zaman gösterdi. 1814 ve 1815'teki kârlı işlemler kolay kolay tersine çevrilemeyecek bir mali dayanışma yumağının mahsulüydü. Asıl tartışılan mesele James'in Paris'te açıkça müşterek bir isim olan "de Rothschild Frères" adıyla yeni bir şube açmasına izin verilip verilmeyeceğiydi. James farklı kurumların hesaplarının birleştirilmesine karşıydı, Amschel de James'in riskli işlere girip onu da bulaştırmasından endişe ediyordu. O ve Carl ancak James'in ortaklık sermayesinin halka açıklanmamasını kabul etmesi üzerine razı oldu –gizlilik lehine alınmış önemli ve uzun ömürlü olacak bir karar. Neticesi, son şeklinin verilmesi iki sene sürecek olan bir mutabakat oldu. 1818 anlaşması varılan karar uyarınca kardeşlerin ortaklığını "adı geçen beş ortağın mesuliyetindeki üç müşterek ticari şirket" olarak tarif edip aynı zamanda "tek bir büyük şirket kuruyordu." Kardeşlerin şahsi farklılıklarını bir kenara bırakarak müşterek kardeşlik menfaatleri çerçevesinde bir araya gelmesinin harika bir tezahürüydü.

DÖRT

"Saraydan Mutlaka Bir Şey Çıkar" (1816-1825)

Parasız devletten daha çok kazanılacağı hususunda çok haklısın. Ama riske girmen de gerekir.

–JAMES ROTHSCHILD'DEN NATHAN ROTHSCHILD'E

N.M. Rothschild'de... Hem para hem güç hem de iktidar mevcut.

NATHAN ROTHSCHILD'DEN CHRISTIAN ROTHER'E

1823'te Byron'un Don Juan'ının on iki, on üç ve on dördüncü kıtaları Londra'da yayımlandı. O tarihte şiirin yazarı –ileride ölümüne sebep olacak– Yunan bağımsızlık mücadelesine dâhil olmuştu. Byron'ın aristokrat müsrifliğine denk olan tek şey hovardalığıydı. Her şeye rağmen bu son kıtalar paranın gücünün –özellikle de Nathan Rothschild'in zatında vücut bulan yeni mali kuvvetin– farkında olduğunu açıkça göstermektedir. Byron on ikinci kıtada "Dünyanın dengesini elinde tutan kimdir?" diye sorar:

Kralcı ya da liberal olsun Kongre'nin dizginleri kimin elindedir?
İspanya'daki gömleksiz vatanperverleri ayaklandıran kimdi?
(Eski Avrupa gazeteleri onları anlata anlata bitiremedi)
Eski veya yeni dünyaya ıstırap ya da keyif veren kimdir?
Kimdir siyasetçilerin dilini çözen?
Bonapart'ın asil teşebbüslerinin gölgesi mi?
Yoksa Yahudi Rothschild ile türdeşi Hristiyan Baring mi?[1]

Bu cümleler geçmişte de tarihçiler tarafından tekrarlandı. Yine de muasırlarının 1820'lerin başlarındaki muhteşem iktisadi gelişmeye dair çelişkili fikirlerini

1 Noktalama işaretleri değişiklik gösteriyor: Bu metin 1986 Oxford baskısıdır. 1930 tarihli Oxford baskısında "Yahudi Rothschild ve onun dostu Hristiyan Baring" yazılı olsa da bu mantıksızdır. Byron dinleri farklı olsa da iki bankacının da eşit olduğunu göstermeye çalışmıştı.

gayet güzel tasvir ettiğinden, aşağıdaki kıtayı okumamızın da faydası olacaktır. Byron'a göre Rothschild ve Baring, "gerçek liberal Laffitte" ile birlikte "Avrupa'nın gerçek efendileriydi":

Verdikleri her borç
    Sadece spekülatif bir vurgun olmakla kalmayıp
Ya devletleri kurar ya da tahtları devirir.
    Cumhuriyetçiler de bundan uzak değildir;
Columbia'nın sahibi belli olmayan borsadaki tahvilleri;
    Ve Peru'daki gümüşlerin bile
Yahudi'nin elinden geçmesi mecburidir.

Byron –muhteşem sezgileriyle– erken dönemde Rothschildlerin nevi şahsına münhasır bir vasıf olan münzevi materyalizminden de bahseder. Gerçekten de şairin "cılız servetin tasarrufuna" dair fikirlerini Nathan'dan ilham aldığını söylemek akla yatkındır:

O senin tek şairin; -ihtiras, saf
    Ve ışıl ışıl olan yığınlar gösterir
Sadece hayalin erişebildiği kıymetleri
    Derindeki milletler bilinmeyen madenlerdeki
Parlayan altının ışıklarını görür.
    Elmas dökülürken onun üzerine muhteşem ışıltısıyla
Zümrüdün parıltısı diğer taşları gölgede bırakırken
    Cimrinin gözlerine hayat verir.

Her iki tarafın mülkü de onundur:
    Seylan'dan, Hindistan'dan ve daha uzaktaki Hitay'dan
Gelen gemilerin her biri onun için boşaltır yükünü;
    Ceres arabalarının altındaki yollar inler
Ve şarap Aurora'nın dudakları gibi kızarır;
    Onun mahzenleri kralların meskeni gibidir;
O her nefsani istekten nefret ederken
Zeki efendi hepsine hükmeder.

Belki de aklında büyük projeler var,
    Belki üniversite yapacak ya da bir ırk kuracak;
Arkasında bırakacak bir hastane ya da kilise
    Cılız suratına galebe çalacak bir kubbe:
Belki de derdi insanlığı kurtarmak
    Hatta belki de onları zengin eden metalle:
Belki milletinin en zengini olur
Ya da hesap yapmanın keyfiyle kendinden geçer.

"Milletinin" demesinden bu mali gücün akla getirdiği ilhamın kaynağının Baring'den ziyade Rothschild olduğunu söyleyebiliriz.

Byron'ın –alaycı bir dille olsa da– Nathan Rothschild'in Alexander Baring'le birlikte, "dünyanın dengesini elinde tuttuğuna" inanması biraz izahatı gerektirir. Baring ismi haliyle eskiden beri bilinegeliyordu. Rothschild ailesi gibi onlar da Almanya'dan gelmişti (Francis Baring 1717'de Bremen'den göç etmişti) ve Nathan gibi Francis'in oğlu John da yün üreticisi olarak, tekstil işi sayesinde, oğulları 1770 tarihinde Baring Brothers ticaret bankasını kurmadan önce zengin olmuştu. Baringler Lüteryen olduklarından önce Exeter, sonra da Londra sosyetesine karışmakta hiç zorluk çekmediler. John'un küçük oğlu Francis 1784'te parlamento üyesi, 1779'da Doğu Hindistan Şirketi'nde yönetim kurulu üyesi ve 1793'te baronet oldu. Oğlu ve bankadaki varisi olan Alexander da 1806'da parlamento üyesi olmayı başardı. Tam tersine, *Don Juan*'dan sadece birkaç sene öncesine kadar Rothschildlerin Napoléon'a karşı yürütülen savaşın masraflarını karşılamadaki payı sır olup sadece az sayıdaki siyasetçi ve maliyeci tarafından biliniyordu. Parisli bankacı Jacques Laffitte bile 1814 ila 1820 seneleri arasında Fransa Merkez Bankası'nın başkanı olarak bilinirdi ve Yüz Gün müddetince Napoléon'un mali destekçilerinden biri olmuştu. Waterloo'dan sonraki dönemde ne oldu da Nathan birden hem kralcıları hem de liberalleri "yöneten", İspanyol vatanperverleri "ayaklandıran" ve hem yeni hem de eski dünyayı neşe ya da keder içerisinde tutan biri haline geliverdi?

Barışın İktisadi Neticeleri

Bunun cevabını barışın iktisadi neticeleri (bir asır sonra benzer bir durumda kullanılan bir tabirden alıntıdır) diyebileceğimiz şeyde bulmamız mümkündür –Waterloo'dan sonra Fransa'ya dayatılan İkinci Paris Barış Antlaşması. İlk Paris Barış Antlaşması ihya edilen Burbon rejiminden savaş tazminatı istememiş olsa da, Waterloo'dan sonra galip taraf bu kadar alicenap olmaya niyetli değildi. Yüz Gün müddetince Napoléon'un safında bir araya gelenlerin yaptıkları yüzünden tüm Fransızları cezalandırma isteğinden öte, mevcudu bir ara bir milyonu bulan kuzey Fransa'yı işgal etmiş askerlerin maaşlarının ödenmesi zarureti vardı. Kasımda barış anlaşması imzalanmadan evvel birliklerin masrafını karşılamak adına 50 milyon civarında bir ödeme ya da "destek" talep edildi. Anlaşmanın nihai şartlarına göre 700 milyon frank değerindeki savaş tazminatı Mart 1816'tan itibaren beş senede ödenecek ve bu zaman zarfında 150 bin mevcutlu bir işgal kuvveti de Fransa topraklarında kalacaktı. Bu işgalin masrafı da Fransız hazinesi tarafından karşılanacaktı.[2]

2 700 milyon frangın 138 milyon kadarı Fransa sınırındaki stratejik kalelerin yeniden inşasına harcandı. Büyük devletlerin her biri Yüz Gün'ün bedeli olarak 100 ila 139 milyon arasında tazminat alacaktı; Fransız karşıtı koalisyondaki diğer küçük devletlere de farklı

Rothschildlerin barışın –yeni ve muhtemelen kârlı, bu sefer Paris'ten Londra'ya, yeni para nakliyelerini gerektirecek– mali hükümlerinin Yüz Gün'de uğradıkları zararları telafi edecek bolca fırsat sunacağını zannettikleri şüphesizdir. Başta, en azından alıcı devletler nazarı dikkate alındığında, iyimser olmakta haklıydılar. Gervais her zamanki gibi Rothschildlere Rusların payından daha iyi bir parça vermeyi taahhüt ederken, Herries de benzer şekilde İngiliz pastasından büyük bir dilim kapmayı hayal etti. Fakat çok geçmeden Fransız "desteklerinin" neticesi olan tüm işlerde, uluslararası para nakillerinde Rothschild tekelini kırmak için koşturan diğer bankacıların da pay sahibi olduğu anlaşıldı. Salomon ve James ancak geçici ortaklıklara girerek –Berlin'de Mendessohn, Frankfurt'ta Bethmann ve Gontard, Viyana'da Arnstein & Eskeles ve Hamburg'da Parish & Co. ile– Prusya ve Avusturya'ya yapılacak ilk ödemelerde yer almayı başardı. İngiliz ve Rus ödemelerini bile almaları eskisi kadar kolay olmadı.

Sorunun kısmi kaynağı etkilerinin azalıyor olmasıydı. Herries'in Paris temsilcisi Dunmore Herries'in kendisi kadar "dost canlısı" değildi, Rus nazır Kont Nesselrode'un da Gontard'ı desteklemek için kendince sebepleri vardı. Önce Gervais, sonra da Herries'in makamları terk etmesi onlar açısından büyük bir darbe oldu. Yetmezmiş gibi iş yapmak zorunda kaldıkları diğer devlet memurları –Rus Merian ve Prusyalı Rother– rüşvet almayı reddetti. Fakat asıl sorun barışla birlikte rekabetin de gelmiş olmasıydı. James ancak yüzde 1,5 ya da daha az kâr elde edebilecekken "destek işinden keyif almak mümkün değil çünkü işin işinde çok kişi var" diye şikâyet etmekte haklıydı. Salomon da "fazladan üç kuruş kazanabilmek için o bankadan diğerine koşan" Avusturya temsilcisine sinir olmuştu. Nihayetinde o ve James kaderlerine razı oldu. "Buradan büyük bir iş çıkmaz. Ama madem bir kez bu işe girdik başkasına gitmesin diye alabildiğimiz kadarını almakla yetinip mutlu olalım." Tek teselli leri –sürekli tekrarlandığı üzere– saraylarla kurdukları temasların ne kadar az kâr ederlerse etsinler ileride başka işlerin kapısını açacak olduğuna dair olan ümitleriydi. Kardeşler hiçbir zaman küçük işlere burun kıvırmadılar; küçük Alman devletlerine yapılacak ödemeleri ve Rusya'nın askerlerinin özel mülklere verdiği hasarları tazmin etmek adına ödemekle mükellef olduğu küçük tazminatları memnuniyetle teslim ettiler.

Fakat asıl hüsrana neden olan James'in savaş tazminatı denkleminin diğer tarafında ortaya çıkan işlerden pay kapmayı beceremmemesi oldu. Fransa'nın

miktarlarda para ödendi. Ek olarak Fransa şahsi hak sahiplerine de ödeme yapacaktı; uzun süren müzakerelerin ardından bunun bedeli de 240 milyon frank olarak belirlendi. Ayrıca barışla Fransa'nın sınırları 1814'te belirlenen 1792'deki haline değil de 1790'daki haline geri getirildi. Fransa bundan önce de Hollanda, Avusturya, Prusya ve Portekiz'e tazminat ödemeye mahkûm edilse de o meblağlar daha azdı.

savaş tazminatını ödeyip işgal kuvvetlerinin masrafını karşılayabilmek için büyük miktarda borca ihtiyacı olacağı 1816 sonunda ortaya çıktı. Masrafları azaltıp vergileri artırma teşebbüslerine rağmen senede 170 milyon frank kazanabilmeyi sağlayacak gerçekçi bir yol mevcut olmayıp yetmezmiş gibi uzlaşmaz tavırlı ultra kralcı "Muhteşem Meclis" –on dokuzuncu asırda gelir ya da emlak vergisi ödeyenler tarafından seçilen pek çok meclis gibi– doğrudan vergileri artırmaya hiç de hevesli olmadığını göstermişti. Gerçekten de ancak kısa vadeli borçlanmayla ayakta durabilen 1816-17 bütçesi 300 milyon frangın üzerinde açık vermişti. Üstelik Paris sermaye piyasası kendi ayakları üzerinde duramayacak kadar zayıf olduğundan, sonunda kaçınılmaz olan yeni renterenteleri çıkarması mümkün değildi. Yüzde beşliklerin fiyatının 50'ye kadar düşmesi üzerine devletin yurt dışından medet ummaktan başka çaresi kalmadı.

Napoléon'un yenilmesinden hemen sonra Rothschildlerin Fransız sarayında etkili olacağı beklenirdi. Hem tahtına geri dönen Fransa kralına İngiltere'nin verdiği borçların tesliminden onlar sorumluydu hem de Napoléon'un Ren Konfederasyonunun eski Prens-Primate'si ve Frankfurt grandükü olan Dalberg, Fransız geçici hükümetinin üyesi olmuştu –zamanında saf değiştirerek rejimin tekrar değişmesine rağmen hayatta kalmayı başaran fırsatçılardan (en meşhuru Talleyrand'dır) biriydi.[3] Fakat Talleyrand'ın istifası ve duc de Richelieu başkanlığında yeni hükümetin kurulması Rothschildlerin konumunu zayıflatmışa benzemektedir. James, Fransızların niyetlerine dair kıymetli bilgiler sağladığı anlaşılan Richelieu'nün sekreterinin dostluğunu kazanabilmek için elinden geleni yaptı. Fakat 1816 kışında borç meselesi gündeme gelince maliye nazırı Corvetto bu vazifeyi Baring'e ve imparatorluk dönemini sağ salim atlatmayı başaran Gabriel-Julien Ouvrard ile arası iyi olan, Hope & Co.'dan Pierre-César Labouchère'ye verdi.[4] 1817 başında varılan anlaşmaya göre yüzde 2,5'luk komisyonla Baring, Fransız hükümetine yüzde beşlik renteler mukabilinde 297 milyon franklık ilk ödemeyi yapacaktı. Tahviller birkaç ay içerisinde üç seferde 52,5, 55,5 ve 61,5 fiyatlarından çıkarılacağından bu, Fransa'nın millî borcunun 300 milyon franktan az nakit karşılığında 534 milyon frank civarına çıkması demekti –diğer bir tabirle yüzde dokuz oranında, yani renterentelerinin itibari faizinin iki katına yakın bir oranda faiz ödeyecekti. Sonraki efsanenin aksine Rothschildler bu devasa operasyondan, Baring'in

3 James bu tarihlerde Dalberg adına İngiliz hisselerine 20 bin pound'luk yatırım yaptı. Kısa süre sonra onunla Salomon, Dalberg'le birlikte Fransız rentesinde ufak bir spekülasyona kalkıştı.

4 Amsterdam bankası Hope & Co. 1760'larda Boston doğumlu Henry Hope ile Cornwall'lı John Williams tarafından kuruldu. Hollanda'nın Fransa tarafından işgal edilmesi üzerine işlemlere ara verdikten sonra fiilen Baring Brothers tarafından devralındı. Labouchère, bir Baring'le evlenip ileride Hope ortağı olan bir Hope çalışanıydı.

iddiasına göre "paranın değerinin düşmesine neden olacak bir döviz satışına mani olmak adına" az çok dışlandıklarını gördüler.

Bu borcu kendisi verebilmek için nice planlar yapan ve son dakikaya kadar bir şekilde bir tür konsorsiyuma dâhil olabileceğini zanneden James açısından bu çok büyük bir darbeydi. "Bunalmış" ve burnundan solur halde Baring'in riyakârlığına köpürerek, rakibinin Fransa hükümetine rüşvet verip onun ödeme imkânının yetersizliğini abartarak altı aylık nefes alma süresini sağlama aldığını iddia etti. Temmuz 1817 tarihindeki üçüncü tahvil çıkarma safhasına (Laffitte ve Parish ile ortaklık ederek) dâhil olma yönündeki son teşebbüsü de boşa çıkınca hepten kudurdu. Londra'dan Paris'e dönen Salomon, kardeşinin saf dışı bırakılma şekline hayran olmadan edemedi:

> Şu Baring denen herif sahtekârın önde gideni. Bugün Laffitte ile birlikte bizimle akşam yemeği yiyecek... O söz konusu olduğunda adımlarımızı çok dikkatli atmamız gerekir. Baring'in çevresindekiler de nüfuzunu kullanmayı en az bizim kadar iyi bilir. Burada mühim devlet ricali içinde Baring'le memnuniyetle iş birliği yapmayacak tek kişi bile yoktur. Rus sefiri Pozzo di Borgo, Fransa'nın yanında ve Baring'in yörüngesindedir... Baring ile Fransa maliye nazırı kârı paylaşır. Nazır içlerinde en mürtekibi olmakla nam salmıştır.

Bu suçlamalardaki doğruluk payını bilmiyor olsak da Baring, James'i tazminat ödemelerinin son taksitinin müzakerelerinin haricinde bırakacak bir güce sahipti. İtibari kıymeti 290 milyon frank olan renterenteler Mayıs 1818'de doğrudan halka arz edilmiş olsa da, devlet bunun neticesinde ortaya çıkacak çılgın spekülasyonlardan dolayı korkuya kapılmışa benzemektedir (talep arzın on katı olunca fiyatlar 66,5'ten 80'e fırladı) ve aynı ay içerisindeki ikinci 480 milyon franklık (itibari) arz da yine Baring'e verildi. James'e –diğer Parisli bankacılar Baguenault, Delessert Greffulhe, Hottinguer ve Laffitte ile birlikte– sadece, David Parish'le paylaşılmak üzere 10 milyon frank teklif edildiğinde kendisine reva görülen "menfur" muamele yüzünden midesi bulandı. O ve diğerleri Paris şehrine verilecek 31 milyon franklık kredide pay sahibi olmakla yetinmek zorunda kaldı. Wellington dükü, Lord Liverpool'a "Fransız maliyesi Baring'in elinde ve Fransız kredileri İngiltere'de revaçta olduğundan dünya para piyasasının bir ölçüde onların elinde olduğunu söylemek mümkündür. Kudretinin farkında ve ona muhalefet ederek başarmak hiç de kolay değil" diye bildirdi. Baringlerin "altıncı büyük güç" (Richelieu'ye atfedilen muhtemelen uydurma bir söz) olarak kabul edileceği bir dönem varsa işte buydu.

Kardeşlerin Fransa'ya verilecek büyük borçlara doğrudan müdahil olmasını zorlaştıran tartışmalar olduğu da doğruydu. Yüz Gün travmasının akabinde Nathan'ın ihya edilen Burbon rejiminin istikrarından şüphe etmek için

haklı nedenleri vardı, Salomon, Paris'teki en güvenilir kaynaklarına dayanarak "Fransa'da başka ihtilal olmayacağı" yönünde onu temin etse de şunu eklemeyi ihmal etmedi: "En azından yakın bir gelecekte ve eğer bir şey olacaksa bile gelecek üç ay içerisinde olmayacağından eminim." Nihayetinde "asabi Fransızların ne yapacağını kimse önceden kestiremeyeceğinden" her ihtimali göz önünde bulundurmak gerekeceğini de itiraf etti. Bu yorumlardan anlaşıldığı üzere, Fransız kredileri mevzuundan Nathan gibi o da ümidini kesmişti. Mayıs 1816'da Paris'te James'in kulağına gelen "savaş söylentileri" bu kötümserliği daha da körükledi. Birkaç ay sonra İngiltere hükümetinin XVIII. Louis yerine duc d'Orléans'ı tahta çıkarabileceğini duyduğunda iyice telaşlanıp bunun iç savaşa yol açabileceği hususunda uyarıda bulundu. Kötü geçen hasadın neden olduğu 1817'deki umumi sosyal kargaşayla yüksek yiyecek fiyatları neticesinde bu endişeleri katlanarak arttı.

Diğer taraftan, ihya olunan Burbon rejiminin mali durumu göründüğü kadar kötü değildi; 1817 boyunca ve 1818'in ilk yarısında rente fiyatlarının yükselmesiyle verilen kredi yükleniciler açısından son derece kârlı hale geldi. 1790'lardaki büyük assignat enflasyonu yüzünden Fransa –İngiltere'den farklı olarak– on sekizinci yüzyıla ait birikmiş borcunu az çok silmişti. 1815'te toplam kamu borcu sadece millî gelirinin yaklaşık yüzde 10'una tekabül eden 1,2 milyar franktı –o tarihte Britanya'nın borcundan çok daha azdı. O nedenle Baring bir kez işe başladıktan sonra Fransa'nın rente fiyatlarını düşürmeden tekrar kredi alabilmesi mümkün hale geldi. Tahvil fiyatları arttıkça, James'in büyük bir kederle gözlemlediği üzere, Baring "havadan para kazanmaya başladı." Gerçekte Fransa'nın kaynakları "sağlam" olup siyasi durum da istikrarlıydı: "Müttefikler çekilirse Fransa'da sükûnet hâkim olur. Burada, en azından yakın bir gelecekte, devlete muhalefet edecek bir hizip kalmadı."

Rothschildlerin 1817 ve 1818'deki tazminat ödemelerine dâhil olamamaları ezici bir mağlubiyet oldu. İma edilen şey barizdi: 1814'te diğer bankacıların hakkını gasp etmişlerdi ve şimdi de Baringler ve Bethmannlar Avrupa ekonomisindeki eski güçlerine kavuşuyordu, aynı zamanda Gontard ve Bavyeralı sermayedar Adolph d'Eichthal gibi fazla tanınmamış yeni rakipler de ortaya çıkıyordu.[5] Carl 1814'te "İşi biz yürüttüğümüzden herkes bize düşman oldu" demişti. James bir sene sonra "Düşmandan bol bir şeyimiz yok" dedi. "Fakat bu husumetten ziyade kıskançlıktır. Her beş dakikada bir birisi (Prusyalı) nazıra gidip 'Neden her şeyi Rothschild'e verdiniz?' diye soruyor." Carl geçmişte, yani risk yüksek olsa da rekabetin az olduğu dönemde her şeyin daha kolay olduğunu söyledi. James dahi bu konuda ona hak verip onları tazminat ödemelerine sokmamaya gayret eden Viyanalı bankacıların

5 Adolph d'Eichthal Bavyeralı saray bankacısı Aron Elias Seligmann'ın torunuydu; dinini ve ismini değiştirip oğlu Louis'le birlikte Paris'e taşındı.

sadece "Rothschildlerin tahsisat ödemelerinde yapmış olduklarının aynısını" yaptığını söyledi. O noktada en büyük tehdit Baring'di. O ve ortakları sadece "Fransa'nın iplerini ele alarak canlarının istediği gibi hareket etmek" istemekle kalmayıp ayrıca Londra'daki Nathan'ın konumunu da tehdit ediyorlardı. Amschel'e göre "Londra'da başka biri işlem yaparsa Nathan çok bozuluyordu çünkü sanki Londra onunmuş gibi hissediyordu." "(Baring yüzünden) borsada artık onun borusunun ötmediğini ya da tahvil fiyatlarını belirleyemediğini öğrenirse hiç memnun olmaz." Fakat savaşın sona erip elektörün dönmesiyle, maliye üzerindeki elektörün sürgün senelerinde şekil alan ve Rothschildlere "altından bir dağ kazandıran"[6] Rothschild tekelinin sona erdirilebilmesi için çılgınca bir seferberliğin başladığı ortamda Kassel gibi küçük mali piyasalarda bile müthiş bir rekabet söz konusuydu. James'in 1818 başında vurguladığı üzere "tüm dünya kıskanıyordu."

Rothschildler bu rekabeti hiç hoş karşılamadı. Onlar hakkında her fırsatta *Schurken* (sahtekârlar), *Bösewichte* (zalimler) ve *Spitzbuben* (hergeleler) gibi hakaretamiz ifadeler kullandılar. Waterloo'dan önce dahi rakip "sahtekâr" ve "fırsatçıların" "tekerine çomak sokmaktan" ve "onların canına okumaktan" bahsedilirdi. 1818 senesinde asıl mesele Baring ile Labouchère'e zarar vermeyi nasıl başarabilecekleriydi. Gelenek icabı kardeşler bunu tahvil piyasasına büyük boyutlu bir müdahaleyle yaptı. Önce Baring'in çıkardığı yeni tahvillere büyük yatırım yaptılar. Sonra da, düvel-i muazzama Aix-la-Chapelle'de son tazminat ödemelerini görüşmek için bir araya geldiği esnada, rivayete göre tüm tahvilleri piyasaya gömüp fiyatın çökmesine neden oldular. Bu şekilde Baring'in konumunu zayıflatıp onu Fransa adına halletmek üzere olduğu son krediden çekilmeye mecbur bıraktılar. Rothschildlerin en güçlü rakiplerini böyle bir çırpıda kenara atabilmesinin açıklamaya muhtaç olduğu muhakkaktır. Tahvillerin 60 asgari seviyesine düşmesinin Baring'i yerin dibine soktuğu ve ancak Aix'teki nazırların da –Avusturya şansölyesi Prens Metternich ve onun Prusyalı muadili Prens Hardenberg de onlara dâhildir– payı olduğundan, son kredinin iptalinin hepsinin menfaatine olması sayesinde kurtulabildiği doğrudur.[7] Fakat bu krizden Rothschildlerin doğrudan sorumlu olduğuna dair elimizde bir arşiv kaydı bulunmamaktadır.

Kardeşlerin 1816'dan sonra Fransa tahvil piyasasına dâhil olmaya çalıştığına şüphe yoktur. James'in Mart 1817 başında elinde (itibari) üç milyon

6 Kassel Yahudi cemaati oturma izni ücretini ödemesi için Amschel'i mahkemeye o tarihte vermişti.

7 Baring 67'den 246 milyonluk rente karşılığında müttefiklere 165 milyon frank avans vermeyi zaten kabul etmişti; asıl soru müttefiklerin Aix'te nihai 100 milyonluk ödemenin Baring'in verdiği daha yüksek fiyat olan 74'ten almayı hiç düşünmeden kabul etmesi ve 132 milyonluk rente şeklinde yapılmasına karar vermesiydi.

franklık rente vardı ve ay sonuna kadar, yükselişin devam edeceği ümidiyle yedi milyonluk daha satın aldı. Çok geçmeden Nathan ve Londra'daki hısımları adına da rente alması için istekler yağmaya başlasa da o hâlâ yükselişin ne kadar devam edeceği hususunda "bir fikir yürütemiyordu." Ouvrard'ın ileride iddia edeceği üzere, James'in spekülatif alımları azamiye çıkarabilmek için kısmi ödeme sisteminden istifade etmiş olması da mümkündür. Fakat 1818 senesinin herhangi bir döneminde eş güdümlü bir satış siyasetinin yürütüldüğünü gösteren bir delil mevcut değildir. James kâr ederken yaptığı satışların dikkat çekmemesine özen gösterip bilhassa piyasayı zayıflatmamaya gayret etti; 1817 yazında renterenteler zayıfladığında kardeşler bu sefer de piyasayı desteklemek için satın aldılar. Gerçekten de bu tarihten itibaren rentelerin sağlığı onun zihnini fazlasıyla meşgul edip onu etkileyecek herhangi bir hadise müteakip elli sene içerisinde mektuplarının konusu olmayı sürdürdü. Bir sene sonra, Temmuz 1818'de, Laffitte ile Delessert'in rentelerin sene sonuna kadar itibari değerlerine ulaşacağı yönündeki tahminlerini sorgulamaya gerek görmedi.

Bunların hiçbirinin bizi şaşırtmaması gerekir. Rothschildler Fransa savaş tazminatı ödemesinin son taksitini baltalamaya kalkmış olsalardı, çok hayati bir riske girmiş olurlardı. Şubat 1818'de Salomon, Baring'e yönelik bir saldırıya şiddetle karşı çıktı: İnsanlar "Rothschildler ortalığı karıştırdı, görüşmeler askıya alındı, askerler çekilmeyecek" demeye başlarsa bu bizim zararımıza olur. Her hâlükârda Baring parlamento üyesi olduğundan zaten Herries'e levazım sorumlusu olduğu dönemde yaptıkları hakkında bir sürü acayip soru sormuştu. Onu daha da kızdırmaya kalkmanın bir manası yoktu. Aix konferansı sırasında rentelerdeki ani düşüşün en muhtemel nedeni, mayıstan sonra Paris bankalarına cömertçe kredi vererek rente fiyatlarını yükselten Fransa Merkez Bankası'nın güttüğü siyasetti. Banka, rezervlerindeki düşüş neticesinde yaptığı hatayı fark edince rente bozdurma şartlarını sıkılaştırarak aşırı tepki verdi. Para piyasasındaki bu sıkılaşma neticesinde rentelerdeki spekülasyon geçici olarak durup fiyatlar düştü. Merkez bankası bu siyaseti gevşetmeye ikna edilince renteler hızla toparlansa da son tazminat ödemesinin halledilmesi için yeterli güvenin sağlanması 1821 senesini (fiyatı 87) buldu. Üstelik Rothschildler Baring'in Fransa piyasasından çekilmesinden faydalanmayı ümit etmişlerse bile hüsrana uğradılar: 1821 kredisi Parisli bankacılar Hottinguer, Delessert ve Baguenault'a gitti.

Aslında Rothschildlerin sattığı Fransız rentesi yerine İngiliz consol'u olup bunu da 1818 sonunda değil de 1817 sonunda yaptılar –elde ettikleri kâr 1815 yazında ettikleri zararı fazlasıyla telafi etti. Gördüğümüz üzere o senenin sonunda Nathan, Herries'in tavsiyesi üzerine, 61,1 ve 61,5 fiyatlarından yüzde üçlük bolca consol'a ek olarak 107'den 450 bin pound'luk Omnium hissesi almıştı. 1816 boyunca gergin kardeşlerinin satıp kâr etme yönündeki bitmek

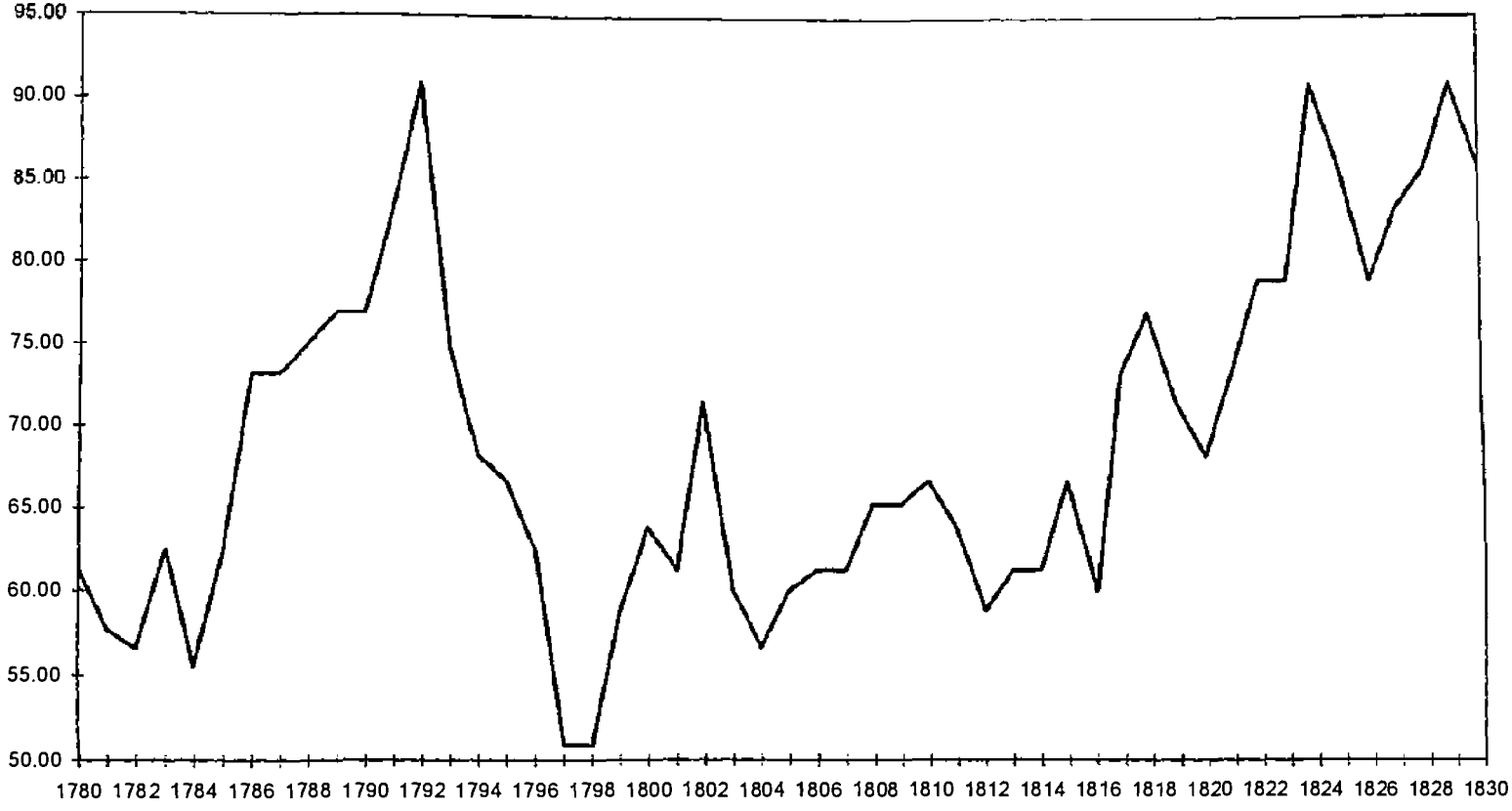
bilmez isteklerini duymazdan gelerek sene sonunda itibari kıymeti 1,2 milyon pound olan consol'a sahip oldu. Bu, şirketin sermayesinin toplamına denk olmalıydı. Bu strateji hususunda ailenin fikirleri çeşitlilik arz etti: Her zamanki gibi ihtiyatlı olan Amschel "kişinin tüm servetini tek bir varlığa yatırmasının aptallık" olduğunu söyleyip Nathan'ı, bilhassa kendisi ve Carl'ın Frankfurt'ta nakit sıkıntısı çektiği bu dönemde satmaya teşvik etti. James daha hevesli olsa da –bu tek yatırımın şimdiden onlara "bir kredi kadar kazandırdığını" söyledi– Nathan'ın consol'ların 80'e çıkacağı tahminini sorgulayıp Nisan 1817'ye gelindiğinde durmasını istemeye başladı. Fakat New Court'a yakın olanlar kendi şahsi tasarruflarıyla Nathan'ın "spekülasyonuna" katıldılar. Salomon'un karısı Caroline kayınbiraderiyle birlikte kalırken bu işlere merak sarmış olmalıydı: Ağustos 1816'ya gelindiğinde consol fiyatlarının 86'ya çıkmasının hayallerini kuruyordu! Bu dönemde Rothschild kadınlarının aile mesleğine dolaylı olarak iştirakine dair manidar bir misal. Mayıs 1817'de, yükseliş trendi geçici olarak durduğunda, Nathan kardeşlerinin ricalarına boyun eğerek 600 bin pound civarında satış yaptı yapmasına ama bunu hiç istemeden yaptığı belliydi ve ertesi ay fiyatlar yükselmeye başlamadan evvel çabucak tekrar satın almaya başladı. Temmuza gelindiğinde consol fiyatları 82'nin üzerine çıkıp toplam (itibari) tahvil değeri 1,6 milyon pound'a varınca, Salomon, kardeşinin ticarette bir "şaheser" daha sergilediğini kabul etmek zorunda kaldı.

250 bin pound'dan fazla kâr edebileceğini gören Nathan işte bu noktada satmaya başladı. İlginç olan bu satışı piyasanın Aralık 1817'de 84,25 değeriyle son kez zirveye varmasından (bkz. görsel 4.i) beş ay önce yapmasıydı; diğerlerini satması yönündeki tavsiyelere kulak vermeyi biraz geciktirmesinin nedeni de bu olabilir. Kayınbiraderine ve piyasadaki en eski müşterisi Hesse-Kassel Elektör'üne bile Nathan satana kadar tüyo verilmedi. Piyasanın gerçekten de tavan yaptığı anlaşıldığında –1820'ye gelindiğinde fiyat tekrar 70'e düşecekti– Moses Montefiore kayınbiraderinin düzenlediği darbeyi tebrik etti:

> Önceden boğayken şimdi bir ayı kadar fazla kazandığını öğrendiğim için çok mutlu oldum, kardeşim Abraham'la biraz sıkıntı yaşadığını zannediyorum çünkü bu ikinizin de alışık olmadığı bir durum. Muarızlarını o derece sıklıkla mağlup etmektesin ki, nasıl olup da borsada hâlâ herhangi bir işlemde karşına çıkacak birilerinin kalmış olduğuna şaşıyorum.

1820'lerde Rothschildlerin rakiplerine nasıl galebe çaldığını izah etmenin kolay bir yolu yoktur: fakat bu büyük darbenin önemli bir rol oynadığı şüphesizdir.

Nathan'ı 1817 sonunda consol'ları satmaya ikna eden ne oldu? Bunun bir nedeni İspanya ile Fransa arasında çıkması muhtemel savaş hususunda Paris'teki kardeşlerinin onu yok yere telaşlandırması olabilir: Ekseriyetle

4.i yüzde 3 consol'ların ortalama fiyatı, 1780-1830.

olduğu üzere, kardeşler büyük devletler arasındaki herhangi bir silahlı çatışma ihtimalini devlet tahvillerinin satılması için yeterli bir sebep olarak gördüler. Aynı zamanda İngiltere'nin maliye ve bütçe siyasetindeki değişikler hakkında içeriden aldığı istihbaratın da önemini yabana atmamak gerekir. Nathan bunu İngiltere Maliye Nazırı Nicholas Vansittart ile artan yakınlığı ile kardeşlerinin Paris'teki Wellington Düküyle –"eski kulağı kesik"– ilk kez doğrudan irtibat kurabilmesi sayesinde becerdi. Rothschildlerin de her fırsatta vurguladığı üzere, consol fiyatlarının yükselmesinden sadece onlar değil İngiliz hükümeti de istifade etmişti. Napoléon'un yenilmesinin ardından savaş hazinesinden arta kalanlarla da 1816'da 62'den 650 bin pound itibari kıymetle consol satın alındı. Artık consol'ların fiyatı 82'ye yükseldiğinden, hazinenin bundan ettiği kâr 130 bin pound civarındaydı. Bu güzel gelişmeyi bir diğeri takip etti: Nathan'a piyasayı yüzde üç düşürmesi beklenen bir işlem –yüzde 3,5 ve 3,25'ten satılacak 27 milyon değerinde devlet tahvili çıkarılması– hakkında bir tüyo geldi. Salomon'un o tarihteki bir mektubunun gösterdiği üzere, Nathan'ı harekete geçiren, her şeyden çok içeriden gelen bu tüyo olmuştu:

> Vansittart iyi bir adam, sana yapılacak işlemle alakalı tüyo verdi. O tahvilleri alıp İngiltere'nin kredisini artırabilecek tek kişinin sen olduğunu ve senin tahvil satın almaya meraklı olduğunu biliyor... Şimdi plan yapma vaktidir. Bu işlemin yapılması halinde tahvil fiyatının 80 ve hatta aşağısına düşeceği hususunda seninle hemfikiriz... Emin ol New Court bunun kokusunu alır almaz milyonlar havada uçuşacak.

Şüpheci James'e de şöyle izah etti: "Nathan'ın bu beylerle (Hazinedekiler) ilişkisi kardeşten farksız... Bizim New Court bana mason loncasını hatırlatıyor. Oraya giren tahvil masonu oluyor." Bu tabirin ehemmiyetine aşağıda tekrar değineceğiz.

Fakat Vansittart'ın Nathan'a çıtlattığı ticari işlem şansölyenin mali politikasına karşı siyasi muhalefetin artması yüzünden çıkmaza girdi. Nitekim 1817 sonunda Nathan'ın consol'ları satması, belki de Vansittart'ın muarızlarının onu "Para piyasasının elinde olmakla" ve "aşırı kumar ruhunu" körüklemekle suçladıkları zaman ima ettikleri şeylerden biriydi. Vansittart'ın üstlendiği vazifeyi başarması pek çok nedenle imkânsızdı. Önceki bölümde belirtildiği üzere, İngiliz kamu borcu Fransa'ya karşı yürütülen savaş neticesinde misli görülmemiş seviyelere çıkmıştı –900 milyon pound ya da millî gelirin takribi yüzde 200'ü. Ayrıca 1815'te Avam Kamarası'nın savaş zamanı gelir vergisini (ve malt vergisini) yenilemeyi reddedip hükümete meydan okuması da 14 milyon pound'luk vergi kaybına neden oldu. Ordu ve donanmanın durmadan artan masrafına ek olarak bir de senelik 30 milyon pound üzerinde faiz ödemesiyle karşı karşıya kalan hükümet dolaylı vergileri artırmaktan (içlerinde en çok

tartışılanı ithal edilen mısıra uygulanan "Mısır Vergisi" oldu) ve borç almaya devam etmekten başka çare bulamadı.

1818'de, consol fiyatlarını artırmak adına bütçe açığının boyutlarını gizlemeyi düşünen, Vansittart'ın stratejisi, Pitt'in amortisman fonlarını ödemeye devam edebilmek için kısa vadeli hazine bonosu çıkararak kısa vadeli borçlanmaktı. Bu kıt kanaat geçindiren sistemin hem bono hem de consol alıp satın Nathan gibilerin işine geldiği muhakkaktı. Fakat consol fiyatlarını artırmak için kısa vadeli bono çıkarmanın neticesi enflasyon olduğundan, kâğıt paranın değerinin ve kambiyo rayicinin altına oranla düşmesini savaş sonrası en büyük sorun olarak gören siyasi iktisatçılar bu durumu tenkit etti. Önderleri William Huskisson olup (başta şüpheleri olsa da) Robert Peel tarafından da desteklenen İngiltere Merkez Bankası'nın altın veya "nakit" ödemesine yeniden başlaması gerektiğini savunan hükümet bünyesindeki zümre, zamanla Vansittart ve merkez bankası başkanlarına sözünü geçirmeye başladı. 1819 senesinde Peel'in başkanlığında "Bankanın Nakit Ödemelerine Tekrar Başlamasını Sağlama Gizli Heyetinin" kurulmasıyla "külçeciler" fiilen kazanmış oldu.[8] Keyfi kaçan Nathan, Liverpool'u altına dönmekten vazgeçirmeye çalışıp nazırları ikna edebilmek adına taşrada bile peşlerini bırakmadı. Fakat başvekil, Ekim 1819'da Vansittart'a da izah ettiği üzere, çoktan kararını vermişti:

> Rothschild'in seni takip ettiği taşrada benim peşimden de gelmesi kadar salakça bir şey olamaz. Onun bu yaptıkları bilinse ortalığı karıştırmaktan başka bir işe yaramayacağı gibi önlemeye çalıştığı bütün kötülükleri de katlar... Rothschild'in söyledikleri içerisinde en çok canımı sıkan, banka tahditlerine devam edilmesi talebi oldu. Hiçbir tedbirin bundan daha zararlı olmayacağından ve bunun düşünülmesinin bile zarar vereceğinden eminim... Eğer tedavüldeki paranın çok olacağı korkusuyla kısıtlamaya devam edersek kısıtlamanın sonu gelmez, ki geçen sene diğerlerine ek olarak en fazla mücadele etmek zorunda kaldığımız fikir de buydu. O yüzden mevcut sistemi yürütmekte azmedip kimsenin azmimizden şüphe etmesine de izin vermeyelim.

On dokuzuncu asırda altın standardının kazandığı nihai zafer hesaba katılırsa, Nathan'ın konumunu tek taraflı savunma olarak kabul ederek geçiştirmek kolaydır. Yine de Nathan nakit ödemelere itiraz etmekte tümüyle haksız değildi; külçeciler ve radikaller onun sadece kendi menfaatleri doğrultusunda hareket ettiğini düşünerek hata yapıyordu. Nathan ilkesel olarak nakit ödemelerin tekrar başlamasına hiç itiraz etmedi: o ve diğer bankacılar kısa vadeli deflasyon siyasetinin ekonomideki istikrarı bozacağını ve bunun da hükümetin mali ve

8 Altının fiyatı 1819'da 4 pound 6 d iken, külçecilerin savaş öncesi hedefi 3 pound 17s 10 1/2 d idi.

parasal istikrar siyasetine ters düşeceğini savundular. Hazine yetkilisi George Harrison Ekim 1818'de bütçenin dengesiz olduğu bir dönemde para politikasını sıkılaştırmanın neticelerinden endişe etmekte haklıydı. Vansittart'a şunları söyledi:

> Müesseseler ve borsa üzerindeki etkisi büyük olabilir –böyle bir işlem adamımızı (yani Nathan) tahvillerini satmaya ikna edebilir... Bu da kaçınılmaz biçimde fonları etkiler... Banka indirimlerde onunla iş yapmayı reddederken bizim ondan kredi vadesini uzatmayı istemeye hakkımız olmadığı gibi bunun bir faydası da olmaz –çünkü o zaman bizim talebimizi karşılamak için daha fazla satmaya başlar.

Aslında, gördüğümüz üzere, Nathan elindekilerin büyük kısmını çoktan satmıştı. Fakat 1819 yazında hükümete 12 milyon pound'luk yeni kredi vermek için tahvil çıkardığında, simsar ve müşterileri hükümetin deflasyon siyasetinin etkisini hissetti. Yüzde üçe sadık kalınacağının açıklanması, consol fiyatlarının çıkarıldıkları fiyat olan 69'un biraz üzerinde, yani dipte olduğu bir dönemde yeni tahvillerde hızlı bir yükselişe az çok mani oldu. Parasal sıkılaşma ve hükümetin borç almaya devam etmesi arasındaki bağlantıyı izah etmeye çalıştığı Liverpool, consol fiyatlarının kısa sürede "tepki" vereceğini (yani toparlanacağını) söyleyen Baring'e inanmayı tercih etti. Benzer şekilde 1820'de Nakit Ödeme Heyetine ifade verirken Nathan, sterlinin değer kaybetmesinin ve nakit paranın yabancı tahvillere kaymasının kısmen altın ödemelerinin askıya alınmasından kaynaklandığına itiraz etmedi. Onun anlatmak istediği, sıkı para politikası ile devasa devlet borcunun bir araya gelmesinin ekonomi açısından büyük tehdit arz ediyor olmasıydı:

> *Bir sene sonra Bankanın nakit ödemelere tekrar başlamasının neticelerinin ne olacağını heyete açıklar mısınız?* – Bunun ülkeye büyük zarar vermeden yapılabileceğine inanmıyorum; büyük sıkıntılara neden olur; işin aslı neden olacağı sıkıntıların türünü ve boyutlarını kestirebilmemiz de mümkün değil.
>
> *Bu sıkıntıların türünü ve ne şekilde ortaya çıkacaklarını açıklar mısınız?* – Para ülkenin her kesiminde son derece kıtlaşacak ve bu pek çok kişinin felaketi olacak.

Bu mübalağa değildi. Yaşanan hadiseler savaş sonrası mali krizi çözmeden parasal istikrarı sağlamaya çalışmakla hükümetin bilinmeyen ve tehlikeli sularda yelken açtığını gösterecekti. Nathan'ın kayınbiraderi Abraham Montefiore 1821 senesinde "zararsız zavallı Bay Vansittart'ı" savunmak adına şunları söyledi: "Etkili olabilecek tek plan emlak vergisinin hakça ve adaletle zenginlerden ve gelirlerinin bir kısmını gözden çıkarabilecek kişilerden toplanmasıdır.

Fakat bu kişiler aynı zamanda kanun koyucular oldukları gibi vatanseverlikleri ceplerinin derinliklerine kadar ulaşmaz." Deflasyon olan bir dönemde doğrudan vergi toplamadan bütçeyi dengelemeye çalışmanın istikrarsızlıktan başka bir şey sağlamadığı anlaşılacaktı.

"Kutsal İttifakın Baş Müttefiki"

1815 ila 1819 arasında Rothschildlerin Londra ve Paris'te karşılaştığı müşkülatlara verdikleri tek bir tepki vardı: başka yerde iş yapmak. Diğer büyük devletlerin mali istikrarına destek olmak da seçeneklerden biriydi: Çarın teklifi üzerine Avusturya, Prusya ve Rusya kendi nüfuz alanlarındaki İtalya ve Almanya'da bulunan küçük devletlerle bir araya gelerek bir "Kutsal İttifak" tesis etti. Fransa ve İngiltere gibi Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri de harpten ancak yabancı sermaye ile düzeltilebilecek mali hasarlarla çıkmışlardı. Disraeli daha sonra *Coningsby* isimli romanında bu durumu şöyle anlattı: "Yirmi beş sene süren harbin ardından Avrupa'nın sulhu devam ettirebilecek sermayeye ihtiyacı vardı... Fransa biraz istedi; Avusturya daha fazla; Prusya biraz; Rusya ise birkaç milyon." Üstelik Rothschildler, Kutsal İttifak siyasetinin yaratacağı yeni iktisadi ihtiyaçlardan da istifade edebilirlerdi. Çünkü İttifakın ana hedefi 1789 ila 1815 arasında Avrupa'yı bu derece karıştıran ihtilal "salgınının" tekrar baş göstermesine mani olmaktı –gerekirse bunu askerî müdahale ile yapacaktı. Bu da yeni masraflar demekti.

Kardeşlerin elde etmeyi başardığı savaş sonrası ilk büyük kredinin verildiği Prusya, Napoléon dönemini 188 milyon thaler'lik (32 milyon pound) bir borçla kapatıp 1815, 1816 ve 1817 senelerinde de büyük bütçe açıkları vermeye devam etti. Frankfurt merkezli Rothschildler 1817 başında 5 milyon guldenlik (450 bin pound) küçük bir (çoğunu Hesse-Kassel Elektörü'ne verdiler) Prusya kredisi ayarlamış olsalar da, kısa vadeli borçlar sonbahara kadar 20 milyon thaler'e ulaşınca hükümet Londra'dan kredi alsak mı diye düşünmeye başladı. Bu fikrin asıl mimarı Prusyalı Seehandlung bankasının Londra temsilcisi Barandon adındaki bir tacir olup Nathan'ın Ocak 1818'de teklif ettiği şartları ifşa ederek neredeyse tüm projeyi batırıyordu. Bu duyulunca –çıkarma fiyatı 60 ve faiz oranı da yüzde 8,33 olacaktı– Berlin'deki yerel bankacılar daha iyi bir teklif sunabilmek için bir araya geldi. Paris'te müflis küçük bir satıcı olarak tanınan Barandon'la iş yapmaya kalktığından dolayı Nathan'a fırça atan Salomon, Prusya Şansölyesi Hardenberg'le hile söylentileri hakkında konuşmak için alelacele Paris'ten Koblenz'e gidip sonra da Berlin'e geçerek Carl'la birlikte hasarın bir kısmını telafi etmeyi başardı. Londra'daki Prusya nazırı, büyük maarif ve siyaset reformcusu Wilhelm von Humboldt'un müsamahası neticesinde Barandon usulca aradan çıkartıldı –fakat anlaşma mart sonunda gerçekleşene kadar maliye yetkilisi Rother (artık yeni Prusya hazinesinin

müdürüydü) ile beş gün boyunca aralıksız pazarlık yapmaları gerekecekti.[9]

Tarihçiler uzun zaman boyunca Prusya hükümetinin Londra'dan kredi alma kararının maksadının siyasi taviz vermekten –vilayet (*Stände*) meclislerinin toplanması ya da bağımsız yargının kurulması gibi– kaçınmak olduğunu iddia ettiler çünkü dâhili mali kaynaklara başvurmak bu tavizlerin verilmesini zaruri hale getirecekti. Fakat Rothschildlerin mektupları hikâyeyi farklı anlatmaktadır. Müzakerelerin başından itibaren Nathan, Prusya'ya verilecek tüm krediler karşılığında Prusya'nın kraliyet mülkünün teminat gösterilmesini ve bu teminatların da ilgili *Stände* tarafından onaylanması gerektiğini savunuyordu. Hardenberg tereddüt edince, Nathan neden böyle bir teminat istediğini açıkça izah etti:

> İngiliz kapitalistleri paralarını makul şartlarla başka bir devlete borç vermeye ikna edebilmek için, öncelikle bu borcun İngiltere'deki yerleşik kamuya borçlanma sistemine benzer bir sistem haline getirilmesi gerekir. Yani alacaklıların sadece hükümete güvenmek yerine ellerinde bir de teminatları olması lazımdır... Bu türden bir teminat olmadan İngiltere'de yabancı bir devlet için para bulmaya çalışmak işe yaramaz; İngiliz halkı Fransız fonlarına ancak ülkede temsilciler sisteminin yerleştiğine ikna olduktan sonra yatırım yapmaya başladı. Devletin borç alabilmesi için meclisin onayına ihtiyaç duyulması kredi veren açısından bir teminat satılır. Yetkileri meclis tarafından sınırlanmayan bir hükümdarla yapılan mukavelede bu türden bir şeyi bulmak mümkün değildir.

Diğer bir tabirle Londra açısından bir mutlakıyetten ziyade bir meşrutiyete kredi vermek daha muteberdi. Bu gizli bir tür siyasi baskı mıydı –Prusyalı reformcuların III. Friedrich Wilhelm'i bir tür temsil sistemini kabul etmeye zorladıkları bir dönemde ağırlığını kullanan bir tür mali liberalizm olabilir miydi? Yoksa Nathan sadece onun şartlarıyla Baring'in Fransa'ya sunmuş olduğu şartlar arasındaki farkı mazur göstermeye mi çalışıyordu? James'in Fransız vekillerin hazineye giderek "hesapları inceleme" yetkisine sahip olmasına olumlu bakması, Rothschildlerin mali mevzularda sadece İngiliz yatırımcıları temin

9 Nihai şartlara göre 5 milyon pound'luk yüzde beşlik tahvil üç taksitte 70 (2,5 milyon pound), 72,5 (1,25 milyon pound) ve 75 (1,25 milyon pound) fiyatlarına satılacaktı. Rother'in tavsiyesi üzerine ilk taksitin bir milyonunu Prusya hükümeti aldı. Geri ödeme yirmi beş sene içerisinde yapılacaktı. Ehrenberg resmen ilave komisyon olmayacağını söyledi, nitekim Nathan yüzde dördünü alsa da Berlin'deki eleştirilerin hedefi olmamak için bunu "gizli tuttu." Ek olarak Rothschildler en az 1,5 milyon pound'u kendilerine ayırıp eylülde fiyat 83'e çıktığında çok kâr ettiler. Sözleşmenin ardından kardeşlerin Rother'le alakalı son derece müspet şeyler yazmış olmasının nedeni bu olabilir: Salomon onu, o ve Nathan'ın "onun yürekten, ebedi ve sadık dostları" olduğu hususunda temin etti; komisyonları ödenmemiş olsaydı böyle şeyler söylemeleri pek de muhtemel değildi.

etmek adına olsa bile anayasal denetime sıcak baktıklarını göstermektedir. Nathan'ın Prusya örneğinde meclis denetiminden çok daha azını kabule razı olduğu doğrudur: Nihai sözleşmenin beşinci maddesinde "kredi sahiplerinin güvenliği için" kraliyet mülkünde özel bir ipotek uygulanacak ve bu ipoteğin "Prusya kralı ve hanedanın prensleri tarafından vilayetlerin de rızasıyla kabul edilen 6 Kasım 1809 tarihli Hanedan Kanunu ile tümüyle kaldırılması mümkün olacaktır" denir. Vilayetlere yapılan gönderme bundan daha dolambaçlı olamazdı. Diğer taraftan Nathan'ın Rother'e gönderdiği –özellikle de Rother sözleşme imzalandıktan sonra onun şartlarını değiştirmeye kalktığı zaman– mektuplardan bazılarındaki inanılmaz üslup onun Prusya rejimini ciddiye almadığını göstermektedir:

> Sevgili dostum, Tanrıya, kralına ve Maliye nazırı von Rother'e karşı olan vazifemi yerine getirdim, paramın tümünü Berlin'de bulunan sana gönderdim... Görevini yapma sırası sana geldi, çeneni kapalı tutup devamlı bir şeyler çıkarmazsan her şey aramızda anlaşıldığı şekilde kalır ve parayı ulaştırma şeklimden anlayacağın üzere olmasını beklediğim de budur. N. M. Rothschild'e karşı entrika sökmez, onda para, güç ve iktidar mevcut. Entrika acizliktir ve Prusya kralı, prens Hardenberg ve nazır Rother'in memnun olup o kadar çok para göndererek Prusya'nın kredisini artıran Rothschild'e teşekkür etmesi gerekir.

Üstelik Nathan'ın siyasi teminat konusundaki ısrarının mühim siyasi yansımaları da oldu. Nathan'ın Rother ile yaptığı görüşmeler ile 17 Ocak 1819 tarihli "Devlet borçlarının gelecekteki idaresi fermanı"nın ikinci maddesi arasında bariz bir irtibat vardır. Bu madde devlet borçlarına bir tavan belirler, devletin kimi gelirlerini bu borcun ödenmesi için ayırır ve şunu ilan eder: "Devlet ileride ihtiyacı ya da halkının refahı için yeniden borç almak zorunda kalırsa, bu ancak müstakbel imparatorluk vilayet meclislerinin onayı ve teminatı ile yapılabilir." Rother'in bizzat yazdığı bu maddeye göre Prusya devletinin ileride borç almaya kalkışması otomatikman vilayet meclislerinin toplanmasına yol açacaktı; diğer bir tabirle kamu borcuyla anayasal ıslahat arasında bir bağlantı olduğunu kabul etmişti. Prusya devleti vilayetlerin onayını almadan ancak teoride bağımsız olan Seehandlung vasıtasıyla dolaylı yoldan kredi alabilirdi. Prusya'nın 1820'ler ve 1830'larda en az borç alan Alman devleti olmasının ve 1840'larda tasarruf tedbirleri siyasetinin sona erdirilmesinin sonuçlarının devrimsel boyutlarda olmasının nedeni bu olabilir.

Prusya siyaseti açısından ehemmiyeti ne olursa olsun 1818 Prusya kredisi, muasırlarının da zaman içerisinde fark edeceği üzere, Avrupa sermaye piyasasında bir dönüm noktasıydı. Çünkü Nathan'ın mali açıdan bir tür teminat talep etmesi krediye şart koştukları içerisinde belki de en önemsiz olandı.

İlk olarak, kredi thaler değil sterlin olarak verilmişti ve faizi de (altı aylık) Berlin'de değil de Londra'da ödenecekti. İkinci olarak, kredinin amortismanını sağlayabilmek için İngiliz tarzı bir amortisman fonu olacaktı (gerçi Rother, Nathan'ın bunun 150 bin pound'luk İngiliz consol'u olması yönündeki şartını kaldırtmayı başardı). Yabancı kredilerin bu şekilde İngilizleştirilmesi uluslararası sermaye piyasası açısından yeni bir şeydi. Baring'in Fransa'ya verdiği kredinin faizleri, hem iştirakçilerin aleyhine hem de İngiliz yatırımcıları kur farkı riskine sokarak, frank olarak Paris'te ödenirdi. Artık yabancı fonlara yatırım yapmak daha kolaydı; üstelik yüzyıl boyunca tüm devlet tahvillerinin İngiliz consol'larından daha fazla para kazandırması insanların da bunu yaptığını gösteriyordu. İleride *The Times*, Nathan'ı "İngiltere'yi yabancı kredilerle tanıştıran ilk kişi" olarak tarif ettiğinde abartmıyordu:

> Böyle menkuller daha önce de piyasada olsa da, onun döneminden önce umumi uygulama olan temettülerin yurt dışında ödenmesi, mülk sahibi çoğu kişiyi yatırım yapmaktan uzak tutacak kadar meşakkatli bir mevzuydu. O sadece yabancı ülkelere verilen kredilerin temettü hisselerinin Londra'da ödenmesini sağlamakla kalmayıp sterline endeksli değerlerini sabitleyip kur farkındaki dalgalanmaların etkisini ortadan kaldırarak onları daha da cazip hale getirdi.

Üstelik tahviller sadece Londra'da değil Frankfurt, Berlin, Hamburg, Amsterdam ve Viyana'da da çıkarıldı. Diğer bir tabirle tümüyle uluslararası olan bir tahvil piyasasının yaratılması yönünde atılmış büyük bir adımı temsil ediyordu. Alman hukuk uzmanı Johann Heinrich Bender, *Der Verkehr mit Staatspapieren im In- und Auslande* (*Devlet Tahvilleri Trafiğine Dair*, 1825) isimli kitabında bunu Rothschildlerin modern iktisadi gelişmeye olan en büyük katkılarından biri kabul etti: "Devlet tahvili sahipleri... onların faizini farklı yerlerden hiç zahmet çekmeden alabilecekti." Böylece bir yatırımcı Avusturya metalliques'inden, Napoli rentesinden veya herhangi bir Rothschild şubesinin çıkarmış olduğu tahvilden faiz alabilecekti. Nathan bu taahhütleri sağlayarak sadece Prusya kredisini İngiltere ve kıtadaki yatırımcılara cazip hale getirmekle kalmadı, ayrıca bu tür uluslararası tahviller için çabucak standart haline gelecek bir model inşa etmiş oldu.[10]

Kredinin şartları Berlin'de çokça eleştirilmiş olsa da (sadece bankacılar tarafından da değil) Humboldt ve Rother etkilenmişti. Humboldt, Hardenberg'e

10 Rothschildler kredinin büyük bölümünü Paris ve Frankfurt'taki büyük bankalarla paylaşmakta bir mahzur görmeseler de, Berlin'deki rakiplerine karşı böyle cömert değillerdi. Tahviller 1818 Eylül ayında 83'e çıkıp 1819 sonuna 73,5'e geriledikten sonra hemen tekrar yükseldi. 1820'de yeni kredi söylentileri Rothschildleri elindekileri satmaya sevk etse de, bunun mesnetsiz olduğu anlaşıldı. Nitekim tahviller 1824'de 100'e çıktı.

Nathan için "sadece en müteşebbis iş adamı değil" aynı zamanda da "güvenilir, adil, sözünün eri ve hükümetle nasıl iş yapacağını bilen biri" dedi. Rother daha da ileri gitti: "Bu ülkedeki Rothschild... Londra'daki tüm mali mevzularda söz sahibidir. Şehirdeki kur oranlarını neredeyse tek başına o tayin eder. Bankacı olarak kudreti eşsizdir." Namı Berlin'de de duyulan Nathan 1822'de 3,5 milyon pound'luk ikinci bir krediyi (Seehandlung'a) üstlenmeye muvaffak oldu.

Almanya'daki Rothschild faaliyetleri bir açıdan yenilikçi olmaktan çok uzaktı. Hesse-Kassel, Napoléon dönemini sağ salim atlamayı başarabilmiş devletlerden biri olup Amschel babasının elektörle tesis etmiş olduğu özel ilişkiyi korumaya büyük özen gösteriyordu. Fakat artık ülkesini geri kazanan Wilhelm'in Rothschildlere daha az ihtiyacı vardı ve ailenin Kassel'deki eski hasımları derhal saraydaki nüfuzlarını tekrar kazanabilmek için harekete geçti. Rothschildler prensin mali işlerinin bir bölümünü halletmeye, Fransa'dan savaş tazminatı paylarını almaya, onun İngiliz hisselerini (gördüğümüz üzere) kârlı biçimde satmaya, Danimarka'daki karmaşık yatırımlarını çözüme kavuşturmaya çabalamaya ve onu savaş sonrasında Prusya'ya verilecek kredilere dâhil etmeye çalıştılar. Hatta Amschel onun eski para toplama hevesine bile ortak oldu. Fakat karşılıklı bağımlılık günlerinin, özellikle de Buderus'un Kassel bürokrasisindeki hâkimiyeti sona erdikten sonra, geride kaldığı ortadaydı. Kardeşler Wilhelm'in müsrif oğluna yığınla borç vermişti; bu hiçbir kâr sağlamayan zahmetlerin o, babasının yerine geçtikten sonra kendilerine çok daha kârlı işler sağlayacağına dair tüm umutları, bekledikleri şey 1821 senesinde vuku bulduğunda büyük bir hüsranla neticelendi. 1821 ve 1823'te yekûnu 4,3 milyon guldeni (390 bin pound) bulan iki büyük borcun ardından Kassel'deki tüm işler kurudu.

Diğer taraftan Hesse-Kassel, Napoléon karmaşasından çıkmayı başarabilmiş ve artık gevşek bir Alman Konfederasyonu çatısı altında bir araya gelmeye çalışan otuz dokuz Alman devletinden sadece biriydi. Konfederasyon meclisi Frankfurt'ta Thurn und Taxis sarayındaki kiralık bir salonda toplandığından, Amschel ile Carl'ın üye devletlerin kıdemli diplomatik temsilcileriyle temas kurması çok kolay oldu. Bunu 1820'ler boyunca küçük Alman devletleri ve prenslerine verilen nispeten küçük ölçekli borçlar dizisi takip etti –bunlara komşu Hesse-Darmstadt Büyük Dukalığına ek olarak Schaumburg, Homburg, Saxe-Weimar, Anhalt-Coethen ve Nassau-Usingen de dâhildi. Bireysel borçlar nadiren 500 bin guldeni (45 bin pound) geçiyor olsa da, hepsi bir araya gelince ciddi bir iş imkânına dönüştüler. 1817 ila 1829 arasında Frankfurt bankasının verdiği bu türden kredilerin toplamı 24,7 milyon guldeni (2,2 milyon pound) aştı. Bazıları sadece prenslere ödenen şahsi borçlar olsa da diğerleri, o dönemdeki pek çok primli tahvil kredisinden biri olan Hesse-Darmstadt'a 1825'te verilen piyango kredisi gibi daha karmaşık yapıdaydı. Rothschildler kimi zaman Konfederasyonun bankacıları gibi de hareket ettiler. 1820'de Rothschild

bankasına 20 milyon frank –Barış anlaşması şartları mucibince Almanya'daki tahkimatların inşa edilmesi için Fransa'nın ödediği meblağ– yatırıldı. Bu para konfederasyon tahkimatların inşa edilmesine karar verene kadar onlarda kalacaktı. Frankfurt'taki karar verme sürecinin ne kadar ağır işlediği hesaba katılırsa, bu uzun vadeli bir hesaba döndü; fakat paranın çekilebilmesi için ne kadar önceden haber verilmesi gerektiği ve hatta kimin o parayı çekme hakkına sahip olduğu belli değildi. Rothschildlerin bir daha bu türden işlere girmemesinin nedeni bu durumun başlarına açtığı sorunlar olabilir.

Fakat Almanya'da asıl iktidar Frankfurt'ta değil de Konfederasyon bünyesindeki hâkim gücün başkenti Viyana'daydı: 1820'lerde Rothschildlerin yakınlaşmaya en çok gayret ettikleri yer de Avusturya sarayıydı. Gördüğümüz üzere Fransa'ya karşı yürütülen savaşın son safhalarında Avusturyalılar İngiliz tahsisatlarını almada aracı olarak Rothschildleri değil de Arnstein & Eskeles,[11] Fries & Co., Geymüller & Co. gibi Viyana bankalarını tercih etmişlerdi; Fransız tazminatları ödemelerinde de çok sıkı pazarlık yaptılar. Kardeşler ancak Frankfurtlu bankacı Gontrad ile ortaklık yaparak barışın ardından Rusya ve Napoli'nin Avusturya'ya yapacağı küçük ödemeleri üstlenebildiler. Fakat diğer kıta ülkeleri gibi Avusturya'nın da, eğer kısa vadeli borçlarını ödeyip çok değer kaybeden parasının değerini istikrara kavuşturmak istiyorsa, acilen nakde ihtiyacı vardı. Savaş sonrası aldığı ilk büyük borç olan 50 milyon guldenlik kredi –Rothschildleri kedere gark ederek– Baring, Bethmann ve Geymüller ile ortaklık yapan İngiliz-Hanseli Parish kardeşlere verilmiş olsa da, senelik masraf 100 milyon Avusturya guldenini aştığından yeni borçlara ihtiyaç duyulacağı muhakkaktı. Bekledikleri fırsat 1820'de zuhur edince Salomon, David Parish'le ortaklık kurarak 45 milyon guldenlik (yaklaşık 4,8 milyon pound) iki piyango kredisi işini halletti –bu işlem o derece kârlıydı ki, husumete yol açmasına rağmen Salomon o tarihten itibaren az çok kalıcı olarak Viyana'ya yerleşti.

Rothschildlerin "Kutsal İttifakın bankacısı" olmasını sağlayan son darbe 1822 tarihinde Rusya'ya verilen krediyle geldi. Savaş yüzünden Prusya ve Avusturya'da olduğu gibi Rusya'da da çok ciddi mali ve nakdi sorunlar ortaya çıkmıştı: 1803 ila 1815 arasında tedavüldeki kâğıt rublenin miktarı ile kamu harcamaları dörde katlanmış ve bu da enflasyonla paranın değerinin düşmesine neden olmuştu. Rusya savaş sırasında Rothschildlerin tahsisat ve akabinde tazminat ödemelerini halletmesine müsaade etmiş olsa da, istikrarı sağlamaya çalışırken o da başkalarından medet ummayı tercih etti: mesela 1820 kredisini sağlayan Baring and Reid, Irving oldu. Fakat bu noktada Ruslar hâlâ Prusya örneğini takip edip borçları pound'a endeksli alıp faizini de Londra'da ödemeyi

11 Isaac Arnstein ve Bernhard Eskeles, VI. Charles'ın saray bankacısı Samson Wertheimer'in torunlarıdır. Arnstein'in oğlu Nathan, Viyana salonuyla isim yapmış olan Fanny Itzig ile evlendi.

reddettiklerinden, bu büyük bir hüsran sayılmazdı. İki sene sonra Ruslar da, tıpkı Avusturyalılar gibi, yola geldi. 1822 yazında Nathan 77'den yüzde beşle 6,6 milyon pound'luk kredi verip kayınbiraderi Moses Montefiore'nin başkanlığını yaptığı Londralı simsarlar zümresine bunları en az 80'den satmakta hiç zorluk çekmedi.

Dolayısıyla 1822 sonuna gelindiğinde Rothschildlere haklı olarak Kutsal İttifakın bankacısı gözüyle bakmak mümkündü: "la haute Tresorerie de la Sainte Alliance." Nitekim gezgin Alman prensi Pückler-Muskau karısına gönderdiği mektupta Nathan'ı "Kutsal İttifakın baş müttefiki" olarak tasvir etti. Rothschildlerin bir bakıma bu ittifaka mana kazandırdığına şüphe yoktu. Avusturya imparatoru, Frankfurt'taki elçisine "Amschel benden daha zengindir" dediğinde kısmen ciddiydi. St. Petersburg'daki *The Times* muhabiri, James Rothschild'in sadece borsaya gelmesinin bile Rus tahvillerinin değerini artırmasının beklendiğini bildirdi. Özellikle Nathan'ın sağlayabileceği mali destek olmadan 1820'lerde Avusturya'nın Avrupa'nın "polisliğini" yapma siyasetini yürütebilmesi mümkün değildi. Bu stratejinin siyasi muhalifleri de bunun farkındaydı. Nathan ile Avrupa'da siyasi bir yangının başlamasına engel olunmasına yardım eden "Kof İttifakın" sigorta simsarı diye dalga geçildi. Hatta 1821'de "yabancı güçlerle bağlantısı, bilhassa da Avusturya'ya yaptığı yardımlar yüzünden Avrupa'daki hürriyetlere karşı olan hükümetleri desteklediği" gerekçesiyle ölüm tehditleri bile aldı.

Maliye ve İhtilal

Kutsal İttifakın kurucularına göre Avrupa'da devrimlerin tekrar baş göstermesini önlemeninen iyi yolu, 1789'dan beri ihtilalin *fons et origo*'su olan Fransa'ya karşı tatbik edilecek "tecrit" siyasetiydi. İleride, 1830 ve 1848'de, bunun uygulanacak doğru strateji olduğu anlaşılmasına rağmen 1820'lerde, Viyana'da kurulan siyasi düzene hemen hemen her yerde karşı çıkılabileceğinin anlaşılması üzerine, bu görüş çabucak terk edildi. August von Kotzebue –çardan para aldığı söylenen önemsiz bir sima– radikal öğrenci Karl Sand tarafından Mannheim'da öldürüldüğünde, Metternich tüm Alman Konfederasyonundaki liberal temayüllerin üzerine çökebilmek için bunu bahane olarak kullandı. Şubat 1820'de Paris'te kralın yeğeni duc de Berry'nin suikasta kurban gitmesi gibi tek bir ölüm ciddi bir ihtilalin habercisi değildi. Fakat aynı senenin ocak ayında Güney Amerika'ya gidecek ordunun Cadiz'de isyan etmesi, sadece İspanya Kralı VIII. Ferdinand'ın 1812 Cortes Anayasası'nı tekrar yürürlüğe sokmayı kabul etmesine değil altı ay sonra amcası Napoli Kralı I. Ferdinand'dan da aynı anayasayı yürürlüğe koymasını istemesine neden oldu. Devam eden "domino etkisinin" diğer bir neticesi de Ağustos 1820'de Portekiz'de çıkan askerî isyan oldu. Mart 1821'de İtalyanlar, Piemont'ta, Yunanlılar ise tüm Orta Doğu'da ayaklandı.

1824-25 tarihlerinde Rusya'da baş gösteren beyhude Aralıkçılar hareketi de aynı kalıbın ürünüydü: bu isyanlara genelde (savaş sonrası bütçe kesintilerinin kurbanı olan) işsiz güçsüz askerler veya İtalyan Carbonari ya da İspanyol Masonlar gibi gizli örgütler önderlik ediyordu. Nitekim geçmişte dışlanan Fransa'daki siyasi istikrarsızlık öyle bir hale geldi ki onu ihtilal karşıtı koalisyona dâhil etmek zorunda kaldılar. Troppau (Ekim-Aralık 1820), Laibach (Ocak 1821) ve Verona (Eylül-Aralık 1822) kongrelerinin ana konusu koalisyonun bu yerel devrimlerin başarısına mani olabilmek için diğer devletlerin işlerine ne derece müdahale etmesi gerektiğiydi. Haliyle bir de mali açıdan bunu yapmanın mümkün olup olamayacağı mevzuu vardı. O tarihe kadar Avusturya'nın İtalya'ya ve Fransa'nın da İspanya'ya müdahalesini mali olarak desteklediklerinden, Rothschildler "muhafazakârların" maliyecisi olma unvanını hak etti.

Oysaki Rothschildlerin bakış açısından Restorasyon Avrupa'sının istikrarsızlığı sadece yeni potansiyel işler için bir kaynak değildi, aynı zamanda mali piyasaların istikrarını da tehdit ediyordu. Telaşlanan yatırımcılar alelacele tahvillerini satmaya kalkınca rejimlere verilmiş mevcut borçlar birden aşırı düşmüş gibi göründü. Başarılı silahlı müdahaleler dahi, Avusturya ve Fransa bütçelerinin açık vermesine neden olarak benzer bir olumsuz etki gösterdi. Diğer taraftan devrimlerin başarılı olduğu bölgelerde ortaya çıkan yeni devletler yeni iş fırsatları doğurdu. Bilhassa Brezilya'da, eski İspanyol Amerika'sında ve Yunanistan'da müstakil devletler kurulması, bu yeni devletler Londra ve Paris'teki sermaye piyasalarına koştuğundan, yeni tahvillerin çıkarılmasını sağladı. Bu nedenlerle Rothschild'in mali kudretinin oynadığı rol çelişkilidir.

İtalya yarımadasında olup bitenler nispeten daha barizdi: Rothschildler, Metternich'in desteklediği farklı krallıklara borç vererek onun böl ve yönet siyasetini destekledi. Aralık 1820 gibi erken bir tarihte Metternich, Troppau'dan Salomon'a gönderdiği mektupta "Napoli kralının akıbetiyle alakalı" 25 ila 30 milyon franklık bir işlemi ima etti. Bankacının ilk tepkisi olumlu oldu. Ocak 1821'de Laibach'ta Avusturya maliye nazırı Stadion, Metternich'e "Parish ile Rothschild'in başını çektiği sermayedarlarımız bile birliklerimizin en kısa zamanda Po'yu geçerek Napoli üzerine yürümesini sabırsızlıkla bekliyor" dedi. Fakat Metternich ve Nesselrode, Salomon'u, müdahalenin masrafını karşılamak için isteneceği belli olan muhtemel kredileri görüşmek üzere Laibach'a davet ettiğinde, Salomon hiç de hevesli değildi. Nesselrode'ye "Buradaki varlığım bir sürü ve çoğu gerçekle alakasız gazete haberinin çıkmasına neden olabilir" dedi. "Bu işten anlayanlar çok kıymetli krallara verilecek borçların tartışılacağını tahmin edebilirler; söylenti üzerine söylenti yığılır ve yüksek makamlardakiler de bu tür şeylerden hiç haz etmezler." İlk olarak, yeni bir Avusturya kredisi ihtimali İtalya krizi yüzünden sarsılmış olan Viyana piyasasını daha da düşürecekti. İkinci olarak, Rothschildlerin Kutsal İttifakın maliyesinde üstlendikleri

rolü halka duyurmak gibi bir istekleri yoktu. O yüzden Salomon, Stadion'a I. Ferdinand'a ancak tahta tekrar çıktıktan sonra borç verilebileceğini, hasılatın da Avusturya hükümetinin müdahale masrafını telafi etmek için kullanılacağını söyledi. Bu arada Stadion'a, General Frimont'un güneye doğru ilerleme masraflarının karşılanması için kısa vadeli avans önerdi. Rothschildler, Napoléon Savaşları esnasında yaptıkları gibi, geniş bankacılık ağlarını kullanarak ilerlemekte olan herhangi bir orduya makul oranlarda nakit sağlamayı başardılar. Daha önce olduğu üzere, kardeşlerden biri –bu sefer Carl (Stadion'un gözünde "un petit frère Rothschild")– her şeyin sorunsuz halledilebilmesi için işlemin cereyan edeceği yere gönderildi. Mart 1821'de Carl, Metternich ve sürgündeki Napoli kralı ile Laibach'ta buluşmak için Viyana'dan yola çıktı.

Metternich'e göre Napoli harekâtı devrim karşıtı mukaddes bir seferden farksızdı. Stadion'a şunları söyledi:

> Misli görülmemiş neticeleri olabilecek muazzam bir şeyi yapmaya teşebbüs ettik. Tüm istikbalimiz bunun muvaffakiyetine bağlıdır; sadece Avrupa monarşisinin değil, tüm Avrupa'nın istikbali buna bağlı... Bu ölüm kalım meselesi olduğundan farklı şekilde hareket etmemiz mümkün değildi... Artık her şey başarımıza bağlıdır. Eğer başaramazsak, neticesi hiçbir şey yapmadığımız zamankiyle aynı olacak; devrim önce İtalya'yı, sonra da tüm dünyayı saracak. Can verene kadar bu mücadeleden vazgeçecek değilim.

Fakat mali gerçekler ayrı telden çalıyordu. Cephede sürekli ikmal sıkıntısı yaşanırken Viyana'daki Stadion da çaresizce Napoléon döneminin mali ve nakdi bataklığına düşmemek için çırpınıyordu. Nitekim "metalliques"in (Avusturya gümüşe endeksli devlet tahvili) değerinde ani bir düşme yaşanmaması için Salomon müdahale etmek zorunda kaldı. Piemont'ta yeni devrimci ayaklanmaların baş gösterdiği haberi Laibach'a varınca, kriz daha da derinleşti. Bu haber Viyana'daki bahtsız Stadion'u afallattı:

> Düşman kapımıza dayansa bu derece mantıksız bir panik yaşanmazdı. Tüm Viyana halkı menkullerini satmak için borsaya hücum etti... Kredimiz (ki daha yeni istikrar kazandı) tümüyle yok olup gitmek üzere. Kâğıdı nakde çevirmeyi askıya almak zorunda kaldım... Beş senenin emeği bir günde heba oldu... Bu, yıkılışımıza giden ilk adım. Menkullerimizin hiçbir kıymetinin kalmadığı böyle bir zamanda ne içeriden ne de dışarıdan kredi alabilmemiz mümkün.

Fakat 24 Mart'a gelindiğinde Napoli düşmüş ve Carl, Ferdinand'ın peşinden, Avusturya'nın masraflarını tazmin edecek krediyi görüşmek için aceleyle güneye gitmişti.

Bu noktada bir menfaat çatışması su yüzüne çıktı: Avusturya hükümeti mümkün olan en azami meblağı istese de, Rothschildler Napoli'nin kredisine güvenmeyip ihya edilen rejime ancak çok yüksek faiz oranlarıyla borç vermeye razı oluyor, Burbon rejimi de yeni borçlar altında ezilmeye başlarsa yeni ayaklanmaların başlamasından korkuyordu. İlk Napoli kredisi, Carl rakip bir Milanlı bankacıyla rekabet edebilmek için ilk teklifini iyileştirmek zorunda kaldığından, zor kazanılan bir taviz oldu: 54 bozdurma fiyatı üzerinden 10 milyon duka yerine devlete 60'tan 16 milyon (takribi 2 milyon pound) vermeye razı oldu. Devam eden Avusturya işgalinin masrafını karşılayabilmek için Kasım 1821'de 67,3'ten 16,8 milyonluk ikinci bir kredi anlaşması yapıldı. 1822'deki 22 milyon dukalık ve 1824'teki 2,5 milyon pound'luk diğer kredilerle devletin toplam borcu 13 milyon pound'a yükseldi. Her şeye rağmen Napoli kâğıtlarının kıymeti Paris'te 65'ten 103'e çıkarken Londra'da sterline endeksli tahvillere büyük talep vardı. Bu başarılı istikrarı sağlama teşebbüsü kısmen Carl ile yeni Napoli maliye nazırı, Avusturya'yı, Carl'ın da hemfikir olduğu üzere, işgali yok yere uzatıp işgallerinin masrafını da onların üzerine yıkmakla suçlayan Luigi de' Medici arasındaki iyi ilişkinin ürünüydü. 1822 sonundaki Verona Kongresi'nden önce bile Avusturyalıların işgalin tüm masrafını telafi etmeye niyetli oldukları belliydi: Metternich'in Ağustos 1821'de taarruz masrafı olarak talep ettiği 4,65 milyon guldenin 4 milyonu gelecek şubata kadar alınıp buna senelik 9 milyon dukalık işgal masrafı da eklendi. 1825'e gelindiğinde Medici, Avusturya hükümetini işgalden kasıtlı olarak kâr elde etmekle suçlayıp bir milyon dukadan fazla geri ödeme yapılmazsa istifa etmekle tehdit etti. Viyanalı yetkililer tereddüt edince, Carl parayı Medici'ye teslim etti –bu Metternich'i fazlasıyla rahatsız etti.[12]

Avusturya'nın Napoli'ye müdahalesi, ikili para nakillerinde iki tarafla da iyi ilişkileri devam ettirebilmenin zorluğuna çok güzel bir örnekti. Her şeye rağmen Carl muhtemelen Avusturya ve İtalyan menfaatleri arasında bir denge kurmayı başarmıştı. Napoli'deki müessesesi Burbon rejimiyle olan bağları sayesinde serpilirken (Toskanya Grand Dukalığı'yla da biraz iş yapmıştı), İtalya'yla alakalı mevzularda Metternich, Salomon'dan mali destek almaya devam etti –bunun en dikkat çekici örneği, kısa süreliğine Napoléon'la evlenip onun düşmesinin ardından Parma, Piacenza ve Guastalla dukalıklarının idaresini devralan Habsburg prensesi Arşidüşes Marie-Louise'nin çocuklarının geçimini sağlayabilmesi için ayarlanan 5 milyon liretlik kredidir.[13] Diğer bir örnek de Napoléon'un eski İlirya valisi, Ragusa Dükü Mareşal de Marmont'un

12 Nihayetinde sadece 300 bin duka civarında para geri ödendi.

13 Asıl sorun İtalya dukalıklarının ne Napoléon'dan olan oğlu Reichstadt düküne ne de ikinci kocası Kont von Neipperg'den olan iki çocuğuna miras kalmasıydı ve ölümünün ardından bunlar Lucca düküne devredildi.

mali durumuyla alakalıydı. Aynı zamanda Avusturya hükümeti de artan mali ihtiyaçlarını karşılamak adına bir kez daha Rothschildlerden medet ummaya mecbur kaldı. Napoli'den mümkün olabildiği kadar çok para sızdırmaya gayret etmiş olsalar da, askerî müdahalenin masrafı Stadion'un mevcut gelirle karşılayabileceğinin çok ötesine geçti. Tekrar borç almaktan başka çare yoktu; bazı yetkililer Rothschild'in ilk teklifini reddetse de, hükümet sonunda şartları biraz iyileştirmeyi başararak kaçınılmaz olana boyun eğdi.[14]

1823 tarihinde İngiltere hükümeti, Viyana'ya Napoli işgalini sona erdirmesi için baskı yapmaya kalkıp Fransa'ya karşı yürütülen savaşın ilk safhasında Avusturya'ya verilmiş olan muazzam miktardaki borçları –itibari toplamı faiziyle birlikte 23,5 milyon pound'a çıkmıştı – gündeme getirince, Viyana'nın Rothschildlere olan bağımlılığı daha da arttı. Avusturya bir kez daha Rothschildlere müracaat edip Salomon'dan kardeşinin Londra'daki nüfuzunu kullanarak borcun miktarının azaltılmasını sağlamasını istedi –Rothschildlerin Metternich'in diplomatik görüşmelerinde gayriresmî kanal işlevini üstlenmesinin ilk örneği. Bu nihayetinde başarıya ulaştığında, Rothschildler Baring and Reid, Irving ortaklığı ile 2,5 milyon pound'luk diğer bir kredi sağlamayı teklif etti. Otuz milyon guldenlik yeni metalliques bankalar tarafından 82,33'ten alınıp çok geçmeden 93'e satılarak bankalara çok kâr ettirdi. 1826'da bunu 15 milyon guldenlik diğer bir kredi takip etti. Nihayetinde Avusturya'nın İtalya'ya müdahale etmesinden Rothschildler pek çok açıdan kârlı çıktı.

Buna karşılık, İspanya'da patlak veren devrim ciddi ikilemlerin doğmasına neden oldu. 1820'den sonraki iki sene müddetince, herkese kök söktüren bir despot olan VII. Ferdinand Cortes Anayasası'na katlanmak zorunda kalırken, liberal hükümet de bir dizi kredi istedi (devrim yüzünden gelirlerinin azalmasını bu şekilde telafi edeceklerdi). Rothschildler –Salomon derhal Metternich'i temin etmeye koştu– başta dâhil olmadılar, ancak Temmuz 1822'de Ferdinand ve ultra milliyetçi destekçileri beklenmedik biçimde Cortes'i devirmeye kalkıp başarısız olunca ve yabancı devletlerin müdahale talep ettiklerinde, yardım etmeye karar verdiler. Bu noktada James, İspanyol sermayedar Bertran de Lys'in hükümeti daha az "yüce" (yani radikal) çizgide tekrar kurarak işgali önleme çabasına dâhil oldu.[15] Nisan 1823'te, Avusturya'nın Napoli'yi işgaline benzer

14 Salomon başta 67 fiyatından 42,8 milyon guldenlik tahvil çıkarmayı teklif etti. Bu reddedilince sadece 12 milyonluk daha küçük bir kredi sunarak "diğer şirketlerin teklifinin yüzde 1,5'i daha fazla ödemeyi" teklif etti. Kredi ihaleye çıkarıldığında aynı taktiği tekrarladı; Salomon bu sefer de en yüksek fiyatı verenden sadece yüzde 0,5 fazla vermeyi teklif etti. Avusturya hükümeti akıllıca davranarak bekledi ve Nisan 1823'te Rothschild başkanlığındaki konsorsiyumdan çok daha iyi şartlar koparmayı başardı: 82 çıkarılma fiyatıyla 36 milyon guldenlik bir kredi.

15 Metternich bu teşebbüsün ya da en azından müdahaleye karşı olan kısmının Fransa tarafından desteklendiğinden şüphelense de, İngiliz gözlemciler Rothschildlerin kendilerine has nedenlerle "barışçı" olduğuna hükmettiler.

biçimde, bir Fransız sefer kuvveti XVIII. Louis'nin hayatta kalan yeğeni duc d'Angouleme komutasında ve vicomte de Chateaubriand gibi intikamcı diplomatların coşkun desteğiyle yola çıktı.

Daima pragmatist –gedikli mutemet Ouvrard tarafından oyuna getirilmeme konusunda da temkinli– olan James, bu sefer de hizmetini Fransız başvekili comte de Villèle'ye sundu: Kardeşinin İtalya'daki Avusturya ordusuna nakit tedarik etmesi gibi o da kendini d'Angouleme açısından "faydalı" hale getirip VII. Ferdinand'ın salıverilmesi için gereken fidye parasını bile topladı.[16] Ve tıpkı askerî müdahalenin Viyana'da kredi ihtiyacı doğurması gibi Paris hükümeti de askerî macerasının masraflarını karşılayabilmek için borç almak zorunda kaldı: 1823'te James, nihayet Restorasyon rejimine dair şüphelerini bir kenara bırakıp Fransa'ya büyük bir kredi açtı. 462 milyon frank (itibari) ya da 18,5 milyon pound değerindeki kredi Fransa'nın 1815 ila 1848 seneleri arasında tek seferde en fazla rente çıkarmasına neden oldu. Bunu, yine James'in hallettiği yüzde 'altılık hazine tahvilli 120 milyonluk daha küçük bir kredi takip etti. James'in Paris'teki uzun meslek hayatı üzerinde bunların ne derece tesirli olduğu hesaba katılırsa, bu anlaşmanın nasıl yapıldığına bir bakmak lazım gelir. Kassel'de önce rakiplerini aradan çıkaran babası gibi James de ilk rente çıkarma hakkını aslında piyasadaki normal fiyatın üzerinde (89,55) bir fiyat teklif edip Laffitte ve diğer üç Parisli bankacıyı geçerek elde etti. Bu, rakip grubun teklifi olan 87,75'i geçmek için gereğinden bile çok olduğu gibi James'in cebinden de çıkmamıştı: İşlemin başarısı sayesinde rente fiyatları 90'ın üzerine çıkıp 1823 sonuna gelindiğinde de 100'e erişti.

Napoli ile İspanya arasındaki temel fark, İspanya Burbon yönetiminin ihyasının akabinde (ki bu 1824 senesinin sonunda oldu) Rothschildler –Baring and Reid, Irving ile birlikte hareket etmeyi düşündükten sonra– neo-mutlakıyetçi rejime, Fransız hükümetinin vermeye hiç de istekli olmadığı teminat olmadan borç vermeyi reddettiler.[17] Bunun üç nedeni vardı: Rejimin Cortes'in çıkardığı tahvilleri tanımayı ve ödemeyi reddetmesi, Fransa'nın işgal masraflarını tazmin etmeyi reddetmesi ve son olarak da bankacıların, Ferdinand'ın kendisine verilecek bir borcu, 1808'den beri istiklallerini kazanabilmek için başarıyla mücadele eden Güney Amerika'daki kolonilerini geri kazanabilme gibi beyhude bir hayal uğruna ziyan edecek olmasından şüphelenmesi. Nihayetinde 1820 ihtilali Atlantik'in karşısına gönderilecek askerlerin isyanıyla başlamamış mıydı? Ayrıca Amerika'daki kolonilerin ele geçirilmesinin tüm mali sorunları ortadan kaldıracağına inananlar Ferdinand'ın danışmanları değil miydi? İngiliz

16 Maliye nazırı ve ardından başvekil olan Villèle Fransa mali sisteminde az da olsa bir düzen tesis etmeyi başarsa da, onun kadar ihtiyatlı olmayan başta Chateaubriand olmak üzere ultralar ondan nefret etti.

17 Madrid'e hiçbir Rothschild gönderilmeyip müzakereler temsilcilere (önce Belin, sonra da Renevier) emanet edildi.

hükümetini asıl endişelendiren de işin Güney Amerika boyutuydu. Londra, İspanya'ya gönderilecek bir Fransız sefer kuvvetine, Wellington'ın Yarımada Savaşı'nda kazandığı zaferin boşa gitmesine neden olacağı halde ses çıkarmamaya razı olsa da, bunun Latin Amerika'nın yeniden fethinin ilk adımı olabileceği ihtimali kabul edilemezdi, çünkü Latin Amerika'da yeni kurulmuş olan cumhuriyetlerin İngiltere ile sıkı iktisadi bağları vardı. Paris'teki Avusturya sefiri Metternich'e durumu şöyle bildirdi: "Rothschild ailesi monarşilere yakınmış gibi davranıyor olsa da, Cortes hükümetinin icraatlarının tanınması ve İspanya kolonilerinin istiklali onun (Nathan'ın) mali girişimleri açısından çok daha büyük fırsatlar yaratır ve kıymetini çok iyi takdir ettikleri siyasi güvenliği de sağlar." Kısacası Rothschildlerin İspanya'daki rolü çelişkiliydi: Başta Cortes hükümetine yakınlık gösterdiler, sonra Fransız işgalinin masrafını karşıladılar ama ihya olunan rejime mali destek vermeyi reddettiler. James, Salomon ve Nathan Paris, Viyana ve Londra'dan gelen ve birbiriyle çelişen baskılara maruz kaldı; fakat nihai sonuç itinayla hesaplanmış ve on sene boyunca sürecek bir tarafsızlık siyaseti oldu. James 1826 senesinde "zihnimi en çok işgal eden şey İspanya'nın iflasıdır" dedi.

Rothschildler, Fransa'nın müdahalesi esnasında İngiltere'de müthiş bir spekülatif heyecana neden olan eski İspanya kolonilerinin çıkardığı bilumum tahvillerden uzak durmayı tercih etti. 1822-24 senelerindeki Büyük Güney Amerika "balonu" esnasında yatırımcılar Şili, Kolombiya, Buenos Aires, Guatemala gibi yeni cumhuriyetlere borç verebilmek için birbirini çiğnedi. İskoçyalı bir maceracı ve Venezuela ordusu eski generali Gregor MacGregor gibi hiç beklenmedik bir sima bile kendine "Poyais'li Cazique" unvanını verip yatırımcıları Honduras'ta sahibi olduğu, sıtmanın kol gezdiği bataklığın gelişmeye müsait bir yer olduğuna ikna ederek 200 bin pound toplamaya muvaffak oldu. MacGregor takdire şayan bir cesaretle Nathan'a bile mektup yazarak Ruatan adındaki bir ada üzerinde bulunan "krallığında" kuracağı bağımsız Yahudi kolonisine dair projesini açıkladı. Rothschildler tek biri haricinde tümünden uzak durdu: Brezilya. Bu tercihin iki sebebi vardı. İlk olarak Brezilya, Portekiz'e bağlı olduğundan İngiltere ile de yakın ticari ilişkileri bulunuyordu; ikinci olarak 1825 senesinde istiklalini kazandıktan sonra da monarşi olarak kalmaya devam etmişti. (Brezilya imparatoru bir Avusturya prensesi ile evli olduğundan, kimi muasırlar Brezilya'yı, Avusturya'nın nüfuzunu iyice abartarak, Kutsal İttifakın Amerika'daki temsilcisi olarak kabul ettiler.)[18] Nathan bu

18 1807'de Portekiz Veliahdı Joao, Fransız işgali esnasında Brezilya'ya gitti. 1812'de Fransızlar ülkeden sürüldüğünde Brezilya'dan dönmeyi reddedip 1816'da annesinin ölmesi üzerine orayı "asalet, şöhret ve ehemmiyeti" Portekiz'e denk bir krallık haline getireceğini ilan etti. Altı sene sonra VI. Joao, Portekiz'e döndüğünde oğlu Pedro imparator oldu, Ağustos 1825'te Brezilya'nın bağımsızlığı tanınana kadar da öyle kaldı. Ertesi sene Joao öldüğünde Pedro, Portekiz tahtına kızı Maria'yı çıkardı fakat Pedro'nun kardeşi Miguel buna itiraz etti.

yönde ilk adımını 1823 tarihinde atarak Portekiz'e Brezilya geliri karşılığında 1,5 milyon pound'luk kredi verdi. Portekiz kralı 1822 senesinde Brezilya'dan dönen Lisbon Cortes tarafından hazırlanan İspanyol tarzı anayasayı kabul ettiğinden, bu, Rothschildlerin meşrutiyetlere borç vermeye meyilli olduklarını bir kez daha göstermişti. Brezilya tahvillerinin durumu 1824 senesinde 75 çıkarım fiyatından yüzde beşle en az bir milyon pound'luk tahvil satan Thomas Wilson'ın başkanlığındaki Londralı bir zümre tarafından sınandı. Bunların değeri 87'ye çıktığında Nathan devreye girip 1825 senesinde 85 fiyatından iki milyon pound'luk ilave tahvil çıkardı. Heinrich Heine'nin ileride şakayla karışık söylediği üzere, Nathan artık "büyük Rothschild, büyük Nathan Rothschild, Brezilya imparatorunun elmas tacını rehin verdiği Bilge Nathan" olmuştu. Asrın ortalarında artık bir faydası kalmayacak olsa da Brezilya ile aralarındaki ilişki şirketin kurduğu en kalıcı ilişkilerden biri oldu.

Sonuç olarak 1825 yazına gelindiğinde Rothschildler Avrupa kamu maliyesinin –ve sadece Avrupa'nın da değil– önde gelen uzmanları olarak kendilerini kabul ettirmeyi başarmıştı. Kutsal İttifaka mensup devletler birer birer İngiltere'nin önderliğini takip ederek kredilerini Rothschildlerden almaya başladı: önce Prusya, sonra Avusturya ve daha sonra da Rusya. Nihayet Fransa da daha eski Paris bankacılarını tercih etmeyi bıraktı. Üç sene içerisinde kardeşlerin sağladığı mali destekle Avusturya Napoli'deki devrimi bastırırken, Fransa İspanya'da mutlakıyeti yeniden kurdu. Yine de muasırlarının onları "Kutsal İttifakın bankacısı" olarak görmeye devam etmesi kısmen gülünçtür. Çünkü onların siyasi bilinmezciliklerini ve siyasetten ziyade iktisada önem verdikleri hakikatini görmezden gelir. James 1826 senesinde Nathan'a gönderdiği coşkulu mektupta Rothschildlerin Restorasyon siyasetine olan bakışını şöyle özetledi:

> Villèle'ye, Canning'e ya da o kişilerin meclislerde söylediklerine bel bağlamak affedilmez bir hata olacağı gibi, bu yüzden uykusuz geceler geçirmenin de bir manası yoktur. Onlar geri ödeyebileceklerinden daha fazlasını istiyorlar ve kendimizi bu durumdan kurtarabilecek halde olduğumuzdan Tanrıya şükretmemiz gerekir. Artık söylemek istediğimiz şu, "Borç mu istiyorsun? İstediğin kadar alabilir ve ondan belli oranda kâr da edebilirsin. Ama bütün milyonları elinde tutmaya kalkarsan, işte o olmaz!"

Diğer bir tabirle, karşı devrimciliğin cazibesi despotları tahtlarına iade etmekten değil de, yeni mali ihtiyaçlar üretmesinden kaynaklanıyordu. Muhafazakâr rejimlere de kıyak geçiliyor değildi. 1818 senesindeki Prusya kredisinde istenen şartlardan da anlaşıldığı üzere Nathan, hükümetin maliyesinin anayasal yapılar tarafından denetlenmesini, önünde sonunda devrimci baskılar üretecek mutlak rejimlerin genelde olduğu üzere müsrifliği ve verimsizliğine tercih ediyordu. Fransa'daki meşrutiyetin teminatı olmadan İspanya'daki mutlakıyete

borç vermeye isteksiz olmasının nedeni buydu. Eylül 1824 tarihinde kardeşinin ardından tahta çıkan X. Charles döneminde hızla muhafazakâr tarafa kayan Fransa'ya karşı Rothschildlerin tavrını belirleyen de buydu. Diğer taraftan Rothschildler Kolombiya gibi cumhuriyetlerden ziyade Brezilya gibi meşrutiyetlere borç vermeyi tercih ettikleri zaman da çok geçmeden bu tercihin arkasında yatan iktisadi gerçeklik su yüzüne çıktı. Saint-Simon'un takipçisi Laffitte "tam bir liberalken" (Byron'un tabiri), Rothschildler siyasi açısından belirsiz olup Kutsal İttifakı da sadece işlerine geldiği zaman desteklediler.

İhtiyar bir Kadını [İngiltere Merkez Bankası] Kurtarmak

Fransız başvekil Villèle 1823'te aldıkları büyük borcun "onu o beylerin –Yani Rothschildlerin– elinden kurtaracağını" zannettiyse bile çok geçmeden kendini onlara daha muhtaç hâlde buldu. 1823-24'te rentenin durmadan artması, "Fransa'nın güç ve kudretinin" değil de tüm Avrupa'da faiz oranlarının düşmesinin timsaliydi. Bu Rothschildlere yeni iş imkânları doğurdu: yüksek faizli devlet tahvillerini düşük faizli yeni devlet tahvillerine çevirmek. Fransa için yeni olsa da, bu türden işlemler Britanya'da daha önce de (mesela 1717 ve 1748-57'de) yapılmıştı. Öyle ki, Vansittart yüzde beşlik 150 milyon pound'u 1822'de yüzde dörde çevirtmişti; iki sene sonra da diğer bir yüzde dörtlük 75 milyon pound Frederick Robinson tarafından yüzde 3,5'a çevrildi. Devletlerin bu tür çevirmelere gitmesinin nedeni barizdi: senelik borç yükü büyük ölçüde azalıyordu. Rothschildler açısından da faydası barizdi: bu tür büyük işlemler büyük işlem ücreti demekti. Asıl zorluk, ciddi bir sermaye kazancı elde edip senelik yüzde dört ya da beş faiz geliri elde eden tahvil sahiplerini daha az kazanmaya ikna edebilmekti. 1822 ila 1824 arasında kıta Avrupa'sı ve Latin Amerika tahvillerindeki artışın nedeni tam olarak İngiliz tahvil sahiplerinin bunu yapmayı reddetmesiydi. Yüzde beş ya da dörtlük İngiliz kâğıtlarını çevirmek ya da satın alıp nakdi tekrar çok kâr getirecek varlıklara yatırmak seçeneğiyle karşı karşıya kalanların çoğu ikincisini yaparak spekülasyon ateşini körükledi.

Fransa'da Villèle yüzde beşlik 2 milyar 800 milyon frangın 75 değerinden yüzde üçe çevrilmesini teklif ettiğinde, tahvil sahiplerinin tepkisi farklı bir şekil aldı. Bu çevirme işlemi üzerine yapılan tartışmalar İngiltere'de olanlardan farklı değildi: Fransız bütçesinin üçte birinden fazlası devlet borçlarının faizlerine gidiyor olup yüzde beşlik tahvilin fiyatının 93'ten 106'ya çıktığı bir dönemde bu türden bir işlem makul görünmüştü.[19] Fakat bu teklife İhtilal sırasında kralcı muhacirlerin uğradığı zararların tazmin edilmesi gibi şartlar da

19 Basitçe anlatmak gerekirse, Nathan rarafından hazırlanan plana göre Rothschildler, Baringler ve Laffitte çevirme işlemini ilk sene elde edilecek kazancın (28 milyon frank) karşılığında yapacaklardı. Bu işlemi cazip hâle getirmek için Nathan, Fransa Merkez Bankası'nın iskonto oranını yüzde üç yapmasında ısrar etti.

eklenmeye çalışılınca, Chateaubriand ve diğerlerinin (bilhassa anlaşma dışında bırakılan Casimir Périer gibi sermayedarların) bunun dürüst Fransız tahvil sahiplerini sömürme maksatlı bir İngiliz-Avusturya tezgâhı olduğunu iddia etmeleri üzerine ayan meclisinde kıl payı farkla reddedildi. İkinci ve büyük ölçüde değiştirilmiş teklif –vergi muafiyeti karşılığında gönüllü olarak yüzde beşe çevirmeyi teklif ediyordu– 1825'te ileri sürülse de, sadece 30 milyon frank değerinde tahvil çevrilebilince piyasa fiyatlarının düşmekte olduğu bir dönemde James'in elinde hatırı sayılır bir meblağ kaldı. Ouvrard ileride Rothschildlerin bir yandan 100 milyon değerinde hazine tahvilini resmî bir emniyet ağı olarak kullanmakta ısrar edip (eğer bankaların elinde bol miktarda rente kalırsa bu tahviller çıkarılacaktı) diğer yandan da el altından hem yüzde beşlik hem de yüzde üçlük olanları satarak ilk çevirme tasarısının başarısız olma ihtimaline karşı kendilerini iki yönden teminat altına aldıklarını iddia etti. Rothschildlerin rente satarak kayıplarını azalttığı yönündeki şüpheler – ki 1825'te şüphelerin doğru olduğu ortaya çıktı[20]– 1823 senesinde Villèle ile aralarında başlayan uyumlu ilişkiler döneminin sona ermesine neden oldu. Çevirme fiyaskosunun akabinde Fransa başvekili hükümetin işlerini James'in Paris'teki rakiplerine tevdi etmeyi kendine görev edinerek Laffitte ve Receivers-General'i bir ticari kuruluş olarak örgütleyip hem Haiti'ye kredi verilmesini sağlayıp hem de mallarını kaybeden muhacirlerin hayrına yüzde üçten bir milyar franklık tahvil çıkardı.

Nihayetinde Rothschildler bu işten de paçayı sıyırmayı başardı. Konu hakkında Nathan'ın derin malumat sahibi *Times'daki* mersiye yazarı bu hadiseyi şöyle hatırladı:

> (Villèle'in çevirmesi) olmuş olsaydı bunun akabinde Avrupa para piyasalarında zuhur eden sarsıntı yüzünden elindeki kaynaklar ne olursa olsun ayakta kalması mümkün değildi. İşin aslı, o tarihte ne o ne de onunla iş yapan herhangi bir bankanın bu şoku sağ salim atlatması mümkün değildi.[21]

Villèle'in tasarısının batması gerçekten de onun hayrına oldu. Çünkü 1825'te Londra borsasındaki büyük spekülasyon balonu patladı. Böyle bir dönemde Nathan'ın elinde milyonlar değerinde yüzde üçlük rente kalması hiç iyi olmayacağı gibi, çevirme işlemi kardeşi James'in o sene İngiltere'de yaşanan

20 Paris'teki James'ten Londra'daki Nathan'a, 28 Ocak 1825: "Nazır bugün bana dedi ki 'Bay Rothschild, büyük miktarda rente satmakla nam salmış bir adamsınız.' Bu nedenle hükümete kızdırmamaya çok dikkat etmem gerekir. Yine de pazartesi ya da salı kral konuşmasını yapacağı zaman renteleri bugünkünden daha iyi bir fiyata satıp durumdan istifade edebilirim çünkü ileride bir yükselme olacağını zannetmiyorum."

21 Nitekim Nathan tahvil çevirme işleminin reddedilmesinin ardından renteyi desteklemek için müdahale edince Paris ve Londra'da satma çılgınlığı yaşandı.

bankacılık krizini kontrol altında tutmakta ona yardım etmesini daha da güçleştirebilirdi.

1825 krizi, altı senc önce altının çevrilmesi tekrar başladığında, Nathan ve rakipleri tarafından az çok tahmin edilmişti. 1818 ila 1823 arasında İngiltere Merkez Bankası'nın tedavüldeki banknot miktarı üçte bir oranında düşüp ciddi bir daralmaya neden oldu. 1824'te geçici bir altın akışı sayesinde basılan banknot miktarı artsa da, bunu 1825 senesindeki aynı seviyedeki daralma takip etti. Aynı zamanda, Aralık 1822'de Vansittart'ın emekli olmasından sonra maliye politikası zamanla kontrol altına alınmaya başlanmıştı ancak Ticaret Odasındaki Huskisson'ın ithalat vergisini kaldırma sevdası bütçeyi denkleştirmeyi zannedildiğinden de zor bir hale getirdi. Serbest ticarete doğru atılan bu ilk adımların orta vadeli hedefi, siyasi iktisatçıların ilkeleriyle de paralel olarak, ticaret hacmini artırmaktı; fakat kısa vadede gelirlerin azalmasına neden oldu. Hükümet masrafları büyük ölçüde azalttığı halde kısa ve uzun vadeli borç almaktan başka çare bulamadı. Üstelik Huskisson'ın politikası, Nathan'ın da şikâyet ettiği gibi, ticaret açığının artmasına da neden oldu; 1825'te Herries'e durumu şöyle anlattı: "Yabancı malların ülkeye girmesine izin verilmesi neticesinde (denizin diğer yakasında benzer bir serbestiyetten bahsetmek mümkün değildi) tüm altın ülke dışına gitti. Geçen birkaç hafta içerisinde bizzat kendisi iki milyon gönderdi; sermaye hızla azalırken hiç kimsenin bundan bir kârı olmadı." 1825'teki para kıtlığının arkasında yatan şey, altının bu yolla ülke dışına çıkmasıydı. Bu şartlar altında 1822-24 balonu esnasında Londra borsasında erişilen yüksek fiyatları sürdürmek mümkün olmadı. Nisan 1825'te piyasa çökmeye başladı. En büyük düşüş sanayi kâğıtları ve Latin Amerika tahvillerinde yaşandı: Nathan'ın 85'ten çıkardığı Brezilya tahvilleri temmuzda 81,25'e, sonraki senenin mart ayında ise 56'ya düştü.[22] Eski İspanyol kolonisi cumhuriyetlerin tahvilleri bin beterdi: Meksika, Kolombiya ve Peru tahvilleri 20'nin altına düşmüştü. En iyi kâğıtlar olan İngiliz yüzde üçlük consol'ları bile etkilenip önceki yılın 97'sine kıyasla 75'in altına geriledi. Varlık değerlerindeki bu türden ani bir düşüşü elbette ki banka krizi takip edecekti.

Nathan'ın Merkez Bankası'na muazzam miktarda küçük para getirip karşılığında altın talep ederek bankayı rezervlerini tüketmekle tehdit ettiğini anlatan eski bir anekdot vardır. Bu, gerçeğin tam zıddını anlatan diğer bir Rothschild efsanesidir. İşin aslı Nathan, İngiltere Merkez Bankası'yla yakın ilişki içerisindeydi ve iki taraf da bundan istifade ediyordu. Nathan, Portekiz'e verilecek ilk krediyi karşılayabilmek için üç milyon gümüş dolar borç aldığı 1823 yaz mevsiminden itibaren bankanın eski külçe simsarı Mocatta & Goldsmid'i devre dışı bırakabilmek amacıyla doğrudan bankanın

22 1823 ila 1826 arasında toplamı 52,4 milyon pound olan yirmi altı yabancı devlet kredisinin on altısı birkaç sene içerisinde batı.

başkanıyla temas kurdu. Bu teşebbüsü işe yarasa da Mocatta & Goldsmid'in Doğu Hindistan Şirketi'nin yegâne külçe simsarı olmasına son verme ve ileride doğrudan darphane ile temas kurma gayretleri boşa çıktı. Bilahare, Nathan banka ile olan münasebetini, 1832'de Bankalar Odası Heyetine (her zamanki gibi sadeleştirerek) anlattığı biçimde sürdürdü: "Siz banknot getirirsiniz, onlar da size altın verir." Ekseriyetle Nathan oradan altın ve gümüş ödünç alırdı. Fakat Aralık 1825'te tam tersi oldu: Rothschildler, nakit ödemelerinin askıya alınmasını önlemek için, Threadneedle Caddesi'nin "İhtiyar Hanımına" kıtadan gelen paralardan yeterince temin edip altınlarını Merkez Bankası'na vermiş oldular. James en azından 1825 tarihinden itibaren zaten kanalın öte tarafından altın gönderip duruyordu. Sadece ocak ayının ilk haftasında "onun bankasını etkileme ümidiyle" (Merkez Bankası'nı kastediyor) takribi 500 bin pound kıymetinde altın gönderdi. Ay ortasına gelindiğinde "eski usulümüz olduğu üzere bulabildiğimiz her altını satın alalım" demeye başlamıştı.

Fakat onun desteğine en çok sene sonunda ihtiyaç hissedildi. Bankalar birer birer ödemeleri durdurunca –sadece Londra'da altı tanesi ödeme yapamadı– Merkez Bankası başkanı hükümete genel bir iktisadi çöküntüyü önlemenin tek yolunun nakit ödemeleri askıya almak olabileceğini söyledi, çünkü hazine tahvillerinin vadesi geldiğinde altın talebini karşılaması mümkün olmayacaktı. Liverpool ve meslektaşları banka başkanının, 1819 Heyeti'nin yaptığını tersine çevirebilmek niyetiyle, külçe kıtlığını abarttığından şüphelenerek bunu onaylamaya razı olmadı. Diğer taraftan bankanın derhal kullanılabilecek altın para rezervi hızla tükeniyordu ve yetkisi haricinde davranarak ödemeleri askıya almaya kalkması kabineyi öyle bir telaşlandırdı ki, "karışıklık çıkması ihtimaline karşılık muhafız alayına şehirde kalması emri verildi." Şehrin ileri gelenlerinden bazıları –özellikle de Williams & Co.'yu kurtarmak için çırpınan Henry Thornton– "Şehrin Yahudi Kralı Rothschild'in" elinde altın olduğunu çoktan fark etmiş olup bir rivayete göre "(Alexander Baring'in) yapacağı biraz teşvik ve tehditle Yahudi, önce yüzde 2,5 komisyon isteyerek altınlarını ortaya çıkaracak, sonra da bunu halk için yaptığını söyleyecek ve sonunda da bunu lütfen söylemeyin yoksa gece gündüz peşimi bırakmazlar diye yalvaracaktır" yorumunu yaptı.

Fakat hükümet, Nathan'ın krizden sorumlu tuttuğu Huskisson ve politikalarına duymuş olduğu nefret yüzünden, Nathan'a yaklaşmaktan imtina etmiş olabilir. 17 Aralık'ta –krizin dönüm noktasında– hazine müşterek sekreteri Charles Arbuthnot'un karısı günlüğüne "şehir halkının Bay Huskisson'dan rahatsızlığı ve Şansölye Robinson'a karşı hissettiği 'müthiş nefret' diye kaydetti." Anlaşılan bu hisler karşılıklıydı. Kadının bilgi kaynağı Nathan'ın eski dostu Herries'e (artık hazinede görevli maliye sekreteriydi) göre:

> Bay Huskisson, Rothschild'i batırabilmek için bankasının batmak üzere olduğu haberlerini yayıp Bay Canning'den Paris'e bir mektup göndererek kardeşin (Rothschild) yaptıklarının teftiş edilmesini istedi. Ld. Granville, Rothschild'in ağzını aramak için özel sekreterini gönderdi. R durumu anlayınca hemen hesaplarını ortaya çıkarıp ona değerinin 2,5 milyon olduğunu ispat etti.

Anlaşılan bu, yüksek ihtimalle Herries'in arabuluculuğu ve Huskisson'ın yokluğu sayesinde, iki tarafın da fikirlerinin değişmesine neden oldu: "Rothschild, Bankaya yardım edebilmek için fevkalade bir gayret sarf edip Bay Herries'e eğer daha önce müracaat etseydi tüm bu zahmete girmek zorunda kalmayacağını söyledi. Hâlihazırda pazartesi ya da salıya kadar dayanabilirlerse Paris'ten muazzam miktarda sovereign [bir çeşit İngiliz altını para] gelecek ve tazyik tümüyle ortadan kalkacak."

Nathan o gece iki şey yaptı: İlk olarak, hükümete piyasaya likidite aktarabilmek için hazine tahvillerini satın alarak para piyasasına müdahale etmesini tavsiye etti; ikinci ve daha önemli olarak da, 300 bin pound'luk sovereign ile başlayıp denge sağlanana kadar müteakip haftalarda artan miktarlarda devam ederek Merkez Bankası'na altın tedarik etti. Nitekim rezerv 24 Aralık'ta asgari seviyeye indi (bir milyon pound'dan biraz fazla); fakat bir sene sonra hâlâ altın tedarik etmeye devam eden Nathan sadece Mart 1826'da bir milyon pound olmak üzere eylüle kadar toplamda 10 milyon pound teslim etti. Ana kaynağı Paris'teki James'ti (ileride Nathan'a "senin altınların için kasalarımı boşalttım" diyecekti). Fakat Nathan farklı hatırlıyordu: "Dünyanın dört bir köşesinden altın geldi; Rusya'dan tutun da Türkiye'ye ve Avusturya'ya kadar dünyanın her yanından." Bankanın hesap defterleri Fransa, İtalya, Hollanda ve Almanya'dan gelen her türden altın parayı tek tek kaydetti.

1825 krizi, 1797'dekine (merkez bankası ödemeleri en son o zaman askıya almıştı) denk, İngiliz ekonomisinin dengesini tümden sarsabilecek potansiyele sahip bir para krizi olmanın eşiğinden döndü. Buna rağmen ülkedeki 770 bankadan 73'ü iflas ederken, Huskisson'ın da itiraf ettiği üzere ülke kırk sekiz saat içerisinde "takas harici insanlar arası yapılacak tüm işlemleri durduracak noktaya geldi." 1839 tarihinde geçmişi değerlendiren Wellington'ın bir felaketin kıyısından dönüldüğüne şüphesi yoktu: "Fevkaladenin de fevkinde gayretler –herkesten çok da ihtiyar Rothschild'in gayretleri– olmasaydı merkez bankası ödemeleri durdurmaya mecbur kalacaktı." Elbette Nathan karşılığında cömert bir komisyon talep etmeden bu kadar altını teslim etmeye kalkışmazdı. Bu operasyonu Londra külçe piyasasında hâkim güç olabilme gayretlerinin bir parçası olarak değerlendirmek de yerinde olur. Diğer taraftan kendi tavsiyelerine muhalif hareket edildiği için patlak veren bir krizden

merkez bankasını ve hükümeti bedavadan kurtarmaya kalkması için hiçbir neden yoktu. Merkez bankasının kurtarılması teşebbüsü başarısını Rothschild faaliyetlerinin uluslararası niteliklerine borçludur. Aslında kardeşler, merkez bankalarının ileride düzenli olarak ifa edecekleri uluslararası para sisteminin ve ona bağlı olacak altın standardının temellerini atıyordu.

O yüzden Byron, *Don Juan*'da Baring ve Rothschild'in hem kralcı hem de liberalleri yönettiği ve onların verdiği borçlarla "ülkelerin kurulup tahtların devrildiğini" söylerken çok da mübalağa etmiyordu. Fakat iki bankacıyı mali bakımdan denk görmekle hata etmişti. 1815'te öyleydiler, 1825'e gelindiğinde ise değildiler. Ağustos 1820 gibi erken bir tarihte Frankfurt'taki Alman Konfederasyonu Meclisi Bremen temsilcisinin Avusturyalı muhatabı Kont Buol ile sohbet ederken söyledikleri, Rothschildlerin Avrupa'daki siyasi nüfuzunun bir misli daha olmadığını göstermektedir:

> Bu aile muazzam mali işlemleri ve bankacılık ve kredi bağlantılarıyla gerçek gücü elde etmeyi başardı; umumi para piyasasının denetimini o derece ele geçirdi ki hükümdarların, hatta Avrupa'nın en büyük güçlerinin bile hareket ve işlemlerini canının istediği biçimde durdurabilir ya da kolaylaştırabilir. Avusturya, Napoli'ye karşı yapacağı gövde gösterisi için Rothschildlere muhtaç ve Prusya da eğer Rothschild ailesi razı olsaydı anayasasını çoktan rafa kaldırmıştı.

Frankfurtlu bankacı Simon Moritz von Bethmann'ın aynı tarihlerde gönderdiği bir mektubun muhteviyatı da çok farklı değildi:

> Saf bir kabiliyet, cesaret ve kibirle mücehhez olan N. M. Rothschild borsanın etrafında döndüğü merkezkaç noktasıdır. Her gün 100 bin pound alıp satarak kur oranını belirler... Rothschildlerin (Avusturya) hükümeti açısından neden bu derece faydalı araçlar olduğunu gayet iyi anlıyorum.

İleride göreceğimiz üzere ikisinin de bu olgudan nefret etmek için haklı sebepleri vardı; fakat durumu abartmıyorlardı.

BEŞ

"Velvele." (1826-1829)

Seyd Umschlungen Millionen

–NATHAN ROTHSCHILD'İN
BİR KARİKATÜRÜNDEKİ ALMANCA YAZI

Rothschildlerin savaş sonrası pek çok mali işlemde oynadığı hayati rol dikkate alındığında, 1820'lerde meşhur olmaları şaşılacak bir durum değildir. 1816'da bile Carl kendisi ve kardeşlerinin memleketlerinde gittikçe "daha meşhur" olduklarının farkındaydı. James'e "Günümüzde basın hürriyeti nedeniyle hakkımızda bir sürü şey yazılıyor" dedi. Aynı senenin sonunda Berlin'e gittiğinde de benzer bir alakaya mazhar oldu. Carl, kısmen yazılanların çoğu doğru olmadığı için bu şöhretten pek de memnun değildi. Amschel'e "Her gün gazetelerdeyiz" diye şikâyet etti. "Geçen hafta gazetede fakirler konusunda senden bahsettiler... Bugün tahıl konusunda yine senden bahsettiler. Bu gidişle ileride Konfederasyon Meclisinde vekil (Hesse-Kassel Elektörü'nün vekili) olacaksın." Hamburg'da da durum aynıydı:

> Ne zaman içimizden biri oraya gitse hemen dedikodular ve uçuk hikâyeler baş gösteriyor. Lawätz şehirdeki bir partide Prusya kralının bizden mektupla üç milyonluk tahvil çıkarmamızı istediğini duyduğunu söyledi. Biz de cevaben bunun gerekli olmadığını çünkü o parayı cebimizden vereceğimizi söylemişiz.

İnsanların abartma merakı Amschel'i de hayrete düşürmüştü: "İnsanlar bizi olduğumuzdan on kat zengin zannediyor." Carl "Nereye gitsek insanlar bunun siyasi bir seyahat olduğunu varsayıyor" diyecekti. James'in St. Petersburg borsasına gelmesi ya da Nathan'ı taşıyan bir geminin limana yanaşması tüm işleri durdurmaya kâfiydi. Paris'te James'in belli bir menkulü satın alması "herkesin" almaya başlamasına neden oluyordu. Carl'dan farklı olarak en küçük kardeş bu yeni şöhretten pek memnundu. Nathan'a "Böyle bir itibara sahip olmak güzel bir şey" dedi. "Tümü 'Il n'a jamais existé à Paris une maison aussi fameuse que la notre' diyecek... İlk akıllarına gelen biz oluyoruz... Geçen hafta

Fransa Merkez Bankası'na üç milyonluk tahvil gönderdim. Aralarında bir sürü çöp de vardı, yine de bir tanesi bile geri gelmedi."[1] Salomon ile Nathan da şöhrete önem vermiyordu. Nathan'a "karikatürün yapıldı diye ağlayacak değiliz" dedi. "Dediğin gibi krallarla imparatorların da yapılıyor... Başımıza gelecek en kötü şey bu olsun... Tanrım, dünya onları tanır tanımaz Anselm'im ile senin Lionel'inin de karikatürünü yapsınlar. Sevgili çocuklarımız için temennim budur... Hayal kurmaktan zarar gelmez." Nathan'ın tepkisi her zamanki gibi coşkundu: "Hakkında bir şey yazılmayan kişiden bir halt olmaz." Basının alakası –mali sıkıntı içerisinde olduklarına dair mesnetsiz iddialar da dâhil olmak üzere– sadece başarının bedeliydi.

Halkla İlişkiler

Kardeşlerin yorumlarından anlaşıldığı üzere, ne kadar az tanınırsak o kadar iyi diye düşünürlerdi. Şöhretlerinin ilk günlerinden itibaren Rothschildler halkın gözünde yüceltilmekten ziyade yerildiler. Elbette on dokuzuncu asrın başlarında pek çok hükümdar, siyasetçi ve diğer mümtaz şahsiyetlerle de özellikle Avrupa'nın sansürün gevşek olduğu kesimlerinde gazetelerde, kitapçıklarda ve diğer medya araçlarında dalga geçildi. Fakat Rothschildler daima diğerlerinden daha fazla tenkit ediliyor gibiydi. Bunun bir nedeni dinleriydi. Devrim döneminde dinî eşitlik yönünde atılan adımlardan rahatsız olanlar açısından Restorasyon çağının en başarılı ailesinin Yahudi olması bardağı taşıran son damlaydı. Elbette ki diğer etkenlerin de payı vardır ve Yahudi düşmanlığıyla Rothschild düşmanlığını bir tutmak hata olacaktır; 1815'ten sonra kardeşlerin karşı karşıya kaldığı husumetin asıl kaynağı iktisadi rekabettir. Mesela diğer Frankfurt bankacıları, Yahudi olmasalardı bile, Rothschildlerin bu kadar hızlı yükselmesini içlerine sindiremeyeceklerdi. Üstelik Rothschildlerin en azılı rakiplerinden bazıları da Yahudi'ydi –Kassel'de olduğu gibi. İlaveten Rothschild karşıtlığının siyasi bir boyutu da vardı: isimlerinin devamlı muhafazakâr rejimler ve Kutsal İttifak siyasetiyle birlikte zikredilmesi nedeniyle liberal eleştirilerin hedefi oldular. Dolayısıyla Restorasyon döneminin kötü şöhreti umumiyetle iktisadi haset, dinî kindarlık ve siyasi radikalizmin bir karışımıydı.

Mesela Frankfurt'ta Rothschildler şehrin en büyük bankacıları Bethmannları gölgede bırakacak mali bir güç olarak ortaya çıktı. Bu dönemdeki büyük ortak olan Simon Moritz kendi nispi gerilemesine takdire şayan bir itidalle karşılık verdi; rakipleri içerisinde soğukkanlılığını kaybetmeyen sadece o oldu. Eylül 1815 gibi erken bir tarihte bile Salomon ve James'le ortaklık yapmaya çalışarak Paris'ten bankasına gönderdiği bir mektupta şunları söyledi: "Buradaki iki Rothschild ile ne kadar görüşürsem onlara olan itimadım o

1 Rothschildlerin çıkaracakları tahvillerin kabul görmeyeceğinden hâlâ korkuyor olması ilginçtir.

kadar artıyor." Nathan'ın "küstahlık ve kibrinden" hoşlanmış gibi yapmasa da, Rothschildleri "eleştirmek ya da kıskanmaktan çok uzak" olduğunda ısrar edip Salomon'u "iş yapmaya mütemayil olduğum mümtaz bir şahsiyet" olarak tasvir etti. Hatta Nathan'dan "hemşerimiz" diye bahsediyordu. Şubat 1822'de "Beş Rothschild kardeş çağımızın muhteşem bir olgusudur" diye yazdı. "Yetenek eksikliklerini çalışkanlıkları, gıpta edilecek dayanışmaları ve karşılıklı saygıyla telafi ediyorlar." Fakat bu tür ibareler aynı zamanda Bethmann'ın 1820'lerde olunacak en iyi yerin Rothschildlerin yanı olduğunun farkında olduğunu da gösteriyordu. Carl'ın kendisine söz vermiş olduğuna inandığı halde 1821'deki Napoli kredisine dâhil edilmediğini öğrendiğindeyse tavrı tamamen değişti. Öfkeyle "Ben aylarca senin her dediğini yaparken senin hâlâ teklifini geri çekip çekmeme seçeneğini kullanmayı düşünüyor olman hiç de adil değil" yazdı.

Rothschildlerin gaddar yöntemlerine dair bu tür şikâyetler yeni bir şey değildi: Frankfurt'taki Yahudi olmayan iş adamları her fırsatta Yahudi çalışma yöntemlerinin "gayri adil" olduğundan şikâyet ederdi. Rothschildlere dair ilk Alman karikatürleri bu noktaya vurgu yapar: I. Nussgeig'in *Musterreiter'inde* Carl, perişan haldeki midillisiyle tüfek ve kılıç da dâhil olmak üzere her türden eşyayı taşıyan ve güneye, İtalya'ya doğru giden bir satıcı olan "Blauschild" olarak resmedildi.[2] Daha sonraki bir karikatür at arabasına asaletle oturmuş Bethmann'ın endamıyla iki başlı bir kartalın boş yere çekmeye çalıştığı büyük bir para sandığının üzerine oturmuş hırpani ve çok çirkin Amschel'i mukayese etti.[3]

Geçmişte olduğu üzere bu tür ticari rekabetlerin siyasi boyutu da vardı. Rothschildlerin artık "Bethmann'dan zengin olması" Yahudi azınlığa tekrar geleneksel kısıtlamaların tatbik edilmesi için yeterli bir delil olarak görüldü. Amschel'in tabiriyle "Bir Yahudi'nin işleri yönetmeye başlaması Yahudi olmayanları tedirgin etti." Eylül 1815'te husumetin günbegün arttığını belirtti: "Biz Yahudilerden ölesiyle nefret ediyorlar... Ve kanımızı içmek istiyorlar." Diğer Yahudilerin, Amschel ve Carl'ın Yahudi olmayanların kinini körüklemekten başka işe yaramayacağını düşündüğü şekilde, topluluklarını yüceltmek maksadıyla Rothschildlerin servetini methetmesi, durumu daha da kötüye götürdü. Savaşı takip eden senelerde bu kinin mahsulü olan bolca Yahudi aleyhtarı kitapçık ve oyun türerken –en iyi bilineni korkak bir Yahudi asker hakkında olan *Unser Verkehr*'di– nihayet Ağustos 1819'da "Hep" diye bilinen ayaklanma patlak verdi. Gürültücü bir kalabalık Judengasse'ye girerek geleneksel Yahudi aleyhtarı sözler olan "Hep-Hep! Jude verreck" diye bağırıp evlere hasar verdi. Bu saldırılardan en çok nasibini alan da Rothschild ailesi oldu. 1817'de bir kalabalık Amschel'in, Yahudilerin sosyal hareketliliğinin simgesi olan yeni

2 Bakınız görsel 10.vii. Başlığı kelime oyunlu: "Örnek Şövalye" ile "Örnekli Şövalye."

3 Bakınız görsel 7.i.

yaptırdığı bahçesinde toplanıp onun kısa süre önce asil ilan edilmesiyle dalga geçmek maksadıyla "'Baron Amschel' diye bağırarak türlü hakaretler etmişti." Kapısına karikatürler asılırken Rothschild ofisinin camları da öfkeli güruhun hışmına uğradı.[4] O tarihlerde Amschel ölüm tehditleri de aldı.

Amschel'e Frankfurt'u tümüyle terk etmeyi düşündüren bu tür nümayişler Rothschildlerin neden siyasi mevzularda taraf olmaktan çekindiklerine dair çok şey anlatır. Metternich bu ayaklanmayı kınadığında (haliyle fırsat bu fırsat "tüm yıkıcı kalabalıkları" kınamayı ihmal etmemişti) Rothschildlerin, muhafazakârlığın onlar açısından liberalizmin radikal türlerinden çok daha emniyetli olduğu yönündeki kanaatlerini pekiştirmek için elinden geleni yaptı. Bu bilhassa, Habsburg imparatorunun geleneksel olarak Yahudileri ahaliden "koruduğu" ve Restorasyon döneminin proto-liberal kurumlarının genelde Yahudi karşıtı olan bir milliyetçiliği benimsediği Almanya için geçerliydi. Aynı zamanda Rothschildler müesses nizama ne kadar yakınlaşırsa muarızlarının onlarla özdeşleştirmesi de o kadar kolay oluyordu. Frankfurt'ta Yahudilerle Yahudi olmayanların evlenmesi yasal hale geldiğinde – 1820'lerde Frankfurt Senatosu'nun kabul ettiği küçük tavizlerden biri– seksen yaşındaki Goethe mevzua dair iki çift laf söylemeden edemedi:

> Bu rezil kanun, dinle yakından ilişkili olan ailevi ahlak hissini zayıflatacaktır. Bu kabul edilirse bir Yahudi kadının kraliçenin nedimesi olmasının önüne nasıl geçeceğiz? Tüm bu gelişmelerde kim bilir rüşvet nasıl bir rol oynadı? Bunun arkasında her şeye gücü yeten Rothschildlerin olmadığını nereden bileceğiz?

Eğer böyle muhterem ve münevver bir sima dahi böyle şeyler söyleyebiliyorsa Rothschildlerin Alman siyasetiyle olan münasebetlerini asgari seviyede tutmalarına şaşmamak gerekir.

Rothschild karşıtlığı Frankfurt'la sınırlı değildi. Rothschildler nerede devletten önemli bir iş alsalar yerel rakipleri derhal dinî temelli saldırılar düzenlerdi. Mesela Viyana'da Salomon'un David Parish'le birlikte verdiği 1820 piyango kredisi, bankacılar bundan kâr edecek gerekçesiyle "kepaze Yahudi kazığı" diye yerden yere vuruldu. Bu saldırıların dinle alakası olmadığı zamanlar da vardı. Altı sene sonra Rothschildlere karşı o dönemin en yıkıcı eleştirilerini yönelten bu sefer de Parish oldu. Parish gittikçe eski ortağının gerisinde kalmıştı: 1823'e gelindiğinde Nathan'ın Portekiz'e verdiği kredide o küçük ortaktı (hatta ayak işlerine bakıyordu) ve 1825-26 krizinde Parish'in Viyana'daki Fries

4 "Hep" kelimesinin menşei farklı şekillerde açıklanır: "Hierosolyma est perdita" [Kudüs kaybedildi] cümlesinin baş harfleri ya da Yahudilerin sakalına gönderme olarak keçi melemesinin taklidi olabilir. Eşit haklar mücadelesine karşı pek çok Alman şehrinde benzer tepkiler mevcuttu.

& Co. bankasının batmasıyla devri kapanmış oldu. Parish, Tuna Nehri'ne atlayıp intihar etmeden evvel gönderdiği dört mektupta –kardeşi John'a, bankacı Geymüller'e, Metternich'e ve Salomon'a– akıbetinin müsebbibinin Rothschildler olduğunu söyleyip onları halkın nazarında küçük düşürmeye çalıştı. Parish, Metternich için, "Ne kadar zengin olsalar da paradan başka bir şey düşünmeyen merhametsiz bir sülalenin tamahkârlığına boyun edip beni feda etti" demişti. Salomon tarafından "adice kandırıldım ve tüm hizmetlerime rağmen misli görülmemiş bir nankörlükle muamele edildim." Burada Rothschildlerin Metternich'in himayesine girmesiyle Parish'in çaresizce dışarıda bırakıldığı vurgusu vardır. Parish'in mektuplarından anlaşıldığı üzere, Yahudi karşıtı olmadan Rothschild karşıtı olmak gayet mümkündü. Yine de bazı Alman gazeteciler bu türden hikâyeleri aktarırken ailenin dinini de dâhil etmekten kendilerini alıkoyamadılar. Bunun güzel bir örneği, Friedrich List'in gazetesinde 1826 senesinde Paris bankasındaki bir kâtibin zimmetine para geçirmesiyle ilgili çıkan önemsiz habere eklenen yorumdur: "Rothschild: İsrail'in iftihar kaynağı, Eski Dünya'daki basılı ya da külçe halindeki tüm gümüş ve altının, para sandığı önünde tüm kral ve imparatorların boyun eğdiği efendisi ve mukrizi."

Kardeşlere duyulan husumet Paris'te de farklı değildi. Ekim 1815'te Salomon, Nathan'a gönderdiği bir mektupta "Konu dönüp dolaşıp Yahudilerin işleri tıkırında, şunu yaptılar, bunu yaptılar mevzuuna gelir" demekteydi. Bunlar, savaş sonrasında Fransız sermayesinden pay kapabilmek için Rothschildleri aradan çıkarmaya çabalayan rakiplerin sızlanmalarıydı. On sene sonraysa James kendisini bu sefer de siyasi eleştirilerin hedefinde buldu. Liberal Fournier-Verneuil'ün 1826'da yayımlanan *Paris*'inde, ileride sıkça zikredilecek bir eleştirinin ilk örneği olarak, devletin –bu örnekte Villèle'in– "aristokratların en insafsız ve rezili olan, başını "M. le baron R.'nin çektiği" maliye aristokrasinin" mürtekip kuklası olduğu iddia edildi. Fournier, (bir liberalin dostu olma ihtimali zayıf olan) Chateaubriand'dan alıntı yaptı: "Tanrı dünyayı altüst edip pek çok kralın varisinin (giyotinin) bıçağının altına yatmasına, ordularımızın Cadiz'den Moskova'ya kadar gitmesine ve Bonapart'ın bir kayaya zincirlenmesine sırf MM. Villèle, Rodchild (metinden aynen) ile şirketi hürriyetimizin ve zaferimizin enkazından para kazansın diye mi izin verdi?" Fournier'e göre bu bile durumun vahametini anlatmaya yetmezdi:

> Yahudi R. ve dindaşlarının... cennette baktıklarında gördüğü... tefeciliğe ayrılan paradan başkası değildir... Bunların tümü tek bir ırk; ben hoşgörüsüz değilim lakin Napoléon, büyük Sanhedrin'i (Yahudi meclisi) kurarak yeni bir Fransız yaratmadı. Onlar... hâlâ Yahudi ve Yahudi'den başka bir şey de değil. Dinlerine sadık kaldıkları için onları suçlamıyorum; fakat

> her çatışmayı kışkırtıp onlardan kâr ettikleri için öfkeliyim; her yerdeler. Polonya'da kardeşlerimizin cesetleri üzerindeler; (hâlihazırda) İbrahim'e (Paşa) destek veriyorlar ve Akhilleus'un mezarı üzerinde dans ediyorlar.

Osmanlıların Yunanlara baskı yapmasına yapılan göndermeler yazarın liberal görüşlü olduğunu göstermektedir. Yahudi aleyhtarı fikirlerine ise ileride ancak siyasi sağda denk gelinecektir. Fournier'nin söyledikleri, Fransa'da gelecekte serpilip yayılacak ve Rothschildlere daima merkezî ve olumsuz siyasi nüfuz atfedecek olan kapsamlı bir komplo teorisinin tohum haliydi.

1820 senesinde –Yahudi aleyhtarı fikirlere nispeten daha seyrek rastlanılan– Londra'da da Rothschildlerin gücüne karşı az çok hasmane halk tepkileri görüldü. İşin aslı, Londra bu tür tepkilere belki de en çok rastlanan yer haline gelmişti; bu hem Nathan'ın artan öneminin hem de basın hürriyetinin göstergesiydi. Her zaman olduğu gibi düşmanlığın temelinde ticari rekabet yatıyordu. Eğer her iki rakip de Yahudi'yse –Mocatta & Goldsmid'in "Bay Rothschild'in diğer kişi ve kurumların aleyhine kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmesini" kınaması gibi– bunun dini boyutu olmayan bir husumet olduğu muhakkaktı. Fakat Alexander Baring baş rakibinden genelde (hakaretamiz biçimde) "Yahudi" diye bahsederdi. Laffitte'e göre, 1817 senesinde Baring'in Rothschildleri Fransız tazminat ödemeleri dışında bırakma teşebbüsü tümüyle dinî temelliydi. James bunun sadece bir bahane olduğunu düşünse de, önyargının mevzubahis olduğuna itiraz etmedi:

> Frankfurt'tayken alışık olduğumuzdan garibimize gitmezdi. Fakat burada böyle bir şey olduğunda hayrete düşüyorum... Dün Laffitte kendisiyle görüşmeye gitmemi istedi. Baring onu görmeye gidip kesin bir dille kredide bizimle ortaklık yapmayacağını söylemiş. Kendisi öyle düşünmüyor olsa da, ortakları ve İngiliz... Yahudilere karşı peşin hükümlü. Eğer bizi ortaklığa dâhil ederse, tüm operasyon suya düşermiş. Böyle bir işi bir Yahudi'yle yapamazmış... Tümünün kaynağı Labouchère'in kibriyle Sillem'in hasedi. Bu ikisi Hope (& Co.) olduğundan, bir Frankfurt Yahudi'siyle iş yapmanın itibarlarına gölge düşüreceğine ve bizim de bu sayede yüceleceğimize inanıyorlar... Baring ona şöyle söylemiş: "Bu beyler Yahudiler gibi çalışıyor. Nasıl iş birliği yapabiliriz ki? İlkeleri farklı. Aynı anda yirmi tane işlem yapıyorlar... Tek dertleri iş. Acyoculuk gibi bir şey. Mesela Prusya mevzuunu ele alalım. Prusya'nın kredisini kestiler... Ve hiçbir şey duyulmadan bu sirküleri bastırdılar." Başarılı olup para kazandığımız için yaptığımızın doğru olduğunu da ekledi. Fakat o böyle iş yapmak istemiyormuş. Şimdi de –dediğine göre– elimizdeki İngiliz tahvillerini sattığımızdan tekrar satın almak için fiyatlarını düşürmeye çalışıyormuşuz.

Diğer bir tabirle Baring'in asıl itiraz ettiği şey Rothschildlerin (çok başarılı olan) yöntemleriydi; fakat içgüdüsel olarak bunların "Yahudilere has" olduğunu düşünüyordu. Bu tür fikirler çok yaygındı. Nathan'la ilgili olduğu düşünülen ilk İngiliz karikatürlerinden biri olan *Dukes Place'te Sadakat* isimli karikatürde Nathan, Büyük Sinagog'da Yahudi cemaatinin önünde "bir kredi için şükranlarını sunmaktadır." (Bkz. görsel 5.i)

Diğer yerlerde olduğu gibi burada da Rothschild karşıtlığının siyasi cephesi de mevcuttu. Rothschildler, daha önce de gördüğümüz üzere, savaş sonrası yıllarda Baring'in Londra ve Paris'teki siyasi nüfuzunun seviyesinden tedirgin olup savaş sonrası tazminat işinde hâkimiyet kurmalarının anahtarı olarak da bunu görmüşlerdi. Rothschildler o derece nüfuz sahibi olmasalar da siyasi güce sahiptiler. 1818 gibi erken bir tarihte borsanın ismi bilinmeyen bir mensubu Lord Liverpool'a gönderdiği mektubunda nakit ödemelerin başlatılmasına muhalefet ettiğinden dolayı Nathan'a saldırdı:

> Haberiniz olsun, Para Piyasasının Kapitalistleri,... kendilerine bir menfaatleri olmadığından ve ceplerine para girmesini sağlamayacağından planlarınıza itiraz ettiler. Yahudi menfaati namıdiğer Bay Rothschild size mani olabilmek için elinden geleni yapıyor... Eğer birisi Bay Rothschild'e fonlarla ilgili fikriniz nedir diye sorsa, bir yandan daha iyi olmaları gerektiğini söylerken diğer yandan tam zıddı yönde hareket eder; böyle yüce bir ülkede siz Lord hazretleri ve meslektaşlarının bir Yahudi partisinin kaprisiyle uğraşmak zorunda kalması gerçekten de çok acı.

5.i: *Dukes Place'de Sadakat –ya da Bir Krediye Teşekkür Eden Yükleniciler* (1818).

1824 tarihli bir karikatür Nathan'ın ödemelerin başlamasına dair münakaşalardaki rolüyle alakalı benzer bir yorumda bulunarak Nathan'ı borsanın üzerindeki bir balonun içerisinde yükselirken gösterdi. Balon bir boğa ve ayı tarafından havada tutulup "her şey mutlaka yükselmeli" yazılı bir levha taşısa da, üzerinde "para torbaları" yazılı yükler onu aşağı çekmektedir. Burada da dinî vurgu vardır. Bu karikatürün aslında en önemli tarafı, Nathan'ın kendinden daha fakir olan Yahudilerle ilişkisindeki tutarsızlığı göz önüne sermesidir. Nathan'ın elindeki iki bayrakta "Fakire veren Tanrı'ya vermiş olur" ve "Hayır pek çok günahı siler" yazılıdır; ama o "Gidip temettülerimi alacağım" derken, elinde *Times* gazetesiyle Capel Court'tan çıkan soldaki bir şahıs heyecanla "Şehirdeki en büyük kapitalistin gizli bir *İktisadi Sefere* çıkacağı haberini duyurmak için baskıyı durdurduk" der. Sağdaki altı fakir Yahudi –üzerlerinde "tenzilatlı eski mallar" yazılı– ise dertlerini krala, her birine birer şilin verilecek olan sekiz Yahudi'nin adını taşıyan senedi getiren Royal Mail arabasının muhafızına anlatırlar.

Bu kişilerin amacı Nathan'ı şehirdeki bir yabancı olarak göstermeye çalışmak olabileceği gibi onu şehrin vücut bulmuş hali gibi göstermeyi düşünmüş de olabilirler: Tory radikal William Cobbett'in savaş sonrası deflasyonun sorumlusu olarak gösterdiği iktisatçı ve acyocuların, yani "Muckworm'un ve Change-Alley'dekilerin" lideri. Bu tür eleştirilerin diğer bir klasik örneği olan, yine 1824 senesine ait *New Court Yangın Siperi* isimli karikatür, Rothschildlerin kurduğu Alliance Sigorta Şirketi'ni halkı soymak için tasarlanmış bir tezgâh olarak gösterir. Bu karikatür aynı zamanda Nathan'ın Kutsal İttifakla olan ilişkisine de saldırır. Şirket binasının üzerinde "Boş İttifak Ateşi ve Hayat Kurtarma Ofisi" yazılı olup bina üzerlerinde "Rusya", "Prusya", "Napoli", "Fransa" ve "Avusturya" yazılı beş kaidenin üzerinde durur. Karikatürün başında Rothschildlerin karşı devrimci rolünden bahseden uzun bir yazı vardır:

> Bu ofiste sigortalanan kişiye içinde hakiki Alman Macunu olan bir kutu ücretsiz olarak verilir. Prince H (ya da M?) & Co.'nun talimatlarına göre kullanıldığında bu macun yangını söndürür. Eğer kişi bu mucizevi macunu bu ofis haricinde bir yerden tedarik etmeye kalkarsa, macun tam tersi etki yapar, Yeni Ay doğduğunda tüm evi küle çevirir.

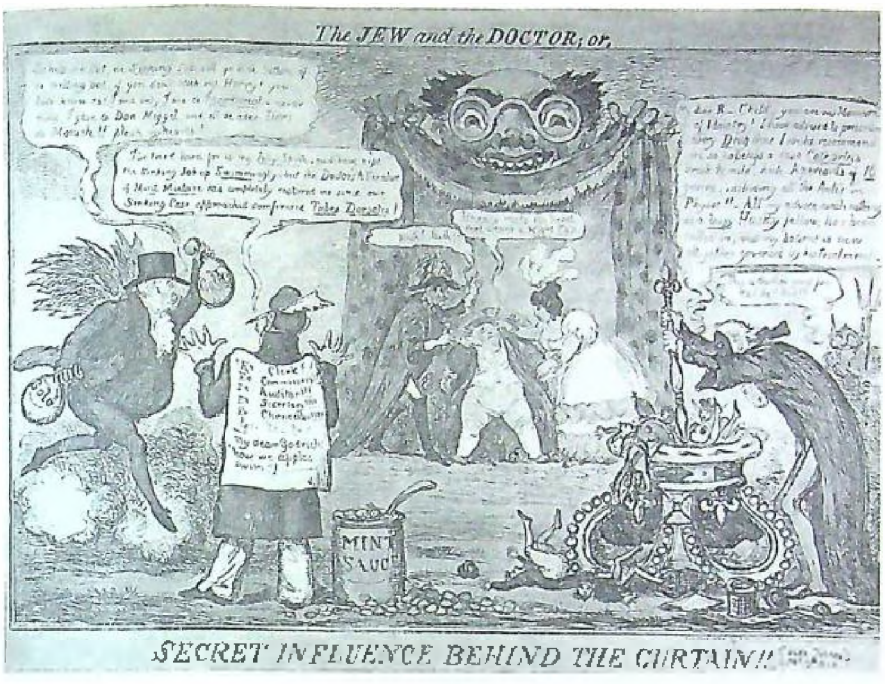
Burada Rothschildlerin yabancı olmasına vurgu yapılıyor olsa da –Nathan ve Moses Montefiore birbirleriyle Fransızca konuşurken aksanlı bir de Alman kapıcı vardır– ön planda elde ettikleri kârdan dolayı birbirlerini tebrik eden üç simsarın Yahudiliği de gözden kaçmayacak derecede barizdir.

Fakat Nathan'ın İngiliz halkının dikkatini çekmesini sağlayan asıl şey, Britanya siyasetinin zirvesindeki karmaşık bir kriz oldu. Şubat 1827'de Lord Liverpool'un hasta olmasının akabinde Canning bir kabine kurarak başta Huskisson olmak üzere, liberal Torylerle Lansdowne gibi Whigleri bir araya

getirse de, Nathan gibi Huskisson'ın liberal iktisat politikalarından nefret eden Wellington dükünün önderliğindeki aşırı Toryleri bu kabineye dâhil etmedi. Canning beklenmedik biçimde aynı yılın ağustos ayında ölünce kral, maliye nazırı Robinson'dan (artık Lord Goderich) yeni bir kabine kurmasını istedi. Fakat kralın Herries'in şansölye olarak tayin edilmesinde ısrar etmesi (ve Whig Lord Holland'ın hariciye nazırı olmasını reddetmesi) yüzünden Goderich'in kabinesi kısa ömürlü oldu. Whig lider George Tierney'nin talırikleri sonucu Goderich ile Huskisson, Herries'e müracaat etmeden Lord Althorp'u maliye heyetinin reisi tayin etti. Bunu duyan Herries Althorp'un tayini geri alınmazsa istifa etmekle tehdit edince, Huskisson da eğer geri alınırsa istifa etmekle tehdit etti. Nihayetinde Ocak 1828'de istifa eden Goderich olunca kral bu sefer de Wellington'dan hükümeti kurmasını istedi, fakat Huskisson ile Herries arasındaki çatışma ancak Wellington'ın Herries'in yerine Goulborn'u maliye nazırı yapması, onu da rütbesini düşürerek darphane başkanı yapmasıyla sona erdi.

Bu meselenin önemi Herries'in kral ve nüfuzu her geçen gün artan hekimi ve hususi sekreteri Sör William Knighton'la, Tory parti içerisindeki Katoliklerin eşit haklar elde etmesine karşı olan muhalefetle ve belki de en önemlisi Huskisson'a zararı olan mali menfaatlerle –özellikle New Court'la bağlantılı olanlar– özdeşleştirilmesiydi. Ağustos 1827 gibi erken bir tarihte aşırı Tory *Morning Chronicle* gazetesi Herries'in Nathan'la olan yakın ilişkisi yüzünden şansölye olarak kalmasına izin verilmediğini iddia etti. Şubat 1828'de Herries'in rütbesinin düşürülmesini takip eden tartışmalar esnasında Whig Hertford mebusu Thomas Duncombe aynı suçlamaları tekrarlayarak "maddi olduğu kadar manevi de olan çok önemli bir şahsiyeti örten perdenin kalkması neticesinde bu son değişikliğe dair esrarın da ortadan kalktığını" söyledi:

> Tahtın arkasında kendisini hiçbir zaman göstermeyen, ismi asla zikredilmeyen, devletin tüm sırlarına erişimi olan ve tüm nezaret tayinlerinde dahli bulunan gizli bir güç mevcuttur... Bu görünmez, müphem şahsın zatında günümüze kadar Avrupa'da kimsenin bilmediği, yeni, karşı konulmaz ve cismani bir güç vücut bulmuştur; sınırsız servetin hâkimi, harbi de sulhu da başlatıp bitirmekle övünen ve milletlerin kredisi bir baş işaretine bağlı olan kişi. Mektuplarının sonu gelmez, ulakları hükümdarlarınkilerden bile hızlıdır ve tüm nazırlar onun avucuna bakar. Kıta Avrupa'sı kabinelerinde sözü geçen odur, hedefi kendi türünün hâkimiyetidir; yakın zamanda sıkça görüp duyduğumuz büyük Don Miguel bile, tahta çıkmadan evvel, bu zata müracaat etmeye mecbur kalmıştır. Bu tür gizli etkilerin var olduğu bir hakikattir; kısa süre önceki (nezaret) devrimini tezgâhlamak için de çok ter döktüler. Bence onların hedefleri de en az güçlerini elde etme yöntemleri kadar habistir. Onların ve adamlarının Britanya anayasasıyla alakası olmadığını ve devletin itibarına zarar verdiklerini aklınızdan çıkarmayın.

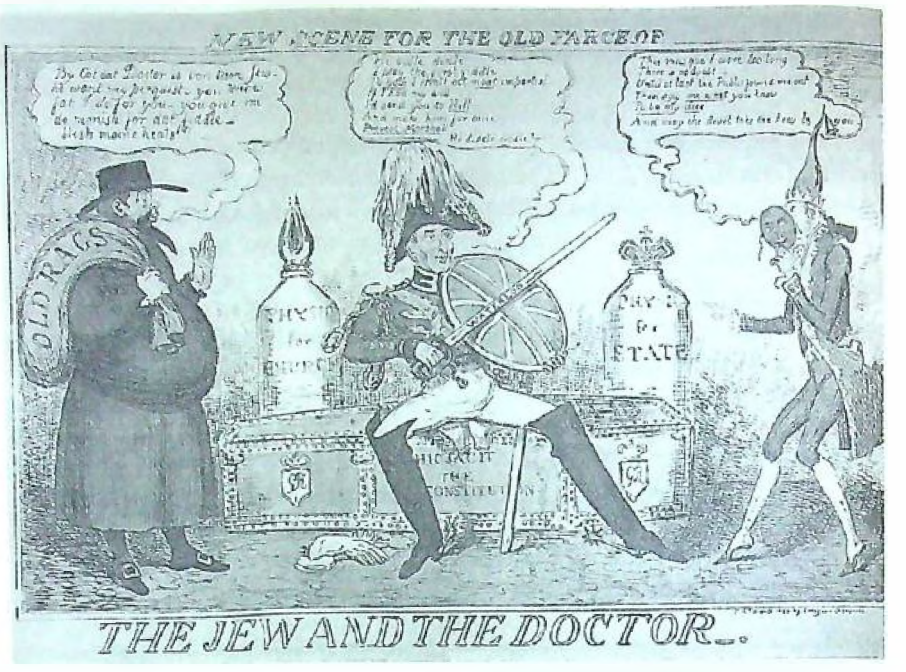
5.ii: George veya Robert Cruikshank, *Yahudi ile Doktor ya da Perde Arkasındaki Gizli Etki* (*Vide Times*, 19 Şubat 1828).

Duncombe "Wellington dükü ve muhterem dâhiliye nazırının (Peel) bu büyük ülkenin maliyesinin artık bir Yahudi'nin elinde olmasına ya da teşkilatların idaresinin bir hekimin yazdığı reçeteye göre yapılmasına (bir kahkaha) izin vermeyeceğine itimadım tamdır" dedi

Hükümet adına cevap veren Peel bu saldırıyı ciddiye almayarak "bahsettiği gizemli, müphem ve tahayyül edilemez şeylerden" haberi olmadığını söyleyerek "bu muhterem beyefendinin bahsettiği şekilde malum bir zatın ülkenin maliyesine müdahale ettiği iddiasını da" reddetti. Fakat Duncombe'un sözleri çok dikkat çekti. 25 Şubat'ta *The Times*'ta çıkan "Algernon" imzalı bir mektupta "kudretli bir imparatorluğun akıbetinin bir Yahudi ile erkek bir ebenin kirli ellerine bırakılmasına müsaade edemeyiz" denildi. "Malcolm Macgregor, jun." mahlasıyla yazan genç Thomas Babington Macaulay de "gizemli ikili, / Kaderimizin efendisi, Doktor ile Yahudi" mısralarıyla katkıda bulundu.[5]

5 18 Mart 1828'de *The Times*'da çıkan Dryden Georgics'in pastişi onun "Siyasi Georgics'i": Macaulay ileride kız kardeşine gönderdiği bir mektupta aynı cümleleri tekrarladı:

"Esrarlı ikili
Kaderimizin efendisi Doktor ile Yahudi
Eğer ilham verici kâtibi (Herries) seçersen
Rüzgârlı parka giderken kapalı sokaktan uzak dur
...ve sen muhteşem ikili, Windsor'un gölgelerinde

5.iii: Robert Cruikshank, Eski Yahudi ile Doktor Komedisine Yeni Sahne (Mart 1828).

Konu üzerine en az ikisi Thomas Dibdin'in 1800 tarihli *Yahudi ile Doktor* oyunundan ilham alınmış bir dizi hicvedici karikatür yayımlandı. İlkinde (bkz. görsel 5.ii) Nathan elinde altın torbalarıyla bulutların arasından "Eski Kâtip, Eski Levazım Sorumlusu, Eski Denetçi, Eski Sekreter, Eski Şansölye" Herries'e doğru inen koca göbekli bir melek olarak resmedildi. Aşırı Alman Yahudi aksanıyla "Tanrı yardım etsin!" diye bağırır, sonra: "Herry eğer elini çabuk tutmazsan hep birlikte batacağız! Sadece ama sadece benim müphem olduğumu unutma –neyse boş ver. Don Miggel'e ve diğer tüm Donlara zaten para verdim!" der. Robert Cruikshank'a ait ikinci bir karikatürde (bkz. görsel 5.iii) Nathan –sakallı, fötr şapkalı ve omzunda üzerinde "eski paçavralar" yazılı bir çuvalla– Wellington'ın yanına gelip şunları söyler: "Tanrım, o hekim lanet bir Yahudi –benden ikramiye istiyor– senin için ne yaptığımı biliyorsun –o üçkâğıt için bana para verdin– sağ olasın.

Duncombe 1830'lar ve 1840'larda sola kayıp kartizm ile İtalya ve Macar milliyetçiliğini destekleyen biri olup çıktı. Bitirmek kısmet olmasa da, *İngiltere Yahudileri, Onların Tarihi ve Hataları* diye bir kitap yazmaya başlamış olması

Faun ile Dryad'ın vicdanlı korusunda
Tümü bana ilham verir –hepsi için şarkı söylerim
Doktor, Yahudi, Marchioness ve Kral...
Ama kara akıntı alttan akmaya devam eder
Yine Wetherell Key'de bağırıp yine Herries'in ismi gibi kokar.

da ilginçtir. Onu, Fransa'daki Fournier gibi, muhafazakâr nazırlarla Yahudi sermayedarlara günümüz standartlarına göre son derece Yahudi aleyhtarı biçimde saldırmakta bir mahzur görmeyen 1820'li yılların liberallerinden biri olarak görmek yerinde olur. Karikatüristlerin niyeti de çok farklı değildi. *Yahudi ile Doktor* oyunu bir Hristiyan çocuğu yetiştirip ona beş bin pound veren cömert bir Yahudi hakkındaydı. Karikatüristler Nathan'ı Wellington'a rüşvet veriyormuş gibi göstererek bu oyunu çarpıttılar. Hem mürtekip bir saraya hem de mürtekip bir bankacıya yaslanan ayakları üzerinde zor duran hükümet mevzuu tekrar tekrar gündeme geldi. Cruikshank'ın karikatüründe Wellington, üzerinde "Hic Iacit [here lies] the Constitution" [Anayasa burada yatıyor] yazan bir tabutun üstünde otururken, arkasındaki iki şişenin üzerinde de "Kilise için ilaç" ve "Devlet için ilaç" yazılıdır.

1828 tarihli ve *Hayırsız Vaka* ya da *Tory Zaferi* isimli diğer bir karikatürde (bkz. görsel 5.iv) Wellington'ı Londonderry ve başka iki kişi tarafından taşınırken gösterilir (Wellington "Hazine Parası Sandığı", "Mısır Kanunu Antlaşması", "Ordu hesap defterleri", "Waterloo" yazılı bir kılıç ve süslü bir çatalın ucunda üzerinde "Başkomutanın Gemisi" yazılı bir kemik taşır; başvekil iken istifa etmesine dair bir göndermedir). Taşıyıcılardan biri Nathan'a şunu söyler: "Sevgili R-child, lütfen bir el at çünkü çok ağır." Nathan şöyle cevap verir: "Hayır, öyle bir yükün altına girmem. O Daniel değil." Sakallı bir Yahudi fısıldar: "Hayır, hayır, paralarla ilgilen." Eski İrtikâp ile Yeni İrtikâp

5.iv: "Shortshanks" (Seymour), Bir Hayırsız Vaka ya da Bir Tory Zaferi (Şubat 1828).

aynı siyasi madalyonun iki yüzü olarak gösterilir. Yine de her karikatürde Nathan'ın Yahudi olduğu mutlaka vurgulanır: kimi zaman aksanı abartılır, kimi zaman görüntüsü asimile olmamış yabancı klişesine uyacak biçimde değiştirilir, kimi zaman da yanına öyle klişe birisi konur.

O dönemin karikatüristleriyle alakalı söylenebilecek tek olumlu şey belki de sadece Yahudileri hicvetmekle yetinmedikleridir. *Bir Tory Zaferi*'ndeki İrlandalı ve İskoç'un durumu da Yahudilerden daha iyi değildir. Maymuna benzeyen bir İrlandalı bir küreğe dayanmış dururken "(Wellington) Burnuna sokarsa bu işten bir hayır gelmez, zavallı Erin'e faydası olmaz'" der; kanca burunlu ve etekli İskoç ise heyecanla ekler: "Yo, yo, bütün paraları kırmızı ceketlere ve uzun mahmuzlara harcayıp bitirdi." Yetmezmiş gibi bariz biçimde "düzgün İngiliz" John Bull'un yanında dururlar. Nathan ile fakir Yahudi de yolun karşısındadır.

Canning'den Wellington'a

Gizli Rothschild tesirine dair bu suçlamalarda hiç haklılık payı var mıydı? Söylenenler kısmen doğru olsa da hakikat, Rothschildleri tenkit edenlerin zannettiğinden çok daha karmaşıktı. Daha önce de gördüğümüz üzere, Nathan Rothschild'in, himayesi sayesinde en önemli iş fırsatını elde ettiği Herries'e karşı sadıkane, para ve ticaret politikalarına daima muhalefet ettiği Huskisson'a karşı ise hasmane hisler beslemesi tabiiydi. Fakat Nathan'ın (başta şaşırtıcı olsa da) Herries'den fazla haz etmemesinin ilave bir siyasi boyutu vardı. Eski ortağının mağlubiyeti haberini aldığında sadece omuz silkip Carl'a şunları söyledi: "Dostumuz Herries'e istediği işi vermedikleri için canı sıkılmış. Canı sıkkın olsa da ona yardım edemem. Sabrederse belki başka bir iş bulur." İşin aslı, Nathan'ı asıl ilgilendirip sevindiren şey Wellington dükünün bu krizden başvekil olarak çıkmasıydı.

Nathan'ı Wellington'a rüşvet verirken ya da hükümeti desteklemeyi reddederken gösteren karikatürcüler çok da haksız sayılmazdı. Rothschildler, Fransa'ya (ki mali olarak büyük ölçüde onlar tarafından desteklenmişti) karşı zafer kazandığı günden beri dük ile arayı sıcak tutmak için harıl harıl çalışmıştı; fakat daha da önemlisi dükün Britanya harici siyaseti mevhumunun dükün havai selefi Canning'inkine kıyasla Rothschildlerin işine daha fazla gelmesiydi.

George Canning de artık selefi Castlereagh gibi Avrupa'nın "canlandırılması" fikrine sıcak bakmıyordu. İkisi arasındaki en önemli fark Canning'in diğer büyük devletleri asgari ölçüde dikkate alarak sadece Britanya'nın menfaatleri doğrultusunda hareket etmeye kararlı olmasıydı. Onun "Avrupa ile ancak İngiltere'nin yararınaysa muhatap olurum" sözü meşhurdur. "Diğer bir devletin talebi ya da diğer bir milletin menfaati ancak İngiltere'nin menfaatleriyle örtüştüğü zaman benim için bir şey ifade eder" dedi. Britanya'nın

Fransa'nın İspanya'ya müdahalesine karşı müeyyide uygulamayı reddedip onun yerine Portekiz'in tarafsızlığını korumayı taahhüt ederek İspanya'dan bağımsızlığını ilan eden Latin Amerika cumhuriyetlerini tanımasının nedeni budur. İspanya'daki mücadelede iki tarafı da destekleyen Rothschildleri bu hiç rahatsız etmedi. Fakat son senelerinde –bilhassa kısa başvekilliği esnasında (Nisan-Ağustos 1827)– Canning'in attığı cüretkâr adımlar Rothschildleri telaşlandırdı.

Liverpool'un ölümünden önce dahi aralarındaki ilişki gergindi. James, Kasım 1826'da "Canning'e bel bağlamak hayati bir hata olur"" dedi. Hisleri karşılıklıydı: Ertesi ay Canning Paris'te yapılan önemli bir konuşmaya dair ayrıntıları İngiliz sefirinden on iki saat önce Rothschildlerden alınca, sefire öfkeyle şunları yazdı:

> "Senin cumartesi gününü de hesaba katman gerekirdi. "Tanrım! Ne! Paris'ten hiçbir şey yok! Belki de sadece acyoculuk raporudur." "Belki sadece M. Rothschild'in bir hilesidir." Sabahki konuşmalar böyleydi... Umarım Paris'teki F. O. ile temas kurarsın. Böylece Rothschild'in resmî haberleri senden önce öğrenmesine mani olursun.

Kendilerinden pek haz etmeyen bu kişinin başvekil olma ihtimali Rothschildleri fazlasıyla tedirgin etti. James "İspanya ve Portekiz'de ciddi bir kriz olacak" ve "Paris'te tüm işler sekteye uğrayacak" diye fikir yürüttü. Çünkü Aralık 1826'da Canning "bir müttefikin istiklalini müdafaa ve muhafaza etmek için" tahta çıkma hakkını amcası Dom Miguel'in gasp etmeye kalktığı genç Portekiz Kraliçesi Maria'yı desteklemek adına Portekiz'e asker göndermişti. Miguel'in arkasında Fransa tarafından desteklenen İspanya'daki muhafazakâr Burbon rejimi olduğundan, bu durum Fransa ile İngiltere'nin karşı karşıya gelme ihtimalini ortaya çıkardı. İlk defa Rothschildler büyük devletler arasında barışın hüküm sürmesinin onlar açısından ne derece önemli olduğunu idrak etti. Onların ve müşterilerinin elindeki consol, rente ve diğer kıymetli kâğıtların değerini hiçbir şey çıkacak bir savaş kadar düşüremezdi. Villèle, James'i "İngiltere ile Fransa'nın İspanyollar ve Portekizliler gibi sefil halklar yüzünden harp edeceğini zannederek endişe etmezdim" diyerek temin etse de, James, Canning'in tavrı yüzünden kriz bitene kadar "bir köşede durup karışmamayı" (yani büyük miktarda alım satım yapmamayı) tercih etti. Canning'in başvekil olarak tayini Portekiz yüzünden İngiltere ile Fransa arasında çıkabilecek bir çatışma korkusunu yeniden hortlattı. Kardeşler Canning'in yanlış tarafı desteklediğini ve bunun da kanlı bir iç savaşa sebep olabileceğini düşünüyordu. Başlangıçta Dom Miguel'i desteklemeye karar vermiş olsalar da nedeni belli değildir.

Rothschildlerin Canning'den rahatsız olmasının ikinci nedeni de, Yunanistan nedeniyle Türk aleyhtarı (dolayısıyla Rus lehtarı) bir siyaset gütmesiydi. 1826 tarihine gelindiğinde Moldova, Mora ve Mesolongi'de Osmanlı idaresine

karşı Rum ahalinin başlatmış olduğu isyan Mısır şehzadesi İbrahim Paşa (Mehmet Ali'nin oğlu) tarafından büyük ölçüde bastırılmıştı. Metternich'in bakış açısından bu tatmin edici bir neticeydi: Statükoyu hedef alan diğer bir devrim daha bertaraf edilmişti. Fakat Britanya ve Fransa'daki Yunan hayranları, Byron'ın Mesolongi'de ölümü ve Türklerin yaptığı zulümlerle ilgili haberlerin tesirinde kalarak, bir tür müdahalede bulunulmasını istediler. Dahası I. Nikolay'ın çar olmasıyla bölgeye dair geleneksel Rus emelleri de yeniden canlanmaya başladı. Rusların Yunanlılar lehine tek başına müdahale etmesine izin vermek istemeyen Canning, Nisan 1826'da istemeyerek de olsa bir İngiliz-Rus ortak siyaseti belirlenmesi için Wellington'ı St. Petersburg'a gönderdi. Yapılan antlaşmaya göre Rusya, Boğdan'da dilediği gibi hareket edebilecekken Yunanlıların kendi kendini yönetmesine izin vermesi için Türklere baskı yapılıp gerekirse zor kullanılacaktı; Villèle de bu siyaseti Temmuz 1827'de kabul etti. Bunun neticesinde 1827 sonbaharında Doğu Akdeniz'e gönderilen müttefik deniz donanması Navarin'de Osmanlı donanmasını büyük bir bozguna uğrattı.

Fakat Villèle'nin de dediği gibi "top ateşi kazancı kötü etkilerdi"; Canning'in Portekiz yüzünden savaş tehdidinde bulunması gibi Türkiye'ye yönelik müşterek harekâta dâhil olması da Rothschildleri endişelendirdi. Bunun iki nedeni vardı. İlk olarak, onlar da Metternich gibi, 1825 yılında Osmanlı devletine kredi verme planlarından bir şey çıkmamış olsa da, Türk yanlısıydı; ikinci olarak, Rothschildlerin 1822'de Rusya'ya verdiği kredinin "işe yaramaz" olduğunu söylemekten çekinmeyen Kont Kankrin'in maliye nazırı olmasından beri St. Petersburg'la olan ilişkileri yokuş aşağı gidiyordu.

Tüm bunlar 1828 senesinde Wellington'ın başvekil olmasına Nathan'ın neden bu kadar sevindiğinin açıklanmasına yardımcı olur, çünkü dükün, Canning'in haricî siyasetini tasvip etmemesinin yanı sıra, kralın, Canning'in çarın oyununa gelerek Britanya'nın "kadim müttefiki" sultana sırt çevirmekle hata yaptığı şeklindeki kanaatini de paylaştığı herkesçe biliniyordu. Nathan neşeyle Carl'a "(yeni) başvekil sayesinde consol fiyatları yükselecek" dedi. "Tanrıya şükür, haberler iyi. Rusya (başka bir askerî faaliyette bulunmadan) bekleyecek, Wellington sayesinde herkesin sulhtan yana olması da beni şaşırtmadı çünkü kralın konuşması *schalom aleichem*'den (barış içinde olun) başka bir şey değildi." O tarihlerde Bayan Arbuthnot, Nathan'a "Şehirde dük hakkında ne düşünüyorlar?" diye sorduğunda Nathan "Ona olan itimatları tam" diye cevap verdi. Bu itimat Wellington'ın iki buçuk sene süren başvekilliğinde Canning'inkinden bariz biçimde farklı olan haricî siyasetini destekleyecek somut mali desteğe dönüştü. Nathan sadece 1828'de bir milyon ve 1829'da üç milyon pound'luk hazine tahvili almakla kalmadı; Dom Miguel'e de Portekiz naibi olabilmesi için "Britanya hükümetinin teminatıyla" 50 bin pound verdi. Aynı tarihlerde 1825'teki Latin Amerika borç krizinden çıkmaya çalışan

5.v: "Sharpshooter" *Velvele; ya da John Bull iki sahtekâr arasında ve kendini yankesicilerden kurtarması için Emniyet amirinden yardım istiyor. Genel olarak elinde yabancı tahvil olanlara ithaf edilmiştir* (1829).

Brezilya'nın mali durumunu istikrara kavuşturabilmesi için Brezilya imparatoru, Miguel'in kardeşi Pedro'ya da 769 bin pound borç verdi.[6]

Tahmin edileceği üzere, bu kısmen tutarsız politika karikatürcülerin ekmeğine yağ sürdü. 1828'deki karikatürlerde "Don Miggel'in parasına" yapılan farklı göndermeleri daha önce gördük. Brezilya'nın mali sıkıntılarıyla Pedro'nun 1823'te aldığı borcun temerrüde düşmesi üzerine *Velvele* isimli karikatürde dalga geçildi (bkz. görsel 5.v). Bu karikatürde Nathan, Dom Pedro'ya –yerden yüzükoyun yatan John Bull'un temsil ettiği– İngiliz tahvil sahiplerine ödeme yapmamasını tavsiye etmektedir. Nathan, Pedro'ya "eğer borcunu ödersen daha fazla para isteyeceksin" der. "Bu da şu an işimize gelmiyor." Şeytan, Nathan'ın kulağına fısıldar: "Ona söyle buna siyasi menfaat adını versin –John Bull'un her şeye ne çabuk kandığını bilirsin."

Rothschildler, Nathan'ın beklentilerinin aksine Rusya 1828 senesinde tekrar Türkiye'ye saldırdığında Wellington'la uyum içerisinde hareket etti. Rusya'nın kredi talebi, Metternich'i fazlasıyla memnun edecek biçimde kibarca reddedilirken, kardeşler savaş boyunca Rusya'nın başarısız olmasını ümit etti. Ruslar onları hüsrana uğratıp kazandığında ve Eylül 1829'da Edirne

6 Kredinin maksadı Brezilya'nın mevcut borçlarının faizlerini ödemeye devam edebilmesini sağlamaktı. James "iki sene içerisinde bu insanların hiçbir şey ödemeyeceğini" kabullenmek zorunda kaldı; fakat kısa vadede Brezilya tahvillerinin fiyatını artırdı.

Antlaşması'yla Türklerden makul bir savaş tazminatı talep ettiklerinde de ödemeye destek olmak için koştular. En büyük korkuları Wellington'ın Rusya'ya karşı bir müdahalede bulunmak zorunda kalmasıydı. Portekiz meselesinde olduğu gibi Rothschildler, Nathan'ın Salomon'a söylediği gibi, bu sefer de barıştan yanaydı:

> Bazıları bizim (yani Britanya'nın)... Lieven'le (Rus sefiriyle) dalaşmamızı ve öfke dolu mektuplar göndermemizi istiyor... Wellington ile Peel, Rusya ile dalaşmaya dünden razı ama sonunda harbe girmeye mecbur kalırız. Gösteri taraftarı değilim ve sulhu muhafaza etmemiz şart. Dalaşmanın kime ne faydası var? Ruslar çok ileri gitti ve dünya bize kızıp şöyle diyecek: Bunu neden on iki ay önce yapmadınız? İngiltere şimdi evet, kızdık ve savaşa giriyoruz derse bu sefer de Avusturya ve Fransa uzak duracak –bizi zorda bırakacaklar ve tek başımıza uğraşmak zorunda kalacağız. Wellington'a gidip onu sulhu muhafaza ettiğinden dolayı tebrik ettim. O da "Sulh henüz onaylanmadı" dedi... Rus barışı her açıdan memnuniyetsizlik kaynağı. Fakat kabine şimdilik sükûneti muhafaza edip Rusya'ya tek laf etmeden olacakları takip etmek istiyor.

James bu barışseverliğin mantığını güzelce izah etti: Eğer İngiltere, Türk meselesi yüzünden müdahale ederse, en az yüzde beş zarar edeceğimizden hiç şüphen olmasın. Ama olur da oradan güzel haberler gelirse biraz toparlanma olabilir." Uluslararası barış ile tahvil piyasası istikrarı arasındaki irtibat gelecek on senede Rothschild siyasetinin en önemli maddesi olacaktı.

İpleri Tutan Eller

Fakat Rothschildleri Wellington ya da Metternich gibi siyasetçilerle bir araya getiren sadece müşterek dış siyaset görüşleri değildi. 1820'lerdeki komplo teorisyenlerinin gerçeğe en çok yaklaştıkları zaman, şahsi mali menfaatlerin de bunda payı olduğunu iddia ettikleri zaman olmuştur.

O dönemde siyasetçilerin bankacılardan iyilik –yatırım tüyolarından rüşvete kadar çeşitlilik arz eder– kabul etmelerinin yaygın bir uygulama olduğunu görmüştük. Piyasa beklenmedik biçimde çöktüğü dönemde Aix-la-Chapelle Kongresi'ndeki nazırların çoğunun Fransa tazminat ödemesinin ertelenmesine bu derece hevesli olmasının nedeni, Baring'in bu kredinin hisselerinin çoğunu aynı nazırlara satmış olmasıydı. Rothschildler de aynı oyunu oynamayı biliyordu. Nitekim Amschel "Yahudilerin rüşvet vermeden iş yapabileceğine ya da Yahudi olmayanlardan üstün duruma gelebileceğine" inanmıyordu. Mesela 1818'de Frankfurt şubesi Rothschildlerin yeni Prusya kredisinin hisselerini sadece Bethmann ve Gontard gibi Frankfurtlu bankacılara değil, eski uyuyan ortakları Buderus, Bundestag'daki Avusturya temsilcisi Kont Buol ve diğer bazı

hariciye mensubuna da dağıttı. Paris'te aralarında Talleyrand'ın da bulunduğu önemli siyasetçilere Prusya tahvilleri teklif edildi.

Mali güç kullanarak siyasi nüfuz elde etmenin diğer bir yolu da bu türden kişilere borç vermekti. Rothschildlerden borç alanlar içerisinde en önemlisi XVIII. Louis olup Nathan 1814'te Fransa'ya dönüş masraflarını karşılayabilmesi için ona İngiltere hükümeti adına 200 bin pound borç vermişti. Fakat borcun üç sene sonra faiziyle geri ödenmesinde ısrar ettiğinden, bu borç Nathan'ın Burbon hanedanı tarafından sevilmesini sağlamadı. Bilakis 1820'lerde duc d'Orléans'a (müstakbel Louis Philippe) verilen borçlar daha uzun vadeli yatırımlar olup müteakip on sene içerisinde bolca temettü ödedi. Prusya kredisi alacaklıları arasında Prens Hardenberg'in damadı da bulunuyordu. Banka şubelerinde diğer Prusya yetkililerine de cari hesaplar açıldı –özellikle de Londra'daki sefir Wilhelm von Humboldt'a ve 1818 kredi görüşmelerinde kilit rol üstlenen Rother'a. Bu hesaplardan bolca para çekebildiklerinden bunun aslında borç almaktan farkı olduğu söylenemezdi. Salomon, tanışır tanışmaz Caroline von Humboldt'a "para meselesinde bir yardımı olup olmayacağını sorup cüzdanının onun hizmetinde olduğunu" söylemişti.

Rothschildler daha münasip bir yol izlemek gerektiğinde arayı iyi tutmak istedikleri kişilere hediye verdiler. Carl "Hali vakti yerinde olanların yanına gittiğinde onlarla paylaşacak bir dedikodun ya da onlara gösterecek bir şeyin olması icap eder" dedi. Ailenin ileride ortaya çıkacak sanat eseri ve tabii nadir eşyaları toplama âdetinin kaynağı budur; kardeşler zenginler için egzotik hediyeler bulma kabiliyetleriyle övünürlerdi. Nathan'ın, İngilizlerin artan ticari ve sınai üstünlükleri nedeniyle dünyanın en iyi pazarı haline gelen Londra'da olması onlar açısından büyük avantajdı. Mesela 1816'da Nathan, Amschel'e iki kaplumbağa gönderip birini Hesse-Kassel Elektörü'ne vermesini tavsiye etti. (Oraya vardıklarında ölmüş olmalarına rağmen Amschel onları doldurtup yine de William'a hediye etti.) Kardeşlerin mümtaz müşterileri için talep ettikleri hediyeler arasında elektöre verilen işlemeli mücevher kutuları, bir hanıma göre bir at ve "onlara yardım eden birisi için fildişi saplı oyma bıçağıyla çatal da" bulunuyordu.

Gördüğümüz üzere, Rothschildlerle olan ilişkisinden maddi menfaat elde eden ilk İngiliz devlet görevlisi Herries'di. Şirketin savaş esnasındaki faaliyetlerinde ne derece pay sahibi olduğunu kestirmek imkânsız olsa da, 1817 senesinde Paris şehrine verilen kredi gibi savaş sonrası kredilerinin düzenli iştirakçisiydi. Salomon'un tabiriyle "senin oradaki Buderus'un olan" Herries "desteğine ihtiyaç duyduğumuz en önemli kişilerden biridir." Bir diğeri de, savaştan sonra Paris'teki İngiltere temsilcisi olan, Castlereagh'ın kardeşi Lord Stewart'tı. İlk kez Ekim 1817'de Salomon ile James'ten "onun adına rentelerde spekülasyon yapmalarını isteyen" Stewart'ı, Salomon şöyle anlattı:

"Bizimle yakın dost oldu. Kumar oynamayı da çok severdi. Onu da işimize dâhil ettim... 50 bin franklık rente sahibi olacak kadar." Bu, Salomon'a babasının "eğer makam sahibi birisi bir Yahudi'yle (mali) ortaklığa girerse, o, Yahudi'ye ait olur" sözünü hatırlatan bir misaldi. Stewart, İngiltere'deki işleri hususunda onlardan yardım istediğinde Salomon, Nathan'a ona mutlaka yardım etmesi gerektiğini söyledi: "Bu nazırın ricalarına kulak vermemiz şart çünkü burada her şey ondan sorulur. Kredileri, Fransa tazminatlarını ve diğer her şeyi almamıza yardım ediyor ve kendisi İngiliz." Yirmi sene sonra James, Melbourne vikontu başvekilin [William Lamb] kardeşi Frederick'e Viyana'da büyükelçi olduğu dönemde yatırım nasihatleri verdi. Tipik bir mektubunda "Lamb savaş çıkmayacağını düşünüyor" yazdı. "Ona dedim ki, eğer orada rente fiyatlarının yükseldiğini görürse, onun adına tekrar satıp kâr edebilmesi için 24 bin franklık rente alacağım, çünkü hâlihazırda Londra'daki hesabında 30 bin pound kadar bir para var." Rothschildlerden doğrudan borç alan İngiliz devlet memurları arasında hazineden George Harrison ile Charles Arbuthnot da bulunuyordu: İlkinin 1825'te Rothschildlere olan borcu üç bin pound'un üzerindeydi; ikinci ise bunun dört katı borç almıştı.

Bu tür münasebetlerin gayrimeşru olmadıklarının da altını çizmemiz icap eder – Rothschildler siyasetçi ve devlet memurlarına her türlü bankacılık hizmeti sunma hakkına sahipti. Fakat kardeşler "rüşveti" gizlice Arbuthnot ve başta Rus Gervais olmak üzere pek çok yabancı devlet görevlisiyle ilişkilerinde bir araç olarak kullanıyordu. Herries örneğinin de gösterdiği üzere, basında çıkacak yolsuzluk iddiaları ilgili siyasetçilerin itibarlarına büyük zarar verebilirdi. Nitekim kardeşler savaş sırasında Herries'in yaptıklarının parlamentonun tetkikinden sağ salim çıkamayacağını fark ettiklerinden beri en az on sene boyunca 1828'de patlak verene benzer bir skandalın çıkmasından endişe etmişlerdi.

Bu açıdan bakıldığında, Wellington dükünün de Rothschildlerin bankacılık hizmetlerinden istifade etmesi şaşırtıcı bir şey değildir. Nitekim dükle Salomon ve James'i resmen tanıştıran Stewart olmuştu. Bu ilişkinin ehemmiyetinin mali boyutu muhtemelen küçüktü: Günümüze ulaşan 1825 bilançosuna göre Wellington açık hesabını kullanmamıştı. Fakat Salomon açısından asıl önemli olan "Wellington'ın bankacısı" olabilmekti:

> Büyük bir şeref... "Şeref neye yarar, şeref para değil ki?" diyebilirsin. Dürüst biri olarak sana şunu söyleyeyim, ben şerefi paraya tercih ederim. Parayla ancak yiyecek alabilirsin ve bizim de yeterli yemeğimiz var. Ama yiyecek şeref kadar lezzetli değildir. Wellington'ın halkın gözündeki itibarı kralınkinden fazladır.

Sadece iki ay sonra James "çoktan bilumum şeyler vermiş olduğu" dükle arasının ne kadar iyi olduğuyla övünüyordu.

Fakat Rothschildlerin "bilumum şeyler verdiği" tek kıdemli İngiliz siyasetçi Wellington değildi. Ailenin Kral IV. George'un mali işleriyle alakasının onun tahta çıkmasından on beş sene öncesine kadar gidiyor olması ilginçtir. Mayer Amschel'in elinde bulunan "150 bin Frankfurt guldeni değerindeki Prens George'a ait ticaret senetlerden" bahseden en eski belge 1805 tarihlidir. İki sene sonraya ait günümüze ulaşan en eski bilançolardan birinde 127 bin 784 gulden tenzilatlı değer kaydedilmişti –gerçi bu rakam bile şüphelidir. Çünkü veliaht olan George'un borcuna sadık biri olmadığı bilinirdi. Öyleyse, o tarihte tanınmayan bir Manchester'lı tekstil tacirinin babası olan Mayer Amschel veliahda ait olan bir senede nasıl sahip olabildi? Bunun en makul izahı, o senedi 1790'larda III. George'un oğullarına pek çok kez borç vermiş olan Hesse-Kassel Elektörü'nden satın almış olduğudur. On sene sonra, Nathan Londra'nın hatırı sayılır bankacılarından biri olduğunda, Mayer Amschel'in oğulları Nathan'ı İngiltere'nin "saray bankacısı" –Amschel'in artık modası geçmiş tabiri– yapabilmek için kraliyet ailesine ait olan bu diğer borçlarla ilgilendi. Veliahdın 109 bin, York dükünün 55 bin ve Clarence dükünün 20 bin pound olmak üzere toplam borç 184 bin pound'du. Sadece veliahdın borçlarının faizini ödemeye zahmet etmişti. Elektörün müşavirleriyle yapılan bitmek bilmez müzakerelerin ardından –ve Buderus'un itirazlarına rağmen– Rothschildler eşit itibari kıymette consol karşılığında bu borçları satın almayı başardı. Görünüşte bu, hak ettikleri değerden çok daha fazlaydı. Gerçekteyse bu ileriye dönük bir yatırımdı – Nathan hünerini bir kez daha sergilemişti. Salomon "Bu beni kudretli bir adam yaptı" diyecekti. "İngilizlerle talih yan yana yürüyor. Onların dokunduğu her şey iyiye gidiyor. Elektörün sarayında da durum farklı değil. Bu iki saray birbirine denktir."

Eski kraliyet borçlarının devralınması sayesinde Nathan, veliahdın alacaklılarından biri haline gelip bu sayede müstakbel kralın sorunlu mali meseleleriyle ilgilenen kişilerle doğrudan temas kurmayı başardı. Bu temas sadece maliyeyle sınırlı da kalmadı: 1817 sonuna gelindiğinde Nathan, Salomon ile James'ten, veliahdın boşamayı kafasına koyduğu "büyük adamın karısı" Brunswick Prensesi Caroline'a karşı delil toplamak için kurulan "Milano heyetinde" işe yarayabilecek bilgiler toplamalarını istedi. 1822'de, George nihayet tahta çıktıktan hemen sonra Nathan, Hannover mülklerinin gelirini teminat olarak kabul ederek 50 bin pound'luk borç verdi. Bir sene sonra 125 bin pound'luk bir borç daha istendi. İşte bu tarihlerde Sör William Knighton ile tanıştı. Gerçi kredi görüşmelerindeki kilit isim, krala Nathan hakkında "Bu işlemle alakalı her mevzuda... majestelerine karşı son derece sadık ve samimi"

diyen George Harrison'dı. Gördüğümüz üzere, Harrison da bu hadiseden kısa süre sonra Nathan'dan birkaç bin pound borç almıştı.

1820'lerde Nathan'ın borç verdiği tek hanedan mensubu IV. George değildi. Mesela 1824'te York düküne bazı mücevherleri teminat kabul ederek 10 bin pound borç ve Alliance Sigorta Şirketi'nden 100 hisse verdi.[7] Rothschildler gelecek nesli de hesaba katmayı ihmal etmedi. 1816'da veliahdın tek çocuğu Prenses Charlotte, Dük Francis Frederick'in en küçük oğlu ve nispeten önemsiz bir Alman prensi olan Saxe-Coburg prensi Leopold ile nişanlandı. Kardeşler Leopold'un muhtemel önemini hemen fark etti (nihayetinde yeni kayınbabası ellili yaşlarında olup sefahat düşkünüydü). Düğün için İngiltere'ye giderken Frankfurt'tan geçmesi gibi bir fırsatı Carl kaçırmadı: "Onu görmeye gittik. İyi biri. Ona altın ve teminat mektubu karşılığında 700 pound verdik... Mücevher almaya niyetliydi. Lütfen ona hizmette kusur etmeyin." Nathan'ın başka bir şey duymasına gerek yoktu. Nisana gelindiğinde Leopold'un şahsi mektuplarını Almanya'ya iletme vazifesi ona tevdi edilmiş olup ağustosa gelindiğinde de 10 bin guldenlik bir borcun müzakereleri başlamıştı.

Ertesi senenin mayıs ayında Prenses Charlotte'ın ölümüne, dolayısıyla da Leopold'un Britanya'da tahta çıkma ihtimalinin ortadan çıkmasına, kardeşlerin verdiği fevkalade tepki ancak Nathan'ın Leopold ile yakınlaşabilmek için girdiği zahmetle izah edilebilir. Salomon, Nathan'a gönderdiği mektupta şunları yazdı:

> Prenses Charlotte'ın ölümünün neden olduğu keder yüzünden doğru düzgün bir mektup yazamıyorum. Aklımız başımızdan gitti. O asil kadının öldüğüne hâlâ inanamıyorum. Elim haberi cumartesi akşamı beşte aldık. Baring'le diğer bir milyonluk rente müzakeresi yapıyorduk ve nihai cevabımızı pazar günü vereceğimizi söyledik... Fakat pazar günü cevabımızı öğrenmek için geldiğinde ıstırabımız o derece büyüktü ki, ona şu anda bir cevap verecek halde olmadığımızı söyledik. Sevgili Nathan, maalesef feci kaybediyoruz. Çok korkunç, yüreğim anlatmaya bile el vermiyor... İş hakkında bir şey yazamam. Hiçbir şey yapamam. Bundan bir ders çıkarmamız lazım: para, makam hiçbir şey ifade etmez, hepimiz toprak olacağız; kişinin gururunu bir kenara bırakması şart... Hiçbir şeyi abartmamak lazım; sadece toprak ve çamuruz. Bu talihsiz hadise bana çok acı veriyor.

Salomon iki gün sonra "Haber beni öyle etkiledi ki, o tarihten beri iştahım kesildi. Sanki midem küçüldü ve bütün eklemlerin sızlıyor" diye ekledi. Bu haberin Nathan'ın da "dengesini bozup onu da hasta ettiğini" varsayıyordu.

7 Anlaşılan borç ödenmedi ve mücevherler de Nathan'a kaldı.

Gerçi her zaman olduğu kardeşler çabucak toparlanmayı bildiler. Salomon "Kimse ölümsüz değil ve bunu da unutmaya mecburuz..." dedi, "Maalesef ne kadar dövünsek de onu geri getiremeyiz."

Leopold artık sadece dul olduğundan, başka bir banka olsa onun imtiyazlı konumuna son verebilirdi. Salomon, Nathan'dan tam tersini yapmasını istedi: "İngiliz gazetelerine göre Coburg prensi İngiltere'de kalacak ve orada önemli bir zat olmaya devam edecekmiş. Böyle müşkül bir döneminde bu kişiye eskisinden daha çok dostluk elimizi uzatmamız icap eder. Ona öncekinden daha fazla yakınlık göstermeni rica ediyorum." Nathan'ın sadece Leopold için değil babası için de sağlık sigortası yapmasının ve Carl'ın 1826'da Leopold'u memnuniyetle Napoli'deki villasında misafir etmesinin nedeni bu olabilir.

Bunun ne kadar zekice bir strateji olduğu ileride anlaşılacaktı. Bu senelerde Nathan ile James'in "senin Coburg'un "dediği kişi arasında kurulan bağ hem kalıcı hem de iki taraf içinde ziyadesiyle kârlı olacaktı. 1840'larda Rothschild karşıtı bir yazar, on dokuzuncu asırda hiçlikten zirveye yükselen iki Alman sülalesi olan Rothschild ailesi ile Saxe-Coburg-Gotha ailesi arasındaki benzerliğin altını çizdi. Gerçekten de onlarınki simbiyotik bir ilişkiye benziyordu. 1837 ila 1842 yılları arasında Saxe-Coburglara Frankfurt şubesinin verdiği 3,5 milyon guldenlik kredi ilişkilerinin sadece bir cephesiydi. Burada asıl önemli olan, başka yerlerde tahta çıkabilmek maksadıyla Coburg'dan ayrılan bu ailenin mensuplarına Rothschildlerin verdiği destekti.

Prenses Charlotte'ın ölümünün akabinde Rothschildlerin İngiliz veraset meselesine olan alakaları da uçup gitmedi. Veliahdın kardeşi Kent dükü, Saxe-Coburg prensesi Victoria ile evlenmek için Almanya'ya gittiğinde, yanında Frankfurt Rothschildlerine teslim edeceği bir de teminat mektubu götürdü. Bu evliliğin neticesinde dünyaya Victoria isminde bir kız çocuğu gelince –derhal tahtın ikinci varisi olmuştu– Nathan hemen gururlu babaya mali tavsiyelerini ve şahsi ulak hizmetini takdim etti. 1823'te Kent düşesinin ilk evliliğinden oğlu olan Leiningen prensine de 400 bin guldenlik borç verdi. Nathan'ın oğulları dükün ölümünden sonra da düşesin bankacılığını yapmaya devam ederek arada bir kardeşi Saxe-Coburg prensi Ferdinand'a para aktardılar.

Oysaki o dönemde Rothschildlerin en nüfuz sahibi müşterisi ya da "dostu" İngiltere hanedanı değildi. Çünkü o dönemde, tarihçilerin umumiyetle hemfikir olduğu üzere, Avrupa siyasetinde sözü geçen ülke İngiltere değil Avusturya'ydı. Gördüğümüz üzere, 1809 ila 1848 seneleri arasında Avusturya siyasetine yön veren kişi Metternich olup onların bankacısı da Rothschildlerdi. Gerçekten de Metternich ile Salomon Rothschild arasındaki ilişki kimi açılardan ileride Bismarck ile Berlin'deki Rothschild temsilcisi Bleichröder arasında kurulacak olan ilişkinin ilk örneği olarak kabul edilebilir –gerçi Metternich bankacısına duygusal ve entelektüel açıdan Bismarck'ın olduğundan çok daha yakındı.

Mosel Vadisi'nde arazisi bulunan asilzade bir aileden geliyor olsa da, Prens Klemens Wenzel Nepomuk Lothar von Metternich-Winneburg uzun siyasi kariyerinin büyük bölümünde "nakit sıkıntısı" çekmişti. Rothschildlerle tanışmasından sonra bir yıl içerisinde –1815 barış görüşmeleri esnasında Paris'te– Frankfurt'taki Amschel ile Carl'dan 300 bin gulden borç istedi. Metternich, Paris'te siyasi haberleri paylaşarak kardeşlerin Avusturya'nın mali meselelerine dâhil olma gayretlerini ve Frankfurt'ta Yahudilerin eşit haklar elde etmesi için verdikleri mücadeleyi desteklemek suretiyle onlara faydalı olabileceğini zaten göstermişti. Teklifine göre Rothschildler, Avusturya imparatorunun kendisine vermiş olduğu Johannisburg'daki yeni malikâneyi teminat kabul ederek 100 bin gulden nakit verecek ve ilave 200 bin gulden değerinde yüzde beşlik tahvili de diğer yatırımcılara satacaktı. Fakat Prens Wilhelm'e verdikleri borçların akıbetini unutmayan Carl, ne kadar zengin olursa olsun, tek bir kişiye bu kadar para vermeye istekli değildi. Metternich "çok yakın dostları" olduğunu ispat etmeyi sürdürse de –asil ve konsolos payesi taleplerini desteklemişti–kardeşler bu noktada cömertliklerini rutin banka hizmetleri ve Nathan'ın 1821 senesinde ona gönderdiği Wedgwood porselen gibi arada bir verdikleri hediyelerle sınırlı tuttular.

O senenin ekim ayında Metternich –metresi Prenses Dorothy de Lieven ile birlikte– ilk kez açıkça Rothschildlerin misafirperverliğini kabul edip Hannover'den Viyana'ya dönerken Frankfurt'ta Amschel'le birlikte "çorba içti."[8] Bazı müşahitler bunu, kamusal haklar tartışmalarının zirvede olduğu bir dönemde Frankfurt Yahudilerine verdiği hesaplı bir destek olarak mütalaa etti. Bir yıl geçmeden Metternich mükâfatını aldı: kardeşler imparator tarafından "baron" ilan edilmeden sadece altı gün önce kabul edilen 900 bin guldenlik borç. Bu borç Metternich ile Rothschildler arasındaki "dostluğu" mühürledi. 1823'te Verona'da Salomon (kayda değer ölçüdeki) şahsi masraflarını karşılaması için Metternich'e nakit tedarik etti. İki sene sonra James Paris'te Metternich'i ağırlayıp "Kutsal İttifakın temsilcileri" adına şık bir ziyafet tertip edince bu, *Constitutionnel* gazetesini pek bir müteessir etti: gazete dalga geçer gibi şu yorumu yaptı:

> Altının gücü tüm rütbe ve din farklarını ortadan kaldırır. İsa adına kurulmuş olan Kutsal İttifakın temsilcilerine hürmetsizlik kanununun meclisteki görüşüldüğü aynı gün bir Yahudi tarafından ziyafet verilmesi başlı başına takdire şayan bir hadisedir.[9]

8 Aslında Amschel Frankfurtlu diplomaların da katıldığı büyük bir öğle yemeği verdi. *Augsburger Zeitung* "yemek salonuna çıkan merdivenler kırmızı halı döşeli ve çiçek buketleriyle süslenmiş... Alman meclisinden birkaç önemli isme ek olarak bazı yabancı nazırlar da hiçbir masraftan kaçınılmayan bu yemeğin keyfini çıkarıyor" yazdı.

9 *Courrier Français* de yemeği haber yapıp İngiliz sefirinin yokluğunu şöyle yorumladı: "Bir İngiliz kendi ülkesinin sefirinin nasıl olur da bu türden bir diplomatik ziyafette yer almadığını sordu. Cevaben 'çünkü İngilizlerin paraya ihtiyacı yok' dendi."

Bir sene sonra James benzer derecede ihtişamlı bir etkinlikte hazır bulunuyordu. İşte bu dönemde Metternich önemli mektupları göndermek için Rothschildlerin posta ağını kullanmaya başladı. O tarihten itibaren onunla Salomon düzenli olarak siyasi haberleri paylaştı. Metternich Salomon'a Avusturya'nın emellerini anlatırken, Salomon da ona kardeşlerinin Londra, Paris, Frankfurt ve Napoli'den gönderdiği haberleri aktardı. 1820'lerin sonlarına gelindiğinde Rothschildler, Metternich'e –ya da sıklıkla söyledikleri gibi "amca"ya– diğer hükümetlerle siyasi fikirlerini dolaylı olarak ya da gizlice paylaşabileceği gayriresmî bir diplomatik kanal sağlamıştı.

Tüm bunlar David Parish'in intiharından önce yaptığı suçlamalara farklı bir açıdan bakmamızı sağlamaktadır. Parish Metternich'e Rothschildlerin "onu menfaatlerine ortak edip himayesine girmeyi kendisinden daha iyi becerdiklerinden" şikâyet ediyordu. Salomon'a gönderdiği mektupta Metternich ile Rothschildler arasındaki "yeni ittifakın" kendisini mahvettiğinde ısrar etmişti. "Prens Metternich'in himayesinde benim de ahlaken ve hukuken pay sahibi olmam gereken nice işlemde mutlak kontrolü ele geçirdiniz." Avusturya ve Napoli kredilerinden Salomon ona hak ettiği payı vermiş olsaymış, Fries & Co'yu kurtarması mümkün olabilirmiş. "Fakat eski rente operasyonunda prensle anlaşmak işinize geldi ve bu şekilde onu kendi safınıza çektiniz."

Parish'in suçlamaları mutlak doğru kabul edilemeyecek olsa da, Metternich ile Salomon Rothschild arasında bir ittifak tesis edildiği iddialarında haklılık payı vardı. Bunu kısa süre önce Moskova'da tekrar keşfedilen, içinde Salomon'un Metternich'in hesaplarını ve şahsi mali mektuplarını sakladığı gümüş kutu sayesinde ispatlamak mümkün olabilir. Uzun zamandır ortada olmayan bu banka hesap özetleri 1825 ila 1826 seneleri arasında Metternich'in 1822 senesinde aldığı borcun büyük kısmını ödeyebilecek halde olduğunu göstermektedir. Oysaki borcun –vadesinden evvel– ödenmesinden hemen sonra bir milyon 40 bin guldenlik (yaklaşık 110 bin pound) yeni bir kredi ayarlandı. Metternich bu paranın yaklaşık yarısıyla Plass'ta ikinci bir malikâne satın alırken, kalanını nakit olarak teslim aldı. Viyana şubesindeki bilançoya göre Salomon, Metternich'in Plass'taki malikâneyi satın alabilmek için çıkardığı yaklaşık 35 bin gulden değerindeki hamiline tahvilin çoğunu elinde tuttuğu gibi prensin ona ilave 15 bin gulden daha borcu vardı. Müteakip iki senede Rothschildlere olan şahsi borcu 70 bin guldene yaklaştı. Ayrıca Frankfurt şubesi de Metternich'in oğlu Viktor'a 117 bin gulden kredi verdi. Metternich 1831'de tekrar evlendiğinde, Salomon onun üçüncü karısı Kontes Melanie Zichy-Ferraris'in mali sorunlarının üstesinden gelebilmesi için her türlü yardımı yapmaya hazırdı.

Rothschildler sadece kredi ve açık hesaplarla da yetinmedi. Prenses Melanie Mayıs 1841 tarihinde günlüğüne, Frankfurt yakınlarındaki malikâneleri

için hediye olarak gönderdiği Amerikan geyiğini aldıktan sonra "dostumuz Salomon'un sadakati beni daima duygulandırmıştır" yazdı. Birkaç ay sonra bir ziyaretlerini şöyle tasvir etti: "Salomon, James, yeğenleri Anthony, Salomon'un oğlu ve son olarak da ertesi salı onunla Frankfurt'ta yiyeceğimiz akşam yemeği için her türlü hazırlığı yapan Amschel ziyaretimize geldi. James bana Paris'ten güzel bir sedefle içi harika şekerlerle dolu bronz bir kutu getirdi." 1843 senesinin yılbaşında Salomon Ischl'da Metternichleri ziyaret ettiğinde "Metternich'in çocuklarına öyle güzel şeyler getirdi ki, anneleri bile kendini onlarla oynamaktan alıkoyamadı."

Metternich mali işlerini Salomon'un ellerine bırakan yegâne Avusturya seçkini değildi. 1821'de kıdemli bir Avusturyalı komutan olan General von Wolzogen, Salomon'dan onun adına 100 bin gulden değerinde metalliques tahvil almasını istedi –içeriden alınan bilgiye dayalı mali spekülasyonun klasik bir örneği. Yorumları, bir Avusturya ordu mensubunun İtalya müdahalesine dair tarafsız tavrı hakkında bize kıymetli bilgiler sunmaktadır:

> Benim mantığıma göre vaziyet şu: ya soğuk kalacak ya da ısınacak. İlk örnekte (metalliques) zaten hemen yükselecekti. Eğer ısınırsa o zaman muhtemelen (ordu?) Napoli üzerine yürüyecek ve o durumda da (metalliques) yine yükselecek... Sulh devam ederse fiyatların yükselmesi de mümkün. O zaman geriye sadece şimdi mi yoksa harp ilan edildikten sonra mı alalım meselesi kalıyor. Ben yakında satın alma taraftarıyım... Fakat nasıl biliyorsan öyle yap ve avantajlı olduğunu düşünmüyorsan hiç alma.

Viyana şubesinin hesaplarında adı geçen diğer siyasetçiler arasında Stadion ve sözü geçen diplomat Apponyi'ye ek olarak Avusturya-Macaristan aristokrasisinin en önemli ailelerinin mensupları da yer almaktadır. Bunlar içerisinde en mühimi –ve en sorunlusu- Macaristan'da geniş arazilere ve daha zengin Thurn ve Taxis aileleri ile bağlantılara sahip olan Esterházylerdi. 1820'de 10 bin pound ve 1822'de 300 bin gulden ile borç almaya başlayan Esterházyler, Rothschildlerden durmadan borç almaya devam etti. Üç sene sonra Salomon 6,5 milyon guldenlik (yüzde altıdan) bir krediyi ödeyebilmek için önde gelen Viyana bankaları olan Arnstein & Eskeles ve Simon G. Sina ile ortaklık yaptı. Prensin arazilerinin teminat olarak gösterildiği bu krediyle ailenin mali durumunun "kesin olarak düzeleceği" öngörüldü. Fakat müteakip senelere ait bilançolar Esterházylerin Londra ve Viyana'daki Rothschild şubelerinden borç almaya devam ettiğini göstermektedir: 1825'te Londra'dan 28 bin pound, üç sene sonra da Viyana'dan iki bin 300 gulden. 1831'e gelindiğinde hâlâ bataktan çıkamamış olan Esterházy borç alabilmek için bir kez daha (Metternich vasıtasıyla) Salomon'la temasa geçti. Salomon tereddüt etse de, 1832 Viyana

şubesi hesaplarına göre Esterházy'nin toplam borcu 827 bin gulden olup üç sene sonra bu borç daha da artmıştı. 1836 senesinde prensin yerine oğlu Paul geçtiğinde Salomon ve Sina'nın ortaklaşa verdiği yedi milyon guldenlik bir piyango kredisiyle bir kez daha ekonomide istikrar sağlanmaya çalışıldı. Fakat bunu da sekiz sene sonra alınacak diğer bir kredi (6,4 milyon gulden) takip etti –1840'larda Rothschild ve Sina tarafından asilzadelere verilen bolca büyük krediden biri. Esterházy'nin diğerlerinin yanında "bu aileyi methetmesine" şaşmamak gerekir. Metternich örneğinde olduğu gibi, bunda da mali bağları sosyal ve siyasi olanlardan ayırt etmek mümkün değildi. Prens Esterházy, Londra'da Avusturya sefiri olarak görev yaparken sürekli Nathan'la birlikte akşam yemeği yedi ve Metternich'in kendisine gönderdiği mektupların çoğunu da Rothschild ulakları vasıtasıyla aldı. Aralarındaki ilişki o derece yakındı ki, 1822 senesinde Viyana basınında Esterházy'nin Salomon'u Yahudilikten vazgeçmeye ikna ettiği yönünde mesnetsiz haberler bile çıktı.

Metternich ve Esterházy gibi nüfuz sahibi fakat müsrif kişilere kredi verip başka mali imkânlar sağlamak siyasi iyi niyet ve "dostluk" elde etmenin en etkili yoluydu. Bu dönemdeki şahsi mali ilişkiler içerisinde hiçbiri bunu Salomon ile Metternich'in sekreteri Friedrich von Gentz arasındaki ilişki gibi gösteremez. Gentz zeki, muhafazakâr ve rüşvet almaktan çekinmeyen bir bürokrat olup –bir tür yoldan çıkmış Orta Avrupalı Edmund Burke– Rothschildlerle tanışmadan önce bile Viyana'daki nüfuzunu en çok para verenin lehine kullanmayı âdet haline getirmişti. Nitekim bir süreliğine David Parish onun gözünde "matador, tüm Hristiyan dünyasındaki tüccar sınıfının incisiydi" –bu görüşlerin 1818 senesindeki Avusturya kredisinden Parish'in kendisine vermiş olduğu 100 bin guldenlik hisseyle alakalı olması mümkün müdür acaba? Rothschildlerin Gentz'in kaypak sadakatini satın alması uzun sürmedi. Frankfurt'ta tanışmalarının ardından o, Carl ve Salomon 1818'de Aix'te tekrar bir araya geldi. 27 Ekim'de günlüğüne Salomon'un kendisine sözde İngiliz hisselerindeki başarılı bir spekülasyonun hasılatı olarak 800 duka verdiğini yazdı. Birkaç gün sonra "kardeşlerle hoş mali görüşmeler" yapıldığını yazdı. Gentz çok geçmeden, muhtemelen para kazanma kabiliyetlerinin kendisini derinden etkilediği yeni arkadaşlarını düzenli olarak ziyaret etmeye başladı. Artık Salomon'la devamlı olarak iş görüşmeleri yapıyordu: 1820 sonunda küçük bir işlem, 1821'de Laibach'ta ufak bir kredi, aynı yıl kendisine sene içerisinde beş bin gulden kazandıracak Napoli kredisinden hisse. Günlüğünün o devre ait kısmı "Salomon'la mutabık kaldıkları görüşmeler", "kahvaltıda hakiki dostluğun ispatı", "diplomasi kadar şerefli olmasa da çok daha memnun edici mevzular", "muhteşem Rothschild ile son derece sevindirici ticari işlemler" gibi ibarelerle doludur. O on yılda bu durum değişmeden devam etti. 1829 senesinde Salomon, Gentz'e "büyük

bir memnuniyetle" iki bin gulden borç verince, Gentz'in Salomon ve diğer bankacılara olan toplum borcu 30 bin guldeni aştı. Gentz açısından bu borçlar "bağıştan" başka bir şey değildi. Nitekim bir kaynağa göre Salomon sonunda Gentz'e senelik avans ödeyerek borcunu ödemesini sağlayabilecekleri hayalinden vazgeçmiş olsa da bu, Gentz'in Salomon'dan bir kez daha dört bin 500 gulden borç istemesine ve kendisine verilen 500 guldene razı olmasına mani olmadı.

Gentz bu paranın karşılığında bolca faydalı hizmetlerde bulundu: mesela haber ulaştırıp Metternich'e erişimi kolaylaştırdı. Ayrıca Rothschildlerin ilk halkla ilişkiler teşebbüsünden de o sorumluydu. Kardeşlerin basında artan biçimde tenkit edildiği bir dönemde Gentz gibi tecrübeli ve siyasi nüfuz sahibi bir gazeteci faydalı bir müttefikti. 1821'de *Allgemenie Zeitung* editörüne iki kez mektup göndererek gazetenin Frankfurt muhabirinin Rothschildler aleyhine yazdıklarından "ne derece müteessir" olduğunu ifade etti. Rothschild ailesine yapılan bu "sürekli ve kimi zaman çok aşırıya kaçan" saldırılar "kusursuz olmasına ilaveten haysiyetli ve muhterem de olan bu aile ile iş yaptığı herkesin malumu olan Avusturya devletini de menfi yönde etkilemektedir." Avusturya topraklarında yasaklanma tehdidiyle karşı karşıya kalan gazetenin editörü "Avusturya menkullerinin kıymeti ve Rothschild ailesiyle alakalı (en azından Avusturya ile ilişkilerini etkileyecek olan) herhangi bir şeyi basmamayı" taahhüt etti. Salomon 1822'de kendisinin bir Rus devlet nişanıyla taltif edileceğini öğrendiğinde, Gentz'den bununla alakalı bir gazete makalesi yayımlamasını istedi. Dört sene sonra, Salomon'un talebi üzerine, Gentz bizzat kaleme sarılıp ailenin ilk "resmî" tarihini yazmaya başladı –ya da kendi tabiriyle "kısaca ve elinden geldiğince bu ailenin yüceliğinin nedenlerini izah etmeye" çalıştı. Gentz bu makaleyi Salomon'un kıdemli kâtiplerinden birine okuyup Salomon'dan da "ücretini" aldıktan sonra, makale Brockhaus'un *Ansiklopedi*'sinde yayınlandı. Bu, Rothschildlerin çoğunlukla kendilerine düşman olan basını yönlendirmeye yönelik ilk teşebbüslerinden biri olup kesinlikle sonuncusu olmayacaktı. 1831'de Gentz'in nüfuzunun azalması üzerine Salomon Avusturya yanlısı –ve dolayısıyla Rothschild yanlısı– bir yayıncı olan hicivci Saphir'i kendi safına çekebilmek için bazı adımlar attı.

Para, Para Getirir

Rothschildlerin Restorasyon Avrupa'sındaki önemli siyasi simalarla mali bir ilişkiler ağı kurduğuna dair deliller çok güçlüdür. Yine de o dönemdeki ve sonraki komplo teorisyenleri bu ilişkileri Rothschild gücünün anahtarı olarak göstermekle hata etmişlerdir. "Yolsuzluk" ağının merkezindeki Rothschild imajı 1830'dan sonra hiç durmadan tekrarlandı. Fakat gerçekte onları 1815 sonrasında uluslararası ekonomide hâkim güç haline getiren şey, Metternich

gibilerine verdikleri rüşvetler, krediler ya da diğer şeyler değildi. Bunun nedeni, düzenledikleri operasyonların boyutu ve hassasiyetiydi.

1822'de eski rakipleri Simon Moritz von Bethmann "güvenilir bir kaynaktan Salomon Rothschild'in beş kardeşin senelik bilançolarının safi altı milyonluk kâr gösterdiğini söylediğini" duymuştu. "İngiliz atasözü doğruymuş: Para, para getirir. Yaptıkları işe ve aldıkları kararlara bakılırsa büyümeye devam edecekler. Öyle olsa iyi olur çünkü bu devin yıkılmasının neticesi felakettir." Şirketin hesaplarına dair elimizde olan veriler de bu hükmü teyit etmektedir. 1815'te Frankfurt ve Londra'daki Rothschild şubelerinin toplam sermayesi en fazla 500 bin pound'du. 1818'de bu rakam bir milyon 772 bin pound'a çıktı; 1825'te dört milyon 82 bin pound olup 1828'de dört milyon 330 bin 333 pound'a ulaştı. Rothschildlerin en yakın rakibi olan Baring kardeşlerin muadil rakamları 1815'te 374 bin 365 pound, 1818'de 429 bin 318 pound ve yedi sene sonra 1828'de 452 bin 654 pound'du. Diğer bir tabirle, Rothschildler 1815'te Baringlerle aşağı yukarı eşitken yaklaşık on sene içerisinde sermayeleri en yakın rakiplerinin on katına çıkmıştı. Baringlerin sermayesi aslında azalırken Rothschildler kendi sermayelerini sekiz kat artırmışlardı. Bunlar hayret verici rakamlardır.

Aradaki bu farkın nedeni sadece Rothschildlerin daha fazla kâr etmesi değildi. Onlar ellerindeki sermayenin büyük bölümüyle tekrar yatırım yapmıştı. Oysaki Baringler onlardan farklı olarak sermayenin birikmesine izin vermek yerine kârı ortaklar arasında (bankanın zarar ettiği senelerde bile) pay etmişlerdi. Ayrıca Rothschildler müteakip senelerde hızlarından hiçbir şey kaybetmedi. 1836'da –ortaklar tekrar hesapları toparlamak ve sözleşmeyi yenilemek için bir araya geldiğinde– toplam sermaye altı milyon yedi bin 707 pound'a ulaştı. Bu dönemde her bir şubenin elde ettiği kârı gösteren bu rakamlar hızlı ve devamlı olan büyümenin boyutlarını gözler önüne sermektedir. Nispeten yavaş geçen 1825 ila 1828 seneleri arasında bile sadece Paris şubesi toplam 414 bin pound kâr etti. 1823 ila 1829 arasında Napoli şubesinin kârı yedi milyon 390 bin 742 duka (924 bin pound) oldu.

Bu rakamlar 1820lerde Rothschildlerin uluslararası sermaye piyasasındaki hâkimiyetini açıklamaktadır; belki de tek şaşırtıcı olan şey, olduklarından daha da hâkim olmamalarıydı. 1818 ila 1832 arasında N. M. Rothschild'in Londra'dan yabancı devletlere verilen yirmi altı krediden yedisini ve bunların toplam değerlerinin yüzde 38'ini (37,6 milyon pound) üstlendiği hesaplanmıştır. Bu, en yakın rakibi B. A. Goldschmidt'in üstlendiğinin iki katından fazladır. Üstelik bankanın kendi hesaplarına göre gerçek rakam bundan bile fazla olabilir: Ayer'e göre bu dönemde Nathan'ın çıkardığı tahvillerin toplam değeri 86 milyon pound'du. Yine bu dönemde Frankfurt şubesinin verdiği kredi toplamı 28 milyon guldendi (takribi 2,5 milyon pound). James, neredeyse

devletin ekonomisi üzerinde tekel sahibi olduğu Paris'te 1823 ila 1847 arasında itibari kıymeti 1,5 milyar frank (60 milyon pound) olan yedi kredi verdi.

Dolayısıyla 1844 senesinden bahseden Fransız gazeteci Alexandre Weill'in söyledikleri abartı değildi:

> Rotschild bankası (metinden aynen) 1815'ten sonra Avrupa'ya yön veren düsturların kaçınılmaz bir neticesidir; Rotschild olmasa başkası olacaktı... Rotschild bankasını yaratan, öne çıkaran ve yükselten Avrupa'da hâkim olan sistemdir... Tüm borsa ve kabinelerde Rotschild'in dediği olmaktadır...

Elbette bu fazlasıyla determinist bir görüştü. 1820'lerde Avrupa devletlerine yön veren "düsturların" Rothschildleri ortadan kaldırmasına ramak kaldığı zamanlar olduğu gibi o tarihlerde onların yerini alabilecek bir sermayedar olduğunu söylemek de zordur. Fakat Weill gerçeğe Richelieu'den daha fazla yaklaşmıştı: Eğer 1820'lerde Avrupa'da altıncı bir büyük güç varsa, o da artık Baringler değil de Rothschildlerdi. Bu yüzden onlar hakkında bu kadar patırtı koparılmasına şaşırmamak gerekir.

ALTI

Amschel'in Bahçesi

Açık havada olmak
Ve rahatça nefes alabilmek ne güzel
Sadece ama sadece burada hayat var.
... Usulca konuş! Kendine mukayyet ol!
Herkesin gözü kulağı üzerimizde

–FIDELIO, BİRİNCİ PERDE, FİNAL

Küçücük Alman devletlerinde hiçbir hakkı olmayan Yahudiler, Avrupa'nın kaderini tayin edecek bir konuma geldi.

–BRUNO BAUER

Rothschildlerin Frankfurt'taki kasvetli ve sıkışık gettodan kaçışının en çarpıcı simgesi, dışarısında bir mülk satın almayı başarabilmeleridir. 1815'te ailenin tüm serveti kâğıt –tahvil ve diğer menkuller– ve değerli metal şeklindeydi. Sahip oldukları "gayrimenkullerin" tümü Frankfurt'taydı; diğer yerlerde kardeşler hâlâ kirada oturuyordu. Judengasse'de tabii ki kardeşlerin büyüdüğü eski *Stammhaus* [baba ocağı] "züm grünen Schild" vardı. Anneleri Gutle'nin ömrünün sonuna kadar orada kalmaya devam etmesi halkın merakını celp eden mevzulardan biri oldu; oğullarının ise böyle bir bağlılığı yoktu. 1817'ye gelindiğinde Carl'a annesinin evinin üçüncü katındaki odasından artık fenalık gelmişti: "Elbette ki gettoda dördüncü katta yattığımızı söyleyeceksin. Ama insan yaşlanıyor. Ayrıca ben bu kadar para kazanıp köpek gibi yaşarken diğerlerinin benim kazandığımın onda birine prensler gibi yaşaması da gücüme gidiyor." Bu tarihte Judengasse dışına ilk adımlar atılmıştı. 1809-10 civarında yeni ofisleri için almış oldukları arsa Judengasse sınırları dâhilinde olsa da, inşa ettirdikleri kumtaşı neo-klasik binanın girişi Judengasse'nin bağlandığı ana cadde olan Fahrgasse'deydi. (Eskisi gibi kapıları olmadığından Judengasse'ye Bornheimer Strasse denmeye başlanmıştı.) Salomon 1807 senesinde evini Schäfergasse'deki bir binaya taşıma müsaadesini zaten almıştı; fakat asıl kaçış 1811'de Amschel'in Bockenheim yolu üzerindeki banliyöde

(10 Bockenheimer Landstrasse) bir ev satın almasıyla oldu. Böylece hayatında ilk kez açık havada yaşama imkânına kavuştu.

Amschel yeni evini alır almaz bitişiğindeki bahçeyi de almayı kafasına koydu. Hayalinin, Bethmannlar ya da Gontardlar gibi Yahudi olmayan ailelerin sahip olduğu türden bir malikâne almak değil de, alt tarafı birkaç dönümlük küçük bir bahçe almak olduğunun altını çizmek gerekir. Amschel sosyal konumunu yükseltmeye çalışmıyordu. Gerçekten de böyle bir bahçesi olsun istemişti. Nihayetinde kırk iki senelik ömrünün neredeyse tamamını tıklım tıkış gettonun ufacık odalarında alt alta üst üste çalışıp, yiyip uyuyarak, kalabalık ve pis sokağında dolaşarak geçirmişti. Günümüz insanlarının onun temiz hava ve bitkilere ne kadar hasret olabileceğini idrak edebilmesi zordur. 1815 ilkbaharında bir gece –Beethoven'ın *Fidelio*'sunda (1805) esirlerin "açık havaya salınmasını" andıran sembolik bir hareketle– orada uyumaya karar verdi. Bu tecrübeyi kardeşi Carl'a gönderdiği bir mektupta büyük bir heyecanla tasvir etti: "Sevgili Carl, bahçede uyuyorum. Eğer Tanrının izniyle her şey hesapladığımız gibi olursa burayı alacağım... Burada o kadar çok yer var ki tüm aile rahatça yaşayabilir." Buradan da anlaşıldığı üzere Amschel burayı kardeşlerin, Napoléon'un haftalar önce Elba'dan dönüşünün allak bullak ettiği ticari faaliyetlerinin neticesine göre almayı tasarlıyordu. Ayrıca açık hava sevgisi ile kardeşi Carl'ın tercihi olan, ziyarete gelen mümtaz şahsiyetleri ağırlayabileceği büyük ve saygın bir ev almak arasında kalmıştı. Amschel'in şansına Nathan, Carl'ın iddialarını "saçmalık" olarak görüp geçiştirse de, Amschel'in sıhhati açısından bir bahçenin zaruri olduğunu kabul etti. Nisan 1816'ya gelindiğinde bahçe satın alınmış olup Amschel ona üçte iki dekarlık bir alan daha eklemeye çalışıyordu. Artık dışarıda –kendisine ait olan bir bahçede– uyuduğunda "sanki cennette" gibiydi. Yıldızların altında ilk kez uyuduğu geceden bir seneden daha uzun bir süre sonunda kalan kısmını da satın aldı. Mağrur bir edayla "Bugünden itibaren bu bahçe benimle kardeşlerime ait olacak" yazdı. "O yüzden burayı güzelleştirmek için ne yapmanız gerekeceğini size söylememe lüzum yok. Bu bahçe Rothschild ailesine miras kalacağından, Salomon'un ilk fırsatta her türden tohum ve bitkiyi satın alacağından hiç şüphem yok."

Buradan da anlaşıldığı üzere Amschel bahçenin tüm aile adına satın alınmasını istemişti. Kardeşleri de talep ettiği (Alexander von Humboldt'un gönderdiği Afrika tohumlarının da dâhil olduğu) tohum ve bitkileri gönderip onun bahçeyi genişletme ve sera inşa etme tasarılarını destekleyerek bu müşterek tecrübe hissinin parçası olmuşlardı. Anneleri Gutle de oranın müdavimi oldu. Ama orasının Amschel'in bahçesi olduğuna şüphe yoktu –orada, açık havada ve huzur içerisinde vakit geçirir, çalışır ve uyurdu. Elinde olmadan orayı kendine aitmiş gibi gördü– o yüzden en önemsiz harcamalar için bile kardeşlerinin onayını isterken özür diler gibi ticaretten bu masrafı geri kazanacağını söyleyip durdu. Masrafı

yüzünden epey bir ıstırap çektikten sonra bir serayla bir kış bahçesi ekleyip 1820'lerde evi genişleterek mimar Friedrich Rumpf'a neo klasik tarzda yeniletti. İleride bir havuz, bir çeşme ve hatta bir Orta Çağ dekorasyon binası bile ekledi –Rothschildlerin romantizme yönelişinin ilk ve nadir örneklerinden biri.

Amschel'in bahçesi Rothschild bahçelerinin ilki olduğu gibi, hikâyesi ailenin bahçıvanlık düşkünlüğüne ışık tutmaktadır. Önemi kısmen dinîydi: artık Tabernacles ziyafetini bir bahçedeki çadırın içinde gerektiği gibi kutlamak mümkündü. Fakat Amschel'in buraya bu derece tutkuyla bağlı olmasının asıl nedenini ancak siyasi gelişmeler bağlamında ele aldığımızda anlayabiliriz. İleride göreceğimiz üzere, 1814'ten sonra idareyi tekrar ele geçiren Frankfurt yetkilileri Yahudi cemaatinin Napoléon'un prens-primatesi Dalberg'den elde ettiği hakları geri almak için çalışmaya başladılar. Yahudilerle alakalı eski kanuna göre Yahudilerin sadece Judengasse dışında mülk satın alması değil, halka açık bahçelerde dolaşması bile yasaktı. O yüzden Amschel, senatonun bahçeyi satın almasına mani olacağından ya da satın aldıktan sonra tekrar satmaya zorlayacağından korkuyordu –"Hep" isyanı sırasında saldırgan kalabalıkların bahçe önünde toplanması bu endişelerini daha da artırdı. Bahçeyi elinde tutmasına izin verildiğinde dahi bunun onun Frankfurt'tan ayrılmasına mani olmak için verilmiş "bir tür rüşvet" ya da genel olarak Yahudi cemaatine imtiyaz vermek yerine verilmiş bir sus payı olabileceğinden şüphelendi. Kısacası orası Yahudilerin eşit haklar elde etme mücadelesinin simgesi haline geldi. 1830'lara ait ve bahçeyi yarı alaycı bir üslupla tasvir eden bir kılavuzdan bu bağlamdaki ehemmiyetini kestirmemiz mümkün olabilir:

> Çiçekler altın yaldızlarla parlar ve parayla gübrelenir, yazlıklar Rothschild tahvilleriyle döşenmiştir... Bahçede her türden yabancı nebat bulunur ve her çiçek yaprak yerine Kremnitz dukası açar; tomurcuklarının içinde altın simalar ışıldar... Bana göre bahçesindeki Amschel von Rothschild'in seraglio'sundaki bir lorddan farkı yoktur.

"İyi Yahudi"

Amschel ve kardeşleri Hristiyanlığı kabul etmiş olsaydı o bahçeyi almak çok daha kolay olurdu. Aslında Hristiyanlığı kabul etmemeleri hem ailenin hem de şirketin tarihi açısından en büyük öneme haiz olan mevzudur. Ludwig Börne kinle karışık bir hayranlıkla şunları söyledi:

> Eski Ahdin baron olmuş milyonerlerinin maskara olmasına neden olan şeylerden uzak durmayı çok iyi becerdiler: Hristiyanlığın kutsal suyunu reddettiler. Zengin Yahudilerin çoğu vaftiz olmayı âdet haline getirdi ve beyhude yere Yahudiye'nin fakirlerine vaaz edilen İncil artık zenginler arasında yayılmaya başladı.

Rothschildler her şeye rağmen Yahudilikten taviz vermedi –Börne gibi Yahudi doğan Disraeli de bundan çok etkilenmişti. Disraeli'nin *Coningsby*'deki Genç Sidonia'sı –kısmen Lionel'den ilham alınmış bir karakter– "borazanlar Sina'da hâlâ çalışıyormuş gibi büyük Kanun Koyucunun şartlarına sıkı sıkıya bağlıdır... Menşeinden gurur duyar ve kendi nevinin istikbalinden ümitvardır." Eva (kısmen Carl'ın kızı Charlotte'tan ilham alınan bir karakter) *Tancred*'de şöyle söyler: "Asla Hristiyan olmam!"

Din değiştirmeye karşı bu tür kati itirazlar gerçek bir Rothschild'in ağzından da duyuldu. Carl 1814 senesinde yazdığı mektupta Hamburg'daki Hristiyan olmuş Yahudi ailelerin çokluğu hakkında yorum yaparken "tüm kalbimle Yahudi'yim" dedi. İki sene sonra aynı şeye Berlin'de de denk gelince açtı ağzını yumdu gözünü: "Berlin'deki en zengin ve en güzel kızla evlenebilirim; fakat o din değiştirmediği halde din değiştirmiş bir kardeşi ya da baldızı varsa iki dünya bir araya gelse onunla evlenmem... Biz servetimizi Yahudi olarak elde ettik ve bu tür insanlarla hiçbir alakamız olmasını istemiyoruz. *Meshumed* (din değiştirmiş) sülalelerle karışmak istemiyorum." Kardeşler, Bavyeralı bankacı Adolph d'Eichthal'a da sırf din değiştirdiği için benzer bir şüpheyle yaklaşmıştı -sadece "goy (Yahudi olmayan kişi)" olsa bu derece itiraz etmezlerdi. James "döneklerle uğraşmak zorunda kalmak hiç de hoş değil" dedi. Hamburglu bankacı Oppenheim 1818 senesinde çocuklarını vaftiz ettirdiğinde Rothschildler köpürdü. Carl "Bu insanları hakir görmemim tek nedeni Hristiyan olduklarında onun iyi yönlerini değil de sadece kötü yönlerini almış olmalarıdır" dedi. Oppenheim din değiştirerek "Hamburg'da bir ihtilal başlattı": "Bu yüzden üzgün. Onunla bu mevzuyu konuştuktan sonra yanından ayrılırken ağlıyordu. Fakat Oppenheim'ın yaptığını diğerlerinin de yapacağını tahmin ediyorum. Neyse, biz diğerlerinin ruhlarının muhafızı değiliz. Ben ve çocuklarım olduğumuz gibi kalacağız..."

Kardeşler bu bakımdan kendilerini "timsal" olarak görürdü: Din değiştirenlerin çoğu bunu Yahudilere karşı uygulanan hukuki ayrımcılık yüzünden yaptığından, kardeşler din değiştirmeden sosyal alanda ne derece başarı sergilerlerse din değiştirmenin şart olduğu iddiası da o derece zayıflayacaktı. James 1816'da "Ömrümüz boyunca bize yetecek kadar paramız olduğuna kaniyim" yazdı. "Ama hâlâ genciz ve çalışmak istiyoruz. Üstelik bunu diğer nedenlere ek olarak Yahudilerin itibarı için de yapmaya mecburuz." Nathan'ın Londra'daki Avusturya konsolosu olarak tayin edilmesine de Amschel bu gözle bakıyordu. Mektubunda "Senin için bir manası olmasa da Yahudi davasına faydası olacak" dedi, "çok sayıda Viyanalı Yahudi'nin din değiştirmesini önlemiş olacaksın." Bir gazetede Salomon'un vaftiz olduğu haberi çıkınca çabucak bunu inkâr etti. On dört sene sonra bir Fransız ansiklopedisinde aynı iddia tekrarlandığında, sonraki baskılarda bu hatanın düzeltilmesinde ısrar etti.

Yahudiliğe olan sadakatleri sarsılmaz olsa da kardeşlerin hepsinin katı dindar olduğu söylenemezdi. Frankfurt'taki Amschel "eski Yahudi âdetlerini" devam ettirip şabatta çalışmaz, yasak şeyleri yemez ve mübarek günlerde oruç tutar ya da ziyafet yapardı. Bir muasır günlükte kaydedildiği üzere ziyafetlerde "Yahudi âdetlerine göre temizlenmemiş ya da hazırlanmamış hiçbir şeye elini sürmez. Dininin şartlarına bu derece titizlikle riayet etmesi onun için bir haysiyet meselesidir; kendisi Frankfurt'taki en dindar Yahudi kabul edilir." 1840'a gelindiğinde evinde bir sinagog inşa ettirmişti. Salomon daima, Metternich gibi Avusturya asilzadeleri tarafından akşam yemeğine davet edildiğinde bile, kendi hazırlattığı koşer yemekleri yerdi; şabatta ve mübarek günlerde de mektup göndermezdi.

Kardeşi Nathan da dinî vecibelerine dikkat ederdi. Yahudilerin çoğunun fakir ayakkabıcı ve satıcılar olduğu Manchester'da olduğu zaman bile Nathan "dininin farizalarını yerine getirir, yemeği Yahudi bir kadın tarafından pişirilip her gün deposuna götürülür" ve *shamas* "Tabernacle festivalinde her gün ona palmiye dalı ile turunç götürürdü."[1] Prens Pückler onunla dinî bir münakaşaya girmeye kalktığında hayretle Nathan'ın son derece bilgili olduğunu görüp, akabinde "onun dindaşları biz Hristiyanlardan daha eski dinî bir aristokrasiye mensup. Bu açıdan onların asıl aristokrat olduğunu söylemek mümkün" yorumunu yaptı. Nathan'ın karısı Hannah daha sonra, çocuklarının ibadetlerini yakından takip edecek Ortodoks bir müessese olan Londra'daki Aşkenazi İlim Öğrenme Hanesi Kutsal Cemiyeti'ne (Hevrah Kadisha Beit Ha-Midrash Ashkenazim Be-London) kayıt oldu. Mayer 1837'de Cambridge'e giderken "dinî vecibeleriyle ters düşen her şeyden uzak durması", bilhassa "Cumartesi ata binmek gibi aşırılıklardan kaçınması" ve üniversitenin şapelindeki ayinlere katılmaması hususunda ikaz edildi; kardeşi Nat dört sene sonra İsviçre'ye düzenlediği bir seyahat esnasında Kefaret Günü'nü kaçırdığı için annesinden özür dilemek zorunda kaldı. James de ofisinde bir *mahzor* (dinî bayramlarda kullanılan dua kitabı) bulundururdu. Yeni doğan bir erkek çocuk sünnet edildiğinde James "aileye bir Yahudi daha katıldığı için Tanrıya şükretti."

Fakat Amschel'e göre küçük kardeşleri dinî vecibeleri fazlasıyla aksatmaya başlamıştı. Nathan, Carl ve James mecbur kaldığında şabatta da mektup yazardı –eğer Amschel yanlarında ise bunu gizlice yaparlardı. Ve koşere riayet etmeyi birer birer terk ettiler (ama tam olarak değil: İngiltere'deki aile hâlâ domuz eti yemiyordu). Carl 1814'te kendisine bir eş bulmaya kalktığında Amschel ile Salomon, ailesi koşere riayet etmediğinden, Adelheid Herz ile evlenmesine itiraz etti. Bu hiç bitmeyen bir münakaşa konusuydu. Carl, bu mevzu hususunda Amschel'den gelen diğer bir itiraz üzerine "Dindarlığa gelince,

1 1806'da Manchester'daki sekiz Alman Yahudi'si tacirden dinini muhafaza eden sadece Nathan'dı.

yaşlandığımda ben de dindar olacağım" diye cevap verdi. "Kalben Yahudi'den başka bir şey değilim. Senin ruhuna göz kulak olmak istemiyorum fakat bir keresinde bana gönderdiğin mektupta arada bir evime gelip yemek yiyebilmen için gereken şartları sağlamam gerektiğini söylemiştin. Bu (koşer yemek olmaması) dindar olmadığım manasına gelmez." 1814 senesinde James, Berlin'den şikâyet etti: "Buranın yemeklerinden bıktım, yemekleri buradan daha berbat bir yer var mı merak ediyorum. (Amschel) hâlâ koşer yemekle uğraşıyor, kendi dindar olabilir ama benim olmadığımı biliyor; yine de onunla birlikte yemekte ısrar edecek." Birkaç sene sonra Heine, James'in "Hristiyanlığı seçmese de Hristiyan yemeklerini seçmiş olmasıyla" dalga geçti. Küçük kardeşler gettonun giyim tarzını da tümüyle terk ettiler.

Ailenin kolları arasındaki –ve içerisindeki– dinî farklılıklar bir sonraki nesilde daha da bariz hale geldi. Londra'daki Nathan'ın büyük çocukları az çok anne babalarının yapmış olduğu gibi ibadet etmeyi sürdürdü. Manevi yönleri kuvvetli olmasa da ibadet alışkanlıklarından taviz vermeye yanaşmadılar. Hatta Paris'teki amcalarının ailesinin bu yönden çok gevşek olduğunu gördüler. 1829 senesinin Hamursuz Bayramı'nda Paris'te olan Lionel çalışmayı kesinlikle reddederken James her zamanki gibi mektup göndermeye devam etti. Nat de, amcası gibi koşer yemeklerden uzak duruyor olsa da[2], Hamursuz Bayramı'nda "*shul'a* gidip *matzot* yesek de Paris'te bir dükkânı kapatmak imkânsız" dedi. Frankfurt'ta Reform hareketinin ortaya çıkışı (asıl amacı hahamlık ve Yahudi tarzı ibadeti Protestanlık çizgisinde tekrar şekillendirmekti), Amschel'in eski usulüne alışık olduklarından, onların da kafasını karıştırdı. 1844'te kafası karışık Anthony "beklenmedik biçimde güzel vaaz veren yeni bir hahamları var" diye bildirdi. "Cuma günü ilk kez vaaz verdi, söyledikleri hiç hoşuma gitmedi –ama bu belki de buradaki Reformcuların suçudur. İngiltere'de yaptıklarından çok daha ileri gittiler. Bir de İngiltere'de vaaz veren birini dinlemek isterdim... Bütün vaaz boyunca diken üzerindeydim."

Carl'ın kızı Charlotte'ın İngiltere'deki Yahudi amellerini kimi Hristiyan mezheplerininkilerle mukayese edip eleştirmesine bakılırsa, Reformun onun üzerindeki tesiri de büyüktü. Yine de kardeşi Wilhelm Carl diğer yönde aşırıya gidip ortodokslukta Amschel'i bile geride bıraktığında, İngiltere Rothschildleri daha da tedirgin oldu. Halası Hannah onun durumunu Lionel'e "Yahudi dininin en katı kurallarına bağlı olma hevesinin" zihinsel bir dengesizliğin alameti olabileceği sözleriyle bildirdi:

> Onu iki kez gördüm, bir akşam kardeşinin evine gelip bir saat kaldı. Davranışları gayet normal olup akranlarından hiç de farklı değildi. Sakin,

2 Nat 1844'te "koşer öğle yemeği yemeye mecbur kalıp sonunda hasta olduğunu" söyledi. "Midemi düzeltmek için 14 tane Havana içtim."

> medeni, sade giyimli ama öyle olması için de çok uğraşmamış... Bence bu dindarlığı fanatikliğin takip edeceğinden korkmamız için hiçbir neden yok. Onu Baron A. de Rothschild'de tekrar gördüm... Bizimle birlikte aynı şeylere bakıp aynı şeylerle ilgilendi... Böyle devam etmeye kararlı olduğunu söyledi. Eğer düzgün ve aklı başında bir rehber bulursa mevcut güzel huylarından hiçbir kötülük doğmaz.[3]

Amschel, Yahudi cemaati liderleri ortodoks olmayan bir haham seçtikleri için, inşa edilecek yeni sinagoga vereceği büyük bir meblağı (150 bin gulden) geri çekince, Anthony hayretle şunları söyledi: "Buradaki Yahudilerin ne eşek sürüsü olduğunu hayal bile edemezsin."

Ailenin çoğu mensubu açısından Reformcularla ortodoks Yahudiler arasındaki –İngiltere'de çok zayıf bir yansıması olan– sürtüşme nahoş bir baş ağrısından ibaretti. Yıkıcı itikadi ve ameli tartışmalar pek umurlarında değildi; ayrıca içinde yaşadıkları bu hasmane dünyada Yahudi birliğini zedeleyen her şey onlara zarar veriyordu. O nedenle Mayer Amschel'in oğulları ve torunları onun yolundan giderek cemaat bünyesindeki önemli mevkilere gelmeyi kabul etseler de, ahengin bozulmasına mani olmak maksadıyla dinî tartışmalara nadiren dâhil oldular. Nathan, Duke Place'teki Büyük Sinagog'un *Parnass'i* (başkan) olup yüksek ihtimalle de şehrin üç büyük aşkenazi sinagogunu (Büyük, Hambro ve Yeni) "Yahudi hayırseverliği cemiyeti" çatısı altında bir araya getirme teşebbüsünün de destekçisiydi –ileride ortaya çıkacak olan Birleşik Sinagog'un ilk adımı. Rothschildlere göre dindarlık büyük ölçüde Yahudi cemaatinin istikrarını muhafaza edebilmek adına maddi ve fiili destek sağlamaktı –cemiyeti şekillendirmeye ya da değişmez olduğuna inandıkları itikadın tabiatını değiştirmeye çalışmadılar.

Elbette ki Rothschildlerle daha büyük ve fakir olan Yahudi topluluğu arasındaki ilişki uzun zamandan beridir fıkra ve efsanelerin konusu olmuştu. Konuya dair klasik bir anekdotta klişe "Rothschild" sadaka almak isteyen her türden *Schnorrer'in* –Yahudi folklorundaki arsız beleşçi ve otlakçılar– hedefidir. "Rothschild" onların mustarip lakin yufka yürekli kurbanıdır, hatta kimi zaman o da oyunu kurallarına göre oynar –mesela bir dilenci camından içeri bir zarf attığında zarfı içine para koyup geriye atar. (Rothschild, *Schnorrer'in* parayı aldığını gördüğü zaman kendi kendine, sanki bir yatırımcıya tahvil satmış gibi, "Placiert" –"satıldı"- der).[4] Günümüzde de Yahudi mizahı

3 Wilhelm, Frankfurt'taki ortodoks uyanışı döneminde, günde iki kez sinagoga gidip akşamları da Talmud okudu.

4 En yaygın *Schnorrer* esprisine göre, *Schnorrer* taktiklerinden şikâyet eden Rothschild'e "Bana schnorring mi öğretiyorsun?" diye sorulur. Bir diğerinde *Schnorrer* akrabasının düzenli olarak aldığı yardımın kendisine miras kalmasını ister. *Schnorrer'in* gafil avlandığı da olur: Fagot çaldığını iddia edince Rothschild dolabından bir tane çıkarıp çalmasını ister; ya da

antolojilerinde tekrar tekrar basılan bu hikâyeler tümüyle hayal mahsulü olmayıp Rothschildlerin sahip oldukları servet ve siyasi güç sayesinde Yahudilerin nazarında efsanevi bir konuma sahip oldukları bir devrin yankılarıdır: Onlar sadece "Kralların Yahudi'si" değil aynı zamanda "Yahudilerin Kralıydı" –ne kadar zengin olsalar da nereden geldiklerini unutmamışlardı.[5] O yüzden paralı askerlerden hayalperestlere kadar herkesin ilham kaynağı oldular. Rothschild arşivleri dünyanın dört bir köşesindeki Yahudilerin ve Yahudi topluluklarının yardım istediği mektuplarla doludur: Dublin İbrani Cemaati; zor durumdaki bir Yahudi hekimin dostları; St. Alban's Place Sinagogu; Liverpool Yeni İbrani Cemaati. Gerçek *Schnorrer'ler* bunlardı –efsanedeki abartılı tiplerden ziyade sıradan insanlar.

Bunlara cevaben gönderilen mektuplar saklanmadığından ya da daha sonra New Court'ta imha edildiğinden bu taleplere nasıl karşılık verildiğini bilemediğimiz için Rothschildlerin hayırseverliğine dair bir fikir edinmemiz de güçleşir. Nathan'ın hasta ve fakirlerle ilgilenen hayır kurumlarına yardım ettiğini biliyoruz: Ekmek, Et ve Kömür Cemiyeti (Meshebat Naphesh); ileride başkan yardımcısı sonra da başkanı olacağı Mile End'deki Yahudi Hastanesi (Neve Zedek); Londra'daki Şabat İhtiyaçları İçin Fakirlere Yardım Mukaddes Cemiyeti; Büyük Sinagog'un hayır fonu ve Fakir Hastalara Yardım Eden Bethnal Green Cemiyeti. 1826 senesinde, geleneksel olarak Yahudi hastalara bakan Londra Hastanesi'nin de başkanı oldu. Fakat en çok hayır yaptığı alan eğitimdi. 1820'de Talmud Tevrat Londra Cemiyeti'ne katılıp bir sene sonra da Hollandalı fakir Yahudilerin eğitimi için kurulan bir derneğe bin gulden bağışladı. Bilhassa Yahudi Hür Mektebi'ni destekleyip 1817'de inşaat fonuna 10 guinea bağışladı. Spitalfields'teki Bell Lane'de açılan yeni okula da mali destek sağladı. Okul "onun yardım etmeye niyetli olduğu bir yer" olduğundan, dul eşi de ölümünün üçüncü senesinde ilave bağışta bulundu. N. M. Rothschild & Sons şirketinin on dokuzuncu asır boyunca okula her sene ortalama 9 bin 500 pound verdiği hesaplanmıştır ki diğer aile mensuplarının bağışları da eklenirse rakam iki katına çıkar.

Nathan tüm bunları babasının ayak izlerini takip ettiğinin şuurunda yapıyor olabilir; fakat Cohen ve Montefiore hısımlarının da etkisinde kalıyordu. 1814'te "fakirlere yardım edeceğine ona söz verdirten" baldızlarından biriydi; ayrıca onu Hannah'nın 1821'de başkanı olduğu Yahudi Hür Mektebi'yle ilgilenmeye razı eden de muhtemelen kayınbiraderi Joseph Cohen'di. Lionel

Rothschild'in kızlarının düet yaptığını görünce schnorring zahmetine girmemeye karar verir zira eğer piyanoyu paylaşmak zorunda kalıyorlarsa Baron epey zorda demektir.

5 Bir çocuk şık bir arabada geçip giderken bir *Schnorrer* diğerine "Bu yaşta şimdiden Rothschild olmuş" der. Süslü bir Rothschild mezar taşına bakan bir *Schnorrer* hayretini gizleyemez: "Nasıl yaşayacaklarını bildiklerine şüphe yok." Buna benzer yığınla espri vardır.

Ekmek, Et ve Kömür Cemiyeti'nin mütevellilerinden biri olduğunda yönetim kurulunun çoğunu Cohenler teşkil ediyordu; nitekim annesi ileride "refahının teminatı ve cömert destekçisi" olarak tarif edilecekti –babası kurucularından biri olduğundan çok da şaşırtıcı değildir. Hannah'nın kurulmasına yardım ettiklerinden biri de Yahudi Loğusa Hayır Cemiyeti'ydi. 1830'ların sonlarına gelindiğinde oğulları, Lionel'in başkanı olduğu ve Mayer'in ileride kâhyası olacağı Yahudi Hastanesi ve Yahudi Hür Mektebi'yle faal olarak ilgileniyordu. Aynı zamanda İhtiyar İhtiyaç Sahiplerine Yardım (Yahudi) Cemiyeti gibi cemiyetlere ve Büyük Sinagog vasıtasıyla da çocuğu yumru ayaklı olan bir anne gibi talihsiz fertlere yardım dağıtmayı sürdürdüler.

Frankfurt'ta Mayer Amschel'in hatırası hâlâ hafızalardan silinmiş değildi. Babası gibi Amschel de düzenli olarak Frankfurt şubesinin işletme masrafının (gelirinin değil) yüzde 10'unu fakirlere verirdi. 1825'te Amschel ile kardeşleri Reichneigrabenstrasse'de yapılacak yeni bir hastane için iki Yahudi sigorta fonuna "merhum babalarının dileğine binaen... ve ona duydukları hürmetle kardeşlik ahenginin bir nişanesi olarak" 100 bin gulden bağışladılar. James'in yardımlarını Société de Secours başkanı Salomon Alkan ile oğullarının hocası (ve ileride Fransız Yahudilerinin önde gelen siması) Albert Cohn vasıtasıyla dolaylı yoldan yaparak Fransız Yahudi cemaati bünyesinde dikkat çekmemeyi tercih etmiş olması ilginçtir. Hatta 1836'da Notre Dame de Nazereth'te inşa edilecek yeni sinagoga yaptığı bağışların gizli tutulmasını şart koştu.Muasır karikatüristlerden en az biri Rothschildlerin, milyonlar kazanmalarına rağmen, "daha fakir dindaşlarının" (çok sevilen bir cümle) feryatlarına kayıtsız kaldıklarını iddia etti. *Kral, Büyük Adamın Dostlarına İyilik Yapıyor* (1824) isimli karikatürde (bkz. görsel 6.i) Nathan bir balonla yükselerek "temettüsünü almaya giderken", sağında bir grup pejmürde Yahudi –üzerlerinde "değeri düşen hisseler" yazılıdır– durmaktadır. Biri bağırır: "Tanrı elbette ki fakirlerin feryatlarını duyar." Bir diğeri "Semadan bize bak ve ne hallere düşüp alay konusu haline geldiğimizi gör" der. Bir üçüncüsü bağırır: "Ey Tanrım, bizim gibi perişan halde olanlara merhamet et; hali vakti yerinde olup gururla dolaşanların hor görmeleri ruhumuzu yaraladı." Bu suçlamalar mesnetsizdi.

Rothschildlerin hayırseverliklerinin Yahudilerle sınırlı olmadığını söylemeden de geçmeyelim. İktisadi buhranlar döneminde –1814'te Almanya, 1830'da Fransa, 1842'de Hamburg, 1846'da İrlanda– din ayrımı gözetmeden fakirlere yardım ettiler. Nathan belli bir dine bağlı olmayan Zor Durumdaki Yabancıların Dostları Cemiyeti'nin de (fakat mevzubahis "yabancılardan" bazıları fakir Yahudi mülteciler olabilir) dâhil olduğu pek çok müesseseye yardım etti. Çocukları da Londra Yetimhanesi, Londra Hayırperverler Cemiyeti ve Buckinghamshire Genel Hastanesi'ne yardım etti. 1837'de Hannah ya da Charlotte'ın –muhtemelen ikincisi– Ealing ve

6.i: T. Jones, *Büyük Adamın Dostlarında Kral bankanın önünde yardım dağıtıyor* (1824). Bir Amatör tarafından tasarlanmış, B. Webster tarafından basılmıştır.

Old Brentford'daki yeni İngiltere kilise mektebine "en çok yardım edenlerden" biri olması ilginçtir. Rothschildlerden yardım isteyen sadece Yahudiler değildi: *Schnorrer'lere* ilk sosyalistlerden Robert Owen ile ayrılıkçı İskoç Hür Kilisesi'nin cemaati de dâhildi!

"İlahi Bir Hayır": Eşit Haklar

Servetleri ve nüfuzları sayesinde pek çok kişinin saygısını ve toplum içerisinde imtiyazlı bir yer kazanmış olsalar da Rothschildler 1815 sonrasında dindaşlarının bilumum ayrımcı kanun ve kurallara maruz kaldığını hiç unutmadılar. Mayer Amschel'in "Halkımızın lehine başlattığımız bu mücadeleyi nihayetine erdirin" ülküsünü akıllarından çıkarmadılar. Dolayısıyla Rothschildlerin tarihini kısmen anakroniktik olarak Yahudi "eşit haklar mücadelesi" diyebileceğimiz şeyden ayrı ele almak mümkün değildir: daha doğrusu Yahudilerin (davalarına yakınlık duyan bazı Yahudi olmayanların da desteğiyle) farklı Avrupa devletlerinde eşit hukuki haklar elde etme sürecinden. Ailenin bu mücadeleye dâhil olmasının bir nedeni işlerine gelmesi olsa da, ana sebep diğer Yahudilere karşı duydukları ahlaki mesuliyet hissiydi: Amschel 1815 senesinde kardeşlerine gönderdiği bir mektubu şu sözlerle bitirdi: "Kardeşiniz olarak siz, kendim ve tüm Yahudiler için en iyisini temenni ediyorum, Amschel Rothschild."

Amschel'in kendi konumunu korumaya çalıştığını varsayanlar onu yanlış anlamıştı. 1814'te Nathan'dan "iki nedenle İngiliz sarayındaki nüfuzunu devam ettirmesini" istedi. "Birinci neden Yahudi halkının menfaati ve ikinci neden de Rothschild ailesinin itibarı." Üç sene sonra Nathan'la Salomon'a "İyi ki çok paramız var, böylece tüm Yahudilere yardım edebiliriz" yazdı.

Restorasyon Avrupa'sında Yahudilerin maruz kaldığı ayrımcılıklar nelerdi? Tahtına tekrar kavuşan Burbon hanedanının Katolikliğe sadakatlerine rağmen ihtilalle Yahudilerin kazanmış olduğu eşit hakları muhafaza ettiği gibi 1808 senesinde Napoléon'un kabul ettiği ve farklı iktisadi sınırlamaları tekrar getiren *decret infame* kanununu da yenilemediği Fransa, belki de Yahudilerin durumunun en iyi olduğu yerdi. Geriye sadece sarayda görev yapabilmek için yemin etmeleri şartı kalmış olsa da, uygulamada 1830 öncesinde büyük ölçüde siyasetten dışlandılar. Britanya'daki Yahudiler, orada doğanları Britanya tebaası kabul edilse de, - 1828-29'a kadar Katolik ve Non-Conformistlerle birlikte– parlamentoya (seçmen ya da üye olarak), yerel yönetimlere ve eski üniversitelere alınmadılar. Üstelik az da olsa iktisadi ve içtimai sınırlar da vardı.

Almanya'daki durum devletten devlete değişiyordu. 1812'de ilan edilen Yahudilere eşit haklar tanıyan eşitlik fermanı sonrasında Prusya en liberal kanunlara sahip olsa da, uygulamada Yahudiler bürokrasi ve zabitlikten dışlanmaya devam edilirken, 1822'den sonra öğretmenlik yapmalarına ve belediyelere girmelerine de izin verilmedi. Avusturya'da ise 1782 tarihli (iktisadi kısıtlamaları bir ölçüde azaltan) Müsamaha Fermanı'ndan beri pek bir şey değişmemişti: İmparatorluk dâhilinde Yahudilerin toprak sahibi olması yasaktı, özel bir kafa vergisi ödüyorlardı, evlilikleri izne tabiydi ve imparatorluk haricinde doğarsa dâhilinde oturabilmek için her üç senede bir yenilenmesi gereken "müsamaha izni" alması mecburiydi. Kamu kurumlarında çalışmaları yasak olsa da orduda hizmet edebilirlerdi ve Napoléon Savaşları esnasında bazıları zabit dahi oldu. Lionel 1827'de Almanya seyahatine çıktığında sadece Viyana'daki Yahudilerin vaziyetinin bahse değecek kadar berbat olduğunu gördü: Yahudiler büyük baskı altında, devlet memuru olamıyorlar, arazi satın alamıyorlar, şehirde ev almalarına bile izin verilmiyor, çok ağır bir müsamaha vergisi ödemek zorundalar ve ev kiralamak için bile izin almaya mecburlar. Tüm bu tahditler amcası Salomon'u da doğrudan etkiledi. Kuzeni Anton Schnapper 1823 senesinde eski kâtipleri Leopold von Wertheimstein'ın bir akrabasıyla evlenmek için Viyana'ya taşınmak istediğinde Salomon, Metternich'ten izin almak zorunda kaldı. On sene sonra diğer kâtibi Moritz Goldschmidt (ki o da Frankfurt'ta doğmuştu) için "müsamahanın" yenilenmesi adına müracaat etmek zorunda kaldı. Salomon, Viyana'da ancak ev kiralayabiliyordu ve 1831 senesinde o ve kardeşlerinin "tanrının lütfuyla kazanmış oldukları serveti karşılarına çıkacak imkânlar doğrultusunda değerlendirmeleri" talebi reddedildi –Salomon'un

"bu aynı zamanda hükümetin de lehinedir çünkü vergi alabileceği bolca sermayenin ülkeye girmesi ihtimaline karşı kayıtsız kalamaz" şeklindeki savunması dahi fayda vermedi. Eğer ülkenin en güçlü ve sadık bankacısı için bile böyle istisnalar yapılmıyorsa, 1840 öncesinde Avusturya Yahudilerinin durumunu düzeltmeye yönelik tüm teşebbüsler başarısız olmaya mahkûmdu.

1814'te Fransız idaresi sona erdiğinde Batı Almanya'daki durum allak bullaktı. Frankfurt'ta Yahudilere eşit haklar tanıyan Dalberg'in 1811 fermanı, grandüklükten feragat etmesinden kısa süre sonra askıya alındı. Mart 1814'te Yahudilerin mahkemede özel bir yemin etme zorunluluğu tekrar getirilip Yahudiler resmi makamlarındaki görevlerinden alındı. Aynı sene halk meclisine üyelik yine Hristiyanlarla sınırlandırıldı. Komşu Hesse-Kassel'deki vaziyet de aynıydı. Gördüğümüz üzere bu tepki kısmen, Frankfurt'ta tehditkâr bir boyutta olan umumi Yahudi aleyhtarı hissiyatın yansımaydı. Amschel'in bu döneme ait mektupları kapıda bekleyen şiddetin canlı tasvirleriyle doludur: Yahudi olmayanlar "Yahudilerin kanını içebilir" ve hatta "Yahudileri pişirip yiyebilir." Her şeye rağmen meşruti yapıdaki Yeni Alman Konfederasyonu'nun bütün Almanya'da tatbik edilebilecek bir eşit haklar genelgesini yayınlamaya kararlı olduğu Viyana Kongresi'nde (1814-15) bu gidişata bir dur demenin mümkün olabileceği görüldü. Rothschildler genelde büyük ölçüde Paris'te tayin edilen savaş sonrası anlaşmanın mali boyutuyla meşgul olsalar da, Yahudilerin davasını savunmak için Frankfurt Yahudilerinin bir heyet gönderdiği Avusturya'nın başkentindeki gelişmelerle de yakından ilgilendiler. Anlaşıldığı üzere, bu türden bir lobi faaliyetinin elzem olduğunu fark eden ilk aile mensubu Salomon'un karısı Caroline'di. 21 Temmuz 1814'te o tarihte Londra'da olan kocasına bir mektup gönderdi:

> Vatandaşlık meselesinde durumumuz iç açıcı görünmüyor... Anladığım kadarıyla hâlâ büyük bir mücadele bizi bekliyor. Bu mevzuya öyle kafayı taktım ki, bununla alakalı bir şey duyduğumda merakla söyleneni dinliyorum... Neticesinde ne olacağını da çok merak ediyorum. Sevgili Salomon, oradaki tanıdıkların vasıtasıyla bu mevzuya bir katkın olamaz mı? Bunu yaparsan büyük sevap işlemiş olursun ki hiçbir para bunun bedelini ödemeye yetmez. Oradaki bir nazır seni Avusturya, Rusya ya da herhangi bir yerdeki bu konuda söz sahibi biriyle tanıştırabilir. Bir kadının bu tür işlerle ne alakası olduğunu sual edebilirsin. Onun sabun ve iğneler hakkında yazması daha münasip olur diye düşünebilirsin. Fakat ben yapmam gerekeni yapıyorum. Bu konuda hiç kimse bir şey yapmıyor. Zaman çok ağır geçiyor ve ileride daha fazlasını yapmadığımız için kendimize kızacağız... Şu anda en mühim konu bu olsa da Frankfurt'ta bununla alakalı bir şey yapan yok.

Amschel ile Carl'ın bu türden teşviklere ihtiyacı yoktu. Ağustos ile eylül aylarında Amschel iş için gittiği Berlin'den Rusya ve Prusya'nın bu meseleye dair duruşunu, Viyana'daki Frankfurt Yahudilerinin önderlerinden (diğer önemli isimler Ludwig Börne'nin babası Jacob Baruch ile avukat August Jassoy'du) biri olan Isaac Gumprecht'e bildirdi. Carl bu arada mektup göndererek Nathan'a Viyana'ya gelmekte olan bir "İngiliz Lordunun" –muhtemelen Castlereagh– "Yahudilerin vatandaşlık hakları kazanması meselesinde yardımı" olup olmayacağını sordu.

En baştan itibaren kardeşler, Prusya Eşit Haklar Fermanı'nın mimarlarından biri olan, Prusya Şansölyesi Hardenberg'e büyük ümit bağlamıştı. Amschel'e göre o "Yahudilere son derece yakındı... Danzig Yahudilerinin vatandaşlık haklarını kazanmasını sağlayıp bunu da Danzigli Yahudi olmayan tacirlerin krala söylediği Yahudi aleyhtarı şeylere rağmen başardı." Ayrıca Nathan'dan "Nazırın eşine (Muhtemelen Prusya Maliye Nazırı Bülow) birkaç küçük hediye göndermesini" istedi. Çünkü "kesinlikle Yahudilere yardım edebilecek bir konumda" İdi. Prusyalı diplomat Wilhelm von Humboldt da benzer methiyelere mazhar oldu: 1814 senesinde Viyana'daki Yahudi heyetinin hediye ettiği üç zümrüt yüzüğü reddetmiş olsa da, iki sene sonra Amschel fazla yüksek fiyata olduğunu bildiği halde "bir faydası olacağı umuduyla" ondan birkaç mücevher kutusu satın almaya niyetlendi. Diğer büyük ümitleri olan Metternich'in müspet yaklaşımını diğer Avusturyalı nazırlar paylaşmıyordu. Salomon, Ekim 1815 tarihli bir mektupta Nathan'dan "Yahudiler için her şeyi yapan büyük adam için" 20 bin pound değerinde İngiliz tahvilini spekülatif satın almasını istedi. Mevzubahis şahıs Salomon'un bir gün önce görüştüğü Hardenberg ya da Metternich olabilir. Buderus da –Hesse-Kassel Elektörü tarafından makamına iade edilmişti– muhtemel bir destek olarak görülse de Yahudi topluluğunun ona borcu olması yüzünden tavrının ne olacağı belli olmazdı.

Başta Viyana'da bir mutabakata varılacakmış gibi göründü. Mesela Aralık 1814'te Carl 50 bin gulden nakit para karşılığında Frankfurt Yahudilerinin (bir kez daha) vatandaşlığa kabul edileceğini duydu; babasının izinden giderek cemiyetin şirkete borçlu olduğu 3000'e ilave olarak 5000 daha vermeyi teklif etti. Fakat Bremen Bürgermeister'i [belediye başkanı] Smidt'in tavsiyesi üzerine, Alman Bundesakte'nin –Haziran 1815'te üye ülkelerin imzaladığı gevşek konfederasyon anayasası– 16. maddesi Alman devletleri "tarafından" (asıl metinde "devletlerinde" diye geçiyordu) Yahudilere tanınan sadece önceki hakları kapsayarak Napoléon dönemine ait kararları geçersiz kılıp gelecek anlaşmaları her bir devletin tasarrufuna bırakınca durum çıkmaza girdi. Her şeye rağmen, Napoléon'un Yüz Gün'ünün neden olduğu kesintinin akabinde, kardeşler doğrudan Frankfurt yetkililerine baskı yapabilme umuduyla çalışmaya

devam ettiler. Eylülde Amschel, Frankfurt'taki en son gelişmeleri Paris'e bildirerek kardeşlerinden bu bilgileri Metternich ve "Hardenberg'in yakın dostu ve Berlin'de kendisine yardım edeceğine söz vermiş olan Bülow'a göstermelerini" istedi. "Eğer yardım edebilirsen karşılığını da alırsın çünkü Baruch, Viyana'da olsa da yakında dönecek. Bu tür mevzularda demir tavında dövülür." Salomon, Amschel'in Hardenberg'e söylediklerini Bülow'a söyleyecekti: "Bizlere yabancı gözüyle bakılmamalı. Hassas dönemlerde biz (Yahudiler) diğerleri gibi askeriyede hizmet ettik. Bunu yaparsanız hayırlı bir iş yapmış olacaksınız çünkü pek çok düşmanımız var. Aksi takdirde hiçbir şey alamayacaksınız; çok fazla düşmanımız var ve sonuçta hiçbir şey elde edemezsek çok üzülürüm."

Salomon çok geçmeden hem Metternich hem de Hardenberg'in yardım sözü verdiğini iletince, bunun neticesinde hem Avusturya hem de Prusya'dan Frankfurt yetkililerini 1811 senesinde Dalberg ile Yahudi cemaati arasında yapılan anlaşmaya riayet etmeye teşvik eden mektuplar gönderildi –ya da Salomon'un ümitvar bir biçimde ifade ettiği gibi "şeytan Frankfurt'taki tüm Yahudi olmayanları alsa bile Frankfurt Yahudileri vatandaşlık haklarını koruyacaklar."[6] James bu arada Nathan'dan mühim bir İngiliz'den aynı mevzuya dair bir mektup almasını istedi. Kasım sonunda Hardenberg Frankfurt'a geldiğinde onu aralarında Amschel'in de bulunduğu cemiyeti temsil eden bir heyetle görüşmeye zorlayıp "Yahudi meselesi hakkında çok hoş konuştuğunu" duyan Carl'ın morali daha da düzeldi. Kardeşlerine "Yahudi meselesinde bundan daha fazlası yapılamazdı" dedi. Hatta 7 Aralık'ta Caroline kocasına bir mektup göndererek onu gayretlerinden dolayı tebrik etti.

Ama erken sevinmişlerdi. Amschel yaklaşan hüsranı eylül gibi erken bir tarihte, Baron vom Stein'ın meselede son sözü söyleyeceğini öğrendiğinde hissetmişti çünkü Stein'ı "Yahudilere düşman etmişlerdi." Kasıma gelindiğinde Viyana'daki Baruch'tan gelen haberler hiç de iç açıcı değilken, Frankfurt yetkilileri de Avusturya ve Prusya'dan gelen mektupları ciddiye almadı. Almanya dışından gelen yardımın da bir faydası olmamıştı: Nathan'a göre Frankfurt'a gönderilen İngiliz temsilcisi Clancarty Earl'ü "Halkımızın dostu değildi." Dahası Frankfurt'taki Konfederasyon Meclisi'nde bulunan Avusturya temsilcisi Kont Buol-Schauenstein'ın Frankfurt yetkilileriyle aynı kanaati paylaştığı ortaya çıktı: "Bu millet asla başkalarıyla karışmayıp sadece kendi menfaatinin peşinde koşar. Çok geçmeden Hristiyan şirketlerini gölgede bırakacak ve hiç durmadan artan nüfuslarıyla bütün şehri ele geçirecekler. Bunun neticesinde bizim yüce katedralimizin bitişiğinde bir Yahudi ticaret şehri yükselecek."

Amschel ile Carl farklı Alman devletlerinin temsilcileriyle lobi faaliyetlerine

6 Yahudi davasındaki, Rothschildlerin de vurguladığı, en önemli hususlardan biri Yahudi cemaatinin bu haklara kavuşabilmek için ödediği paranın bu tahvillerin çıkarılmasında kullanılmasıdır. 1811 antlaşmasının ilgası bu paranın da iadesini gerektirecekti.

devam edip Hardenberg, Humboldt ve Frankfurt'taki Rus elçisinden cesaret alsalar da durumları kötüye gidiyordu. Hatta Amschel Frankfurt'tan temelli gitmeyi düşünmeye başladı –ama bu belki de Frankfurt yetkililerini mahcup etme maksatlı bir tehditti. O ve Carl, Frankfurt'taki sosyal tecridi delmek için müşterek çaba sarf etmeye işte o tarihte başladılar: Düzenledikleri ilk akşam yemeğinin maksadı "Yahudi halkının menfaati için" diplomasi ve maliyenin önemli simalarını etkileyip kendi saflarına çekebilmekti. Konuyla ilgili söyledikleri yanında olan kişiye göre değişen Bankacı Bethmann'ı kendi saflarına çekebilmeye bilhassa önem verdiler. Aynı tarihlerde (Kasım 1816) Amschel, Baruch ve Jonas Rothschild, Federal Meclis'e bir tezkere göndererek Frankfurt Senatosu'nun aldığı kararın hukuki olmadığını iddia etti.

Bu şartlar altında farklı devletlerde varılacak mutabakatların 1811'de elde edilenlerin gerisinde kalacağı muhakkaktı. Kassel'de Yahudilere (ödeme karşılığında) vatandaşlık hakkı verilmiş olsa da, Yahudilerin gayrimenkul alımını ya da işportacılık yapmasını engelleyen ekonomik yasaklar konmuştu. Carl, Buderus'un karısına elektörü anlata anlata bitiremedi: "Dedim ki, sadece prens reformu başlatabilir, bu onun tasarrufu olup dünya yakında onun en başından beri ne derece liberal görüşlü biri olduğunu anlayacaktır." Nitekim Wilhelm'e Hanau'daki diğer topraklarında Yahudilere aynı hakları tanıması için baskı yaptı. Fakat o ve kardeşleri Yahudilerin vatandaş olmasına bağlanan şartların "teoride çok ehemmiyetsiz görünse de, etkiledikleri kişiler açısından önemli olacağını" gayet iyi biliyordu. Üstelik Carl'ın özelde söylediği gibi, elektör "sözünden dönme konusunda ustaydı" –1820 senesinde Kassel'deki Yahudilere yeni ikamet sınırlamaları getirildiğinde bu yorumun haklılığı ortaya çıktı. Bu yeni kanun Alman devletlerinin Yahudilerle yapmak istediği "eşit şartlar sözleşmelerinin" tipik bir örneğiydi –ancak sosyal "yenilenme" ve asimilasyon karşılığında haklar sunuyordu; hiç yoktan iyi olsa da Rothschildleri memnun etmeye yetmedi.

Elektörün yönettiği Hesse emsaline rağmen Frankfurt'taki mücadele Ekim 1816'da, yenilenen anayasa sadece Hristiyan vatandaşların eşitliğini kabul edip Yahudileri ikinci sınıf *Schutzgenossen* ("korunan yoldaşlar") olarak tanımladığında, daha büyük bir yenilgiyle sonuçlandı. Yetkililerin 1811 fermanını ilga etmiş olmalarına rağmen Amschel'in bahçesini Yahudi topluluğuna yönelik aydınlık tavırlarının delili olarak göstermeleri özellikle sinir bozucuydu. Bu Rothschildlerin gönlünü kazanmak için söylenmişse bile, Amschel'i şehirdeki Yahudilere daha fazla kısıtlama getirilmesini –kısacası hepsinin tekrar gettoya dönmesini isteyenlerin hedefi haline getirmekten başka işe yaramadı. Gördüğümüz üzere, o devirde Frankfurt'taki Yahudi karşıtlığı *Unser Verkehr* gibi oyunlar ve çok sayıda Yahudi karşıtı broşürün basılmasıyla daha da arttı. Yahudi meselesine dair tartışmalarda senatonun bazı üyeleri "çözüm"

olarak Yahudilerin tümden Frankfurt'tan sürülmesini teklif edecek kadar ileri gitti. "Çünkü bu paragöz göçebelerin tek derdi Hristiyanları mahvetmektir ve böyle giderse birkaç sene içerisinde onların yüzünden Hristiyanların çoğu bahtiyarlık ve refahtan mahrum kalacaktır." Eylül 1816'da Yahudi topluluğunun gergin temsilcileri Rothschild kardeşlere mektup yazarak "Bizim için nasıl durup dinlenmeden çalışıp bizimle nasıl bir dayanışma içinde olduğunuzun idrakindeyiz" derken şunu da itiraf ettiler: "Ne yazık ki ümit etmekte haklı olduğumuz iyi neticeleri elde edemedik... Çok cesur adımlar atılmadan bu kalenin teslim olacağını zannetmiyoruz."

Bu adımlar ne olabilirdi? Frankfurt yenilgisinin akabinde Amschel öfkeyle sırf Frankfurt'taki Yahudi olmayan bankacılara "zarar verebilmek" için "gerekirse zararına ticaret yapmaktan" bahsetti. Daha makul biçimdeyse Rothschildler hızla artan servetlerini daha olumlu bir şekilde de kullanabilirlerdi. Bazı Alman Yahudileri Nathan'dan –o devirde kardeşlerin en zengin ve etkili olanı– bir tür İngiliz *deus ex machina* [akışı değiştirecek mucize bir karakterin aniden ortaya çıkması] sağlamasını bekliyordu. Frankfurt kanaat önderlerinden biri mektubunda "Eminim günün birinde Napoléon'u yenmiş olan İngilizler, Frankfurt Senatosu'na da çağrıda bulunarak dünya üzerindeki Hristiyan köleleri azat ettikleri gibi buradaki Yahudi kölelerin de azat edilmesini sağlayacaklardır" yazdı. Amschel de Nathan'dan Yahudi davasını desteklemesi için "(Bavyera'daki) İngiliz nazırı (Fredrick) Lamb'i tekrar dürtmesini" istedi. Kardeşlerin mektuplarına göre Nathan elinden geleni yapmıştı. Pek çok mektup onun bu meselede Hollanda kralının desteğini aldığını ve İngiliz hâkimiyeti altındaki, bilhassa Korfu ve Hannover'deki, Yahudilerin menfaatlerini korumak için de gayret sarf ettiğini göstermektedir. Meyerstein adında Hamburglu bir Yahudi 1819 senesinde Nathan'a gönderdiği mektupta "Veliahtla temasa geçerseniz bence bizimkilerin durumunu düzeltmeniz daha kolay olacaktır" dedi. "Bir İngiliz eyaleti olan Hannover'de yaşayan Yahudiler neden İngiltere'deki emsalleriyle aynı haklara sahip değil? Geçmiş asrın barbarlığına artık bir son verilmesinin zamanı geldi. Bizim güneşimizin de sizin yönünüzden doğmasını bekliyoruz." Fakat Frankfurt'ta İngiliz nüfuzu asgariydi: Uygulanacak en iyi taktik, büyük Alman devletlerinin Frankfurt'u tavrını yumuşatmaya zorlamasını ümit ederek Berlin ve Viyana'ya baskı yapmaktı. Fakat Nathan'ın bunda da bir katkısı olabilirdi. İlerideki bu türden faaliyetlerde bir kalıp haline gelecek biçimde kardeşler 1818 sterlin kredisi müzakereleri esnasında Prusyalıların Yahudi davasını desteklemesini sağlamaya çalıştı. Kardeşler Aix Kongresi'nde de meseleyi gündeme getirmeye çalıştı; nitekim Amschel, Salomon'un oraya "iş için değil de tüm Yahudilerin menfaati için" gitmesi gerektiğini söyledi. Onların,

Metternich'le birlikte kongreye giderken Frankfurt'tan geçen Friedrich Gentz'le tanışmalarına sebep olan da budur.

Berlin ve Viyana'da paralarının gücünü konuşturmaları Frankfurt'ta Ağustos 1819'da "Hep" isyanıyla zirvesine ulaşacak halk düşmanlığını azaltmaya fayda vermedi. Diğer taraftan bu ayaklanma şehir yöneticilerine karşı ellerini güçlendirince Rothschildler, Amschel'in Frankfurt'u temelli terk etme tehdidini tekrarlayarak şehre baskı yaptılar. James'in Viyanalı bankacı David Parish'e gönderdiği, Metternich'in görmesini beklediği de bariz olan mektup kardeşlerin mali güçlerini "milletlerinin" (sıkça kullandıkları bir tabir) lehine kullandıklarını açıkça göstermektedir:

> Bu tür huzursuzluklardan ne elde edilebilir? Sonunda milletimizin tüm zengin mensuplarının Almanya'yı terk edip mülklerini Fransa ve İngiltere'ye taşımasına sebep olacağı kesindir; ben de kardeşime şubeyi kapatıp buraya gelmesini söyledim. Eğer biz ilk adımı atarsak bence hali vakti yerinde olanların tümü bizim izimizden gidecek ve Almanya'nın hükümdarları, paraya ihtiyaçları olduğunda kendilerini Fransa ve İngiltere'ye müracaat etmek zorunda bırakacak bu gelişmeden hiç de memnun olmayacaktır. Bizim milletimiz olmasa Almanya'da kim devlet tahvili satın alır veya döviz kurunu yükseltmeye kalkar? Bizim teşebbüslerimiz sayesinde devlet kredilerine olan itimadın arttığı ve bu sayede Hristiyan şirketlerin de yüreklenip paralarının bir kısmını bu türden menkullere yatırdıkları doğru değil mi? Anladığım kadarıyla Frankfurt'taki tahrikçilerin maksadı tüm İsrailoğullarını bir sokağa toplamaktır; eğer bunda başarılı olurlarsa bunun neticesi bir toplu katliam olabilir. Böyle bir hadisenin, özellikle de bankamızdaki Avusturya ve Prusya saraylarına ait hesaplarda bolca para olduğunu dikkate alırsak, ne nahoş neticeler doğuracağını hatırlamama lüzum yok. Bence Avusturya ve Prusya'nın bu ayın sonunda, cereyan edene benzer hadiselere engel olmak için Frankfurt Senatosu'nun uygulaması için belli tedbirler tespit ederek herkesin can ve mal emniyetini sağlaması şarttır.

Açık hasımları olan Frankfurt Meclisi'ndeki Bremen temsilcisine göre Rothschildler ellerindeki mali kozu sonuna kadar kullanıyordu. Avusturya ve Prusya'ya ek olarak "birkaç küçük devlet de zor zamanlarında bu mali güce başvurmaya mecbur kalmıştı. Onlar da bu avantajlı konumlarını kullanarak onlardan, özellikle de küçük bir devletteki bir avuç Yahudi'nin korunması gibi önemsiz bir mevzuyla alakalı olarak, kendilerini desteklemelerini istediler."

Kardeşler 1820 senesinde de tazyiki sürdürüp Metternich'ten Frankfurt yetkililerini desteklemeye devam eden Buol'un kulağını bükmesini istediler. Baden hükümetine de oradaki Yahudilerin lehine baskı yaptılar. Metternich

Ekim 1821'de Frankfurt'u ziyaret ettiğinde Amschel'le öğle yemeği yiyerek onlara yakın olduğunu ima etti; bu arada Salomon da Gentz'le "hayati Frankfurt Yahudileri meselesine dikkatini vermesinin ardından", "önemli bir ticari düzenleme" yaptı. 1822'de Amschel, Metternich'in sevgilisi Prenses Lieven'e bile mektup göndererek "Kont Münster'in Hannover nazırına gönderdiğinden emin olduğu (Frankfurt Yahudilerine dair) bazı talimatların geri çekilmesini" rica etti.

Bu kampanya tümüyle boşa gitmedi. Mesela Amschel, Prenses Lieven'e gönderdiği mektuptan bir sene sonra, Buol'un geri çağrılıp yerine Yahudilere daha yakın olan Münch-Bellinghausen'in gönderildiğini görerek memnun oldu. Mart 1822'de Berlin'den yazan Heine, Yahudilerin vatandaşlık haklarını tekrar kazanma umudunun "daha yüksek olduğunu" söyledi. Yine de Prenses Lieven'in Amschel'in mektubuna şahsen tepki vermesi önemlidir. Prenses, Metternich'e "Gördüğüm en gülünç mektup... Dört sayfa dolusu mütalaa, şehrindeki Yahudilere yardım etmem için yalvarıyor ve benim Yahudilerin hamisi olduğumu söylüyor! Bu saf itimadı hem gülünç hem de çok dokunaklı" dedi. Eğer Metternich de böyle hissediyorsa, kardeşlerin Viyana'daki gayretleri tahmin ettikleri kadar işe yaramamış demekti. Nihayetinde Frankfurt yetkilileri asgari imtiyazlar vermekle yetindi. Gettoya dönüş mevzubahis değilse de –sevinmek için yeterli olmasa da rahatlamak için yeterli bir nedendi– Yahudilerin tabi tutulduğu pek çok kısıtlama varlığını korudu ve Yahudiler ikinci sınıf vatandaş olarak kalmaya devam ettiler. "İsrailli vatandaşların" "şahsi vatandaşlık haklarını" tasdik eden yeni kanun (1824) geçmişteki gibi Yahudilerin siyasete girmesine izin vermiyor, iktisadi faaliyetlerini kısıtlıyor, tüm topluluğu bir senato mensubuna bağlıyor, daha önce olduğu gibi senede sadece on beş Yahudi evliliğine izin veriyor (sadece ikisi dışarıdan gelenlerle olabilir) ve yine önceden olduğu gibi mahkemelerde Yahudilerin ayrı bir yemin etmesini şart koşuyordu.[7] Bu düzenlemelerin şehir nüfusunun onda birinden fazlasına (yaklaşık dört bin 530 kişi) tatbik edildiğini aklımızdan çıkarmamamız gerekir. Kuralların çoğu –Yahudilerin Frankfurt dışında evlenmesinin yasak olması da dâhil olmak üzere– 1848'e kadar yürürlükte kaldı. Frankfurt Yahudileri eşit hukuki haklara ancak 1864 tarihinde kavuşabildi.

Heine, Rothschildlerin Yahudilerin eşit haklar elde etme mücadelesindeki rolünü alaycı bir üslupla şöyle anlattı:

> Frankfurt vatandaşlık belgelerinin... itibari kıymeti yüzde 99 düşmüş. Frankfurt'ta konuşulan dile uyum sağlamak için... Fakat –tekrar Frankfurtlu gibi konuşabilmek için- Rothschildlerle Bethmannlar uzunca

7 İktisadi kısıtlamalar Yahudilerin çıraklık süresini uzattı, yiyecek ve odun ticareti yapmalarını yasakladı.

> süre aynı değerde değil miydi? Dünya üzerindeki tüm iş adamlarının dini aynıdır. İş adamının ofisi onun kilisesidir; masası sırası, defteri incili, deposu kutsalların kutsalı, borsa çanı kilise çanı, altını tanrısı ve sermayesi de imanıdır.

Fakat bu da asıl mevzuu es geçmişti. Önemli olan Rothschildlerin değil de genel olarak Yahudilerin konumuydu. Heine'nin iş adamının dini ya da dinsizliği hakkında söylediği şey diğer bir mürtet olan Marx (kapitalizmin Yahudi madrabazlığının evrenselleşmiş hali olduğunu iddia etti) tarafından tekrarlanacaktı; fakat bu Rothschild örneğinde doğru değildir. Her hâlükârda Bethmann ve Rothschild'in aynı değerde olduğu Frankfurt'taki çoğu Yahudi olmayanın kabul ettiği bir şey değildi.

Frankfurt'ta Yahudilerin eşit haklar elde etmek için verdikleri mücadeleyle 1828 sonrasında Britanya'da eşit hakler elde etme seferberliğine Nathan ve oğullarının dâhil olması arasında bariz bir paralellik vardı. Çünkü Britanya'da Yahudilere yönelik hukuki ayrımcılık şahsen Rothschildleri etkilemiyordu. Nathan'ın borsada iş yapmasına mani olan hiçbir şey yoktu; dilediği yerde ev satın almasına kimse bir şey demiyordu. İngiltere'deki Yahudilerin siyasetten ve üniversitelerden men edilmesi onu etkileyen bir husus değildi çünkü bu kurumlardan herhangi birine girmeye niyeti yoktu. Ama yine de öyle değildi. Kardeşler içerisinde kâr elde etmeyi en çok kafasına takmış olan Nathan bile kendini, onu ilgilendirmeyen hakları elde edebilmek için Yahudi cemaati adına hareket etmeye mecbur hissediyordu.

1828 ve 1829'da Protestan muhalifler ve sonra da Katolikler kendilerini siyasetten men eden kanunların kaldırılmasını sağlasa da, Yahudiler başaramadı –parlamentonun, içinde "Hak Hristiyan imanı üzerine" ibaresi geçen Feragat Yemini yüzünden (aslında "Katoliklikten vazgeçmeyen mahkûmları" dışlamak için konulmuştu). Bu tutarsızlık Nathan'ın ya da karısının azmini daha bilemişe benzemektedir. Çünkü kardeşi Salomon gibi Nathan da bu meselede açıkça kadın baskısına maruz kalıyordu. 22 Şubat 1829'da kayınbiraderi Moses Montefiore günlüğüne şunları kaydetti:

> Nathan ile karısı Judith, Hannah Rothschild ile kocasını görmeye gitti. Yahudilerin kurtuluşuna dair uzun sohbet ettik. Meseleyi istişare etmek maksadıyla lord şansölyeye gideceğini söyledi. Hannah eğer o gitmezse karısının gitmesi gerektiğini söyledi. Bayan Rothschild'in sergilediği dirayet ve kullandığı etkileyici üslup bana kız kardeşi Bayan Montefiore'yi hatırlattı.[8]

8 Montefiore hayırseverlik ve Yahudi cemaatinin sorunlarıyla ilgilenebilmek için işinden emekli oldu.

Müteakip manevralarda Nathan ile Montefiore birlikte hareket etti. Genel olarak söylemek icap ederse, Britanya Yahudileri Londra Temsilciler Heyeti'nin (ileride kısaca Temsilciler Heyeti olarak bilinecek) önde gelen siması Isaac Lyon Goldsmid'den çok daha temkinli bir strateji yürüttüler.

Nathan açısından bu mesele Tory hükümetiyle, bilhassa da Başvekil Wellington'la arasındaki ilişkinin sınırlarını tüm berraklığıyla ortaya çıkarmıştı. Katoliklerin eşit haklar edinmesi tartışmalarının yol açtığı siyasi krizin zirvede ve hükümeti devirmek üzere olduğu nisan başında Tory bağlantılarından eşit haklar edinme ihtimaline dair ağız aramalarını istemesi safiyane bir teşebbüs olarak kabul edilebilir. Lord Şansölye Lord Lyndhurst kaçamak cevap verdi:

> Onlara Katolik meselesi halledilene kadar sessiz kalmalarını tavsiye etti. Ama eğer meseleyi derhal gündeme getirmenin menfaatlerine olduğuna inanıyorlar ve Lord Holland'dan da bunu yapmasını istemeyi düşünüyorlarsa, o zaman onları destekleyecek, çünkü Yahudilerin mevcut tehditlerden kurtarılması gerektiğini düşünüyor; aynı zamanda halkın fikirlerini de dikkate almaları icap eder.

Nathan bu muğlak mesaja dayanarak Temsilciler Heyeti'ne "Lordlar Kamarası'na münasip bir zamanda takdim edebilmek maksadıyla bir arzuhal hazırlanmasını" tavsiye etti. Nathan arzuhalin sadece Britanya'da doğan Yahudilerden bahsetmesini ve sadece onlar tarafından imzalanmasını tavsiye etti (o yüzden arzuhalde onun değil de oğlu Lionel'in ismi vardı). O ve Montefiore daha sonra arzuhali eski dostları ve önceki şansölye Vansittart'a (artık Lord Bexley) götürdü ve o da ufak tefek değişikliklerden sonra Lordlar Kamarası'na sunmayı kabul etti. Etkilenen temsilciler Nathan'a teşekkür mektubu yazdı: "Yahudi kardeşlerinizin hayrına sarf ettiğiniz gayret ve emek için teşekkür ederiz. Ayrıca bugün hazır bulunup sahip olduğunuz nüfuzu kullanarak bu krallığın Yahudilerini maruz bırakıldıkları eziyetten kurtarmaya bu derece azimle çaba sarf ettiğiniz için de minnettarız." Bir tezkere yazmak için çalışmalar başladı.

Fakat ertesi ay Wellington'ın o sene içerisinde böyle bir tezkerenin teklifine itiraz edeceği ortaya çıktı; bir sonraki parlamento toplantısında da destek vermeyecekti. Şubat 1830 tarihinde Nathan "Yahudiler adına bir şey yapması için kendisine rica etmeye" gittiğinde dük "hükümeti Yahudi meselesiyle meşgul etmeyeceğini" söyleyerek ondan "parlamentoya verecekleri tezkereye geri çekmesini istedi. Aksi takdirde ne olacağı belli olmazdı ve onlara hiçbir teminat veremezdi." Bunun üzerine Nathan iyice karamsarlığa kapıldı. Liberal Tory Robert Grant bir hafta sonra Yahudiler lehine bir arzuhal verdi, bunu da 5 Nisan'da, pek çoğunun ilki olacak bir tezkere takip etti. Buna Nathan bizzat şahit olmuş olabilir fakat iki gün sonra kardeşi James'e "Yahudi meselesinin ilerlemediğini" bildirdi. Meseleyle ilgili diğer bir eski Tory dostundan –artık

Ticaret Odası'nın başkanı olan Herries– medet umsa da, hükümet fikrini değiştirmedi ve tezkere 165'e karşılık 228 oyla ikinci oylamada reddedildi. Artık Yahudi eşitliğine dair desteğin Whiglerden gelme ihtimalinin daha yüksek olduğu anlaşılmıştı. Senelerce Torylere yakın olan Nathan birden kendini muhalefetin yanında buldu.

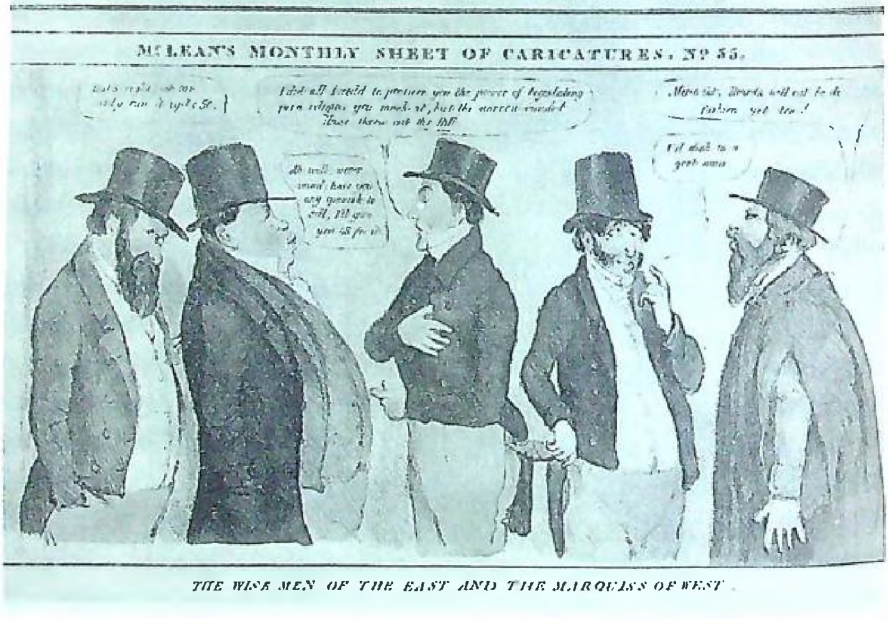
Eşitlik meselesi parti ayrımı yapmıyordu: Destekçiler arasında sosyalist Robert Owen, İrlandalı Katolik Daniel O'Connell ve liberal Tory William Huskisson varken, en azılı muarızlarından biri William Cobbett'ti. Meseleye dair karikatürlerde daha radikal bir muhalefetin izlerini görmek mümkündü. Grant'ın tezkeresinin sunulmasından (1 Mart 1830) kısa süre sonra yapılan bir karikatürde, Avam Kamarası'ndaki sakallı bir Yahudi, Thomas Babington Macaulay'nin tezkereyi destekleyen konuşmasını dinledikten sonra şöyle der: "*Halkımın tek istediği vicdan hürriyeti*– hepsi bu" (bkz. görsel 6.ii). Kişinin Nathan'a bir benzerliği olmasa da ceketinin cebindeki tezkerenin üzerinde "kuruşu kuruşuna faiz" yazması, Yahudilerle para arasındaki bağlantıyı yeterince göstermektedir.

6.ii: Anonim, "*Parlamento binasını alt üst etmek –Shakespeare,*" *Looking Glass*, No.3 (1830).

Doğunun Arifleri ve Batının Markizi başlıklı muasır bir karikatürde Nathan Grant'le sohbet ederken gösterilir (bkz. görsel 6.iii). Grant "Dalga geçtiğin bir din için hukuki destek alabilmen adına elimden geleni yaptım" der, "ama dar kafalı meclis tezkereyi kabul etmedi." Nathan cevap verir: "Neyse, boş ver. Satacak İspanyol'un var mı? Sana onun için 48 öderim." Nathan'ın arkasındaki daha klişe bir Yahudi "Doğru, rahatlıkla 50'ye çıkartabiliriz" derken, bir diğeri de heyecanla "Aman tanrım, demek ki sakal hâlâ moda olmadı!" der. İki örnekte de hem tezkere hem de para manasına gelen "bill" kelimesine vurgu vardır: yani Yahudilerin işin daha ziyade mali boyutuyla ilgilendikleri, eşitlik tezkeresini savunanlarınsa samimi oldukları iması.

Reform krizinin ardından Whiglerin iktidara dönmesinden sonra bile Tory muhalefeti tezkereyi engellemek için mücadele etmeyi sürdürdü. 1833'te ikinci bir tezkere Avam Kamarası'ndaki üçüncü oylamasından sonra geçse de Lordlar Kamarası'nda Wellington ve piskoposların çoğunun başını çektiği muhalefet karşısında hezimete uğradı; aynısı ertesi sene de tekrarlandı. 1834-35'teki kısa süreli Peel kabinesi esnasında Nathan, başvekile –bu tür konularda pragmatik olduğu bilinirdi– gönderilen ve hükümetin en azından Yahudilere oy kullanma hakkını verecek tezkereyi desteklemesini isteyen mektubun imzacılarından biriydi. Fakat Peel reddetti ve mesele ancak ertesi ay Whigler tekrar iktidara geldiğinde ele alındı. Bir sene sonra, 1836'da maliye nazırı Thomas Spring Rice yeni bir eşitlik tezkeresi sundu ancak o da Lordlar Kamarası'ndan geçemedi.

6.iii: Anonim., *Doğunun Arifleri ile Batının Markizi, McLean'in aylık karikatürleri*, No. 55 (1830).

Torylerin eşitliğe olan muhalefetinin Nathan'ın siyasi fikirlerini etkilememiş olmasına inanmak zordur. Göreceğimiz üzere, 1830 ila 1832 arasında Reform Tezkeresi krizine olan tavrı kökünden değişmiş olup bunun nedeni de muhtemelen eşitlik meselesinde Wellington'ın onları uğrattığı hüsrandı. Oğulları babalarının kaybettiği savaşta sancağı devraldığında açıkça Whig, hatta liberal olduklarını söylemekten çekinmediler. Frankfurt'taki Amschel'in bahçesi muhafaza edildi; fakat Rothschildlerin Yahudi eşitlik mücadelesindeki diğer simgesi için –Avam Kamarası'ndaki Lionel'in koltuğu– babalarının ölümünden sonra yirmi iki sene geçmesi gerekecekti. Rothschildlerle Torylerin birleşmesi de ancak bundan otuz sene sonra olacaktı.

"İstisnai Aile"

Museviliğe ve "dindaşlarının" menfaatine kendilerini adamış olmalarına rağmen Rothschildler daima umumi Yahudi toplumuyla aralarına mesafe koymayı tercih etmişti. 1820'lere gelindiğinde mali açıdan istisnai oldukları muhakkaktı. Diğer Yahudilere kıyasla da imtiyazlı bir mevkiye sahiptiler: Heine "istisnai aile" terimini kullandığında kastettiği buydu. Fakat aile olarak iş yapış yöntemleri bakımından da istisnaiydiler.

On sekizinci ve on dokuzuncu asırdaki aile şirketlerinin çoğunun ömrü kısa oldu. Gelecek nesillerin babalarının ve büyükbabalarının iktisadi gayelerini –"iş ahlaklarını" –kaybetmesi fikri, *Buddenbrooks'ta* bu olguyu ölümsüz hale getiren Thomas Mann'ın icadından ibaret değildir. Francis Baring için de durum açık seçik ortadaydı. 1803 senesinde çocuklarının ticari zekâdan mahrum olduğunun şuurunda şunları yazdı: "Bir ferdin elde ettiklerinin üzerine kurulmuş olan aileler altmış yıldan fazla ayakta kalamazlar... Bir tacir ya da bankacının zürriyeti, bilhassa gençken, atalarının meşgalelerini hakir görüp terk eder ya da kendileri dâhil olmadan başkaları vasıtasıyla o işi yürütmeye kalkarlarsa, akıbetleri batmak olur." Nitekim Baringler bankacı bir hanedan olarak ayakta kalmayı başarıp bankalarının idaresini 1990'larda teslim ettiler. On dokuzuncu asırda kurulmuş olan sayısız aile şirketinin ömrü ise çok daha kısa olup en fazla bir ya da iki nesil sürdü. Rothschildler bu akıbetten kaçınabilmek için iki istisnai tedbir aldı.

Şirketin ayakta kalabilmesi için elzem olan ilk adım tabii ki "zürriyete" sahip olmaktı; Mayer Amschel'in vasiyeti mucibince (ve dönemin sosyal şartları nedeniyle) de bu, erkek çocuk demekti. Amschel'in hiç çocuğu olmasa da kardeşleri toplamda on üç varis yaparak onun açığını kapattı. İlki olan Salomon'un oğlu Anselm 1803'te doğdu; Nathan'ın dört oğlundan Lionel 1808'de, Anthony 1810'da, Nathaniel 1812'de ve Mayer 1818'de dünyaya geldi. Carl'ın dört oğlundan Mayer Carl 1820'de, Adolph 1823'te, Wilhelm Carl 1828'de ve Anselm Alexander 1835'te doğdu. James'in dört oğlundan

Alphonse 1827'de, Gustave 1829'da, Salomon 1835'te ve Edmond da 1845'te dünyaya geldi.

Bu nesil evlendiğinde erkek çocuklar öncelikli olmaya devam etti. Nitekim erkek çocuk sahibi olma baskısı büyüktü. 1832'de ikinci kızı olan Hannah Mathilde doğduğunda Anselm Anthony'e "Yeni kızım hakkında ne düşünüyorsun?" diye sordu. "Erkek olsa daha iyi olurdu." (Karısı Charlotte'nin ilk doğurduğu erkek olsa da çocuk 1828 senesinde ölmüştü.) Lionel'in de Leonora adında bir kızı olduğunda Paris'teki kıdemli kâtiplerden biri onu teselli etmek için şunları yazdı: "Aslında bir kız çocuğun olduğu için seni tebrik etmek istiyorum –çünkü bildiğin üzere ailedeki ilk çocuğun o cinsiyetten olması icap eder... Hurafe olduğunu biliyorum ama yine de öyle." "Bir oğul istemiş olabilirsin" diye ekledi. "Merak etme o da olacak –iki sene içerisinde göreceksin." Fakat söylediği tarihte tekrar kızı oldu. Anthony hüsranını gizleyemedi. "Seni ve hanımını tebrik ederim. Böyle durumlarda olana katlanmak icap eder." O, iki kıza katlanmak zorunda kalırken, kardeşi Mayer'in sadece tek kızı oldu. Carl'ın oğulları Mayer Carl ile Wilhelm Carl arasında en az on kız çocuğu vardı, erkek yoktu. Üçüncü neslin 1840'a kadar erkek çocuğu olmadı (Lionel'in oğlu Nathaniel, iki sene sonra da Alfred); Nat'in karısının hamile olduğu duyulduğunda talihlerinin devam edip yine erkek çocukları olacağı düşünüldü. Anthony coşkuyla "Nat ailenin gerisinde kalmaya niyetli olmadığından ertesi sene sana evladını, yani varisini sunacak –işte en önemli haber bu" dedi. "Eğer abisiyle aşık atmaya kalkışırsa ailede çocuktan geçilmeyeceği kesin. Ne kadar çok o kadar iyi." Ama yine kız oldu ve o da ilk yaş gününü göremeden öldü.

Bu tür yorumlardan kaba bir "cinsiyetçilik" manası çıkarmak yanlış olur. Bunlar daha ziyade üçüncü neslin bir varis üretemeyeceğinden duyulan endişenin göstergesidir –ki bu endişe birkaç sene sürdü. Nathan'ın karısı Hannah 1832 senesinde "Kız ya da erkek olmuş bizim için fark etmez, o yüzden bundan memnun olmayana hiç üzülmem" diyerek kendi bakış açısını ifade etti. Meseleye sadece kadınlar öyle bakmıyordu. Anselm karısı bir erkek evlat dünyaya getirdikten sonra erkek çocuk sevdasından, tekrar hamile kalan karısına söylediği üzere, vazgeçti:

> Carlo Dolee'nin (anlaşılan aynı sırada karısı hamile olan Nat'e verdikleri bir takma isim) çocuğu ister erkek ister kız olsun benim çocuklarım koca ya da karı olarak daima makbul olacak... Halk Rothschild ailesinin o sene boş durduğunu söyleyemeyecek. Umarım Billy de bizim yolumuzu takip eder. Eğer Ems'e (oradaki kaplıcaya) giderse faydası olacağından eminim.

Buraya kadar sıra dışı bir şey yok. Fakat Anselm'in gamsız mektubu Rothschild aile tarihinin belki de en dikkat çekici yönüne de ışık tutmaktadır. Kız

çocuklarının erkek çocuklar kadar olmasa da yine de istenmesinin nedeni, ailenin son derece başarılı bir akraba evliliği âdetiyle ayakta kalmaya devam etmesiydi.

1824'ten önce Rothschildler, genelde iş yaptıkları diğer Yahudi aile mensuplarıyla evlenirdi. Mayer Amschel'in oğullarından biri haricinde diğerleri öyle yapmıştı –sırasıyla Eva Hanau, Caroline Stern, Hannah Cohen ve Adelheid Herz ile evlendiler. Kızlarının kocaları için de durum aynıydı –Messes Worms, Sichel, Montefiore ve iki Beyfuse. Bu on dokuzuncu asır şartlarına göre sıra dışı değildi. Gördüğümüz üzere Stättigkeit, Frankfurt Yahudilerinin Judengasse'deki küçük Yahudi cemaati içindekilerle evlenmesini neredeyse mecburi hale getirmişti. Bu zorlama olmasa dahi çoğu insan –sadece Yahudiler de değil– kendi dinî cemaati içerisinden biriyle evlenir ve memleketlerinden uzakta olduklarında da (Nathan'ın Londra'da yaptığı gibi) benzer bir topluluk ararlardı. Fakat 1824'ten sonra Rothschildler Rothschildlerle evlenmeye başladı. Mayer Amschel'in soyundan gelenlerin 1824 ila 1827 arasında yaptığı yirmi bir evlilikten en az on beşi doğrudan akrabalar arasındaydı. On dokuzuncu asırda kuzenler arası evlilik –bilhassa Alman Yahudi'si aile şirketlerinde– umumi bir tatbikat olsa da bu sayıda akraba evliliğine az rastlanır. Heine "Rothschildler birbirleriyle hayret verici bir ahenk içerisinde" dedi. "Hatta kendi aralarında evleniyorlar ve aralarındaki akrabalık bağı öyle güçlü ve karmaşık ki, gelecekteki tarihçiler bu bağı anlamakta çok zorlanacak." Çok haklı; Avrupa'daki kraliyet ailelerinde bile bu derece akraba evliliğine rastlanılmaz. Gerçi kendilerinden "kraliyet ailemiz" diye bahsetmelerinden Rothschildlerin onları kendilerine örnek aldıklarını da varsayabiliriz. Rothschildlerle Saxe-Coburglar arasındaki müşterek noktalardan biri de buydu.

Her şey Temmuz 1824'te James'in kendi yeğeni, kardeşi Salomon'un kızı Betty ile evlenmesiyle başladı. (Jarnes, Salomon'dan çok daha küçük olduğundan yaş farkı fazla büyük değildi: James otuz iki yaşındayken Betty de on dokuz yaşındaydı.) iki sene sonra Salomon'un oğlu Anselm, Nathan'ın en büyük kızı Charlotte ile evlendi. On yıllık bir aradan sonra Nathan'ın en büyük oğlu Lionel de Carl'ın en büyük kızı Charlotte ile dünya evine girdi –ileride göreceğimiz üzere sülalenin tarihinde bir dönüm noktasıdır. Altı sene sonra Nat, James'in kızı Charlotte ile evlenirken (isimlerin aynı olması soy ağacını daha da karmaşık hale getiriyor) Carl'ın oğlu Mayer Carl da Nathan'ın üçüncü kızı Louise ile evlendi. Karıları "Rothschild" soyadını taşımıyor olsa da Nathan'ın diğer oğulları Anthony ve Mayer de birinci dereceden kuzenleriyle evlendi: Louisa Montefiore (1840'ta) ve Juliana Cohen (1850'de.) (ilki Mayer Amschel'in de torunuydu çünkü annesi Nathan'ın kız kardeşi Henrietta olup ikincisi de Hannah'nın yeğeniydi). Bu, dördüncü nesilde de böyle devam etti.

1849'da Carl'ın üçüncü oğlu Wilhelm Carl, Anselm'in ikinci kızı olan Hannah Mathilde ile evlendi; bir sene sonra da kardeşi Adolph, Hannah'nın kız kardeşi Caroline Julie ile evlendi. 1857'de James'in oğlu Alphonse, Lionel'in kızı Leonora ile evlendi; 1862'de kardeşi Salomon James, Mayer Carl'ın kızı Adele ile evlendi ve 1877'de James'in en küçük oğlu Edmond, Wilhelm Carl'ın ikinci kızı Adelheid ile evlendi. Anselm'in oğulları Ferdinand ile Salomon da yine Rothschildlerle evlendi: Lionel'in kızı Evelina (1865'te) ve Alphonse'nin ilk kızı Bettina (1876'da). Son olarak Lionel'in en büyük oğlu Nathaniel –genelde "Natty" olarak bilinir– Mayer Carl'ın kızı Emma Louise ile (1867'de) evlendi; Nat'ın oğlu James Edouard da Emma'nın kız kardeşi Laura Thérèse ile (1871'de) evlendi.

Neden böyle yaptılar? "Aşk evliliği" ile "mantık evliliği" –Carl'ın Almanya'da kendisine eş ararken kullandığı tabirler– arasında bariz bir ayrım yapmış olan eski kuşağın gözünde, günümüzde evlilik için esas kabul edilen romantik aşk pek de bir şey ifade etmiyordu. Carl kardeşlerine Adelheid Herz'i neden seçtiğini anlatmaya çalışırken "Âşık değilim" dedi. "Bilakis. Başka birini bulsaydım onunla evlendirdim." Amschel de Eva Hanau ile âşık olduğu için evlenmemişti; muasır bir kaynağa göre "ancak bana ait olmayan birini gerçekten sevebilirim" derken, yeğeni Anselm ellinci evlilik yıldönümlerini "elli senelik karı koca mücadelesi" olarak tarif etti. Caroline ile Salomon birbirlerine onlar kadar dahi münasip olmasalar da, Salomon'un sürekli iş –ya da Nathan öyle istediği– için seyahatte olduğu 1812-15 seneleri arasında birlikte ne kadar az vakit geçirdiklerini daha önce görmüştük. Beş sene sonra değişen pek bir şey yoktu: Frankfurt'taki Caroline, Viyana'daki Salomon'a sırf "Nathan'ı istiyor diye" St. Petersburg'a gitmemesini söylüyordu:

> Bu akıl alır gibi değil; gitmeni istemediği bir yer kaldı mı? Lütfen sevgili Salomon, kafana girmelerine izin vermeyip tüm gücün ve fazlasıyla ileri olan zekânla diren. Üstelik mektubunu da pek anlayamadım. Çünkü orada ismi geçen yerlere bakılırsa Paris'e, hatta Londra'ya da gitmen gerekecek. Yukarıda belirtilen işlerle alakalı olarak genelde senin Nathan hakkında söylediklerini kabule meyilliyim. Fakat bunun için makul bir neden göremiyorum... Senin Nathan'ın başkalarının fikirlerini sırf canı öyle istiyor diye duymazdan gelemez. Her hâlükârda sevgili Salomon, ben nedenini öğrenmeden Londra'ya gitmeyeceksin. Anladın mı sevgili kocacığım? Bunu yapmayacaksın.[9]

9 Caroline'in Salomon'a gönderdiği günümüze ulaşan birkaç mektupta en çok göze çarpan husus, Salomon'un Nathan ve diğerlerini memnun etmeye yönelik aşırı isteğine karşı duyulan sabırsızlıktır. Caroline tüm şefkatini oğlu Anselm'e yöneltmişti; Anselm'in babasıyla arasının soğuk olmasının nedeni bu olabilir.

Eğer bu ikisi arasında bir romantik ilişki vardıysa bile Salomon sonunda göçebe gibi yaşamayı bırakıp Viyana'ya yerleştiğinde ondan geriye pek bir şey kalmamıştı. Karısı yanına taşınmadığı gibi, Salomon da kâtiplerinden birinin oğlunun anlattığına göre 1840'lara gelindiğinde genç kızlarla düşüp kalkmaya başlamıştı.

Elbette bu tür evlilikler dâhilinde aşkın yeşerdiği de oluyordu. Nathan'ın Hannah ile ilişkisi bunun güzel bir örneğidir: Onun "sevgili Rothschild'ine" gönderdiği mektuplar samimi bir yakınlık ihtiva eder, gerçi bu yakınlığın en büyük nedeni ikisinin de para kazanmaya olan düşkünlüğüydü.[10] Fakat bu tür yakınlaşmaların evlilikten önce değil de sonra vuku bulması beklenirdi; seçici değildiler. James'e gelince, yeğeni olan eşine, güzel ve zeki olmasına rağmen, esasında faydalı bir sosyal araçmış gibi davranmıştı. Sadece birkaç aylık evliliğin ardından Nathan'a "Kişinin kendi karısından uzak durması zordur" dedi. "Ben benimkinden uzak durmuyorum. Kendisi çok faydalı bir ev eşyasıdır." James, Balzac tarafından Nucingen karakteri vasıtasıyla eşine hürmetkâr biri olarak gösterilse de –hatta ona dengi gibi muamele ediyordu– bu, cinsel ihtiyaçlarını gidermek için metreslerine gitmesine ve bir fahişenin hayatının ilk aşkı olmasına mani olmadı.

Kendi görücü usulü evliliğini tutkulu bir aşka dönüştürmeyi başaran Kraliçe Victoria'nın dönemi temayüllerine göre hareket eden gelecek neslin evliliğe karşı tavırlarında daha mülayim olması gerekirdi. Bu türden bir yumuşamanın başladığına dair deliller mevcuttur. Lionel'in Paris'ten kuzeni Charlotte'a 1836'da Frankfurt'taki evliliklerinden önce yazdığı mektuplar aralarında samimi bir tutku olduğunu gösterir. 7 Ocak'ta "Artık ayrı olduğumuzdan ancak şimdi bu kelimenin manasını idrak edebildim" yazdı. "Sevgili Charlotte, keşke tümüyle sana adamış olduğum aşkımı kelimelere dökmenin bir yolunu bulabilseydim. Ama bunu yapamam, yapmayı denediğimde kalemim elimden düştü ve onu tekrar almadan bir saatten uzun bir süreyi sırf seni düşünerek geçirdim" Kadının cevabı onu daha da teşvik etti:

> Sevgili Charlotte, senden haber alamadığım son birkaç gün bir türlü geçmek bilmedi ve nihayet mektubun bana ulaştığında, buraya vardığımdan beri ilk kez birkaç dakika boyunca mesut olup sonra yine kasvetli ruh halime geri döndüm. Mektubunu tekrar tekrar okudum ve her seferinde senden bu kadar uzak olduğuma daha fazla pişman oldum. Ayrıca bana karşı hâlâ bu derece kayıtsız olman da beni kederlendirdi; eğlencelerden,

10 Hannah oraya ilk torunun doğumunda hazır bulunmak için gitmişti; ihtilal yüzünden borsada yaşanan dalgalanmaların cazibesine karşı koyamadı. Birkaç spekülasyona rağmen kocasına şunu itiraf etmek zorunda kaldı: "Döndüğümde fazla para kazanmış olmamı bekleme." Üç sene sonra oğlu onun "tahvillerdeki müthiş artış esnasında büyük bir boğa" olmayı ümit ettiğini yazdı.

> meşgalelerden bahsediyorsun. Sence yanımda sen olmadan o tür şeylerden zevk alabilir miyim? Durmadan bir yerlere davet ediliyorum, eski dostlarım onlarla partilere gitmemi istiyor fakat reddediyorum. Huzursuz olmadığım tek vakit otelimde tek başıma seni düşündüğüm zamanlardır sevgili Charlotte...

Bir hafta sonraki üslubu daha da romantikti:

> Gittiğinden beri seni hiç aklından çıkarmayan arkadaşını birkaç dakika için bile olsa düşünmeye mecbur bırakabilmek, benim için bir memnuniyet kaynağıdır. Diğerlerine karşı da bana karşı olduğun gibi misin? Sevgili Charlotte, sana söyleyecek o kadar çok şeyim var ve seninle sohbet etmeyi o derece arzu ediyorum ki, kafam allak bullak oluyor. Aynısıyla başlayıp aynısıyla bitiriyor ve sonunda kendimi aynı yerde buluyorum; eğer çok yakında seninle konuşma bahtiyarlığından mahrum kalırsam aklımı kaçıracağım.

Yine de Lionel şunu eklemek gafletinde bulunarak aşk mektuplarının tüm etkisini heba etti: "(Anne babamın) benim sana bu derece bağlı olduğumu görmesi ne güzel ve herkesin methettiği ve yakınlaşmak istediği birinin ilgisine mazhar olmak ne büyük talih." Sadece aylar önce ve hâlâ iş için Madrid'deyken kardeşi Anthony'ye gönderdiği bir mektupta daha az tutkulu cümleler sarf etmişti:

> Kalmak ya da dönmek hususunda anne babam ve amcalarım neyi münasip görürse onu yapacağım. Eğer Charles (Carl) Amcam Napoli'ye giderse, benim yakında Frankfurt'a gitmeme lüzum kalmaz. O yüzden her şey ailenin planına bağlı. Hemen evlenmek gibi bir hevesim olmadığından Frankfurt'a birkaç ay önce ya da sonra gitmişim fark etmez. Anne babam Frankfurt'a gitmek istemediği müddetçe oraya birkaç hafta önce ya da sonra gitmem bir şeyi değiştirmez.

Üstelik görünen o ki Charlotte (Lionel'in kesinlikle fark ettiği gibi), hâlâ kuzeniyle evlenmeye pek de meraklı değildi. Lionel'in ona gönderdiği mektuplar aslında meşhur romanlardan alıntı ya da kendi kendine telkin niteliğindedir –işe yaradığı için de Lionel'in hakkını teslim etmek gerekir. Evlendikleri tarihte, kardeşlerinin de hayretle gördüğü üzere onu, hisleri karşılıklı olmasa bile, gerçekten de seviyordu.

İşin aslı üçüncü neslin akraba evlilikleri, eşlerden biri diğerine kıyasla daha fazla şey hissetmeyi başarabilse bile, anne babalarının yaşadıklarına benzer anlık cazibenin ürünlerinden fazlası değildi. Lionel evliliği arifesinde kardeşlerine, sanki Frankfurt borsasındaki hisselerin durumundan bahsedermiş gibi, "Henrietta halayla birlikte Billy (Anthony) ve Louisa'nın (Montefiore) arasını

yapmak istiyorlar" dedi. "Joe (Joseph Montefiore) H(annah) M(ayer'den) pek hoşlanmıyor. Kendisiyle ilgilenmeyen Louise'nin peşinde koşup duruyor. Genç Charles (Mayer Carl) ve Lou (Louise) arasında hiçbir şey yok; birbirleriyle sadece birkaç kelime konuştular." Düğünden hemen sonra gelişmeleri aktarmayı sürdürdü: "H(annah) M(ayer) ve J(oseph Montefiore) birbirinin pek farkında değil. İkincisinin peşinde koştuğu L(ouise) de kendisinden hoşlanan diğer bir kuzenle (Mayer Carl) cilveleşiyor. Lütfen Tanrım, sonunda karar versin ve seçtiği de kayınbiraderim olsun." Evlilik piyasasını annesi de yakından gözlüyordu. Mayer Carl hakkında şunları söyledi: "Tahmin ettiğimden daha mülayim ve hoşsohbet birisi ve bir genç kızın kalbini etkilemek istediğinde de fazlasıyla maharetli. Diğer genç züppeye kıyasla daha çok erkeğe benziyor; Mayer'de bir değişiklik yok, onunla diğer Charlotte Rothschild arasında bir şey görmedim, o yüzden gelecekte her kim mutlu erkek olacaksa kıskanmak için bir sebep olmayacak." Altı sene sonra kızı Louise'yi Mayer Carl ile evlendirirken "diğer Charlotte" da –müstakbel izdivacını konuştukları zaman henüz on bir yaşındaydı– oğlu Nat ile evlendi.

Bu görücü usulü evlilik sisteminin Victoria devrine has bir neticesi olarak tüm erkek Rothschildlerin "kurtlarını dökmesine" izin verilirdi: Nathan'ın oğulları, yeğenleri ve onların arkadaşlarının birbirlerine gönderdikleri mektuplar yaşadıkları evlilik öncesi ilişkilere dair izler barındırır. Akraba evliliği sistemine zarar verecek bir şey vuku bulmadığı müddetçe eski kuşak bu tür şeylere müsamaha gösterirdi. Mesela 1829'da Anthony –neslinin playboyu olduğu belliydi– Frankfurt'taki kimliği meçhul (ama münasip olmayan) bir kızla fazla yakınlık kurarak çizgiyi aştı. Babası öfkeyle onu eve çağırıp Amschel'i ona göz kulak olmamakla suçladı.

Akraba evliliğinin en önemli nedeni beş ailenin zamanla birbirinden kopmasına mani olmaktı. Buna bağlı olarak yabancıların beş kardeşin muazzam servetinden pay almasının önüne de geçmiş oluyorlardı. Dönemin pek çok görücü usulü evliliğinde olduğu gibi her nikâhta iki tarafın mallarının beyan edildiği teferruatlı anlaşmalar yapılırdı. James, Betty ile evlendiğinde, Betty'nin onun malları üzerinde bir hakkı olmasa da 1,5 milyon franklık (60 bin pound) drahoması ona ait olarak kalmaya devam etti ve eğer kocası ondan önce ölürse sadece drahomasını değil ilave 2 milyon 250 bin frank daha alacaktı. Anselm bir sene sonra Charlotte ile evlendiğinde Charlotte 12 bin pound'luk (İngiliz tahvili olarak) drahomasına ek olarak amcasından ve kaynatasından "ayrıca kullanmak için" sekiz bin pound ve nikah öncesi ödeme babında da Anselm'den bin pound aldı; bu arada Anselm de babasından 100 bin pound, Nathan'dan da 50 bin pound aldı. Para aile içinde kaldığı müddetçe bu türden büyük drahomalar kolayca veriliyordu.

Fakat işin para boyutu bir yana, aile dışında münasip bir eş bulmak gerçekten de çok zordu. 1820'lerin ortalarına gelindiğinde Rothschildler o kadar zengin olmuştu ki, benzer kökenli diğer aileler onların çok gerisinde kalmıştı. 1814 gibi erken bir tarihte bile kardeşler en küçük kızları Henrietta'ya münasip bir koca bulmakta zorlanıp başta hiç istemeseler de sonunda Abraham Montefiore'ye (Nathan'ın baldızı vasıtasıyla hısımıydı) razı olmak zorunda kaldılar. İlk tercihleri olan Hollander adındaki adamın Carl açısından münasip olmamasının nedeni, Henrietta'nın onu sevmemesi değil de –zaten bunun konuyla bir alakası yoktu– şuydu: "Hollanderlere bağlı berbat bir güruh var... Günümüzde doğru düzgün bir soydan gelen bir genç bulmak hakikaten çok zor." Diğer taraftan sevdiği adam olan Kaufmann "sahtekârdı." On sene sonra Amschel ve Salomon en büyük kız kardeşleri Schönche'yi (Jeannette ya da Nettche olarak da bilinir) kocası Benedikt Worms'un ölümünün ardından tekrar evlenmeye ikna ettiklerinde küçük erkek kardeşleri itiraz etti. James Nathan'a, yeni kocasının alt tarafı Judengasse'li züğürt bir simsar olduğunu söyledi:

> Ellerinde avuçlarında bir şey olmadığı gibi karıma evde ekmek bile olmadığını söylemiş. Adam üçkâğıtçının önde gideni. Onun drahomasını çarçur etti. Bugün tekrar borsaya gitti ve kim bilir belki de kaybettiğini geri kazanır. Ama hiç zannetmiyorum. Bu konuda senin fikrin ne? Ona her sene bir şeyler vermeyi istiyor muyuz? Bu arada ona şahsen birkaç bin franklık bir hediye verdim.

O tarihte bir Rothschild'e ancak başka bir Rothschild yakışırdı.

Bu eş bulma sistemiyle akraba evliliği siyasetinin münhasırlığını Ağustos 1836'da Joseph Montefiore'nin tecrübe ettiklerinden daha iyi hiçbir şey gösteremez: Annesi Henrietta'nın bir Rothschild olarak doğmasına rağmen, (dayısı Nathan'ın ölümünden sonra) kendisinin "şirket ortaklarından biri olarak kabul edilmesi" yönündeki teklifine Lionel'den tokat gibi bir cevap geldi. Montefiore, amcası Moses'a "Buna kesinlikle karşı" dedi, "zaten çok ortak varmış ve kötü bir örnek olurmuş. Ama Frankfort'taki amcalarıma sorabilirmişim ve o da çoğunlukla birlikte oy verirmiş. Yine de eğer ortak olursam ismimi Rothschild olarak değiştirmemin şart olduğunu söyledi." Bunun amacının bu teklifin reddedilmesini sağlamak olduğu belli olup istenen etkiyi de yaptı. Montefiore "bu şarttan zerre kadar haz etmeyip bu konuyu amcalarına bile açmaya kalkmadı." Bu yüzsüz genç adam ilk teklifi tutmayınca bu sefer de ortak olmadan Londra şubesine katılmayı ve mümkünse Lionel'in kız kardeşi Hannah Mayer'le evlenmeyi teklif etti. Ama göreceğimiz üzere, bu teklifi de reddedildi.

Akraba evliliği siyasetinin Rothschildlerin nadiren farkına vardığı bir tehlikesi de mevcuttu. Hristiyan kültüründe, Papa Gregory'nin "imanlılar ancak üçüncü ya da dördüncü dereceden sonraki akrabalarla evlenmelidirler" şeklinde fetva verdiği altıncı asırdan beri, kuzen evliliği yasaktı. On dokuzuncu asırda Amerika'da sekiz eyalette kuzen evliliği suç kabul edilirken otuz tanesinde de sivil suç olarak görüldü. William Cobbett "Rothschild kendi yeğeniyle evlendi" cümlesini Yahudilerin eşitlik mücadelesine olan muhalefetini desteklemek için söyledi. Fakat Yahudi şeriatında böyle bir sınırlama olmadığı gibi Frankfurt gettosundaki gibi kapalı bir alanda yaşama zorunluluğu da kuzen evliliğini teşvik etti. İrsiyetle alakalı bilimsel çalışmalar ancak on dokuzuncu asrın sonlarında başlamış olup kuzen evliliği ve diğer akraba evliliklerinin etkileri ancak yirmin asrın ikinci yarısında genetikçiler tarafından ortaya çıkarılabildi. Aşkenazi Yahudilerinin Tay-Sachs hastalığı – beyine öldürücü derecede hasar veren bir hastalık– asırlar boyunca akrabalar arasında yapılan evliliğin mirasıdır. Mali açıdan nasıl görülürse görülsün, bir kuzenle evlenmek –özellikle de sülale asırlar boyunca Frankfurt gettosunda yaşadıktan sonra– sağlık açısından son derece riskliydi. Mayer Amschel ya da Gutle'de bir tane bile zararlı çekinik gen olsa, o zaman ikisinin torunları her evlendiğinde (ve bu dört kez oldu) on altıda bir ihtimal hem anne hem de baba hasarlı geni miras alabilirdi; bu durumda çocuklarının iki hasarlı gen alma ihtimali dörtte bir olacak ve nihayetinde mevzu bahis hastalığa yakalanacaklardı.

Rothschildler on dokuzuncu asırda kraliyet hanedanlarında kan kanserinin yayılmasına neden olan bu çekinik genin kurbanı olmadılar. Bir sonraki nesildeki tek sağlık sorunu Mayer Amschel'in kırk dört torunundan altısının beş yaşına gelmeden ölmesidir. Günümüz şartlarına göre bu çocuk ölüm oranı çok yüksektir (günümüzdeki yüzde 0,8'e kıyasla yüzde 13,6); diğer taraftan 1840'larda Batı Avrupa'da çocukların yüzde 25'i beş yaşına gelmeden ölüyordu. Elbette Rothschildlerin akraba evliliği sayesinde bir şekilde iyice perçinlenen bir "ticari zekâ genine" sahip olması ihtimali de mevcuttur. Belki de Rothschildleri gerçekten de istisnai yapan buydu. Fakat böyle bir şey ispatlanamayacağı gibi olması da pek muhtemel değildir -öyle olsa bile buna sahip olanların bundan haberi bile yoktu.

YEDİ

Baronlar

Baron unvanını aldığında (Rothschild) "Montmorency est le premier Baron Chrétien, et Rothschild est le premier Baron Juif" oldu.

–THOMAS RAIKES

Amschel'in Bockenhiemer Landstrasse'deki bahçesi gettodan kurtuluşun simgesiydi. Fakat kardeşlerin ve onların soyundan gelenlerin mülk alma nedenlerinin Amschel'inkiyle aynı olduğunu varsaymak hata olur. Carl'ın daha ihtişamlı bir ev alınması yönündeki karşı teklifinin de gösterdiği üzere, iktisadi zorunluluklar ve sosyal itibarları daha geniş bir alan gerektiriyordu –siyasi seçkinlerin huzur içinde yemek yiyip şarap içebilecekleri bir yer. Amschel'in bahçeyi aldığı dönemde iki ihtimal değerlendirildi: şehirde daha zarif konak ya da taşrada kasır.

Carl 1818'de Frankfurt'ta nispeten mütevazı olan 33 Neue Mainzer Strasse'deki evi aldı. Nathan örneğinde ise New Court'tan ayrı bir konağa ihtiyaç vardı: 1817'ye gelindiğinde o ve Hannah'nın en az –tümü on yaşın altında– beş çocuğu vardı, diğeri de yoldaydı. (O tarihte Salomon haricinde hiçbir kardeşin çocuğu olmadığı gibi Salomon'un çocukları Anselm ile Betty de annelerinin Frankfurt'taki Schäfergasse'deki evinde nispeten rahat yaşıyordu.) Bu nedenle Haziran 1817'de Nathan, Grosvenor House için simsar James Cazenove'a "derhal nakit olarak ödenebilecek" 15 bin 750 pound teklif etti. Fakat Cazenove 19 bin pound isteyince her zaman olduğu gibi Nathan bir şeye değerinden fazla para vermeyi reddetti ve anlaşma yattı. Ancak 1825 senesinde –o tarihte yedinci çocuğu olmuştu– Nathan sonunda Coutts ailesinin bir mensubundan 107 Piccadilly'deki evi kiralayabildi. Aynı tarihte kayınbiraderi ve St. Swithin Lane'deki komşusu olan Moses Montefiore de Park Lane dışındaki Green Street'e taşındı.

Tüm kardeşler içerisinde estetik ve sosyal açıdan en hırslısı olan James elini çabuk tuttu. 1816 ya da 1817'de rue Le Peletier'deki ilk evinden Chaussée d'Antin'daki (9. Bölgedeki Paris'in ticaret merkezi) rue de Provence'a taşındı. Fakat bu da onu kesmemiş olacak ki, Aralık 1818'de 19 rue d'Artois'da (1830'da ismi

rue Laffitte olarak değiştirildi) ihtilalden önce bankacı Laborde'nin inşa ettirmiş olduğu ve imparatorluk devrinde Josephine'in kızı Hortense ile Napoléon'un emniyet müdürü Fouché'nin ikamet ettiği oteli satın aldı. On iki sene sonra kardeşi Salomon bitişikteki evi (17 Rue Laffitte) satın alsa da iki evin de tadilat ve dekorasyonu 1830'ların ortasına kadar bitmedi.[1] Bu dönemde sadece Viyana'da ev almayı beceremediler: Salomon 1842'ye kadar Renngasse'deki Hotel zum Römischen Kaiser'de kalmaya devam edip ancak o tarihten sonra Yahudilerin imparatorluk başkentinde mülk edinmesini yasaklayan kanundan muaf tutuldu.

Nathan, Salomon ve James taşrada arazi satın almakta da gecikmedi –gerçi o günlerde, Londra ve Paris'in büyümesi ve demiryolunun yayılmasından önce, kafa dinlemek için taşraya gitmeye kalkmak ne mantıklı ne de gerekliydi; o yüzden "banliyö" tabiri daha doğru olacaktır. Nathan bu yönde ilk adımı, 1816 senesinde kız kardeşi Henrietta'nın "güzel bir kasır" dediği –aslında Newington ile Stamford Hill yolu üzerinde ve Hackney'deki St. John arazisinde bulunan sekiz dönümlük bir mülktü– yeri satın almakla attı. O tarihten sonra o ve ailesi New Court yerine orada oturdu –James ise borsadan ve Fransa Merkez Bankası'ndan biraz uzakta, şehirde oturmaya devam etti. Nathan ancak yirmi sene kadar sonra Acton yakınlarındaki Gunnersbury Park'ı satın alarak batıya ve kuzeye doğru gitmiş oldu. 1802 tarihinde III. George'un en küçük kızı Amelia için inşa edilmiş olan Gunnersbury, bahçesinde bir süs göleti ve neo klasik "tapınak" olan İtalyan tarız büyük bir villaydı. Nathan, binayı genişletmesi, bir limonluk ve yemek salonu eklemesi ve çirkin cephesini sahte mermer dekorlarla süslemesi için mimar Sydney Smirke'ü tuttu; ayrıca parkla ilgili olarak arazi uzmanı John Claudius Loudon'a da danıştı.

Nathan özünde bir şehirli olarak kalmayı sürdürdü: taşra hayatı –Stamford Hill'de bile olsa –ona göre değildi. Gunnersbury'e taşınmadan evvel Buxton'a "komşularımdan biri çok asabi biri" dedi. "beni rahatsız etmeye çalışıyor ve yolumun üzerine kocaman bir domuz ahırı yaptı. O yüzden dışarı çıktığımda ilk duyduğum domuz homurtusu oluyor." Gerçi hemen "ama bunun bana bir zararı yok, keyfim yerinde" diye eklemeyi de ihmal etmedi. Bir şehirlinin kendisine yabancı olan ziraat dünyasından duyduğu rahatsızlığı fark etmemek elde değildir. Sadece koku meselesi olsa da, Nathan belki de komşusunun hayvan seçiminin Yahudi karşıtlığıyla bir alakası olduğunu düşünüyordu. James oğullarından tamamıyla farklı olarak at binme, avlanma ya da at yarışı seyretme gibi şeylerle zerre kadar ilgilenmemişti.[2] *Endymion'dan* alınan şu

1 1836'da Berty evini çok beğenen bir misafirine şunu söyledi: "M. Solomon Rothschild'in otelini görmüş olsaydın (ki bitişikteydi), bizim evin onun ahırı olduğunu zannederdin."

2 Rothschildlerin at tutkusunun kardeşlerin karılarıyla başladığı anlaşılmaktadır. James haricinde tüm kardeşler atları A noktasından B noktasına gitme vasıtası olarak görüp James'in eğlence olarak ata binmesine de bir mana veremediler.

bölümde Disraeli'nin aklında Nathan (burada "Neuchatel") ve Gunnersbury ("Hainault House") olduğu muhakkaktır:

> (Neuchatel) sürekli istikbali için hazırlık yapardı. Kendisi ebediyen Bishopsgate Caddesi'nde yaşamaya razı olsa bile, bu tutkuyla... kocaman bir mülke sahip oldu, tüm ihtişam ve tabii güzelliğine rağmen Whitechapel'dan at arabasıyla sadece bir saatlik uzakta olması da cabası.
>
> Hainault House asillerin Palladian saraylar kurmaya meraklı olduğu zamanlarda bir Britanyalı asilzade tarafından inşa edilmişti... Tarzı, güzelliği ve boyutlarıyla Stowe ya da Wanstead'in rakibi olduğu bile söylenebilirdi. Geyik parkının ortasında olup kraliyet ormanıyla çevriliydi. Yaptıran aile o asrın ilk yarısında miadını doldurmuştu ve yıkılmayı bekliyordu... Neuchatel fırsatı kaçırmayıp tümünü satın aldı –saray, park, geyikler, resimler, salonlar, heykel ve büst galerileri, mobilya ve hatta şaraplar ve geriye kalan çiftlikler ile kraliyet ormanının senyörlük hakları. Ama orada hiç oturmadı. Mülkün bakımı ve imarı için hiçbir masraftan kaçınmasa da bir pazar günü hariç oraya hiç gitmedi ve orada hiç uyumadı. Mütevazı bir tebessümle "Benden sonra gelecekler için hazır olacak" dedi.

Nathan'ın kimi zaman hafta içinde de orada kaldığını biliyor olsak da, Gunnersbury'yi bilhassa çocukları için aldığına şüphe yoktur; ayrıca ev ancak o öldükten iki sene sonra büyük eğlenceler tertip etmek için kullanılmaya başlandı.

James ile Salomon Fransa'da Paris dışında büyük evler aldılar. İlk olarak James 1817 senesinde Boulogne-sur-Seine'de üç dekarlık bahçesi olan bir yazlık satın aldı. Dokuz sene sonra da Salomon nehrin karşısındaki Suresnes'de on sekizinci asırda duc de Chaulnes için inşa edilmiş nispeten daha büyük bir ev satın aldı. Sen Nehri'nin kıyısındaki on dekarlık arazisiyle (günümüzde rue de Verdun olarak bilinen yere yakın), tıpkı Gunnersbury gibi, şehre uygun bir mesafedeki bir kasır rolünü üstlendi. James 1829 senesinde Ferrières'de, Paris'in otuz kilometre kadar doğusunda, köhne bir şatosu ve bin 200 dekarlık arazisi olan çok daha büyük bir av köşkü satın aldı. Nathan'dan farklı olarak James taşra hayatından memnuna benziyordu. Ferrières'i aldıktan sonra orada kalmak için fırsat kollamaya başladı ve 1833 senesinde Hannah Mayer kendisini orada ziyaret ettiğinde, onu Betty'yle birlikte mutlu mesut halde "küçük çiftliğiyle ilgilenirken buldu."

Frankfurt ve Viyana'da oturan Rothschildlerin ise kasır almak için biraz daha beklemesi gerekecekti. Amschel "Almanya'da herkesin ilk sorduğu şey 'Kasrın var mı?' olur" dedi. Fakat Carl ve o, bu sosyal açıdan cazip zokayı yutmaya kalkmanın büyük hata olacağında hemfikirdi. Malikâne benzeri bir binaya sahip olmaya kalkmak, sıradan bir bahçe sahibinin sahip olmadığı asilzade konumunda

olduğunu iddia etmeye kalkışması demekti ve onlar da muhtemelen bu türden bir teşebbüsün savaş sonrası Yahudi karşıtı görüşleri körükleyeceğinden çekindiler. Ayrıca tarım arazisi almanın iktisadi mantığını da kavrayabilmiş değillerdi. Ziraat hakkında ne biliyorlardı? Carl "Bu araziler genelde iki kuruştan fazla kazandırmaz" diyerek ikaz etti –kardeşlerinin hâlâ toprak almaya bir tür yatırım gözüyle bakmasına vurgu yapıyordu. Bu yaklaşım tarzı değişmedi: Gelecek nesil Rothschildler mutlaka ne kâr getireceğine bakarak arazi alıp gayrimenkullerini tıpkı portföylerinde yer alan menkul kıymetler gibi dikkatle yönettiler.

Toplum

Bu arazilerin alımıyla ilgile sıklıkla öne sürülen mazeret işlevsel oluşlarıydı: Kardeşlerin her birinin en mühim müşterileri olan nazır ve sefirleri ağırlayabilecekleri büyük ve ihtişamlıevlere ihtiyacı vardı. Burada en büyük sorun bu tür kişilerin Rothschildlerin davetlerini kabul edip etmeyeceklerinin belli olmamasıydı. Karşılaştıkları en büyük sıkıntılardan biri buydu.

Aralık 1815'te Buderus –kardeşlerin Hesse-Kassel Elektörü Wilhelm ile yaptıkları ticarette güvendikleri ortakları– bir balo düzenledi. Amschel keyifsizce "Bethmann, Gontard ve tüm nazır ve tacirler davet edildi" diye şikâyet etti. "Gümüşü borç veren biziz (fakat) *Finanzrate* Rothschild yine dışarıda bırakılıp davet edilmedi." Carl, bunun nedeninin Buderus'un onlarla olan yakınlığından dolayı utanması olduğunu düşünüyordu: "Ona hak ettiği hürmeti göstermediğimizi düşündüğünden bizim karşımıza böyle mağrur biçimde çıkamıyor. Çünkü haysiyetle kâr el ele gitmez." Üç ay sonra Amschel, eğer davet edilmiş olsaydık "balonun parasının bizim ödediğimiz dedikodusu çıkardı" diyerek benzer bir kibir sergiledi. Aynı tarihlerde Amschel, arkadaşları kendisine de "Yahudi muamelesi yapmasın diye" Gontard'ın onunla sık görüşmeyi reddettiğinden şikâyet etti. Yahudi oldukları için Frankfurt Casinosu'na (centilmen kulübü) alınmamaları da cabasıydı.

Fakat gidişat değişmeye başladı. Mayıs 1816'da Salomon düzenlediği bir akşam yemeğine Bethmann ve Gontard'a ek olarak hariciyenin önemli simalarını da davet etti. Tümü daveti kabul etti. Bir Rothschild kuzen neşeyle durumu şöyle anlattı:

> Bugün Kessler (Frankfurtlu bir simsar) bana borsada Rothschildlerin evinin gerçekten de o kadar mükemmel olup olmadığını sordu. Anlaşılan casino'da bu mevzu çok konuşulmuş. Ayrıca kimlerin geldiğini de öğrenmek istedi. Ona nazırların, Bethmann ve Gontard'ın falan geldiğini söyledim. Bethmann ve Gontard da Madam Rothschild'in her şeyi idare etmeyi gayet iyi bildiğini söyleyerek etkinliği anlata anlata bitiremiyor. Bethmann özellikle çocuklar Anselm ve Betty'yi çok sevmiş; Betty'nin çok iyi bir eğitim aldığını söyledi.

Ailenin en büyük rakiplerinden biri, "Gontard'ın Salomon'la birlikte yemek yediğini duyduğunda 'Bay Gontard da mı?' deyip iç çekti... Üzgün görünüyordu ki bu da bir şeydir." Üç ay sonra Amschel ile Carl daha büyük Alman devletlerinin diplomatik temsilcileri için daha da büyük bir akşam yemeği tertip etti. Davetliler arasında Wilhelm von Humboldt da vardı. Sadece Frankfurt Bürgermeister'i ve bir diğer davetli daveti reddetti.

Bu ani tavır değişikliği, Frankfurt'taki temsilciler içerisinde Yahudi eşitliğine en çok karşı olan Bremen Bürgermeister'i Smidt'i hayli şaşırttı. Ağustos 1820'de durumu şöyle yorumladı:

> Geçen senenin sonuna kadar bir Yahudi'yi sözde "sosyete arasına" davet etmek her türlü âdete aykırıydı. Hiçbir Frankfurtlu bankacı ya da tacir, Rothschildlerden biri de dâhil olmak üzere, bir Yahudi'yi akşam yemeğine davet etmezdi ve Konfederasyon Meclisi'nin üyeleri de bu âdete sadıktılar. Fakat döndüğüm günden beri hayretle Bethmannlar, Gontardlar, Brentanolar gibilerin önde gelen Yahudilerle yiyip içtiklerini, onları evlerine davet edip onların evlerine gittiklerini görüyorum ve hayretimi ifade ettiğim zaman da bana bu insanların yardımı olmadan hiçbir ticari işlemin yapılamayacağını söylüyorlar. O yüzden onlardan uzak durmak yerine onlara dostumuzmuş gibi davranmamız gerekiyormuş. Yetmezmiş gibi, Rothschildler bazı büyükelçiler tarafından da davet edilmiş.

Amschel'in onu da davet etmesi uzun sürmedi. Daveti kabul etti. 1840'lara gelindiğinde Amschel "yaklaşık iki haftada bir her mertebeden kişinin davetli olduğu bu yemekleri" düzenlemeye başlamıştı.

Viyana'da geleneksel sosyal engelleri yıkmak çok daha zor oldu. 1821 senesinde Metternich, Frankfurt'ta Amschel ile "çorba içmeye" itiraz etmemiş olsa da Avusturya başkenti söz konusu olduğunda işler değişiyordu. Muasır bir yoruma göre, Viyana'daki sosyal hayatın dinî sınırları diğer yerlerden çok daha keskindi. 1820'lerde Gentz, Yahudi "para aristokratlarının" asıl aristokratlardan ayrı olarak birlikte yemek yiyip dans ettiklerini söyledi. İngiliz Yazar Frances Trollope (romancı Trollope'un annesi) 1830'larda Viyana'yı ziyaret ettiğinde aynı ayrıma şahit oldu:

> Viyana'daki bankacıların toplum içerisindeki konumuyla uzak yakın alakalı bir şeye ne Londra'da ne de Paris'te şahit oldum. Servetleri muazzam olduğundan devlet idaresindeki önem ve etkileri de muazzam olmalı... Yine de tüm bunlara –unvan, servet, nüfuz ve muhteşem yaşam tarzı– rağmen bankacılar, sanki kuyumcu ataları gibi sade ve mütevazı bir hayat sürüyorlarmış gibi, kesinlikle üst sınıfa kabul edilmiyorlar.

Trollope da haliyle önyargısız bir gözlemci değildi. O da "kara gözlü, koca burunlu, her yerde kendini belli eden Yahudi para aristokratlarının büyük ve şık partiler düzenlemesinden" fevkalade müteessirdi. (Bu önyargıyı oğluna da aşılamayı başarmıştır). Fakat 1830'larda yazarken kendince şüphe etmekte haklıydı:

> Bu Hristiyan ve Katolik imparatorluğun diğer mensupları tarafından ne dereceye kadar müsamaha ile karşılanacaklar... Servetlerinin büyüklüğü sayesinde siyasetin her katmanına nüfuz etmeyi başarabiliyorlar; fakat diğer Hristiyanlar onlara hiç de hoş gözle bakmıyor ve bunun neticesi olarak da görmek imkânına sahip olduğum zümreler içerisinde, sosyal konumları bunlarınki kadar olduğundan farklı görünen bir zümre daha yok... Viyana'ya gelmiş aklı başında herkesin de takdir edeceği üzere, Hristiyanlarla Yahudileri içtimai ve samimi bir birlik çerçevesinde bir araya getirme teşebbüsü belki bir saat ya da bir günlüğüne işe yarayabilir ama nihayetinde iki tarafta da bir yakınlık ya da müsamahanın ortaya çıkmasını sağlayamaz.

Ancak 1830'ların sonlarına doğru önemli siyasetçiler Salomon'la birlikte Hotel zum Römischen Kaiser'de akşam yemeği yeme davetlerini kabul etmeye başladı. Ocak 1836 tarihinde böyle bir daveti kabul eden Metternich, Esterházy ve diğer mümtaz misafirler Fransız şeften çok etkilendiler. Fakat Kont Kolowrat 1838'de Salomon'un davetini (anlaşıldığına göre ilk kez) kabul ettiğinde, "onun konumundaki bazıları ona bunun hakaret olduğunu söyledi. 'Peki, ne yapmamı istiyorsunuz?' diye sordu. 'Rothschild benim daveti kabul etmeme o derece ehemmiyet verdi ki devletimin menfaati uğruna kendimi feda etmek zorunda kaldım zira devletin ona ihtiyacı var.'"

Nathan bu derece zorluk yaşamadı. Yabancı sefirler ve diğer ağırbaş misafirler onun akşam yemeği davetlerini erken tarihlerden itibaren kabul etmeye başladı: Gördüğümüz üzere, Humboldt ile 1818'de akşam yemeği yerken, Chateaubriand da 1822'de onunla akşam yemeği yedi. Esterházyler ise düzenli misafirleri arasındaydı. Prens Pücklер'in mektuplarında Nathan'ın düzenlediği 1828'deki "harikulade akşam yemeğinin" de dâhil olduğu farklı sosyal etkinliklerde tatlının saf altın tabaklarda ikram edildiği yazılıdır. Fakat Nathan'ın Herries, Vansittart, Wellington gibi Tory siyasetçilerle yakın olduğu malum olan münasebetlerinin yemek masasına da yansıyıp yansımadığı hususu muallaktadır: muhtemelen bu kişilerin ettiği sohbetlerin büyük bölümü ofislerinde geçmişti. Buna karşılık, Yahudi eşitliğini savunan St. Albans Dükü ve Lauderdale Earl'ü gibi Whig siyasetçiler yemek davetlerini memnuniyetle kabul etti. Avam Kamarası'ndaki azimli bir destekçi olan tarihçi Thomas Babington Macaulay da 1831'de bir Rothschild misafiri oldu. James'in Paris'teyken davet ettiği, şehri ziyarete gelen İngiliz aristokratların çoğunun da Nathan tarafından ağırlanmış olması muhtemeldir: mesela 1833'te James

"zarif Leydi Londonderry'yi" Nathan'ın gönderdiği geyik etiyle "doyurmuştu." Bir sene sonra da Richmond dükünü yemeğe davet etti. Kardeşlerin Britanya kraliyet hanedanı ve onun Saxe-Coburg akrabalarıyla olan temkinli münasebetleri de sosyal alanda meyvelerini vermeye başladı (gerçi Cambridge dükü ve düşesi Gunnersbury'ye gelmeleri için yapılan daveti ancak Nathan'ın vefatından sonra kabul etti). 1826 kışında Carl, Saxe-Coburg dükünü Napoli'deki villasında ağırlayıp amatör dramatik "balo ve suarelerle" eğlendirdi. O tarihte, günümüzde olduğu gibi, sosyetenin Kuzey Avrupa kışının ortasında Akdeniz misafirperverliğine hayır demesi çok zordu. Bilhassa Montefioreler 1828 senesindeki ziyaretlerinde Carl'ı çok eğlenceli bulup yerel asillerle kaynaşma fırsatına sahip olmuşlardı.

Rothschild kardeşler içerisinde sosyal statü kazanmaya en çok kafayı takmış olan James'ti. Belki de daha tahsilli olduğundan bu onun kendine daha çok güvenmesini sağlamıştı. 1816'da elinde bir adabımuaşeret kitabı olduğu halde ilk başarısını sergileyip du de Richelieu'nün özel sekreterini baş başa bir akşam yemeğine davet etti. Fakat o da mukavemetle karşılaştı. İhtilal ve Napoléon dönemlerinin sosyal karmaşasına rağmen Fransız başkenti züppelik ve önyargılardan arınmış olmayıp rakipleri Baring ve Labouchère 1818 senesinde kendisine aşikâr bir küstahlıkla muamele etmişlerdi. James ancak 2 Mart 1821'de tadil edilen rue d'Artois otelde tam teşekküllü bir balo tertip ederek kendisini göstermeyi başarabildi. Biraz dünyadan bezmiş bir Berlinli olan Henrietta Mendelssohn bu baloyu şöyle tarif etti:

> Geçen iki hafta boyunca buradaki zenginler ve ekâbir, Herr Rothschild'in nihayet dün gece yeni ve muhteşem biçimde dekore ettirdiği evinde düzenlediği balo haricinde hiçbir şey konuşmadı. Balonun nasıl gittiğine dair hâlâ bir malumat edinememiş olsam da, geçen on günden beri – abartmıyorum– her yaştan ve sınıftan insandan duyduğumdan çok da farklı olacağını hiç zannetmiyorum: en az 800 kişi davet edilmiş, bir o kadarı da davet edilebilme ümidiyle onun etrafında dört dönmüştü... Hâlihazırda kendimi hiç iyi hissetmediğimden –nedendir bilmem, kendimi her geçen gün daha bitkin ve asabi hissediyorum– baloya davetli olduğum halde gitmedim. Oysaki Herr Rothschild bana şimdiye kadar gördüğüm en kibar davetiyeyi gönderdi.

Kampanya hız kesmeden devam etti. Nisan 1826'da Avusturya sefiri, diğer büyük devletlerin sefirlerine ilave olarak Metternich, Devonshire dükü, Rus prens Razumovski ve çok sayıda Fransız asilzadenin de –duc and duchesse de Maillé, baron de Damas (o zamanki Fransa hariciye nazırı), duc de Duras ve comte de Montalembert–katıldığı "M. de Rothschild"in evindeki şaşaalı bir yemeği tasvir etti. "Bir buçuk sene sonra, maréchal de Castellane, James'le

akşam yemeği yediğinde, İngiliz ve Rus sefirleri duc de Mouchy ve comte Juste de Noailles'a denk geldi. James takriben haftada dört akşam yemeği veriyordu ve her birinde en az on misafir olup bu sayı kimi zaman altmışa kadar çıkabiliyordu. İlk çocuğu Charlotte'ın doğumundan bir gece evvel on sekiz kişiyi akşam yemeğinde ağırladı; ertesi akşam bu sayı yirmi altı oldu.

Rothschild etkinliklerinin cazibesinin kaynağı, –James'in de bildiği gibi– kısmen misafirperverliğin fazlasıyla abartılı olmasıydı. Henrietta Mendelssohn'un da alaycı biçimde ifade ettiği gibi, "balo salonuna giren tüm kadınlara elmas yüzüklü ya da broşlu bir çiçek buketi verileceği" ya da "en azından her kadına bir hediye verilecek bir çekiliş düzenleneceği" duyulduğunda, 1921'de James'in davetlerinin prim yaptığını söyledi. Apponyi 1826'da onunla akşam yemeği yediğinde, masada şamdan şeklinde çok büyük bir gümüş servis tabağı vardı –Apponyi değerinin en az 100 bin frank olduğunu tahmin etmişti– ve yemekler Veliaht ve Çar Alexander'a da hizmet etmiş olan ünlü şef Antonin Carême tarafından hazırlanmıştı. Kaplumbağa çorbası ile madeira'nın birleşimi o derece zengindi ki, sindirim sıkıntısından muzdarip Apponyi normalden sekiz gün sonra *visite de digestion* yapmak zorunda kalmıştı.

Pek çok açıdan Carême'in zengin mutfağı James'in bu sosyal yükselişin ilk safhasındaki temel cazibe kaynağıydı. Meşhur yazar Leydi Sydney Morgan, Boulogne'da James'le birlikte akşam yemeği yerken ağzının suyu akanlardan sadece biriydi: "Leziz yemek sosu inanılmaz bir kimyasal hassasiyetle yapılmış... Her sebze hâlâ tazeliğindeki rengini koruyor... Mayonez buz gibi soğuk çırpılmış... Carême modern medeniyetin ölçüsü kabul edilecek bu sanatı en mükemmel hâle getirdiğinden bir madalyayı hak ediyor." Bu etkinlikteki *coup de theatre*, üzerine krem şantiyle kadının Kutsal İttifakın destekçileriyle çevrelenen isminin yazıldığı devasa bir pastaydı. James, Carême'in yerine başka bir aşçı bulmak zorunda kaldığında, dengini bulabilmek için elinden geleni yaptı. Gerçi ailede iyi aşçının kıymetini bilen sadece o değildi. Amschel ve Salomon kendileri pek bayılmasa da Frankfurt ve Viyana'daki misafirlerine Fransız mutfağının en nadide örneklerini sunmayı ihmal etmedi. Aile mensupları haricinde bu nimetlerden en çok istifade eden kişi olan Disraeli, *Endymion*'da "misafirlerin hayretle bakıp çekinerek tattığı müthiş yiyecekler" diyerek bu yemeklerin ihtiva ettiği sosyal ehemmiyete dair bir fikir verir.

Züppelik

Davetleri rağbet görse de, Rothschild kardeşlerin sevildiğini söylemek zordu. Muasırları Nathan Rothschild'i ürkütücü biri olarak görüyordu: Çehresi sevimsiz olup kabalık derecesinde görgüsüz bir adamdı. Prens Pückler 1826'da ilk kez New Court'ta "şehrin hâkimiyle" muhatap olduğunda benzer bir zorluk yaşamıştı:

> Rus sefirinin de orada ve hâlinden memnun olduğunu gördüm. Mütevazı borçlu rolünü harika oynarken asaletinden taviz vermeyen mümtaz ve akıllı bir adamdı. Bunu yapabilmek kolay değildi çünkü şehrin herkese rehber olan dâhisi adabımuaşereti fazla ciddiye almazdı. Kendisine teminat mektubumu takdim ettiğimde, dalga geçer gibi bizim gibi zenginler canları istediği gibi gezip eğlenirken onun gibi fakirlerin de dünyayla ilgilenmek zorunda kaldığını söyledikten sonra, kendi milletinden de şikâyet ederek, İngiltere'ye gelip de ondan bir şey istemeyen tek kişi bile olmadığından bahsetti. "Dün Rus'un biri benden resmen dileniyordu" (bu sözler yüzünden Rus sefirinin suratının şekli değişmişti) dedi. "Buradaki Almanlar da bana bir dakika bile huzur vermiyorlar." Yüz ifademi muhafaza etme sırası artık bana gelmişti... Tüm bunları kendine has yarı İngilizce yarı Almancayla ve tümüyle Alman aksanlıİngilizceyle söylerken kendinden o derece emindi ki, sanki bu tür mevzular onun için vakit kaybından başka bir şey değilmiş gibi davranıyordu.

Yağcılık kısmen işe yaradı. Pückler ve diğer ziyaretçi Rus "Avrupa onsuz ayakta duramaz" dediğinde Nathan "tevazuuyla iltifatımızı reddedip tebessümle 'hayır lütfen abartmayın; ben sadece işlerini hallettiğim için insanların memnun olduğu ve bunun mukabilinde de kırıntılardan istifade etmesine izin verilen bir hizmetkârım' dedi." Bunun nasıl bir laf sokma olduğunu bilen Pückler çok rahatsız oldu.

Disraeli –göreceğimiz üzere kendisi 1830'larda Nathan'ın oğlu Lionel'le senli benli olacaktır– *Tancred* isimli romanında kahramanı, kısmen Nathan'dan ilham alınan Sidonia isimli yaşlı bir karakterle görüşmek istediğinde benzer bir ortamdan bahseder:

> O anda cam kapından odaya Tancred'i oraya çağırmış olan aynı genç adam girdi. Sidonia'ya bir mektup getirmişti. Lord Montacute şaşkındı; mahcubiyeti geri döndü... Ayağa kalktı ve günaydın derken, onu gören Sidonia gözlerini mektuptan ayırmadan bir el işaretiyle durdurduktan sonra "Lord Eskdale ile anlaştığım üzere, benim geçici dikkatimi celp edecek bir şey mevcut olduğu müddetçe sen gitmeyeceksin" dedi.
>
> Sidonia, kâtibe "Mektuplarımın sevkiyattan on iki saat sonra yazıldığını ve şehrin gayet sakin hâlini koruduğunu yaz" dedi. "Berlin mektubunun cevabıyla hazineninki aynı anda yola çıksın. Son durum?"
>
> "Consol iki buçukta düşüyor; tüm yabancı fonlar düşük; hisseler faal."
>
> Bir kez daha yalnızdılar.

Ofisteki bu tür ezici karşılaşmalar ileride, muhtemelen Nathan'dan ilham alınan ve en çok tekrarlanan Rothschild fıkrası olan, "iki sandalye" fıkrası haline geldi. Mümtaz bir ziyaretçi Nathan'ın ofisine gelir; masasında oturan

Rothschild başını kaldırmadan bakıp ondan "bir sandalyeye oturmasını" ister. Alınan mevki sahibi "Karşında kim olduğunu biliyor musun?" diye sorar. Rothschild yine başını kaldırmaz. "O zaman iki sandalyeye otur." (Bu fıkranın pek çok farklı türevinden birinde ziyaretçi Thurn und Taxis prensi olduğunu söyleyince, Rothschild her birine ayrısandalye teklif eder.)

Nathan'ın sosyal mevkileri hiçe saydığı tek yer kendi mekânı olan ofisi değildi. Nazik sosyetenin yemek salonlarında da kaba davranışlar ve sert, delici Frankfurt Judengasse mizahı sergilerdi. Prens Pückler, Nathan'a akşam yemeğine davet edildiğinde, "yemek salonundaki resimleri (nazırları tarafından takdim edilmiş Avrupa hükümdarlarının resimleri) gösterip onlardan çok yakın dostu ve hatta kendisinin dengiymiş gibi bahsettiğini gördüğünde afallamıştı":

> "Evet" dedi, "_____ bir kez benden borç istedi ve kendisinden imzalı mektup aldığım hafta babası da bana Roma'dan kendi eliyle yazdığı mektubu gönderip Tanrı aşkına o mektubu ciddiye almamam için yalvardı ve oğlundan daha sahtekâr birinin olmayacağını söyledi. *'C'était sans doute très Catholique'*; muhtemelen mektup oğlundan çok nefret ettiği için –herkes bunun ne kadar haksızlık olduğunu biliyor– onun bir h------- kalbine ama bir m---- suratına sahip olduğunu söyleyen ihtiyar ----- tarafından gönderildi."

Alman sefiri Wilhelm von Humboldt, Nathan'la yediği bir yemek esnasında onun diğer bir misafiri nasıl yerin dibine soktuğuna şahit olduktan sonra karısına şunları yazdı:

> Dün Rothschild benimle akşam yemeği yedi. Yontulmamış ve eğitimsiz bir adam ama çok kurnaz ve nasıl para kazanılacağını iyi biliyor. Major Martins'e bir ya da iki kez çok güzel ağzının payını verdi. M de benimle birlikte yemekteydi ve Fransız olan her şeyi methedip durdu. Savaşın dehşeti ve ölenlerin çokluğu hususunda aşırı biçimde hassas. R "Eğer onların hepsi ölmeseydi sen hâlâ trampetçi olurdun Major" dedi. Martin'in suratının aldığı şekli bir görecektin.

Daha sıradan kişilerin yanında da Nathan eşit derecede münasebetsizdi: Liberal mebus Thomas Fowell Buxton, 1834 senesinde Ham House'da Nathan'ın da katıldığı akşam yemeğinde onun nasıl konuştuğuna şahit oldu. Milyonerimiz her zamankinden de beter davranıp başarısının sebeplerini açıklarken diğerlerine de uyduruk tavsiyelere vermişti:

> "Ayağında pabuç olmayan bir sürü çok zeki adam gördüm. Onlarla hareket etmem. Tavsiyeleri makul olabilir ama talih onlardan yana değil; kendilerine faydaları yok; kendisine faydası olmayanın bana ne faydası olur?

> Ben aklımı, ruhumu, kalbimi, vücudumu ve her şeyimi bu işe adadım; beni mutlu eden bu. Para kazanabilmek için hem çok cesur hem de çok dikkatli olmam icap etti; bir kez parayı kazandığında da elinde tutabilmek için on kat daha fazla akla ihtiyacın oluyor. Bana teklif edilen tüm projelere kulak vermiş olsaydım çoktan batmıştım. Genç adam tek bir işe aklını ver... Bira fabrikasından şaşma, bir bakarsın Londra'daki en büyük bira imalatçısı sen olmuşsun. Biracı, bankacı, tacir, imalatçı ne olursan ol yakında Resmî Gazete'de senin adın çıkar."

Aynı yemekteki bir misafir "Umarım çocuklarınız para ve işe kafayı takıp diğer şeyleri ihmal etmez. Sizin de öyle olmasını istediğinizden eminim" deme gafletinde bulunduğunda Nathan kısaca "Öyle olmasını istediğimden eminim" diye kestirip attı.

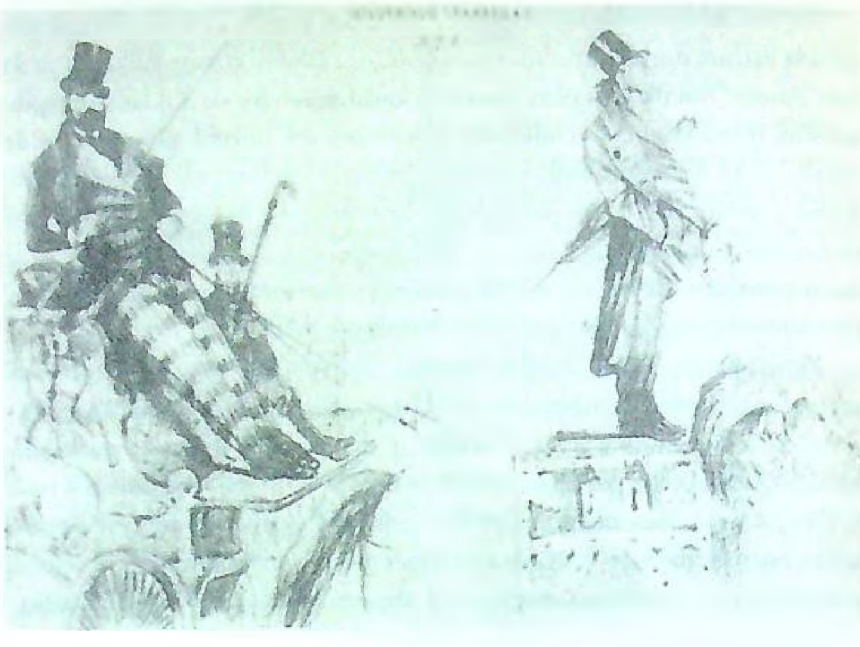
Bazılarına göre Nathan kültürsüz cimrinin tekiydi. Kuşbilimci Audubon, resimlerle süslediği *Birds of America*'ya Nathan'ın abone olmayı reddedip ondan para vermeden önce eseri göndermesini istediğini söyledi. Nathan'a fatura gösterildiğinde ise hayretle "Ne yani, kuşlara yüz pound mu vereceğim? Buna beş pound'dan bir kuruş fazla vermem" dedi. Sıklıkla tekrarlanan bir anekdota göre, Nathan besteci Louis Spohr'a şöyle dedi: "Müzikten anlamam. Bu," cebindeki paralara eliyle vurup şıngırdatır, "benim için müziktir; biz borsada bunu dinleriz." Diğer bir örnekte de kendisinden yardım istenmesine sinirlendi: "Al! Bir çek yaz! Kendimi ahmak yerine koydum!" Buxton, Nathan'ın hayırseverliğe karşı tavrını görünce hayrete düştü. "Kimi zaman eğlenmek için bir dilenciye bir guinea veriyorum" dedi. "Hata olduğunu zannedip benim fark etmemden korktuğu için de son hız koşarak gidiyor. Sana da arada bir dilencinin birine bir guinea vermeni tavsiye ederim; çok eğlenceli." Düzenlediği akşam yemeğindeki misafirlerine bu hizmetin karşılığının yüz pound olduğunu söylediğinde, tam da olduğu gibi biri olarak davranıyordu.

Doğru düzgün eğitim almamış bir Yahudi'nin kibar bir topluluk bünyesinde böyle keyfi davranmasının, sırf yeni elde ettiği muazzam bir servete sahip olduğundan ötürü yanına kalabilmesi muasırlarını, sosyal konumlarıyla ve geleneksel hiyerarşiye olan felsefi bağlılıklarıyla doğru orantılı olarak, hayrete düşürüp afallattı. Mesela Prens Pückler elinde teminat mektubuyla New Court'ta kendisini ilk kez takdim ettiğinde, Nathan'ın ona takılmasına fazla alınmamıştı. Bilakis onu şöyle tarif etti: "Nezaketi ve hatta kendine has mizacı kolay kolay göz ardı edilemeyecek bir adam... Gerçek bir *un très bon enfant* ve kendi sınıfındakilerden çok daha cömert biri –tabii kendisini riske sokmadığı müddetçe, ki bunun için de hiç kimse onu suçlayamaz... Bu adam tümüyle nevi şahsına münhasır biri." Gördüğümüz üzere, Humboldt da Nathan'ın bu kibar cemiyet içerisinde sergilediği görgüsüzlük, kurnazlık ve kuralları hiçe sayma âdetini hem hakir hem de hoş görmüştü.

Burbon Restorasyonu döneminde Paris'te tam tersine, James'in pek çok gafı –mesela karısını durup dururken duc d'Orléans'a takdim etmeye kalkması ya da Kont Potocki'nin ilk ismi olan Stanislas'ı kullanması– hiç de hoş karşılanmadı. James'in, sosyal konumu kendisinden yüksek pek çok misafiri gibi maréchal de Castellane de, davetini kabul etmesine rağmen, ev sahibini pek ciddiye almadı: "Karısı... yeterince güzel ve çok terbiyeli. Sesi titrek olsa da güzel şarkı söylüyor; Alman aksanı rahatsız edici. James... ufak tefek, çirkin, kibirli ama ziyafetler ve akşam yemekleri düzenliyor; büyük senyörler onunla dalga geçse de Paris'in en önemli simalarını görebileceğiniz evinden çıkmak bilmiyorlar."

Moritz Goldschmidt'in oğlu, hatıraları sahip olduğumuz az sayıdaki teferruatlı birinci derece kaynaklardan olan Hermann'a göre Salomon'un adabımuaşereti daha da beterdi. Rus sefiri kendisini yemeğe davet ettiğinde ona "Senin evinde kötü yemek yiyeceğime benim evime gel de doğru düzgün bir yemek yiyelim" diye cevap vermişti. Diğer bir "yüksek mevki sahibi şahsiyet" kendisinden borç istediğinde "vermek istemiyorum" diye kestirip atmıştı. Salomon "yeterli eğitimi olmadığından müşkül vaziyette kalacağını zannettiğinden, nadiren sosyeteyle muhatap olur, onlarla münasebeti" Goldschmidt'in babasına bırakmayı tercih ederdi. Metternich'in kendisiyle yemek yediği nadir zamanlarda zenginliğini sergilemekten çekinmeyerek yemekten sonra kasasının içinde olanları gösterirdi. Kendisine daha yakın olan ortamda (yani Yahudiler arasında) bile kaba saba biriydi. Berberi sabah geç kalırsa –Salomon sabah üçte kalkmayı âdet edinmişti– ona "ahmak" diyerek hakaret ederdi. Eğer ofisine gelen biri biraz bile kokuyorsa Salomon mendilini burnuna götürür, pencereyi açar ve "Bu herifi dışarı atın, leş gibi kokuyor" diye bağırırdı. Tek başına akşam altı buçukta yemek yer ve iki şişe şarap içtikten sonra parkta "körü körüne sadık dalkavuk ve yalakalarıyla" yürüyüşe çıkardı. Pazar günleri Goldschmidtleri Döbling'deki evlerinde ziyaret ettiğinde, oradaki güzel kızlara "kibar ve münasip olmayan bir biçimde" kur yapardı. Orada bulunma talihsizliğine uğrayan hamile kadınlarla ilgili yaptığı kaba şakalar da yapardı.

Anlatılan bu hikâyeler gerçeklikten uzak değildi; Nathan ve kardeşlerinin onlarla ilk kez tanışan kişilere her türden kusuru taşıyan "sonradan görmeler" gibi göründüklerine şüphe yoktu. Bunu hiçbir şey, Moritz von Bethmann ile Amschel'i, birini tüm zarafetiyle arabasında diğerini ise iki büklüm bir para sandığının üzerinde göstererek (bkz. görsel 7.i) acımasızca mukayese eden 1848 tarihli karikatürden ("Frankfurt Resimleri" ismiyle yayınlanan serinin ilki) daha iyi anlatamaz. Yine de intibalar en iyi tarihî kanıtlardan değildir. İlkin bize diğerlerinin Rothschildleri nasıl gördüğünü anlatmaktır. İkinci olarak "sonradan görmelik" en az iki bin senedir eleştiri kaynağı olduğundan, *nouveau riche* şahsiyetin klişeye ne kadar uyduğuna bakılmadan tekrarlanan kinayeler vardır. Fakat kardeşlerin mektupları bambaşka bir hikâye anlatır.

7.i: Ernst Schalk ve Philipp Herrlich, *Baron Moritz von Bethmann ve Baron Amschel von Rothschild, Bilder aus Frankfurt*, Nr. 1 (1848).

İşin aslı, kardeşler düzenledikleri sosyal etkinliklerin büyük çoğundan nefret etmişti. Amschel akşam yemekleri bittiğinde "Tanrıya şükrederken", Carl bunları pahalı "riyakârlıklar" olarak görürdü –kiraladıkları aşçı faturayı kendisine verdiğinde "yemek güzeldi ama para daha güzeldi" dedi fakat "en az rüşvet kadar iyi" olduğunu da inkâr edemedi: 1817'deki akşam yemeğine katılan en az beş kişinin yeni Paris şehri kredisinden pay aldığını hatırlamakta da fayda vardır. Hardenberg ile İngiliz ve Avusturya sefirlerinden itibarlı davetler almakta nispeten sıkıntı çektikleri Berlin'de de Carl bu tür sosyal etkinlikler hakkındaki şüphelerini muhafaza etmişti: "Umurumda değil çünkü gördüğüm kadarıyla bizi davet etmeyenlerle çok daha iyi iş yapıyoruz." Nathan da balo salonunda olmaktan köy hayatından duyduğu kadar rahatsızdı. 1817 senesinde Amschel Nathan'ın basit bir çay partisi bile verse o sabahın "boşa gittiğini" düşündüğünü söyledi. Kızı Charlotte dahi 1829 senesinde "Eğer bu mevsim her zamanki gibi güzel geçerse ticareti de olumlu etkiler" diyerek faydacı yönünü gösterdi.

James başka bir balo vermeyi hesap ederken, kardeşinin yabani tabiatına gönderme yaptı: "Ben de artık senin gibi hissediyorum. Bu zırvalarla uğraşmak yerine evde oturmayı tercih ederim." O da kibirli misafirlerinin zannettiğinin aksine, bu tür etkinliklerden hiç haz etmiyordu. Başından beri o da bu tür şeyleri işlevsel yönüyle değerlendirmişti. Nathan'a "İşten başka bir şey

düşünmüyorum" dedi. "Eğer bir partiye gideceksem, oraya sadece işime yarayacak kişilerle tanışmak için giderim." Erken dönemde tanıştığı ve ona sürekli faydalı bilgiler sağlayan Richelieu'nün sekreteri gibi kişiler de haklı olduğunun göstergesiydi. James de özelde bu şatafatlı balolardan bıktığını itiraf etti; Ocak 1825'te Nathan'a bunları düzenlemeye devam etmesinin tek nedeninin insanların artık parası yetmiyor diye düşünmesini istememesi olduğunu söyledi. Bezgin bir halde şunları yazdı:

> Sevgili Nathan, balo vermeye mecburum çünkü herkes iflas ettiğimi söylüyor. İnsanlar geçen kış yaptığım gibi üç dört balo tertip etmeme alışık olduğundan eğer yapmazsam dilleri durmaz ve açıkçası Fransızlar berbat insanlar. Haftaya karnaval var ve daha başlamadan bitse de kurtulsam diyorum. İnan bana hiç istemiyorum ama dünyaya gösteriş yapabilmek için buna mecburum.

Altı sene sonra, 1830 devrim krizi akabinde, Charlotte amcasının iktisadi başarısı ile sosyal yönü arasında benzer bir bağlantı kurdu: Betty "âdet haline gelen baloları düzenleyemeyecek kadar yorgun olsa da, rentelerin fiyatları yükselmeye devam ettiğinden James yine de düzenlemeye meyilli." Göreceğimiz üzere, balo düzenlemek James'in Paris sosyetesine 1830'daki mali ve siyasi fırtınayı sağ salim atlattığını göstermesinin önemli yollarından biriydi.

Paye Kapma "telaşı"

Rothschildlerin, Restorasyon Avrupa'sında, ne kadar zengin olurlarsa olsunlar, Yahudilerin önüne konan sosyal mânialarını aşmak için başvurdukları tek yöntem parti vermek değildi. Sosyal dünyada rütbe ve makam hâlâ önemli olduğundan, onlar da kendileri için resmî itibar simgeleri elde etmeye koyuldular. Bunun ne kadar kolay olduğunu fark etmeleri belki de ihya edilen Metternich rejiminin kırılganlığına dalaletti: Bölümün başında anlatılan "Yahudi baron" hikâyesinin asıl manası da budur.

Rothschildlerin 1817 gibi erken bir tarihte İmparator II. François'dan asil payesi almaları belki de bu hakikatin en büyük göstergesidir. Bunu sağlayan kişiler Avusturya hazinesi yetkilisi Schwinner, maliye nazırı Stadion ve Metternich olup onların gözünde bu, Avusturya'ya yapılan İngiltere tahsisatlarıyla Fransa tazminatları ödemelerinde Rothschildlerin üstlendiği rolün karşılığında onlara verilen bir mükâfattı. Haliyle bunun ehemmiyetini fazla abartmamak gerekir. Rothschildler bu şekilde taltif edilen ilk aile değildi: başka altı aile daha asil ilan edilmişti (gerçi diğerleri 1848'e kadar Hristiyan olmuştu). Habsburg imparatoru tarafından asil ilan edilmek, iki nesil sonra Nathan'ın torunu Natty Rothschild'e Kraliçe Victoria tarafından kalıtsal asalet unvanı verildiği zamankinin aksine, o kişinin sosyal konumunun

yükseldiği manasına gelmiyordu. Avusturya parası gibi Avusturya asaleti de Britanya muadili karşısında değer kaybetmişti. Diğer taraftan, asil ilan edilmek kardeşlere üç mühim fayda sağladı: İsimlerinin başına "von" eki geldi (Fransa ve İngiltere'de "de" eki), bir aile armaları oldu (gerçi başta ümit ettikleri gibi heybetli bir tasarım olmadı) ve 1822'de "Freiherr" (Fransa ve İngiltere'de "Baron") unvanına sahip oldular.[3]

1814 sonrasında Rothschildlerin sosyal sınıf atlama yönündeki edinimleribununla sınırlı kalmadı. Babalarının geçmişte *Hoffaktor* ve mümkün olduğu kadar çok saraydan saray bankacısı unvanını elde ederek itibarını artırmaya çalışması gibi, oğulları ve torunları da ailenin eski dostu Hesse-Kassel Elektörü'nden, sonra da Prusya kralından kendilerini "Mali Müşavir" olarak tayin etmelerini istediler. Bu unvanlar tümüyle onursal olsa da, etkinliklerde bir üniforma, saray etkinliklerinde bir tür *sine qua non* giymelerine imkân verdiğinden, sosyal açıdan da işlevseldi. Nathan'ın 1820'de kazandığı Avusturya konsolosu ile o ve James'in Napoli krizi esnasında verdikleri mali destekten ötürü 1821-22 senelerinde aldıkları başkonsolos payelerinin ehemmiyeti de çok farklı olmamakla birlikte, kavramsal olarak Britanya ve Fransa'da Habsburg ticari menfaatlerini korumakla yükümlü hale de gelmiş oldular. Rothschildlerin bu tür üniformaları nasıl maharetle kullandığını pek çok muasır kaynaktan anlamak mümkündür. 1817 gibi erken bir tarihte Carl, Hesse Harp Okulu'nun donanma ve altın rengi üniformasını giymek için izin almaya çalışmıştı. 1825 tarihinde X. Charles'ın Rheims'deki tahta çıkış töreninde James kırmızı konsolos kıyafetiyle görülmüştü. İki sene sonra genç Charles Bocher onu Tuileries Sarayı'ndan altın rengi apoletleri olan kırmızı ceketiyle çıkarken gördüğünde bir İngiliz generaliyle karıştırmıştı.

Üniforma iyi bir şeydi; fakat madalyaları, şeritleri ve sırmaları olan bir üniforma çok daha iyiydi. 1814 sonrası kardeşler bu tür şeylere de merak sarmaya başladı. 1817 sonunda, Prusya Sarayı'nda göğsünde bir şey olmayan iki kişiden biri olduğunu fark eden Carl'a, Prusya şansölyesi Hardenberg tarafından halkın huzurunda şerit takıldı. Bir sene sonra Darmstadt grandükü, James'i

3 Salomon hanedan armasının başlangıçta şöyle olması tasarlandı: ilk çeyrek veya arka planı kırmızı olan siyah bir kartal; ikinci çeyrek kırmızı, şaha kalkmış bir leopar; üçüncü çeyrek şaha kalkmış bir aslan; dördüncü çeyrek, gök mavisi, beş ok tutan bir kol. Armanın ortası kırmızı. Sağ el desteği sadakatin simgesi olan tazı; sol destek dindarlık ve huzurun simgesi leylek. Bunun üzerinde de yedi uçlu bir taçla şaha kalkmış bir aslan. Bu tasarım Viyana'daki teşrifatçılar tarafından değiştirildi: nihai şeklinde sadece bir kartalla dört ok tutan bir el vardı; destek kolları olmayıp kalkanın üzerinde de bir miğfer, üç uçlu bir taç ve diğer bir kartal bulunuyordu. 1818 senesinde Nathan adına kaydedilen tasarım bundan biraz farklıdır: şaha kalkmış mavi aslan aşağı doğru duran beş oku tutuyor; tepede ise kırmızı bir çelenk ve yarım ermine bir aslan pençelerinde beş ok tutuyor. "Concordia, integritas, industria" sloganı daha sonra eklendi.

bir nişanla taltif etti. 1822 senesindeki Verona Kongresi'nde çar James'le Salomon'a St. Vladimir nişanı taktığında, Salomon –Gentz vasıtasıyla– bunun Alman basınında haber yapılmasını sağladı. Bir sene sonra James sahip olduklarına Fransız Lejyonu Şövalye Haçı nişanını da ekledi (ama ancak 1841'de lejyonun tam üyesi olabildi). 1827'ye gelindiğinde Salomon, Parma düşesine olan hizmetlerinden ötürü kendi kâtibi Leopold Wertheimstein'a bile nişan verilmesini isteyebilecek seviyeye gelmişti. 1834 senesinde Nat, İstanbul'a gittiğinde –bunu yapan ilk Rothschild'di– yeni ve egzotik bir ortamda bulunma ihtimalinin neden olduğu heyecanı gizleyemedi:

> Sultanın huzuruna çıkmanın nasıl bir his olduğunu bilemezsiniz, sarayda nazır rütbesinden daha aşağısına sahip birinin bulunmasına izin verilmez fakat ben kendimi bir büyükelçi mertebesinde görüyorum... Dolayısıyla da en mükemmel şekilde ağırlanmayı hak ediyorum. Sultan memnuniyetinin bir nişanesi olarak bir hediye vermeye niyetli olduğunu ima etse de, bu bir yüzük mü, enfiye kutusu mu, yoksa bir nişan mı olacak bilemiyorum –umarım sonuncusudur. Onlara beni en çok memnun edecek hediyenin bir elmas hilal olduğunu fazlasıyla ima ettim.

Mektubundan da anlaşıldığı üzere yüzük ya da enfiye kutusu gibi hanedan hediyeleri kötü olmasa da ikinci sıradaydı.

Rothschildlerin unvan ve nişan takıntısı genelde bir tür zaaf olarak kabul edilir: Capefigue'in tabiriyle, bu şekilde asilleri taklit etmeye kalkmak "zayıflıktır." Yerleşik soyluların bunu böyle gördüğüne şüphe yoktur. Metternich onların "kibre kapıldığından ve paye ve nişan derdine düştüğünden" şüphelenirken, başta Heine olmak üzere Restorasyon rejiminin muhalifleri de onların asilzade âdetlerine olan bu takıntılarıyla dalga geçti.[4] Gerçi kardeşler de özelde bu âdetleri fazla ciddiye almıyordu. Carl'ın tabiriyle hanedan arması "tıpkı üniforma gibi düzenbazlığın bir parçasıydı." James özelden "Eğer bir nazırla görüşmeye gideceksen tıpkı düğüne gidecekmiş gibi hazırlanman gerekir" diye dalga geçti. Kardeşler arada bir kendi unvanlarıyla bile dalga geçmekten geri kalmadı: mesela Carl bir mektubunda "James de Rothschild, Hristiyan Köleleri Azat Etme Cemiyeti Şövalyesi (metinden aynen), Hesse Elektörü'nün Mali Danışmanı vs. vs." yazdı. Danimarka kralı onu "bir unvan ister mi diye sormak için" davet ettiğinde "Bu kadar unvanı ne yapacağız?" diye cevap verdi. Nitekim Hesse-Kassel Elektörü "askerlerin taktığı türden kurdeleli bir

4 "Lucca Hamamı'nda" Salomon'un evindeki bir balo tasvir edilir: "Yıldızlara ve nişanlara bak! Şahin Nişanı, Altın Yapağı Nişanı, Aslan Nişanı, Kartal Nişanı –hatta ufacık bir çocuk da Fil Nişanı takmış." Macaulay "Yahudi'yle" (yani Nathan'la) yemek yediğinde "bir iki ecnebi nişanı hariç ne bir yıldız ne de benzerini göremedi, ki bu da genelde ceplerine bakmayı aklına getirirdi."

toka" teklif ettiğinde, kendine layık görmeyip reddetti. Rothschildler rütbe ve paye elde edebilmek için fazladan para harcamaya da hevesli değildi: Nat, Avusturya hükümetinin kardeşi Lionel'e bir konsolos sekreteri –şirkete senelik maliyeti 500 pound– tahsis etmeyi istediğini duyunca köpürdü: "Benim gözümde, değil her dediğime itiraz edecek herifin biri, konsolosluğun tamamı senede 500 pound etmez... Avusturya konsolosu olmak için kim senede 500 pound öder çok merak ediyorum." Ailenin pek çok açıdan bu tür şeylere en düşkün olan üyesi Amschel bile haddini bilirdi. 1814'te şunları söyledi: "Eğer sürekli başkalarının bizim hakkımızda ne düşündüğünü merak edip durursak, elimizde dünya kadar nişan olur ama tek kuruşumuz kalmaz. Nihayetinde de ne övgü, ne nişan ne de para kalır." Ona göre "en büyük nişan, Tanrı'nın izniyle sakin bir hayat" sürmekti.

Bu tür payeleri elde etmeye çalışmalarının iki nedeni vardı. İlki, gördüğümüz üzere, ortakların iktidar merkezlerine yakınlaşmasını sağlamaktı. İkincisiyse unvan ve diğer payelerin "milletleri –Yani Avrupa Yahudileri– için bir imtiyaz nişanesi" olmalarıydı. Rothschildlerin asil ilan edilmesi, Frankfurt'ta Yahudilere eski tahditlerin tatbikinde ısrar edenlere atılmış bir tokat olarak algılandı. "Eğer Bir Yahudi baronsa her Yahudi barondur": Judengasse'de böyle demeye başlamışlardı. Benzer şekilde, Nathan'ın Londra'daki Avusturya konsolosu tayin edilmesi Carl'a göre "Yahudiler açısından hayırlı bir hadiseydi." Kardeşler, Hristiyan alametleri –aziz isimleri veya haç –taşıyan nişanlarla taltif ediliyor olsalar da, buna zafer gözüyle bakıldı. Amschel bu tür nişanları kabul etmeye yanaşmıyordu ama Carl 1832 senesinde Papa XVI. Gregory'den yeni çıkarılan St. George Nişanı'nı memnuniyetle kabul ederken, üç sene sonra da Lionel, İspanya kraliçesinden Isabella Nişanı aldı. Heine bu nişanın aslında "Yahudi ve Müslümanların İspanya'dan kovuluşunu kutlamak için" çıkarıldığını hatırlattı; "Herr von Shylock zu Paris'in Hristiyanlığın en kudretli baronu" olarak kabul edilmesi ne kadar acı. Gerçekten de bu durum Avusturyalı baron Kübeck gibi Hristiyan yorumcuları çok rahatsız etti:

> Papa hazretleri, Rothschild ailesinin bir mensubunu huzuruna kabul ederek, İsa'nın yeryüzündeki temsilcisine yaraşır bir müsamahayla, İsa'yı öldürenlerin torunlarından birini yeni çıkarılan St. George Nişanı'nın kurdele ve yıldızıyla taltif edip bunun mukabilinde de ayağı yerine elinin öpülmesine müsaade etti. Ve Rothschild hâlâ Hristiyan olmayı reddediyor.

Bu açıdan bakıldığında belki de anlaması en zor olan şey, Nathan'ın hâlâ bu tür payelerin kıymetinden şüphe ediyor oluşuydu. Mesela mektuplardan anlaşıldığına göre 1815 veya 1816 senesinde kendisine şövalyelik (ya da James'in yazdığı şekliyle "night-hood") teklif edildiğinde reddetmişti. Birisi Carl'a

kardeşinin bunun kabul ettiği iddiasını dile getirse de, onun "sadeliği sevdiği gerekçesiyle" iddiayi kabul etmeyi reddetti. 1816'daki asil ilan etme furyası nasılsa Nathan'ı es geçmişti ve onaylanan hanedan armasında beş yerine dört ok bulunur. Dahası, kardeşleri ve büyük oğlundan farklı olarak "baron" unvanını ya da "de" ön ekini de nadiren kullandı. Sosyal çevresi nedeniyle mi böyle yapmıştı, yoksa Corti'nin iddia ettiği şekilde halkın nazarında muhafazakâr Avusturya ile bir tutulmak istemediği için mi?[5] Mace daha makul bir açıklaması olduğunu söyler: Nathan 1818 senesinde arma sahibi olma hakkını elde etse de (yani beşinci ok olması yasal hale gelmişti), 1825'te Avusturya unvanının kaydı için Kraliyet Arma Koleji'ne başvurduğunda geri çevrildi – muhtemelen kraliyet patent onayı mektubunu sadece sekiz sene önce aldığı için. Fakat Amschel'e göre bunun bir nedeni de Nathan'ın "asil olmak istememesiydi." Bu yüzden Nathan 1818 senesinde bir Prusya madalyasını reddettiğinde, madalyanın kendisi yerine Salomon'a verilmesini teklif etti çünkü: "Londra'da bu tür şeylerin bir faydası yok ama kardeşim kurdelelere bayılır ve herkesin kendini bu tür şeylerle süslemeye meraklı olduğu Paris'te bir baron olarak kalmaya da niyetlidir." James de başlangıçta kendine "de Rothschild" demeye pek hevesli değildi. 1816'da kardeşlerine "Tüccar kalmaya devam edelim" dedi. "Bu tür unvanlara sahip olup özel hayat haricinde kullanmamak çok güzel bir şey." Maliye nazırından gelen olumlu bir iş mektubu "tüm asalet unvanlarından" daha kıymetliydi.

James'in bu tutukluğu çabucak kaybolup giderken, Nathan'ın asalet unvanlarına duyduğu nefret aynen devam etti, hatta daha da arttı. 1827'de Prens Pückler İngiltere'deki Rothschildleri ziyaret ettiğinde, akşam yemeğinden sonra kendisine tuhaf bir gösteri sergilendi. Çakırkeyif olduğu anlaşılan Nathan "arkadaşı M(etternich'in) Viyana'dan gönderdiğini söylediği yeni Avusturya konsolosu üniformasını giydi":

> Bize [üniformayı] gösterdi ve hatta ayna karşısında deneyip sonra da giymesi için onu ikna etmemize razı oldu. Bir başladı mı nerede duracağını bilmediğinden diğer muhteşem saray kıyafetlerinin de getirilmesini istedi ve sahnedeymiş gibi birkaç kez üzerini değiştirdi...
>
> Normalde gayet ağırbaşlı olan bu iş adamının saray erkânını taklit edip eğilip bükülerek şekilden şekle girmesi ve kahkahalarımızdan zerre kadar rahatsız olmaması son derece acayip bir durum olup N. M. R.'nin canı istediğinde her kılığa girebileceğini anlamamızı sağladı; beş altı kadeh şarabın da yardımıyla saraydakileri bile gölgede bırakabilir.

5 Nathan'ın torunu Britanya asilzadesi olurken "de" ekini kullanmayınca torunları da bunu devam ettirdi–günümüzde hem "Rothschild" hem de "de Rothschild" isimlerinin bulunma nedeni budur.

Pückler'in karmaşık hislerinden de anlaşıldığı üzere bu, Nathan'ın *épater l'aristocratie'ye* bildik bir yaklaşımıydı. Kimi zaman her zamanki kıyafetinin yerine eski düzenin şatafatlı giysilerini tercih etse de, onları şık kıyafetlerden öte bir şey olarak görmezdi. Bu canlı sahne –çakırkeyif bir Yahudi bankacının züğürt bir prensin huzurunda Habsburg İmparatorluğu'nun diplomasi âdetleriyle dalga geçmesi– Rothschildlerin Restorasyon sosyal düzenine bakışlarının tutarsızlığını çok güzel özetlemektedir.

"Düzgün Tahsil"

Kültürsüz olarak adları çıkmış olmasına rağmen genç Rothschild kardeşler günümüzde "yüksek kültür" –o dönemde müzik, drama, kitap ve resmin serbestçe üretimi ve tüketimi nedeniyle "kamusal alanın" hızlı değiştiği hesaba katılırsa, bu hatalı bir isimlendirme olur– diyebileceğimiz şeye az çok merak sarmışlardı. Bu merak kısmen yukarıda zikrettiğimiz yaşam tarzı değişikliğinin kaçınılmaz sonucuydu: Odalarını resim ve süs eşyalarıyla donatmadan büyük bir eve sahip olmak kolay değildi. Aynı zamanda sosyetenin üyeleriyle siyaset ve para haricinde bir mevzuda muhabbet edebilmek için meşhur ressam, bestekâr ve yazarlara dair en azından temel bilgiye sahip olmak zaruriydi. Yine de meşgul orta yaşlı bankacılardan (James haricinde tüm kardeşler 1820'de kırk yaşını geçmişti) matah sanat talebesi çıkmazdı. Babalarından antika *objets d'art*'ları takdir etmeyi öğrendikleri doğruydu ve gözde siyasetçilerine hangi hediyeyi göndereceklerini iyi bilirlerdi. Sör William Beechley, Louis Amié Grosclaude ve Moritz Daniel Oppenheim gibi mümtaz ressamlara kendilerinin, eşlerinin ve çocuklarının resimlerini yaptırdılar.[6] Hem Frankfurt hem de Paris'teki tiyatroda kendilerine tahsis edilmiş locaları vardı. Fakat kendisi meraklı olduğu için sanatla ilgilenen tek ikinci nesil üyesi James'ti. Mesela yirmili yaşlarındayken Schiller ile Goethe okumuş ve 1820'lerde aylığı beş franga Allard isminde bir ressam tutarken, *Courrier des Spectacles* ve *Journal des Theatres* yayınlarına da abone olmuştu.

Malumu burada ilan etmek yerinde olur: Rothschild kardeşler gerçekten de kültürsüz olsalardı, çocuklarının bu seviyede bir eğitim almasına zahmet etmezlerdi. Elbette Nathan çocuklarının "akıllarını, kalplerini, ruhlarını, vücutlarını ve her şeylerini işe adamalarını" istemişti; bu çok yanlış anlaşılan cümleyi sarf ettiği dönemde biri haricinde tüm çocukları tahsilini tamamlamış ve birkaç senedir şirkette çalışmakla meşguldü. O ve kardeşleri yüksek eğitimle başarılı ticaret çıraklığı arasında bir çatışma olabileceğini de fark etmişti. Salomon, on beş yaşındaki Anselm'in istikbalinin ne olacağını kara

6 Nathan'ın sahip olduğu diğer tablolar, Avusturya imparatoru I. Francis, Prusya kralı III. Wilhelm, Hollanda kralı I. William, Portekiz kralı VI. John ve Prens Pückler'in gözüyle Rus Çariçesi Alexandra gibi hükümdar müşterilerine aittir.

kara düşünürken Carl şunları söyledi: "Bence iki seneden daha fazla okumasına izin verme... Böylece on yedi yaşına geldiğinde işe başlamış olur. Aksi takdirde kendini bu işe adayamaz." Nathan'ın oğulları içerisinde üniversite tahsili yapan tek kişi olan Mayer'in müteakip ticaret hayatının da gösterdiği üzere bu tahlil fazlasıyla yerindeydi. Fakat kardeşlerden hiçbirinin başarılı bir meslek hayatıyla ortaöğretimin çelişeceğine dair bir endişesi yoktu. Nitekim eğitimi meslek hayatı için zaruri bir hazırlık olarak görüyorlardı. Üstelik üçüncü neslin erkek Rothschildlerine, Carl'ın eğitimlerini bırakıp muhasebe ofisinde çalışmaya başlamalarını tavsiye ettiği süreden daha fazla zaman tanındı. İsminin ilk kez iş mektuplarında görünmeye başladığı tarihi esas kabul edersek, Anselm'in şirketin yönetiminde ancak yirmi üç yaşından sonra önemli bir rol üstlenmeye başladığını söyleyebiliriz (gerçi bir sene önce ortak olarak kabul edilmiş olup muhtemelen babası adına kayıtlara geçmeyen rutin görevler yapmıştı). Lionel ilk kez iş mektupları alıp göndermeye başladığında yirmi yaşındaydı; Anthony ile Nat on sekiz, Mayer de yirmi bir yaşındaydı. Carl'ın oğullarından hiçbirinin adı yirmi yaşından önce şirket yazışmalarında geçmez; dindar Wilhelm Carl'a da yirmi dört yaşına gelene kadar başında birisi olmadan tek başına iş yapabilecek seviyede biri gözüyle bakılmadı. James'in oğulları Alphonse ile Gustave kendi iş mektuplarını göndermeye başladıklarında on dokuz yaşındaydılar. Anne babalarının en iyi çıraklığın yaparak öğrenmek olduğunu esas kabul ettiklerini göz önüne alırsak, üçüncü nesil mensuplarının kayıtlarda görünmelerinden çok daha önce çalışmaya başladıklarını varsaymamız için bir neden yoktur.

Her hâlükârda yaşlı Rothschildlerin, çocuklarına kendilerinin çocukluklarında maruz kaldıkları mahrumiyetleri ve meşakkatleri yaşatmak gibi bir niyeti yoktu. Anselm'in annesi oğlunun erkenden mektup yazmaya başlamasından sadece iş hayatında işine yarayacağı için gurur duymuyordu; o ve kız kardeşinin sırf kendileri için "iyi bir eğitim" almalarını arzu etmişti. *Bildung*'un muasır olgularının onun üzerindeki tesirini 1820 senesinde kocasına yazdığı bir mektuptan (artık ergen olan oğlundan gelen diğer bir mektupla birlikte göndermişti) anlamak mümkündür: "Bana çok yakın, tatlı ve güzel bir çocuk. Sevgili kocacığım, böyle olduğu için de çok memnunum çünkü en başından beri çocuklarımın hakiki, en samimi hislerini benimle paylaşmasını temenni etmiştim; bunda da muvaffak oldum –daha doğrusu olduk." Nathan'ın çocuklarına yaklaşımı bu derece duygusal değildi. İşten sonra onlarla oynayıp onların (bir arkadaşının anlattığı üzere) "at gibi sırtına binmelerine izin verirdi." Bir keresinde kendini at olmaya o derece kaptırdı ki, hoplayıp zıplarken omzunu çıkardı. Dört beyaz keçinin çektiği minyatür bir araba alıp onları Stamford Hill'deki bahçede dolaştırdı. 1821'de William Armfield Hobday tarafından resmedilen aile –günümüzde de göründüğü gibi– gayet mutlu

görünüyordu: Solda üç yaşındaki Mayer babasının elindeki mektubu almaya çalışıyor; Hannah Mayer bonesini Charlotte'un ayağının dibine düşürmüş; daha büyük olan çocuklar da Lionel'in şapkasını kemiren köpeklerini beyhude yere zapt etmeye çalışıyorlar. Sandalyesinde arkasına yaslanıp bacak bacak üzerine atmış olan aile babasının yüzünde hafif bir tebessüm olmasına şaşmamak gerek.[7] Büyürken de onlarla ilgilenmeye –hatta onları şımartmaya– devam etti. Hannah Mayer on yedi yaşına geldiğinde Brighton'da hayatın tadını çıkarıp ilk portresi için poz veriyordu. Thomas Fowell Buxton bir sene sonra Anthony ile görüşmesini şöyle anlattı: "O çoktan iyi bir avcı olmuş ve babası dilediği atı almasına izin veriyor. Birinci sınıf bir Arap atı almak için Fas imparatoruna müracaat etmiş. İmparator ona harika bir tane gönderse de at İngiltere'ye geldiğinde ölmüş. Zavallı genç çok üzülmüş çünkü bu 'başına gelen en büyük talihsizlikmiş'."

Disraeli, *Coningsby*'de genç Sidonia'yı modern eğitimin timsali olarak gösterdi:

> Üniversitelere ve mekteplere alınmadı. Oysaki o üniversite ve mektepler kadim felsefeye dair sahip oldukları bilgiyi onun atalarının öğrenim ve teşebbüslerine borçlular. Genç Sidonia hocası bakımından çok şanslı... Neredeyse içgüdüsel bir maharetle matematiğin en büyük gizemlerine nüfuz edebiliyor... Çağdaş dilleri erkenden öğrenebilmesinde konumunun da büyük katkısı oldu... On dokuz yaşındayken Sidonia... umumi Avrupa lisanlarına hâkim olmuştu... On yedisinde... seyahate başladı. Bir süre Almanya'da kalıp oradan İtalya'ya giderek Napoli'ye yerleşti...

Bu anlatılan, Lionel ile kardeşlerinin ve kuzenlerinin aldığı eğitimden çok da farklı değildi. Montefiorelerden biri 1815'te Lionel ile Anthony'nin ilk öğretmenlerinden alındığından bahsetti: "Yüksek bir Polonya şapkası takan ve sınıfta elinde sopayla dolaşırken hışımla ayağındaki Wellington botlara vuran bir Polonyalı." Onun yerine anne babası ve bazı arkadaşları "Barrow ve Lousada muhasebe ofislerinde muhasebecilik yapmış olan Garcia'dan Peckham'da daha seçkin bir akademi kurmasını istediler ve Lionel ile Anthony... oraya gönderildi." Gözde müfredat klasik olmayıp çağdaştı ve bu temayül 1827'de bir tür yeni Avrupa turu gereken zamana kadar da devam etti. On dokuz ve on yedi yaşlarında olan iki genç, klasikçilerin tercih ettiği İtalya'ya değil de Almanya'ya, önemli yerleri görmeleri için gönderildi. Hocaları John Darby'nin refakatinde

7 *The Family of W. N.* (metinden aynen) *Rothschild, Consul General of his Austrian Majesty at the British Court* Nathan'ın Avusturya başkonsolosu olması şerefine yapıldı. Bu eser için Hobday'a 1000 pound ödenip eser 1821'de Kraliyet Akademisi'nde sergilendikten sonra önce Avusturya Sefaretine asılıp sonra Gunnersbury'ye gönderildi. Günümüzde New Court'taki N. M. Rothschild & Sons'ın ana salonunda görmek mümkündür.

Frankfurt'tan Saksonya'nın başlıca şehirlerine geçip sonra da Prag ve Viyana'ya uğradıktan sonra Baden ve Strasburg üzerinden geri döndüler. (Prusya'ya kasten uğramasalar da Göttingen Üniversitesi'ni ziyaret etmek için Hannover'e gittikleri anlaşılıyor.) Amacın Alman *Kultur*'una dair bir fikir edinmek olduğu açıktı: Kardeşler sayısız sanat galerisi ve saraya ek olarak ihtiyar Goethe'ye de uğrayıp hürmetlerini sundular.

Ancak bu seyahatten sonra Lionel ile Anthony'nin aklını işe vermesi beklendi: Ocak 1829'da Frankfurt şubesindeki muhasebecilerden birine Anthony'nin muhasebe bilgisini bir bankacı seviyesine çıkarması görevi tevdi edildi. Yeni hoca Nathan'a "Durmadan ona tüm aritmetik problemlerini anlattım" dedi. "Zekâsının keskin olduğunu ve ona öğrettiklerimden istifade edeceğini gördüğüme memnun oldum. Genç barona zamanla aritmetik sanatı bilgisi öğretecek, döviz kuru arbitrajı ve muhasebede yapılan tüm işlemleri anlatacağım."

Nathan'ın oğullarının Frankfurt'a düzenlediğine benzer ziyaretlerin İngiliz-Alman ebeveynlik rekabetini de körüklediği açıktır. 1831'de Charlotte annesi Hannah'ya mektup gönderip şunları söyledi: "Lütfen mümkünse (Mayer), Bayan S(alomon) de R(othschild)'e Almanca, eğer olmazsa en iyi İngilizcesiyle bir mektup yazsın. Charles Amca'nın çocukları (Mayer Carl ile Wilhelm Carl) çok iyi yazıyor ve mutlaka mukayese edilecekler." Dört sene sonra Almanya'yı ziyaret sırası İngiliz Mayer'e geldi; fakat bu, abilerinin yaptığından daha akademik bir ziyaret oldu. Leipzig Üniversitesi'nde hocası Schlemmer ile birkaç ay eğitim gördükten sonra Heidelberg'e gitti. Bu şekilde, üniversiteye giden ilk Rothschild olan ve Berlin'de okurken "fenne merak salan" Anselm'in adımlarını takip ediyordu. Bilahare İngiltere'ye dönüp Cambridge'de okuyacak Rothschildlerin ilki oldu –önce Magdalene'de, sonra da oranın şapele gitmesi ısrarı üzerine (talebeler için hâlâ mecburiydi) daha büyük ve serbest olan Trinity'de. (Oxford ihtimal dâhilinde değildi çünkü girebilmek için otuz dokuz maddenin onaylanması gerekiyordu; buna mukabil Cambridge'de Yahudi ve non-conformistler okuyabilirken derece ya da burs alamaz ve derneklere üye olamazlardı.)[8]

Geride kalmak istemeyen Carl'ın Göttingen'e gönderdiği oğlu Mayer Carl orada hukuk okuduktan sonra Berlin'e gidip önde gelen Alman hukukçu Friedrich Karl von Savigny ve çağının önemli tarihçilerinden Leopold von Ranke'nin verdiği derslere katıldı. Kardeşi Wilhelm Carl da çok sıkı bir ortaöğretime tabii tutuldu: On beş yaşında Fransız fizyolog Henri Blanvalet başkanlığındaki bir grup hocadan beş lisan ve beş fen kolu dâhil olmak üzere

8 Hannah da 1841'de oraya gittiğinde ortamın daha az müsamahakâr olduğunu gördü: "Prorestan haricindekilerin rahat edemeyeceği kadar katı bir yer. İncil ve diğer dini kitaplar otelin kaldığımız odalarına konmuş olsa da sakinleri medeni ve alakadar."

yirmi beş farklı dalda eğitim alıyordu. Dinî ortodoksluğa kayması kısmen bu derece ağır bir eğitime verilmiş bir tepki olabilir. James'in oğullarının tahsilinin de geri kalır yanı yoktu. Alphonse, Collège Buorbon'da (daha sonra Lycée Condorcet) okurken, ileride Ecole Normale müdürü ve Académie Française mensubu olacak Désiré Nisard'dan da özel ders aldı. İyi bir eğitim alanlar sadece Rothschild erkekleri değildi. Resmî eğitimi hakkında çok az şey bilsek de Carl'ın kızı Charlotte –belki de üçüncü nesil Rothschildlerin en zekisiydi– zarif İngilizce mektupları ve tutkulu Almanca günlüklerine bakılırsa son derece eğitimli bir kadındı.

Eğer tüm bunları büyük münevverler yetiştirmek için yapsalardı o zaman başarısız olduklarına hükmedebilirdik: Charlotte haricinde üçüncü nesilden akademik kafaya sahip hiç kimse çıkmadı. Fakat maksatları –bankacı olarak çalışma heveslerini kaybetmeden– Avrupa sosyetesine babalarından daha iyi intibak edebilecek erkekler ve kadınlar yetiştirmekti. Bu bakımdan üçüncü nesil Rothschildlerin eğitim sürecinin başarıyla sonuçlandığını söyleyebiliriz. Mayer Amschel'in torunları artık yarım yamalak Judengasse Almancasıyla konuşmuyordu: Castellane, Betty'nin Yahudi aksanından değil de *Almanca* aksanından rahatsız olmuştu ve muasırlarından hiçbiri Nathan'ın oğullarının konuştuğu İngilizcede herhangi bir acayiplik sezmemişti. Genç Rothschildler mektuplarını da babaları gibi İbranice harfleri kullanarak yazmıyordu: Salomon ile Carl'ın oğulları böyle yapmaya devam etse de, İngiltere ve Fransa Rothschildlerinin üçüncü nesli bunu bıraktı (gerçi *Judendeutsch*'u rahatlıkla okuyabiliyorlardı). Nitekim 1820 sonlarından itibaren beş şube çok lisanlı olarak çalışmaya devam etti ve her ortak kendi ana diliyle yazıp arada bir çalıştığı yerin ya da gönderdiği adresin lisanını tercih etti. Mektuplardan anladığımız üzere üçüncü nesil, İngilizce, Almanca ve Fransızcayı asilzade muadilleri gibi, hatta kimi zaman onlardan da daha iyi yazabiliyordu. Üstelik kültürel zevklerinin gelenekselliği de hocalarının işlerini hakkıyla yaptığını gösteriyordu. Scott'ın romanlarını, Meyerbeer operalarını, Murillo tablolarını ve Marie Antoinette mobilyalarını beğeniyorlardı. Ayrıca sosyetenin hobileriyle kötü huylarını da kapmışlardı: at binme, tilki ve geyik avı, at yarışı bahsi, sigara ve kaliteli şarap içme ve zamparalık. Birbirlerine isimler bile taktılar: Lionel "Rab", Anthony "Billy" ya da "Fat Bill" ve Mayer de "Muffy" ya da "Tup" oldu. Yüz şekilleri haricinde Frankfurt gettosunun tüm fiziki izleri silinmişti –bu açıdan aile üyelerinin çoğunun, özellikle de James'in muhalif karikatüristlerin Yahudi klişeleriyle pek bir alakası yoktu. O ve kardeşleri kolayca baron olmayı, kraliyet nişanı almayı, arsa sahibi olmayı ve etkinliklerin ev sahipliği yapmayı başarmıştı. Şimdi de üçüncü nesil Rothschildlerin daha müphem bir şey olmalarını sağlamaya çalışacaklardı: centilmen.

SEKİZ

Ani İhtilaller (1830-1833)

Avrupa'nın mevcut haline bakılırsa, eğer derhal ve kati bir şey yapılmazsa krallıklar ve onların tebaaları çok geçmeden Fransız İhtilali ve Napoléon hâkimiyetini bile gölgede bırakacak bir karmaşayla karşı karşıya kalacaklardır. Fikirler öyle hızlı değişiyor ki, cemiyetin eski kurallarının olageldiği biçimde devam etmesi mümkün değildir. Çağımızda yaşanan sanat ve fendeki misli görülmemiş terakki, eğer hata etmiyorsam, cihanın tüm içtimai nizamını umumiyetle herkesin lehine olacak biçimde kökünden değiştirecektir; fakat bir anda servetin ölçüsü olan parayı işlevsiz hale getirmesi de mümkündür. Belki de bundan böyle paranın mevcut içtimai kurallara göre sağladığı faydaları kaybetmeden Avrupa devletlerinde patlak vermesi an meselesi olan ani ihtilallerin nimetlerinden de benzer şekilde istifade etmemiz mümkün olacaktır.[1]

–ROBERT OWEN'DAN HANNAH ROTHSCHILD'E, TEMMUZ 1828

Temmuz 1830'da Fransa Kralı X. Charles parlamento muhalefeti ve Paris'teki sivil kargaşanın bileşimi neticesinde tahttan indirildi. Siyasi bir zincirleme tepkimeyle Brüksel, Varşova, Modena ve Bolonya'da; başta Brunswick, Hesse-Kassel ve Saksonya olmak üzere pek çok Alman devletinde ve Portekiz'de benzer rejim değişikleri (farklı seviyelerde şiddete başvurularak) ya da teşebbüsü gerçekleşti. Belçika, İtalya ve Polonya'da ihtilalciler anayasa reformu kadar yabancı işgalcilerden de kurtulmak istiyordu. Diğer yerlerde krallar devrilmeden anayasa ıslahatları tatbik edildi. Sadece İngiltere, İskoçya ve İrlanda'da değil –1830'daki ihtilalden bahsedilirken bazen unutulur– diğerlerinden farklı olarak kralın, IV. George'un zamansız ölümü yüzünden değiştiği Hannover'de de öyle olmuştu. Baden, Württemberg ve Bavyera'da idareciler liberallere taviz vermeye mecbur kaldılar. Siyasi istikrarsızlık Polonya ve İtalya'daki isyanların ezildiği ve Hollanda'nın Belçika'nın ayrılmasını kabule mecbur kaldığı 1832 tarihinde de sona ermedi. 1930'lu yılların sonlarına kadar Avrupa'da yeni kurulan siyasi düzenlerin istikrarına dair şüpheler varlığını korumaya devam etti.

1 Ütopyacı sosyalist Owen, Rothschildleri en az 1818'den beri tanıyordu.

Bu siyasi çalkantıları sağ salim atlatmaları nedeniyle, pek çok gözlemci, Byron ve diğerlerinin de daha önce şüphelendiği gibi Rothschildlerin en az borç verdikleri krallar kadar kudretli olduğuna hükmetti. Kasım 1931'de Ludwig Börne, Paris'ten gönderdiği onuncu bültende açıkça "Rothschild'i krallarla mukayese etti":

> Onlarla aynı seviyede olmamak onu hiç rahatsız etmemeli çünkü günümüzde Paris'teki kralın seviyesinin ne kadar düşük olduğunu ondan iyi kimse bilemez. Fakat krallara hürriyeti bastırma ve insanları mukavemet gösterme cesaretinden mahrum etme gücünü bahşeden devlet tahvilleri tümüyle onların elinde. Rothschild korkunun yüce rahibidir, sunağında hürriyet, vatanperverlik, haysiyet ve tüm insani değerlerin kurban edildiği Tanrıçadır. Rothschild elindeki tüm kâğıtları borsada bir saat içerisinde satarsa bu bahsettiklerimin hepsi cehennem çukurunda soluğu alır; sonra da benim kollarıma koşar ve onu nasıl bir kuvvetle bağrıma bastığımı hisseder.

Börne Ocak 1832 tarihli alaycı bülteninde şunu teklif etti:

> Yeni Fransa kralı Louis Philippe bir sene sonra hâlâ kralsa Rheims'taki St. Rémy'de değil de Paris'teki Notre Dame de la Bourse'ta taç giysin ve Rothschild'i de başpiskopos olarak tayin etsin. Taç giyme töreninden sonra âdet olduğu üzere güvercinler uçurulsun ve onlardan biri St. Helena'ya gidip Napoléon'un mezarı üzerine konsun ve gülerek ondan geriye kalanlara onun halefinin dün papa değil de bir Yahudi tarafından kral ilan edildiğini anlatsın; ayrıca mevcut Fransa hükümdarının "yüzde beşin imparatoru, yüzde üçün kralı, bankacıların ve simsarların hamisi" unvanını aldığını eklemeyi de ihmal etmesin.

Börne iki mektupta da Rothschildlerin muhafazakârları desteklediğinden dem vurmaya devam etti:

> Rothschildler beslendikleri ülkenin aleyhine servetlerine servet katmak için daima aynı oyunu oynarlar... Sermayedarlar bir milletin en büyük düşmanıdır. Hürriyetin temellerini zayıflatmak için onlar kadar emek harcayan yoktur, üstelik Rothschild gibi adamlar otokratlara sermayelerini borç vermemiş olsaydı, Avrupa'daki insanların büyük kesiminin günümüzde mutlak bir hürriyete sahip olacağı muhakkaktı.

Fakat Rothschildler açıkça liberal devrimin ürünü olan –gerçi Börne'ye göre o da yeterince liberal değildi– Louis Philippe rejimine hiç tereddüt etmeden mali destek verdiğinde Börne'nin tüm bu söyledikleri havada kaldı. Üstelik Rothschildler, Börne'nin de dediği gibi, 1820'lerin diğer bir liberal hedefi olan Yunanistan'ın bağımsız bir krallık olması için de borç vermişti. Hatta hangi

prensin Yunan kralı olması gerektiği mevzuunda bile söz sahibiydiler. ("M. de Rothschild, Hollanda prensi Frederik haricinde tüm Avrupa hükümdarlarının onun borç defterinde olduğunu fark edince, kendisinden borç istemeyen hükümdarın o borcu almaya en çok layık olan olduğunu söyledi.") Buna dayanarak Rothschildlerin Avrupa krallarını desteklemek yerine onların ayağını kaydırmaya çalıştığını söylemek daha doğru olur:

> Tüm taçlar şu anda olduğu gibi (Rothschildlerin) ayaklarının dibinde olacağına başlarında olsa tüm dünya açısından daha hayırlı olmaz mıydı? Rothschildler şimdilik tahtlara yerleşmemiş olsalar da, ne zaman bir taht boşalsa kimin o tahta çıkması gerektiği ilk onlara soruluyor... Tüm kralları azletsek ve onların yerine Rothschild ailesini oturtsak dünya çok daha güzel bir yer olmaz mıydı? Faydalarını bir tahayyül edin. Yeni hanedan hiç borç istemeyecek çünkü bunun nasıl bir şey olduğunu herkesten daha iyi bilecektir. Sadece bu bile tebaalarını her sene birkaç milyonluk yükten kurtarmalarına yeter.

Frankfurt Judengasse'de Löw Baruch olarak dünyaya gelen ve sadece Hristiyanlığı değil Alman milliyetçiliğini de benimsemiş olan Börne'nin Rothschildlerden nefret etmek için kendi şahsi ve karmaşık nedenleri vardı. İhtilaller çağında Rothschild kudretini hakkıyla takdir edebilmek için bir de Börne'nin dostu şair ve gazeteci Heinrich Heine'nin dediklerine kulak verelim. 1830'dan önce Heine, Rothschildlere diğer liberal eğilimli yazarlarla aynı gözle bakıyordu. Mesela kaleme aldığı "Seyahat Tabloları"nda "I. Rothschild" Wellington, Metternich ve Papa ile birlikte muhafazakârlığın kalelerinden biridir. Fakat bu tarihte dahi Heine, Rothschildler ile müesses nizam arasındaki ilişkinin tutarsızlığının farkındadır. "Lucca Hamamları"ndaki Yahudi Figaro karakteri Hirsch-Hyacinth, Nathan Rothschild'in nazırlarını kestiği zamanı anlatır:

> Bu, o yeşil koltuğunda sanki bir tahtta oturur gibi oturduğu zaman onun odasında vuku buldu. Çevresiyle maiyetiyle çevrili bir kral gibi konuşuyordu; onlara emirler yağdırıp dünyanın dört bir yanındaki krallara mektuplar gönderdi; tırnaklarını keserken aklımdan şunlar geçti: Şu anda elimde tuttuğum ayaklar tüm dünyayı elinde tutan adama ait. Demek ki artık ben de önemli biriyim: Eğer çok derin kesersem sinirlenir ve hıncını krallardan çıkarır. Hayatımın en önemli anı buydu.

Heine'ye göre Nathan zaten borç verdiği krallardan hıncını çıkarabilecek bir güce sahipti. Yine de onun Rothschildleri aşağı ve Yahudi kökenlerini hiç unutmadı. Nathan'ın Londra'daki bankası "rehineci" denerek yüceltilmiş ve Hirsch-Hyacinth Salomon'a eski bir piyango bileti satıcısı olarak takdim edildiğinde, Salomon onu akşam yemeğine davet ederken şunları söylemişti: "Ben

de ondan farklı değilim. Ben Rothschild piyangosunun mimarıyım." Hirsch-Hyacinth "Bana dengiymişim, sanki ben de bir familyoner'mişim (ganz famillionär) gibi davrandı" der. Heine burada girizgâh yaptığı meseleye ileride tekrar döndü: Muazzam servetlerine rağmen Rothschildler salt geleneksel sosyal hiyerarşinin desteği olmaktan çok uzaktılar.

Hirsch-Hyacinth Salomon tarafından verilen bir çocuk balosunu tasvir ederken, bir benzetmeyle aynı noktanın altı çizildi:

> Çocuklar şık kıyafetler giyip borç verme oyunu oynadılar. Kral gibi giyinmişlerdi, taçları başlarındaydı ama tıpkı ihtiyar Nathan Rothschild gibi giyinmiş bir de daha büyük çocuk vardı. Rolünü çok iyi oynadı, iki elini cebinde tutup paralarını şıngırdattı ve küçük krallardan biri ondan borç istediğinde kaşlarını çatıp başını iki yana salladı –sadece beyaz ceketli ve kırmızı pantolonlu küçük bir çocuğun (Avusturya) kibarca yanağını okşayıp onu methetti: "Sen benim evladım, evcil hayvanımsın ve seninle gurur duyuyorum; fakat kuzenin Michel (muhtemelen Almanya) benden uzak dursa iyi olur çünkü bir senede kazanacağından fazlasını bir günde harcayan ahmağın tekine tek kuruş vermem. İleride dünyayı karıştıracak ve benim işlerimi de berbat edecek." Hakkını teslim etmem gerek ki bu çocuk rolünü harika oynadı, bilhassa da gümüş zambaklı beyaz saten giymiş olan tombul çocuğun (Fransa) yürümesine yardım edip bir yandan da şunları söylerken: "Artık aklını başına topla, dürüst yoldan para kazan ve tekrar seni kovmalarına izin verme yoksa para kaybederim." İnanın Herr Doktor, o genci dinlemek büyük bir keyifti; gerçi diğer çocuklar da –hepsi birbirinden tatlıydı– rollerini çok iyi oynadılar, fakat pasta getirilince tümü en güzel dilimi kapmak için birbirine girip birbirlerinin başındaki taçları almaya çalıştılar..."

Bir kez daha Heine'nin Nathan'ı kendisinden borç almak isteyen bilumum hükümdarı hakir görmektedir: onların efendisidir. Yayımlanmamış bir bölümde Heine "aptal prensleri" benzer şekilde kendisinin de hakir gördüğünü söyleyerek devam etti: "Fakat Nathan Rothschild'in huzurunda korkuyla titrerim. Sen daha Jack Robinson diyemeden o odama birkaç kral, simsar ve polis gönderip beni kale zindanına attırır."

Lucca Hamamları'nın yayımlamamış bir bölümünde Heine, Rothschild kudretinin tabiatını daha hassasiyetle tahlil etmeye çalıştı. Burada, kısa vadede bunun muhafazakâr rejimlerin ayakta kalmasına yardımcı olduğunu kabul etti:

> Günümüzde siyasi iktisadı düşündüğümde, Rothschildlerin yardımı olmadan pek çok devletin iktisadi çaresizliğinin halkı düzeni bozmaya ya da mevcut nizamı ayakta tutan her şeyi yıkmaya teşvik etmeye kalkışacak yıkıcı ve bölücüler tarafından suiistimal edileceğini gittikçe daha iyi idrak ediyorum. İhtilalleri ekseriyetle para eksikliği tetikler; Rothschild sistemi

> buna engel olarak belki de Avrupa'da barışın sürmesine de hizmet etmektedir. Bu sistem ya da daha ziyade onun mucidi olan Nathan Rothschild hâlâ bu türden bir sulhun üzerinde durabileceği temel vazifesini görmektedir: geçmişte olduğu gibi bir devletin diğerine harp ilan etmesine mani olamaz fakat halkın müesses bir nizamı devirmesini zorlaştırır... Din artık devletler açısından halkın huzur içinde duracağının teminatı olma vasfını kaybetti; Rothschild kredi sistemi bu vazifeyi çok daha iyi yerine getirebilir.

Fakat Rothschild sistemi de kendi içerisinde devrimseldi:

> Dinin kaybetmiş olduğu ahlaki güç ya da iktidara haiz olup onun muadili olarak hareket etmesi mümkündür –gerçekten de aslında bu yeni bir dindir ve eski din ortadan kalkarken o günlük ibadetlerin muadillerini temin eder. Bu yeni dini yine bir Yahudi'nin icat etmiş olması çok tuhaf... Öldürülen Judaea en az ölmek üzere olan Nessus kadar kurnazdı. Nessus'un –kendi kanıyla- zehirlenmiş gömleği Romalı Herkül'ün takatini öyle bir tüketti ki, güçlü uzuvları tutmaz oldu, zırhı ve miğferi dermansız vücudundan düştü ve bir zaman cenk meydanlarını titreten sesi dua fısıltısı gibi çıkmaya başladı. Bin sene boyunca öldürücü bir ıstırap çeken Roma sonunda Yahudi zehriyle öldü.

Elbette bu fevkalade bölüm Heine'nin Yahudiliğe (o da Börne gibi Hristiyan olmuştu) karşı mütenakız tavrını gözler önüne sermektedir; diğer taraftan Rothschildlerin karşı devrimciden ziyade devrimci olduklarına dair "Ludwig Börne Layihası"nda (1840) geçen daha tutarlı tahlillerinin de öncüsü sayılırlar.

Burada, belki de muasır yorumcuların en ferasetlisi olduğunu gösteren Heine okuyucuyuçarpıcı bir ikilemle şaşırtır:

> Hiç kimse ihtilal için Rothschildlerden fazlasını yapmamıştır... Ve kulağa tuhaf geliyor olsa da, bankacıların kralları, hükümdarların para keselerinin sahipleri, Avrupa devletler sisteminin çökmesiyle mevcudiyetlerinin bile tehlikeye girmesi muhtemel olan Rothschildler her şeye rağmen zihinlerinde devrimci bir şuurla hareket etmektedir.

Ona göre James "ekonominin Nero'su ve borsalar dünyasının mutlak imparatorudur"; fakat selefi Roma İmparatoru Nero gibi o da "patrici imtiyazlarının yok edicisi ve yeni demokrasinin kurucusu" olacaktır.

Bunu takip eden izahat, Heine'nin James ile –Paris sokaklarında kol kola gezerlerken– yaptığı samimi bir sohbeti esas almaktadır; Heine'nin kendi cümlelerini başkasının ağzından söylüyor olması da mümkündür çünkü ciddiye alınamayacak derecede önceki varsayımlardan farklıdır. Heine'ye göre James, "devlet tahvili sistemi vasıtasıyla sosyal terakkinin temel şartlarını

yerine getirip ona giden yolu açışını ve yeni düzenin temelini atışını" açıkladı. Çünkü servetle toprak arasındaki bağı kesip mülk sahibi sınıfların Paris üzerinde odaklanmasına neden olan şey rente ve diğer hükümet tahvilleri şeklindeki menkullerin ortaya çıkmasıydı. "Böyle farklı kuvvetlerin müşterek bir zeminde bir araya gelmesi ve sosyal otorite ve entelektüellerin bu şekilde merkezileşmesinin ehemmiyeti uzun zamandan beri takdir edilmektedir. Çünkü Paris olmasaydı Fransa'da asla ihtilal olmazdı... Rente sistemi vasıtasıyla Paris çok daha süratli biçimde Paris haline geldi." Heine hız kesmeden devam eder:

> Rothschildlere baktığımda modern demokrasinin kurucusu olan en büyük devrimcileri görüyorum. Richelieu, Robespierre ve Rothschild bana göre üç teröristin ismidir ve eski aristokrasinin kademeli olarak ortadan kaldırılışını simgelerler. Richelieu, Robespierre ve Rothschild Avrupa'nın en korkutucu eşitlikçileridir. Richelieu feodal derebeylerinin hâkimiyetine son verip onları, ya saray erkânına dâhil ederek ya da eyaletlerdeki önemsiz vazifelerde çürümeye terk ederek mutlakıyete tabi hale getirdi. Robespierre bu tabi ve aylak asilzadelerin kökünü kuruttu. Fakat toprak olduğu yerde kalmaya devam etti ve onun yeni efendisi, yeni toprak sahibi tıpkı selefi gibi çabucak yeni bir asilzade oldu ve hakları farklı isimler altında devam etti. En nihayetinde Rothschild geldi ve kurduğu devlet tahvili sistemi vasıtasıyla mülk ve geliri taşınır hale getirip aynı zamanda topraklı aristokratlara da borç vererek toprağın üstünlüğünü ortadan kaldırdı. Bu şekilde yeni bir aristokrasi yarattığı doğru olsa da, bu yeni sınıfın gücü en güvenilmez unsur olan paraya dayandığından gücünü topraktan alan eski aristokrasi gibi uzun vadede gerici bir rol üstlenmesi mümkün olmayacaktır. Çünkü para sudan daha akıcı ve havadan daha müphem olup geçiciliği nazarıdikkate alınırsa, bu yeni aristokrasinin densizliklerini affetmek çok daha kolay olur. Göz açıp kapayana kadar dağılır, buhar olup gider.

Heine 1840'larda Rothschild gücü mevzuundan bahsetmeyi bir türlü bırakamadı. Mesela ileride *Lutezia* ismiyle yayımlanacak olan 1840-41 tarihli günlüğünde, James'in sıhhati ve morali ile rente fiyatları arasındaki bağlantıyla dalga geçip ünlü sözünü söyledi: "Para zamanımızın tanrısı olup Rothschild de onun peygamberidir." Ayrıca Rothschildlere "Romanzero", "Almanya" ve "Simplicissimus" şiirlerinde de rastlanır.[2] Fakat "Ludwig Börne"de yazdıklarına

2 Ey kral her şeyden önce keseni doldur
Gezmene yetecek bolca para var
Ve ona Rue Lafitte'teki Rothschild kardeşler için
Bir kredi mektubu da ver.
Bir ya da iki milyon altın dukalık
Bir kredi mektubu işini görür.
Bunun üzerine Baron de Rothschild
"Bu fil bulabileceğiniz en iyi adamdır" der.

benzer manidar şeyleri bir daha yazmadı –bunun bir nedeni 1840'tan sonra aile ile arasındaki şahsi ve mali bağın daha da artmış olmasıdır. Göreceğimiz üzere Heine, Rothschildlerin hem sosyal ihtilallerin hem de muhafazakârlığın timsali olduğunu söyleyerek son derece feraset sahibi olduğunu da göstermişti –gerçi devrimci rolleri onun iddia ettiği kadar bilinçli değildi. Böyle düşünen tek kişi o olmasa da, bunu onun kadar iyi ifade eden çıkmadı. Daha önemsiz bir yazar "Rothschild kardeşler yeni dinin hierophant'ları, yeni 'parakrasi'nin kurucusu oldular" dedi. Burbon rejiminin devrilmesinin ardından Venedik'te kara kara düşünmekte olan baş muhafazakâr Chateaubriand "Krallar Salomon'un, Baron de Rothschild'in mabeyincisi oldu" diyecekti.

İhtilal ve rente

Geriye dönüp bakmanın avantajına sahip olan kişiler için ihtilalleri öngörmekte aciz kalan tarihî şahsiyetleri suçlamak çok kolaydır. Tarihçiler araba devrildikten sonra yol göstermeyi çok seviyor olsalar da, bu devrimler daima tahmin edilebilir etkenlerin ürünleri değildi (1989'da Doğu Avrupa'da olanlar bunun en güzel örneğidir). 1824'te X. Charles'ın tahta çıkışının ve üç sene sonra tahvil çevirme fiyaskosu neticesinde Villèle'in düşmesinin Fransa krizinin habercileri olarak görülmemesi gerekir. Çünkü Ocak 1828'de vicomte de Martignac'ın kurduğu hükümet, Vekil Meclisi'nde temsil edilen liberallerle sarayın muhafazakâr ve ruhban sınıfı yanlısı temayülleri arasında güzel bir denge kurmayı başarmıştı. Nathan'ın kızı Charlotte 1829'da Paris'e geldiğinde, James'in "her kesimden arkadaşa sahip olmak gerektiğinden hem liberalleri hem de nazırları aynı akşam yemeğine davet ettiğini" gördü. Nisandaki parlamento toplantısı Charlotte'un ikaz edildiği üzere biraz "fırtınalı" geçse de, James hâlâ iyimserdi. Borsada arada bir duraklama dönemleri yaşanıp kötü hasadın ardından ekmek isyanları çıktığı haberleri gelmesine rağmen, mali durumun en önemli barometresi olan rente fiyatı rejimin sağlıklı olduğunu gösteriyordu. Mayıs 1829'da yüzde üç rente fiyatı 76,6 idi; bir sene sonra 84'ün üzerine çıkıp aralıkta da zirve değeri olan 86'ya erişti. Martignac'ın azledilmesi ve onun yerine 9 Ağustos 1829'da aşırı muhafazakâr Jules de Polignac'ın tayin edilmesi bile bir krize neden olmadı. Aslında yeni kabine ilan edildiğinde rente fiyatları arttı ve Mayıs 1830'a kadar da, sadece arada bir biraz düşerek, yükselmeye devam etti.

Bu şartlar altında, halkın desteğini kazanmak için 1830 senesinde Cezayir'e düzenlenen askerî seferin masrafını karşılamak için ihtiyaç duyulan nispeten küçük bir devlet kredisi için James'in rakiplerinden fazla fiyat teklif etmesine ihtiyatsızlık gözüyle bakmak haksızlık olur. Onun da gördüğü gibi, Paris basınının hükümet karşıtı söylemleriyle mali istikrarın gerçekleri arasında çelişki mevcuttu: "Bir taraftan tüm dünya kabinenin Fransa'da devrime

neden olacağını söyleyip duruyor, diğer taraftan da farklı konsorsiyumlar alt tarafı dört milyonluk rente için kendi aralarında kavga ediyor." Meclis martta toplandığında hükümetin "ciddi sıkıntılarla karşı karşıya gelmesi" muhtemeldi; fakat borsa "çok iyi durumda" kalmaya devam etti. Bir bankacı olarak James de haliyle parasını piyasanın işaret ettiği şeye yatırdı. Büyük bir anayasa krizinin etkileri kendisini borsada göstermeye başlayana kadar yeni bir kredi vermeyi –dolayısıyla da rejime arka çıkmayı– kabul etmişti.

1830 krizi, değeri düşen bir menkulü satma ya da değeri artar umuduyla elinde tutmaya devam etme –ve daha fazla zarar etme– seçenekleri arasında tercih yapmaya mecbur kalan, bankacıların (yatırımcıların) karşı karşıya kaldığı zorluklara çok güzel bir örnektir. Corti'nin, yaklaşan krizi göremediği iddiasının aksine James, şubat gibi erken bir tarihte maliye nazırı kendisine yeni bir tahvil çevirme planı sunduğunda açıkça ikaz edilmişti. James hükümetin bu türden bir tedbire başvurabilmek için parlamentoda yeterli çoğunluğa sahip olduğuna dair şüpheleri olduğunu ifade ettiğinde, şu şekilde temin edildi: "Eğer keclis hükümete muhalefet ederse, o zaman hükümet de meclisi dağıtmaya karar verip yeni bir seçim yapılması için gereken kanunu çıkararak meclisi yeni baştan kurar." Fakat James müteredditti:

> Sevgili Nathan, meclislerin ve nazırların nasıl olduğunu sen de gayet bilirsin. Kralın bahsettiğim planı tatbik edecek cesareti olup olmadığını ve meclisin buna izin verip vermeyeceğini zamanı gelince göreceğiz. Çok kötü bir durum... Bu meseleden uzak durmayı başarabilseydim memnuniyetle yapardım çünkü bir nazırın halkla didiştiği böyle bir hadiseden hiç de memnun değilim.[3]

"Uzak durmak" yerine oturup beklemeyi tercih etti; sadece "kârına" (yani daha iyi bir fiyat olması umuduyla bekleyerek) satmasını tavsiye eden Nathan da öyle yapması için onu teşvik etmişti. James, şubatta görüştüğü ve "şeytanın cesaretine sahip olduğunu" düşündüğü Polignac'ın verdiği teminatlara güvenmekle kısmen hata yapmıştı. Mart başında meclis toplanmadan kısa süre önce Nathan'a "Burada yapılabilecek tek bir şey var" dedi, "o da şimdilik sükûneti muhafaza edip kenardan olup biteni gözlemek çünkü şeytan zannedildiği kadar kara değildir." Buna dayanarak Nathan büyük bir keyifle Charles Greville'e "Polignac hükümeti kralın desteği ve Polignac'ın cesaretiyle ayakta duracaktır" dedi.[4] Asıl sorun o tarihte onunla kardeşinin elinde büyük miktarda –itibari

3 James ileride "Polignac hususunda altı ay öncesine kadar ikaz edilmiştim. Ama inanmak istemedim. Oysaki anlamam gerekirdi" dedi.

4 Greville, *Memoirs*, vol. 1, s. 279: "Esterházy balosuna gittim; karısı ve çıtkırıldım oğluyla birlikte orada olan ihtiyar Rothschild'le konuştum. Bana istediğim her bilgiyi vermeye hazır olan kardeşinin mektubunu takdim etti, elimi sıktı ve nasılsa öyle davrandı."

kıymetleri yaklaşık 25 milyon frank olan (1 milyon pound)– yüzde dörtlük rente olmasıydı ki bunları kademeli olarak ve kârına simsar ve yatırımcılara satmaya niyetliydiler. Yüzde dördün değerinin zaten onların aldığı fiyattan biraz daha düşük olduğu bir zamanda satmaya başlarsa muhtemelen fiyat daha da düşecekti. James'in Polignac'a şeytan demesine şaşmamak gerek: Çünkü aslında onunla Faust tarzı bir ittifak yapmıştı.

Parlamento toplantısı başladığında bu bariz biçimde ortaya çıktı. James derhal "Kralın meclis ya da kabine arasında seçim yapmak" zorunda kalacağını anladı. Fakat "hiçbir şey yapmak istemiyorum çünkü ben bir şey yapmadığım müddetçe insanlar rente fiyatlarını düşürmeye devam edemez, ben de bu fırtınayı atlatırım." Mebuslar 181'e karşılık 221 reyle krala hitap eden "Hükümetinizin siyasi kanaatleri ile halkın arzuları arasında bugün bir mutabakat mevcut değildir" diyen bir bildiriyi kabul etti. Bunun üzerine (James'in önceden ikaz edildiği üzere) kral, meclisi feshedip yeni bir seçim çağrısında bulundu. James değil tasarladığı gibi rente satışı yapmak, piyasayı –ve arkadaşı "şeytanı"– ayakta tutabilmek için rente satın almaya mecbur kaldı:

> Polignac bana bir darbeye zemin hazırlamayacağına, yani gayri hukuki hiçbir harekette bulunmayıp nazırlarına sadık kalacağına söz verince, ben de 100 bin franklık rente satın aldım (itibari kıymeti 3,3 milyon) çünkü ona "Eğer hukuk çerçevesi dâhilinde kalırsan fiyatların yükseleceğine söz veririm" demiştim ve sözümü tuttum. Hâlihazırda (yüzde üçlük) rente fiyatı 82,40 ve açılışta 81,40'tı... Elimizde kabinenin yeni nazırlar bulup meseleyi çözmesini sağlayacak bir meclis yok. Eğer üç ay idare edebilirsek her şey yoluna girer.

James mali buhranın bir süreliğine önlenebileceğini düşünmekte haklı olsa da buna üç ay boyunca engel olunamazdı: Nitekim yüzde üç fiyatları toparlanıp 3 Mayıs'a kadar 84'ün üzerinde kaldı. Fakat aynı anda hem piyasayı destekleyip hem de kayda değer miktarda rente satabilecek durumda değildi (gerçi "kimse ne yapmaya çalıştığının farkına varmadan" bir miktar satmaya gayret etti). Demek ki yeni meclisin toplanmasına kalmadan piyasa düşmeye başladığında kardeşlerin elinde sadece 25 milyon franklık yüzde dört değil 1,5 milyon franklık yüzde beş ve 4,5 milyon franklık yüzde üç vardı. Yüzde beş ve 4,5'a ödenen fiyat, sırasıyla, 106,25 ve 83,70'ti. Mayıstan itibaren bu hesaplardaki kayıplar artmaya başladı. Yine de ne James'in ne de Nathan'ın eli onları satmaya gitti. James siyasi durumun bundan daha kötüye gitmeyeceğini varsayarak ümitle beklemeye devam etti. Aynı zamanda hükümet de ondan medet ummaya başladı: bir nazır ona "Eğer fiyatların düşmesine engel olmayı başaramazsan insanlar, tıpkı senin de olmasından korktuğun gibi, bir darbe olacağını düşünmeye başlayacak" dedi. Nitekim fiyatlar da 10 Haziran'la 12

Temmuz arasında biraz arttı. Fakat Rothschildlerin piyasa üzerindeki hâkimiyetinin sınırına varıldığı ortadaydı. Bilahare Ouvrard ve diğerleri borsada önlenemez bir düşüş başlattı.

Hükümetin Cezayir seferinin başarılı olduğu haberi –Paris'e temmuzun ilk haftasında varmıştı– muhalefetin ezici biçimde kazandığı seçim haberinin gölgesinde kaldı. Artık tek umut –yardım etmek için Paris'e koşan Salomon'a göre– kralın meclisle uzlaşarak Polignac'tan vazgeçmesiydi. Fakat James bunun çok zayıf ihtimal olduğunu biliyordu:

> Vitrolles (Polignac'ın nazırlarından biri) henüz geldi ve önümüzdeki ay kralın, meclisin ömrünü uzatmak için çok ciddi tedbirler alacağını söyledi... Fakat muhalefeti destekleyen mebus sayısı kabineyi destekleyenlerden en az yüz kişi daha fazla. Böyle bir durumda meclis ne yapabilir? İngiltere'de bir kabinenin çoğunluğun desteğini alamadığı zaman istifa etmesi âdetten değil midir? Fakat kral şöyle buyurdu: "Kabineyi muhafazaya devam edeceğim." O zaman elden ne gelir? İnan bana sevgili Nathan, cesaretimi kaybetmeye başladım.

On iki gün sonra cesaretinden eser kalmadı: "Tüm dünya renteleri satıyor... Ve maliye ve dâhiliye nezareti de dâhil olmak üzere tüm kabine bana 'Rothschild, dikkatli ol' diyor... Sevgili Nathan, sen eski bir savaşçısın. Bana doğruyu söyle, sonunda ne olacağından sen de korkmuyor musun?"

Nathan'ın cevap vermesine kalmadan korktukları son gelip çattı. 26 Temmuz'da X. Charles 1814 Fermanı'nın 14. maddesinde geçen istisnai yetkisini kullanarak basın hürriyetini sona erdiren, meclisi feshеden ve daha uysal mebuslar üretebilmek için seçim sisteminde değişiklik yapan üç ferman yayınladı. İhtilali tetikleyen bu fermanların ilki oldu: Paris'e henüz çok az mebus gelmiş olsa da *National*'dan Adolphe Thiers gibi liberal gazeteciler hükümetin darbesini kınamakta gecikmedi. Devlet en büyük üç gazeteyi kapatmaya kalkınca halk sokağa döküldü. Nathan'ın en büyük oğlu Lionel tam vaktinde şehre gelerek karmaşaya şahit olup mektubunda durumun belirsizliğini gayet güzel ifade etti:

> Bir an kendini bir devrimin arifesinde zannederken, bir an sonra her şey tekrar düzene girecek gibi görünüyor... Bugün gazeteler her zamanki gibi basıldığından fazla patırtı kopmadı. Daha sonra askerlerle jandarmalar baskın yapıp tüm gazetelere el koyarak editörleri de polisten önce alıp götürdü. Bu bile başlı başına hür bir ülkeyi karıştırmaya yeter. O sokaklardaki dükkânların tümü kapalı: Adamın biri o gazetelerden bazılarını Palais Royal'de satıyordu. Adamı hemen tutukladılar, onun yerini çocuklarla bazı sıradan adamlar aldı ama çok geçmeden ortalık yine sakinleşti. Palais Royal'in kapıları ve dükkânlar kapalı, kayda değer bir

> hadise olmasa da Londra'ya varana kadar büyük haber haline geliyorlar; tüm nezaretlerin önünde jandarmalar var. Herkes olup bitenleri konuşsa da sonunda kötü bir şey olacağını zannetmiyorum... Bugün eski meclisin mebusları toplanıp ne yapmaları gerektiğini tartışacak. Ne olacağını kestirmek çok zor ama rivayete göre kendilerini halkın yegâne ve hakiki temsilcisi ilan edip onların onayı olmadan hiçbir şeyin hukuki olmayacağını ilan edeceklermiş. Yani 1 Ocak'tan sonra kabinenin söylediğinin bir hükmü olmayıp vergi ödenmesinin de lüzumu yokmuş... Yine berbat bir dönemden geçeceğimize hükmeden muhalefetin fikri işte böyle. Fakat diğer tarafın, yani kabine cephesinin elinde ordu var ve kaba kuvvetle her şeyin üstesinden gelebileceklerini zannediyorlar. Baba, tek umudumuz kralın çok geç olmadan tehlikeyi fark etmesidir.

Fakat kral tehlikeyi fark ettiğinde iş işten geçmişti. 800 gösterici ve 200 askerin hayatına mal olan şiddetli çatışmaların ardından X. Charles'a sadık olan birlikler Paris'ten sürüldü. Bankacı Jacques Laffitte ve Casimir Périer'nin itidal çağrıları ya da kralın fermanı geri çekme teklifi için artık çok geçti. Başkent anarşinin kıyısındayken alelacele 1790'ları hatırlatan yeni kurumlar teşkil edildi: bir belediye heyeti ve cumhuriyetçi eski tüfek Lafayette komutasındaki millî muhafızlar. Salomon, 30 Temmuz'da endişeyle Metternich'e "tüm kamu binaları üzerinde üç renkli bayrağın dalgalandığını" bildirdi. Lionel kendinden geçmiş asi Paris'i şöyle tarif etti:

> Sokaklar sanki danstan çıkmış gibi gülen, neşe içerisindeki insanlarla dolu. Meydanlardaki ve açık alanlardaki Garde Nationale ve Kraliyet Kıtası silahlarını teslim etti, halkla kol kola yürüyor. Her köşede üç renkli bayrak var. Herkes kırmızı, mavi ve beyaz renkte. Bulvar ve caddelerde yüz metrede bir ağaçları kesip kaldırım taşlarını sökerek kırık kapılarla birlikte üst üste yığdılar. Böylece hiç kimse geçemeyecek... Barikat adını verdikleri bu engelleri sadece büyük caddelere değil, küçük olanlara da yaptılar. O yüzden askerlerin ya da topların bir yere gitmesi mümkün değil.

Tarihçi Jules Michelet kendisini arabasında gördüğünde James'in çatık kaşlı olmasına şaşmamak gerekir. Benzer şekilde, tedbir olarak tahvillerini Salomon'un Suresnes'deki evinin bahçesine gömmesi de hiç şaşırtıcı değil.

Her şeye rağmen James tüm bunları atlattı. Bunun geleneksel açıklaması onun mahir bir dönek olması olsa da, gerçek bundan çok daha karmaşıktır. Temmuz 1830'da hiç vakit kaybetmeden taraf değiştirdiği doğrudur. Vitrolles'e kırsalda saklanacak bir yer sunması haricinde mevcut rejime destek olmak adına hiçbir şey yapmayıp tahtından olan kralın tüm para taleplerini onun ülkeden ayrılacağından emin olana kadar kabul etmedi. Nitekim yeğeni de Charles'ın devrilmesinden gayet memnundu: "Fransa tarihinde böyle

muhteşem bir hafta görülmedi, bu halk herkesin takdirini kazanacak bir biçimde davrandığından artık herkes onlara birinci sınıf millet gözüyle bakmaya başlayacak... Bu diğer devletlere de güzel bir ders olacaktır." Aynı sene Polignac mahkemeye çıkarıldığında James gözyaşı dökmedi: "Polignac'ın zaten bir faydasını görmediğimizden başına ne geleceği umurumda bile değil." James derhal yeni rejime olan desteğini gösterip sokak savaşlarında yaralananların tedavisi için 15 bin frank bağışladı. Anselm millî muhafız (ailenin de desteklediği burjuva savunma kuvveti) olarak görev yaparken James de üç yaşındaki oğlu Alphonse'a minik bir muhafız üniforması giydirdi. Ayrıca liberallerin duc d'Orléans'a önce korgenerallik, sonra da tacı teklif etmelerinin James açısından büyük talih olduğu da doğrudur; gördüğümüz üzere 1820'lerden beri yeni kralla "iyi dosttular." Rothschild zaviyesinden bakıldığında meşrutiyet, mutlakıyetten iyi, cumhuriyetten ise çok daha iyiydi: Louis Philippe'in tahta çıkış merasiminde biraz değiştirilmiş olan anlaşmaya sadık kalacağına yemin etmesini izleyen Salomon'un yorumu şöyle oldu: "Tanrıya şükür ki mesele güzel sona erdi, aksi takdirde rente 79'da durmaz, Tanrı korusun 39'a kadar düşerdi." James'in yeni hükümetin bazı önemli isimleriyle –bilhassa iki bankacı Laffitte ve Périer ile– olan ilişkisi nispeten iyi olsa da, bu tür ticari rakiplerin arasındaki samimi dostluğun boyutları fazla abartılmamalıdır. Louis Philippe'in Londra diplomasisinin temel taşı olan Talleyrand, bankacılık işlerini Nathan'la yürütmesi için ikna edildi. 1830 sonlarında hariciye nazırı olan Sebastiani ile arası "çok iyi olduğu" James, onunla her sabah "haberleşirdi"; halefi Broglie ile de arası iyiydi.

Heine, James'in "Louis Philippe'in siyasi kabiliyetlerini en başından itibaren takdir ettiğini... Ve siyasetin büyük üstadı olan o kişiyle daima yakın ilişki içerisinde olduğunu" söylediğinde çok haklıydı. Hatta ileride Yahudi düşmanı yazar Drumont James ile Louis Philippe arasındaki "paraya olan müşterek düşkünlükten kaynaklanan muhabbetten" bahsettiğinde pek de yanılmıyordu: James'in Philippe'e Nisan 1840'ta iki milyon frangın üzerinde bir şahsi kredi verdiğini, Heine'nin de kralın yaşadığı "mali buhran nedeniyle sarayda (Rothschild'e) büyük önem verildiğini" söylediğini biliyoruz. Stendhal'ın zeki ve herkesi tanıyan karakteri "Mösyö Leuwen"ın, kimi zaman iddia edildiği üzere, James'ten ilham alınarak yaratılmış olması çok zayıf ihtimal olsa da – mesela Yahudi olmayıp Fransızcası da fazlasıyla zarifti– Stendhal tarafından gösterildiği şekliyle siyasi nüfuzu o romanın yazıldığı tarihte (1836) James'in sahip olduğu nüfuza oldukça yakındı.[5] Lionel 1834'te "Gazeteler her gün bizimle iş yapan nazırlardan bahsediyor ve bizimle muhatap olmalarından hiç memnun değiller" diye bildirdi. Rothschildlerin şahsi mektupları matbuatta

5 Stendhal, *Lucien Leuwen*. Leuwen'ın askeriye ya da siyasette kariyer sahibi olmak için aile şirketinden ayrılmasına bir itirazı yoktu, ki James böyle bir şeye asla izin vermezdi.

çıkan bu tür haberlerin ne derece hakiki olduğunu ve bir Avusturyalı kaynağın "(Rothschild'in) her nezaret ve şubede kendisine her türden bilgiyi taşıyan her mertebeden adamları var" sözünün de fazla abartılı olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan Restorasyon döneminde hâlâ mevcut olan tüm sosyal engeller "Vatandaş Kralın" hükümranlığında uçup gitti: nazır ve sefirlere ek olarak kraliyet mensupları da James'in akşam yemeği, balo ve av davetlerini memnuniyetle kabul etmeye başladı.

Yine de 1830'larda James ile Louis Philippe arasındaki muhabbetin koyuluğu bize, en azından 1833'e kadar Rothschildlerin bu rejimin ayakta kalacağından şüpheli oldukları gerçeğini unutturmamalıdır. Haksız da değildiler. İspanya örneği tahtın farklı talipleri arasında uzayıp gidecek bir iç savaş çıkması ihtimalini gösteriyordu. Dahası, yakın dönemde Fransa'da yaşananlar hesaba katılırsa meşrutiyet destekçilerinin fazla ümitvar olması için de bir neden yoktu. Kalabalık ne zaman Paris'te sokaklara dökülse –mesela Ekim 1830'da Polignac'ın idamını istemelerinde olduğu gibi– cumhuriyet destekçilerinin monarşiyi yıkacağı korkusu tekrar hortluyordu. Aralıkta James'e "cumhuriyetçilerin bu akşam evine saldırıp her şeyi almaya niyetli olduklarına" dair ihbarlar gelince "tedbirlerin" alınması zaruri hâle geldi. Lionel'in değerlendirmesi gerçekçilikten uzak değildi: "Bu güruh çok kalabalık değil ama sürekli faaliyette olduğundan kendini öyle göstermeyi beceriyor, ilk devrimin tüm zırvalarını kullanıp bunu da ona benzetmeye çalışıyorlar: çoğu insanı korkutan da bu."

Prusya sefiri gibi daha bedbin müşahitler James'i, Louis Philippe'in "akıbetinin de XVI. Louis gibi olabileceği" yönünde ikaz etti. James'in akşam yemeği misafiri ona "Eski devrim de böyle başladı" dedi, "mevcut vaziyet o zamankinden daha iç açıcı değil. Burada hiç kimse emniyette olmayıp sizin gibi varlıklı birinin hâlâ nasıl olup da ülkede kaldığını aklımız almıyor çünkü yarın ne olacağını kimse bilemez." James'in korkması gereken sadece yeni bir cumhuriyet değildi. Küçük bir grup Bonapartçı da unutamadıkları imparatorluk haşmetini yeniden canlandırma arzusundaydı. Son olarak bir de, sadece Paris'te değil o tarihte Rothschildlerin hakkında çok az şey bildiği Lyon'da ve diğer sanayi şehirlerinde de belirli aralıklarla zuhur eden, işçi sınıfı huzursuzluğu denen yeni bir olgu ortaya çıkmıştı.

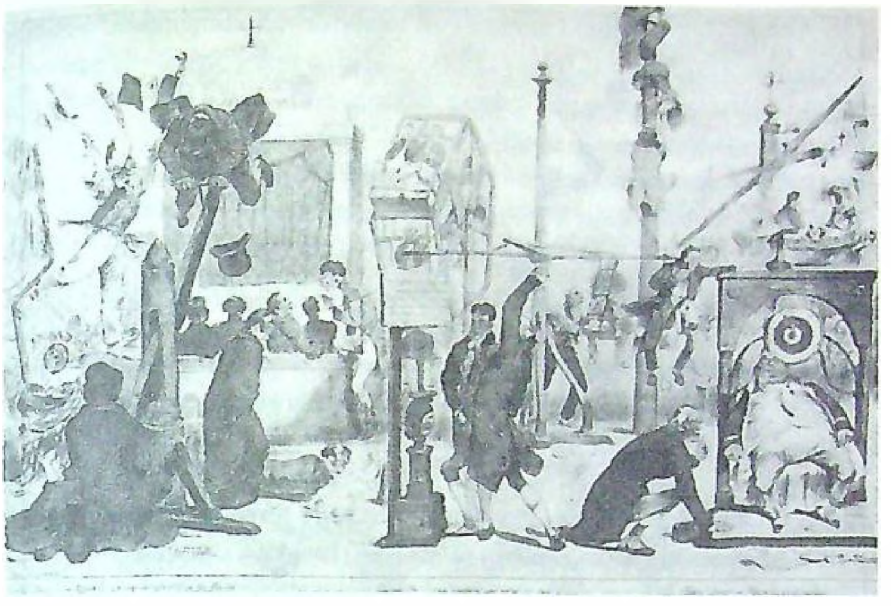
Muasırları, James'in düzenlemekle meşhur olduğu eğlenceleri hiç vakit kaybetmeden yeniden tertip etmeye başlamasından –15 Ocak 1851 gibi erken bir tarihte "kalabalık ve harika" bir balo tertip etti– son derece etkilenmişti. Fakat bu, ruhban sınıfı karşıtı şiddetli ayaklanmadan bir gün sonra olmuştu ve Avusturya sefirinin tarifiyle Rothschild misafirleri dans ederken şehrin gürültüsü Marsilya'dan bile duyuluyordu. Louis Philippe'in oğlu duc d'Orléans'ın özürlerini ileten yaveri, onun alayının başında bulunduğunu ve cumhuriyetin sokaklarda ilan edilmek üzere olduğunu bildirdi:

Mme de Rothschild evinin yağmalanacağından dolayı çok korkuyordu. Buna rağmen dans etmeye devam ettik. Mlle de Laborde ile dans ederken annesi bana gökyüzündeki aydınlığın nedeninin asilerin Conflans'daki piskoposun evini ateşe vermesi olduğunu söyledi.

Genç kadın "Korkunç, evet, çok feci" dedi. "Ama biz yine de fırsat varken dansa devam edelim. Eğer yarın cumhuriyet ilan edilecekse, bu ziyafet ve baloların sonu gelecek demektir." Balo sabah dörde kadar sürdü ve hiçbir sorun yaşanmadı. M. de Rothschild neşeli görünmek için elinden geleni yapsa da, parası ateş üzerindeki buz gibi eridiğinden ötürü çok kederliydi.

Harici cesaretle dâhili ihtiyatın birleşimi Paris sokaklarında hüküm süren şiddete paralel devam etti. Fakat bu tür etkinliklerde ortam daima gergindi. Ocak 1832'de duc d'Orléans, James'in partisindeki bir lejitimistin kendisine lakabıyla ("le grand poulot") hitap ettiğini duyunca çok gücendi. Gerçi daha sonraki rue Laffitte davetlerini geri çevirmesinin nedeni bu değildi.

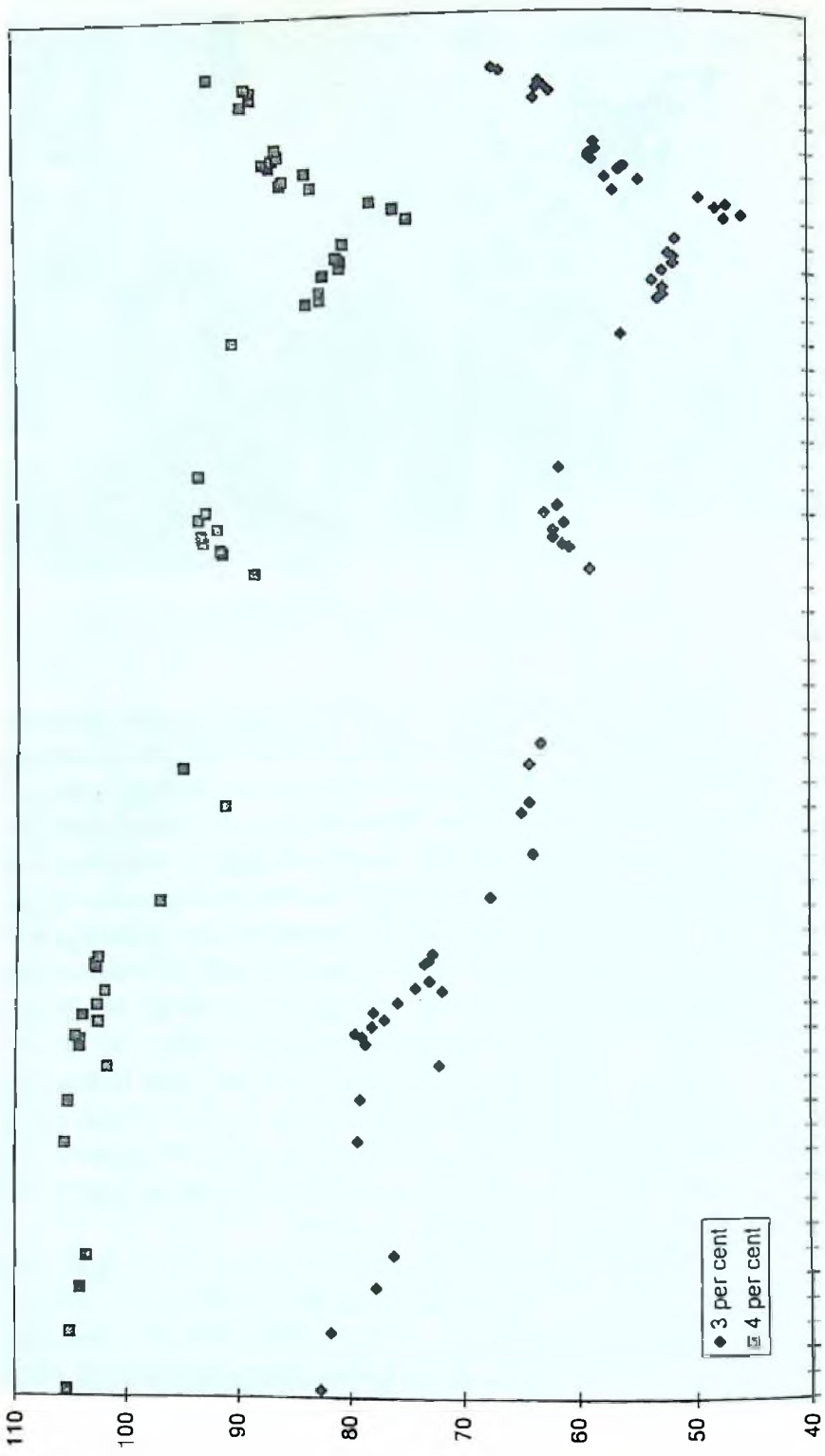
Nispeten sakin geçen dönemlerde bile Fransız siyaseti (bilhassa Londra'da yetişmiş olan Rothschildlerin gözünde) fazlasıyla çalkantılı olup İngiltere'ye kıyasla nazırlar çok daha sık değişiyor ve taht ile parlamento arasında daha çok sürtüşme yaşanıyordu. James'in tabiriyle "pek çok şey ne tür bir kabine kurulacağına bağlı olduğundan", tüm bu hassas siyasi değişimlerin çok yakından takibi gerekiyordu. Mesela Şubat 1831'de endişe içerisindeki James, çökmekte olan Laffitte kabinesinin yerine daha liberal bir idarenin gelmeyeceğine dair Louis Philippe'ten teminat istedi. O ve Lionel muhtemel halefin diğer bir bankacı olan Périer olduğunu ve onun da kralın siyaset üzerindeki doğrudan etkisini azaltmaya niyetli olduğunu öğrendiklerinde "rahat bir nefes aldılar." Göreceğimiz üzere bu, o dönemde hükümette yaşanan en önemli değişiklilerden biriydi –ve James bunun müsebbibinin kendisi olduğunu iddia etmişti. Oysaki Périer'nin iktidarı zayıftı. Temmuz 1831'de –büyük talihsizlik eseri seçimler devrimin seneidevriyesine denk geldiğinde –Laffitte'in meclis reisi seçilmeyi kıl payı kaçırması üzerine siyasi çalkantılar tekrar baş gösterdi. Fakat buna rağmen Périer istifa edince James ne yapacağını bilemedi. Ancak birkaç gün sonra makamına geri dönmesiyle tekrar rahat bir nefes aldı. 1831 boyunca Paris mektupları, hastanın başında duran gergin akrabalar gibi, sürekli olarak kabinesinin sağlık durumunu –özellikle Lordlar Kamarası reformunda denk geldiği güçlükleri– denetledi. Karikatürist Delaporte, Temmuz 1831 tarihinde Fransız siyasetinin içinde bulunduğu kargaşayı onu lunapark olarak resmederek gayet güzel özetledi. Solda James ile Ouvrard tahterevalliyi ele geçirmek için kavga ediyor; ortada Périer "nazırların kullanabilmesi için dinamometreyi ya da kuvvet sınavını ayarlamaya çalışıyor"; sağda Louis Philippe şuurunu kaybetmiş halde yığılmış (bkz. görsel 8.i).

8.i: H. Delaporte, *James de Rothschild ile Louis Philippe, La Caricature*, No. 67 (23 Haziran 1831).

Maalesef hasta hükümet benzetmesi 1832 ilkbaharında gerçek oldu –tam da Lionel'in dâhili siyasette istikrarın hâkim olmaya başladığını düşündüğü zamanda. Salomon'un da dediği gibi "istikrarın tek bir ferde bağlı olduğunu kabul etmek hiç de hoş değil." 1831-32'den beri Rusya'dan batıya doğru yoluna devam eden kolera salgını Paris'e varıp 18 bin kişinin ölümüne neden olunca, bu bağımlılığın hakiki ehemmiyeti ayan beyan ortaya çıktı. Salgın şehirde yeni isyanların patlak vermesine yol açtığı gibi borsayı da "tümüyle felç etti"; Périer de hastalığa yakalandı. James bir kez daha halka güven vermek için bir şeyler yapmak zorunda kaldığından, tüm zengin Parisliler kırsala kaçarken şehirde kalmayı tercih etti. Fakat başvekilin ölümü (16 Mayıs) ile Burbon düşesi de Berry'nin ülkenin güneyine gelişinin birleşimi, siyasi istikrara bir darbe daha indirdi. Düşesin tutuklanması sayesinde "Carlist" iç savaşı çıkma tehlikesinin tümüyle ortadan kalkması kasım ayını buldu. Bu arada Paris'te, diğer bir kolera kurbanı olan General Lamarque'ın cenazesinin tetiklediği türden cumhuriyetçi gösteriler ve isyanlar devam etti.

James ile Lionel'in 1832'den sonra rejimin istikrara kavuşacağına dair ümitleri giderek artsa da –cumhuriyetçi faaliyetlere getirilen tüm resmî kısıtlamaları memnuniyetle destekledikleri– 1830'lar müddetince irili ufaklı siyasi krizler yaşanmaya devam etti. Dönemsel kabine krizlerinden farklı olarak krala birkaç kez suikast düzenlendi, 1834'te Lyon'da işçi sınıfı ayaklandı, 1839'da bir cumhuriyetçi darbe ve 1840'ta Bonapartçı işgal teşebbüsü bertaraf edildi.

8.iii: Yüzde 3 ve yüzde 4 rentelerin fiyatı, Mayıs 1830-Mayıs 1831.

Yakından bakıldığında Rothschildler ile Temmuz Monarşisi arasındaki ilişkinin sadece görünüşte yakın olduğu anlaşılmaktadır; James'in şahsi mektuplarının da gösterdiği üzere, onun gözünde Louis Philippe ile nazırlarının büyük bölümü beceriksizdi. Mesela kral "hilekâr", Maliye Nazırı Humann "ahmak", Thiers "küçük adam" idi. 1839 başında bir kez daha hükümet düştüğünde James umursamaz bir tavırla "sevgili Amschel," diye yazdı, "inan bana iki sene içerisinde tüm eski nazırlar makamlarına geri dönecekler çünkü Fransız nazırları mendil gibidir: Bir süre sonra çamaşırcının onlarla ilgilenmesi gerekir ve iyice dinlendikten sonra tekrar yepyeni olurlar."

James'in hakir görmesinin temelinde devrim sırasında yaşadığı iktisadi sarsıntı yatıyordu. Mayıs 1830 ila Nisan 1831 arasında yüzde üç ve dört rentelerin fiyatı, yüzde 30-40 düşerek sırasıyla, 46 ve 75 asgari değerlerine ulaştı (bkz. görsel 8.ii). Bu, temmuzda borsanın kapanmasına ve ağustosta Fransa Merkez Bankası'nın piyasaya 50 milyon frank sürmesine rağmen oldu. Ancak 1831 sonunda fiyatlarda istikrar alametleri görülmeye başladı. James ve Nathan'ın kriz öncesinde ellerinde bu tür iki menkul kıymetten, itibarıkıymetle, altı milyonluk franklık olduğu hesaba katılırsa –5,36 milyon frank ödemişlerdi– o zaman sadece rente hesabındaki kayıplarının 2,1 milyon frank (86 bin pound) civarında olduğunu söylemek mümkündür. James asgari değere varılmadan bu rentelerden bir kısmını satabilse de, önceden olduğu gibi daha az zararla satmaya meraklı değildi. Ağustos sonunda Nathan'a "Bir çorba tenceresinin yanında duruyoruz ve tek yapmamız gereken pişirilmesini beklemek" dedi. "Her gün satılık bir sürü rente var ama alan yok... Olur da fiyatları yükselirse o zaman bu işten sıyrılırız. Güvenim fena sarsıldı ve uzunca bir süre toparlanacağını da zannetmiyorum."

O, Lionel ve hatta Hannah –kızının doğumu yüzünden Paris'teydi– piyasada saat başı yaşanan çalkantıları hayretle izleyip beyhude yere krizin "sona ermesini" beklediler.[6] Nitekim James piyasayı dengeleme ümidiyle yeni rente satın almaya başladı: Kasım 1830'a gelindiğinde elindekilerin toplam (itibari) değeri 30 milyon frangı bulmuştu. Fakat fiyatlar düşmeye devam etti. "Boynumuza asılı çok fazla rente var ve spekülatörlerle aynı seviyede rekabet edemiyoruz" diye sızlandı. Beş ay sonra Lionel babasına itiraf etti: "Bunca zamandır paranın bolluğu, tahvilin kıtlığı ve kralın verdiği teminatlar bizi yanılttığından bir türlü satmaya karar veremedik." Berlin'den yazan Anselm renteler tümüyle batmadan son bir elden çıkarma tavsiyesinde bulundu. Bolca kaçamak cevaptan sonra ("Yüzde 40'lık bir kaybı kabul edemem") James nihayet Mart 1831'de piyasa dibe vurduğunda bolca satış yapmaya zorlandı.

6 Paris'teki Hannah'dan Londra'daki Nathan'a, 24 Ağustos 1830: "Sevgili Rothschild, biraz sakin ol, hepsi geçecektir. Salomon ile James tahmin edeceğin üzere düşüşten hiç memnun değil ama telaşa kapılmayıp sükûnetlerini muhafaza ettiler. Tahviller kafamızı öyle meşgul ediyor ki, başka bir şey düşünemiyorum."

8.iii: Anonim, *Die Krähwinkler suchen die Papiere in die Höhe zu treiben* (1830-31).

Apponyi'nin dediklerini tekrarlayarak Nathan'a "maalesef tüm servetim eriyip gitti çünkü satmaya başladım" dedi. Sermayesini öyle "tüketmişti ki bilançoya bakmak bile istemiyordu."

Yetmezmiş gibi, Fransa'daki çöküş diğer tahvilleri de etkiledi. 1830 veya 1831 senesine ait bir Alman karikatüründe dört Rothschild (hayali Alman şehri Krahwinkel'e istinaden "Krahwinkliler") körükler vasıtasıyla beyhude yere düşen tahvilleri havada tutmaya çalışıyordu (bkz. görsel 8.iii). Alakalı evrak günümüze ulaşmadığından, o tarihte Paris şubesinin ne kadar zarar ettiğini tam olarak hesap etmek imkânsızdır. Londra şubesinin 1830'daki toplam zararı, şubenin sermayesinin yüzde beşine tekabül eden 56 bin pound'dan fazla olduğundan, Manş Kanalı'nın öte yakasındaki zararın çok daha büyük olduğunu rahatça söyleyebiliriz. Benzer seviyede zarar eden Laffitte iflas etti ve şirketiyle birlikte siyasi nüfuzu da yok olup gitti.

James de epey bir mahcubiyet yaşadı. Devlete devrimden önce verdiği kredinin ödemelerini Kasım 1830'da askıya almak zorunda kaldı. "Lanet Ouvrard'ın" onun yerine borsanın hâkim siması hâline geldiğini de inkâr edemedi: "Geçen altı ay müddetince adamın şansı sürekli yaver gittiğinden, o ne yaparsa tüm dünya aynısını yaptı... Borsanın tamamı onun attığı adımları takip etti." Mart 1831'de James yeni devlet kredisine dâhil olmaya çalıştığında, eski rakiplerinden biri lafını esirgemedi. Hottinguer "Birkaç aydır senin müessesenin halkın

gözünde (eskisi gibi) müspet bir intibaa sahip olduğunu söyleyemem" dedi.[7] James diğer bankacılarla "daha sert bir dille konuşup onlara 'diş göstererek' hadlerini bildirmeye" kendini mecbur hissetti. Fakat Fransa kredi dünyasındaki itibarını geri kazanabilmesi için biraz zaman geçmesi gerekecekti. Nitekim Lionel, amcasının sinirlerinin iflas etmek üzere olduğunu fark etmişti. Babasına "Bu ihtilal amcamı çok sarstı" dedi, "inan bana artık eskisi gibi değil. Durumun iyi olduğunu gördüğünde hemen eski fiyata dönelim diyor ve aksi olup r(ente) fiyatları düşmeye başladığında da paniğe kapılıp en düşük fiyattan satıyor."

James 1831'de gittikçe kaderci olmaya başladı. Temmuz ayında Nathan'a "Fransa'da sular artık senelerce durulmaz" dedi, "daha da fenası, galiba buradaki tüm servetimizi kaybedeceğiz ve insanlar hiçbir zaman ne istediğini bilmediğinden buna engel olmamız da mümkün değil." Bir ay sonra "Bir süredir hastayım" yazıp Salomon'un oğlu Anselm'in kendisine yardım etmek için Paris'e gelmesini istedi:

> Her gün yeni bir kötü haber alıyoruz ve her gün başka bir sürpriz çıkıyor. İyi haberin ardından düşüş gelirken kötü haberin peşinden yükselme oluyor. Gece uyurken birden sokaktan gelen davul sesleriyle uyanıyorsun. "Lütfen tüm menkullerini gecikmeden sakla"... İnan bana her şey ters gittiğinden artık kollarım titremeye başladı. Biraz satın aldım, fiyatlar düştü. Sattığımda yükseldi. Tümüyle akıllara zarar.

Ekime gelindiğinde "yarı deli", "gergin" ve tecrit edilmişti: "Dünya bana karşı spekülasyon yaparken ben de dünyaya karşı spekülasyon yapıyorum." James'in güveni ancak 1832 başlarında yerine gelmeye başladı. Kolera salgınını sağ salim atlattığı için keyfi yerinde olup Périer'nin vefatı nedeniyle sadece küçük bir düşüş yaşanması onun için hoş bir sürpriz oldu. Ancak yazın durum düzelmeye başladığında Boulogne'deki yazlığına gidip tümüyle tükenmiş halde yatağa düştü.

Consol'lar ve Anayasa

James'in iktisadi fırtınayı atlatabilmesinin ana nedeni diğer Rothschild şubelerinin ona arka çıkmasıydı. Burada bankanın çok uluslu vasfının ne derece önemli olduğu bir kez daha görüldü –ileride de görülmeye devam edilecekti. Paris'te yaşanan hadiselere dair haberlere Nathan'ın ilk tepkisi İngiltere Merkez Bankası'ndan bolca gümüş ve altını satın ya da borç alıp –sadece aldığı altın 779 bin pound değerindeydi–derhal kardeşine göndermek oldu. Bu sayede o senenin başında yapılmış olan kredi sözleşmesi uyarınca Fransa hazinesine ödeme

7 Lionel'e göre Hottinguer şunları söyledi: "Kredimiz eskisi gibi iyi değil ve geçen altı ay müddetince halkın gözündeki itibarımız çok zedelendi. Tahvil çıkarmaya kalkarsak fazla destekçi bulabileceğimizi zannetmem."

yapmaya devam edebilen James, her fırsatta Nathan'ın "efendiliğinden" dem vurmayı ihmal etmedi –mali kudretin hakiki göstergelerinden biri. Hannah kocasına gururla "Bu kadar çok para göndermeye karar vermenden çok memnun oldum... Sevgili Rothschild, harikulade biçimde iyi davranıp herkesi çok memnun ettin" dedi. Nathan'ın kardeşini kurtarabilmesinin nedenlerinden biri, *The Times*'ın ileride söyleyeceği üzere, elindeki yüzde dört rentelerin büyük kısmını ihtilalden önce satabilmesiydi.[8] Mart 1831'de James yeni bir Fransız kredisine iştirak etmek istediğinde Londra şubesi yine onu destekledi: Londra piyasasına erişim James'in Paris'teki kozu olarak kalmaya devam etti. Napoli şubesine de gönderilen gümüşle yardım edildiği anlaşılmaktadır; günümüze ulaşan kayıtlarına göre yarım senelik kârı ihtilalden etkilenmemişti. Frankfurt ve Viyana şubelerinin durumunun iyi olması da dolaylı olarak katkı sağladı.

Elbette 1830-32'deki ihtilal dalgası Fransa şubesini etkilediği gibi diğer Rothschild şubelerini de etkilemiş olsaydı vaziyet böyle olmazdı. Öyle olabileceğini de aklımızdan çıkarmamamız gerekir. 1830'da Napoli'ye ek olarak Papalık devletinde de bir kez daha ihtilal baş göstereceğine dair bir korku olup bunun yankıları Almanya'da Viyana'ya kıyasla daha güçlü hissedilebilirdi. Kasım 1830'da Salomon, Gentz'e "altı ay öncesine kıyasla 10 milyon (gulden) daha fakir olduğunu" söyledi. Frankfurt'ta da endişe hâkim olup bunun tek nedeni komşu Hesse-Kassel'deki hadiseler değildi. 1821'de babasının yerine geçen Elektör II. Wilhelm Kassel, Hanau ve Fulda halk meclislerinin bir parlamento (Landtag) toplanmasını talep etmesi sayesinde 1830 senesini vukuatsız atlatabilen nadir hükümdarlardan biriydi. Başlangıçta öncelikli tartışma mevzuu Wilhelm'in metresiyle birlikte yaşamasıydı; fakat sınırdaki gümrüklerin yağmalanması ekonomik sıkıntıların da payı olduğunu gösteriyordu. Elektör 1823'ten beri Rothschildlerden mali yardım istememişti. Fakat 1830 krizi esnasında memurları Amschel'e 150 bin guldenlik küçük bir avans için müracaat etti. Başvekili durumu şöyle ifade etti: "En sadık hizmetkârlarınız çok acil ihtiyaç duyulan bu avansın Rothschild şubesine başvurmak haricinde nasıl elde edileceğini bilmemektedir." İsteyen sadece onlar değildi: Hannover, Württemberg ve Oldeburg hükümetleri de müracaatta bulundu. Fakat Fransız tarzında bir Alman ihtilali patlak vermesi riski arttığından Amschel, elektöre sadece 100 bin gulden vermeye razı oldu.

Yine de elektörün oğlu Friederich Wilhelm eş naip olarak görevlendirilip Almanya'da o tarihe kadar görülmüş en liberal anayasayı kabul edince, Amschel'in tavrı değişti. 1831'de yeni rejime yekûnu 1,35 milyon gulden olan

8 *The Times*, 4 Ağustos 1836: "Bu sözleşme ondan ziyade katılımcılara daha çok zarar verdi çünkü büyük kısmı onlar arasında dağıtılmıştı. Arkadaşlarını çok zor durumda bıraktığı için de büyük bir bedel ödemesinin an meselesi olduğu düşünülüyordu. Fakat buna sözleşmeyi paylaştığı kişilere karşı her zaman dürüst olduğunu söyleyerek cevap verdiği gibi, ihtilalin bu işlem üzerindeki yıkıcı etkisini tahmin etmesi de mümkün değildi."

iki kredi ayarladı. Pek çok açıdan bu, James'in Paris'te X. Charles'ı bırakıp Louis Philippe'in yanına geçmesine benziyordu. Yine Fransa'da olduğu gibi daha ileri liberallerin yeni idareciden soğuması da uzun sürmedi. Amschel, halkın gözündeki itibarı azalmasına rağmen, bu yeni yöneticiyi, tıpkı James'in Louis Philippe'i terk etmemesi gibi, bırakmadı. Hesse hükümeti (katı liberal karşıtı Ludwig Hassenpflug döneminde) kaçınılmaz olarak bir anayasa krizine yol açacak bir yola girdiği zaman bile Friederich Wilhelm ve sevilmeyen karısının bankacısı olarak kalmaya devam etti.[9] Kısacası Amschel yönünü rüzgâra göre belirledi. O ve kardeşleri geleneksel iktidarlarını muhafaza etmeye çalışan bilumum Alman prenslerine saygı duymuyordu. Salomon ona Württemberg kralının "nutuk ve münakaşalarını" ciddiye almamasını söyledi çünkü: "O prensi senden iyi tanırım: fikirleri mutlaka yanlıştır ve sürekli değişir. İster cesur olsun ister korkak hiç fark etmez çünkü o prensin aklına uymaktansa bir çocuğun aklına uymayı tercih ederim." Fakat Hambach Festivali'nde devrimci hislerin zirveye erişmesinin akabinde Metternich'in tesirinin tüm Almanya'da hissedilmeye başlamasına Frankfurt şubesi hiç üzülmedi. Anthony'nin Frankfurt ziyaretinde öğrendiği üzere, bu basit Alman devrimi bile Amschel'e paraya mal olmuştu. Nisan 1833'te küçük ve beceriksiz bir güruhun Frankfurt'ta düzenlemeye kalktığı *putsch'un* başarısız olması, siyasi gidişatın düzelmekte olduğuna dair güzel bir emareydi.

Londra'daki Nathan da siyasi çalkantılardan nasibini aldı. Elbette Britanya'daki hadiseler kıtadakilere kıyasla çok daha az şiddet içeriyordu. Yine de İngiliz Reformu ile Fransız İhtilali arasındaki paralellikleri görmezden gelmek büyük hata olur çünkü muasırları bunun kesinlikle bilincindeydi, ancak ilkinin ikinciye mani olabileceğini bilebilmenin bir yolu yoktur. Tartışma konuları çok da farklı değildi: basın hürriyeti; siyasi hayatta dinî engellerin azaltılması (ki 1829'da ciddi bir siyasi krize neden olmuştu); seçim haklarının genişletilmesi; hükümdarın nazırlarına ve Lordlar Kamarası'nın Avam Kamarası'na karşı anayasal konumu. Kolera Londra'ya da geldi.[10] Dahası, siyasi krizin mali neticeleri çok daha az hissedilse de Londra'da da benzerdi. Eğer Britanya'daki deform krizi biraz daha ciddi olsaydı, o zaman James kardeşinin yardım etmeye bu derece meraklı olmadığını görebilirdi.

Başlangıçta Paris'ten bakıldığında Earl Grey'in Whig kabinesi pek de uzun ömürlü olacakmış gibi görünmüyordu. Nitekim 5 Mart 1831 tarihine kadar

9 Friederich Wilhelm Prusyalı bir teğmenin dul eşi ve dengi olmayan Gertrud Falkenstein'la evlendi. 1831'de kadına Kontes von Schaumburg, sonra da Hanau Prensesi payesini verdi. Frankfurt'tayken çift ve beş çocukları düzenli olarak "öğle yemeklerini iş arkadaşlarıyla birlikte" yediler.

10 17 Temmuz 1882'de Thomas Raikes günlüğüne şunları yazdı: "Dün Hollandalı bir simsar Rothschild'e hisselere para yatırayım mı diye sordu; ihtiyar Yahudi 'Böyle bir zamanda Tanrı hariç hiçbir şeye para yatırmam, ne olacağını kim bilebilir? Belki de yarına ölmüş olursun' diye cevap verdi. İşin tuhafı, o zavallı adam o gece koleraya yakalanıp öldü."

–Lord John Russell'ın Reform Tezkeresi'ni sunmasından dört gün sonra– James, Salomon'a yazdığı mektuplarda "Peel, Palmerston ve Wellington'ın iktidara geleceğini" iddia etmeyi sürdürdü. Fakat bu eski Tory arkadaşları lehine bir temenniden başka bir şey değildi (bu tüyonun kaynağı Herries idi). James kendisinin bir sene önce şahit olduğuna benzer bir İngiliz devriminin kapıda olduğunu düşünüyordu "çünkü eğer tezkere kabul edilirse bu İngiltere'ye indirilmiş büyük bir darbe olarak görülecek, kabul edilmezse de o zaman ortalık fena karışacak"tı. Nisanda parlamento feshedildiğinde James *deja vu* yaşamış gibi oldu. Lionel'e şunları anlattı: eğer Reform Tezkeresi geçerse ihtilalin burada neden olduğu aynı neticelere yol açar. Kral halkın tüm haklarını elinden almak istedi, bu da ihtilale neden oldu. İngiltere'deyse kral halka hak ettiğinden fazlasını verir, ki bunun neticeleri de zıddınınki kadar kötü olur." Nathan'a da aynısını söyledi:

> Hata ediyor olabilirim ama İngiltere'de Parlamento'nun feshedilmesi bana bizim parlamentonun feshedildiği zamanı hatırlattı... Başta kimse bir şey olacağını zannetmese de sonra biz yüzde 30 düştük ve umarım aynısı İngiltere'de tekrarlanmaz. Fakat çok gerginim... Asıl meseleye dönelim. İngiltere'deki vaziyetten hiç de memnun değilim.

James "Zengin sınıfa karşı büyük bir husumet var ve İngiltere'nin bu tarihe kadar güçlü kalabilmesinin tek nedeni de (hükümetin) zengin sınıf tarafından desteklenmesidir" dedi. Reform Tezkeresi makul görünse de, "Reform yanlıları mutlaka ileride başka şeyler de talep edecektir." İngiltere'nin "liberal ruhun bu ilerleyişine bir dur demesini" canı gönülden istiyordu. Nathan'ı "Avam tabakası parlamento reformunun onlara (bedava) ekmek ve pasta vereceğini zannediyor" diye ikaz etti. "Tıpkı buradakiler gibi onlar da aslında devrimcidir ve Reform Tezkeresi geçer geçmez yeni taleplerle gelecekler." Ekim 1831'de Bristol ve diğer yerlerde patlak veren isyanlar bu teşhisi doğrulamışa benzemektedir.

Lionel, Fransa ile İngiltere arasında paralellik olduğunu teyit etti. "İhtilali atlattık ve artık ortalık sakin; İngiltere'de hâlihazırda ihtilal sürüyor o yüzden bitene kadar beklemen gerek." Fakat bu hususta amcası kadar endişeli değildi. Bunun nedeni kısmen sahip olduğu liberal bakış açısı olabilir. Anne babasına gönderdiği bir mektupta "Bu Reform Tezkeresi'nin aristokratlardan bazılarını biraz etkilediğini gördüğüme çok memnun oldum" yorumunu yaptı. "Bu iyi bir şey çünkü o büyük insanların bazıları tahammül edilir gibi değildi. Farklı sınıflar arasında yarattıkları büyük fark yakında ortadan kalkacak ve İngiltere'deki toplum, çok daha münasip hâlde olan buradakine benzeyecek." Burada Disraeli'nin kurgu karakteri Adrian Neuchatel'i hatırlatan bir durum vardır ("Evet, biz şehirlilerin bu düklere karşı elinden geleni yapması gerekir").

Fakat Lionel'in tavrının temelinde daha faydacı endişeler yatıyordu: Onu asıl düşündüren Reform Tezkeresi ile devlet tahvillerinin değeri arasındaki

irtibattı. Ocak 1830 (95,6) ila Mart 1831 (75,4) arasında consol fiyatları yüzde 20 düşmüştü –Paris'teki kadar büyük düşüş olmasa da yine de hatırı sayılırdı. En büyük düşüş Ekim 1830 ila ertesi senenin ocak ayı arasında yaşandı ve (bkz. görsel 8.iv) fiyatlar 1834'e kadar 1829'daki ortalama seviyelerinin (91) altında kaldı.

Londra'da (Paris borsasında olduğu gibi) uluslararası kaygılar öncelikli olsa da, bu krizde dâhili etkenler de rol oynadı. Wellington dükünün 11 Kasım'da reforma karşı yaptığı ihtilafçı konuşma yüzünden altı puandan fazla bir düşüş yaşandı ama bu temayül aslında iki ay önce başlamıştı. Aynı zamanda –ve bu Fransa'da olduğundan daha büyük bir sorundu–İngiltere Merkez Bankası'nın rezervleri azaldığından, 1830-31'de ani bir sıkı para politikasına gidilmesi radikal Francis Place'in ertesi seneki meşhur sloganına ilham kaynağı oldu: "Dükü durdurmak için altına oyna (bozdurmak anlamında)!" Kısacası piyasa Reform Tezkeresi'nin geçmesini istiyormuş gibi görünüyordu. Paris'teki James, Mart 1831 gibi erken bir tarihte bile tezkere ikinci oylamada bir oy farkla kabul edildikten hemen sonra bu bağlantıyı kurmuştu. Mayıs başında "Eğer ıslahatçılar kazanırsa" dedi, "bunun sadece olumlu etkisi olur ve tahviller yükselir." Tezkerenin geçişinin "büyük etkisi" olacağını uman Lionel de hemfikir olup Lordlar Kamarası'ndan geçmesini sağlamak için yeni üyeler seçilmesini şiddetle destekliyordu. İkisi de Lordların tezkereyi reddi halinde fiyatların daha da düşmesine kendini hazırladı.

İşin tuhafı, hadiselerin merkezinde olan kişi reform ile mali toparlanma arasındaki ilişkiyi görme hususunda biraz geri kalmıştı. Bunun bir nedeni, Nathan'ın, Wellington'la birlikte anılması –ki bu yüzden göstericiler onun camlarını indirdi– nedeniyle içgüdüsel olarak Reform karşıtı olmasıydı. Ama bunun bir nedeni de Mart 1831'den sonra Londra piyasasındaki dalgalanmaların çalkantılı Paris'e kıyasla daha az olmasıydı. Nitekim Ekim 1831'de Lordlar Kamarası tezkereyi reddettiğinde consol fiyatlarında ciddi bir değişiklik olmadı. Bu, İngiliz hükümeti mensuplarından bazılarını dahi şaşırttı. Ticaret Odası başkan yardımcısı Charles Poulett Thomson ertesi ay James'le akşam yemeği yerken şunları söyledi: "Tanrıya şükür, paramın bir kısmını yabancı tahvillere yatırmıştım. Bana göre ülkemiz çok hasta ve tahvillerin bu kadar yüksek olmasını aklım almıyor." Her şeye rağmen Şubat 1832'ye gelindiğinde Nathan, Reform Tezkeresi'nin geçmesi gerektiğini düşünmeye başlamış gibi görünüyordu. IV. William'ın Lordlar Kamarası'na elli yeni üye seçmeyi reddetmesinin ardından, Wellington'ın Reform karşıtı bir hükümet kurulması çağrısına karşı Nathan'ın tavrını başka türlü mütalaa etmek mümkün değildir. Charles Arbuthnot, düke şunları söyledi:

> Rothschild... bana gelip, parlamentoya gittiğinde Reformla alakalı fikrin ne olursa olsun, bu derece artmış ümitleri sükûtu hayale uğratmamaya

8.iv: Yüzde 3 consolların haftalık kapanış fiyatı, 1828-1832.

> kararlı olduğunu gösterirsen... tüm sıkıntılarının üstesinden geleceğini söyledi. Reforma olan muhalefetin neden olabileceği patırtı yüzünden paralı adamların telaşlı olduğunu söyledi... Eğer yukarıda belirttiği şekilde insanlar sakinleşirse tüm sıkıntılarından kurtulacağın yönünde beni temin etti. Ayrıca eğer dizginleri ele alırsan, elinden bırakmayacakmışsın. Tahvil fiyatlarını yüksek tutmak için elinden geleni yapacağını ve bunu başaracağından da şüphesi olmadığını söyledi.

Veya Moses Montefiore'nin Nathan'ın iddiasını özetlediği şekliyle dük "liberal bir hükümet kurup... bazı reformları kabul etmeli" idi. "Dünyaya ayak uydurmalı çünkü dünya ona ayak uydurmaz." Bu, Wellington'a pes et demenin diğer bir yoluydu ve Wellington iki gün sonra öyle yaptı.

Nathan neden fikrini değiştirdi? Bunun bariz cevabı geçen sonbaharda Wellington'ın görevden alınmasına neden olan türde diğer bir mali krizin doğmasından duyduğu endişedir. Consol fiyatları şimdiden biraz düşmüş olup –9 Mayıs'ta 85 iken 12 Mayıs'ta 83,25– Nathan (bazı gözlemcilerin şüphelendiği üzere) Wellington'ı İngiltere Merkez Bankası'nın rezervlerini yenilemesi hususunda ikaz etmiş de olabilirdi. Yine de Paris'teki "panik" Lionel'in beklediği kadar büyük olmadı, Grey'in dönüşünün consol fiyatlarını "eski seviyesine" çıkaracağı yönündeki tahminler de boşa çıktı. İşin aslı, dükün istifası ya da Reform Tezkeresi'nin kabulünden çok az etkilenmişlerdi; resmî izin verildikten sonra biraz daha düşük olarak tekrar açıldılar. Diğer bir muhtemel cevap da, İngiltere Rothschildlerinin bir tür siyasi dönüşüm geçiriyor olmasıdır. Gördüğümüz üzere, 1829 gibi erken tarihlerden itibaren Nathan, karısı ve çocuklarının Torylerin Yahudi eşitliğine muhalefet etmesi nedeniyle siyasi fikirlerini değiştirdiklerine dair bazı deliller mevcuttur. Ayrıca İrlanda siyasi Katolikliği ve İngiliz radikalizmi gibi yeni tehditlerle Whiglerin Torylerden daha iyi başa çıktıkları görüldü. 1832 seçimlerinde Whigler zafer kazandığında, Anthony ile Lionel hakikaten sevindi; büyük ölçüde kralın tahriki yüzünden Peel 1834'te hükümeti kurmaya kalktığında Rothschildlerin onu desteklediğine dair bir delil mevcut değildir. Nathan'ın devletin köleliği lağvetmesinin ardından köle sahiplerinin zararlarının telafi edilebilmesi için 15 milyon pound kredi vermeye gönüllü olması da önemli bir göstergedir. Buxton'ın Nathan'a dair hatıraları sıklıkla zikredilir; fakat onların birlikte yemek yemesinin bile ne derece önemli olduğu nadiren ifade edilir. Nitekim Buxton, Köle Karşıtları Cemiyeti'nin başkanıydı ve Nathan'la görüşmesi köleleri azat eden kanunun geçmesinin hemen sonrasına denk geldi. Fransa'daki ihtilalden sonra James'in derhal *doctrinaire* liberallerin safında yer alması gibi Nathan da İngiltere'deki Whig reform rüzgârına fazla direnmedi.

Dolayısıyla Heine, "Rothschild'i" devrimci olarak göstermeye çalışırken kesinlikle mübalağa ediyordu. Fakat kardeşlerin siyasi muhafazakârlığı desteklemeye isteksiz olduğu yönündeki tahlilinde çok haklıydı. Reform geldiğinde –şiddetle gelse bile– kabul ettiler.

DOKUZ

Barışın Zincirleri (1830-1833)

Savaş isteyenlerin diğer bankacılara müracaat etmek zorunda kalacağı kesindir.

–FRIEDRICH GENTZ, 1830

Burbon'dan Orléans'a, Tory'den Whig'e, kolayca ittifak taraflarını değiştiriyor olmalarına rağmen Rothschildler 1830 devriminden sadece dâhili siyasi değişimlere ayak uydurmaları sayesinde sağ çıkmadı. Çünkü dâhili tehdit –James'i tahvilleri Suresnes'deki bahçeye gömmek zorunda bırakan tehdit– pek çok açıdan o devirdeki ihtilallerin teşkil ettiği tehditler içerisinde önemsiz olanlardı. Mali açıdan asıl tehlikeli olan, ihtilallerin dolaylı olarak büyük devletler arasında bir harbe neden olma ihtimaliydi. Döneme ait şahsi mektuplardan elde edilen en mühim fikir, bunun Rothschildlerin en büyük korkusu olduğudur; nedenini anlamak hiç de zor değildir. Bir ihtilal –ya da reform krizi– en başta o ülkedeki tahvilleri etkiler. Savaş, hükümet menkullerinin tüm piyasalarda hızla düşmesine neden olabilir. Paris'teki dâhili bir krize Londra, Frankfurt, Viyana ve Napoli'de istikrar hüküm sürdüğü müddetçe direnebilmek mümkündür fakat bir Avrupa savaşı bu beş şubeyi aynı anda vuracaktır. Rothschild mektupları bu korkunun 1830-32'de zirveye çıktığını göstermektedir. James Ekim 1830'da "Tanrı korusun, harbe girersek neler olacağını hayal bile edemeyiz" yazdı, "çünkü öyle bir şey olursa tüm menkullerin değeri öyle bir düşer ki, hiçbir şey satamayız." Bir ay sonra riski hesaplamaya çalıştı: "Elimizde 900 bin rente var (itibari kıymeti 30 milyon frank); eğer sulh devam ederse değerleri yüzde 75 olacak, harp çıkması halinde ise yüzde 45'e düşecek... O nedenle eğer sulh muhafaza edilirse, üç ay içerisinde rentelerin en az yüzde 10 yükseleceğinden eminim..."

Bu, pek çok muasırın neden Rothschildlerin sadece barışı istemekle kalmayıp onu muhafaza edebilmek adına mali güçlerini koz olarak kullandıklarını düşündüklerini de anlamamıza yardımcı olur. Mesela Ludwig Börne açıkça Rothschildlerin Avusturya hükümet tahvillerini satmasının 1831'de, ihtilalin yayılışını sadece İtalya'da değil Belçika'da da kuvvet kullanarak engellemeyi

istediği bir dönemde, Metternich'in diplomatik manevra kabiliyetini sınırlandırdığını iddia etti. Ayrıca Rothschildlerin Fransa'nın Avusturya'ya karşı daha barışçı bir siyaset gütmesini arzuladıklarını da söyledi: "Fransa tahtında Rothschild ailesi olsaydı, dünya o güçlü hanedanla Habsburg hanedanı arasında bir harp çıkması endişesinden kurtulmuş olurdu." Benzer iddialarda bulunan siyasetçilerden biri de Aralık 1830'da şu açıklamayı yapan Avusturya sefiri Kont Prokesch von Osten'di: "Her şey usul ve araç meselesi olup son sözü Rothschild söyler, onun da harbe verecek parası yok." İki sene sonra Avusturya maliye nazırı Baron Kübeck, Salomon'u "barışla" eş anlamlı gördüğünü ifade etti. Onların gözünde Rothschildlerin baskısına maruz kalan tek ülke Avusturya değildi: Metternich ile Paris'teki sefiri Apponyi, Fransa hükümetinin bu baskılara daha açık olduğunu iddia etti. 1828 gibi erken bir tarihte Prens Pückler'in söyledikleri dikkate değerdir: "Ajaccio'da, Thames'in kaynağı gibi, bilinmeyen bir ailede doğan Napoléon tüm tahtları yerinden salladı... Bir sığırcık kuşunun pençesiyle harekete geçtikten sonra çığ olup bir köyü yutan kar tanesi gibiydi – babası kurdele satan Rothschild de öyle bir seviyeye geldi ki, o istemeden Avrupa'da hiç kimsede savaş çıkarabilecek güç yok." Prusyalı diplomat Achim von Arnim "o ailenin altın zincirleriyle bağlanmamış" çok az devlet kaldığını gördükten sonra 1840'larda aynı mütalaada bulundu.

Bu tür iddialar çok geçmeden Rothschild efsanesinin ayrılmaz bir parçası oldu. Alphonse Toussenel Yahudi karşıtı risalesi *Yahudiler – Devrin Kralları*'nda (1846) kısaca aynısını söyledi: "Yahudi hâlihazırda revaçta olan barışa spekülasyon yapar ve Avrupa'nın on beş senedir barış içinde olmasının nedeni budur." Daha sonraki yazarlar bunu daha kabaca tekrarladı. Capefigue ve Chirac, bir Rothschild'in şöyle söylediğini nakletti: "Harp olmayacak çünkü Rothschildler istemiyor." Morton'un tabiriyle "kardeşler gelmiş geçmiş en militan pasifistler" oldular. Gutle Rothschild'in de şöyle söylediği iddia edildi: "Harp olmayacak, oğullarım harbe para yatırmaz."

Kardeşler, kendilerini daha alicenap ve kudret sahibi gösterdiğinden, bu tür kanaatleri pekiştirmeyi tercih etti. Aralık 1840'ta Kontes Nesselrode kocasına "Fransa'da kimin viceroy, hatta kral olduğunu biliyor musun?" diye sordu: "Rothschild. Kısa süre önce verdiği akşam yemeğinde onunla bolca sohbet etme fırsatı edindim; fikirlerimi belli etmeden onu kendisini açıkça ifadeye teşvik ettim. (Fransız başvekili) Thiers ve diğer nazırlardan sıkılmış":

> "Hepsini tanıyorum" dedi. "Onları her gün görüyorum ve takip ettikleri yolun devletin menfaatlerine aykırı olduğunu görür görmez canımın istediği zaman görüşebildiğim kralla görüşüp tespitlerimi iletiyorum. Kaybedecek çok şeyimin ve tek arzumun sulh olduğunu bildiğinden, dediklerime itimadı tamdır. Beni dinler ve dediklerimi dikkate alır."

Peki, yemek masasındaki bu böbürlenmenin –Nathan'ın 1820'lerde Prens Pückler'e yaptığı gibi– ne kadarı doğruydu? Kardeşlerin şahsi mektupları 1829'dan sonra nüfuzlarını kullanarak barışı muhafaza ettikleri iddiasını desteklemekte midir?

Bu noktada, Rothschildlerin ellerindeki mali kozu kullanmalarıyla –yani savaş çıkarmaya niyeti olan devletlere borç vermeyi reddetmeleriyle– diplomatik iletişim mecrası olarak sergiledikleri işlevin neticesi ve diğeri kadar bariz olmayan nüfuzları arasında bir ayrım yapmamız icap eder. Önceki on senede gelişmeye başlamış olan ikinci işlevin önemi 1830'larda hızla artmaya devam etti. Devlet adamları ve diplomatlar Rothschildlerin haberleşme ağını iki nedenle kullanmaya başladılar: Diplomatik mektupları resmî posta ağından daha çabuk ulaştırıyordu ve bağlayıcı olmayan haberleri devletten devlete dolaylı olarak kardeşlerin birbirlerine mektup gönderdiği şekilde göndermek mümkündü. Kardeşlerin bu hizmeti sağlamaya neden gönüllü olduğunu anlamak zor değildir: Dış siyaseti daha şekil alma safhasındayken öğrenme fırsatı yakalıyor ve bu sayede çok daha isabetli yatırımlar yapabiliyorlardı. Kardeşlerin diplomasi kanalı görevini icra ederken kendi fikirlerini nazırların fikirlerinden ayırmaya zahmet etmemesi tarihçiler açısından ciddi bir sorun teşkil etmektedir: Mektuplarında o tarihlerde "biz" dediklerinde sadece "biz Rothschildleri" değil "bizim hükümeti" de kastediyorlardı ki bu, kardeşlerin yaşadıkları beş farklı ülkeyle kendilerini özdeşleştirmeye başladıklarının ilk alametidir. Üstelik Rothschildler mi siyasetin yönünü belirliyordu yoksa siyaset mi Rothschildleri yönlendiriyordu ayrımını yapabilmek de her zaman kolay değildir.

Haberleşme Hatları

Kardeşlerin haberleşme ağının gelişimini ve yapısını kavramak 1830'lerin mali diplomasisini anlayabilmek için şarttır. Her zaman olduğu gibi, başlamadan evvel bir miktar efsaneyi ayıklamak gerekir. En başta Rothschildlerin, Disraeli'nin Sidonia'sı gibi, neredeyse gerçeküstü bir istihbarat ağının merkezinde olduğu inancı: "Hiçbir devlet görevlisinin gizli ajan ve siyasi casuslarla böyle bir irtibatı yoktur... Bu kaynaklara borçlu olduğu gizli ve tuhaf bilgiler dinleyenlerini hayrete düşürür... Dünyanın gizli tarihi onun eğlencesidir." 1840'ların sonlarına doğru, ana işlevlerinden biri New Court'un dünya üzerindeki iktisadi ve siyasi gelişmeleri bire bir takip edebilmesini sağlamak olan ajan ve düzenli kuryelerden oluşan sağlam bir şebeke tesis ettikleri doğrudur. Fakat (haberinin ulaştırılması Rothschild haberleşmesinin ilk marifeti olan) Waterloo'yu takip eden yirmi sene içerisinde sistemleri çok ilkeldi. Devletler arasında mektup göndermeye kalkan herhangi biri gibi onların mektuplarının –kimi zaman da canlarının– akıbeti de hava şartlarına bağlıydı. 1817 senesinde Salomon ve karısı at arabasıyla Paris'ten Rotterdam'a giderken bir nehir

geçişi esnasına fırtınaya yakalandıklarında "yüzde 99 oranında" boğuldular. Seyahatin tamamı yetmiş iki saat sürdü. Bu istisnai bir hadiseydi: Paris'ten Frankfurt'a gönderilen mektupların varması 1814'te takriben kırk sekiz saat sürerdi; Londra'dan Frankfurt'a gönderilen postanın varması bir hafta sürerken, 1817'de Paris ile Berlin arasında mektup gidiş süresi dokuz gündü. Fakat kardeşler mektup yazmaya takıntılı olduklarından –nazırlarla görüşmek için salonda beklerken bile mektup yazarlardı– posta hizmetlerini hızlandırmanın yollarını aradılar. Gördüğümüz üzere 1815'ten itibaren, hatta daha önce, Nathan mektuplarını hızlandırabilmek için adamlarına Dover ve Calais'deki gemi kaptanlarına hızlı teslimat için ilave para vermelerini söylemişti. Gecikme riskini azaltmak için kimi zaman aynı mektubun birkaç nüshasını farklı yollardan gönderdiği de oluyordu. 1814'te Amschel, Frankfurt postanesindeki gecikmelerin üstesinden gelebilmek için kurnazca bir yol teklif etti: Eğer döviz kuru artarsa kardeşleri mektupları mavi zarfta gönderecekti; eğer düşerse zarf kırmızı olacaktı. "Böylece postanedeki Mayer hemen bana zarfın rengini söyleyecek ve günün yarısını kurtaracaktı."

Fakat bu, kardeşlerin mektuplarının geçtiği Almanya'daki sayısız postanedeki sorunları ortadan kaldırmadı. Bu postanelerde mektuplar Avusturya gizli polisi tarafından açılır, içlerinde siyaseten hassas ya da faydalı bir malumat var mı diye bakılırdı. Aynı mahremiyet eksikliği yüzünden başkentten başkente arada bir ulaklarla diplomatik "torbalar" göndermek haricinde bir şey yapmak mümkün olmuyordu. Bu nedenle özel kurye kullanmaktan başka çare yoktu ve Rothschildler de (en azından) 1814'te öyle yapmaya başladılar. Fakat ulaklar pahalıydı ve kardeşler sürekli ne zaman onları kullanmak kârlı hale gelecek diye şikâyet edip durdu: Ulak çok sık gönderilse masraf katlanarak artar, gönderilmezse de hayati bir bilgi geç ulaşabilirdi. Diğer bir sorun da ulağın varması üzerine rakiplerin de önemli bir şeylerin olduğunun kokusunu almasıydı: O yüzden üçüncü kişilere gönderilen mektuplara kimi zaman eski tarih yazılır ya da ulaklar dikkat çekmemek için kılık değiştirirdi. 1820'lerin ortalarına gelindiğinde masraf endişesi azaldığından ulaklar düzenli olarak gönderilmeye başladı: Sadece Aralık 1825'te Paris şubesi, Calais'ye (yani bu şehir üzerinden Londra'ya) on sekiz, Saarbrücken'e üç, Brüksel ve Napoli'ye de birer kurye gönderdi. Uygulama alışkanlık haline geldi: 1827'de Salomon, yılbaşı akşamı saat onda Viyana'dan Strazburg'a gitmeye gönüllü bir ulak bulamayınca köpürdü.

Maalesef –haberleşme alanındaki tüm icatlarda olduğu gibi– Rothschildlerin rakiplerinin kendi ulaklarını göndermeye başlaması uzun sürmedi. Üstelik ulaklar ne kadar erken gelse de yetmiyordu: 1833'te James'in Londra'dan gönderilen bir ulağın "bir saat geç gelmesinden" şikâyet etmesi, kapitalistlerin daima daha hızlı haberleşme arzusunun klasik bir örneğidir.

1824'te posta güvercinleri kullanılmaya başlasa da, 1840'lara kadar basit bir şifre geliştirmelerine neden olacak kadar sık kullanmadıkları anlaşılmaktadır: "Güvercinimizdeki A B tahvil al, haberler iyi demek, C D tahvil sat haberler kötü demek." Demiryolu, telgraf ve buharlı gemilerin haberleşmede bir çığır açması ancak 1830'ların ortalarından itibaren mümkün oldu –Rothschildlerin bu gelişmeler dolayısıyla rakiplerinden öne geçmesi çok daha zor olacaktı. James "telgraf haberleşmesinden" bahsettiği ilk seferlerden birinde Nathan'a şöyle şikâyet etti: "Burada herkes her şeyi bildiğinden pek bir şey yapacak fırsat kalmadı." 1840'a gelindiğinde Carl, Paris'e ulak göndermemesini tavsiye ediyordu çünkü buharlı gemiler aynı hızda geliyordu, üstelik ulaklar "küçük spekülatörlerin" bir şeyler olacağını düşünmesine neden oluyordu. Ayrıca 1830'lardan sonra basın sansürü eskisi kadar katı olmadığından şahsi mektuplarda çok fazla teferruatlı siyasi haberler aktarmanın manası kalmadı: 1840'lara gelindiğinde Nat düzenli olarak kardeşlerine Fransız gazetelerinden alıntı yaparken, on sene önce amcası en son siyasi haberleri kendisi yazmak zorunda kalırdı.

Dolayısıyla aslında çok kısa bir süre –yaklaşık 1815 ila 1835 arasında– Rothschild ulak sistemi alternatif bir haberleşme türü olarak bir üstünlüğe sahipti. Bu zaman zarfında Rothschildler yakınlaşmak istedikleri siyasetçi ve diplomatlara farklı bir hizmet sunmaya muktedir oldular. Sadece şahsi bankacılık hizmeti sağlamakla kalmayıp mektuplarını da normal postadan önce ulaştırdılar. 1822'de Londra'da olduğu sırada Chateaubriand, duchesse de Duras'nın gönderdiği "önemli bir mektubu" "adamı Rothschild" vasıtasıyla almıştı. Aynı sene Verona'dan ve 1825'te de Pressburg'dan Metternich'in Viyana ve Londra'ya Salomon'un ulaklarını göndermesi Rothschild ulaklarına kendininkilerden fazla güvendiğini gösteriyordu. Bu tatbikat zamanla yayıldı. 1823'e gelindiğinde "Rothschild'den haber almak" Kontes Nesselrode'nin günlük hayatının ayrılmaz bir parçası olmuştu. 1826'da şöyle bildirildi:

> Ulak olarak Napoli'den Paris'e ayda bir ya da iki kez giden Rothschild kâtipleri Napoli, Roma ve Floransa'dan Fransız, İngiliz ve İspanyol nazırlara gönderilen tüm mektupları da yanlarına alırlar. Buna ilave olarak Napoli ve Roma saraylarıyla Turin, Paris, Londra, Madrid, Lizbon ve benzeri yerlerdeki sefaretleri arasındaki haberleşmeyle ve önemli şahsi mektupların teslimiyle de ilgilenirler.

1826'da Fransa-Avusturya ilişkilerinde küçük bir kriz patlak verdiğinde Villèle'in teskin edici notunu Metternich'e ulaştıran bir Rothschild ulağı oldu. 1840'tan sonra Rothschild posta servisinin en mümtaz –belki de en kudretli– müdavimi genç kraliçe Victoria ile kocası Prens Albert oldu. Kraliçeyi bu sistemle tanıştıran muhtemelen –amcası Leopold eski bir Rothschild

dostu olan– kocasıydı.[1] Albert, İngiltere'ye vardığı andan itibaren (danışmanı Christian von Stockmar ve İngiliz sekreteri George Anson vasıtasıyla) kıtayla yaptığı görüşmelerde düzenli olarak Rothschild ulaklarını kullandı. Victoria da çok geçmeden aynısını yapmaya başladığı gibi Rothschildlerden küçük bankacılık hizmetleri ve hatta otel rezervasyonları bile ister oldu. Haziran 1841'de Leopold'a, Almanya'ya gönderdiği tüm önemli mektupları "emniyetli ve süratli olan Rothschild vasıtasıyla" gönderdiğini söyledi.

Tüm bunlar Rothschildlerin Avrupa seçkinlerine eşsiz bir haberleşme hizmeti sunduğunu göstermektedir. Büyük siyasi gelişmelere ek olarak gizli bilgiler de bir şehirden diğerine resmî kanallardan daha süratli ulaşabilirdi. Nathan'ın Waterloo'nun neticesini herkesten önce öğrenmesi sergileyecekleri başarılardan sadece biriydi. 1817 gibi erken bir tarihte James'in –hükümetteki bir "dostun" tedarik ettiği– Fransız diplomasi mektuplarının ayrıntılarını Paris'ten Londra'ya göndermesi sayesinde, Nathan, Fransız sefirine ulaşmadan önce mektupların içinde ne olduğunu biliyordu. Paris'teki İngiliz sefiri de Londra'ya haber göndermek için Nathan'a bel bağlamaya başladı. 1818'de Aix Kongresi'ne gitmekte olan bir İngiliz diplomatı Nathan'ın "bizim gruba ve bazılarının isimleri hariciye nezaretinde dahi geçmeyen muhtemel üyelerine dair malumatına" şahit olunca "hayrete düştü." Duc de Berry, Şubat 1820'de suikasta kurban gidince, bu haberi Frankfurt ve Viyana'da duyuranlar Rothschildler oldu. Benzer şekilde 1821'de Kraliçe Caroline öldüğünde, haberi Paris'te duyuranlar yine Rothschildlerdi. Gördüğümüz üzere Canning, Rothschildlerin sürekli olarak İngiliz sefaret raporlarını kurcalamasından hiç haz etmezdi; fakat Türklerin Akkerman'da teslim olması gibi haberleri de görmezden gelemezdi. 1839'a gelindiğinde Talleyrand'a göre "İngiliz kabinesi Rothschild vasıtasıyla bilgiyi daima Lord Stuart'tan on ila on iki saat önce alır ve günün her saati çalışıp yolcu almayan Rothschild ulaklarını taşıyan vasıtalarına bakılınca da bunun nedeni anlaşılır." Villèle de Canning gibi kardeşlerin tahvil piyasasını etkilemek için haberleri yönlendirdiklerinden şüphe ediyordu, yine de bilgi almak için Rothschild'e başvurmadan edemiyordu.

Zaten meselenin özü de buydu; Rothschild haberleşmesinin asıl amacı, siyasi haberleri ilk alan olarak haberler piyasayı etkilemeden önce menkulleri alıp satabilmekti. Ama bu her zaman böyle olmadı. Rothschildler Temmuz 1830'daki Fransız İhtilali haberini duyurduklarında, sadece Londra'daki İngiliz hariciye nazırı Lord Aberdeen değil, Bohemya'daki (Frankfurt vasıtasıyla) Metternich de bundan haberdardı. Fakat habere önce inanılmadığını

1 Saxe-Coburg ile Rothschild aileleri arasındaki mevcut bağlar "senin küçük kraliçenin" Albert ile evliliği nedeniyle Salomon'un oğlu Anselm'in Londra'daki kuzenlerini tebrik mesajı göndermesini açıklar.

belirtmekte de yarar var. Gördüğümüz üzere, ihtilalin patlak vermesi Rothschildleri gafil avlayıp Fransız şubesinin güç bela kurtulabileceği bir iktisadi krize girmesine neden olmuştu.

Bankacıların Diplomasisi

Rothschild mektupları Temmuz 1839 sonrası karışık dönemde bu haberleşme sisteminin boyutlarını ve sınırlarını ortaya koymaktadır. Paris'te James'in siyasi bağlantılarına sahip bir başkası yoktu. James 1831'de Nathan'a "Her konuda sürekli bana danışıyorlar" dedi ve bu durum pek değişmedi: İleride Kontes Nesselrode'ye iddia edeceği gibi de kralla, nazırlarla ve önemli sefirlerle neredeyse her gün görüşüyordu. Nathan'ın da başta diplomat Frederick Lamb olmak üzere önemli devlet erkânına ve Talleyrand, Esterházy ve Bülow gibi Londra'daki başlıca diplomatlara erişimi vardı; fakat nüfuzunun Toryler dönemindekine kıyasla daha az olduğu kesindi. Viyana'da Salomon da Metternich'e doğrudan erişim imkânından istifade etmeyi sürdürüp kardeşlerinin mektuplarında diplomatik açıdan önemli bir bilgi olduğunda nüshaları ona iletmeyi ihmal etmedi. Diğerleriyle mukayese edildiğinde Frankfurt ve Napoli şubeleri büyük devletlerin "çevresinden" biraz uzak kalıyordu. Diğer önemli başkentlerde –St. Petersburg ile Berlin'e ek olarak Brüksel ve LaheyLaheyLahey– nüfuzlarının kullanımı temsilcilerle (mesela Rusya'da Gasser, Belçika'da Richtenberger) ya da arada bir düzenlenecek şahsi seyahatlerle sınırlıydı.

1830'da Rothschild mektuplarında tartışılan ilk diplomatik mesele, büyük devletler Louis Philippe'i kral olarak tanıyacak mı, yoksa yeni rejime müdahale mi edecek sorusu oldu. 31 Temmuz'da James, Nathan'a şunları yazdı: "Umarım hükümetin müdahale etmeyi düşünmüyordur çünkü öyle bir şey yaparlarsa o zaman mutlaka umumi harp çıkar." Lionel on beş gün sonra tanınma meselesini özetledi:

> Makul olan tek şey kralın derhal tanınmasıdır, bu hemen yapılmazsa sonunun nereye varacağı hiç belli olmaz... Kral tanınana kadar komşu eyaletler de bu hükümete katılmayı isteyebilirler; bu da burada kargaşayı körükler... Fransa sadece sulh istiyor, diğer ülkelerden hiçbir şey istemiyor ve en büyük devletlerden biri olabilmesi için sadece kendi kaynaklarını kullanmasının yeterli olduğunu biliyor; hâlihazırda Fransa'daki millî muhafızların mevcudu bir milyon 500 bin, tümü askerlik yapmaya uygun. Buna ek olarak bir de ordu var; diğer devletlerin bu ülkeye saldırmasının ne faydası olur? James amca bugün kralın yanındaydı, ona hürmetlerini sunmaya giden zümreye katıldı; kral ona barış sözü verip en iyi dileklerini ileterek her şeyin en güzel biçimde devam etmesini temenni ettiğini söyledi.

Louis Philippe'in o toplantıda James'e verdiği mesaj –"En büyük arzum Avrupa'da sulhun temini olup diğer devletlerin de önceden olduğu gibi tekrar Fransa'yla dost olmasını arzu ediyorum"– Avusturya sefiri Apponyi vasıtasıyla doğruca Metternich'e iletildi.

Fakat Louis Philippe'in tanınması, Lionel'in ümit etmiş olduğu gibi diğer yerlerdeki isyanlara mani olmadı. 25 Ağustos'ta Brüksel'de "tam teşekküllü ihtilalin" patlak verdiği haberinin Paris'e ulaşmasıyla yeni bir ihtimal ortaya çıktı: İhtilalin Fransa dışına yayılması, Fransa ile muhafazakâr devletler olan Prusya, Rusya ve Avusturya –ve hatta İngiltere– arasında bir savaşın çıkmasına neden olabilirdi. İki nedenden ötürü bu, Fransa'ya doğrudan dış müdahale seçeneğinden çok daha iyiydi. İlk olarak, diğer devletlerin hem bağlı oldukları (1814-15'ten beri) bir anlaşma vardı hem de Belçika'da stratejik menfaatleri mevcuttu. İkinci olarak, Belçika ya da ihtilalin patlak verdiği herhangi bir yere yapılacak bir dış müdahale Fransız rejiminin sola kaymasına yol açacaktı çünkü cumhuriyetçilikle devrimci enternasyonalizm arasında tarihî bir bağ mevcuttu. Fransa'nın dâhili "anarşi" ile büyük ölçekli askerî yayılmayı birleştirdiği 1790'ları tek hatırlayan Metternich değildi.

Belçika isyanını duyan James'in ilk tepkisi Fransa hariciye nazırı Mole ile Prusya sefiri arasında, iki devlet arasında silahlı bir çatışmaya mani olmak ümidiyle bir toplantı tertip etmek oldu. Ayrıca Nathan'dan da Hollanda kralı lehine yapılacak her türden İngiliz destekli müdahaleye muhalefet etmesini istedi çünkü ona göre (Hannah ile Lionel de hemfikirdi) Belçika'nın bağımsızlık talebi (en azından ilkesel olarak) savunulabilir bir şeydi. Aynı zamanda devrim ruhunun Napoli ve İspanya'ya da (1820'lerde olduğu gibi) yayılmasından korkan James, Louis Philippe'ten Metternich'e şu üstü örtülü ikazı iletti: "Meşruti hükümdar olarak makamı izin verdiği müddetçe tüm ülkelerdeki ihtilalcilere karşı koymak için elinden geleni yapacaktır... Lakin makamı itibarıyla liberal eğilimlere belli ölçüde müsamaha göstermeye mecbur kalmaktadır"; bu nedenle Napoli kralı "ülkesinin umumi menfaati ve muasır fikirlerin icap ettirdiği ölçüde belli tavizler vermeye mecburdur." Birkaç gün sonra Mole, James'e Fransa'nın, eğer "büyük sayıda (Prusya ve Avusturya) askeri tarafından kuşatılırsa", savaşa girmek için hazırlanmak zorunda kalabileceğini söyledi. "Genel bir savaş" çıkma ihtimali, aralarında İngiltere'nin müdahale etme ihtimalini gündeme getiren Lamb'in de bulunduğu çok sayıda yabancı diplomat tarafından da dile getirildi.

Talleyrand ile Aberdeen arasındaki istişare neticesinde Belçika meselesinin Londra'da bir araya gelecek büyük devlet temsilcilerinin alacağı kararla çözülmesi gerektiğine karar verilmesinin ardından gerginlik azaldı. Fakat Belçika ile Hollanda arasında mütareke ilan edilmesine kalmadan, bu sefer de Varşova'da Rus hâkimiyetine karşı isyan baş gösterdiği haberleri geldi. Nitekim Belçika

yüzünden bir savaş çıkmasına mani olan en önemli gelişme belki de buydu çünkü bu isyandan önce çar, Polonya'daki birliklerini Hollanda'ya göndermek için hazırlık yapmaya başlamıştı. Rus ordusunun bu isyanı bastırmasının Şubat'tan Ekim 1831'e kadar sürmüş olması genel bir savaş çıkmamasının ana nedeni olabilir. Fakat aynı zamanda ihtilalin doğuya doğru yayılmaya devam etmesi uluslararası bir çatışma çıkması ihtimalini tekrar artırmış görünüyordu. Yeni Belçika devletinin sınırları, tarafsız konumu ve kral seçimi üzerine yapılan bitmek bilmez tartışmalar 1831'in ikinci yarısında belirsizliği uzatmaktan başka işe yaramazken, Rothschildler bir kez daha Paris'ten Londra'ya teklifler ve karşı teklifler ilettiler.[2] Derken İtalya'dan isyan haberleri geldi: İsyanlar korkulduğu gibi Napoli'de değil de, Modena ve Parma dukalıkları (Şubat 1831) ile Papalık Devleti'nde (Mart 1831) baş gösterdiler.

Mart 1831 ila Mart 1832 arasında bir dizi "parlama noktası" yaşanıp birden fazla büyük devleti içerecek bir savaşın çıkma ihtimali tehlikeli derece yükseldi ve her seferinde Rothschildler gerginliği azaltmak için deli gibi çalıştılar. İlk kriz sadece Avusturya'nın Papalık Devleti'ne müdahalesi ihtimalini değil, Fransa'nın devrimcilerin yardımına koşma ihtimalini de gündeme getirdi. James ile Salomon, Paris ile Viyana arasındaki ağız dalaşına fazlasıyla dâhil oldu. Nihayetinde Avusturya sadece Modena'ya değil (ki Fransızlar üstü kapalı kabul etmişti), XVI. Gregory'nin çağrısı üzerine Bolonya'ya da müdahale etti; bunun üzerine, bir süre lafı dolandıran Fransız hükümeti sonunda az çok savaş tehdidinde bulundu –ki bunu da yine James iletti. Muhtemelen o an genel savaş ihtimalinin en yüksek olduğu andı; bekleneceği üzere İngiliz ve Fransız tahvil piyasası da o tarihte dibe vurdu. James'in, Avusturya'ya gönderilecek ve uluslararası tahkim kararı (Belçika modeli) isteyen notanın hazırlanmasına yardım etmesi, Rothschildlerin devletler arası muhaberata ne derece dâhil olduğuna güzel bir örnektir.[3] Nisan ortasına gelindiğinde James "İtalya'daki krizin bittiğinden" ve İngiltere-Fransa birliğinin Belçika için savaşmaktan uzak duracağından emindi. Saxe-Coburg prensi Leopold'un Belçika kralı seçilmesi hakkındaki aylar süren (Polonya'daki çatışmalar ve Avusturya'nın İtalyan liberallere karşı misilleme haberleriyle tırmanan) belirsizliğin ardından Hollanda'nın Belçika'yı

2 Fransız hükümetinin Ocak 1831 tarihli iki protokole sadakati ve Belçika'nın, Louis Philippe'in oğlu duc de Nemours'a teklif ettiği tacı ya da Belçika'nın protokolün bölgesel şartlarına olan itirazını desteklemeyi reddetmesinin önemi çok büyüktür. Saxe-Coburg hanedanından Leopold'un Belçika tahtına oturmasının Rothschildler için güzel haber olduğunu söylemeye gerek yoktur.

3 James "evacuez immédiatement Bologne" ve "evacuez promptement Bologne" cümlelerinin kullanılmasına itiraz etti. Kardeşlerine "Bu hakaretamiz cümleleri kaldırtacağım" dedi. James'in Avusturya'nın Roma'daki uluslararası konferansta meseleyi ele alması isteği gerçekleşse de, birliklerin çekilmesi temmuzu buldu. Perier'nin çekilişi savaş nedeni olarak görmemesi bu nedenle önemlidir.

işgaliyle umumi harp tehdidi bir kez daha hortladı. Ama düvel-i muazzama bir kez daha geri çekildi. Hollanda'nın bu hareketini Prusya ve Rusya desteklemediği gibi İngiltere hükümeti de –gergin geçen görüşmelerin ardından– Fransa'nın Belçika'ya bir sefer kuvveti gönderme kararını, Hollandalıların sürülmesini müteakip derhal çekilmesi şartıyla kabul etti. Belçika yüzünden savaş çıkma ihtimali ancak ocak ayından sonra azalmaya başladı; fakat 15 Kasım'da Belçika'nın 24 Madde'yi imzalaması bile başta zannedildiği kadar fazla bir şey ifade etmedi çünkü Prusya, Avusturya ve Rusya imzalamak için Mayıs 1832'ye kadar beklerken, Hollanda kralı da ayak sürümeye devam etti.

Şubat 1832'de Papalık Devleti'nde yeni bir kargaşanın baş göstermesi üzerine üçüncü kez savaş korkusu yaşandı. Bir kez daha Avusturya birlikleri çağrıldı ve bir kez daha Fransa burnunu sokmaya çalıştı. Bu sefer bir Fransız birliği Ancona limanını işgal etmesi için gönderildi –James'e göre "büyük gafletti." Fakat bu, (piyasaların sessiz tepkisinden de anlaşıldığı üzere) önceki kadar ciddi bir kriz olmadı, Paris ve Viyana arasında ciddi bir sürtüşme tehlikesi de yaşanmadı. İhtilal sonrası dönemde son savaş korkusu 1832 sonbaharında Fransa, 24 Madde'yi kabule mecbur etmek için Hollanda'ya askerî müdahalede bulunulması gerektiğinde ısrar edince yaşandı. İngiltere bu müdahaleye dâhil olmaya karar verdiğinde bir kez daha Prusya ya da Rusya'nın misillemede bulunmasından endişe edildi. Mayıs 1832'deki Londra Konvansiyonu geçici bir çözümdü, çünkü Lüksemburg'da (kalesi hariç) ve Limburg'da (Maastricht hariç) Belçikalıların kalmaya devam etmesi 24 Madde'nin ihlaliydi, yine de 1839'da kesin bir uluslararası anlaşma yapılana kadar barışın korunmasına hizmet etti.

Bu krizler dönemi boyunca krallar, nazırlar ve diplomatlar süratle fikir teatisinde bulunabilmek için Rothschild mektuplarını kullandı. Fakat aynı zamanda Rothschildlerin şahsi kanaatlerinin sadece birbirleri tarafından değil –nüshaların kişiye göre tercüme edilmesi sayesinde– ilgili siyasi simalar tarafından da bilinmesini sağladılar. Kardeşler her fırsatta dâhili ve harici siyaset arasındaki etkileşimin ne derece tehlikeli bir potansiyel barındırdığının farkında olduklarını vurguladı. Bu, özellikle, savaş korkusunun Fransız dâhili siyasetinin radikalleşmesi korkusuyla iç içe geçmiş olduğu Paris için geçerliydi. 29 Eylül 1830'da James "Buradaki hükümet tümüyle sulh yanlısı" diyerek ikaz etti, "fakat fazla tehdit edilirlerse kral artık onlara mukayyet olamayacağını ve halkın da çocuk gibi muamele görmeye razı olmadığını söyler." James sürekli olarak diğer büyük devletlerin Belçika ve diğer yerlerdeki devrimlere aşırı tepki vermesi halinde Fransa'da daha savaş yanlısı siyasetçilerin iktidara gelebileceğinden korkuyordu. İşin fenası, o ve Lionel'in elinden geldiği kadar desteklediği nazırlar dahi kimi zaman halkı teskin edebilmek için savaş lehinde laflar etmeye mecbur kalıyordu; bu nedenle James mütemadiyen bu türden sözlerin sırf halkı teskin etmek için söylendiğini ve yurtdışında bire bir algılanmaması gerektiğini

anlatmak zorunda kalıyordu. Laffitte'in kurduğu yeni hükümette Sebastiani hariciye nazırı tayin edildiğinde James alelacele onu görmeye gitti. Nitekim Londra ve Viyana'ya gönderdiği mesaj birkaç hafta önceki kralın mesajıyla aynıydı: "Eğer bize harp ilan etmek için bahane arıyorlarsa, o zaman bilsinler ki güçlü ve hazır biçimde bekliyoruz fakat bunun vuku bulmasına mani olmak için de elimizden geleni yapacağız." Yine de nikbin olan James "Sulhun tesis edilmesi için gereken tüm şartlar mevcuttur" diyerek sonlandırdı. Rusya, Hollanda lehine müdahaleye kalkışmadığı müddetçe, Fransa Belçikalılara "Orange ailesini de hesaplarınıza dâhil edin, eğer aptalca davranırsanız bizim desteğimize güvenmeyin" diyebilecekti. Burada asıl sorun, James'in de itiraf ettiği üzere, hükümetin bir yandan "Tek istediğimiz barıştır" derken diğer yandan da "seksen bin asker toplamaya çalışmasıdır... Buradaki harbiye nezaretinde öyle bir hummalı faaliyet var ki, şimdiden on dört gün içerisinde harp ilan etmeye hazırmış gibi görünüyorlar. Gazeteler savaş çığlıkları atıyor; dün tüm dünya savaşın çıkacağını zannetmişti." Her şeye rağmen hâlâ Laffitte'in "barış yanlısı olduğunu ve sadece barışı muhafaza edebilmek için ordu kurmaya çalıştığını" düşünüyordu. Harp nutuklarının tek maksadı "halkın zihnini meşgul edebilmekti." İşte bu nedenle James 1831 başında Fransa Merkez Bankası'ndan Laffitte'in iflasına mani olmasını istedi; ona göre Fransa'da hükümetin değişmesi savaş riskini artıracaktı. Ocak boyunca kardeşlerine hükümetin, Paris'teki coşkun havaya rağmen, barışa meyilli olduğunu söyleyip durdu.

Yine de çok geçmeden hükümet bünyesinde dahi Belçika yüzünden harbe girme iştahının kabarmaya başladığını kabule mecbur kaldı. Fakat Modena ve Parma'da çıkan isyan haberleri Paris'e ulaşınca, hevesleri kursaklarında kaldı. James fırsatı kaçırmadı. Anlattığına göre Louis Philippe'e şunları söyledi:

> Belçika (toprağında) gözünüz olmadığı halde harbe girmeye mecbur ediliyorsunuz... Fransızların böyle mağrur davranması makul müdür? Ve bizden daha da ileri gidip yabancılara harp ilan etmemizi mi istiyorsunuz? Majesteleri, sizi kandırıyorlar. Nazırlarınız halkın itimadını kaybetti. Périer'yi tayin ederseniz göreceksiniz ki hem halkın zengin kesimi de dâhil olmak üzere tamamı onu destekleyecek hem de bu hamle sizin ne derece kararlı olduğunuzu gösterecektir.

Kardeşine Laffitte'in "mutlak anarşi" yoluna girdiğini söyledi:

> Bu sabah Laffitte ile görüştüm ve bana "Eğer Fransa, Avusturya'ya harp ilan etmezse üç hafta içerisinde kral önce tacını sonra da kellesini kaybedecek" dedi. Krala böyle berbat bir tavsiyeyi nasıl verebildiğini sorduğumda, cevaben kralın artık kendisiyle istişare etmediğini söyledi. Kısacası Laffitte çoktan ipin ucunu kaçırmış... Yarın kralla görüşeceğim... Hatta kim bilir belki de bugün giderim.

James'in "kralla görüşmesi istenen etkiyi yapmış" olacak ki Laffitte bir hafta kadar sonra istifa etti.

James'in Périer'yi desteklemesi barışçı bir siyaset gütme ülküsünden ayrı görülemez; ilaveten James ancak diğer büyük devletler de taviz vermeye yanaşırsa Périer'nin makamında kalmaya devam edebileceğinin farkındaydı. Fransa'da istikrarı sağlama stratejisinin temeli işte buydu. Metternich'in de görmesini ümit ettiği tipik bir mektupta James, Salomon'a eğer Avusturya, Périer'yi "desteklerse" Fransız siyasetçilerin savaşa girme ihtimallerinin azalacağını söyledi:

> Sevgili Salomon, dostum Périer'nin kabinesinin desteklenmesinin şart olduğunu idrak etmen icap eder çünkü otuz iki milyon insanın ihtilale kalkışması tüm ülkeler için büyük bir tehdittir. Ayrıca Périer bana "Eğer kral için bir şey yapmak istiyorlarsa o zaman Fransa'ya Belçika'dan bir parça versinler; bu, kralın konumunu güçlendirir ama böyle bir şeyde ısrar etmek gibi bir niyeti yok" dedi... Artık ipler Périer'nin elinde olduğuna göre bundan böyle harp çıkıp çıkmayacağı diğer büyük devlere kalmış oluyor... Tüm dünyaya büyük devletlerin sadece sulh istediğini söyledim... Ne olacağını kimse bilemeyecek olsa da Périer sayesinde ümitvarım çünkü harbe girersek o da mülk ve fabrikalarından zarar eder; o nedenle sulha inanıyorum... Cihanda sulh olduğunda yurtta da sulh olacağından eminim.

Nathan'ı "Périer'yi bize Tanrı gönderdi çünkü o sulhu muhafaza edecek, en azından öyle olacağını ümit ediyorum" diyerek temin etti. O ve Lionel "eğer Périer gelirse, onun şartlarından birine göre, Avusturya'nın dilediği gibi İtalya meselelerine müdahale etmesine izin verileceğine" dahi inandı. Périer'nin tayini tasdik edilir edilmez James, Avusturya'nın onu desteklemesi için yaptığı müracaatı tekrarladı:

> Sulh isteyen bir kabinemiz var ve sulhun muhafazası için ellerinden geleni yapmaya da niyetliler. Fakat eğer büyük devletler sulhun muhafazasını arzu ediyorlarsa o zaman "sulh kabinesini" güçlendirmeleri ve halka büyük devletlerin Fransa'ya saldırmak gibi bir niyeti olmadığını göstermeleri gerekir. Eğer hem Rusya hem de Avusturya Fransa'ya harp ilan etmeyip tarafsız kalacağını ilan ederse, büyük faydası olacağından ve ahaliyi teskin edeceğinden eminim çünkü halk Rusya'nın Polonya'daki sorunları halleder halletmez tüm dikkatini Fransa'ya vereceğine inanıyor... Krala giderek ona tüm ailem ve servetimin Fransa'da olduğunu ve bunun neticesinde de onu yanlış yönlendirmek ya da düvel-i muazzama harbe hazırlanırken onu sulh istediklerine ikna etmek gibi bir niyetim olmadığını ve böyle bir hilenin de kimsenin menfaatine olmayacağını söyledim. Eğer

> Périer'yi seçerlerse kredileri yükselir ve her şey düzelmeye başlar... Artık her şey büyük devletlere kaldı ve senin de bu alanda elinden gelen her şeyi yapman icap eder çünkü sulhu muhafazayı beceremezsek, o zaman hiçbir büyük devlet kredisini koruyamaz.

Beş gün sonra Salomon'a Metternich'e "Avrupa için elzem olan barışın tesisi adına buradaki kabineyi desteklemesinin şart olduğunu ve bunu yapabilecek kudrete de ancak prensin sahip olduğunu" durmadan söylemesi için "yalvardı." 31 Mart'ta Lionel "Her şey savaş mı barış mı sualinin cevabına bağlı" diye yazdı. "Bu hükümet barış yanlısı olsa da, diğer büyük devletler tarafından desteklenmesi ve halkın kanaatine aykırı hareket etmemesi icap eder, aksi takdirde muhalefetin eli güçlenir ve bu da çok geçmeden savaş çıkmasıyla neticelenir."

Yine de Périer'nin tayini, bilhassa Avusturya'nın Paris'teki kabine değişikliğini umursamadan Papalık Devleti'ne müdahale etmeye niyetlendiği ayyuka çıkınca, James'in savaşa dair korkularının tümüyle kaybolmasına yetmedi. İtalya, Belçika ve Polonya'daki hadiseler belli aralıklarla Paris'teki liberal hissiyatı körükleyip hükümete savaşmak ya da istifa etmekten başka seçenek bırakmadı. 1831 yazında Lionel'in bahsettiği üzere, daha saldırgan bir siyaseti destekleyen iktisadi bir iddia dahi mevcuttu: "Fransa'da çok sayıda işsiz ve parasız genç olup onları baştan def edebilmek için bir harp şart, ayrıca fırka ruhu da çok güçlü ve harp çıkmazsa mevcut kral muhtemelen sürülecek." Louis Philippe'in de aynı kanaatte olduğu görülürken, James endişeyle Périer'nin konumunun zayıflamasını izledi. Ağustos başında Périer istifa ettiğinde James "Eğer yerine aşırı liberal bir kabine gelmezse dört gün içerisinde harp ilan edileceği" tahmininde bulundu. Périer, diğer büyük devletlerin üstü kapalı onayını alarak Hollanda'ya karşı sınırlı bir askerî harekât düzenleyip siyaseten hayatta kalmayı başardı ve bu son sefer de olmayacaktı.

Ocak ve Şubat 1832'de az çok aynı senaryo tekrarlandı. Önce James eğer Belçika anlaşmasının nihai hükümleri Fransa'yı tatmin etmezse Périer'nin istifa edeceği yönünde ikazda bulundu. Sonra Périer, Avusturya'nın Papalık Devleti'ne asker göndermesine cevaben Ancona'ya askerî birlik gönderdi. Périer'nin ölümünden sonra dahi bu kalıp tekrarlandı. Ekim 1832'de Soult, Hollanda'ya karşı ordu göndermeye heveslendiğinde James, Nathan'ı ikaz ederek Britanya'nın müdahaleyi desteklemesini sağlamaya çabaladı: "Eğer buradaki hükümet, Tanrı korusun, ayakta kalamazsa iktidara cumhuriyetçiler gelir ki işte o zaman yandık demektir. O yüzden her şey Belçika meselesine bağlı. Eğer İngiltere, Fransa'yı desteklememeye karar verirse, o zaman buradakilerin gözü döner çünkü tüm cihan *doctrinaries'e* karşıdır."

Britanya'da harici ve dâhili siyaset arasında çok benzer bir bağ vardı. Çok zayıf ihtimal olsa da, bir Tory hükümetinin Pittite geleneğine dönme

ve devrimci Fransa'ya müdahale etme ihtimali hiçbir zaman ortadan kalkmamıştı. Diğer taraftan, 1830'da Whigler iktidara geldiğinde James'in zihninde benzer şekilde tehlikeli bir senaryo zuhur etti: Yeni hükümetin "radikal" olduğu ortaya çıkarsa, o zaman "bizim kabine daha liberal olur ve nihayetinde Belçika sorununu çözmek zorlaşır. İngiltere, Fransa ile anlaşma yapmaya kalkar ve çok geçmeden kendimizi Avrupa'nın kalanıyla harp halinde buluruz." Ocak 1831'de, Belçika'ya münasip bir kral arandığı dönemde, James Nathan'a "Artık her şey İngiltere'ye bağlı" yazdı. "Yabancı devletler, İngiltere müttefikleri olmadan hayatta harp ilan etmez... Gördüğün üzere sevgili Nathan, daima tetikte olman büyük ehemmiyet arz ediyor çünkü harp çıkıp çıkmayacağı tümüyle İngiltere'nin Belçika meselesinde alacağı tavra bağlıdır." Fakat James'in iddiaları, özellikle Périer'yi desteklediğini duyduklarında, Nathan'ın Tory dostlarını ikna etmeye yetmedi. Reform Tezkeresi tartışmalarının başlamasından kısa süre sonra Nathan, James'e şunları yazdı:

> Herries, Peel'den kesinlikle kabineye katılmasının isteneceğini söyledi. Wellington da hariciye nazırı olacakmış. Kendisi eğer Fransa geri adım atmazsa, İngiliz ordusunun Almanya'ya gideceğine ikna olmuş halde... Krala söyle mesafesini korusun ve İngiltere'yi hafife almasın çünkü İngiltere'nin sağı solu belli olmaz... İngiltere'nin ihtilalden başka bir şey istemeyen sizin nazırlarınıza itimadı yok ve ihtiyar Lafayette ile ben de başka kimin faydası olur bilmiyoruz. Kralın ve nazırlarının savaş istemediklerini göstermesi gerekir: Her gün farklı bir üslupta konuşmayı da bırakmaları lazım. Krala git ve Peel, Palmerston ve Wellington'ın iktidara geleceğini söyle.

Bu tür ikazlar Rothschildlerin Toryleri desteklemekten Whigleri desteklemeye geçiş süreçlerini gayet güzel gösterir. 18 Mart'ta Nathan'ın ifade ettiği üzere Whiglerin konumu James'e çok daha yakındı: "Eğer Fransa sessiz kalmayıp diğer üç devlete karşı harekete geçerse, biz de o üç devlete katılırız ama üç devlet Fransa'ya karşı harekete geçerse o zaman da Fransa'ya katılırız." James'in Reform Tezkeresi'nin reddedilip Torylerin tekrar iktidara gelmesinden korkmasının asıl nedeni, tezkereyi kendisinin de destekliyor olmasından ziyade "beynelmilel" vaziyetle alakalıydı, çünkü "Wellington kabinesi hiç düşünmeden Fransa'ya harp ilan ederdi." Lionel'in 1831 Haziran'ında tespit ettiği üzere, İngiliz siyasetine dair kargaşa Belçika meselesinde bir anlaşmaya varılma ihtimalini azaltıyordu, çünkü "Hollanda kralı tüm ümidini hükümet değişikliğine bağlamıştı." James de dört ay sonra aynısını tekrarladı: "Tezkere müzakereleri yakından takip ediliyor çünkü halk, hükümet istifa ederse savaşa gireceğimizi düşünüyor." Rusya'nın 24 Madde'yi onaylamakta tereddüt etmesi üzerine Lionel şu soruyu sordu: "Rusya tek başına ne yapabilir? Her

şey Reform Tezkeresi'ne bağlı, eğer geçerse hükümet değişmez ve İngiltere ile Fransa diğer tüm devletleri titretecek bir güç olarak kalmaya devam eder."

Wellington hiç kimsenin beklemediği biçimde Mayıs 1832'de makamına iade edildiğinde, Nathan'ın onu desteklememesinin nedeni budur. Nathan reform karşıtı hükümet devam ederse sadece çıkacak iç "kargaşadan" korkmuyordu; ayrıca "yabancı nazırlar" –Talleyrand, Weissenburg ve Bülow'u misal verdi- "büyük telaş içerisinde çünkü Hollanda kralının yeni hükümetten böyle bir destek beklemesinin savaşa sebep olacağından korkuyorlar" dı. Altı ay sonra Whig seçim zaferi James, Lionel ve Anthony tarafından genelde iyi karşılandığında, bu tahlil "Avrupa'da barışın" ve Fransa'da istikrarın "en güvenilir teminatı" sözleriyle tekrarlandı. Belçika krizinin son anlarında, Rus müdahalesi ihtimali son kez gündeme geldiğinde, Nathan değişiminin boyutlarını ve tabiatını James'e gönderdiği bir mektupta ortaya koydu:

> Kardeşimiz Salomon'a mektup gönderip Metternich'in Rusya'nın aklına uyup onun safında savaşa girmek gibi bir hata yapmasına izin vermemesini söyle, çünkü Pozzo (Paris'teki Rus sefiri) kralın huzuruna çıktığında pek hoş karşılanmadı ve onunla Lieven (Londra'daki Rus sefiri) Avusturya ve Prusya'yı harp ilan etmesi için kandırmaya çalışıyorlar. Fakat güvenilir bir kaynaktan (muhtemelen Bülow) Prusya'nın harbe girmeyeceği ve onların da büyük hata yaptığına dair bir malumat aldım çünkü İngiltere ve Fransa el ele verdiğinde kolay lokma olmazlar. Sulhu muhafaza edeceğiz, harp olmayacak... Salomon'a mektup gönderip de ki, Neumann (Avusturya sefiri) sürekli Pozzo'yla birlikte ve hükümetimizin zayıf olduğunu zannediyor. O adam sekizde yedi yanılıyor ve artık Pozzo da hoş karşılanmıyor. Kral tarafından Brighton'a davet edildiğinde kraldan altı sandalye uzağa oturtuldu. Kral ona ne kadar kalacağını sordu. O da "Altı hafta" diye cevap verdi; artık Rusya'nın harp istediğini ve Metternich'in de onlar tarafından ayartılmakta olduğunu biliyoruz. Pozzo ve tabiiyeti kendilerini küçük düşürüyor ve İngiltere'yi anlamıyor, o yüzden kardeşimiz Salomon'a söyle, Prens Metternich'in Rusların aklına uymasına izin vermesin. Pozzo'nun buradaki işi casusluk, *ben de İngiltere'nin Wellington döneminde olduğundan daha kudretli olduğuna ikna oldum.* Şimdi sevgili kardeşim, sakın kimsenin aklını çelmesine müsaade etme. Eğer İngiltere ile Fransa birlikte olursa, onlara dokunmak çok zorlaşır. Bunu kardeşimiz Salomon'a aynen böyle yaz.

Viyana'da da, devrim tehdidi olmasa da, önemli uluslararası yankıları olabilecek dâhili siyasi mücadeleler mevcuttu: yabancı müdahalenin lehtarları ve aleyhtarları arasında. Salomon Ekim 1830 başında Viyana'ya sırf "Prens Metternich'i sulhun muhafazasının ne derece mühim olduğuna ikna etmek" için dönmüştü, çünkü "sulh ya da harp meselesi tümüyle onun elindeydi."

Avusturya'nın Belçika meselesindeki nüfuzu kısıtlı olduğundan, bu biraz abartılıdır; diğer taraftan Rusya (ve muhtemelen Prusya) Viyana'dan bir ilk adım atılırsa taarruza geçmeye çok daha hevesli olurdu –Kutsal İttifak'ın devrim karşıtı yönünü tasdikleyen Ağustos 1830'daki Carlsbad Anlaşması'nın maksadı da buydu. İtalya konusunda Metternich'in fikirleri açıktı. Kasım 1830'da Salomon'a "ülkede sükûneti muhafaza etmek için asker göndermeye hazır olduğunu" söyleyip, gördüğümüz üzere, bilahare hem Modena hem de Bolonya'ya asker gönderdi. Nisan 1831'e kadar Salomon, Avusturya'nın emellerini Paris'e aktarmaktan fazla bir şey yapamadı (James'e gönderdiği mektuplar Apponyi'nin resmî talimatlarından yaklaşık üç gün önce geldiğinden, bu bile başlı başına önemli bir hizmet sayılırdı). Ancak çar Polonya için yardım istediğinde Salomon fırsatı kaçırmayıp Metternich'in rakibi Kont Kolowrat'ı önceden ikaz edince, kont "beklenmedik bir kararlılıkla" bu tür bir yardıma itiraz etti. Temmuza gelindiğinde kardeşlerine kendinden emin biçimde şunları söyleyebiliyordu: "Aramızda kalsın, Avusturya harbe girmeyecek, harp istemiyor ve harbe girmemek için de ne icap ediyorsa yapmaya razı... Bana kalırsa İngiltere ve Fransa... Rusya'ya harp ilan etse dahi Avusturya için bir şey fark etmeyecek... Tarafsız kalacağız."

Salomon, Viyana'da olmadığında bile Metternich'e savaşa girmemesi için baskı yapmayı sürdürdü. Mart 1832'de Paris'ten Metternich'e uzun ve coşkulu bir mektup gönderip Périer'nin Ancona'ya asker gönderme kararına aşırı tepki vermemesini rica etti. Kasımda Fransız askerleri Antwerp'e çıktığında Kübeck, "Prens Metternich'in bir sarkaçtan farkı yok, Tatiçev (Viyana'daki Rus sefiri) ile savaş ve Salomon Rothschild ile barış arasında gidip geliyor" diye şikâyet etti.

Altın Zincirler

Her şeye rağmen, kardeşlerin barışçı politikalar için hiç durmadan yürüttükleri lobi faaliyetlerinin ellerindeki mali güce ne derece bağlı olduğunu değerlendirebilmek çok zordur. Yukarıda zikredildiği üzere Rothschildlerin elinde iki muhtemel koz vardı: diplomatik iletişim kanalı olarak üstlendikleri rol ile iktisadi baskı –eğer savaşa girmeye niyetli bir rejim kendilerinden borç isterse reddedebilir ve niyeti barışçıl ise ona mali destek verebilirlerdi. Bu noktada bir kez daha, hem askerî harcamalarında 1830-33 krizi esnasında büyük artış yapmayan İngiltere ve Prusya'da hem de harcamaların yeni krediler seçilmesini lüzumlu hale getirdiği Fransa, Rusya ve Avusturya'da Rothschild gücünün sınırlı olduğunu vurgulamakta fayda vardır.

Rothschild iktisadi gücünün en sınırlı olduğu yerler hiçbir ortağın oturmadığı başkentlerdi. Berlin'de kardeşler, Prusya'ya verdikleri önceki bir sterlin kredisinin faizini yüzde beşten dördee düşürmeye çalıştıkları hassas bir tahlil çevirme işleminin tam ortasında 1830 İhtilali'ne yakalandılar. En başından

beri bu pek ümit vaat eden bir ticari işlem değildi. Salomon, Anselm ve Rothschildlerin "eski dostu" Christian Rother arasındaki sıkı pazarlıkların ardından Şubat 1830'da Rothschildlerin 98'den yeni yüzde dörtlük sterlin kredisi vermesi karara bağlandı, bunun hasılatı eski yüzde beşlik tahvillerin ödenmesinde kullanılacaktı. Kredinin toplamı 3,8 milyon pound'du. İlaveten 1822'de çıkarılan tahvillerle ilgili benzer bir işlem yapılması ihtimali de doğdu.[4] Fakat temmuzda Fransız İhtilali patlak verene kadar yeni yüzde dörtlük tahvillerin yaklaşık yarısı henüz satılmış değildi. Avrupa'daki tüm mali piyasalar çakıldığından diğerlerini büyük bir tenzilata gitmeden elden çıkarmanın imkânı yoktu: Şubata gelindiğinde yeni tahviller 79,5'tan satılıyordu ve yenilenen satışlarla bu fiyat tabii ki daha da düşecekti. Kardeşler buna rağmen imzaladıkları sözleşme gereği Prusya'ya taahhütlü 98 fiyatından nakit ödeme yapmakla mükelleftiler. Eğer bu sözleşmeye uysalardı bunun neden olabileceği zararı –Rother tarafından 367 bin pound'dan çok olacağı hesaplandı– karşılayabilmeleri mümkün müydü? Muhtemelen; fakat önceki yüzde dörtlük Fransız kredisinde ettikleri zararın ardından, kendilerini ikinci bir maliyetli fiyaskodan kurtarmaya neden bu kadar azimli olduklarını anlamak zor değildir.

Anselm, uzayıp gidecek ve istisnai derecede müşkül münakaşalara gireceği Berlin'e gönderildi. Tek müşterek noktaları tahvil çevirme anlaşmasının iptaline muhalefetleri olan bilumum yetkili ve nazırların entrikalarıyla cebelleşmek zorunda kalması da cabasıydı. Nihayet, Carl'ın da yardıma gelmesinin ardından bir mutabakata varmayı başardılar. Rothschildler 140 bin pound tazminat ödeyerek (farklı kesintilerin ardından gerçekte 50 bin pound civarına düştü) işlemi Avrupa'daki mali durum istikrara kavuşana kadar ertelemeyi başardı.

Rothschild zaviyesinden bu, başarılı bir hasar kontrolü operasyonuydu; iyi ama Prusya yetkilileri bunu neden kabul etmişti? Rother'in Prusya Kralı III. Friederich Wilhelm'e karşı bunu savunması kendi menfaati icabıydı. "Nathan Mayer von Rothschild'in şirketi sözleşmede belirtilen tarihlere, son derece namüsait bir döneme denk gelmesine rağmen, riayet etmeye zorlanırsa" dedi, "tüm piyasalarda yeni yüzde dörtlük tahvilleri mümkün olan her fiyata satmak zorunda kalacaklar ve bu da bizim ticari kredimize büyük bir darbe

4 Salomon, Prusya hükümetine teminat verdi: "Prusya hükümetinin kredisinin itibarı ve bu konuda ailemin verdiği sözlerin yerine getirilmesi benim açımdan elde edilecek kârdan çok daha önemlidir." Nathan'ın anlaşmada değişlik yapmak için Anselm'i Berlin'e göndermeye karar vermesine rağmen bunun fazlasıyla doğru olduğu anlaşıldı. Esasında 1818 kredisine ait üç milyon809 bin 400 pound değerinde yüzde beşlik tahvilin Mart 1830'dan Eylül 1832'ye kadar iki buçuk sene içerisinde 98 fiyatından çıkarılacak aynı miktarda tahvile çevrilmesi büyük bir işlemdi. James'in anlaşma imzalanmadan önce fark ettiği üzere, Fransa'daki artan siyasi istikrarsızlık dikkate alındığında tahvil çıkarma fiyatı çok yüksek ve yüzde 1,5'luk komisyon da çok düşüktü. Tüm bunlara rağmen Rothschildler, risklere rağmen bu işi yapmaya gönüllüydü: "En kötüsü yüzde 15 kaybederiz ki bu da başka birini batırmaya yetecek olan 200 bin pound demektir."

indirecek. Tecrübeyle sabittir ki, von Rothschild şirketinin değil de rakiplerinin aracı olduğu ticari işlemler dağılmaya meyillidir..." Diğer bir tabirle, Rothschildlerin zafiyetinin, sözleşmeye uyulması hususunda ısrar edilmesinin kısa vadeli faydalarına rağmen, Prusya açısından da menfi yankıları olacaktı:

> Ocak 1830'daki Fransa kredisi ve diğer bankacılık şirketlerinin de dâhil olduğu 1818 tarihli Prusya borcunun tahvile çevrilmesi onlara büyük zarar ettirdi. Rothschild bankaları bu tür işlemlerdeki kredisini tümüyle kaybetti... Hâlâ hatırı sayılır olan büyük servetlerine rağmen... bu tür işlemleri yapmak için gereken nakde sahip değiller çünkü Avrupa devletlerinin tahvillerinden oluşan servetlerini hâlihazırda herhangi bir borsada nakde çeviremezler. O sebeple Rothschild bankaları büyük kredileri doğrudan ödemeyi reddedip Avusturya örneğinde olduğu gibi komisyonla çalışmayı tercih ediyorlar ve kredi durumunu düzeltmeye çalışırken yeni çıkarılan tahvilleri çok düşük fiyata satıp ilgili devlete zarar veriyorlar.

Fakat Prusya'nın da askerî hazırlıklarının artan masraflarını karşılamak için yeni krediye ihtiyacı olmasaydı, bu yorumun bir karşılığı olmazdı. James'in tabiriyle Prusya "bütün büyük devletler içerisinde savaş isteyecek en son ve ondan uzak duracak ilk ülke" olmasına rağmen, 1831 ve 1832 boyunca tekrar tekrar hortlayan büyük bir savaş (Belçika ya da Polonya yüzünden) tehdidini görmezden gelemezdi. Rother, krala gönderdiği mektupta yeni tahviller çıkarmaktan –muhtemelen Amschel tarafından– vazgeçirildiğini ifade etti. Onun yerine Rothschildler hazine tahvillerine karşılık çok kısa vadeli beş milyon thaler'e kadar nakit ödeme yapmayı ve piyango kredisi için destek vermeyi teklif etti. Tahvil çevirme işleminin ertelenmesini sağlayan asıl etken bu teklif oldu. O konudaki müzakereler 1833'te tekrar başladığında, Prusya yüzde dörtleri 92'ye çıkmıştı ve "mevcut siyasi vaziyet ciddi bir tehdit arz etmiyordu."[5] Diğer bir tabirle, Berlin'de Rothschildlerin elinde hâlâ bir ölçüde mali koz vardı; fakat bu koz sadece tahvil çevirmeye karşılık bazı tavizler elde etmeye yetmişti. Bu dönemde Prusya harici siyasetinin yönlendirilmeye çalışıldığına dair bir delil mevcut değildir: Rothschildlerin Friederich Wilhelm'den elde ettikleri, isteksizce edilen bir teşekkür babındaki birkaç porselen ve (Nat için) Ticaret Danışmanı unvanı oldu.

Güçleri Berlin'de kısıtlı olan Rothschildlerin St. Petersburg'daki nüfuzları sıfıra yakındı. Rusya'nın Polonyalılarla savaşmak için paraya diğer büyük devletlerden daha çok ihtiyacı olduğu doğrudur. Fakat Rothschildler ile Rus maliye nazırı Kankrin'in arası hiç iyi olmadığı gibi Ruslar 1831 başında kredi almak için onların temsilcileri Gasser ile temasa geçtiklerinde James temkinliydi. "Nazırın eli paraya epey sıkıştı demek ki" dedi. "Bu da verdiği sözleri

5 Yüzde beşlik 850 bin pound sonunda 1834'te geri alındı.

tutamayacak demektir ve eğer olur da faizini ödememeye karar verirse elimizden bir şey gelmez."

Nathan'ın derhal 400 bin pound'luk avans verme teklifine itiraz ederek sadece komisyon usulüyle çalışıp kredinin taksitle verilmesi gerektiğini söyledi. "Eğer savaş çıkarsa" diye ikaz etti, "ne Fransa, ne de Rusya ya da Prusya kredi faizlerini ödeyebilir ve hepimiz biliyoruz ki tümü de faizleri ödememek için savaşı bahane eder." Diğer taraftan Anselm de savaş tehlikesi ortadan kalkarsa –bilhassa Rusya Polonya'da ezici bir zafer kazanırsa– hükümetin onların hizmetine ihtiyacı kalmayacağını öne sürdü. Ancak kriz sürdüğü müddetçe hükümetin "her şartı kabul edecek derecede" acil paraya ihtiyacı olurdu. Nitekim James'in asıl endişesi siyasiydi. Halkın Polonyalıların tarafını tuttuğu Paris'te sır olarak saklandığı müddetçe Rus hükümetine beş milyon pound borç vermeye bir itirazı yoktu:

> Gazetelerin bizi yerden yere vurmayacağını bilsem hiç itirazım olmazdı... Eğer olur da Polonyalılar zafer kazanırsa bu, meseleyi epeyce kolaylaştırır ve bizim de liberallerle iş birliği yapmak adına gereken her şeyi yapmamız icap eder. Nazır bu krediyi Gasser'le birlikte halledip onun adına düzenlese nasıl olur? Bu meseleye olan dahlimizin halk tarafından öğrenilmemesi için her türlü tedbirin alınmasına çok dikkat etmeliyiz.

Kaygılarını bir hafta sonra tekrarladı: "Emin olun ki eğer Polonya'ya karşı Rusya'yı desteklersek dövülerek öldürülmeyeceğimden emin değilim çünkü buradaki ahali kesinlikle Polonya taraftarı." Her şeye rağmen kredi şartları yeterince cazipse halkın husumetini göze almaya razı olduğu da belliydi. Bu tartışmaların Polonyalıların Ostrolenka'da uğradıkları ezici mağlubiyetin arifesinde cereyan ettiğini hatırlatmakta fayda vardır. Nitekim Nathan bu muharebeden birkaç gün sonra Rus hükümetine bir miktar silah satmaya muvaffak oldu. James bu şekilde elde edilen kârdan "fevkalade memnundu"; bir kez daha tek endişesi halkın gözündeki itibarlarıydı:

> Tanrı aşkına, sana yalvarıyorum, şart olmadığı müddetçe sakın ismini verme, o silahları satanın isminin Rothschild olduğunu kimse bilmesin. Bu bilgiyi çok sıkı sakla, eğer Polonyalıların öldürülmesinde kullanılacak silahları sattığımız öğrenilirse burada kim vurduya giderim. Dün gazete muhabiri olan bir dostum geldi ve Belçikalıları bastırmaları için Lüksemburg'a para verdiğimizi iddia eden bir gazete makalesini gösterdi. Makaleyi yazan o değil ama inan bana Nathan, halkın genel kanaati iyice liberalizme kaydığından adımlarımızı çok dikkatli atmamız gerekir. O yüzden, bu bilginin gazetelerin eline geçmemesi için elinden gelen her şeyi yap.

1832 senesinde kredi fikri (bu sefer bir milyon pound) tekrar gündeme geldi. Gergin olan James bu sefer de "Verdiğimiz kredilerle Rus çarını destekleyip ona savaşabilme imkânı sağladığımızı iddia edecek İngiliz basını bizi paramparça eder" dedi. Ama yine riske girmeye hazırdı. Nihayetinde "bir milyon pound'la tüm dünyayı eli geçirecek değildi ya." Fazla riske girmek istemeyen Lionel ise "Savaş çıkması halinde ödeme yapmaya mecbur olmadığımızı belirten bir madde ekleyelim" teklifinde bulundu (göreceğimiz üzere bu ve sonraki devirlerdeki Rothschild kredilerinde bu yöntem kullanılacaktır). Fakat Kankrin, James'in tahmin ettiği üzere, Rothschild teklifinin sadece Rus hükümetinin geleneksel bankacısı Hope'tan daha uygun şartlarda teklif almak için koz olarak kullanılacağını söyleyerek Nathan'ın "aklını çelmeyi" başardı. Rothschildlerin bu kredi için rekabet ediyor olması, onların "tümüyle ihtilalin tesiri altında olduklarını" ve artık "Londra (Rothschild) ve Talleyrand önderliğinde devrimci harekete hizmet ettiklerini" düşünen Fransız émigrés –Rusların önderliğindeki bir karşı devrime bel bağlamış olan X. Charles taraftarları– için tam bir şok oldu. Nihayetinde, Hollanda'ya 24 Madde'nin kabulünün dayatılmasına mani olabilmek adına Rusların müdahale edebilmesi için son fırsat buydu. Nathan ile James'in, krediyi Hope yerine kendileri verirse –özellikle de Hollanda bankasından çok daha az ödemeyi tasarladıklarından– Rusya'ya müdahale etmemesi için baskı yapabilecek konuma gelebileceklerine samimiyetle inanmış olmaları da mümkündür. Alternatif olarak, Hope darbesinin ardından Nathan'ın Rusya'nın savaşa meyilli olduğu yönünde ikazda bulunması içten pazarlıktır. St. Petersburg'daki nüfuzunu geri kazanabilmek için Rus saldırganlığı ihtimaline göz yummaya hazır olduğu mütalaası da gayet caziptir.

James kardeşinin Rus piyasasına adım atabilmek için fazla zorladığını düşünmeye başladı. 1834'te diğer bir kredi şayiası çıktığında "Rusya'ya ne olacağı umurumda bile değil, onlar olmadan da gayet güzel idare ederiz" yazdı. "Her ne olursa olsun, şahsen Petersburg'a mektup gönderme çünkü yeterince reddedildin. Onlara seni mahcup etmeleri için bir fırsat daha verme." İki sene sonra "Rusya ile bir şekilde aramızın düzelmesi mümkün olacak mı acaba?" diye sordu. Demek ki öyle olacağını düşünmüyordu. Rothschildlerin iktisadi kudretinin sınırlarını bundan daha güzel gösteren bir örnek yoktur.

Ortakların oturduğu yerlerde bile her şey güllük gülistanlık değildi. Londra'da Katolik eşitliğiyle başlayıp 1834-35 Peel kabinesinin başarısız olmasıyla tamamlanan Tory iktidarının dağılışı, mali siyaset üzerindeki Rothschild nüfuzunu su götürmez biçimde zedeledi. Grey'in şansölyesi Althorp, Aralık 1830'da kendisiyle dostluk kurmaya yeltenen Nathan'dan hiç etkilenmedi. Althorp "Güzel ve uzun bir sohbetin neticesinde" dedi, "beni dünyanın en büyük ahmağı zannettiğinden ve beni canının istediği gibi kandırmaya muktedir

olduğunu düşündüğünden emin oldum." Nathan'ın Grey kabinesine olan yaklaşımı her ne olursa olsun, ihtiyaç duyduğu siyasi bilgiler kendisine hiçbir zaman verilmedi; nitekim Grey'in 1834'teki istifası onun açısından büyük sürpriz oldu. Fakat Nathan'ın siyasi nüfuzunun azalmasının sebebi Whiglerin "kapıyı suratına kapatmasından" ziyade 1830'lardaki Britanya maliye siyasetinin onu büyük ölçüde lüzumsuz hale getirmesiydi. Tek istisna haricinde –1835'te köle sahiplerinin zararlarını telafi etmek için alınan 15 milyon pound– bu dönemde Britanya hükümeti tarafından alınan büyük kredi olmadı. Masraflar azalmakta olup gelir, dolaylı vergilerdeki düşüşe rağmen, sabitti. Bu nedenle Nathan'ın Londra'daki önemi James'in Paris'teki öneminden daha azdı. Nathan devletler arası mesajları iletmeye hazır ve istekli olsa da, onların ihtivasını etkileyebilecek bir konumda değildi. Whig hükümetinin Belçika yüzünden bir savaşa girmekten uzak durması Rothschildlerin marifetinden ziyade şans meselesiydi.

Buna karşılık, James'in elindeki mali kozu kullanarak Fransa'nın saldırgan bir siyaset gütmesine mani olduğuna dair delil mevcut olsa da, sahip olduğu gücü fazla abartmamakta da fayda vardır. İhtilal yüzünden Paris şubesi son derece zayıftı, elindeki değeri düşük bolca yüzde üçlük ve beşlik renteye ilave olarak yüzde dörtlük Polignac kredisi yüzünden hazineye hâlâ toplam 10 milyon franklık borcu vardı. Diğer taraftan yeni Fransız hükümeti hemen borç almak zorunda kaldığından, bolca devlet tahvili çıkarmaya başladı. James'in buna tepkisi bildikti: Aralık 1830 gibi erken bir tarihte Nathan'a "burada yapılabilecek büyük anlaşmalar olduğunu" söyledi; niyeti onların parçası olmaktı. Laffitte'in dış siyasetini yerden yere vursa da, devletin bütçe açığının giderilmesiyle alakalı müzakerelerden hiç geri kalmadı. Niyeti belliydi. Mart 1831'de kardeşlerine "zannımca mevcut hükümetle iş yapılması neticesinde rente fiyatları yükselecek" dedi. Her hâlükârda "buradaki kredi hakkında tüm iş adamları hemfikir, ben de onlarla birlikte hareket edeceğim çünkü dışlanmak istemiyorum."

Sorun bu kredinin bir kısmının haliyle askerî amaçlarla isteniyor olmasıydı ("Benden para alan harbiye nezaretindeki bir albay" bunu doğruladı). Nitekim James ve Nathan bu tarihlerde Fransa hükümetine 28 bin İngiliz tüfeği sattı, diğer askerî malzemeleri de satmayı teklif etti –barış yanlısı tutumlarıyla tümüyle çelişen bir hareket. Fransa'nın sadece müdafaa maksatlı silahlandığına dair bir teminat olmasa da, savaşın aşırı maliyetini karşılamasının imkânsız olduğu aşikârdı. James "savaş çıkmasının (Fransız hükümeti açısından) son derece tehlikeli olduğuna" bel bağlamış olup şöyle devam etti: "Emin ol ki sırf faizini ödeyebilmek için bile sürekli borç almak zorunda kalacaklar." Şubat 1831'de Sebastiani, Fransa'nın kendisine "patronluk taslanmasına" müsaade etmeyeceğini söylediğinde, James bundan o kadar emin değildi:

"Ellerinde hiç para yok. Neyle harp edecekler? Sonuç olarak diğerleri ne derse desin harp ilan edilmeyeceğinden eminim."

James'in Périer'yi desteklemesinin nedeni bu olabilir çünkü Périer Fransa siyasetinin mali sınırlarının farkındaymış gibi görünüyordu:

> Périer bana dedi ki, "Eğer harbi seçersek borcumuzu ödeyemeyiz, kabineyi kurduktan sonraki gün hazinenin iflas ettiğini görmek istemiyorum." Kısacası sulhun devamına dair teminat verilmediği müddetçe kendisi hükümette yer almayacak... Périer hükümete katılmazsa bence hazine iflas eder çünkü yüzde beşle borç almak zorunda kalırlar.

Dolayısıyla sadece barış ve düzgün biçimde ödenen bir kredi sayesinde rente fiyatları yükseleceğinden, Périer'ye mali destek ve moral desteği vermek gerekmiyordu:

> Périer'yle konuşacak ve belki komisyonla borç vereceğim. Hazinenin paraya ihtiyacı var... Hükümeti paramızla desteklemeli ve bankacıların da iştirak etmesini sağlamalıyız çünkü bu kişileri desteklemek benim de menfaatime olacaktır... Böylece tüm bunlarla ilişkimi kesebileceğim... Bence Périer senin tahvillerinin fiyatlarını yükseltecek... Haberin olsun, belki de Périer'yle iş yaparız.

Fakat James'in istese de bu şekilde elde edilen paranın savaş için kullanılmasını engellemesi mümkün değildi. Nathan'ın eklenmesini istediği "harp halinde ödemelerin yapılması hususunda ısrar edilemez" cümlesinin konulmasında bastıracak pazarlık gücüne sahip değildi. En fazla yapabileceği "Périer'nin (Bolonya müdahalesi yüzünden Avusturya'ya karşı) fazla saldırgan davranmamasını ümit emekti, çünkü insanların borç almak isteyeceğini unutmamaları gerekirdi." Fransa hükümetinin Papalık Devleti yüzünden Avusturya ile savaşa girmekten kaçınmasının başlıca nedeninin bu tür mali sıkıntılar olduğunu gösteren ikinci dereceden deliller mevcuttur. Piyasanın kredinin mali istikrarı sağlayacağı beklentisi savaş ihtimalinin neden olduğu kötümserlikle ters düşüyordu. Nitekim Fransız maliye nazırı Louis'nin nisandaki küçük bir düzelmeyi kullanarak kredide daha iyi şartlar istemeye kalkması, James tarafından hükümetin barışçı niyetinin tezahürü olarak kabul edildi. Werther (Prusya) ve Pozzo (Rusya) gibi potansiyel olarak hasım devletlerin sefirlerinin de bu kredide pay sahibi olmak istemesinden, Lionel barışın muhafaza edileceği sonucunu çıkardı. Her şeye rağmen 1831 ilkbaharında James kendisini fazlasıyla aciz hissediyordu. Nathan'a "Artık eskisi gibi sözüm geçmiyor" dedi. "Hiçbir şey eskisi gibi değil. Önceden böyle bir krediyi tek başımıza hallederdik."

Nitekim 1831'de, James'in en başta farkına vardığı gibi, kredinin hükümetin mali sorunlarını çözmeye yetecek büyüklükte olmadığı görüldü. Üstelik

hazinenin halkın katılımıyla paralel "Millî Kredi" alma teşebbüsü de başarısız oldu: Satışa çıkan 80 milyon franktan sadece 25 milyonu satılınca, kalanı bankalar konsorsiyumuna satmak zorunda kaldı. Périer'ninkinden daha radikal bir hükümet 1790'lardaki emsali takip ederek para basmak suretiyle daha saldırgan bir dış siyaset güdebilirdi. Fakat Périer makamında olduğu müddetçe mali gerçekçilik hâkim olmaya devam etti. Ağustosta, Belçika krizi azalırken, James kısa vadeli borcu ödeyebilmek için yeni 100 milyon franklık bir krediden bahsedildiğini duyunca memnun oldu. İki hafta sonra o ve Lionel, Périer'nin "Villèle'in yapamadığını yapıp yüzde beşi itibari kıymet haline getirdikten sonra onu da düşüreceğini" söylediğini duyduklarında daha da rahatladılar –tasarruf tedbirlerinin kapıda olduğunu gösteren bir işaret. Amortisman fonunun sağlanacağını duyunca da ayrıca sevindiler. 1832'de James'in sözü tekrar Fransa piyasasında geçmeye başladı. Mayısta Rothschild önderliğindeki bir konsorsiyum Paris şehrinin istediği 40 milyon franklık bir krediyi vermeye hak kazandı. Bu da, yine konsorsiyum tarafından halledilecek 150 milyonluk bir devlet kredisinin kapısını açtı. James'in, bu kredinin Hollanda Belçika üzerindeki haklarından feragat edene kadar geciktirilmesinde ısrar etmesi önemlidir. Bu tarihe gelindiğinde Fransa'nın İngiltere'nin rızası olmadan kendi başına askerî harekât düzenleyebileceği ihtimalinin gerçekçi olmadığı anlaşılmıştı. 1833 başında James'ten yeni bir krediyi değerlendirmesi istendiğinde, yüzde üçlük rentelerin şubatta kısa süreliğine 80'e çıkmasından anlaşıldığı üzere, Fransa'nın saldıracağına dair duyulan korku iyice azalmıştı. Nitekim devlet daha fazla borç almak yerine ordunun mevcudunu, dolayısıyla da savunma bütçesini azaltmaya karar verince, mevcut borçların ödenebilmesi için diğer bir tahvil çevirme projesi gündeme geldi. Dört sene sonra hâlâ aynı mevzu tartışılıyordu.

Kısacası Fransa hükümetinin mali imkânları sınırlı olup bu sınırı koyanlar sadece Rothschildler değil, Paris'teki tüm büyük bankalardı. Burada dikkat edilmesi gereken husus, 1830'larda Fransa kamu maliyesi üzerinde bir Rothschild tekeli olmamasıdır. Çünkü o dönemdeki krediler banka grupları tarafından verilirken hazine tahvillerinin satışı çok daha geniş bir tabana yayılmıştı. Bu nedenle James'in Périer ve diğer nazırları defalarca ziyaret etmesinin nedeni elindeki mali kozu kullanmaktan ziyade mali açıdan öneme haiz haberler alabilmekti. Ocak 1832'de James bunu şöyle anlattı: "Salomon'la birlikte Périer'yi görmeye gidip bir haber almış mı diye bakacak ve bize vereceği bilgilere göre gelecekteki hareketlerimizi belirleyeceğiz, çünkü hâlihazırda elimizde bolca rente olduğundan çok ihtiyatlı hareket etmemiz şart."

O nedenle, 1830'larda Prusya, Rusya ve Fransa Belçika ya da Polonya yüzünden savaşmaya kalksaydı, Rothschildlerin elinde bunu önleyecek güç olmadığını söyleyebiliriz. Diğer taraftan bu, o dönemde dizginleri Metternich'in elinde olan Avusturya'nın Orta ve Doğu Avrupa'da üstlendiği öncü rolü de hafife

almak olur: Avusturya'nın iştiraki ve rehberliği olmadan ihtilalin yayılışına karşı düzenlenecek mukaddes ve muhafazakâr bir seferi hayal etmek zordur. Bu da bizi Salomon'un Viyana'da üstlendiği, kimi zaman Temmuz 1830'da savaşın çıkmasının önlenmesinde hayati bir öneme haiz olduğu düşünülen role getirir.

Kasım 1830 gibi erken bir tarihte Salomon, Gentz'e, o ve kardeşlerinin maruz kaldığı büyük kayıpların ardından, bir savaşın mali yükünü taşımalarının imkânsız olduğunu söyledi. Benzer şekilde Metternich, Avusturya birliklerini Bolonya'ya gönderdiğinde James, Périer'nin müdahale tehdidini, devlet ricaline hitap ettiği belli olan iktisadi bir izahatla destekledi. Harp çıkması halinde "Avusturya'nın (borcunun) faizini nasıl ödeyeceğini" sordu. "Kişinin tüm sermayesini riske atmaması akıllıca olur." Yine de, tıpkı James gibi Salomon da tekelci bir konumda değildi. 1830 ilkbaharında Avusturya hükümeti yüzde dört metallique'ten 30 milyon guldenlik tahvil çıkardığında, Salomon Arnstein & Eskeles, Sina ve Geymüller ile birlikte dört emisyon kurumundan sadece biriydi; eski yüzde beşlik tahvillerle ilgili planlı çevirme operasyonunu da Bethmann'ın Frankfurt bankasına kaptırdı. İhtilalden sonra o da kardeşi gibi bir devlet kredisinin rakipleri tarafından ödenecek olmasını hazmedemiyordu. Metternich, Mart 1831'de İtalya'ya yapacağı müdahalenin masrafını karşılamak için yüzde beş metallique'ten 36 milyon guldenlik tahvil çıkarılmasını istediğinde, Salomon bunu diğer üç Viyana bankasıyla birlikte üstlendi. Gerçi savaş çıkması halinde kredinin üç ay içerisinde geri ödeneceğine dair bir madde eklemeyi de ihmal etmediler. Fakat Salomon, Metternich'in 1815 Paris Anlaşması'ndan beri Alman Konfederasyonu adına hesapta yatan paradan 20 milyon frangı gizlice ödünç almasına itiraz etmedi.[6] 1832 başında Metternich'in Belçika'yla alakalı 24 Madde'yi imzalamaması halinde mali desteğini çekeceği yönündeki kısmen örtülü tehdidinden de bir şey çıkmadı:

> Majestelerinin de malumu olduğu üzere, son 50 milyonluk kredinin çeyreğini onayladık ve metallique fiyatını sabit tutabilmek için de borsada menkul alımı gerçekleştirdik. Bunlara ek olarak başka mühim mali operasyonları yürütüp yenileri için de müzakere yapıyoruz. Tüm bunlar siyasi gidişattan fazlasıyla etkilendiğinden ve kardeşimin mesut ve endişeden beri olduğunu görmek istediğimden, Majestelerinden âcizane rica ediyorum... Lütfen mevcut durumla alakalı fikrinizi ve Avusturya hükümetinin Belçika'yı tanıyarak beyanatı imzalayıp imzalamayacağını müdürüme bildirin.

Metternich hiç vakit kaybetmeden onu, "Rus çarının niyetini ve arzusunu gayet iyi bildiğine ve çarın da şüpheye yer bırakmayacak biçimde en az

6 Para Fransa-Almanya sınırındaki kalelerin inşası için ayrılmıştı; Metternich'in onu ödünç almasının nedeninin bu olmadığı kesindir.

Avusturya imparatoru kadar sulh temenni ettiğine dair temin etti." Fakat bu laf ebeliğiydi; Avusturya beyanatı üç ay daha imzalamadı.

Salomon elindeki mali kozu açıkça Haziran 1832'de Paris'te olduğu esnada kullandı. Metternich ile Kolowrat'a iletilmesini emrettiği bir mektupta sıra dışı bir açıklıkla "Tanrı korusun, 1832 senesinde Avusturya tekrar metallique tahvili çıkarırsa kayıtsız kalmam" dedi.

> Bildiğiniz üzere Frankfurt, Paris, Londra ve Viyana'daki –yani aslında tek banka olan dört bankadaki– metallique varlıkların toplamı birkaç milyon. Hâlihazırda aynı anda iki ata binemezsiniz; eğer şirketimiz satmak zorunda kalırsa... ne fiyattan satmayı umacağız? Metalliqueleri istesek de istemesek de elimizden çıkarmak zorunda kalacağız. Bir senede, ilkinin ödemeleri aralıkta başlayacağı halde, iki metallique tahvili çıkarılmasına kapitalistler ve ticaret dünyası ne der? Böyle bir hareket metallique'te sert bir düşüşe neden olur. Devlet bir daha düşük faizle borç alamaz, Avusturya mali kredisi büyük darbe yer ve hükümet de hedefine erişemez... Üstelik halk yeni bir krediye ne diyecek? "Savaş çıkacak, Avusturya tekrar borç aldığına göre mutlaka savaş çıkacak." Biz, olması gerektiği gibi, satmaya zorlanmasak bile fiyatlarda sert düşüş olur ve Avusturya'nın kredisi büyük zarar görür... Bu sene bir daha borç alınmasına dair bir fısıltı bile çıkarsa bana göre olacak olan budur.

Başlangıçta bu, Metternich'in saldırgan manevralarına yer bırakmama maksatlı bir mali tehdit gibi görünmektedir. Fakat bunun uluslararası gerilimin düşük olduğu bir zamanda yaşandığını bilmekte fayda vardır: Avusturyalılar 24 Madde'yi kabul etmiş olup Ancona sorunu da çözülmüştü. Daha yakından bakıldığında, bunun Viyana şubesinin bilançosunu kötü etkileyecek Avusturya tahvillerindeki düşüşü önleme maksatlı iktisadi bir teşebbüs olduğu anlaşılır. Salomon krediye tümüyle karşı değildi: Sadece teknik nedenlerle "eğer ille de para lazımsa hazine tahvili çıkarılması ve bankaya on iki milyon gümüş girmesi daha iyi olur... Bu işlem hükümete pek bir şeye mal olmayacağı gibi altı ila sekiz ay boyunca para sağlar." Bir sene sonra o ve diğer üç Viyana bankası 40 milyon florinlik metallique çıkarılmasına ve 1834'te de 25 milyon guldenlik piyango kredisine memnuniyetle iştirak etti. Eğer bunlar barışın zincirleri idiyseler, çok sıkı olmadıkları belliydi.

Barışı Taahhüt Etme

Rothschildler aslında devletleri paradan mahrum ederek değil de onlara para vererek diplomatik görüşmelerde ağırlıklarını koymayı başardılar. Bunun tipik örneği ihtilallerin patlak verdiği yerlerden gelen borç taleplerine icabet etmeleridir.

Rothschildler Belçika merkezli Société Générale ile 1827'den beri iş yapıyordu. Brüksel'deki ihtilalden sonraki birkaç gün içerisinde James, orayla tekrar irtibat kurup birkaç ay içerisinde ihtilal fırtınasını sağ salim atlatabilmesi için bir milyon franktan fazla yardım gönderdi. Aynı zamanda Nathan'la, muhtemelen Hollanda kralını Belçika'nın ayrılışını kabule ikna için kullanılacak havuç olarak Hollanda'ya kredi verme ihtimalini de görüştü; Salomon bu tür bir krediye "savaş meraklılarını denetim altına almanın yolu" gözüyle bakıyordu. Fakat Nathan aynı zamanda sopa da kullanırdı: Hollanda, Ağustos 1831'de Belçika'yı işgal ettiğinde, Nathan hemen Brüksel hükümetine silah satma teklifinde bulundu. Ancak Hollandalılar çekilmeyi kabul edip Belçika'yı kaybetmeye de razı olacakmış gibi göründükleri zaman Nathan'la James yüzde altıdan kredi verme teklifini tekrar Hollanda kralına götürdüler, "çünkü eğer parası olsaydı çatışma taraftarı gibi davranmazdı" –ve tahmin edileceği üzere: "Hollanda hükümetinden bolca para kazanmak mümkün olabilir."

Belçika örneğinde, James "oradan bir servet elde edileceğini" düşünüyor olsa da, kardeşler harekete geçmeden önce her şeyi çözeceğine inanılan 24 Madde'nin Leopold tarafından imzalanmasını beklediler. 1831 sonunda, Belçikalı bankacı Osy ile ortak olarak, 2,75 milyon pound'luk bir kredi ayarladılar –geçen sene Hollanda'ya verdiklerinin beş katı. Aralarındaki diplomatik farklılıklar henüz açıklığa kavuşmadığından, bu bir tür kumar

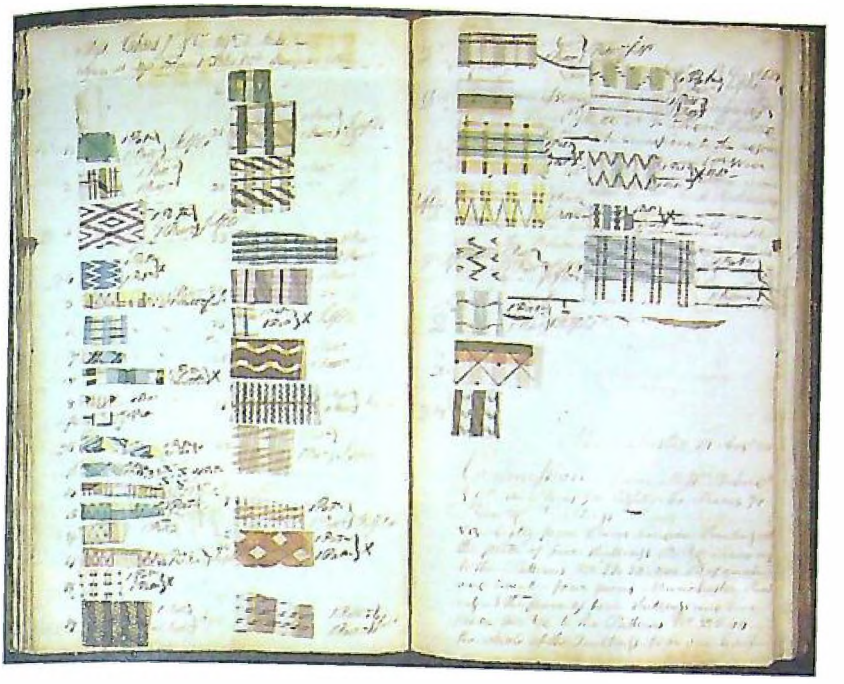

9.i: S. W. Fores, *Protokol Cemiyeti Öfkeli ya da Katılımcılar Şaşkın. A Sketch in Downing Street* (1831).

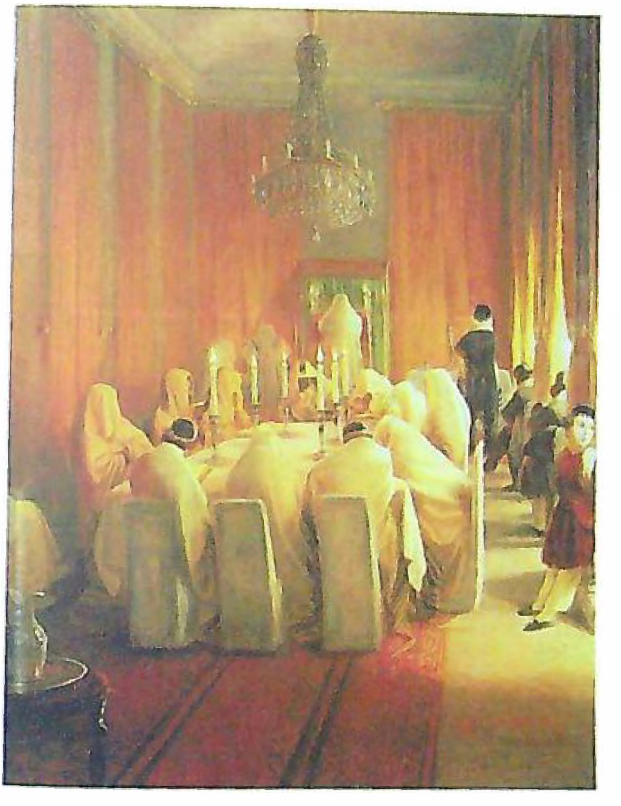
olarak da görülebilir. *Protokol Sosyetesi İnfialde* isimli muasır bir İngiliz karikatürü düvel-i muazzama temsilcilerini Downing Street'te toplanmış halde gösterirken, soldaki Nathan da şikâyet etmektedir: "Siz Potekollerden fayda yok; Danrım bana yardım et, peyler eğer her şeyi benim dediğim gibi yapmazsanız size başka para vermem –sizin tahvillerinizle ne yapacağım?" (bkz. görsel 9.i). Aynı döneme ait diğer bir karikatürde de J.W.W., Nathan'ı bir Belçika kazını yolarken gösterir: "Tanrı seni ve Pelçika tahvillerini kahretsin! Onları alacak tek kişi bulamadım; İspanyol tahvilleri kadar değerleri yok" (bkz. görsel 9.ii). Anselm "Belçika'nın seneler boyunca temettüleri ödeyebileceğini zannetmediğindenkorktuğunun başına geleceğini" düşünüyordu. Diğer taraftan: "Hâlâ kazanılacak para var... Her şeyi olduğu gibi kabul edip dünyanın ahmaklıklarından kâr etmeye devam edelim." Kredinin yatırımcılara satılacağı dönem boyunca Hollanda'nın saldırgan bir tavır sergilememesi şartıyla Rothschildler teminatçı olarak ancak kâr edebilirdi; fakat tekrar işgale kalkışırlarsa "Anlaşma maddesi gereğince, harp halinde, devam etmekle yükümlü değiliz" deniyordu. James'in bildirdiği üzere, simsarlar ve bankacılar tahvilleri "daha çıkmasını beklemeden kapışmaya başlasa da" tahviller çıkana kadar geçen zaman zarfında Roma'dan gelen karışıklık haberleri ve Belçika anlaşmasının imzalanmasının gecikmesi talebi azaltınca, James piyasayı desteklemek için tekrar satın almak zorunda kaldı.

9.ii: "J.W.W.," Kazı Yolmak ya da Belçika Dostları ve Müttefikleri Tarafından Destekleniyor (1831).

Nathan Rothschild'in Manchester'da tekstil ticareti yaptığı günlerden kalma sipariş defterinden iki sayfa.

Rothschild ailesi ibadet ederken, Moritz Daniel Oppenheim.

YUKARI Amschel von Rothschild, Moritz Daniel Oppenheim 1836 dol.

YUKARI Salomon von Rothschild, Moritz Daniel Oppenheim 1836 dol.

SAĞ Nathan Rothschild, Moritz Daniel Oppenheim 1836 dol. Kardeşlerinin aksine Nathan "von" veya "de" ibarelerini pek kullanmamıştır.

AŞAĞI Carl von Rothschild, Moritz Daniel Oppenheim 1836 dol.

AŞAĞI James de Rothschild, Moritz Daniel Oppenheim 1836 dol.

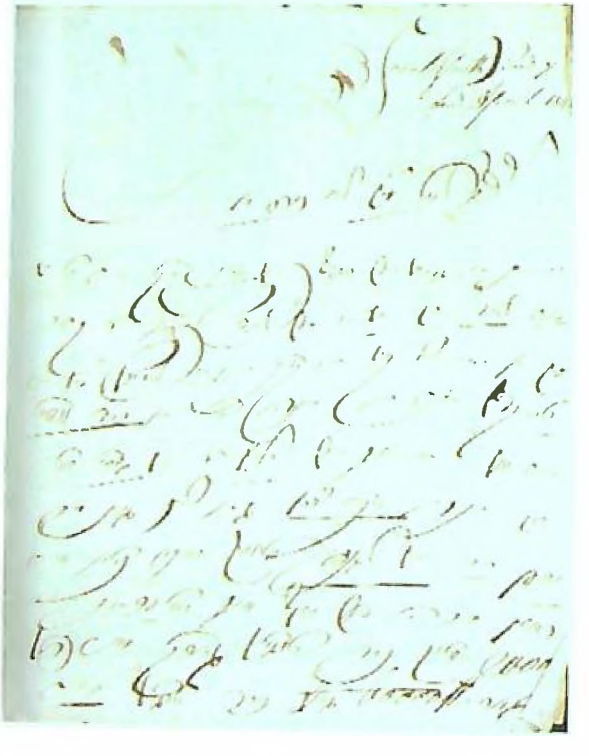
Hannah Rothschild, kızlık soyadı Cohen, Nathan'ın karısı, Sir William Beechey 1823.

Nathan Rothschnhild, Kurmaca bir klasik arkaplan önünde duran masasında oturuyor.

Charlotte ve Anselm von Rothschild'in evliliği 1826, karakalem ve suluboya, Richard Dighton 1830. SOLDAN SAĞA: Salomon, Carl, Charlotte, Anselm, Louise, Nathan, Hannah Mayer ve Lionel

Rothschild kardeşler arasında her gün gidip gelen binlerce mektuptan bir örnek. Buradaki Amschel'in elinden çıkma bir mektup.

Anselm ve Charlotte çocukları Nathaniel ve Julie ve dadılarıyla atölyede, resim Charlotte tarafından 1838'de yapılmıştır.

Betty de Rothschild, Ingres 1848

Salomon von Rothschild'in "Hotel zum römischen Kaiser" binası, Viyana.

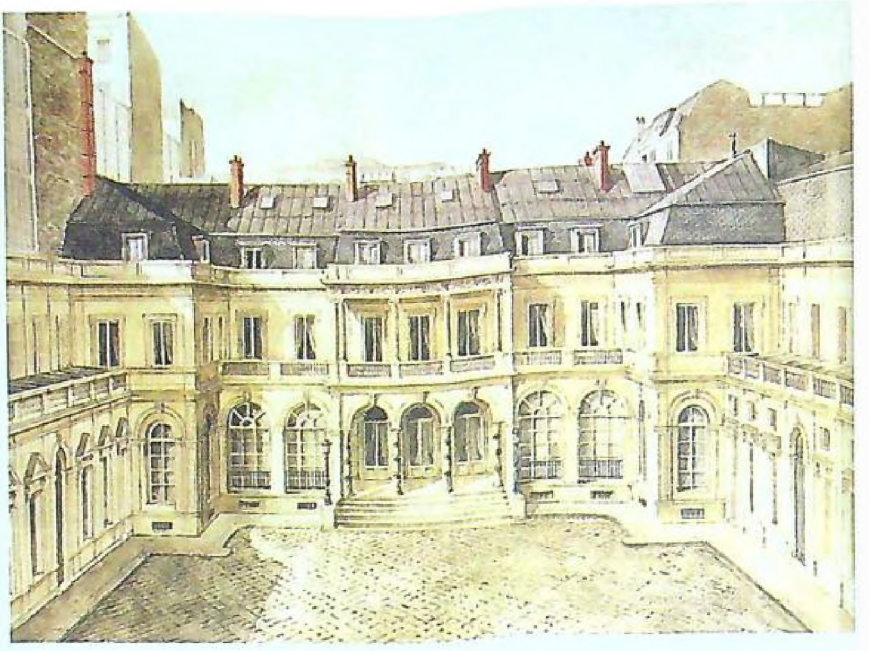
Yeni Saray'ın büyümesi: 1837'de yapılan ek. John Davies ön cepheye 1860'larda eklenen yeni kemerin içerisinden eki çizmiş.

Pignatelli Villası, Carl von Rothschild'in Napoli'deki evi, Carl Wilhelm Götzloff 1845 dol.

Mayer Carl von Rothschild, Hahnisch 1844.

James de Rothschild'in Paris'teki konutu. Londra'da ev ve banka 1816'da ayrıldığı halde Paris'te aynı bina içerisinde varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Lionel, Anthony, Nat ve Mayer de Rothschild Aylesbury Vadisinde at biniyorlar, Sir Francis Grant 1841 dol.

1832 ilkbaharına gelindiğinde Hollanda diplomatik olarak tecrit edilmişti, kardeşler daha fazlası için hazırdı. Diplomatik anlaşma Hollanda'nın 1830 öncesine ait borcunun bir kısmını Brüksel'deki yeni hükümetin Hollanda'ya ödemesini şart koşarak yeni ve bariz bir fırsat yarattı. James "Buradan para kazanmak mümkün" yazdı. "Nathan, eğer Talleyrand'a biraz bir şeyler vaat edersen, Baring'in Fransa ile diğer büyük devletler arasında yaptığı gibi (1815'te), seni bu borcun halledilmesinden sorumlu kişi tayin eder." "Belçika ile Hollanda arasında aracı olursak biz de kazanırız" –tabii ikisi arasında tekrar savaş olmaması şartıyla. Ağustos 1832'de 1,9 milyonluk ikinci bir kredi için teklif hazırlandı, üçüncüsü de Paris'te Rothschildler tarafından üstlenildi –Fransa hükümetinin "Belçikalılara bu tarihte para vererek onları savaşmaya muktedir hale getirmek için deli olmamız gerekir" diye ikaz etmesine rağmen. Züppe günlükçü Thomas Raikes'in bakış açısı farklıydı. 12 Eylül'de "Belçika meselesi çözülmeye on iki ay önce olduğundan daha yakın değil" yazdı:

> Konferans hükümleri bir işe yaramadı. Hollanda taleplerinin sadece bir kısmının karşılanmasını kabul etmez. Leopold kabul etmek istese de Belçikalıların buna hiç niyeti yok. Hazine tamtakır ve Belçikalılar harp çıkarmayacaklarını taahhüt etmeden Rothschild borç vermez. Fakat acyoculuktan daha fazla kazanabilmek için oyalama taktikleri devam edecek. Avrupa'daki tüm milletler para istiyor ve her şeyden çok ellerindeki tahvillerin düşmesinden korkuyorlar.

Fakat kasım ayında Fransız birlikleri Hollanda ile varılan anlaşmanın şartlarını kabule zorlamak için Belçika'ya girdiğinde, Belçika nazırı kendisinden kısa vadeli 10 milyon frank borç isteyince düşünme sırası James'e geldi. Bezgin bir üslupla "Bu halka yardım etmemiz lazım" yazdı, "aksi takdirde ne yapacaklarını bilmediklerinden aptalca bir şey yapacaklar... Kısacası bu milletin ne parası var ne de para kazanacak zekâsı." Ona göre Belçika "berbat bir ülke"ydi. Ancak Hollanda'nın diplomatik olarak tecrit olduğu –ve bu hususta hem Louis Philippe hem de Metternich tarafından teminat verilmişti– ve Belçika'nın Lüksemburg ve Limburg'u elinde tutmasına razı olacağı anlaşılınca Rothschildler, Belçika'nın talebini kabule rıza gösterdi. Paris şubesi, Société Générale ile ortaklık yaparak yeni çıkarılan tahvillerin yarıdan fazlasını aldı. Yeni kurulan devlete borç vermek pek çok açıdan riskli bir hamleydi çünkü Rothschildlerin bu diplomatik ara dönemin barışla sonuçlanıp sonuçlanmayacağını bilmesi mümkün değildi. Fakat girdikleri bu riskin karşılığını, özellikle de Belçika Avrupa sanayileşmesinin dinamolarından haline geldiğinde fazlasıyla aldılar.

Oysaki Polonya'nın durumu bambaşkaydı. Rothschildlerin Brüksel'le olduğu gibi Varşova ile de iş bağlantıları olsa da, Polonya isyanının başarısıyla

neredeyse hiç ilgilenmediler. Şefkat gösterme haricinde –Charlotte annesine "Zavallı Polonyalılar, onlara acıyorum" yazdı– isyana destek olmak için hiçbir şey yapmadılar; bilakis, gördüğümüz üzere, Rusya'ya tabii ki isyanı ezmekte kullanmaları için borç vermeye çalışıp St. Petersburg'a da silah sattılar.

İtalya'da da ihtilale yardım diye bir şey mevzubahis değildi. Orada, siyasi durum denetim altına alınmadan önce bile, kardeşler Torlonia adındaki bir İtalyan bankacıyla birlikte Papalığa 400 bin pound kredi ayarladılar. 1830'larda Rothschildlerin yaptığı ticari işlemler içerisinde muasırlarını en çok şaşırtan belki de bu oldu; bir Yahudi bankasının Papalığa borç vermesi kimisini afallatırken kimisini de güldürmüştü. Mesela Carl'ın Ocak 1832'de Papa ile yaptığı görüşme herkesin dilindeydi. Börne "Artık sıra Tanrının cihanı yaratırken arzu ettiği nizama geldi" diye homurdandı:

> Fakir Hristiyan, Papanın ayağını, zengin Yahudi ise elini öper. Eğer Rothschild, Roma kredisini yüzde 65'ten 60'a indirip baş kardinale de 10 bin duka daha verecek olsaydı Papa hazretlerini boynundan öpmesine bile izin verebilirlerdi. Rothschildlerin, ataları olan Yahuda Iscariot'tan daha asil olduklarına şüphe yok. O İsa'yı otuz gümüşe satmıştı; Rothschildler satılık olsa İsa'yı da satın alırlar.

Daha anlayışlı olan Heine "Pagan Roma gibi Hristiyan Roma da yenildi ve hatta sonunda haraç ödemeye mecbur oldu" diyerek Papa'nın elçisinin rue Laffitte'teki Rothschild ofisine gelerek "Roma'nın haracını sarı saçlı genç bir adama teslim edişini hayalinde canlandırdı... Bu genç olduğundan daha olgun görünüyordu ve asilzadelere has kayıtsızlığının öyle tutarlı ve olumlu bir yanı vardı ki, ceplerinde dünyanın tüm parasının olduğunu zannederdiniz. Gerçekten de öyle –ceplerinde bu dünyadaki paranın tümü var; onun ismi James de Rothschild... O zaman artık Talmud'a ne gerek var?" Temmuz 1837'de Alfred de Vigny "Yahudi bankacı diyor ki: bana bu serveti verip cemiyetin direği olan refahı takdir etmemi öğreten Tanrıdır" yazdı. "Papalık ve Hristiyanlığı artık bir Yahudi yönetiyor. Krallara para ödeyip milletleri satın alıyor."

Aslında Rothschildlerin de bunu yapmanın ne derece doğru olduğuna dair şüpheleri vardı. Başlangıçta James iki sebepten ötürü önceliği iki İngiliz bankasına, Wilson & Co. ile Wright & Co.'ya vermeyi düşündü:

> İlk olarak, biz Yahudi'yiz ve başa kötü niyetli başka bir Papa geçerse, kendi kendine Yahudilere bir şey ödemeyi reddedersem doğrudan cennete gidiş bileti kazanırım diyebilir. İkincisi, bence Papa'nın mali durumu İspanya'nınki gibi, hiç iyi değil ve eğer faizi ödememeye karar verirse doğrudan müdahale edemeyiz.

Aynı zamanda James'le Lionel, Britanya bankaları "hisselerini Katolik dostlarıyla paylaşmanın rahatlığıyla" kolayca satabilirken, Rothschildlerin "farklı bir durumda olup Papa Hazretlerinin dostlarının itimadına haiz olmadıklarından bu borç işine girerek paralarını bağlamaktan" korkuyordu. Bu da Rothschildlerin alışılmadık biçimde temkinli davranarak borcu üç taksitte vermeyi ve ilkinden sonra vazgeçme seçeneğine sahip olmayı istemesini açıklar. Diğer taraftan Papa'nın mali durumunun istikrar kazanmasının kısa vadeli diplomatik faydaları olacaktı çünkü (Périer, Pozzo ve Apponyi'nin de hemfikir olduğu üzere) "Papa'nın paraya ihtiyacı varsa ve ihtiyacı olanı alırsa o zaman barışın muhafazasını destekleyecektir." Üstelik bu kredinin verilmesi yönünde James'in beklediğinden daha fazla halk talebi olması üzerine, son dakikada alelacele yeniden müzakere edilip Wilson ile Wright devre dışı bırakıldı. 70'ten çıkarılan ama sonra 79'a yükselen tahvil Lionel'in büyük bir keyifle söylediği üzere "mükemmel bir küçük iş" haline geldi. Şubat 1832'de kargaşanın tekrar baş göstermesiyle geçici bir duraklama yaşansa da, o yaz tahviller tekrar 83'e çıktı ve kısa duraklamalarla yükselmeye devam edip 1835'te itibari değerine ulaştı.

Başta tüm bunlarda, Heine'nin Rothschildlerin ihtilale karşı tutarsız tavrına dair yorumunu andıran bir çelişki vardı: Aynı anda hem Belçika gibi ihtilalci hem de Papalık gibi muhafazakâr devletlere borç verdiler. Daha yakından bakıldığındaysa tutarlı olduklarını görmek zor değildir: Rothschildler ancak yeni kurulan devletler beş büyük devlet tarafından desteklendiği müddetçe para kazanabilirdi. Resmî ya da gayriresmî teminatlar, ister müstakil Belçika'ya isterse yüzeysel olarak ıslahat yapan Papalığa olsun verilecek borçları daha cazip hale getiriyordu. Bu bakımdan tek yaptıkları, 1820'lerde uygulamaya başladıkları ve muasırlarının hatayla onlara Kutsal İttifak'ın bankacıları demelerine neden olan yöntemleri kullanmaya devam etmekti. Belçika'ya verdikleri desteğin bariz öncüsü Yunanistan'a verdikleri borçtu. Şubat 1830 gibi erken bir tarihte Saxe-Coburg prensi Leopold yeni krallığın muhtemel kralı olarak düşünülürken, James Nathan'a şunları söyledi:

> Senin Coburg'u ziyaret etmen Yunanistan'dan bize para çıkarır. İngiltere eğer Coburg kabule razı olursa, kendisinin de Fransa ve Rusya'nın yaptığı gibi her ay ülkeye maddi yardımda bulunacağını ilan etti. Ayrıca Coburg müzakere ederek Fransa ve Rusya'yla birlikte İngiltere'nin de teminat vermesini sağlamaya çalışıyor.

Bundan bir şey çıkmadı. Yeni krala borç verilmesine dair anlaşma büyük devletler tarafından ancak Mayıs 1832'de imzalandı ve kral beklendiği gibi bir Coburg prensi değil de bir Bavyeralı oldu (Ludwig Börne'nin tahmin ettiği gibi Hollanda prensi de olmadı). Fakat Rothschildler hâlâ krediyi ayarlamaya kararlı olup bunu elde etmek için de Bavyeralı bankacı d'Eichthal ve İspanyol

Aguado ile büyük bir mücadeleye girdiler. Yunanistan'ın kendisi "kıymetsiz" olsa da Fransa, İngiltere ve Rusya tarafından teminat verilen 60 milyon franklık kredi yabana atılır bir şey değildi. Hisleri karşılıklıydı. Apponyi şunları söylediğinde tüm diplomatlar adına konuşuyordu: "Bay Rothschild, tüm düvel-i muazzamanın alakadar olduğu böylesine büyük bir ticari anlaşma sizin dahliniz olmadan ifa edilemez."[7] Bilakis büyük devletlerin fikir ayrılığı yaşadığı yerlerden –mesela 1830-34 senelerinde Dom Pedro'nun Brezilya'dan dönüp kardeşi Dom Miguel'i başarıyla tahttan indirdiği Portekiz'den- Rothschildler uzak durmuştu.

Farklı menfaatleri olan beş büyük devletin uluslararası krizleri savaşa başvurmadan çözmeye çalıştığı çok kutuplu bir dünyada Rothschildler barışı sağlamaya çalışmaktan ziyade –zaten bunu yapabilecek güçleri yoktu– barışın sağlandıktan sonra muhafaza edilmesine yardımcı oldular.

7 Yüzde beşlik kredi 94'ten çıkarıldı. Toplamda 11 milyon frank Türkiye'ye ödenecek tazminat için ayrıldı; Belçika-Hollanda ayrılmasıyla paralelliği dikkat çekicidir.

ON

Dünyanın Bankacısı

Rothschildler modern bankacılığın harikalarıdır... Yehuda'nın torunlarının, iki bin sene zulme maruz kaldıktan sonra krallardan yüksek bir mertebeye çıkıp imparatorları gölgede bıraktığına ve tüm kıtayı ellerinde tuttuklarına şahit oluyoruz. Rothschildler, Hristiyan dünyasını yönetiyor. Onlar istemeden hiçbir kabine adım atamaz. Ellerini büyük bir kolaylıkla Petersburg'dan Viyana'ya, Viyana'dan Paris'e, Paris'ten Londra'ya ve Londra'dan Washington'a uzatırlar. Baron Rothschild, ailenin reisi, Yahudiye'nin gerçek kralı, onların esaretteki hükümdarı ve bu fevkalade halkın uzun süredir beklediği Mesih'tir. Harbin ve sulhun, rahmetin ve lanetin anahtarı onun elindedir... Avrupa krallarının ve Amerika'daki cumhuriyetlerin reislerinin simsarı ve müşaviri onlardır. Bundan daha fazla ne isteyebilirler?

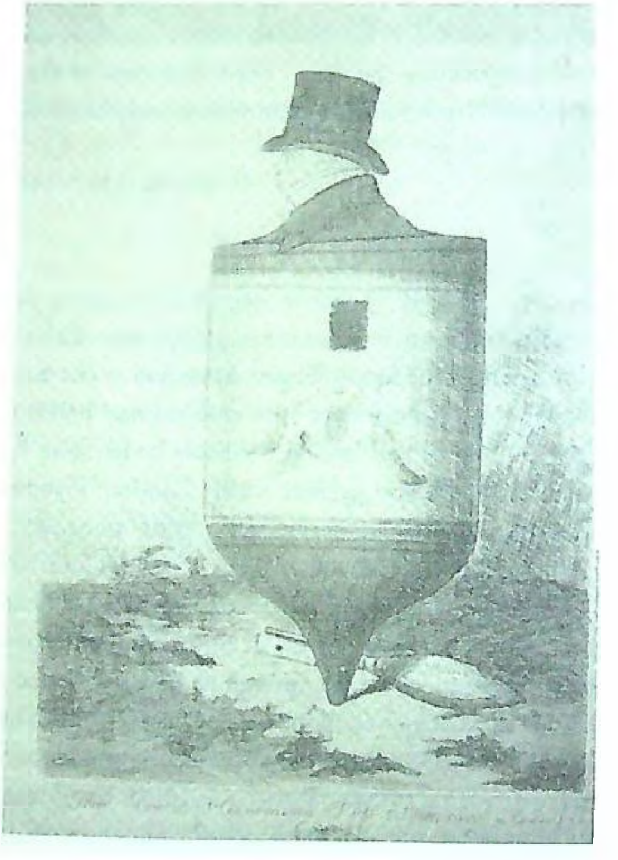
–NILES WEEKLY REGISTER, 1835-36

1832'yi takip eden senelerde ihtilal ve harp korkusu yavaş yavaş ortadan kalkarken, Rothschildler mali tesirlerinin coğrafi boyutlarını genişletmeye başladılar. Yukarıda zikredilen bölümün Amerikalı yazarı bu yayılmadan bahseden pek çok kişiden biridir. Aynı tarihlerde Thomas Raikes de günlüğüne şunları kaydetti: "Manchester'daki bir dükkânla işe başlayan Rothschildler Avrupa'nın para kralları haline geldiler. Paris, Londra, Viyana, Frankfurt, Petersburg (metinden aynen) ve Napoli'deki farklı müesseseleri sayesinde Avrupa'daki piyasalar üzerinde daha önce hiçbir zümrenin muvaffak olamadığı bir hâkimiyet kurdular ki görüldüğü üzere artık devlet hazinesinin ipleri de onların elindedir. Onların desteği olmadan hiçbir hükümdar kredi alamaz." Prens Pückler'in, Almanca *Gläubiger* (imanlı ya da kredi veren) kelimesinin çift anlamını kullanarak söylemiş olduğu gibi "büyük R(othschild) sultanla mukayese edilebilir çünkü ikincisi tüm inananların hükümdarı iken ilki tüm hükümdarlara borç verendir." Alman iktisatçı Friedrich List de aynı fikirdedir: Rothschild "İsrail'in iftihar kaynağı, para sandığı önünde tüm kral ve imparatorların boyun eğdiği Eski Dünya'daki basılı ya da külçe halindeki tüm gümüş

ve altının efendisi ve mukrizi" –kısacası "Kralların Kralı." William Makepeace Thackeray 1833'te kısa ömürlü *National Standard*'da yayımlanan vasat mısralarda benzer şeyler söyledi:

> İşte borsanın sütunu, Nathan Rothschild'in ta kendisi
> Onun adıyla kâinattaki tüm borsalar titrer
> Servetinin sayesinde oldu İlk Baron Yahudi
> "Yahudilerin kralı" değil ama "kralların Yahudi'si"
>
> Senetlerin ve consol'ların vücut bulmuş hali
> Sekizde birler, yarımlar, çeyrekler, senetler, vadeler ve hisseler
> Yeni krallarla küçük bir kızın bebeklerle oynadığı gibi oynayan kimdi
> Tabii ki boğa ve ayıların tartışmasız efendisi

Karikatüristler benzer kanaatleri misliyle resmetti. 1829 tarihli bir İngiliz karikatürü Nathan'ı dağıttığı paraları almak için kralların önünde diz çöktüğü "dönen bir kredi topacı" olarak gösterdi (bkz. görsel 10.i).

10.i: "A.C." (Crowhill), *Büyük Kredi Topacı* (1820).

10.ii: Die Generalpumpe (yak. 1840).

Bu tür çizimler içerisinde en etkileyicisi (ve belki de en hakaretamizi) 1840'larda anonim bir Alman karikatürist tarafından yapıldı.[1] *Die Generalpumpe* çirkin bir Yahudi'yi –Rothschildlerin bileşimi– dev bir para pompası olarak gösterirken, Almanca *pumpen* kelimesinin hem pompalamak hem de ödünç vermek olan çifte manasını kullanır (bkz. görsel 10.ii). Ortadaki kişi dizlerine kadar altın çuvalına gömülüdür; koca göbeği dünya olup bir louis d'or (üzerinde "dünyanın mihveri" yazılı) kuzey kutbu ya da göbek deliğidir; kafasında da üzerinde 1820'lerde ve 1830'larda Rothschildlerin verdiği büyük kredilerin (Prusya, Rusya, Napoli, Avusturya ve Portekiz) yazılı olduğu kâğıttan bir taç vardır. Ceketindeki rozete göre kendisi "Dünya Üzerindeki Tüm Sarayların Efendisi"dir. Canavarın parmaklarının uçlarında duran daha küçük kişiler ise pompayı kullanıyormuşa benzemektedir (gerçi hareketini ne kadar kontrol edebildikleri belli değildir).

Soldaki bir Türk'ü sağdaki bir Avusturyalı'yı temsil etmektedir. Aşağıda ise kasalarına ve şapkalarına akan Rothschild parasının alıcıları bulunmaktadır. Solda resmedilen Mısır yöneticisi Mehmet Ali ve oğlu İbrahim Paşa kaşıkla sultanı beslemektedir; onun altındaki bulldoglu gözlüklü kişinin Britanya maliye nazırı olması mümkündür (fakat arkasındaki çift "Edouard ve Kunigunde'yi" teşhis

1 Karikatürün 1848 ya da 1849'a ait olduğu söylense de siyasi göndermeler 1840 tarihinin siyasi hadiseleriyle alakalıdır.

etmek kolay değildir). Diğer taraftakilerin Louis Philippe ile Fransız siyasetçi Adolphe Thiers olduğu kesindir; sağlarındaki diğer kişi ise muhtemelen İspanyol general Baldomero Espartero'dur. Fakat tüm bu fertler, Rothschildlerden para alırkan kocaman para torbasından fırlayan dikenli dallara da dolanmış haldedirler. Altlarındaki daha küçük kişilerin durumu da aynıdır: üzerinde "İthalat Yasak" yazılı kapalı gümrük kapısının önünde duranlar ve "İthalat Serbest ya da Yeni Gelir" yazan açık kapıdan geçenler; askerler Ren Nehri'nin doğu yakasına yığılmış; Espartero'nun altındakiler de "ödenmemiş maaşlarını" alabilmek için yalvarıyor. Karikatüre göre Rothschild sadece dünyaya para pompalamakla kalmayıp daha sonra onu devasa bir öz gibi geri emmektedir.

Sütun

Fakat bu etkileyici uluslararası güç temsili ile Nathan Rothschild ve kardeşlerinin gerçekteki yeknesak görüntüleri arasında tenakuz vardır. Hakiki Rothschildler ile *Die Generalpumpe*'deki meşum tip arasında pek bir benzerlik yoktu. Onu Londra Borsası'nda işlem yaparken görmek için şehre gelen pek

10.iii: Richard Dighton, *Borsadan Bir Manzara* (1817).

10.iv: Thomas Jones, *Borsanın Sütunu* (1829).

çok meraklı ziyaretçiden birine göre[2] Nathan "tombul suratlı, sarkık dudaklı ve patlak balık gözlü, sıradan" bir adamdı. "Şişman vücudu hantal ve tuhaf dursa da kat kat kıyafetle örtülüydü." Bu tasviri destekleyen çok sayıda resim ve karikatür vardır. Richard Dighton'a ait *Londra Borsasından Bir Manzara* isimli ilk kez Ekim 1817'de yayımlanan çizim en eski örneklerden biridir (bkz. görsel 10.iii). Bu, siyah ceket ve silindir şapka giymiş, karnı dışarıda, bir eli cebinde ve diğer elinde bir kâğıt parçası tutan bir adamın profilden görüntüsüdür. Bu görüntü karikatüristler arasında rağbet gördü: Nathan, George Cruikshank'ın *Londra Borsası* (1821) ve *Brighton'ın Güzellikleri*'nde (1826) böyle resmedildi. Fakat yeniden çizildiği her seferinde biraz daha değişti. Thomas Jones güzel bir ayrıntı ekleyerek 1829 tarihli *Borsanın Sütunu* isimli resimde Nathan'ı borsanın güneydoğu köşesindeki en sevdiği sütunun önünde resmetti (bkz. görsel

2 Londra Borsası (Capel Court'taki borsayla karıştırılmamalıdır) esasında ticaret senetleri ve yabancı paraların alınıp satıldığı bir pazar olsa da Nathan'ın döneminde burada tahvil alım satımı da başladı. Zemin kat güneydoğu köşesi Yahudi tacirlere tahsis edilmişti, arkalarında da İspanyol ve Portekizliler vardı.

10.iv). Bu yan yanalıkta zekice bir iki anlamlılık mevcuttur: Nathan güvenilirliği ve değişmezliğiyle sütun gibiyken aynı zamanda sütunun beyazlığı ve intizamıyla Nathan'ın siyah ve dolgun şekli arasında bir tezat mevcuttur.

Bu derece mahir olmayan ressamlar daha da ileri giderek Nathan'ın çıkık alt dudağı ve göbeğini hakaretamiz biçimde abarttılar. Mesela Fransız ressam Jean-Pierre Dantan'ın 1832'de kilden yaptığı Nathan heykeli Rothschild karikatürlerinin en çirkinlerinden biri kabul edilir: Nathan'ın dudakları şapkasının siperinin altından kocaman bir balığınki gibi aşağı sarkmışken koca göbeği de cılız bacaklarının üzerinde yerçekimine meydan okumaktadır. Thackeray yukarıda zikredilen cümlelere eşlik eden *N. M. Rothschild, Esq.* eskizine koca göbeği eklemese de (bkz. görsel 10.v) son mısradan yazarın Nathan'ı itici bulduğunu anlamak zor değildir:

> Oh Plutus! Tanrım onu bir tuhaf yaratmış!
> Aksi olsaydı senin onur kırıcı hareket ettiğini düşünürdük
> Abartılı favorileriyle doyulmaz bakmaya
> Eşekle domuzun suratının yağlı karışımına

THE

NATIONAL STANDARD,

And Journal of Literature, Science, Music, Theatricals, and the Fine Arts.

No. 20. SATURDAY, MAY 18, 1833. Price 2d.

REVIEW OF NEW BOOKS.

N. M. ROTHSCHILD, Esq.

10.v: William Makepeace Thackeray, N. *M. Rothschild ESQ.*, *National Standard*, 18 Mayıs 1833.

İşte duruyor başı bize dönük
Tüm zarafetiyle ey okuyucu sunuyoruz onu sana
Sonra da bırakalım Yahudi'yi (böylece o da bizi bıraksın
Ama yine de korkarız) tüm azametiyle tek başına

Nathan'ın ölümünü müteakip üretilen siluetlerin çoğu –çoğu *Büyük Adamın Gölgesi* başlığını kullanmıştı– daha olumlu olsa da gurur verici oldukları da söylenemezdi. Ailenin yaptırdığı Nathan portreleri dahi onu göz alıcı hale sokmaya çalışmamıştı. Onu çalışırken görenlerin onda kahramanlara has bir hava sezdikleri doğrudur. Yukarıda zikredilen Amerikalı ziyaretçi "tavrında ve edasında etkileyici bir hava var ve kendisine yaklaşanların ister istemez ona hürmet göstermesinden onun sıradan biri olmadığını anlamak mümkündür. Onu gören haliyle 'O kim?' diye sorar. Cevap da 'Yahudilerin kralı' olur" Demişti. Fakat değişken mizacı her ne kadar Napoléon'a benziyor olsa da, imparatorun mali muadili ve baş düşmanı olan bu adam romantik bir hayalin kahramanlık potasına dökülmesinin ürünü değildi. Muasırları ona baktıklarında kâğıt alıp satan şişman bir adam görüyordu:

> Etrafına saranlar ona ticaret senetleri sunuyorlar. Kâğıda bir anlık baktıktan sonra iade ediyor, başıyla onaylayıp kendisini bekleyen diğer şahsa dönüyor. İki iyi görünümlü züppeye benzeyen genç adam yanında durmuş tüm kıtanın o günlük kambiyosunu düzenleyecek işlemlerin tekrar toplanmasına yardım ediyor.

Kardeşi James de ondan fiyakalı değildi. 1837'de bir Parisli gazeteci "ismi herkesin dilinde olan rentelerin Grand Orient'i, Avrupa'daki tüm kasaların anahtarı M. de Rothschild'i" şahsen görmeye gitti. "Hükümdarın başkentine" ne kadar mütevazı girdiğini görünce hayret etti:

> M. de Rothschild saat 3 ila 3:25 arasında, yani işlemler sona ermeden 5 ila 10 dakika önce çok kısa bir uğrar... Ekseriyetle yanında yeğenlerinden biri olduğu halde gelir ama içeri girişi en ufak bir heyecan yaratmaz. İnsanlar hemen etrafını sarar ve en sırnaşık simsarlar dahi onun insanları dinlemesine ve onlara nezaketle cevap vermesine mani olamaz. Diğer bankacılara ilk o selam verip yanlarına gider; sohbeti uzun sürmez ve hiç kimse tek kelimesini başkasına fısıldamaz; çan çalar ve herkes gitmeye başlar; o da herkes gibi gider –geldiğinde olmadığı gibi gittiğinde de merasim olmaz.

Viyana'daki Salomon'a yaklaşmak daha da kolaydı: "Her gün borsanın açıldığı saat 12'den kapandığı 4'e kadar çevresi ona piyasanın temayülüne dair rapor vermeye çalışan ve komisyonlarını almanın peşinde olan simsarlar ve acyocularla çevrilidir."

Rothschild ofislerine girmesine izin verilenler, gösterişten uzak –ama dışarıdakiler için esrarlı– koşuşturmaya şahit olup hayret eder. Prens Pückler 1826'da ilk kez Nathan'la görüşmek istediğinde gördüklerine şaşırdı: "Şehrin hâkimi... burada çok sade bir yerde kalıyor... Kutsal İttifak'ın en mümtaz mensubunun muhasebe ofisinin küçük avlusuna, girişi kapayan bir gümüş cevheri arabası yüzünden giremedim." New Court'un içinin Nathan'ın döneminde nasıl olduğuna dair bir tasvir günümüze ulaşmadı, fakat Disraeli'nin *Tancred*'inden (yazarın eklemelerini de hesaba katarak) yaklaşık bir fikir edinmemiz mümkün olabilir. Pückler gibi Tancred de Rothschild'e benzeyen Sidonia'yı bir odaya kapanmış yabancı bir sefirle görüşürken bulur:

> Tancred, Sequin Court'a girdi; üzerinde yabancı bir devlete ait taç bulunan bir savaş arabası onu çıktığı merdivenin dibinde bekliyordu. Şişman bir salon kapıcısı onu karşıladı... Kapıcı küstah bir tembellikle sandalyesinden kalkarken Tancred'in hareket etmediğini görünce ona ne istediğini sordu.
>
> "Monsieur de Sidonia'yı istiyorum."
>
> "Şimdi görüşemezsin; meşgul."
>
> "Ona bir not getirdim."
>
> "Pekâlâ, bana ver. Ben içeri gönderirim. Burada oturabilirsin." Kapıcı bekleme salonunun kapısını açsa da Tancred içeri girmedi. Tancred "Teşekkürler, ben burada beklerim" dedikten sonra, duvarlarında birkaç tablonun asılı olduğu ve bu duvarlardan yeni Londra köşklerinin hiçbirinde olmayan asil merdivenlerden birinin çıktığı, eski meşe salonda etrafına baktı...
>
> "Efendiyi şimdi rahatsız edemem (dedi kapıcı); İspanyol sefiriyle görüşüyor ve bekleyen başkaları da var. O gittiğinde bir kâtip mektubunuzu diğer bekleyen mektuplarla birlikte kendisine iletir."
>
> O anda, Tancred hâlâ salondayken birkaç kişi içeri girdi ve kapıcıya aldırmadan yollarına devam ettiler.
>
> Tancred "bu kişiler nereye gidiyor?" diye sordu.
>
> Kapıcı adama hayretle ve küçümseyerek baktıktan sonra umursamaz gibi "Galiba bazıları muhasebeciye bazıları da bankaya gidecek" diye cevap verdi.

Bunun akabinde saf misafir kendi başına kalıp sefirin gidişini işaret eden "koşuşturmaya" kadar bekledi:

> (Kapıcı) tek başına kalmış olan Tancred'e bir süre sonra "Şimdi mektubunuz diğerlerininkiyle birlikte iletilecek" dedi...
>
> Tancred beyaz desenli ve kemerli tavanına kadar meşe panellerle kaplı ferah ve uzun bir daireye davet edildi... Bir Türk halısı, kırmızı

> kadife perdeler, kâğıt dolu büyük masalar, birkaç rahat koltuk, duvarda birkaç demir dolap. İşte odanın mobilyaları bunlardı. Bir köşedeki cam kapıdan muhasebe ofisi olarak kullanılan ve kâtiplerle dolu odaları görmek mümkün olup gerektiğinde şu an açık olan çuhadan bir perdeyle kapatmak mümkündü.

Şüphe etmemize neden olacak tek şey, diğer Rothschild şubelerindeki atmosferin çok daha farklı olmasıdır. Mesela James'in ofisine girmek daima gayet kolaydı. Metternich'in oğlu Victor 1820'lerdeki bir ziyaretinde gördüklerini şöyle tasvir etti:

> Her kılıkta ve türde insanın durmadan girip çıktığı ve tümünü kendisine çeken sihirli bir lambadan farksız. O gün girip çıkanlar özellikle fazlaydı çünkü borsada menkullerde dalgalanma yaşanmıştı. Genelde çok sakin olan büyük bankacı bile biraz gergin görünüyordu. Sohbetimiz sürekli amirlerine rapor veren borsa simsarları tarafından bölündü.

Nadir bir muasır tasvire göre Frankfurt bankası da tasarımı icabı "açık bir alan" gibiydi:

> Kâtiplerinin ortasındaki ofisinde bir padişah gibi oturur; altında sekreterleri ve çevresinde sürekli gelip giden simsarlar vardır. Her soruya verilecek bir cevabı olan ve dikkatine arz olunan her şeyle ilgili hangi kararın verileceğini bilen dâhi bir iş adamı gibi hepsini birkaç kelime ettikten sonra gönderir... İş hususunda onunla hususi konuşabilmek imkânsız olup ofisindeki her şey mahkeme salonundaki gibi açıkta yapılır.

Diğer bir tabirle Rothschild ofislerinde olup bitenler benzeri ofislerde olup bitenlerden farklı değildi. Gelip giden simsarlar ve el değiştiren kâğıtlar.

Rothschild kudretine şahit olmak için gitmiş olanlar kardeşlerin günlük faaliyetlerine şahit olduğunda hüsrana uğradı –dolayısıyla insanlar, Rothschild efsanesinin büyük bölümünün ardında yatan görünmez bir ana kaynak tahayyül etmeye koyuldu: mesela İbrani tılsımı ya da Balzac'ın Nucingen'inin yaptığına benzer hünerli bir sahtekârlık. Rothschildlerin muhteşem başarısına dair muasırlarının bulabildiği yegâne hakiki ipucu, Nathan'ın karmaşık mali hesapları yapabilme sürati ve bunları ezberleyebilme kolaylığıydı. Diğer bir yazar "(oğullarının) yardımı bile olmadan yaptığı her işlemi hatırlar" dedi. *The Times*'taki ölüm ilanı yazarı da benzer şeyler söyledi:

> Dünyanın herhangi bir köşesinde ister alıyor ister satıyor olsun, kur payı hesaplamakta hiç tereddüt etmezdi ve hafızası o kadar iyiydi ki, her gün yapmış olduğu müthiş sayıda işleme ve onları not almamasına rağmen eve döndüğünde tümünü eksizsiz biçimde kâtiplerine söyleyerek yazdırırdı.

Vefatından sonra diğer bir yazar "Hedefine herkesten çabuk ve verimli biçimde varmak ve tüm enerjisini o iş için harcamak onun emeliydi" yazdı. "Hedefine vardığında artık o iş onun için tüm cazibesini kaybeder ve yorulmak bilmez zihnini başka bir şeye çevirirdi."

Bazılarına göre bu yorulmak bilmezlik şeytaniydi. Nathan'ı çalışırken gören birinin tarifi şöyleydi:

> Yüz ifadesinde insanın hoşuna giden bir katılık ve gerginlik var, eğer bilmesen birinin arkadan onu çimdiklediğini ve onun da bunu söylemekten korktuğunu veya utandığını zannedersin. Gözler genelde ruhun penceresi olarak kabul edilir fakat burada ya pencere yok ya da o pencereden görülecek bir ruh mevcut değil. İçeriden hiç ışık gelmediği gibi ışık olduğuna dair bir alamet de bulunmuyor. Bunlar insanı düşünceye sevk ediyor ve içinde hiçbir şey olmadığı halde nasıl dik durduğunu merak ediyorsunuz. Arada bir yanına birileri geliyor. İki adım uzağında duruyor ve kınından çekilen bir kılıç gibi hareket eden gözler şahit olabileceğiniz en sorgulayıcı bakışı onun üzerine dikiyor. Kasıtlı olarak değil de tesadüfen gelmişe benzeyen zat karşılıklı birbirlerine baktıkları birkaç saniye boyunca dururken ne derece önemli bir mevzu olduğunu kestiremiyorsunuz. Akabinde gözler tekrar kapanırken zat heykel gibi durmaya devam ediyor. Sabahları gelen çok sayıda ziyaretçinin tümü benzer şekilde karşılanıp benzer şekilde gidiyor ve en sonuncusu gittiğinde de bunun nedeni ve işlevinin ne olduğunda dair hiçbir fikriniz olmadığını anlıyorsunuz.

Abartılı olsa da bu tarif muasırların sürekli vurguladığı diğer bir ürkütücü vasfı aktarır: Nathan'ın kimi zaman soğukkanlı kimi zamansa çok ani ve telaşlı olan davranışları. 1821'de suikast tehdidi aldığında "tebessüm edip bu bilgiyi kendisine verene teşekkür etti. Hiç kimseye bir kötülük yapmadığından birisinin zikredilen teşebbüste bulunacağına inanamayıp dikkate almanın lüzumu olmadığına karar verdi." Oysaki iki sene sonra Londra Borsası'ndaki her zamanki yerinde bir yabancının durduğunu görünce "yerini başkasının alması yüzünden o derece heyecanlandı ki, bir süre kendisini toparlayıp iş yapmaya başlayamadı." *Circular to Bankers* Nathan'ın "güçlü ve yılmaz iradesi" ve "yüksek konumu nedeniyle tüm şahsi risklere muhalif gözle bakmasının neticesi olan gururlu asabiyetinden" dem vurdu. Gördüğümüz üzere bu mütehakkim vasıf çoğu zaman mektuplarında da kendini gösterdi. Onun asabiyetine şahit olanlardan biri "Bay Rothschild'in öfkesine teslim olduğunda kullandığı üslubu sıhhatinin durumuna yormak gerekir... Mektuplarını yazdırma şekli ise tümüyle para kazanmaya odaklanmış bir zihne delalet eder ki bir senedinin protesto edildiğini öğrendiğinde söylediklerini mektuba yazmadan evvel münasip bir biçimde değiştirmek icap eder" diye anlattı.

Kendi eliyle yazdığı kardeşleri de hiddetinden nasibini aldı. Nathan'ın şahsi mektuplarında kardeşlerine karşı ne kadar acımasız olduğunu daha önce görmüştük; yaşlandıkça bu huyunda bir yumuşama da olmadı. 1828'de Salomon'un oğlu Anselm, Nathan'ın en büyük çocuğu Lionel'e şunları yazdı: "Lütfen babana söyle Amschel Amca'ya böyle hakaret dolu ağır mektuplar yazmasın. İnan bana kalbini yaralıyor, hem de ne için? Babana yazıp ondan para istediği (metinden aynen) ve senin ona hesaptan borçlu olduğunu (metinden aynen) söylemek için... Adam yaşlandı ve takati kalmadı. Yazdıklarınıza dikkat etmezseniz sonunda pes edecek..." Altı sene sonra Nat, Amschel'in "sağlık durumu yüzünden çok endişeli olduğunu" söyleyerek babasına "mektuplarında ona fazla yüklenmemesi ve azarlamamasını" tavsiye etti "çünkü bunun onu ne kadar etkilediğini hayal bile edemezdi." Daha dayanıklı olan James'le kapıştığı zamanlar da oldu. Mesela James 1832'de Yunanistan'a borç verilmesine şiddetle karşı çıktı, ancak New Court'tan şunları yazan bir mektup gelince kabul etti: "Her ne olursa olsun bu anlaşmanın parmaklarının arasından kaçıp gitmesine izin verme." Nathan fikrini değiştirip ona ikinci bir mektup gönderdiğinde ise çıldırdı: "Yunanistan'la alakalı hiçbir şey yapma." 1835'te Portekiz meselesinde de benzer şeyler yaşandı.

Yine de Rothschild iktisadi başarısını, her ne kadar önemli olsa da, sadece Nathan'ın mizacıyla izah edebilmek mümkün değildir. 1830'larda artan biçimde kardeşler arasındaki en büyük sürtüşme nedeni, az çok rakipsiz olan Nathan'ın hâkimiyetinden ziyade onun kayıtsızlığıydı. Mesela 1831'de Lionel babasına şu mesajı gönderdi: "Baba, James Amcam rentelerle ilgili Londra'daki tüm işi senin kendi hesabına yapmamanı umuyor çünkü bu iki şube arasındaki ticareti mahveder ve nihayetinde işi diğerleri kapar."

İki sene sonra Nat, Frankfurt'tan gönderdiği mektupta şunları yazdı: "Baba, Amschel Amca senin onunla çok az iş yapmandan şikâyetçi... Eminim amcamızın ne istediğini sen de anlıyorsundur. Senin onunla eskisi kadar çok iş yapmanı istiyor." Buna New Court'tan cevap gelmeyince Nat şansını bir daha denedi:

> Baba, senin onunla eskisi gibi iş yapmanın çok iyi olacağında ısrar ediyor; senin Paris veya Viyana'ya öncelik vermenden de hiç şikâyetçi değil. Bence kendisi harika bir insan ve onu memnun etmek için elimizden geleni yapmamız gerekir. Diğer taraftan önemsiz şeylere takılmaman yerinde olur.

Amschel'in şikâyetinde haklılık payı olduğu doğruydu. 1830'ların başlarına gelindiğinde kardeşler gittikçe daha az görüştüğünden Londra ile Frankfurt şubeleri arasındaki bağ da gevşemeye başlamıştı. Gerçi merkezkaç kuvvetinin devrede olduğunun tek alameti bu değildi. Sadece bir sene sonra Napoli'deki Carl benzer suçlamaları James'e yöneltti. Bu sefer ikisi arasında arabuluculuk yapma vazifesi Nathan'a düştü. James konuyla alakalı cevaben şunları yazdı:

> Nathan, kardeşimiz Carl sana ona düzenli olarak mektup yazmadığımdan şikâyet etmiş. Oysaki aradaki bağları kuvvetlendirmek ve senin ve kardeşimiz Salomon'un isteğini yerine getirebilmek için ona mektup yazıyorum. Aslında ona beş mektup gönderdim lakin o bana tek mektup bile göndermedi. Lütfen sana Napoli'den gönderilen mektupları sor. O zaman benim mektup yazdığımı göreceksin çünkü iyi ilişkileri sürdürmek azmindeyim ve kavga istemiyorum. Doğru düzgün birinin kardeşi için yapması gereken her şeyi yaptım. Benim hakkımda şikâyet edebilirler fakat onlardan mektup alana kadar onlara başka mektup yazacak değilim çünkü ben de Rothschildim ve kardeşim Carl kadar benim de haysiyetim var.

Kardeşlerin münakaşa ettiklerinde Nathan'a müracaat etmeleri Nathan'ın "başkomutan" olarak kalmaya devam ettiğini gösteriyordu –Londra Borsası'nda hemen yanında durduğu sütun benzeri, tüm Rothschild mabedinin üzerinde durduğu ana direk de oydu. Fakat bu tür tartışmalar mabedin ayakta durabilmesi için ilave payandalara ihtiyaç olacağını gösteriyordu.

Rothschild Sistemi

Eğer Rothschild başarısını tek bir "sırrı" varsa, o da beş şubenin arasındaki, onları hem bir bütün olarak dünyanın en büyük bankası hem de Avrupa'daki beş önemli mali merkezde iktisadi nüfuzlarını konuşturabilecek beş ayrı kol haline getiren iş birliğidir. Bu çok uluslu sistem, hazırlanıp birkaç senede bir yenilenen ve bu mali federasyonun anayasası sayılan ortaklık sözleşmesiyle düzenlenir. Gördüğümüz üzere, bu sözleşmenin ilk örneği 1810'da hazırlanmıştı, fakat Mayer Amschel'in süregelen hâkimiyeti ve Nathan'ın savaş yüzünden uzakta olması nedeniyle sıra dışıydı. Beş kardeş arasında yapılan ilk "federal" anlaşma 1815 senesine ait üç yıllık sözleşmedir. O tarihte en önemli mesele Londra şubesinin sahip olduğu fazla servetti. Sözleşme maddesine göre, kardeşlerin "Londra, Paris ve Main'e bağlı Frankfurt'taki ortak mülklerinin toplamı 500 bin pound civarında" olsa da bunun çoğunun Nathan'a ait olduğu açıktır. Sözleşmeyle kardeşlerin müşterek varlıkları bazı değerler (özellikle gayrimenkul) hariç bırakılarak yeniden hesaplandı ve 200 bin pound civarında bir para Nathan'ın kardeşlerine verdiği 50 bin pound'luk borç senetleri olarak tekrar dağıtıldı. Bunun neticesinde toplam sermaye olan 336 bin pound'un yüzde 27'si Nathan'a, yüzde 20'şeri Amschel ile Salomon'a ve yüzde 16'şarı Carl ile James'e aitti. Üstelik tüm masrafların Londra şubesinden karşılanmasıyla her senenin sonunda net kârın eşit olarak paylaşılması da karara bağlandı.

Sözleşmenin geçerli olduğu üç sene müddetince, gördüğümüz üzere, kardeşlerin sermayesi akıl almaz biçimde 336 bin pound'dan bir milyon 772 bin pound'a çıktı. Bu artışın büyük bölümünün nedeni Nathan'ın consol'lar

üzerine yaptığı başarılı spekülasyonlar olup toplam sermaye yüzdeleri pek değişmese de kardeşler toplam kârın Nathan'ın lehine dağıtılmasına razı oldular. Carl durumu şöyle izah etti:

> Nathan'ın beşte birden fazla payı olması gerekir. Onun ailesi daha büyük, daha çok paraya ihtiyacı var. Ne karar verirsen bil ki ben razıyım... Nathan'a biraz imtiyaz tanınması gerektiğini sen söylemiştin. Her şeyi, gerçekten de her şeyi ona borçluyuz. Bizi o kurtardı. Biz daha önce zıplamak (yani satmak) istedik ve bize o engel oldu.

Artık teknik olarak "eşit mesuliyete sahip beş ortak tarafından idare edilen üç müşterek ticari müessese mevcuttu": Londra'da N. M. Rothschild, Frankfurt'ta M. A. von Rothschild & Söhne ve Paris'te James'in yeni şubesi de Rothschild Frères. Bundan böyle Londra şubesinin elde ettiği kârın yarısı Nathan'ın olurken kardeşleri de sekizde bir pay alacaktı; o, diğer şubelerin kârlarından on altı da bir pay alırken kardeşleri de on altı da üç pay alacaktı. 1818 sözleşmesi her ortağın yılda şahsi sermayelerinden yüzde dördünü masraflarını (hem ticari hem şahsi) karşılamak için almasını da hükme bağladı; çocukların istikbali, evler ve gayrimenkul için harcanacak para fertlerin kendi sermayelerinden ödenecekti. İlaveten "defterlerde ve hesaplarda düzeni sağlayabilmek adına... üç müessesenin ticari işlemlerini yaparken tek bir müşterek şirketmiş gibi hareket etmesine ve takas, simsarlık, posta, pul ve faizin karşı taraftan yüzde beş alınmasına karar verilmiştir." Müştereklik hissini güçlendirmek adına her şubenin yaptığı işlemleri her hafta diğer şubelere de bildirmesi zorunlu hale getirildi.

Başta sadece üç sene geçerli olması düşünülen bu sözleşme 1825'e kadar yürürlükte kaldı. Fakat bundan kardeşler arasında müthiş bir ahenk olduğu manasını çıkarmak yanlış olur. Önceki bölümlerde zikredilen belirli aralıklarla yaşanan münakaşalara ek olarak kıtadaki dört kardeş kimi zaman kendi aralarında, maddeleri Nathan ile aralarında büyük bir uçurum oluşmaya başladığını gösteren ayrı sözleşmeler yapmaya kendilerini mecbur hissettiler.[3] 1825 sözleşmesinin 1815'teki kârın eşit olarak paylaşılması sistemini iade etmesi Frankfurt ve Paris şubelerinin gelirlerinin Londra şubesiyle aşık atabilecek seviyeye yükseldiğini gösterir. Diğer taraftan Nathan'ın şahsi payı, artık dört milyon pound'dan fazla olan müşterek sermayenin çeyreği olarak kalmaya devam etti. Üstelik, Salomon ile Carl az çok Viyana ile Napoli'ye yerleşmiş olsa da, şubeleri asıl üç şubeyle eşit kabul edilmeyip 1828'e kadar ayrı sermayeleri

3 Kardeşler New Court'taki paralarını çekip 1818 Prusya kredisindeki paylarını satmaya; ayrıca Alman Konfederasyonu'nun onlara tahsis ettiği 9 milyon guldenlik Fransa tazminatının ödenmesi için yeterli sermayeyi bulundurmaya ve bu maksatla aylık bilançoları takas etmeye de karar verdiler. Bu anlaşmaya uyuldu mu yoksa sadece Nathan'a gözdağı vermek için mi yapıldı belli değildir.

olmayan (sonrasında da daha az olan) Frankfurt şubesine "bağlı birimler" olarak görüldüler. Bunun nedeni yukarıda zikredilen merkezkaç kuvvetini dizginleme gayreti olabilir. Ortaklar artık "birbirlerini düzenli olarak yapılan her tür işlem hakkında" haftalık değil de aylık olarak "bilgilendirmekle mükellefti."

1825 sözleşmesiyle, Salomon'un oğlu Anselm'in Nathan'ın kızı Charlotte ile evlenmesinin ardından ortak olarak kabul edilmesiyle, gelecek nesil de şirkete ilk adımını atmış oldu. Kardeşler fani olduklarını da hatırlamaya başladılar: 1825 sözleşmesindeki bir maddeye göre Amschel "eğer çalışmak ona çok ağır gelmeye başlarsa" işten çekilebilirdi. Ayrıca miras hususunda çıkabilecek tartışmalara mani olmak maksadıyla da ortakların varislerinin hukuka başvurmadan paylarına ne düşerse onu kabul etmeleri karara bağlandı. Eğer merhum ortağın varisi hayattaki ortaklara karşı hukuki bir işlem başlatırsa merhumun sermayesinin üçte birine el konulup Frankfurt, Londra ve Paris'teki fakirlere dağıtılacaktı.[4]

Bu maddeleri zikrederken, türlü cezalarla korumaya çalıştıkları sözleşmelerin ne kadar gizli olduğunu da unutmayalım. Nispeten hüsran verici olan; geçen üç senenin değerlendirmesini yapmak için kardeşler Ağustos 1828'de Frankfurt'ta toplandıklarında Nathan'ın karısı ve iki oğlu da orada olduğu halde müzakerelere katılmalarına izin verilmedi ve aynısı sekiz sene sonra da tekrarlandı. Hannah "Babam ve kardeşleri Anselm'le birlikte şirket yönetimiyle alakalı mütemadiyen bahçedeki kulede gizlice görüşme yapıyorlar" dedi. En fazla "Ailedeki her şeye oy birliğiyle karar veriliyormuş gibi görünüyor" diyebildi. Bu onun açısından muhtemelen iyi bir şeydi çünkü 1828'te hesaplar ortaya döküldüğünde ortakların şahsi payları resmen aynı kaldığı halde Londra şubesinin nispi öneminin azalmaya devam ettiği görüldü. 1818'de toplam sermayedeki payı yüzde 42 iken artık yüzde 27'ydi. Bu pay Frankfurt'ta böyle bir görüşme daha yapılana kadar geçecek sekiz senede sadece çok az arttı –1836'daki toplantıda Nathan beklenmedik biçimde vefat etti. Bunun neticesinde kıta Avrupa'sındaki ortaklar kârın dağıtımında yeni ve potansiyel olarak daha münasip şartlar elde edebildiler: Bundan böyle Nathan, Londra şubesinin kârının yüzde 60'ını ve fakat Frankfurt, Napoli ve Viyana şubelerinin kârının sadece yüzde 10'unu alırken, kardeşlerinin her biri Londra şubesinden yüzde 10 ve kıtadaki şubelerden yüzde 22,5 alacaktı.[5] Bu kural –Londra şubesinin nispi özerkliğini artırdığına şüphe yoktu– Nathan'ın ölümüne rağmen değişmedi: Tüm hakları dört oğluna devredildi.

4 Anselm'e kârın on beşte biri verilecek olsa da, adına Paris şubesine bir milyon gulden yatırıldı, 1828'e kadar sermayeden payını resmen alamadı. Büyükannesi Gutle'ye Mayer Amschel'den kalan miras Frankfurt şubesine yatırılsa da, kadın şirketin ortağı olmadığından onun payı hesaplarda toplam sermayeye dâhil edilmedi.

5 Paris, Frankfurt, Napoli ve Viyana şubelerinin toplam kârı Londra şubesinin kârının yüzde 60'ını geçerse o zaman kârın herkesçe eşit paylaşıldığı eski sisteme dönüleceğine dair bir madde eklemeyi de ihmal etmediler.

Tablo 10a: Müşterek Rothschild Sermayesi, 1797-1844 (bin pound)

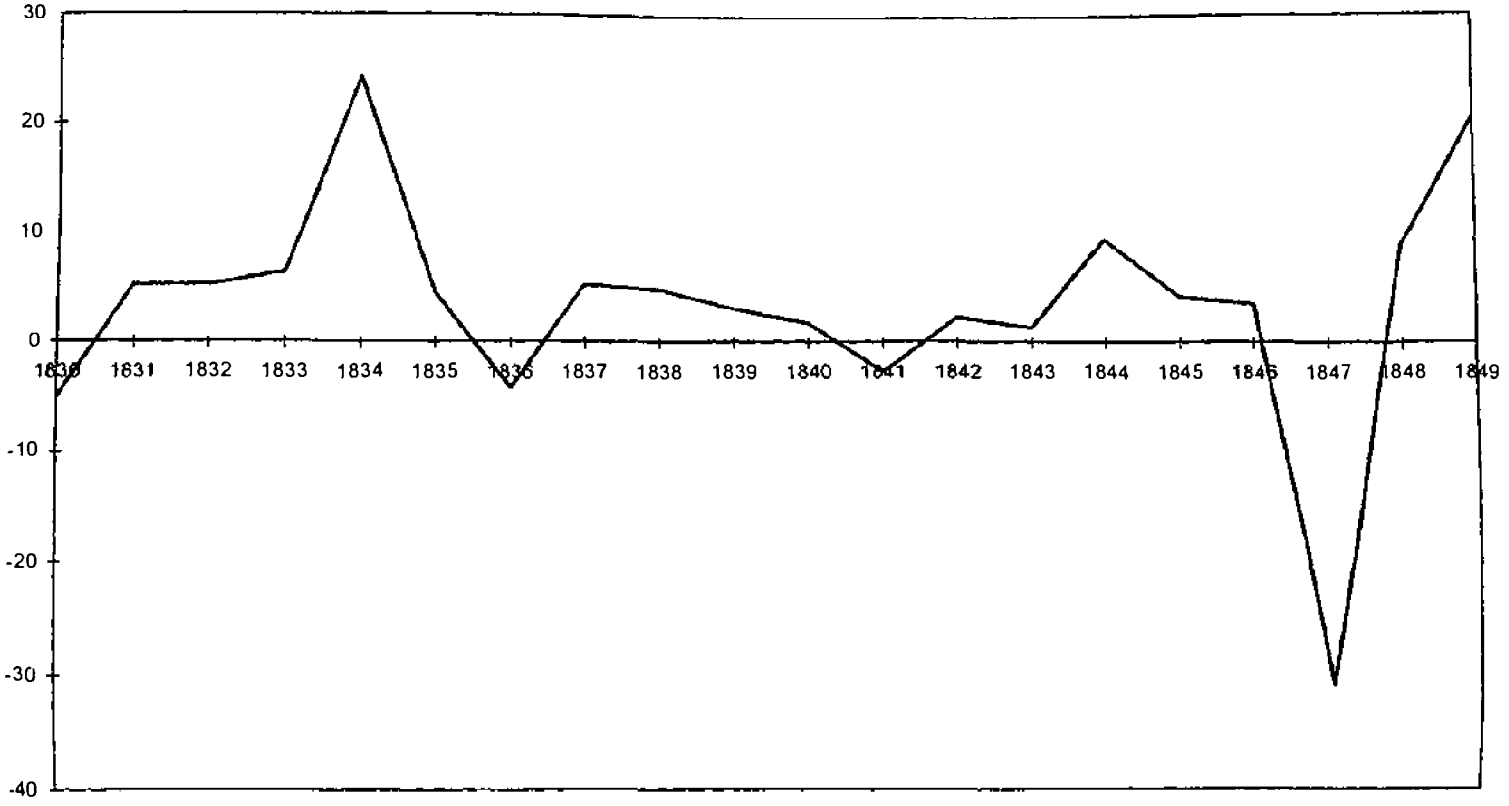
	1797	1807	1810	1815	1818	1825	1828	1836	1844
Frankfurt				68.0	680.0	1,450.0	1,534.1	2,121.4	2,750.0
Paris				55.0	350.0	1,490.0	1,466.4	1,774.2	2,310.6
London				90.0	742.0	1,142.0	1,183.3	1,733.4	2,005.1
Vienna				68.0			25.0	110.4	250.0
Naples				55.0			129.6	268.3	462.5
Toplam	9.9	50.6	72.7	336.0	1,772.0		4,338.4	6,007.7	7,778.2

Not: 1815 toplamı çok düşük olabilir: toplam sermayenin 500.000 pound mu yoksa 336.000 poundu mu olduğu hususunda anlaşıldığı açık değildir. Ayrıca 1815 rakamları belli şubelerin paylarından ziyade şahsi paylardır. 1807 rakamları guldenden 1 pound= 10.16 fl. olarak çevrilmiştir. 1828 rakamları guldenden 1 pound= 12 fl. Olarak çevrilmiştir.

Kaynaklar: CPHDCM, 637/1/3/1-11; 637/1/3; 637/1/6/5; 637/1/6/7/7-14; 637/1/6/32; 637/1/6/44, 45; 637/1/7/48-52; 637/1/7/53-69; 637/1/8/1-7; 637/1/9/1-4; RAL, RFamFD, B/1; RAL, RFamFD/3; AN, 132 AQ 1.

Rothschildlerin mali açıdan başarılı olduğunu söylemek lüzumsuzdur; nitekim 1850 öncesindeki sermayelerinin miktarının ve büyüme hızının bankacılık tarihinde emsali yoktur. Tablo 10a asrın ilk yarısında farklı şubelere dair elimizdeki rakamları özetlemektedir:

Rothschildlerin sahip oldukları kaynakların muazzamlığını ne kadar abartsak az kalır: Sadece 1825 senesini ele aldığımızda, toplam kaynaklarının Baring Brothers'ın sermayesinin dokuz, James'in Paris'teki baş rakibi Laffitte'in sermayesinin de on bir katından fazla olduğunu görürüz. Fransa Merkez Bankası'nın sermayesini (o tarihte üç milyon pound civarındaydı) bile geçmişlerdi. Her bir şubeye dair günümüze ulaşan rakamlar, bilhassa 1830 öncesinde kısmidir. Mesela Londra şubesinin 1809'dan sonraki hesap defterleri günümüze ulaşsa da 1828 öncesine ait kâr ya da zarar hesapları yoktur. Görsel 10.vi'de 1850'ye kadar olan döneme ait verilerin "yekûnu" verilmiştir: senenin başında sermayenin yüzdesi olarak senelik kâr. Bu rakamlar içerisinde bazıları göze çarpmaktadır: ilk olarak 1834'te kârın sermayenin dörtte birine çok yaklaştığı çok başarılıdan, 1847'de şirketin sermayesinin yaklaşık üçte birinin kaybedildiği neredeyse tam felakete kadar performansta görülen büyük dalgalanmadır. Ortalamaya bakıldığında elde edilen kâr o kadar fazla görünmese de, bunun kısmi nedeni tüm masrafların net kâr hesaplandıktan sonra değil de önce ödenip sonra net kârın hesaplanmasındandır. Kâr rakamları (ya da zarar) bir önceki senenin sermayesine eklenir (ya da çıkarılır); bu sistem Rothschildlerin en büyük rakibi olan, brüt kârı hesaplayıp bunu ortaklar arasında bölüştüren Baringlerin sisteminden oldukça farklıdır. Belki de rakipler arasındaki en büyük fark, Rothschildler sermayelerini artırmak için kârlarını sermayeye eklerken Baringlerin sermayeyi az çok sabit tutup kârı ellerinde olanla azamiye çıkarmaya çalışmalarıdır. 1829 ila

10.vi: N. M. Rothschild & Sons, sermaye yüzdesi olarak senelik kâr, 1830-1849.

Tablo 10b: Beş Rothschild şubesinin ortalama senelik kârı, 1818-1844 (bin pound)

	1818-25	1825-28	1828-36	1836-44	AVERAGE 1818-44
Frankfurt	110	28	73	79	80
Paris	163	-8	38	67	75
London	57	14	69	34	49
Vienna		8	11	17	N/A
Naples		43	17	24	N/A
Toplam	330	85	208	221	204

Kaynaklar: 10a ile aynı

1846 arasında N. M. Rothschild'in sermayesi yüzde 90 artarken Baringlerinki sadece yüzde 50 arttı.

Teferruatlı hesapların günümüze ulaştığı diğer şube çok daha küçük olan Napoli şubesidir. Hacmi hesaba katılırsa Napoli şubesi, özellikle ilk on senesinde iyi kâr yapmıştı. 1825 ila 1829 arasında senelik kârı 30 bin pound'dan fazla olup bir ara sermayesi 130 bin pound'a kadar çıktı; 1830'lar ve 1840'lar müddetince de kârı ortalama 20 bin pound oldu. Londra ve Paris şubelerinden farklı olarak, 1825, 1830 ve 1836 krizlerine rağmen zarar ettiğine dair bir kayıt yoktur. Carl muasırları tarafından kardeşlerin en kabiliyetsizi olarak görüldüğü gibi mektupları da bunu destekler niteliktedir. Yine de ticarete kafasının çalıştığına şüphe yoktur.

Maalesef elimizde bu döneme ait Paris, Frankfurt ve Viyana şubelerinin tam verileri mevcut değildir. Fransa örneğinde günümüze ulaşan rakamlar 1824-28 senelerine ait olup tümü de 1825 krizinin James'in konumuna verdiği zararın (toplam zarar 356 bin pound'dan az değildi) boyutunu ve ne kadar çabuk toparlandığını anlatır (müteakip iki senede elde ettiği kârlar 44 bin ve 124 bin pound oldu). Müşterek sermaye hesabından (tablo 10b) tüm şubelerin ortalama senelik kârını çıkarmak mümkün olsa da farklı sözleşmelerin geçerli olduğu farklı dönemler yüzünden bu, nispi bir performans tahmini kabul edilebilir. Buradan –hiç beklenmedik biçimde– üç büyük Rothschild şubesi içerisinde Londra şubesinin ekonomik açıdan en başarısızı olduğu anlaşılmaktadır: 1818-44 seneleri arasında Frankfurt ve Paris şubelerinin senelik ortalama kârları daha yüksekti. Nathan'ın kardeşleri –bilhassa Amschel– "başkomutanları" olarak gördükleri kişiye kıyasla çoğunlukla zarar ederlerdi; fakat Nathan'ın hâkim olduğu dönemde bile Frankfurt şubesi Londra şubesinden daha çok kâr etmişti. Küçük sermayesi dikkate alındığında Viyana şubesinin de oldukça kârlı olduğu söylenebilir.

Tabii akla gelen ilk soru, ortaklar hâlâ bölünmez biçimde birbirlerine bağlı iken bu tür bir mukayesenin meşru olup olmadığıdır. Rothschild mektuplarının

Tablo 10c: Londra ve Frankfurt şubelerinin verdiği kredilerin itibari kıymeti, 1820-1859 (on yıl olarak, pound)

	NMR	MAR
1820-29	58,715,366	4,892,947
1830-39	43,194,150	3,599,512
1840-49	35,169,611	2,930,801
1850-59	88,485,900	7,373,825

Kaynaklar: Ayer, *Century of finance*, s. 16-81; Berghoeffer, *Meyer Amschel*, s. 29-42, 206-28.

gösterdiğine göre şubeler kârlarının hatırı sayılır bir bölümünü 1836 öncesinde Nathan'ın tasarladığı müşterek stratejiye borçluydular. Aksi takdirde kardeşlerin birbirlerine sürekli olarak teferruatlı mektuplar göndermelerinin lüzumu olmazdı. Ayrıca her bir ortak birbirine bağımlı olmaya devam etmeseydi, kârı paylaşma ilkesi bu derece uzun ömürlü olmazdı. Napoli şubesinin bilançosu beş şubenin faaliyetlerinin birbiriyle ne derece iç içe geçmiş olduğunun güzel bir göstergesidir: 1825 ila 1850 arasında diğer Rothschild şubelerinin ona borçlu olduğu varlıklar nadiren yüzde 18'in altına inmiş olup kimi zaman yüzde 30'a kadar çıkmıştı. Diğer şubelerin durumu da bundan farklı değildi. 1828'de Paris şubesinin varlıklarının yüzde 31'i diğer Rothschildlere, büyük ölçüde de New Court'a aitti.

Kardeşler tam olarak nasıl para kazandılar? Şimdiye kadar sadece Rothschildlerin hükümet tahvilleri ticaretiyle ilgilendik çünkü (mektuplarına bakılırsa) 1836'ya kadar ağırlıklı olarak ilgilendikleri iş buydu. Aynı zamanda, siyasi yansımaları nedeniyle, muasırlarını en çok ilgilendiren faaliyet de bu olmuştu. Tablo 10c'de bu dönemde Londra ve Frankfurt şubelerinin verdiği kredilerin itibari kıymeti yer almaktadır (maalesef diğer şubelerin kredi listesi mevcut değildir).

Bu rakamlar Rothschildlerin (özellikle de Londra şubesinin) dönem boyunca uluslararası tahvil piyasasında hâkim güç olduğunu ortaya koymaktadır. 1815 ila 1859 arasında Londra şubesi toplam itibari kıymeti 250 milyon pound –1850'lerde Britanya'nın deniz aşırı varlıklarının takribi onda biri– civarında olan elli kredi verdi; çoğu devlete verildi. Buna kıyasla Baring Brothers aynı dönemde itibari kıymeti 66 milyon pound olan sadece on dört kredi verebildi. Tablo 10d Londra şubesinin 1818 ila 1846 arasında verdiği kredilerin buna az sayıdaki oldukça büyük özel sektör kredileri de dâhildir– bölgesel dağılımı gösterilmektedir. Bu rakamlardan o dönemde Rothschildlere "Kutsal İttifak'ın bankacısı" denmesinin mübalağa olduğu anlaşılmaktadır; Londra şubesinin en büyük müşterileri başta Fransa ve Britanya olmak üzere Prusya, Rusya ve Avusturya'ydı.

Tablo 10d: Londra şubesinin verdiği krediler, 1818-1846 (alıcıya göre)

BORROWER	TOTOL (£)	PERFCENTAGE OF TOTAL
Britain	44,938,547	29.2
France	27,700,000	18.0
Holy Alliance*	29,029,566	18.8
Prussia	[12,300,400]	[8.0]
Russia	[6,629,166]	[4.2]
Austria	[3,100,00]	[2.0]
Naples	[7,000,000]	[4.5]
Portugal	5,500,000	3.6
Brazil	4,486,200	2.9
Belgium	11,681,064	7.6
Other states**	5,843,750	3.8
Private sector	24,900,000	16.2
Toplam	154,079,127	100.0

* Prussia, Russia and Naples. ** Holland, Greece and Denmark.

Kaynaklar: Ayer, *Century of finance*, s. 14-42.

Farklı şubelerin bilançosuna bakıldığında devlet tahvillerinin önemini kavramak hiç de zor olmaz. Londra şubesine ait günümüze ulaşan en erken bilançoya (1828'e ait) göre banka varlıklarının kayda değer bir bölümü –çeyrekten fazlası– Britanya devlet tahvillerine yatırılmıştı. Eğer ellerindeki Danimarka devlet tahvilleri de eklenirse bu oran yüzde 37'ye çıkar. Aynı sene Fransa şubesinin varlıklarının yüzde 35'i yüzde üçlük Fransız rentesi şeklindeydi. Viyana şubesinin "devlet menkulleri hesabının" yüzdesinin de yaklaşık olarak aynı olmasından Rothschildlerin "sağlam kâğıtların" oranını üçte birde tutmak gibi bir usulleri olduğu söylenebilir. Fakat bu kredilerden elde edilen kârı hesaplamak çok daha zordur. Gördüğümüz üzere, her örnekte komisyonlar ve diğer masraflar büyük farklılık arz etmektedir; ayrıca kimi büyük kredilerde de (mesela 1830'daki Fransa kredisi) tam tersine büyük zarar ettiler. Her hâlükârda kardeşlerin tahvil piyasasından elde ettiği kârın kaynağı yeni tahvil çıkarmak değil de mevcut tahviller üzerine spekülasyon yapmaktı. Buradaki rakamları kestirebilmek de benzer derecede güçtür. Günümüze ulaşan kayıtlardan anladığımız üzere hesaplar belli bir iş dalından ya da işlemden elde edilen gelirin işlenmesini ve Rothschildler arası hesaplarda bir tutarsızlık olmamasını sağlamak için tutuluyordu. On dokuzuncu asırdaki pek çok şirketin hesap defteri gibi Londra şubesininki de işlemlerini türüne göre sınıflandırmamıştı: Her türden alış ve satış yapıldığı esnada kaydedilir ve sene sonunda toplanırdı. Teoride devlet tahvillerinin alım satımından elde edilen kârları toplamak mümkün olsa da, fazlasıyla meşakkatli bir iştir ve bu kitapta böyle bir

şeye teşebbüs edilmeyecektir. Napoli şubesinde bir "rente hesabı" olsa da diğer devlet menkulleriyle –Napoli, Roma vb.– ilgili işlemler için de ayrı hesaplar tutmuştu. Altı aylık muhasebe teamüllerini devamlı değiştirip mütemadiyen yeni hesaplar açtığından faaliyetlerine dair bir intiba elde edebilmek imkânsız gibi bir şeydir. O nedenle kârın aslan payının, bazıları diğer Rothschild şubeleri bazıları da diğer İtalya bankaları ile olan beş ila on müşterek hesaptan, üçüncü şahısların işlemlerinden alınan komisyonlardan ve muhtelif belirtilmemiş kredilerin faizlerinden geldiğini söylemek mümkündür.

Elbette Rothschildler sadece devlet tahvilleriyle uğraşıyor olsaydı bunun bir önemi olmazdı. Fakat bankacılık faaliyetleri çok çeşitli olup zaman içerisinde de bu çeşitlilik arttı. Devlet maliyesi onların ilk göz ağrısıydı. Elde edilen kâr payı olarak değil de iş hacmi bakımından klasik Londra "ticaret bankacısı" işinin de eşit seviyede ehemmiyete haiz olduğu söylenebilir: ticaret senetlerinin alınması. 1882 Ticaret Senedi Kanunu'na göre –üç asırdan öncesine uzanan bir uygulamaya meşru bir tanım getirmiştir– bir ticaret senedi "bir kişi (keşideci) tarafından diğerine (muhatap) yazılıp imzalanan ve muhatabın imzalaması halinde belli bir kişiye ya da hamiline ileride sabit bir meblağ ödemeyi kabul ettiği koşulsuz iş emridir." Diğer bir tabirle bir malın satıcısı alıcıya belli bir zaman tanır (genelde üç ya da dört ay) ve onun ödemeyi mal gelip üreticiye ya da perakendeciye satıldıktan sonra yapmasına izin verir. Ticaret bankalarının rolü iki taraflıdır: Ya alıcı adına senedin alıcısı olarak görev yapar (karşılığında kabul komisyonu alır) ya da onu belli bir faiz oranıyla keşideciden alır. Bir iskonto kurumu, senedi merkez bankasına satarak kırabilir ya da kendi imzasını veya onayını ekler. Senedi kabul eden bankacı fiilen "isminin kullanımını", yani kredi itibarını satıyor olur.

Kısacası Nathan Rothschild'in başlıca faaliyeti ticari senetlerin alımı ve satımıydı. Bunun önemini günümüze ulaşan bilançolardan anlamak mümkündür: 1828'de "alacak senetler" hesabı Londra şubesinin varlıklarının çeyreğini teşkil etmekteydi; "ödenecek senetler" ise masrafların yüzde beşine tekabül ediyordu. Bu işin Kıta Avrupa'sındaki şubeler açısından o derece önemli olmaması on dokuzuncu asırda Londra'da cereyan eden uluslararası ticaretin büyüklüğünü göstermektedir. Nathan 1832'de Banka Heyetine verdiği ifadede "Bu ülke tüm dünyanın bankasıdır... Hindistan, Çin, Almanya, tüm dünya üzerindeki işlemler buradan yönetilip burada halledilir" dedi. Yine de, Nathan'ın açıkladığı üzere, diğer Rothschild şubelerinin de bu işlemlerde önemli bir tamamlayıcı rolü vardı:

> Liverpool, Manchester, Newcastle ve diğer yerlerde yazılanlara ek olarak Londra'daki her bankacı ve tacire ait senedi alırım. Haftada altı bin, yedi bin hatta bazen 10 bin pound'luk senet alırım ve onları kıtadaki diğer şubelerime gönderirim; şubeler onları banknota çevirir ve onlarla da bu

> ülke şarap, yün ve diğer malları satın alır... Eğer yurt dışında bu ülkeye ait yeterli senet olmazsa, Paris, Hamburg ve diğer yerlerden altın almak zorunda kalırdık.

Bu, olup bitenin isabetli bir özetidir. Rothschildlerin derdi senetleri kabul ederken aldıkları komisyondan para kazanmak değildi (nitekim Nathan diğer şirketlerin aldığından yüzde yarım daha az komisyon alıyordu); amaç, farklı Avrupa pazarlarındaki döviz kurlarından kâr edebilmekti. Rothschild mektuplarında sürekli bu arbitraj işlemlerinden bahsedilir: "Londra'nın" (yani Londra senetlerinin) fiyatı Paris ve Frankfurt'ta Nathan'ın James ya da Amschel'e büyük miktarda göndermesine yetecek kadar yüksek midir? James'in 1832 tarihli tipik bir mektubu şöyledir:

> Sevgili Nathan, bir kez daha ticari senet işine girmeye karar verdim ve senden bize gönderdiklerini kesin hesaplamanı rica ediyorum. Burada Londra'yı 25,65 frank ve yüzde üçten satın alıyoruz, ki bu da 25,84 buçuk franga tekabül eder ve sen bize 21 bin pound Paris'i 26,07 buçuktan ve yüzde dörtten gönderiyorsun, ki bu da 25,79'a tekabül eder ki bu da komisyondan önce beşte birlik zarar demektir. Bunu sana söylüyorum çünkü ticari senetlerle uğraşırken zarar etmek istemiyoruz.

Bu, hesapların karmaşıklığına dair iyi bir fikir verdiği gibi kardeşlerin ne kadar küçük oranları bile hesaba kattığını da gayet güzel gösterir. Çok uluslu bir ortaklık olarak tam da böyle bir işi yapacak konumda bulunuyorlardı.

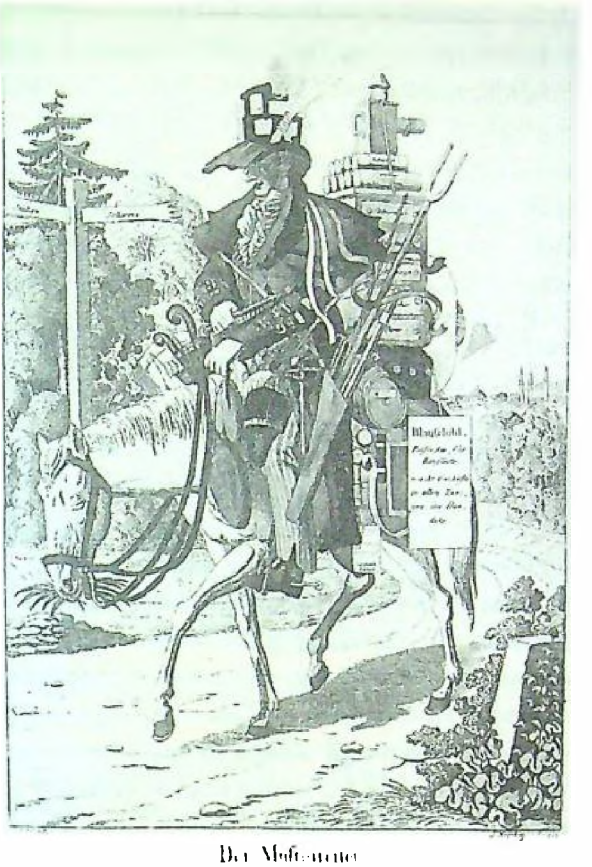
Yine de Rothschildler ticari senet piyasasına tahvil piyasasında olduğu gibi hâkim değillerdi. Walter Bagehot, *Lombard Street* isimli etkileyici Londra incelemesinde onlara "yabancı senet komisyoncularının en büyüğü" der; fakat bu unvan aslında Baringlere aittir. 1825'te Nathan'ın senet alım toplamı 300 bin pound iken Baring Brothers'ınki 520 bine ulaşmıştı. Yirmi beş sene sonra New Court'un alımı 540 bin pound'a yükselirken Baringlerinki 1,9 milyon pound'u bulmuştu; Kleinwortlar gibi yenilerin piyasaya girdiği yüzyılın ikinci yarısında da aradaki fark açılmaya devam etti. Bunun nedeni, Rothschildlerin devlet maliyesine öncelik vermesine ek olarak –kardeşlerin şahsi mektuplarında neredeyse her zaman ticari işlemlerden önce bahsedilmiştir– senet işinin büyük ölçüde, Rothschildlerin bilhassa ilgilendiği Britanya ve kıta Avrupa'sı arasındaki ticaretin değil de Atlantik üzerinden yapılan ticaretin ürünü olmasıydı. Göreceğimiz üzere, Amerika pazarında Rothschild payını artırmaya yönelik bazı teşebbüsler olsa da bunlar kalıcı olmadı; on dokuzuncu asrın ilk yarısı müddetince Baringler bu alanda üstünlüğü elde tutmaya devam etti.

Senet kırma doğal olarak bağlantılı diğer faaliyetlerin de yolunu açtı. Bunların en önemlilerinden biri, erken tarihlerden itibaren uluslararası külçe piyasasıydı. Nathan'ın 1832 ifadesinde söylediği üzere, Britanya ithalatını

temsil eden senetlerin toplam hacmiyle ihracatı temsil edenlerinki arasında genelde büyük fark vardı; muasır klasik iktisatçılara göre ticaret açığı ya da fazlası otomatikman, paranın nakliye ve sigorta masraflarını karşılamaya değecek seviyede olması şartıyla, Londra'ya nakit para girişi ya da çıkışına ilaveten paranın ihtiyaç halinde eritilip tekrar basılmasını gerektirirdi. Döviz kuru "altın noktası" denen seviyeye vardığında altın ithal ya da ihraç etmenin (ya da bazı ülkelerde gümüş) vakti geldi demekti. Rothschildler açısından altının İngiltere'den kıtaya sevki 1815'ten önce İngiltere'nin askerî maliyesine doğrudan dâhil olabilmelerinin en önemli adımı olup, külçe ticaretine ilgilerini hiç kaybetmeyen kardeşler İngiltere ve Fransa Merkez Bankalarıyla iş yapmaya devam ettiler. Nathan'ın bir Hamburg bankasına gururla anlatırken kastettiği şey buydu: "Benim işim tümüyle hükümet işlemleri ve bankacılık faaliyetlerinden ibarettir." Burada da, özellikle de paralar eritilip külçe yapıldıktan sonra başka bir pazarda eritilip tekrar basıldığında çok karışık hesaplar devreye girmektedir. James'in diğer bir tipik mektubu şöyleydi: "Sevgili Nathan, gümüşü 11 grain altından alıp kalanından kâr etmeyi düşünüyorsan ayarının çok önemli olduğunu unutma çünkü ½ grain yüzde 7/8'e eşittir. 591/8'de 25,82 franga tekabül eder ve ayarına bakıldığında kâr etmek mümkündür, o yüzden bu fırsatı kaçırmamanı şiddetle tavsiye ederim." Prens Pückler'in New Court'a girmesine engel olan "gümüş külçe dolu araba" nadir bir görüntü değildi: Kardeşlerin mektuplarına bakılırsa Paris ile Londra arasındaki düzenli külçe sevkiyatının değeri on binlerce pound'du.

Diğer bir alakalı faaliyet alanı da emtia ticaretine doğrudan dâhil olmaktır. Kâğıt yerine mal alıp satmak elbette ki Mayer Amschel'in işinin ayrılmaz bir parçasıydı ve Nathan da meslek hayatına Britanya'da tekstil tüccarı olarak başlayıp sonra da "koloni mallarına" geçmişti. Fakat ortakların mektuplarından anladığımız kadarıyla 1820'lerde Rothschildlerin bu tür işlere olan merakı azalırken, 1830'dan sonra yeniden canlanmaya başladı. Muhtelif malların ticaretiyle uğraşan Baringlerden farklı olarak Rothschildler uzmanlaşmayı tercih edip belli pazarlarda hâkim olmayı hedeflediler. İlgilerini çeken temel ürünler pamuk, tütün, şeker (çoğunlukla Amerika ve Karayipler'den), bakır (Rusya'dan) ve hepsinden önemlisi civaydı (İspanya'dan). Bu hususta ileride ayrıntılı malumat verilecektir. Arada bir diğer emtiaya bulaştıkları oldu: mesela demir, yün ve şarap. Bu nedenle "Blauschild'i" "her türden malın ticaretiyle uğraşan" gezgin bir satıcı olarak gösteren hakaretamiz karikatür hatalıdır: Rothschildlerin her şeyle ilgilendiği bir devir yoktur (bkz. görsel 10.vii). Bir örnek verelim: Akrabaları Worms kardeşlerin Seylan'da çay çiftliği olsa da –hatta ismini de "Rothschild" koymuşlardı– banka hiçbir zaman çay ticaretiyle ilgilenmedi.

Rothschildlerin ticari faaliyetleri nedeniyle müdahil oldukları son alan da sigortadır. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Londra ve başka yerlerde

10.vii: I. Nussgieg, G. Geissler'in izniyle, *Der Musterreiter* (1825).

kurulan pek çok şirketle sigortacılıkta büyük bir artış yaşandı. Nathan'ın 1824'te Alliance Sigorta Şirketi'nin kuruluşuna dâhil olması –gerçekten ilgilendiği tek anonim şirket– çeşitli şekillerde ama hep tatmin edicilikten uzak izah edilmiştir. Şirketin resmî tarihine göre bunun nedeni kayınbiraderi Moses Montefiore ile yaptığı sıradan bir görüşmedir; diğer iddialara göre bir amacı da akrabası ve başarılı bir matematikçi olan Benjamin Gompertz'e sigortacı olarak iş bulmaktı. Üçüncü teoriye göreyse mevcut sigorta şirketleri Yahudi işadamlarına ayrımcılık yapmaktaydı. Nitekim Rothschildlerin 1815 öncesi kıtaya yapılan sevkiyatlar için ödedikleri yüksek primler dikkate alındığında sigortacılıkla ilgilenmelerinin nedenini anlamak zor değildir. 1817 gibi erken bir tarihte James, ismi zikredilmeyen bir Fransız sigorta şirketinden "güzel kâr" elde ettiklerini yazdı. 1823'te hayat sigortası yaptırma talebi biri yeni kurulmuş Guardian olmak üzere iki Londra şirketi tarafından reddedilen Saxe-Coburg dükünün yardım istemesi de cabasıydı. Hepsinden mühimi

Nathan, Londra'da denizcilik sigortasında tekel kurmuş olan Lloyd's (Londra Borsası'nın ilk katında, onun tam üzerindeydi), London Assurance ve Royal Exchange kartelini kırmak istiyordu. "Alliance Britanya ve Yabancı Hayat ve Yangın Sigortası Şirketi" beş milyon pound sermayeyle kurulduktan birkaç gün sonra, yeni şirketin murakıplarından biri olan mebus Thomas Fowell Buxton denizcilik sigortasındaki tekeli sona erdirmek için Avam Kamarası'na bir tezkere sundu. Aynı tarihte Nathan da eski dostu Herries'in (o tarihte hazine sekreteriydi) desteğini almaya çalıştı. 1820'lerin anonim şirket balonuna gönderme yaparak şunları yazdı:

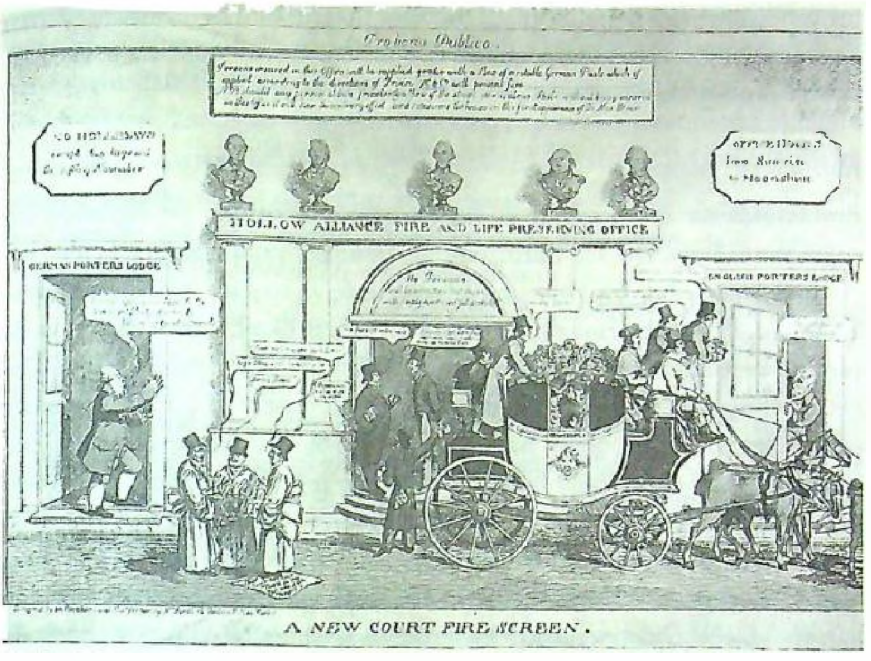
> Bu cemiyetin hedefi, sermaye tedarik ederek ve nakliyatı ve riske maruz kalabilecek her türden malı sigortalamak suretiyle tüccarı ve umumiyetle toplumu koruyarak millî sanayinin gelişmesini sağlamaktır. Şirketin dikkatini tevcih edebileceği eşit derecede ehemmiyete haiz başka hedefler de olup tümünün maksadı müstahsile destek sağlamak ve limanlarına her türden yabancı ticaret ürününün gelmesini sağlamaktır.
>
> Günümüzde tüm Avrupa kıtasının güttüğü siyaset budur: Her yerde ticari müteşebbislik ruhu teşvik edilmekte, ticaret azaldığı yerlerde canlandırılmakta ve yönlendirilebileceği yeni mecralar keşfedilmeye çalışılmaktadır... Bunu Lord Liverpool'un dikkatine sunmanı rica ediyorum, majestelerinin hükümetinin sadık olduğu liberal ilkeler uyarınca bu gerçekleri ciddiye alıp açık, serbest ve sınırsız ticaretin önündeki tüm engelleri kaldıracağından hiç şüphem yoktur.

Bu hükümetin iktisadi liberalizmine yönelik son derece makul bir çağrıydı; fakat akabinde sıra meselenin özüne geldi. Nathan'a göre:

> Mevcut denizcilik sigorta şirketlerinde tekellerinde tuttukları avantajlardan istifa edebilecek enerji ve mevzubahis liberal görüşler mevcut değildir ve eğer sigortacılık eski usul, fikir ve hareketlere bağlı olarak devam ettirilirse, kıtanın her bir köşesinde benzer müesseseler kurulacak ve sonunda sadece onlara ait olan işi onların elinden alacaklardır.

Hükümet ikna olmuş olacak ki, tezkere haziranda kabul edildi. Fakat yeni şirketin hissedarlarından biri (Lloyd's'un sigortacılarından da biriydi) Alliance'ın denizcilik sigortalarıyla ilgilenmesini, asıl hedefinin ötesine geçtiği gerekçesiyle yasaklatmayı başardı. Nihayetinde yine beş milyon pound sermayeyle "Alliance Denizcilik Sigorta Şirketi" adında başka bir şirket kurmak zorunda kaldılar.

Rothschildlerin sigortacılığa bulaşması başta şüpheyle karşılandı. Muasır bir karikatür ("bir Amatöre ait" *New Court Yangın Siperi*) at arabasına doluşmuş bir grup taşralı yatırımcıyı para torbalarını "Hollow Alliance Yangından Koruma ve

10.viii: "An Amateur," *New Court Yangın Siperi* (1824), H. Fores tarafından yayınlandı.

Hayat Kurtarma Şirketinin" önüne yığarken gösterir (bkz. görsel 10.viii). Ofisin üç girişi vardır: Birinde "Alman Kapıcı odası", diğerinde "İngiliz kapıcı odası" yazılı olup ortadakinin önünde de üç kişi (Rothschild, Montefiore ve Gompertz) Fransızca konuşmaktadır. Nathan "Ma fois, c'est entre nous" ["Pekâlâ, bu aramızda."] deyince Montefiore "C'est bien fait pour mon beau père" ["Üvey babam için iyi oldu."] diye cevap verdiğinde Gompertz "Tecrübe insanları daha bilge yapar" diye mırıldanır. Soldaki diğer bir levhada ise "Eyyamıbahur ve 5 Kasım haricinde tatil yok" yazılıyken diğer tarafta da mesai saatleri belirtilir: "Güneşin doğuşundan ayın doğuşuna kadar." Orta kapının üzerinde bir yazı vardır: "Kafası boş cebi dolu olanlar haricinde girmek yasaktır." İngiliz kapıcı yeni gelen yatırımcılara "Hayır! Yer yok" derken, Alman kapıcı bağırır: "Hayır! Hayır! Kapıyı aç, mümtaz misafirlerimiz için yeterince yerimiz var."

Bu alaycı değerlendirme mesnetsizdi. Dönemin pek çok anonim şirketinden farklı olarak Alliance sadece saf yatırımcıları kazıklamak için kurulmuş olmayıp uzun ve refah bir geleceği olan sağlam temeller üzerine kurulu bir müesseseydi. Şirket iki sene Rothschildlerin bitişiğindeki New Court Numara 4'te kaldıktan sonra Bartholomew Lane'e taşındı. Diğer taraftan bu Rothschildlerin tek sigortacılık teşebbüsü değildi. 1839'da hızla gelişen Rhineland pazarına (daha az doğrudan olsa da) dâhil olup Oppenheimlar ve diğerlerinin kurduğu Colonia yangın sigorta şirketine destek verdiler. Bu bağlantı 1840'ların

fırtınalı hadiselerini sağ salim atlattı (bilhassa şirketin tüm kaynaklarını tüketen 1842'deki büyük Hamburg yangını) ve 1852'de Londra, Frankfurt ve Paris şubeleri Köln Sigorta Kurumu'nun büyük hissedarları oldular.

Rothschild Şebekesi

Rothschildlerin iş hacmi, mali faaliyetlerinin çeşitliliği ve ilgilendikleri coğrafyanın boyutları hiç durmadan arttığından, yapılması gerekenler kaçınılmaz olarak beş kardeşin imkânlarını aşmaya başladı. Büyük bir kredi anlaşması yapılacağı zaman ortaklardan birinin Brüksel, Lahey, Berlin ya da Madrid'e gitmesi ekseriyetle mümkündü. Fakat bu başkentlerde düzenli olarak iş yapmak istiyorlarsa başka düzenlemelerin yapılması zaruriydi. Benzer şekilde pamuk, tütün, şeker, bakır, cıva gibi malları alıp satmak önemli pazarlarda verimli ve güvenilir bir temsil olmadan mümkün değildi: New York, New Orléans, Havana, St. Petersburg ve Madrid. 1820'lerde ve 1830'larda sadece yeni nesli beş şubenin yönetimine dâhil etmek değil beş ofisteki kâtip sayısını artırıp mevzubahis yeni pazarlarda bankanın menfaatleri lehine hareket edecek maaşlı temsilcilerden oluşan seçilmiş bir zümre kurmak da zorunlu hale geldi. Londra, Paris, Frankfurt, Viyana ve Napoli'den yayılan haberleşme ağı bu temsilcilerle birlikte karmaşık yeni bir şebeke tesis ederek hem haberleşme hacmini hem de Rothschild adı altında yapılacak iş hacmini artırdı. Bu ağın resmî bir önemi de vardı; daha büyük ama gevşek olan bir ağla diğer bankaları, simsarları, merkez bankalarını ve ekonomi gazetelerini de birbirine bağlıyordu. Eğer Rothschildlerle düzenli olarak haberleşen tüm birey ve şirketler onun ağının bir parçası kabul edilirse, o zaman muazzam olduğuna şüphe yoktu.

Salomon, Nathan, Carl ve son olarak da James'in oğullarını yönetime dâhil etme maksatlı ortaklığı genişletme süreci nispeten sorunsuz tamamlandı. Yeni neslin en büyük üyeleri –Anselm ile Lionel– üzerlerine düşen bu vazifeyi sorun çıkarmadan kabul edip Rothschild çıraklığının aşamalarını şikâyet etmeden geçmeye başladı: Baba şirketinde çalışmak, sonra amca şirketinde çalışmak ve sonunda tek başına yurt dışında göreve gitmek. Anselm resmen 1826'da ortak oldu; fakat kardeşlerin Berlin'de yapılacak hassas müzakereleri yürütebileceğine dair ona itimat etmesi 1830 senesini bulurken, o zaman bile gergin babası ona yol gösterip klasik Rothschild tavsiyesi olan "Her şeyi dinle ve cevaben çok az şey söyle" sözünü tekrarlamayı ihmal etmedi:

> Şu anda kardeşlerin mutlak yetkili elçisisin... Kardeşlerin her şeyi onaylaması gerektiğinden ve bu iş yapısı itibarıyla hatırı sayılır bir risk barındırdığından sürekli mektup yaz... Çok çalış, boş durma ve tüm bunları yaparken de sana yardım edecek olan Tanrıya güven.

Nitekim Anselm'in ortak olarak sahip olduğu eşit yetkiyi kullanacak kadar kendine güvenecek hale gelmesi için çok zaman geçmesi gerekmeyecekti. Bir sene geçmeden Temmuz Devrimi sonrasında amcalarının yatırım stratejisini tenkit edecek kadar kendine güvenecek ve James, "karakter sahibi olduğundan" onun Paris'te kendisine yardım etmesini isteyecekti. İleri görüşlü bir hareketti: Sonraki ve çok daha büyük bir ihtilal dalgası Avrupa'yı silip süpürürken Anselm beş şubenin maruz kalacağı hasarı sınırlamada, hatta babasının hislerinin aleyhine, önemli bir rol oynayacaktı.

Nathan'ın büyük oğlu Lionel de çıraklık imtihanından başarıyla geçti. 1828'de resmen "işe başlayıp", Nathan kardeşleriyle görüşmek için Frankfurt'a gitmeden önce "korgeneralliğe" terfi etti. James onu teşvik etmek için "sen de artık general oldun ve yaptığın işin hakkını vereceğinden eminim" diye yazdı. Birkaç gün sonra "adam ol ve birkaç iş anlaşması hallet" diye ekledi. "Zeki ve iyi bir iş adamı olduğunu göster." Üç sene sonra, 1830 devriminin akabinde ayakta durmaya çalışırken James'in üslubu eskisi kadar küstah değildi:

> Sevgili Nathan, eğer ona (Lionel) ihtiyacın yoksa onun burada yanımda olmasından ne kadar mesut olacağımı bilmeni isterim. Çift çalışmak daima tek çalışmaktan iyidir. Burada işler son derece kötü olmasına rağmen yine de çift çalışmak daima iyidir. Eğer onun buraya gelmesi senin için mahzurluysa o zaman rica ediyorum lütfen, daima kendi evladım gibi davrandığım, oğullarından birini buraya gönder. Umarım Lionel'in benden şikâyet etmek için bir sebebi yoktur ve tekrar buraya döner.

Lionel, Brüksel'e gönderildiğinde James, Paris'te "tek başına" bırakılmaktan yaşadığı hoşnutsuzluğu dile getirdi. 1833'e gelindiğinde Lionel kız kardeşinin gözünde "tam teşekküllü bir iş adamıydı": "Sabah uğrayıp hürmetlerini sundu ve onu yedideki akşam yemeğine kadar bir daha görmedik." 1835'teki Madrid seyahati de başarı olarak telakki edildi; 1836'da da pek bir sıkıntı yaşamadan babasının yerini aldı.

Buna karşılık Lionel'in küçük erkek kardeşleri bankacı olmaya pek hevesli değildi. Anthony babasının tasvip etmediği romantik bir ilişki yüzünden Frankfurt'taki çıraklığını yarıda kesip o "berbat yerden" (daha sonra diğer kardeşlerinin de edeceği gibi) nefret etmeye başladı. Paris ve Londra'ya kıyasla Frankfurt'un sunabileceği pek bir şey yoktu; dahası amcaları Amschel yeğenlerinin alışık olduğundan daha uzun süre çalışıyordu: sabah sekizden akşam yediye kadar haftanın altı günü. (Anlaşılan Nathan zamanında kendini zorladığı kadar oğullarını zorlamamıştı.) Paris'in daha hoş ortamı dahi Anthony'yi kesmedi. James'in mahirane ifadesiyle "çok çalışmasına rağmen gelecek nesillere kalacak bir şeyler yapmayı" beceememişti. Amcaları elinden geleni yaptı. James büyük bir anlaşmayı hallederken ondan "işin tüm inceliklerine dikkat

etmesini" istedi; Salomon da ona "bir yandan fazla kavgacı olmamayı öğretecek bir yandan da fazla dengesiz olmasına mani olacak bir katılık" aşılamaya çalıştı. Fakat Anthony güvenilmez itibarını tümüyle hiç kaybetmedi: 1840 gibi geç bir tarihte kardeşi Nat onun mektuplarındaki "kaba üsluba" itiraz etmeye mecbur kaldı. Lionel'e "Bana hizmetçisiymişim gibi hitap etmesi hoşuma gitmiyor" diye şikâyet etti. "Fazla abartıyor gibi görünebilirim fakat her şeyi söylemenin hakaretamiz bir yolu vardır ve kardeşim Billy de (Anthony'nin lakabı) kimi zaman bu yolu tercih ediyor."

Nat, Anthony'den çok daha munis olsa da o da çıraklığın şartlarından usanmışa benziyordu. Kız kardeşi Charlotte'a "yaklaşık bir aydır Londra'dayım, babamla düzenli olarak muhasebe ofisine gidiyor ve elimden geldiğince bir iş adamı olmanın hakkını vermeye çalışıyorum ama inan bana çok zor." Napoli'ye gönderildiği zaman, kardeşi Lionel'e şikâyetinden de anlaşıldığı üzere, daha da zorlandı:

> Şimdi de kendimle alakalı daha hassas bir mevzudan bahsetmek istiyorum. Sana her mektubumda bahsettiğim Napoli'ye duyduğum nefret her geçen gün artıyor. Her ne kadar umursamamaya çalışıyor olsam da faydası yok. Bence Londra'da olsaydım bu işi burada öğrendiğimden yirmi kat hızlı öğrenirdim... Lütfen Rabbi, babama mektup yaz ve söyle ki dönmeme izin versin.

Nihayetinde James bir kez daha ipleri ele alıp Nat'i bir yıllık eğitimden geçirerek "diğer tüm çıraklar gibi ona hesap defterlerini usulünce tutmayı öğretti." Nathan'a Nat "çok iyi bir çocuk... ve seni temin ederim ki dinlemeye başladığı gün içlerinde en kabiliyetlisi olacak" dedi. Gerçekten de Nat, James'in en sevdiği yeğeni olacaktı: Çok geçmeden "gence bildiği her şeyi öğretmekten" bahsetmeye başladı. 1833'e gelindiğinde talebesinin yurt dışı vazifesine hazır olduğu kanaatinde olsa da, seçtiği menzil –uzayıp giden Yunanistan kredisi döneminde İstanbul– pek de akıllıca değildi. Nihayetinde Nat'in akıbeti tüm hayatı boyunca Parisli amcasının gölgesinde yaşayıp çalışmak oldu, sürgündeki bir İngiliz centilmeni gibi sızlanmayı hiç bırakmadı, sürekli Fransa'daki siyasi istikrarsızlık yüzünden söylendi ve "berbat muhasebe ofisinde" bitmek bilmez saatleri sayıp durdu.

Nathan ve kardeşleri o kadar çok oğulları olduğu halde –toplamda on iki– neden babalarının yolundan gidip onlardan bazılarını iktisadi merkezlere yerleştirmedi? Buna cevap vermek kolay değildir. Oğulları henüz küçükken kardeşler Madrid ya da St. Petersburg'da yeni şubeler açmayı düşünüyormuş gibidir. İleride arada bir genç neslin üyelerinden bazılarını Birleşik Devletler'e göndermekten de bahsettiler. Fakat Atlantik'in öbür yakasında "altıncı şubeyi" açma fikri hayalden öteye geçemedi. Bunun en makul izahatı

oğullarından beşine –Anselm, Lionel, Mayer Carl, Adolph ve Alphonse– varisleri olarak yetiştirecek kadar güvendikleri halde diğerlerinin yeni şubeler açma mesuliyetini üstlenebilecek seviyede olmamasıdır. Çünkü Anthony ve Nat amcalarının aradığı iktisadi kabiliyet ve azme haiz değilse bile Nathan'ın en küçük oğlu, müstakbel arazi sahibi Mayer ya da ortodoks dindar Wilhelm Carl'dan çok daha makbuldüler. Diğer bir engelin de çocuklarının deniz aşırı görevlere gönderilmesine kesinlikle karşı çıkan Nathan'ın dul eşi Hannah olduğu anlaşılmaktadır.

Bu nedenle Rothschildler maaşlı temsilcilerden mürekkep küçük zümrelerine güvenmeye mecbur kaldı. Elbette ki Judengasse'deki günlerinden beri yanlarında çalışan ve aileden olmayan kâtipler mevcuttu. Bu mektup kâtipleri ya da muhasebeciler hakkında, ortakların onları yönetimle ilgili mevzulardan uzak tuttukları haricinde, çok az şey biliyoruz: Çok çalıştırıldılar, iyi muamele gördüler –ve yakından izlendiler. 1814'te Varşova'ya altın sevkiyatı yaparken bir araba kazasında yaralanan neşeli Jakob gibi pek çoğu hizmetçiden farksızdı ("Altınlara bir şey olacağına bacağıma olsun daha iyi" diye şaka yapmıştı). Diğerleri mahir tercüman ve muhasebecilerdi. 1818'de Frankfurt ofisinde en az dokuz kâtip vardı: Radius ve Kremm muhasebeden sorumluydu; Berend mektuplar ve Frankfurt işlemleri hesap defteriyle ilgileniyordu; Geiger Frankfurt işlerine ek olarak kuponlardan sorumluydu; babası cari hesaplarla ilgiliydi; Hamburg soylu müşterilerin mektuplarıyla ilgilenirdi; kardeşi yabancı mektuplardan sorumluydu; Heisler senetlerle ilgilenirdi; Kaiser de iç işlere bakardı. Ayrıca muhasebe bölümünde bir ayakçıyla bir de mektup nüshacısı çırak bulunuyordu. Carl'ın gözünde tümü "genç insanlar" olup ofisin giderlerini hesap ettiğinde (senede 150 bin gulden veya yaklaşık 14 bin pound) onların "üçkâğıtçı" olduklarından şüphelenirdi –babasının Hirsch Liebmann ile yaşadıklarını hatırladığına şüphe yoktur. Paris şubesi daha da küçüktü (ve masrafı daha azdı): yaklaşık aynı tarihlerde James sekiz kâtip, bir kapıcı, bir ulak, iki hizmetçi ve bir arabacıya senede 34 bin frank (bin 700 pound) harcadığını hesapladı. Kâtipler genelde Rothschildler gibi aile mensuplarından seçilirdi. Viyana'da kilit rolü Goldschmidt ailesi üstlenmiş olup 1803'te Salomon'la birlikte Frankfurt'tan Viyana'ya taşınan Salomon'un başkâtibi Moritz Goldschmidt'e ek olarak oğulları Julius, Jacob ve Alexander da, sırasıyla, Viyana, Frankfurt ve Paris şubelerinde çalışıyordu. Goldschmidtlerin akrabalarına da güvenilir gözüyle bakılıyordu: Amsterdam'da Rothschildler için çalışan Moritz'in yeğenlerinden biri genç yaşta öldü. Diğer bir yeğen (Moritz) Londra şubesinde on sekiz sene çalışırken, üçüncüsü (Ignaz Bauer) Weisweiller'e yardım etmesi için İspanya'ya gönderildi.

Artan iş hacmine bağlı olarak çalışan sayısını da artırmak kaçınılmaz olduğundan 1830'a gelindiğinde sadece New Court'ta senede 50 ila 500 pound

arasında maaş alan otuz ila kırk kişi çalışır hale geldi. Fakat ortakların ataerkil tavrı devam etti: 1836'daki düğünüyle alakalı olarak Lionel "Bırakalım da kâtipler iyi bir yemek yesin" diye yazdı, "diledikleri kadar da içsinler... Belki Greenwich'e de bir el atarlar; eğer bazıları çok gururluysa kendilerini ikiye bölüp iyi olan yarılarını beraberlerinde götürsünler." Teşvik olarak ise "bir İngiltere ve yabancı ülke kredisinde yüklenici olduklarında kâtiplere, sene sonunda verdiğimiz ikramiyelerin haricinde, küçük bir kâr payı veririz." Hem Nat hem de Anthony'nin ölüm döşeğindeki babalarının yanına gitmek için Londra ve Paris'teki görev yerlerinden ayrılmasının zaruri hale geldiği aşikâr olunca, büyük bir şaşkınlık yaşandı: İlk kez iki büyük şubede kıdemli kâtiplere, önceden sadece aile mensuplarına has olan vekâleti devretmek zorunda kaldılar. Londra örneğinde kimin tayin edileceğine karar verilememesi ofis bünyesinde resmî bir hiyerarşi olmadığına delalet eder. Sıkıntının bir nedeni de, Nathan'ın karar alma mekanizması üzerindeki kesin hâkimiyeti nedeniyle çalışanların, ikramiye haricinde tüm önemli kararların alınma sürecinden hariç tutulduklarından bu konularda tecrübelerinin olmamasıydı.

Meslek hayatına kâtip olarak başlamış kişilere Madrid, St. Petersburg, New York gibi uzak şehirlerde kendilerini temsil etme vazifesi verdiklerinde Rothschildlerin yaşadığı müşkülatın temelinde de bu yatar. Çünkü bu temsilcilere ortaklardan devamlı emir alan ve hiçbir mesuliyet yüklenmeyen ayakçılar gibi davranmaları söz konusu değildi. New Court'tan ne kadar mektup gönderilirse gönderilsin, insanlar kendi yaşadıkları yerler hakkında daha fazla malumata sahipti. Kimi zaman kararları acilen vermeleri gerektiğinden, ancak kararı verdikten sonra Londra ya da Paris'le istişare etmeleri mümkün oluyordu. Ve kendilerine her ne kadar her fırsatta sadece büyük Rothschildlerin temsilcileri oldukları hatırlatılsa da, ister istemez bulundukları yerde itibar ve kayda değer kaynaklar üzerinde tasarruf sahibi olmaya başladılar. Bu hakikati sindirmek Rothschildlere çok zor geldi. Sürekli en kıymetli temsilcilerinin sadakatsizliğinden –ve kendi menfaatlerine göre ticaret yaptıklarından– şüphelenip hiç durmadan onların küstahlık, bağımsızlık ve beceriksizliğinden şikâyet ettiler. 1829'da James, Rusya'ya büyük miktarda gümüş gönderileceğini duyduğunda Nathan'a gönderdiği mektubunda "Gasser'in (St. Petersburg temsilcisi) bizim işlerimizle hiç ilgilenmediğini fark ettim" yazdı:

> Bu kadar gümüşün geleceği haberini alan başka biri olsaydı "Ben de bu arada para havalesi" göndereyim derdi ama beyimiz bu tür şeylere hiç zahmet etmiyor. Bana mektup gönderip, kendi başına daha rahat hareket etmesi için onu cesaretlendirecek üç aylık bir müşterek hesap açar mıyım diye sordu. Bizim ailemize sadık bir iki kişiyi oraya göndermemiz şart oldu. Tanrıya şükür, oğullarının büyümesine çok kalmadı.

Gasser sürekli olarak bu türden eleştirilerin hedefi oldu. 1838'de James ona ödedikleri maaşı (senelik 14 bin ruble) kesip onun yerine "onunla yaptığımız işlerden" yüzde çeyrek pay ödemekle tehdit etti. Her fırsatta Gasser'i şirketin menfaatlerinden ziyade kendi menfaatlerini düşünmekle suçladılar. James bir sene sonra "Sakın Gasser'e tek kelime bile yazma" diye köpürdü. "O it ancak senin paranın üstüne yatmayı bilir, o herifin faydadan çok zararı var." Lazare Richtenberger'den bile –1832'de Brüksel'e yerleşen ilk tam teşekküllü Rothschild temsilcisi– arada bir "şerefsiz" diye bahsedildi. Yakınlığına ve itaatkârlığına rağmen o dahi kimi zaman James'ten talimat gelmeden hareket etmek gibi bir hata yapardı.

1830'lardaki en önemli Rothschild temsilcisi belki de Madrid'deki adamları ve ismi işle alakalı olarak ilk kez 1834'te geçen Daniel Weisweiller'di. Anlaşıldığı üzere Weisweiller, Frankfurt şubesinde iş adamı olarak isim yapmış olup gönderdiği mektuplar aşırı derecede teferruatlıdır. Fakat Rothschildlerin onun da efendilerinin menfaatlerini ihmal ettiğinden şüphelenmeleri çok sürmedi. 1843'e gelindiğinde "davranışları (Anselm'e göre) her sene daha çekilmez hale gelen bu genç adamın" yerine başka birini bulmayı bile düşünmeye başladılar:

> Bence adamın birkaç tahtası eksik ve kendisini çok mühim biri zannediyor... Bugün babama mektup gönderip ona Landau Madrid'e gitmek için hazırlık yapsın diyeceğim... İçimizden birinin Madrid'e gitmesi çok daha iyi olurdu... Ama annen İngiltere'de kalmasını istediğinden Londra'ya gönderdiğim mektupta Mayer'in ismini zikretmeyeceğimi bilmeni isterim. Bence Landau, Madrid'e alıştıktan sonra işleri çekip çevirebilir, çok şeffaf biri... Ve mümtaz bir aileden geldiği için de, Weisweiller'in yaptığı ve yapmasına daha fazla izin verilmeyecek olan saçmalıkları yapmaya kalkışmaz.

Bu tehditler boşaydı. Weisweiller "fazlasıyla küstah" olabilirdi ama kendini az çok vazgeçilmez yapmayı başarmıştı. O yüzden ancak Weisweiller evlenmek için yurt dışına çıktığında birkaç aylığına Mayer'in Madrid'e gitmesine karar verildi: Nat'e göre "Weisweiller'in yokluğu sayesinde Tup'ın (Mayer'in lakabı) dizginleri ele alması çok kolay oldu ama Weisweiller oraya döndükten sonra Mayer'in ona sözünü geçirmesi o kadar kolay olmayacak"tı. Anthony, Weisweiller'e haddini bildirmeye kalksa da pek beceremedi:

> Her zamanki gibi şikâyet etti ve buz gibi de soğuktu. Sonunda ona işleri Madrid'de bizim istediğimiz gibi yaparsa bir değişiklik olmayacağını söyledim. Ama kendi burnunun dikine gidip bizim kadirşinaslığımızla yetinmezse, Madrid'de kalması mümkün olmayacak ve onun yerine bizden birinin gelmesi gerekecek... Son derece kurnaz bir adam ve yerine iyi birini

> bulmak zor olacak fakat hayatımda bu kadar kafasının dikine giden, düşüncesiz ve menfaatçi bir çalışana denk gelmedim. Kibrinin hududu yok.

Birleşik Devletler'e gönderilen Hanau adındaki diğer temsilci de oraya gider gitmez yaptığı alelacele işler yüzünden ortakların sinirini bozmayı başardı –gerçi işi öğrenmek için biraz beklese bu sefer de muhtemelen boş durduğundan şikâyet edeceklerdi. Ancak Rothschildler bir temsilciyi "bizim adımıza yapabileceği işleri bulabilmeye çok fazla dikkatine veriyor" diye tenkit edebilirlerdi.

Uzun zamandır yapılan bir yanlış değerlendirmeyi düzeltmek adına, Weisweiller gibi maaşlı temsilcilerle Rothschildlerin düzenli olarak haberleştiği ve kârlı olduğunu düşündükleri zaman iş yaptıkları iştirakçi bankalar arasında bir ayırım yapmak icap eder. Tüm bunları sıralamak biraz bunaltıcı olabilir: En önemlilerini zikretmek gerekirse, 1840'ların sonlarına gelindiğinde bu iştirakçilerden Amsterdam, Baltimore, Berlin, Köln, İstanbul, Floransa, Hamburg, Milano, Odesa, Roma ve Trieste'de bulunuyordu. Hatalı şekilde iki önemli Alman bankasının ilk yıllarında Rothschildlerin temsilcisi olduğu söylenir: Warburg ve Bleichröder. Aslında ikisi çok sayıdaki iştirakçilerdendir ve 1848'den önce bankalardan oluşan şebekede oynadıkları rolün abartılacak bir tarafı yoktur. Yine de küçük bankaların (bilhassa Almanya'da) Rothschildlerle bir tür –ne kadar zayıf olursa olsun– irtibat kurmaya ne derece ehemmiyet verdiklerini göstermesi açısından bu iki örnek oldukça önemlidir.

Warburglar, Hamburg'da Rothschildlerle iş yapabilmek için lobi faaliyetlerine 1814 gibi erken bir tarihte başlamış olsalar da, düzenli iş yapmaya ancak 1830'larda başladıkları gibi 1860'lara kadar da öncelik (şair Heinrich'in amcası) Carl Heine'ye verildi.[6] Benzer şekilde Samuel Bleichröder de Mendelssohnları, Rothschildlerin Berlin'deki gözde bankacısı yapmaya çalıştı; yine, bolca dalkavukluğa rağmen, oğlu Gerson ancak 1860'larda, büyük ölçüde Bismarck'a olan yakınlığı ve bu sayede elde edebileceği işe yarar siyasi haberler sayesinde özel bir konum elde edebildi. O zaman bile ona mesafeli davrandılar: James, Herbert Bismarck'a "Bleichröder mi?" diye sordu. "Bleichröder de ne? Bleichröder onun almasına izin verdiğim yüzde birdir." Rothschild operasyonlarında diğer pek çok banka da aynı rolü üstlenip büyük kredilere iştirak etti, büyük külçe sevkiyatlarının yapılmasına yardımcı oldu ve arada bir de arbitraj işlemleriyle ilgilendiler: Köln'de Oppenheimlar, Londra'da Schröderler ve Banque de Bordeaux bunlardan sadece üçüdür. O tarihlerde tümü küçük oyuncuydu.

Onlara kıyasla, Rothschildler, hem rakipleri olarak gördükleri hem de mecbur kaldıklarında iş birliği yaptıkları büyük bankalara çok daha fazla vakit

6 1848'de Warburglara öncelik verilmesi yönünde bir tehdit olsa da, bundan bir şey çıkmamış gibi görünmektedir.

ayırdı: Londra'da Baringler, Thomas Wilson ve Goldschmidt; Paris'te Laffitte, Hottinguer ve Mallet; Viyana'da Geymüller, Sina ve Eskeles; Frankfurt'ta Bethmann ve Gontard. Rothschildler gittikçe bu rakiplerinin yardımcı rollerini daha iyi idrak ettiklerinden, kendi *primus inter pares* konumlarına bir zeval gelmediği müddetçe, onlara –1814 sonrasındaki kıran kırana mücadeleyle geçen on senelik dönemde olanın aksine– kötü bir şey olmasını kesinlikle istemediler. 1830'lar ve 1840'larda tüm büyük ekonomi merkezlerinde gayriresmî karteller ortaya çıkmaya ve bankalar arasındaki koalisyonlar değişmeye başladı. Aynı zamanda, ebatları nedeniyle, Rothschildler bankacılık sisteminin istikrarının sorumlusu olarak görülmeye başladı. Rakiplerinin başarısız olmasını istememelerinin nedeni de budur. 1820'lerde Parish'in batışını büyük bir rahatlıkla izlemişlerken, müteakip on yıllarda tam tersine, mali istikrarı koruyabilmek için kimi zaman, 1831 ve 1838'de Laffitte örneğinde olduğu rakiplerinin yardımına koştular. 1841'de Salomon'un Geymüller'e neden yardım ettiklerine dair yaptığı açıklama bu konuda bir fikir verecektir:

> Arkamıza yaslanıp 65 yaşındaki –uzun süredir varlığını koruyan ve burada en üst seviyede yer alan bir aileye mensup– bir adamın iflas etmesini izlemek... ve ona yardım etmemek... imkânsız bir şey... Eğer Steiner ve Geymüller ödeme yapmayı bırakırsa nasıl bir cümbüş olur, Frankfurt ve Alman pazarlarına ek olarak yurt dışında kim bilir nasıl bir intiba bırakır, çünkü birkaç milyon –üç ya da dört milyon kadar– gulden kabul kredisi ve tahvil bu bankalardan başka yerlere kayar.

Bu örnekte kardeşleri ve yeğenleri Salomon'un kararını geçersiz saydı. Fakat genel olarak mali istikrarı koruma hususundaki hassasiyeti, Lionel'in İngiltere'deki bitmek bilmez para politikası tartışmalarına olan tavrına da açıklık getirmektedir. 1839'da amcasına "anonim bankalarla (1820 ortalarından sonra sayıları hızla artan yeni bir tür) alakalı alınacak tedbirler ve onların dâhili para politikaları üzerinde etkisine" dair bilgi verdi. Ona göre "mesele bu beylerin fazla şişmanlamasına engel olmak, tedavülde fazla para bırakmayarak ülkeyi kırıntılarla idare edecek hale getirmelerine engel olmak"tı.

Tüm bu yaşananlar esnasında Rothschildler gittikçe bir merkez bankasını akla getirecek tarzda düşünmeye başladılar. Bu, nadiren insanların dikkatini çekmiş bir husustur. On dokuzuncu asrın ilk yarısında İngiltere ve Fransa merkez bankaları, evrim geçiren kamusal mesuliyetleri nizamnamelere tabi olsa da, kısmen özel kurumlardı. Mali kaynak açısından Rothschildlerle mukayese edilebilecek yegâne bankalar onlardı. Onlar millî iken Rothschildler beynelmilel olup Rothschildlerin onların para basımı üzerindeki tekellerine karşı çıkmak gibi bir maksadı yoktu. Bu nedenle Rothschildler ile Avrupa merkez bankaları arasındaki ilişkiler daima yakın ve kimi zaman da simbiyotik olmuştu.

1820'lerde Nathan'ın kısa vadeli borçlar için İngiltere Merkez Bankası'ndan istifade ettiğini, bunun mukabilinde 1825'te onu kurtarmak için nasıl yardıma koştuğunu ve bankanın 1830'da James'i kurtarmak için gereken külçeleri tedarik ettiğini daha önce görmüştük. 1832'de Banka Heyeti'ne verdiği ifadenin bu derece olumlu olmasına şaşırmamak gerekir: "Yönetimi anlıyorum ve iyi olduğunu biliyorum." 1830-32 krizinden sonra James ile Fransa Merkez Bankası arasında da benzer bir ilişki kuruldu; Salomon'un Avusturya Merkez Bankası'yla olan ilişkisi daha da yakındı.

Borsa

1836'da James yeğenine Paris borsasında nasıl menkul satacağına dair bazı tavsiyelerde bulundu:

> Rente alıp satarken amacın kâr elde etmek değil de diğer simsarların sana muhtaç olduklarını düşünmelerini sağlamak olsun... Sevgili yeğenim, insanların sana gelmesini sağlamak için başta biraz fedakârlık yapmaktan çekinme, unutma, kuşları yakalayabilmek için önce biraz şeker dökmen gerekir.

Rothschildlerin serptiği "şekerin" cazibesine kapılan muazzam sayıdaki simsarın tarihçilerin dikkatinden kaçmasının asıl nedeni bu tür işlemlerin çoğunlukla yazılı değil de sözlü olarak yapılmasıdır. Yine de simsarlar on dokuzuncu asır ekonomisinin olmazsa olmaz işçi karıncalarıydı. İşlem yaptıkları bankalar mevzubahis olduğunda, Rothschildlerin gözdeleri vardı: mesela Londra'daki Menet & Cazenove sadece 1834'te Rothschildler adına iki milyon, ertesi sene de 1,4 milyon pound'luk yabancı tahvil satmıştı; John Helbert Israel ve yeğeni John Wagg ile de ortak oldular. Fakat onlara dahi alelade seçilmiş sıradan işçiler gibi muamele edildi. Alfred Wagg "On beş günde bir büyükbabam ya da babam New Court'a gider, Baron Lionel bir hesap bakiyesinin üzerine ödemekle mükellef olduğumuz ve ruh haline göre miktarını değiştirdiği sabit ücret olan 500 ya da 1000 pound yazardı" diye hatırladı. Her hâlükârda pek çok simsarla aynı anda iş yapmak, her şeyden öte bazı operasyonları el altından yapabilmek için elzemdi.

Nathan'a "borsanın efendisi" diyen muasırlarının pek de abarttığı söylenemez: 1820 sonlarına gelindiğinde onun attığı her adım, daha fazla bilgi ve feraseti olduğundan dolayı, küçük simsarlar tarafından –haklı olarak– yakından izleniyordu. Bu nedenle Rothschildlerin yaptığı büyük bir alış ya da satış belli bir tahvile yönelik büyük bir hücum ya da kaçışı tetikleyebilirdi ki kardeşler bu tür domino etkisini teşvik etmekten genelde imtina ederdi. Nathan'ın bu tür taklitleri önlemek için uyguladığı tekniklere dair nice hikâye anlatılır. "Eğer fiyatları artıracağını düşündüğü bir haber almışsa, kendi adına hareket edecek

bir simsardan (başlangıçta) yarım milyon satmasını isterdi." "Bu kudretli spekülatörün emrinde aynı anda hem alıp hem de satan bir sürü adam olduğundan, gerçek niyetini kestirmek çok zor olurdu."[7] Salomon, Viyana'daki tahvil piyasası işlemlerinin büyük bölümünü "aldığı hatırı sayılır komisyondan farklı olarak 12 bin guldenlik sabit maaşı olan" bir taşerona devretmişti:

> Bu adam her sabah Rothschild'in uyanmasını bekler, daha sonra birlikte o gün yapılacaklara karar verirlerdi. Taşeronun sadece borsada değil "Panduren-Lager"de de (mesai saatleri dışında da alım satımın devam ettiği Grünangergasse kafedeki gayriresmî borsa) adamları olup onlar vasıtasıyla alım satım yapıyordu. Emrinde, sürekli olarak Rothschild'e fiyatlardaki dalgalanmaları iletmek için kullandığı çok sayıda ulak vardı.

Bu dönemde önemi gittikçe artan diğer bir iktisadi bilgi (ya da desenformasyon) kaynağı da basındı. On dokuzuncu asırda gazetelerin yaygınlaşmasının Rothschildlerin şahsi haberleşme ağları nedeniyle sahip oldukları avantajı zayıflattığı zannedilebilir; bunda kısmen haklılık payı vardır. Diğer taraftan gazetelerde ekonomi sayfalarının olması piyasaları yönlendirmek için Rothschildlerin değerlendirmekte gecikmediği yeni imkânlar sundu. Bu başta kolay olmadı: Gördüğümüz üzere, 1820'lerde Rothschildler medyanın yönlendiricisi olmaktan ziyade onun eleştirilerinin hedefiydi ve her şartta mutlaka onlara düşman olan radikal ve muhafazakâr gazeteler olurdu. Fakat zaman içerisinde bankanın bir şekilde etkileyebileceği gazeteler çıkmaya başladı. Salomon'un, Gentz vasıtasıyla, Alman *Allgemeine Zeitung*'a baskı yaptığını ve 1830'larda Heinrich Heine'nin muhabir olarak James'in faaliyetlerine dair nispeten olumlu (ve alaycı) haberler yaptığını görmüştük. James de zaman içerisinde *Moniteur Universel* ve *Journal des Débats* gazeteleri üzerindeki tesirini artırdı. 1832'de James, Nathan'a gönderdiği mektupta "Dün gazetelerin birinde hakkımızda olumsuz bir makale çıktı" yazdı. "Eğer bu makale büyük gazetelerden birinde çıkarsa, o zaman biz de cevap yazarız." Beş sene sonra, İspanya'daki hassas müzakerelerin ardından yeğenlerine "Gazetelerde yayımlanması için birkaç makale yazıyorum. Bunun Madrid ve Londra'da etkisi olacak. Sizin İngiliz gazeteleri genelde Fransız gazetelerinin yolundan gider ve kişinin halkın fikrini yönlendirebilmesi gayet güzel bir şeydir" dedi. 1839'a gelindiğinde yeğenlerine, kendinden emin olarak, eğer Fransa hükümeti onların sunduğu demiryolu planına karşı çıkmaya cüret ederse "tüm gazetelerin saldırmasını" sağlayacağını söyledi. Mayer Amschel'in ünlü sözünü tekrarlayarak "Eğer kendini sevdirmeyi beceremiyorsan, o zaman herkesin senden korkmasını sağla" dedi. "Gazetelerin büyük etkisi olur."

7 Diğer bir uydurma anekdotta bu roller tersine çevrilir: Kurnaz bir simsar sarhoş numarası yaparak Nathan'ın evine girer, hassas bir bilgiye kulak misafiri olur ve o bilgiyi kullanmak için hemen borsaya gider.

Nathan da başlardaki basın saldırılarına İngiliz gazeteleri içerisinde en çok sözü geçenle kalıcı bir ilişki kurarak cevap verdi: *The Times*. 1820'lerde birkaç kez *Morning Chronicle*'ın saldırısına uğramıştı: Mesela 1829'da gazete, rakiplerinden biri olan *Courier*'ın hariciye nezaretinden elde ettiği Fransız kabinesindeki bir değişikliğe dair bilgiyi Nathan'la paylaşarak borsada spekülasyon yaptığını iddia etti. İddiaya göre editör "Montefiore'ye Montefiore de Rothschild'e söyledi ve yıldırım hızında gayet güzel bir dümen çevrildi." Nitekim çoğunlukla gazetelere haber sağlayan Nathan oluyordu –özellikle de Viyana ve Paris'teki kardeşlerinin gönderdiği siyasi haberler. Gerçekten de Rothschildlerle *The Times*'ı bir araya getiren kısmen hızlı haberleşmeye dair müşterek menfaatleri oldu: 1830'ların sonuna gelindiğinde Boulogne ve Londra arasındaki posta güvercini hizmetini birlikte kullanıyorlardı. Belki daha da önemlisi, Nathan'ın 1817'de *The Times*'a Londra muhabiri olarak giren ve 1846'ya kadar önde gelen ekonomi yazarlarından biri olan Thomas Massa Alsager ile kurmuş olduğu dostluktu.[8] Bu dostluğun yakınlığını fazla abartmak yersiz olsa da (Alsager kimi zaman, en büyük katkıyı Nathan'ın sağladığı Britanya'nın sermaye ihracına duyduğu endişeleri dile getirmişti), radikaller ve kartistler gazeteyi "Yahudi arpı" olarak suçladıklarında çok da haksız değillerdi. 1842'de Anselm "Prusya hükümetinin zavallı Yahudilerle alakalı yapmak istediği bir düzenlemeden bahsetmek" için kuzenlerine bir mektup gönderdi:

> Prusya kralı, *Journal des Débats* ya da İngilizlerin kendi idaresini tasvip etmemelerinden pek bir müteessir olmuş. Bu gazetelerde arada bir Yahudilerin lehine haberler çıkması çok makbule geçer. *The Times*'ın önemli isimlerini tanıdığınıza göre, orada bazı makalelerin çıkmasını kolayca sağlayabilirsiniz. Ben de size tercüme ettirebileceğiniz Almanca makaleler gönderebilirim.

Medyanın yönlendirilmesi günümüzde olduğundan çok da farklı olmayıp kendilerine düşman olan basını etkilemeye çalıştıkları için Rothschildleri suçlamak haksızlık olur. Modern okuyucunun çok az resmî düzenlemenin olduğu ve hızlı iktisadi gelişmelerin kanuni düzenlemeleri fazlasıyla geri bıraktığı bir devri hakkıyla takdir edebilmesi çok daha zordur. Rothschildlerin iktisadi ortamın değişkenliğinden sonuna kadar istifade ettiklerine hiç şüphe yoktur; fakat o tarihte henüz mevcut olmayan "gizli anlaşmalar" ya da günümüze ait sahtekârlık türlerini onlara yıkmaya çalışmak anakronizmden başka bir şey değildir. *Comédie humaine*'de Balzac'ın Nucingen'i –James'ten ilham alınan bir

8 1840'larda *Railway Times* "Bay Rothschild'in son zamanlarda ifa ettiği tüm kredi işlemlerinde *The Times*'ın değişen miktarlarda ama mutlaka pay aldığı yönündeki" iddiaya gönderme yaptı. Alsager'in meslek hayatı çok acı biçimde sona erdi: Hesaplarda ortaya çıkan büyük "tutarsızlıklar" üzerine gazeteden ayrılıp çok geçmeden de intihar etti.

Alman-Yahudi bankacı– servetini sürekli sahte iflaslarla elde etmiştir. Bu operasyonlar ayrıntılı –ve eğlenceli– biçimde tasvir edilse de iktisadi açıdan pek anlamları yoktur; Rothschildlerin uygulamalarıyla da bir benzerlik arz etmezler. Nitekim Nathan'a karşı mali usulsüzlük nedeniyle çok az sayıda suçlamada bulunulmuş olup bunlardan sadece birinde suçu sabit görülmüştü. Mesela 1823'te 1822 Napoli kredisi iştirakçilerinden biri, Nathan'ın ilgili tahvil sözleşmesini ona teslim etmeyip depoziti olan 1255 pound'u elinde tutmaya çalıştığını iddia etti: Dava düştü ve suçun aslında ondan şikâyetçi olan Hennings adındaki bu Londralı mısır tüccarına ait olduğu anlaşıldı (Fransa'nın İspanya'yı işgali nedeniyle tahvillerin düşmesi üzerine para ödemeyi reddetmiş, sonra da fiyatlar yükselince gecikmeli ödemeye kalkmıştı).

Nathan'a yöneltilen diğer bir suçlamada, 1829 senesinde Brookman adında biri, Rothschildlerin kendisine kasıtlı olarak kötü yatırım tavsiyesi verdiğini, sonra da aslında vuku bulmayan tahvil alım satımı yüzünden ondan para aldıklarını iddia etti. Brookman'ın iddiasına göre, 1818'de Nathan, kendisine 20 bin franklık Fransız rentesini satıp o parayı Londra şubesi tarafından yeni çıkarılan Prusya sterlin kredisine yatırmasını tavsiye etti. Bu tavsiye sadece kötü olmakla kalmayıp –rente fiyatı yüzde 10 artarken Prusya tahvili yüzde 7 düştü– samimiyetsizdi çünkü Nathan Brookman'ın rentelerini üçüncü bir kişiye satmak yerine elinde tutmuştu. Brookman'ın talimatının aksine Prusya tahvillerini de satıp 115 bin frank değerinde yeni rente alımı tavsiyesinde bulunmuştu. "Önceki vakada olduğu üzere, şikâyetçi satın alır almaz satın aldığı tahvilin fiyatı düştü ve şikâyetçiye satması tavsiye edildi... Şikâyetçi renteleri satınca da fiyat tekrar yükseldi." Brookman daha sonra paranın tekrar renteye yatırılmasını istese de kısa süre sonra tekrar satmaya karar verdi. Paris şubesinin hesaplarına göre her işlemde Brookman'ın hesabından "işlem, faiz, simsarlık ve komisyon ücretleri" kesildi; oysaki başından beri Rothschildlerin elinde olan renteler gerçekte alınıp satılmış değildi. Nathan'ın avukatı Brookman'ın "tecrübeli bir acyocu" olduğunu, mevzubahis işlemin on sene önce yapıldığını ve bu tür işlemlerin rutin olduğunu söyledi; ama mahkeme ikna olmadı. Hâkim yardımcısının hükmüne göre Nathan "yanlış yönlendirme" yapmaktan suçluydu ve Brookman'a "kaybetmiş olduğu ya da alması gereken miktarın toplamına ilave olarak" yüzde beş faiz ve masrafları ödeme cezası verdi. Tahmin edileceği üzere bu dava yine bir karikatüre ilham kaynağı oldu. *Nasıl Pazarlık Yapacağını Bilen Adam* isimli karikatürde Nathan, eski kıyafetler giymiş ve üzerinde "20 bin pound'luk Fransız Rrentesi" yazılı çuval taşıyan bir simsar olarak gösterildi (bkz görsel 10.ix).

Yine de, bariz biçimde Nucingen tarzı olan bu davranış, nadir görüldüğünden bahsetmeye değerdir. Gerçekte bu dönemde çoğunlukla sahtekârlıkların faili değil de kurbanı olanlar –hırsızlıklardan bahsetmiyoruz bile– Rothschildlerdi. 1824'te Doloret adında bir Fransız –Napoli kredisi yüzünden Nathan'a karşı dava açmış ve kaybetmişti– Londra şubesinden üçkâğıt yoluyla,

10.ix: "A Sharpshooter," *Pazarlık Yapmayı Bilen Adam* (14 Temmuz 1829).

onun adına Paris şubesinden çekilmiş olan dokuz bin 670 pound'luk tahvili almayı başardı. Bir sene sonra James'in kâtipleri özel olarak yapılmış bir kemerle ofis dışına çıkarmak suretiyle hatırı sayılır miktarda (1,5 milyon franga yakın) banknot çaldı. Benzer bir hırsızlık 1838'de New Court'ta cereyan etti ve Samuel Green adında on sekiz yaşındaki kâtip iki bin 900 pound'luk bir çekle kaçıp gitti. 1839'da soyulma sırası Paris şubesine geldi. Altı sene sonra çok daha büyük bir hırsızlığın vuku bulduğu Madrid şubesinden 40 bin pound değerinde altın ve menkul çalındı. 1845 senesinde de Londra'dan Paris'e bir Rothschild arabasıyla gitmekte olan beş bin 600 pound değerinde İspanyol Piastresi dolu yedi sandık çalındı. Rothschildlerin uğraşmak zorunda kaldıkları tehditler sahtekârlık ve hırsızlıktan ibaret değildi. 1863'te borsada büyük zarar eden bir genç, James'e tehdit mektupları göndererek ondan 100 bin frank sızdırmaya çalıştı. Bu tür cürümlerin Rothschildlerin sahip oldukları şöhretin bedeli olduğunu söylemek mümkündür. On dokuzuncu asrın sahtekârlarının gözünde dünyanın bankacılarından daha cazip bir hedef olabilir miydi?

ON BİR

"Il est mort" (1836)

Sidonia, yirmi beş sene süren savaşın bitkinliği geçtikten sonra, Avrupa'nın sulh içinde devam edebilmesi için sermayeye ihtiyacı olacağını tahmin etmişti. Bu ferasetinin karşılığını da misliyle aldı. Avrupa paraya muhtaç olup Sidonia da o parayı borç vermeye hazırdı. Fransa biraz istedi; Avusturya biraz istedi; Prusya birazcık istedi; Rusya birkaç milyon istedi. Sidonia hiçbirini geri çevirmedi... Yaklaşık on senedir yaptıkları nazarıdikkate alındığında Sidonia'nın Avrupa'nın en mümtaz simalarından biri olmasına şaşmamak gerekir. En mühim başkentlerin çoğuna itimat edebileceği bir kardeşini ya da yakın akrabasını yerleştirdi. Dünya para piyasasının lordu ve efendisi olduğundan, buna bağlı olarak diğer her şeyin de lordu ve efendisi oldu. Güney İtalya'nın tüm gelirleri onun elindeydi; bütün ülkelerdeki tüm kral ve nazırlar onun nasihatine kulak verip onun tavsiyelerine göre hareket etti. Hâlâ hayatının baharındaydı; sadece para üreten bir makine değildi. Makamına denk bir zekâsı olup yaptığı muazzam yatırımlardan bir fırsat bularak tüm enerjisini halkın menfaatine olacak projelere harcamayı arzu etti. Fakat tam zenginliğinin zirvesindeyken aniden öldü.

–DISRAELI, CONINGSBY

Bir Cenaze, Bir Düğün

15 Haziran 1836'da Frankfurt'ta bir düğün yapıldı. Gelin, Carl'ın kızı Charlotte'tu. İki gün önce on yedi yaşına basmış olup güzel olduğu hususunda umum hemfikirdi. Müstakbel kaynanası –yargılarında müşkülpesent biri– onu "diğerlerinin söylediği gibi güzel, uysal tabiatlı, sade ve cana yakın" bulmuştu. Bu sadece ailevi bir gururlanma değildi. Ertesi sene Benjamin Disraeli, Charlotte'u ilk gördüğünde "uzun boyu, zarif, esmer ve hoş" görüntüsünden çok etkilendi: "Sarı ipek elbisesi, şapkası ve tüyleri, muhteşem incilerle kaplı bir tür 'Sévigne'si (broş) ile herkesin hayran olduğu tam bir Murillo tablosuna benziyor." Daha sonraki romanlarda ilham verdiği iki karakter –*Tancred*'deki Eva Besso ile *Endymion*'daki Bayan Neuchatel– hem büyüleyici hem de egzotik güzellerdi:

> Doğu güzelliğinin mükemmel bir örneğini teşkil eden bir surat; yeryüzünde ancak en güzel iklimlerinde yaşayan en güzel ırkları arasında bulunabilecek cennetten çıkmışa benzer bir güzellik... Çehresi oval olsa da kafası ufak. Yüzü çok esmer ya da beyaz olmasa da kuruluğu olmadan kuzeyin parlaklığını ve nemi olmadan güneşin çocuklarının kendine has yumuşaklığını taşıyor. Bu simaya yayılmış dingin ve muvazeneli bir renk, lakin teni o derece saydam ki, arada bir güzel bir meyvenin kabuğundaki alacalı tonları andıran damarların ihtişamına şahit oluyorsunuz. Fakat Doğu'yu asıl akla getiren, gözleri ve onların üzerindeki geniş kaşları...

Kocası –ve kuzeni– Nathan'ın en büyük oğlu Lionel'di. Lionel yirmi yedi yaşında olup çoktan babasının İspanya'daki çetrefilli mali operasyonlarında önemli bir rol oynamış, tecrübeli bir iş adamı olmuştu. Mektuplarına bakılırsa ağırbaşlı, ciddi bir gençti ve en büyük evlat olarak babasının müthiş mali başarılarının varisi olmanın ciddiyetinin farkındaydı; fakat aynı zamanda Yahudi eşitlik mücadelesinin sadece doğduğu ve büyüdüğü yer olan İngiltere'de değil tüm Avrupa'da savunulması gerektiğini düşünüyordu. Eli yüzü düzgün, hatta yakışıklı olup hiç âşıkane biri değildi.

Ailenin Frankfurt'taki kadınları haftalarca bu büyük etkinliğe hazırlandı: nişanlı eşin büyükannesi seksen iki yaşında olan Gutle; en büyük oğlu Amschel'in karısı Eva; gelinin annesi Adelheid; on sene önce kendi kuzeniyle evlenip hâlihazırda üç çocuk büyütürken dördüncüsüne hamile olan Lionel'in en büyük kız kardeşi Charlotte. Düzenlenecek akşam yemekleri için Frankfurt Rothschildlerine ait tüm evler "yıkanıp temizlendi": Amschel'in çok sevdiği bahçesinin bulunduğu şehrin kuzey banliyösündeki evi; Zeil'daki zarif konağı; Anselm'in Neue Mainzer Strasse'de yeni aldığı "sarayı"; aynı sokaktaki Carl ve ailesinin Napoli değil de Frankfurt'ta oldukları zaman kaldıkları daha mütevazı ev. Eski Judengasse'deki ilk aile evinin –Gutle'nin, oğullarının muazzam servetine rağmen kalmakta ısrar ettiği ev– bu tür etkinlikler için münasip bir yer olarak görülmediği anlaşılıyordu.

Londra'da oturan Rothschildler içerisinde Lionel ilk gelenler arasındaydı; en küçük kardeşi Mayer o tarihte Almanya'da okumakta olduğundan ondan önce gelmişti. Babaları, karısı ve iki bekâr kızıyla hayat dolu Hannah Mayer ile müziğe eğilimli Louise birlikte haziran başında yola çıktılar. Londra'da New Court'taki ofise göz kulak olması için Nathan'ın üçüncü oğlu Nat'i bıraktılar. Diğer oğlu Anthony Paris'teydi ve Frankfurt'a giden James Amcasına vekâlet ediyordu. James, Frankfurt'a 4 Haziran'da giderken karısı Betty ile dört küçük çocuğunu önden göndermişti: en büyüğü on bir yaşındaki Charlotte, Alphonse, Gustave ve bebek olan Salomon James. Frankfurt'a sekiz gün sonra vardılar. Onlardan hemen önce, Viyana'dan yola çıkan James'in kardeşi Salomon ile

oğlu Anselm şehre vardı. Onlar doğal olarak Anselm'in karısı Charlotte ve çocukların beklediği Neue Mainzer Strasse'deki evde kalırken, Frankfurt'un seyrek ziyaretçileri otellere yerleşti: Londralı Rothschildler Römischer Kaiser'i seçerken, Parisli Rothschildler Russischer Hof'a, Montefioreler de –Rothschildlerle iki evlilikle hısımdılar– Englischer Hof'a yerleşti. Nihayet tümü geldiğinde Frankfurt'ta otuz altı civarında Rothschild olmuştu. Diğer davetlilerin sayısının az olması belki de şaşırtıcı değildir: Günümüze ulaşan mektuplarda adı geçen tek "yabancılar" Mayer'in hocası Dr. Schlemmer ile hem James'in hem de Lionel'in dostu ve vazifesi "partiye neşe katmak olan" bestekâr Gioacchino Rossini'ydi.

Paris'teki şubenin idaresini ilk kez tek başına ele alan Anthony başta epey bunalsa da, bunun nedeni mesuliyetlerden ziyade can sıkıntısıydı. Londra'da benzer durumda olan kardeşi Nat'e "Hiç havamda değilim" diye şikâyet etti. "Yalnız kalmaktan beteri yok. Her şey çok sıkıcı... Sen yalnızken nasıl vakit geçiriyorsun? Sen benden iyi durumdasın çünkü buradakiler giderken evi kapattığından her akşam bir kabarede yemek zorunda kalıyorum." Paris piyasası her zamanki yaz durgunluğunu yaşıyordu ve amcası James'in Brüksel'den –o ve Nathan bir iş için kısa süreliğine uğramıştı– gönderdiği tavsiyenin de onu yeni işlere atılmaya teşvik edeceği söylenemezdi:

> Kanaatime göre baban dönene kadar hiçbir şeye karışmazsan iyi edersin ve eğer birisi sana bir teklifte bulunacak olursa önce babama sormam gerekir demelisin. Böylece hem zaman kazanırsın hem de kafan rahatlar. Dediklerim gücüne gitmesin ve nasihatime kulak ver, paranı elinde tut ve sakın harcama.

Babası yokluğunda onu meşgul tutmaya karar verdiğinden, Nat tam tersine baskı altındaydı. Frankfurt'a varır varmaz hemen mektup göndermeye başlayarak hem Nat'e şu menkulü al şu menkulü sat diye akıl verip hem de Paris'teki kardeşi üzerinde dolaylı yoldan baskı kurdu:

> Mutlaka Anthony'nin de satmasını sağla çünkü o Boğalardan olup sen satın alana kadar satmaktan hoşlanmaz. Bu yüzden de fiyatlar düştüğünde biraz satın alıp Bill'i (Anthony) de iş yapmaya teşvik et. Aynı zamanda ona mektup gönderip gönderdiği para havalesinden ve yaptığı diğer işlerden çok memnun olduğunu söyle. Sana mektup gönderdiğim gibi ona da gönderip fiyat ne olursa olsun her gün işlem yapmasını söyledim.

Birkaç gün sonra –James Frankfurt'a varmadan evvel– Nathan doğrudan Anthony'ye yazıp "işe devam edip hiç boş durmamasını" söyledi. Nat de Anthony de babaları ve amcalarından böyle çelişkili talimatlar almaktan hiç memnun değildi.

Lionel'in de canı sıkkındı. Evlenmek için sabırsızlanıyordu. Ailenin Londra ve Napoli kolları arasındaki bağı güçlendirmek maksadıyla görücü usulü evlenecek olsa da –böylece ailenin kıymetli sermayesi dışarı gitmeyecekti– müstakbel karısına âşık olmuş ya da kendisini öyle olduğuna ikna etmişti. Ayrıca Frankfurt'tan ayrılmaya da can atıyordu. Kardeşi Anthony'ye "Güzel Frankfurt'tan ayrılacağım günler yaklaştığı için çok memnunum" dedi; tüm genç Rothschildler gibi o da İngiltere'de büyümüştü ve babasının doğum yeri ona göre hem geri hem de kendisini rahatsız hissettiği bir yerdi, çünkü Frankfurt Yahudileri hâlâ Londra veya Paris'teki muadillerinden, o ve ailesi bunu pek fazla hissetmese de, daha fazla ayrımcılığa maruz kalıyordu. Babasının Brüksel'den bir türlü gelmemesi yüzünden huzursuzluğu hiç durmadan arttı.

Evlilik haricinde bu büyük aile toplantısının –on dokuzuncu asırdaki en büyük Rothschild toplantılardan biri olup kesinlikle en mühimiydi– iki sebebi daha vardı. Lionel'in Charlotte ile evlenmesi aile tarihindeki ilk akraba evliliği değildi: Gördüğümüz üzere amcaları James 1824'te kuzenleri olan (ve kendi yeğeni) Betty ile evlenmişti; Anselm de iki sene sonra kuzeni Charlotte ile evlenmişti. Bunu çok sayıda başka akraba evlilikleri takip edecekti. Lionel'in de vurguladığı üzere, asıl mesele "ailenin genç fertlerinin buna ne gözle bakacağıydı"; daha doğrusu kimin kimle eşleşeceğine. Frankfurt'ta bu kadar genç kardeş ve yeğenin bir araya gelmesinin nedeni buydu: potansiyel uyuşmaları değerlendirilecekti. Bunun neticesinde Carl'ın oğlu Mayer Carl'ın Lionel'in en küçük kızı Louise'ye münasip bir koca olabileceği düşünüldü; Louisa Montefiore'nin Anthony'nin müstakbel karısı olabileceği tartışıldı; Joseph Montefiore hem Hannah Mayer'e hem de Louise'ye münasip görüldü; kardeşleri Mayer'in James'in Charlotte'uyla evlenmesinin mümkün olmadığına karar verildi. Bu evlilik piyasasının kızlardan ziyade anneleri açısından eğlenceli olduğu muhakkaktı: Hannah Mayer, Almanca ve süsleme dersleriyle geçen "bitmek bilmez sıkıcı akşam yemeklerinden" şikâyet etti. Canından bezen Louise, Londra'daki kardeşine şunları yazdı: "Tek eğlencem kimi zaman Grossmutter [Büyükanne]]ile Eva Halam arasında oturup nefes alamayacak kadar çok yemekten ibaret." Ancak her gün Rossini'den aldığı müzik dersleri sayesinde can sıkıntısından bir nebze olsun kurtulabiliyordu.

Ailenin toplanmasının üçüncü –ve en önemli– nedeni ticaretti. İşle alakalı önemli kararları mektuplarla almaya alışık oldukları halde, beş Rothschild kardeş kimi zaman yüz yüze görüşmenin yerini hiçbir şeyin tutmayacağının farkındaydı. 1836'dan önceki senelerde James, Nathan'la görüşmek için sık sık Manş Kanalı'nı geçmiş ve Nathan da kimi zaman aynısını yapmıştı; beşlinin içerisinde en seyyar olan Salomon her fırsatta Paris'i ziyaret ettiği gibi Frankfurt ile Viyana arasında da sürekli gidip gelmişti; Carl da ticaret yaptığı Napoli ile çocuklarının tahsili için tercih ettiği yer olan Frankfurt arasında

devamlı gidip geliyordu. Fakat kardeşlerin yaşları ilerleyip ikamet ettikleri yerlerdeki ticari ve ailevi mesuliyetleri arttıkça, seyahatlerin sıklığı azalmaya başladı. Beş kardeş en son 1828'de bir araya gelmişti.

1836'da gündemlerindeki en önemli mevzu gelecekte birbirleriyle ilişkilerinin nasıl olacağıydı. Gördüğümüz üzere 1810'dan beri Rothschild ailesi ayrıntılı ve hukuki bağlayıcılığı olan bir sözleşme ve şirket bünyesindeki şahsi hisselerin gelecek nesle nasıl aktarılacağını tayin eden farklı ortakların vasiyetleri üzerine kurulu bir ortaklıktı. Birkaç senede bir ortaklık sözleşmesini yenileyip güncellemek âdet haline gelmişti: o yüzden 1815, 1818, 1825 – Salomon'un oğlu Anselm'in uyuyan ortak olarak kabul edildiği zaman– ve 1828'de Anselm "real Associé" olduğunda yeni sözleşmeler imzalandı. O tarihten sonra Nathan'ın üç büyük oğlu Lionel, Anthony ve Nat şirkette çırak olarak çalışmaya başlamıştı. 1836'ya gelindiğinde, Nathan en büyük oğlunun Anselm'le eşit seviyede ortak olmaya hazır olduğu fikrindeydi; kardeşler bir araya geldiğine göre de tek yapılması gereken bunu resmiyete dökmekti.

Yeni ortaklık sözleşmesine ek olarak kardeşlerin müzakere etmesi gereken başka mevzular da vardı. 1836 senesi kanlı bir iç savaşın hüküm sürdüğü İspanya'daki operasyonları açısından hayati bir dönemdi; ayrıca kardeşlerin mali menfaatlerinin bulunduğu Yunanistan, Napoli ve Belçika'yla alakalı yapılacak önemli ticari işlemlerin de tartışılması gerekiyordu. İlaveten, kardeşlerin üçü kısa süre önce tümüyle yeni bir işe adım atmışlardı: demiryolu inşaatlarına mali yatırım yapmak. Bilhassa James, Fransa'nın hızla gelişen demiryolu ağını destekleme mücadelesine tüm şevkiyle müdahil olmuştu –bu iş bir ölçüde Nathan vasıtasıyla daha büyük olan İngiltere sermaye piyasasına olan erişimine bağlıydı. Gerçi Nathan'ın şirketin bu yeni teşebbüsüne razı olup olmadığı henüz muallaktaydı. İlk Britanya demiryolu "çılgınlığı" 1836'da zirvesine vardığında, en az yirmi dokuz yeni demiryolu şirketine imtiyaz verildi; fakat o, biri haricinde tüm yerleşik Londra bankalarının yaptığını yapıp bu işe hiç bulaşmadı. Onun derdi bankanın Birleşik Devletler'e yerleşmesini sağlayabilmek adına eyaletlere kredi vermeye devam etmek ve sanayiye yatırım yapmaktan ziyade ticareti desteklemeyi sürdürmekti. Fakat bu da tartışmaya açık bir konuydu çünkü Atlantik'in diğer yakasında, kardeşlerin toplantısının arifesinde (Londra'daki parasal sıkılaşma politikalarıyla) kendini göstermeye başlayan bir iktisadi kriz riski söz konusuydu.

Ortaklar arasındaki müzakereler katı bir gizlilik içerisinde devam etti. Diğer aile üyeleri dâhil edilmedi. Lionel kardeşine "Hepsi babamın odasında toplandı,kapıyı da kapattı" dedi, "Galiba babam bizim Londra'nın kârından pay almamızla alakalı bir şey söyledi. Dediğine razı olacakmış gibi görünüyorlar. Hoş sözlerle gönlünü alarak onu yola getirmeye mi çalışıyorlar bilemiyorum." Annesine göre "ailevi münasebetler hoşça devam etti, bir değişiklik

olmadı." 12 Temmuz'a gelindiğinde oğlunun korktuğu biçimde "öfkeli laflar" etmeden istediğini yaptırmayı başardı:

> Babam Londra şubesinin kârının yarısını almamızı ve kendisinin de diğerlerinin elde ettiği kârın yarısını almasını teklif etti. Her konuda tek kelime etmeden mutabık kaldılar. Odada olmasam da bu sabah öyle duydum... Hepsinin arasının çok iyi olduğunu ve hiç münakaşa etmediklerini duymanın seni mutlu edeceğinden eminim... Farklı nakit hesaplarından son derece memnunlar ve şubelerin bu derece kâr etmiş olabileceğini hiçbiri tahmin etmiyordu.

Görünüşe bakılırsa "tüm taraflar huzuru muhafaza etmek istiyordu." Kardeşler arasındaki bu türden bir ahengin sıra dışı olduğu anlaşılmaktadır. Lionel bariz bir hayretle "Şimdiye kadar çok şükür kardeşler arasında tek kötü laf edilmedi" yazdı. "(Babamın odasında) ve (muhasebe ofisinde) vakit geçirip üç evden birinde hep birlikte akşam yemeği yediler." Beş kardeşin kendilerine miras kalan üç düsturdan birine riayet ettikleri nadir anlardan biriydi. "Ahenk." Frankfurtlu ressam Moritz Daniel Oppenheim bu birliktelik ruhunu bu toplantının anısına yaptığı tablolarla yansıttı.

Kapalı kapılar ardındaki tartışmaların ve izdivaç hazırlıklarının arasında kardeşlerin buluşmasına gölge düşüren tek şey, Nathan Rothschild'in ölmek üzere olmasıydı. Ya da hasta olmasıydı diyelim, zira 1812'de babalarının ölümünden beri Rothschild ailesinin tartışmasız reisi olan kişinin gücünün zirvesindeyken ölebileceğini kimse tahayyül edemezdi. Nathan Brüksel'deyken muhtemelen basurla alakalı olan şikâyeti nüksetti. Karısı "Hiç sevmediği bir ziyaretçi olan ve en olmayacak yerinde çıkan çıban onu yine ziyaret etti ve bilhassa otururken kendisine çok rahatsızlık veriyor" dedi. Oğlu daha dobraydı: "Babamın kıçında berbat bir çıban var ve ondan fazlasıyla mustarip. Yatağından kalkamadığı gibi büyük ıstırap çekiyor. Arabanın hareketi yüzünden çıban iltihaplandığından daha çok dinlenmesi gerekecek."

Nathan Rothschild'in nihai hastalığı ve vefatı on dokuzuncu yüzyıl tıbbının yetersizliği açısından bir vaka incelemesi olacak seviyededir. Alman hekimler çıbanı akıtarak hastalarının ölümüne değil ama ellerinde herhangi bir anestezi bulunmadığından müthiş acı çekmesine neden oldular. Gelmesinden kısa süre sonra çıbanı deşmeye teşebbüs edilse de "ilki kadar acı ve zahmet veren" ikinci bir çıbanın çıkması çok sürmedi. Perişan haldeki karısı "Sevgili Anthony, onun bu derece acı çektiğini görmek beni kahrediyor... Fakat hekimler bize bir tehlikesi olmadığını söyledi. Hastalığında babanın ne kadar sabırsız olduğunu bilirsin" diye bildirdi. "O yüzden hemen yanına gitmem gerekiyor" diyerek de sonlandırdı. Lionel, 13 Haziran'da "yaranın durumu iyi ve başka bir ameliyata gerek kalmayacağı düşünülüyor" diye haber verdi.

"Profesör Chelius bu sabah geldiğinde iki yaranın da tahmin ettiğinden çok daha iyi olduğunu gördü; gidişatlarından gayet memnun ve babamın düzelmesi için sadece zamana ihtiyaç olduğunu söyledi." Annesi de "Heidelberg'den gelip büyük bir maharet ve titizlikle hareket eden meşhur profesörün meziyetlerine" sonuna kadar itimat ediyordu. "Yeni bir çıban çıkmadığına ve yaranın iyiye gittiğine dair bizi temin etti."

Nathan'ın hastalığının evlilik kutlamalarına gölge düşürdüğünü söylemeye hacet yoktur. Gelinin anne babası 13 Haziran'da yapmaya karar verdikleri baloyu düzenlemekten vazgeçmese de, gelin o derece "müteessirdi" ki katılamadı. Her şeye rağmen Nathan –hayatı boyunca gösterdiği emsalsiz azmiyle– düğünün onun yüzünden ertelenmesine itiraz etti. Hatta düğüne gitme hususunda ısrar etti. Karısının anlattığına göre düğün gününde "sabah saat altıda kalkıp güç bela yürüyerek Charlotte'un yanına gitti. Akabinde pansuman yaptırıp evlilik merasiminde hazır bulunmak için Charles'ın (Carl'ın) yanına gitti." O öğleden sonra rahat bir nefes alan damat orada hazır bulunmayan kardeşlerine "Her şey gayet güzel gitti" diye haber verdi. "Babam gelebilecek kadar iyiydi... Acısı biraz sabır gerektiriyordu ki babamın bolca sabrı olduğunu bilirsin. Merasim sadece yarım saat sürdü ve çok sakin geçti... Babam ve tüm aile orada olduğundan beklenmedik şekilde güzel geçti." Nitekim Nathan hastalığını hiç umursamadan "her türden şaka yaparak muhterem Hahamın konuşmasını bölmüş ve orada hazır bulunanları neşelendirmişti." Hepsi roldü. Merasimden sonra "iki civarında başlayıp altı saat süren müthiş bir sancıya tutuldu." Otele dönmek yerine kızının evinde yatırıldı. Yeni evlenen çift Wilhelmsbad'daki sadece yirmi dört saat sürecek balaylarına doğru yola çıkarken[1] durumu gittikçe kötüleşen Nathan için bir kez daha cerrah bıçağından başka çare kalmadı. "Ameliyatlara ve pansumanlara gıkını çıkarmadan katlansa da" hekimi ve New Court'taki komşusu olan Benjamin Travers'ın çağrılmasını isteyecek kadar endişeliydi.

Altı hafta boyunca ailesi beyhude yere Nathan'ın düzelmesini bekledi. Haziran sonuna gelindiğinde Nat'e Lionel vasıtasıyla talimatlarını gönderecek kadar iyileşmiş olsa da, ortaklık sözleşmesinin nihai görüşmesi ertelendi –göz ağrısından şikâyet edip kendini kaplıcaya atmak için sabırsızlanan James bu durumdan hiç memnun olmadı. Lionel de eşit derecede sabırsızdı. Kardeşlerine

1 Kolayca tahmin edilebilecek nedenlerle mesut bir evlilik değildi. James merhametsizce "kızıl kral ağına yakalamış olmasına rağmen o kuşu pişirmesine izin vermeyecek" yorumunda bulundu. Lionel bu derece patavatsız değildi: "İtici tiplerin genç kızlar üzerinde öyle bir tesiri vardır ki, derhal kendilerini başka şeylerle meşgul etmeye başlarlar. Tek diyeceğim, o her açıdan çok güzel bir insan." Kullanılan farklı üslup nesiller arasındaki farkı da açıkça göstermektedir; ayrıca ikisinin de bu konuda yorumda bulunması aile mensupları arasında ne kadar az sır olduğunu gösterir.

"Babam düzeliyor ama çok yavaş" dedi. "Her gün ailecek bitmek bilmez sıkıcı akşam yemekleri yiyoruz, gün boyunca bir evden diğerine koşturup ne bir şey yapıyor ne de bir şey konuşuyorlar." Hekimler "sert, cerahatli ve lifli" yaraları açıp akıtmaya devam etse de, İngiltere'den ulakla gönderilen "sodalı su, lavanta, portakal, ararot ve meyvelerle" kendisini teselli etmeye çalışan ıstırap içerisindeki hastada herhangi bir düzelme alameti yoktu. Lionel 9 Temmuz'da, babasının Frankfurt'a gelmesinden bir ay sonra, "Bu sabah ikincisi (yara) açıldı" dedi. "Babam tüm cesaretiyle ameliyata tahammül etti ve tüm o zaman zarfında şaka yapmayı sürdürdü. Çıban çok derin olduğundan yara ilkinden daha büyük, müthiş acı verdiğine eminim." Bu böyle devam ederken hastanın durumundan farklı olmayan bir iktisadi kriz de adım adım yaklaşmaya devam etti.

Nihayet 24 Temmuz'da Nathan'ın "ateşi yükselip durumu tehlikeye girdi" –muhtemelen septisemi başlangıcı. Ertesi gün telaşla ve neredeyse hezeyan halinde oğlunu çağırdı. Endişeli olan Lionel, Nat'e şöyle yazdı:

> Beni arayıp senin İngiliz menkullerini ve hazine tahvillerine ek olarak 20 bin pound'luk Hindistan tahvili satmanı istediğini söyledi. Ayrıca elindeki farklı tahvilleri gösteren bir de liste gönderecekmişsin. Onu yanlış mı anladım bilmiyorum ama açıklama yapmasını isteyemedim. Ayrıca Portekiz hükümetinin bize borçlu olduğu para karşılığında verdiği menkulleri de, yüzde bir ya da ikiyi umursamadan, satacakmışsın.

Lionel'e göre bu tür satışlar –ve yüzde iki gibi büyük kayıplar– öylesine sıra dışıydı ki, neredeyse tümüyle mantıksızdı. Babalarının ölmek üzere olduğunu sonunda kabul eden Nat ile Anthony, Frankfurt'a gitmeye hazırlandı.[2] Oysaki 28 Temmuz'da, ona ulaşmalarından önce, kardeşleri, karısı ve iki oğlu artık ölmesi an meselesi olan Nathan'ın başucunda toplanmıştı.

Şirketin tarihi açısından hem hayati hem de endişe verici bir andı, çünkü yeni ortalık sözleşmesi imzalanmadan evvel ailenin reisi ölüyordu. Kardeşinin ölümünden yaklaşık iki hafta sonra Salomon, Avusturya Şansölyesi Metternich'e yazdığı mektupta durumu şöyle izah etti: "Aramızda üç sene daha geçerli olacak, her ayrıntısı dikkate alınan bir sözleşme hazırlandı, hepimiz imzalamaya hazırdık ve hâlâ, Tanrının inayetiyle, merhum kardeşimizin düzeleceğine inanıyorduk. Fakat gördük ki kaderin hesabı farklıymış." Yine de Nathan'ın eşsiz iradesini sergileyecek son bir enerjisi daha kalmıştı. Salomon "Ölümünden üç gün önce bana tüm fikir ve arzularını anlatıp onlar mucibince bir vasiyet hazırlanmasını istedi, daha sonra ben de onun isteği doğrultusunda vasiyetini kâğıda döktüm" diye anlattı. Artık aklı tamamen başında değildi: Kardeşleri onun "daha katı taleplerle çektiği acı yüzünden sayıkladığı

2 Aile mensuplarının yokluğunda kâtiplerin işe devam edebilmesi için vekalet göndermeye mecbur kaldılar –bu dönemde nadir olsa da misli görülmemiş bir şey değildir.

anlaşılmaz şeyler arasında" gidip geldiğini söyledi. Fakat aileye verdiği mesaj açıktı. Her şeyden önce "aralarında ahengi, sevgiyi ve birliği" muhafaza edeceklerdi –babasının son sözlerinin şuurlu tekrarı. Bunun uygulamada ne demek olduğunu da şüpheye yer bırakmayacak biçimde izah etti.

Nathan ilk olarak oğullarına hitap ederek "Londra'da kendi adımı vererek kurduğum bankada huzur ve ahenk içerisinde çalışmaya devam edin" dedi. İkinci olarak bunu yaparken karısına danışmalarını istedi: "Sevgili karım Hannah... önemli meselelerde oğullarımla iş birliği yapacak ve tüm müzakerelerde karar hakkını elinde bulunduracaktır. Karımın tavsiyesi olmadan hiçbir önemli işe kalkışmamalarını istiyorum..." Üçüncü olarak...

> Londra'da dört oğlum tarafından idare edilecek şirketimle dört sevgili kardeşimin yönettiği şirketler arasındaki iş birliği sürecek ve ortak olarak kalmaya devam edecekler. O yüzden oğullarıma yaptıkları işlerde mutlaka kardeşlerimin nasihatlerine kulak vermelerini tavsiye ediyorum...

Son olarak, kardeşinin hatırladığı kadarıyla Nathan yeni ortaklık sözleşmesine konacak bazı maddeleri sıraladı:

> Nathan ölüm döşeğinde benden oğullarıyla en az beş sene geçerli olacak bir sözleşme yapmamı istedi... N. M. Rothschild şirketi böylece değişmeden kalacak ve oğulları ortaklıkta tek oy sahibi olarak bir birim gibi hareket etmeye devam edecekti. Dört kardeşin ve merhum N. M. Rothschild'in sermayesine müteakip beşe sene boyunca dokunulmayacak ve hiç kimse iş sermayesinden para çekmeyecekti. Ayrıca şahsi para çekme faizini yüzde dörtten üçe düşürdük, böylece ortaklık bir bütün olarak, Tanrının da yardımıyla, beş sene boyunca gelişmeye devam edecek. Çünkü harcanabilecek sermaye oranı azaldı ve gençlerin spekülatif maceralara atılmasına lüzum kalmadı.

Bu istekler asıl sözleşmeye hiç gecikmeden eklendi.

Nathan geleceğe dair yapmaları gerekenleri söyledikten sonra sıra son nasihate geldi:

> En büyük oğlu ve onun vasıtasıyla orada hazır bulunmayanlardan daima şirket mülklerini korumak için elinden geleni yapmalarını ve riskli işlere bulaşmamalarını istedi. Onlara makul tavsiyeler verip, kötü arkadaşlardan uzak durmalarını ve daima erdemli, dindar ve hakşinas olmalarını söyledi. Merhum kardeşim onlara dünyanın onların sırtından para kazanmaya çalışacağını anlatıp son derece dikkatli davranmalarını isteyerek herhangi bir oğlunun 50 bin pound'unun olup olmamasının onun açısından bir önemi olmayacağını söyledi. Onun açısından en önemli olan birlik içerisinde olmalarıydı.

Salomon "Kardeşim öldüğünde aklı tamamıyla başındaydı" yazdı, "ölmeden on dakika önce bana, âdet olduğu üzere son dinî telkinlerini alırken şöyle dedi: Bence pek dua etmeme gerek yok çünkü günah işlediğimi hiç zannetmiyorum."... Sonra da kızım Betty'ye, ona veda ederken, Britanya usulü "Ebediyen iyi geceler" dedi.

Beş gün sonra Boulogne'dan gelen bir posta güvercini Londra'ya üç kelimelik tek bir cümle ulaştırdı: "Il est mort" ["Öldü"].

Hatıra ve Efsane

On dokuzuncu asırda ölümü ekonomiyi Nathan Rothschild'in ölümü kadar etkileyen çok az insan yaşamıştır. Bir sene önce Avusturya İmparatoru Francis öldüğünde Viyana Borsası'nda küçük bir panik yaşanmış, Avusturya devlet tahvillerinin fiyatı birden çok düşmüştü; fakat Rothschildler müdahale edip durumu toparlamıştı. Nathan öldüğünde piyasanın en büyük desteği ortadan kalkmış gibi oldu. Ekonomi gazeteleri ölümünden önceki hafta boyunca sürekli olarak ve endişeyle Nathan'ın sağlık durumunu bildiriyordu. 27 Temmuz'da *The Times* (hatayla) durumunun "o kadar da ciddi olmadığını" bildirdi. 2 Ağustos'ta diğer gazetelerde çıkan öldü haberlerini reddetti. Fakat "Para Piyasası ve Şehir Bilgisi" sütununda da itiraf edildiği üzere, Londra şehrinde kasvetli bir hava hâkimdi:

> Frankfort'tan gelen malumata göre Bay Rothschild'in durumunun ciddiyetini koruyor olması bugün yine İspanyol ve Portekiz menkullerini etkiledi ve yüzde 1,1/2'lik bir düşme yaşandı... Şirketin Bay Rothschild'in bu menkullere endeksli tüm kredilerinin geri çekileceği düşünülüyor, o yüzden de borçlular talebi karşılayabilmek için tahvilleri elden çıkarmanın derdine düştü. Bugün çok satış olsa da piyasanın durumu zayıf olduğundan çok azı paraya çevrilebildi... Hisse piyasasında çok az iş yapılıyor. Consol'un durumu, cumartesi yaşadığı düşüşten sonra, Frankfort'tan gelen yukarıda bahsettiğim haberler yüzünden, biraz toparlansa da hâlâ pek sağlam görünmüyor.

Ertesi gün Nathan'ın ölüm haberi doğrulandığında –beklenmedik biçimde– hafif bir toparlanma olması piyasanın hadiseyi dikkate almadığını gösteriyordu:

Her türden hükümet menkulü, özellikle de yabancı pazarlara ait olanlar hafta içerinde bu hadisenin beklentisi yüzünden değer kaybetse de sonunda tasdik edilmesi, muhtemelen onun yaptığı işin oğulları tarafından devam ettirileceğinin idrak edilmesi sayesinde tam tersi etki yaptı.

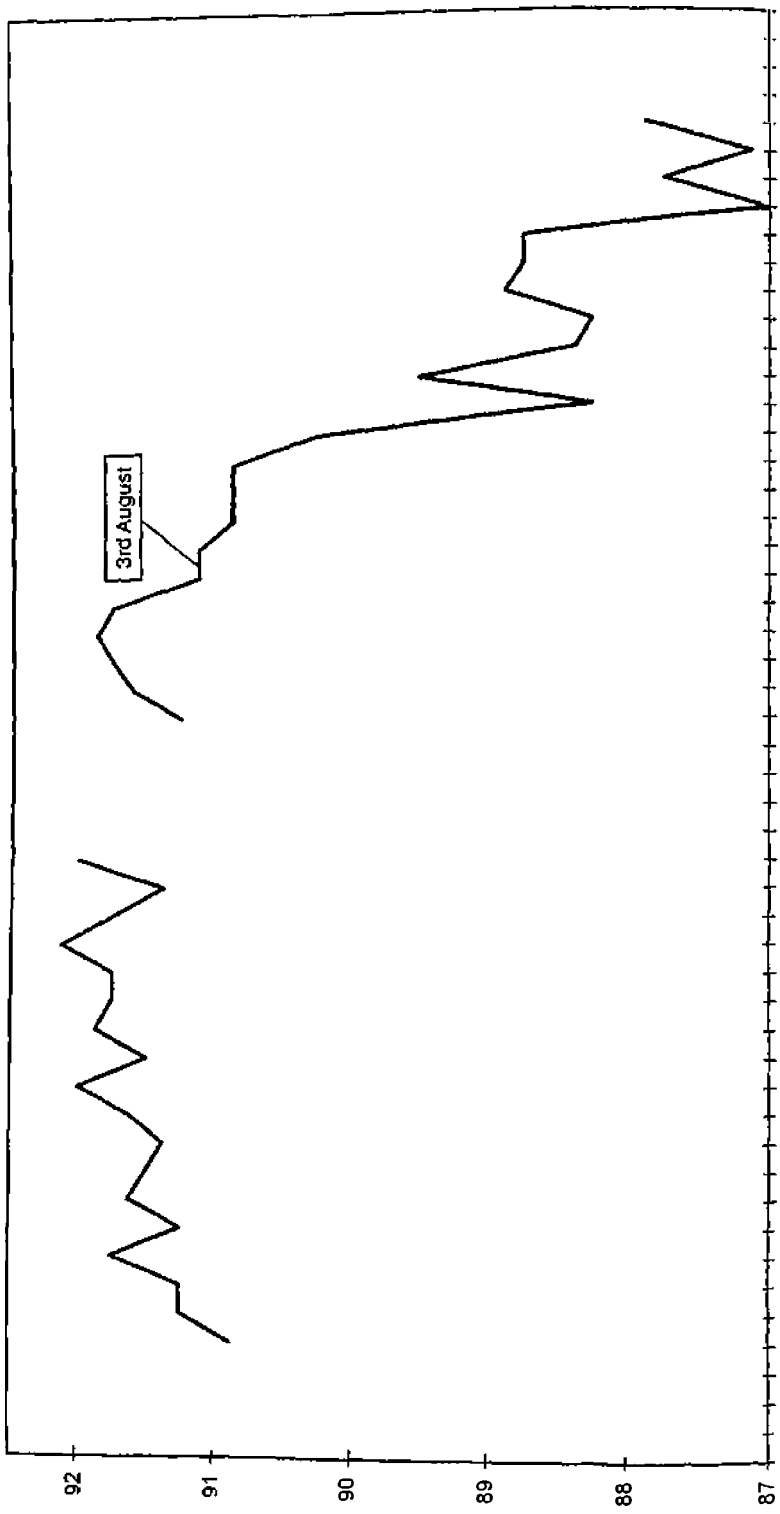
Fakat bu geçiciydi. Çünkü Nathan'ın ölümü hastalığı boyunca ilerlemekte olan uluslararası iktisadi bir krize denk gelmiş, hatta belki onu alevlendirmişti.

Mayıs 1834 ila Temmuz 1836 arası mali istikrarın hüküm sürdüğü bir dönemdi. Consol fiyatları sadece birkaç hafta 90'ın altına düşmüş ve dönemin son altı ayında 91'in üzerinde kalmıştı. Fakat ağustosun ilk haftasından –Nathan'ın ölüm haberi duyulduktan sonra– sene sonuna kadar düşmeye devam edip kasımda asgari değer olan 87'ye indi (bkz. görsel 11.i). Sadece günler önce, 21 Temmuz'da, Merkez Bankası oranı (fiiliyatta Merkez Bankası'nın taban borç verme oranı) dokuz senedir ilk kez yüzde dörtten yüzde 4,5'a çıkmıştı; 1 Eylül'de yarım puan daha yükseldi. Rothschildlerin kendi kâr ve zarar hesapları 1836'da Londra şubesinin 1830 devriminden beri ilk kez zarar ettiğini gösterir –sermayesinin yüzde dördünden fazla. Bu kayıplar muhtemelen senenin ikinci yarısında gerçekleşti.

Nathan'ın *Times*'da yayımlanan ölüm ilanını yazan kişi –muhtemelen dostu Thomas Massa Alsager– Nathan'ın ölümünden "Londra, belki de Avrupa açısından uzun zamandır cereyan eden en mühim hadise" diye bahsettiğinde abartmıyordu; "Yaptığı ticari işlemler tüm kıtayı sarmış, seneler boyunca ticaretin her türlüsü üzerinde bir şekilde etkisi olmuştu." Alexander Baring "Tüm tahvillerde yaşanan büyük dalgalanmaların kaynağının Nathan'ın ölümü olduğu anlaşılıyor" dedi. "Nihayetinde para piyasasının serbest kalması faydalı olacaksa da despotik idarenin birden ortadan kalkmasının bu tür emareleri olması tabiidir."

Birkaç ay sonra parasal mevzulara dair David Salomons tarafından yazılan bir kitapçıkta da benzer görüşlere yer verildi:

> Nathan'ın ölümü ülkenin tüm ekonomisini alt üst edebilecek derecede ehemmiyetli bir hadisedir. Bu mümtaz şahsiyetin tüm işlemleri ne büyük bir maharetle hallettiği herkesin malumudur; kendisi operasyonlarıyla, Merkez Bankası'nın külçelerini uzun süre elinde tutmamak için muazzam kaynaklarını dağıtmakla övünürdü; yaptığı işlemleri suni bir seviyede tutup böylece nihai bir hayra yol açmadığı düşünülebilecek olsa da, bu suni desteğin namüsait bir zamanda birden çekilmesi onun enerjisi ve çevikliğinin mani olabileceği şerrin katlanarak artmasına neden olabilir. Onun vefatından beri çektiğimiz meşakkatler beni hiç kimsenin ticari işlemleri dengelemede onun gibi maharet sahibi olmadığını düşünmeye sevk etti; diğer taraftan, son zamanlarda yaşadığımız mahcubiyetleri de iktisadi sıkıntıların yaşandığı devirlerde sergilediği faaliyet, şevk ve teşebbüslerin noksanlığına bağlıyorum. Onun mühim bankası faaliyetlerine devam ediyor olsa da sadece Büyük Britanya'nın değil tüm ticaret dünyasının ayrılmaz parçası haline gelen varlıklı şirketinin başı olarak herkesin takdirini kazanmış muhakeme kabiliyeti ve ahlaki değerlerini bünyesinde barındırabilecek başka birini bulabilmek imkânsızdır.

11.ı: 1836'da yüzde 3 consolların haftalık kapanış fiyatı.

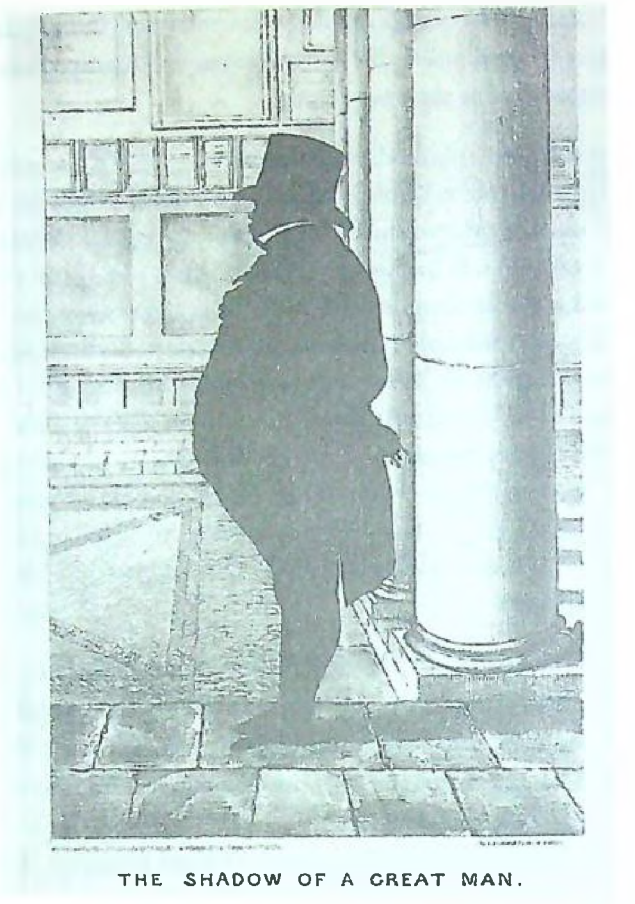
Dolayısıyla ekonomi dünyasının merhuma hürmetlerini sunmaktan fazlasını yapması anlaşılır bir durumdur. *The Times* Nathan'ın 8 Ağustos Pazartesi günü düzenlenen cenaze alayını şöyle tasvir etti:

> Alayın başında şehir polisinden dörder polisin dizildiği bir grup var, onu at üzerindeki bir müfettiş takip ediyor; ardından diğer şehir yetkilileri ve onların arkasından da cenaze arabası geliyor. Merhumun oğulları ve yakın akrabaları matem arabaları içinde peşlerinde; toplamı kırk olan bu araba kafilesinde Goldsmid, Cohen, Samuel ve Israel ailelerinin çok sayıda mensubu bulunmakta. Matem arabalarını merhum ve iki oğlunun arabaları, onları da Lord Mayor, Bay Sheriff Salomons ve yekûnu 35'i bulan yabancı sefir ve asillere ait diğer arabalar takip ediyor. Kafiledeki araba sayısının toplam mevcudu 75 ve Cornhill'den geçmeleri on beş dakikadan uzun sürdü. Şehrin bu kısmına gelen ahali o derece kalabalık ki, pek çok dükkân pencerelerini baskıdan korumak için kapattı ve kimsenin kafileyi izlemediği boş bir pencereye rastlamak neredeyse imkânsız.

Hadise hakkıyla anıldı. *Büyük Adamın Gölgesi* adındaki litografide Nathan, Londra Borsası'ndaki sütunun önünde, elinde dört oğlunu simgeleyen dört anahtarı tutarken, bildik şekliyle resmedildi (bkz. görsel 11.ii). Bu görüntü Nathan'ın kendi kâtiplerinden biri de dâhil olmak üzere farklı ressamlar tarafından tekrarlandı (bkz. görsel 11.iii).

Cenazeden iki gün sonra şair bozuntusu William Heseltine "Croessus of the Land"in tipik övgüsüne biraz gerçekçilik kattığı "N. M. Rothschild Esq.'in Mezarı Üzerine Düşünceler" isimli şiirini yayımladı:

> ... Avrupa'nın kralları kederli
> Aradılar ama yardım bulamadılar
> Onların kılıçlarından çok onun altınları sayesinde
> Pek çok kansız zafer kazanıldı
> Çoğu panik halinde
>
> Hayatına nasıl devam edeceğinden habersiz
> Güçlü ışıklarla gölgeler düştü
> Zahmet, endişe ve ihtilaf neticesinde
> Nihayet elde edildi zafer!
> Bitmek bilmez mücadelesi
> Kibirli, hilekâr ve yalancı adamların
> Ruhlarının geçtiği yerde
> Bir avuç toprakla
> Onun manevi kıymeti birbirine karıştı.

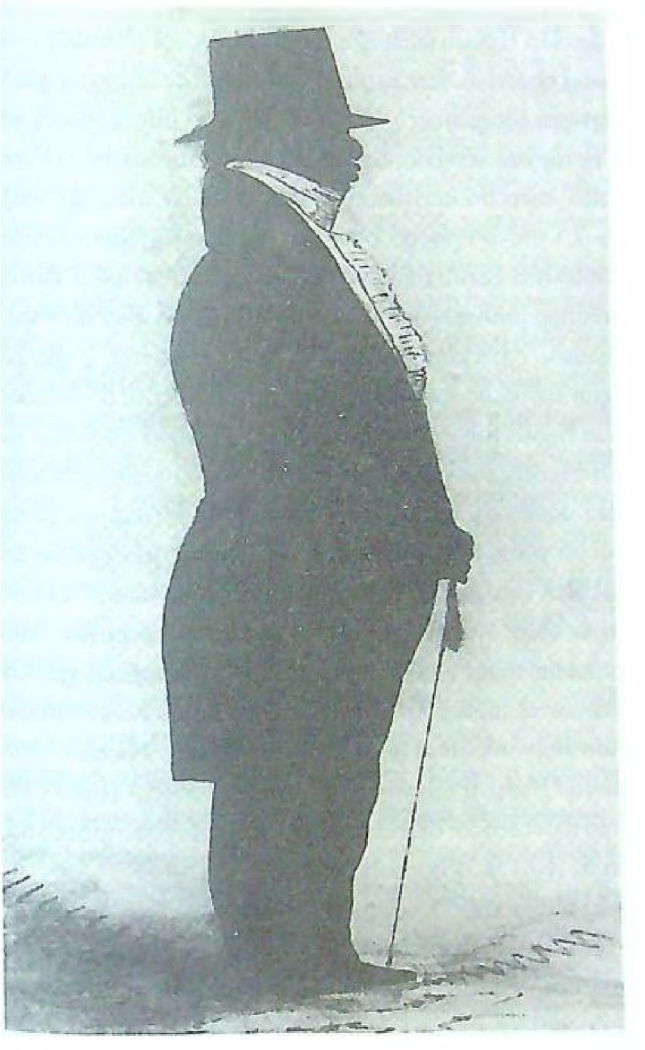
11.ii: Mons. Edouart, *Büyük Adamın Gölgesi*, J. Knight tarafından basıldı, *Standidge and Lemon* (6 Ağustos 1836).

Yabancının gözüne soğuk görünse de
Kalbinin cömert olduğu görüldü,
Tıpkı Upas gibi
Çevresindeki çalıları çürümekten korudu;
Üstelik koruduğu dostları
Onunla birlikte emniyet ve refah içinde
Serpilip büyüdü;
Mısır'ın kurtarıcısının yaptığı gibi
Tümünün maksadı İsrail'in adını yüceltmek idi.

Matem yüzükleri ve broşlarına ek olarak Nathan'ın yüzünü gösteren madalyonlar yapıldı. Hatta, Nathan'ı yine sütununda gösteren, üzerinde dört dilde özlü bir methiyenin –"Ticari kabiliyetleri, müteşebbisliği, hayırseverliği ve alicenaplığı birbirinden mükemmel olan"– ve en bilinen kredileriyle toplam

servetinin yazılı olduğu ipek matem eşarbı yapıldı. Bu tür hatıralar (eşarbın dört dildeki metninden anlaşıldığı üzere) her milletten insanlara ulaştı. Eşarbın benzerleri Viyana'da satıldı; Heseltine'ın şiiri benzer bir Almanca şiire ilham kaynağı oldu; ölüm ilanlarına sadece İngiliz basınında değil *Journal des Débats* ve (Salomon'un teşvikiyle) *Allgemeine Zeitung'da* da yer verildi.

Bu büyük insanın akıbetine yas tutanlar sadece ekonomiyle alakalı olanlar değildi. *The Times*'ın da vurguladığı üzere cenazede diplomasi ve siyaset dünyasının önemli simaları bir araya gelmişti: yas tutanlar arasında Prusya, Rusya, Avusturya ve Napoli sefirleri, Lord Stewart ve –bir şahide göre– Marlborough dükü de bulunuyordu. Haliyle Yahudi cemaatinin temsilcileri de oradaydı: "Çok sayıda Yahudi cenaze merasiminden çok önce toplandı" ve

11.iii: R. Cullen, *Merhum N. M. Rothschild ESQ'nun Gölgesi* (1837).

Yahudi Hür Mektebi çocuklarından oluşan bir grup tabutu takip etti. Duke Place'teki Büyük Sinagog'da Baş Haham Solomon Hirschell ayin düzenledi; Nathan'ın naaşı Whitechapel Road'da bulunan Yahudi Mezarlığı'nın kuzeybatı köşesine defnedildi. Nathan'ın ölümünü takip eden bir sene boyunca Büyük Sinagog cemaatinden yedi kişi düzenli olarak her gün geleneksel ölü duası olan Kaddish'i okumak için gereken "minyan"ı tertip etmek maksadıyla New Court'a gitti.

Almanya doğumlu bu Yahudi bankacının ölümüne yönelik halkın fevkalade alakasını neye yorabiliriz? Bariz cevabı, Nathan Rothschild'in Britanya'nın ve dolayısıyla, o tarihte Britanya'nın iktisadi önderliği hesaba katılırsa, dünyanın en zengin insanı olmasıdır. Kardeşleriyle ortaklaşa yönettiği beş şubenin toplam sermayesindeki payı öldüğünde bir milyon 478 bin 541 pound'du (altı milyonun üzerinde olan toplam meblağın çeyreği). Ayrıca ölmeden evvel çocuklarına 800 bin pound civarında vermiş olup vasiyetinde de onlara ve ailenin diğer mensuplarına ilaveten bir milyon 192 bin 500 pound bırakabilecek seviyedeydi. Bu da Nathan'ın toplam servetinin –Piccadilly ve Gunnersbury Park'taki mülkleri hariç bırakılıp vasiyetin hazırlanmasından önce çocuklarına verdiği para dâhil edildiğinde- 3,5 milyon pound civarında olduğunu göstermektedir.

Rothschildlerin Londra'daki en büyük bankacı rakipleri Baring Brothers'ın, Nathan'ın öldüğü tarihte sadece 776 bin 650 pound olan serveti bunun çok gerisinde kalıyordu. Ayrıca muasır sanayicilerin ve ülkenin çoğunlukla mirasyedi olan en zengin aristokrat toprak sahiplerinin servetlerini de gölgede bırakıyordu. Rubinstein'ın İngiliz milyonerlere dair hazırladığı liste 1858'den öncesine ait bir milyonun üzerindeki servetlere dair ayrıntılı rakam vermemektedir, fakat 1810-56 arasındaki döneme dair bu listede yer alan on bir kişinin varislerine Nathan kadar büyük bir miras bırakmış olması pek muhtemel değildir: Sıralamada ona en yakın kişi olan bankacı William J. Denison 1849'da 600 bin pound'luk gayrimenkulün de dâhil olduğu 2,3 milyon pound miras bıraktı. Birisinin varislerine Nathan kadar miras bırakabilmesi için 1857 senesinin gelmesi gerekecekti: Tekstil ambarcısı ve İngiliz-Amerikan bankacı James Morrison öldüğünde dört milyon ila altı milyon pound arası bir miras bıraktı. Nathan öldüğünde sadece demir imalatçısı Richard Crawshay ile pamuk üreticisi Robert Peel ve Richard Arkwright'tan daha zengin değildi; ayrıca Queensberry, Sutherland ve Cleveland düklerinden de daha fazla miras bırakmıştı.

Elbette ki büyük toprak sahiplerinin servetiyle Nathan'ınki gibi büyük bölümü mali varlıklardan ibaret bir serveti mukayese etmek hiç de kolay değildir. Fakat muhtelif türde sermayelerden elde edilen gelirleri kıyaslamak mümkündür. Eldeki rakamlara göre geliri eşit seviyede, hatta daha yüksek olan aristokratlar mevcuttu: Northumberland dükü, Grosvenor earl'ü, Stafford markizi ve

Bridgewater earl'ünün 1819 senesinde "tüm masraflar çıktıktan sonra" senelik 100 bin pound'luk gelirleri olduğunu söylenmişti; onların hemen arkasından da Bedford, Richmond, Sutherland ve Buccleuch dükleri, Westminster ve Bute markizleri ile Derby, Lonsdale, Dudley ve Leicester earl'leri geliyordu. Mesela altıncı Devonshire dükünün Nathan'ın öldüğü onyıldaki geliri 80 bin ila 100 bin pound arasındaydı. Buna mukabil Nathan'ın ömrünün son beş senesindeki ortalama geliri (Londra şubesinin ortalama kârı esas alındığında) senelik 87 bin 623 pound'du.

Fakat bu rakamlar Nathan'a asil muhatapları karşısında iktisadi üstünlük sağlayan hayati bir etkeni ihtiva etmemektedir. Onun alacakları varken diğerleri borçluydular. 1830'lara gelindiğinde Devonshire dükünün müsrif hayat tarzı yüzünden arazilerinin ipoteği 593 bin pound'dan 700 bin pound'a çıktı; bu ipoteğin faizi gelirinin yarısını emerken senelik ilave 36 bin pound da Chatsworth'taki evinin masrafına gidiyordu. Nitekim Nathan'ın öldüğü tarihte çok sayıda büyük toprak sahibi büyük bir hızla batıyordu. 1844'e gelindiğinde dükün borcu bir milyon pound'a yakındı ve batmamak için sürekli arazi satıyordu. 1848'de arazilerinin ipoteği 1,5 milyon pound'u aşan Buckingham dükü iflas etti. Nathan Rothschild'in öldüğünde "5 milyon sterlin değerinde mülk bıraktığı" iddiası ve bunun matem eşarbına işlenmiş olması halkın hem merakını celp etmiş hem de onları hayrete düşürmüştü. Rakam biraz abartılı olabilir ama bu makul bir abartıdır. Net gelir açısından onun bir dengi daha yoktu.

Asıl çok daha şaşırtıcı olan, Nathan'ın İngiltere'ye geldiği zamanki ile öldüğü zamanki serveti arasındaki farktı. Kendi söylediğine göre İngiltere'ye sadece 20 bin pound ile gelmişti. Üstelik işe Manchester'da kumaş tüccarı olarak başlamış, sonra Londra'ya gelip tekstil sektöründen yükselip sıyrılmayı başarmıştı. On dokuzuncu asırda pek çok zengin Yahudi'den ziyade asıl onun "sefillikten" zenginliğe eriştiği söylenebilirdi. Bu bakımdan on dokuzuncu asrın kendinden menkul adam idealinin vücut bulmuş haliydi. Üstelik tek zengin Rothschild o değildi. Muhlstein'ın rakamlarına göre James muhtemelen Fransa'nın en zenginiydi. Avrupa'nın daha az müreffeh olan kesimlerinde oturan Amschel,, Salomon ve Carl de rakiplerinin çok daha ilerisindeydi. Birlikte ele alındıklarında Rothschildlerin dünyanın en zengin ailesi olduğuna şüphe yoktur.

Bilhassa daha fakir Yahudilerin gözünde Nathan'ın harikulade yükselişinin neredeyse mistik bir önemi vardı –o yüzden, onun talihinin sihirli kaynağı olan, "İbrani Tılsımı" efsanesi Yahudi kültüründe ona isnat edilmişti. Bu harikulade hikâye –bir türevi Nathan'ın ölümünden dört sene sonra kimliği bilinmeyen bir yazar tarafından Londra'da yayımlandı– "Rothschild efsanesi" diyebileceğimiz şeyin en erken ve tuhaf misallerinden biridir. Yazar Yahudi'yi andırsa da militan üslubu dikkate alındığında Yahudi karşıtı bir kışkırtıcı olabileceğini de

ihtimal haricinde bırakmamak gerekir (sonraki ve çok daha meşhur olan Siyon Liderlerinin Protokolleri gibi). Nitekim hikâye 1840'lardaki aşırı Rothschild karşıtı Fransız kitapçıklarında geçen uçuk iftiraların öncüsü gibidir.

Hikâye kimliği meçhul ve kendisini "Nasıralının takipçilerinden mukaddes ve tutkulu bir hınçla nefret eden" ve "Nasıralıların birinden intikam aldığı için asırlardır büyük azap ve ıstırap çeken" biri olarak tanıtan hayalet tarafından anlatılır. Kendisi sahibine sihirli güçler bahşeden tılsımın muhafızıdır. "Altına hükmedemez miyim? Evet... Tılsımın sahibi ben değil miyim? Mukaddes kelamlar bende değil mi? Yalancı peygamberden en aşağıdaki şer cine kadar tüm şer ırkı satın alamaz mıyım? Gece yarısı yaptığım duayla onlara vazife veremez miyim ve dahası gün doğumunda halkımın gönlünü hoşnut edemez miyim?" Amacı tılsımı "Nasıralılardan ölesiye nefret edene birine vermekti: Onların sefil perişan olması için canıgönülden çalışarak İsrail'e yapılan tüm haksızlıkların öcünü alacak birine."

Napoléon'un işgali esnasında Frankfurt'a gelen anlatıcı, Fransız askerlerinin şehri yağmalamasına şahit olur. Özellikle Frankfurt Yahudileri haraca bağlanırlar. Yahudi mahallesinin ortasındaki yağmalanmış bir ofiste "gözleri ağlamaktan kızarmış, yanakları bitkinlik ve kederden solup sarkmış " genç bir adama denk gelir. O esnada bir Fransız askeri ofise dalıp tekrar para ister. Genç adam "İbrahim, İsmail ve Yakup'un Tanrısı" diye bağırıp diz çökerek titreyen ellerini doğuya çevirir. "Daha ne kadar? Daha ne kadar imansızlar galip gelirken senin halkın alay konusu olacak?" Umursamayan Fransız değerli son nesne olan aile teraphimini (ev mahfazası) alır. O gittikten sonra genç adam "Nasıralılara küfredip büyük bir şevkle onları ezecek güce sahip olabilmek için dua ederek Yehova'nın mukaddes adına servetlerini talan etmeye ve kara, merhametsiz ve imansız kalplerini ayağının altında çiğnemeye" Yemin eder. Anlatıcı "işte büyük bir efendiye yaraşır bir hizmetkâr" diye ilan eder, "büyük bir davaya yaraşır bir kahraman. Onun yanlışları... onu her milletten Nasıralıların azimli ve imanlı bir hasmı haline getirecek. İşte uzun zamandır beklenen ve aranan bu adam Tanrının Mabedini inşa edecek ve tüm dünyanın İsrail ve Yehuda'dan korkmasını sağlayacak."

Hayalet anlatıcı kendisini görünmez hale getirir ("Uzak Doğu'nun uçuşan pelerinine sarılmıştır, ceset gibi soluk, gür saç ve sakallı, kocaman ve hiçbir faninin titremeden bakamayacağı, alev alev yanan siyah gözlüdür.") "Kudretin kelamını zikrettim" ve tılsım bu sefer "yağmalanan çekmecelerinin anahtarlarını tutan bir yüzük şeklinde zuhur edip bir kez daha zulüm gören halkımdan birine teslim edildi." "O yüzüğe bilge Süleyman'ın mührünün kudretini ve azametini bahşettim. Bunu yaptıktan sonra genç adama hemen yerine gelecek bazı dileklerde bulunmasını söyledim; o da talimatım üzerine yüzüğü üç kez işaret parmağında çevirince ayak sesleri duyuldu." Bir adam (daha sonra prens

olduğu anlaşılacak) büyük bir altın çuvalıyla gelip çuvalı gence verdi. Tahmin edileceği üzere çuvalın içinde "tılsımın kudretini imtihan etmek için ihtiyacı olan kesin miktar bulunuyordu."

Anlatıcı "lanetli ve yağmacı ırkın adamları" diye bağırarak nihayetinde seçilmiş olanın kimliğini ifşa eder:

> Her şeylerini ele geçirmesine ramak kalmıştı; lanetli ve nefretlik Nasıralı, seni en zayıf yerinden vurması için sana savaş açmasına izin verdiğim İsrailliyi erken ölümü yüzünden üniformalı hizmetkârlarının mezarına kadar takibine şahit oldum. Tılsımı verdiğim ve onun kudretini erkenden ve hakkıyla sınayan bu genç İsrailli seni senelerdir biriktirdiğin, hatta tanrı gibi taptığın altınlarından mahrum etti. Ondan nefret ederken ve onun da sizi sevmediğini bildiğiniz halde onun yanından ayrılmadınız. İşte o adam NATHAN MEYER (metinden aynen) ROTHSCHILD'Dİ. Zenginlere yanaşıp sonunda hepsinden daha zengin oldu, variyeti Yahudi olmayanları hayrete düşürdü ve tümü gayet haklı olarak bu türden bir servetin böyle kısa sürede tek bir kişi tarafından elde edilmesinin mümkün olmadığını söylediler –haklıydılar çünkü bu, tılsımın marifetiydi...

Bunu da Nathan'ın yağmalanan Frankfurt'un enkazından şöhret ve zenginliğe yükselişini izah eden kısa ama bildik efsanevi anlatım takip eder. "Benim talimatım üzerine borç veren ve spekülasyon yapan ahmakların olduğu bu cennete gelerek Avrupa para piyasalarının canavarı... Yahudi olmayan kralların kreditörü, acyocusu, tefecisi oldu." Napoléon, Rusya'yı (anlatıcı tarafından teşvik edildiği için) işgal ettiğinde "Rothschildler onun felaketinin tam ve nihai olması ve bir daha belini doğrultamaması için hazır bekledi." İmparator Elba'dan döndüğünde "onu tekrar mahveden kim oldu? Elbette ki tılsımla donanmış olan Nathan Meyer (metinden aynen) Rothschild." Britanya hükümetinin sadece Waterloo'daki Wellington ordusunun maaşını ödeyebilmek için değil, Napoléon'u terk etmeleri adına "Fransız generalleri ve senatörlerine rüşvet vermek için de" paraya ihtiyacı vardı. "İngiliz nazırının ihtiyacını karşılayabilecek milyonlarca altın pound'u ödeyebilecek ve buna gönüllü olacak dünya üzerinde tek kişi vardı –o adam ROTHSCHILD'Dİ. Talimatım üzerine altını nazıra teslim etti..."

Fakat ileride oraya çıkacağı üzere tüm bunların daha ulvi bir maksadı vardı: Nathan parayı "tek bir şartla, Yahudiye krallığının kurulması şartıyla veriyordu –Ey Kudüs, kulelerini tekrar inşa edeceğim":

> Yahudi Rothschild'in Lord Liverpool adındaki Nasıralı muhtereme Napoléon'u yenebilmesi için, bu türden bir Yahudi emelini hesaba katması şartıyla, yüzde 25 faizle borç vermesi tarihte görülmüş en içler acısı hadiseden biridir. Tarihi yazanlar bu örnekte de her zaman olduğu gibi

> yalan söyler... Rothschild'e parayı Yahudiye'nin kadim ırkına iade edilmesi şartıyla ödemesi emredildi; İngiltere, Yahudiye krallığının istiklalini teminat altına alacaktı... On iki saat içerisinde nazır milyonların sahibi oldu ve Rothschild'e teslim edilen gizli bir anlaşmayla Napoléon'un Fransa'dan sürülmesinden sonraki 21 sene içerisinde Yahudiye'nin iade edileceğine söz verildi.

Hikâyenin burasında bir ters köşe yaşanır:

> Bu sene verdiğim vazifenin yerine gelmiş olması gerekiyordu; olmalıydı fakat Rothschild... on ikinci saatte sahtekâr olduğunu gösterdi... Art arda gelen başarıları (küstahlığını dizginlemek için İspanya Borsası'nda bir günde yüz binlerce pound kaybetmesini sağladığım zaman hariç) onu gittikçe daha da kibirli bir hale getirdi... O nedenle hayretten ziyade elemle bizzat onun dudaklarından Yahudiye'nin iadesi anlaşmasını halkımızın eşit haklar kazanmasını sağlayacak İngiltere Eşitlik Tezkeresi sözü ve İngiliz asalet payesi elde edebilme uğruna sattığını öğrendim. Bu çok hoş ticaret, alicenap pazarlık müteakip senelerde tamamlanacak ve o zaman zarfında bizim kibirli ve mağrur döneğimiz beş milyon pound'luk variyetine güvenmeye devam edecek. Şimdiden ileri geri konuşmaya başladı bile.

Fakat efendisine ihanet ettiğinden tüm hülyalarının boşa çıkması kaçınılmazdı. "Tılsım kayıplara karıştı; temelli kaybolduğunu ona haber verdim. Bir daha borsada riske girmedi, girseydi vasiyetini yazan kâtip zahmetten ve zamandan kurtulmuş olurdu."

> Ona tılsımı Sampson'ın Gideona'ya yaptığı gibi ailesine girip Normanlar arasında kendine yer bulması için mi verdim? Yoksa zenginlikle vicdanını bastırmasını mı istedim? Yoksa göstermelik hayırlarla kibrini kabartmasını mı sağladım? Hiçbir İsrailli bu işe bulaştıktan sonra geri dönüp yaşamaya devam edemez.

Bu tuhaf fantezide Nathan'ın ölümü Yahudilerin Filistin'e dönmesini sağlama hususunda başarısız olmasının cezası olarak gösterilir; üstelik anlatıcı tılsımı taşıyacak "seçilmiş bir kahraman" arayışına kaldığı yerden devam eder. Sihirli yüzüğün güç verdiği miktarda yoldan da çıkardığı Nibelung destanının Yahudi türevine benzeyen bu "İbrani tılsımı" hikâyesi 1840 gibi erken bir tarihte bile Nathan Rothschild ve kardeşlerinin etrafını sarmaya başlayan esrar perdesini tüm canlılığıyla gözler önüne serer.

Nathan'ın ölümünden kısa süre sonra –Yahudilere ait olmadığı belli olan– bir Amerikan gazetesinde çıkan şu haber efsanenin ne derece yaygın olduğuna da güzel bir örnektir:

> "Cenaze defnedildikten sonra merhumun naaşının herhangi bir şekilde rahatsız edilmesine mani olabilmek için uzunca bir süre görev yapacak ilave nöbetçiler tahsis edildi." Tahminimize göre bu "halkımızın (our peoplesh)" (metinden aynen) ellerini milyonları elinde tutandan uzak tutabilmek için alınmış bir tedbirdir. Rivayete göre gözlerinden birinin üzerine büyük miktarda para konulmuş – bir "Yahudi gözünün" servet değerinde olması ümidiyle.

Nathan Rothschild'in ölümüyle, on dokuzuncu asırdaki tüm efsaneler kadar dayanıklı ve tehlikeli olan yeni bir efsane daha doğdu.

Veraset

Peki, "başkomutanın ölmesi üzerine" Rothschild önderliğinin "tılsımı" kimin eline geçti? Geleneksel olarak beş kardeş içerisinde Nathan'ın yerine derhal James'in geçtiği kabul edilir. Onun dostu Heine'nin görüşü budur. "İngiltere'deki muhterem kardeşinin vefatı üzerine Rothschild ailesinin tüm siyasi iktidarı onun eline geçti" yazdı. "Bu ailenin başı, daha doğrusu beyni müthiş bir insan olan Baron James'tir..." Heine'nin neden böyle söylediğini anlamak zor değildir. Mart 1841'de yazılan daha erken bir yazıda o, James'i yarı alaycı biçimde rue Laffitte'te "salonlardan oluşan bir labirentte, zenginliğin karargâhında" sarayı bulunan bir tür iktisadi kral olarak tasvir etti. James'in – kardeşi Nathan'ı taklit ederek– ofisini "şirketinden kredi almış Avrupa kralları-nın büstleriyle" süslemeye başladığını fark etti. Bu doğal yaşam alanında tıpkı Nathan gibi James de ürkütücü bir simaydı. Heine "Bu adama sırf diğerlerinin ona hürmet etmesini sağladığı için hürmet etmek gerekir" dedi ve devam etti:

> Onun banka şubesini ziyaret etmeyi çok severim çünkü orada insanla-rın –sadece seçilmiş halkın değil diğerlerinin de– onun önünde eğilip büküldüğüne şahit olabiliyorum. Orada insanlar öyle şekilden şekle gi-riyorlar ki, en mahir cambazlar bile onların yaptığını yapamaz. Büyük barona yaklaştığında elektrik piline dokunmuş gibi titreyen adamlara şa-hit oldum. Özel ofisinin kapısına yaklaştıklarında dahi Musa'nın Horeb Dağı'ndayken mukaddes bir yerde olduğunu idrak ettiği zaman heyecan-landığı gibi heyecanlanırlar. Tıpkı Musa'nın ayakkabılarını çıkarması gibi Rothschild'in kutsal mekânına girmeye cüret eden simsarlar ve komis-yoncular ayak kokularından rahatsız olabileceğini hiç hesaba katmadan ve itiraz etmeden ayakkabılarını çıkarırlar.

Heine "O mukaddes mekân gerçekten de harikulade bir yerdir" diye devam etti, "insanı okyanusa ya da yıldızlarla dolu semaya baktığı zamanki gibi etkileyip ulvi hislerle doldurur. Burada insanın acizliğine ve Tanrının azametine vakıf oluruz."

Elbette Heine "bir borsa spekülatörünün" James'in "kudretli" lazımlığının önünde şapkasını çıkarıp selam verdiğini ya da kimliği meçhul bir arkadaşın baronla yemek yiyebilme onuruna erişebilmek için "burnunun yarısını vermeye razı olduğunu" söylediğinde iyice ipin ucunu kaçırmış oluyordu. Fakat borsanın bu türden önemsiz sakinlerinden biri olan Ernest Feydeau'nun hatıraları James'in Paris borsasındaki krallara layık konumunu tasdik etmektedir. Ona göre James karmaşa içerisindeki bir sarayda oturan asabi bir despottu sabah dokuzdan dörtte borsa kapanana kadar simsarlar, acyocular ve dalkavuklar bir an bile eteğinden ayrılmazdı. Feydeau (1850'lerde rue Laffitte'e düzenli olarak gelen) James'in ziyaretini şöyle hatırladı:

> James suratsız, meşgul ve kimi zaman tahammül edilmez derecede yavan, hepsi birbirinden yalaka, ricaları bitmek tükenmek bilmeyen ve haysiyetten nasibini almamış bu insanları kabule kendini mecbur hissetti. Sandalyesinde arkasına yaslanıp dalgın bir ifadeyle masasının önünde sıraya geçmiş birbirinden sıkıcı canlıların kendisine teslim ettiği fiyat tekliflerini alıp şöyle gözünün ucuyla baktıktan sonra, bazen şer bir keyifle bazılarını çöpe atsa da, umumiyetle aldığını sahibine iade edip bir sonrakine geçti.

O her gün bu bezdirici uygulamaya devam ederken, Feydeau "baronun her gün mücadele etmek zorunda kaldığı baş döndürücü düzensizliğe ve cehennemî velveleye rağmen en müthiş mali operasyonları halledebilmesini" hayretle izledi:

> Ofisi sağır edici ve bitmek bilmez bir uğultuyla dolu. Çarpan kapıların ve durmadan gelip giderek mektup getiren ya da imza isteyen çalışanların gürültüsü hiç kesilmiyor. Ondan bir şeyler kapabilme derdindeki simsar kâtipleriyle acyocuların ısrarcılığı da eklenince "Monsieur le baron"un ofisinin Babil Kulesi'nden bir farkı kalmıyor. Burada İbranice de dâhil olmak üzere dünyanın tüm lisanları konuşulur. Her biri haber peşindeki üç cinsten –erkekler, kadınlar ve dilenciler– insanın ardı arkası kesilmez. Kuyumcular mücevher kutularını baronun gözleri önünde açar, porselen ve sanat eseri satıcıları en nadide ürünleriyle ona gelir. Güzel kadınlar bilgi –ya da başka bir şey– alabilmek için herkese askıntı olur. Bu merhametsiz ve nihayetsiz kafilenin ortasında iyice bunalmış olan milyonerin beyni patlayacak gibi olmalıdır. Tüm bunlar olurken en küçük oğlu –hayal edebileceğiniz en iri ve tombul yanaklı çocuk– babasının bastonunu at gibi kullanarak belli aralıklarla hücum edip J(eh)osaphat Vadisi'ndeki melek gibi borazanını çalar.
>
> Tüm bunlar olurken zavallı baronun ne kaşları çatılır ne de ağzından bir şikâyet çıkar.

Hatta "huzur içinde yiyip uyuma hakkına bile sahip değildir. Yaz kış sabahın beşinde haber getirip götürenler kapısının önünde toplanır... İşi icap ettirdiğinde tüm ailesiyle ofisinin yanındaki küçük bir odada akşam yemeği yerken borsa fiyat tahminlerini yemeğinin sosu olarak kullanır, bu arada simsarlar masanın etrafında dört dönüp onu bir an bile boş bırakmaz." Nitekim Feydeau'nun gözünde James kimi zaman sarayındaki bir kraldan ziyade kendi iş ahlakının mahkûmu bir zattı. Bu kadar zengin bir insanın bu derece meşakkatli şartlar altında çalışmasının nedeni "takdire şayan bir mesleki tutku ve edindiği alışkanlıktan" başka ne olabilirdi?

Fakat nihayetinde James'e acımak yerine –Feydeau da dâhil olmak üzere– başkalarına karşı sergilediği despotluğu yüzünden ondan iğrenmek gerekirdi:

> Fena huylu icabı aracıya tek kelime etmeden, hatta bakmaya bile zahmet etmeden onu orada şapkası elinde ve tek bacağı üzerinde mahcup bir halde dikerken, onun söylediklerini, aracıya ondan fazla alaka göstermeyen ailesinin diğer fertlerine aktarır. Günün birinde aynı adi numarayı bana da yaptı ve o davranışın mukabilinde ona elimde olmadan sabırsızlık gösterince, beni sakinleştirebilmek adına bana iyi davranmaya kendini mecbur hissetti. Ocak ayıydı ve masanın üzerinde içi beyaz çilekle dolu kocaman bir tabak vardı. Çatalıyla çileklerin, yığının üzerinde duran, en güzellerinden birini alıp sanki bir papağanmışım gibi bana uzatarak "Bir tane ister misin?" diye sordu.

Feydeau, bilhassa James'in karısı ve kızı da orada olduğundan, bu küçük düşürücü hareketten dehşete düştü. Ama yiğitliği elden bırakmamaya çalıştı:

> "Çok naziksiniz" diye cevap verip bir adım geri atarak "yine de yatırım tavsiyesini tercih ederim."
>
> Baron hiç şaşırmadı. Tüm zalimliğiyle şunu diyerek beni rezil etti:
>
> "Nakit olarak beş kuzey hissesi al."
>
> O tarihte beş kuzey hissesinin fiyatı 50 frank civarında olup böyle cazip bir işlemden ancak 12 frank 50 santim kazanabilirdim.

Astların bu tür gaddarca muameleye maruz kalması gayet sıradan bir durumdu (1849'da rue Laffitte'i ziyaret eden Alexander Herzen'in tasviri de bunu destekler):[3]

3 Etrafıma baktım. Her dakika küçük bir kapı açılıp bir borsa simsarı gelerek yüksek sesle bir rakam söylüyor; Rothschild okumaya devam edip başını kaldırmadan mırıldanıyor: "Evet, hayır, güzel, belki, yeterli." Rakamı söyleyen bunun üzerine çıkıp gidiyor. Odada hali vakti yerinde kapitalistler, meclis üyeleri ve bıyıklı birkaç yorgun turist de var. Zengin ailelerinden beslenip şarap içmekten başka bir şey bilmeyen bu tembel canlılar kumar masasından kalkmaya fırsat bulup borsaya gelmiş. Tümü de alçak sesle konuşuyor. Yahudi otokrat masasında sakince oturmuş evraka bakarak üzerine bir şeyler, muhtemelen milyonlar ya da en azından yüz binler yazıyor.

"Sinirimi bozuyorsun. Bu doğru değil. Beni rahat bırak!" Her ne zaman kendisinden bir yatırım tavsiyesi istesem bana hitap ederken kullandığı cümleler işte bunlardı. Konuştuğu nevi şahsına münhasır lisanı ve aksanı nedeniyle dediğini anlamak her zaman mümkün olmuyordu.

Günün birinde borsadaki fiyat değişikliğine öyle sinirlendi ki, piyasa rayicimi yırtıp beni tekrar hazırlamak zorunda bırakırken bir de üzerine bana "Lanet ahmak!" dedi.

Diğerlerinin –hatta dindaşı Yahudilerin– vaziyeti daha da beterdi: Günün birinde ofisine gelen dindaşı acyoculardan birine "Ah, işte geldin, Cherman Chew'ün adi hırsızı!" dedi... Talihsiz adam beş karış suratla ne diyeceğini bilemez halde bakakaldı. Belki de iltifat ettiğini zannetti." Manuel adındaki bir simsar fikrini James'e ifade etme cüretini gösterince borsa efsanesinin parçası haline geldi. James'in ofisine girerken "İyi günler baron" dedi. "Nasılsınız?"

James asık bir suratla "Sana ne?" diye cevap verdi.

Manuel "Haklısınız" dedi. "Şurada düşüp geberseniz gözümde bir köpeğin ölmesinden farkı olmaz."

Parisli muasırlarının büyük bölümünün James'i Nathan'ın varisi olarak görmelerine şaşmamak gerekir.

Fakat James'in Rothschild ailesi dâhilinde kardeşinin sahip olduğuna benzer bir kudrete sahip olup olmadığı muallaktadır. Nathan'ın ölümünün ardından yeğenlerini çabucak zapturapt altına aldığı kesindir. 1836'daki yeni düzenlemeden sonra Lionel ve kardeşlerine yazdığı ilk mektuplardan biri şüpheye yer bırakmayacak şartlarla başladı:

Sevgili yeğenlerim, sizden mektuplarıma biraz daha dikkat etmenizi rica ediyorum çünkü bugün çok kızdım. Münakaşa etmek için mektup yazmak yerine Londra'yla merhum babanızla olduğu şekilde çalışmaya devam etmek istiyorum. İşimiz ancak küçük işlemlere de tıpkı büyük işlemlere gösterilen özen gösterildiği zaman istediğimiz gibi devam edebilir.

Sonra da Londra şubesinin yaptığı iddia edilen üç ihmali sıraladı. Bu tür azarlar müteakip on sene müddetince devam edip James yeğenlerini en çok, okumak yerine avcılıkla ilgilenip amcalarının mektuplarına cevap vermeyi ihmal etmekle suçladı. Nathan'ın zamanında işlerin nasıl olduğunu sadece James değil diğer kardeşleri de sürekli hatırlatmayı ihmal etmedi. Eylül 1837'de Salomon patron edasıyla şöyle yazdı:

İş anlaşmaları hakkında size mektup yazdığımda ne kadar haklı olduğumu artık görüp kabul etmeniz gerekiyor sevgili çocuklarım... Sevgili çocuklarım, şimdi de senet işine yüklenmemiz gerekecek. Merhum babanız daima bunu söylerdi. Diğerlerinin bizi ne zaman bir iş anlaşmasının dışında

> bırakmaya çalıştığını görse "Sevgili kardeşim, buna mutlaka girmemiz lazım" yazardı. Kâr ya da zarar etsek de veya olmaması gereken bir zamanda bir şeyi kazansak ya da kaybetsek de fark etmez. Başkalarının bizi geçmesine izin veremeyiz yoksa bir kenara atılırız. Sevgili yeğenlerim, umarım şimdi nasihatlerimi dinler ve kâra zarara bakmadan zorlamaya devam edersiniz.

Çok geçmeden James tekrar mektup gönderdi: "Sevgili babanız sağken bize yüzde 2 ½'tan bozdururdu. Sağlam senetler Londra'da yüzde üçten kırıldığından diğer bankalar bundan istifade edecek... O yüzden onlarla rekabet ve işe devam edebilmemizi istiyorsanız bize aynı oranlarda bozdurmanız icap eder." Amschel de aynı telden çalıyordu. Onunla James 1839'da "kardeşleri Nathan'ın kaybının büyük bir darbe olduğu ve gençlere eski nesil gibi saygı duyulmasını, güvenilmesini ve onlardan korkulmasını beklemenin beyhude olacağı" hususunda hemfikirdi.

Her şeye rağmen –James'in tercihi bozdurma oranı tavsiyesinin de gösterdiği üzere– Kıta Avrupa'sındaki Rothschildlerin en büyük şikâyeti Londra şubesinin onların menfaatlerini dikkate almamasıydı; gördüğümüz üzere Nathan da ölümünden önce aynı nedenle defalarca suçlanmıştı. Nitekim ölümünden sonraki bir sene içerisinde bu suçlamanın tekrar gündeme gelmesi oğullarının nispi muhtariyetlerini müdafaa edebilme başarısının göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu suçlama bilahare tekrarlanıp durdu. Mesela Eylül 1839'da James, Londra şubesini İspanya'daki yatırımlarının kârının yarısını alıp tüm riskleri Paris şubesinin üzerine yıkmakla suçladı. Keyifsizce "Bence Paris şubesinin yaptığı ticaretin risklerini tıpkı Londra'nınkilerin riskini paylaştığımız gibi paylaşırsak adil ve münasip biçimde davranmış oluruz" diye şikâyet etti. "Böylece hiçbir şubenin diğerine üstünlüğü olmaz çünkü bir şubenin diğerinin böyle hareket ettiğini görmesi güvensizliğin kapısını aralayıp, Tanrı korusun, her şeyin çökmesine neden olur." Bir hafta sonra şikâyetini tekrarladı: Nat'e "Nefes aldığım müddetçe bir şubenin diğerine karşı üstünlük sağlamasına ya da birbirlerine karşı adaletsizlik etmesine müsaade etmem" dedi. Fakat "sen (yani Londra şubesi) bir işin güzel gittiğini gördüğünde 'onu burada tutalım' deyip kötü gittiğini gördüğünde de Paris şubesiyle paylaşmaya kalkıyorsun. Sevgili Nat, bu türden hareketler engel çıkarmaktan başka işe yaramayıp sinir bozucu mektupların gidip gelmesine yol açar." Şubeler arasındaki müşterek hesaplara dair bu türden küçük tartışmalar gittikçe sıklaştı. 1840 ve 1841'de James ve Amschel, yeğenlerini Paris ve Frankfurt'taki rakip bankalara senet göndermekle suçlayınca ciddi sürtüşmeler de yaşandı.

Genç Rothschildler de sürekli yaşlılarına sinir oluyordu. Dört amcasının da evlilik planlarına gereğinden fazla burnunu soktuğu bir dönemde Anthony, Lionel'e "Para mevzuunda öğüt vermeye bayılan insanlarla uğraşmanın nasıl bir eziyet olduğunu anlatamam" diye sızlandı. "Charles Amca'nın kaynatan

olduğunu biliyorum ve inan bana onunla ne kadar az muhatap olursam o kadar iyi." Amschel'in, yeğenlerine karşı koz olarak kullanabilme ümidiyle sürekli değiştirdiği vasiyeti de ayrı bir huzursuzluk kaynağıydı.

İşin aslı, kaynak açısından Londra, Paris ve Frankfurt şubeleri az çok eşit hale gelmiş olup hiçbiri, zamanında Nathan'ın yaptığı gibi, diğerine bir şeyler dayatabilecek konumda değildi. Mart 1838'deki bir münakaşanın ardından James özür maksadıyla "Sevgili yeğenlerim" yazdı, "sizden çok memnunum ve sözlerimi kelimesi kelimesine almamanızı sizden hararetle rica ediyorum çünkü burada öyle şeylerle uğraşmak zorunda kalıyorum ki, kimi zaman çok tenkitçi ve memnuniyetsiz oluyorum. Sinirlerim çökmek üzere ve çok çabuk hiddetleniyorum." James kardeşlerine de bir şeyler dayatacak durumda değildi. Amschel sıhhatinin kötüye gitmesi nedeniyle düzenli olarak yaptığı işi bırakma tehditlerinden birini yenilediğinde, James apar topar Frankfurt'a gitti; fakat Frankfurt, Viyana ve Napoli şubeleri arasındaki ticaret bağı daha yakın olduğundan, mesuliyet Salomon, oğlu Anselm ve Carl'ın büyük oğlu Mayer Carl'ın omuzlarına yüklendi. 1838-39 kışında James ağır bir hastalık geçirince "başkomutanlık" rolünü oynama fikirlerini askıya almaya mecbur kaldı. Nitekim 1848 öncesinde büyük kardeşlerinin fikirlerine açıkça itiraz ettiği bir hadise nadirdir. Salomon bazı demiryolu ve devlet kredisi işlerinden daha büyük pay istediğinde Nat'in "Her zamanki gibi yine Frankfurt'a boyun eğiyoruz" demesinden de bunu anlamak mümkündür.

Geçmişte olduğu gibi ihtiyar Rothschildler şirketin merkezkaç eğilimlerini kardeşlik "ahengi" ilkesini öne sürerek dengelemeye çalıştı. Yeğenleriyle tekrar ters düşen James 1839'da "Şu tarihe kadar gücümüzün kaynağı neydi?" diye sordu. "Birimizin diğerlerini destekleyeceğini biliyor olmamız. Malumunuz olduğu üzere her şeyden çok ailemizin menfaatlerini göz önünde tutarım." 1841'de Amschel mahvedici sürtüşmelerden o derece bunaldı ki, tüm kardeşlerine ve yeğenlerine tutkulu bir birlik çağrısında bulunup Mayer Amschel'in sözlerini hatırlattı. Ertesi sene James de "Lütfen dalaşmayı bırakıp tekrar huzur ve uyum içerisinde çalışmaya devam edelim" diye yalvardı. "Eğer aramızda huzur hâkim olursa, hepimize sadece talih ve bereket getirir ve ne bizim bir eksiğimiz kalır ne de sizin."

Aynı sene ortaklar Paris'te bir araya geldiğinde, belki de akıllılık ederek, 1836 sözleşmesinin hükümlerini, Hannah'nın tabiriyle "büyük kardeşler gidişattan memnun olup bir değişikliğe lüzum görmediğinden" değiştirmeden bıraktılar. Fakat Hannah hemen devamını da getirdi: "Her muhasebe ofisinin kendi sermayesi olacak (metinden aynen), müstakil olacaklar ve tümünü eşit derece mesul hale getirebilmek için her zümrenin gelirini düzenleyecekler çünkü ihtiyar üyelerin sermayesi büyük olduğundan sözleri daha çok geçiyor." Büyük kardeşlerin kanaati de bu yöndeydi. İlki sene sonra Lionel sözleşmeyi aynen bu

biçimde yenilemeye muvaffak oldu. O ve kardeşleri müşterek sermayedeki şahsi paylarından resmen 340 bin 250 pound çekip oranlarını –ve böylece bu oranın yüzde üçünden hesaplanan aldıkları senelik faizi– amcalarınınkiyle eşit hale getirerek Nathan'ın en büyük "hissedar" olduğu durumu sona erdirdiler.

Böyle yaparak Lionel'in bir avantajdan vazgeçtiği düşünülebilir. Nitekim müşterek kârın dağıtılmasıyla alakalı 1836 sistemini değiştirmeden bırakarak daha fazlasından vazgeçmiş oluyordu, çünkü o sisteme göre kıtadaki şubelerin kârının yüzde 10'u Londra şubesine gidiyordu. Lionel kardeşlerine "Sürekli tartışmaya ve anlaşmazlığa yol açacağından emindim" dedi, "bundan bir şey elde etmememiz gerektiğinden de emindim. Elbette kârdan daha büyük pay almamızla alakalı bir şey demedim; sahip olduklarımız için Tanrıya şükürler olsun. Tekrar bir araya geldiğimizde yine bu kadar çok paylaşacak şeyimiz olsun." Fakat Lionel'in asıl derdi Londra şubesinin nispi özerkliğini muhafaza edebilmekti. Asıl zaferi ise, James'in beş şube arasındaki ortaklığın halka açılmasına dair teklifini –ilk kez otuz sene kadar önce ileri sürülmüştü– reddettirmeyi başarması oldu:

> James Amca parayla ilgili hiçbir açıklama yapmadan ortaklığın ifşa edilmesini istiyor çünkü şubenin ortaklarının kim olduğunun sorulması halinde Paris'te birilerine bir şeyler gösterebilmek arzusunda –oysaki biz Londra'da sürekli olarak bizim şubenin diğerleriyle bir alakası olmadığını söylediğimizden, birilerinin görebileceği evrakı bulundurmaktan imtina ediyoruz. Mali durumla alakalı bir evrak düzenlenirse halkın kolayca bundan haberi olabilir ki o yüzden yapılmaması gerekir. Bunu söylediğimde hepsi hemen kabul etti.

Lionel sayesinde beş şube arasındaki ilişkinin tabiatı, avukatlar ve ortaklar arasındaki bir sır olarak kalmaya devam etti. Bu derece bir gizlilik Rothschild âdetidir; fakat buradan Lionel'in diğer dört şubeyle fazla sıkı fıkı olmak istemediği manasını çıkarmak da mümkündür.

"Sahip olduğumuza şükürler olsun": Bu, Nathan'ın oğullarının her zamanki tavrıydı. Nat de Anthony de sadece birkaç ay önce aynı cümleyi sarf etmişti: "Sahip olduğumuza şükredip onu muhafaza etmeye çalışmalıyız." 1830'lar ve 1840'lardaki sürtüşmeleri izah etmek adına nesiller arasındaki müteşebbislik zihniyeti farkını öne sürmenin cazibesi büyüktür. New Court'un mali açıdan Nathan'ın dönemine kıyasla daha sakin bir yer olduğu şüphesizdir: Mesela senet kırma ve tahvil piyasası spekülasyonları azalmıştı. Nat kardeşlerine Paris'ten gönderdiği mektupta "Elimizde bolca tahvil tutabilmek için daha az kârla iş yapıyor ve fiyatlar iyice yükselene kadar bekliyoruz" diyerek temkinli ticaret anlayışının örneklerinden birini sunuyordu. Manş Kanalı'nın diğer yakasında sürgünde olduğundan New Court ile rue Laffitte arasındaki farklılıkların vasfının millî olduğunu düşünmeye meyletmişti. 1846'da Paris'e giden kardeşi "Ne kadar çok

yer görürsem New Court gibi bir yer olmadığına o derece ikna oluyorum" dedi. "Biz onları desteklemeseydik, beş para etmez Fransız hisselerinin hali ne olurdu? Bence değerimizi takdir edip kendimizi diğerleri gibi büyük görmemiz gerekir." Fakat Nathan'ın böyle bir şey söyleyeceğini hayal etmek zordur. Lionel ile amcası James arasında sadece 16 senelik yaş farkı olsa da, ticarete yaklaşımları çok farklıydı. James ve kardeşleri Frankfurt gettosunun mahsulü pervasızlık ve endişe yüklü bir güdüyle hareket ediyordu. 1845'te James yeğenlerine gönderdiği az çok kasvetli bir mektupta "Ne zaman size diğer insanların olup biteni daha iyi takip edip daha çok iş yaptığını yazsak hemen bizim sizinle kavga etmek için fırsat kolladığımızı zannediyorsunuz" dedi. "Oysaki sevgili yeğenlerim, öyle bir şey aklımın ucundan dahi geçmiyor ve diğerlerinin sizi iş anlaşmalarından dışladığını öğrendiğim zaman yüreğim burkuluyor. Duvardaki taşlar bile bizi kıskanıp bize düşmanlık ediyor." Rekabetin her türlüsünü tehdit olarak görme temayülü sonraki neslin miras olarak devraldığı bir şey değildi.

Bu tür farklılıklar olmasaydı dahi başarının kaçınılmaz bedeli olarak beş şube arasında sürtüşmelerin artması muhtemeldi. 1830'ların ortalarına gelindiğinde beş Rothschild şubesinden her biri bulundukları ülkenin kamu ekonomisinin ayrılmaz bir parçası haline gelmişti. 1830-33 ihtilal krizleri akabinde büyük devletlerin daha ihtiyatlı hareket etmeye başladıkları doğrudur. Batı Hint Adaları'ndaki köle sahiplerinin zararlarını tazmin etme maksadıyla 1835'te alınan kredi haricinde Britanya, Fransa ve Avusturya 1839-41'e kadar büyük kredi çekmedi. Her şeye rağmen 1830'ların başındaki devrim tehdidi üç ana Rothschild şubesi ile bulundukları ülke arasındaki bağı pekiştirdi. Lionel ve kardeşleri artık bir ölçüde kendilerini İngiltere'nin parçası olarak görmeye başlamıştı. Metternich ile olan artan yakınlığından etkilenen Salomon da gittikçe Avusturya İmparatorluğu'nun menfaatlerini daha fazla gözetmeye başladı. James bile, Louis Philippe'in kabinesinden nefret ediyor olsa da, millî öncelikleri tümüyle göz ardı edemiyordu. Eğer Avrupa'da barış hüküm sürecek olsaydı bu tür millî özdeşleştirmelerin fazla bir ehemmiyeti olmazdı. Fakat düvel-imuazzamanın millî menfaatleri çatıştıkça, ki düzenli aralıklarla çatışırdı, Rothschildlerin tarafsız kalabilmesi gittikçe zorlaşmaya başladı.

Büyük devletlerin sermaye ihtiyaçlarının azalmasına Rothschildlerin tabii tepkisi başka işler aramak oldu. Fakat dünya üzerinde Avrupa devletlerinin ilgilenmediği bir yer bulmak çok zor olup hiçbir bölgede de menfaatlerinin tam olarak örtüştüğü vaki değildi. Dört bölgede –İberya, Amerika, Alçak Ülkeler [Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'u kapsayan alçak coğrafi bölge] ve Yakın Doğu –asıl mesele, "yerel" hükümetlerin millî menfaatleriyle çatışıyor olsa dahi, Rothschildlerin müşterek menfaatlerinin lehine bir hareket tarzı belirleyebilmekti. Nathan ipleri elinde tutarken bunu yapmak yeterince zordu; onun vefatından sonraysa imkânsız hale geldi.

III

Amcalar ve Yeğenler

ON İKİ

Aşk ve Borç

Ailesinin arzularına aykırı davranan bir kız kardeşe, kendi istediği biçimde davranmadığın mazeretiyle bugün seni reddettiğini zannettiğin toplum, senin ilkelerine sadık olduğunu gördüğünde sana dostça yaklaşıp çok daha fazla saygı duyacaktır...

–JAMES'TEN NAT'E, 16 TEMMUZ 1839

29 Nisan 1839'da Rothschildlerin başına büyük bir felaket geldi –ya da aileye o tarihte öyle göründü. Nathan'ın gücünün zirvesindeyken beklenmedik biçimde ölmesinin üzerinden üç sene geçmeden ikinci kızı Hannah bir Hristiyan'la evlenmek için Yahudilikten ayrıldı.

Muhterem Henry Fitzroy, servetini "ticarete" borçlu olan bir Alman-Yahudi göçmenin kızı için diğer tüm açılardan mükemmel bir damat adayıydı. Doğru, kendisi Southampton lordunun küçük oğluydu ve bu nedenle unvanını ya da mülkünü miras alması çok zordu; diğer taraftan daha otuz iki yaşında (Magdalen, Oxford ve Trinity, Cambridge'den sonra) Northamptonshire havalisi kumandan vekili ve Lewes mebusu olarak günün birinde önemli bir siyasi makama gelme fırsatı elde etmişti. Fakat Hannah Mayer'in düşündüğü bu değildi. 1838'de bu siyah saçlı, mavi gözlü genç adama âşık olmuştu. Bu yaptığı yüzünden bir daha tam olarak affedilmedi.

Hannah Mayer'in Suçu ve Cezası

On dokuzuncu yüzyıl romanlarında âdet olduğu üzere tüccar sınıfından gelen eşi tasvip etmeyen daima aristokrat aile olurdu. Fitzroy ailesinin de tasvip etmediğini gencin harçlığını kesmesinden anlıyoruz. Fakat onlar bu izdivaca Rothschildler kadar şiddetle karşı çıkmadı. Nitekim bu, Hannah Mayer'in Yahudi olmayan biriyle ilk münasebeti değildi: Bir kaynağa göre babasının ölümünden önce Prens Edmond de Clary ona Paris'te evlenme teklif etmişti. Nathan'ın duymasıyla reddetmesi bir olmuştu; James, Fitzroy ile olan yeni ilişkisini duyduğunda kardeşinden daha anlayışlı değildi:

> Sevgili Lionel, mektubunda kız kardeşin Hannah Mayer'le alakalı anlattığın üzücü hadiseler ve onun aşk ilişkisine dair duyduklarım yüreğimi parçaladı. Buna neden bu derece kahrolduğumu sen de takdir edersin çünkü ailemizin süregelen refahı, itibarı ve haysiyetine bu tür bir karardan daha fazla hiçbir şey zarar veremez. Söylemeye dahi korkuyorum. (Babamız) Muhterem Mayer (Amschel) Rothschild'in dinini, bizim böyle yüce olmamızı mümkün kılan inancı reddetmek.

Yine de James ona ikinci kez engel olabileceklerine de pek ihtimal vermiyordu. Bunun nedeni Nathan'ınki gibi bir otoriteye sahip olmaması değildi; Nathan vasiyetinde kızlarının ancak annesi ve erkek kardeşlerinin rızasıyla evlenebileceğini söylemişti ve bir anlaşmazlık yaşanması durumunda da son sözü kardeşleri söyleyecekti. Asıl sorun bu maddeyi dayatmada kullanılacak mali müeyyidenin yeterli caydırıcılığa sahip olmamasıydı. Hannah Mayer babasının ölümü üzerine 12 bin 500 pound almış olup reşit olunca bir o kadar daha kazanmıştı ve aile bankasında da adına senelik yüzde dört faizle yatırılmış 50 bin pound bulunuyordu. Eğer ailesinin rızasıyla evlenirse drahoma olarak 50 bin pound daha alacaktı; fakat bu para olmadan da idare edebileceği ortadaydı. James yeğenlerine Hannah'nın niyetini amcaları Salomon'a da bildirmelerini tavsiye etse de "Bu mevzuda onun elinden de benimkimden fazla bir şey geleceğinden şüpheliyim" demeyi ihmal etmedi. Yeğenini şahsen vazgeçirmeyi denemek için 20 Şubat'tan önce Londra'ya gitmeyi kabul etti:

> Bu seyahatim başarılı olsa dahi halkın gözünde nasıl bir intiba bırakacağını kestirebilmek mümkün değil. Üstelik Londra ziyaretimizin tek maksadının onun aşk macerasını engellemek olduğunu bildiği halde Hannah Mayer'in iyi niyetli nasihatlerimize kulak vereceğinden de şüpheliyim. Bu kızın bağımsız mizacını nazarıdikkate aldığımızda, bu bahtsız aşk ilişkisini terk etmesi için onu ikna etmek yerine daha da çileden çıkaracağımızdan korkuyorum. Fakat ailemizin selametinden başka bir şey düşünmediğimden, hiçbir şey Londra'ya gitmeme mani olamaz... Diken üzerindeyim.

Fakat baş gösteren bir hastalık James'in İngiltere ziyaretine mani oldu. Onun yerine Hannah Mayer'in –annesinin refakatinde– yanına, nekahet dönemini geçireceği İsviçre'ye gelmesini istedi. Bu "oyalama" teklifi çok geç geldi. James davetini gönderdikten bir gün sonra evlilik Hanover Square'deki St. George'da gerçekleşti. Düğüne sadece kardeşi Nat katılırken, annesi geline sadece kilisenin kapısına kadar refakat etti. Birkaç hafta sonra skandal *The Times*'da yayımlandı.

Bayan Rothschild'in Bay Fitzroy ile evlenebilmesi için Hristiyan olmasının şart koşulduğu sonunda tasdik edildi. Rothschild ailesinin bir mensubunun

atalarının dinini terk ettiğine ilk kez şahit oluyoruz. Bu durum dindarlıkla nam saldıkları memleketlerinde (Frankfurt) çok daha derin bir iz bıraktı. Rivayete göre gelinin amcaları din değişikliğini icap ettiren damat adayından hiçbir şekilde memnun değillermiş.

Memnun değiller demek çok hafif kalırdı. Burnundan soluyan James, Paris'ten gürledi:

> Kabul etmem gerekir ki, Hannah Mayer'le alakalı bu hikâye beni öylesine hasta etti ki elime kalemi alıp bu mevzuda yazacak cesareti bulamadım. Ailemizin itibarını iki paralık edip bize telafisi mümkün olmayacak bir zarar verdi. Sevgili Nat, onun din haricinde her şeyi bulduğunu söylemişsin. Ama bence din her şeydir. Talihimiz ve bereketimiz ona bağlıdır. Bu nedenle onu hafızamızdan sileceğiz ve ben nefes aldığım müddetçe ailemizin hiçbir ferdi onu görmeyecek ya da kabul etmeyecek. En iyi dileklerimizi iletip sanki hiç var olmamış gibi hafızamızdan sileceğiz.

Annesinin hissiyatı da farklı değildi. Oğlu Nat'e "Bu evliliğe dair hissettiğimi pişmanlığın ötesine geçebilecek tek şey, bize bu derece aykırı benzer bir hadisenin tekrarına engel olabilme arzusudur" dedi. Yine de "kendisini kesin olarak benden ayırdığı halde aklımdan çıkmayan, istese yardım etmekten geri kalmayacağım kişi hakkında olup bitenleri her gün öğrenebilsem çok bahtiyar olurdum" demeden edemedi. Hannah Mayer'in yanında duran tek kişi Nat oldu. Temmuzda James'e gönderdiği mektupta "kız kardeşinin Hristiyan bir ülkede bir Hristiyan'la evlenmekten başka bir şey yapmadığını" iddia etti. Buna gelen cevap eski neslin meseleye bakışını gayet güzel yansıttığından, bir bütün olarak burada tekrarlamaya değerdir. Bunu duyan, hiddetini o zaman dek zapt ettiği anlaşılan James açtı ağzını yumdu gözünü. "En başından itibaren... haklı olarak... bu hadisenin... aile birliğini mahvedeceğini tahmin etmiştim... Bu hadise beni öyle hasta etti ki, sağ çıkabileceğimi hiç zannetmiyorum" diye kükredi James:

> Birisinin dinimizi terk etmekten ve on beş yaşından beri aklında başka bir şey olmadığını ilan etmekten daha fena ne yapabileceğini merak ediyorum. Sevgili Nat, hem dostun hem de amcan olarak sana dürüstçe fikrimi söylemek istiyorum... Yüce tanrı bize sıhhat verdiği müddetçe ben de çocuklarım da bir daha Hannah Mayer'in yüzüne bakacak değiliz çünkü bu kararı almamıza neden olan sadece bu olmayıp bir yazmaya başlasam sayfalara sığmaz.

James kısmen aile içerisindeki iktidar hiyerarşisinden ve genç neslin yaşlılara itaat etmesi gerektiğinden dem vuruyordu:

> Bir kız "Ben ailem razı olmasa da evleniyorum" dediğinde çocuklarımıza nasıl bir örnek olur? Din meselesinden bahsetmiyorum bile... Sanki hiçbir şey olmamış gibi bu kızı bağrıma basmamı mı bekliyorsunuz? Çocuklarım ya da çocuklarımın çocukları cezalandırılmayacaklarını bilirlerse neden anne babalarının isteklerine riayet etsinler?

Ama söylediği üzere asıl mesele dindi:

> Ben ve ailenin diğer üyeleri çocuklarımızı daima sevgilerinin sadece aile üyeleriyle sınırlı olması gerektiği şuuruyla yetiştirip birbirlerine olan bağlılıklarının onları aile haricinde biriyle evlenme fikrinden uzak tutmasını ve böylece servetin aile içerisinde kalmasını ümit ettik. Eğer bunun bir cezası olmazsa çocuklarımın benim dediklerime itaat edeceğinin teminatını bana kim verecek? Ya benim kızım evlendikten sonra 'Bir dükle evlenmediğim için çok bedbahtım ama bunu yapacak param var. Üstelik bu kadın dinini inkâr edip ailesinin istememesine rağmen evlendiği halde yine de aile tarafından kabul edildi. Demek ki ben de aynısını yapabilirim' derse ne olacak? Böyle olursa titizlikle tasarlanan projelerden –yani Mayer, Anselm'in kızıyla ve Lionel'in kızı da ailenin diğer bir üyesinin çocuğuyla evlenecek ve böylece büyük servet ve Rothschild isminin itibarı gelecek nesillere aktarılacak– bir şey çıkacağını mı zannediyorsun?

James sonunda evliliğin sosyal yankılarına da değindi (anlaşıldığına göre Nat'in söylediklerine cevap veriyordu):

> Elbette buna mani olmak için bazı adımlar atılabilirdi lakin cemiyet bu tür tedbirlere hoş gözle bakmaz. Öyle olsa da ben tümüyle mutabık değilim... Ailesinin arzularına aykırı davranan bir kız kardeşe, kendi istediği biçimde davranmadığın mazeretiyle bugün seni reddettiğini zannettiğin toplum, senin ilkelerine sadık olduğunu ve boş sözlerden etkilenmediğini gördüğünde sana dostça yaklaşıp çok daha fazla saygı duyacaktır. Dürüst ve sözüne sadık bir adam benzer kişilerin gözünde daima kıymetlidir. Adieu.

İşin aslı James bu duygusal tepkiye bir de feragatname ekledi. "Nat, bunları sadece benim fikirlerim ve hislerim olarak kabul edip sakın seni, anneni ya da sülalenin herhangi bir ferdini yönlendirmeye çalıştığım gibi bir zanna kapılma. Bu çok münasebetsiz olur ve öyle görünmesini istemiyorum. Herkes ne isterse onu yapma hakkına sahiptir." Fakat bu kelimelerin içi boştu. Nat'ten abisi Lionel'e mektubu göstermesini isteyerek "Eminim o da benimle hemfikirdir" diyerek noktaladı. Kardeşinin ölümünden beri James ilk kez şüpheye yer bırakmayacak biçimde ailenin yeni reisi üslubuyla, ailenin diğer mensuplarının da en az kendisi kadar hüsrana uğradığının şuurunda konuşuyordu.

Ertesi güne ait –kriz sırasında Paris'te olan– Anthony'nin mektubu da bu intibaı destekler:

> H(annah) M(ayer'i) reddetmemizi istiyorlar ve bunu neden istediklerini anlamak zor değil. Bir kız ailesi istemediği halde evleniyor, eğer iki hafta sonra onu kabul ederseniz bu, ailenin kalanına nasıl bir emsal teşkil eder diyorlar. Benim kızım kuzeninin yaptığını ve sonra da herkesin onu kabul ettiğini görürse benim istediğim kişiyle evlenmeye razı olur mu diyorlar –hayır, ayrıca o bir Hristiyan'a âşık oldu ki erkek çocukların ne yapacağını da bir Tanrı bilir... Size tavsiyem... Hem kendi hayrınız hem ailenin birliği için H.M.'yi kabul etmeyin.

Nat kız kardeşini müdafaa etmek için son bir teşebbüste daha bulunsa da, amcası ona haddini bildirdi.

James'in verdiği cevabın en çarpıcı bölümü "dini" "akraba evliliği" ile denk görüyor olmasıdır: Eğer kelimeleri bire bir alınırsa "dindeki gurur" Rothschild ailesi içindeki evlilik demekti ve böylece "para aile içerisinde kalacaktı." Bu esasında işlevsel olan uygulamanın ne derece dinle alakalı olduğu merak konusudur. Çünkü James genç Rothschildlerin sadece diğer Yahudilerle evlenmesi gerektiğini iddia etmemektedir; ona göre sadece diğer Rothschildlerle evlenmeleri şarttır. Ailenin tüm mensuplarını bu yolda devam etmeye teşvik ederken Hannah Mayer'in isyan etmesi, "Mayer'in Anselm'in kızıyla ve Lionel'in kızının da ailenin diğer bir mensubunun çocuğuyla evleneceği... titizlikle tasarlanmış projeleri" altüst edecekti. Disraeli'nin *Coningsby*'sinde genç Sidonia'nın "son derece gurur duyduğu ırkının saflığını bir Hristiyan'la evlenerek lekelemesine hiçbir dünyevi şeyin sebep olamayacağı" söylenir. Gerçi bazı Rothschildlerin gözünde bu "dünyevi şeyler" en az ırki ve dinî münhasırlık kadar önemliydi. James mektubunda bunu itiraf etmeye çok yaklaştı: "Sevgili Nat, dindar bir adam kisvesine büründüğümü zannetme ama itiraf etmem gerekir ki dinimle çok gurur duyar ve çocuklarımın da aynısını yapmasını temenni ederim." Bu izahat onun dindarlığına dair bildiklerimizle örtüşmektedir: Nat'in de bildiği üzere, James koyu bir dindar olmaktan çok uzaktı. Kardeşleri gibi o da Yahudi cemaati bünyesindeki vazifelerini yerine getirerek 1843'te (Yahudi) Fakirlere Yardım ve Teşvik Cemiyeti'ni destekleyip 1847'de maarif nazırına "Bordeaux Akademi Heyeti'ne neden hiç Yahudi tayin edilmediğini" sormuştu. Fransa (1830'da orada eşit dinî haklar elde edilmişti) dışındaki Yahudi cemaatlerinin haklarını savunmak için en az diğer Rothschildler kadar şevkle çalışmıştı. Fakat onun dindarlığı kabile temelliydi: Rothschildlere denk Yahudi yok gibi bir şeydi; yine de her Rothschild'in Yahudi olması şarttı.

James'in çağrısına kulak verildi. Hannah Mayer'in evliliğinden sadece aylar sonra Anthony'nin de benzer bir niyeti olduğundan şüphelenildiğinde,

amcası Amschel tepesine çöküp ondan "titizlikle tasarlanan projeye uyup" Montefiore kuzenlerinden biri olan Louisa (bazen Louise de denir) ile evlenmesini istedi. Bu sefer tazyikin işe yaramasının nedeni Anthony'nin kız kardeşinden daha az romantik ya da daha mülayim olması değildi. Kardeşlerine "A. Amcam benden sürekli evlenmemi istiyor" diye şikâyet etti, "S. Amcama mektup yazıp bir Hristiyan'la evlenebilmek için onun ölmesini beklediğimi söylemiş... Ona dedim ki, Henrietta Hala (Montefiore) parayı ayarlarsa ben hazırım. O zaman da bana Louis(a) Joseph ve Nathaniel'le aynı paraya sahip olana kadar bunu yapmamı tavsiye etmeyeceğini söyledi. Ben de pekâlâ dedim ve galiba o da öyle yazdı –çünkü sonra çok daha iyi arkadaşlar olarak kaldık." James'in Anthony'den ziyade Amschel hususunda endişeli olduğu anlaşılmaktadır. Napoli'den yazdığı mektup amcaların evlilik meselesine artık ne derece ehemmiyet verdiğine dair güzel bir örnektir:

> Anthony'nin o kızla evlenmeye niyeti olmadığından kesinlikle eminim. Çok zayıf biri ve öyle bir fikrin bir an için bile kafasına girdiğini zannetmiyorum. Zayıf ve kolayca yönlendirilebilir biri ve sana söz veriyorum bu durumu öyle kolayca geçiştirecek değilim. Paris'e döndüğümde bu meseleyi sonlandırmak için elimden geleni yapacağım. Paris'teyken bu meseleyi onunla hep konuşurdum ama senin de bildiğin üzere, sevgili Amschel, insanlar genelde hazır ve sıcak bir yatakta yatmayı tercih eder. Daha da fenası tüm bu mesele ona çok gülünç geliyor. Fakat eskiden olduğu gibi gençlere ne yapacağını söylemenin mümkün olmadığı açıkça ortada. Kardeşim Salomon da Paris'e geliyor ve Tanrının izniyle bu meseleyi etraflıca konuşacağız... Kardeşimiz Carl'ın oğlu ile olan istişarenin böyle başarıyla sonuçlanmasından ve Tanrının inayetiyle her şeyin yolunda olmasından son derece memnunum.

Bu son cümle Mayer Carl'ı Hannah Mayer'in küçük kız kardeşi Louise ile evlendirmeye yönelik paralel projeye dair bir göndermeydi. Zaman içerisinde James'in itimadının yersiz olmadığı ortaya çıktı. Kasım 1839'da "Sevgili Anthony, âşık olduğunuzu görmekten ziyadesiyle memnunum" yazdı; birkaç gün sonra Louisa Montefiore ile nişanlandığı duyuruldu; şubata gelindiğinde evlenip diğerlerine nispet olarak kullanılacak samimi tebriklerin odak noktası olmuşlardı. Üç sene sonra –planlandığı üzere– Mayer Carl, Londra'da kuzeni Louise ile evlendi. Aynı senenin ağustos ayında Nat, kuzeni ve James'in kızı Charlotte ile evlendi. Bu son ve coşku dolu etkinlik ile 1836 ve 1839'daki içler acısı düğünler arasındaki tezat bundan büyük olamazdı:

> Merasim bu maksatla bahçeye inşa edilmiş (Ferrières'deki) küçük bir mabette yapıldı, yol gül yapraklarıyla örtülmüştü. Merasimden sonra bazıları Paris'e dönse de çoğu kalmaya devam edip iskambil ya da bilardo

> oynadı ya da bahçede dolaştı... Billy ile ben bir şişe şampanya içtik. Yedide, çok güzel düzenlenmiş limonlukta akşam yemeği yedik. Bolca şerefe kadeh kaldırıp sarhoş olduk. Amcan James güzel bir konuşma yapıp kralın sağlığına kadeh kaldırdı.

Böylece 1870'lere kadar devam edecek bir gelenek kurulmuş –daha doğrusu canlandırılmış– oldu.

Bu tür görücü usulü akraba evliliklerinin ne derece mutlu sürdüğü bir tartışma konusudur. James'in Betty ile evliliği pek çok muasırı tarafından güzelle çirkinin eşleşmesi olarak görüldü: 1843'te İngiliz diplomat Lord William Russell "kadın güzel, adam kaba" diyerek durumu özetledi; diğerleri de Betty'nin adabımuaşereti ve kültür seviyesinden fazlasıyla etkilendi. (Heinrich Heine, James'in zekâsını asla hafife almasa da çifti bu gözle görmüştü; üstelik Balzac'ın Nucingen ve karısını tasvir edişinden çok da farklı değildi –gerçi Madam Nucingen'in tabiatındaki katılığı da hiçbir zaman hafife almadı.) Yine de Betty'nin mektupları kocasına samimi ve derin bir muhabbet beslediğini gösterdiği gibi evliliklerinde bir sorun olduğuna dair de bir delil mevcut değildir.

1836 senesinde evlenen Londra'daki Lionel ile kuzeni Charlotte da dışarıdan bakanların gözünde pek münasip bir çift değildi. Adam, babasının şirketine ve Yahudi eşitliği davasına sadık, çalışkan ve vazifeşinas biri olsa da, şahsi ilişkilerinde tutkulu olmadığı gibi kültürel zevkleri de pek tekâmül etmemişti. Disraeli, Sidonia'dan bahsederken "derin hislere açık olsa da bireylere değildi" derken belki de hakiki Lionel'den bahsediyordu. Kadın ise pek güzel olmasa da neslinin kafası en çok çalışan Rothschildlerinden biriydi. Uzun mektupları ve günlüklerindeki –çok bunaldığının alameti olan– iğneleyici ve hatta kötü niyetli üsluba bakıp da onun "Baroness de Rothschild" olarak kendini eş, anne, ev sahibesi ve hayırsever rollerine vakfettiğine inanmak zordur. Nadir parlamalarından birinde kocasına yazdığı mektupta "Senin karın olduğumdan beri" dedi, "hep başkalarının istediklerini yapmaya mecbur kalıp hiçbir zaman kendi istediğimi yapamadım. Tek tesellim cennette bunların karşılığını alacak olmamdır." Disraeli, *Endymion*'da Neuchateller arasındaki kurgusal ilişkide bu duruma dair bazı ipuçları verir:

> Adrian çok gençken babasının seçtiği bir kızla evlendi. İyi bir seçim yapılmışa benziyordu. Kız mümtaz bir bankacının kızıydı ve, o kadar mühim olmasa da, büyük kısmını çeyiz almıştı. Son derece kültürlü, maharetli bir kızdı... Yine de Bayan Neuchatel durumundan hoşnut değildi; kocasının vasıflarını takdir edip ona hürmetle ve muhabbetle yaklaştı ancak bu ne onu ne de kendini bahtiyar etmeye yetti. Bu sebeple... Bayan Neuchatel paradan sadece soğumakla kalmayıp tüm kalbiyle nefret etti...

> Bir bakıma Adrian ile karısı arasındaki birliktelik çok talihsizdi... Adrian kendini büyük işlere vakfetmiş soğukkanlı ve irade sahibi bir adamken, karısının fazlasıyla zarif hayalleri onun hayatının seyrinde en ufak bir etkiye dahi sahip olamadı.

Akraba evliliğinin neden olduğu şahsi bedbahtlıklar her ne olursa olsun –ki bunları tahmin etmeye çalışmaktan fazlası elimizden gelmez– hissedilen ya da hissedilecek olan tüm alaka zaten yaşlı neslin teşvik etmeye çalıştığı kabile müşterek kimliğinin mahsulüydü. Hiçbir şey bunu ailenin geri kalanının, bilhassa da Charlotte'un Hannah Mayer'e yönelik cezalandırıcı davranış tarzı kadar güzel gösteremez.

Hannah Mayer tümden reddedilmedi. 1848'e gelindiğinde, hatta daha önce, kocasının büyük kardeşiyle arası, onun çocuklarına hediye vermesine ve Arthur ile Blanche'ın onu Garboldisham'daki evlerine davet etmelerine yetecek kadar iyiydi. Dahası 1849'da Betty oğluna, Fitzroylar Paris'i ziyaret ettiğinde "HM'yi evine davet ederek onunla barıştığını" söyledi. Fakat aile bünyesinde Hannah Mayer'e daima Victoria döneminde "hafif kadınlara" bakıldığı biçimde bakıldı ve tıpkı Victoria dönemindekiler gibi, kız kardeşi Louise ile kuzeni ve görümcesi Charlotte onun başına gelen her talihsizliği ilahi bir ceza olarak tabir etme fırsatını kaçırmadı. 1852'de kocasının Lord Aberdeen tarafından donanma sekreterliğine seçilmemesi yüzünden Hannah Mayer'in "hiddetlenmesinden" memnun oldular. Fitzroy ailesinin oğlu Arthur altı sene sonra (midilliden düşerek) öldüğünde yeğeni Constance –o tarihte daha on beş yaşındaydı– bile "zavallı Hannah Mayer halasının başına bunların atalarının dinini terk edip ailesinin rızasını gözetmeden evlenmesi yüzünden geldiğini" düşünmeden edemedi. "Annesinin onun yüzünden çektiği kederin mislini şimdi o çekiyor." Ertesi sene Henry Fitzroy'un ölümü bu gidişata son noktayı koydu. Artık tek gereken, bu dul ile kızı Blanche'ın layık oldukları sefil akıbete kavuşmasıydı. O da uzun sürmedi –ya da en küçük oğlu Leopold'a gönderdiği mektuplar Fitzroyların gerileyişi ve çöküşünden duyduğu sevinci ve rahatlamayı gösteren Charlotte de Rothschild'e göre öyle oldu.

Şubat 1864'ten itibaren Hannah Mayer ağır hasta oldu: Charlotte "sırtında deve hörgücünü andıran kocaman bir şişin çıktığını" söyledi. "Berbat görünüyor –yüzü beyaz ve çökük olup çektiği ıstırabın alameti olan derin çizgilerle dolu. Onu böyle azap içerisinde görmek insanın yüreğini sızlatıyor. Sırtındaki şiş çok büyük ve sıcak. Yine de, acıyla titrerken partilerden başka hiçbir şeyden bahsetmiyor... Sürekli aklına evlilik geliyor." Demek ki Hannah Mayer'in aklında kızına münasip bir kısmet bulmaktan başka bir şey yoktu. Rothschild akrabalarının da gözünden kaçmadığı üzere münasip "kısmetlerin" tümü Hristiyan'dı; üstelik onun hayalindeki kısmetlerle –Loughborough,

Sefton ve Coventry lordlarını "istemese de" Blandford markizini kabul edilebilir görmüştü– gerçek adaylar arasında büyük fark vardı. Blanche güzel ve sanata meyilli olabilirdi, fakat Rothschild akrabalarıyla bağı kopmuştu ve Fitzroy hiyerarşisinde de alt sırada olduğundan çok da cazip bir gelin değildi.

Sonunda beklediği kısmet, ressam ve mimar olan Sör Coutts Lindsay oldu. Lindsay, gelinin iki kat yaşında, zengin ama Bohem biri olup senelik geliri on bin olan bir İskoç mülkünün sahibi ve Leydi Virginia Somers'ın şüphe uyandırıcı derecede yakın dostu olup etrafı metresler ve piçlerden geçilmiyordu. Charlotte hem akıl vermek hem de merak ettiği için defalarca yaptığı gibi görümcesinin Upper Grosvernor Square'deki evine –görünüşte onu tebrik etmek için– gitti:

> Çok hastaydı ve birbiriyle çelişen hisler içerisindeydi: ağlıyor, çığlık atar gibi hıçkırıyordu. Hali o derece içler acısıydı ki, tebrikler demeye dilim varmadı. Evlilik, *ceci entre nous*, onu memnun etmemişti çünkü damat kırk yaşında olup saçları beyazlamıştı. Belki biraz daha hırslı olsaydı, o zaman kızı için unvanı büyük olan bir asil seçerdi.

Takdiri ilahi neticesinde Blanche, Hannah Mayer'in yirmi beş sene önce yaptığını yaparak annesinin rızasını umursamadan eş olarak sevdiği bir adamı seçmişti. Annesi her ne kadar durumu güzel göstermek için elinden geleni yapsa da –Sör Coutts'un "tanıştığı en muhteşem insan" olduğunda ısrar etti– Charlotte damadı tarif ederken lafını esirgemedi (köylü, basit, nişanlısına verdiği hediyeler feci vs.).

Üstelik bu Hannah Mayer'in müstahak olduğu "cezaların" sonuncusu da değildi. Blanche nişanlandığı andan itibaren hasta annesiyle arasına mesafe koyarak Rothschildlerle olan bağını tümüyle kesti. Charlotte'a göre –bir yandan görümcesinin haline çok acırken diğer yandan da yeni "Leydi Lindsay'e" sinir olmaya başlamıştı– kız, annesinin hasta yatağının yakınına gitmemek için elinden geleni yapıyordu. O (duruma göre) "merhametsiz", "kalpsiz gelin", "vicdansız yılan", "çok taklitçi ve salya sümük", "buz küpü", "korkunç bir sahtekâr ve kalpsiz bir riyakar", "vicdansız akıl almaz kadın", "acayip kız" ve "korkunç Blanche'tı." Bu derece yerden yere vurulmasının nedeni ise, "kendisini Leydi Lindsay olmaya kaptırıp ölüm döşeğindeki annesinin halini umursamamasıydı." Charlotte onu ziyaret ettiğinde "kendisi ölmek üzere olan annesiyle ilgilenirken o kalpsiz canavarın, sanki annesi sadece üşütmüş gibi kıkırdayıp sırıtarak güldüğüne" şahit oldu.

Kasım ortasına gelindiğinde akıbet belli olmuştu. Oğluna "Zavallı H. M. halamın evliliği de dulluğu da ardı arkası kesilmeyen elem ve kederler zinciri haline geldi" dedi. "Onun bu halini görünce daha fazla yaşamasını temenni etmek insanın içinden gelmiyor. Blanche'a gelince –hiç kimsenin ona acımaya

zahmet etmesine gerek yok. O ya bir canavar ya da bir muamma. Mizacının bu olduğunu kabul etmek yerine ona bir muamma gözüyle bakmak hiç de kolay değil." Ertesi gün "ıstırap içerisinde geçen bir hayattan sonra böyle ölüm döşeğinde bir başına olduğunu düşününce yüreğim sızlıyor" diye ekledi. "Blanche bu akşam beşte geldi, beş dakika durduktan sonra gitti. Bu yaptığı kalpsiz davranıştan kimseye bahsetme çünkü hem ailemiz için kara bir lekedir hem de ondan daimi vefa bekleyen aileyi sarsar." Böyle devam etti. "Hastanın onun muhteşem varlığına günde beş altı dakikadan daha fazla tahammül edememesini mazeret göstererek akşam beşten, yani Sör C. Lindsay'in stüdyosunun perdeleri kapandığından resme ara vermek zorunda kalmasından önce kesinlikle gelmez; sonra da talihsiz annesi hastalık ve ölümle cebelleşirken elinde bir romanla gelir."

Hannah Mayer 1 Aralık 1864 gecesi vefat etti. Charlotte'un itinayla seçtiği kelimelerle ifade ettiği üzere, "uzun süren bir şehadetti"; gerçekten de son haftalarında bazen "İtalyan resim galerisi ve kiliselerinde görüp hayran oldukları şehitlere benziyordu." Fakat Charlotte, amcası James gibi, Hannah Mayer'in akıbetini sadece dinî sebeplere bağlamadı; görümcesinin hesabındaki yedi bin poundu çekmemesi ve bu yüzden de paranın Lindsay ailesine kalması onu sinir etti. Hannah Mayer'in yapmış olduğu ilk hatadan çeyrek asır sonra dahi Rothschild parasının başkalarının eline geçmesi fikrine tahammül edemiyorlardı. Mezarda ve sonrasında dahi bedel ödemeye devam etti çünkü Charlotte, onun kızı Blanche Lindsay'in annesinin cenazesine katılmama densizliğini ("onu hiç tanımayan ve ondan tek kelime etmeden sadece demiryollarından, atlardan vs. bahseden Grafton Dükü Lord Charles Fitzroy ve Lord Southhampton'ın dahi katılmasına rağmen") ve Rothschild büyükanne ve büyükbabalarından kendisine miras kalan portreleri satmaya teşebbüs cüretini ("büyükanne ve büyükbabasını satması akıl alır gibi değil") kaydetmeyi ihmal etmedi. Her şey –pespaye Raphaelite öncesi elbisesi, büyüyen göbeği, bozulan gözleri– annesinin işlemiş olduğu ilk günahın neticesi olarak telakki edildi. Lindsay'in huy edindiği sadakatsizliği neticesinde evliliği de kayalara bindirince, Anselm'in oğlu Ferdinand "uzun vadede evliliğini mahvettiğinden dolayı pişman olacağını" öngörmeden edemedi. 1882 gibi geç bir tarihte bile Hannah Mayer'in işlediği suç, cezasını bulmuş olsa da hâlâ affedilmemişti.

Şehir ile Taşra

On dokuzuncu asırdaki Rothschildlerin akrabalık hislerini hiçbir şey bize Hannah Mayer'e reva gördükleri muamele kadar güzel anlatamaz. İşin ilginci, ona yapılan bu eziyetler ailenin sosyal ve kültürel asimilasyon sürecinin hızlandığı bir döneme denk gelmişti. Sadece bir Hristiyan'la evlenmekle kalmayıp kendisi de Hristiyan olunca, Rothschildlerle Avrupa sosyal seçkinleri arasında

kalmış olan son birkaç engelden birini, belki de Rothschildlerin muhafaza etmeye kararlı olduğu tek engeli aşmış oldu.

1846-47'de *Punch*'ta yayımlanan "Züppeler Kitabı" isimli hicvinde Thackeray, "Paris, Napoli ve Frankfort gibi yerlerdeki Scharlachschild ailesi"ni "tüm dünyayı kendi çevrelerine dâhil eden, krallar gibi etkinlikler düzenleyen ve ziyafetlerinde fakirler de dâhil olmak üzere herkesi ağırlayan 'Bankacı Züppelerin' timsali" olarak takdim eder. Gerçi bu söyledikleri hakikatten çok da farklı değildi. Nathan'ın ölümünü takip eden on senede Rothschildler James'in öncülüğünde sosyal ve kültürel hadiselere gittikçe daha fazla zaman ve enerji harcamaya başladı. Öncelikle hem şehir hem de taşradaki meskenlerinin sayısı ve azameti arttı. 1836'da James, mimar, tasarımcı ve tiyatro yapımcısı Charles-Edmond Duponchel'den rue Laffitte Oteli'ni tadil ve dekore etmesini isterken paranın mevzubahis olmadığını söyledi. Bunun neticesi de en modern imkânlarla aşırı tarihselci dekorların birleşimi olan mükemmel bir milyoner sarayı oldu. Duponchel'in daha şaşaalı dokunuşları arasında Joseph-Nicolas Robert-Fleury'nin Rönesans tablolarıyla bezenen (İspanya'daki Şarlken, vaaz veren Luther ve avlanan VIII. Henry de dâhildi) ve Rothschild hanedan armasının Medicilerinkileriyle birlikte yer aldığı ahşap kaplama bir salon yer alıyordu. (François-Édouard Picot'nun yaptığı duvar resminin yer aldığı bir de bilardo salonu mevcuttu.) Fakat bu tarihselcilik konforun her türlüsünü de ihtiva ediyordu. Zemin salonları ve yemek salonunun merkezî ısıtması mahzenin üzerindeki dört tuğla ocak tarafından sağlanıyordu ve üst kata yerleştirilen su depoları sayesinde tüm katlarda akan su vardı. Mahzendeki atıkları depolamakta kullanılan dört kapılı depoya ek olarak ellerinde sahte meşaleler tutan bıyıklı heykeller vasıtasıyla da gaz aydınlatması sağlanıyordu. Salomon'un bitişikteki evi ve James'in 1838'de daha revaçta olan 8. Arrondisstement'daki rue Saint-Florentin'da satın aldığı yeni otel Talleyrand da benzer bir tadilata maruz kaldı.

Neticesi tahmin edileceği üzere çarpıcı oldu. 1836'da, James'in yeniden dekore ettirdiği rue Laffitte meskenini sergilemek için düzenlediği tiyatro sonrası bir balonun akabinde, Heine "paranın mutlak hâkimiyetinin Versay'ı" olarak adlandırdığı yapıyı hayranlıkla tarif etti:

> Burada on altıncı asır ruhunun üretebileceğiyle on dokuzuncu asır parasının satın alabileceği her şey bir araya gelmiş; burası görsel sanatların dâhilerinin Rothschild dehasıyla rekabet ettiği yerdir. Saray ve süslemelerinin hazırlanması iki sene sürmüş olup masrafının muazzam olduğu söylendi. M. de Rothschild kendisine sorulduğunda sadece tebessüm ediyor... Fakat sadece masrafına değil her şeyin işlenişindeki maharete de hayran olmamak elde değil.

Paris gazetesi *Bon Ton* daha da etkilenmişti: İki bitişik ev "bin bir gece masallarından fırlamışa benziyor. Bu derece bir lüks haliyle Napoli, Paris ve Londra borsalarını ellerinde tutmayanlara muhteşem görünüyor." Vicomte de Launay hayranlıkla "şömine rafları altın işlemeli kadifeyle örtülü" diye tarif etti. "Sandalye kollarının üzerinde dantel örtüler var; duvarlar muhteşem, işlemeli, sırmalı, pullu ve tek başına dik durabilecek ve yıkılacak olsalar duvarları bile tutabilecek kadar kalın ve sağlam kumaşlarla örtülü. Perdelerin güzelliği anlatmakla bitmez; iki üç kat olup her yerdeler... Mobilyaların tümü yaldızlı; duvarlar da öyle." Heine ile aynı baloya iştirak eden Avusturyalı diplomat Apponyi o kadar etkilenmemişti: Rönesans tarzı döşemelerin "Paris'teki bir otele göre olmayıp aynılarını bir şatoda görmeyi tercih edeceğini" söyledi. Fakat o dahi "daha iyi bir taklit görmenin imkânsız olduğunu" itiraf etmeye mecbur kaldı:

> Altın kaideler üzerinde duran, en mahir ressamların elinden çıkmış tablolar, büyük bir hünerle oyulmuş şömineler. Altın kaplama tunç olan sandalyelerin sırtlarında elinde Rothschild ailesinin emayeden armalarını tutan figürler var. Halılar, şamdanlar, avizeler, püsküllerli altın ve gümüşle bezeli perdeler –kısacası her şeyin tarzı aynı; gök mavisi kaideler üzerinde duran oymalı ve mineli saatler, mücevher ve inci kakmalı altın vazolar. Velhasıl hayal gücünün sınırlarını aşan bir debdebe.

Bu ileride *le style Rothschild* olarak bilinecekti –ileride bir münekkidin tabiriyle "kendinden öncekilerin en zengin unsurlarını bir araya getiren... Altın pervazlar, Şam kumaşından duvar örtüleri, Cenova kadifesinden püsküllü perdeler, mermer ve parke... Gaz ocakları haricinde içinde yeni hiçbir şey yok."

Yirminci asırda yaşayan birine gaz ışığıyla aydınlatılan bu derece yaldız bunaltıcı gelecek olsa da, o tarihte bu çok modaydı. Dino Düşesi, Salomon'un "mabedini" gördükten sonra "gelininin (metinden aynen) evinden her yönüyle daha makbul" olduğunu söyledi "çünkü ebatları daha yüksek ve geniş; lüksü tarif edilir gibi olmasa da estetik ve saf Rönesans olup diğer tarzlarla karışmamış... Ana salondaki sandalyeler ahşap yerine yaldızlı tunçtan yapılmış olup her biri bin franga mal olmuş." Genç Disraeli de hemfikirdi. 1843'te Paris'ten kız kardeşine gönderdiği mektupta "Baron Salomon de Rothschild'in –dekorasyonu Münih'teki tüm sarayları gölgede bırakan bir otelde– düzenlediği ve Thuilleries'inkilerden (metinden aynen) daha fazla uşak ve daha güzel hizmetçilerin katıldığı –ananasların böğürtlen kadar çok olduğu– balo hepsini geride bıraktı. Bu emsalsiz sarayın estetiği dekorlarının ihtişamıyla zenginliğine denktir" dedi. İleride *Coningsby*'de Sidonia'nın Paris'teki meskenini tarif etmeden geçmedi:

Öyle bir tadilata tabi tutuldu ki, asıl dekorundan geriye hiçbir şey kalmadı... Geniş avlusundan aynı zamanda limonluk ve heykel galerisi de olan büyük salona mermer bir merdivenle çıkılır. Uzak ama yumuşak ve loş, etrafındaki şekillerle ve civarı saran egzotik kokularla ahenk içerisinde olan bir ışıkla aydınlatılır. Bu salondan bir koridorla üslubu tümüyle farklı bir iç salona geçilir: fantastik, yaldızlı, rengârenk; acayip ve göz kamaştırıcı nesnelerle dolu.

Çatı Arap binalarında hâkim olan oyma ve yaldızlı petek şeklinde; duvarlarda zengin ve canlı desenleri olan deriler asılı; zemin mozaik; insan ebadında, yüzlerinde vahşi ifadeler olan ve uzattıkları ellerinde insanın gözlerini kamaştıracak derecede parlayan meşaleler tutan zenci heykelleri var.

Bu iç salondan beyaz mermerden iki merdivenle odaların bulunduğu yere çıkılıyor.

Etkileyici, ferah ve çok sayıda olan bu odalar Münih'in en gözde sanatçıları tarafından çinilerle bezenmiş. Birbirinden sadece sütunlarla ayrılan üç ana oda perdeler haricinde kıymetli duvar halılarıyla süslü. Her odanın dekoru amacına münasip şekilde yapılmış. Balo salonunun duvarlarında Sicilya arazisinde ya da Ege kıyılarında dolaşan periler ve kahramanlar var. Tavandan güzel melekler ziyaretçilerin üzerine çelenkler atıyor... Büyük salonda bolca puf ve rahat sandalye var...

James, Paris dışındaki Ferrières'de bulunan şatosuna da bolca para harcayıp onu sanat şaheseri bir kasır haline getirdi. Burada İngiliz teması hâkimdi. Mimar Joseph Antoine Froelicher burada Tudor taklidi bir çamaşırhane inşa etti ve James malikâne kâhyasını ilham alması için İngiltere'ye gönderdikten sonra model bir çiftlik yaptırdı. Daha sonra İngiliz tarzı mandıra, tuğla fırın ve malikâneye gereken su borularını yapabilmek için İngiliz yapımı tezgâhlar ekledi. Ayrıca at ahırı, binicilik okulu ve binicilik pisti, portakal bahçesi ve Placide Massey tarafından yapılan yeni bir bahçe de vardı. Baldızı Hannah 1842'de Ferrières'i ziyaret ettiğinde orayı "fazlasıyla heybetli" buldu. İki sene sonra oraya kalmaya gelen Apponyi, Prenses Lieven gibi asilzade misafirler yine o derece etkilenmediler. Apponyi'ye göre –bir miktar asilzade bakış açısı çelişkisiyle birlikte–prenses, James ve Betty'nin "türünün tipik bir örneği, pitoresk ve çok müsait olan" bahçeye yaptırdığı "çamaşırhaneden çok etkilenmişti." Fakat kendisine odası gösterildiğinde –kendinden önce merhum duc d'Orléans da orada kalmıştı– prenses yatağın "sert ve rutubetli" olduğundan şikâyet edince, yatağı "değiştirip, kurutup, dövüp, yerleştirip sonra da değiştirmek" zorunda kaldılar. Apponyi, James'in yaptırdığı at ahırıyla "XIII. Louis tarzında yapılmış harika ve abartılı bir yapı; şatoyu bile gölgede bıraktığından belki biraz fazla güzel bir yer" diye dalga geçti. Müşkülpesent

diplomat havuzda da bir kusur bularak "eve çok yakın olduğunu" ve bahçesi ya da çiçekliğinin olmadığını söyledi. "Park ile bahçe ayrı değil, o yüzden bir hayvan şatonun avlusuna girebilir" diyerek oraya da burun kıvırdı. Yine de misafirlerin bu en burnu büyüğü bile iç döşemelerde "hiçbir eksiğin olmadığını" kabul etmek zorunda kaldı:

> Her şey estetik ve muhteşem. Çok güzel resimler ve her türden güzellikler, zırhlar, heykeller, gümüş, altın ya da fildişi kakmalı ve inci ve mücevherlerle bezenmiş ibrikler, tunç, demir ve gümüş ve vernikli raflar, mücevherlerle süslü her şekil vazolar, fildişi ve gümüş kakmalı antika dolaplar ve Floransa mozaikleri var. Misafir odalarının eşyaları çok rahat, aşırıya kaçılmamış, çok güzel halıları, kanepeleri, koltukları, aynaları, mükemmel yatakları, bolca havlusu bulunan lavaboları mevcut...

Misafirler, Rothschildlerin Boulogne ve Suresnes'deki diğer şatolarında bulunan bahçeleri de görmeye götürüldü. İlkinin bahçeleri sürekli büyütülmüş, yemek salonu yaz akşam yemekleri için limonlukla birleştirilmişti. James ayrıca inekler, tavuklar ve egzotik koyun türleri için bir çiftlik yaptırdı. Orada çok az zaman geçirmesine rağmen Suresnes'e asıl para harcayan Salomon oldu. Şato genişletilip yeniden dekore edilerek yanlarına zarif cam galeriler eklendi. Genç kardeşi gibi Salomon da çiftlik ve mandıra yaptırıp çeşit çeşit yabani kuş besledi; fakat onun gerçek aşkı hayatı boyunca sürekli genişletip ileride seralar ve sulama sistemleri eklediği bahçeydi. 1843'te Suresnes'i ziyaret eden Lord William Russell "tabiat paraya teslim olup yaz meyve ve çiçeklerini ilkbaharda üretmeye başlamış" dedi. İki sene sonra James'in, muhtemelen Salomon'a hediye olarak, Melun'dan Suresnes'e "çok sayıda yetişkin porsuk ağacını naklettirdiği" söylendi. *The Times* "her bir ağacı çekmek için 11 at gerekiyordu. XIV. Louis'nin Versay'ın bahçesine diktirdiklerinin aynısıydılar" diyerek haber yaptı. Bu benzerliğin Heine de farkında olup o ve diğerleri ileride buna sıkça vurgu yapacaktı.

İngiltere Rothschildleri hem taşra hem de şehirdeki meskenlerine Burbon seviyesinde olmasa da yatırım yaptı. Disraeli 1843'te Nathan'ın dul eşi Hannah'nın Gunnersbury'de tertip ettiği bir ziyafete iştirak ettiğinde, "Gördüğüm en güzel park ve bir İtalyan prensine yaraşacak ama estetik anlayışı ve ihtişamıyla ancak geçmişteki bir Fransız sermayedarının yarışabileceği muhteşem bahçesi, mabetleri ve ışıklı yolları olan bir villa" diyerek hayranlığını dile getirdi. *Tancred*'deki (1847) Sidonia'nın kasrının içi kısmen Gunnersbury örnek olarak döşenmişse, ki öyle görünmektedir, o zaman Fransa Rothschildlerinin meskenleriyle uymayan tarafları olmadığı söylenebilir.

> Tancred mermer giriş salonundan geçip yarı salon yarı kütüphane olan dairesine girdi; çok fazla olmayan ciltli kitaplar duvardaki, dairenin ihtişamını azaltmayacak bir seviyede süslenmiş gömme raflara diziliydi. Duvarlar süslü ve kemerli tavana kadar çinilerle bezeli. Çiçeklerle dolu balkona ve gölgeli parka bakan büyük pencereler eflatun kadife perdelerle örtülü; hem rengi hem de tasarımı odanın kalanıyla ahenk içerisinde olan bir Axminster halı; konforlu koltuklar; üzerinde bir zaman bir papaya ait olan oyma gümüş bir çan bulunan fildişi kakmalı büyük bir masa; altın vazosu mürekkep hokkası olarak kullanılan bir peri; kâğıt kesici olarak kullanılan kamalar ve yeni gelmiş Fransızca kitaplar; kısa süre önce bir Mısır mezarından çıkmış güzel vazolar ve bakırtaşından üç ayak üzerinde duran bir kuzine; bir devlet adamının portresi, bir imparatorun büstü ve odayı daha ilginç ve konforlu gösteren gür bir ateş...

Eğer bu, Rönesans taklidi beş yıldızlı Paris ihtişamından daha nezih görünüyorsa, zaten öyle olması istendiği içindi. İngilizlere göre rue Laffitte otelleri çok abartılıydı. Louise babasına 1830'da (Salomon'un yeni satın aldığı 17 numaralı evi ziyaretinin ardından) "Bittiğinde muazzam olacak, o kadar büyük ki üç aileyi bile içinde barındırabilir" dedi. Lionel de evlenmeden hemen önce Paris'te benzer bir ev satın aldığında aynı çelişkiyi yaşadı: Müstakbel zevcesine zemin katın "saraylarataş çıkardığını" söyledi. "Paris'te ister bankacı ister prens olsun zengin olan herkes aynısını yapabilir ama başka yerlerde böylesi gülünç görünür. Günlük hayatın geçtiği birinci kat da benzer derecede şaşaalı, o kadar çok altın var ki ilk birkaç gün insanın başı dönüyor." İki sene sonra Nat, Lionel'e "Evlerin muhteşem olduğunu sen de biliyorsun" yazdı, "Betty'nin (Halası) odaları güzel ama biraz fazla güzel."

İngiltere ve Fransa'daki taşra meskenleri arasında da fark vardı. James hayatının büyük bölümünü Paris'e yakın geçirmeye mecbur kalmıştı: ne Ferrières ne de Boulogne şehre çok uzaktı. İngiliz yeğenleri ise, tam tersine, babalarının ölümünden sonraki beş sene içerisinde yarı banliyö olan Gunnersbury'den ziyade taşranın sakinleri haline gelmişti. Hâlâ bazı sosyal etkinlikleri ifa edebilmek için yeterliydi, ailenin de hoşuna gidiyordu: Hannah kocasından miras kalan 76 dönüme 33 dönüm daha eklerken, Lionel 1840 ila 1873 arasında araziyi 620 dönüme çıkardı. Fakat Disraeli'nin kurgusal muadili Hainault Meskeni (*Endymion*'da) hakkında dediği gibi "modaya uygun" değildi. Öncelikle şehre çok yakın olduğundan sahiplerinin Victoria dönemi İngiltere'sinin gözde eğlencesi olan avcılıkla ilgilenmesine imkân vermiyordu. Çok geçmeden Gunnersbury malikânesine, belki de annelerinin Derbyshire'daki Dovenshire ve Fitzwilliam malikânelerini ballandırarak anlatmasının etkisinde kalarak, yenisini eklediler. Elbette ki "şehirlilerin" Londra'dan bu kadar uzakta arazi satın alması çok elverişsiz olacaktı; fakat Buckinghamshire hem makul bir mesafede

olup hem de taşra hayatının tüm imkânlarını sunuyormuş gibi görünüyordu. Bu yönde atılan ilk adım 1833'te Nathan'ın yazlık olarak Tring meskenini kiralaması oldu. Üç sene sonra Hannah, Aylesbury'nin kuzeydoğusundaki Mentmore yakınlarından biraz toprak satın aldı ve 1842'de bir gazete reklamı dikkatini çeken Mayer, Mentmore ile Wing civarında bir dizi çiftliği satın alarak ileride taşradaki bir Rothschild bölgesi haline gelecek olan yerin temelini atmış oldu. Paris'te iş başında olan abisi Anthony kıskanmıştı: "Paranı toprağa yatırmanda bir mahsur yok. Güzel bir yer bulsam ben de aynısını yapardım. Umarım bu yakınlarda bulurum."

Kimi zaman varsayıldığının aksine Rothschildlerin kırsalda arazi satın alması kapitalist "ruhlarının" zayıfladığına ya da "feodal" eski rejime özendiklerine delalet etmiyordu. Lionel ziyaretine gittiği aristokratlardan hiç de etkilenmemişti: Howard Şatosu hakkında "Güzel olsa da muhteşem bir tarafı yok. Blenheim'ın aynısı olup sadece daha küçük... Kısacası gidip görmeye değer bir yer değil" yorumunu yaptı. 1840'larda o ve kardeşleri çiftlik satın almayı sürdürüp bu yaptıklarına kısmen de olsa yatırım gözüyle bakmasalar şaşılacak bir şey olurdu. Lionel'in aile Creslow'da diğer bir arazi satın almak istediğinde sıkı bir pazarlık yürüttüğüne şüphe yoktur. 1844'te kardeşlerine "Yüzde 33'lük bir satın alım bana yüzde üç kazandıracağından ve etrafta parayı hak eden satın alınabilecek çok az yer olduğundan, almakta mahzur görmüyorum" dedi, "genel olarak iyi faiz kazandırması mümkün olabilir." Gerçekten de 1848'de Buckingham dükünün iflas etmesi ve ertesi sene Sör John Dashwood'un ölmesi neticesinde o ve kardeşlerinin Mentmore'un güneyinde arazi satın alması tipik bir Rothschild hamlesiydi: yani piyasa dibe vurduğunda satın almak. Ayrıca, ileride göreceğimiz üzere, aynı bölgede birkaç arazi satın almanın ikinci ve eşit derecede pragmatik bir nedeni de vardı: Britanya yerel yönetim ve parlamento temsil sistemi bu tür arazi kümelenmesinin verimli bir siyasi nüfuz kaynağı haline gelmesini mümkün kılıyordu. (Bir kaynağa göre arazi satın alma sorumluları Horwood ile James'in sadece bir bölgede arazi satın alınmasını tavsiye etmesinin nedeni buydu). Fakat kardeşler ancak 1850'lerde kendi "malikânelerini" yapmaya koyuldular.

Yahudi olmalarından dolayı Rothschildlerin Fransa ve İngiltere haricinde, gördüğümüz üzere, mülk satın alabilme hakkı sınırlıydı. 1830'dan sonra bu sınırlar yavaş yavaş kalkmaya başladı. 1841'de Carl, Napoli yakınlarında kızının "körfez ve adalar manzaralı yeryüzücenneti; meşhur Vezüv Dağı, en canlı cadde ve Villa Reale, Neapolitan Kensington Gardens üzerinde" diye tasvir ettiği Villa Pignatelli'yi satın aldı. Salomon'un Renngasse'deki Hotel zum Römischen Kaiser'de kaldığı Viyana'da ise durum çok daha zordu. Gerçi Paris ve Frankfurt'ta mülkleri vardı. Fakat ilkeleri mevzubahisti –ya da Salomon Ocak 1837'deki Metternich'e "dindarlarının akıbeti... pek çok aile

babasının ve binlerce insanın ümitleri mucibince" müracaatında öyle iddia etmişti. Hükümet bir kez daha ayrımcılıktan vazgeçmeyi reddedince –"halk Yahudilere tam eşitlik sağlanacağı zannına kapılmasın diye"– Salomon bir ikilemle karşı karşıya kaldı; çünkü Metternich ona imparatorun buna gönüllü olduğunu çıtlatıp kendi tasarrufu ve münhasır bir imtiyaz olarak bazı Yahudilere Viyana'da ev satın alma iznini vereceğini söyledi. Bu, devletin özel muafiyetler için bağımlı olduğu Yahudi bankacıyı "satın aldığı" eski prens ile *Hofjude* hikâyesiydi. Salomon bu teklifi değerlendirmek için acele etmedi; fakat nihayet 1842'de –beş sene sonra– razı oldu. Şehirde bir evi olmasına izin verilmesi üzerine hem Renngasse'deki oteli hem de bitişiğindeki yıkıp yeniden yapacağı evi satın aldı. Kendisinin de kabul ettiği üzere bu –onunla birlikte gelen fahri vatandaşlık unvanıyla birlikte– onu "diğer din mensuplarıyla aynı haklara sahip olmayı hak eden dindaşları arasında imtiyazlı bir konuma yükseltmişti."

Bu tavizin ailenin Yahudi hukuki hakları konusundaki duruşuyla ters düştüğü düşünülebilir; fakat çoğu Rothschild, onlardan önce Mayer Rothschild'in de olduğu gibi, ayırt ediciden ziyade tamamlayıcı olan ferdi imtiyazlara sahipti: İlki elde edilemezse ikincisi ile iktifa edilirdi. Salomon, Metternich'in teklifini kabul ettiği için tenkit edilmedi. Hatta bundan daha önce İngiliz yeğenlerinden biri onu "Bohemya'da mülk satın alabilmesi için Prens Metternich'ten izin istemeye" teşvik etmişti. 1843'te Salomon bu tavsiyeye kulak verip Bohemya'dan ziyade komşu Moravya'da hem mülk alabilmek hem de onu miras olarak varislerine bırakabilmek için imparatorun iznini istedi. Bir kez daha mütevazı ama müstahak saray Yahudi'si üslubunu kullanarak imparatorluğa olan iktisadi faydalarının "Avusturya monarşisine olan sarsılmaz sadakatinin delili olduğunu" söyleyip "idarecilerinin onu takdir ettiklerini her seferinde ifade etmekten geri kalmadığı bir ülkede bir mülk satın almayı çok arzu ettiğini" dile getirdi. Moravya mülküyle ilgili tereddütler olsa da bir kez daha izin verildi. Devlet ricalinden biri Salomon'un "cemiyet bünyesindeki konumu o derece istisnai ki, kendisi dindaşlarıyla tümüyle farklı bir seviyede yer almaktadır; fevkalade vasıfları ve ender zekâsı diğer İsraillilere tatbik edilen tahditlerin ona da tatbik edilmesini tümüyle münasebetsiz hale getirmektedir" diyerek durumu izah etti. Lord Şansölye Kont Inzaghy daha açık sözlüydü:

> Baron Rothschild'in parasını bu ülkedeki mülklere yatırarak Avusturya İmparatorluğu'na daha sıkı bağlarla bağlanması fevkalade makbul bir hadisedir; ayrıca eğer senelerdir ticaretle iştigal ettiği ve hükümetiyle şümullü ve mühim ticari faaliyetlerde bulunduğu bu ülkeye yerleşme talebi kendisine tanınmış olan imtiyazlara rağmen reddedilirse, bu yurt dışında çok tuhaf bir intiba bırakır.

Salomon, Moravya Koritschau'da aldığı araziye ek olarak –Viyana'daki mülküyle birlikte imparatorluktaki gayrimenkullerinin değeri iki milyon guldene erişmişti– 1842'de de Prusya'daki Schillersdorf Şatosu'nu satın aldı. Bu şatonun mülkiyet hakkına dair münakaşalar yüzünden Heine 1846'da şu ikazda bulundu: "Prusyalı asilzadeler avam tabakayı kullanarak halkın fikrini istisnai ailenin (Schillersdorf ve Hültschin'in mülkiyet hakları ile ilgili zabıtlarda Rothschild ailesini tarif etmek için daima bu tabir kullanıldı) aleyhine çevirmeye çalışıyor."

1814'ten itibaren Frankfurt şehri yöneticilerinin Yahudileri tekrar gettoya hapsedebilmek için canla başla çalışmış olmalarına rağmen "istisnai aile" orada yeni mülk almaya çalıştığında daha az muhalefetle karşılaştı –belki de 1830'dan sonra şehirdeki siyasi iklimin değiştiğinin yansımasıydı. 1831'de, uzun süren bir tereddüdün ardından Amschel nihayet Paris tahsilli Friedrich Rumpf'tan Bockenheimer Landstrasse'deki gözbebeği bahçesinde bulunan evi tadil edip genişletmesini istedi. Rumpf küp şekilli sade evi büyük neo klasik bir villanın köşküne çevirip korinth sütunlu iki kanat ekleyerek bahçeyi de kesin simetrik hatlarda yeniden düzenledi. Barok ve Rönesans tarzlarının bu karışımının o dönemde şehirdeki Yahudi olmayan seçkinlerin tercihi olması Amschel'in kendine olan güveninin arttığının da göstergesiydi –bu mülkü ilk satın aldığındaki güvensizliğinin tam tersidir. Müteakip senelerde oraya olan bağlılığında bir azalma olmadı: 1844'te evli kızları Charlotte ve Louise'yi ziyaret ettiğinde Hannah bahçeye "çok güzel ve büyük bir portakal bahçesi ile her türden muhteşem ağaçlar" eklendiğini söyledi.

Amschel 1834'te Zeil ismindeki meşhur sokakta 34 numarada bulunan dört katlı büyük konağı satın aldığında, Bethmannlar ve Gontardlarla eşitlik yönünde daha mühim bir adım atmış oldu. Aynı sene Anselm yakındaki Neue Mainzer Strasse'de (45 numara), 1818'de Carl tarafından satın alınıp Rönesans tarzında yeni bir cephe eklemesi için tutulan Rumpf tarafından daha da ihtişamlı hale getirilen 33 numaradaki binadan daha ihtişamlı benzer bir "palais" (aynı mimarın eseriydi) satın aldı. Mayer Carl 1846'da Main kıyısında satın aldığı evi genişletmesi için de yine Rumpf'ı görevlendirdi; fakat o tarihe gelindiğinde Rothschildlerin hedefi sadece taklit etmekten ibaret değildi. Untermainkai 15 –günümüzde Frankfurt Yahudi müzesidir– 1821'de bankacı Joseph Isaak Speyer adına neo klasik evlerden oluşan zarif bir sıranın sonuna inşa edilmiş olup İtalyan Rönesans tarzıyla komşularından ayrılıyordu. Rumpf onu daha da kendine has hale getirdi. Başta yan duvarlardan çıkan çok köşeli sahanlıklar olmak üzere bazı asli vasıflarını muhafaza etmekle birlikte, uzunluğunu iki katına çıkarıp kimi Oryantal öğeler ekledi (bilhassa Mağribi köşe sütunlu iki şahnişin ve arabesk tırabzan). Maksat fazla belli etmeden sokağa hâkim olmaktı –Rothschildlerin şehrin iktisadi hayatı üzerindeki hâkimiyetinin simgesi.

Bu dönemde Rothschildler, Frankfurt yakınlarında taşra evlere de sahip oldu. 1835'te Amschel, Grüneburg'da bir taşra *Schloss*, iki sene sonra da Carl, Günthersburg'da benzer bir yer satın aldı. Aslında bire bir tercümesi olan "şato" kelimesi, asıl evin ebadını biraz abartırken 150 dönüm civarındaki arazisiyle de mütevazı sayılır. Fakat Frankfurt Rothschildleri bir açıdan akrabalarından daha hırslıydı çünkü mevcut binalarda tadilat yapmak yerine kendi kasırlarını inşa eden ilk aile kanadı onlar oldu. Bu da aile içerisinde İngilizlerin (Frankfurt'ta Anselm'in karısı Charlotte ve Mayer Carl'ın karısı Louise'nin temsil ettiği) kaybedeceği bir estetik tartışmanın fitilini ateşledi.

1840'ta Mayer Carl, Rumpf'tan Güthersburg'da yeni bir "kasır" yapmasını istedi. Zemin ve birinci katlarındaki dor sütunları ve üst katlardaki çıkmalarda korinth sütunlarıyla tasarım Untermainkai binasından çok da farklı değildi. Kaynanası Hannah "Ev büyük ve bittiğinde muhteşem olacak" dedi, "fakat arazisi ve bahçesi İngiliz tarzına göre değil." Oğlu da hemfikirdi: "Hepimizin sığabileceği kadar büyük" ve bahçesi de "güzel olacak ama bu evin şehirden on beş kilometre uzaktaki 10 bin dönümlük bir arazinin ortasında olmaması ne yazık."[4] Anselm, Grüneburg'da yeni bir "bahçe evi" yapmaya heveslendiğinde tartışma devam etti.[5] Gunnersbury'deki çocukluğunu hatırladığı şüphesiz olan karısı Charlotte, yeni evlerinin "kusursuz İngiliz tarzında" olmasında ısrar edip kardeşlerinden tasarımları Londra'dan tedarik etmelerini istedi. Annesine "Elizabeth ile kulübe tarzları arasında kararsız kaldım" dedi. Lionel fazla ciddiye almadan "Biraz Gotik, biraz Elizabeth sanki her tarzdan biraz istiyor" dedi. "Saray olmasa da epey büyük bir ev olacak." Fakat sonunda diğerlerinin dediği oldu. O ve kocası nihayetinde Loire şatosu tarzı, uzun, dikdörtgen biçiminde bir tasarımı kabul etti. Köşelerdeki kuleyi andıran çıkıntıları, zemin kattaki kumtaşı döşemeleri, tırabzanları, dikilitaşları, sarmalları ve bacalarıyla derleme bir yapıydı. Charlotte'a verilen tek taviz parkın kuzey ucunda yapılan yüksek neo gotik tuğla kule oldu –dikkat çekici bir İngiliz etkisi.

Seçkinlere Has Meşgaleler

Mimari tarzlar hakkındaki bu tartışmalar Nathan'ın ölümünden sonra Rothschildlerin davranışlarındaki büyük değişimin önemli bir göstergesidir. Gördüğümüz üzere, 1836'dan önce o ve kardeşleri daha büyük meskenler

4 1886'da Mayer Carl'ın ölmesi üzerine ev yıkıldı, arazi Frankfurt şehrine devredildi.

5 Oğlunun enerjisini günün birinde kendisine miras kalacak Avusturya mülklerine harcamasını isteyen babasının Anselm'e bir şekilde mali sınırlama getirdiği anlaşılmaktadır. Anselm, 1843'te Frankfurt yakınlarındaki Emmerich'te cazip bir arazi bulduğunda, parasını James'ten istemek zorunda kaldığı gibi spekülatif bir yatırım olduğunu söyleyerek de bu satın alımı meşru göstermeye çalıştı. Grüneburg'daki yeni evin parasını ödeyen de Amschel olmuştu.

alımına sadece işlevsellik açısından bakardı: daha rahat olmasına ek olarak ileri gelenlerin şarap içip yemek yiyebileceği müsait bir ortam sağlarlardı –ve böylece onlardan faydalı haberler edinilip kârlı iş görüşmeleri yapılırdı. 1836'dan sonra balo ve akşam yemekleri hız kesmeden devam etti. James'in tadil ettirdiği otelini sergilemek için Mart 1836'da düzenlediği balo da muhtemelen çok farklı değildi: Heine "Tüm Rothschild suareleri gibi, misafirlerin tümünün itinayla seçilmiş aristokratlardan mürekkep olması onların isim ve rütbelerine ve (kadınlar mevzubahis olduğunda da) güzellik ve zarafetlerine göre seçildiğini gösteriyor" Demişti. Muasırları da umumiyetle hemfikirdi: 1830 öncesi birkaç Restorasyon asilzadesi James'in davetlerini reddetmeye devam etse de, "burjuva monarşisinin" gelişmesinin ardından Saint-Germain banliyösünün uzak durmak için fazla nedeni kalmadı. Disraeli 1843'te Salomon'un partisine katıldığında, misafirleri "Paris'in tüm seçkinleri" diye özetledi. James tarafından hazırlanan akşam yemeği davetli listesi de aynı kanaati desteklemektedir.

Londra'da da Rothschild misafirperverliği daha müsrif ve modaya uygun bir şekle büründü. Temmuz 1838'de Lionel, Gunnersbury'de düzenlediği şaşaalı yaz balosuna Cambridge, Sussex, Somerset ve Wellington düklerinin de dâhil olduğu 500'den fazla kişiyi davet etti. Meşhur müzisyen ve şarkıcıların konserini yemek, yemeği de (Moses Montefiore'ye göre) "sırf bu etkinlik için dikilen muhteşem bir çadırdaki büyük balo" takip etti. Cambridge'liler eylülde bir kez daha Gunnersbury'de yemek yedi; beş sene sonra da Gloucester düşesi ve Prens Albert'in babası Saxe Coburg prensi I. Ernst ile birlikte diğer bir baloya katıldılar –ilginç bir kraliyet ilişkileri üçlemesi. Frankfurt'ta dahi son sosyal kısıtlamalar kaybolup gitmeye başlamıştı. Mesela 1846'da Lionel'in kız kardeşi Charlotte orada "muhteşem bir balo" tertip etti. Bu dönemde Frankfurtlu Rothschildlerin yemek davetlileri arasında Württemberg kralı, Prens Loewenstein ve Prens Wittgenstein da bulunuyordu. Disraeli bir kez daha tam yerindeydi (bu sefer *Endymion*'da kurgulayarak anlattı):

> Kısa sürede Hainault'un düzenlediği bahçe partilerinde, balolarda, ziyafetlerde ya da Portland Place'deki konserlerde sadece sefirlerin ve nazırların karıları değil, kaprisli ve müşkülpesent sosyete de sürpriz sonucu ele geçirilmiş bir ülke gibi bu etkinliklere teslim oldu. Neuchatelleri ziyaret etmek moda oldu; tümü onların misafiri olmak için can atarken kiminin hevesi kursağında kaldı.

Bu tür tasvirlerin sıklığından anlaşıldığı üzere, Rothschild misafirperverliğinin boyutları ve ihtişamı muasırlarının aklını başından almıştı –özellikle de Disraeli gibi sosyal açıdan hırslı kişilerin. *Tancred*'de Sidonia'nın verdiği bir yemekten bahsedilir: "Yemek, arabesk hünerinin izlerini taşıyan Rose du Barry'nin Sevr porseleninde ikram edildi; bir katır tuz sepetlerini taşıdı veya

bir deniz perisi onu okyanustan alıp bir deniz kabuğunda ikram etti ya da bir kuş yuvasında bulundu; her misafir için farklı bir sunum... Masanın şekli rüya gibi, sessizce, sanki bir asa darbesiyle değişti." *Endymion*'da aynı yazar Gunnersbury'deki bir hafta sonu partisi olduğu bariz olan etkinliği karikatürize eder: "Pazar, Hainault için harika bir gündür çünkü hanedanın ve borsanın tüm önemli isimleri gelir; büyük bir memnuniyetle önemli simalarla, mevcut ya da müstakbel mebuslarla, kimi zaman da maliye nazırı ya da ayanlarla görüşme fırsatını elde ederler." Yemekte St. Barbe –Thackeray'nin taklidi– adında yalaka bir yazar ev sahibine methiyeler döktürür:

> "Bu nasıl bir sülale böyle!" dedi. "Böyle bir zenginliğe daha önce hiç şahit olmadım. Gümüş tabakları gördünüz mü? O kadar ağır ki, benimkini elimde tutamıyorum. Dünya üzerinde böyle tabaklar olduğundan şüpheliyim... Fakat servetlerini hak ediyorlar" diye ekledi. "Onlara kimse kin gütmüyor. O mantarı yerken kalbimde bir ışık hissettim ve eğer nedeni hazımsızlık değilse o zaman minnettarlıktır... Bu Neuchatel muhteşem bir insan. Keşke onu bir sene önce tanısaydım. Romanımı ona atfederdim. Sana derhal bir çek yazacak türde bir adama benziyor... Kitabı bir lorda atfetsen, en fazla seni yemeğe davet eder ve sonra belki de Quality yorumlarından birinde eserini tenkit eder."[6]

İşin aslı Rothschildler açısından bu etkinlikler bir eğlenceden ziyade bir tür vazife –şirket misafirperverliğinin ilk örneklerinden biri– olmaya devam etti. 1843'te Nat kardeşlerine "Burada her gece sürekli balo var" dedi. "Uzun bir valsin ardından ihtiyar Fransız kadınların ne kadar terlediğini bilemezsiniz." Diplomat ve siyasetçilerin davet edildiği akşam yemekleri de daha eğlenceli değildi: 30 Nisan 1847'de, misafirleri arasında Holstein-Glücksburg prensi, Devonshire dükü ve Hollanda lorduyla leydisi olduğu tarihte Apponyi, Nat'in karısının mustarip olduğu "affreuses douleurs névralgiques à la tête"i [Dayanılmaz sinirsel baş ağrıları] fark etmeden edemedi. On dokuzuncu asır sosyetesinin alametifarikası olan –ve Napoli'deki temel eğlence olduğu anlaşılan– bitmek bilmez iskambil oyunları da bir süre sonra kabak tadı vermeye başladı. Ailedekilerin çoğunun 1830'ların başlarında ilk kez James'in başladığı Aix, Gastein, Wildbad ve Kissingen kaplıcalarında vakit geçirmekle ilgili fikirleri de farklıydı. Yapılması gereken bir şey olsa da, James kaplıcaya gitmeyi sevmezdi; buna sadece tıbbi bir zorunluluk gözüyle bakıyor olup ancak hastalıktan ya da uzun ve yorucu bir çalışma döneminden sonra giderdi. Yaşlandıkça yaz mevsiminin büyük bölümünü bu şekilde geçirmeye başlasa ama Paris'teki yeğenlerini amirane mektuplarıyla bombalanmaya devam etti

6 Thackeray Yahudilerle alakalı pek hoş şeyler söylemese de, 1848'deki tanışmalarının akabinde Anthony'nin karısı Louisa ile Lionel'in karısı Charlotte'la dost oldu.

ve işle ilgili tüm gelişmelerden haberdar edilmesi yönündeki ısrarını sürdürdü. Salomon 1841'de Gastein'daki "hava, dağlar, şelaleler ve kaplıcaların" hayranı olunca, Anthony kaplıca sularının James'in libidosuna iyi geleceğini söyleyerek dalga geçmişti; fakat Mayer'in Wildbad'a tepkisi bildik oldu. 1846'da Lionel'e "Buranın ne kadar sıkıcı olduğunu hayal bile edemezsin" diye şikâyet etti, "eğer hekimin dediği kadar kalmaya mecbur olmasam ilk fırsatta buradan kaçardım."

Bu kaçma fikri James ve yeğenlerinin 1830'lara kadar keşfettiği daha eğlenceli vakit geçirme yollarına delalet ediyordu. Bunlar içinde en sevdikleri, avcılıktı. Burada Rothschildlerin temel hobisi olan üç farklı faaliyet arasında, aralarında ilişki de olsa bir ayrım yapmak gerekir. İlk olarak, James'in 1830 başlarında Ferrières'de yaptığı, tüfekle başta sülün olmak üzere kuş avlamak vardı. İkincisi, 1840'larda İngiliz yeğenleri Buckinghamshire'a çeken geyik avcılığıydı. Üçüncüsü ise, avcılıkla alakalı bir eğlenceli olup atların itinayla yetiştirilip eğitilmesini de –profesyonel jokeyler de cabasıydı– ihtiva eden at yarışıydı.

Bu eğlenceler içerisinde tüfekle avlanma 1820'lerin yerleşik sosyal faaliyetlerine en yakın olandı. Eylül 1832'de, Temmuz Devrimi'nin artçı şokları hâlâ hissedilirken, Lionel "Montalivet ve Apponyi ile birlikte, başka bir zaman olsa çok daha keyifli olacak ava çıktı. Fakat böyle önemli insanlarla bir aradayken duyduğu şeylerin insanda neşe falan bırakmadığını" gördü. Bu işlevsel yaklaşım, bilhassa da 1835'te 506 keklik, 359 tavşan ve 110 kekliğin duc d'Orléans şerefine öldürülmesi hadisesi, James'in ilgili on senedeki tavrını yansıtmayı sürdürdü. Bahsi geçen şey talihsiz kuş ve diğer hayvanların sırf bunun için satın alındığı çarpık bir misafirperverlik göstergesi olup her mümtaz misafire bir hizmetkâr, köpek ve tüfek tahsis edildi. Elbette feraset sahibi avcılar bu katliama hiç de hoş gözle bakmadı. Capefigue, Ferrières'de düzenlenen etkinlikten son derece rahatsızdı: "Kötü köpek kulübeleri, kötü köpekler, biraz koştuktan sonra yorulan atlar, tamahkâr av bekçisi, hileli oyun, cılız geyik eti, tıkınan kıt akıllı hizmetkârlar." James'in yeğenleri bile bundan daha iyisinin olması gerektiğinde hemfikirdi. 1843'te amcalarını biraz yontabilmek maksadıyla onu İskoçya'daki bağırtlak avına davet ettiler. Lionel lafını esirgemeden "Burada avcılık amcamızın tüm av hayvanlarının kendisine karşı sürüldüğü Ferrières'de alışık olduğundan çok daha farklı" dedi:

> Burada köpeklerin peşinden gidip avı ararız, ki bu hem daha heyecan verici hem de daha yorucudur. Baron başlangıçta çok hevesli olup köpeklerin peşinden giderek 15 tane öldürmeyi başarsa da, çok geçmeden yorulunca ben de fırsatını bulup onun kadar öldürebildim... Burada yürümek epey yorucu çünkü çalılar neredeyse diz boyunda.

Genç neslin "Baron'un" uğradığı bozgundan memnun olmuş gibi bir hali vardı: Hem Nat hem de Anselm keyifle James'in Paris'e "üzerinde kareli elbise, elinde bir kılıçla tombul bacaklarıyla baldırlarını sergileyen tam bir İskoç gibi" döndüğünü hayal etti.

James'in İngiliz yeğenlerinin tercihi at sırtında köpeklerle birlikte geyik avlamaktı. Muhtemelen Mayer'in ısrarı üzerine Tring Park'ta at ahırı ve köpek kulübesi kiralayarak 1839'da Vale of Aylesbury'de tazılarla ava başladılar. Üç sene sonra Mentmore'un satın alınmasının asıl nedeni bu hevesti. 1840'a gelindiğinde "geyik avı" sadece erkek Rothschildleri değil karılarını da Buckinghamshire'a çekse de ancak beş sene sonra halka açık bir av düzenlemeye kendilerini hazır hissettiler. Bu meşgaleye en düşkün olan Rothschild erken dönem mektuplarında sürekli avdan bahseden ve Paris'te sürgünde yaşayan Nat'ti. 1842'de eve yazdığı mektupta "Deri pantolon gibi müthiş bir şey var mı!" diye sordu. "Aklımda bir tane giyip bois de Boulogne'da dörtnala koşmak var. İhtiyar Tup (Mayer) 'yürü be Londralı' diye bağırırdı. Av hakkında daha çok şey yaz. İhtiyar Tup toprak hendeğe düştü mü? H. Fitzroy tazılarla dışarı çıkmaya alıştı mı? Ancak *Bell's Life*'ın sütunları arasında ava çıkabilecek biz zavallıları ilgilendirecek avla ilgili ne varsa anlatın." Ve aynı sene: "Bu gece Leydi Ailesbury'ye gideceğiz. Onun peçesiz, çirkin suratına bakmaktansa kırk dakika vadide koşmayı tercih ederdim." 1841'de Sör Francis Grant'ten dört kardeşi kırmızı ceket ve silindir şapkalarıyla dörtnala at koştururken gösteren bir tablo yapması istendi. Aslında dördünün bir arada ava çıktığı çok nadirdir.

Bu tür bir delile bakarak, geyik avlamanın zengin gençlerin ileride Surtees ve Siegfried Sassoon tarafından ölümsüzleştirilecek olan hedonizminden başka bir şey olmadığını düşünmek kolaydır. Yine de Nat'in bir cümlesi bundan fazlası olduğunu ima etmektedir: 1840'ta kardeşlerine "Müthiş avcılar gibi ata binin ki kraliçe hepimizin sadece terzi olduğunu zannetmesin" dedi. Paris'te olduğu gibi orada da avın kaçınılmaz sosyal yansımaları vardı: Genelde çok iyi biniciler olan saray erkânı da dâhil olmak üzere asilzadelerle o sayede bir araya gelinirdi. Tekstil taciri Nathan Rothschild'in oğulları açısından Buckinghamshire'daki kapıların ve çalıların üzerinden atlayarak "sadece terzi olmadıklarını" göstermek mühimdi. Ayrıca güzel bir idmandı: Judengasse'ye sıkışıp kalan büyükbabasının mahrum kalıp babasının da yapmasının münasip görülmediği bir şeydi. Rothschildlerin hareketsiz yaşam tarzının Nathan'ın ölümüne neden olan hastalığa karşı onları daha savunmasız hale getirdiğini düşünmek çok da mantıksız değildir. Diğer taraftan, Nat'in av esnasında ciddi bir sakatlık geçirmesi babasının bankacılarla atların arasının iyi olmayacağı yönündeki ikazlarını da akla getirdi.

Aynısı kardeşlerin merak saldığı at yarışı için de geçerliydi. Buxton sayesinde Nathan'ın kendi oğullarının Arap atı hevesini kışkırttığını ve Lionel'in

Paris'te çırakken atlara "aşırı" harcama yaptığını itiraf ettiğini biliyoruz. Fakat Anthony'nin yarış atı alıp yarışlara katılması 1840 senesini buldu: O sene atlarından biri Paris'teki Champs de Mars'ı kazandı. Bu, Rothschildlerin sosyal alandaki hedeflerinin zirvesi kabul edilebilir çünkü Paris'te o günün tartışmasız hâkimi duc d'Orléans'dı. Dükün Temmuz 1842'de bir at arabası kazasında ölmesi üzerine yeri az çok boş kaldı: Disraeli, ekim ayında "Anthony hipodromun hamiliğini Orléans dükünden devralıp atlarının devamlı kazandığı kulvarlara pahalı kupalar verdi" yazdı. Vale'yi hâlâ muhabbetle yâd eden Nat durumdan hoşnut olmayıp en küçük kardeşini ikaz etti: "Yarış atları dengesiz şeylerdir, kazanırken güzeldir ama kaybettiğinde hiç de öyle olmaz... Sevgili Tupus, ipek ceketi boş verip kırmızı ceketten şaşma. Hem sıhhatine daha iyi gelir hem de daha ucuz." Fakat, Anthony'nin başarısından ilham aldığı anlaşılan Mayer kısa süre sonra Newmarket'ta bir yarış atı ahırı kurdu; 1843'te Rothschild renklerini (kehribar, leylak ve kırmızı bileşimlerini bir süre değerlendirdikten sonra) lacivert ve sarı olarak kaydettiren odur.

Sanata Yatırım

1830 sonrasında James ve yeğenleri sadece sahadaki eğlenceleri keşfetmedi. Daha önemli bir eğlence –ve itibar– kaynağı da sanat hamiliğiydi; burada da Rothschildlerin sadece aristokratları "taklit etmekten" çok daha fazlasını yaptığını görüyoruz.

Elbette James de Rothschild'in kültürsüzün teki olduğu yanılgısına kapılanlar vardı. 1828'de, Paris'e gitmek için Almanya'dan ayrılmasından üç sene önce Heine'nin kaleme aldığı "Lucca Hamamları"nda Gumpelino "Keşke Rothschild kadar param olsaydı!" diye bağırır:

> Zaten onun ne işine yarayacak ki? Kültürden nasibini almamış, müzikten doğmamış bir dana, resimden bir kedi ve şiirden de Apollo –köpeğimin ismi– kadar anlar. Böyle adamlar para kaybettiğinde ortadan kaybolurlar. Para nedir? Para yuvarlaktır ve yuvarlanıp gider, ama tahsil kalır... Fakat eğer ben –Tanrı korusun– para kaybedecek olursam büyük bir sanat, resim, müzik ve şiir erbabı olarak kalırım.

On beş sene sonra, o tarihe kadar James'i iyice tanımıştı, bambaşka bir açıdan olaya baksa da iltifatları –Heine'nin genelde yaptığı üzere– çift anlamlıydı. Ona göre James:

> Her faaliyetin önde gelen icracılarını (her zaman takdir edemese de) bulma hususunda mahirdi. Bu yeteneği bakımından onu XIV. Louis ile mukayese etmek mümkündür; Kendilerini aleladeliklerle kuşatmış olan Paris'teki, meslektaşlarından farklı olarak Herr James Rothschild her

> mevzuda isim yapmış simalarla irtibat halindedir; kendisi o konuda hiçbir şey bilmese dahi o konunun üstatlarını daima tanır. Belki tek müzik notası bile bilmez; fakat Rossini daima ailenin dostu olmuştur. Ary Scheffer onun saray ressamıdır... Herr von Rothschild tek kelime Yunanca bilmez; ama Helenist Letronne onun en sevdiği akademisyendir... Şiir de, ister Fransızca isterse Almanca olsun, Herr von Rothschild'in kalbinde ayrı bir yere sahiptir; Herr Baron gerçi Homer, Sophocles, Dante, Cervantes, Shakespeare, Goethe gibi eski şairleri sevse de yenilerine pek düşkün olmadığı kanaatindeyim –saf, ölü şairler; tüm dünyevi cüruflardan arınmış, tüm nefsani ihtiyaçlarından kurtulmuş ve ona Kuzey Demiryolu hisseleri hakkında soru sormayan münevver dâhiler.

Göreceğimiz üzere bu son cümle Heine'nin James'le olan kendi ilişkisine bir göndermedir; ama bunu bir kenara bırakırsak –ve Heine'nin alaycı mübalağasına müsamaha gösterirsek– yukarıdaki bölümün (1843'te *Augsburger Zeitung*'da yayımlandı) sanatla alakasız biri hakkında yazıldığını söyleyemeyiz. James kendisi üstat olmasa da üstatlığa hayrandı ve bu kültürsüz olmaktan tümüyle farklı bir şeydir. Diğer bir hırslı kalem erbabı (aynı zamanda Heine gibi din değiştirmiş bir Yahudi'ydi) bir sene önce Paris'te bir akşam yemeğinde James'le tanıştığında, tam üzerine basmıştı. Benjamin Disraeli kız kardeşine "Onu buldum" dedi, "French Dandy ile orange boy'un mesut bir karışımı. Benimle konuşurken 'Galiba yeğenimi tanıyorsunuz' dedi. James'e "orange boy" denmesinin nedeni Fransızcayı Frankfurt aksanıyla konuşması ve Londra'da kardeşine karşı sergilediği amirane tavırdı; "French Dandy" ise, onun içinde yaşayan ve daima ressam, müzisyen ve yazarlarla bir arada olmaktan hoşlanan kişiye karşılık geliyordu. 1850'lerde Paris'e giden bir İngiliz de aynısını fark ederek "Mme. de Roth... Şiirsel meskeni bir milyonerin otelinden ziyade zengin bir sanatçının havasına sahip" yorumunu yaptı. Tüm kaba davranışlarına rağmen James, özünde sanat düşkünü –hatta Bohem– olsa da, bu vasfıyla vekâleten ilgilenerek çevresini güzel nesneler ile kuşatıp onların yaratıcılarından bazılarını da kendi bunaltıcı çevresine dâhil etmişti. Aynısını, avcılık tutkusunun muhasebe ofisinin duvarları dışındaki çok yönlü faaliyetlerinin sadece tek cephesini teşkil ettiği İngiliz yeğenleri için de söylemek mümkündür.

Rothschildlerin "kültürel etkileşiminin" en bariz olduğu yerler belki de diğer duvarların üzeriydi –bilhassa da zaman içerisinde en kaliteli resimlerle dolan evlerinin duvarları. Bir Rothschild'in satın aldığı kayda değer ilk resim, James'in 1818 gibi erken bir tarihte aldığı Fransız ressam Jean-Baptiste Greuze'e ait geç rokokonun tipik rüstik romantik eseri olan *Milkmaid*'dir: James diğer bir resmi –*Little Girl with Bouquet*– 1845'te Kardinal Fesch'in malikânesindeki bir müzayededen alırken, yeğeni Lionel koleksiyonuna 1831'de Phillips'in mezatçılarından aldığı *Virtue Faltering* ile başladı; daha sonra aynı

ressama ait olup aralarında *Parting Kiss*'in de bulunduğu dört tablo daha satın aldı. Kardeşi Anthony de aralarında *Nursery*'nin de bulunduğu iki tanenin sahibiydi. Bu resimler ailenin satın aldığı Marie Antoinette'in yazı masası ve James'in elindeki Sevr porselenleri gibi *ancien régime'e* ait eşyaları tamamlıyordu. Diğer bir gözde ressamları da on yedinci asırda yaşamış ve eserlerini Lionel'in 1834'te gittiği, kendi tabiriyle, "boş zamanının tümünü sayısı çok kalitelisi az resimlerin peşinde geçirdiği" Madrid'de keşfetmiş olabileceği İspanyol ressamı Bartolomé Estebán Murillo'ydu. 1840'ların sonlarına gelindiğinde o, amcası ve annesinde Murillo'nun eserleri vardı.

Fakat aileye en cazip gelen on yedinci asır Hollanda sanatıydı. 1840'ta James, Rembrandt'ın IV. George koleksiyonuna ait *The Standart Bearer* isimli tablosunu satın alıp rue Laffitte'teki büyük salonuna astı; aynı ressamın *Portrait of a Young Man* isimli tablosuna (ki oturma odasında asılıydı) ek olarak Franz Hals'ın *Portrait of a Nobleman* isimli eseri ile Anthony van Dyck, Peter Paul Rubens, Jacob van Ruisdael ve Philips Wouwerman'ın eserlerini de satın aldı. 1836'da Lionel, Frankfurt'ta Gerard ter Borch'un *Young Lady with her* Page isimli eserini satın aldıktan bir sene sonra Berry düşesinin koleksiyonundan satışa çıkan dört tabloyla birlikte Jan van der Heyden'in aralarında *Rosendaal Castle* ve *View of Haarlem* isimli resimlerinin de bulunduğu üç eserini satın aldı. 1845'te iki Wouwerman eserine ek olarak George Lucy koleksiyonunda yer alan Pieter de Hooch'un eserini de satın aldı. Alman sanat uzmanı 1850 civarında onu Piccadilly'de ziyarete gidene kadar, koleksiyonuna üç Meindert Hobbema, üç van Ruisdael, bir Paulus Potter, bir Karel du Jardin, bir Adam Pijnacker, iki Jan Wijnants ve bir Isaac van Ostade tablosu eklemişti. İleride üç Nicolaes Berchem, beş Aalbert Cuyp –*View on a Frozen River* da dâhil– altı van Mieris, baba ve oğul iki Caspar Netscher, üç Gerard ter Borch ve yedi David Teniers the Younger'a ek olarak Jan Davidsz. de Heem, Jan van Huysum, Rachel Ruysch, Jan Weenix ve Peeter Gijsels'in natürmortlarını ekledi. Onun bu zevkinin Anthony tarafından da paylaşıldığı anlaşılmaktadır: 1833'te Rembrandt'ın imzasını taşıyan ve bir hemşireyle çocuğu bir keçiyle oynarken gösteren tabloyla (imzanın sahte olduğu anlaşılınca tablo Nicolaes Maes'e ithaf edildi) birlikte Wouwerman, Teniers, van Dyck, Rubens ve van Ostade'nin eserlerini satın aldı.

O dönemde "müşterek bir Rothschild zevkinin" ortaya çıkmaya başlaması çok da şaşırtıcı değildi; aile üyeleri bir ölçüde işbirliği yaparak büyük satışları birbirlerine haber verip birbirleri adına farklı piyasalarda alışveriş yaptı. 1840'ta James, Anthony'den "Eğer kâr edebilecekse Rembrandt'ı elden çıkarmasını" istese, ancak "düşündükten sonra" yeğeninin kendisi adına bir Murillo satın almasını istemekten vazgeçti. O ve yeğenleri 1841'de Londra yerine Paris'te müzayedeye çıkan büyük bir Roma koleksiyonunu almaya

çalıştılar. James "Birlikte yapmak istiyoruz" diye yazdı. "Belki güzel tablolar alabiliriz." 1843'te Paris'te bir müzayedede iki Murillo teklif edilince, Nat annesi için almayı düşünse de sonunda tabloları Salomon'un karısı Caroline'e bıraktı. Ölene kadar Hannah, muhtemelen oğullarının onun adına satın aldığı Murillo, Cuyp ve Teniers eserlerine sahipti. Genelde seküler eserleri dinî olanlara tercih etseler de –Hollandalı ressamlara olan düşkünlüklerinin nedeni bu olabilir– böyle bir kural da mevcut değildi. Rothschildlerin sadece eski ahit hikâyelerini (mesela Paul Delaroche'un *Moses in the Bullrushes* adlı eseri) değil, bariz biçimde Hristiyanlık unsurlarını barındıran eserleri de satın alması ilginçtir. Lionel, Londralı bir galericiden Murillo'nun *Infant Christ as the Good Shepherd* adlı eserine ek olarak Domenichino'nun *Head of a Magdalene* ve Andrea del Sarto'nun *Madonna and Child* adlı eserlerini satın alırken, James de Jan van Eyck ve Petrus Christi'nin *Chartreux Madonna* ve Luini'nin *Virgin and Child* adlı tablosunu aldı. 1846'da kaynatası Anthony'ye van Dyck'in *The Abbot Scaglia Adoring the Virgin and Child* adlı eserini verdi.

Fakat bu erken dönemde dahi Rothschild koleksiyonlarının homojenliğini abartmak yanlış olur. Nat, Velázquez'in *Lady with Fan* isimli eserini satın aldığında "Resimler kadınlar gibidir, herkes kendini memnun edecek kendine göre birini seçmelidir... Çok güzel resmedilmiş olsa dahi yüzü güzel değilse herkesi memnun etmez" dedi. James, kardeşi Lionel'in on sekizinci asır İngiliz ressamlarına olan düşkünlüğünü paylaşmıyordu (ve pek çok açıdan İngiltere'de bile çağının ötesindeydi). 1846'da Christie's müzayedesinde Sör Joshua Reynolds'un pek çok eserinden ilki olan *Portrait of Master Braddyl* isimli resmini satın aldı (diğerleri *Portrait of Mrs Lloyd, Portrait of Miss Meyer as Hebe* ve *Snake in the Grass: Love Unbinding the Zone of Beauty*). Daha sonra Thomas Gainsborough'a yönelip *Portrait of the Hon* isimli eserini satın aldı. 1871'de bir 500 pound'a *Frances Duncombe'u* ve ertesi sene Christie'de yine ona ait olan *Portrait of Mrs. Sheridan'ı* satın aldı. George Romney'nin *Portrait of Emma* ile *Lady Hamilton* isimli eserleriyle Sör William Beechey ve John Hoppner'ın eserlerini almayı da ihmal etmedi. Nispeten yakın zamanda yaşamış ve Rothschildlerle alakası olmayan (ve muhtemelen tanımadıkları) bu şahısların portrelerine gösterilen alaka şaşırtıcı olsa da, on dokuzuncu asrın sonraki dönemlerinde bu eserler pek rağbet görecekti. Lionel'in en küçük kardeşi Mayer de bir Gainsborough –bir tilki avı sahnesi– yanı sıra o dönemde diğer Rothschild koleksiyonlarında bulunmayan Cranach ve Titian'a ait eserleri de almıştı.

Frankfurtlu Rothschildlerin bu alanda da zevkleri farklıydı. Mesela Wilhelm Tischbein'ın *Goethe in the Campagna di Roma* (Mayer Carl 1846'da satın aldı) adlı eserinin Paris ya da Londra'da asılı olduğunu hayal etmek zordur. Her hâlükârda Mayer Carl resimden ziyade altın ve gümüş süslemelerle

daha alakadardı. İngiliz kuzenleri de *objets d'art* topluyorlardı fakat –Lionel'in sahip olduğu gözde eşyalar arasında İskender ya da Bizans dönemine ait cam bir kadeh olan "Lycurgus kadehi" bulunuyordu– onun kadar sistematik değillerdi. 1870'lere gelindiğinde Mayer Carl aralarında, Wenzel Jamnitzer'in Alman Rönesans'ının şaheserlerinden biri olan masa süslemesi *Merkelsche Tafelaufsatz* ile aynı tarzda yapılmış gümüş kaplama fildişi bir boynuzun da –aslında Reinhold Vasters'in yaptığı bir taklit olsa da çok güzel bir taklitti– bulunduğu beş bin nesneden oluşan göz kamaştırıcı bir "Goldschatz" [Altın hazinesi] bir araya getirmişti.

Anlaşıldığı üzere Rothschildler zamane sanatlarına pek de meraklı değildi –gerçi efsane uydurucular bu ilgisizliği de çok abartır. James'in portre fiyatlarında pazarlık yapmaya kalktığı için Jadin ve Horace Vernet adında iki ressamı sinir ettiğine dair hikâyeye inanmak çok zordur; Vernet'nin James'ten intikam almak için onu *On the way to Smala* isimli resimde korkak bir Yahudi olarak resmettiği iddiası doğru olamaz çünkü o resimdeki kişinin ne ona ne de herhangi bir Rothschild'e benzerliği vardır. Bu iddiaların doğru olan tarafı, birkaç istisna haricinde, ailenin kendi resimleri dışında dönemlerine ait bir resme sahip olmadığıdır: mesela Alfred de Dreux'un Lionel'i at arabası sürerken gösteren portresi (1838), Sör Francis Grant'in dört kardeşi at üzerinde avda gösteren portresi (1841), Ary Scheffer'in James kızı Charlotte portresi ve Jean-Auguste-Dominique Ingres'ın karısı Betty'nin portesi (1848) –Moritz Daniel Oppenheim'ın yaptığı aile tablolarına ek olarak James'in Charles-Émile Champmartin, Louis-Amié Grosclaude ve Hippolyte Flandrin tarafından yapılmış portreleri.

Bunların tamamını aile ya da şahıs zevklerinin tezahürü olarak açıklamak yanlış olur. "Eski Üstatların" James ve Lionel gibi insanlar açısından daha cazip olmasının estetik haricinde başka nedenleri vardı. "Statü simgesi" olarak kıymetlerine ek olarak günümüzde olduğu gibi on dokuzuncu asırda da bu tür değerli tablolar bir tür yatırımdı. James'in tüm koleksiyonunu 10 milyon franga (400 bin pound) sigortalatması yapılan yatırımın büyüklüğüne delalettir: 1844'te bu meblağ beş şubenin müşterek sermayesindeki James'in payının çeyreğine eşitti. Üstelik hâlâ Fransız İhtilali'nin etkilerini hisseden resim piyasası çok canlıydı: Fransız aristokrasisinin büyük bölümünün kökünü kazıyan ihtilal pek çok şahsi koleksiyonun satışa çıkmasına yol açınca, onların müzayedelerde *en bloc* satılması on dokuzuncu asırda da devam etti. Rothschild sanatının en önemli erken dönem kaynaklarından biri olan Berry düşesinin koleksiyonunun satışa çıkmasına neden olan da diğer bir ihtilal olan 1830 ihtilaliydi; 1848'de büyük Stowe müzayedesi yapıldı. Bu tür satışların sıklığına rağmen eski üstatlara olan talep genelde arzın önüne geçiyordu. Velázquez'in *Lady with Fan* isimli resminin 1843'te, altı sene önce bankacı Aguado'ya

satıldığı fiyatın üç katından fazlasına (Nat'e) 12 bin 700 franga satılmasından bunu anlamak mümkündür.

Muazzam servetleri sayesinde Rothschildler müzayedelerde herkesten fazla teklif verebilecek güce sahipti ve bazı aile mensupları aynen böyle yaptı. 1846'da bir İtalyan heykeli satın almaya niyetlenen Mayer "kişinin fiyata bakmadan her şeyin en iyisini satın alması gerektiğini" çünkü ancak "en iyilerin" kendilerine denk olanı takdir edebileceğini söyledi. Fakat 1848-49'daki siyasi çalkantılarda sanat piyasası da mali piyasa gibi çökünce, bu varsayım geçerliliğini kaybetti. James hayatının sonraki dönemlerinde bir resmin fiyatının aşırı olduğunu düşündüğünde başka birisi tarafından satın alınmasından rahatsız olmadı. 1860'ta bir Rubens için üç bin guinea teklif verse de başkasına yedi bin 500'e gittiğini gördü. James "Harika fiyat" yorumunu yaptı; "Bir Murillo'ya 10 bin guinea verecek param yok" (özellikle de ressamın *Christ as the Good Shepherd* isimli tablosu yirmi sene önce sadece üç bin pound'dan biraz fazla ederken). Elbette ki fazlasıyla parası vardı; fakat her ne kadar tutkulu bir yatırımcı olsa da bir şeyi azami fiyatında satın almaktan nefret ediyordu.

Piyano Dersleri

Sanat yatırım olduğu kadar bir tür döşeme tarzıydı. Rothschildlerin müzik tutkusunu açıklamak ise biraz daha zor olacaktır. Rothschildlerin on dokuzuncu asrın en meşhur besteci ve icracılarının hamisi olduğu gayet iyi bilinir; bunun nedeni de başarılı bir suare ya da balonun vazgeçilmez şartının müzisyenler olmasıdır. Mesela Ocak 1828'de Nathan akşam yemeğine davet ettiği misafirlerini Ignaz Moscheles'in –Felix Mendelssohn'un hocası– bir icrasıyla eğlendirdi. Benzer şekilde maréchal de Castellane bir sene önce James'le akşam yemeği yediğinde yıldız icracı, beş sene önce Verona Kongresi'nde Metternich'in Salomon ile tanıştırmış olduğu Rossini'ydi. Chopin'in Paris'teki kariyerinin de 1832'de rue Laffitte'teki bir icranın ardından başladığı söylenir –fakat akademisyenler bu iddianın doğruluğundan şüphelidir. 1843'te orada talebesi, James'e "harika" olarak tarif edilen Karl Filtsch ile tekrar çaldı. Rothschild evlerinde icrayı sanat eyleyen önemli sanatçılar arasında Mendelssohn, Franz Liszt, piyanist ve orkestra şefi Charles Hallé ve kemancı Joseph Joachim de yer almaktadır.

Fakat onlar icracıdan ziyade hoca olarak daha önemli bir rol oynadılar. Bu, özellikle erken yaşlardan itibaren piyanoda ustalaşmaya teşvik edilen kadın Rothschildler için geçerliydi (piyano on dokuzuncu asırda televizyona en yakın şey olup en büyük farkı kullanabilmek için istidat gerekmesiydi). Nathan ve kardeşlerinin onlara paranın satın alabileceği en iyi hocaları tutmaları şaşılacak bir şey değildir. Charlotte'un, hocalarından müzikle ilgili hatıralarını da yazmasını rica ettiği *livre d'or*'unda çoğunun ismi kayıtlıdır: Moscheles,

Mendelsshon, Vincenzo Bellini (1821'de bestelediği "Dolente immagine di Fille mia" şarkısını kaydetmişti), Louis Spohr (şarkısı "Nachgefühl'ün" bir türeviyle katkıda bulunmuştu), Rossini (*Metastio's Siroe*'den "Mi lagnero tacendo"nun farklı bestelerini ekledi) ve Giacomo Meyerbeer ("Rare Flower" adında bir şarkı yazdı) isimlerini orada görmek mümkündür. 1840'larda Charlotte'un iştirakçileri arasında yaşlı Luigi Cherubini (*Armida abbandonata* isimli operasından "Canto d'Armida" isimli aryayı yazdı) ve Chopin (Mazurka Op. 67 no. 4 türevini ekledi) yer almaktadır. Rossini onun için "Petit Souvenir" olarak altı sayfalık bir piyano solosu yazdı. Charlotte'un kız kardeşi Hannah Mayer mahir bir harpçı olup Serenade Op. 83'ü ona ithaf eden Parish Alvars'tan ders aldı; en küçük kız kardeşleri Louise'nin de müziğe kabiliyeti olduğu görülünce, Rossini ona şan dersleri vermeyi teklif etti. Rossini babasına onun hakkında "Çok iyi huylu ve daima tam söylediğim günde ve saatte derse geliyor" dedi. İkisi üç sene sonra Paris'te bir araya geldiğinde ondan her gün ders aldı. Chopin de pek çok Rothschild kadınına ders verdi: Nathan'ın kızı Charlotte, onun kızı Hannah Mathilde ve Betty'nin kızı diğer Charlotte. Nitekim o da iki parçasını ailenin üyelerine ithaf etti: Waltz, Op. 64, No. 2 ve Ballade, Op. 52. Böyle ilham kaynakları olunca kızların da bestekârlığa kalkışmasına şaşmamak gerekir: daha küçük Charlotte dört kısa piyano parçası yayınlarken Hannah Mathilde piyano parçaları, bir orkestra valsi ve Victor Hugo, Théophile Gautier, Goethe ve Longfellow'un güftelerinin de yer aldığı altı şarkı besteledi –en başarılısı ("Si vous n'avez rien a me dire") soprano Adelina Patti tarafından Paris Operası'nda söylendi.

Rothschildler müzisyenleri sadece icracı ya da hoca olarak tutmadı: onlarla sosyal ortamlarda görüşüp arkadaşlık da ettiler. Mesela 1833'te Meyerbeer Betty ve James ile yemek yerken, 1836'da Rossini icracı ya da hoca olduğu için değil de, arkadaşları olduğundan –"partiye neşe katması için"– Lionel'in düğününe davet edildi.

Kendisinin de vurguladığı üzere "Frankfurt'taki Lionel Rotschildt'in (metinden aynen) düğününe sadece yakın dostu olduğu için" gitmişti. James'le ömürlerinin sonuna kadar dost kaldılar. Benzer şekilde Chopin de "Rothschild ailesinin onu, onun da Rothschild ailesini sevdiğini" söyledi; 1848'deki ani ölümünün ardından talebesi Charlotte "onun duygusal bir hatırasını" sakladı –onun için işlemiş olduğu bir yastık. Müzisyenlerle olan bu derece bir münasebet bir bakıma sıra dışıydı. Düğünden kısa süre önce aristokratik bir etkinlikte Rossiniler Nathan'la akşam yemeği yediğinde, Leydi Grenville küçümseyerek "Madam Rossini... ilk bakışta münasip bir misafire benziyor" yorumunu yaptı. Fakat bestekâr ve karısının orada olmasının asıl nedeni merasimi canlandırmaktı. Anthony'nin 1842'de Liszt'in çaldığı özel bir resitali duyduğu zamanki tarifi, Rothschildlerin sadece çalmalarından değil ayrıca on

dokuzuncu asır romantizminin yıldızlarının yakınlığından da ne derece memnuniyet duyduklarına delalet eder. Karısına hadiseyi şöyle aktardı:

> Dünya üzerindeki en harikulade icracı, kimi zaman yüzünün üzerini örten ve kimi zaman bir baş hareketiyle arkaya attığı uzun saçları, arada bir sanki kendinden fazlasıyla memnun bir halde "Muhteşem değil miyim?" der gibi etrafı kolaçan eden vahşi gözleriyle dinlemesi kadar izlemesi de muhteşem olan bir zat. İnsan içerisinde son derece mülayim ve hoş sohbet, nazik ve latif biri olduğuna da şüphe yok.

Müzisyenler eğitip eğlendirdi –bunu da sadece icralarıyla yapmadılar. Bunun mukabilinde aile de memnuniyetle gözdelerine mali destek sağladı –genelde şahsi bankacılık hizmetleri şeklinde. Johann Strauss'un 1838'deki İngiltere turunun masrafı kısmen Lionel tarafından karşılandı; 1842'den sonra Rossini parasını de Rothschild Frères'e yatırdı; Niccolo Paganini, Hector Berlioz'a 20 bin franklık hediyeyi Rothschildler vasıtasıyla gönderdi; Adelina Patti bir keresinde Arjantin turu esnasında Paris şubesinden dört bin pound borç aldı. En hararetli Yahudi düşmanı müzisyen Richard Wagner'ın bile –"Müzikteki Yahudi etkisini" yerden yere vurmuştur– ikinci karısı Cosima Paris şubesinde hesap açtırdığından dolayı parasını Rothschildlere yatırmış olabileceği söylenir. Himaye olunanlar zannettiklerinden daha da imtiyazlıydı: Rothschildler genelde bu tür imkânları sadece hanedan mensupları ve üst düzey siyasetçilere sağlardı. Bu da onların müzik dünyası ile olan bağlarına ne derece önem verdiklerinin göstergesidir; bunun nedeni belki de bir ölçüde onlara yakınlık hissetmeleriydi. Parası için saygı duyulan milyonerler gibi kabiliyeti yüzünden hürmet gören müzisyenler de on dokuzuncu asır icadıydı. İkisi de bir ölçüde sonradan görme ve yabancıydı: yukarıda bahsedilen akşam yemeğindeki Nathan ile Rossiniler gibi. Nitekim on dokuzuncu asrın en kabiliyetli müzisyenlerinin pek çoğu –başta Meyerbeer ile Joachim olmak üzere– Rothschildler gibi Yahudilerin eşit haklar kazanmasından istifade eden taraflardı.

Kalem Erbapları

Müzisyenler özel ders verip gösteriler düzenledi. On dokuzuncu asır yazarları ise yeni filizlenen halk için yazmakta olduklarından, onlardan kendilerini geleneksel himayenin tahditlerinden kurtarmaya çalışmaları beklenirdi. Fakat onlar da Rothschildlerin kıyaklarından yeterince nasiplendiler –bunun en iyi kaydedilmiş iki örneği Heinrich Heine ile Honoré de Balzac olup ikisi de 1830'lar ve 1840'larda James ile içli dışıydı (siyasi önemi nedeniyle Lionel ile Disraeli arasındaki ilişki ikinci ciltte ayrı olarak ele alınacaktır).

Görünüşte Paris'teki en zengin bankacı, kral ve nazırların sırdaşının onlarla bir alakası olması hayret verici bir durumdur. Çünkü siyasi fikirleri aşırı

uçlardaydı: Heine liberal fikirleri yüzünden Almanya'dan sürgün edilip hayatı boyunca devrimci ve milliyetçi hareketleri destekledi; aksine tabiatı icabı romantik bir muhafazakâr olan Balzac, 1831-32'de bir Burbon hanedanı mensubunu destekleyip hayatını Temmuz Monarşisi toplumunu eleştirmeye vakfetti. Mali açıdan ikisi de sorumsuz olduklarından, Rothschildlerle iyi ilişkiler tesis etmelerinin ekonomik bir boyutu olduğu inkâr edilemez. Ayrıca her fırsatta yazılarında James'i öyle bir tasvir ettiler ki, James'in yerinde biraz alıngan biri olsaydı her seferinde avukatlarına koşardı. Buna rağmen James ikisini de sevmişti; aralarında sarsılmaz bir dostluk olmasa da öyle olmasını istediği aşikârdır. James'in karmaşık mizacına hiçbir şey bundan daha iyi ışık tutamaz.

1830 öncesi ve sonrası Rothschild gücüne dair Heine'nin en çarpıcı mütalaalarından bazılarını daha önce görmüştük. Şimdi de sıra onun aileyle olan ilişkisine dair bir şeyler söylemeye geldi. Hamburglu bankacı Salomon Heine'nin yeğeni olduğundan, annesi tarafından bankacı olacak biçimde yetiştirilmiştir ve 1827'de Londra'da bir şekilde Nathan'la karşılaştığı –St. Swithin's Lane, Lombard Street'te şişman bir Yahudi– anlaşılmaktadır. Muhtemelen "çırağı olmak istediği halde ona senin bu işe kafan basmıyor diyen meşhur bankacı da" Nathan'dı. 1834'e gelindiğinde ise Fransa Rothschildleriyle çok farklı bir ilişkisi vardı. Günümüze ulaşan çok sayıda anekdota dayanarak Heine'nin Baron James'in sarayındaki bir tür soytarı olduğunu söylemek mümkündür. Avusturyalı oyun yazarı Grillparzer, Heine (ve Rossini) ile Rothschildlerde akşam yemeği yediğinde şok oldu: "Görünen o ki ev sahipleri Heine'den korkuyor ve o da bu korkuyu her fırsatta onlarla dalga geçerek kullanıyor. Eğer birini sevmiyorsan onunla yemek yemeyeceksin. O nedenle bu hadiseden sonra kendisiyle bir ahbaplığım da olmadı."

Grillparzer'in zikrettiğine benzer türde iğneleyici sözlerin tümü James'i Heine'nin kıt akıllı komedi ortağı gibi gösterir. "Der Heine, bu şaraba neden 'Lachrymae Christi' dendiğini söyler misiniz?" diye sorar. Heine "Tek yapman gereken tercüme etmek" diye cevap verir. "Halk aç ve sefil haldeyken zengin Yahudiler böyle şaraplar alabildiğinde İsa ağlar." James "Comment trouvez-vous mon chenil?" diyerek bazı misafirleri eve davet eder. Heine "Chenil'in köpek kulübesi demek olduğunu bilmiyor musun?" diye sorar. "Eğer kendini bu derece hakir görüyorsan bari diğerlerine belli etme!" Rothschild, Sen Nehri'nin pis halini düşündükten sonra kaynağının tertemiz olduğunu ifade eder; Heine cevap verir: "Evet, M. Le baron; merhum babanızın da çok dürüst biri olduğunu duydum." Üçüncü bir şahıs, James'le tanışmak arzusunda olduğunu dile getirir. Heine "Onu tanımak istemesenini tek sebebi" der, "onu tanımıyor oluşu."

Heine'nin gazeteci olarak James hakkında yazdığı alaycı yazılar dikkate alındığında bu tür anekdotlar çok hafif kalır. Yine de günümüze ulaşan

mektuplar farklı bir ilişkileri olduğunu ve Heine'nin gittikçe müsamahakâr bir haminin mütevazı ricacısı konumuna geldiğini gösterir. Gördüğümüz üzere, Heine'nin James'le ilgili ilk bahislerinden biri *Ludwig Börne*'deydi, orada James'in iktisadi sermayeyi geliştirmesinin onu Richelieu ve Robespierre gibi sosyal "devrimci" yaptığını iddia etti. Fazlasıyla mübalağalı olsa da bunun bir hakaret olduğunu söylemek çok zordur; tam tersine James'in etkisini fazlasıyla abartmıştı. Şaşırtıcı biçimde Heine kendisine tanınan bu hürriyet yüzünden epey tedirgin olup –anlaşılan James'le yaptığı hususi bir sohbetten alıntı yaparak– delillerin nüshalarını karısı Betty'ye göndermek gibi bir tedbir almıştı. "Artık elinde beni biraz endişelendiren *corpus delicti* var" diye yazdı. "Hâlâ karşına çıkabilir miyim? Belki de beni bir tebessümle affedersin. Son derece halis hislerle iyi niyeti bağrında taşıyan bir aile hakkında kötü niyetle olmasa da münasebetsiz biçimde konuştuğum için kendime ne kadar kızdığımı anlatamam."

Birkaç ay önce *Quotidienne*'de yayımlanıp James'in verdiği bir balo hakkında olmayacak laflar sarf eden ve Heine'ye atfedilen bir yazının yazarı olduğunu Heine halk huzurunda inkâr etti. 1840'ların başındaki *Augsburger Zeitung*'daki makalelerinde James'i yere göğe sığdıramayıp onun hayırseverliğini övmek için onu Benoît Fould gibi bankacılarla kıyasladı. Biraz münasebetsiz olsa da en büyük methiyesi Haziran 1843 tarihli bir makalede (sonra "Lutetia"ya da ekledi) James'i diğerlerindeki yeteneği keşfetme hususunda XIV. Louis ile mukayese etmesi oldu: "Hiç kimseyi gücendirmemeye itina göstererek bugün M. de Rothschild'i güneşle mukayese edeceğim. Bunu yapıyorum çünkü ilk olarak bana bir maliyeti yok; ikinci olarak bunu günümüzde yaptığım için kendimi maruz görebilirim çünkü herkes M. de Rothschild'in ışık huzmeleriyle ısınabilmek için ona hürmetlerini sunuyor." Birkaç ay sonra Heine yayıncısı Julius Campe ona son derece eleştirel Rothschildlerin tarihi el yazmasını –Radikal cumhuriyetçi Friedrich Steinmann'a ait olan *Rothschild Bankası: Tarihi ve Ticari İşlemleri*– gönderince Heine sadece James'i övmekten fazlasını yaptı. Heine eğer bu el yazmasının basılmasının önüne geçilirse, bunun "Rothschildlerin on iki senedir ona göstermiş olduğu yakınlığın karşılığını ödeyeceğini" yazdı.

Müteakip yazarların çoğu Heine'nin James'e karşı bu derece kibar olmasının nedeninin parasal olduğu kanaatindedir. Fakat 1845 tarihine kadar James'in Heine'ye herhangi bir mali destekte bulunduğuna dair bir kayıt mevcut değildir çünkü o tarihten önce Heine'nin böyle bir desteğe ihtiyacı yoktu. Nitekim "Lutetia" da XIV. Louis ile yapılan mukayesenin ardından gelen bölümde Heine'nin açıkça James'in etrafını saran dilenci sürüsüne katılmak istemediğini ifade etmesinin nedeni de budur:

> İnanın zavallı güneş etrafını saran hayranlarının çılgınca sevgi gösterisinden nefes alamaz hale geldi... Paranın onun için rahmetten ziyade lanet olduğunu düşünmeye başladım; eğer kalbi biraz daha katı olsaydı bu derece huzursuz olmazdı... Paraya ihtiyacı olan herkese M. de Rothschild'e gitmesini tavsiye ederim; ondan borç almak için değil de (zaten buna teşebbüs etseler de becerceklerinden şüpheliyim) paranın neden olduğu mutsuzluğu görüp kendilerini teselli etmeleri için.

Heine'ye göre James'e "çok fazla parası olduğu için" eziyet ediliyordu: "Dünya üzerindeki tüm para onun devasa kozmopolit cebine akıyor ve çevresini saran fukara ve hırsızların tümü ona avuç açmış haldeyken böylesine büyük bir yükle dolaşmaya mecbur kalıyor. Onların uzattığı eller ne kadar korkunç, ne kadar tehlikeli!" Sonra da Heine bu sefer James'in akıllı, kendisinin enayi olduğu farklı türde bir fıkra anlatır: bir Alman şair bir keresinde M. le Baron'a "Nasılsın?" diye sordu. Baron "Delireceğim" diye cevap verdi. Şair "Camdan dışarı para atmaya başladığınızı görene kadar inanmam" dedi. Baron iç çekerek sözünü kesti. "Beni deli eden de o zaten: belli aralıklarla camdan dışarı para atmıyor olmam."

Heine on sene sonra asıl gazete makalelerini "Lutetia"ya dâhil etmek için elden geçirdiğinde, bu fıkraya ("Geriye Dönük Açıklamasında") dipnot ekler. O tarihte mali durumu iyi olsa da artık öyle değildir.

İleride ihtiyaçlarımı karşılayacak kadar param olmayacağını söylediğimde kendilerine yardım etmiş olduğum fakirler bana güldü. Her türden milyonerle akraba değil miymişim? Tüm milyonerlerin generali olan millionairissimo (Rothschild) benim dostum değil miymiş? Bu adamlara bir türlü o büyük millionairissimo'nun bana dostum demesinin tek nedeninin ondan para istememiş olmam olduğunu anlatamadım. Öyle yapmış olsaydım dostluğumuz başlamadan biterdi. David ve Jonathan'ın, Orestes ve Pylades'in günleri geçmişte kaldı. Benden yardım isteyen fakir ahmaklar zenginlerden para almanın kolay bir şey olduğunu zannediyor. Onlar, benim gibi, para sandıklarının üzerindeki koca kilitleri ve demirleri görmedi.

Bunu hakkıyla takdir edebilmek için Heine'nin mali durumuna da bir göz atmak gerekir. Amcası Salomon Heine'nin Aralık 1844'teki vefatından önce, Heine bu zengin akrabasından senede dört bin mark harçlık alıyordu. Salomon Heine, Heine'ye mirasında sekiz bin mark bıraktığında harçlığı kuzeni Carl tarafından yarıya indirilince Heine ailesi ancak 1847'de çözüme kavuşacak bir mücadeleye tutuştu. İşte ilk kez o tarihte Heine, Rothschildlerin dostluğuna ilaveten paralarına da ihtiyaç duymaya başladı. Başta sadece yatırım tavsiyesi istese de sıhhati kötüye gittikçe bu, maddi desteğe dönüşmeye başladı. 1846'da James, Heine'yi demiryolu hisselerindeki bir spekülasyona dâhil ederek 20

bin frank kazanmasını sağladı. Ertesi sene "dostuna" yeni Fransa hükümeti kredisinde "en büyük kıyağı" yapmayı teklif etti. Fakat 1852'ye gelindiğinde Heine'nin üslubu bariz biçimde Schnorrer'i andırıyordu:

> Yaptığın muazzam ticari işlemlerde talih ne zaman yüzüne gülse sadece ailenin en yakın dostunun değil aynı zamanda büyük şair çocuğun da pastadan pay almasına müsaade ettin. Hâlihazırda bir kez daha devasa bir teşebbüste öncü rolü üstlenip galip çıkarak devrim fırtınasından yükselen en büyük milyoner oldun. Sana hatırlatmak isterim ki, mevcut durumuma bakıldığında "yaşadığımı" söylemek zor olsa da ben daha ölmedim.

Ricası kabul edildiğinde Heine "iyiliğinin bu son nişanesi..." için minnettardı, "Tanrının rahmetinin senin üzerine olduğu kesin ve seninle temas eden herkese de iyi şans getiriyorsun." Üç sene sonra yeni Avusturya Creditanstalt'taki hisseler için Anselm'den benzer bir talepte bulundu; bu da kabul edilip 100 hisse sahibi oldu. Heine'nin teşekkür mektubu –hem yalaka hem de mahcup– bu duruma düşmenin ona ne kadar ağır geldiğinin nişanesidir. İki aya kalmadan da öldü.

Tüm bu olup bitenlerde James'in karısı, Heine'nin 1830'larda zarif şekilde flört ettiği Betty'nin payı büyüktü. James'in Boulogne şatosunda buluşmuşlardı: Heine, Betty'e bir mektubunda geçmişi hatırlatarak "Boulogne'da güneşli bir günde tüm sihirli cazibenizle karşımda belirdiniz" dedi. Bu görüşmenin, kendisine "Ihr ergebener Schützling" –"Sizin sadık hizmetkârınız" diyerek imzaladığı yeni kitabı *Der Salon*'un bir nüshasını gönderdiği, 1834'ten önce olmuş olması gerekir. Bir sene sonra bir arkadaşına onu "Paris'teki ilk patroniçe" olarak tarif etti. Ziyaret edeceğine söz vermek için mektup gönderdiğinde "güzelliği ve tebessümünün daima aklında olduğunu" eklemeden edemedi. Bu tür iltifatları sadece şahsi görüşmelerle sınırlandırmayıp 1830'lardaki bir makalesinde "sadece güzelliğiyle değil, zekâsı ve bilgisiyle de Paris'teki nadir kadınlardan biri" olduğunu anlatarak onu methetti. Tarihçiler açısından elde kalan birkaç mektuba dayanarak bu ilişkiyi hakiki yapısından uzaklaştırıp bu türden bir cazibenin etkisini artırmaya çalışmaktan daha beyhude bir teşebbüs yoktur; fakat bunların haminin karısına yönelik sıradan iltifatlardan fazlası olduğu da kesindir. 1840'ta *Ludwig Börne*'nin düzeltmelerini tamamlarken Betty'ye "geçen gün tesadüfen sadece zeki ve erdemli zannettiğim kadının aynı zamanda harika bir ruhu olduğunu da keşfettim" yazdı, "Baron James'in erkeklerin en zengini olduğu muhakkak –fakat parası yüzünden değil... Mme la baronne, evinizde gördüğüm misafirperverliğin sıradan bir şey olmadığını söylediğimde lütfen abarttığımı zannetmeyin; ayrıca kalan ömrümde size tümüyle sadık kalacağıma dair teminatımı lütfen kabul buyurun." Yine de 1840'larda bir noktada bu arkadaşlık zayıflamaya başladı. Betty'ye kitaplarını

göndermeye devam etti: 1847'de *Atta Troll* ve ondan ilham almış olması muhtemel "Angel" isimli şiirin nüshalarını, 1852'de *Romancero*'nun nüshasını, iki sene sonra *Vermischte Schriften* ve 1855'te de *Poèmes et légendes*'ı gönderdi. Fakat birbirlerini belki de Heine'nin bozulan sıhhati yüzünden çok az gördüler. Kadın onun tabiriyle ona karşı "Şüpheci Tomas" olmuştu; belki 1848 devrimlerinde Rothschildlerin üstlendiği rolü tasvip etmediği içindi.[7] Fakat yüksek ihtimalle, Heine'nin de öngördüğü üzere, paraya ihtiyaç duyması yüzünden ilişkileri bozulmuştu.

Heine'nin Rothschildlerle olan ilişkisi ile Fransız muadili Balzac'ınki bambaşkaydı; hatta birbirlerinin tümüyle zıddı olduklarını söylemek mümkündür. Heine acaba James yazdıklarıma gücenir mi diye korkarken, Balzac baştan savma tekziplerle geçiştirerek hiç çekinmeden dalga geçmeyi sürdürdü. Heine, James'in karısıyla flört ederken, Balzac eski metreslerinden birini ona ittirmeye çalıştı. Heine, Rothschildlerden ucuza hisse almaktan bile rahatsız olurken, Balzac memnuniyetle James'ten borç alıp elinden geldiğince de geri ödememeye gayret etti. Ünlü bir cümlede Balzac, 1837'de sokakta Heine ile James'e rast gelmesini şöyle tarif etti: "C'est-à-dire tout l'esprit et tout l'argent des Juifs" ["Yahudi kafası ve parası işte!"]. Onu asıl ilgilendiren James'ti; tipik bir egosantrizmle James'in ismini inatla yanlış kullanır, genellikle "Rostchild" [kızartma çocuk] olarak yazardı.

İkisi ilk kez 1832 yazında Aix'te bir araya geldi. Byron'ın nefsane iştahıyla Dickens'ın yavanlığını bünyesinde taşıyan bu yanardöner yazara James'in kanı ısındı. İtalya'yı ziyaret planında ona yardım etmeyi teklif ederek kendisine Carl'a teslim edeceği bir takdim mektubu verip Napoli'deki ulaklarından birini de ona tahsis etti. Birkaç ay sonra, hiç haber alamayınca James Balzac'a teklifini hatırlatıp yemeğe davet eden bir mektup göndererek Paris'e döndüğünden beri kendisine uğramadığı için sitem etti. Balzac iki sene sonra Viyana'da bu iyi niyetten istifade ederek Paris'te olup bitenlerden habersiz yayıncısının çeki karşılığında Salomon'dan 500 frank borç aldı. Aynı senenin kasım ayında da başka bir yayıncıyla yapacağı görüşme için Betty'den bir tür teminat istediği anlaşılmaktadır.

İlişkinin en samimi olduğu dönem 1840'ların ortalarıydı. 1842'de Balzac, James'e *Les Ressources de Quinola* isimli rezalet oyununun biletlerini verdi (ne tesadüf ki oyun da bir buharlı geminin batışıyla alakalıydı), iki sene sonra da *Un Homme d'affaires*'i [*İş İnsanı*] "Mosieur le Baron James de Rothschild/ Conseil Général d'Autriche à Paris, Banquier"ye ithaf etti.[8] Bunun mukabilinde James, kur yaptığı Polonyalı Kontes'e mektuplarını iletip Napoli'ye

7 1849 sonunda Heine Macar isyanını ezen güçleri tutkuyla yerdiği devrim sonrası şiirinin bir nüshasını gönderdi. Rusya destekli tepkiye Rothschildlerin yardım ettiği herkesin malumuydu.

8 James ikinci ve rezalet olan oyuna gitmiş olabilir.

giderken gümrükten geçişini kolaylaştırdı. Dahası 1846'da Balzac'a yeni Kuzey Demiryolu hattından 150 hisse verdi; ilk taksiti öder ödemez Balzac bu hisseleri teminat göstererek James'ten 17 bin frank borç aldı. Daha sonra rue Fortunée'de daha büyük bir ev alabilmek için nişanlısının Polonya mülkünü ipotek ederek biraz daha –50 bin frank civarında– borç aldı. Balzac 1846'da Polonya'ya gitmeye hazırlanırken James'ten eski hizmetçisinin (ve metresi) bir pul dükkânı açabilmesine –ruhsat gerekiyordu– yardım etmesini istedi. Balzac'ın bu müzakereyle ilgili anlattıkları James'in Rabelais tarzı pazarlıkta ne kadar hünerli olduğunu çok iyi gösterir:

> Rotschild bana kadının güzel olup olmadığını ve onunla yatıp yatmadığımı sordu. "Yüz yirmi bir kez" dedim, "istiyorsan al senin olsun."
>
> "Çocuğu var mı?" diye sordu.
>
> "Hayır, ama istersen olur."
>
> "Kusura bakma ben sadece çocuklu kadınları himaye ederim." Bu onun kurtulma manevrasıydı. Çocuğu olsaydı bu sefer de ahlaksızlara yardım etmeyeceğini söyleyecekti.
>
> "Baron, bu kadar basit bir meselede benimle tartışacağın mı tuttu? Ben Kuzey hissesi sahibiyim! Sana bir not yazacağım ve sen de benim işimi sanki demiryolunda 400 bin hissem varmış gibi halledeceksin."
>
> "Acaba?" dedi. "Eğer bunu bana yaptırabilirsen sana olan hayranlığım daha da artar."
>
> Ona "Yapacaksın" dedim, "aksi takdirde karını üzerine salarım, attığın her adımı takip eder."
>
> Kahkahayı basıp sandalyesine oturdu. "Sırf yorgunluktan pes ediyorum; işler beni öldürüyor. Notunu yaz."
>
> Yazıp Madam James'i görmeye gittim.

Balzac aynı sene Betty'ye gönderdiği basılı tüm eserlerini muhtemelen tüm bu iyiliklerin karşılığı olarak yeterli görüyordu.

Fakat 1847'den sonra, göreceğimiz üzere, James'in kendisine borçlu olanlara karşı, alacağı ne kadar az ve borçlu kişi ne kadar eğlenceli olursa olsun+ müsamaha gösteremeyeceği bir zaman geldi. Ekim 1848'de Balzac –o tarihte Wierzchownia'ya yerleşmişti– annesi Rothschildlerin diğer bankalardan birinden çekilen iki bin 500 franklık bir çeki kabul etmediklerini haber verdiğinde hayrete düştü. James'in alacağı olan 17 bin frangı geri isteyeceğine kani olup bu parayı kendisine gelecek yeni para havalelerinden keseceğinden korkunca sahtekârlığa başvurdu: 31 bin frangın kendisine değil de kızlık soyadını kullanacak annesine ödenmesini istedi. Bu sahtekârlık işe yaramadı. Şubat 1849'a gelindiğinde Balzac Kuzey hisselerinin taksitini ödeyebilmek için deli gibi başka bankalardan kredi çekmeye çalışıyordu. Martta annesine gönderdiği

mektupta "R(othschild)'e olan 17 bin franklık borcun elimi ayağımı nasıl bağladığını hayal bile edemezsin" yazdı. Gerçi Balzac'a göre bu şahsi bir şey değildi. Müsrifin önde gideni olduğundan daima alacaklının bakış açısını da takdir edebiliyordu. "Rothschild ailesi fırtına sonrasındaki kunduzlar gibi hareket ederek 1848 felaketinin tüm piyasalara verdiği hasarı tamir etmeye çalışıyor" diyerek durumu anladığını gösterdi. 1850 yazında Paris'e döndüğünde işler normale dönmüştü: 11 Haziran'da, üst üste gelen bir sürü hastalık yüzünden ölmesinden iki ay önce, Balzac yüz Fransa Merkez Bankası hissesine yatırım yapabilmek için Rothschildlerle görüşüyordu. Tabutunun arkasından Victor Hugo, Alexandre Dumas ve çok sayıda Parisli serseri ve münevvere ek olarak, sanki *La Comédie humaine*'den fırlamış gibi, James de yürüyordu. Otuz iki sene sonra Rothschildler Balzac'a son bir iyilik yaparak rue Fortunée'deki evini dul eşinden değerinin on katı fiyata satın aldılar.

Hayal gücü zayıf modern akademisyenler Balzac'ın kurgusal bankacısı Nucingen'i James'ten ilham aldığına itiraz etmeye meyillidir. Sürekli bariz farklılıkları vurgularlar: Nucingen, Alzaslıdır, Yahudilikten dönmüş birinin oğludur, kardeşi yoktur, James olamayacak kadar ihtiyardır (1829'da altmış yaşındaydı), sadece bir kızı vardır vs. Oysaki 1844'te Balzac müstakbel karısına James'in –"iktisadi feodalizmin yüce baronu"- "bire bir Nucingen'le aynı, hatta ondan beter olduğunu" söyledi. Ayrıca Balzac'ın bu harika eserinin ilgili kısımlarını dikkatle okursanız Nucingen'in ne derece James'ten ilham alındığını da anlarsınız. O dönemde bu karaktere ilham kaynağı olabilecek daha münasip bir sermayedar yoktu; kurgu olsa da Nucingen James'tir çünkü Balzac James'i tanımamış olsaydı Nucingen diye birini yaratmazdı.

Nucingen ilk kez *Le Père Goriot*'da [*Goriot Baba*] (1834-5) fakirleşen *makarnacı* Goriot'nun burnu havada iki kızından birinin kocası olarak takdim edildi. "Kutsal (Roma) İmparatorluğu'nda baron olmayı başaran Alman menşeli bir bankacıydı", Alman aksanıyla konuşurdu (mesela "quelque chose" "keke chausse" olmuştu) ve rue Saint-Lazare'da "ince sütunlu, alçak verandalı, Paris'te güzel kabul edilen pahalı süslemelerle dolu ve merdivenleri mermer mozaik olan tam bir bankacı evinde" oturuyordu. İlk ortaya çıktığında –ayrıca *Histoire de la Grandeur et de la Décadence de César Birotteau*'da [*César Birotteau*] (1833-37) ikinci zuhur edişinde– Nucingen kaba ve gaddar resmedildi. Müflis parfümcü Birotteau nihayetinde kendisiyle görüşmeyi başarabildiğinde –yine tasvir edilen "muhteşem merdivenli lüks evde"– kafasını karıştıran bir konuşmanın ardından du Tillet adında başka bir bankacıya gönderilir ve o bankacı da onun mahvına sebep olur. Balzac yine Nucingen'in Fransızca telaffuzu katletmesinden bahseder: "Sinsi baron verdiği ama tutmadığı sözlerden kıvırabilmek için, Fransızca konuştuğuyla övünen Alman Yahudilerin berbat telaffuzunu muhafaza etmeyi sürdürdü."

Nucingen'in kökeni ve yöntemlerini açıkladığı *La Maison Nucingen*'de de [*Nucingen Bankası*] (1837-38) bu sahtekârlık uygulamasını etraflıca ele alır. Balzac'a göre Nucingen'in başarısının temelinde, yapmak zorunda olduğu ödemeleri elinden geldiğince geciktirerek sonunda alacaklılarını değeri düşük kâğıtları almak zorunda bırakması yatmaktadır. Bunu önce 1804, bilahare 1815'te yaptıktan sonra üçüncü ve en iddialı tezgâhını tertipleyip genç bir asili ve Alzaslı bir bankacının dul eşiyle kızlarını dolandırarak ilk servetini elde etti. Bir suçlama yüzünden töhmet altında kalmak istemeyen Balzac, karakterinin bariz biçimde Rothschild'ten farklı olmasını sağladı: Bu nedenle Nucingen'i "hırsı yüzünden Hristiyan olan bir Yahudi'nin oğlu" olarak tasvir edilip "gizlice Rothschild kardeşleri kıskandığını" söyledi. Fakat benzerlikler fark edilmeyecek gibi değildir. Mesela ikinci büyük tezgâhı Waterloo Muharebesi'nden önce büyük miktarda tahvil satın almasıdır. Nucingen'in dış görünüşü de benzerlik arz eder: "Küp gibi, şişman, çuval kadar ağır, diplomat kadar hantal. Nucingen despot olup hiç neşelenmeyen vaşak bakışlarına sahiptir; derinliği bariz olmayıp gizlidir; düşüncesini belli etmez ve ne yapacağını kestirmek mümkün değildir." Nucingen'in iktisadi nüfuz alanı da bir fikir verir: "Dehasının erişmediği yer yoktur. Bu iktisat fili vekilleri nazırlara ve Yunanları Türklere satar. Onun gözünde ticaret... çeşitliliğin bütünlüğü ve ihtisasların birliğidir." Hatta bir noktada Nucingen'i, zamanında Nathan'ın da kıyaslandığı gibi, Napoléon'la kıyaslar. Hepsinden öte "Temmuz Devrimi'yle asil olup Lejyon Nişanı'yla taltif edildi" der ki gördüğümüz üzere bu nişan James'e Louis Philippe tarafından verilmişti.

La Maison Nucingen tabii ki James de Rothschild'in gerçekçi bir tasviri olarak düşünülmedi. Kitap 1830'larda mali piyasalardaki dalgalanmaları konu alan bir hiciv olup Nucingen karakteri de *ad absurdumu* simgelemektedir. "Borçlu alacaklıdan daha güçlüdür" sözünün altını çizer ve "içinde yaşadığımız altın çağın hakiki ilkelerini" özetleyen en akılda kalıcı kısmı ise siyasi solun neden ölümünden sonra Balzac'ı kendilerinden biri gibi göstermeye çalıştığını anlamamızı kolaylaştırır: "Bir ferdin diğerine tatbik ettiğinde cürüm kabul edilen keyfi hareketler mevcuttur, lakin bu hareketler çok sayıda kişiye tatbik edildiğinde bir kova suya katılan bir damla asit gibi dağılıp kaybolurlar."

Fakat Balzac'ın Nucingen hakkındaki son sözleri bunlar değildi. *Splendeurs et Misères des Courtisanes*'de [*Kibar Fahişeler*] (1838-47) onu tümüyle farklı biri, Bois de Vincennes'de gördüğü bir fahişeye âşık olan, dünyadan bezmiş bir *vieillard* [ak sakallı ihtiyar] olarak gösterir. Oysa kadın, Mephistopheles tarzı büyük bir suçlu olan Vautrin'ın kölesi, ahlaksız ve hırslı Lucien Chardon'un sevgilisidir ve üçü de aşktan gözü dünyayı görmeyen Nucingen'den milyonlarca frank almanın peşindedir. Balzac fırsatı kaçırmayıp bir kez daha kapitalizme romantik tenkitlerini yöneltir: "Çabucak kazanılan servet ya talihin veya keşfin eseri ya da

kanuni hırsızlığın mahsulüdür... 1814 anayasası paranın hâkimiyetini ilan etti ve başarı ateist çağın en yüce değeri oldu." Fakat bir kez daha Rothschildlere bu kadar çok gönderme yapılmış olması dikkat çekicidir. Burada Nucingen "muhasebe ofisinin XIV. Louis'si" olarak tarif edilir. Nitekim Balzac, Nucingen'in rolünü Heine'nin "Lutetia"da kullandığının neredeyse aynısı bir hami olarak tasvir eder (o derece ki, intihal yapmış bile olabilir):

> M. de Nucingen has bir bankacı olup hesapları haricinde bir şeye kafası çalışmaz... Sadece belli değerlere inanır. Sanata gelince, işin erbaplarının kimler olduğunu bilir ve mesele ev yaptırmak, muayene olmak ya da eşya ya da mülk satın almak olduğunda en iyi mimarı, en iyi cerrahı, en iyi ressam ve heykeltıraşı, en mahir avukatı kullanır.

Burada Nucingen'in fazlasıyla iyi gösterilmesi Balzac ile James arasında artan dostluğa da delalet eder. Nucingen kendini küçük düşürdüğünün farkındadır: Hêdre hâmûreusse à mon hâche, cheu zai piène que rienne n'ai blis ritiquille; mai ké foullez-vû? za y êde!" ("Etre amoureux à mon âge, je sais bien que rien n'est plus ridicule; mais que voulez-vous? Ça yest!") Parayı reddederken de kadına zarif ve hassas –mükemmel Fransızcayla– bir mektup yazarak asaletini bir nebze de olsa muhafaza eder.

Tam aksine, Nucingen'in *Un Homme d'affaires* (1845) ve *La Cousine Bette*'te (1846) son kez ortaya çıkışları çok kısa oldu: Burada, borç almaya çalışan çaresiz Maxime de Trailles, Balzac'ı andıran müsrif Desroches ve kızının drahoması için para bulmaya çalışan fakir Bonapartçı memur, Baron Hulot'nun son çaresi odur. O tarihe kadar kendi mali sıkıntılarının yazarın zihnini iyice meşgul etmeye başladığı açıktır: Balzac'ın kötü şöhretli alacaklılar hakkında yazdığı kitabı, borç istemeden evvel James'e atfetmesi şaka gibi bir şeydir. Hatta Hulot'nun Nucingen'den almaya çalıştığı borcun miktarı bile Balzac'ın o sene *La Couisine Bette* yayımlandığında James'ten borç aldığı meblağa yakındır. Tarihçiler genelde edebi eserleri kaynak olarak kullanmaktan imtina ederler; ama sanatın hayatı bu derece yakından taklit etmesi, bunu yaparak da James de Rothschild gibi ser verip sır vermeyen birinin aksi takdirde bilinmesi mümkün olmayan özel hayatına ışık tutması halinde bunları dikkate almamak büyük hata olur.

ON ÜÇ

Civa ile Hickory (1834-39)

Sizden şu veya bu nedenle şimdilik bir şey yapmamanızı istediğimizde ortada hiçbir sebep olmadığı halde aynı şeyin neden tekrar ettiğine bir türlü aklım ermiyor çünkü herkes ikamet ettiği yer için en iyinin ne olduğunu bilmeye mecburdur.

-JAMES'TEN İNGİLTERE'DEKİ YEĞENLERİNE, EKİM 1836

Rothschildlerin tahvil çıkarmak ve Avrupa devletleriyle o tahvillerin alışverişini yapmak için geliştirdiği sistem hem çok kârlıydı hem de ailenin eline büyük bir siyasi tesir gücü veriyordu. Bu güç yine de sınırsız değildi. 1830'larda Rothschildler coğrafi sınırlarını yeni bölgeleri de dâhil edecek şekilde genişletmeye kalktıklarında ciddi sorunlarla karşılaştılar. Geçmişe bakmak gibi bir avantaja sahip tarihçiler o dönemdeki en büyük ihmallerden birinin Rothschildlerin Amerika Birleşik Devletleri'nde istikrarlı ve güvenilir bir üs kurmamaları olduğunu görebilirler. Fakat bunun neden olmadığını anlayabilmek için kökleri istikrarsız İspanya ve Portekiz ekonomilerinde olan deneme yanılmadan ibaret karmaşık bir hikâyeyi gün ışığına çıkarmamız icap eder; çünkü Rothschildleri Amerika'ya götürecek olan yol buradan başlamaktadır.

İberya İkilemi

Avrupa'nın kalanı ihtilallerle sarsılırken İberya'da da saltanat iç savaşları yaşanmıştı. Kabaca tarif edece olursak, diğer yerlerde olduğu gibi orada da aşırı muhafazakâr clerical'lar ile ılımlı anayasa yanlısı liberaller ve daha radikal demokratlar arasında ideolojik bölünme mevcuttu. Fakat temel olarak 1830'larda ve 1840'larda İspanya ve Portekiz siyaseti Güllerin Savaşı dönemindeki siyasetle daha fazla müşterek noktaya sahipti. Bir bankacının bakış açısından yabancı bir ülkede cereyan eden iç savaşın kötü bir tarafı yoktu. Diğer savaşlar gibi iç savaş da para gerektirirdi ve dâhili vergi sistemi sekteye uğramış olduğundan bu paranın da çoğunlukla borç alınması icap ederdi. Rothschildler diğer bankacılardan daha temkinli olsalar da hangi tarafın kazanacağını varsaydıklarına bağlı olarak hem Portekiz'e hem de İspanya'ya seve seve borç verdiler. Bu iştirakin ilk

safhasında temel endişeleri, diğer devletlerin de bu çatışmaya müdahil olması neticesinde Rothschildlerin en büyük kâbusu olan umumi bir Avrupa harbinin patlak vermesiydi. Britanya, Fransa ve Avusturya yarımadaya dolaylı yollardan müdahale etme fırsatını kaçırmasa da, sonunda böyle bir tehlikenin mevcut olmadığı görüldü. Fakat kararlı bir yabancı müdahale olmayınca da İberya'daki dâhili harp hız kesmeden uzayıp gidecek gibi görünüyordu. Bu da 1830'ların sonlarına gelindiğinde birkaç sene önce alınan borçların faizi ödenmeyecek demekti. Bunun neticesinde 1830'ların tahvil piyasasında İspanya ve Portekiz tahvilleri 1820'lerde Latin Amerika tahvillerinin düştüğü duruma düştü: James'in defalarca az ve öz biçimde ifade ettiği üzere "bok"tan pek farkları yoktu.

Bu benzerlik tesadüfî değildi. Latin Amerika'da daha önce cereyan eden hadiseler yüzünden hem Dom Pedro gibi iflah olmaz baş belaları Avrupa'ya gelmiş hem de büyük ölçüde Atlantik ötesindeki imparatorluklarından gelen gelirlere bağımlı olan Portekiz ve İspanya maliyelerine büyük darbe inmişti. Bu nedenle Portekiz ve İspanya sadece siyasi açıdan istikrarsız değildi; bu durum pek çok açıdan 1830 sonrasında bir saltanat mücadelesinin muhtemel göründüğü Fransa için de geçerliydi. İberya meselesi müzmin millî iflaslardan biriydi. Sürekli iflasın eşiğinde gezen bu iki ülkeden para almanın iyimser Rothschildlerin zannettiğinden çok daha zor olduğu anlaşıldı.

Portekiz'in durumu iki emsal içerisinde daha az karmaşık olandır; ayrıca daha az kârlı olduğu da görülecekti. Daha önce Nathan'ın 1820'lerde Portekiz ve onun eş krallığı Brezilya meselesiyle ilgilendiğini ve bunun İngiltere'nin geleneksel menfaatleriyle örtüştüğünün şuurunda olarak ikisine de kredi verdiğini görmüştük. Bunu yaparak bilmeden yaklaşan iç savaşın taraflarına da borç vermiş oluyordu: 1828'de darbesini desteklediği Dom Miguel ile onun devirmiş olduğu Portekiz Kraliçesi II. Maria'nın babası ve Brezilya İmparatoru olan kardeşi Dom Pedro. Nisan 1831'de Dom Pedro oğlunun lehine Brezilya tahtından çekilmeye mecbur kaldı; kızını Portekiz'de tahta çıkarabilmek gayesiyle hemen Fransa'nın yolunu tuttu. Nedendir bilinmez Fransız liberalleri (ve bazı İngiliz Whigler) Pedro'nun kendilerine yakın, makbul biri olduğuna hükmedip Miguel'i de bir tür Portekizli X. Charles kabul ettiler. Dolayısıyla Pedro, Paris'te para ve Londra'da asker bulmakta hiç zorlanmayıp Temmuz 1832'ye kadar Oporto'nun denetimini ele geçirdi. Fakat halkın desteğini kazanamadığından Miguel'i teslim alması Mayıs 1834'ü buldu –bu zaferi büyük ölçüde İngiliz kaptanı Charles Napier'e borçludur. Dört ay sonra, kızını tekrar tahta çıkarmasının hemen ardından hayatını kaybetti.

Fakat bu da Portekiz'de suların durulmasını sağlamadı. İlk kocası Leuchtenberg dükünün evlilikten sadece dört ay sonra ölmesinin akabinde Maria'ya münasip bir koca bulmanın tahmin edildiğinden çok daha zor olduğu görüldü ve böyle biri –Belçika kralının yeğeni Saxe-Coburg Prensi

Ferdinand– ancak 1836 senesinde bulunabildi. Dahası Maria'nın destekçileri kısa sürede iki hizbe bölündü: ılımlı "Cartista" hareketi (Kartistler - Portekiz Çartistler; 1826 anayasasını destekleyenler) ve daha radikal olan "Setembrismo"lar (Eylül hareketi taraftarları; daha liberal olan 1822 anayasasını destekleyenler). Maria'nın Ferdinand'la evlenmesinden kısa süre sonra ikinci hizip cebren iktidarı ele geçirdi. Kartistler de 1837'de aynısına teşebbüs edip beş sene sonra da muvaffak oldular. 1846'da yaşanan diğer bir ihtilal ise ertesi sene İngiliz-İspanyol müdahalesine neden oldu.

Rothschildler, süregelen Portekiz iç savaşını karmaşık hislerle izleyip bir yandan kârlı iş fırsatlarını kaçırdıklarına üzülürken, diğer yandan da çatışmanın tırmanmasından endişe ettiler. 1832'ye gelindiğinde James ihtiyatla, bir sene önce Paris'te Pedro'ya iki milyon pound borç vermiş olan İspanyol sermayedar Juan Alvarez Mendizábal'ın faaliyetlerine iştirak etmeye başladı. Bu bir kumardı çünkü Pedro dolaylı olarak İngiltere ve Fransa tarafından destekleniyor olsa da Avusturyalıların desteklediği Miguel'i yabana atmamak gerekirdi. Üstelik aynı sene Miguel de Paris'ten 40 milyon franklık borç almayı başarmıştı. James'in en başından itibaren "Portekiz paçavrası" hususunda neden bu derece kötümser olduğunu buradan anlamak mümkündür. Ona göre ancak İngiltere ve Fransa teminat verirse Portekiz'e verilecek bir kredi "makbul iş" kabul edilebilirdi; fakat Palmerston (akıllıca davranarak) bu teminatı vermeyi reddetti. Bu durum dikkate alındığında o ve Nathan'ın 1835 senesinde II. Maria'nın ihya olunan idaresine dört milyon pound kredi vermesi çok da mantıksız değildir, çünkü günümüzde "çürük tahvil" denilecek şeyle bilinçli olarak işlem yapıyorlardı. Pedro ölüp Miguel de sürgün edildiğinde bile Portekiz'in bu tahvillerin faizini ödemeye devam edebilme ihtimalinin zayıf olduğunu biliyorlardı. Bu yüzden James bu tahvilleri sattığı kişileri, en hafif tabiriyle, saf olarak görüyordu. Nisan başında Nathan'a "Bu pisliği satın alan istemediğin kadar enayi var" diye bildirdi. Yüzde üçlük tahviller –Rothschildler 67,5'ten çıkardı– geçici bir alakaya mazhar olsa da, Lizbon'da süregelen siyasi istikrarsızlık neticesinde aylar içerisinde hızla düştü. Bir senede 55'e kadar indi; 1839'a gelindiğinde ise değeri 25'ti. James daha sonra Rothschildlerin buna neden dâhil olduğunu izah etti: Bu tür tahviller "kişinin riske girip spekülasyon yapabileceği yegâne tahvillerdir. Fransız rentesinden ne kazanabilirsiniz? Hiçbir şey. O yüzden dünya bu paçavralar üzerine spekülasyon yapmaya başladı. Bunlarla kumar oynanır ama bunlara hayatta itimat edilmez." Diğer bir tabirle, bu yüksek getirisi olan tahviller uzun vadeli yatırımcıların gözünde kesinlikle bir kıymete sahip değildi. Sadece spekülatif araçlardı.

Bu "paçavraları" bazı saf yatırımcılara –ya da talihsiz spekülatörlere– satmanın kötü tarafı faizleri ödenmediğinde ellerinde kalacak olmasıydı; haliyle bu vuku bulduğunda da bunu satana hiç de iyi gözle bakmayacaklardı. Dolayısıyla

hem itibarlarını muhafaza etmek hem de gelecekteki tahvil sorunlarından kurtulmak için Portekiz'in temerrüde düşmesine mani olmak Rothschildlerin menfaatineydi. Mart 1835 gibi erken bir tarihte James endişeyle "Rothschildlerin faizlerin son ödeme tarihinden iki ay önce oraya (Lizbon'a) birini göndermesi gerekir. Bu işe girtlağımıza kadar battığımızdan bu insanlara elimizden geldiği kadar yardım etmeye mecburuz" diyecekti. Mayısa gelindiğinde maliye nazırı değişse dahi o senenin faizini ödeyecek nakit paranın elde olmadığı ortaya çıktı. Keyifsizce "Galiba faizi biz ödemek zorunda kalacağız" dedi. Bunun kötü tarafı, tahvil sahiplerinin "bizim (daima) yardım edeceğimiz fikrine alışması ve sonunda geri çekilme imkânından mahrum kalmamızdır."

Fakat Nathan'ın bir milyon pound daha ödeme yönündeki teklifi Goldschmidt'in daha cömert teklifi lehine reddedilince Londra ve Paris'teki Rothschild şubeleri misilleme satışlarına başladı. Frankfurt'ta ölüm döşeğindeki babasının yanında bulunan Lionel öfkeyle "İstediğimiz zaman girer istediğimiz zaman çıkarız ve sadece kendi menfaatimizi gözetiriz" yazdı. Lizbon hükümetinin davranışı James'i de çileden çıkarmıştı: "Anlaşılan sefil Portekiz nazırı kendi kredisini yerin dibine geçirmek istiyor çünkü hiç kimse faizin ödenip ödenmeyeceğini bilmiyor ve sanki her şeyi batırmak istermiş gibi bir hali var." Aralık 1836'da Londra'ya gönderdiği mektupta "Senin Portekizli beni hasta ediyor" dedi. "Hayatımda hiçbir şeye bu kadar sinir olmadım. Bu insanların hepsi birbirinden beş para etmez." Artık tek gayemiz "halkı bu insanların kredilerini mahvetmeyi kafaya koyduğuna ikna edip bunun olmasına mani olmak için elimizden geleni yapmaktır." Bir gün sonra "Bu pislikten olabildiğince çabuk çıkmamız lazım" diye tekrarladı, "çünkü karşımızda haysiyetsiz insanlarla kendi ülkesinin felaketi üzerine spekülasyon yapan bir nazır var."

Yine de aynı sorun 1837'de nüksettiğinde Lionel hükümeti kurtarabilmek için teklifte bulunmaktan başka çare bulamadı: Nihayetinde faiz ödemeleri gelen tahviller Rothschildlerin iki sene önce çıkardığı tahvillerdi. James de, bilhassa Rothschildlerin eski dostları Saxe-Coburglar da Ferdinand'ın Maria ile evliliği nedeniyle dâhil olduğundan, kısa vadeli bir ödeme teklif etmekten başka çare bulamadı. 1837 stratejisi "bir Rothschild kredisinin ödenmediğinin söylenmesine mani olmak maksadıyla" son bir nakit para verip hemen çekilmekti. Fakat hasarı sınırlamaya yönelik bu teşebbüs bile geri tepip Portekiz hükümetiyle uzun ve utanç verici hukuki bir mücadelenin başlamasına neden oldu.[1] Lionel olup biteni izah etmeye çalıştı: Portekiz tahvilleri 75'ten 25'e

1 Rothschildler Portekiz hükümetine dört ayda faizini yüzde üç tahvil olarak ödeyeğri 88 bin 688 pound borç vermişlerdi. Hükümet teminat olarak itibari kıymeti 600 bin pound olan "vekil tahvilleri" teslim etti. Hükümet 88 bin 688 pound'u ödeyemeyince Londra şubesi bu tahvilleri sattı fakat Portekiz hükümeti daha fazla faiz alabilmek için bu satışı yok yere geciktirdiklerini iddia etti. Sonunda Portekiz hükümetinin lehine hüküm verildi.

düşmüş olabilir fakat "ismimiz hâlâ itibarını koruyor." Amcasının pek aklına yatmadı. Portekiz meselesine dair belki de son sözleri "Bu pislikle alakalı hiçbir parayla ilgili spekülasyon yapmak istemiyorum" oldu. Rothschildleri ülkenin iktisadına dâhil etme yönündeki müteakip teşebbüsler kati bir dille reddedildi. Rakipleri de bu fiyaskoyu unutmalarına müsaade etmedi. 1846'da Baringlerden kredi istendiğinde ortaklardan biri "Portekiz'in kredisi Yahudilerin ve acyocuların beceriksizliği yüzünden öyle bir lekelendi ki, halkın gözündeki itibarını korumak isteyen hiçbir banka bu işin bir parçası olmak istemez" diyerek şiddetle itiraz etti.

İspanya siyaseten pek farklı olmasa da iktisadi açıdan imkânları Portekiz'den fazlaydı. Burada da çatışmanın kaynağı hanedandı: Salic kanunu –erkek adaylara öncelik verirdi– tatbik edilerek VII. Ferdinand'ın kardeşi Carlos mu tahta çıkacaktı yoksa taht 1830'da doğan tek çocuk Isabella'nın hakkı mıydı? Teknik olarak Isabella'nın iddiası daha sağlamdı: Salic kanunu 1713'te yürürlüğe girmiş olsa da, 1789 tarihli hükümdar fermanında IV. Carlos tarafından gizlice feshedilmişti ve Ferdinand kızının doğumundan beş ay önce bunu halka duyurarak tedbir almayı ihmal etmedi. Diğer taraftan, 1832'de hastalandığında, kardeşi Carlos'un Isabella'nın iddiasına meydan okuyacak kadar (hakkı olmasa da) kuvveti olduğu anlaşılınca, Isabella'nın annesi Maria Cristina hükümdar fermanını askıya aldı. Ferdinand'ın beklenmedik biçimde iyileşmesi üzerine Carlos Portekiz'e kaçmaya mecbur kalsa da iç savaş az çok kaçınılmaz hale geldi. Kral Ferdinand Eylül 1833'te öldüğünde Carlos, Maria Cristina'nın niyabetini tanımak gibi bir niyeti olmadığını ilan ederek destekçilerini seferber edebilmek için on ay sonra İspanya'ya döndü. Portekiz'de olduğu gibi burada da veraset mücadelesinin ideolojik boyutu vardı: Carlos, İspanyol Dom Miguel'in muadili, muhafazakâr "kötü amca" iken, baldızı Christina (başlangıçta Cea Bermudez'in kral ilan edilmesiyle mutlakıyeti ihya etmeyi düşünse de) Martinez de la Rosa gibi "ılımlı" liberallerle ittifak kurarak 1820 ihtilaline geri dönmek isteyen "ilerici" demokratların şartlı desteğini aldı. Savaşın bölgesel boyutu da vardı: Karlizmin en güçlü olduğu yer Navarra kırsalı ve Bask eyaletleri iken, Isabella'nın davası Madrid bürokratları ve ülkenin ana ticaret merkezlerindeki sermayedarlara daha cazip gelmişti.

Genç kraliçenin hükümetine mali destek verilmesinin dört sebebi vardı. Portekiz örneğinde olduğu gibi gittikçe tahmin edilebilir hale gelen consol ve rentelerden sıkılan yatırımcılara satılacak yeni ve yüksek kâr getiren tahvillerden kısa vadede kâr elde etmek mümkündü; fakat bu tür tahvilleri Don Carlos için de kolayca çıkarmak olanaklıydı. Isabella'nın desteklenmesine karar verilmesinin nedeni kısmen diplomatikti: 1834'te Britanya, Portekiz, İspanya ve (daha sonra) Fransa arasında tesis edilen Dörtlü İttifak'ın geleneksel olarak yarımada üzerinde en fazla nüfuz sahibi iki büyük devletin Isabella

rejimine doğrudan destek vereceğinin işaretini vermiş olmasıydı. Dahası İspanya (Portekiz'den farklı olarak) verilecek krediler için teminat olarak kullanılabilecek ve Rothschildlere dayanılmaz derecede cazip gelen bir tür varlığa sahipti: Ciudad Real'in batısında bulunan ve o tarihte dünya üzerindeki iki büyük cıva kaynağından biri olan Almadén cıva madenleri. Latin Amerika'daki gümüş ve altının arıtılmasında cıva (ya da Rothschildlerin tabiriyle "quicksilver") kullanıldığından bu madenler üç asırdan uzun bir süre uluslararası para sisteminde hayati bir rol oynadı. Sadece bu vasfı bile onu bankacıların gözünde cazip hale getirmeye yeterdi. Asıl önemli olansa İspanya devletinin geleneksel olarak madenleri işletme ve cıvayı pazarlama hakkını özel şirketlere satmasıydı, bunun en meşhur örneği on altıncı asırda madenleri Augsburglu bankacılar olan Fuggerlara ipotek etmeleriydi. İç savaşın büyük bölümünde bu madenler Isabella'ya bağlı kuvvetlerin elindeydi. Son olarak, Amerikan imparatorluğunun hızla küçülmesine rağmen İspanya'nın geri kalan sömürgeleriyle, özellikle de Küba ve Filipinler'le kârlı ticari bağları vardı; Küba, tütün ticaretindeki ehemmiyeti yüzünden Rothschildler açısından özellikle cazipti.

Diğer taraftan, İspanya ekonomisine dâhil olmanın üç zorluğu vardı. İlk ve en bariz olanı uzayıp giden ve bitecekmiş gibi de görünmeyen iç savaşının neden olduğu kargaşaydı. Karlist kuvvetleri ancak 1839'da –Ferdinand'ın ölümünden altı sene sonra– kesin olarak mağlup edilebildi. Bu dönemde "Moderado"larla "Progresista"ların (hizipleri sonraki isimlerini veren) denetimi ele geçirmek için mücadele ettiği Madrid'de sürekli hükümet değişirken, ikinci hizip de Maria Cristina'nın hiç istemediği derecede daha parlamenter ve ruhban karşıtı bir rejim için bastırıyordu. Şöhret sahibi askerî kumandanların siyasi nüfuzunun artmasıyla ortalık daha da karıştı; bunlardan biri olan ve Progresista'nın desteklediği General Baldomero Espartero, Maria Cristina'nın birliklerini zafere taşıdıktan bir sene sonra onu niyabetten feragat etmeye zorladı. Fakat 1843'te Espartero'nun da akıbeti aynı oldu ve bir sene sonra yerine rakibi, 1854'te tekrar ihtilal olana kadar on senelik Moderado hükümdarlığı denecek şeyi yönetecek olan General Narváez geçti.

Bu istikrarsız ülkeye müdahale etmenin arz ettiği ikinci risk, 1820 başlarında çıkarılan tahvillerin -Cortes (yani meclis) tahvilleri denirdi- ihtilalin bastırılmasının ardından Ferdinand tarafından tanınmamasıydı. 1831'de çıkartılan bir kanun bu tahvillerin faiz ödemelerini resmen kırk sene sonraya "erteledi" ki bunun o tahvillerin sahiplerini teselli etmesi beklenemezdi; üstelik Cortes tahvillerinin İngiliz sahipleri kendilerine daha iyi şartlar sunulana kadar Londra'da başka İspanyol kâğıdı çıkarılmasına izin vermemeye kararlıydı. Temerrüt hatırası hafızalarda hâlâ bu derece tazeyken uluslararası alanda İspanya'nın kredisini tekrar toparlamanın ne kadar zor olduğu anlaşıldı. Son olarak da, "Kuzey saraylarının" –Avusturya, Rusya ve Prusya– Karlist davasına olan desteğinin Dom Miguel'e verdikleri destekten daha fazla olduğu anlaşıldı.

Metternich doğrudan bir askerî müdahaleyi tahayyül etmese de, İspanya'da yaşanan hadiselerle alakalı tüm diplomatik meziyetlerini konuşturdu.

Tüm bu nedenlerle Rothschildler başlangıçta İspanya'da tek başına hareket etmeye isteksizdiler. Aralık 1830 gibi erken bir tarihte James ile Nathan o sene Almedan madenlerini kiralayan şirketle bir tür "uyuyan" ortaklığa (satıştan yüzde 2,5 komisyon karşılığında) girdi. Bu, ileride yapılacakların ilk adımı olarak düşünülmüştü. James kardeşine "Vakti geldiğinde devlet orayı kiraya vermek isteyecek. O tarihte de sen müşterileri tanıyor ve ne kadar satabileceğini biliyor olacaksın. Bu sayede toplam miktar için bir teklif vermen daha kolay olacak" dedi. Dahası James, Rothschildleri İspanya'nın iktisadi sorunlarını çözmek adına İspanyol Aguado'nun başkanlığında kurulan Parisli bankacılardan oluşan bir konsorsiyuma dâhil etti –ileride başlarına epey iş açacaktı. Bu, mevcut İspanya kâğıtları için yapılacak spekülatif işlemlerde (fiyatı 30 civarında olsa da Cortes tahvillerinin alışverişi sürüyordu) bir ölçüde kamuflaj sağladı; fakat İspanya hükümeti ile yeni bir iş anlaşmasının müzakereleri başladığında Rothschildlerin manevra alanının daralmasına neden oldu. 1833 yazına gelindiğinde, büyük bir tütün anlaşmasından hiçbir şey çıkmayınca, Lionel çoktan Aguado ve ortaklarıyla yaptığı anlaşmanın faydadan çok ayak bağı olduğunu anlamıştı.

1848 öncesinde ailenin başa çıkmak zorunda kaldığı sorunlar içerisinde akrabaların arasını en çok bozanı, İspanya'daki iştiraklerini artırma ya da azaltma hususundaki tartışmalar oldu; beş şube arasındaki ortaklığı bitme noktasına getirdiğini söylersek abartmış olmayız. Nathan, İspanya ekonomisinde daha büyük ve bağımsız bir rol oynamak istiyor olup bu isteği yeğeni Anselm tarafından sürekli, Lionel tarafından ise kimi zaman desteklendi. James'in tereddüdünün ardı arkası kesilmedi, bir gün sırf avantaj görürken ertesi gün sırf risk gördü: "Bu ülkede kazanılacak çok para olsa da, para kazanalım derken itibarımızın iki paralık olması mümkün" –1830'larda James'in esas tereddüt kaynağı buydu. Lionel sabırsızca "Baba, onun (James) nasıl olduğunu bilirsin" yazdı: "bir an yapılacak işin lehinde, az sonra aleyhindedir." Oğlundan farklı olarak Salomon ekseriyetle doğrudan –daha doğrusu gereğinden fazla– müdahaleye, büyük ölçüde Metternich'in yoğun baskısı yüzünden itiraz ediyordu. Fakat o da bocalamaya meyilliydi: Lionel Mart 1834'te dalga geçer gibi babasına "Salomon Amca'nın mektubunu okumanı tavsiye ederim" dedi. "Önce İspanya lehinde, sonra aleyhinde, sonra tekrar lehinde."

Nathan'ın başlangıç stratejisi yeni bir İspanyol kredisinden önce eski Cortes tahvilleri hususunda bir tür anlaşma yapmaya çalışmak gibi görünmektedir. Fakat Rothschildlerin muhatap olduğu İspanyol müzakerecilerin hiçbiri böyle bir teminat vermeye yanaşmadı. İstisnai derecede çetrefilli ve uzun müzakerelerin ardından Nathan, tümü Rothschildlere şiddetle İspanya'dan uzak durmasını tavsiye eden Metternich, Avusturya sefiri Apponyi, Rus sefiri Pozzo

13.i: Anonim, *No. 1. City Politics-Jew-Dish-us Pastacı: Dilim isteyen? Kim bir dilim ister?* (1834 veya 1835).

ve en az üç Fransız nazırının (Broglie, Rigny ve Soult) ikazlarını duymazdan gelmeye karar verdi.[2] Paris konsorsiyumu ile müşterek ve tercihen anonim bir operasyon yapılmasını savunan James ve Lionel'in tereddütlerine rağmen, 18 Nisan'da Nathan tek taraflı olarak İspanya hükümetine taksitsiz tahvillerinin

2 Metternich, Rothschildlerin diğer şirketlerle ortaklık yaparak dolaylı yoldan İspanya ticaretine müdahil olmalarına muhalif olmadığını açıkça ifade etmişti. Onu asıl endişelendiren "Rothschild" isminin Maria Cristina'nın naipliğiyle anılmasının onun konumu güçlendirecek olmasıydı. Broglie'nin James'e yaptığı ikazlarla 8 Mart'ta İspanya'ya verilecek Fransa destekli krediye dair söyledikleri tutarlı değildir: "dans l'ensemble des finances de l'Europe, lesquelles forment en ce moment une sorte de République, une sorte de fédération, qui sont jusqu'à un certain point solidaires les unes des autres et se soutiennent mutuellement dans une certaine mesure." [Şu anda bir tür Cumhuriyet, bir tür federasyon oluşturan, birbirleriyle belli bir ölçüde dayanışma içinde olan ve birbirlerini belli bir ölçüde destekleyen Avrupa maliyesinin tamamında.] Kendisinden Fransız desteğinin vasfını izah etmesi istendiğinde ayrı telden çalmaya başladı.

faizi haziran sonunda ödenecek biçimde 15 milyon frank borç vermeyi teklif etti. Madrid'den Cortes tahvillerinin tekrar değerlendirileceğine dair sağlam bir teminat yerine sadece Cortes (meclis) toplandığında konunun gündeme geleceği şeklinde boş bir söz aldı. Anlaşma Paris'te 7 Haziran'da İspanya sefiri ve San Fernando Bankası'nın bir temsilcisiyle imzalandığında da verdiği paranın karşılığında bir teminat almadı. Karlist eğilimli Wellington dükünün alaycı tabiriyle Rothschildler artık hakikaten "geminin içindeydi"; tıpkı Metternich ile diğerlerinin tahmin ettiği gibi de "gemi" hemen su almaya başladı. Ülkenin temerrüde düşme yönündeki kötü sabıkası dikkate alındığında, Nathan'ın İspanya ekonomisine müdahil olmaya karar vermesinin alay konusu olması şaşırtıcı değildir. İki karikatür onu [lezzetli Yahudi yiyeceği çağrışımı yapan kelime oyunlu] "Jew-dish-us pastacı" olarak nişanesi sütunun yanında üzerinde "borç" yazılı bir "pastayı" satarken gösterdi (bkz. görsel 13.i ve 13.ii).

13.ii: Anonim., *No. 2 City Politics –Jew-dish-us pastacı, o pirinçli pasta çok güzel sattı* (1834 veya 1835).

İlk yazıda "Var mı bir dilim isteyen? Var mı bir dilim isteyen?" demektedir. "Sıcacık! Sıcacık! Dikkat edin de eliniz yanmasın. Pasta çoktur ama benim yaptığım gibisi yoktur." Cebinde üzerinde "İspanyol" yazılı bir tahvil durur. İkinci karikatürdeyse tezgâhı kolunun altında olan "pastacı" pasta satmaktadır: "Bu pasta çok iyi sattı. Eğer müşterilerim beğenirse bir tane daha yaparım."

Nathan'ın neden böyle davrandığını kestirmek kolay değildir. Onun (Anselm ile birlikte) Dörtlü İttifak'ın ilan edilmesinden cesaret alarak iç savaş tehlikesinin gittikçe azalacağını tasavvur etmiş olması muhtemeldir, gerçi Palmerston'dan bu yönde resmî bir uyarı geldiğine dair bir şey yoktur. Bilakis, Palmerston'ın Madrid'deki adamı Charles Villiers, Nathan'ı İspanya hükümeti ile "pek de avantajlı olmayan şartlarda iş yapmakla" suçladı. Tavrının en muhtemel nedeni Thomas Wilson ya da Aguado'nun verecekleri tekliflerden önce hareket ederek kendini (ya da James'i), Cortes nihayet toplandığında büyük bir yeni kredi ya da tahvil etme operasyonunun söz konusu olacağı ümidiyle, Maria Cristina'nın "saray bankacısı" yapmak istemesidir. Belli ki eski Cortes tahvillerini çevirmek için bir planı vardı ve Rothschild avansının ilanıyla fiyatlarının yükseleceğini umarak kısa vadeli spekülatif kâr etme imkânları oluşacağını tahmin etti. Bir (aleni hasım) Avusturya diplomatı onun şöyle dediğini hatırladı: "Krediyi vermem lazım, ben vermezsem başkası verir." Maksadı ne olursa olsun bu teşebbüs misli görülmemiş biçimde pervasızdı. James, Lionel ve Anselm'in de tahmin ettiği üzere, diğer bankacılar Nathan'ın konsorsiyum sözleşmesini dikkate almadan harekete geçmesini gerekçe göstererek James'i mahkemeye verdiler. James ancak Aguado'ya gelecek krediden pay ayıran yeni bir anlaşma teklif ederek mahkemedeki maliyetli bir yenilgiden kurtulabildi. İspanya hükümetinin taksitli tahvil meselesini yeni Cortes'te gündeme getireceğine dair söz vermesi Londra'daki borsa komisyonunu tatmin etmeye yetmedi. Nathan'ın tasarısı Paris'teki piyasanın da içine sinmedi; haziran sonunda İspanya tahvilleri hızla değer kaybetti. Yetmezmiş gibi 15 milyon frangın ödenmesinden bir ay sonra Madrid'de göreve gelen yeni maliye nazırı, Rothschildlerin iki katını ödemeyi taahhüt ettiğini iddia ederek anlaşmadan caydı; Nathan bu ihtimale karşı da ikaz edilmişti.

Mevzubahis nazır, Toreno'nun neden (James'in tabiriyle) "düşman" olduğu belli değildir. Kısmen dört milyon pound'luk alternatif bir kredi anlaşması yaptığı İspanyol bankacı Ardouin gibilerden gelen dâhili baskıya tepki veriyordu; dahası mevcut İspanyol kamu borcunu ciddi oranda "azaltmaya" kararlıydı (İspanyol tahvil fiyatlarının itibari kıymetini yüzde 75'e kadar düşürecek bir tahvil çevirme operasyonu) ve Rothschildlere göre bu "iflasın ilan edilmesi" idi. Dahası, Toreno'nun tayini, Don Carlos'un İspanya'ya dönüşüne ve Madrid'de kolera salgını çıkmasına denk geldi. Paris'teki Avusturya sefiri Apponyi, Fransa'nın Carlos'a karşı müdahalesinin ciddi neticeleri olacağı

yönünde tehditler savururken, İspanyol tahvillerinin fiyatlarının dibe vurması Paris borsasında cinayet tehditleri ve intiharların vuku bulmasına neden oldu. Yine de Rothschildler, satma hususunda üzerlerine düşeni yapmakla birlikte, Toreno'ya karşı ekonomik bir "savaş" ilan etme riskini göze alamadı çünkü bu tantananın ortasında öncelikleri Nathan'ın ödediği 15 milyon franktan kurtarabildikleri kadarını, "onu batıracak o berbat 'tahviller' şeklinde olsa bile" kurtarmaktı. James'in tabiriyle "berbat bir keşmekeş" olduğu gibi uluslararası tahvil piyasasından korkmayan bir devletle karşı karşıya gelmek de iktisadi kudretlerinin sınırlarını çarpıcı biçimde ortaya koymuştu. James, İspanya temsilcisine "Tek istediğim paramızı geri alacağımızı söylemendir, senden başka bir şey istemiyorum" dedi. Temsilci "vazifem sona erdi" diye cevap verdi. "Geri çağrıldım." James sefire, Fransız hükümetine ve bizzat Toreno'ya beyhude müracaat etti. Rothschildlerin temel zaafından bahsederek "Sevgili Nathan" dedi, "askerlerimiz olmadığından devleti yapmak istemediği bir şeyi yapmaya zorlayamıyoruz."

Başından beri Rothschildler, İspanya hakkında doğrudan bilgi sahibi olmamanın bedelini ödediler; hiçbiri Madrid'e gitmediği gibi temmuza kadar orada tam zamanlı çalışan bir temsilcileri de yoktu. Ağustos 1834'te Lionel'in (avukat Adolphe Crémieux'yle birlikte) Toreno ile yüz yüze görüşerek bir tür anlaşma yapması için gönderilmesinin nedeni de bu olmalıdır. Genç adamın müzakere kabiliyeti İngiliz sefiri etkiledi; fakat Rothschild mektupları Toreno'nun Lionel'i İspanya'ya ödenecek tam teşekküllü bir kredinin iflası engelleyip cumhuriyet hükümetinin ayakları üzerinde durmasını sağlayacağına ikna ettiğini göstermektedir. Sadece Anselm hemfikirdi. James ile Nathan'ın o tarihe gelindiğinde tek derdi Toreno'nun selefine ödedikleri parayı geri alabilmekti. Ocak 1835'te istemeyerek de olsa Ardouin'in vereceği yeni kredinin 15 milyon franga tekabül eden kısmını üstlenmeyi kabul ettiler. Salomon daha sonra bu sözleşmedeki kayıplarının 1,6 milyon frank olduğunu hesapladı.

Yine de Lionel müzakerelerde ileride çok daha önemli olduğu anlaşılacak bir taviz koparmayı başardı; çünkü Madrid'de kaldığı süre Almadén madenlerinin kira sözleşmesinin yenilenme vaktine denk gelmişti. Gördüğümüz üzere Rothschildler zaten madenlere gözlerini dikmiş olup 1834 müddetince İspanya cıva pazarı üzerindeki denetimlerini artırmanın yollarını aramışlardı. Nitekim Lionel 15 milyon franklık ödeme karşılığında madenlerin teminat olarak gösterilmesini istemişti. Sonunda diğer dört rakibi atlatarak yeni sözleşmeyi imzalamayı başardı –aslında belli bir meblağ söylemek yerine en fazla ödeyecek rakibinden yüzde beş fazla ödeyeceğini söyleyerek Toreno ve kraliçeye bir nevi rüşvet vermişti. Ertesi sene sözleşme Rothschildlerin lehine olacak biçimde yenilendi. Bu, uzun ve kârlı bir iştirakin ilk adımı oldu. Rothschildlerin kendi hesaplarına göre 1835'te sözleşme imzalandığında bu madenler senede 16

bin ila 18bin librelik cıva üretiyordu. 1835 sözleşmesine göre devlete önceki sözleşmeye göre ödediklerinden (37 peseta) daha fazla ödeyeceklerdi (libre başına 54,5 peseta ya da 2,18 pound); fakat cıvayı Londra'da libre başına 76-80 pesetadan ya da Meksika'daki gümüş rafinerilerine 150 peseta gibi bir fiyattan satmaları mümkündü. Sterlin olarak bu senelik 13 bin pound'luk bir kâr demekti vefiyatlar düşmeden madenlerin üretimini artırabilirlerse daha da artabilirdi. 1838'de üretim artırıldığında Rothschildlerin madenlerden elde ettiği senelik gelir 32 bin pound'a yükselse de bu üretim seviyesinin sürdürülemez olduğu anlaşıldı. Bu, madenlerden elde edilen toplam net gelirin yüzde 13'ten fazlasına denkti –Londra şubesinin kârının da en az yüzde 38'ine tekabül ediyordu (fakat paranın yarısı Paris şubesi ile paylaşıldı). 1840'a gelindiğinde James'in hedeflediği Almadén geliri yüzde 20'ydi.

Cıva haklarının elde edilmesi yöntemlerde de radikal bir değişimin habercisiydi. O tarihten itibaren kıymeti olmayan menkuller karşılığında İspanya için tahvil çıkarmak yerine ülkenin güvenilmezliğiyle nam salmış hükümetini Almadén madenleri için ödemek zorunda oldukları kullanım hakkının karşılığı olan kısa vadeli ödemelerle destekliediler. İleride Küba'dan gelen bakır ve tütün karşılığında da benzer ödemeler yapıldı. Böylece istikrarsız hükümetlere verilecek borçlar karşılığında alınacak en güzel teminatın ticari ürünler olduğu anlaşılmış oldu. Heine "Romancero" isimli komik şiirinde Mendizábal'ın (1835'te maliye nazırı olmuştur) "devlet hazinesindeki açığı kapatmak için eski bir inci kolyeyi rehin vermesiyle" dalga geçer; ancak "daha sonra bu kolyeler Tuileries'de baroness Madam Solomon'un boynunda görülür." Muasırları, Almadén "mücevherine" yapılan göndermeyi muhakkak fark etmişti.

Elbette İspanya hükümeti cıva anlaşmasının Rothschildleri tam teşekküllü bir kredi vermeye ikna edeceğini ümit etmişti. Fakat büyük hüsrana uğradı. 1835 ilkbaharına gelindiğinde James'in, Ardouin kredisinin başarısının akabinde, İspanya hususunda daha iyimser olduğu doğrudur. Fakat Karlistler üstünlük sağlamaya başladığından bunun da uzun ömürlü olmadığı görülecekti. Asıl mevzu iç savaşın sona ermesi için bir yabancı devletin müdahalesinin gerekip gerekmediğiydi. Bu daima ihtimal dâhilindeydi: on sene kadar önce Fransa İspanya'ya müdahale etmiş, 1830 İhtilali sonrasında da beyhude liberal harekâtlar düzenlenmişti. Dörtlü İttifak da Britanya'nın (Whiglerin iktidarda kalması şartıyla) Maria Cristina lehine müdahale etmesi yönünde imalarda bulunuyordu. Fakat Nathan, Lionel gibi, ancak Toreno onun iktisadi planlarını yerle bir ettikten sonra askerî müdahale fikrini savunmaya başladı. Bir sonraki hamlenin tayin edilmesi için Londra'ya çağrılan James yine bocaladı. 1830'ların başlarında yaşananlar yüzünden şahin Fransız siyasetçilerden iyice şüphelenmeye başlamış olup Thier'in müdahale planlarının aleyhine Louis Philippe'in barışçı temayüllerini desteklemeye yönelmişti. Diğer

taraftan İspanya meselesinde ağabeyine itiraz etmesi gittikçe zorlaştığından, zaman içerisinde o da ister istemez müdahaleyi desteklemeye başladı. Buna karşılık kardeşleri Salomon başından beri İspanya'yla iş yapılmasına şüpheyle bakmıştı ve tüm gücüyle Nathan'ın müdahale lehindeki iddialarını çökertmek için çalışıyordu. Sonunda Metternich'e gönderdiği mektuplarda kardeşinin yaptıklarıyla hiçbir alakası olmadığını söyleyecek kadar ileri gitti.

Londra'daki Avusturya maslahatgüzarı Hummelauer ile Nathan'a sefaretle alakalı mevzularda yardım etmekle vazifeli Kirchner adındaki maiyet memuru, Nathan'ın attığı her adımdan Metternich'i haberdar etti. Dolayısıyla Metternich, Nathan'ın İngiltere'nin müdahale etmesini savunduğunu biliyordu; nitekim Nathan'ın bunu açıkça Avusturya sefiri Esterházy'ye de söylediği anlaşılmaktadır. Onunla bir alakası olmadığının anlaşılmasını isteyen Salomon, Viyana'daki kıdemli kâtibi Leopold von Wertheimstein'a, aslında Metternich'in görmesi için, en harikulade Rothschild mektuplarından birini gönderdi. Toreno'nun maliye nazırı olarak tayin edilmesinin akabinde İspanyol tahvil fiyatlarının dibe vurması üzerine Rothschildlerin uğradıkları kayıplar yüzünden ondan "intikam" almak üzere harekete geçtiklerinden dem vurarak söze başladı. Salomon'un ifşa ettiği hesaplara göre Nathan, en az iki milyon pound'luk İspanyol tahvili satarak Toreno'nun kredisini iki paralık edip Rothschildleri artık "İspanya'nın tasdikli düşmanı" gibi göstermişti. Bununla kalmayan Salomon ve James, Talleyrand, Guizot, Broglie ve Louis Philippe ile görüşerek, "eğer müdahale ederlerse Fransa'nın kredisinin de yerlerde sürüneceğini ve ikinci, hatta üçüncü bir ihtilalle karşı karşıya kalacaklarını" iddia etmişti. Kısacası Rothschildlerin İspanya'ya bundan gayri "tek kuruş" dahi borç vermeyeceği muhakkaktı. Salomon, Metternich'i samimiyetine ikna etmek istermiş gibi mektubunu tüm suçu Nathan'ın üzerine yıkarak sonlandırdı:

> Kardeşim Nathan Mayer iktisat ve fiyat hareketleri mevzubahis olduğunda eşi benzeri olmayan biri olsa da, kafasının diğer mevzulara o kadar çalıştığı söylenemez... Siyaset hususunda çocuktan farksızdır... Ve düvel-i muazzamanın müdahaleden memnun olacağını zannetmektedir... Borsayla alakalı diğer meselelerde de pek feraset sahibi olduğu söylenemez; işinin ehlidir ama aramızda kalsın, kendi ismini bile zor yazar. Kardeşim İspanya'dan o derece nefret ediyor ki, tıpkı bizler gibi, kendine mukayyet olmakta zorlanıyor. Belki de hepimizden fazla böyle hissediyor çünkü ortaklarıyla istişare etmeden 15 milyon frank ödemekle ne büyük bir hata yaptığını kendisi de fark etti.

Yine yetinmeyen Salomon, Nathan'ın hatasının kardeşlerin ortaklığının geleceğini tehlikeye attığını söyleyecek kadar ileri gitti:

> Kardeşler olarak bir daha ne zaman toplanacağımızı bilmiyorum; İspanya kredisi meselesinin bir bölünmeye yol açıp açmayacağını ileride göreceğiz. Ben altmış yaşındayım, Frankfurt'taki kardeşim de altmış iki yaşında; sadece iki çocuğum var ve eğer temkinli hareket edersem sermayemin sadece faiziyle geçinip gidebilirim; Betty en az babası kadar zengin olduğundan sadece oğluma bakmam icap ettiği için talihli sayılırım. İşi tümden bırakacağımı söylemiyorum ama ancak bunu hallettikten sonra huzur içinde uyuyabilirim. İspanya meselesi sinirlerimi allak bullak etti; mesele sadece giden para değil çünkü 15 milyon frangın tümünü kaybedecek olsak dahi benim payıma sadece üç milyon düşer. Beni asıl rahatsız eden yaşadığımız bu huzursuzluk. Nathan Mayer Rothschild'in dört büyük oğlu ve Carl'ın da iki küçük oğlu var, o yüzden onlar bir düzine kafadan idare yürütüyorlar. Babam çok istediğinden muhtemelen yine bir arada kalacağız ama itiraf etmem gerekir ki çok bezdim ve yoruldum.
>
> S. M. v. Rothschild

Salomon hiç hız kesmeden Rus sefiri Pozzo'yu da kârlı bir Avusturya tahvili işleminden hariç bırakıldığı için James'e iftira atmakla suçladı. Bu sadece göstermelik bir tepki değildi. Rothschild şahsi mektupları Salomon'un bu mevzudan ne derece rahatsız olduğunu göstermektedir. 1840 gibi geç bir tarihte –Don Carlos mağlup edildikten sonra– James hâlâ yeğenlerine bunu anlatıyordu:

> İngiltere ve Fransa teminat vermediği müddetçe kendi ismimiz altında İspanya'ya kredi veremeyiz... Yeğenlerim beni iyi dinleyin, her ne olursa olsun bununla bir alakam olmasını istemiyorum... Ancak hükümetler bize gereken teminatları verirse o zaman Kuzey Devletlerine bir mazeret sunabiliriz, aksi takdirde sevgili yeğenlerim, Salomon'un yapacağı ilk şey işten elini ayağını çekmek olacaktır. Sizce bu işten böyle bir şeyi telafi edebilecek kadar kâr elde edebilir miyiz?

Umumiyetle bu meselede Metternich'in siyasi nüfuzunun Rothschildlerin iktisadi menfaatlerine galebe çaldığı söylenir. Elinde bolca istihbarat bulunan ve Salomon'un oğlu ve yeğenleri için Avusturya konsolosu unvanını alabilmeyi arzu ettiğini bilen Metternich, İngiltere ve Fransa'nın Toreno'nun kaypak halefi Mendizábal'a kredi teminatı verme projesini bir şekilde baltalamayı başardı. İspanya'daki İngiliz sefiri gibi Mendizábal da Rothschildlerin bu projeyi, özellikle Portekiz tahvillerinde payı olan James'le aralarındaki ticari bağlar nedeniyle, destekleyeceğini zannetmişti.[3] Fakat Nathan, görünüşe göre Salomon'un baskısı neticesinde, İngiliz-Fransız planını Viyana'ya sızdırmayı tercih ederek

3 Villiers'ye göre Mendizábal "Leviathan'ın (yani Nathan) cömertlik göstereceği" zannına kapılmıştı. Diplomatik mektuplar bu dönemde Rothschildlerle Palmerston arasında asgari seviyede irtibat olduğunu göstermektedir.

Mendizábal'ın hevesini kursağında bıraktı. Nitekim Palmerston'a Mendizábal hükümetinin ödeme kabiliyetine güvenmediğini söyledi. Britanya Hariciye Nazırı planlı devlet arazisi satışıyla para toplamanın mümkün olacağını söylediğinde Nathan her zamanki üslubuyla cevap verdi: "Evet, zaman içinde olur ama mayıs temettülerine yetişmez. Akşam yedide yemeğimi istediğimde bana bir kilometre uzaktaki merada otlayan bir dana var demek gibi bir şey." Diplomatik çevrelerdeki böyle bir teminatlı krediyi vermek için can attıkları yönündeki yaygın intibaın aksine, Nathan ve James İspanya tahvil işinden çıkmanın yolunu arıyordu.

İç savaşta cereyan eden hayati gelişme Frankfurt'taki aile "zirvesi" ile Nathan'ın ölümüne denk geldi. Nihayetinde, Maria Cristina'ya yardım edilmesi yönünde Fransa'nın yaptığı baskılara rağmen, Rothschildler İspanyol tahvillerini satmayı sürdürdüler; nitekim Nathan'ın oğullarına son talimatı ellerindekinin tümünü paraya çevirmeleri olmuştu. Ölümünün ardından bu temizlik devam etti ve 1837'e gelindiğinde Rothschildler İspanya tahvil piyasasından neredeyse tümüyle çekildiler. James'in "hiç güvenmediği adi Mendizábal" artık İspanya başvekiliydi; 19'a kadar düşen İspanyol tahvilleriyse "gübre ya da b.ktan" farksızdı. Salomon'un Nathan'ın ölümünden sonra Lionel'i Avusturya'nın Londra konsolosu yapabilmek adına bu derece hızlı hareket etmesi Metternich'in elindeki kozun gücüne delalettir.

Fakat Metternich kazanmış gibi görünse de, şahsi Rothschild mektuplarına göre Fransa ile İngiltere sadece iktisadi değil de askerî müdahalede bulunmuş olsaydı, Rothschildler İspanya'ya büyük miktarda borç vermeyi düşünebilirlerdi. Nathan, Mendizábal'ı başından def ederken sadece Viyana'dan gelen tazyike boyun eğmiyordu. Askerî müdahale olmadığı müddetçe İspanya'ya verilecek bir kredinin batacağını bildiğinden, kendini düşünerek hareket ediyordu: İspanya'da başa geçecek herhangi bir hükümetin hem Karlistleri yenebilecek kadar büyük bir ordunun masrafını karşılayıp hem de aldığı borcun faizini ödeyebilmesi mümkün değildi. Salomon'un Metternich'e söylemiş olduğu onca şeye rağmen, Mart 1836'ya gelindiğinde James içten içe Fransa'nın müdahale etmesini istiyordu. Louis Philippe ve Thiers ile yaptığı sonuçsuz bir görüşmenin ardından Nathan'a şunları söyledi:

> Eğer şansımız yaver gider de bizimkiler (İspanya'ya) müdahaleye karar verirlerse bu bizim için yüz binlerce pound'luk bir fark yaratır ve çok para kazanırız çünkü o sayede sakince tahvil, cıva ve diğer şeylerin alışverişini yapabiliriz. Fakat maalesef kral üzerinde böyle bir nüfuzum yok, aslında hiç kimsenin yok... Tanrıdan tek temennim müdahaleye karar vermeleridir, bunun ne kapılar açacağını ancak hayal edebiliriz. O kadar çok (müdahalenin lehine) konuştum ki, dilimde tüy bitti.

Temmuzda Fransa'nın müdahale ihtimali tekrar söz konusu olunca James'le Lionel heveslenseler de sadece üstünkörü tedbirler alındığını görünce hüsrana uğradılar.[4] 1837 ilkbaharında Thiers, kralın müdahaleye olan muhalefetini kırmayı başaramadığında yine aynısı yaşandı. Rothschildlerin Mendizábal'a tam teşekküllü bir kredi vermeyi reddetmesi yüzünden İspanya ekonomisinden tümüyle çekildikleri gibi bir fikre kapılmak hatalı olur. Çok geçmeden (Salomon'un bunun olmayacağı yönünde Metternich'e teminat vermesine rağmen) Almadén madenleri karşılığında peşin ödeme yapma uygulaması tekrar başlayınca, hükümetin eline toplamda 100 bin pound geçmiş oldu. James de zamanla Havana'dan elde edilen gelirle daha fazla ilgilenmeye başladı. Ocak 1837'de Havana tahvilleri karşılığında ertelenmiş Cortes tahvillerinin geri alınmasıyla ilgili bir tür teklif Mendizábal'a sunuldu. Rothschildler –Salomon da dâhil– gizli kalması şartıyla buna istekliydi. 1834'ten beri yaptıkları gibi Paris'teki İspanyol diplomatların maaşlarını ödemeye de devam ettiler. Ama iş tahvil çıkarmaya gelince işler değişti. Küba gelirleri karşılığında bir kredi verilmesi fikri ortaya atıldığında bile dâhil olma yönünde pek bir şey yapmadılar (gerçi bu tereddüdün ana sebebi muhtemelen 1837 Amerika krizinin Küba'ya etkileriyle Don Carlos'un İspanya'da eş zamanlı olarak kaydettiği başarılardı).

Elbette İspanya hükümetine bazı tavizler vermeden kârlı cıva ticaretini elde tutmak zor olacaktı. Ağustos 1837'de Mendizábal'ın düşmesinden kısa süre sonra Cortes iki sene önce usule aykırı olarak yenilendiği mazeretiyle Almadén sözleşmesini iptal etmeye kalkışınca, Rothschildlerin gözü döndü. Madrid'deki 1835 sözleşmesinin destekçileri eğer Almadén madenlerinden mahrum edilirlerse, Don Carlos'u destekleyebilecekleri yönünde ikazda bulundular "çünkü onlar Avrupa'nın iktisadi hanedanı ve güç dengesinde yeni bir unsur olup talibi destekleyerek gidişatın onun lehine dönmesini sağlayabilirlerdi." Fakat ancak cıva ve Havana tahvili teminatı karşılığında daha çok ve büyük avanslar vermeyi kabul ederek sözleşmeyi elde tutmaya devam edebildiler; benzer zorluklarla bir daha karşılaşmamak için de temsilcileri Weisweiller'a bu tür ödemeler yapmada büyük esneklik tanıyıp Kraliçenin saray nazırı Manuel Gaviria ile ortaklık yapmasına bile ses çıkarmadılar. Onların mevcut konumlarına yönelik

4 Lionel'den Anthony ile Nat'e, 22 Temmuz: "Burada herkes onların kararsızlığı ve kimi destekleyeceklerini bilmemesine gülüyor. Neden düzenli olarak müdahale edip 50.000 asker göndermiyorlar; harbi üç ayda bitirirler ya da neden birkaç Fransız general göndermeyi teklif etmiyorlar? İngiltere ve Fransa gibi devletlerin despot bir hükümetten –yani Metternich– korktuğunu görmek çok acı." Paris'teki James'ten Londra'daki yeğenlerine, 11 Eylül; aynısı 25 Aralık. Palmerston, Villiers'nin istediği teminatlı krediye karşı çıkarken benzer şeyler söyledi: "İnsanlar, eğer Queenitelerin asıl istediği paraysa bir kredi onların ayakları üzerinde durmasına yardım edebilir diyecektir fakat Rothschildlerin vereceği para askerî yetenekleri ya da savaşma isteğini artırmayıp birkaç generali zengin etmekten başka işe yaramayacaktır."

tehditler içerisinde muhtemelen en büyüğü, Rothschildlerin şüphelendiği üzere, Almadén üzerindeki tekellerine son vermek maksadıyla yeni Espartero hükümetinin aklını yeni bir kredi ihtimaliyle çelmeye çalışan bankacı Aguado'ydu. Yeni maliye nazırı Alejandro Mon, James'i beş milyon pound'luk bir kredi olmadan Rothschildlerin madenleri kaybedeceğine ikna edebilmek için elinden geleni yaptı. Hâlâ Metternich'in ensesinde soluduğu Salomon, San Fernando Bankası gibi bir "paravan" vasıtasıyla yapılması haricinde, böyle bir krediye dâhil olunmasına kesinlikle karşı çıktı; James ise sadece ihtiva ettiği mali riskler nedeniyle uzak durmayı tercih etti (bilhassa Nisan 1838'de Karlistler kısa süreliğine madenleri ele geçirmeyi başardığı için). Bir kez daha, 200 bin ila 400 bin arasında gidip gelen büyük miktarlarda avans ödeyerek madenleri elde tutmanın mümkün olduğu anlaşıldı. 1839'da, Karlist tehdidi neredeyse tamamen ortadan kalktığında, kredi hakkında konuşmalar tekrar başlasa da, Rothschildler hâlâ dâhil olmayı reddedip bir tür tütün tekeli kurmakla daha çok ilgilendiler. James'in de büyük bir ferasetle tahmin ettiği üzere, Don Carlos'un mağlubiyeti Espartero'ya karşı Moderado muhalefetinin yükselmesine yol açınca, bir siyasi istikrarsızlığın yerini bir diğeri almıştı.

Bu stratejinin neticesinde –İspanya hükümetinin tahvil çıkarmış kadar, hatta daha çok para kazanmasını sağlamıştı– Avusturya fazlasıyla sinirlendirdi. Rothschildler ellerinden geleni yapmalarına rağmen ne yapmaya çalıştıklarını Metternich'ten gizlemeyi beceremediler (işte o noktada Kirchner'in onlar aleyhine casusluk yaptığını fark etmeye başladılar). Yine de sonuçları çok ciddi olmadı. James'in Lionel'in Avusturya konsolosluğunu kaybedeceğine dair korkusunun da yersiz olduğu anlaşıldı. 1840'ların başında art arada gelen ihtilallere, darbelere ve yıkılıp tekrar kurulmalara rağmen Rothschild politikası değişmeden kaldı: Almadén'i elde tutmaya devam et (ama daha az kârlı şartlarla), Küba ve Filipinler ticaretindeki payını artır, tahvil çıkarma işinden uzak dur. Siyaseten konumları muğlaklığını sürdürdü: Maria Cristina, Espartero tarafından devrildikten sonra bile, onun bankacısı olarak kalmaya devam ederken aynı zamanda Weisweiller'ı önce Espartero'ya, sonra da Moderado halefi Narváez'e hizmet etmesi hususunda serbest bıraktılar. Londra, Paris ve Viyana şubelerinin birbiriyle şiddetle çelişen menfaatlerini uzlaştırmanın tek yolunun bu olduğu görülmüştü. 1843'te Avusturya hükümetiyle 12 milyon Havana purosunun ithali hususunda yapılan anlaşma, Metternich'in İspanya ve onun sömürgeleriyle ticaret yapmaya devamını sağlamak maksadıyla tasarlanmış bir tür Rothschild barış teklifi olarak görülebilir.

1840 ortalarında büyük devletler Kraliçe Isabella'nın evliliği meselesini tartışmaya başlayınca apayrı diplomatik müşküller ortaya çıktı. Fransızlar, Isabella'nın hastalık hastası (ve iktidarsız olmasını ümit ettikleri) kuzeni Francisco de Asís'le, kız kardeşinin de Louis Philippe'in oğullarından biri olan

duc de Montpensier ile evlenmesini istiyordu; bunun günün birinde Louis Philippe'in torununun İspanya tahtına çıkmasına neden olabileceğini bilen Palmerston, malum Coburg'u destekledi; Metternich ise Isabella ile Don Carlos'un oğlu Montemolin arasında yapılacak bir evliliğin hanedanlar arasındaki uçurumun üzerine kurulacak simgesel bir köprü olacağını ileri sürdü. Her zamanki gibi meselenin ekonomi boyutu da mevcuttu çünkü hem Fransa ve İngiltere İspanya ile ticaret anlaşması yapmaya çalışıyordu hem de her zamanki gibi diğer ülkeler tarafından teminat verilecek kredi ödemelerine dair beklentiler ve ödenmemiş faiz borçlarını tahsil edebilme derdine düşmüş bolca İngiliz tahvil sahibi vardı. James'in Isabella bir oğul doğurup veraset meselesini sona erdirene kadar İspanya'ya borç vermeyi reddettiğine dair Madrid'de dolaşan dedikoduların da gösterdiği üzere insanların aklı fikri bu meseledeydi. Fakat tüm olup bitenler esnasında Rothschildler ilgisizce izlemek ve kimi zaman da ulak olmaktan fazlasını yapmadı: tam tersine bunlar İspanyol tahvillerinden uzak durma azimlerini kamçıladı. Guizot ile Madrid'deki sefiri, James'in Narváez ile Mon'a verilecek bir krediyi desteklemeyi reddetmesini onların evlilik planlarına güveni olmadığı şeklinde yorumlayarak, bunun en az on senedir devam edegelen Rothschild siyasetinin devamı olduğunu idrak edemediklerini gösterdi. Bir kez daha büyük devletlerin çatışan menfaatleri Rothschild şubelerinin menfaatlerini tehdit etti; fakat kraliçenin müstakbel koca adaylarının hiçbiri Almadén tekeline bir tehdit teşkil etmediğinden, bu sefer tarafsız kalmak daha kolay oldu. Madenlerin denetimi Rothschildlerin İspanya'daki yegâne hedefi olmaya devam etti. Bu, onların "saf" iktisat ve ticaretten uzaklaşıp tümüyle farklı olan maden işine (ve daha sonra da rafine etmeye) son adım atışları da olmayacaktı.

Her şeye rağmen Almadén tutkusu kayıtsız şartsız değildi. Bilakis: 1847'de cıva sözleşmesinin yenilenmesi gerektiğinde Rothschildler, İspanya hükümetinin teklif etmeye hazırlandığı şartlardan o derece rahatsız oldular ki, işten tümüyle çekilmeyi düşünmeye başladılar. Bu kısmen dünya cıva piyasasına dair değerlendirmeleriyle de alakalıydı. Lionel Davidson'ın 1845'te Meksika'da hatırı sayılır miktarda cıva rezervi olduğunu onaylaması Yeni Dünya'nın başka yerlerinde de bu tür keşifler yapılabileceği ihtimalini doğurdu. (Rothschildlerin cıva tekeli için ödemek zorunda olduğu fiyat hiç durmadan yükselmeye devam ederek 54,5 pesetadan 1850'de 70 pesetaya çıkarken, bu keşiflerin ardından yurt dışındaki satış fiyatları düşmeye başladı.) 1847'nin bunalımlı iktisadı ortamında talep bilhassa düşük olduğundan Rothschildler haklı olarak hükümetin mevcut şartları iyileştirmesini bekliyorlardı. İktisadi açıdan bocalayan devletin önünde madenlerin üretimini azamiye çıkarmak ve Rothschildlerden teminat karşılığı ilave para almak seçenekleri vardı. Nazırın ilk seçeneği tercih etmesiyle pazarlık yapma ümidi de sona erdi. Bunun

neticesi yaşanan çıkmazda İspanya'nın 600 bin pound'luk nakit talebi civa sözleşmesinin şartlarının iyileştirilmemesi gerekçesiyle kati bir dille reddedildi. James "eğer yüzde 20 kazanmak mümkün olsa teklifi kabul ederdim fakat hâlihazırda kayda değer bir meblağ kazanamıyoruz... Bu anlaşmadan kâr edebileceğimizi zannetmediğim gibi böyle bir teşebbüse neden para yatırmamız gerektiğini de anlamış değilim" diyerek durumu özetledi. Göreceğimiz üzere o tarihe kadar James çok daha kârlı ekonomik fırsatlar keşfetmişti.

"O Berbat Ülke": Amerika

Rothschildlerin İspanya'ya olan alakası Küba, Filipinler ve Meksika ile yeni bağlar kurulmasını sağlamakla kalmadı. Tasarıdan ziyade tesadüf neticesi onların ileride Atlantik'in diğer yakasındaki hâkim güç olarak ortaya çıkacak Birleşik Devletler'de kalıcı bir temsilcilik kurmasına da vesile oldu. 1820'lerden sonraki akıl almaz iktisadi potansiyeli ve müthiş gelişme hızına rağmen Amerika en başından beri Rothschildlerin bir türlü başa çıkamayacağı bir mücadele oldu.

Bunun nedeni daha önce izah edilmedi. Elbette ki çok uzak olup ticaret kültürü pek çok açıdan Avrupa'dan farklıydı; New Court tarafından bir keresinde "çok katı ve kendine has" olarak tarif edilmiş ve bu tarif Dickens tarafından *Martin Chuzzlewit*'te tekrarlanarak ölümsüzleştirilmişti. Gelgelelim aynısını Rothschildlerin kalıcı bir ilişki tesis etmeyi başardığı Brezilya için söylemek de mümkündür. Rothschildler oraya varmadan evvel Amerika pazarının Baringler tarafından kapıldığı ve nihayetinde Baringlerin sadece Birleşik Devletler'de değil dünya üzerinde de Rothschildleri gölgede bırakacak J. P. Morgan gibi kendi bankacılarını yetiştirdikleri söylenir. Ama bu da tam olarak durumu açıklamaya yetmez: Rothschildler on dokuzuncu asırda defalarca iktisadi kudretlerinin gözlerini diktikleri alanlarda en güçlü rakiplerini bile dize getirmeye yeteceğini ispat ettiler. Amerika'da neden öyle yapmadıklarının çok daha iyi bir izahata ihtiyacı vardır.

Nitekim cevap kısmen Amerikan demokrasisinin nevi şahsına münhasır vasıflarından kaynaklanıyor olabilir. Gördüğümüz üzere Rothschildler faaliyetlerinde daima kamu maliyesine öncelik verip hükümetine borç vermedikleri bir ülkede nadiren ticari faaliyetlere girişmişlerdi. Fakat Birleşik Devletler'de bu hiç kolay olmadı. Federal sisteme göre merkezî hükümetin mali ihtiyaçları son derece sınırlı olup eyaletlerden bazıları da on dokuzuncu asrın en güvenilmez borçluları olduklarını ispatlamıştı. İkinci ve daha büyük engel ise Amerikalıların geleneksel olarak büyük bankalara şüpheyle yaklaşmasıydı. Rothschildler uluslararası faaliyetlerinde, genelde İngiltere ya da Fransa merkez bankaları örnek alınarak kurulmuş merkez bankaları ya da millî bankalar gibi, güvenilir yerel bir ortakla birlikte çalışmayı tercih ederlerdi. İspanya'da bu

rolü San Fernando Bankası üstlendi. Birleşik Devletler'de ise böyle bir müesseseyi kalıcı olarak kurabilmek siyaseten mümkün değildi. 1791'de Alexander Hamilton tarafından kurulan ilk Birleşik Devletler Merkez Bankası (BUS), yirmi sene sonra cumhuriyetçilerin elindeki kongre anayasaya aykırı olduğu mazeretiyle imtiyazını yenilemeyi reddedince battı. 1816'da 25 milyon sermayeyle kurulan ikinci BUS müteakip senelerde deflasyonist baskılar nedeniyle suçlanan "para gücüne" karşı yürütülen ciddi siyasi kampanyanın odak noktası oldu. Philadelphia merkezli banka Maryland eyaletinin hukuki itirazlarını sağ salim atlatmayı başarsa da, rakibi Henry Clay'in de "canavar" olarak tarif ettiği şeye hücum etmenin seçimde faydasına olacağını düşünen halkçı başkan Andrew Jackson'ın kurbanı oldu. BUS başkanı Nicholas Biddle 1832'de imtiyazlarının yenilenmesi için müracaat ettiğinde (sürenin bitmesinden dört sene önce) Jackson "Banka beni öldürmeye çalışıyor ama asıl ben onu öldüreceğim" diyerek veto etti. Buna misilleme olarak Biddle'in iktisadi bir panik yaratma gayretlerine rağmen "Old Hickory" (Jackson'ın lakabı) mücadeleden galip çıkınca banka 1836'da kamusal işlevini kaybedip eyalet bankası olarak Pennsylvania'da varlığını sürdürmeye devam etti. Göreceğimiz üzere Rothschildler, BUS ile iş yapmaya meyilli olsalar da, Jackson'ın saldırıları bankanın kolunu kanadını kırdı. Amerikalıların sadece büyük değil yabancı, özellikle de Yahudilere ait bankalara da büyük bir şüpheyle baktıklarını eklememiz gerekir. Rothschildlerin Amerikan sahnesinde belirmesinden kısa süre sonra Missisippi valisi McNutt "Baron Rothschild"i "damarlarında Yahuda ve Shylock'un kanı dolaştığı ve her iki hemşerisinin vasıflarını bünyesinde barındırdığı" gerekçesiyle kınadı.

Rothschildlerin Birleşik Devletler'e olan alakası 1830 başlarında, Fransa'nın Washington'daki hazineye ödeyeceği bir milyon pound'luk borcun halledilmesi imkânı doğduğunda başladı. Bu fırsatı iyi değerlendiren Rothschildler Londra'nın federal hükümetteki temsilcisi olan Baringlerin yerini aldılar. Aynı zamanda Nathan ile James ilk kez Amerikan devlet tahvilleri ve ticaret ekonomisiyle de ilgilenmeye başladı. Amerika'nın Avrupa'ya yaptığı pamuk ve tütün ihracatı artmayı sürdürürken, 1830'ların ortalarına gelindiğinde Londra ve Paris şubeleri bu ticaretin neticesi olan senetlerle alakalı kayda değer ölçüde iş yapmaya başlamıştı ve aralarında J. L. ile S. I. Joseph'in de olduğu çok sayıda Amerikalı bankacıya büyük miktarda ödeme yapıyordu. 1836-37 Amerikan mali krizinde Rothschildlerin iş yaptığı şirketlerin tümü büyük sıkıntı yaşadı; işte o noktada Rothschildler Birleşik Devletler'le alakalı gelecekte ne yapacaklarına ve hepsinden önemlisi oradaki temsillerin yapısının ne olacağına karar vermeye mecbur kaldılar.

August Belmont'un (esasında Schönberg) Rothschildlerin New York temsilcisi olarak "tayin edilmesi" tesadüfen oldu. Belmont, Frankfurt şubesinde

on beş yaşında çırak olarak işe başlamış, her sabah saat beşte uyanıp Fransızca, İngilizce ve aritmetik bilgisini geliştirmeye gayret ederek kısa sürede yükselmişti. 1834'e gelindiğinde ortaklardan birinin sekreteri olarak Paris, Napoli ve Roma'yı ziyaret ediyordu; 1837'de onu Atlas Okyanusu'nun karşı kıyısına göndermeye karar verdiler. Fakat *Allgemeine Zeitung des Judenthums*'ta çıkan habere rağmen niyetleri kesinlikle Belmont'un New York'a Rothschildlerin temsilcisi olarak yerleşmesini sağlamak değildi. Ona oradaki mali krizin boyutlarını tespit etmesi –"bize neler olup bittiğini ve neler yapılabileceğini bildir, sonra da icabına göre hareket et"– ve oradan da Havana'ya geçmesi talimatı verilmişti. Bu planlı seyahatten, James'e göre, aile için Küba'daki menfaatlerinin daha önemli olduğu anlaşıldı: kendi tabiriyle, oraya yatırdıkları 100 bin pound civarındaki paranın haricinde "İspanya'nın tüm gelir kaynağı orası olup en kârlı ticaret mecralarından biriydi." Buna karşılık, nisan sonuna gelindiğinde yeğenleriyle Birleşik Devletler'e ayırdıkları parayı sadece dokuz bin pound'a indiren James, bu bakiyeyi "ümitsiz vaka" olarak kabul etmeye hazırdı. Yine de New York'ta bir Rothschild şubesi kurma ihtimalini tümüyle akıllarından silmediler çünkü James Amerikan pazarının potansiyelinin farkında olup banka krizinin ardında bıraktığı "enkazdan" bir şekilde para kazanmanın mümkün olabileceğini düşünüyordu; fakat bunu Belmont'un kabiliyetlerini fazlasıyla aşan bir iş olarak gördüğü de belliydi. Seyahatinin kısa sürmesi planlanmıştı; hatta onun Havana'daki ofisi devralması yönünde bir tartışma dahi mevcut değildi. James'in asıl istediği bir Rothschild'in Amerika'ya gitmesiydi.

İyi de kim? Bu mevzu üzerine yapılan tartışmalar müteakip senelerdeki Rothschildlerin Amerikan siyasetinin yakasını bırakmayan en büyük soruna ışık tutmaktadır: Hiç kimse oraya gitmek istemedi. James yeğenlerini bunu kabule ikna edebilmek için beyhude çırpınıp durdu. Ona göre "Uzun süredir Amerika'ya gitmeye hevesli olduğunu gösteren Anthony bu fırsatı memnuniyetle kabul ederdi:"

> Hiç vakit kaybetmeden gitmesini şiddetle tavsiye ediyorum. O ülkede ve Havana'da çok iş fırsatı var ve birimizin derhal oraya gitmesi şart. Fakat sevgili Anselm, senin oraya gitmen gerektiğini düşünmüyorum. Bence bunu yapması gereken kişi Anthony'dir. Bunun bir eğlence değil de iş gezisi olduğunu biliyorum ve sevgili Anselm sen oraya gidemezsin. Çünkü ilk olarak kardeşim Amschel gelecek yaz kardeşim Carl'la birlikte Frankfurt'ta kalacak kadar kendini iyi hissetmiyor. Ayrıca Carl da kesin kaplıcaya gitmek isteyecektir... Üçüncü olarak sen evlisin ama Anthony bekâr, o yüzden Anthony yerine senin gitmen için bir neden göremiyorum. Burada İngilizce bilen adamım yok... Bence Amerika'dan çok para kazanmak mümkün. Londra'da satabileceğim Amerikan tahvillerini Amerika'da çok ucuza almak mümkün çünkü hiçbir şubenin orada

> kredisi yok... O yüzden çok güzel kâr elde etmek mümkün. Amerika'ya gittiğinde Belmont'u kendinden önce Havana'ya gönderirsin... Kısacası sevgili yeğenim, bunu çok iyi düşünmeni rica ediyorum fakat her neye karar verirsen ver, lütfen elini çabuk tutup hemen harekete geç.

Bilmediğimiz nedenlerle, muhtemelen Anthony'nin annesinin itiraz etmesi yüzünden, bu teklif reddedildi ya da bundan vazgeçildi. Fakat bir ay sonra –Belmont'un New York'a varmasından bir buçuk hafta sonra– James şansını tekrar denedi. Yeğenlerine biraz da riyakârlıkla "Sizce de Amerika'daki menfaatlerimiz kayda değer olmadığından Belmont'un Amerika'dan Havana'ya geçmesi gerekmez mi?" diye sordu. "Burada kimsem yok ve eğer o kadar istiyorsanız ben Amerika'ya giderim ve Belmont da oradan Havana'ya geçer çünkü Amerika seyahati çok da abartılacak bir şey değil. Çocuk oyuncağı." Bu yeğenlerini kandırmak için oynanmış bir oyunsa, James'in bir sonraki mektubundan anlaşıldığı üzere az kalsın işe yarıyordu:

> Sevgili Nat daha genç olsaydım Havana'ya kendim giderdim demekle neyi kastettiğimi ve size bir şey ima etmeye çalışıp çalışmadığımı sordun. O zaman sana tüm samimiyetimle bu mevzuyla alakalı fikirlerimi anlatayım. Kesinlikle Havana'ya kendim giderdim... Çünkü bu memnuniyetle yapacağım bir seyahat olurdu. Fakat eğer yeğenlerimden biri oraya gitmek isterse böyle bir plana tüm kudretim ve irademle muhalefet eder, izin vermezdim çünkü (Havana) çok uzak ve sıcak hava yüzünden de çok tehlikeli. Üstelik orada bu derece tehlikeye girmeyi makul gösterecek bir iş imkânı da yok.

Tabii ki tüm bunlar numaraydı. James sonunda sadede geldi:

> Fakat Amerika tümüyle farklı bir mesele çünkü oraya gidiş Calais'den Dover'a gitmekten daha tehlikeli değil ve seyahatin ne kadar süreceğini tahmin etmek de mümkün. Fakat sana şunu sormak istiyorum. Amerikan hükümetinin iktisadi faaliyetlerine müdahil olalım mı yoksa olmayalım mı? Eğer cevabın 'hayır' ise o zaman oraya kimsenin gitmesinin lüzumu yok çünkü Joseph ve Phillips'in ettiği zararları telafi edemeyeceğimiz gibi oradaki hiç kimsenin elinden de bir şey gelmez. Fakat cevabın 'evet' ise o zaman oraya yakından bir göz atıp orada nasıl iş yapılacağının kestirilmesi gerektiğini söylerim... Açıkçası neden Anthony oraya gitmesin? Eğer böyle bir seyahatin bizim açımızdan faydalı ve kârlı olacağı düşünülüyorsa, Anselm de onunla gidebilir. Tanrı korusun iyi yürekli ve dürüst Hannah tasvip etmezse o zaman bunu aklımızdan dahi geçirmemiz doğru olmaz fakat işimizi tümüyle bir yabancının eline teslim etmemiz de çok zor... Amerika piyasası için bir şirket kurma fikrine çok karşı

> olmasam da hiçbir mesuliyeti olmayan ortaklarla böyle bir şirketi kurup yönetmek nasıl mümkün olur? Öncelikli yerleşik şubelere vermek gerekmez mi? Üstelik bize katılmayı kabul eden bu insanlar işin kaymağını kendileri almaya kalkarsa ne olacak? İşi kendimiz yapıp en leziz lokmaları biz kapsak daha iyi olmaz mı?

Rothschildler bu sorulara tatmin edici cevaplar veremediler. James'in "en fazla üç ila altı ay" kalmalarının isteneceğine dair teminat vermesine rağmen ne Nat ne de Anthony ya da Mayer New York'a gitti; James'in oğulları Alphonse ile Salomon birkaç sene sonra Birleşik Devletler'i ziyaret etseler de orada kalmadılar. Temel sorun, Amerika konusunda en hevesli kişi James iken Birleşik Devletler'le ticaretin büyük bölümünü yeğenlerinin halletmesiydi çünkü Amerika'nın ürettiği pamuk ve tütünün en büyük talibi Fransa değil de İngiltere'ydi. O yüzden James yeğenlerinin Amerika piyasasına dair bilgilerine, çok büyük bir fırsatı kaçırdıklarını düşündüğü halde bile, boyun eğmek zorunda kalmıştı. Her fırsatta "Amerika, Fransa'dan ziyade İngiltere'ye daha münasiptir" demeyi ihmal etmedi. (Londra ve Paris şubeleri arasındaki bu dengesizlik kâr ve zararın dağılımı hususunda da sürekli tartışma yaşanmasına neden oldu.)

Bunun neticesinde asrın geri kalanında onların Amerika'daki temsilinin tabiatını tayin edecek karar olay mahallindeki kişi tarafından alındı. James'in mükerrer talimatlarına rağmen Belmont, Küba'ya gitmedi. Onun yerine, çaresiz efendilerini daha da sinir ederek 78 Wall Street'te bir ofis tutup Rothschildlerin temsilcisi olarak görev yapma niyetiyle August Belmont & Co. şirketini kurduğunu ilan etti. Burnundan soluyan James "Belmont'tan bir mektup aldık" dedi, "fakat okuyacak sabrı kendimde bulamadım":

> Aptal gencin teki... Biz de yeni iş imkânları arayacak kadar çaresiz değiliz. Onun yerine eski işlerle meşgul oluruz ve böylece kimsenin Amerika'ya gitmesine hacet kalmaz. Belmont denen sahtekâr işin içinde olduğu müddetçe bu mevzuyla alakalı kanaatimiz bu olup öyle de kalacaktır. Philadelphia'ya gidip Cohen'den 300 bin frank almak yerine "New York'ta kalacağım" diyor. Böyle dayaklık bir herifin tasmasını kısa tutmak icap eder.

Fakat nihayetinde James cevap vermekten başka çare bulamadı ve eylülde düzenli olarak mektuplaşmaya başladılar. Belmont senet kırma hakkı talep edince (muhtemelen Rothschild adına) James itiraz edemedi: "Her gün mektup gönderip çek kırma yetkisi istiyor ki bu konuda haksız olduğunu da söyleyemem. Eğer birisi 'A' diyebiliyorsa 'B' demeye de hakkı olmalıdır (James'in çok sevdiği tabirlerden biri). Gerçi bunu yapmak daima risk teşkil eder." Ertesi ay, Londra ve Paris şubelerinin birlikte ödeyeceği, maaşını 500 pound'a çıkarmaya karar verdiler. 1840'lara gelindiğinde Londra şubesinde 10 bin pound'luk

kredisi vardı. Belmont bu limiti artırmak için, diğer bankalarla iş yapmaya başlamakla tehdit etti.

Rothschildler kendi başına bu derece önemli bir işe atıldığı için Belmont'u tam olarak affetmeyip ona hiçbir zaman itimat etmediler (1841'de bir düelloya dâhil olup anlaşıldığı üzere sosyal hiyerarşide yükselebilme umuduyla Hristiyan olması da tuzu biberi oldu). Ağustos 1838'de Anthony "Bugün Belmont'tan gelen mektup bizi dehşete düşürdü" diye yazdı, "Bu adam ne derece aklını kaçırdı ki bu tür şeyleri yapmaya kalkışıyor... Gerekirse oraya gitmekten çekinmem... Eğer orada olmamın bir faydası olacağına inanıyorsanız o zaman giderim ve Anselm'e mektup yazıp buraya gelmesini söylerim... Bana göre onun sormadan yaptıklarını yapmak hiç kimsenin haddi değil." İki ay sonra James, Belmont'u Londra ve Paris şubelerini birbirine karşı kullanıp "bugün İngiltere yarın da Paris şubesini desteklemekle" suçladı. Nat 1840'ta "Bence Belmont şerefsizin önde gideni" dedi. "İşi zerre kadar sallamadığından ona temsilci demeye dilim varmıyor." "New York'ta başıboş bırakılmayacak kadar tehlikeli biri. Onun burnunu soktuğu her işten zarar ettik." James hemfikirdi: "Belmont denen herife hiç itimadım yok çünkü... sadece kendini düşünüyor." Onun yerine birini bulma ya da en azından, (Belmont'un intihara mütemayil olduğuna dair haberler gelmesinin ardından) Anselm'in tavsiyesi üzerine, onu denetleyecek başka birini gönderme yönünde teşebbüslerde bulunuldu. 1839'da Lionel Davidson bu maksatla New York'a gönderildi. Nat, Lionel'i Belmont'la mukayese ederek "Kurnaz birine benziyor" yorumunda bulundu, "Onu zapturapt altına almayı becerebilirse büyük bir iş başarmış olur." Bu cümle Rothschildlerin temsilcilerine ne gözle baktığına dair bize bir fikir vermektedir. Fakat 1843'te Hanau'nun New Orléans'a gönderilmesi gibi onun da Meksika ya da Batı Amerika'ya gönderilmesi daha doğru olurdu. Belmont'u New York'tan sökmeye kimsenin gücü yetmedi ve o da çok geçmeden siyasete atılıp Demokrat Parti'de hızla yükselmeye başladı.

Amerikan temsilciliği üzerine süregelen tartışmalar, James'in yeğenleri üzerindeki gücünün hudutlarını ifşa ederken, Londra ve Paris şubeleri arasındaki temel bir menfaat çatışmasını da gün ışığına çıkardı. Kimin haklı olduğu hususunda pek şüphe yoktu: İngiltere Rothschildleri New York'ta bir Rothschild şubesi açılmasına yanaşmayarak bankanın tarihindeki belki de en büyük stratejik hatayı yapmış oldular. Diğer taraftan neden tereddüt ettiklerini anlamak zor değildir. Belmont'un kafasına göre hareket etmesinin neticesinde istemeyerek de olsa Amerikan pazarına iştirak edip bu sınırlı iştiraklerinin bedelini bile çok acı biçimde ödediler. Üstelik Belmont'un yerinde Anthony ya da Nat olsaydı bu felaketin vuku bulmasına mani olabilecekleri de şüphelidir.

Belmont, New York'a gitmeden evvel bile Rothschildler için Alexander Baring'in boş bıraktığı bir alanı doldurma fırsatı doğdu. Birleşik Devletler

Merkez Bankası, Baringleri Avrupa temsilcileri olarak tayin etmişti; fakat bu anlaşma 1836-37'de bozulunca Rothschildler onların yerini alabilmek için hemen atıldılar. Biddle'ın "ürün ve hisseler için nakit sağlamak adına en az iki milyon pound'u garanti eden bir işin" de dâhil olduğu iddialı planları ve pamuk ihracatı üzerinde yarı tekel kurma gibi hayalleri vardı. James'in gözünde bu, cennette kıyılacak iktisadi bir nikâh gibiydi: Büyük bir coşkuyla "Amerika'nın en zengin insanları" ve "en az" Fransa Merkez Bankası kadar "sağlamlar" dedi. Derhal Amerikan pazarını "İspanya cıvasıyla doldurmanın" hayallerini kurmaya başladı, "böylece altı ay içerisinde o piyasanın hâkimi" olacaklardı.

Başta BUS ile ortaklık güzel gitti. Rothschildler sadece New York'tan değil Indiana, Alabama, Missouri, hatta Michigan gibi birliğe henüz kabul edilmiş yeni eyaletlerden gelen bol miktarda Amerikan devlet tahviline ek olarak çok sayıda yeni kurulan banka ve bir kanal şirketinin hisselerini aldılar. Fakat Eylül 1839'a gelindiğinde James ve yeğenleri Baringlerin neden BUS ile iş yapmayı bıraktığını idrak etmeye başladılar. İmtiyazı ve hükümetle iş anlaşmaları olmadan BUS çok zayıftı; Amerika'da pamuk hasadı kötü gittiğinde çiğneyebileceğinden fazlasını ısırdığı anlaşıldı. Sermayesi uzun vadeli teşebbüslere bağlanmış olup müdürleri de yüksek kâr getiren borç senetleri, vadeli banknot (altı ay vadeli borç senedi) ve döviz poliçesi satışlarına bel bağlamıştı. Avrupa'daki BUS temsilcisi Samuel Jaudon, Rothschildlerden para alabilmek için kabul kredilerini karşılayamayabileceği ikazında bulundu. Ona verdikleri avansların 300 bin pound ("elden çıkarması çok zor olacak tahviller şeklinde") civarına çıktığı acı gerçeğinin farkında olan James ve yeğenlerinin Jaudon'u kurtarmaktan başka seçeneği yoktu. İstemeden de olsa BUS'un 5,5 milyon franklık (220 bin pound) Hottinguer poliçelerini, BUS borç senetlerini diğer yatırımcılara satarak mesuliyeti onların üzerine yıkma ümidiyle, devralmayı kabul ettiler. Eğer BUS batarsa Rothschildlerin itibarının zedeleneceğini söyleyen James buna itiraz etti. Lionel ise "Sen kalbini ferah tut" diyerek onu teskin etti:

> Herkes bu borç senetlerinin teminatının ne olduğunu bilecek ve eğer ödenmezlerse bizim suçumuz olmayacak –bence yüzde on ila yirmi arası faiz ödeyen bir tahvilin günü gününe ödeneceğine dair bu türden ahlaki bir teminat vermek deliliktir, alıcının şansına güvenmesi ve belli ölçüde risk aldığını bilmesi icap eder... Her şey çok kötü gitse bile... Bence bu işten yüzümüzün akıyla çıkar, paramızı bu kadar kolay geri alabildiğimiz için de memnun oluruz.

Bu, babalarının muhtemelen tasvip edeceği bir dizi gaddarlığı tetikledi. Üstelik Nat'ın de vurguladığı üzere, BUS'la iş yapmalarını en başta isteyen James'ti:

> Bizim mektuplarımıza ve ricalarımıza rağmen (Jaudon'dan) 5 milyon 500 bin frank alanın Paris şubesi olduğunu unutmuş gibisin. Ayrıca Belmont'u bu kadar büyük ölçekte iş yapmaya teşvik edenin Paris şubesi olduğunu da unutmuşsun. Şimdi de satılabilir menkuller çıkararak gecemizi gündüzümüze katıp paramızı kurtarmaya çalışıyoruz... Bize sanki benzeri bolca borç senedi yazıp ödenmemesi halinde de ismin lekelenecekmiş gibi yazıyorsun.

Amerika meselesinin ortaya çıkardığı tavır ve menfaat çatışmalarını –ertesi sene boyunca da devam edecek bir çatışma– hiçbir şey bundan daha güzel gözler önüne seremez.

Yine de James kötümser olmakta haksız değildi; çünkü Ekim 1839'da BUS ödemeleri askıya aldı, 1841'de de battı. Onun batışını, aralarında Jaudon'un tahvillerini menkul olarak teslim ettiklerinin de bulunduğu birçok eyaletin iflası izledi. Londra ve Paris şubelerinin elinde bolca batık borcun kalmasına neden olan bu fiyaskonun ardından Rothschildler federal hükümetin bankacısı olma unvanını memnuniyetle Baringlere iade ettiler: James'in, Birleşik Devletler hazinesine "Hükümetinize Avrupa ekonomisinin başında olan adamı gördüğünüzü ve onun da size tek dolar dahi borç alamayacağınızı söylediğini anlatın" dediği iddia edildi. BUS ile yaşadıklarından sonra James "Amerika'ya bulaştığına bin pişman olduğunu" söyledi. Gelecekte federal hükümet "tüm eyaletlere kefil olup ödemeleri yapmayı taahhüt etmedikçe" ve resmen desteklenen bir merkez bankası kurmadıkça, oradan uzak duracaklardı. Yeğenleri James'ten de isteksizlerdi. 1842'de Anthony kardeşlerine mektup göndererek onları "faizli tüm New York ve Amerikan tahvillerini satmaya" teşvik etti:

> İnanın bana, bütün eyaletlerde aynısı olacak... Hiçbiri faizi ödemeyecek, o yüzden tavsiyeme kulak verin –hâlâ fırsat varken hepsini elden çıkaralım– onlar elimizde olduğu müddetçe oradan çıkamayız. Tavsiyeme kulak verin ve o berbat ülkeden kendimiz kurtaralım –olabildiğince kârlı biçimde. Dünya üzerinde oradan daha rezil ve berbat bir ülke yok –hem oradan hem de o adi Belmont'tan paçamızı kurtaralım.

Tabii bu derece bağlarını kesebilmeleri mümkün olmadı: Rothschildler BUS kredisinden kalanlarla ilgili hesabı kapatmaya devam etseler de Amerika pamuğu ve tütünü ticaretiyle ilgilenmeye tekrar başladılar (Hanau'yu da o yüzden New Orléans'a gönderdiler). Bu arada, göreceğimiz üzere, Birleşik Devletler'e bir Rothschild'i gönderme projesi 1848'de tekrar canlandı. Sonuç olarak Rothschildlerin Amerikan ekonomisine neden daima şüpheyle baktıklarına dair elimizdeki en makul açıklama BUS hadisesinin bıraktığı yara izleridir.

Threadneedle Street'te Bela

Amerikan krizinin olumsuz yankıları bu kadarla sınırlı kalmadı. Çünkü 1836-39 iktisadi krizi Rothschildlerle İngiltere Merkez Bankası arasındaki ilişkiyi de kopma noktasına getirdi. Bu, en hafif tabiriyle, İngiltere Merkez Bankası açısından zor bir dönemdi. Britanya'da 1825'teki iflastan sonra zuhur eden deflasyonist eğilimler az çok hız kesmeden devam ediyordu: 1825 ila 1840 arasında Merkez Bankası'nın tedavüldeki banknotları, kısmen büyük altın yatakları keşfedilmemesi halinde bulyonist sistemin kısıtlamalarını yansıtacak biçimde, hiç durmadan azaldı. Aynı zamanda Amerikan mali krizi uluslararası ödeme sistemini mahvedip hem altını hem de gümüşü Atlantik'in diğer yakasına çekti. Rothschildler yeni Amerikan yatırımlarını sürdürmekle Avrupa'da likidite akışını sürdürebilmek için İngiltere ve Fransa Merkez Bankalarının baskılarına cevap vermek arasında kaldı.

Her şey kardeşlerin 1836'daki tarihî Frankfurt zirvesiyle aynı zamanda başladı. Amerikan krizinin en başından itibaren James ve hasta haldeki Nathan, Nat'ın kulağını büküp "İnsanların sana dediklerini yaptırıp seni sırf bu müdürün hoşuna gitmeyecek diye altın göndermemeye ikna etmelerine izin verme" dediler: "Unutma, senin yapmadığın bir şeyi diğerleri yapmakta tereddüt etmeyecektir. Baring, Amerika'ya altın göndermeye üşenir mi?" Lionel "Ne kadar altın isteniyorsa gönder" diyerek aynısını tekrarladı, "Merkez bankasının müdürünü de kafana takma ama parasını öde." Burada bahsedilen ödeme Londra şubesinin bankaya olan 300 bin pound'luk borcuydu. Bu para Aralık 1835'te ödünç alınmış olup ödeme tarihi ekimdi. Ayrıca 1 Haziran'da "para piyasasındaki baskının neticesinde" kısa vadeli 120 bin pound'luk avansın görüşmesi de yapılmıştı. James, Paris'e dönünce kendisini Fransa Merkez Bankası'na gümüş tedarik etmeye vakfedip Londra Merkez Bankası müdürünü altın rezervinin bu derece düşmesine izin verdiği için eleştirmeyi de ihmal etmedi. Ancak kasım sonunda Londra'ya altın göndermeye başlayabildi. Çok geçmeden duyduğu bir dedikoduyla telaşlandı:

> Hükümetin altında olduğu gibi gümüşe de standart getirmek istiyor. Bence bu Avrupa açısından büyük talihsizlik olur... Eğer İngiltere de aynısını yapacak olursa (altın) buradan oraya akar ve bu da her yerde krize neden olur. Bence böyle bir hamleye engel olmak için elimizden geleni yapmaya mecburuz.

Aslında burada kastettiği, İngiltere'nin Fransa ile gümüşte rezerv metal olarak rekabete başlaması halinde Fransa'nın bundan zararlı çıkacağıydı: 1827 yazında banka gümüş almaya başladığında James, Londra'ya altın göndermeyi kesmek tehdidini savurdu. Diğer taraftan, bankayı altın teklifini (ücreti

mukabilinde) hemen kabul etmediği için kararsızlıkla suçladı: Müdür "her gün fikrini değiştiriyor, yarın ne düşünecek belli değil" diye şikâyet etti. Dahası James'in "her ne şart altında olursa olsun herhangi bir Amerikan bankasının çökmesine izin vermemesi" yönündeki nasihatini de ciddiye almamışa benziyordu. Bankanın eski müdürü Timothy Curtis teskin edici bir mektup yazarak James'i "döviz kuruyla alakalı her mevzuda yeğenleriyle işbirliği yapmaya istekli olduğu" ve "bankasıyla sanki birmiş gibi hareket edecekleri" yönünde temin ederken, "Bankanın bolca gümüşe sahip olması hem sizin hem de bizim menfaatimize olur" diye ısrar etti. Fakat olan olmuştu: Ertesi senenin mart ayına gelindiğinde James "İngiltere Merkez Bankası bizi batıracak" diyordu. Aralık ayında Bankanın Londra şubesine gümüş dolar olarak 200 bin pound borç vermesi de aralarını düzeltmeye yetmedi.

Aralarındaki bu husumet, 1839'da İngiltere Merkez Bankası'nın Amerika krizi yüzünden 3,7 milyon pound'a düşen rezervlerini yenilemek için Fransa Merkez Bankası'ndan yardım istemesiyle zirveye çıktı. James, Fransa Merkez Bankası müdürü comte d'Argout'nun yardım teklif ettiğini duyunca başta kesinlikle itiraz etti:

> Fransa Merkez Bankası zaten uzun süredir İngiltere Merkez Bankası'yla bir tür mutabakata varmaya gayret ediyor, çünkü sırf gurur meselesinden, İngiltere'nin kendilerine borcu olduğunu söyleyebilmek istiyorlar. İyi de, Tanrı korusun, eğer harp çıkarsa bunun neticesi ne olur? Eğer Fransa'nın paraya ihtiyacı olursa ne olacak? İngiltere Merkez Bankası kasasını açıp Fransızların imdadına mı koşacak? Gazetede iki bankanın anlaşma yapmaya niyetli olduğunu okuduğum için sana bu mektubu gönderdim. Bu şeyin başarılı olması tümüyle bizim menfaatlerimizin aleyhine olup buna mani olabilmek için elimizden geleni yapmamız gerekir.

Fransa Merkez Bankası müdürünün "İngiltere Merkez Bankası'nın hizmetkârı haline gelmiş olan müessesemizin mevzubahis operasyonda yer alması şarttır" şeklindeki ricalarına rağmen James ile Anselm geri adım atmadı. Anselm, Londra'daki kuzenlerinin azmini kamçılamak için gözdağı veren bir dipnot ekledi:

> Büyük operasyonlara girmek için acele etmeyin. Anneniz bana Herries'in babanıza onun huzurunda bir teminat olmadan bankaya itimat etmemesini söylediğini anlattı... Çünkü banka sorunla karşılaştığında birden durabilir. Sen baban olmadığın gibi onun otoritesine de sahip değilsin. O senin gibi ihtiyatlı olmak haricinde başka yöntemlerle de iş yapabiliyordu.

Birkaç gün sonra Hannah da aynısını tekrarladı: "hazine tahvili ya da başka bir menkul almadan İngiltere Merkez Bankası'na tek kuruş ödemezdim çünkü

mutlaka hazırlıklı ve müsait varlıktan yeterli miktara sahip olmamız icap eder. Bankanın çalışmayı durdurması yüzünden Herries'in tutuştuğu zamanları unutmadım."

Rothschildler gerçekten de İngiltere Merkez Bankası'nın ödemeleri askıya alacağına inanıyor muydu? Pek muhtemel görünmüyor. Burada asıl mesele Fransa ve İngiltere Merkez Bankalarının Rothschildlere müracaat etmeden kendi aralarında bir para krizini çözüp çözemeyeceğiydi. Fakat eğer James bir Rothschild boykotunun Curtis ile d'Argout arasında varılan anlaşmayı sekteye uğratacağını düşünmüşse, büyük hata etmişti. Anlaşmanın kaçınılmaz ve elde edilecek kârın da büyük olduğunu fark edince hemen U dönüşü yapıp "mümkün olan en üst seviyede bankayla iş yapmamız icap eder" dedi. Fakat çok geç kalmıştı ve iş Baringlerle Paris bankalarından oluşan bir konsorsiyuma devredildi.[5] Bu, James açısında bardağı taşıran son damlaydı:

> (1825'te) muazzam miktarda altın tedarik ederek bankayı kurtaran biz olduğumuz halde bunun meyvesini yiyen Baring oldu. Bankanın en azından (işi) paylaştırması gerekirdi... Böylece iş münasip biçimde dağılmış olurdu... Bankada Curtis denen ikiyüzlü sahtekâr haricinde bir destekçin yok... Eğer altın gidecekse ve Paris için fark etmeyecekse, o zaman kesinlikle altını tercih ederim ve (bu sefer) "bunu banka yüzünden istemiyorum" demeyeceğim. Hayır! Bir taraftan eğer anlaşmada bir payımız olsa bankaya hizmet için elimizden geleni yaparız diyorum ama diğer taraftan da bize hürmet göstermeleri gerekir... Ancak bolca alışveriş yaparsak halkın ilgi odağı ve korku nesnesi olarak kalmaya devam edebiliriz. Baring "Rothschild'e hiçbir şey vermem" diyemez.

Fakat bu kuru gürültüydü. James, Baring'in satın alması gereken tahvillerin piyasasını batırmaktan bahsetse de, İngiltere Merkez Bankası'nın temsilcisi olduğu için "herkesin işe girebilmek için Baringlerin kıçını yalayacağını" biliyordu. "Bankayla en azından şimdilik bir savaş başlatmanın gerçekçi bir yolu yoktu" çünkü o da "onlardan daha güçlü olduğunu" itirafa mecbur kalmıştı. Tek yapabileceği, nerede hata ettiğini kestirmeye çalışıp intikam hayalleri kurmaktı:

> İngiltere Merkez Bankası mevzubahis olduğunda, bizimle dostane ilişkiler kurmanın onlar açısından çok daha hayırlı olacağını ilk fırsatta göstereceğiz. Beş bin pound'luk sonraki taksiti (muhtemelen Curtis'e verdiği şahsi borçtan bahsediyor) yenilemek istemediğimizi ona yazıp bildirsem mi yoksa bildirmesem mi karar veremiyorum. Bize karşı büyük bir kin

5 Merkez Bankası parayı doğrudan borç veremediğinden operasyon dolaylı yollardan yapıldı: Baringler Hottinguer, Delessert, d'Eichthal ve Perier ve d'Argout'dan oluşan bir kartelle 48 milyon değerinde üç aylık tahvil çekip, onları paraya çevirip, ardından bu nakdi bankaya teslim ettiler.

> gütmesine neden olacağından bu mevzuyu enine boyuna hesap etmemiz şart. Yakın zamanda bizim dostumuz olduğunu gösteren hiçbir şey yapmadı ve işin içinde Merkez Bankası olmasa dostluğu zerre kadar umurumda olmaz... Belki şimdilik ona bankadan küçük bir komisyon verirsek daha akıllıca ve bence diğer şeylerden çok daha iyi olur. Nihayetinde o da bizim gibi bir iş adamı ve insanların bizi tercih etmesinin nedeni dostumuz olmaları değil.

Sene sonuna doğru bağlantıları yeniden kurma yönünde isteksiz teşebbüsler olsa da olan olmuştu. BUS ile müzakereler sürüp giderken James "Müdür yardımcısının peşinde koşturup kıçını yalayacak değilim" dedi. 1843'te, ilişkilerin bir süre az çok donmasının akabinde, Lionel, İngiltere Merkez Bankası'ndaki Rothschild hesabını kapattı.

Aslında bu mesele gereksiz yere büyütülmüştü: bilahare Nat "Bence merkez bankasının en büyük faydası dilediğin zaman para alabilmendir ve insanların ne söylediğine önem vermek ahmaklıktır" diyerek durumu güzelce izah etti. Baringleri alt edip Birleşik Devletler'de rakipsiz bir üstünlük kurmaya kafayı takan James mantıklı düşünemez hale gelmişti. Amerika hevesinin –yeğenleri hiçbir zaman bu hevesin bir parçası olmadı– neticesi, müflis Birleşik Devletler Merkez Bankası'na ait bir sürü batık borç ile İngiltere Merkez Bankası'yla aralarının bozulması oldu.

ON DÖRT

Tasarruf ile Silahlanma Arasında (1840)

Mösyö Rothschild Avrupa'nın tüm hükümdarlarını tanıyıp tüm borsalarını bilir. Tüm kralların ve onların maiyetlerinin banka hesaplarını hafızasında taşır; hesap defterine bakmadan onlara ne durumda olduklarını söyleyebilir. Mesela birine şöyle dedi: "Eğer o nazırı tayin edersen hesabın kırmızıya düşecek."

–MICHELET

1830 ihtilalini takip eden sıkıntılı senelerde James ile kardeşleri mütemadiyen büyük devletleri savaştan uzak durmaya teşvik ettiler. Gördüğümüz üzere, bu hususta başarılı olduklarını söylemek büyük devletlerin diplomasisi üzerindeki tesirlerini abartmak olur; her şeye rağmen Rothschildlerin istediği şey olan barışa sahip oldukları gerçeği değişmedi. Fakat Rothschild barışseverliğinin temelinde bir çelişki yatmaktaydı. Çünkü onların nasihatlerine kulak verip diğer ülkelerle harp etmekten uzak duran devletler askerî harcamalarını azaltmaya başlıyordu, bu yüzden de borç almaya ihtiyaçları olmuyordu. Bu nedenle 1833'ten sonra tüm büyük devletler Rothschild müşterisi olmayı bıraktı. Barış yüzünden beş şubeye de artık ihtiyaç kalmamış gibi görünüyordu.

Bu bilhassa, yeni kredi ihtiyacının neredeyse tümüyle ortadan kalktığı, Prusya için geçerliydi. 1834'teki yeni Gümrük Birliği (Zollverein) sayesinde gelirleri artan, masrafları da ya sabit kalan ya da azalan Prusya 1821'de gelirinin yüzde 22'sini borç ödemeye ayırırken 1850'de bu oranı yüzde 11'e indirdi. Asrın ortasına gelindiğinde geliri üç kat artarken kamu borcu sadece iki kat artmıştı. Sonuç olarak eski 1818 sterlin tahvillerini düşük faizli thaler'e endeksli tahvillere çevirme sürecini tamamlamak için 1844'te müzakereler tekrar başladığında, Rothschildlerin bunun yeni bir kredinin yolunu açacağını düşünerek heveslenmesi gerçekçi değildi. Eski dostları Rother'in artık onlara ihtiyacı yoktu.

Britanya'da 1848 sonrası dönemde kamu borçları yok seviyesine indi. Batı Hint Adalarındaki köle sahiplerinin zararlarını tazmin etme maksatlı 1835 kredisi, Kırım Savaşı öncesi Britanya hükümetinin aldığı son krediydi. Bu

her şeyden çok muhafazakâr lider Sör Robert Peel döneminde Britanya kamu maliyesindeki liberal ıslahatların ürünüydü. 1835'i takip eden senelerde Whig hükümeti Peel tarafından, 1830 ortalarındaki iktisadi şartların ışığında, çok önemsiz bütçe açığıyla devam ettiği için tenkit edildi. 1836 ila 1841 arasında devletin toplam borcu dört milyon pound civarındaydı. Fakat bunun çok müsrifçe yapılmış olması Peel'in elini güçlendirdiği gibi, yapılan bu aşırı harcamaların suçunu çeşitli denizaşırı "maceraların" üzerine yıkmak da mümkündü. Beş milyon devlet tahvilini ihtiva eden 1839'daki, Rothschildlerin memnuniyetle tekelleri altına aldığı fonlama operasyonu bunun tipik bir örneğidir. Peel'in 1841'deki ezici seçim zaferinin ardından iktidara geldiğinde sunduğu çözüm önerisi liberalizmin maliye ve para politikalarına tesiri hakkında yirmi sene boyunca üretilen fikirlerin toplamı olup dört boyutu vardı. İlk ve en geleneksel olanı, 250 milyon pound'luk tahvilin faizini yüzde 3,5'tan 3,25'e düşürecek çevirme operasyonu oldu. İkinci olarak ve misli görülmemiş biçimde, o tarihe kadar sadece savaş zamanında alınan gelir vergisini tekrar yürürlüğe koydu (150 pound üzeri gelir için pound başına 7d sabit oranında). Üçüncü olarak, kendisinin başkanlık etmiş olduğu 1819 heyetinin para politikasını geliştirerek bulyonist sistemi mükemmelleştirme maksadıyla İngiltere Merkez Bankası'nın imtiyaz metnini yeniden yazdı. Son olaraksa, 1820'lerde Huskisson'un başlattığı uygulamayı takip ederek ve klasik iktisatçıların *laissez-faire* ilkesine uygun olarak ticaret serbestisini artırıp gümrük vergilerini azalttı. 1842-46 arasında 605 ithalat harcı kaldırılırken 1035 tanesi de azaltıldı. Bu sürecin mantıklı neticesi Mısır Kanununun da lağvedilmesi oldu, ki ziraat yanlısı olduğunu iddia eden Peel'in kendi mebuslarından pek çoğu bunu 1841 seçim kampanyasında kırsaldaki seçmenlerine verdikleri vaatlere ihanet olarak gördüler.

Geriye dönüp baktığımızda, bu reform programının o dönemde Peel'e göründüğünden daha az tutarlı olduğunu söyleyebiliriz. Siyaseten kendini imhaya meyilli vasfı haricinde (on dokuzuncu asır Britanya tarihindeki yegâne örnek sayılmaz) iktisadi neticeleri de, Kefaret Çağı olarak adlandırılan dönemin ölçeklerine göre bile hoş olmadı. Teoride ticaret hacmini artırıp gümrük vergilerini düşürdüğünüzde daha çok gelir üretmeniz gerekirdi. Fakat Banka İmtiyazı Kanununun İngiltere Merkez Bankası'nın altın rezervinin azaldığı gerekçesiyle iç piyasada tedavülde olan banknot sayısını sınırlandırmasının daha da körüklediği 1940'ların buhranlı şartlarında, bunun gerçekleşmesi ihtimali zayıftı. Sonuç olarak, geçici bir tedbir olarak düşünülen gelir vergisi çok geçmeden hayatın bir gerçeği haline gelse de, Peel'in ideolojik rakibi Gladstone onu kaldırma hayalinden hiç vazgeçmedi. Peel ülkeyi niyetli olduğu borç itfası rotasına oturtmayı başaramadı. 1844-45'e kadar hükümet bütçe açığını ortadan kaldırmayı beceremedi ve üç sene art arda gelir gideri geçse de, 1847-48 krizi hükümeti tekrar başladığı yere getirdi. Tüm bunlara rağmen o dönemde

Peel'in iktisadi fikirlerinin "makul" olduğunu inkârın manası yoktur: nitekim on dokuzuncu asrın kalanında maliye ve para politikalarının çerçevesini belirleyen o oldu. Yüzde üçlük consol fiyatının Ekim 1841'de 87'ye, üç sene sonra da 101'e çıkması Londra'nın da onunla hemfikir olduğunun alametiydi.

Fakat bankacılar, bunun ülke ekonomisine fayda sağlayacağını bildikleri halde, yine de söylenmeden duramadılar. Bu bağlamda, 1830 gibi erken bir tarihte, Peel gelir vergisini tekrar yürürlüğe koymayı "Baring, kendi babası, Rothschild ve diğerlerine ek olarak İrlandalı gaiplere erişmek... Alt sınıfile üst sınıfı uzlaştırıp fakirin sırtındaki vergi yükünü azaltmak" için düşünmüştü. 1842'de Rothschildler kendilerine "erişilmesinden" hiç de memnun olmadılar. Elbette Peel hükümetini sevmemeleri için başka nedenler de vardı. Toryler Yahudi eşit haklar mücadelesine karşı oldukları gibi, Tory bir kabinenin seçilmesi liberal Fransa'ya karşı İngiltere-Rusya ittifakı ihtimalini yeniden canlandırabilirdi. Yine de, Rothschildler en başından itibaren Peel'in maliye politikasına itiraz etmişler ve bunun ana nedeni de gelir vergisiymiş gibi görünüyordu.

Nat bütçeyi dengelemenin faydalarını takdir edip onu takip edecek consol fiyatlarındaki yükselişi öngörmüş olsa da, Peel'in yöntemlerinden nefret etti. Mesela uygulamada sorunlar çıkacağını düşünüyordu. Peel'in şansölyesi Goulborn ilk bütçeyi açıkladığında Nat, "Vergi tahsildarları tacirlerin ve bankacıların sene sonunda hesaplar yapılana kadar kendilerinin dahi bilmediği hakiki gelirlerini nasıl hesaplayacaklar?" diye sordu. Bir sene sonra vergi beyannamesini hazırlarken kardeşine samimiyetle "Tüm tahvillerini piyasa fiyatından hesaplayıp artan fiyatı kârına eklıyor musun ya da satılmamış tahvili geçen senenin fiyatından sayıp sadece satış kârı ve gerçek gelir üzerinden mi ödüyorsun?" diye sordu. Bu soru hesap tutma konusunda her daim gevşek olan Rothschildler gibilerden vergi almanın zorluğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. 1844 başında "Vergi tahsildarlarıyla muhatap olmak berbat bir şey" yazdı, "özellikle de defterlerini komisyoncuya göstermeye mecbursan –bilançonun nasıl olduğunu haber ver, sana tavsiyem satılmamış tahvil üzerinden kâr göstermemendir."

Bu, Rothschildlerin vergi kaçırmayı düşündüklerini göstermez. Nat kardeşlerine "(gelir vergisi komisyoncularına) elde ettiğiniz kârın tam değerini bildirin... Birkaç yüz pound az ya da çok fark etmez fakat devlet görevlilerinden ceza yer ya da onlar tarafından suçlanırsak çok fena olur" diye tavsiyede bulundu. Mevzubahis meblağın "devlet hazinesine katılacak büyük miktarlardan biri olacağının" farkındaydılar. Onların asıl derdi yeni verginin muhtemel beklenmedik yan etkileriydi. En büyük endişeleri, eğer yabancı yatırımlardan edinilen gelir vergilendirilirse tahvil sahiplerinin yerli yatırımlara kayacak olmasıydı –sermaye ithalinde uzmanlaşmış bir banka açısından büyük bir tehlike. Nat, Paris'ten "Sevgili Lionel" diyerek teşvik etti, "Londra'da ödenen tüm

yabancı tahvil kuponlarından alınacak gelir vergisi hususunda hükümete ayak diremen şart... Neticesi çok kötü olur ve o işi az çok bitirir." En hafifi İngiliz (yabancılar değil) tahvil sahiplerinin yabancı tahvillerden elde edecekleri gelir üzerinden vergi ödemesi bazı müşterileri Rothschildlerle sahte yabancı isimler altında iş yapmaya yönlendirebilirdi. Gelir vergisinin tatbiki –James bu modelin diğer ülkelerde de uygulanmasından korkuyordu– devletlerin Rothschildler ve onların müşterileri gibi kapitalistleri vergilendirmek yerine onlardan borç aldığı altın çağın sona ermek üzere olduğunun müjdecisiydi.

Mali sistemde bu boyutta bir değişikliğin şimdilik hayal olduğu Avusturya ve Fransa'da bile 1834 ila 1841 seneleri arasındaki devir Rothschildler için çok kurak geçti. Avusturya'da kamu harcamaları az çok aynı kalıp yeni borç alınmadı. Hatta 1831'de Alman Konfederasyonu adına Rothschildlerden borç alınan "kale parasının" ödenmesi bile mümkün hale geldi. Aynısı Fransa için de geçerliydi: Temmuz Monarşisi imar faaliyetlerine girişmiş olsa da, 1841 öncesinde bunun parası vergilerden karşılandı. Nitekim 1839'da toplam harcama 1831'dekinden biraz daha düşük olup devlet borcu 169 milyon frank azalmıştı. Molé en fazla yeni bir tahvil çevirme işlemi teklif edebilirdi ki James'in de geçmiş tecrübeler ışığında bu tür şeylere pek hevesi kalmamıştı.

Rusya'nın mali durumu tümüyle farklı olsa da, Rothschildlerin zaviyesinden bakıldığında arada bir fark yoktu. Rusya kamu harcamalarının itibari kıymeti 1833'ten 1839'a kadar yükselemeye devam etse de, bu bir bakıma kâğıt ruble basılarak karşılanan ve mükerrer açık olarak kendini gösteren parasal olgunun mahsulüydü. Bunun neticesi olan enflasyon, Kankrin'in kâğıt rubleyi altın ve gümüş rezervleriyle desteklediği yeni "sert" rubleyle değiştirdiği 1839 ve 1843'teki para reformlarıyla geçici olarak durdu. Bu reform yeni para biriminin külçe rezervini oluşturabilmek için bir istikrar kredisi alınması ihtimalini doğurdu. James, Londra ve Paris'te eşzamanlı olarak böyle bir krediyi vermeye dünden razıydı:

> Rus hükümetini bunun faydalarına ikna etmek zor olmayacak çünkü bu hem kredilerini artıracak hem de tüm zengin insanları (İngiltere ve Fransa'daki) Rusya'da yatırım yapmanın onların lehine ve Rusya'nın işgaline kalkışılmasının, Rus devletine harp ilan edilmesinin ya da onun telin edilmesinin de iktisadi açıdan aleyhlerine olduğuna ikna edecektir... Sadece elde edeceğimiz kâr için değil, Rusya ile olan ilişkimizin yeniden başlamasına vesile olacağı için de bu anlaşmanın başarılı olmasını çok arzu ediyorum.

Salomon da canıgönülden destekliyordu. Ona göre Rusya'ya verilecek bir kredi "çok makbul... hatta çok zekice bir şey" olacaktı: "Sağlayacağı kârdan farklı olarak böyle bir kredinin bizim açımızdan en büyük ehemmiyeti Rusya ile

kurulacak yeni ve yakın bir ilişkinin bizi tekrar Avrupa'nın (büyük devletlerin mi?) başına getirecek olmasıdır. Rusya'ya verilecek bu kredi ailemizin moralini de yükseltir." Amschel de aynı telden çalıyordu. Fakat bir kez daha Rothschildlerin St. Petersburg'daki geleneksel Jope & Co. hâkimiyetini kırma teşebbüsünden bir şey çıkmadı. Teklif şartları Salomon'u da çok şaşırtan bu proje hakkında genç Rothschildler, özellikle Londra'dakiler baştan beri şüpheliydiler:

> Rus yüzde üç kâğıtlarına 70 teklif etmişsin, yüzde ikinin daha az komisyonu 68 yapar. Avusturya yüzde üçü 81 ve Belçika yüzde üçü 71'de iken... Bu sence makul bir fiyat mı? İhtilalden sağ salim çıkabilen az sayıdaki devlet tahvili ne zaman bu fiyattan alınıp satıldı? Rothschild ailesinden gelecek böyle bir teklif yüzünden alay konusu olmaktan korkuyoruz. Bu aşırı düşük fiyata ilaveten kendine (sadece) bir milyon (pound) almayı teklif edip gerisini sadece komisyon olarak alacağını söylemişsin. Avrupa ve Amerika'da altı hafta içerisinde (anlaşma yapıldıktan sonra) iki büyük devlet arasında bir harp çıkması halinde bu bile bağlayıcı olmayacaktır.

1841-42'nin daha sakin şartlarında 40 milyon rublelik bir Rus kredisi ihtimali tekrar su yüzüne çıktığında müzakereler yine çıkmaza girdi. Bu sefer ihtar eden Salomon oldu. Kendisine Metternich tarafından bilgi verildiği anlaşılan Salomon, Kankrin'in parayı demiryollarına yatırmaya niyetli olduğunu söylemesinin sadece artan askerî harcamaları örtbas etmek için bir bahane olduğunu iddia etti. Rusya'ya verilecek bir kredinin diğer büyük devletlere verilecek olanlardan farklı olacağı yönündeki Amschel'in iddiasını da tekrarladı: "İngiltere, Fransa ya da Avusturya'ya kredi verilmesi halinde para tedavülde kalır ve çabucak devlet hazinesinden halka döner. Rusya'da ise gelen para imparatorluğun devasa Avrupa ve hatta Asya (sömürgelerine mi?) kısımlarına akıtılır gider."

Rothschildler, Hope tekelini kırmak için şartlarını bir kez daha iyileştirip komisyonla satmak yerine (satılmayan tahvillerin iadesi seçeneğiyle) teklif edilen miktardan küçük bir pay almakla (dönem tabiriyle "forfait") yetinmeyi kabul ettiler.

Akabinde St. Petersburg'la 1844 ve 1846'da yapılan gelişigüzel görüşmelerden de bir şey çıkmadı. Önceden Rothschildlerin büyük devletlere ihtiyacı kalmamış gibi görünüyordu; artık büyük devletlerin Rothschildlere ihtiyacı yokmuş gibi görünmeye başlamıştı.

Ağı Sermek

Göreceğimiz üzere –en çok James ve Salomon'un hevesli olduğu– devletlerle yapılan alışverişlerin azalması üzerine Rothschildler sanayi ekonomisine, özellikle de demiryolu şirketleri kurmaya yöneldiler. Bunun alternatifi daha

küçük devletlerle yeni işler yapmaya başlamaktı. Frankfurt şubesi bu stratejiyi benimsedi. Berghoeffer'in listesindeki dönemin en önemli ticari işlemleri şunlardır: 1837 ila 1842 arasında toplamda Saxe-Coburg-Gotha Dukalığı için 3,5 milyon ve Nassau Dukalığı için de 9,9 milyonluk tahvil çıkarılması; 1845'te ailenin en eski müşterisi olan Hesse-Kassel'e 6,7 milyon reichsthaler'lik piyango kredisi ve komşu Hesse-Darmstadt'a borç verilmesi; aynı sene Baden'e 14 milyon guldenlik borç verilmesi. 1835'te Bavyera'ya verilen bir borç neticesinde Carl ve Amschel "saray bankacısı" olarak tayin edilip farklı unvanlarla taltif edildiler (buna Anselm'in Bavyera'nın Frankfurt konsolosu olması da dâhildir). 1840'ların ortalarında Württemberg ve Frankfurt'a da kredi verildi. Hannover'le de kredi görüşmeleri yapılsa daanlaşma son anda yattı. Rothschildlerin icrayı sanat eyledikleri tek yer Batı Almanya değildi. 1835'te üç milyon pound'luk tahvil çıkarılarak Danimarka Krallığı'yla olan eski bağın canlandırılması yönünde bir teşebbüste bulunuldu. Diğer Alman devletleri de Prusya kadar cimri olsaydı bunların hiçbiri mümkün olmazdı. Fakat Prusya, *Vormärz* döneminde tüm Alman devletlerinin borçlu olması durumuna bir istisna teşkil ediyordu. 1825-50 arasında Hannover, Württemberg, Baden ve Bavyera'da borçların gelire oranı arttı; bu oran sadece Prusya'da düştü. Farkın muhtemel nedenlerinin bu dönemde batı Alman devletlerinin demiryolu inşaatına girişmesi ve 1819 Devlet Borcu Fermanı'nın Prusya'nın borç almasına sınırlama getirmesi olduğu söylenebilir.

Rothschildlerin bakış açısından, orta boy Alman devletlerine verilen krediler bile nispeten küçük ticari işlemlerdi; fakat çoğunlukla en az büyük devletlere verilen krediler kadar zaman alıyorlardı (bazı örneklerde temsilci yapıların önceden az çok bağımsız olan maliye bürokrasisi üzerindeki artan baskısı yüzünden). Diğer taraftan, iş hacmine bakıldığında harcanan emeğe değdiği anlaşılıyordu –bu dönemde Frankfurt şubesinin kârlılığı buna delalettir. Amschel ile Frankfurt'ta ona yardım eden yeğenlerinin, iş yaptıkları Alman devletlerinin siyasi yapısını önemsemedikleri anlaşılmaktadır. Mesela Baden "ideal" bir meşrutiyet iken Hannover –1837'de Kral Ernst August'un anayasayı lağvetmesi yüzünden– Almanya'daki en muhafazakâr rejimlerden biriydi.

Alman devletleri açısından da, Alman sermaye piyasasının hâkimi olan Rothschildlere başvurmadan borç alabilmek gittikçe zorlaşmaya başlamıştı; bu özellikle Güneybatı Almanya için geçerliydi. Sadece Frankfurt'ta değil, Köln gibi diğer ticari merkezlerde de Rothschildler bir merkez bankası gibi hareket ediyordu: Ahali bir malın "Rothschild sevkiyatından" olmasından veya "Rothschild parasından" bahsediyordu. Bu hâkimiyet bekleneceği üzere pek çok muhalif yoruma neden oldu. 1820'lerde olduğu gibi Rothschildler liberaller tarafından muhafazakâr rejimlerin destekçisi olarak görüldü. Bir

Avusturyalı diplomat "Küçük Alman devletlerinin çoğu sadece Rothschildlere müracaat ediyor ve... Tebaalarının sıklıkla dile getirdiği memnuniyetsizliği ciddiye almayı reddediyorlar" Demişti. Bu memnuniyetsizlik birkaç sene içerisinde zirveye ulaştı. Mesela 1848'de Hannoverli liberal Johann Stüve iktidara geldiğinde, Metternich dönemiyle özdeşleştirdiği "Rothschildlerle yapılacak kirli ticari işlemlerden" uzak durmaya çalıştı.

Frankfurt şubesi orta boy Alman devletlerine kredi sağlamak haricinde Prens von Bentheim-Tecklenburg, Prens Viktor zu Isenburg gibi önemsiz Alman prenslerine ve Kont Hugo Henckel von Donnersmarck gibi toprak sahibi aristokratlara borç vererek de iyi para kazandı. Pek çok açıdan bu Mayer Amschel dönemine kadar uzanan bir ticaretin devamıydı. 1840'larda farklı olan ise bu ticaretin Habsburg İmparatorluğu'nun Alman olmayan bölgelerini de kapsamaya başlamasıydı. 1843 ila 1845 arasında Salomon ile Viyanalı ortakları, arazilerinin büyüklüğü ve sahip oldukları siyasi nüfuzun gücü sayesinde biri–Habsburg arşidükü Karl Ludwig– hariç hepsi Macar olan bir grup Avusturya-Macaristan asilzadesine 12,3 milyon guldenlik borç verdi. Borcun büyük kısmının verildiği Prens Paul Esterházy, sülalesinin Rothschildlerden borç alan ilk mensubu değildi. Fakat diğer Macar seçkinlerine de verilmeye başlanan borçların sıklığı şaşırtıcıdır. Kont Móric Sandor, Kont József Hunyady ve çok marifetli Macar reformcu István Széchenyi'nin ağabeyi Kont Lajos Széchenyi gibileri Macar toplumunun kaymak tabakasını teşkil ediyordu. İlkesel olarak bu işlemler Coutts & Co. gibi West End bankalarının İngiliz asilzadelere borç vermesinden pek farklı değildi. (Nitekim diğer bir toprağı bol nakit parası az asilzade olan Buckingham Dükü de Esterházy'nin muadili sayılırdı.) Fakat birkaç sene sonra Macaristan istiklalini kazanmak için Avusturya'yla harbe girdiğinde Macar seçkinlerine olan bu yakınlık Rothschildler açısından hem siyasi hem de mali bir mahcubiyet kaynağı olacaktı.

Rothschildler, İtalya'da da aynı çeşitlendirme stratejisini izlediler. Sicilyateyn Krallığı'ndaki Burbon rejiminin ekonomisinde öncü rol oynamaya devam etseler de, James ile yeğenleri yerel bankaların önünde sonunda Carl'ın oradaki hâkim konumuna son vereceğinden korkuyorlardı. İspanya'da olduğu gibi orada da 1830'larda konvansiyonel tahvil çıkarma terk edilmeye başlanmıştı. Mesela devlete ait olan Sicilya kükürt madenlerine devlete verilecek avanslar karşılığında alınabilecek bir teminat gözüyle bakılıyordu. Diğer bir ihtimal olan piyango kredisinden, Paris borsasında bu tür krediler yasak olduğundan James pek hoşlanmadı. Şahsi mektuplardan Rothschildlerin, Napoli hükümetine (1850'de Gladstone tarafından yerden yere vurulmuştu) itimat etmedikleri anlaşılmaktadır. Diğer taraftan "Makaroni Majeste" ile iş yapmaktan vazgeçmeye niyetleri yoktu. James 1839'da Napoli'ye gittiğinde

Carl'a "Sizin maliye nazırına güven olmaz" dedi. "Karaktersizin teki. Kralla konuşmaya korkuyor, Napoli'de bir şey yapabilecek biri varsa o da kral ya da çok zeki biri olan (metinden aynen) dâhiliye nazırıdır."

Papalıkla olan ilişkilerin vasfı da aynıydı: Roma hükümetinden nefret etmeleri onunla kârlı iş ilişkileri kurmalarına mani değildi. Napoli örneğinde olduğu gibi, 1830 ortalarında rakipleri Rothschildlerin 1830'dan sonra Papalık ekonomisi üzerinde kurmuş olduğu tekeli kırmak için teşebbüslerde bulundu. Bunlar başarıyla defedildi, Papalığın borcu emin ve kârlı biçimde Romalı ortakları Torlonia'nın elinde kalmaya devam etti. Bu, Rothschildlere Papalık hükümeti karşısında bir derece üstünlük sağladı: En az iki sefer Salomon, Metternich vasıtasıyla Roma'daki Yahudi cemaatine kötü muamele edilmesini kınayıp "Papalık ve Hristiyanlık artık bir Yahudi'nin emrine amade" (Alfred de Vigny'nin sözüdür) şeklindeki kanaati perçinledi. Fakat ilişkinin bu yönünü fazla abartmamak gerekir: Asıl dertleri papalığı ıslah etmek değil de ondan kâr etmekti.

İtalya'da Habsburg kudretine karşı en büyük mukavemeti sergileyen ülke olan Piyemonte-Sardunya Krallığı ile iktisadi ilişkiler kurmanın hepsinden daha zor olduğu anlaşıldı. 1834'te Turin'deki hükümet Paris şubesini alacağı bir milyon pound'luk krediyi görüşmek için davet etti. Başından itibaren rekabet çok çetin olup anlaşmayı sağlaması için Lionel, Turin'e gönderildi. Bu vazifesi esnasında onunla amcası James arasındaki mektuplar hem Rothschildlerin müzakere yöntemlerine hem de bir mutlakıyetle anlaşma yapmanın zorluklarına ışık tutmaktadır. Piyemonte maliye nazırının kafasına bir şey sokmanın imkânsız olduğunu anlayan Lionel, sekreteriyle perde arkasında bir anlaşma yapmaya çalışsa da kralın kredinin nasıl olması gerektiğine dair peşin hükümlerini aşmayı başaramadı. James ona şu tavsiyede bulundu:

> Eğer rakipler sana gelir (çünkü her ne olursa olsun sen onlara gitme) ve kredi için seninle anlaşmak istediklerini söylerlerse, lütfen onları dinleyip onlarla bir sözleşme imzalayarak diledikleri biçimde ödenecek şekilde dörtte birini ya da yarısını onlara ver... Fakat bu işin mutlaka bizim ismimizle halledilmesi icap eder; çünkü sen oradasın ve geri planda kalmak ya da başkasının ismiyle işe girmek bize yakışmaz.

Fakat eğer böyle bir teklife yanaşmazlarsa Lionel sözleşme şartlarını iyileştirecekti çünkü; "Ne pahasına olursa olsun o işi almamız gerekir, en azından öyle bir fiyat olsun ki biz olmadan işe girerlerse bedelini fazlasıyla ödesinler... Eğer zarar etmeyeceksen işe gir, kâr etmesen ya da birkaç bin frank kaybetsen de önemli değil. Yeter ki şu adamlara istediğimizde bizim fedakârlık yapmaktan çekinmeyeceğimizi göster." James, rakiplerini atlatarak hükümetle nasıl anlaşmaya varacağının ayrıntılarını Lionel'e tek tek anlattı:

> Öncelikli hedefin nazırın aklına girmek için elinden geleni yapmak olsun. Onun diğerleriyle değil de bizimle iş yapmasının menfaatine olacağını açıkça anlamasını sağla. Sakın bu son sözümdür deme ve kendini öyle bir göster ki sana onların tekliflerini bildirmeden onlarla bir anlaşmaya varmaya kalkmasın –son söze sıra geldiğinde ise kesinlikle son söz olduğunu anlamasını sağlarsan hiç tereddüt etmeden kabul edeceğini göreceksin.
>
> Eğer mevzubahis beyler bu meselede seninle aynı seviyede hatta daha üst seviyede olacak kadar kurnaz çıkarlarsa... Onları zarar ettirebilmek için elinden geleni yap ve ancak çalı ve dikenden başka bir şey bulamayacaklarından emin olduktan sonra tarlayı bırak. O halde kolayca teselli bulabiliriz... Zaferin temkinli bir ricattan daha pahalıya mal olduğu zamanlar vardır...

Bu, James'in kendisi Turin de olsa nasıl hareket edeceğine dair bize bir fikir verir; orada olsa belki de başarırdı. Fakat tecrübesiz Lionel sonunda Hagermann önderliğindeki "Bande Noire" adını verdiği Fransız bankacıları tarafından alt edildi, daha doğrusu işi onlara kaptırdı. Turin'le tekrar iş yapmak için 1843'e kadar bir teşebbüste bulunulmadığı gibi ilişkiler 1848 öncesinde başlangıç seviyesinden ileriye geçemedi.

Yeni alanlara açılma teşebbüsleri 1840'lerin başlarına gelindiğinde pek çok muasırın neden Rothschildleri Avrupa devletlerinin müttefikinden daha fazlası olarak görmeye başladıklarını da açıklar: Artık büyük güçlerden bağımsız olarak kendilerine ait ve neredeyse cihanşümul bir kudrete sahip olmuşlardı. Alexandre Weill –Rothschild olgusuna hayran olan pek çok Yahudi yazardan biri. "Rothschild ve Avrupa Ekonomileri" (1844) adlı yazısında kısaca bu noktayı vurgular: "Rothschild'in" "Rothschild" olmak için devletlere ihtiyacı olduysa da artık ihtiyacı yoktu. 1842'de liberal tarihçi Jules Michelet günlüğünde James'in "Avrupa'nın tüm hükümdarlarını tanıyıp tüm borsalarını bildiğini" ilan etti (bu bölümün sonundaki epigrafa bakınız). Bu pek de mübalağa değildi. İki muazzam Rothschild fiyaskosunu –Portekiz ve Birleşik Devletler– ve ülkenin cıva madenlerini elde tutmanın kredi vermekten daha önemli olduğu istisnai İspanya vakasını bir kenara bırakırsak, 1848 öncesinde Rothschildlerin kredi verdiği ülkelerin listesi hayranlık uyandıracak kadar uzundu. Muhafazakâr devletler, çoğunlukla vergi reformlarının tabii sonucu olan meclisin mali siyaset üzerindeki etkisinden kurtulmak için borç aldı. İlerici ülkeler, özel sektörün imkânı ya da isteği olmadığında bayındırlık yatırımlarında, özellikle de demiryolu inşaatında kullanmak için borç aldı. Rothschildleri en azından bankacı ya da sigortacı olarak kullanmayı düşünmeyeni azdır. Genişleyen bir iktisadi ağın faydaları malumdu. İhtiva ettiği risk ise ancak 1848'de anlaşılacaktı.

"Absolument le Maître des Finances de Ce Pays": Belçika

1848 öncesinde Rothschild stratejisinin en iyi emsallerinden biri, onların yeni kurulan Belçika Krallığı'nın ekonomisine iştirak etme tarzlarıdır. 1830'da Belçika'nın Hollanda idaresinden ayrılmasından hemen sonra James ile kardeşleri hiç zaman kaybetmeden Brüksel'de mali bir dayanak noktası kurmak için harekete geçip yeni kurulan devlete mevcudiyetinin çalkantılı geçen ilk üç senesinde çok ihtiyaç duyduğu kredileri sağladılar. 1833 ortası ile 1838 arasındaki nispeten sakin geçen devirde James, kendisinin ve Société Générale'in Brüksel'deki hâkimiyetini muhafaza edip artırmak için elinden geleni yaptı. Rothschildlerin merakını celp edecek farklı ticari işlemler yapıldı; I. Leopold'un, merkezinde demiryolu ağı inşa etmenin yer aldığı iktisadi gelişme siyasetini destekleyecek devlet kredileri hepsinden mühimdi.

Belçika hükümeti doğrudan demiryolu ve kanal inşaatlarına girişerek, demiryolu inşaatının başta az çok tümüyle özel sektöre devredildiği Britanya usulünden bir bakıma uzaklaşmış oluyordu. Fakat bu diğer devletlerin de taklit edeceği bir emsal teşkil edecekti. Belçikalılar demiryolu ağına sahip olmanın stratejik ehemmiyetini takdir etmişlerdi. Bunu büyük ölçüde Hollanda ile ilişkilerinin gerilmesi neticesinde Alçak Ülkelerde bulunan, Hollanda'nın denetimindeki kanal ve nehirlerden oluşan şebekeye bağımlılıktan kurtulma zaruretine borçluydular. Rothschildler açısından bu siyasetin bariz avantajları vardı: Onlara göre devlet tahvili çıkarmanın riski özel demiryolu hisselerinden daha azdı. Dahası, Belçika demiryolu ağı, James'in de alakadar olduğunu ifade ettiği Paris ile Belçika arasındaki demiryolu planı da dikkate alınarak geliştirilmişti. Diğer taraftan Belçika'nın sınai kalkınma hamlesi ülkenin kendi bankacılık sistemi buna paralel gelişmedikçe pek bir şey ifade etmezdi. Société Générale (Société de Commerce de Bruxelles, Société Nationale pour Entreprises Industrielles et Commerciales ve Banque Foncière) ile ortak olarak üç yeni şirket kuran James hâkim konumunu muhafaza edebilmek için elinden geleni yaptı. Fakat Belçika Merkez Bankası (1835'te büyük ölçüde Fransız sermayesiyle kuruldu) ciddi bir rakip olunca, James ona karşı direnmek veya onunla ittifak yapmak arasında kararsız kaldı. 1830'ların ortasındaki hızlı ilerleme döneminde Paris şubesi Société Générale ile birlikte Paris borsasında çok sayıda Belçika maden şirketinin hisselerinin halka arz edilmesini sağladı. Fakat bir tahvil çevirme operasyonuyla alakalı müzakerelerin 1837'de başarısız olmasıyla da ortaya çıktığı üzere, devletin gözünde Société Générale bir müttefikten ziyade rakipti. Rothschildlerin Kral Leopold ile ilişkileri yakın olsa da, bilhassa Belçika meclisi ve basının bir kısmı onlara şüpheyle bakarken devletin ekonomisi üzerinde istedikleri gibi bir hâkimiyet kuramadılar. Üstelik Belçika devletinin günün birinde demiryolu ağını ya da onu yapmak için borç aldığı parayı askerî maksatlarla kullanmaya kalkabileceği ihtimali de varlığını

korudu. Devlet, 1830'larda demiryolu inşaatına harcadığı paranın üç katını ordu kurmaya harcadı.

1838-39'da Hollanda-Belçika meselesi tekrar Avrupa diplomasisini meşgul etmeye başladığında, tüm çelişen etkenlerin dikkate alınması zorunluluğu doğdu. Şimdiki sorun Belçika devletinin 1832 anlaşmasının şartlarına riayet ederek Lüksemburg ile Limburg'u tahliye edip etmeyeceği ve bunun mukabilinde de Hollanda'nın Belçika'nın istiklalini tanıyıp tanımayacağıydı. Bölgesel feragatten farklı olarak 1832 anlaşması iktisadi feragati ihtiva ediyordu çünkü 1830 öncesine ait Hollanda borçlarını iki devlet arasında yaklaşık olarak ikiye bölmüşlerdi. Müzakerelerin tekrar başlamasının Belçika'nın 36 milyon franklık yeni bir borç talep ettiği döneme denk gelmesi (ve buna paralel olarak Hollanda'nın da borç istemesi) Rothschildlerin eline her zamankinden daha güçlü bir siyasi koz verdi. Paranın miktarı büyük olmasa da James bu krediyi üstlenmeye çok hevesliydi çünkü hem tedarik etmenin kolay olduğunu biliyordu hem de Nathan'ın ölümünden sonraki ilk büyük Rothschild kredisi olacaktı. Diğer bir tabirle, hem Rothschildlerin tahvil piyasasındaki hâkimiyetini vurgulamak hem de ailenin reisi olduğunu göstermek için bir fırsattı. Mayıs 1838'de eğer şartlar münasipse "tüm siyasi olumsuzluklara rağmen derhal evet derim çünkü savaş istemiyorum. Belçika'nın kabul etmesi şart ve dünya iş yapmak için öyle sabırsızlanıyor ki, acele etmemiz lazım" diye ilan etti. Ayrıca, ne kadar oflayıp puflasalar da Belçikalıların Fransa'nın desteği olmadan bir şey yapamayacaklarını ekledi.

Prusya, Belçika hükümetini pes ettirmek için kısa süreliğine Lüksemburg'u işgal ettiğinde James tereddüt etti: "top seslerinin" Paris borsası üzerinde her zamanki bilinen tesiri olmuştu. Fakat Fransa'nın bunun üzerine dahi Belçika'yı desteklemek adına müdahale etmeyeceği anlaşılınca diplomatik durumun daha da kötüye gitmesine fırsat vermeden Londra, Paris ve Brüksel'den olabildiğince hızlı biçimde çıkarılacak şekilde hemen krediyi halletmeye koyuldu. Tahvilleri satmak James'in beklediğinden biraz daha zor olsa da her şey sorunsuz devam etti. 1838'de Belçika kömür balonunun patlaması da James'in elini kuvvetlendirdi çünkü sanayi hisselerindeki ani düşüş Belçika Merkez Bankası'nı az kalsın batırırken Société Générale'i bile olumsuz etkilemişti. James bu fırsatı kaçırmayıp iki bankanın da yardımına koştu.

James müzakerelerin çok geçmeden tıkanacağını düşünmekte haklı çıksa da, şansına, beklediği yeni Belçika tahvilleri çıkarılana kadar bu gerçekleşmedi. Belçika'da (ve Fransa'da) 1832 antlaşmasının tekrar yürürlüğe konmasını isteyen büyük bir siyasi muhalefet vardı. Fakat Belçika'nın direnecek kaynaklara sahip olmadığı gerçeği değişmedi çünkü yeni kredinin tahvilleri o tarihe kadar satılmış olsa da Rothschildler henüz topladıkları parayı ödemeyi tamamlamamışlardı. Her şeyin tüm berraklığıyla ortada olmasını isteyen James kredi

anlaşmasına "Eğer harp ilan olur ya da herhangi bir anlaşmazlık zuhur ederse mukaveleyi iptal etme hakkımız saklıdır" ibaresini koydurdu. Belçikalılar kısmen iyimser olarak devlet tahvilleri karşılığında verilecek avans şeklinde ilave para alma umuduyla Rothschildlerle müzakereye devam ettiler. Brüksel'deki askerî hazırlıklara dair raporları duyan James "Belçikalılar ahmak" dedi. "Bu askerî yığınakları görmek hiç hoşuma gitmedi. Bir şakayı ciddi bir mesele haline getirmeleri mümkündür. Neyse ki büyük devletler savaşa muhalif olduğu müddetçe hiçbir şey yapamazlar." Avans talebi açıkça reddedildi. Kriz esnasında Paris'te olan Salomon, her zaman yaptığı gibi, Metternich'in "devrimci" rejimlere olan düşmanlığını kullanma maksadıyla Apponyi'ye Brüksel'deki Rothschild temsilcisi Richtenberger'e gönderdiği talimatların bir nüshasını gönderdi:

> Hazine tahvilleri hususundaki teklifimizi reddettiğinden dolayı hükümete (Belçika) zerre kadar gücenmiş değiliz. Bu beylerin ancak itidalli davranıp mantıklı hareket ettikleri müddetçe bizim desteğimize itimat edebileceklerini idrak etmeleri kötü bir şey değildir. Belçika hükümetini desteklemeye, ona yardım etmeye kararlı olduğumuz yönünde yeterince delil sunsak da iyi niyetliyiz diye bizim kafamıza vurulacak olan sopayı tedarik etmeye kalkacak değiliz, yani hepimizin muhafaza etmek için gayret ve kaynak harcadığı krediyi iki paralık edecek bir harbe imkân verecek parayı tedarik etmeyeceğiz. Bu beylere sözlerimi serbestçe ve dürüstçe yazıp kelimeleri çarpıtmadığınızı söyleyebilirsiniz.

Avusturya'da Rothschild siyaseti hakkında hiçbir şüphe kalmasın diye bu mektubun ardından "Prens Metternich'e malumat vermek maksatlı" bir tane de Viyana ofisine gönderip Richtenberger'in Belçika hükümeti ile yaptığı görüşmeleri aktardı:

> Mutabakata varana kadar benden tek kuruş alamazlar ki gitmeden önce kardeşim James'e de aynı talimatı vereceğim... Umarım Belçika, bilhassa "nervus rerum'a" sahip olmadığı için, yirmi dört maddeyi imzalar. Belçika hükümeti bu anlaşmayı imzalamadığı müddetçe, aylardır para dileniyor olmasına rağmen, bizden tek kuruş alamaz. Gittikçe reddetmekte zorlanıyor olsam da Belçika pes edip sulh tekrar tesis edildiğinde bu neticede benim de bir payım olduğunu düşünerek yaptıklarımın karşılığını aldığımı hissedeceğim.

Elbette bunların nedeni hem Paris'te Belçika yanlısı bir hükümet hem de Rothschildlerin elinde Belçika'ya verecek dört milyon frank bulunmamasıydı. Yine de Belçika'ya karşı kullanabilecekleri kozları büyüktü. Üstelik Belçika ekonomisi üzerindeki hâkimiyetlerini pekiştirmeleri için de harika bir fırsat sunmuştu. Daha anlaşma imzalanmadan James yeğenlerine "Bir Belçika

kâğıdını satmak daima mümkündür. İçinizden birinin Brüksel'e giderek yeni nazırla ahbap olmasını ve ona tüm kredileri verip hazine tahvillerini de almaya hazır olduğunu –ki önceden reddetmişlerdi– söylemesini istiyorum." James'in derdi tekel kurabilmekti ve bunu söylemekten imtina etmedi: "Belçika sorununun çözülmesinin akabinde paraya ihtiyaç zuhur edecek ve biz de bu fırsatı değerlendirerek kendimizi ülke ekonomisinin mutlak hâkimi haline getireceğiz." Rothschild standartlarına göre bile bu aşırıydı; fakat sonunda elde edilen konum, Société Générale ile paylaşılması zorunlu olsa bile, hükümetin kredi alımı üzerinde denetim kurmaktan çok da farklı değildi. 1840 başında James yeni 60-80 milyon franklık kredinin şartlarını görüşmek üzere Brüksel'e gittiğinde hükümetin "son derece yardımsever" olduğunu gördü: "Oradaki herkes ziyaretimden ziyadesiyle memnundu,onlara en azından bir süreliğine kendilerini nasıl toparlayabileceklerine dair akıl verdim. Bizim rehberlik etmemizden memnunlar, o sayede biz olmadan yapmaya teşebbüs ettikleri işlerde yapmış oldukları tüm hataları onlara gösteriyorum."

Uzun müzakerelerin ardından kredi kasım ayında kabul edildi ve iki sene sonra bunu 28,6 milyon franklık başka bir kredi takip etti. Belçika hükümeti ister Hollanda'ya tazminat ödemek ister yeni demiryolu projelerine atılmak için borç almaya müptela olmuş gibi görünürken tahvillerine alıcı bulmak için de neredeyse tümüyle Rothschildlere tabiydi. 1842'de James bir Belçika nazırıyla ters düşünce Lionel'den "Pazar günü Windsor'a gidip Belçika kralıyla görüşmesini" istedi:

> Constantin'in sana Brüksel'deki durumun nasıl olduğunu anlatan bir mektubu gelecek ve sen de krala eğer bu nazır makamında kalmaya devam ederse Belçika tahvillerinin kendisine pazar bulamayacağını ve büyük mali operasyonların yapılmasının mümkün olmayacağını söyleyeceksin. Nazırın aleyhinde konuşmamaya itina gösterip sadece Majestelerinin fikirlerimizi bilmesini sağla.

Belçika 1830 ila 1844 arasında toplam itibari kıymeti 300 milyon franga yakın beş büyük kredi aldı; bu paranın neredeyse tamamını sağlayan Rothschildler oldu.

Rothschildlerin denetim altına almaya çalıştıkları tek şey Belçika ekonomisi değildi. Ekim 1840'ta Anselm, Belçikalılardan (1839'da ödemeyi kabul ettikleri biş milyon franklık tahsisat haricinde) ödeme talep eden Hollanda hükümetinin bulunduğu, Lahey'e gitti. Hollandalılar bütçe açıklarının nedeninin Belçikalıların ödemeyi geciktirmesi olduğunu iddia edince, Anselm kendini mütevazı bir avans teklif etmeye mecbur hissetti. İki sene sonra, Belçika'yla paranın tahvil şeklinde ödenmesi hususunda anlaşmaya varılınca, Hollanda hükümetine onları (yabana atılamayacak bir bozdurma oranıyla) nakde çevirmeyi

teklif eden de Rothschildler oldu. Bu tür uluslararası nakillerde Rothschildlerin iki tarafın adına da hareket etmesi son derece bildik bir hadisedir.

Rothschildlerin kamu maliyesinde üstlendiği role karşı hem Belçika hem de Hollanda'da büyük bir muhalefet vardı. Mesela, Fransa hükümetinin Belçika'yla gümrük birliği kurma yönündeki beyhude gayretinin bir parçası olarak görülüyorlardı. Brüksel'deki korumacılar Fransa'nın sinsi iktisadi ilhak tasarısını fark etmiş olsalar da, Rothschildlerin bu tasarıyı desteklediğine dair elde bir delil yoktur. 1841'de Hollanda'ya verilen Belçika tahvillerinin çevrilmesi fırsatı ortaya çıktığında Anselm, Hollanda'daki liberal basının benzer saldırılar düzenlemesinden endişe etti:

> Hollanda Maliye Nazırı bize karşı son derece nazik olsa da kendini bize sattığını söyleyen halkın ve gazetelerin ezici tazyiki altında olduğundan bizimle mutabakata cesaret edemiyor. Gerçi bizden başkasının bu işi halledecek imkânları, kredisi ve nüfuzu olmadığının da şuurunda. Bu ülkede bu kadar krediyi ancak biz toplayabiliriz... Adam gazetelerde çıkan ve kendini bize sattığını söyleyen her makaleden o kadar korkuyor ki, bana "Ben sadece sizinle iş yapmak istiyorum, keşke hem dürüst bir adam olarak itibarımı koruyup hem diğerlerine bunu ancak sizin yapabileceğinizi anlatmanın bir yolu olsa" dedi.

Nazır korkmakta haklıydı; muhalefetin baskısı yüzünden üç ay sonra istifaya mecbur kaldı.

Anselm, Belçika'nın Hollanda'ya olan kırk milyon guldenlik borcunun naklinin üzerindeki Rothschild kontrolünü elinde tutmaya devam edebilse de, hem Hollanda hem de Belçika hükümetleri Belçika tahvillerini halkın iştirakiyle satarak Rothschildlerin yüklenici rolünü sona erdirmeye çalışıyordu. Bu tür bir hareketin diğer devletlerin de takip edeceği bir emsal teşkil etmesinden korkan Rothschildlerin büyük bir hiddetle tepki verdiklerini söylemeye hacet yoktur. Nat her zamanki gibi kaderciydi: "Bence tüm halklar gittikçe daha kurnaz olmaya başladı, devletler de komisyon vermeden idare edebilecekken komisyon vermeye kalkmaz." Kardeşlerine karamsarca "Eğer hükümet bu işi becerebilirse ki muhtemelen becerecek, o tarihten itibaren biz olmadan işleri yürütmeyi başlayacaklar –onlara açıkça muhalefet edemeyiz" dedi. Fakat amcası mücadele etmeden işin peşini bırakacak biri değildi. Nat "Baron bu işin gerçekleşmemesini istiyor" diye bildirdi, "o yüzden de nazıra kesinlikle yardım etmiyor –hükümetin böyle açık kredi alması kesinlikle bizim menfaatimize olmayıp buna engel olmak da vazifemizdir."

Sonunda James'in saldırgan tavrı galip gelmişe benzemektedir. Nat birkaç gün sonra, "Belçika maliye nazırı iştirak usulüyle bu krediyi halletmenin hiç de kolay olmadığını görecek" yazdı. "Tüm bu olup bitenlerin ardından tekrar

bize muhtaç kalırsa, bu bizi çok memnun eder –müşterek hesap için birkaç 1840 ya da 1842 tahvili satarak Belçika piyasasını durdur. Piyasada hareket olmayan yerlerden Brüksel'e yazarlarsa bizim için iyi olur." Bu klasik Rothschild taktiğiydi: inatçı hükümetleri mahcup etmek için tahvil satmak. Maksatları Belçika hükümetinin başı önde Rothschildlere dönmesini sağlamaktı. İstenen etkinin sağlandığı görüldü çünkü Belçika yüzde 4,5'larının halka arzı devam etse de hükümetin bir kez daha Rothschildlere müracaat etmesi uzun sürmedi. Bu arada Anselm'in Lahey ile yaptığı bitmek tükenmek bilmez müzakereler neticesinde yeni Hollanda maliye nazırı altı milyon pound'luk Belçika yüzde 2,5'luk satışını Rothschildlerin halletmesine razı oldu. 1845'te Belçika hükümeti büyük bir pişmanlıkla Rothschildlerin dediğine gelince, James nispeten mütevazı olan 1846 ve 1847 avanslarına ağır şartlar koşmayı başardı. Brüksel'deki Fransız sefiri Belçika hükümetinin "Rothschildler olmadan ne içerideki ne dışarıdaki bir borsada tek kuruş bulmanın imkânsız olduğunu anladığını" söyledi. Bu sadece biraz abartılıdır. Belçika ekonomisi üzerindeki Rothschild tekeli artık tamamına ermişti fakat tahvillerin halka satılması yönündeki beyhude teşebbüs bu tekele ileride nasıl meydan okunabileceğine dair güzel bir örnekti.

Şam'a Çıkan Yollar

1838-39 Belçika krizinin pek çok açıdan en önemli boyutu Fransa üzerindeki etkisidir. İspanya ve İsviçre'deki haricî siyaset başarısızlıklarının ardından Orleanist rejimin Belçika'nın menfaatlerini müdafaa etmek için direnmemesinin şiddetle tenkit edilmesi, Fransa'nın eski düşmanları muhafazakâr Avusturya ile vefasız İngiltere'yi pek memnun etti. 1830 ihtilalinden beri Rothschildler Fransa'nın 1790'larda Avrupa'yı ateşe veren dâhilî radikalizm ile haricî saldırganlığın bir karışımına dönecek olmasından korkuyorlardı. Diğer bir beynelmilel buhran –bu sefer Ortadoğu'da– yüzünden Fransa diplomatik olarak tecrit edilince korkulan bu ihtimal tekrar gündeme geldi. Bu, Rothschildlerin bertaraf etmek zorunda kalacağı nice "Doğu krizi"nin ilki olacaktı. Neticesi de –savaşçı Thiers hükümetinin düşmesi ve Fransa'nın diplomatik zilleti– ailenin siyasi güçte ulaştığı zirvelerden birini teşkil eder.

Nitekim James'in uluslararası gelişmelerin Paris'te bir rejim değişikliğine neden olabileceğine dair duyduğu korku hiçbir zaman geçmemişti. Nisan 1837'de Thiers'in tekrar iktidara geleceğine dair rivayetleri duyduğunda, onun geçen sene Pirenelerin ötesine asker göndermeye çalışma gayretlerini hatırlayarak "Thiers (İspanya'ya) müdahale yanlısı olduğundan rente fiyatları düşecek" diyerek ikaz etti. Gerçekten de yeni bir Thiers kabinesi ihtimali dahi James'in "Fonlardan (Fransız) hemen çıkın çünkü sonu iyi olmayacak" demesine neden oldu. James'e göre "iyi bir kabine" yurt dışında sulhun, yurt içindeyse bütçeyi

dengelemenin peşinde koşardı: nisanda kurulan Mole kabinesini de sırf "zayıf" olduğu için sevmişti. Mole kasım ayında yapılan seçimleri sağ salim atlatınca James "iyi gittiklerini" söyledi; hükümeti "birlik içinde kalıp güçlü ve dayanıklı olduklarına inanmaya" teşvik etti, Aralık 1838'de Thiers yeniden tehlike arz edince hükümete "sarsılmaz ve acil desteğini" sundu.

Mart 1839 seçimlerinde Mole kaybedince, Rothschildler kabinenin "Thiers partisi" ve *doctrinaire* liberallerinden müteşekkil hale geleceğinden korktular. Anthony keyifsizce "Bence çok kötü bir şey" yazdı, "Kral da pes edip Thiers'in istediği her şeyi yapmaya mecbur kalıyor, emin olun ki biraz korkmaya başladık." Nihayetinde Thiers'in daha saldırgan bir haricî siyaset güdülmesi yönündeki ısrarı Louis Philippe'e fazla gelince Marshal Soult tarafından daha ılımlı bir kabine kuruldu. Fakat bunun da ömrü kısa oldu ve 1 Mart 1840'ta Thiers makamına geri döndü. Onun bu karşı konulamaz yükselişi James'te keyif namına bir şey bırakmadı:

> Yeni bir kabine kurulduktan sonra, özellikle yaz mevsiminde, kimse bu meseleye daha fazla kafa yormuyor. Fakat büyük bir teessürle ifade ediyorum ki, uzun vadede Fransa içine düşmüş olduğu bu darboğazdan ancak harp vasıtasıyla çıkabilecektir. Tanrı uzun ömür versin Louis Philippe başta olduğu müddetçe sulhun devam edeceğini düşünüyorum lakin oğlunun harpten başka seçeneği olacağından şüpheliyim. Evet sevgili yeğenlerim, her ne olursa olsun geçmişte söylediğim üzere yavaşça ama mütemadiyen yüzde üçlük renteleri satmaya niyetliyim... Kabinenin kurulamamış olması utanç verici ve sonunda kabineyi her kim kuracaksa... mecliste farklı partilerin birbirine gireceğinden eminim. Olur da menkullerin değeri düşerse, o zaman tekrar satın alınır çünkü Fransa'daki halk da İspanya'dakinden farklı değil. Bugün birbirleriyle kavga edip yarın dost olurlar.

Thiers başvekil olunca, yeğenlerini "Mevcut halden, yani devletin vaziyetinden hiç de memnun değil" diyerek ikaz etti. Rejim "kendine en sadık olan dostlarını kaybediyor." James daha sonra –her zamanki gibi intibak ederek– "Thiers ile dostluk tesis etmekten" bahsetmeye başlasa da bunun gerçekçi bir yaklaşım olmadığı görülecekti.

Rothschildler ile Thiers arasında açık bir savaş çıkmasına neden olan soruna genelde "Doğu Meselesi" denir: Kuzey Afrika'nın ve Balkanların büyük bölümüyle Orta Doğu'nun neredeyse tamamını elinde bulunduran Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü korunmalı mıydı? Eğer korunmayacaksa yerini ne alacaktı? Osmanlı İmparatorluğu iktisadi açıdan geriydi; dinî açıdan bölünmüş idaresi köhne ve siyaseten despotikti. Fakat Romanov ve Habsburg İmparatorlukları da öyleydi; nispeten daha az öyleydiler ve

Hristiyan devletlerdi –bu nedenle Türkiye modern devirde büyük Avrupa devletlerinin kurduğu "beşli"ye dâhil edilmemişti. O tarihte "beş büyük"ten dördünün Osmanlı hâkimiyetinin zayıflamaya başladığı bölgelerde gözü vardı. Avusturya ve Rusya coğrafi nedenlerle güneydeki komşularıyla en uzun bölgesel mücadele geçmişine sahipti; Britanya ile Fransa ise ticari, stratejik ve dinî nedenlerle bölgeyle her geçen gün daha fazla ilgilenmeye başlamıştı.

On dokuzuncu asır müddetince Osmanlı idaresinin istikbali bu devletler arasındaki etkileşime bağlı hale geldi: Tüm Doğu krizlerinin değişmez vasfı her büyük devletin kendi hedefleri olmasına rağmen hiçbirinin tek başına bunlara erişemeyecek olmasıydı. Rothschildler, Doğu Meselesi diplomasisinde hayati bir rol üstlendiler çünkü ister mevcut durum muhafaza edilsin ister yeni bir yapı teşkil edilsin nihayetinde para lazımdı; bölgeyi yönetebilmenin temel sorunlarından biri vergi tabanının müzmin biçimde dar olmasıydı. Fakat Rothschildlerin Osmanlılarla ilgili mevzulara merak salmasının bir nedeni daha vardı: "dindaşlarının" konumu.

Daha önce gördüğümüz üzere Rothschildlerin Doğu Meselesine dahli Yunanların başarıya ulaşan bağımsızlık savaşıyla başladı. Yunan devletinin sınırları ve anayasası hakkındaki diplomatik münakaşalar sona erince, Türklere tazminat ödemeleri ve Atina'da yeni bir hükümet kurulabilmesi için seve seve para tedarik ettiler. Yunan tahvillerine üç ilgili ülke olan Britanya, Fransa ve Rusya teminat vermiş olduğundan, kredi verme işi gayet sıradan bir işlem gibi görünüyordu. Fakat James'in Paris'te Aguado'yla, yeni Yunan kralla olan münasebeti nedeniyle –o da kendisi gibi Bavyeralıydı– bu işlemde avantajlı konumda olan d'Eichthal'dan tatmin edici bir pay koparabilmek için epey mücadele etmesi gerekecekti. Üstelik işlemin ifası zannettiklerinden çok daha zor oldu. Esasen altmış milyon franklık tahvil çıkarılacak ve bunun üçte birine her bir devlet kefil olacaktı. Toplanan paranın on bir milyonu Rothschildler vasıtasıyla Türkiye'ye ödenecek kalanı da d'Eichthal vasıtasıyla Yunan hükümetine gidecekti.

Fakat bölgenin tekrar karışması bu düzenlemeleri çabucak alt üst etti. Kasım 1831'de Mısır Paşası Mehmet Ali, Balkanlar'da Yunanlara karşı yürüttüğü askerî faaliyetlerin masrafının yeterince karşılanmadığı mazeretiyle Sultan II. Mahmud'a karşı ayaklandı. Ali –kendisi Arnavut'tu– oğlu İbrahim'i, gözünü koymuş olduğu Suriye'yi işgale gönderdi. İbrahim birkaç ay içerisinde Gazze, Kudüs ve Şam'ı ele geçirdi.

Sultan asi paşasına karşı önce İngiltere'nin desteğine müracaat etse de Palmerston, İstanbul'daki adamı olan Stratford Canning'in tavsiyesine uymayarak Sultan'a yardım etmeyip sağlanacak bir tür mutabakatta aracı olmayı tercih etti. Bunun üzerine Sultan, Rusya'ya müracaat ederek çarın askerî yardım teklifini Şubat 1833'te kabul etti. Beş ay sonra Türkiye ve Rusya arasında

yapılan Hünkâr İskelesi Anlaşması, Britanya ve Fransa'yı hayrete düşürdü. Bu anlaşmadaki gizli bir maddeye göre Sultan, Boğazları "au besoin" –yani eğer Rusya talep ederse– tüm devletlerin harp gemilerine kapatacaktı. Avusturya ile Prusya Münchengratz'da bu anlaşmayı teyit edince, Rusya'nın diplomatik zaferi tamamına ermiş oldu.

Rothschildler açısından başlangıçta bu sadece Avrupa barışına yönelik pek çok tehditten biriydi. Salomon, Metternich adına James'i ikaz edip Fransa'nın, Paris halkının gözündeki Napoléon imajı ilerici devlet tekeli iktisadi siyasetiyle daha da perçinlenen Mehmet Ali'yi destekleyerek mukabelede bulunmaması gerektiğini söyledi. Krizin iktisadi yansımaları o kadar bariz değildi çünkü Fransa'nın Yunan kredisine verdiği teminat henüz resmileşmediği gibi Türkiye'ye ödenecek tazminatın vakti de henüz gelmişti. Diplomatik ortamın gerginleşmesi üzerine bu işlemlerde (görünüşte) teknik sorunlar yaşanması kaçınılmazdı. Mesela Yunanlar ilgili tahvilleri Londra'ya göndermeyi geciktirirken Türkler de Yunan heyetinin harp gemisiyle gelmesi halinde İstanbul'a girmesine müsaade etmeyeceklerini söylediler. Nat tazminat ödemesinin yapılmasını sağlaması karşılığında sultandan alacağı egzotik hediyelerin hayalini kurarak İstanbul'un yolunu tuttu. Fakat ayrılana kadar "Türklerden ve onların hilekârlıklarından bıkıp usanmış ve bu berbat yere iş yapmaya geldiğine bin pişman olmuştu."

1836-37'de Yunan hükümeti kredi faizlerini ödememekle tehdit edince, uluslararası teminat sistemi kendisini sınayan bu imtihandan kıl payıyla geçebildi. Aynı tarihlerde Rothschildlerin Portekiz için yapmış olduğuna benzer bir operasyonla mevcut tahvillerin temettülerini ödemek için yeni tahviller çıkarıldı; fakat piyasalar farklı Yunan tahvillerinin kıymetini çabucak öğrenip İngiltere'nin kefil olduklarını Fransa ve Rusya'nın kefil olduklarına tercih etti. Sorunun devam ettiği 1840'larda kefil devletler sadece faizi ödeyip Rothschildlerin komisyonunu es geçtiler.

O tarihten itibaren Fransa ile İngiltere'nin Doğu Meselesi siyaseti farklılık arz etmeye başladı. 1836-37 döneminde diğer bir eski Osmanlı toprağı olan Cezayir'de Fransa'nın sömürgecilik faaliyetleri kaldığı yerden devam etmeye başladı –Burbon rejiminin son günlerinde başlayan bir proje olup artık askerî bir zaferle sona ermişti. Diğer taraftan Palmerston, Rusya'nın İstanbul üzerindeki hâkim konumunu zayıflatmak maksadıyla Britanya siyasetini Türklerin lehine çevirmeye başlamıştı. Nisan 1839'da zultanla Mehmet Ali arasında tekrar savaş patlak verdiğinde Fransız hükümeti Mehmet Ali'yi desteklemeye kalkınca kendini tecrit edilmiş buldu. Zahmetli diplomatik manevralar neticesinde İngilizler ile Ruslar, Hünkâr İskelesi'nin yerini alacak başka bir anlaşmada mutabık kaldılar. Bu anlaşmaya göre Karadeniz diğer milletlerin erişimine açılırken Mehmet Ali de Suriye'den çekilmeye zorlanacak fakat Akka Kalesi'ni

elinde tutmasına izin verilecekti. Ekim 1830'da Soult hükümeti bu anlaşmayı reddetse de yapabileceği fazla bir şey yoktu. Paris şubesi, New Court'a "Bu çok küçük düşürücü bir durum. Fransız hükümeti fiilen ya (Lord Palmerston'ın teklifini) kabul edecek ya da Doğu meselelerinde tümüyle tek başına kalacak" diye bildirdi. Bu hadisenin hükümetin Belçika krizindeki ataletinden hemen sonra vuku bulması Thiers'in daha saldırgan dış siyaset yaklaşımına olan cazibeyi artırdı.

O tarihe kadar Rothschildler diplomatik gelişmeleri takip etmek haricinde çok az şey yaptılar. Fakat 5 Şubat 1840'ta Mısır işgali altındaki Şam'da cereyan eden bir hadise krizin yapısını kökünden değiştirdi. Hâlâ bilinmeyen nedenlerden dolayı Peder Tommaso adındaki Sardunyalı bir kapusen keşişi ve hizmetkârı İbrahim iz bırakmadan ortadan kayboldu. En son şehrin Yahudi mahallesinde görüldüklerinden çok geçmeden orada öldürüldüklerine dair rivayetler dolaşmaya başladı. Fransa'nın Şam'daki Katoliklerin hamisi olduğunu göstermek isteyen Fransız konsolosu comte de Ratti-Menton'un tahrik ettiği Mısır valisi bazı Yahudileri tutuklayıp işkence etti. Tommaso'yu Müslüman pazarında gördüğünü iddia eden bir Yahudi tutuklanıp hizmetkârıyla birlikte işkence edilip öldürüldü. Beş yüz kırbacın ardından bir Yahudi berber Tommaso'yu iki haham ve aralarında David Arari'nin de bulunduğu Yahudi cemaatinin yedi ileri geleniyle birlikte gördüğünü iddia etti. Tümü, üçüncü bir hahamla birlikte, tutuklandı. Onlar masum olduklarını söyleyince talihsiz berber tekrar kırbaçlandı ve dokunulmazlık tanınması şartıyla, şüphelilerin, kanını mayasız Paskalya ekmeği yapmak için kullanmak istediklerinden onu öldürmesi için kendisine para verdiklerini söyledi. Berber bunu yapmayı reddetmiş olsa da Tommaso'nun Arari'nin evinde bir "ayin cinayetinde" öldürüldüğüne şahit olduğunu iddia etti.

İşkenceden ve dokunulmazlık sözü verilmesinden sonra Arari'nin hizmetkârı da cinayeti itiraf edince ve Tommaso'dan geriye kalanlar lağımda "bulunnunca" diğer yedi şüpheli de suçlarını "itiraf" edene kadar işkenceden geçirildi. İçlerinden biri, kendini ve ailesini kurtarmak için Müslüman olmuştu, ayin cinayeti hikâyesini doğruladı; dediğine göre Tommaso'nun hizmetkârı da benzer şekilde öldürülmüştü. Erken modern dönemdeki cadı avı eylemlerinde olduğu üzere hikâye tuhaflaştıkça dâhil olan kişi sayısı da artmaya başladı. Sonunda yetmiş civarında kişi tutuklanırken bir o kadar çocuk da Şam'dan kaçan "şüphelilerin" teslim olması için rehin alındı. Başından itibaren Fransız konsolosu cadı avcısı general rolünü oynayıp hem Katolik cemaatin Yahudi aleyhtarı hislerinden hem de Yahudi cemaati içerisindeki bölünmeden istifade etti.

Bu cadı avının büyük bir uluslararası vukuata dönüşmesini sağlayan şey ise, Avusturya uyruklu Isaac de Picciotto isminde Yahudi bir tacirin tutuklanması oldu. Akıbetinin Ratti-Menton'un diğer kurbanlarınınkiyle aynı

olmasını istemeyen Avusturya konsolosu Caspar Giovanne Merlatto, Şam yetkililerini protesto edip Mısır'daki amiri Başkonsolos Antonin Laurin'den aynısını İskenderiye'de de yapmasını istedi. 31 Mart'ta Laurin –ona göre tüm bu ayin cinayeti uydurmaydı– durumu sadece Mehmet Ali'ye şikâyet etmekle kalmayıp İskenderiye'deki Fransız muhatabından da Ratti-Menton'un dizginlerini çekmesini istedi. Ayrıca Laurin sıra dışı bir adım atarak kendi raporlarının ve Merlatto'dan aldığı raporlardan bazılarının nüshalarını doğruca Paris'teki Avusturya başkonsolosuna gönderdi. Laurin kendisine Fransız hükümetine baskı yaparak "derhal bir talimat yayınlayıp Şam konsolosuna haddini bildirmesini... ve Yahudi olmayanların düşmanlığının Yahudilere karşı zulme dönüşmesine mani olmak adına... valiyi bu işin sorumlusu olarak kabul etmesini sağlamasını" tavsiye etti.

Paris'teki Avusturya başkonsolosu ve yukarıda zikredilen mektubun yazarı elbette ki James de Rothschild olup Laurin'in mektubu ona ve Rothschild ailesinin diğer mensuplarına hem Şam hem de benzer şekilde zulüm gören Rodos Yahudilerine destek vermeleri için gönderilen çok sayıda mektuptan sadece biriydi. 15 Mart'ta Beyrutlu bir Yahudi'nin mevzuyla alakalı mektupları Hollanda Yahudi önderi Hirsch Lehren'e ulaştı. Beyrutlu Yahudi bu mektupların "krallar ve nazırlarıyla konuşmaları için" Rothschildlere teslim edilmesini istiyordu. İki gün sonra Orta Doğu'daki bir İngiliz iş adamından gelen diğer bir mektupta Lehren'den, James'e yazıp "zulüm gören dindaşlarını kurtaracak kudrete ancak meşhur Rothschild ailesinin sahip olduğunu" söylemesi istendi. 27 Mayıs'ta İstanbul cemaati Şam ve Rodos'tan Salomon, Carl ve Lionel'e mektuplar göndererek "Yahudi cemaatini birbirine büyük bir güçle kenetleyen bağdan" medet umduklarını söyledi.

James, Laurin'in tavsiye ettiği şeyi yaptı. Fakat Fransa hariciye nazırı, İskenderiye'deki konsolos yardımcısına Ratti-Menton'un davranışını teftiş etmesini emretmekle yetinince James "bu, işi savsaklamaktan başka bir şey değil çünkü konsolos yardımcısı konsolosa bağlı olduğundan onun davranışlarını sorgulayacak yetkiye haiz değil" dedi. 7 Nisan'da Salomon'a bilgi vermek için bir mektup gönderdi:

> Bu şartlar altında yapabileceğimiz tek şey gazeteleri yardımımıza çağırmaktır. (Şam'daki) Avusturya konsolosunun bize göndermiş olduğu tafsilatlı layiha elimizde, onu *(Journal des) Debats* ve diğer gazetelere gönderdik. Bu ve diğer raporların Augsburg'daki *Allgemeine Zeitung'da* çıkması için de gerekenleri yaptık.

Basını da dâhil etme kararı kısmen *Quotidienne*, *Univers* gibi Fransız gazetelerinin ayin cinayeti teorisini destekleyen haberlerine bir tepkiydi. Buna olabilecek en etkili biçimde mukabele edilmesi gerektiğine karar veren James,

1834'ten beri Fransız Yahudileri Meclisi'nin başkanı olup adli kabiliyetleri gazeteciliğine denk olan Adolphe Crémieux'den yardım istedi. Crémieux'nün mevzua dair yazdığı uzun mektup ertesi gün *Gazette des Tribunaux* ve *Journal des Debats* gazetelerinde çıktı. Basında yer alan müteakip tartışmalar esnasında James Laurin'in kendisine gönderdiği belgeleri yayınlaması için Crémieux'ye yetki verdi –bu durum onların gayretlerini takdir etse de sınırsız basın (Avusturya standartlarına göre) müdahalesinden nefret eden Metternich'i sinirlendirdi.

Bu, Rothschildlerin Şam mahkûmlarının serbest bırakılması için başlattığı seferberliğin ilk adımıydı. 21 Nisan'da Londra'da Temsilciler Kurulu mevzuyu görüşmek için toplandığında, Lionel de (Crémieux gibi) orada hazır bulunuyordu ve altı gün sonra Palmerston'ın kabul edeceği heyetin de üyesi olacaktı. Altı hafta sonra Nat, Crémieux'ye Lionel ile İngiliz Temsilciler Kurulu'na resmî bir mektup göndermesini önerip bunun "meseleyi Lord Palmerston'a arz etmek için bir fırsat yaratacağını" söyledi; Lionel'e "Crémieux'nün acilen oraya (Orta Doğu'ya) gidebilmesi için masrafları karşılamak adına güzel bir bağış topla" diyen de Nat'ti. Bunun neticesinde, mahkûmların isimlerini temize çıkarmak ve salıverilmelerini sağlamak için Crémieux ve Sör Moses Montefiore'nin herkesin işittiği bir seferle İskenderiye'ye gitmesine karar verildi. Rothschildler bu seyahatin masraflarının karşılanması için büyük bir meblağ –en az iki bin beş yüz pound– bağışlarken, aynı zamanda Şam Yahudileri fonunun fiili hazinedarları gibi hareket ettiler. Viyana'daki Salomon da Metternich'i Tommaso'nun sağ olup bir manastırda saklandığı (öyle değildi) rivayetleri hakkında Vatikan'a baskı yapması için ikna etmeyi başardı. Napoli'deki Carl, Montefiore'nin gemisini erzakla doldurup ona müzakere tüyoları verdikten sonra onun Katolik Kilisesini Rahip Tommaso'nun sözde mezar taşını sökmeye ikna etme yönündeki beyhude gayretlerine de yardım etti. Paris'teki Anselm, Laurin'den Montefiore'nin İskenderiye'deki müzakerelerine dair malumat veren benzer mektuplar aldı.

Genel olarak Rothschildlerin Şam Yahudilerinin davasını üstlenmelerinin asıl nedeninin dindaşlarına reva götürülen kötü muameleye karşı samimi bir öfke olduğu kabul edilir.James'in tüyo verdiği gazetecilerden biri olan Heine, James'in hayırseverliğini diğer Fransa Yahudilerinin, bilhassa da demiryolu inşaatında onun rakibi olan Benoit Fould'un hayırseverliğiyle mukayese etti. Heine'ye göre James "İsrailoğullarına karşı muamelesiyle tahsilli rakibinden daha asil bir ruha sahip olduğunu göstermişti." Tüm Rothschildlerin dindaşlarına samimiyetlerine yakınlık duyduğuna şüphe yoktur. Nat "Çok nahoş bir şey olsa da dinimize yönelik bu tür iftiraları ve Doğu'daki dindaşlarımıza reva görülen bu zulümleri önlemek adına birinin öne çıkması şart" dedi. Birkaç gün sonra maksatlarının "herhangi bir dinî inancın mensuplarının yaptıklarının yanına kâr kaldığı günlerin çok gerilerde kaldığını herkese göstermek

olduğunu" ekledi. Fransız hükümetinin Ratti-Menton'un tatbikatlarını müdafaaya kalkması Nat'i çileden çıkardı: "Fransa başvekili mecliste Yahudilerin İbrani dinî ayininde Hristiyan kanı kullanabilmek için bu cinayeti ifa ettiğini ilan ettiğinde... damarlarında Yahudi kanı akan herkese yönelik bu iftiraya sadece itiraz etmenin değil bu iddiayı çürütmenin de şart olduğunu idrak ettim." Montefiore, sadece Mehmet Ali'den ayin cinayetinin bir Yahudi ameli olduğunu inkâr eden bir ferman almakla kalmayıp (28 Ağustos) bir hafta sonra mahkûmların "şerefli terhis" edilmesini de sağladığında o ve ailenin geri kalanı, diğer Yahudilerin sevincini paylaştı. Bununla 1830'larda Rothschildlerin dindaşlarının akıbetlerini umursamadığına yönelik suçlamalara da cevap verilmiş oldu. *Allgemeine des Judenthums* editörü Ludwig Philippson 1839'da "Kim bu insanların Musevilik, içeride ve dışarıda eşitlik ve kendi medeni ve ruhani yükselişleri adına somut bir şey yaptığını söyleyebilir?" diye sormuştu. James'in "Filistin'in kurak sahillerini umursamadığını" iddia eden Amerikalı yazar gibi Philippson da Şam hadisesinden sonra söylediklerini yutmak zorunda kaldı –belki de sözlerine kulak verildiğine hükmetti.

Diğer taraftan Rothschildlerin Orta Doğu'daki Yahudi cemaatiyle alakalı emellerini de fazla abartmamak gerekir. 1840'tan önce bile basında ve muhtelif mecralarda Rothschildlerin Kutsal Toprakları Yahudilere iade etmek için bir tür tasarıları olduğu sıklıkla dile getirilirdi. 1830 gibi erken bir tarihte bir Amerikan gazetesi (*Niles Weekly Register*) "Sultan çektiği maddi sıkıntılar yüzünden Kudüs'ü Rothschildlere satabilir" iddiasında bulundu:

> Aşırı zenginler ve belki de hasisler; dolayısıyla bu hırslarını tatmin edecek bir şey aramaları tabiidir... Eğer parayla bir yer elde etmek mümkün olursa orada çabucak büyük bir millet toplayıp çok geçmeden kendilerini müdafaa edecek hale gelerek doğudaki ticaret ve ahval üzerinde mükemmel bir nüfuz sahibi olabilirler. Yahudiye'yi tekrar "kadim dünyanın" zenginliğinin büyük bölümünün kaynağı olduğu devirdeki haline geri getirebilirler. Sultanın gözünde oranın bir kıymeti yok; ama Rothschildler gibileri tarafından idare edilen Yahudilerin elinde kısa sürede orası kim bilir nasıl bir yer haline gelir?

Yaklaşık aynı tarihlerde bir muhabir Nathan'a açıkça sordu: "Sizin gibi her yerde nüfuz sahibi insanlar nasıl olur da İstanbul'dan, Mısır hükümdarından ve Avrupa Devletlerinden atalarınızın vatanı olan Filistin'in iadesini talep etmek için hiçbir şey yapmaz?" Gördüğümüz üzere 1836'da *İbrani Tılsımı* isimli kitapçıkta bu sualin cevabı manevi âleme havale edildi; "Siyonistlerin öncülerinden" olan bir Yahudi yazar aynı sene Amschel'e resmen Filistin'de toprak almasını teklif etti. Erken dönem Fransız sosyalisti Charles Fourier de farklı düşünmüyordu: "Yahudilerin ülkelerine dönmesi Rothschild ailesi için muhteşem bir taç

giyme töreni olur: Esra ile Zerubbabel gibi onlar da Yahudileri Kudüs'e geri götürür ve bir kez daha Davut ile Süleyman'ın tahtlarını kurarak Rothschild hanedanının da temelini atmış olurlar." Ekim 1840'ta siyasi yelpazenin diğer ucundaki *Univers'te* de benzer bir fikir zuhur etti.[1] Ingiliz Evanjelistler de bu fikrin cazibesine kapıldı. Şam hadisesinin akabinde Leydi Palmerston'ın yorumu şu oldu: "bu ülkedeki fanatik ve dinî unsurlar Kudüs ve Filistin'in tümünün Yahudilerin dönebileceği bir yer olarak ayrılması hususunda son derece kararlıdır; bu (Yahudilerin geri dönmesi) onların tek emelidir." On bir sene sonra Disraeli aynı mevzuyu dile getirdiğinde Stanley şaşırmış olsa da[2] bunun çok yeni bir fikir olduğu söylenemezdi. Nitekim bu tür ibareleri Hristiyan milenyumcuların ümit ettiği şekilde görerek Rothschildlerin İsa'nın İkinci Gelişini hızlandırmaya çalıştığı gibi bir fikre kapılmak da mümkündür.[3] Fakat Rothschildlerin böyle bir niyeti olduğuna dair elimizde bir delil mevcut değildir; aile bireylerinin ileride Siyonizm olarak bilinecek olguya dahli çok sonraki bir mevzudur.

Dahası aile mensuplarından bazılarının Şam mahkûmlarının serbest bırakılmasıyla ilgili seferberliğin yürütülüş şekliyle alakalı tereddütleri vardı. Nat'in mektuplarından Lionel'in Crémieux'nün ve bazı yaygaracı İngiliz Yahudilerin kopardığı "velveleden" rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. Ona göre "biraz fazla yakınlık gösteriyorlardı." Nitekim Montefiore'nin İskenderiye'ye gidecek olan Crémieux'ye refakat etmesinin istenmesinin nedenlerinden biri de "onun şevkini törpülemesiydi." Üstelik ne Nat ne de Anselm bu seferden bir şey çıkmasını bekliyordu. Başarılı olduğundaysa Anselm "kesinlikle halk gösterisi düzenlenmesine itiraz" edip Crémieux'nün Frankfurt ve diğer yerlerde kahraman gibi karşılanmasından rahatsız oldu. Şam tahriki Batı Avrupa'daki tüm Yahudileri galeyana getirip Kutsal Topraklardaki Yahudilerin refah seviyesinin artırılması için, Philippson tarafından ortaya atılan Kudüs'te bir Yahudi hastanesi kurulması tasarısının da dâhil olduğu yığınla projenin ileri sürülmesine yol açtı. Fransa Rothschildleri başta bu planı destekleyen Montefiore'nin izinden gitti; fakat yardım etmek için hastanenin yanında bir de seküler mektep kurulmasını şart koştular. Filistin'deki Yahudi cemaati bunu veto edince Rothschildler geri çekildi ve hastane projesinden 1853-54'e kadar bir daha bahseden olmadı.[4] Rothschildler geçmişte yaptıkları gibi sahip oldukları

1 "İhya edildikten sonra Davut'un tahtında tüm Avrupa'nın kabul edip boyun eğdiği bir hanedan oturacak..."

2 "Yahudileri kendi topraklarına döndürme hususunda benimle büyük bir hevesle konuştu... Ona göre ülkenin bolca tabii kabiliyeti mevcuttu: tek gereken iş gücüyle o iş gücünün korunmasıydı: toprağı Türkiye'den satın almak mümkündü: para, Rothschild ve diğer İbrani kapitalistlerden tedarik edilecekti: Türk İmparatorluğu batmak üzereydi: Türk hükümeti para için her şeyi yapardı."

3 Bu yorum için Profesör David Landes'e minnettarım.

4 Mayer de Rothschild Hastanesi kurulduğunda tümüyle Rothschildler tarafından idare ediliyordu ve James'in oğlu Gustave'ın nezaretinde inşa edilmişti.

nüfuzu kullanarak dünyanın her yerindeki (mesela Rusya hâkimiyetindeki Polonya'da bulunan) Yahudi cemaatlerinin refah seviyesini artırmaya çalıştılar; fakat hedefleri iktisadi ıslahtan fazlası olan daha radikal Yahudiler onlara daima şüpheyle baktı.

Rothschildler açısından Şam hadisesinin ehemmiyeti ancak diplomasi bağlamında ele alındığında hakkıyla idrak edilebilir. James ve Salomon Şam mahkûmlarının durumuna üzülüyor olsa da vaatlerinin diplomatik yansımaları onlar açısından daha önemliydi. Çünkü Şam hadisesi James'e, sözde Rahip Tommaso "cinayetinden" sadece birkaç hafta önce başvekil olan Thiers'in konumunu zayıflatmak için harika bir fırsat sunmuştu. Aslında bu hadise Thiers'in iktidara gelmesine yardımcı olan Fransa'nın diplomatik tecridi sorununu daha da artırmıştı. Britanya hükümetinin Yahudilerin serbest bırakılması seferberliğini desteklemek için kendince nedenleri vardı. Mehmet Ali'nin gücünü kırıp Fransa'yı tecrit etmeyi kafasına koyan Palmerston, Suriye'deki Mısır rejimini barbar olarak takdim etmekten ziyadesiyle memnundu. Metternich de Fransa'nın Kutsal Topraklardaki Katolik menfaatlerinin hamisi iddiasına karşı çıkma fırsatını ele geçirdiğinden dolayı hoşnuttu. Diğer taraftan Thiers ne Suriye'deki Mehmet Ali rejimini tenkit etmiş ne de konsolosunun yaptıklarını kınamıştı. Tam tersine, karşı saldırıya geçmeyi tercih etti. Mayıs başında James'e "bu söylenenlerde hakikat payı var; bana kalırsa bu mevzuyu daha fazla uzatmayalım... çünkü doğudaki Yahudilerin hâlâ böyle batıl inançları var..." dedi. Crémieux'ye de aynısını söyledi. 2 Haziran'da Temsilciler Meclisi'nde Fould'un yaptığı bir konuşmaya cevaben Thiers dalga geçer gibi Fransız Yahudilerinin vatanperverliğini sorguladı:

> Siz Yahudiler adına itiraz ediyor olabilirsiniz, ben de Fransızlar adına itiraz ediyorum. Ayrıca şunu da belirtmek isterim ki, Yahudiler arasında son derece haysiyetli bir şey cereyan etmektedir. Hikâye duyulduğunda Yahudilerin huzursuzluğu tüm Avrupa'da hissedilirken bu meseleyi büyük bir şevkle ve benim gözümdeki mertebelerini yükselten bir biçimde ele aldılar. Bana sorarsanız onlar dünya üzerinde iddia ettiklerinden çok daha güçlüler ve hâlihazırda tüm yabancı nezaretlerde şikâyetlerini dile getirmekle meşguller. Bunu da büyük bir şevkle, hayal gücünün sınırlarını zorlayan bir gayretle yapıyorlar. Bu şekilde saldırıya uğrayan bir memurunu korumak isteyen bir nazırın gerçekten de çok cesur olması lazım gelir.

Bu, "rue Laffitte'te konağı olduğu halde Şam'daki konsolosumuza karşı ne pahasına olursa olsun darbe yapmaya kalkan adama" (*Univers*) ve "Bay Rothschild'in misli görülmemiş küstahlığına" (*Quotidienne*) yönelik saldırıları tetikledi.

Bu tür beyanları on dokuzuncu asır boyunca belli aralıklarla Fransa siyasetinde zuhur eden Yahudi düşmanlığının ifadesi olarak kabul edip geçiştirmek

de mümkündür. Fakat Thiers'in Ratti-Menton'u savunmaktan başka çaresinin olmadığını söylemek de makuldür. Rothschildlerin –bilhassa James– onun ayağını kaydırmayı kafayı koymalarının asıl nedeni Şam Yahudilerine değil de (Fransız Yahudileri de cabası) beynelmilel istikrara teşkil ettiği tehditti.

Rothschildlerin Thiers'i devirdiğini söylemek durumu basitleştirmek olur. Şam hadisesinden farklı olarak 1840 yazında Fransa'nın konumu gittikçe kötüleşti. Thiers, Mehmet Ali'nin teşkil ettiği tehdide karşı İngiliz-Rus çözümünü desteklemek yerine Ali ile yeni sultan arasında karşılıklı anlaşma yapılmasını sağlamaya çalıştı. Fakat bu, diğer devletleri yeni bir anlaşma imzalamaya (15 Temmuz'da) kışkırtmaktan başka bir işe yaramadı. Buna göre Mehmet Ali'nin Mısır Paşası olduğu teyit edilecek, Akka paşası unvanını da alacak ve güney Suriye'nin idaresi de ölene kadar ona devredilecekti. Bu şartları kabul etmemesi halinde de kaba kuvvete başvurulacaktı. Burada Palmerston'ın can çekişen Entente Cordiale'yi [İngiltere-Fransa Dostluk Antlaşması] muhafaza etmek yerine İstanbul'daki İngiliz nüfuzunu muhafaza etmeyi tercih ettiğine şüphe yoktur. Louis Napoléon'un Ağustos'taki beyhude çıkarması ve ertesi ay Paris'te ortalığın karışması Thiers'in durumunu daha da zorlaştırdı. Her hâlükârda Nat, krizin zirvesinde "onu devirmenin hem imkânsız hem de tehlikeli ve aptalca olacağını" açıkça söyledi. Diğer taraftan, "sorumsuzluk ve milliyetçi köylü inadı" ile "sonradan görmelerin en küstahının sözde liberalizminden" veryansın ederken Nat'in aklında ne türden daha "bahtiyar bir istikbal" olduğu belliydi. Mesele, Thiers'in düşüşünü Rothschildlerin ne derece hızlandıracak olmasıydı.

Görünüşte 1840'ın paldır küldür geçen ağustos ve eylül aylarında yegâne hedefleri tecrübeyle sabit diplomatik haberleşme kanallarını kullanarak barışı muhafaza etmekti. Lionel, Lord Clarendon'u Fransa'nın savaşa girmeyeceği hususunda temin etti; James, Metternich'e Louis Philippe'in bir Avusturya *deus ex machina*'sı için ricalarını defalarca iletti; Lionel, Belçika kralını dâhil etmeye çalıştı; James savaş meraklısı duc d'Orléans'ı ziyarete gitti; Lionel, Nat'in Fransızları fazla zorlamaması yönündeki tembihlerini Palmerston'a iletti ve benzeri. Fakat bu diplomatik faaliyetlerin mali alt metni Thiers'in ayağını kaydıracak şekilde tasarlanmıştı. Meselenin anahtarı krizin rente fiyatları üzerindeki etkisiydi. 3 Ağustos'ta "rente fiyatlarındaki muazzam düşüş" üzerine Nat ile James alelacele Paris'teki Anselm'in yanına döndü. Bu, uzun sürecek bir düşüşün başlangıcıydı. Britanya donanması İbrahim Paşa'ya yaklaşmaktayken, Palmerston Thiers'in durumu kurtarmak için bir taviz verilmesi talebini şiddetle reddedince rente fiyatları düşmeyi sürdürdü. Yüzde üçlüklerin fiyatı temmuz'da 87 iken ağustos başında 79'a, ekim başında da 73,5'a kadar indi. Paris borsasındaki umumi paniğin neden olduğu bu düşüşten sadece Rothschildlerin mesul olduğunu söylemek elbette ki yanlıştır. Fakat

durdurmak için de bir şey yapmadılar. Dahası bunu yapmak için bir nedenleri yoktu. Çünkü 1830 başlarındaki benzer krizlerden farklı olarak bu krizin onlara hiçbir maliyeti yoktu. Bunun ipucu Nat'in 2 Ağustos'taki yorumunda yatmaktadır: "Çok şükür elimizde neredeyse hiç (rente) yok." Tüm Fransız hükümet tahvillerini çok önceden elden çıkararak kendilerini muhtemel krizlerden emniyete almışlardı. Londra'da bulunan başı dertteki Fransız sefiri Guizot'nun bir türlü anlamadığı şey işte buydu. 9 Eylül'de Lionel'in bir ziyaretinin ardından Prenses Lieven'e "Parasının emniyeti için Tanrı'ya dua ettiğini mi zannediyorsun?" diye sordu. James'in çatık kaşları Heine'nin de dikkatini çekmişti: "Yüzde iki düşük başlayan rente yüzde iki daha düştü. Duyduğuma göre dün M. de Rothschild'in dişi ağrımış; diğerleri koliği olduğunu söyledi. Bu neyin alameti? Fırtına yaklaşıyor. Valkürlerin kanat seslerini duymamız an meselesi." İşin aslı James, Heine'nin okuyucuları için rol yapıyordu. Nat'in tek derdi spekülasyon yapmak için elinde daha fazla likit fon olmamasıydı: "Bir servet kazanabilirdim" dedi.

Thiers hemen pes etmedi. 12 Ekim'de hükümet yanlısı *Constitutionnel* "M. de Rothschild ve onun manevralarına" ateş püskürdü:

> (*The Times*'a göre) M. de Rothschild bir sermayedar olup harp istemiyormuş. Bunu anlamaktan daha kolay bir şey yoktur. M. de Rothschild bir Avusturya tebaası ve Paris'teki Avusturya başkonsolosu olduğundan Fransa'nın menfaatleri ya da haysiyeti umurunda bile değil. Bunu anlamak da zor değil. Fakat borsacı ve Metternich'in ajanı olan M. de Rothschild'in Temsilciler Meclisi üyeleri ve halkın çoğunluğuyla ne alakası var? Bu sermaye kralı hangi hak ve salahiyetle bizim işlerimize burnunu sokuyor? İtibarımızı o mu tayin edecek ve onun maddi menfaatleri bizim millî menfaatlerimize galebe mi çalacak? Maddi menfaatlerden bahsediyoruz fakat son derece muteber kaynaklara göre Yahudi bankacının kabineden memnun olmamasının tek nedeni mali değil... Ayrıca kırılan gururunu da onarmanın derdindeymiş. M. de Rothschild dindaşlarına Şam'daki başkonsolosumuzu, o şehirdeki Yahudilerin yargılanmasıyla alakalı olarak, görevinden azlettireceğine söz verdi. Meclis başkanının (Thiers) metaneti sayesinde kudretli bankacının bu ısrarlı taleplerine mukavemet edilirken M. Ratti-Menton da pes etmedi –bunun neticesi de kudretli bankacının huzursuzluğu ve onu ilgilendirmeyen entrikalara atılmasına neden olan bir hiddet oldu.

Bu tirat çok önemli bir hususu, yani "Sermayenin Kralının" hükümetin siyasetine "burnunu sokacak" konumda olduğu gerçeğini görmezden gelmektedir. Eğer Thiers askerî hazırlık yapmak ve nihayetinde savaşa girmek hususunda ciddi olsaydı, o zaman akıllara kaçınılmaz bir soru gelecekti: Bunun parası

nereden karşılanacak? Bütçenin zaten aşıldığı hakikati göz önüne alındığında bunun tek makul cevabı borç almaktı. Fakat rente fiyatları bu kadar düşükken devlet borç alabilecek halde değildi. Sadece Rothschildler değil tüm mali piyasalar hoşlanmadıkları hükümetlere karşı işte bu durumu koz olarak kullanırdı. İktisadi kriz Thiers'i borç alma imkânından mahrum ederek onun dış siyasetine duyulan itimadı iki paralık etti. *Constitutionnel*'deki makaleye verdiği cevapta James aba altından sopa gösterdi:

> Hiçbir zaman hükümete muhalefeti teşvik etmedim çünkü hiçbir zaman siyasi bir rol üstlenmek istemedim. Ben, sizin de zikrettiğiniz üzere, sermayedarım. Sulh istersem onu sadece Fransa'da değil tüm Avrupa'da isterim. Sermayedarlar her şart altında ülkeye hizmet sunmaya muktedirler ve bu bağlamda hiçbir zaman ağır davrandığımı zannetmiyorum.

Burada söylenmek istenen şey, bu sefer James'in hizmetinden istifade edemeyecekleriydi. Bir hafta geçmeden, 20 Ekim'de "küçük karaktersiz" istifa etti. On gün sonra Solut ve Guizot'nun kurduğu hükümetle alakalı olarak Nat "Borsa onlara tümüyle itimat ediyor" diyerek memnuniyetini dile getirdi.

Elbette Orta Doğu'da kalıcı bir barışı sağlayacak müzakereler aylarca sürdü, bu zaman zarfında da halkçı "savaş coşkusunun" alametleri sadece Fransa'da değil Almanya'da da görüldü. Fakat Rothschildler açısından Thiers'in düşüşü krizin dönüm noktasıydı. Heine, Mart 1841'de durumu şöyle açıkladı:

> Bir süredir keyifsiz görünen Mösyö de Rothschild hâlihazırda gayet iyi ve keyfi yerinde görünüyor. Büyük Baron'un lisanıhâlini tabir etmede usta olan borsa kâhinleri, onun tebessümünde sulh kırlangıçlarının yuva yaptığı yönünde bizleri temin etmektedir. Harp ihtimalinin tüm endişeleri çehresinden silinmiş olup gözlerinde fırtınaların alameti olan elektrik kıvılcımlarından iz kalmadığına göre tüm dünyayı tehdit eden savaş lehtarı fırtınalı hava, *kanonendonnerwetter*, tümüyle dağılıp gitmiş demektir. Kâhinler bize onun hapşırmasının dahi sulhun işareti olduğunu söylemektedir.

Eriha'nın Surları

Doğu Krizinin akıbeti beynelmilel gerginliğinin Rothschildler açısından faydalı olabileceğini ispat etmişti –artan askerî harcamaların doğrudan savaşa yol açmaması şartıyla. Bundan emin olmak isteyen Rothschildler 1830'lar boyunca iktisadi kudretlerini barışı muhafaza etmek için kullandılar. Fakat gördüğümüz üzere düvel-i muazzamanın dış siyaseti tümüyle dizginlendiğinde de yeni kredi imkânları kurumaya başlıyordu. 1840'tan sonra yaptıkları gibi silahlanmaya başladıklarındaysa, bu Rothschildlerin menfaatlerinin aleyhine olmadı.

Thiers'in düşmesiyle James için yeni bir iş imkânının doğması bir oldu. Thiers'in mirası olan artan askerî harcamalar, bilhassa da Paris civarındaki yeni ve çok masraflı istihkâmlar yeni Marshal Soult hükümetini 1841'de büyük bir kredi istemeye mecbur etti. Rothschildlerin tahkimat projesinden nefret etmek için bolca sebebi vardı: Avrupa'daki savaş lehtarı havayı kışkırttığı gibi Salomon'un tasarlanan savunma hattına yakın olan Suresnes'deki villasının değerini de düşürüyordu. Her şeye rağmen hükümetin taleplerini karşılamada tereddüt etmediler. James'in, yeni maliye nazırı Theodore Humann'ın – James'in özelde "sahtekâr ve karaktersiz" dediği siyasetçi olan bankacılardan biri daha– istediği kredinin miktarı ve tahvil çıkarma fiyatından dolayı homurdandığı doğrudur. Nitekim müzakerelere James'in standartlarına göre dahi aşırı olan istediğini alabilme uğruna her şeyi yapma gayreti damgasını vurdu. Humann, Paris'te görüşmek istediğinde James, Salomon'la görüşmek için çıktığı Gastein ve Viyana seyahatlerini yarıda kesmeyi reddettiği gibi birden fazla vesilede de şartlar iyileştirilmezse işi başkalarına bırakmakla tehdit etti. Fakat gerçekte öyle yapmaya niyeti yoktu: "Krediyi almak istiyoruz, buna mecburuz"; Humann'ın sırf pazarlık yapmak uğruna o olmadan devam etmeyeceğinden de emindi. Ekimde az çok James'in istediği şartlarda 150 milyon franklık tahvil çıkarıldı.

Muasırlarına göre bu, James'in Fransız maliyesi üzerindeki rakipsiz hâkimiyetinin tecellisiydi. Üstelik kredinin asıl önemi onu zorunlu kılan (Guizot'nun tabiriyle) "silahlı barışın" kendine has vasfında yatmaktaydı. Burada asıl önemli olan James ile Nat'in, Thiers iktidarda olduğu zaman karşı çıktıkları silahlanma siyasetini sadece meşru göstermekle kalmayıp ona mali destek vermeyi de kabul etmeleridir. Londra ve Viyana şubelerine Fransa'nın sadece halkı teskin etmek için silahlandığı yönünde teminat verdiler. "Son on sene içerisinde hiçbir kabine 9 Ekim'de kurulmuş olan kadar sulh yanlısı olmasa da, dikkatle ele alınması icap eden meseleler, üstesinden gelinmesi gereken hassas mevzular ve mücadele edilmesi gereken azılı düşmanlar mevcuttur." Silahlanmanın masrafı kendisini hissettirdikçe halk da barış yanlısı olmaya başladı. 8 Mart'ta James "zafer" kazandığını ilan etti: "Bütçe ile ilgilenen heyet otuz altı yeni alay kurulması teklifini onaylamayı reddetti ve bu da ordunun mevcudunu artırmak isteyen Thiers'in yüzüne çarpılmış bir şamar oldu. Bu sayede kırk milyon tasarruf edileceği gibi samimi bir silahsızlanma da hakikatte sulhu muhafaza etmek istediklerinin ispatı olacak. Rente satın aldım..."

1841 kredisi Rothschildlerin Fransa hazinesine "normal hizmetlerinin" tekrar başlamasına vesile oldu. Bunu 1842 ve 1844'teki (her biri 200 milyon franklık) yeni krediler takip etse de Rothschildlerin hâkim konumu Hottinguer, Baring ve Laffitte tarafından tehdit edilmeye başlandı. Uluslararası gerilim Alman devletlerinin de silahlanmasına neden oldu.

Anselm "Fransa silahlandığı müddetçe Almanya da geri kalmaz" yorumunu yaptı. Bu da Rothschildler için yeni iş imkânları demekti. Böylece vukuatsız geçen yedi senenin ardından 1841'de Avusturya hükümeti, her zamanki gibi Sina ve Arnstein & Eskeles ile paylaşılacak olan 38,5 milyon guldenlik kredi istedi. İki sene sonra aynı bankalar kırk milyon guldenlik bir kredi daha verdi. Geçmişte Rothschildler barışı mali istikrarın *sine qua non'u* olarak görseler de, artık silahlı barışın daha kârlı olduğunu fark etmişlerdi.

Kontes Nesselrode'un o tarihte James'i "viceroy ve hatta kral" olarak görmesine şaşmamak gerekir. James ona tüm Fransız nazırları tanıdığını, onlarla her gün görüştüğünü ve tatbik ettikleri siyaset "hükümetin menfaatlerine aykırıysa" doğrudan krala şikâyet ettiğini söylediğinde abartmıyordu. "Comme il sait que j'ai beaucoup à perdre et que je ne désire que la tranquillité, il a toute confiance en moi, m'écoute et tient compte de tout ce que je lui dis": rejimin Rothschildlere mali açıdan bağlı olduğunu ima eden bu cümlede James'in "burjuva kral" üzerindeki hâkimiyetinin anahtarı da yatmaktadır. Heine, "rüzgârgülü" derken James'in rüzgârın yönünü tayin etme kudretini hafife almıştı. 1840 ila 1847 arasındaki dönemde Rothschildlerin Guizot'ya verdikleri mali destek doğrudan Britanya ile çatışmaya girmemesi şartına bağlıydı ve bütçenin büyük bölümünü tahkimatlara değil de demiryolu inşaatına ayıracaklardı. Kimi zaman Nat ve kardeşleri dahi amcalarının Paris'teki nüfuzuna hayret ettiler. 1844'te Pasifik'teki Tahiti adası yüzünden İngiltere ile Fransa'nın arası bozulup sonra tekrar düzelince, Nat "Majesteleri son derece kibar ve o kadar memnun oldu ki az kalsın onu öpecekti" dedi çünkü –hatayla– Londra'daki Peel'i Rothschildlerin zapt ettiğini zannetmişti.

Her şeye rağmen, 1830'larda Rothschildlerin gücünün gibi James'in gücünün de sınırları vardı. Louis Philippe'in, oğlunu İspanya kraliçesinin kız kardeşiyle evlendirme gayretinin Palmerston tarafından savaş sebebi kabul edilmesi üzerine 1846-47'de İngiltere ve Fransa arasında daha ciddi bir sürtüşme yaşanınca, James büyük korkuya kapıldı. James, Montpensier'nin evliliği karşılığında Fransa'nın bir İngiltere-İspanya ticaret anlaşmasını kabul etmesini sağlamak için elinden geleni yapsa da, Guizot taviz vermeye yanaşmadı. 26 Eylül'de James'in Londra'ya gönderdiği mektup ne derece huzursuz olduğuna delalet eder:

> Diken üzerindeyiz... Çünkü İngiliz nazır (Lord Normanby) daha sert tedbirler almak zorunda kalabilecekleri için çok endişeli olduğunu söyledi. Harp ilan ettiklerini hayal bile edemiyorum. İşin aslı Montpensier pazartesi (İspanya'ya doğru) yola çıkacak. Guizot bana İngiltere harp ilan etse dahi bu evliliğin gerçekleşeceğini söyledi... Sevgili yeğenim, çok fazla husumet var. Bu kadar kötü olacağını tahmin etmemiştim. Çok dikkatli olmamız icap eder çünkü nihayetinde öyle ya da böyle bir şey

> vuku bulacak. (İngiliz) Nazır bana "Sakince oturup hadiselerin cereyan etmesini bekleyemeyiz" dedi. Bu yorumu benim tekrar etmem için mi yaptı bilmiyorum... İstikbalden hiç de ümitvar değilim.

James, Guizot'ya Montpensier'nin İspanya tahtının varisi olma hakkından feragat etmesini teklif edecek kadar ileri gitti. Fakat Anthony endişeyle "Guizot ona karşı dolap çevirdiğimizi düşünüyor ve şu anda ne kadar temkinli olsak azdır... İnan bana çok tedirginim; Fransızlar harp istemiyor ve harbe girecek durumda da değiller fakat durumu harp çıkmış kadar kötüye götürebilirler" yorumunu yaptı. Nitekim Nat, Lionel'in gönderdiği ve Palmerston'ın sert yorumlarını ihtiva etmesi mümkün mektubu Louis Philippe'e teslim etmeyi reddetti:

> Muhterem amcamın İngiltere ile Fransa arasındaki bir ittifakın ehemmiyetine dair kanaatleri son derece makul. Lord Palmerston, İspanya kraliçesinin zehirlenmesi, çocuk sahibi olmaması ya da kızının çocuk sahibi olmasına izin vermemesi halinde mevcut İspanya kralı ve dük Montpensier'nin savaşacağını farz ediyor. Lord Palmerston bunun bizim devlet ricalini kötü etkileyeceğini biliyor ve onların lordun seninle bir sürü boş şey konuştuğunu düşünmelerine neden oluyor; böyle bir mektubun taşıyıcısı olduğum için üzülmem gerekir.

Ekim 1846'ya gelindiğinde Fransa ve Avusturya birliklerinin İspanya'ya gönderilmesinin an meselesi olduğunu bildiğinden kara kara düşünmekte olan James, Britanya donanmasının hareketlendiğini duyduğunda iyice telaşlandı. Ayın 29'unda Guizot'yu görmeye gittiğinde kendisine Fransa'nın Montpensier'nin varisinin gelecekte İspanya tahtına geçmesi ihtimalini göz ardı etmeyeceği bildirildi. James, Montpensier'nin İspanya'dan dönmesinin ardından düzenlenen resepsiyona Normanby'nin katılmama kararını müdafaa edince kriz zirveye çıktı. Nat "Guizot çok öfkelendi... Ona hâlihazırda kanaatlerini kendisine saklamasının herkesin hayrına olacağını söyledi" diye bildirdi. James malum sonucu çıkardı: "Burayla İngiltere arasındaki tüm diplomatik münasebetlerin kopacağından ve burada hükümetin olabilecek her şeye kendini hazırlamasından korkuyorum. Hükümetin bu derece kendinden emin ve inatçı olduğunu hiç görmedim. Tanrı korusun, bunun sonu harp olsa dahi geri adım atmayacakmış gibi görünüyor." Yardım istediğinde eski dostu Belçika kralının bile kendisine "soğuk" davrandığını gördü.

Britanya ve Fransa arasında çıkacak bir savaş ihtimali kaçınılmaz olarak Rothschild ailesinin kanalın iki tarafındaki üyeleri arasındaki ilişkileri de gerdi. Alphonse'un Palmerston'ın saldırgan dış siyasetinden haz etmediği belliydi. Lionel'in 1847 başında Paris'i ziyareti esnasında Britanya'nın konumunu savunduğunu duyunca, alaycı bir tarzda ona Fransa siyaseti "tevazuyla İngiliz

aslanının pençesini öpmekten mi ibaret olmalı?" diye sordu. Hannah o tarihlerde Frankfurt'a gittiğinde Anselm ile Carl'ın Fransa'nın tarafını tuttuğunu görünce az çok mahcup oldu. Lionel'e "dostlarımızla bazen münakaşa etmek zorunda kaldım" diye bildirdi, "Özellikle de büyük bir hararetle Guizot'yu destekleyen Anselm'le." Anselm ayrıca James'in aracı rolünü üstlenmesinden de rahatsız olarak amcasına "Büyük hadiselerin tekâmülüne şahsen müdahil olmamasını" tavsiye etti.

1830'lar ve 1840'larda sıklıkla şahit olunduğu üzere herkesin korktuğu savaş çıkmadı: Şubat 1847 sonuna gelindiğinde James, İspanya meselesinin çözüldüğünü bildirdi: "Apponyi şu anda yanımda ve artık harbin çıkmasının mevzubahis dahi olmadığını söylüyor. Normanby onu davet etti ve Guizot da salı günü ziyaret edecek. Bir şişe şampanya ile barış kutlanacak, ben ve sevgili karım da Tanrı'nın izniyle buna şahit olacağız." Fakat Palmerston didişecek başka bir şey bulduğu müddetçe şampanyanın patlatılması çok da kolay değildi: Yunanistan'ın Britanya tahvillerine bağlı ödenmemiş borçları. Bu bir kez daha İngilizlerle Fransızlar arasında laf dalaşının başlayıp Rothschildlerin de istemeden dahi olsa aracılık yapmasıyla sonuçlandı. Nat, Nisan 1847'de bezgin bir halde "Guizot, Baron'a dedi ki, Yunanistan'a karşı muamelesinde İngiltere kendisini yalnız bulacaktır... Ve eğer (İngiltere) bu saçma işten sebep çıngar çıkarmayı tercih ederse... Guizot da misliyle mukabele edecek ve ülkesini öyle bir hale getirecektir ki, herkes için çok hararetli olacaktır. Bunu ne aynen bir yerde tekrarla ne de bizden geldiğini söyle" diye bildirdi.

Büyük devletler arasında harp çıkmasa da ikinci bir tehlike zuhur etti, Rothschildlerin görmezden gelmeyi tercih ettikleri bir tehlike. 1840'larda pek çok Avrupa devletinin bütçe açığı vermesi sadece bankacılar için işlerin yolunda gittiği manasına gelmiyordu. Aynı zamanda bu devletlerdeki temel siyasi hastalığın da emaresiydi. 1840'ların ortalarındaki bütçe açıklarının tek nedeni askerî harcamalar değildi. Göreceğimiz üzere, devletlerin demiryolu inşaatlarına verdiği desteklerle yerinde sayan ya da azalan vergi gelirleri de – genelde ekonomik büyümedeki yavaşlamanın yan etkisi kabul edilir– benzer derecede önemliydi. Rothschildler hiç hız kesmeden müşteri listelerine yeni devletleri ilave ederken, bunun kendilerine verdiği diplomatik nüfuzun da keyfini sürdüler. Belçika ve Suriye krizleri, Avrupa devletlerinin keselerinin ağzını büzmek suretiyle savaşa engel olmanın mümkün olduğunu gösterdi. Fakat iktisadi güç mutlak değildi. Her şeyden önce Avrupa devletlerinin dâhili istikrarına bağlıydı. Bu mümkün olmadığında Rothschildlerin en az para kasalarını ellerinde tuttukları hükümdar ve nazırlar kadar savunmasız oldukları anlaşıldı. Nihayetinde Temmuz Monarşisi'nin surlarını yerle bir eden harp değil de ihtilal oldu; böyle bir tehdide karşı Paris civarındaki tahkimatların hiçbir faydası yoktu.

ON BEŞ

"Şeytana Dizgin": Demiryollarında Oynamak (1830-46)

Şeytana dizgin takmışlar!

–EICHENDORFF, DAS INCOGNITO

Bankacıların nasıl düşündüğünü bilirim. Onlar, ne kadar iyi olursa olsun on sekiz ay boyunca tüm paralarını bağlayacakları bir işin değil de çabuk kazancın peşindedirler.

–CASIMIR LECOMTE, ARALIK 1841

1836'da bestekâr Rossini ilk kez trenle seyahat etti. Paris'ten Frankfurt'a gidecekti ve seyahatini hızlandırmak için Belçika'da yeni döşenen raylardan istifade etmeye karar verdi. Bu tecrübeden nefret edip bir daha trene binmeye tövbe etti; ama yine de etkilenmeden edemedi. Yeni nakliye yöntemine alaycı bir methiye olarak "Un petit train de plaisir (Comico Imitatif)" kısa piyano solosunu yazdı. Tren seyahatinden ilham alınan bu eğlenceli müzikalde trenin raydan çıkması, iki yolcunun ölümü ve onların cennet ve cehenneme seyahatleri anlatılıyordu. Alaycı bir sonla daha zengin olan kurbanın varisleri tebrik edildi.

Felaketler uzun süre hafızalarda kalacak kadar etkileyici olup on dokuzuncu asır, sanatkârların hayal güçlerini besleyecek hem tabii hem de insan mahsulü felaketler yönünden zengindi. Bilhassa 1830'lar ve 1840'larda birbirini takip eden kötü hasatlar, büyük yangınlar ve salgınlar 1848 öncesindeki yıllarda kıyametin kapıda olduğunu söyleyen bilumum idealist ve materyalist milenyumcuya cesaret verdi. Tren kazaları ise tümüyle farklı türde bir felaket olduklarından apayrı bir sanatsal ilham sağladı. Mühendisler ve sermayedarlar demiryollarından modern çağın en büyük başarısı olarak bahsederken, raydan çıkma ve benzeri kazalara meyilli olması daha şüpheci gözlemcilerin merakını celp etti; çünkü tren kazaları pek çok açıdan hem sağ hem de soldaki hoşnutsuzların hevesle beklediği kapitalizm krizinin mükemmel simgesiydi. Mesela romantik eğilimli Alman oyun yazarı Joseph von Eichendorff, *Das*

Incognito isimli komedisinde sahnedeki bir tren kazasıyla dramı gürültülü bir zirveye taşır:

> *Nöbetçi yangın alarmını çalınca kaçışan köylüler sahneye fırlarlar.*
> BİRİSİ: İmdat! Alevler!
> DİĞERLERİ: Şeytana dizgin takmışlar!
> DİĞERLERİ: Ölüm ve dumandan başka bir şey yok!
> SESLER: Heyhat. Lokomotif gemi azıya aldı!
> İLK HİZMETKÂR: Olamaz, bu büyük küstahlık, şehrin surlarına çarptı.
> *Muazzam çarpışma, ardından toz bulutu. Toz duman yatışınca devrilmiş bir lokomotif ve vagon enkazı görülür...*

Seyirciler bu sahnede kullanılan pirotekniğin keyfini çıkarmanın haricinde eski Alman şehrinin surlarını yerle bir eden şeytani ve kaçak lokomotifin görüntüsüne de şahit oldular. Eichendorff'un *Das Incognito'yu* yazdığı tarihte demiryolunun siyasi potansiyeli de çoktan anlaşılmıştı. Milliyetçi iktisatçı Friedrich List'e göre demiryolu "millî ruhun toniği ve Alman milletinin beline bağladığı –ve 1834'teki Prusya Gümrük Birliği Anlaşmasıyla birlikte– uzun zamandır beklenen Almanya'nın 'dâhili birliğini' tesis edecek sıkı bir kemerdi." Bu ve benzeri nedenlerle demiryolu Metternich gibi muhafazakârları huzursuz etti: Kaçınılmaz netice olarak gördüğü "siyasi ve içtimai şartlardaki dönüşüm" muhtemelen kendisinin Orta Avrupa'da mevcut durumu muhafaza etme gayretlerine destek olmayacaktı.

Tüm bunlara bağlı olarak Avrupa demiryolu ağının inşasında Rothschildlerin öncü rolü üstlenmesi başlangıçta tabii görünebilir. Nihayetinde Rossini'yi çıktığı ilk ve tek tren seyahatine ikna eden Lionel olduğu gibi Amschel de (rivayete göre) *Das Incognito'daki* ana karakterlerden birinin ilham kaynağıydı: saray müşaviri Paphnatius. 1840'ların sonlarına gelindiğinde Rothschildler kıta demiryolu inşaatının özel sermayedarlarının en büyüğü haline gelmişti. Yine de bu kaçınılmaz bir gelişme değildi. Ticaret ve kamu ekonomisinden sanayi ekonomisine geçiş ender olup çok az yerleşik bankacı buna teşebbüs etmiş, onların da azı başarabilmişti.

Bunun çarpıcı örneği Nathan'ın Britanya'daki sanayi ekonomisiyle neredeyse hiçbir alakası olmamasıydı. Pek çok açıdan Rothschildler içerisinde on dokuzuncu asır başında serpilmeye başlayan yeni sanayi alanlarına ilk atılması gereken kişi oydu; nihayetinde yaklaşık on senesini pamuk taciri ve (bir süreliğine) üretici olarak geçirmişti. Yine de 1825'te Kuzey Galler'de girişti̇ği beyhude madencilik teşebbüsü haricinde Nathan, Londra'ya taşınıp bankacılığa başladıktan sonra sanayi ekonomisiyle hiç ilgilenmemişti. Bilhassa 1830'da Manchester ile Liverpool arasında ilk kez yolcu ve yük taşınmasının ardından baş gösteren büyük demiryolu çılgınlığına iştirak etmemişti.

1843'te James, Kuzey İngiltere'ye gittiğinde bu hattaki trafik onu çok etkiledi: "Demiryollarında olup bitenler gerçekten hayret verici, buraya daha önce gelmiş olsaydım mutlaka demiryolu inşa ederdim. Hayatımda Liverpool ile Manchester arasında gidip gelenler kadar çok insanı bir arada görmedim."

Yine de kardeşi İngiliz demiryollarının açılış safhasında hiçbir girişimde bulunmadan oturdu. Bir sene sonra Nathan'ın karısı Hannah en büyük oğluna gönderdiği mektupta, yeni taşıma yönteminin faydalarına ikna edilmesi gerekiyormuş gibi, aynı şeylerden bahsetti:

> Demiryolu seyahati üretim açısından o kadar verimli ve toplumun her katmanına o kadar faydalı ki, bu bilimsel icat için hepimizin minnettar olması gerekir –en uzak dostlarımızla sürekli irtibat halinde olmayı ona borçluyuz, toplumların kayıplarını azaltıp onlara büyük kolaylık sağladı. Bu muhteşem hızlı haberleşme vasıtası hayatımıza büyük renk kattı.

Hannah sevincini dile getirirken ileri görüşlü olduğunu da göstermişti. 1846'da en büyük kızı Charlotte'a gönderdiği mektupta aynı hevesle yine aynı mevzudan bahsetti:

> At arabasında gitmenin konforlu tarafları var, fakat sürekli gecikmeler ve diğer müşküller yüzünden insan demiryolu seyahatini tercih ediyor... Pek çoğu, özellikle de üst tabaka buna itiraz edebilir ama ben bu seyahat sayesinde yaşadığım koşuşturmayla manzarayı seyretme imkânını seviyorum.

Bu mektupların asıl önemli tarafı demiryolunun nimetlerini, özellikle de bunu hakları olarak görecek genç nesle anlatmaya kendini mecbur hissetmesidir. Ama öyle görmüyorlardı. Nitekim Hannah, Lionel'e söylediklerini bir özürle bitirmek zorunda kaldı: "Sabrını zorladığımı biliyorum, benim demiryolu fanatiği olduğumu söyleyeceksin." Kardeşi Nat'in onun tam zıddı olduğunu biliyoruz: 1848'de Lionel'le Calais'de buluşmayı reddetti çünkü "demiryolu seyahati yüzünden başı öyle ağrıyordu ki otuz saat kendine gelemedi."

İngiltere Rothschildleri arasında demiryolu taraftarı tek kişi neden Hannah'ydı? Bankacının ölümünden kırk seneden uzun süre sonra yazan Disraeli, Nathan'ın ("Mr Neuchatel" kimliğinde) ilk demiryollarının yapılmasını sağlayan heyecanın geçici olduğunu bildiğini iddia etti. Fakat Nathan risk almaktan korkan biri değildi. Muhtemelen bildiği alana, yani devlet ve ticaret ekonomisine odaklanmayı tercih etmişti. Onun, Thomas Fowell Buxton'ın oğluna verdiği nasihati burada tekrarlamakta fayda vardır:

> Edward'a "Bana teklif edilen tüm projeleri dinleseydim çok geçmeden batmıştım. Genç adam, tek bir işe odaklan" dedi, "Bira fabrikana odaklan, belki de Londra'nın en büyük biracısı sen olursun. Biracı ol, bankacı ol, tacir ya da imalatçı ol, çok geçmeden ismini Gazette'de görürsün."

Nathan'ın 1825'te almayı düşündüğü maden şirketinin benzerlerinin akıbetleri yüzünden ağzının yanmış olması muhtemelse de, bunu ispatlamak mümkün değildir. Belki de demiryollarından uzak durmakla büyük bir fırsatı kaçırdığını fark ettiğinde iş işten geçmişti; ama bu da pek muhtemel değil. Nitekim bu tür bariz bir izahata da lüzumu yoktur; çünkü İngiltere Rothschildlerinin yurtiçi sanayiine ilgisizliği on dokuzuncu asır ortası Londra'sı bağlamında ele alındığında hiç de sıra dışı değildi. Kısacası büyük Londra bankalarının sadece ticaretle ve yurtdışı yatırımlarla ilgileniyor olması –Glyn bir istisnadır– onların demiryollarını ihmal etmesine neden olmuştu. Aynı zamanda demiryolu şirketlerinin hisse ve muvakkatlerini kolayca halka doğrudan satabilmesi –kimi zaman meclisten izin alınmasından bile önce– banka aracılığını az çok lüzumsuz hale getiriyordu. Lionel'in Avusturya konsolosu olarak gönderdiği raporlardan hem Britanya demiryolu sistemini hem de buharlı gemilerin deniz taşımacılığındaki eşit derecede devrimsel etkisini yakından takip ettiğini biliyoruz. Fakat bu tür haberleşmelerden, o ve kardeşlerinin asıl ilgilendikleri şeyin, bu tür icatlar İngiltere'de denenip sınandıktan sonra onları ihraç etmek olduğunu da biliyoruz. Britanya sanayii bankacılık hizmetlerine ihtiyaç duyduğu yerde çoğunlukla Londra bankalarından değil de 1830'lar ve 1840'larda sayıları artan eyalet ticaret bankalarından istifade ederdi.

Fransa'da ise tam tersine Paris'teki *haute banque* sanayi yatırımlarından Londra'dakiler kadar imtina etmiyordu. 1820'den sonra büyük alt yapı yatırımlarını özellikle de kanal inşaatlarını örgütleyecek kadar büyük ve iddialı yeni mali kurumlar tesis edilmeye çalışıldı. Fakat 1825'te Laffitte'in (the Société Commanditaire del'Industrie) teşebbüs ettiği gibi farklı projeler hükümetin karşı çıkması yüzünden yürümedi. Bilhassa Fransa Merkez Bankası ticari banka kurma teşebbüslerinden ziyadesiyle şüpheleniyordu –bu yüzden *caisse* kelimesini kullanma ihtiyacı doğdu. James de bu şüpheyi paylaşıyordu. Hem Laffitte 1825'teki projesini on iki sene sonra tekrar canlandırıp hisse satarak toplanacak yirmi beş milyon frank sermayeli bir *caisse* kurmak istediğinde hem de Pereire'ler 1850'lerde geleneksel Paris bankacılık yapısına benzer (ama daha doğru bir zamanda) bir kurumsal başkaldırı gerçekleştirdiğinde şüpheyle yaklaştı. 1835'ten önce James'in mali operasyonlarının çeşidini artırmaya Nathan'dan daha hevesli olduğunu gösteren bir delil yoktur.

Yine de 1830 ortalarında Rothschild yöntemlerinde belli belirsiz bir değişim sezmek mümkündür. İspanya hükümetine verilecek kredilerde artan teminat ihtiyacı yüzünden Nathan ve James'in Almadén cıva madenlerinin işletme haklarını satın aldığını daha önce görmüştük. Satın aldıkları şey, çıkarıldıktan sonra İspanya cıvasının satışı üzerinde tekel sahibi olma hakkıydı. Bununla birlikte, bu teşebbüsün başarısı kardeşleri –özellikle de Salomon'u– diğer hükümetlerle benzer anlaşmalar yapmaya yöneltti. Mesela Almadén

sözleşmesinin mantıklı devamı İstriya ve Dalmaçya'da bulunan Avusturya denetimindeki cıva madenleri üzerinde de tekel kurmaktı. Ayrıca gümüş ve altının rafine edilmesi ve para basılması süreçlerine daha fazla dâhil olmaları da mantıklıydı ancak bu sanayiye 1840'lara (Fransa'da) ve 1850'lere (İngiltere'de) kadar resmen dâhil olmadılar.

Rothschildlerin bankacı olarak elbette ki para üretim sürecine alakaları ve bu hususta tecrübeleri vardı. Benzer şekilde, iktisadi ve siyasi haberlerin hızlı aktarımına yönelik efsanevi merakları dikkate alındığında, Avrupa'da haberleşmeyi hızlandıran tüm teknolojik gelişmelerle ilgili olduklarını söylemek mümkündür. Demiryolunun haberleşme alanında devrim yaptığına şüphe yoktu; yine de Rothschildleri bekleneceği kadar heyecanlandırmadı. 1830'ların zaviyesinden bakıldığında, Frankfurt'tan Londra'ya bir mektubun gidebilmesi için gerekecek rayların döşenmesi çok uzun zaman alacaktı. Rothschildlerin asıl ilgilendikleri de mektuplar ve mali evrakın nakliyesi olduğundan, kömür ya da tahıl taşıyan tacir ve sanayiciler ya da demiryolunun sağladığı kolaylıktan istifade eden düzenli yolcular kadar demiryollarının gelişiminden istifade edemediler. Her halükârda trenler posta taşımaya başlaması dahi Rothschildlere bir avantaj sağlamadı çünkü aynı aracı rakipleri de kullanıyordu.

Bu sebeple Rothschildlerin demiryolunun gelişime olan alakasının esasında gelişmeyle değil de maliyeyle ilgili olduğunun anlaşılması gerekir. Nathan'ın kardeşlerini, daha doğrusu James ile Salomon'u asıl heyecanlandıran, böyle bir şeyi dört gözle bekledikleri kesin olsa da, Paris'ten Brüksel'e daha hızlı ve rahat bir seyahat imkânı değildi. Beklediklerinin iktisat tarihçilerinin geriye dönük olarak demiryollarına atfettikleri hatırı sayılır "sosyal kazanımlar" olmadığı açıktı ama demiryollarının hem kömür, demir ve lokomotiflere olan talebi hem de bölgesel ürün pazarlarını birbirine bağlayarak iş gücü hareketliliğini artırmasını takdir etmişlerdi. Onları başta cezbeden şey demiryolu ekonomisinin kısa vadeli faydaları oldu; bilhassa halka arz edilen demiryolu hisselerinden elde edilecek kâr.

Aslında Rothschildler Avrupa devletlerinin gittikçe daha az tahvil çıkardığı bir dönemde (1830'ların ortaları) demiryolu hisselerini devlet tahvillerinin muadili olarak görmeye meyilliydiler. Kıta devletleri Britanya'dan farklı olarak erken tarihlerden itibaren doğrudan ya da dolaylı olarak demiryolu inşaatına iştirak ettiğinden, bu mantıksız bir yaklaşım değildi. Gerçekten de, Belçika ve bazı Güney Almanya devletlerinde olduğu üzere, millî demiryolu sisteminin inşası kamu sektörü tarafından yapılıp masrafı da devlet tahvillerinin satışından karşılandı. Rothschildler bu tür kredileri vermeye dünden razıydılar: nihayetinde elde edilen para nasıl kullanılırsa kullanılsın devlet tahvili nispeten güvenilir bir varlıktı. Elbette devletin doğrudan iştirak etmeyip özel şirketlere ruhsat ve destek vermekle yetindiği (Fransa

gibi) ülkelerde durum biraz farklıydı. Her şeye rağmen devlet iştiraki demek Rothschildlerin demiryolu hisse satışına geleneksel taahhüt yöntemlerini tatbik etmesinin daha kolay olması demekti. Aslında Viyana ve Paris şubeleri demiryolu ekonomisi sektörüne bu şekilde çekilmişti. Fakat demiryolu inşaatının gerçekleri Salomon ve James'in başta tasarladıkları gibi belli bir mesafeyi korumalarının zor olduğunu gösterdi. Demiryolu imtiyazı alabilmek zaman istiyordu; arazi satın almak zaman istiyordu; ray ve istasyon inşaatı zaman istiyordu –genelde de beklendiğinden daha fazla. Bir hat açıldığında bile düzenli olarak yolcu ve yük taşınmaya başlanması zaman alırken işler de nadiren başta tasarlandığı gibi yürüyordu. Dolayısıyla demiryolu hissesi yatırımcıları devletlerden, beklenmedik bir ihtilal ya da askerî bir felaket haricinde, belli ve düzenli bir faiz geliri bekleyen tahvil yatırımcıları gibi değildi. Hisse satın alan demiryolu yatırımcıları gelecekte bilinmeyen bir temettüyü ödemeye başlayacak olan bir pay satın alıyordu. O nedenle bankacıların ilgili şirketlerin gelecekteki kârlılığıyla bir alakası olmayan bu tür hisseleri satabilmesi imkânsız gibi bir şeydi. Rothschildler nasıl sattıkları devlet tahvillerinin siyasi boyutunu görmezden gelemezlerse, hisselerini sattıkları demiryollarının işletmesine de ilgisiz kalamazlardı. Bu nedenle demiryolu ekonomisinin kısa vadeli cazibesi kardeşleri uzun vadeli yatırımlara yöneltmeye başladı.

Üstelik bu yatırımlar Rothschildlerin yeni ve istenmedik bir biçimde halkın dikkatini çekmesine neden oldu. Çünkü demiryolları pek çok açıdan sıradan insanların hayatını onları yöneten devletlere kıyasla daha doğrudan ve hissedilir biçimde etkiliyordu; Rothschildler de demiryollarına mali destek sağladıklarında devletlere sağladıkları zamana kıyasla daha çok dikkat çektiler. Teoride sıradan insanlar tüketim maddelerine ödedikleri dolaylı vergilerin Rothschildlerin komisyonlarını ve ellerinde tuttukları tahvillerin faizlerini ödemekte kullanılacağından şikâyet edebilirdi; fakat uygulamada Vormärz döneminde bu bağlantının kurulduğu nadirdir. Demiryolu şirketlerinin günlük hayat üzerindeki tesiriyse, bilhassa işler ters gittiğinde çok daha barizdi –trenler kaza yaptığında ayan beyan ortaya çıkardı. Demiryolu ekonomisine dâhil olmalarının beklenmedik neticelerinden biri de Rothschildlerin yeni ve militan bir eleştiri türüne maruz kalmaları, sadece muhafazakâr rejimlerin mutemedi olmakla kalmayıp ferdî olarak da sömürücü kapitalistler şeklinde gösterilmeleri oldu. Erken demiryolu çağında ilk kez ailenin Yahudiliği bir dinden ziyade sömürgeciliklerinin ırki bir izahatı olarak görülmeye başlandı.[1]

1 Yahudiliğin uydurma bilimsel ırki tanımları Yahudi düşmanları tarafından dönekler ya da "ırklar arası evliliklerle" alakalı olarak ortaya atıldı. Rothschildler dini açıdan Yahudi kalmaya devam ettiklerinden onlara geleneksel yoldan saldırmak da mümkündü.

Salomon'un Hattı: Nordbahn

Demiryolunun devrimsel etkileri dikkate alındığında ilk Rothschild demiryolunun Habsburg topraklarında tasarlanıp inşa edilmiş olması belki de şaşırtıcıdır. Salomon, Rothschild kardeşlerin en müteşebbisi değildi; hatta bir ölçüde Metternich'in eski usul "saray Yahudi'si" rolünü kabul edip gittikçe artan biçimde kendini onun siyasi hedefleriyle tanımlamaya başlamıştı. Üstelik tren seyahatinden hiç haz etmemişti; 1846 gibi geç bir tarihte Frankfurt'tan Paris'e giderken hâlâ Belçika'dan geçen demiryolunu kullanmayı reddediyordu. Üstelik bütün olarak ele alındığında Habsburg İmparatorluğu Avrupa'nın iktisadi açıdan en dinamik ülkesi olmaktan çok uzaktı; üstelik bürokrasisinin her türlü yeniliğe karşı şüpheyle yaklaşmasının ürünü olan beklenmedik sosyal yan etkilerle de nam salmıştı. Yine de 1830'da doğrudan bir demiryolu projesine girmeye karar veren ilk Rothschild, Salomon oldu. Bu, onun değil de Viyana Politeknik Üniversitesi profesörü Franz Xavier Riepel'in fikriydi. Bir madencilik uzmanı olan Riepel, Galiçya'daki Wieliczka tuz ocakları ve imparatorluk başkentinin 300 kilometre güneybatısındaki Moravian Ostrau (Ostrava) demir ve kömür madenlerini başkente bağlamak için yeni demiryolu teknolojisinin kullanılabileceğine inanıyordu. Bu projeyi makul gördüğü için Salomon'un ferasetini, belki de artan iktisadi gözü karalığını takdir etmeden geçmemek icap eder. Çünkü bu o dönem için fazlasıyla uzun bir hattı. Dahası Salomon'un daha başından itibaren bu hattın güneyde Viyana'ya, oradan da Adriyatik'teki Trieste'ye kadar uzatılmasını tasarladığı anlaşılmaktadır. Bu tür şeyler Salomon'un demiryolu inşası ve işletmesi konusunda tecrübe kazanması için Riepel'i (Leopold von Wethimstein'la birlikte) gönderdiği İngiltere'de mümkündü. Fakat Habsburg topraklarında bu kadar uzun bir hat inşa etmeye kalkmak gerçekçi bir plan mıydı?

Başlangıçta bu projenin takıldığı en büyük engel Viyana'daki siyasi ataletti. Riepel'in İngiltere ziyareti akabinde hazırladığı raporu esas alan Salomon, proje için toprak tahsis etmesi adına imparatora bir teklif sundu. Veliahdın hakiki bir Habsburg ferasetiyle "Kagran'a giden at arabası bile her zaman dolmuyor" yorumunu yaptığı proje tahmin edildiği üzere rafa kaldırıldı. Tekellerine zeval geleceğinden korkan posta yöneticileri de tereddütlerini dile getirdiler. Yılmayan Salomon bastırmaya devam etti. Zola (romancının babası) adındaki müflis bir Fransız mühendisten Tuna'yla Gmündensee'yi birbirine bağlayan ve atla çekilen tren hattını devralıp Riepel'den Moravya ve Galiçya'yı bağlayan en münasip yolu tespit etmesini istedi. Nihayet Nisan 1835'te –İmparator Franz'ın ölümünden sadece altı hafta sonra– saraya tekrar müracaatta bulunmanın vaktinin geldiğine hükmetti. Bu sefer başarılı oldu; başarı Salomon'un "bu mükemmel haberleşme vasıtası projesinin hayata geçirilmesinden devlet ile halk da en az bu işi yapanlar kadar istifade edecektir" ve bu teklif "büyük

ölçüde sıradan halkın menfaatleri gözetilerek tümüyle vatanperver niyetlerle dile getirilmiştir" şeklindeki iddiasından ziyade Metternich ile Kolowrat'ın projeyi desteklemesinin ürünüydü. Viyana ile Bochnia (Krakov'un güneydoğusu) arasında bir hat inşa edilmesi için bir anonim şirket kurulmasına karar verildi. Saraydakilerin fikrini değiştirme ihtimaline karşı bir tedbir olarak da Salomon hattın isminin "Kaiser-Ferdinands-Nordbahn" olmasını teklif etti. Hanedanın gururuna hitap eden bu taktik işe yaradı. Üstelik –Metternich'e ifade ettiği biçimde– "bu vesileyle belki de bu millî yatırımın kendi isimlerini taşımasını isteyen devlet ricalini de bunlara hamilik etmeye teşvik edebiliriz" düşüncesindeydi. Bilhassa Metternich, Kolowrat ve hazinedar Kont Mittrowsky'yi yönetim kurulu üyesi yapmaya çalıştı. Yeni şirketlere itibar kazandırmak için soyluların isimlerini mali destek karşılığında kullanmak İngiltere ve diğer yerlerde sıkça başvurulan bir usuldü; Avusturya örneğinde ise hanedan ve bürokrasi muhalefetini alt etmek elzemdi.

Nitekim Nordbahn'ın –hat genelde bu isimle anılır– ona para yatıranlardan ziyade "halka" daha fazla faydası olması mümkündü. Hattın on yılda bitmesi planlandı. Bochnia'ya bağlanan son kısım 1858'e kadar bitmedi. Maliyetinin on iki milyon gulden (bir milyon pound), takribi mil başına 16 bin 600 gulden olacağı hesaplandı. Gerçek rakamsa 27 bin 750 gulden civarındaydı. Yine de –demiryolu tarihinde sıklıkla olduğu üzere –yatırımcılara olan kısa vadeli faydaları bu tür uzun vadeli maliyet fazlalıklarını telafi etmeye (ya da en azından unutturmaya) yeterliydi. İmtiyaz verildiği andan itibaren hisselere talep arzı fazlasıyla geçti. 12 bin hissenin (her biri 1000 gulden) sekiz binini Salomon elinde tutup sadece dör binini halka arz etti. 27 bin 490 başvuru olunca hisselerin fiyatı ortalamanın çok üzerine çıktı.

Bu kısa vadeli sermaye kazanımları diğer Avusturya bankalarının neden rekabet etmek için koştuğunu da açıklar –Salomon'un karşı karşıya kaldığı uygulamadaki sorunları ondan daha iyi idrak ettikleri zaman bile. Salomon'un, Nordbahn imtiyazını almasından kısa süre sonra Viyana ile Trieste arasında bir hat inşa etmek için imtiyaz isteyen Sina'nın talebi de kabul edildi. Sina, Salomon'dan farklı olarak Avusturya'da doğduğu ve dolayısıyla Habsburg tebaası olduğundan talebi daha çok resmî destek toplamıştı. Avusturya tahvil çıkarma işlemlerinde senelerce iş birliği yapmış olmalarına rağmen büyük Viyana bankalarının demiryolları inşaatında neden işbirliği yapmayı becerememedikleri belli değildir; fakat ilk kurşunu atan Salomon olmadı. Nitekim Sina ve Arnstein & Eskeles'in Nordbahn'da büyük hissedarlar olmasına izin vermesine ve onların şirketin geçici yönetim kurulundaki yetkilerine bakılırsa son derece mülayim davranıyordu. Maalesef diğer bankacıların bir şekilde operasyonu batırmaya niyetli olduğu anlaşılmaktadır. Nordbahn'ın ikinci genel toplantısında Ludwig von Pereira (Arnstein & Eskeles'teki bir ortak) mühendislik planları ve

mali hesaplamalara iyi araştırılmış teknik bir eleştiri yönelterek imparatorun o tarihe kadar uyumakta olan endişelerini uyandırmayı başardı. Salomon ile Riepel bin bir zorlukla, en azından bir kısmının gayet haklı olduğu anlaşılacak olan Pereira'nın eleştirilerini cevaplamayı başardı. Bu yönetim kurulu mücadelesi Ekim 1836'da Salomon demiryolu inşaatının başlaması ya da şirketin kapatılması yönünde bir tezkere sunduğunda zirvesine ulaştı. 83 oydan 76'sının lehte olması sayesine Sina ve Eskeles'i istifaya zorlamayı başardı.

En başından itibaren Salomon, Nordbahn'ın iki uçtaki büyük şehirlerden başlayacak diğer hatlara da temel teşkil edecek şekilde inşa edilmesini istemişti: ilk teklifinde Brünn, Olmütz ve Troppau'ya gidecek yan hatlar da vardı. Bu nedenle bir yandan Pereira ile kapışırken –ve daha tek ray döşenmeden– hükümetten bu yan hatları eklemek için gereken imtiyazları talep etmeyi sürdürdü: Pressburg, Bielitz, Deutsch-Wagram ve diğerleri. İlk ray inşaatı Viyana'nın kuzeyinde 1837'de başlarken ertesi senenin sonuna gelindiğinde Deutsch-Wagram ile Florisdorf arasındaki ilk bölümde, trenler gidip gelmeye başlamıştı. Fakat Viyana ile Brünn arasında mal ve yolcu taşınmaya ancak 1839'da başlanabildiğinden, şirket iki seneden uzun süre insan (toplamda 14 bin) ve malzemeye bir karşılık almadan para akıtmaya devam edip ancak bir Rothschild'in yaptığı sekiz milyon guldenlik ödemeyle ayakta durabildi. Lionel'in Metternich'e "çoğu İngiliz demiryolunun yüzde sekiz ila on arasında kâr yaptığını" söylemeye kendini mecbur hissetmesine şaşırmamak gerekir. Bu noktada Avusturya demiryolunun da öyle olacağına dair bir alamet olmadığı gibi hisseleri de ortalama değerinin altına düştü. Salomon ileride Nordbahn için "Büyük miktarda para ve sabır gerektirdi; birkaç yüz bin kadar feda etmek zorunda kaldım" diyecekti.

Buna rağmen, 1841'den itibaren Salomon'un genel müdürü Goldschmidt ana terminaldeki haftalık ziyaretleri esnasında trafikte sürekli bir artış gözlemlemeye başladı. İngiltere demiryollarında olduğu gibi beklenmedik miktarda yolcu sayesinde –özellikle de pazar günleri günlük geziye çıkan aileler– hasılat arttı. 1841 gibi erken bir tarihte yaklaşık 10 bin kişi Viyana ile banliyö Viyana-Neustadt arasındaki hattı düzenli olarak kullanıyordu.[2] 1843'te hisseler çıkarıldıklarından beri ilk kez ortalama değerlerinin üzerine, 103'e çıktı; bu değer bir sene sonra 129 ve 1845'te de 228 oldu. Bu yatırımcılar –hepsinden çok da Salomon– için gecikmiş olsa da büyük bir sermaye artışı demekti.

Yine de Salomon'un sadece kısa vadeli spekülatif kârları hesap ederek hareket ettiğini söylemek haksızlık olur. Bilakis samimiyetle birleşik bir Avusturya taşımacılık ağı tesis etmek istediği anlaşılmaktadır. Sadece daha en başta Galiçya ve Moravya'yı imparatorluk başkentine ve güneye doğru

2 Avusturya hükümetinin ataleti, merkezle banliyö arasındaki trafiği rahatlatmak için şehir surlarının yıkılması tasarısından bir şey çıkmamasından da anlaşılmaktadır.

İtalya'ya bağlayacak bir demiryolu tasarlamakla kalmadı; bu ağı Macaristan'a kadar genişletmeyi de hedefledi. Bu dönemde Salomon'un Habsburg topraklarında üstlendiği harikulade –neredeyse mesihi andıran– rol Merkezî Macar Demiryolu Şirketi'nin bir toplantısına katılmak için Haziran 1844'te gittiği Pressburg'daki bir polis raporuna da yansıdı. Sanki oraya kral gelmiş gibiydi. Tuna vapuru onun inmesi için Königsplatz'da tarifesinde olmadığı halde durdu. Hotel zur Sonne'nin sakinleri Rothschild grubuna yer açılması için, grup o gece arabayla Viyana'ya dönmeyi planladığı halde, apar topar odalarından çıkarıldı. Yanardöner Macar reformcu István Széchenyi'nin –kendi Tuna vapur şirketi vardı– Salomon'un Merkezî Macaristan yönetim kurulundaki hâkimiyetine karşı çıkacak olan Sina'yı destekleyeceği rivayetleri dolaşmaya başlayınca, toplantının mecrası derhal değişti. Yetmezmiş gibi, aynı gece Carl Esterházy, Andrássy ve diğer Rothschild taraftarı kodamanların kadeh kaldırmalarına Salomon kibirli bir konuşmayla mukabele edip kendi okul müdürünün talebelerine verdiği tavsiyeye uyacağını söyleyerek sonlandırdı: "Gidiyorum ama pelerinimi arkamda bırakacağım ve o bana benim yokluğumda herkesin ne yaptığını ve nasıl davrandığını söyleyecek." O günün başında nehrin kıyısında toplanan yerel Yahudi cemaatinin coşkulu karşılaması da Salomon'un koltuklarını iyice kabartmıştı. Polis raporu şöyle devam etti:

> Kont Esterházy barona özel bir karşılama merasimi hazırlanmasından rahatsız oldu ve Yahudilerin kırk roket atmasına izin vermedi. Burada vatandaşlarla Yahudilerin arası iyi olmadığından ortalığın karışmasına mani olmak için yüksek sesle tezahürat yapmalarına bile izin verilmedi.

Esterházy, Avusturya demiryolu kralının gözüne girmek istiyor olabilirdi ama onun fakir dindaşlarının kendi şöhretinden istifade etmesine izin vermek gibi bir niyeti yoktu.

Salomon, Habsburg demiryolu sisteminin gelişiminin hâkimi olmakla iktifa edecek değildi. Ayrıca "dikey bütünleşme" (belli bir iktisadi sürecin farklı safhalarını tek bir şirket çatısı altında toplamak) stratejisini de tatbik etti. 1831 gibi erken bir tarihte imparatorluk demiryollarının İngiltere'deki dökümhanelerden yapılacak ithalata bağımlı olmaması için Avusturya'nın bağımsız demir ve kömür kaynaklarına sahip olmasının lüzumunu idrak etti. Ostravia kömür yataklarındaki Witkowitz Demir Fabrikası şirketini ilk satın alma teşebbüsü başarısız olsa da (çünkü Yahudilerin mülk satın alması yasaktı), 1841'de bankacı Geymüller ile ortak bir şirket kurup dolaylı olarak demirhaneyi Olmütz başpiskoposu Kont Chotek'ten kiraladı. Geymüller çok geçmeden iflas edince Salomon demir fabrikasını satın alabilmek için tekrar müracaat etti ve bu sefer kabul edildi. Witkowitz Demir Fabrikası –Habsburg İmparatorluğu'nda ray üretmek için gereken tavlama işlemini kullanan ilk tesisti– yaklaşık bir asır

boyunca Avusturya şubesinin tek sanayi varlığı olarak kalmaya devam edecekti. Salomon aynı zamanda kömür madenciliğine de merak salmaya başladı.

Salomon'un Viyana'dan Trieste'ye kadar demiryolu döşeme hayali Rothschildlerin kara nakliyesine ek olarak deniz nakliyesiyle de ilgilenmelerine ve 1835'te Avusturya Vapur Şirketi ya da Austrian Lloyd'un kurulmasında öncü olmalarına da neden oldu. 1830'larda şirket sıkıntıya düştüğünde, Salomon aynı tarihlerde Nordbahn'a yaptığı gibi para zerk etti ve yedi vapurun ipoteği karşılığında 500 bin gulden kredi vererek şirketi kurtardı. 1841 ila 1847 arasında kârın 82 bin guldenden yaklaşık 370 bin guldene çıkması, bunun da Nordbahn gibi iyi bir yatırım olduğunu gösteriyordu. Salomon'un bu tarihlerde Venedik'teki bir tuz imalathanesine yatırım yapma kararı, Adriyatik Denizi'ne yayılma stratejisinin bir parçası olarak görülebilir.

Burada asıl soru, cesaret gerektiren bu ticari stratejinin mali olarak sürdürülmesinin mümkün olup olmadığıydı. Gördüğümüz üzere Salomon'un birbirine bağlamaya çalıştığı farklı işletmelere belirli aralıklarla para zerk etme ihtiyacı zuhur etmekteydi. Görünüşte mantıklı olsa da, bu tür dikey bütünleşme stratejileri daima zannedildiği boyutlarda verimlilik ve tasarruf sağlamazdı. Üstelik onun inşa etmeye çalıştığı türden gevşek bağlı ticaret imparatorlukları iktisadi şartlardaki bozulmaya karşı son derece hassas olurdu. Salomon'un talihsizliğine de bu türden bir bozulma hızla yaklaşmaktaydı.

Frankfurt: Taunusbahn

Viyana şubesiyle mukayese edildiğinde Frankfurt şubesi 1848 öncesinde demiryolu ekonomisinde nispeten daha mütevazı bir rol üstlenmişti. Bu, mizaç farkının neticesi olabileceği gibi, Vormärz döneminde güney Almanya'daki farklı siyasi ortamı yansıtıyor olması daha muhtemeldir. Avusturya (İngiltere gibi) imtiyaz vermek haricinde demiryolu inşaatlarını hızlandırmak için pek bir şey yapmasa da, muhatapları tek bir devlet olduğundan Nordbahn'ın kaplayacağı alanla ilgili müzakereleri imparatorluk seviyesinde yapmak mümkün olmuştu. Güney Almanya'da ise nispeten kısa olan demiryolları çok sayıda devletin sınırından geçtiğinden farklı devletlerin iş birliği yapması şarttı. Fakat menfaatçi kıskançlıklar yüzünden bu türden iş birlikleri nadiren gerçekleşti; nitekim daha büyük devletler, ülkeler arası irtibatı artırmak yerine kendi dâhili bütünlüklerini artıracak ülke içi demiryollarını tercih etti. Bavyera'ya (ilk Alman demiryolu araları yaklaşık altı kilometre olan Nürnberg'le Fürth'ü bağlamak için orada açıldı) ek olarak Baden, Württemberg ve Hannover'de demiryolu inşaatı Belçika modeline göre devletler tarafından yürütüldü. Bu nedenle buralarda Rothschildlerin en fazla yapabileceği demiryolunun masrafının karşılanması için çıkarılan tahvillere teminat vermekti. Onlara en yakın devlet olan Hesse-Kassel ise Prusya ve Saksonya gibi bazı hatların özel

sektör tarafından yapılmasına izin vermişti. Bunun neticesi de Salomon'un Viyana'da tatbik ettiğine benzeyen büyük bir stratejinin tatbikine mani olan bir karışıklık oldu. Leipzig'deki *Allgemeine Zeitung des Judenthums*'da 1837'de büyük bir umutla anlatılan şey daha başlamadan bitecekti: "Rothschild ailesi Avrupa para sistemini kökünden değiştirecek bir hareketin en başındaki yerini en mükemmel biçimde aldı: kâğıtla ticaretin (yani borsa spekülasyonu) ortadan kalkması ve sermayenin sanayiye zerk edilmesi."

Ocak 1836 gibi erken bir tarihte Amschel, Frankfurt (bir hür şehir) ile Mainz (Hesse-Darmstadt'ta) arasında doğal olarak Hesse-Kassel'den geçecek bir hattın imtiyazını almak istediğinde sorun yaşadı: otuz kilometreden kısa bir hat için üç ayrı yetki sahası. Sadece Hesse-Kassel'de satın alınacak arazi için izin alınması on yedi ay sürdü. 1838'de Taunusbahn olarak bilinecek hat için Frankfurt Senatosu'ndan imtiyaz alındığında, Amschel ile Bethmann, Kassel yetkilileri tarafından paralel bir hat inşa etmesi için izin verilen rakip şirketi satın almak zorunda kaldılar. Köln ile Belçika ağını birbirine bağlayacak bir hat planlandığında Aix-la-Chapelle'den geçecek hat hususunda lehtar (önderleri David Hansemann) ve aleyhtarlar (önderleri Ludolf Camphausen) arasında benzer bir sürtüşme yaşandı. İki şirketin birleşmesi ve Rheinische Eisenbahngesellschaft'ın ortaya çıkabilmesi ancak Camphausen'in çekilmesinden sonra mümkün oldu.

Amschel ve yeğeni Anselm'in bu tür müzakerelerde öncülüğü bölgedeki diğer bankalara bırakmasının nedeni budur. 1838'de Anselm "Almanya'da demiryolu inşaatına girişmek başlı başına bir meseledir" dedi. Hesse-Kassel elektörünün oğlunun Frankfurt-Kassel imtiyazı için Amschel'den rüşvet beklemesi şaşırtıcı bir durum değildir. Müzakerelerde harcanan vakit yanında bu tür gecikmeler Frankfurt'taki demiryolu hisselerini de olumsuz etkiliyordu. Mesela Rhineland şirketinin hisselerinin değeri maliyet artışları nedeniyle 1838'de altı bin yeni hisse çıkarılması yüzünden yüzde yirmi düştü. Bu nedenle Güneybatı Almanya'daki özel demiryolu inşaatlarında öncülüğü Rothschildler değil de Oppenheimlar ve Bethmannlar üstlenirken, Amschel de memnuniyetle uyuyan ortak olarak iştirak etti. Rhineland konsorsiyumunun lideri Oppenheim üç milyon thaler'lik sermayenin yaklaşık yüzde yirmi beşine sahipken, Paris ve Frankfurt Rothschild şubeleri sadece kırkta birine sahipti; benzer şekilde 200 bin pound'luk Taunusbahn konsorsiyumunun lideri de Bethmannlardı. Bu faaliyetlerle mukayese edildiğinde Baden hükümetinin demiryolu tahvillerini çıkarmak, başkalarıyla paylaşmak zorunda kalsalar da, çok daha kolay kâr edilebilecek bir işti; ya da Britanya lokomotif ihracatçıları, bilhassa da George Stephenson'ın acentesi olarak görev yapmak. 1840'ların ortalarına gelindiğinde Frankfurt şubesi sadece demiryolları için çıkarılan devlet tahvilleriyle ilgilenip (mesela 1845'te Hesse-Kassel için) aynı sene teklif

edilen Leipzig-Frankfurt hattı gibi proje tekliflerini reddetti. Anthony 1844'te Frankfurt'a gittiğinde demiryolu hisselerindeki "muazzam spekülasyon" onu etkilese de, bu olguya bariz bir mesafeyle yaklaştı.

1848 öncesinde Rothschildlerin İtalya'daki demiryolu inşaatlarıyla çok az ilgilenmelerinin nedeni de siyasi bölünme ve yöntem farklılığıdır. Londra ve Paris şubelerinin 1830'ların ortalarında inşa edilen Milano demiryolu hattından hisse aldığına dair deliller olsa da bu ilgileri çok geçmeden kayboldu. Ertesi sene Floransa ve Leghorn arasında bir hat inşa etmek için James'le temasa geçen bir İtalyan şirketi kibarca reddedildi. James "İtalya'dakilerle uğraşmaya gerek kalmadan da yeterince (Fransa'da) demiryolumuz var" dedi. 1840'larda Sicilyateyn Krallığı ve Papalık Devleti'nde demiryolu inşa edilmesi düşünülse de, Metternich'in (pek de beklenmedik biçimde) Papalık Devleti'ndekini desteklemesine rağmen bu projeler konuşmadan öteye geçemedi.

"Rive Droite'ın Baş Hahamı"

Heine, James'i methetmek istediğinde bazen onun Fransa demiryolu ağının *fons et origo*'su [kaynak ve kökeni] olduğu izlenimini yaratırdı:[3] "Demiryollarının üstad-ı azamı olan Émile Pereire'i keşfedip onu derhal başmühendis yapan kişi sadece Herr von Rothschild'dir..." Aslında tam tersiydi: Pereire, Rothschild'i "keşfetmişti" çünkü James'i demiryollarına muazzam miktarda kaynak ayırmaya ikna eden oydu. Bu beklenmedik ortaklık James'in iktisadi zekâsı kadar, zeki ve tahsilli adamlara karşı zaafını da yansıtmaktadır. Émile ve kardeşi Isaac'ın James gibi Yahudi olduğu doğrudur; fakat tüm benzerlik bundan ibarettir. James, Alman göçmeni iken Pereirelerin büyükbabası İspanya'dan ayrılıp Bordeaux'ya yerleşmiş bir Sefarad Yahudisi idi. Üstelik James'in belli bir siyasi ya da felsefi eğilimi yokken Pereire'ler, "üretici" sınıfın tembellerin yerini alıp "Yeni Hristiyanlık" etkisi altında adaletle hükmedeceği teknokrat, korporatist sanayi toplumunun peygamberi olan comte Henri de Saint-Simon'un havarisiydi.

Bu tür insanlar açısından Rothschildlerle ortak olmak tehlikeli bir taviz, hatta Faustvari bir ittifaktı: Pereirelerin dostu Prosper Enfantin "Rothschild'in lanetli ruhuyla" içi dışlı olmak konunusunda tereddüt etmişti. Yine de Émile Pereire eğer bu projesini sadece *National'ın* sayfalarında değil "dünya üzerinde" de görmek istiyorsa Rothschildlerin mali desteğine ihtiyacı olduğunu anlayacak kadar gerçekçiydi. O ve kardeşi tek başlarına ancak 30 bin frank

3 İngiltere'de olduğu gibi ilk Fransız demiryolu maden bölgelerine kömür taşımak için inşa edildi: 1830'ların başında inşa edilen Saint-Étienne hattı, Stockton'ın benzeridir – Darlington hattı on sene önce yapıldı. Fakat düzgün, yani hem yolcu hem de yük taşıyacak ve atlar yerine buharlı lokomotif kullanacak bir demiryolu hattının inşası –Paris-Saint-Germain hattının inşasıyla başlamıştır.

toplayabilmişti. Buna karşılık ilk projelerinin –Paris'ten güzel Saint-Germain banliyösündeki Pecq'e kadar giden bir demiryolu hattı– masrafının bunun yüz katından fazla olacağı hesaplandı. Émile, Mayıs 1835'te "Paris'ten Saint-Germain'e kadar gidecek demiryoluna Rothschild bankasının dâhil olması bu teşebbüs için sadece büyük bir öneme haiz değildir; ileride tüm sınai teşebbüslerin hayata geçirilmesinde de tayin edici bir rolü olacaktır" dedi.

Pereireler akıllılık ederek tüm ümidini James'e bağlamadılar. Ponts et Chaussées'nin (fiili Nafia Nezareti –Bayındırlık Bakanlığı) genel müdürü Émile Legrand ve daha şüpheci Thiers'in (demiryollarını "oyuncak" olarak nitelemiş, ciddiye almamıştı) siyasi desteğini alarak ilk imtiyazı satın alabilmek amacıyla ihtiyaç duydukları 200 bin frank için Adolphe d'Eichthal ve Auguste Thurneyssen'e müracaat edip sonra da J.C. Davillier ve James'i hissedar olarak aldılar. Nitekim d'Eichthal'ın da James kadar hissesi vardı; ilk beş milyon franklık sermayenin yüzde 23,5'u. Gelecek demiryollarına bir yatırım reklamı niteliğinde olan Saint-Germain hattı çok başarılı oldu. 18 kilometrelik hat beklenenden çok daha pahalıya mal olup (3,9 milyon yerine 11 milyon frank) yolcu hacmi de beklenenden daha fazla dalgalandı: yazın pazar günlerinde zirve yaparken kışın hafta içi günlerde dibe vurdu. Buna karşılık Ağustos 1837 tarihinde yani planlanandan daha önce hizmete açıldığı gibi Pereireler ilk üç senesinde işletme maliyetini toplam hasılatın yüzde 52'sinden yüzde 44'üne düşürmeyi başararak hissedarları hüsrana uğratmadılar. James'in de fikri değişti. Frankfurt'a giderken Belçika'dan trenle geçmesi üzerine Haziran 1836'da yeğeni Anthony'ye gönderdiği mektupta şunları yazdı:

> Şimdilik St-Germain hisselerini satmamayı tavsiye ediyorum çünkü bence bu hisseler yükselecek. Fransa'daki halkın böyle seyahat etmenin ne büyük kolaylık olduğundan haberi bile olmadığından kesinlikle emin oldum... Bence fiyatlar ne kadar düşerse yolcu sayısı o kadar artacak ve daha fazla kâr edilecek. Antwerp'te olup biteni gördükten sonra bunun kârlı ve başarılı bir yatırım olduğuna iyice ikna oldum. Bence yirmi sene içerisinde dünya üzerinde bir tane bile Postmaster kalmayacak ve insanlar sadece trenle seyahat edecek... Demiryollarına bayıldım.

Pereireler, Saint-Germain hattını daima çok daha geniş bir demiryolu şebekesinin nüvesi olarak tahayyül etmişlerdi. Paris'in gidiş geliş trafiğini olabildiğince Saint-Germain hattı ve Saint-Lazare Garı'nda inşa ettikleri terminal binası üzerinden taşımayı amaçlıyorlardı. Aynı zamanda tüm mali desteği tek bir bankacından almamaya da itina gösterdiler. Fransız demiryollarının masrafı başlangıçta konsorsiyumlar tarafından karşılandığından bunu yapmak zor olmayıp Paris tahvil piyasasında ortaya çıkmaya başlayan gevşek ticari "grupların" oluşumuna yönelik temayülü de destekledi. Fakat Paris'in gidiş geliş

trafiği üzerinde Pereire önderliğinde bir tekel kurma projesi kaçınılmaz olarak mali rekabet ve siyasi muhalefetle karşılaştı. Bu nedenle kardeşler programlarının sonraki safhasına başladıklarında –Sen Nehri'nin sağ yakası boyunca uzanan, Paris ile Versay arasında bir hat– engellemeyle karşılaştılar. "Rive Droite" ["Sağ Yaka"] asıl Saint-Germain hattının mali ve coğrafi uzantısıydı: 11 milyon franklık sermayenin üçte birine yakınına sahip olan de Rothschild Frères en büyük hissedardı. Diğer büyük hissedarlar yine d'Eichthal, Davilliler ve Thurneyssen olup J. Lefebvre & Cie bankası da ilave yüzde 16 sağlamıştı.

Başlangıçta James bu yatırım konusunda iyimserdi. Hem Saint-Germain hem de Rive Droite'taki hisselerin değeri arttı: İlkinin çıkarılma fiyatı 500 frank olduğu halde 950'ye kadar yükseldi. James birkaç yüz tane sattıktan sonra "500'den 950'ye çıkmak çok güzel bir his" yazdı. Fakat "o sefil Fould'un bunca zamandır emek harcadığımız demiryolumuz için bir iştirak örgütlemeye çalıştığını" duyunca keyfi kaçtı. Temsilciler Meclisi'ndeki "entrika kampanyasının" ardından Fould kardeşler ve ortakları Sen'in sol yakası boyunca Versay'a gidecek paralel bir hattın imtiyazını almaya muvaffak oldular. James "bu her şeyi berbat edecek ama elimizden bundan fazlası gelmez" dedi. Bu rekabetin saçmalığı muasırlarının da gözünden kaçmadı. Heine "Rive Droite'ın baş hahamı Baron Rothschild" ve "Rive Gauche'un baş hahamı ise" diyerek dalga geçti:

> Tüm Fransızların gözünde olduğu gibi Fransız Yahudilerinin de gözünde altın, devrimizin tanrısı ve sanayi de hak dinidir. Bu bağlamda bu ülkedeki Yahudileri iki kısma ayırmak mümkündür: Sağ Yaka mezhebi ve Sol Yaka mezhebi. Bu isimler biri Sen Nehri'nin sağ yakasından, diğeri de sol yakasından Versay'a giden demiryollarına ithafen verilmiştir. Bu iki hat da ekonominin iki meşhur hahamı tarafından yapılmakta olup onlar da tıpkı kadim Babil şehrinde Haham Shammai ve Haham Hillel'in yaptığı gibi birbirleriyle didişip durmaktadırlar.

Fakat yatırımcılar açısından ortada gülünecek bir şey yoktu. Paris ve Versay arasında iki hat döşenmesini gerektirecek bir trafik olmadığından yeni şirketlerin getirisi ve hisselerin temettüsü de bekleneceği üzere düşük oldu (özellikle de inşaat esnasında masraf hesaplananı geçtiği için).[4] Bu hat, sadece Versay hattının değil, teklif edilen ve bankacılarının toplamda 10 milyon franklık üç kredi almasını gerektiren diğer hatların da hacmini taşıyabilmesi için genişletildiğinden, artan masraf Saint-Germain hisselerini de etkilemeye başladı. Ayrıca yeni sanayi şirketlerinin türemesiyle piyasanın yeni hisselere olan iştahı azalmaya başladı: Eylül 1837'de James "bugünlerde küçülmeye başlayacak... çünkü piyasaya çok fazla hisse gelmeye başladı" diyerek ikaz etti. Neredeyse tam bir

4 Rive Droite, hesaplanan masrafı 11 milyon frank olsa da 16,8 milyona mal oldu. Gerçi Rive Gauche'tan çok daha ucuzdu.

sene sonra yaşanan piyasadaki ani düşüş rakip Versay hatlarını bir tür birleşme teklif etmeye mecbur etti. James açısından bu, Rive Gauche'u lağvederek Rive Droite'ın hisselerinin değerini artırma fırsatı demekti. Nihayetinde Rothschild şirketi Fould şirketini devraldı ve ikisi de 1851'de Ouest hattına dâhil edildi.

Bu sorunlar Pereirelerin bir sonraki safhadaki faaliyetlerinin neden akamete uğradığını anlamamızı kolaylaştırır. En başından itibaren başlangıçtaki Saint-Germain ve Versay bağlantılarından daha uzun bir hat hayal ettiler. Dikkate alınan farklı tasarılar içerisinde en iddialısı Fransa ime devlet tarafından inşa edilen ilk demiryolunun faal olduğu Belçika'yı demiryoluyla birbirine bağlamaktı. Daha önce gördüğümüz üzere Fransa, istiklalini yeni kazanmış olan komşusu üzerindeki etkisini artırmak istediğinden bu proje Fransa hükümetinden siyasi destek aldı. Ayrıca Frankfurt'a giderken Belçika demiryollarından çok etkilenen James'e ilave olarak George Stephenson ve Belçika merkezli John Cockerill gibi İngiliz demiryolu müteşebbislerinin de merakını celp etti. Fakat Société Générale –Rothschildlerin malum mali ortağı– çok da hevesli değildi. Bir süre kaçamak cevaplarla işi götüren Société Générale müdürü Méeus "İsminin Belçika demiryollarıyla birlikte anılmamasını istediğini" söyledi çünkü "çok riskliydi, haysiyeti de paradan daha önemliydi." James en başından itibaren "eğer (Méeus) iştirake hazır değilse... o zaman projeden uzak dururuz çünkü onları kendimize düşman etmek istemem" görüşündeydi. Fakat proje hakkında tereddütleri olan sadece Méeus değildi. Frankfurt şubesi de projeyi bırakması için James'e baskı yapıyordu: Anselm teklif edilen hattın "çok uzun" olduğu kanaatindeydi. Kısmen 1838-39'daki Belçika'yla ilgili diplomatik kriz yüzünden olsa da, Paris-Brüksel hattının gecikmesinin asıl nedeni kıta bankacılarının devlet desteği olmadan büyük demiryolu inşaatlarının masrafını karşılayacak cesarete sahip olmamalarıydı (belki de devlet desteği alma isteklerinin tezahürüydü). Aralık 1836 gibi erken bir tarihte James teklif edilen Kuzey hattını (kısaca "Nord") yatırımcılara daha cazip hale getirmek için bir tür devlet desteği ihtimalini değerlendiriyordu. Londra'daki yeğenine "zor iş çünkü buradaki (Paris) bankacılar desteklemeye pek hevesli değiller" dedi. "Eğer Fransız hükümeti yüzde üçlüklerin faiz ödemesine teminat verirse sence de Londra'da güzel satış olmaz mı?" Gerçi James bu türden bir düzenlemenin zorluğunun da farkındaydı. Birkaç gün sonra "Eğer faizi dikkate alarak devam etseydik, o zaman tüm sahtekârlar ortaya çıkacak, plan yapıp bize engel olacaklardı" dedi. "İkinci olarak bence (hükümetin) kredisi böyle bir hamleden çok zarar görür çünkü diğer departmanlar da aynı şartları talep etmeye başlar." Diğer taraftan Nord'un herhangi bir tür devlet desteği olmadan inşasının mümkün olamayabileceğini de biliyordu. Ona göre devlet desteğinin alternatifi hesaplanan maliyetin üçte birinin doğrudan "hediye edilmesiydi": "Demiryolunun masrafının 75 milyon olacağını

hesapladık, hükümet karşılığında bir şey almayı beklemeden sırf teşvik etmek için 25 milyon verecek." James'e göre devlet desteği olmadan, "demiryolu çılgınlığı" ne seviyede olursa olsun, halka yeterince hisse satmak mümkün olmazdı; ya da hisseler satılsa dahi yatırımcıların bekleyeceği gibi yüzde 15 veya 20 artmazdı. Fakat bunun Méeus için kabul edilemez olduğu anlaşılmaktadır. Belki de Léon Faucher'nin şüphelendiği üzere, Fransız hükümeti bu türden bir iştirakten imtina etmişti. James "Legrand yardımına fazlasıyla ihtiyaç duyduğumuz... bizim pek de yakın dostumuz olmayan biridir" dedi.

O tarihe kadar hükümet Paris'ten dışarı doğru yayılan iddialı millî demiryolu hatlarının tasarılarını yapmakla yetinmişti. Mesela Mayıs 1837'de Molé kabinesi Paris'i kuzeydeki Belçika'ya, güneydeki Orléans'a, kuzeybatıdaki Rouen'a ve doğudaki Mulhouse'a bağlayacak altı büyük hatta ek olarak Lyon ve daha güneydeki Marsilya'ya bağlayacak ayrı hatlar tasarladı. Bir sene sonra Legrand, batı ve güneybatıdaki Nantes ve Bordeaux'ya kadar uzanacaklara ilave olarak, Lyon'dan Basel'e uzanacak bir hat daha ekleyerek toplam hat sayısını dokuza çıkardı. Fakat imtiyaz sistemine itirazlar yükselince bu planlar 1840'lara kadar tekliften öteye gidemedi. Bu yüzden özel sektör az çok kendi başına kaldı.

James çok geçmeden "farklı demiryolları birbirlerinin kuzenleri gibi düşünülmelidir ve birininki (hisse fiyatı) yükseldiğinde diğerleri onu takip eder" şeklinde düşünmeye başladı. Fakat birden fazla demiryolu sermayedarı "ailenin" çıkması yönünde bir eğilim vardı. Mesela James, Grand-Combe (Alés yakınlarındaki) kömür madenlerini Beaucaire ve nihayetinde Marsilya'ya bağlayacak olan Grand-Combe hattının itici gücü olan Paulin Talbot'ya memnuniyetle mali destek verdi. 1838'deki Midi ziyareti onu bölgenin demiryolu inşaatı için ideal olduğuna ikna etmiş olacak ki, 1839 sonunda projenin sürmesini sağlamak için altı milyon frank avans vermeye itiraz etmedi. Fakat Bordeaux hattı konusunda daha temkinli olup Paris'ten Orléans'a bir hat inşa etmek için kurulan şirkette küçük hissedar olarak kalmayı tercih etti; şirket Ağustos 1839'da kapanacağından akıllıca bir hareketti. İmtiyaz sonunda Charles Laffitte ve İngiliz sermayedar, Amiens üzerinden Paris ile Boulogne'u bağlayacak bir hattın imtiyazını da almış olan Edward Blount'un İngiliz-Fransız ortaklığına verildi. Orléans hattının Saint-Germain şirketinin denetimindeki Saint-Lazare garını kullanma mecburiyetine rağmen, Laffitte-Blount grubu ile Rothschild grubu arasında çok geçmeden amansız bir rekabet başladı.

1839 krizi James'in, sırf Saint-Germain ve Rive Droite hisselerinin performansını artırmak için, demiryolu sermayesine devleti de dâhil etme isteğini kamçıladı. Uluslararası hadiselerde yaptığı gibi burada da Fransız siyasetçilerine karşı elindeki tüm kozları kullandı. Haziran 1839'da yeğenine "Eğer hükümet Rive Droite hakkında bir şey yapmaya yanaşmazsa, tüm gazetelerin onlara saldırmasını sağlayacağım" dedi. İki ay sonra daha da ileri gitti:

> Eğer sana zorluk çıkarırlarsa onlara, sana mektup gönderip yönetici makamından (Rive Droite şirketindeki) istifa edip gazetelere de mevcut kabinenin uzlaşmaz tavrı yüzünden istifaya mecbur kaldığımı söyleyeceğimi ve halkı da ticaret nezareti bu beceriksizlerin elinde olduğu müddetçe sanayiyle alakalı tüm işlerden çekileceğime ikna edeceğimi ilet. Eğer bunu Mareşal Soult'a söylersen M. Dufour'un tavrının değişeceğinden eminim. İnsanların dostluğunu kazanamıyorsan, o zaman senden korkmalarını sağla.

Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere James, Fransız basının belli bir bölümü üzerindeki gücünü demiryolu siyasetinde etkili bir silah olarak kullanıyordu.

Fakat Fransız hükümetinin Rothschild mali gücüne boyun eğmesinin en kötü örneği, Belçika demiryolu meselesi oldu. 1839 ve 1840'taki farklı diplomatik fırtınaların rüzgârı henüz dinmeden James "güzel bir iş" olacağını düşündüğü Northern demiryolu hayaline her zamankinden daha büyük bir şevkle döndü. Bu sefer de nazırlara hükümetin belli bir süre demiryolu hisselerinin faizini (yüzde dört) ödemesi fikrini kabul ettirmeye çalıştı –özel sektör hisselerini çok riskli görüp uzak duran temkinli yatırımcıları çekmek için Émile Pereire tarafından ileri sürülmüş bir fikirdi. Hükümet bu sefer daha ilgiliydi. Legrand'ın 1842 kanununda açıkça zikredilen ilkeye göre devlet geçiş hakkı ile demiryolu ve binası inşa haklarını satın alacak, hatları da, demiryolu vasıtalarını tedarik edip belli bir süre işletecek olan, demiryolu şirketlerine kiralayacaktı. Fakat bu, uygulamada, özellikle Belçika hattında, işin senelerce uzaması demekti.

James'in gözünde Paris'in kuzeyinden Lille ve Valenciennes'e gidecek yol Fransız hatları içerisinde en kârlısı olacaktı çünkü Fransa pazarını hem Belçika'ya hem de (Calais ve Dunkerque hatları üzerinden) İngiltere'ye bağlayacaktı; devletin destek verme ihtimaliyle de bu "müthiş bir iş fırsatı" haline geldi. Fakat sırf bu yüzden Rothschildlere imtiyaz verilmesine karşı siyasi muhalefet vardı. James teklifini hükümetin reddedeceğini anlayınca "Sevgili Nat, demiryolu işimiz olduğu yerde sayıyor" dedi. "Tüm dünya bize karşı. İnsanlar bizim tekel olduğumuzu ve tüm demiryollarını istediğimizi söylüyor çünkü biz olmadan Belçika (demiryolunun) inşasının mümkün olmayacağının farkındalar." James haklıydı. 1845'e kadar iki taraf bir türlü anlaşmayı becerememese de hükümet sonunda Rothschildlerle anlaşmaktan başka çaresi olmadığını kabul etti. Burada en önemli etken hükümetin Legrand'ın planını tatbik edebilmek için borç almak zorunda kalmasıydı. Rente çıkarılmasında neredeyse tekel sahibi olması Nord imtiyazı müzakerelerinde James'in eline müthiş bir koz verdi. Aralık 1842'de memnuniyetle şu yorumu yaptı: "Krediyi verirsek demiryollarının efendisi oluruz. Maliye nazırı bugün bana 'sen olmadan hiçbir

şey yapmam ve tüm nezaret de benimle aynı fikirde. Belçika demiryolunu diğerlerine kıyasla senin almanı tercih ederiz' dedi."

İki açıdan James'in kazanmak için taviz vermek zorunda kaldığı söylenebilir. İlk olarak, Pereirelerin hattın Saint-Lazare garına kadar uzanması fikrinden, Saint-Germain hisselerini olumsuz etkilemesine rağmen vazgeçmek zorunda kaldılar. İkinci olarak, James'in rakiplerinin şirketi kuran konsorsiyuma katılmalarına müsaade edildi: Méeus'un Société Générale'inin şirkette büyük hisse sahibi olma yönündeki isteksizliği devam ettiğinden James'in hisseleri Laffitte-Blout, Hottinguer ve diğer daha küçük rakiplere dağıtmaktan başka çaresi kalmadı. Yine de uygulamada bunlar küçük tavizlerdi. Saint-Lazare'ın gar olarak seçilmesinin James'ten ziyade Pereire'i etkilediği anlaşılmaktadır; yatırımcılarına gelince, tamamı küçük ortak olduklarının şuurunda hareket etti. Laffitte, Legrand'ın tasarladığı tüm demiryolu ağını tek ve çok büyük bir krediyle inşa etme yönündeki eski hedefini tekrar gündeme getirmişti, fakat uyuyan ortak benzeri bir şey olmaya mecbur kalarak bir kez daha mağlubiyeti kabul etmiş oldu.

Eylül 1845'te nihayet ruhsat verildiğinde Paris ve Londra şubeleri en büyük hissedarlar olup (200 milyon franklık sermayede Hottinguer'nin yüzde 20,15 ve Laffitte-Blount'un yüzde 19,5'luk paylarına karşılık yüzde 25,7'lik pay) önemli idari makamları da ellerinde tuttular. Verdikleri tek taviz ruhsatın şartlarıyla ilgili oldu: desteğin döşenen rayın miline göre ödenmesi; şirketin işleteceği dönemin süresi; üç farklı sınıf yolcudan alınacak yol ücretleri; hizmetlerin intizamı. Fakat bunların ticariden ziyade siyasi tavizler olması (etkili mebus grupları demiryolları inşaatı ve işletmesinin tümüyle özel sektöre devredilmesini savunuyordu) Temsilciler Meclisi'ndeki muhalefetin üstesinden gelme ihtiyacına delalet etmektedir. Benzer şekilde James'in üç ay sonra Paris-Lyon imtiyazı için teklif veren konsorsiyumdan tümüyle çekilmesi hamlesi de aynı anda açık artırmaya çıkan Creil - Saint-Quentin hattı için en rekabetçi teklifte bulunabilmesi için tasarlanmıştı.

Nord imtiyazının kazanılması Fransız demiryolu ağının nüvesinden pay kapma teşebbüsünün bir parçası olarak görülmelidir. Bu süreçte Rothschildler öncü rol üstlenmişti. Nord, James'in en bariz bicimde ilgilendiği hat olsa da, tek ilgilendiği hat değildi. Gördüğümüz üzere, Paris-Lyon hattında da pay sahibi olmayı düşünmüştü. Ayrıca Bordeaux'ya giden hattın yapımına da dâhil olmayı düşünmüş ve 1844'te imtiyaza teklif verebilmek için bir konsorsiyum kurmuştu. Hat başka bir şirkete verilse de, çok geçmeden Bordeaux ile Cette (Séte) arasındaki hattın masrafını karşılamak için bir tür ortaklığa girmeye çalıştı. Rothschildler aynı zamanda Paris-Strazburg hattı imtiyazını kazanan şirketin de büyük hissedarlarından biriydi; Lyon-Avignon imtiyazında da küçük dahi olsa payları vardı. Küçük oyuncular şirketlerini "Rothschild ailesinin

en kudretli isminin" desteklemesini sağlayabilmek adına birbiriyle yarıştı. Tüm bunlar Enfantin gibi Saint-Simoncuların teşvik etmeye çalıştığı Fransa demiryolu sanayiinin bir noktada toplanması teşebbüslerinin ilk adımlarıydı. Nitekim Enfantin'in basiretine sahip olmasalar da bankacıların ikna edilmesine de hacet kalmadı. 1844 gibi erken bir tarihte Hottinguer, Blanc ve d'Eichthal James'e "Calais'den Avignon'a uzanan demiryolu ile alakalı olarak... Rekabetten uzak durmak adına hattın tamamını alabilmek için teşebbüste bulunalım. Bu hepimizin menfaatine olur ve birleşmemizi sağlar" diye teklifte bulundu. Kasım 1845'e gelindiğinde "birleşme" çılgınlığı (yani demiryolu şirketlerinin birleşmesi) tam gaz devam ediyordu. Anselm "Creil & St. Quentin á Lyons'un birleşmesi için muhasebe ofisine ne kadar çok kişinin geldiğini hayal bile edemezsin" diye haber verdi. "Bu birleşme öyle bir karışıklık yarattı ki, bizim ofis tüm turistlerin dağda dolaştıktan sona döndükleri İsviçre'de hana benzedi." İmtiyaz almak için girişilen zaman alıcı mücadele kabak tadı vermeye başlamıştı. Gittikçe rekabetten ziyade iş birliğinin daha mantıklı olduğunu idrak etmeye başladılar.

Diğer taraftan coğrafi açıdan belli bir noktada yoğunlaşma da sağlanıyordu. Nord hattındaki en büyük hissedar ve Creil - Saint-Quentin hattının sermayesinde de çoğunluğa sahip olan (ikisinde de Hottinguer ve Laffitte-Blount ile ortaktı) James, Paris içindeki iki önemli yolla birlikte, Belçika'nın kuzeyindeki iki büyük hattın denetimini ele geçirmiş oldu –toplamda 388 millik hat. Bu tahayyül etmeye başladığı pan-European demiryolu imparatorluğu için çok sağlam bir coğrafi temel teşkil ediyordu.

İngiltere Bağlantısı

James'in İngiltere'deki yeğenleri başlangıçta bu projeleri pek de ciddiye almadılar. James demiryolu maliyesiyle alakalı çok sayıda ayrıntılı işi onlara havale etti –özellikle de sonunda amcasından daha mütehassıs olacak Anthony'ye. Yine de o ve kardeşleri New Court'ta edindikleri sanayi ekonomisine yönelik şüpheyi tam olarak üzerlerinden atamadılar. Mayıs 1838'de Anthony "Burada demiryolu şirketlerinden başka bir şey yok" diye şikâyet etti: "Sayıları da o kadar çok ki insan çabucak sıkılıyor, diğer şirketler o derece kıskanıyor ki insan ister istemez endişeleniyor." Nat, Paris şubesinin "bu (demiryolu) meselesinde zavallı Londra şubesini pek düşünmediğini" itiraf etti; fakat Nord projesinin dezavantajlarını söylemekten de hiç bıkmadı. 1842 ilkbaharında "bizi Chartres'e gidecek demiryoluna bulaştırmak için elinden geleni yapan Pereire ve Eichtahl'dan (metinden aynen) fenalık geldi" diye şikâyet etti. "Demiryolları başımıza bela oldu, keşke majesteleri hepsini alsa da kurtulsak çünkü bize dert ve zahmetten başka bir şey kazandırmadılar... Şubenin demiryolları şirketleriyle iş yapmasını zerre kadar istemiyorum." Kimi zaman

demiryollarından kâr elde etmenin de imkânsız olduğunu söyledi: "İnsanlar demiryolu hisselerini elde tutmaktan ve trenle seyahat etmekten korkuyor." Diğer zamanlarda da ilave risklere kafayı taktı:

> Belçika demiryolları hususunda, ilk fırsatta satmak üzere hisselerini satın almak haricinde hiçbir alakamız olmasını istemiyorum –gırtlağıma kadar bu demiryolu işine batmaya hiç de hevesli değilim. Eğer işi batırırsak herkesin bundan haberi olacağı gibi bu işe aşina olmak istiyorsak da o zaman Pereire'e tabi olmamız gerekir, bir de hükümetin çıkardığı sorunlar var...

Fakat en çok dile getirdiği eleştiri, hisselerde spekülasyon yapmak yerine demiryollarının işletmesiyle ilgilenmenin sermayeyi çok tehlikeli bir biçimde bağlayacak olmasıydı:

> (Belçika demiryolu) meselesine karşıyım çünkü mükâfatımız endişe, meşakkat ve dertten başka bir şey olmayacağı gibi ahlaki mesuliyeti de tümüyle bizim omuzlarımızda olacak. Doğru düzgün müdahil olamayacağım bu denli büyük bir işin parçası olmaktansa o hisselerin getirmesi muhtemel kârı memnuniyetle başkalarına bırakmayı tercih ederim. Benim fikrim bu olduğu gibi, baronun da sadece ne olduğunu bildiğimiz ve gerektiğinde elimizi eteğimizi çekebileceğimiz iktisadi mevzularla uğraşmayı tercih edeceğinden eminim.

Nat, Nord imtiyazının alınamayacağını düşündüğünde sevindi, alındığını öğrendiğinde telaşlandı. Kardeşi kadar muhalif olmasa da Anthony de hiç istekli değildi. Haziran 1842'de Lionel'e "Demiryollarına gelince" dedi, "bence hiç bulaşmasak en iyisi."

Bu tepkiler temel bir tavır farkına işaret etse de, ne kadarının nesil farkından ne kadarının da çevrenin etkisinden kaynaklandığını kestirmek zordur: iş hayatının büyük bölümünü Paris ya da Frankfurt'ta geçirmiş olan Anselm'in de demiryollarına fazla bulaşmaya karşı olması bir tür nesil farkı olduğunu göstermektedir. Nat, diğer genç Rothschildler adına konuşarak "Böyle zamanlarda muhafazakâr fikirler, sahip olma tutkusuna galip gelir –en azından benim için öyle" dedi. *Journal des Debats* gibi onlar da Nord imtiyazı müzayedesinde James'in "kendini batıracak bir imtiyaz için teklif vermesinden" endişe etti. Nat durumu şöyle mütalaa etti:

> Yaptığımız yatırımların boyutlarını hesaba katarsak piyasada çok fazla hissemiz olacak ve tümüne bir şekilde bağlı olacağız. Her şey olduğu gibi devam ederse hisselerin tümü beklenmedik biçimde yükselecek, fakat Tanrı korusun, ufacık bir siyasi ya da mali kriz olursa o zaman bu hisselerin hali ne olur?

Fakat "Baron" piyasaya gidip gelen sayısız muvakkat ve hisseyle "uğraşmakla" o derece meşguldü ki bu türden şeyleri hesap etmeye vakti yoktu.

Bu bağlamda Nat'in James'in çelişkili ruh haline dair tasviri oldukça aydınlatıcıdır:

> Baron bu işe fena kafayı takmış. Hem iyi bir iş olduğunu düşünüyor hem de korkuyor; önce rakip şirketlerin almasını isteyip sonra bin pişman oluyor. Diğer taraftan Eichthal ile Pereire gibi acyocular olmadan doğrudan bir demiryolu şirketi kurmaktan da korkuyor.

James risklerini bilse de işi rakiplerine kaptırmak istemiyordu; yeğenleri onun kadar rekabetçi değildi. Nat "demiryolları hususunda fazla tamahkârlık yapıp jouer le grand role [başrol oynamak] istemeye lüzum yok. Gerektiği kadar pay alıp kârımıza bakarak diğerlerinden fazla mesuliyet üstlenmeye kalkmayalım" dedi. "Birden çok fazla şeye kalkışmanın" güçlüğünün ve tehlikelerinin farkında olsa da, yine de yeğenlerine "bu işi ciddiye almalarını" tavsiye etti:

> Sizden hemen birkaç simsar daha almanızı rica ediyorum böylece diğerleriyle eşit seviyede mücadele edip demiryolu işine biraz canlılık kazandırabiliriz. Bence dünya her sene kendini meşgul edecek başka bir şey bulmak istiyor. Hâlihazırda moda "sanayidir." Eğer durum buysa bizim de elimizi taşın altına koyup bu işe ciddiyetle eğilmemiz ve elde edilecek bir kazanç olmasa dahi sırf kendimizi meşgul etmek için bu işle ilgilenmemiz gerekir.

James'e göre Enfantin, "demiryollarıyla oynamak" siyasetle oynamanın bile yerini aldı derken abartmıyordu: "Thiers, Guizot ya da Molé ile dedikodu yapmak –Louis Philippe'in çok iyi bildiği bir oyun– Rothschild için de çocuk oyunundan farksız olup oynamaktan da çekinmez; iniş çıkışlarından istifade eder ama onun gözünde kudretli adamlara has asıl oyun demiryolu oyunudur."

Yine de James'in projesi nihayetinde Londra şubesine bağlıydı çünkü devlet desteğine rağmen tasarlanan hattın masrafını ancak Londra sermaye piyasası karşılayabilirdi. Nat, Nord "Londra'dakilerin de dâhil olmasını başarırsak çok büyük bir iş olacak" tahmininde bulundu. Lionel'e "İngiliz kapitalistlerin desteğini almadan bu derece büyük bir işe atılmamız imkânsız" dedi. Onu bilhassa, demiryollarıyla gerçekten ilgilenen tek Londra bankası Gyln ve mühendislik tecrübesinin şart olduğu Stephenson'la iş birliğine teşvik etti. Nord'dan Manş Kanalı'na uzanan tali hatların malum önemi nedeniyle diğer İngiliz iş adamları da dâhil olmakta gecikmese de hepsi hoş karşılanmadı: David Salomons'un bu işin parçası olma gayreti ciddi bir huzursuzluk kaynağı haline geldi. Nitekim İngilizlerin bu hatta yönelik alakası öyle büyük oldu ki, 1843 müddetince Nat'in bu işe muhalefeti azalmaya başladı. "Hisselerin

çıkarıldıktan sonra fırlayıp müthiş seviyelere yükseleceğine" inanmaya başlamıştı. Fransız demiryolu hisseleri de Londra piyasasında büyük başarı göstermişti. Mayer şöyle haber verdi:

> Buradaki insanlar ister demiryolu ister kredi olsun, senin ülkene getirilecek her şeyle ilgilenmeye dünden razı... Acyocular burada o kadar çok para kazandı ki, insanlar yatırım ne kadar büyükse kârın da o kadar büyük olacağını düşünmeye başladı.

Fransız demiryollarının uzun vadedeki kârlılığına dair tereddütlere rağmen Londralı kardeşler Britanya piyasasının üstünlüğüyle övünmeden edemedi. Eylül 1845'te Anthony, Lionel'e "Umarım Northern hisselerinden bolca satmışsındır" dedi. "Bizim muhtereme İngilizlerin hisseleri Fransız kurbağası gibi kapış kapış aldığını anlat." Ertesi sene en küçük kardeşleri de benzer şeyler söyledi: "Gördükçe bizim eski New Court gibi bir yer olmadığına daha çok ikna oldum; biz onları desteklemesek beş para etmez Fransız hisseleri nereye giderdi? Bence kendi kıymetimizi bilip diğerleri kadar büyük olduğumuzu kabul edelim." Bu tür şoven hisler Rothschild nesil farkının diğer bir önemli ürünüydü.

James'in müteşebbis ferasetiyle Londra piyasasının hacminin birleşimi başarı için yeterliydi. Nord hisseleri 500'den 760 franga çıkarken o hat için girmiş olduğu riske değmiş gibi görünüyordu. Londralı yeğenleri dahi istikbalinin umut vaat ettiğini kabule mecbur kaldı: Açılır açılmaz, hat henüz tamamlanmamış ve şirketin elinde yeterince işinin ehli makinist olmadığı halde, günlük hasılatı 20 bin frangı aştı. Bu meblağ tahmin edilenin yarısı olsa da, yatırımcıları açısından yine de hatırı sayılır bir gelirdi –ufak tefek ayarlamalarla daha fazlası da gelecekti. James çok geçmeden kardeşi Salomon'un izinden gidip "dikey bütünleşme" şeklinde Belçika kömür madenlerine yatırım yapma ihtimallerini araştırdı. "Herkes kömürün altın olduğunu düşünüyor" dediğinde temkinli Anselm dahi itiraz edemedi. Paris şubesinin (Talabot kardeşlerle birlikte) kömür madenlerine yatırdığı üç milyon frangın "kıtadaki demiryolları ve sanayinin gelişimi sayesinde kömür tüketimi günden günde arttığından biraz zaman geçtikten sonra en önemli iştigalleri" olacağından emindi. Nord, kömürünü rekabetçi bir fiyattan satın alabilirdi; ayrıca Belçika kömürünün sevk edilmesi demiryolu hattının sabit gelirlerinden biri haline geldi.

Onu demiryollarından kısa yoldan kâr elde etmeye çalışmakla suçlayanların artık diyecek sözü kalmamıştı: Salomon gibi James de merkezinde Nord'daki hissesinin bulunduğu uzun vadeli sanayi yatırımlarıyla sağlam bir portföy oluşturuyordu. Bu, bilhassa Londra şubesi aynısını yapmadığından, çok önemli bir başlangıçtı. Londra şubesinin tercihi kısa vadede daha emniyetli bir seçenekti ve 1847-48'de demiryolu hisseleri düştüğünde New Court'un zararını da azaltmıştı; fakat uzun vadede asrın ikinci yarısında yatırımcıların

elde ettikleri muazzam sermayeden sadece Paris şubesinin istifade edebileceği manasına gelmekteydi.

Demiryolunun Etkisi

Demiryollarının iktisadi etkisini belli derecede bir hassasiyetle ölçmek mümkündür. 1828 ila 1848 arasında Fransa'da 1250 mil demiryolu inşa edilirken, yatırım 1841, 1843 ve 1846-47 senelerinde zirveye çıktı. Başta demiryollarının masrafı çok sayıda küçük şirket tarafından karşılandı; 826 ila 1838 arasında 500 *sociétés en commandite* itibari kıymeti 520 milyon frank olan toplam sermayeyle kuruldu. Sadece 1845'te yaklaşık bu kadar sermayeyle yirmi sekiz şirket kuruldu. Bu süreçte Rothschildlerin öncü rolünü üstlendiği şüphesizdir. İsimleri 1835 ila 1846 arasında verilen otuz iki imtiyazdan sadece dördünde geçer. Fakat 1835 ila 1846 arasında Fransız bankalarının demiryollarına yatırdığı toplam para olan 225 milyon frangın 84,6 milyonu Rothschildlere aitti: toplamın yüzde 38'i ve dâhil olan tüm sermayenin onda biri.

Pek çok açıdan bu hâkimiyetleri doğaldı. Rothschild Frères'in Fransız rakiplerinden daha fazla kaynağa sahip olmasına ek olarak James'in, aile bağları sayesinde Londra piyasasıyla doğrudan irtibatı vardı. Britanya sermayesi (ve teknolojisi) olmadan Fransız demiryolu inşaatının çok daha yavaş süreceği şüphesiz olduğundan bu çok önemliydi. 1847'ye kadar Fransız demiryollarına yatırılan sermayenin yaklaşık yarısı İngilizlere ait olup Fransız lokomotiflerinin de sadece çeyreği yerliydi. Demiryollarındaki devletin payı da arttı. Yeni kurulan nafia nezaretinin ilk devlet desteğini ödemeye başladığı 1840'tan 1849'a kadar devlet her sene demiryollarına yıllık ortalama gayrisafi yatırımın beşte biri ila dörtte biri arasında bir değere tekabül eden 7,2 milyon frank harcadı. Modern iktisat tarihçileri genel olarak bunu yerinde harcanmış bir para olarak kabul eder. Demiryollarının ürettiği "sosyal tasarrufu" hesaplayabilmek zor olsa da (hem daha verimli dâhili ve harici bir taşımacılık şekli olması hem de kömür, demir ve çelik sanayilerini birbirine bağlaması açısından) onlarsız Fransa'nın durumunun daha kötü olacağı kuşkusuzdur.

Yine de muasırları Rothschildlerin demiryollarındaki payına bu gözle bakmadı. Genel olarak demiryollarının gelişmeye olan etkisinden ziyade ondan elde edilen gelirle ilgilendiler. Ayrıca demiryolu inşaatının sosyal maliyeti onları modern iktisat tarihçilerinden daha çok endişelendiriyordu. Bu, demiryollarına verilen kültürel ve siyasi tepkinin onların makroekonomik etkisiyle bu derece tezat teşkil etmesini anlamamıza yardımcı olur.

Demiryolunu asrın harikası olarak göstermeye hazır yazardan bol bir şey yoktu. 1830'lar ve 1840'larda demiryollarına düzülen methiyelerin en meşhuru Hugelmann adındaki bir şairin 14 Haziran 1846'da Nord hattının açılışı için yazdığı şiirdi. Şiirin başlığı kısaca "Rothschild'e İthafen"dir.

Bir ejderha göğe fırlayıp
Yollar üzerine ateş kustu
Bir dâhi onun yüzünü örttü
Kudretli ellerini zincire vurdu
Ve dünyamıza dönüp
Bir rüzgârla tozu dumana kattı
Soluyan canavarın dizgini elinde
Onu zapt ederek devam etti
Sonra zincire vurulmuş bu devi
Onu bekleyen milyonlara gösterdi
Dedi ki: "Seni dizgine vurdum
Kölem ol, işte benim altınım..."
O konuşunca yamaçlar yol verdi,
Dağlar yıkılıp uçurumlar alçaldı;
Ejderha ovadan devam ederken
Bağları altındaki yer titredi;
Galyalılarla bir olan Cermenlerin karşısında
Bu gücün savunması pes etti
Kim hatırlamak için hayata geri dönecek
İmparatorların terk ettiği kaleleri
Ve kimin vazosunda
Onun küllerini dağıtacak
Kürkle kaplı basamakları
Ve işçilerin mütevazı mezarı

Genelde ağzına geleni söyleyen Heine bile –kimi zaman– benzer telden çaldı. James'in Nord imtiyazında teklif vereceği duyulunca "Tüm gözler Rothschild ailesine döndü" diye yazdı, "bu da Kuzey Fransa demiryolunu inşa etmek için bir araya gelen zümreyi iktisadi açıdan makul, sosyal açıdan da övgüye değer hale getirir. Geçmişte tüm yeteneğini ve kaynaklarını sadece devletlerin ihtiyaçları için kullanan Rothschild sülalesi artık bu devasa milli yatırımın başına geçerek muazzam sermayesini buna adayıp nihayetsiz kredisini sanayinin ve halkın inkişafı için kullanmaya azmetmiştir." Mayıs 1843'te Orléans ile Rouen arasındaki hat açıldığında Heine'nin keyfine diyecek yoktu:

> Paris'te hücrede olanlar haricinde herkesin hissettiği bir titreşim var. Tüm Paris halkı üzerinden elektriğin aktığı bir zincire benziyor. Kalabalıklar hayretten ağzı açık halde bu büyük güçlerin tezahürüne bakarken filozof, en korkunç ve misli duyulmamış şeyler vuku bulup neticesi de kestirilemez olduğunda duyduğumuz türden bir korkuya kapıldı. Kısacası tüm mevcudiyetimiz alınıp yeni rayların üzerine atıldı; bu yeni ilişkide bizi zevk ve eziyet bekliyor ve cazibesi dayanılmaz olduğu kadar da korkutucu.

> Amerika keşfedildiğinde, barutun icadı ilk atışla ilan edildiğinde ya da matbaa Tanrının Kelamı nüshalarını bastığında atalarımız da böyle hissetmiş olmalı. Demiryolları tıpkı onlar gibi kısmetli bir hadisedir...

Yine de Heine demiryollarının onları inşa edenlere sağlayacağı siyasi nüfuzla alakalı ikazda bulunmaktan da geri kalmadı. "Paranın hükümran asilzadeleri devletin dümenini her geçen gün daha fazla idare edecek" dedi. "Bu insanlar yakında sadece demiryolu şirketinin yönetim kurulunun değil tüm toplumun yönetim kurulunun başkanı olacaklar." Heine'ye göre demiryollarındaki bu artışın en ilginç yönü aristokrat ve askerî seçkinlerin (hatta amirallerin) bunda pay sahibi olmak için yarışmasıydı. İsimlerinin danışman olarak geçmesini isteyip tasarruflarını bu işe yatırdılar. Hatta Nord gibi yeni şirketlerden hisse alabilmek için yalvarmaya başladılar:

> Bu ailenin (Rothschildlerin) şahıslara verdiği her hisse büyük bir iyiliktir –aslında bunun M. de Rothschild'in dost edinmek için hediye ettiği para olduğunu bile söyleyebilirim. Hisseler başlangıçta birkaç yüz franklık ortalama değerle çıkarıldı ve Baron James de Rothschild'den hisseleri bu değerde isteyenler resmen ona yalvardılar. Fakat zaten tüm dünya ona yalvarıyor; kendisine yalvaran mektupları okumaya yetiştiremiyor ve büyük aristokratlar ona yalvarmakta bir mahzur görmeyerek herkese örnek oluyorlar.

James'in demiryolu baronu haline dönüşmesini şen şakrak anlatan tek kişi Heine değildi. Rothschild demiryolu fırkaları devrin demirbaşları arasında yer alır. Fransızca *action* (hisse) kelimesinin çift manasını kullanan yazar Prosper Mérimée Şubat 1846'da Madame de Montijo'ya şu tipik fıkrayı anlattı:

> M. de Rothschild'in çocuklarına ders veren haham onlardan biri olan yedi yaşındaki çocuğa iyi hareketle (action) kötü hareket arasındaki farkı bilip bilmediğini sorar. Çocuk "Tabii ki biliyorum" der. "İyi hareket Nord hareketidir (hissesidir) kötü hareket ise Rive Gauche hareketidir (hissesidir)." İnanın bana bu çocuk babasının milyonlarını kaybetmeyecek.

Yedi sene sonra Kont Nesselrode kuzenine uydurma olduğu kadar doğru da olabilecek bir "mot de Rothschild" anlattı. "Kont Tassilo Festeticz ona büyük bir yatırım hakkında müracaat etti. Rothschild ona 'M. le comte eğer faizsiz sermaye istiyorsan toprak al. Sermayesiz faiz istiyorsan da hisse al' dedi." Nesselrode "Bu Paris'te oldu" diye ekledi; "Ama her yer için geçerli." Bu tür anekdotlar çoğunlukla sahte kabul edilip kolayca geçiştirilir. Fakat Rothschildlerin şahsi mektupları bu anekdotlardan en az birinin hakikatten çok da uzak olmadığını göstermektedir. Kasım 1848'de Betty, oğlu Alphonse'ye dört yaşındaki kardeşi Edmond'un "dua ederken onun dua kitabını almayı âdet haline getirdiğini"

anlattı. "Ve dün her zamanki dindar çıkışlarından birinde 'Eğer Tanrıya babamız ve *chemin de fer du Nord* için dua etmezsem ne olur?' diye sordu."

Fakat herkes bu derece memnun değildi. 1840'lar boyunca artan sayıda gazeteci tehlikeli ve mürtekip bir şahsi tekel olarak gördükleri şeye karşı düşmanlıklarını dile getirdi. Hepsinden önemlisi Nord imtiyazı, daha radikal muhaliflerin Temmuz Monarşisi'nin temelindeki çürüme olarak gördükleri şeyin simgesi haline geldi. Bu, *Courrier Français, Réforme, Univers, Quotidienne* gibi gazetelerde başladı. Fakat asıl çok ucuza basılan Alphonse Toussenel'in *Yahudiler, Devrin Kralları: İktisadi Feodalizmin Tarihi* gibi muhalif kitap ve kitapçıklarla yayıldı.

Bazı açılardan Toussenel, 1820'lerde siyasi irtikâba karşı tenkitlerini Yahudi düşmanlığına bulayarak sunan radikal muhaliflerin geleneğini temsil ediyordu. En büyük eleştirisi Nord imtiyazının ihtiva ettiği mali şartlar hakkındaydı (ve James'in Yahudiliğinden dem vurmadan da kolayca yapılabilirdi). Toussenel'e göre devlet hattın tüm kârını kırk sene müddetince Rothschild başkanlığındaki şirkete bırakırken tüm masrafları de kendisi yüklenmişti, yani "halka yüklemişti". Devlet demiryolunun inşa edileceği arazi için 100 milyon frank öderken şirket sadece devlete raylar ve diğer vasıtaların maliyetini –60 milyon frank civarında–ödeyecek ve imtiyaz sona erdiğinde de bu parayı devletten geri alacaktı. Toussenel'e göre şirket senede 14 milyon franklık bir gelir karşılığında devlete 60 milyon frank borç veriyordu ki halka arz edilecek hisselerden elde edilecek spekülatif kâr da cabasıydı. Devlet bu parayı borç aldıktan sonra –senelik faizi sadece 2,4 milyon frank olacaktı– demiryollarını yapıp kamu iktisadi teşebbüsü olarak işletse daha iyi olmaz mıydı? Hattı kırk sene sonra devralmak için beş kat para ödemenin manası neydi?

Özel sektörün Belçika modelinde demiryolu ağının denetimini üstlenmesi mantıksız bir iddia değildi, o tarihlerde Almanya'da da benzer bir iktisadi milliyetçilik savunuluyordu. Toussenel, hükümet siyasetinin dağılımsal neticeleri eleştirisinde de Fourier gibi erken dönem sosyalist münevverlerden ilham almıştı. Demiryollarının üreteceği "muazzam kârın" bir kısmı "Fransız işçi ve zanaatkârlarının emeğinin" ürünüydü: "Spekülatörlerin yüz milyonluk primlerini kim ödeyecek? İşçiler, halk. İktidardakilerin cehalet ve korkaklığının bedelini kim ödeyecek? Halk."

Fakat Toussenel'in iktisadi itirazları şüpheye yer bırakmayacak biçimde Yahudi aleyhtarıydı. Öfkeyle "bu huzursuzluk ve siyasi kifayetsizlik çağında... Fransa'yı Yahudilere satan hainler, hırsızlar, mebuslar ve nazırlar" diyordu. İngiltere ve İsviçre'deki Yahudi olmayan yatırımcıların öncü rolü dikkate alındığında demiryolunun tek bir dinî cemaatle özdeşleştirilebilmesi için epey bir esnek düşünmek icap ediyordu. Fakat Toussenel –gelecekte Yahudi aleyhtarlarının izinden gideceği bir emsal teşkil ederek– bunda hiç zorlanmadı.

Farklı demiryolu şirketleri ve en büyük hissedarlarının isimlerini verip onları "Hristiyan bir kral tarafından asil ilan edilen bir Yahudi, iktisadın kralı olan Baron Rothschild'in" zatında tecelli eden tek bir kozmopolit Yahudi *haute banque* gibi gösterdi. 1840'larda "Yahudi" terimi dinî bir vasıf olmayı bırakıp sömürücü kapitalistle eş anlamlı hale geldi.

Epey rağbet gören Toussenel'in kitabının pek çok taklitçisi türedi –bu taklitçiler onun dediklerini memnuniyetle tekrarlayıp kendileri de bir şeyler eklemeyi ihmal etmedi. İlk baskısından bir sene sonra Georges Dairnvaell diye ne idiği belirsiz biri "Şeytan" mahlasıyla *Yahudilerin Kralı I. Rothschild'in İlham Verici ve Tuhaf Tarihi* isimli kitapçığı yayımladı. Dairnvaell'e göre Rothschildler Nord ruhsatını mebuslara 15 bin hisse dağıtarak usulsüzlükle elde etmişti; üstelik yetkileri olmadığı halde yeni hisseler çıkarıp asıl hisselerin değerini düşürerek mevzubahis hissedarları da kazıklamışlardı. James'i "I. Rothschild... Spekülatör kral... Aile babalarının ellerindeki son ekmek parçasını da alarak servetine servet katan kapitalist" olarak tarif etti. 1880'ler ve 1890'lardaki Yahudi aleyhtarı rüzgârda da benzer suçlamalar dile getirildi: mesela Chirac, James'in Nord hisselerini kendisine yakın olan *Constitutionnel* veya *Journal des Debats* gibi gazetelere dağıttığını ve hatta seçili akşam yemeği misafirlerine peçete altlarına koyarak hisse verdiğini iddia etti! Drumont, Toussenel'in suçlamalarını da tekrarladı; Scherb ise Dairnvaell'den ilgili bölümü tercüme etmekle yetindi. Aynı hikâyeler 1945'ten sonra dahi tekrarlanmaya devam etti.

Bu suçlamalarda haklılık payı var mıydı? Modern tarihçilerden biri "(demiryolu) ekonomisi sistemi... devlete azami maliyet hissedarlara da azami kârı teminat altına aldı" dedi. Nord hisselerine halkın alakası muazzamdı. Bu maksatla James ve Lionel'e müracaat edenlerin isimlerinden oluşan liste hayret vericiydi: Bir muasırın tiye aldığı üzere, müracaat süresi sona erdiğinde James'in elinde Paris sosyetesine ait "çok kıymetli bir otograf koleksiyonu kalacaktı." Baron Stockmar, muhtemelen Prens Albert adına hareket eden, Fransız demiryollarının ilk yatırımcılarından biriydi. Birinci markizin dul eşi Leydi Ailesbury de bir diğeriydi. Disraeli 1845'te Paris-Strazburg hattından 150 hisse alsa da, spekülasyondan "hiç etkilenmediklerini" görünce birkaç ay sonra sattı. Lionel de ona Nord'dan birkaç hisse "verdi." Nord'un diğer yatırımcılarından biri olan Balzac aldığı 150 hissenin parasını kendisi ödedi –onun kadar tanınmayan bir yazar olan Jules Janin "M. de Rothschild birkaç Nord hissesiyle beni ve romanımı (*Clarisse Harlowe*) kurtardı" diyecekti. Fakat hisselerin ihtiyacı olan yazarlara dağıtılmasının maksadının imtiyazın verilmesini kolaylaştırmak olduğuna dair bir delil mevcut değildir. Nitekim muasırlardan biri hisselerin çoğunun "keyfî" olarak dağıtıldığı intibaına kapılmıştı. Hissedarların sayısının çokluğu dikkate alındığında bu mütalaa makul

görünmektedir. Nafia nazırı Dumon, Nord'da 12 bin 461, Strazburg hattında 31 bin ve Lyon'a gidecek hatta da 24 bin hissedar olduğunu açıkladı. Eğer devlet desteği olmasa bu kadar çok insanın hisse alıp almayacağı da merak konusu olup pek muhtemel görünmemektedir. Devlet desteği olmasına rağmen Nord hissedarları sadece geçici (ama büyük) bir sermaye artışı gördü. İmtiyazın verilmesiyle hattın açılması arasındaki aylarda hisseler itibari kıymeti olan 500'e kıyasla 750'den daha yüksek fiyatlarda işlem gördü. Fakat açılıştan birkaç gün sonra trajik ama beklenen bir hadise herkese devlet desteği olsun olmasın demiryollarının riskli bir iş olduğunu hatırlattı. 1846-48 olaylarının ışığında Rothschildlerin Nord imtiyazından muazzam ve haksız kazanç elde ettiğine dair suçlamalara mutlaka şüpheyle bakmak gerekir.

Kaza

14 Haziran 1846'da James de Rothschild, Nord hattının açılışını kutlamak için bin 700 kişiyi davet etti. Compagnie du Chemin de Fer du Nord'un birinci sınıf vagonlarında taşınan bu zümre Lille'de öğle yemeği ve Brüksel'de akşam yemeği yedikten sonra, ertesi gün Paris'e döndü. Berlioz ve Jules Janin sırf bunun için bir kantat besteledi ve herkesin bundan haberinin olmasını sağlamak adına Victor Hugo, Alexandre Dumas, Prosper Mérimée ve açılışı *Presse* için bir yazıda tasvir eden Théophile Gautier'ye davetiye gönderildi. Dairnvaell'in tabiriyle "I. Rothschild hanedanını resmen tanındığı" ve James Rothschild'in "Avrupa, Asya, Afrika, Amerika, Okyanusya ve diğer diyarların ve hepsinden mühimi Yahudilerin Kralı" ilan edildiği gündü. Yirmi dört saat sonra, 8 Temmuz saat 15.00'te aynı hat üzerinde kuzeye giden bir tren, rayın çamurlu arazi yüzünden yerinden çıkması nedeniyle Fampoux'da raydan çıktı. Bir şahide göre yirmi dokuz vagonu çeken ilk lokomotif yoluna devam ederken ikincisi aniden durup arkasındaki vagonları kendisinebağlayan zincirleri kopardı. On üç vagon raydan çıktı, biri çarpışmanın tesiriyle parçalandı, üçü göle düştü. Arka vagonlardaki yolcuların tüm kahramanca gayretlerine rağmen on dört ila otuz dokuz arasında insan öldü.

Ölü sayısına dair çelişen rakamlar kazanın akabinde demiryolu şirketiyle Georges Dairnvaell önderliğindeki muhalif gazeteciler arasında başlayan müthiş münakaşanın neticesiydi. Georges Dairnvaell'e göre bu kaza sadece şirketin değil, bu imtiyazı Yahudilere hem de hepsinden daha kötüsü Rothschildlere veren siyasi sistemin fenalığının özetiydi. Elbette ki daha önce de tren kazaları vuku bulmuştu. Heine daha önce Versay hattında çıkan bir yangının ardından mevzuya dair benzer acı sözler sarf etmişti:

> Mesela Versay hattındaki yangın ne feci bir felaketti! Bu hadisede yanıp kavrulan Pazar gezginlerinden bahsetmiyorum; hisselerinin değeri

> düşen ve korku içinde ve titreyerek bu felaketin neticesinde açılacak davaları beklemekte olan hâlâ hayattaki Şabat güruhundan bahsediyorum. Şirketin destekçileri ve kurucuları onların para kazanma hırsı yüzünden yetim ya da sakat kalan kurbanlarının kayıplarını tazmin etmek için kesenin ağzını açmak zorunda kalacak mı acaba? Bu ne kadar da korkunç olur! Bu milyonerlerin haline çok acıyorum...

Fakat Dairnvaell suçlamaları daha da ileri götürdü. Ona göre Nord şirketi rayların kötü durumuyla ilgili ikazları duymazdan gelmiş ve sinyaller doğru düzgün çalışmadığı halde kazadan sonra bile normal hizmete devam etmişti. Aynı zamanda yöneticileri kaza haberi duyulmadan evvel hisselerini satarak kâr etmişti. Bu başlı başına yeterli olsa da bu hadise onun gözünde "Rothschild" ve Yahudilerin Fransız halkına reva gördüğü muamelenin en son örneğiydi. Dairnvaell, Nord kazasını bahane ederek Waterloo Muharebesi'nden başlayıp Fampoux'ya kadar Rothschildlerin Fransa'ya attığı kazıkların "tarihini" sıraladı:

> Bizim sefaletimiz ve felaketlerimizle zenginleştiler... İnsana yapışan sülük gibi onlar da bize yapıştılar... Ticaretin vampiri ve milletlerin baş belası... Rothschildler sadece bizim felaketlerimizden istifade eder; Fransa kazandığında Rothschildler kaybeder. Bu aile bize musallat olmuş kötü bir ruhtur.

Dairnvaell'in suçlamaları fevkalade ve bitmek bilmez bir kitapçık savaşı başlattı. Müteakip aylarda, kimi James'i övüp kimi yeren ama tamamı tarafsız olduğunu iddia eden en az yedi neşriyat piyasaya sürüldü. Sözde *M. Baron James Rothschild'in İlk Resmî Tepkisi* Dairnvaell'in şantajcının teki olup *İlham Verici Tarihi* yayımlamamak karşılığında James'ten 5000 frank istediğini ve James ona sadece bin frank teklif edince de kitabı yayımladığını iddia etti.[5] *Yahudilerin Kralı I. Rothschild'in Sahtekârların Kralı Son Şeytana Cevabı*'nda Dairnvaell'e benzer suçlamalar yöneltildi. Cevap çabucak üç Rothschild aleyhtarı kitapçık şeklinde geldi: *Üçkâğıtçılara Savaş* (Dairnvaell'in eseri),[6] *I. Rothschild, Uşakları ve Milleti* ile *Yahudilerin Kralı I. Rothschild'in Hâkimiyetinde On Gün* (ikisi de anonim). Sonunda hüküm verme teşebbüsünde bulundular. *M. Baron de Rothschild'e Mektup* Dairnvaell'in tarihî suçlamalarını çürütse de "Rothschild kardeşler (dünya) insanları ve neticesinde insanlık için hiçbir şey yapmadı... M. de Rothschild... paraya düşkündür ve hepsi bundan ibarettir" diyerek noktayı koydu. *Yahudilerin Kralı I. Rothschild ile Sahtekârların Son Kralı Şeytan*

5 Bu kitapçığın izinli olması zayıf ihtimal olsa da, Anselm ileride "James'e yönelik hakaretlerin çoğunlukla Paris şubesinin borç vermeyi reddettiği malum habis bir ferden kaynaklandığı" ifade etti.

6 Bu, James'in, Nord imtiyazını alabilmek için siyasetçilere ve basına rüşvet verdiği yönündeki suçlamaların devamı olup genel olarak demiryollarına yönelik saldırıları da ihtiva eder.

arasındaki Büyük Mücadele'de James "Yahudilerin kralı, kimi zaman Avrupa saraylarının mübaşiri, Fransa, Almanya ve İngiltere'deki amme hizmetlerinin sorumlusu ve çek kırma, tefecilik, rehincilik, spekülasyon ve benzerlerinin hükümdarı" olarak tarif edildi.

Suçlamak için yazılan tüm bu eserlerin içerisinde belki de en kapsamlısı *Rothschild ile Georges Dairnvaell Arasındaki Hüküm* isimli anonim eserdir. Bu eserde Fampoux felaketinden sorumlu oldukları iddiası reddedilse de "proletaryanın, cebi banknot ve hisselerle dolu olan milyonere saldırmakta haklı olduğu" öne sürüldü. Toussenel gibi *Hüküm*'ün yazarı da Yahudilikle kapitalizmi bir görüyordu: James "cihanın hâkimi Yahudi Rothschild'dir çünkü artık tüm dünya Yahudi" olmuştur. Rothschild ismi "tüm ırkı temsil etmekte olup Rothschild kollarını tüm Avrupa'ya uzatmış bir kudretin simgesidir." Yine de Rothschildler sermayelerini "evirip çevirirken" ve "sömürülecek olan her şeyi sömürürken" hiçbir kanunu çiğnememişti: onlar sadece "tüm burjuva ve tüccarlara has erdemlerin numunesiydi." Burjuvanın tümü "Yahudi altın danasının önünde diz çökmüş" olup "Yahudilerin mülkün sınırsız kullanımı düsturunu benimsemişlerdi." Kısacası Rothschild "milyonlarca insanın sefaletinin ve çaresizliğinin müsebbibi olan bir sistemin" vücut bulmuş haliydi. Rothschildler demiryolu inşa ederken "tüm insan ırkının kardeşliğini ve kaynaşmasını teşvik etmek yerine" sınai ve ticari menfaatlerini artırarak "burjuvayı semirtmekle" meşguldü. Yahudi düşmanlığı ve sosyalizmin bu karışımı gelecek senelerde Rothschildlerin konumuna yönelik en ciddi tehdit olduğunu gösterecekti.

Tahmin edileceği üzere bu kesif ve ekseriyetle menfi basın hücumu Rothschildleri afallattı. Anselm, Prusya hükümetine gönderdiği bir mektupta "yaptığımız işin vasfını ve erdemini hedef alan rezil ve tümüyle mesnetsiz saldırılar" dediği şeyden ötürü teessüflerini dile getirdi. Fakat Fransa'da basın sansürü olmadığından yapılabilecek fazla bir şey yoktu; ancak benzer kitapçıklar Prusya'da da görülmeye başlayınca Rothschildler, Berlin hükümetine geçmişte kendilerine yaptıkları "önemli hizmetleri" ve bunun sağladığı "özel hakları" hatırlatarak engel olunmasını istedi. Çaresizce kükreyen James basını düşüncesiz Ludizmle suçladı: "Dünya artık demiryolları olmadan yapamaz ve *National*'a verilecek en iyi cevap eğer Fransa demiryolu inşaatına girişmemiş olsaydı ve onlar da insanları korkutarak trenlerden uzak tutma emellerine erişmiş olsalardı, bunun neticesinde tüm yolcular diğer demiryolu güzergâhlarını kullanırdı:"

> Bir makaleyle gazetelere Fransa'nın medeniyetin sınırlarını geriye çekmek isteyip istemediğini, demiryollarının tamamlanmasını önlemeye çalışıp çalışmadığını soracağım, çünkü amaçları buymuş gibi görünüyor. Eğer

> kalan ödemeler yapılmazsa onları gayet ucuza geri alabilirler; aynı zamanda herkes diğer yerlerde demiryollarının ne büyük ilerleme kaydettiğine şahit olabilir. Fakat muhalefetin bu maksadında başarılı olacağını düşünmüyorum. Bence bırakalım bağırıp çağırsınlar... Hukuki süreç başlatmaya istekli değilim çünkü öyle yaparsam lanet Augsburg ve Köln gazeteleri daima bize karşı olduğundan bu iş uzayıp gider. En iyisi o şeyleri okumak için değil de başka şeyler için kullanmak.

Dairnvaell'inkiler gibi zehir kusan kitapçıkları zihninde canlandıran okuyucu ister istemez James'in tavrını makul karşılamaya yönelir. Yine de Rothschildlerin şahsi mektuplarından onların Fampoux kazası kurbanlarına karşı bir derece duyarsız olduklarını söylemek mümkündür. Kazalar üzücü olsa da onları asıl üzen ilgili demiryolu şirketinin maruz kaldığı olumsuz mali sonuçlardı. 1830'larda Saint-Germain hattı üzerindeki ilk küçük kazalarda da benzer bir tavır sergilendiği görülebilir. Bu kazalar yüzünden şirketin hisselerinin değeri düşünce James basını suçladı:

> Gazeteler tüm hisselerde görülen düşüş yüzünden afallamış halde. Oysaki bunun müsebbibi kendileri. Bir kaza olduğunda onu tartışmak yerine, demiryollarında ne kadar az kaza olduğuna dair istatistik veren İngiliz gazeteleri gibi yapmak yerine Paris'tekiler tam tersini yaptı. Huskisson, Manchester'da hayatını kaybettiğinde bile kimse demiryollarını suçlamadı. Ne zaman kaza olsa tüm gazeteler "Artık kim trenle seyahat etmek ister? Polis neden buna müdahale etmiyor?" demeye başlıyor... Bence bunlara karşı Pereire aracılığıyla bir makale yayımlatıp yaşanan düşüşün asıl nedeninin gazeteler olduğunu açıklarsan iyi edersin. St- Germain demiryolunun gelirinde büyük düşüş yaşandı, ki nedeni de muhtemelen bu.

1842'de diğer hattaki bir kaza James'i Nord imtiyazıyla ilgili müteakip müzakereleri iptale ikna etti: Nat "Bu türden yeni bir teşebbüste bulunmadan evvel ölen ve yaralananların ailelerine ne kadar tazminat ödeneceğinin tespit edilmesine karar verildi. Bilirsin Paris'te jüriler kazadan doğrudan ya da dolaylı olarak sorumlu olanlara karşı çok katıdır" diye bildirdi. "Mühendisler bir araya toplanıp başka kazalar yaşanmaması için her türden salakça şeyi teklif ettiklerinde" James, "birkaç nazırla temasa geçip eğer söz verdikleri şekilde hep birlikte demiryollarının lehinde hareket etmeyeceklerse yöneticilikten istifade edeceğini" söyledi. Benzer şekilde Rouen ile Le Havre arasındaki viyadük çöktüğünde James'i asıl düşündüren bu hadisenin hisse değerleri üzerindeki etkisi oldu.

Ailenin Fampoux kazasına yaklaşımının tümüyle merhametten uzak olduğunu söylemek de yanlış olur. "Raydan çıkma" haberi Paris'e ulaştığında Anthony "zavallı insanlar" yazdı. Devam ederek "çok üzülsem de artık ne kadar dövünsek de faydası yok" dedi. Bildirildiğine göre Wildbad'daki kaplıcaya

giderken aynı hattan geçen James bu haberi alınca "ziyadesiyle müteessir oldu." Fakat teessürünün asıl kaynağı Anthony'nin New Court'a gönderdiği bir sonraki haberde ortaya çıktı:

> Çok yazık, her şey ne güzel gidiyordu. Son dört gün günde 27 bin frank kazandı ve her gün artıyor. Hatta seyahat durmadı ve en az önceki kadar insan var. Sadece daha dikkatli olmak lazım. Kazanın nedenini henüz söyleyemiyorum, biraz sabırlı olman lazım. Bu arada ortam çok nahoş ve sürekli başım ağrıyor... Devamlı bu kazadan bahsediliyor ve bunun Paris'i nasıl etkilediğini tahmin edersin. Hisse fiyatı 712'ye düştü ve daha da düşerse şaşırmam... Pereire'nin gönderdiği bilgiye göre sadece 14 kişi ölmüş yani kaza söylendiği kadar kötü değil. Bir iki günde unutulur ama hisseleri düşürmek için uğraşmaya devam edecekler.

Salomon'un tepkisi de takdire şayandır: "Neyse ki bu felakette yüksek mertebeden biri ölmedi yoksa ortalık daha da karışırdı."

İşin aslı Rothschildler –Dairnvaell'in iddia ettiği gibi– usulsüzlük yapmamıştı. James sadece kazadan birkaç gün önce "her istasyonda trenden inip vagonları teftiş ettiğini ve ancak ondan sonra trenin devam etmesine izin verdiğini" söyleyerek itiraz edip bunun Alman basınında zikredildiğini görünce de memnun oldu. Kazanın nedeniyle alakalı soruşturma başlatılıp makinistlere "en ufak tehlike bile arz eden yerlerde olabildiğince yavaş gitmeleri" talimatı verildi. Yine de Anthony ve kardeşlerinin asıl derdinin Paris piyasasına müdahale ederek Nord hisseleri fiyatındaki düşmeyi sınırlandırmak ve hattı en kısa sürede tekrar hizmete açmak olduğuna şüphe yoktur. Anthony'nin temmuzda Lionel'e gönderdiği mektup felaketin akabindeki önceliklerinin ne olduğuna dair bize iyi bir fikir verir:

> Hisselerde spekülasyon aldı yürüdü. Baron o kadar çok para kazandı ki hisselerin düşmesi için ellerinden ne geliyorsa yaparlar. Her türlü yalanı, rivayeti, Tanrı bilir daha neleri yayıyorlar. Bu hat çok uzun bir hat, henüz çok yeni ve tüm yeni hatlarda olduğu gibi de her şeyin yerli yerine oturması için zaman gerekecek, Fransız kurbağalarından bir dakikada alay kurulmaz. Millet olarak her şeyi herkesten daha iyi yapacaklarını zannetmek gibi bir huyları var –umarım aklıselim galip gelir ve İngiltere'den işi bilenleri çağırırlar. Senden on iki tane birinci sınıf lokomotif almanı isteyecekler... Pek çok yerde rayları daha geniş yapıp rayları desteklemek için daha fazla –travers mi?– koymaya karar verdiler. Bu kaza büyük talihsizlik oldu –hisseler kesin 800 (frank) olurdu... Son birkaç gündür hasılat da çok düştü; bu durumu çok kafama takmıyorum çünkü her şey daha iyi örgütlenip seferler tekrar başladığında hasılat çabucak yükselir.

Hisse fiyatları 650'ye doğru ve hasılat da yüzde 40 düşünce Rothschildler haliyle bir günah keçisi aradı. 21 Temmuz'da Anthony rayları tutan yirmi otuz kadar traversle oynandığı mazeretiyle "kazanın hisse değerlerini düşürmek isteyen bir zümre tarafından kasıtlı olarak yapıldığını" iddia etti. Bunun temenniden ibaret olduğunu düşünmemek kolay değildir. Londra'daki kardeşlerine "Keşke öğrenebilsek" dedi, "fakat dünyanın bu bölümünde hisselerin düşmesini isteyenler öyle edepsiz şahıslar ki, neredeyse onların yaptığını düşüneceğim... Eğer gerçekten öyle olmuş olsaydı şirket açısından harika olurdu."

Bu komplo teorisini daha fazla zorlamalarına lüzum kalmadı. Haftalar geçtikçe Nord hattının trafiği (üçüncü sınıf yolculardan başlayarak) ve hasılatı normale dönmeye başladı. Ağustos sonuna gelindiğinde ilk yük treni seferi yapılıp, tren yolcusunun başucu kitabı olan Nord tarifesi ilk kez Bradshaw'da basıldı. Üç hafta sonra güveni yerine gelen Hannah, oğullarına "Kuzey hisselerinde ufak bir spekülasyon (100)" teklif etti –James brüt karı 3,2 milyon olarak hesapladığından makul bir teklifti. Mayer müthiş bir vurdumduymazlıkla "Avusturya hattında daha ilk günde korkunç bir kaza olduğu halde hisseler eski değerine döndüğüne göre Fransız Kuzey'de de aynısının olacağından eminim" dedi.

Bu küstahlıktan başka bir şey olmayıp Fampoux hadisesine verdikleri tepkinin yalın iktisadi mantığının ışığında iki seneye kalmadan Rothschildlerin tepesine kâbus gibi çökecek olan devrim fırtınasına müstahak olduklarını düşünmemek kolay değildir (on sekiz sene sonra Lionel'in oğlu Natty ile kız kardeşi Evelina'nın Paris'ten Calais'ye giderken bindikleri ekspres trenin yük treniyle çarpışması sonucu ölümden dönmeleri de öyleydi).[7] Viyana ve Paris'teki Rothschildlerin demiryollarına sadece yatırım yapmak için değil de onları inşa edip işletmek için ittifak yapmaları muasırları tarafından Faustvari biçimde yorumlandı: Eichendorff'un tabiriyle Şeytan'a gem vurmuşlardı. Yine de "Şeytan" –Dairnvaell'in suretine bürünerek– Faust'a sırtını dönmüştü. Demiryolları sayesinde Rothschildlerin kazandığı şöhret onları yaklaşmakta olan yeni sosyal devrimin malum hedefi haline getirecekti.

7 Doğal olarak annesi onların hayatta kalmasını "ilahi müdahaleye" bağladı. Fakat bir kaynağa göre Evelina ve doğmamış oğlu iki sene sonra başka bir tren kazasında öldü.

ON ALTI

1848

Dans toute l'Europe il n'y a qu'un cris:
a bas l'infâme famille des Rothschild
NEMESIS
Le peuple se vengera!
Le peuple ne veut pas l'argent qu'il a perdu ... mais le peuple veut le peau de les infâmes juifs.

–NEW COURT'A GÖNDERİLEN ANONİM MEKTUP, MART 1848

Tek amacımız itibarımızı muhafaza etmek olmalı. Bu nedenle her şubenin diğerini elinden geldiğince ve her ne şart altında olursa olsun desteklemesi gerekir çünkü birinin itibarsızlığı hepsini etkiler.

–ANSELM'DEN LONDRA'DAKİ KUZENLERİNE, NİSAN 1848

1844'te Benjamin Disraeli "devrimlerin nedeninin iktisadi olduğunu söylemek kadar büyük hata yoktur" yazdı. "Çoğunlukla felaketleri hızlandırdıkları doğru olsa da nadiren bir felakete sebep olurlar." Müteakip dört sene ne kadar yanlış düşündüğünü çok acı biçimde gösterecekti.

İktisadi bir krizle gelmek üzere olduğunu haber vermeyen 1830 ihtilali Rothschildleri gafil avlamıştı. 1848 ihtilali ise tam tersine öyle uzun bir iktisadi buhranın ardından geldi ki neredeyse insanlar fırtınanın gelmesini beklemekten sıkıldılar, belki de hiç gelmeyeceğini düşünmeye başladılar. Ne düşünmüş olurlarsa olsunlar on dokuzuncu asrın en büyük siyasi buhranına çok hazırlıksız yakalanmalarının nedeni belki de devrimin zamanlamasıydı. 1840'larda ekonominin kötüye gidişi 1847'de en düşük seviyesine ulaştı; 1848 ilkbaharında ise en kötüsü artık geride kalmıştı. Tarihçiler geçmişe bakmanın avantajıyla siyasi istikrarsızlığın işte tam bu noktada, yani halkın beklentilerinin artmaya başladığı zamanda olmasının en yüksek ihtimal olduğunu söylerler; fakat o tarihte bankacıların bunun farkında olması mümkün değildi.

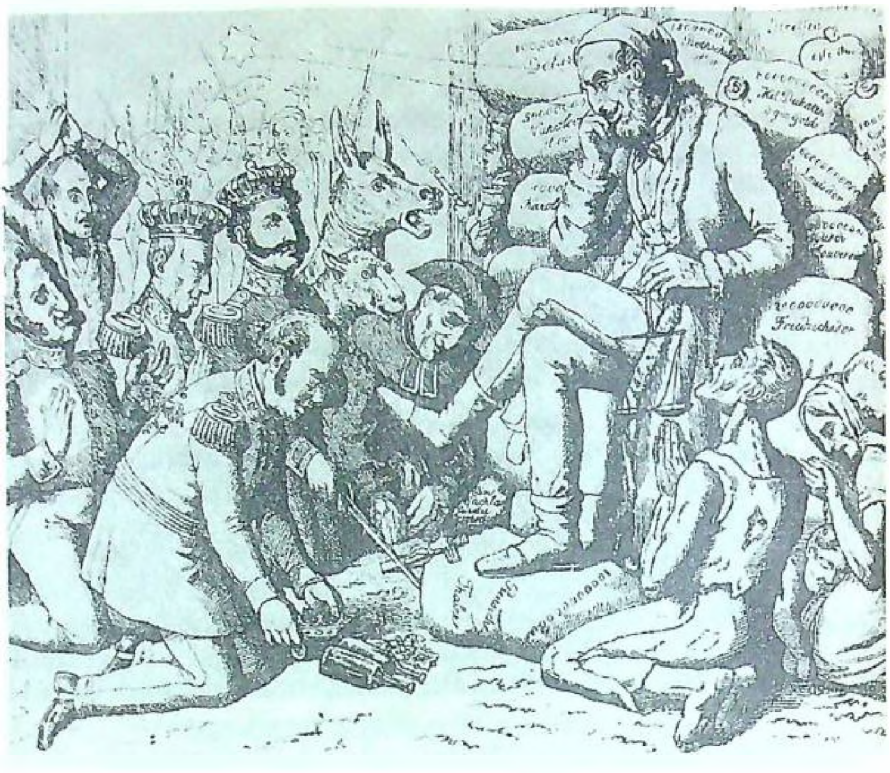
1830 ile 1848 arasındaki diğer bir fark da Rothschildlerin ihtilalci hareketin hedeflerinden biri olmasıydı. James 1830 senesinde X. Charles rejimi

16.i: Eduard Kretschmer (Andreas Achenbach izniyle), *Apotheose und Anbetung des Götzen unserer Zeit* (1848).

ile arasına mesafe koyduğundan Orléanistlerin safına geçmesi nispeten kolay olmuştu. On sekiz sene sonra ise o ve kardeşleri sadece Fransa'da değil tüm Avrupa'da müesses nizamlarla bir görülmeye başlanmıştı. Sadece Avusturya İmparatorluğu'nun değil Almanya ve İtalya'daki pek çok küçük devletin de bankacısı olduklarından –bilhassa devrimci hareket bünyesindeki milliyetçi unsurların gözünde– Metternich sisteminin sadece sermayedarı değil efendisi kabul edildiler. Eduard Kretschmer'in 1848 tarihli *Çağımızda İlahlaştırma ve Puta Tapma* isimli karikatüründe Rothschild paradan bir tahta oturmuş ve etrafı hükümdarlarla çevrilmiş halde gösterilir (bkz. görsel 16.i) ve dönemin revaçta tasvirlerinden biridir. Çok sayıda devletle olan mali ilişkileri Rothschildlerin siyasi milliyetçiliğin ilk ilkesi –yani siyasi, etnik ve dil yapısı mutabık olmalı– uyarınca Avrupa sınırlarının tekrar çizilmesini kabullenmelerini zorlaştırdı. Şair Karl Beck 1846 senesinde "Rothschild'in" mali gücünü "halkın" –özellikle de Alman halkının– lehine kullanmak yerine adi hükümdarların lehine kullanmasını lanetledi.

İhtilalin sadece hanedan değişimi değil de cumhuriyet istediği anlaşıldığından Rothschildlerin saf değiştirmeyi düşünmesi kolay değildi. Sadece cumhuriyet de değil: Zira 1848 devrimi, seleflerinden farklı olarak anayasal mevzular kadar sosyal mevzularla da alakalıydı. İlk kez eski talepler olan siyasi

16.ii: Anonim., *Anbetung der Könige* (1848).

liberalizm ve demokrasinin yanında –ve bazen çelişerek– iktisadi liberalizme karşı sosyalist (ve aşırı muhafazakâr) talepler de dile getirildi. İhtilalciler sadece hakların (konuşma, toplanma ve basın hürriyeti) ve anayasanın teminat altına aldığı kurumlarda temsil edilmeyi istemekle kalmıyorlardı; bazıları erken sanayi çağının artan gelir dağılımı eşitsizliğinden de rahatsızdı. Rothschildler pek çok açıdan bu adaletsizliğin simgesi haline geldi. Bunu Nord demiryolu kazası akabinde patlak veren Rothschild karşıtı hissiyattan daha güzel gösterecek bir şey yoktur: Tenkitçiler üçüncü sınıf yolcular ölürken "I. Rothschild'in" huzur içinde devlet destekli kârının hesabını yaptığını söylediler. 1848 tarihli diğer bir karikatür Rothschild'in önünde diz çöken krallar ve papalık mensuplarına ek olarak perişan halde aç bir aileyi de gösterir; arka planda da bir grup talebe hürriyet bayrağı altında yürümektedir (bkz. görsel 16.ii). Rus devrimci Alexander Herzen 1847'de burjuvaziyi tanımlamak istediğinde "Oy verecek kadar mal sahibi olanların üstünde ve Baron Rothschild'in altında olan bir sınıf" demişti. Herzen'e göre liberalizm sayesinde "aç insan Rothschild'le aynı haklara sahipti" ya da "tok... açın yoldaşı olmuştu."

1820'lerde ve 1830'larda olduğu gibi Rothschildleri kapitalist olduğu için tenkit edenler bunu bir şekilde onların Yahudiliğine bağlamayı da ihmal

etmediler. Karl Beck de "Rothschild... faizcilerin din kardeşi" "doymak bilmez kesesini sadece kendisi ve milleti için doldurur" demekten kendini alamadı. O dönemdeki devrimciler içinde en büyük etkiye sahip olan kişi,Şubat 1844'te "Yahudi Meselesine Dair" isimli makalesinde aynısını yaparken, Beck gibi önemsiz birinin böyle yapmasında şaşılacak bir şey yoktur (gerçi o tarihte Karl Marx ile Rothschild'e ateş püsküren diğer radikaller arasında kayda değer bir fark yoktu):

> Yahudiliğin seküler temeli nedir? Günlük ihtiyaçlar, şahsi menfaat. Yahudi'nin dünyevi dini nedir? Madrabazlık. Dünyevi tanrısı nedir? Para... Bu nedenle biz Yahudiliği zamanımızın antisosyal bir unsuru olarak kabul ediyoruz... Son tahlilde Yahudilerin kurtuluşu insanlığın Yahudilikten kurtuluşudur.

Marx, Hegelci kavramlarla anlatmak dururken isim vermeye kalkacak biri değildi. Fakat (görünüşte) incelemekte olduğu Bruno Bauer'in kitapçığından alıntı yaptığında aklında Rothschildlerin olduğu bellidir:

> Mesela Viyana'daki müsamaha gösterilen Yahudiler iktisadi güçleriyle tüm imparatorluğun kaderini tayin etmektedir. Ufacık Alman devletlerinde hiçbir hakkı olmayan Yahudiler Avrupa'nın kaderini tayin edecek hale gelmiştir. Bu münferit bir hadise değildir. Yahudiler kendilerini Yahudi usulünce özgür kıldı. Bunu sadece parası olduğu için değil para dünya gücü haline geldiği ve Yahudi ruhu Hristiyan milletlerin ruhu haline geldiği için yapabildi. Yahudiler o kadar çok hak elde ettiler ki Hristiyanlar Yahudi oldu.

Ancak cemiyet "Yahudiliğin empirik esasını ortadan kaldırabildiğinde madrabazlık ve onun ön şartı Yahudilik imkânsız hale gelecekti." Nitekim Marx (nihayetinde o da Karl Beck gibi Yahudi doğmuştu) ileride sosyalist iddianın ırki önyargılarla desteklenmeye ihtiyacı olmadığını idrak edecek ve bu tür iddiaları geliştirip saflaştırmaksa Richard Wagner gibi diğer 1848 devrimcilerine kalacaktı. Her hâlükârda Rothschildler radikallerin servetin tekrar dağıtılması ve ona sahip olan kapitalist/Yahudilere düzenleme getirilmesi çağrılarına karşı son derece savunmasızdı. Bu açıdan 1848 ihtilali onlar açısından 1830'dakine kıyasla çok daha tehlikeliydi.

1848 ihtilalinde siyasi açıdan Marx'a yakın olan Heine sonunda erken sosyalist hedeflerle dalga geçti. Son yazısında şunları yazdı:

> Rothschild düşmanlarının ana ordusu bir şeye sahip olmayanlardan oluşuyor: "Biz de ne yoksa Rothschildlerde var." Servetlerini kaybetmiş olanlar da bu orduya katıldı; kayıplarını kendi aptallıklarından bilmek yerine

sahip olduklarını ellerinde tutmayı başarabilenleri suçlamayı tercih ettiler. Parası biten derhal Rothschild düşmanı olur.

Ve James'e sosyalist tehdide karşı muhtemel bir cevap hakkı sağlamak için geleneksel bir Yahudi hikâyesini uyarladı: "Komünistler, Rothschild'in 300 milyon franklık servetini paylaşmak ister. Rothschild ona 9 sous'a denk gelen payını gönderir: Artık tepemden çekilin!" Fakat müsadere tehdidini savuşturmak böyle kolay değildi. Günümüze ulaşan 1838 tarihli mektubunda Wilhelm Marr adında genç bir radikal Heine'nin dalga geçtiği aynı şeyleri söylemektedir. Babasına "Rothschild'in servetini 3 milyon 333 bin 333,3 (metinden aynen) fakir dokumacı arasında pay etmenin vakti geldi. Onlara bütün sene yeter" dedi. Marr'ın ileride kuracağı Yahudi Karşıtı Birliği'n kökleri 1840'lara kadar uzanır.

Gördüğümüz üzere Rothschildleri savunmaya çalışanlar da oldu. Paris'teki *Globe*'un mahir bir yazarı 1846'da "On dokuzuncu asırda emek ve eşitliğin zaferini günümüzde M. le Baron de Rothschild'den daha iyi temsil eden var mıdır?" diye sordu:

> Gerçekte kimdir? Baron olarak mı doğdu? Hayır, vatandaş bile değildi; bir parya olarak doğdu. Doğduğu tarihte Yahudilerin ne şahsi ne de siyasi hürriyeti vardı. Yahudilik uşaklıktan bile beterdi; insan yerine konulmazlardı; çocukların sokakta kovaladığı, taşa tutup hakaret ettiği köpekler gibiydiler. Eşitliğin mukaddes ilkeleri sayesinde Yahudiler insan ve vatandaş oldu; akabinde de zekâları ve faaliyetlerinin izin verdiği ölçüde sosyal hiyerarşide yükseldiler. Eşitlik ilkelerinin galip geldiğini bundan daha güzel ve tartışılmaz biçimde gösterecek başka bir delil var mıdır? Yine de bu hakikate gözlerini ve zihinlerini kapayanlar demokratlar oldu! Elbette ki sözde demokratlar. Samimi demokratlar sosyal merdivenin en alt basamağından başlayarak eşitliğin erdemi sayesinde en üst basamağa çıkan Yahudi'yi elbette ki alkışlayacaktır. Bu Yahudi milyoner mi doğdu? Hayır, fakir doğup dehası, sabrı ve sebatı sayesinde hakaret etmek yerine hayranlık duymanız icap eden Rothschild Bankası denen Avrupa abidesini kurdu. Figaro'nun M. de Rothschild'e kıyasla imtiyazlı sınıf mensubu olduğunu bilmeden Figaro'dan gelişigüzel alıntı yapıyorsunuz, çünkü Figaro'nun önünde uzanan işçi sınıfının devasa ve açık muhabere meydanını görmesi için sadece doğması kâfiydi. M. de Rothschild ise doğduğunda bu muharebe meydanı kendisine kapalı olup yine de, hürriyetin yardımıyla, sizden daha yukarı çıkmaya muvaffak oldu. M. de Rothschild'e hakaret etmek eşitliğe karşı hürmetsizliktir.

Yine de 1840'larda Rothschildlerin Judengasse'den geldiği nadiren hatırlandı. Sadece, Yahudilerin parlamentoda temsilinin ihtilal müddetince çok önemli

bir rol oynadığı İngiltere'de bunun önemi varmış gibi görünüyordu. Kıta devrimcileri Rothschildleri Judengasse'de değil de Suresnes ve Grüneburg'daki lüks şatolarda tahayyülü tercih etti. Mesela Joseph Eichendorff'un alegorik komedisi *Kurtuluş ve Onun Kurtarıcıları*'nda Amschel yine kendi kendini yetiştirmiş "kozmopolitan" (bir uşak hatayla *Großhofpolyp* diye duymuştu), baron unvanıyla birlikte bir şato, bir de bahçe alan Pinkus karakteriyle tiye alındı. Pinkus'un tabiata tahammülü yoktur ve (bir lokomotifin de bulunduğu) bahçesinde katı yeknesaklığı tercih eder; oysaki Libertas ağaç dikip kuş ve hayvanları serbest bırakmak ister. Libertas bunu yapmak istediğinde Pinkus "silahlı kuvvetlerine" onu tutuklatır; fakat ilkel ormanın ruhları Libertas'ın imdadına koşup Pinkus'un zorlama düzenli bahçesini karıştırır.

Rothschildler onlara yönelik düşmanlığın boyutlarının farkındaydılar. Nitekim cömert –ve dikkat çekici– hayırlarla bunu dengelemek yönünde adımlar attılar. Salomon kurak geçen 1835 yazında Tuna'dan Viyana banliyösüne bir su kemeri inşa edilmesi için 25 bin gulden teklif etti. Üç sene sonra Pesth ile Ofen'de sel olduğunda kurbanlarına mali yardımda bulundu. Brünn'de bilimsel araştırma yapacak bir kuruma 40 bin gulden bağışladı. 1842'de Hamburg bir yangınla harap olduğunda, James'le birlikte kurbanlara yardım için kurulan fona hatırı sayılır bir bağışta bulundu. 1830'lardan önce Rothschild kardeşlerin hayırları çoğunlukla Frankfurt, Londra ve Paris'teki Yahudi cemaatiyle sınırlıydı. Artık Salomon, Habsburg seçkinlerinin makbul gördüğü şeylere para yatırıyordu. Baron Kübeck ekâbirin nasıl tepki verdiğini günlüğüne kaydetti; 1838'de Kont Kolowrat için verilen bir akşam yemeğinde Salomon samimiyetle şunları söyledi:

> "Misafirimin buradaki varlığından o derece bahtiyarım ki, sanki bana bin gulden verilmiş ya da o parayı bir fakire vermişim gibi hissediyorum." Kont Kolowrat "Pekâlâ, o zaman o bin guldeni bana ver ki ben de ihtiyacı olan bir fakire vereyim" dedi. Rothschild bunu yapacağına söz verip yemekten sonra Kont Kolowrat'a bin gulden takdim etti.

Salomon'un her fırsatta böyle davranması nedeniyle 1850'lerde yazılan duygusal bir kısa roman onu bir tür, babasının fakir ama yetenekli çırağıyla evlenmek isteyen marangoz kızına yardım eden Viyanalı Noel Baba gibi gösterdi. Bu yavan eserin zirve noktasında Salomon'un Renngasse meskeninin salonundaki *Schnorrer* güruhu tasvir edilir: Tanrının kayınbiraderi olduğunu iddia eden adam (apar topar gönderilir); Salomon'un çocuğunun vaftiz babası olmasını isteyen adam (50 gulden alır); beş yaşındaki kızı ezbere yetmiş iki şiir okuyan kadın (mükâfatı kayıtlı değildir). Onların tümünün Rothschild'in evine gelmesinin nedeni sadece serveti değil, herkesin malumu olan erdem ve cömertliğidir. Bir noktada babacan ihtiyar Rothschild genç

Frankfurtlu bir bankacıya zenginlerin cömert de olması gerektiğinden dem vuran bir nasihat verir.

Salomon diğerleri tarafından böyle görülmek istiyor olabilir. Fakat onunla tanışan herkes onun böyle olduğunu düşünmüyordu. Moritz Goldschmidt'in oğlu Hermann –1840'larda çocuktu– onu tez canlı, sabırsız ve despot olarak hatırlıyordu: "Zalim bir egoist, eğitimi ve irfanı olmayıp çevresindekilerden nefret eden ve sırf zengin olduğu için onlara merhametsizce muamele eden biri." Aşırı yiyip içiyordu. Berberden Rus sefirine kadar herkese karşı kaba olup kendini yalakalarla kuşatmıştı. "Genç kızlara düşkün"dü ve onlarla olan "maceraları" polis tarafından örtbas edilirdi. Hepsinden öte, Salomon müsrifti. Huy icabı altın düğmeli mavi takım, nankin ya da beyaz çorap giyer, yeni bir takım ya da şapka gerektiğindeyse tek seferde on iki tane birden alırdı. Viyana'da uşağıyla birlikte lüks bir arabayla dolaşırdı. 1847'de –iktisadi buhranın dibe vurduğu zamanda– Renngasse'de yeni bir ev ve ofis yaptırmak için muazzam para harcadı. Elbette Goldschmidt bunu yazdığında öfkeyle geçmişe bakıyordu; fakat Salomon'a olan husumeti siyasi açıdan daha radikal olan muasırlarının hissettiklerinden çok da farklı değildi.

Frankfurt Rothschildleri de hayırseverlikle halkın düşmanlığını dengelemeye çalıştı. Mayıs 1847'de Amschel şehirde yiyecek kıtlığı olduğu bir zamanda şehrin fakirlerine ekmek karneleri dağıttı. Frankfurt Senatosu'ndan "oy birliğiyle teşekkür" alsa da, bu, halkın gözündeki seviyesini pek yükseltmedi. Yeğeni Anselm Alman pazarı için İngiliz tahılı satın almayı teklif eden amcasını "Almanya'da mısır mevzuunda çok dikkatli olmamız gerekir; her yerde mısır satıcılarına karşı ayaklanma var ve eğer halk mısır ticaretiyle dolaylı olarak bile alakamız olduğunu duyarsa, bize karşı bir hareket olabilir" diyerek ikaz etti.

O dönemde belki de en güzel hayırseverlik eylemi İrlanda'daki patates mantarı neticesinde yaşanan kıtlığa İngiltere Rothschildlerinin verdiği tepkiydi –1840'ların en büyük felaketi olup 775 bin civarında insanın ölmesine neden olurken, iki milyonunu da göçe zorladı. İrlanda, Rothschildlerin pek alakadar olduğu bir yer değildi; yine de 1821 gibi erken bir tarihte orada bir kıtlığın kapıda olduğunu duyan Nathan; Lord Liverpool'a "spekülatörler piyasaya gelmeden evvel Amerika ve Doğu Hint pirincini satın alın. Çünkü şu anda fiyatı düşük ve arz boldur. Patates hasadı kötü geçerse kış boyunca ülkenin fakirlerini tok tutar" dedi. Peel yirmi beş sene sonra Mısır Kanunu'nu feshetmek için İrlanda kıtlığını kullandığında (böylece Britanya adalarına tahıl ihracı serbest olacak ama kendi hükümetini de batıracaktı) Rothschildler kararsız kaldı. Alphonse, Peel'in serbest ticarete dönüşünü "pek de heyecanlanmadan tam bir devrim" olarak görürken, babası, Peel'in düşüşünden "çok müteessir" oldu; muhtemelen Palmerston'ın makamına dönmesinin diplomatik yankıları yüzünden.

Lionel sonuna kadar serbest ticaretten yanaydı; fakat İrlanda'daki kıtlığı sadece serbest ticaretle bitirmenin mümkün olmadığının da farkındaydı çünkü tüm Avrupa'da tahıl kıtlığı yaşanıyordu. Yarım yamalak resmî yardım faaliyetleri dışında bir şey olmadığını görünce dizginleri ele alarak New Court'ta "İrlanda ve İskoçya'nın Uzak Bölgelerindeki İhtiyaç Sahiplerine Britanya Yardım Cemiyeti"ni kurup bu cemiyet vasıtasıyla 470 bin pound civarında para topladı, hatta İrlanda düşmanı ve korumacı Disraeli'den bile para kopartmayı başardı! Rothschildlerin de 1000 pound bağışladığı bu fona en büyük bağışları 2000 pound ile mraliçe ve Devonshire Dükü yaptı. Bu örnekte muasırları Rothschild'in gayretlerinden ziyadesiyle etkilendi. Liberal İrlanda sekreteri W. E. Forster bir arkadaşına "Rothschild, Kinnaird ve bir düzine kadar şehir milyoneri prensin her gün bir araya gelip gayretle çalıştığını görmenin kalbine iyi geldiğini ve bunun sadece para vermekten daha büyük bir fedakârlık olduğunu" söyledi. Lionel "erzakın alınıp İrlanda'ya sevk edilmesi ve ülkenin sahilinde ve iç kesimlerinde ambarlar kurulmasıyla" bizzat ilgilendi. Bu gayretlerin amacı kısmen 1847 seçiminde (bu seçimde Lionel liberal adaydı) Katolik oylarını kazanmak olabilirse de, annesinin mevzua dair mektupları ailenin İrlanda felaketiyle samimiyetle ilgilendiğini gösterir.

Paris şubesinin üstlendiği rolün farklılığıysa hayret vericidir. Elbette ki Fransa'daki yiyecek krizi İrlanda'daki kadar kahredici değildi: Nat 1847'de "Eyaletlerdeki fakirlerin sefaletinden bahsediyorlar fakat bence İrlanda'daki durumun yanından bile geçemez, mukayese bile edilemez" dedi. Yine de 1846 buğday hasadı istisnai derecede kötü geçti: önceki on yılın ortalamasından yüzde 15 daha düşük olup 1831'den beri en kötü hasattı. Tüm Avrupa'daki hasadın kötü geçeceğini tahmin eden James 1846 Ocak ayından itibaren tahıl satın almaya başladı. Bir sene sonra hükümeti Rus tahılı satın almaya teşvik edip 1847 ilkbaharında da "Paris halkının tüketimi için yurt dışından, riski üstlenerek, beş milyon frank değerinde mısır ve un almayı ve zarar halinde zararı kabullenip kâr edilirse de fakirlere ekmek karnesi olarak dağıtmayı" teklif etti. Hayırseverliğin yanı sıra James yiyecek kıtlığının içtimai ve siyasi neticelerinden korkuyordu. Kasım 1846'da yeğenlerine "Tahıl durumu hiç iyi değil ve bu da beni çok korkutuyor" dedi. Bu nedenle kötü durumu toparlamayı istediğine şüphe yoktur. Salomon ucuz ekmek ve tuz tedarik ederek "halkın ismimizi duymasını sağlayalım" diye açıkça söyledi.

Yine de, James tahıl satın alımında sadece kâr etmemeyi göze almıştı; yoksa doğrudan zarar etmek gibi bir niyeti yoktu. Mesela 1847 başında fiyatların hâlâ yüksek olacağını tahmin ediyordu; o sene biraz daha iyi giden hasat bu beklentiyi allak bullak edince, o ve Nat kızgınlıklarını gizlemediler. Nat "Mısır işi kadar salakça yürütülen bir iş görmedim" diye homurdandı: "Dünya üzerindeki bütün mısırı satın al, sonra hasat yolunda gitsin. Çok para kaybedeceğiz,

gelecekte daha dikkatli olmamız lazım." Paris'teki sıradan tüketicilerin James'e minnettar olmamasının bir nedeni de bu olabilir. Nat "Amcamın hayırseverliğinin çok az paraya mal olması hoşuma gidiyor. Eğer insanlar farklı bir amaç sezmezse her şey güzel, ama Paris'te hiç kimse karşılıksız bir şey yapılacağına inanmadığından, bunu çok yüksek fiyata satın aldığımız şeyi elimizden çıkarmak için yaptığımızı söylerlerse şaşırmam" diyerek tahminde bulunmuştu. Mayıs 1847'de Saint-Antoine banliyösünde baş gösteren şiddet hareketlerinin bir hedefi de tahıl tacirleriydi; James'in gerektiğinden hevesli olduğuna hükmedilmişti. Hatta Rothschild ekmeğinin içinde kumlu cam ve arsenik olduğu söylendi. Heine'nin hayalindeki Rothschild kâbusunun kaynağı belki de burasıydı: "Fakirlere 100 bin frank verdiğini hayal edip sonucunda hasra olur."

Tarım krizinin Rothschildleri asıl telaşlandıran kısmı Avrupa bankacılık sistemi üzerindeki tesiriydi. Rusya ve Amerika gibi uzak pazarlardan tahıl ithal etmek zorunda kalan tüm ülkelerin altın ve gümüşünün tükenmesi para sistemlerini doğrudan etkiledi. Bunun en dramatik örneği İngiltere'ydi. Serbest ticarete geçişle birlikte Britanya'nın mısır ithalatı 1843'te 251 bin tondan 1847'de 1 milyon 749 bin tona yükseldi. Dolayısıyla Peel'in siyasetinin başarısı ekmeğin fiyatını düşürmek değil de Mısır Kanunu yürürlükte kalsa fiyatlarda yaşanacak büyük bir artışı bertaraf etmek olmuştu. Fakat bu siyasetin Peel'in diğer yasama başarıları üzerinde beklenen bir yan etkisi oldu ve 1844 tarihli Banka İmtiyazı Kanunu'nun askıya alınmasına yol açtı. Bunun nedeni kanunun İngiltere Merkez Bankası'nın altın rezervi ile Britanya para arzı arasındaki bağlantıyı pekiştirmesiydi. Ülkeye mısır gelip dışarı altın gitmeye başlayınca, rezervler 1844'te 15,8 milyonken, dört sene sonra 9,8 milyona indi. Banka kademeli olarak faizi yüzde 2,5'ten (Mart 1845) yüzde 10 azami değerine (Ekim 1847) çıkarmak zorunda kalınca, parasal sıkılaşma yaşanıp sonunda da kanun askıya alındı. Diğer Avrupa devletleri yurt dışına bu kadar çok para çıkmasına izin vermedi; fakat bu tarihte Britanya'nın kıta Avrupa'sı üzerindeki iktisadi hâkimiyeti yüzünden daralma her yerde hissedildi. Bundan sadece, kısmen o dönemdeki çok farklı Rus tecrübesi sayesinde, buğday ithalatçıları etkilenmedi.

İlk darbe yiyen Frankfurt oldu. Nisan 1846 gibi erken bir tarihte Anselm şöyle bildirdi: "Frankfurt'taki iş hacmi günden güne düşüyor ve gökten altın yağmadığı müddetçe burasının nasıl toparlanacağını bilmiyorum." Temmuz'da oraya giden James de benzer şeyler söyledi. Sonunda kaçınılmaz kayıplar yaşandığı gibi, bu seferkiler rahatsız edici derecede kendilerine yakındı. 1847'de Haber Bankası batarken az kalsın Beyfus kardeşlerin bankasını da beraberinde götürüyordu. Mayer Amschel'in kızlarından ikisi (Babette ile Julie) Beyfuslarla evli olduğundan onları kurtarmaları icap etti –1,5 milyon guldene–, fakat bu hiç isteksiz, metazori yapıldı. Londra ve Paris'teki genç nesil "ihtiyar Deli Beyfus'la" çok az vakit geçirmişti. Nat "Onların dolandırıcılıklarının bedelini biz ödemek

zorunda kalıyorsak, para kasamızdan ne kadar kazanacaklarını bir Tanrı bilir..." diye şikâyet etti. "Tek üzüntüm kıymetli akrabalarımızın onların yardımına koşmamız gerektiğini düşünmesidir." Nitekim Amschel, Salomon ve Carl'ın sızlanmalarına rağmen "böyle yakın hısımların" kurtarılması gerektiğinde ısrar edenin James olduğu anlaşılmaktadır; o tarihte ailevi meselelerdeki nihai önderliğine dair güzel bir örnek. Yine de Haberlerin batışı –Beyfuslar onlarla da hısımdı– Beyfusların kurtuluşundan daha çok dikkat çekti. Bir kez daha gazete makaleleri "Alman sanayinin batışını bize bağladı." Anselm "Saldırılar o kadar şiddetli ki, iftiralara hepimizin imzaladığı ve tüm büyük Alman gazetelerinde çıkan bir beyanatla cevap vermeye mecbur kaldık" dedi. Baden meclisindeki bir liberal mebus, Anselm'in bildirdiğine göre, Rothschildleri "maddi gücün temsil ettiği tüm kötülükleri bünyesinde barındırıp tüm kralların ve halkların üzerinde olan" bir zümre gibi tarif ederek "ahaliyi ailemize karşı mukaddes bir savaş açması için aşikâr biçimde tahrik etti." Hatta Lionel'in Palmerston'dan aldığı "Avam Kamarası'nda bir sandalye" sözü karşılığında Güney Almanya sanayiini batırmayı taahhüt ettiği bile iddia edildi.

Bankacılık krizi domino etkisine sahipti: Haber'in sıkıntıları büyük Viyana bankalarından biri olan Arnstein & Eskeles'in yaşadığı sıkıntıların katlanmasına neden oldu. 1847 başından beri Viyana piyasasının gidişatı iyi olmadığından Metternich, Salomon'dan acilen Paris'e dönüp "piyasadaki krizi bertaraf edecek bir plan üretmesini" istedi. Eylül sonuna gelindiğinde "emsalsiz bir felaketin önüne geçmiş" gibi görünüyordu. Fakat Haber'in batışı, onun bir milyon gulden borçlu olduğu Eskeles açısından da yıkıcı oldu. Salomon senelerdir Avusturya devlet tahvillerinin çıkarılmasında birlikte çalıştığı Eskeles ile yakın ilişki içerisindeydi. Ayrıca kendi menfaati için de müdahale etmesi gerektiğini düşünüyordu. Her halükârda 23 Aralık'ta Frankfurt şubesine şu bilgiyi gönderdi:

> Eskeles birkaç gün önce yanıma gelip tüm samimiyetiyle hâlihazırda hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını fakat eğer olursa ipotekleri teminat olarak gösterebileceğini söyledi. Portföyümdeki Eskeles'e ait 1 milyon 520 bin guldenlik senedin 1 milyon 185 bin guldeni Haber'in, geri kalanı ise cirolu.

Hakikatte o ve Sina, Salomon'un altı sene önce Geymüller'i kurtarması gibi, Eskeles'i kurtarmaya karar vermişti. Fakat bu sefer Salomon kardeşleriyle istişare etmeden harekete geçti (belki de Geymüller'i kurtarmayı reddettiklerini hatırlamıştı). Tabiatıyla hemen onları herhangi bir risk olmadığı ve Sina'nın "aşırı temkinli" olduğu yönünde temin etti. Anselm'e "sakin" olmasını söyledi: "Tanrının inayetiyle Rothschild olarak kalacağız." Kardeşleri –ve oğlu– büyük bir hata yapıldığından şüphelendiyse bile Salomon'un dünyadan haberi yoktu. Hatasının büyüklüğü bir ay sonra ortaya çıkacaktı.

Paris'teki Fransa Merkez Bankası Ekim 1846'dan itibaren "para arzı kriziyle" (James) karşı karşıya kaldı. Geçmiş hadiselerde (1825 ve 1836-39) İngiltere Merkez Bankası'nın yardımına Fransa'nınki koşmuştu; şimdi de İngiltere Merkez Bankası muhatabına 25 milyon frank değerinde gümüş satarak borcunu ödedi. 1830'larda olduğu gibi Rothschildlerin bu işlemlerde yer alma teşebbüsleri sonuç vermedi; James, aralık ayında Londra'ya gitse de bu işlem nihayetinde Hottinguer'ye teslim edildi ve James'in müteakip ilave beş milyon frank teklifi de Fransa Merkez Bankası başkanı d'Argout tarafından reddedildi. Nathan'ın ölümünden beri New Court ile Threadneedle Street'in arası düzelmemişti.

Lionel'in St. Petersburg –Rus tahıl ihracı sayesinde külçe zenginiydi– ile Fransa Merkez Bankası arasında aracı olma teşebbüsünden de bir şey çıkmadı. Benjamin Davidson, anlaşıldığına göre yeni bir temsilcilik kurma gayesiyle, içi altın dolu birkaç araba ile Riga üzerinden Rus başkentinin yolunu tuttu. Fakat bu girişim de başarısız oldu. Davidson karla kaplı Rus yollarındaki meşakkatli bir seyahatin ardından, ecnebi bir Yahudi olarak iş yapmasının mümkün olmadığını öğrendi. Rus hükümeti Fransa Merkez Bankası'nı kurtarmak için menkul rezervinden 50 milyon franklık rente almaya karar verdiğindeyse Rothschildler ancak bakmakla yetindi. Nitekim 1846-48 krizi sayesinde Fransa Merkez Bankası, Fransız para sistemi üzerindeki hâkimiyetini artırmak için harika bir fırsat elde etmişti: Laffitte'in iddialı Caisse Générale'i ya da Merkez Bankası Başkanı olduğu zamanlarda Laffitte'in teşvik etmiş olduğu farklı yerel bankaların batışı fazla bir önem arz etmedi. Nat o tarihte Rothschildlerin Fransa Merkez Bankası'na karşı hislerini gayet güzel özetledi: "Bize ellerinden geldiği kadar kötü muamele eden beş para etmez pislikler olsalar da, onlarla dalaşmaktan bize hayır gelmez."

Londra'da da durum çok farklı değildi. Nisan 1847'de James'in dediği gibi Merkez Bankası hiç durmadan yukarı doğru çıkıyordu: "Sizin banka durumun hâkimi ve belirleyicisi. Tüm cihana isteğini kabul ettirebilecek bir konumda olduğundan, herkes altınını ona göndermek zorunda kalacak." Yine de maliye nazırı Sör Charles Wood, bankanın hukuki altın rezervi ihtiyacı sınırını aşmadan bu krizin üstesinden gelebileceğinden emin değildi. O ve başvekil, Lionel'e bu mevzuya dair fikrini sorduklarında pek de etkilenmediler. Wood sırdaşı Samuel Jones Lloyd'a "Bu sabah Lord John'un (Russell) yerinde Lionel Rothschild ve (Joshua) Bates (Baring) ile görüştüm. Şehirdeki her tacirin haberdar olması icap eden vaziyetten bu derece bihaber olmalarını hayretle müşahede ettim. Söyleyecek hiçbir şeyleri olmadığı gibi her şeyin çok hızlı cereyan ettiğini de itiraf ettiler." Eğer Nat'in fikirleri Lionel'in söylediklerini yansıtıyorsa, Wood, Rothschild'in konumunu siyaseten safça bulmuş olabilir. Ona göre bankanın siyaseti "gayri liberaldi": "Siyasetlerini anlamadığımı itiraf etmem gerekir. Ticareti durdurmak için ellerinden geleni yapıyorlar

ve ülke, altınları yüzünden büyük bedel ödeyecek." Wood da bunu biliyordu; onun bilmek istediği Vansittart gibi adı çıkmadan 1844 kurallarını nasıl askıya alabileceğiydi. Hem tavsiye almak hem de durumu kurtarmak için Banka İmtiyazı Kanunu'nun mimarı olan Peel'e müracaat ettiğinde Peel, Lionel hakkında "Para birimi meselesinden pek anlamaz, onun kafası banka kanununun üzerine kurulduğu ilkelere göre ve bankanın lehine çalışır" dedi. Ona "bu meselede akıl danışması gereken kişilerin Rothschild, Masterman, Glyn ve Londra'nın ileri gelenleri değil de Jones Lloyd, W. Cotton, Norman ve Merkez Bankası Başkanı" olduğunu söyleyen de Peel'di. Lionel'in tecrübesini bu şekilde tarafsızca küçümsemesi, Nathan ölümünden sonra Rothschildlerin para politikası üzerindeki etkilerinin azalmaya devam ettiğine delalet eder.

Deflasyoncu para politikalarının Avrupa sanayi üzerinde doğrudan tesiri olmuştu. Rothschildler açısından en büyük sorunsa bunun Fransa demiryolu şirketleri üzerindeki tesiriydi. Demiryolu yatırımları ya da inşaatlarının, kriz öncesi siyasi ve ticari kararlarla önceden belirlenmiş olduklarından, durması gibi bir sorun yaşanmadı. Asıl sorun, istendiğinde bunları durdurmanın çok zor olmasıydı.[1] O yüzden tüm yükü demiryolu şirketlerinin bankacıları ve yatırımcıları yüklenmeye mecbur kaldı: Zamanla kaçınılmaz biçimde artan masraflar yüzünden bankalardan kredi istenirken, yatırımcılar da demiryolu hisselerinin düşüşünü çaresizce izledi. İşin aslı James, İngiliz yeğenlerinin korktuğu gibi aşırı iyimser hareket etmişti. Krizin arifesinde oğluyla birlikte akrabalarını, iktisadi faydalarına ilave olarak, demiryollarının insanları siyaseten "muhafazakâr ve hükümet yanlısı da yaptığı" yönünde temin etmişti. Ocak 1846'da Alphonse, Mayer Carl'a "Fransa'da ortalık çok sakin" dedi, "Halkın büyük bölümü iktidarı destekliyor. Sanayileşme ve demiryolları herkesin zihnini meşgul edip onları siyaseti düşünmekten alıkoydu. Lütfen Tanrım, gelecek seneler huzur ve barış içerisinde geçsin." Fakat birkaç ay içinde ayrı telden çalmaya başladılar. James ağustosta Anselm'e "Dünyanın dört bir yanında demiryolları için o kadar çok para harcanıyor ki, bu paranın kısa sürede iş adamlarına geri döneceğini hiç zannetmiyor ve bunu düşündükçe titriyorum" dedi. Ekime gelindiğinde Nord imtiyazı için devlete yapılacak ödemelerin tarihini değiştirip hisse fiyatlarını yükseltmek için de müdahale etti.

Nat haklı çıkmanın keyfini sürerken, James'in krize tepkisi Rothschild dikkatini Nord'a yöneltip fazla menfaati olmayan diğer hatlardan uzak durmak oldu. Yeğenlerine "Eğer demiryollarının bizden ne zaman para çekeceğini tayin edemiyorsak o zaman onu tekrar geri alabilecek halde olalım çünkü durum potansiyel olarak çok tehlikeli" dedi. Bekleneceği üzere "Talabot denen

1 İnşa edilen hattın uzunluğu ile yatırıma dair rakamlar 1851'e, mali buhrandan dört sene sonrasına kadar bir canlanma olmadığını göstermektedir: Zıt bir benzetme kullanmak gerekirse "kaçan tren" etkisi mevcuttu.

dönek herif" Avignon-Marsilya hattı için ilave para istediğinde şiddetle reddedildi. Diğer şirketlerdeki hisseler de satıldı. James, Nord'a da kendi parasından daha fazla vermedi: Şirket inşaat için para istediğinde James doğruca hissedarlara müracaat etti. 1847'deki pek çok hoşnutsuz gibi Rothschildler de sorunları yüzünden devleti suçladılar. Anthony "Hükümetin iş yapış yöntemini mutlaka değiştirmesi gerekir" diye şikâyet etti: "Demiryolu şirketlerine muamele tarzlarıyla kredilerini tümüyle mahvettiler. Para kaybeden herkes bunun suçunu devlete yüklüyor ve haksız da değil." Bu şikâyetleri binle çarptığınızda ihtilali elde edersiniz.

İşin ilginci, Rothschildler bir yandan Avrupa devletlerinin iktisadi politikalarından gittikçe daha fazla şikâyet ederken, diğer yandan da, belki de refleks icabı öncelikli kredi kaynağı olarak görev yapmaya devam ettiler. 1847 krizini ertesi seneki siyasi krize bağlayan aktarım mekanizması parasaldır. Tüm Avrupa'da artan masraflarla (öncelikle demiryolları, ardından sosyal müsekkinler ve son olarak da karşı devrim tedbirleri) azalan gelirlerin (kazancın ve tüketimin azalması) birleşimi bütçe açığına neden oldu. Mesela 1842 ila 1847 arasında Avusturya'nın bütçesi yüzde 30 arttı. Salomon devlete borç vermeye o derece alışmıştı ki, Şubat 1847'de kendisinden 80 milyon guldenlik yeni bir kredi istediğinde "bu mükemmel iş için tanrıya şükretti." Ama öyle olmadığını görecekti. Sina ve dermansız Eskeles ile birlikte 80 milyon gulden (itibari) değerinde yüzde 2,5 ve beşlik tahvilleri alırken, karşılığında hükümete taksitleri beş yıla yayılacak 84 milyon nakit ödemeyi taahhüt ettiler. Eğer bu beş sene barış ve huzur içinde geçecek olsaydı, gerçekten de iyi bir iş olurdu.

Görünüşte bu kredi yeni demiryolları için gerekiyordu: Salomon nakit yönünden zengin çara bu tahvillerden "hatırı sayılır" miktarda satmak istediğinde Gasser'e öyle söylemişti. Fakat Kasım 1847'ye gelindiğinde Avusturya, ayaklanmanın an meselesi olduğu Lombardiya ve Venedik'e askerî müdahale için hazırlığa başlamıştı. Salomon bunu Metternich sayesinde biliyor olsa da, telaşlanmak yerine daha fazla mali yardım teklif etmeye kalktı. Akıl almaz biçimde yüzde dörtlük tahvil karşılığında 3,7 milyon guldenlik ilave bir kredi daha vermeyi kabul edip zaten gerilmiş olan piyasayı daha fazla germemek için satmayacağını da taahhüt etti. Kübeck'e yüzde 4,6'lık faiz karşılığında "onun kasasında duracaklarına" dair söz verdi. O tarihte Londra'da kısa vade oranları 5,85 ve yüzde 5 metallique fiyatı üç sene öncekinden yüzde on daha düşük olduğundan, bu fevkalade (belki de intihardan farksız) bir karardı. Salomon'un teklifi tartışılırken dahi Kübeck, İtalya'ya müdahalenin "ekonomiyi tümüyle mahvedeceği" yönünde ikazlarını dile getirdi. Metternich'e "Cehennem çukurunun kıyısında duruyoruz" dedi, "Yabancı devrimci unsurlarla mücadele etmek için gereken tedbirleri alabilmek uğruna hazineden taleplerin artması, eyalet meclislerinin tavırları ve komşularımızdaki

gazetelerin haberlerinden anlaşıldığı üzere, ülke içerisinde huzursuzluğu da artırdı." Metternich yılmadı; Salomon ocak ayında tereddüt etmeye başlayınca öfkeyle şöyle dedi: "Siyaseten her şey yolunda ama borsada değil. Ben görevimi yapıyorum, sen yapmıyorsun."

Eskeles'e yapmış olduğu ödemelerde olduğu gibi Salomon hükümete kredi verirken de diğer Rothschild şubelerine danışmadı. Nat bu tarihlerde New Court'a gönderdiği mektupta "Viyana'dan çok ilginç bir mektup aldık" dedi. "Amcam yüzde 2,5 ve beşlik Avusturya metallique ile dolmuş. Bu piyasada onlardan nasıl kurtulacak Tanrı bilir, Prens Metternich, iyi niyetli amcamızı mali işlemlere devam etsin diye kandırıyor, öyle sanıyorum ki, Frankfurt şubesi tekrar hesapladığında bilanço dengesi biraz farklı çıkacak." Söylediği hafif kalacaktı. Şubat 1848'de ilk kez hesaplamaya kalktıklarında Salomon'un yaptığı harcamaların toplamının 4,35 milyon gulden (takribi 610 bin pound) olduğu görüldü. Bu 1844 tarihinde Viyana şubesinin sermayesinin iki katıydı. Nat'in de söylediği gibi, Viyana'daki kolundan Frankfurt şubesi sorumluydu; fakat o da 1840'lar müddetince, başta Württemberg ve Hannover olmak üzere diğer Alman devletlerinden tahvil toplamıştı veMart 1848 gibi geç bir tarihte bile Prusya'ya yeni bir kredi vermekten bahsediliyordu! Anselm, Viyana şubesini hizaya sokmak için Frankfurt'a geldiğinde hiç de babasına müsamaha gösterecek havada değildi. Babasıyla olan ilişkisi 1848'de Rothschildlerin verdiği ilk zayiat oldu.

Fransa'nın harcamaları da hızla arttı. 1847'ye gelindiğinde bütçe on iki sene öncekinden yüzde 55 daha büyük olup bunun başlıca nedeni demiryolu şirketlerine verilen desteklerdi. 1846 sonbaharı gibi erken bir tarihte bütçe açığını denkleştirmek için yeni bir kredi alınmasından bahsedilmeye başladı; ertesi senenin yaz mevsimine gelindiğinde zorlanan para piyasasına devlet tahvillerini koyma zorluğu yeni rente çıkarılmasının aciliyetini gösterdi. Her zamanki gibi Rothschildlerin, James'in yeğenlerinin Fransa'nın mali istikrarına dair dönemsel endişelerine rağmen bu işi başkalarına bırakmaya niyeti yoktu. Paris'in durumu Viyana'dan farklı değildi: İktisadi şartlar ne olursa olsun devlete kredi vermekten çekinmediler. James'in çok sıkı bir pazarlık yürüttüğü anlaşıldığı gibi elde ettiği şartlar da cömert görünmektedir: İtibari kıymeti 350 milyon frank olan tahvil çıkarılacak, Rothschildler 250 milyonu 75,25'ten – piyasa fiyatından iki puan düşük– yüzde üçlük rente olarak alacaktı. Nitekim usulsüzlük olduğundan bahseden rakipleri muhtemelen haklıydı. Maliye nazırının yeni rentelerin müzayedesinde James'in teklifi nazırın sözde gizli olan asgari fiyatına denk gelecek biçimde hile yaptığı anlaşılmaktadır. Nat bunun öncesinde kardeşine Dumon "kediyi torbadan çıkardı" dedi: "Asgari fiyatı söyleyemem dedi çünkü mecliste mühürlü mektubun herkes için sır olacağını söyleyebilmesi gerekiyormuş, fakat on *pourrait se mettre à peu près d'accord*."

Yine de Nat temelde krediyi "çok daha tehlikeli ve namüsait bir iş" olarak görmekte haklıydı. James, Salomon kadar tez canlı olmasa da yeğenlerinin hep bir ağızdan söylediği "hemen o krediden çık" tavsiyesine kulak vermedi. Bazıları çardan Heinrich Heine'ye kadar çok farklı yatırımcılara satıldı. Ama hepsi değil. Farklı kaynaklara göre sadece üçte birini piyasada satmaya karar verip yüzde üçlüklerin fiyatının 77'nin üzerine çıkacağı ümidiyle kalanını elde tutmaya karar verdi. Bu arada James iki yıla yayılacak taksitlerle hazineye 250 milyon frank ödemeyi taahhüt etmişti. Bunun da çok pahalı bir yanlış hesap olduğu anlaşılacaktı.

İngiltere'de de fırtınanın arifesinde iyi hesaplanmamış bir kredi mevzubahisti. Mart 1847'deki 8 milyon pound'luk İrlanda Kıtlığı Kredisi görünüşte İrlanda'ya yapılan yardımın masrafını karşılamak için çıkarılsa da, bu dönemde bütçe açığının başka nedenleri olduğunu da var saymak zor değildir. Britanya'nın müstesna kredi oranı ve kredinin hayırlı bir iş için alınıyor olması sayesinde Rothschildler ve Baringler –krediyi eşit olarak üstlendiler– alıcı bulmakta hiç zorlanmadılar. Nitekim James kendisine sadece 250 bin pound verilmesinden şikâyet etti. Yine de fiyatın çabucak 89,5'tan 85'e düşmesi hem yatırımcıların canını sıktı hem de taahhüt edenleri mahcup etti.

Devrimin mümkün olduğu söylenen İtalya'da bile Rothschildler 1846-47'de devlete kredi verme ihtimalini değerlendirdiler. Napoli'deki Carl hükümete kredi vermeye istekli görünüyordu ama Burbon rejiminin müzmin kararsızlığı sayesinde böyle bir hata yapmaktan kurtuldu. Roma'da da kredi bahsi açıldı. 1830'lardaki Rothschild kredilerine dayanılarak ödenen avansların ardından Papalık'ın maliyesi bir kez daha karışmıştı: 1847'de bütçe açığı önceki senenin iki katı olup Roma yüzde beşlikleri 1834'ten beri ilk kez normal değerinin altına düştü. Yine de 1846'da IX. Pius'un seçilmesi James'in merakını celp etti –onun tabiriyle "liberal olduğu düşünülüyordu"– ve "müspet değişiklikler olacak ümidiyle" Roma tahvillerinin satışını durdurdu. Bu, muhtemelen kendilerine iyi davranılması için Salomon'un mücadele ettiği Roma'daki Yahudi cemaatiyle alakalı bir göndermeydi. Ancak yeni İtalyan temsilcileri olup "Papalık mülkünü kapkara kıyafetlerle temsil eden ve devrimin patlak vermek üzere olduğunu söyleyen" Hecht'in ikazı sayesinde Torlonia'nın yeni kredi teklifini kabul etmediler. Ocak 1848'de Kutsal Şehir'e gittiğinde şahit olduğu siyasi huzursuzluk ve askerî hazırlıklar Adolph'un sinirlerini bozdu. Aynı nedenle Londra şubesinin Piyemonte'ye son derece zamansız kredi teklifi de "o ülkede zaten ihtilal çoktan başlamış" diyen Anthony tarafından iptal edildi. Bu devirde kredi teklifi reddedilen diğer bir ülke de Belçika'ydı; başlayacak olan ihtilallerden en az etkilenecek ülkelerden biri olması ilginçtir.

"Gelmiş Geçmiş En Kötü İhtilal"

1848 ihtilallerinin İtalya'da başladığını söylemek tam olarak doğru olmaz: Galiçya ve İsviçre'deki iç savaşlar, 1847'de IV. Friederich Wilhelm tarafından Berlin'de 1819 Devlet Borcu Fermanı uyarınca toplanan başarısız Birleşik Meclis (Landtag) ve Güney Almanya'daki liberal taleplerin neden olduğu karışıklıklar yaklaşan felaketin habercisiydi. Rothschildler bu hadiseleri yakından takip etmekle birlikte pek dert etmediler. Nitekim Avusturya'nın Kraków'u ilhak etmesi onların gözünde Polonya'nın bir kez daha paylaşılmasından başka bir şey değildi: Geçmiş hadiselerde olduğu gibi "zavallı Polonyalılara ne kadar acısak azdır" demekten öteye gitmediler. Nat umursamadan "Bence çoğunu vuracaklar" dedi; amcası Salomon'un tek derdi ise yabancı hükümetlerin Avusturya'nın bu hamlesine itiraz etmemesiydi. Rothschildler ilk kez Ocak 1848'de Sicilya'da zanaatkârlar ayaklanınca ve II. Ferdinand liberal anayasayı kabul edince korktular. Nat "Haberler berbat" yorumunu yaptı (her zamanki gibi ilk duyan Rothschildler olmuştu).

Yine de o ve ailenin geri kalanı temelde diplomatik bağlamda düşünmeye devam ederek Napoli krizinin Avusturya'nın müdahale azmini artırıp artırmayacağını kestirmeye çalıştı (Salomon bunu şiddetle inkâr etmişti). Lionel ile Alphonse'ye gönderdiği mektuplarda Anselm Adolph'un mektup yazarken elinin tiremesini babası gibi gergin, hatta ödlek olmasına bağlayarak dalga geçti. Ama bunlar sadece şakaydı. Carl'ın ilk tepkisi soğukkanlı idi: 19 Şubat gibi erken bir tarihte bir kez daha Burbon rejimine kredi verme ihtimalinden bahsetti. Anselm, Münih'teki I. Ludwig'in hükümetini hedef alan liberal saldırılardan bahsettiğinde teşhisinin yakında tüm Avrupa için geçerli olacağının muhtemelen farkında değildi: "Heyhat, durum bundan ibaret: Üst seviye siyaset de tıpkı alt seviye sosyal ilişkiler gibidir, insanlar kendi iradelerini dayatıp kanunu da yüce bir güce bağlarlar." Hâlâ "oradaki kargaşanın geçici olacağını" ümit ediyordu –ona göre Rothschildlerin "düşük faizli kredilerinin" fiyatlarındaki düşüş de geçiciydi.

1830'da olduğu gibi bu sefer de herkesi paniğe sevk eden Fransa'da patlak veren ihtilal oldu. Elbette ki Rothschildler hiçbir zaman Temmuz Monarşisi'ne körü körüne itimat etmemişlerdi. Louis Philippe'in en büyük oğlunun 1842'de ölmesi geleceğe dair karamsarlıklarını artırdı: Kral "ölümün ardından 1830 ihtilalinin tekrar başlayacağını" söylemişti. Anthony keyifsizce "Bu yüzden mideme kramplar giriyor" dedi. "Mevcut kral yaşadığı müddetçe bir sorun olacağını zannetmiyorum –ama ölümünden sona ne olacağını ancak Tanrı bilir. Tanrı'dan tek temennim bu ihtiyarın çok uzun bir ömür sürmesi ve her şeyin yolunda gitmesidir. Her şeye rağmen tetikte olmamız gerekir." Rothschildlerin krala yönelik başarıyla sonuçlanacak bir suikast teşebbüsünden korkmasının

nedeni de bu olsa gerektir. 1846'da James de ölüm tehdidi aldığında mektubu hükümete teslim edip şöyle dedi: "Beni öldürmek isteyen adam kralı da öldürebilir ya da tam tersi." Takip eden nisan ayında, Louis Philippe diğer bir suikast teşebbüsünden sağ çıktığında Nat "onun gelmiş geçmiş en takdire şayan insanlardan biri" olduğunu ilan etti.

Fakat 1847 müddetince seçim reformu isteyen meclis dışı baskıların gittikçe artması, Louis Philippe'in hayatta olmasına rağmen 1830'dakilerin tekrar yaşanabileceğini gösterdi. Ocak ve Şubat 1848'de Nat'in Paris'ten gönderdiği haberler yaklaşan krizin farkında olduğunu göstermektedir: Hükümetin yasaklamasına rağmen, hayati öneme haiz, Reform şöleninin düzenleneceği günden iki gün önce, 20 Şubat'ta "İnsanlar 1830 ihtilali öncesinde konuştukları gibi konuşuyorlar" dedi.

> Bence kabine değişikliği bir fayda sağlayabilir ama o zaman zarfında ne olacağını kimse bilemez. Fransız güruhun sağı solu belli olmaz ve mebuslar meclisinin (reisi?) sıradan halka birlikte hareket ettiğinde ne yapacağı ya da ne zaman sessiz kalacağı bilinmez. Sevgili kardeşlerim, bu arada bizler en iyisini ümit edelim. Size her türden tahvil ve menkulü satmanızı şiddetle tavsiye ederim.

Fakat ertesi gün daha iyimserdi:

> Adi şölen milleti heyecanlandırmaya devam ediyor... Her şey 1830'daki gibi olsa da yine de her şeyin geçip gideceğini düşünmeden edemiyorum. Ülkenin durumu çok iyi ve herkes işine gücüne baktığından devrimci bir hareketin mevzubahis olmadığı kanaatindeyim... Bence en fazla kabine değişir ve Guizot reform için meclise gider. Böyle olursa çok memnun olurum çünkü o zaman rente fiyatları yükselip her şey yoluna girer.

Diğer bir mektupta "Bu şölen sona erer ermez her şeyin düzelmeye başlayacağından hiç şüphem yok" diye ekledi. "Tüm dostlarımız bize Gauche mebuslarının da iştirak ettiği devrimci gösteriler yüzünden telaşa mahal olmadığını söylüyor–bence şölen tam bir fiyasko oldu." Şölen tarihinden önce gönderdiği son mektupta "İnsanlar ortalık karışırsa neler kaybedeceklerini biliyorlar" dedi, "tekrar ayaklanma olacağını zannetmem *à l'ordre du jour* en azından *p[ou] r le moment*". Asabi kötümserin en olmadık zamanda iyimserliği tutmuştu.

Sokaklarda barikatların kurulup Millî Muhafızlarda isyan alametlerinin zuhur ettiği 23 Şubat'taki mektubunda bile Nat, hâlâ durumun ciddiyetini kabul etmeyerek kabine değişikliğinin halkı teskin etmeye yeteceğini ümit ediyordu:

> Kabine değişti ve Guizot, mecliste istifasını krala gönderdiğini ve majestelerinin hâlihazırda Molé ile müzakere ettiğini ilan etti. Ümit edelim de kafa kafaya verip iyi bir hükümet kursunlar çünkü hizipçi bir azınlıkla

> bir grup asi millî muhafıza göre hareket etmek tehlikelidir. Guizot'yu daha önce göndermemekle hata ettiler, herkes ıslahat istiyor ve bugünlerde halkın talebine kulak tıkamak mümkün değil. Ayaklanma çok ciddi boyutlarda değil, çok az çatışma var ve ölen olduğunu zannetmiyorum, fakat kralı asıl tedirgin eden millî muhafızların ıslahat lehine ve Guizot aleyhine hareket etmesi... Ayaklanma bitti sayılır, istedikleri ıslahatı elde ettiklerinden uğruna mücadele edecekleri bir şey kalmadı. Yakında açıklamaları ve Tanrı bilir daha neleri duyacağız. Bildiğim bir şey varsa o da sadık hizmetkârının elinde gelecekte fazla Fransız tahvili olmayacak... Millî muhafızların tahrik ettiği kalabalığa boyun eğmek tehlikeli iştir.

Bu, hariciye nezaretini savunan askerlerin rue des Capucins'da elli göstericiyi vurup öldürmesinden birkaç saat önce yazılmış olmalıdır. Ertesi gün "ahlaki isyan" dediği şeyle karşı karşıya kalan Louis Philippe, torunu lehine tahttan feragat edip İngiltere'ye kaçarak geçici bir hükümet kurma vazifesini, aralarında hukukçu Alexandre Ledru-Rollin, şair Alphonse de Lamartine, sosyalist Louis Blanc ve Albert adında bir işçinin de bulunduğu muhalefet parti üyelerine bıraktı. Ertesi gün işsiz işçilere "çalışma hakkı" sağlamak için bir heyet tesis edildi. Nat'in müteakip mektubu kısa ve özdü: "Gelmiş geçmiş en kötü ihtilalin tam ortasındayız –sen bu mektubu aldıktan kısa zaman sonra yanına gelebiliriz." Onunla James eşlerini ve çocuklarını ilk gemiyle İngiltere'ye gitmeleri için çoktan Le Havre'a göndermişti.

Fransa'da cereyan eden hadiseler en az diğer şeyler kadar eski ihtilallerin hatırasıyla da şekillendi. 1830'da ne kadar az şey elde edebildiklerini hatırlayanlar bu sefer daha demokratik bir cumhuriyet kurmaya kararlıydı; 1790'ların hatırasından hâlâ korkmaya devam edenler de iktidarı neo-Jakobenlerin eline bırakmamaya kararlıydı. Vaziyette haziran sonuna kadar kayda değer bir değişiklik olmadı. Mebuslar Meclisi seçimlerinde radikal cumhuriyetçiliğe Paris dışında desteğin sınırlı olduğu ortaya çıksa da, Paris'teki "kızıl" darbe tehlikesi ortadan kalkmadı. Mayıs ayında sosyalist Raspail, Blanqui ve Barbès buna teşebbüs etmiş fakat muvaffak olamamıştı. Haziranda millî imalathanelerin kapatılması işsiz kalan işçilerle Millî Muhafızların çatışmasına neden oldu. Haziran 1849 gibi geç bir tarihte sözde Montagne partisi üyeleri Jakoben ruhunu tekrar alevlendirmeye yönelik son bir teşebbüsle sokağa çıktı.

İhtilalin patlak verdiği her yerde neredeyse benzer şeyler oldu. İhtilal yüzünden nispeten az sayıda hükümdar tahtından olsa da, bir kısmı başkentlerden kaçmak zorunda kalırken çoğu da sokaklarda baş gösteren şiddet neticesinde sivil polis kuvvetlerinin yetersizliğinin (ve güvenilmezliğinin) ortaya çıkması sonucunda anayasal tavizler vermeye mecbur kaldı. Bu müşterek değişimin ardından Fransız cumhuriyetçiliğinden (Roma ve Venedik'te de denendi) parlamentarizme (pek çok Alman devletinde) kadar pek çok anayasal

yenilik mümkün hale geldi. 1830 ihtilalinin merkezlerinden biri olan Alçak Ülkelerde Hollandalı ve Belçikalı hükümdarlar hemen liberal baskıya boyun eğip anayasa reformlarının yapılmasına müsaade ettiler; Danimarka'da da aynısı oldu. Almanya'da ihtilalin başladığı yer olan Baden'de Grandük, Paris'teki hadiselerin akabinde liberal anayasaya izin verdi ve bu örneği kısa süre sonra Hesse-Kassel, Hesse-Darmstadt ve Württemberg takip etti. Bavyera'da, Lola Montez ile ilişkisi yüzünden itibarı iflah olmayacak derecede lekelenen Kral Ludwig tahttan feragat etti. Kraliyet rejimlerindeki bu tür değişikliklerle tatmin olmayan daha radikal cumhuriyetçiler nisanda Baden'de darbe yapmaya kalkıştılar. İhtilalin sarsıntıları Rothschildlerin memleketinde bile hissedildi: Anselm'in beklentilerinin aksine, 1848, Frankfurt gibi eski cumhuriyetler için de, eğer vatandaşlık tanımları çok dar ve hükümet yapısı çok eskiyse, ciddi bir tehditti. İlk şiddet hareketi mart başında şehir merkezinde gerçekleşti.

Diğer yerlerde (genelde birbirini takip eden) iki devrim varmış gibi görünüyordu: ilkinin hedefi anayasa ıslahatı iken ikincisininki iktisadiydi. Çoğu açıdan iç içe geçmiş olsalar da ikisi arasında büyük bir sosyal fark vardı. Tahsilli akademisyen, hukukçu ve mütehassıslar nutuk çekip anayasa taslakları hazırlarken zanaatkârlar, çıraklar ve işçiler barikatlarda nöbet tutup kurşunların hedefi oldu.

1848 ile 1830 arasındaki belki de en büyük fark ihtilalin bu sefer Avusturya'ya da sıçramasıydı. Metternich, Paris'teki devrim haberini bir Rothschild ulağından aldı. "Eh bien, mon cher, tout est fini" yorumunu yaptığı söylense de, akabinde Salomon'a söyledikleri daha makuldü. Gerçekten de her şey bitmişti. 13 Mart'ta göstericiler Aşağı Avusturya Meclisi'nin toplantı yapmakta olduğu binanın dışında askerlerle çatıştı. Ertesi gün Metternich istifa edip kılık değiştirerek Avrupa'daki farklı yollar üzerinden ve ancak ailesinin İngiltere'ye geçmesine yetecek kadar bir parayla –sadık bankacısı Salomon kendisine bir kredi notu vermişti– kaçtı. İmparator Ferdinand'ın onun yerine getirdiği baş düşmanı Kolowrat anayasa sözü verdi. Diğer yerlerde olduğu gibi yeni hükümet İngiliz tarzı iki kamaralı parlamento sistemini seçip avam kamarasına mülkiyet hakkı tanıdığında radikal demokratlar –çoğunlukla Hermann Goldschmidt'in gözü pek kuzeni Bernhard Bauer gibi talebeler– sokaklara dökülüp (15 Mayıs) imparatoru Innsbruck'a kaçmak zorunda bıraktı. Anayasa meclisinin muhafazakâr olduğu görülünce (köylü mebuslar serfliğin kaldırılmasından memnundu) ve devrimci hükümet amme hizmetlerine harcanan parayı kısıtlamaya kalkışınca ortalık daha da karıştı: Temmuzda işçiler greve giderken talebeler de ekimde son kez darbe yapmaya kalktı.

Habsburg iktidarının merkezde çöküşü tüm Orta Avrupa'da bir tepkime zinciri başlattı. Prusya'da hâlihazırda Rheinland'da huzursuzluk başlamıştı ama Berlin'deki havayı değiştiren Viyana'dan gelen haberler oldu. Günlerce süren gösterilerin ardından 17 Mart'ta IV. Friederich Wilhelm anayasayı kabul

edeceğini söyleyip bir yandan boyun eğerken diğer yandan da nizamı sağlamak için askerleri çağırdı. Paris'te olduğu gibi burada da şehir merkezinde gergin askerlerin göstericilere ateş açması sonucu ıslahat ihtilale dönüştü. Çatışmalar yirmi dört saatten uzun sürdü; akabinde kral pes etti, Berlinlilere ve Prusyalılara ve –en önemlisi– "Alman milletine" hitap eden bir dizi beyanat yayımlandı. Baden, Württemberg ve Hannover'de olduğu gibi liberaller nazır olsa da bu makamları kabul edenler çok geçmeden daha radikal zanaatkâr, talebe ve işçilerin iktisadi ve siyasi hürriyet taleplerini yerine getirmenin ne derece zor olduğunu anladılar. Şimdilik ellerindeki tek birlik vasıtası milliyetçilikmiş gibi görünüyordu. Bu nedenle, başından itibaren, Alman devrimi sadece devlet bünyesindeki bir anayasa ıslahatından fazlasıydı: Alman Konfederasyonu'nda da paralel bir değişim vaat ediyordu.

Habsburgların çöküşünün etkileri Almanya ile sınırlı kalmadı. Prag'da František Palacký gibi ılımlı liberaller, devri geçmiş Bohemya Meclisi yerine mülkiyet hakkına dayalı çağdaş bir meclis için bastırdılar. Macaristan, Hırvatistan ve Transilvanya'da farklı derecede liberal olan benzer ayrılıkçı eğilimler mevcuttu. İtalya'da da aynısı söz konusuydu ama zamanlaması biraz farklıydı. Gördüğümüz üzere, Sicilyateyn Krallığı'nda devrim erken başladı: 6 Mart'ta Sicilya'ya ayrı bir meclis kurma hakkı veren II. Ferdinand'ın iktidarı bundan kısa süre sonra reddedildi; iki ay sonra Napoli'de de meclis kurulmasına izin verdi. Piyemonte ve Papalık Devleti'nde Charles Albert ile IX. Pius benzer tavizler verdiler ve martta anayasayı kabul ettiler. Venedik ve Milano'da ihtilal Avusturya idaresine karşı isyana dönüştü. Almanya'da olduğu gibi (gerçi daha küçük boyutta) bazı devrimciler bunu İtalya'yı coğrafi bir tabirden fazlası haline getirebilmek için fırsat olarak gördüler.

1848 neden Rothschildler açısından "gelmiş geçmiş en kötü ihtilal" idi? Verdikleri tepkinin liberal ya da cumhuriyetçi yönetim tarzlarına olan eşit seviyedeki ideolojik muhalefetlerinden kaynaklanmadığını anlamakta fayda vardır. Aile mensuplarının ihtilale olan tepkileri büyük farklılık arz etmekteydi. Bir uçta yer alan Salomon başına gelen felaketi sadece dinî çerçevede değerlendiriyordu. Kardeşleriyle yeğenlerine gönderdiği mektuplarda iktisadi hatalarına bahane üretmekten fırsat bulabildiğinde, ihtilali Louis Philippe'in beceriksizliğinin, Prens Metternich'in kibrinin ve Palmerston'ın sorumsuzluğunun kaçınılmaz siyasi neticesi olarak tabir edip bu hadiseyi sadece 1789 ihtilaliyle değil Köylü Savaşlarıyla, Haçlı Seferleriyle ve İncil'de geçen çekirge istilasıyla mukayese etti. Ne olursa olsun bunun dindarların imanının imtihan edilmesinden başka bir şey olmadığından emindi.

Yeğeni Nat onun kadar emin değildi. Londra'daki kardeşlerinden siyaseten daha muhafazakâr ve temkinli olduğundan ihtilal onu şok etmişti –fiziki ya da ruhi bir çöküntüye benzer bir şey yaşadı. Ems'teki kaplıcaya gitmeden

evvel "Bu, cihanın ilk kez şahit olduğu siyasi bir koleradır" dedi, "maalesef bolca kan dökülmeden hekimlerin şifasını bulabileceğinden de şüpheliyim." İhtilal ayları müddetince kardeşlerine yazdığı mektupların tümünde bütün tahvil ve hisselerini satmalarını tavsiye etti.

Ailede ihtilali bu derece kötü gören başkası yoktu. Ne Amschel ne de Carl mevzuyu fazla kafaya takmışa benziyordu: -Onlara göre devrim tabii afet gibi bir şeydi; açıklanamazdı ama Tanrının inayetiyle atlatılabilirdi. İhtilalci fikirler onların idrakinin ötesinde idi ve İtalyan milliyetçiliğini "birkaç manyağın salakça projeleri" olarak geçiştiren Carl ve Amschel mümkün olduğu kadar siyasi tartışmalardan uzak durdu. Benzer şekilde milliyetçi merasim alayları –üç renkli bayrak ve milliyetçi marşlar– daha ihtiyar Rothschildleri şok etti. Muasır bir karikatürde Amschel, 1848 yazında Frankfurt meclisi tarafından (yeni bir Reich'ın kurulacağı yönündeki iyimser varsayım nedeniyle) "Reich Ticaret Nazırı" seçilen Arnold Duckwitz'e sorar: "Muhterem Nazır, hâlâ ticaretini yapacak bir şey yok mu?" (bkz. görsel 16.iii). Meclisteki bitmek bilmez ve sonuçsuz tartışmaların onu afallattığını ima etmekte muhtemelen haklıdır. James'in ise onlardan farklı olarak ihtilalcilerin neyin peşinde olduğuna dair bir fikri vardı. Gittikçe

16.iii: "W.V.," *Baron: "Noch niks zu handele, Härr Minister?"* (1848).

rejimlerin güvenilmez ve mali açıdan uysal olduğunu düşünmeye başladığından fırtınadan sonra göndere çekilecek bayrak hangisi olursa olsun onu selamlamaya hazırdı. Mesela Alphonse'nin Millî Muhafızlarda görev yapmasını reddetmesi cumhuriyet karşıtı bir hamleden ziyade aile menfaatlerini siyasetten önde görmesi nedeniyleydi. James, Louis Philippe'in akıbetine gözyaşı dökmedi.

Az çok aynı pragmatizmi paylaşan dört en büyük oğlu Anselm, Lionel, Mayer Carl ve Alphonse siyasi gelişmelere karşı benzer ve mesafeli bir tavır takınmıştı. James'ten farklı olarak tümü arada bir liberal reformlara sıcak baktıklarını dile getirseler de radikal demokrat, sosyalist ve komünist fikirlerden uzak durdular. Anselm'in Almanya'daki gelişmelere dair mütalaası "halkın iradesi karşısında boyun eğmeye mecbur kalan" kral, prens ve arşidüklere hiç acımadığını ve Frankfurt senatosundaki "ihtiyar peruk kafalara da" tahammülü kalmadığını gösterir. Viyana'ya gitmek için yola çıkmadan evvel Frankfurt'taki Alman "ön meclisi" tartışmalarına katılacak kadar mevzuyla ilgili olsa da, çok da meraklı olduğu söylenemez: Londra'daki kuzeni Lionel'den farklı olarak, ne o ne de Mayer Carl bir an bile aday olmayı düşünmüştü. Üstelik Anselm, orta derecede liberal olan Mart 1849 tarihli Avusturya anayasasını da memnuniyetle karşıladı. Fakat daha küçük olan kardeşlerin hepsinin tepkisi farklı oldu. Napoli'deki Adolph dehşete düştü. Diğer taraftan Anthony Alman prensleri "eşek sürüsü" olarak görüp Frankfurt meclisinin birleşik Almanya fikrinin "haklı ve makul" bir fikir olduğunu söyledi. On dokuz yaşındaki Gustave ise olup biteni bizzat görebilmek adına Paris'e gitmek için yanıp tutuşuyordu, fakat orada şahit olduğu "keder", işçi sınıfının huzursuzluğu ve cumhuriyetçi siyasetçilerin seviyesizliği onu hüsrana uğrattı.

Rothschildlerin ihtilale karşı olan tavrının tezatlığının en bariz olduğu yer ailenin kadın mensuplarının mektup ve günlükleridir. İhtilale ateş püsküren James'in karısı Betty "param olsa bir silah alıp cumhuriyeti ve cumhuriyetçileri vururdum" diyen dört yaşındaki torunu James Edouar'ı yere göğe sığdıramadı. Fransız cumhuriyetçi anayasasının "çok geçmeden unutulup giden diğer kardeşlerinin yanına gideceğini" ümit ediyor ve Millet Meclisi mebuslarını "büyük Paris hayvanat bahçesinin vahşi hayvanları" olarak görüyordu. Alman devrimine bakışı da farklı değildi. En büyük oğluna Frankfurt meclisinin "sahte akidelerle anarşinin yuvası" olduğunu söyledi. Robert Blum Viyana'da vurulduğunda "hizipçi sesinin susmasından" çok memnun olup tek üzüntüsünün aynısının Paris'te vuku bulmaması olduğunu yazdı. Ebeveynlerinden biri Frankfurt gettosunda doğmuş olan Betty dahi on sekizinci asır *ancien regime*'ine olan özlemini "zihinlerin çok üretken olduğu, herkesin kendi mevkiine göre asaletle nasıl hareket edeceğini bildiği ve bir üst otoriteye itaat etmeyi kendini alçaltmak olarak görmediği bir asırdı" diyerek dile getirdi. Ona göre on dokuzuncu asır "şer bir çağ"dı.

Kuzeni Lionel'in karısı Charlotte tümüyle farklı gözle bakıyordu. Elbette ki ailenin mali geleceğinden endişeliydi, ama aynı zamanda krizden, onu feragat ve şahsi tekâmül için bir fırsat gibi görerek, belli seviyede ahlaki bir tatmin de ediniyordu. Kıtadaki siyasi hadiseleri akrabalarının mektuplarından ve gazetelerden takip etmek onu heyecanlandırıyordu. Günlüğüne "doğrusu... demiryolu çağında geçen altı haftada olanlar XVI. Louis'nin ölümü, büyük terör, konvansiyon ve Napoléon'u görmüş olan altı senede olup bitenden daha fazla" yazdı. Hepsinden çok Frankfurt'ta ortaya atılan Alman birliği fikrinden etkilenmişti:

> Almanya'ya gelince, çok geçmeden müreffeh, kudretli, birleşik ve hür olacağına dair ümitler mevcut. Prusya'da da halk orduya karşı zafer kazanınca kral tebaasının talep ettiği tüm taviz ve ıslahatları kabule mecbur kaldı. Kabine değişti; Prusya prensi kaçtı; basın artık hür; mahkemeler halka açıldı... Tüm mezhep ve dinler eşit haklara sahip. Almanya bir kez daha büyük, birleşik, güçlü, mutlu, yüce ve gururlu olarak Rus fırtınasına, Kazak işgallerine ve Fransızların savaş tutkusuna göğüs gerecek.

Fakat Charlotte'nin hayalindeki birleşik Almanya krallıktı: Anselm gibi o da cumhuriyeti sevmiyordu. Yine de Fransa bağlamında cumhuriyetçiler hakkında söyleyebilecek müspet şeyler bulabildi:

> Devleti yönetenler ülkenin refahı ve huzuru için bir temel atmaya uğraşıyor olsa da bunu yapmak için gereken vasıtaları seçerken hata ettiler... Ledru Rollin, Fransa'nın hayrını istiyor ve karmaşa döneminde idarede görev alanlar içerisinde önderliği üstlenmeye en layık kişi de o.

Charlotte'nin baldızı Louisa da "bu harika ihtilal"de olumlu yanlar görüyordu. "Evi fırtınaya dayandığı müddetçe ne kadar ağır olursa olsun her türlü kayba" katlanabilirdi. "Servetimize halel gelmesinin beni etkilemeyeceğini söyleyemem. Bu, felsefeden ziyade ihtişam ve gösterişe karşı basit bir kayıtsızlık ya da daha doğrusu onlardan hoşlanmamaktır..."

Kısacası ihtilale karşı tek cephe olmuş bir aileden bahsedilemez. Devrildikten sonra bir şekilde İngiltere'ye kaçmayı başaran kral ve nazırlara Rothschildlerin muamelesi de benzer şekilde fertten ferde değişiyordu. Betty, Louis Philippe ve ailesinin Richmond'da günde 100 franga geçindiğini öğrenince dehşete düştü. Fakat görünüşe göre İngiltere Rothschildlerinden sadece bir kasa Bordeaux şarabı alabilmişti. Charlotte, devrim yüzünden Metternich'in de tüm gücünü ve parasını kaybettiğini söyledi:

> Johannisberg'deki şatosuna dokuz senedir vergi ödemediği için el konulacak... Prensin zaten büyük bir serveti yoktu. Gençliğinde har vurup harman savurdu, daha sonra da oğlunun borçlarını ödemekle uğraştı. Şimdi

de bakması ve okutması gereken kalabalık bir ailesi var. Mali durumu kısa süre önce Salomon Amca tarafından yoluna sokuldu.

Akıbetine üzülmediği gibi Frankfurtlu ortakları gibi o da ona daha fazla para verilmesine karşıydı. Fakat Lionel, "Amcaya" karşı ailevi bir mesuliyet hissediyordu. Haziranda Metternich'e (değerleri fazlasıyla düşmüş olan) demiryolu hisseleri mukabilinde 323 bin gulden avans verildi. Viyana şubesinin hesap defterinde Kasım 1848'de Prenses Melanie'ye 5500 gulden daha verildiği görülmektedir. Ertesi sene Metternichlerin toplam borcu 216 bin 500 gulden görünüyordu. İlave olarak 1827 kredisinin ikinci yarısının geri ödenme tarihi (1859'da bitmesi gerekiyordu) değiştirilse de, meblağ 1870'lerin sonunda bile hâlâ çok yüksekti.

Metternich, Salomon'a gönderdiği iki uzun mektupta (birini gizlice Arnhem'den geçerken, diğerini de İngiltere'de emniyetteyken yazmıştı) sadık bankacılarına aralarındaki ilişkiye ışık tutan uzun bir savunma yazısıyla cevap verdi:

> Dünyanın çivisi çıktı! Bana hep harp çıkacak mı diye sorardın. Ben de hep dizginler benim elinde olduğu müddetçe böyle bir şeyin olmayacağını söyleyip siyasi sulha kefil olabileceğimi iddia ederdim. Asıl tehdit siyasi değil de içtimai harpti. O alanda da olabildiğince dizginleri elimde tuttum. Artık bunun mümkün olmadığını görünce de sürücü koltuğundan indim çünkü devrilmek benim tabiatıma muhaliftir. Eğer bana saf ütopyacıların ıslahat dediği şeyle bundan kaçınmak mümkün olur muydu diye sorarlarsa hiç düşünmeden hayır cevabını veririm, çünkü günümüzde ıslahat denen tedbirlerin belli şartlar altında iyileşme sağlayabileceği iddiasının artık tutar tarafı kalmamıştır. Halk elinde meşaleyle barut fıçıları üzerinde dans etmektedir... Sevgili Salomon, sen beni senelerce anladın. Çoğu anlamadı. Fransa'da olup bitenler de daha başlangıç. Bundan daha büyük ve köklü bir kargaşa hiç görülmedi.

Belki de bu, sürdürmeyi planladığı "burjuva hayatı" için icap edecek mali desteği alabilmek uğruna bir teşebbüstü. Fakat karşılıklı anlayışa dair bu itiraf otuz sene önce Aix'te tanışmalarından beri devam edip Avrupa üzerinde büyük tesiri olan bir dostluğa yakışır bir sondur. "Bunlar artık cihana bir faydası olmayacak teorilerden ibarettir" demek de Anselm'e düşecekti.

Servet Düşmanlığı

Rothschildleri en çok telaşa sevk eden şey ihtilalin canlarını tehdit etmesi değildi. Erkek Rothschildler kriz anlarında hemen eşlerini ve çocuklarını başka yerlere gönderseler de (bu dönemde çoğu bir şekilde şahsi bir tehlike yaşadı), kurşunlar ve tuğlalar uçuşmaya başladığında şaşırtıcı biçimde sakin kalmayı başardılar. 24 Şubat'ta genç Feydeau (o tarihte Millî Muhafızlardaydı) James'i

rue de la Paix'de tanımadığı bir erkek arkadaşıyla kol kola, hâlâ silah sesleri duyulmasına rağmen, yağmalanmış Tuileries'ye doğru yürürken gördü:

Ona "Mösyö le Baron" dedim, "bugün yürüyüşe çıkmak için müsait bir gün değil. Şehrin bu tarafında uçuşan kurşunları hesaba katarsak, bence evinize dönseniz çok daha iyi olur."

"Genç dostum" diye cevap verdi, "tavsiyene teşekkür ederim. İyi de neden buradasın? Görevini yapmak için değil mi? Ben de Baron de Rothschild olarak aynı maksatla geldim. Senin vazifen elinde silahla nöbet tutup vatandaşların emniyetini sağlamak, benimkiyse maliye nezaretine gidip tecrübeme ve tavsiyeme ihtiyaçları var mı diye bakmaktır."

Bunu dedikten sonra yoluna devam etti.

4 Mart gibi erken bir tarihte James karısı ve oğullarının Paris'e dönmesine izin vermeye hazırdı. Betty'nin isteğini kabul etmekle birlikte birkaç ihtarda bulunmayı ihmal etmedi:

> Sizden tek istediğim, gidiş dönüş için farklı bir isimde bir pasaport almanızdır. Eğer Alphonse'yi getireceksen onun da başka isimde yedek bir pasaportu olsun çünkü eğer dönmeye karar verirsen gazetelerde "Madam de Rothschild Londra'ya döndü" başlıklarını görmek istemiyorum. Boş yere dedikodu çıkar... Gel ve Alphonse'yi de getir ama onu siyasetten uzak tutsak mı tutmasak mı karar veremedim. Onu görürlerse Millî Muhafızlara katılmaya mecbur kalır. Eğer kimseye görünmeden kalacaksa gelebilir.

Barbès ve yandaşlarının başarısız darbe teşebbüsünün vuku bulduğu ve de la Concorde'da giyotinlerin kurulmasından bahsedildiği mayısta James bir kez daha emniyetleri için oğullarını yurt dışına göndermeye hazırdı ve hatta kendisi de Londra'yı kısa süreliğine ziyaret etti. Yine de Paris'ten kaçmayı sadece haziran başlarında tasavvur etti. Endişeden ne yapacağını bilemeyen yeğeniyle arasındaki tezat ancak bu kadar büyük olabilirdi. Yeni emniyet amiri Marc Caussidière'in rue Laffitte'i korumak için gönderdiği adamlar bile Nat'i telaşlandırdı: "Kırmızı kuşaklı, çok sert tabiatlı adamlar, onlara gece vakti silahsız denk gelmeyi istemem. Adamı diri diri yerler." İhtilalin en hararetli aylarında Paris'te kalmaya devam etse de kasım sonunda İngiltere'ye giderek rahat bir nefes aldı. Bu ödleklik James'in hiç hoşuna gitmedi. Betty'nin gururla Alphonse'ye söylediği üzere, kocası, "pek çok insanın cesaretini ve metanetini yerle bir eden müthiş bir fırtınaya karşı yiğitçe mukavemet göstermişti."

Salomon da Viyana'da kaldı ama kapıdan dışarı nadiren çıktı. 13 Mart'ı takip eden haftalarda sürekli olarak "sokaklarda davul sesleri duymasına rağmen" hazirana kadar şehri terk etmedi, şehirden ayrıldığında da Amschel ile birlikte pek de sakin olmayan Frankfurt'ta kalmayı tercih etti. Anselm, harbiye nezaretinin dışında Kont Latour'un linç edilmesi ve "evimizle arasında sadece bir ev olan" tophaneye düzenlenen hücumun ardından silahlı devrimcilerin

Rothschild ofisinin çatısında mevzilendiği 6-7 Ekim tarihine kadar sabretti. Bu tarihte şehir öyle tehlikeli hale gelmişti ki, Moritz Goldschmidt banka evrakını kurtarmak için döndüğünde sütçü kılığına girmek zorunda kaldı; Anselm de bir ay müddetince taşrada kalmaktan başka çare bulamadı.

Amschel çok sayıda tehlikeli gösteri düzenlendiği halde Frankfurt'tan ayrılmadı. Mart 1848'de bir gece evinin önünde bir kalabalık toplandığında "o çoktan uyumuştu ve hadiseden ancak ertesi sabah haberi oldu"; sonunda onu rahat bırakmaları ümidiyle evinin pencerelerine milliyetçi bayrakları astı. Frankfurt ofisi eylülde barikatlarla çevrelendiği ve dört kurşun isabet ettiği zaman dahi çalışmaya devam etti. O döneme ait bir gravür Amschel'i tüfekli iki devrimciyle münakaşa ederken resmederek ne derece soğukkanlı olduğunu gösterdi. "Baron von Rotschirm" ön kapısına çivilenen levhayı işaret ederek "Evimde neler oluyor?" diye sorar. "Barikat kuran" cevap verir: "Artık başladı Baron, artık her şey eşit paylaşılacak fakat özel mülkiyet mukaddestir." Bunu duyan Amschel gürler: "Ne başladı? Yıkılın karşımdan! Mülkiyet mukaddes mi? Paylaşmak mı? Sen ne anlatıyorsun? Benim mülküm daima benim gözümde mukaddestir, bunu kapıma yazmanıza gerek yok. Paylaşmak öyle mi? Prusyalılar geldiğinde sizi bir güzel paylaşırlar merak etmeyin" (bkz. görsel 16.iv).

16.iv: Anon., Barrikaten-Scene am 18. September: "Was geht vor in mein Haus? " (18 Eylül 1848).

Nat'in ve Napoli'deki Carl ile Adolph'un "tedirginliği" istisnai idi ve diğer aile mensupları da buna o gözle bakmıştı.[2] Diğer erkek Rothschildler, Orta Avrupa'nın belli kesimlerinde ihtilalin parçası olan Yahudi düşmanlığından her fırsatta dem vursalar da, hiçbir zaman kendilerini tehdit altında hissetmediler. Nitekim James harp ilan edilmesi halinde Alman casusu olarak tutuklanmaktan korkarken, karısı da James'in canı kadar itibarından endişeliydi. Charlotte'ye büyük bir keyifsizlikle yeni Fransız dâhiliye nazırı Louis Antoine Garnier-Pagès "amcamıza daima ön ekini (yani 'Baron' ya da 'de' olmadan) kullanmadan 'Rothschild' diye hitap ediyor" dedi. Lamartine gibi eski devrimcilerin sergilemediği bir hürmetsizlik örneği. Ailenin diğer mensupları da ihtilalin kendine has (ve çoğunlukla geçmişe dönük) sembolizmini komik buldu. Tarihin tekerrür ettiğinden şüphelenen tek kişi Marx olmasa da durum trajediden ziyade komediydi. Paris'in sürekli aydınlatılması, törensel ağaç dikimi ve hepsinden öte beyaz giyinen bakirelerin yer aldığı neo-klasik merasimler, bilhassa İngiltere Rothschildlerinin gözünde saçmaydı.

Rothschildleri asıl korkutan kendilerine değil de servetlerine yönelik tehditti. Belli evlerin işaretlenmesi ve Salomon'un Suresnes'deki villasının Louis Philippe'in Neuilly'dekiyle birlikte yağmalanması bu tehdidin ilk tezahürleriydi.[3] Ayrıca Nord şirketine ait bazı demiryolu istasyonu ve köprüleri de kundaklandı. Paskalya'da yapılan milletvekili seçimlerinden sonra Nat artık "kana susamış bir devrim" tehdidi kalmadığını düşünse de, hâlâ "keselerinde büyük bir delik açılacağına" inanıyordu. Rue Laffitte'in yağmalanacağı söylentileri nisanda da devam etti; ertesi ay, son noktayı koyacak "Haziran günlerinin" arifesinde Gustave, "Şehir surlarına nerelerin yağmalanacağına dair listeler asıldı ve bizim 600 milyon franga sahip olduğumuzu söylüyorlar" dedi. Frankfurt'ta da –ılımlı devrimcilerin aksi yönde teminat vermesine rağmen– Rothschild mülkleri saldırıların hedefi oldu. Üç ayrı vukuatta Amschel'in camları kırılınca "şahsi mülkiyete saygı gösterilmeye başlanılana kadar taşınabilir mallarını" Brüksel ve Amsterdam'a gönderdi. Mayısta Goldschmidtlerin Viyana'daki evi dışarıda barikat inşa eden işçiler tarafından yağmalandı. Anselm ile Nat'in gümüş mutfak eşyaları ve porselenleri Londra'ya göndermesine şaşmamak gerekir.

Rothschild mülküne yönelik ikinci tehdit, devrimci rejimlerin müsadere ya da ağır vergiler vasıtasıyla resmî olarak el koyması ihtimaliydi. 18 Mart'ta Berlin'deki ortakları Bleichröder "şahsi mülkler için endişeye kesinlikle mahal yoktur" şeklinde verdiği teminatları, Camphausen ve Hansemann gibi ılımlı siyasetçilerin yerine daha radikal muadillerinin gelmesi neticesinde

2 Nat'in devrimden sonra gördüğü Adolph "bambaşka bir adamdı, gördüğü en sakin adam olmuştu, ne sigara içiyor, ne sevişiyor ne de dans ediyordu."

3 Cumhuriyetçi lider Garnier-Pagès'ye göre Suresnes'yi hedef alan saldırı Louis Frazier adında yerel bir kümes hayvanı taciri tarafından tahrik edilmişti. Kalabalık sülün kümeslerini ve ahırları talan edip atları çaldı ve "balta, demir çubuk ve sopalarla mobilyaları, eşyaları ve resimleri harap etti." Hüküm giyenler beş ile yirmi sene arasında hapse mahkûm edildi.

Tablo 16a: 1846-1848 iktisadi buhranı

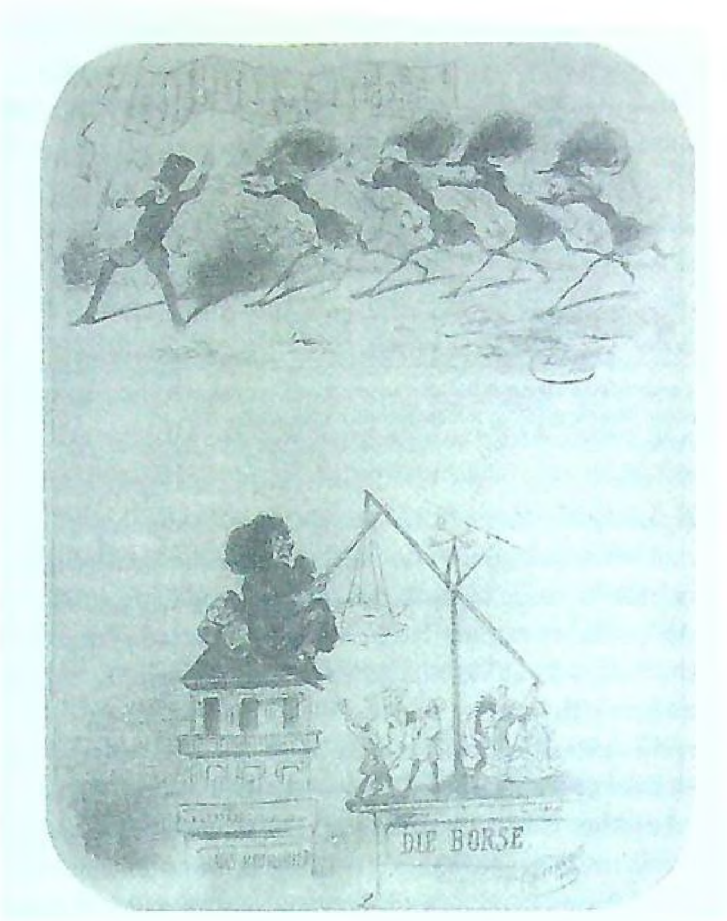
SECURITY	PEAK PRICE	DATE	TROUGH PRICE	DATE	PERCENTAGE CHANGE
Austrian 5 per cent metallique	112.25	Dec. 1845	58.00	Mar. 1848	-48
French 3 per cent rente	84.25	Feb. 1846	32.00	Apr. 1848	-62
French 5 per cent rente	121.00	Jul. 1846	50.75	Apr. 1848	-58
Roman 5 per cent	105.60	1843	71.80	1848	-32
British 3 per cent consol	100.88	Jan. 1845	78.75	Oct. 1847	-22

Not: İngiliz ve Fransız fiyatları Londra'da bildirilen kapanış fiyatlarıdır; Avusturya fiyatları Frankfurt'ta bildirilen kapanış fiyatlarıdır; Roma fiyatları Paris'te bildirilen ortalama fiyatlardır.
Kaynak: *Spectator*; Heyn, "Private banking"; Felisini, *Finanze pontificie*.

olabilecekler hesaba katıldığında, ciddiye almak mümkün değildi. James, nisanda "Saçının teline dokunmazlar ama yiyecek bir şeyin kalmayana kadar gittikçe daha çok sorun yaratırlar" dedi. Viyana basınında Rothschildlere yönelik saldırılar, eğer şartlar ve maaşlar iyileştirilmezse fabrikalarına el konulacağını ima ediyordu. Salomon'un Venedik'teki tuz fabrikası Manin'in cumhuriyetçi rejiminin kurbanı olabilirdi.

Fakat resmî müsadereye dair en ciddi teklif, mart gibi erken bir tarihten beri demiryollarının millîleştirilmesinin –ihtilalden önceye uzanan radikal bir talep– tartışıldığı Paris'te ileri sürüldü. Onlara göre demiryolu şirketleri 1842 tasarısında belirlenen taahhütleri yerine getirmemişti: Demiryolu inşaat masraflarını düşük göstererek tüm dikkatlerini hisse spekülasyonuna vermiş, devlete imtiyaz karşılığında yapmaları gereken ödemeleri dahi yapmamışlardı. 1848 ilkbaharında demiryolu şirketlerinin mali durumunun kırılgan olduğuna şüphe yoktur. Mesela Nord'un hükümete 72 ila 87 milyon frank arası borcu vardı ve ödeyebilmesi mümkün değildi; devlet bu borçları bahane ederek kolayca şirkete el koyabilirdi. Demiryollarından hiçbir zaman haz etmeyen Nat'in gözünde millîleştirmenin o kadar da kötü bir şey olmadığını belirtmek gerekir. Şirket hisseleri 212'ye düşüp demiryolu işçileri sürekli olarak ustabaşı ve amirlerinin emirlerine itiraz ettiğinden –hatta ana istasyonların önünde "hürriyet ağaçları" dikmekte ısrar ettiklerinden– onlardan kurtulabilmeyi dört gözle bekliyordu. Fakat James yeni kurduğu imparatorluğunun belkemiğinden bu kadar çabuk vazgeçmeye razı değildi. Henüz hatları tamamlanmamış diğer şirketlerden farklı olarak Nord yük ve yolcu taşımacılığından para kazanmaya başlamıştı ve ihtilal bunu pek fazla etkilememişti.

Rothschild servetinin tehditlere karşı en savunmasız olan kısmı, yeni cumhuriyetin ilk haftalarında fiyatları büyük ölçüde düşen devlet menkulleri şeklindeydi. Tablo 16a'da ihtilalin beş Rothschild şubesinin elindeki ana menkullerden bazıları üzerindeki kahredici etkisi görülmektedir. 1846 iktisadi buhranından beri fiyatlar düşüyor olsa da asıl feci düşüş Şubat ila Nisan 1848 arasında yaşandı.

16.v: "Alexander," *Eine Stumpetition: Das Steigen und Fallen auf der Börse* (1848).

Gördüğümüz üzere, James'in elinde bir sene önce çıkarılan 170 milyon franklık yüzde üçlük rente mevcuttu. Nisana gelindiğinde bunların piyasa fiyatı onlara ödediğinin yarısından bile düşüktü. Yine de kasımda Fransız hazinesine nakit taksit (iki sene müddetince ayda 10 milyon frank) ödemeyi taahhüt etmişti. Bu büyük kayıplara ilaveten bilanço da muhtemelen eskiyi gösteriyordu: Nat "Elimizde 16 milyonluk senet var ki ne kadarının ödeneceğini ancak tanrı bilir" dedi. d'Eichthal gibi büyük bankacılar bile sıkıntı içerisinde olduğundan gidişat hiç de iyi görünmüyordu. Bu tarihlerde Paris şubesinin, Nord dâhil olmak üzere Strazburg hattı ve Grand-Combe demiryolu şirketlerine 10 milyon frank borcu vardı. Pek çok varlıkta hisse, tahvil ve paraları değer kaybetti; nakit ödemeleri gereken birçok taksitin vakti gelmişti. 1848'deki bir karikatür cine benzeyen bir Rothschild'i borsanın terazisinin dengesini kendi lehine bozarken ve o esnada öğrencileri de "öğrenciler hariç" her şeyin lağvedilmesini isteyen bir pankartla gösteri yaparken gösterir (bkz. görsel 16.v). Bu düşüşte Rothschildlerin kaybı muazzam oldu.

Bu şartlar altında pek çok kişi James'in iflasını ilan ederek ailesiyle birlikte Paris'ten kaçmasını bekledi. Avusturya sefiri Apponyi, bankasının her an kapanmasını bekleyerek mart ve nisan aylarında onu yakından takip etti. Mesela 27 Şubat'ta "rentelerin paçavradan farkı kalmadığı için" James ve diğer bankacıların "berbat halde olduklarını" söyledi. Caussidière, James'in Paris'ten gitmeyi hesapladığından emindi: Bir gübre arabasının içinde Paris'ten altın kaçıracağı söylentileri çıkınca James (hem evini yağmacılardan korumak hem de ona göz kulak olmak için) polis tarafından gözetlenmeye başladı. Mart ve nisan boyunca herkes de Rothschild Frères'in batacak sıradaki banka olduğunu söylüyordu. Apponyi, James'in "pamuk ipliğine" bağlı olduğu kanaatindeydi; dostu Léon Faucher onu "kanı kurumuş" olarak tarif etti. Çok da haksız değildi: Nisanda bir ara James'in elindeki nakit bir milyon frank civarına indi. Bir hesap hatası yüzünden bu para daha da az görününce bir anlık telaşa kapıldığını itiraf etti ve "işi gücü bırakıp patates çiftçiliğiyle geçinmeyi düşündüğünü söyleyerek" işi şakaya vurdu.

Viyana şubesinin durumu daha da beterdi. Salomon'un elinde bol miktarda metallique kalması yetmezmiş gibi, gördüğümüz üzere, Eskeles'i kurtarabilmek maksadıyla büyük bir yükün altına girmişti. Yakın gelecekte üçüncü kişilere yapacağı ödemenin üç milyon gulden civarında olduğunu hesapladı. Nitekim Anselm'in çok geçmeden keşfedeceği üzere, vaziyet bundan bile feciydi çünkü Eskeles'i kurtarmak için kullanılan para Merkez Bankası'na 2,75 milyon değerinde üç aylık finansman senedi verilerek toplanmış ve ihtilalden önce bunun süresinin uzatılmasına da resmî olarak karar verilmemişti. Bunun haricindeki iki milyon guldenlik kâğıdın çoğunu da Salomon, Nordbahn'ın masraflarını karşılayabilmek için çıkarmıştı. Toplamda ödemesi gereken meblağ sekiz milyon guldene yakındı. Vadesi dolduğunda Salomon'un bu borçları ödemesi mümkün değildi çünkü elindeki varlığın büyük bölümü sanayi hissesi olup ihtilal yüzünden satılması mümkün değildi. Salomon'un acizliğinin seviyesi nihayetinde Anselm tarafından hazırlanan bilançoda ortaya çıktı. Varlıklarının yüzde 27'si Witkowitz Demirhanesi, Nordbahn ve Austrian Lloyd hissesi şeklinde olup krediler karşılığında teminat olarak aldığı çeşitli daha küçük sanayi tesislerinden bahsedilmiyordu. "Kardeşi talihli Nathan'ı kıskanmasına" şaşmamak gerekir; kardeşlerine "olabilecek en müşkül vaziyette olduğunu" söyledi. James'e parasını demiryollarına bağlamamasını söylerken İngiliz yeğenlerinin olmasından korktukları şey işte aynen buydu.

Viyana şubesinin başına gelenler Frankfurt şubesinin de başını derde soktu: Marttaki yeni hesaplara göre Salomon'un diğer Rothschild şubelerine –bilhassa Frankfurt'a– takriben 1,7 milyon pound (toplam borcunun yarısı) borcu vardı. Salomon, Frankfurt şubesinin senelerdir Viyana şubesinin kanını emdiğini söyleyerek işin içinden sıyrılmaya çalıştı ancak bu derece

muazzam miktarda borca girilmesinden en fazla Amschel'in de bir o kadar mesul olduğu söylenebilirdi. Çünkü Frankfurt şubesinin de, başta aldığı kredi için Württemberg devletine ödenecek para, Hesse-Kassel'e yapılacak ödeme, Alman Konfederasyonu'nun hesabına yatırılan (sözde "kale parası") ve şimdi de çekilmesinden korkulan büyük mevduat olmak üzere kendi sorunları vardı. Anselm kısa vadeli borçların toplamını sekiz milyon gulden olarak hesaplayınca, batmalarını önlemek için teklif edilmiş olan 1,3 milyon guldenin üzerine çarpı atarak Beyfuselere daha fazla yardım etmekten vazgeçti. Diğer bir endişe kaynağı, Prusya'nın Frankfurt şubesine artık ödeme ihtimali çok zayıf olan 1,2 milyon guldenlik borcuydu. İlginçtir, martın ilk haftalarında Salomon'dan yardım isteyen Amschel'di –James de o esnada çaresizce Frankfurt'tan yardım isteyip Anselm'e "fiyatına bakmadan" tüm menkulleri satmasını söylüyordu. Her şube diğerlerinin kendisine borçlu olduğunu düşünüyordu; hiçbiri de ödeyecek halde değildi. Salomon, Frankfurt şubesine olan borcu mukabilinde tüm ev ve mülklerini teminat olarak gösterdi; fakat bunları paraya çevirmek mümkün olmadığından onlara biçtiği kıymet (beş milyon gulden) güzel bir hayal olarak kaldı.

Beş Rothschild şubesinden üçü iflas etmek üzere olduğundan ailenin istikbali pek de parlak görünmüyordu. Londra'daki Charlotte, günlüğüne Avusturya sefiri Kont Dierrichstein'ın kendisiyle farklı ve küstah bir üslupla konuşmaya başladığını yazdı:

> Bana "Bakıyorum da, artık eskisi gibi dünyada yüksek bir yerde olmadığınız aşikâr. Şimdi biri size güzel dese minnettar kalırsınız, halbuki geçmişte öyle bir ironiye kahkahalarla gülerdiniz" dedi. Ben de cevaben "Hâlâ tepede olmadığımı nereden çıkardınız? Artık taht ya da tabure olarak kullanacak para kasam kalmadığını mı zannediyorsunuz? Para kasası hâlâ olduğu yerde ama ihtilal yüzünden yarısı boşaldı" dedim. "Ödemelerimizi geciktirmediğimiz ya da inkâr etmediğimiz müddetçe dünyanın bundan rahatsız olacağını da hiç zannetmem beyefendi."

Disraelilerin bile "onların kudretinin sona erdiğine inandığından" şüphelense de bunu mağrurane reddetti: "Gücümüzün nedeni sadece paramız olmadığı gibi Yüce Tanrı koruyucu elini üzerimizden çekmeyecektir. Amin!" Özelde, "İki ay önce servetleri İngiltere Merkez Bankası'nı bile geçen Rothschildler artık servetlerinin büyük bölümünü kaybetti" diye itiraf etti.

Hayatta Kalma

Peki, bunu nasıl atlattılar? Bunun apaçık cevabı ihtilallerin başarılı olmamasıdır. Büyük şehirler dışında liberal ve cumhuriyetçi anayasal değişikliklere olan desteğin sınırlı olduğu görülürken, şehirlerde de farklı zümreler arasında

iktisat hususunda büyük fikir ayrılıkları vardı: Liberal bankacıların lonca sisteminin ihyasını isteyen öfkeli zanaatkârlarla pek bir müşterek yanı yoktu. Bu tür bölünmeler Fransa'da cumhuriyetçileri, Almanya'da da liberalleri batırdı. İkinci olarak 1830'a kıyasla büyük devletler arasında savaş çıkma ihtimali çok daha düşüktü; bu, Rothschildlerin, özellikle savaşın ihtilali radikalleştirmesi eğilimi nedeniyle, en büyük kâbusu olarak kalmaya devam etti. James pek çok kez büyük bir harp çıkması halinde Paris'i terk edeceğini söyledi; fakat Lamartine'in Fransa'sı (bir kez daha) tarihî rolü olan ihtilal ihracını reddederken Palmerston'ın Britanya'sı ihtilali desteklese mi yoksa menfaatlerine aykırı görünmeye başladığından (bilhassa Schleswig ve Holstein dükalıkları üzerinde Almanlar hak ettiğinde)[4] desteklemese mi, bir türlü karar veremedi. Prusya ve Piyemonte savaşa girse de hedefleri çok sınırlı olup azimleri ondan da azdı. Üçüncü olarak, devrimciler enerjilerinin büyük bölümünü devlet sınırlarının yeniden çizilmesi ve anayasa hazırlanması gibi millî meselelere harcadılar; burada "halkın baharının" tabiatının mutabakattan ziyade muhalefete meyilli olduğu iyice ortaya çıktı.

1830'da olduğu gibi Polonyalılar, Prusya'nın istemeden verdiği yarım yamalak desteğe rağmen (mayıs gibi erken bir tarihte Posen'deydi), Rusların onların emellerine olan katı muhalefetinin kurbanı oldular. Habsburg İmparatorluğu dâhilindeki Slav azınlıkların başarılı bir Macar istiklal harbinden korkmak için bolca haklı nedeni vardı, ayrıca Büyük Almanya'nın kurulmasından bir şey kazanamayacakları gibi kendi aralarında da lisan hariç müşterekleri pek yoktu. Frankfurt'ta ortaya atılan Alman projesi, çok kalabalık ve susmak bilmez meclis yeni liberal anayasalı federasyonlarının başına kimin geleceğine bir türlü karar veremediğinden çöktü; asıl nedeniyse Avusturya ve Prusya'nın bir Alman Konfederasyonu'nun nasıl olması gerektiğine dair kendilerine has mevhumlarını uzlaştırmanın bir yolu olmamasıydı. Mayıs 1848'de Piyemonte, Milano ve Lombardiya tarafından kurulan "Yukarı İtalya Krallığı"nın ötesinde bir İtalya birliği mevhumu tüm kıtaya yayılan farklı isyanlardan sonra ancak akla gelmişti. Böylece rekabet halindeki milliyetçilikler birbirlerini iptal etmeye başladı. Nihayetinde Habsburg orduları Windischgrätz, Jelacic ve

4 Hem Schleswig hem de Holstein resmen Danimarka'ya bağlı olup ilkine 1720 tarihli bir anlaşmayla Britanya, Rusya ve Fransa tarafından teminat verilmişti. Fakat Salic veraset kanunu dükalıklarda geçerli olup Danimarka'da geçerli olmadığından, Danimarka'da erkek bir varis olmaması dükalıkların geleceğini belirsizleştirdi. Almanların iddiası etnik temelliydi. Holstein zaten Alman Konfederasyonu'na bağlıydı; Schleswig'in güneyi Almanca konuşuyordu. Danimarkalılar 21 Mart'ta Schleswig'i Danimarka'ya dâhil ederek şanslarını denediler. Frankfurt'taki Konfederasyon Meclisi, milliyetçi öncü meclisin de desteğiyle, Prusya ordusunu Schleswig'e göndererek karşılık verdi. Fakat 26 Ağustos'ta Prusya, Britanya ile Rusya baskısına boyun eğip dükalıklarda müşterek Danimarka-Prusya idaresi kurulmasını kabul edince Frankfurt'taki milliyetçiler büyük hüsrana uğradı.

Radetzky komutasında toparlanmayı başarınca ihtilalcilerin işini bitirdiler. Prag, Haziran 1848'de düştü. Charles Albert'in Piyemonte ordusu ertesi ay (25 Temmuz) Custozza'da bozguna uğratıldı. Viyana kasımda teslim oldu.

Yine de bunların olacağını önceden kestirmek mümkün değildi. Pek çok açıdan ihtilal Ekim 1848 sonrasında en radikal haline büründü; İtalya, Güney Almanya ve Macaristan'da kesin olarak mağlubiyete uğratılması 1849 yazını buldu. James ile Salomon, isimlerinin birlikte anıldığı Louis Philippe, Guizot ve Metternich'in peşi sıra sürgüne gitmiş olsaydı makul karşılanabilirlerdi. Ama onların kalmayı tercih edip bunu atlatmayı başarabilmeleri 1848'in en harikulade hadiselerindendir; Marksist bakış açısından ihtilalin başarısızlığa mahkûm klasik belirtilerinden biridir.

Rothschildlerin hayatta kalmasının esas nedeni aralarındaki ahenkti. Mayer Amschel'in erkek çocuklarının zihnine kazıdığı ailenin birliğini muhafaza etme düsturunun öneminin en çok takdir edildiği dönem budur çünkü Paris ve Viyana şubelerinin kurtarılmasını sağlayan Londra şubesi (ve kısmen Napoli ve Frankfurt şubeleri) oldu. Sicilya'da çok başarılı olan ihtilalin Napoli'de tümüyle başarısız olması da işlerine geldi. Oradaki Rothschild şubesinin hesapları, o sene kötü geçse de bir felaket olmadığını göstermektedir: Kâr 1848'in ilk yarısında sadece 2709 duka düşmüş ve ikinci yarısında da tekrar 58 bin 229 dukaya çıkmıştı; tüm yıl olarak ele alındığında 1847'den sadece yüzde 40 daha az kâr etmişlerdi. Bilançoya göre Napoli şubesinin durumu fena değildi; 1845 ila 1850 arasında varlıklarının yapısında pek bir değişiklik olmamıştı. Bu yüzden Carl'ın nisan başında Frankfurt'a para göndermiş olması mümkündür.

Charlotte'nin tabiriyle "eski adaletsizlikleri ortadan kaldıran ihtilalin tahrik edici rüzgârının İngiltere'de esmemesi" daha da işlerine geldi. Bunda 1847'de Mısır Kanunu'nun lağvedilmesi ve Banka İmtiyaz Kanunu'nun askıya alınmasının payı büyüktür. 10 Nisan'da Kennington Common'da Kartistlerin gösteri yapması aileyi telaşlandırsa da sonunda bir şey çıkmayacağı anlaşıldı; Nat'in Lionel'i "Biz nasıl L.P.'nin (Louis Philippe) durumuna düştüysek sen de P.A.'nın (Prens Albert) durumuna düşeceksin" diye ikaz etmesinin yersiz olduğu görüldü.[5] İrlanda'da da hasat beklendiği kadar kötü geçmedi. Bunların neticesinde para krizinin en kötü senesi olan 1847'de en büyük darbeyi alan Londra şubesi (kaybı sermayesinin yüzde 30'una tekabül eden 660 bin 702 pound'du) 1848 ve 1849'da durumunu toparlayıp kârını önce 132 bin 058'e ve sonra 334 bin 524 pound'a çıkardı. Demek ki Charlotte, Dietrichstein'a Rothschildlerin aile olarak eskisi kadar zengin olmadığını söylediğinde doğruyu söylüyordu; buna karşılık, yapmak zorunda kaldığı aile içi tasarruflara

5 Albert'in amcası Belçika Kralı Leopold o derece tedirgindi ki, tahtını kaybetmesi ihtimaline karşılık bir güvence olarak Rothschildlere beş milyon frank yatırdı.

bakılırsa para kasalarının yarısının hâlâ dolu olduğu mübalağaydı: "Üç hizmetçiden ikisini işten çıkarmak zorunda kaldık. Birini nispeten pis ve ağır işler için tutuyoruz. Çocukları kendimiz giydiriyoruz. Bu süreçte ellerimiz beyazlığını ve güzelliğini kaybedecek ama umarım hâlâ iş görmeye devam edecekler." Kızı Leonora'nın piyano hocaları saatte 10 şilinle yetinmek zorunda kaldı. Chopin, Leonora'nın büyükannesine ücretinin performans başına 20 guinea olduğunu söyleyince, kadın cevaben "elbette çok güzel çalabildiğini" söylemişti, fakat: "Daha az almamı tavsiye etti zira bu dönemde insanların daha 'tasarruflu' olması gerekiyormuş. Bundan anladığım kadarıyla pek cömert değiller ve para her yerden kısıtlanıyor."

Yine de bu masraflarla Paris, Frankfurt ve Viyana şubelerinin ihtiyaç duyduğu sermaye miktarı arasında büyük fark mevcuttu. Şubat sonunda Lionel'in alelacele Paris'e gitmesi onu James'in durumunun kurtarılabilir olduğuna ikna etmiş gibi görünse de, Salomon ve Amschel hususunda o derece emin değildi. Babalarının hatırasına bağlı olsalar da, onları kurtarmak için çok ter dökmek –ve bolca para harcamak– gerekiyordu. Nitekim Salomon'un yardım talebine (Sina'nın bazı kâğıtlarını kabul şeklinde) Lionel'in ilk tepkisi reddetmek oldu; Frankfurt şubesinin gümüş gönderilmesi talebine de ancak Londra şubesinin bu sevkiyattan kâr elde edeceğinden emin olduktan sonra cevap verdi (ilk talep 14 Nisan'da ulaştı). Amcalarından azar işitti; ona muhtaç oldukları yetmezmiş gibi bir de bu başlarına kakılıyordu. Anselm 10 Nisan'da, zerre kadar yapmak istemediği bir iş olan, babasının Augean haralarını boşaltmak için Viyana'ya geldiğinde edindiği intiba Lionel'in kanaatini pekiştirdi. Anselm, Arnstein & Eskeles'in (ve diğer bir Viyana bankası olan Heinrich & Wertheimer'in) kurtarılması için ilave taleplerle karşılaşınca:

> Derhal olabilecek en açık biçimde ve beş şubenin temsilcisi olarak sahip olduğum tüm salahiyetle babama başka mali fedakârlıkları yasakladım... Ticari ya da buranın akıbetiyle alakalı neticeleri her ne olursa olsun fark etmez deyip bu hususta en ufak bir ısrar olması halinde buradan derhal gideceğimi de ekledim... Sevgili amca, inan bana burada hayati bir vazife ifa ediyorum... Beni babamın kötü meleği olarak lanetliyorlar... Fakat kendisinin ruh hali öyle perişan ve bu hadiseler yüzünden öyle harap halde ki, burada daha fazla kalmasının sıhhatini bozmaktan başka bir yararı olmayacak... Üç ay önce Viyana'dan gitseydi çok daha iyi olurdu.

Viyana şubesinin battığı mali bataklık yüzünden baba ile oğul arasında yaşanan sürtüşme pek çok açıdan ikinci neslin hâkimiyetinin sona erdiğine işaret eder. Bir bakıma bu, Rothschild ailesi içindeki 1848 ihtilaliydi.

Fakat gerçekte son anda yardım elini uzatan Londra şubesi olmadı. Çünkü New Court'un Paris ve Viyana şubelerine yardım edebilme kabiliyeti büyük

ölçüde Amerika'daki Rothschild temsilcisinin New Court'a para göndermesine bağlıydı. 1848 pek çok açıdan Belmont'un temsilciliğinin imtihan edildiği bir sene oldu: Sistem başarısız olsaydı Rothschildler ciddi bir riskle karşı karşıya kalırlardı. 1847 yazından başlayarak Belmont'un tütün spekülasyonuna ve önceki senenin mayıs ayında patlak veren savaşta Amerika'yı Meksika'ya karşı desteklemeye büyük kaynaklar ayırmasını endişeyle izlediler. Şubat 1848 gibi geç bir tarihte James onun Birleşik Devletler hükümetine, Guadalupe Hidalgo Antlaşması çerçevesinde Meksika'nın Birleşik Devletlere terk ettiği topraklar karşılığında ödemesi gereken 15 milyon dolarlık tazminatı ödemesinde yardım edebilmek için devlet tahvili karşılığında avans ödeme teklifini onayladı. Her zaman olduğu gibi Rothschildlerin Meksika'da da bir adamı (Lionel Davidson) vardı ve birkaç senedir Rothschildlerin İspanya'dan çıkardığı civayı Meksika'daki gümüş madenlerine satmak için ithal ediyordu; tazminata o da dâhil oldu. Küba'daki Scharfenberg ve New Orleans'taki Hanau da Avrupa krizi arifesinde, sırasıyla, tütün ve pamuk şeklinde ödeme yaptı. Bunlar büyük yatırımlardı: James huzursuzca "Bu adamlara çok fazla bel bağladık" dedi. Nitekim Belmont'un bu dönemdeki ehemmiyetini, Londra ve Paris'ten telaşla gönderilip onu Meksika tazminatına bulaştığı için azarlayıp yetkisini aşmakla suçlayan mektuplara bakarak rahatlıkla anlayabiliriz. Nihayet, 1848 sonunda bir Rothschild –Alphonse– New York'a, sanki asi bir temsilciyi adam etmesi isteniyormuş gibi gönderildi.

Bu, istenen etkiyi gösterdi. Haklı olarak Alphonse'nin onun yerine geçmesi için gönderildiğinden korkan Belmont alelacele Londra'ya bulabildiği kadar gümüş gönderdi. Bunun 1848 tarihinde Avrupa'nın mali durumunu istikrara kavuşturmadaki en önemli etken olduğu görüldü ki bu sevkiyat olmasaydı Lionel kıtadaki akrabalarına yardım etmesi için büyük baskıya maruz kalacaktı. Fakat Belmont emirlere riayet etmekten ziyade onlara iyilik yaptığının anlaşılmasını istedi. Alphonse'nin bildirdiğine göre, New York'taki "soğuk" bir karşılamanın akabinde Belmont'un "tek bir" rolü vardı: "Aynı anda hem yarı bağımlı hem de yarı bağımsız, hem temsilci hem de memur" İdi. Uzun zamandan beridir tartışılan onun yerine bir aile mensubu gönderme tasarısı Belmont'un inadı ve genç Rothschildlerin Birleşik Devletlere yerleşme isteksizliği yüzünden tekrar yattı. Belmont çok geçmeden Alphonse'yi New Orleans'a gönderip kaldığı yerden devam ederek Meksika tazminatını ödemeye tekrar başladı.

Rothschildlerin ihtilali sağ salim atlatabilmesinin ikinci nedeni de, menkul fiyatlarının dibe vurmasına mani olan Avrupa merkez bankalarının para politikalarındaki gevşemedir. İngiltere Merkez Bankası Ekim 1847'de altın rezervi kuralını askıya alarak ilk adımı attı; fakat kıtadaki muadillerini aynısını yapmaya ikna etmek hiç de kolay olmadı. Frankfurt'ta bir merkez bankası olmayıp şehir senatosunu bir tür acil durum kredi tesisi kurmaya ikna etmek

zaman aldı. Paris'te cumhuriyetin Fransa Merkez Bankası'nı zoraki krediler için süt ineği gibi kullanacağı yönündeki korkular geçince durum biraz toparlandı. Hükümet tahvil çevirme işlemini askıya almaya ek olarak şirketlere likidite sağlayabilmek için ülke çapında *comptoirs d'escompte* ve *magasins généraux* kursa da bunun geçici olduğu ve ihtilalin kalıcı olarak eyalet bankalarının gücünü kırıp Fransa Merkez Bankası'nı güçlendirdiği anlaşıldı. Viyana'daki Merkez Bankası gümüş ve altın ithalini yasaklayıp mayısta tahvil çevirme işlemini askıya aldı. Haliyle her seferinde kâğıt para basılmasının aşırıya kaçması tehlikesi de mevcut olup Orta Avrupa'da enflasyonun baş göstermesinden tek korkan Anselm değildi (assignat'ları henüz kimse unutmuş değildi). Bu noktada bir kez daha Rothschildlerin Amerika ve İngiltere'deki gümüşe erişimi hayati bir rol oynayıp onların kıtadaki merkez bankalarının rezervlerini yenilemesine imkân verdi. Nisan gibi erken bir tarihte Fransa Merkez Bankası, New Court'tan büyük miktarda gümüş almaya başlamıştı. İleride de benzer bir alımın yapılması ihtimali Anselm'in eline babasının bankada biriken bol miktardaki senediyle ilgili müzakerelerde büyük koz verince, iki sene süren görüşmelerin ardından sonunda muvaffak oldu. Buna rağmen anlaşmanın yapılabilmesi için açıkça tehdit etmekten başka çare bulamadı: "Ya senetlerin vadesinin uzatılması ya da Eskeles ve Wertheimer bankalarının batışı, ki bunun neticesinde burada ve eyaletlerde bulunan diğer pek çok banka da batar ve Merkez Bankası'nın portföyüne de büyük darbe iner."

Bu, Viyana şubesinin kurtarılmasındaki önemli anlardan biriydi. Paris şubesi açısındansa devlet maliyesiyle alakalı yapılan anlaşmalar daha mühimdi. Rothschildlerin en ağır mesuliyeti 1847 tarihli devlet kredileriydi. Bunu hafifletmenin tek yolu da sıkı pazarlıktı. Bu nedenle Anselm, Merkez Bankası'yla yapılan müzakerelere paralel olarak, babasının Avusturya Hazinesi'ne ödemesi gereken paranın ödeme tarihlerini de değiştirmeye çalıştı. Frankfurt'taki Mayer Carl da Kassel ve konfederasyonla anlaşma yapabilmenin derdindeydi. Napoli de bile Napoli rentelerinin faiz ödemeleriyle alakalı olarak hükümetle bir anlaşmaya varıldı. Fakat James'in elinde 170 milyon franklık yüzde üçlük rente kalmış olduğundan ve hâlihazırda onlar için devlete ödemeyi taahhüt ettiği fiyatın yarısı ettiklerinden Rothschildlerin en zayıf olduğu yer Paris'ti. Satarak bu büyük zararı kabullenmek yerine (kimi zaman öyle yaptığı iddia edilir) James, 1847 taahhütlerinden bir şekilde sıyrılmayı denedi; bunu yapış şekli de eli zayıf olan birinin nasıl müzakere yapması gerektiğine dair bir ders niteliğindedir.

Hiç kolay olmadı. Gördüğümüz üzere 24 Şubat'ta James, muhtemelen yeni rejimin önceki rejim tarafından taahhüt edilen Yunan tahvillerinin faizini ödemesini sağlamak için maliye rezaretine gitti. Taviz vermesi gerekecekti: Ertesi gün sokak çatışmalarında yaralananların tedavisi için 50 bin frank bağışlayacağı ve "iyi ve dürüst ihtilalle işbirliğine hazır" olduğu ilan edildi. Sonra

da 26 Şubat'ta emniyet müdürlüğüne gitti. Caussidière, yurt dışına kaçmadan evvel Paris'ten para kaçırmaya çalıştığı yönündeki suçlamaları kendisine aktarınca, James inkâr edip iflasını ilan etmekle elinde milyonlar olduğunu kabul etmek arasında bir orta yolu tercih etti:

> İnsanlar benim paradan yapıldığımı zannediyor, oysaki elimde sadece kâğıt var. Servetim ve nakdim menkule çevrili olup hâlihazırda onların da bir kıymeti yok. İflas edecek değilim ve ölmem gerekiyorsa kendimi ona da hazırladım, fakat kaçmak bana göre korkaklıktır. Hatta akrabalarıma mektup yazıp işlerimi halledebilmem için para göndermelerini istedim, üstelik eğer isterseniz yarın sizi yeğenimle tanıştırabilirim.

Bir kez daha para el değiştirdi: Caussidière, bir matbaanın 150 işçisinin işinden olmaması için matbaaya kredi açmasını rica edince, James ertesi gün Lionel'le birlikte dönüp bu isteği yerine getirdi (Caussidière'ye "dilediği gibi dağıtması için" 2000 frank teslim edildi). Bu James için kayda değer bir şey olmasa da, nisan başında hükümet hiç beklenmedik biçimde, ihtilalden önce Louis Philippe ile yapılan ipotek kredisinin kalan tutarı olarak 500 bin frank talep edince, James'in durumu tekrar tehlikeye girdi. Aynı zamanda kendisine demiryolu şirketinin devlete borçlu olduğu kayda değer meblağ da hatırlatıldı.

Charlotte'nin günlüğüne kaydettiği üzere, James bu taleplere hem tehdit hem de yağcılıkla cevap verdi:

> Rothschild ailesinin batması Fransa için tam bir felaket olur. Altın yumurtlayan tavuğu kesmekten farkı olmayıp onu ebediyen kamusal ve özel hizmetleri ifa etmekten mahrum bırakır. Hükümet, ailenin altın evlerini müzayedede satamaz: Ferrières satılamaz; Otel Florentin de boş olup mevcut şartlarda kiraya verilemez. Fakat eğer amcamın hayatını bağışlarlarsa –bununla mali hayatını kastediyorum– o zaman sadece devlete değil devlet ricaline de hizmete devam edebilir... İngiltere'de insanların yapılan iyiliklere minnettar olmadığı söylenir. Biz de bunu kesinlikle beklemiyoruz ama yine de insan iyiliklerinin tanınıp karşılık bulmasını bekleyebilir. Amcamız daha yeni M. de Lamartine, M. Caussidière ve Crémieux'ye iyilik yaptı.

Aynı zamanda eğer Nord'un borçlu olduğu paranın hemen ödenmesi talep edilirse, "otuz ila kırk bin işçi hükümetin teminat vermiş olduğu işlerini kaybeder ve hazinenin işsizlere ödediği para katlanır"dı.

James'in itirazlarına rağmen herkes onun "mali hayatının" tehlikede olduğuna kani değildi. Sosyalizmin kendini mali sektörde de hissettirmesinin en güzel örneklerinden biri, de Rothschild Frères'deki kâtiplerin "İşler kötü gidiyor" diyerek maaşlarını azaltan Jamesi'i protesto etmeleridir. İçlerinden

biri "Yine de hiçbir şey kaybetmedin" dedi. "Herkesten zenginsin ve biz de kesintiyi kabul etmeyeceğiz." Fakat James hepsinden önemlisi zaman kazanmıştı. Hükümetin kurduğu heyet, devletin şirketlere verilen imtiyazları geri almasına hükmedene kadar mayısın üçüncü haftası geldi. Sadece bir ay sonra Paris'teki siyasi manzara, General Eugène Cavaignac komutasındaki birliklerin "Haziran günleri"ni (22-28 Haziran) –anlaşılan o tarihlerde işçi ayaklanmaları vuku bulmuştu– gaddarca ezmesiyle tümüyle değişti.

"Haziran günleri" ve sonrasına dair Marx'ın acı teşhisine göre "burjuvazi", proletarya ihtilalini ezmek için tüm umudunu otoriterizm ve militarizme bağlamıştı. Fakat 1830 ihtilalinden farklı olarak Rothschildler "nizamın" tesisi adına neredeyse hiçbir şey yapmadı (ihtilal bünyesindeki farklı diplomatik çıkmazları çözmek için hiçbir şey yapmadıkları gibi). Cavaignac'ın gelişini ihtiyatla kabullendiler. Nitekim ona doğrudan yardım etmemeye büyük özen gösterdiler: James çatışmalara katılmasına mani olmak için Alphonse'yi Frankfurt'a gönderdi çünkü orada kalsa başka seçeneği olmayacaktı. Dolayısıyla askerin nizamı tesisinin *deus ex machina* boyutu vardı. Ferdinand'ın meclisi lağvedip ağustosta başarıyla Sicilya'yı geri aldığı Napoli'de benzer şeyler yaşandı; Viyana'da da Windischgrätz'in topa tuttuğu ihtilalciler kasım başında teslim oldular.

Rothschildler her zamanki gibi değişen siyaset akıntısında nasıl yüzüleceğini biliyorlardı. Cavaignac idaresinde cumhuriyet rejiminin tekrar tesisi hem demiryollarının millîleştirilmesi projesinin unutturulması hem de devlete olan Nord borçlarının ödeme tarihlerinin ertelenmesiyle 1847 kredisi sorununun çözülmesi için mükemmel fırsatlar yarattı. İleride Paris şubesinin bu noktada devlet tarafından "tekrar yüzdürüldüğü" iddia edildi –buna çok sinirlenen James'in torunları bankaya devletin müdahalesi olduğunu kesinlikle reddetti. "Tekrar yüzdürme" kelimesi yanıltıcı olsa da –tıpkı devlete yöneltilen aşırı cömertlik suçlamaları gibi– hakikatten çok da uzak değildir. Aslında James, Balzac'ın seneler önce büründüğü aynı surete büründü: Alacaklılarının, çok fazla borcu olduğundan batmasına izin vermeyeceklerini bilen vazgeçilmez borçlu. Aksi takdirde onun hazineye olan borçlarını ödeyemeyeceğinden korkan hükümet 1847 kredisinin şartlarını yeniden müzakereye mecbur kaldı. Bu kararı anlamak zor değildir: James onları "altın yumurtlayan tavuğun" ölmesiyle tehdit ederek açıkça Fransa mali sisteminin çöküşünden bahsediyordu. Mérimée'nin o tarihte dediği üzere, devletin mali durumu "içler acısıydı"; de Rothschild Frères'in batması her şeyi bin beter ederdi.

"Baron'la" ortaklık yapmak çok daha kolaydı. Bu nedenle Lionel, temmuzda Paris'e gittiğinde James'i –geçmişte olduğu gibi– maliye nazırıyla müzakere ederken buldu. "Onlara yardıma niyeti ya da yardım edecek kadar parası olan başka bir banka olmadığından artık son derece sıcak ve iş birliğine can atıyor." Yine de yeni Maliye Nazırı Goudchaux'nun tatbik ettiği kurtarma

planı –1847'nin yüzde üçlük tahvillerini yüzde beşe çevirmek– muhtemelen aşırı cömertti ve nihayetinde 25 milyon franklık zararı 11 milyonluk kâra çevirdi. Goudchaux'nun Yahudi olması (James'le ilişkilendirilen diğer ılımlı Cumhuriyetçi Crémieux gibi) radikallerin Rothschild'in kurtarıldığı yönündeki şüphelerini körükledi. Oysaki James 1847 kredisinin zararını asgariye indirebilmek maksadıyla muhtemelen mali durumunun kötülüğünü abartmıştı. Goudchaux, kendisiyle ahbaplıklaalakası olmayan Rothschildler tarafından "borsadan ancak aydaki adam (metinden aynen) kadar anlayan, pratik olmayan birisi" olarak görülüyordu.

Dolayısıyla Rothschildler "Haziran günleri"nden en az bir ay önce tehlikeyi atlatmıştı. Mayısın son haftası gibi erken bir tarihte Charlotte "parlak, Avrupalı ve Rothschild tarzı bir istikbale" olan inancını dile getirebiliyordu. Nat, haziranda Frankfurt'a gittiğinde Amschel'in hâlâ Lionel'e kızgın olduğunu, ama en az 26 milyonluk bakiye ve 400 bin pound değerinde külçe rezervi ile mali durumunun sağlam bulunduğunu gördü. Nitekim İngiltere Rothschildleri, Amschel'in daha birkaç hafta önce Londra şubesinden aldığı gümüşü Viyana şubesine sattığını görünce hayret ettiler. Düzelmenin diğer bir alameti de İspanya'daki (Baring'in ciddi bir rekabet arz ettiği) yeni cıva sözleşmesi müzakerelerine başlanmasıydı. Ayrıca aynı tarihte Davidson, Şili ve Peru'da yeni keşfedilen ve cıva piyasasını canlandırması muhtemel olan gümüş damarlarının müjdesini verdi. Ağustosa gelindiğinde, artık ailenin yönetici üçlüsü haline gelen James, Lionel ve Anselm'in durumu, müşterek hesapları gözden geçirmek içinDunkerque'te buluşacak kadar düzelmişti. Fakat aile dışındakilerin Rothschildlerin tehlikeyi atlattığını anlaması için biraz daha zaman geçmesi gerekecekti. Radikal *Tocsin des Travailleurs* ağustosta bir yazarını bu işle vazifelendirdiğinde kullandığı üslup alaycıydı, yine de James'in mucizevi iktisadi kudretini cumhuriyet davasına vakfetmesinden bahsederken hayranlığını gizleyemedi:

> Bayım, siz bir harikasınız. Çoğunluk tarafından desteklenmesine rağmen Louis Philippe düştü, Guizot ortadan kayboldu, meşrutiyet ve meclis idaresi heba olup gitti; ama size hiçbir şey olmadı! Arago ile Lamartine nerede? Onların işi bitti ama siz hâlâ yerinizdesiniz. Banka baronları iflas etti, ofisleri kapatıldı. Sanayinin ve demiryolu şirketlerinin sahipleri sendeledi. Hissedarlar, tacirler, üreticiler ve bankacılar harap oldu; hem büyük hem de küçükler ezildi; ama nasıl olduysa sadece siz etkilenmediniz. Bankanız Paris'teki ilk şiddet dalgasından etkilenmiş olup ihtilalin etkisi sizi Napoli'den Viyana'ya ve Berlin'e kadar takip etse de, tüm Avrupa'yı etkisi altına alan bir hareket karşısında siz kımıldamadan yerinizde kaldınız. Servetler tükendi, itibarlar yerlerde süründü, hâkimiyetler nihayete erdi lakin devrimizin hükümdarı olan Yahudi hâlâ tahtında oturuyor. Ama hepsi bundan ibaret de değil. İncil'in tabiriyle, dağların koçlar gibi

> zıpladığı bu ülkeden kaçabilirdiniz. Ama kalıp kudretinizin kadim hanedanlardan müstakil olduğunu ilan ederek büyük bir cesaretle elinizi genç cumhuriyete uzattınız. Yılmadan Fransa'ya sadık kaldınız... Siz bir devlet adamından fazlası olup kredinin simgesisiniz. Orta sınıfın kudretli bir vasıtası olan bankanın halkın hak ettiğini elde edebilmesi için yardım etmesinin vakti gelmedi mi? Bir nazır olmadan devrimizin en büyük iş adamı olarak kalmayı tercih ettiniz. İşleriniz daha çok ve şöhretiniz –ki şöhrete karşı kayıtsız değilsiniz– daha parlak olabilir. Paradan yapılma tacınızı elde ettikten sonra artık en yüksek mertebeye ulaşmış olacaksınız. Bu size cazip gelmiyor mu? İtiraf edin ki günün birinde Fransa Cumhuriyeti'nin size Pantheon'da yer teklif etmesi ihtimali bile tüm bunlara değer.

Bu bile bazılarına henüz erkenmiş gibi geldi: Kasım gibi geç bir tarihte hâlâ James'in iflasını ilan edeceği söyleniyordu. Fakat Rothschildler gerçekten de bunu atlatmayı başarmıştı. Artık bunu nasıl başardıklarını biliyoruz. Ayrıca o dönemde bunu başarmalarının neden mucizeymiş gibi görüldüğünü de takdir edebiliriz.

Sükûnet ve Nizam

1830 ile 1848 ihtillaleri arasındaki diğer bir önemli fark da, ikincisinde Rothschildlerin diplomatik nüfuzlarını kullanmamasıdır. Bir Avrupa savaşı çıkacağından daima korkuyor olsalar da, 1848'in büyük bölümünde kendi mali sorunlarıyla o derece meşgullerdi ki, büyük devletler diplomasisinde oynadıkları ve aşina oldukları role hiç vakit bulamadılar. Avusturya hükümeti Salomon'dan "ailenin bir mensubunu Avusturya devleti adına müzakere etmesi için göndererek İtalya müşkülünü gidermelerine" yardım etmesini istediğinde, genç Rothschildler karışmaya yanaşmadılar. Mayer Carl durumu şöyle izah etti:

> Kanaatimce siyasete bulaşmasak iyi olur çünkü işler beklendiği gibi gitmezse suçunu bize yüklerler. Ayrıca Lombardiya'nın Avusturya'ya bir şey ödemesi gerektiğini de düşünmüyorum. İtalya davası insanların desteğini kazandığından vaziyetin Avusturya'nın lehine bir neticeye varması pek mümkün görünmüyor. Ayrıca herkes bizim bu işten menfaatimiz olduğunu söylüyor. İnsanlar Rothschildlerin karşılığında bir şey almadan bir şey yapmayacağı yakıştırmasına alışmış.

Radetzky, Custozza'da Piyemonte ordularına "dünyanın kaç bucak olduğunu" gösterdiğinde Avusturya'nın diplomatik hedeflerinden bihaber Anselm ile yeğenleri, Avusturya'nın bu zafere rağmen elinde tuttuğu İtalyan topraklarının çoğunu terk edeceğini zannettiklerinden, sevindiler. James, yeni Fransa Hariciye Nazırı Bastide'in Kuzey İtalya'nın birleşmesinden pek haz etmediğini ve Palmerston'ın bu yöndeki teşebbüslerinin başarıya ulaşma ihtimalinin düşük

olduğunu anlamıştı ama yeğenleri bir süre daha Lombardiya ile Venedik'in istiklallerini elde edeceğine inanmaya devam ettiler: Anthony mektubunda "bunun sadece para meselesi" olduğunu yazdı. Almanya'daki bilgi kaynakları da çok farklı değildi. Mesela Mayer Carl, IV. Friederich Wilhelm'in mart ayında Frankfurt meclisinin kendisine sunacağı Alman tacını kabul edeceğini ve bunun da –ki ihtimali daha düşüktü– Avusturya ve Prusya'yı "birbirine yaklaştıracağını" zannetmişti. (Nitekim "ihtilal, sadakatsizlik ve ihanetin artıkları ve pisliğinden yapılmış bir taç" diyerek hakaret etmeyi de ihmal etmedi.) Anselm ancak 1849 Şubat sonunda babasının uzun senelerdir elde etmekte hiçbir müşkül yaşamadığı, Avusturya diplomasisine dair içeriden malumat edinmeyi başardı. Çok geçmeden Salomon'un yolundan giderek Piyemonte'ye karşı yürütülen ikinci savaşta büyük bir hevesle Schwarzenberg'i destekledi – babasının nisan ayında dönmesinin de bu kararda etkisi olabilir.

Haliyle mali açıdan zayıf oldukları müddetçe Rothschildlerin siyasi nüfuzlarını kullanmaları mümkün değildi. Nihayetinde Rothschildlerin kullanageldikleri geleneksel kozun kaynağı verilen kredilerdi. Fakat 1848 boyunca Britanya Rothschildleri kıta şubeleri üzerindeki yeni hâkimiyetlerini kullanarak Avusturya, Macaristan, Roma, Lombardiya, Prusya, Baden ve benzeri yerlerdeki ihtilal sonrası rejimlere kredi verilmesi yönündeki pek çok teklifi veto etti. (Akıl almaz ama Salomon, İngiltere'den silah satın alabilmeleri için Macarlara borç vermeyi teklif etmiş gibi görünmektedir ve bir yandan da Habsburg İmparatorluğu'nun çöküşünden dolayı yas tutuyordu!) İşler ancak eylül sonunda "normale dönmeye" başlasa da Avusturya'ya kredi vermekten bahsetmek için hâlâ çok erkendi. Asıl sorun ihtilalin bir türlü tam olarak sona ermemesiydi. "Kızıl cumhuriyetçilik", Paris, Viyana ve Berlin'de mağlup edilmesinden hemen sonra İtalya'da hortladı. İtalya'da yenildikten sonra, bu sefer Güney Almanya'da son bir kez baş gösterdi.

Siyasi belirsizlik devam ettiği müddetçe Rothschildler temkinli davrandı. Avusturya hükümeti martta 60 milyon gulden borç istediğinde Anselm, "büyük saçmalık" ve "aptalca bir proje" diyerek reddetti. Ertesi ay Paris şehri 25 milyon frank borç istediğinde bu sefer de James "iş yapmak istemediğinden" bu teklifi üç kez reddetti. Tereddüdün asıl nedeni, Anselm'in başarılı kurtarma operasyonuna rağmen, hâlâ Frankfurt şubesine 1,7 milyon pound ve Paris şubesine daha ufak meblağda borcu olan Viyana şubesi hakkında ne yapacaklarına bir türlü karar verememeleriydi. Büyük ortakların yaptığı yaza kadar süren art arda toplantıların neticesinde (buna ilkbaharda Frankfurt'ta yapılan tam bir "kongre" de dâhildi) borcunun çoğunu silerek Viyana şubesini kurtarmaya karar verdiler. Alphonse'nin "kongrenin asıl maksadına" dair açıklamasından Londralı ortakların amcalarını zapt etmeyi ne derece arzu ettiklerini anlamak mümkündür:

> Maksadımız, şubelerin temelini sağlamlaştırıp Londra şubesini esas kabul ederek onları ilk neslin iş ahlakına ve siyasi faaliyetlerine ters düşen şeylerden korumak için iş birliğini artırmaktır. Amcamız (Amschel) sermayemizin azalmasına tahammül edemeyeceğinden onu eski haline getirmek gayretiyle çok tehlikeli teşebbüslere atılmaktan geri durmayacaktır.

1848 buhranının neden olduğu bu güvensizlik ortamında Londralı ortaklar amcalarına gösterecekleri mektuplarla kendilerine saklayacakları arasında ayrım yapmaya başladılar. Bu tarihe kadar aralarında gidip gelen şahsi mektupların ortaklığın can damarı olduğu hesaba katılırsa, bu devrimsel bir değişiklikti. Fakat mektupların çoğu kaybolduğundan ya da imha edildiğinden Londralı ortakların bu yönde ne derece ileri gittiklerini kestirmek mümkün değildir.

Rothschildlerin siyasi nüfuzunu azaltan iki etken daha mevcuttu. İlk olarak Palmerston'la ilişkileri varla yok arasında kalmaya devam etti. 1848'de Charlotte, Palmerston'ın siyasetini "gülünç" diyerek alaya alırken Lionel'in de karısıyla hemfikir olduğunu varsaymak makul görünmektedir; o tarihte anlaşıldığı üzere Rothschildler ile Palmerston arasındaki irtibat asgari seviyedeydi. Nat'e göre "dış ilişkilerdeki herhangi bir değişiklik P(almerston)'a kıyasla müspet bir değişiklik olacaktı" ki amcası da bu yoruma "yürekten katılıyordu." Betty'ye göre Palmerston "her yere ateş püsküren ve ön kapıya nasıl dizeceğini iyi bildiği siyasi kuklalarının arkasına saklanan kötü bir cindi." Nitekim Rothschildlerin Britanya siyasetine dair değerlendirmelerini birinci dereceden siyasi malumata değil de savunma harcamalarına dayandırdıkları anlaşılmaktadır; bu tarihte Lionel'in parlamentoda Yahudilerin de temsil edilmesi meselesiyle meşgul olması buna dayanıyor olabilir. İkinci olarak, Fransa'nın siyasi geleceğini yanlış hesapladılar. James "muhterem, ılımlı" cumhuriyetçiliğin mukavemetini fazla abarttı. Yeni rejimin önemli isimleri olarak kalacaklarını varsayarak Cavaignac ve generali Nicolas Changarnier'yle (hem Paris askerî valisi hem de Millî Muhafızların komutanıydı) yakınlaşmaya koyuldu. Fransa dış siyasetini tartışmak için gittikçe artan sıklıkta Cavaignac ve diğer nazırlarla görüşmeye başladı. "Bizim küçük dostumuz" Changarnier, Ferrières'de ava davet edilip Rothschildlerin akşam yemeklerinin müdavimi oldu. Onunla öyle sıkı fıkı oldular ki, Paris'teki Avusturya sefiri Changarnier'nin Betty'e karşı "sentiment de couer'ü" olduğu dedikodusunu bildirdi. Sonunda James'in kaybedecek tarafa oynadığı anlaşılsa da, neden böyle yaptığını anlamak zor değildir. Çünkü generallerin alternatifi eski imparatorun yeğeni Louis Napoleon Bonaparte'tı.

On dokuzuncu asır müddetince Rothschildler hiçbir siyasi simadan Louis Napoleon kadar şüphelenip nefret etmediler. Bunun kısmi nedeni haysiyetsiz mazisi (1836'da Boulogne ve 1840'da Strazburg'daki kaçamakları, şahsına

münhasır kitapları, İngiliz metresi) ve hiçbir zaman tam olarak bırakmadığı müphem yaşam tarzıydı. Mesela Nisan 1849'da Anthony yengesi ile amcasının "L.N.'den nefret ettiklerini" söyledi. "Her gece sarhoş oluyormuş. Tanrı bilir daha ne haltlar çeviriyordur." Bayan Howard'la olan münasebeti de eleştiri malzemesiydi: Anthony'ye göre Louis Napoleon'un tek derdi "rahatça yaşayıp dilediğince sarhoş olmasına izin verecek kadar paraya sahip olmaktı." James onun "dangalağın teki" olduğunu söylese de her zamanki gibi pragmatik olduğundan şahsi iğrenmesini bir kenara bırakıp 16 Ocak'ta onunla akşam yemeği yedi –Cumhuriyetin Başkanı olarak yemin ettikten sadece on sekiz gün sonra. Yeğenlerine özür diler gibi "Davetini reddedemezdim" dedi. Nitekim tedbirini alıp seçilmeden evvel Louis Napoleon'a 20 bin frank borç vermişti. Her şeye rağmen bu, James ile Louis Philippe'in şahsi ve mali ilişkilerini bir gecede kamusal ve siyasi bir ilişkiye çevirdiği 1830'dakinin bir benzeri olmayacaktı. Louis Napoleon kamu fonlarına erişim sağlar sağlamaz James, Anthony'ye emir verip kredisini kesti: "Napoleon'a başka para vermeyin çünkü bizde kredisi yok... Bütçeye erişimi olmadan önce ona 20 bin frank borç verdim ama artık devletten para alıyor. Paramızı çarçur etmek istemediğimden artık ona tek kuruş vermek yok."

Karısı, kısmen hâlâ tahttan indirilen Orléanist hanedanına olan sadakatinden dolayı, ondan daha da nefret ediyordu. Disraeli, Betty'nin "nefret ettiği" Napoleon'u Augustus'a ve amcasını da Julius Sezar'a benzetmeye çalışan Macaulay'i nasıl azarladığını hatırladı. Hiç etkilenmemişti: "Fransa bir hiçle asi ve işe yaramaz bir azınlığın elindeki birinin arasında debeleniyordu." Eğer Cavaignac kazanırsa "felaket" olacaktı çünkü "ne dürüsttü ne de idareden anlıyordu." Fakat eğer Louis Napoleon kazanırsa tam bir "rezalet olacaktı" çünkü o "muhteşem bir geçmişten bugüne kalan gülünç bir bayrak ve siyaseten bir hiç olup zarardan başka bir şey vermeyecek hamlığını kibarlık kisvesi altında saklayan cilalı bir sosyalistti." "Fransa'nın onunla olan aşk ilişkisi bir romanın başındaki mutlu bir ilişki gibi olabilir; bu örnekte âşıklar ya birbirinden nefret edecek ya da kavga ederek ayrılacaklar." Onun kazanması "farklı ve muhalif fikirlerin etrafına toplanıp ülkenin kaymak tabakasını protesto edeceği bir imdat işareti" olacaktı. Başından beri "bir imparatorluk taklidinin" ihya edileceğini düşünüyordu. Nisan 1849'a kadar başkanlık resepsiyonlarına katılmadı.

Fakat Rothschildleri asıl endişelendiren Louis Napoleon'un, kendinden önce amcasının yaptığı gibi, tüm Avrupa'yı tekrar savaşa sokacak yayılmacı maceralara atılma ihtimaliydi. 1848 ortalarında, Temsilciler Meclisi'ne seçildikten sonra Bonaparte'ın yıldızının parlamaya başlamasından itibaren Rothschildler onunla ilgili hükümlerini vermeye başladılar. Onun "kargaşa ve huzursuzluğun" dostu olduğunu söyleyip halk tarafından sevilmesinin harbin alameti olduğu yorumunu yaptılar. James'in tabiriyle:

> Napoleon başkan olabilmek için epey para harcadı ve kanaatimce –ki asla harbi desteklememiş biriyim– gidişat daha kötü çünkü halk artık harbe girmeye mecbur kalacak. Borsada herkesin yüzünden düşen bin parça çünkü işçi sınıfının onu destekleyeceğini söylüyorlar. O bir sosyalist ve desteğini de sıradan halktan alıyor... Elimdekileri satmayı deneyeceğim.

Müteakip aylarda başkanlık seçimlerinden zaferle çıkma ihtimali arttıkça bu tahlillerini gözden geçirdiler ve bu ihtimalden hiç de memnun olmayıp Cavaignac'ın "kesinlikle" daha iyi olduğuna hükmettiler. İki taraf da desteğini isteyince James, "Fransız olmadığından bu ciddi meseleye müdahale etmek istemediğini, her iki adayı da desteklemeyeceğini, halkın kararını vermesini bekleyeceğini ve çoğunluğun tercihi olan başkana muhalefet etmeyeceğini" ilan etti. Fakat özelde Louis Napoleon'un Cavaignac'ı yenmesini bekliyordu. Yeni başkanın "yavan ve karizmadan beri" olduğunu görse de "sıklıkla onu ziyaret edip onunla kahvaltı etmekten" geri kalmadı. Aralıktaki Bonaparte'ın zaferinden hemen sonra o ve Betty endişeyle "Haziran günleri"ne dönmeyi, hatta Fransa ile Prusya arasında savaş patlak vermesini bekledi.

Bu korkular Louis Napoleon'un "imparator olana kadar rahat durmayacağı ve köylülerle ordunun oylarının bunu yapabilmesi için yeterli olduğu" yönündeki tahminle –Ocak 1849 gibi erken bir tarihte bile görmek mümkündür– daha da katlandı. James bunun "büyük bir hata" olacağına emindi. 1849'un ilk aylarında büyük bir endişeyle bu tür tahminleri destekleyecek "cesur" bir Fransız harici siyasetinin izlerini aradı. Bilhassa İtalya'da süregelen istikrarsızlık bir Fransız müdahalesini davet edebilecek gibi görünüyordu. James "Bizi en çok ilgilendiren mesele budur: sulh olacak mı olmayacak mı?" dedi. Paris'teki her kargaşa alameti yeni hükümetin savaşa girme ihtimalini artıracakmış gibi görünüyordu. James 9 Haziran'da "Harp çıkacak" dedi. "Tanrı'nın eline kaldık. Asya kolerası yetmezmiş gibi bir de siyasi ve mali kolera baş gösterdi... Rrentelerin yükseleceğini hiç zannetmem."

Napoleon'un Roma Cumhuriyeti safında değil de kasımda Roma'dan kaçmak zorunda kalan papanın safında İtalya'ya müdahale etmeye istekli olduğunun ortaya çıkması onları rahatlatsa da, Anthony bile "Burada cumhuriyet varken nasıl gidip de papayı tahta oturtacaklar?" diye sormadan edemedi. Nitekim bu meseleye dair bitmek bilmez tartışmalar ihtilal dönemini sona erdirecek olan cumhuriyetçilik karşıtı nihai yabancı müdahaleye yol açacaktı. İlk darbe martta Avusturya'nın Piyemonte'ye karşı kazandığı ikinci mutlak zafer olurken, bunu mayısta Toskana Cumhuriyeti'nin işgali takip etti. Nisanda Frankfurt Rothschildleri Güney Almanya'yı kasıp kavuran ve Prusya, Saksonya ve Hannover'in müşterek müdahalesiyle ezilen son halk hareketi yüzünden tüm kıymetli eşyalarını toplamak zorunda kaldılar. Geçmişte

olduğu gibi Rothschildler kenarda durup tezahürat etmekten fazlasını yapamadı. Windischgrätz'in tek başına kazanamayacağını bilen Anselm, Rusların Macaristan'a müdahale etmesine çok memnun oldu.

Rothschildler ancak muhtelif ihtilalci bölgelerin askerî mağlubiyetlerinin ardından geleneksel kredi verme işine dönmeyi düşünmeye başladı. 4 Temmuz'da Anselm, Avusturya kredisi hakkında daha olumlu konuşurken, Paris şubesini de Macaristan'daki Rus ordusuna mali destek vermeye teşvik etti. Ayrıca savaş ve gümüş çevirme işleminin askıya alınması yüzünden çok değer kaybeden Avusturya para biriminin değerini eski haline getirme teşebbüslerine de dâhil oldu. Eylül ortalarına gelindiğinde çıkarılan 71 milyon guldenlik tahville küçük bir Avusturya kredisi ayarlandı; bunların çoğu Viyana piyasasında tüketilse de 22 milyon kadarı Frankfurt'taki Amschel tarafından alınıp satıldı.

Tabiatıyla bu işlemler muhafazakâr kraliyet rejimlerine sadakat gerektiriyordu, bu da Macaristan'ı destekleyen Fransa ve Londra'daki akrabalarını biraz rahatsız etti. Betty, Heine'nin Macar lehtarı ve bir nüshasını da kendisine gönderdiği "Ekim 1849'da Almanya" isimli şiirindeki kederli sözlere kayıtsız kalamadı. Fakat Anselm'in İngiltere'deki kuzenlerinin Macar yanlısı "hislerine" harcayacak zamanı olmadığından, "İngiliz tayfasına İrlanda ve patates hasadından başka işlere kafa yormamalarını" tavsiye etti. Carl'ın papaya kredi verilmesi teklifi de devrim karşıtlarını desteklemek olarak görüldü. 1848'in hüsrana uğramış devrimcileri –bilhassa da Marx– açısından bunun nedeni ortadaydı: "Her papayı destekleyen bir Cizvit olduğu gibi her tiranı destekleyen bir Yahudi olduğunu da görmüş olduk. Nitekim zihinleri uyuşturacak bir Cizvitler ordusu ve ceplerini dolduracak Yahudiler olmadan zorbalar emellerine erişemeyeceği gibi harp ihtimali de mevzubahis olmazdı."

Yine de, geçmişte sıklıkla yapıldığı üzere, Rothschildleri muhafazakâr rejimlerin destekçisi olarak göstermek hatalı olur. Öncelikle, ağustosta Lionel'in Wildbad'dan bildirdiği üzere, ihtilal eski liberalleri daha muhafazakâr yapmıştı: "Almanya'daki liberaller İngiltere'dekilerden çok farklıdır. Mal ve iş sahibi olanların tümü her şeyin eskisi gibi devam etmesini istiyor." James'in en büyük derdi kaldığı yerden işe devam edebilmekti. Londra'daki yeğenlerine "çalışmak ve çarkların dönmesini sağlamak" istediğini söylemişti. Uluslararası istikrar tesis edildiği müddetçe kredi verdiği rejimin siyasi fikri çok da umurunda değildi. Mesela papanın Fransa'nın desteğiyle makamına iade edileceği açıklanmadan önce bile James memnuniyetle Roma Cumhuriyeti'yle iş yapıyordu. Nitekim cumhuriyetin temsilcileri ellerinde küçük bir bakiye ile Mart 1849'da ondan "yardım istediğinde" "artık cumhuriyetçi olduğu için" kabul etti –başka zamanlarda ona "lanet cumhuriyet" diyen birinden ilginç bir açıklama. Ayrıca haziran sonunda papalık eski haline dönünce James, Carl'a iş için Vatikan'ın

"peşinde koşturmaya" meraklı olmadığını söyledi. Adolph'un da papaya pek hürmeti yoktu: "Her türlü zırvanın başı olan mübarek ihtiyar." Fransız kuzenlerine verecekleri kredilerde Romalı Yahudilere tanınacak hakları şart koşmalarını tembih etti. Anselm'in kanaati şuydu:

> Zamanında çok liberal olup alelacele ıslahatlarıyla İtalya'nın başına bin bir türlü bela açan papanın şimdi de karanlık çağdaki papaların izinden gideceği tuttu. Tahammülsüzlüğü o dereceye vardı ki, insanlıktan çıktığını bile söyleyebilirim. Eğer papa diğer bankalardan biriyle iş yapmaya kalkarsa o zaman bizi bırakacak demektir. O yüzden bu mübarek zatlara iltifat etmeye kalkmanın manası yok.

James ile Lionel, Viyana şubesinin Habsburg rejiminin neredeyse sorgusuz sualsiz destekçisi şeklindeki geleneksel rolünü tekrar üstlenmesine izin verecek de değillerdi. Aralıkta ikisi de Salomon'un, rakipleri spekülasyon yapıp kâr ederken, Avusturya para birimini desteklemesine şiddetle itiraz etti.

Bu siyasi tarafsızlık en bariz biçimde, 1848'deki baş belalarının öncüsü olan Piyemonte örneğinde kendini gösterdi. Anselm'e göre Piyemonte'nin Avusturya'ya ödeyeceği tazminat, hem Piyemonte'ye verilecek kredi hem de paranın Viyana'ya nakledilmesi şeklinde, "güzel ve emniyetli bir işti." Nat başta tereddüt etse de (Charlotte'ye göre ailenin daha "ferasetli" mensupları geçen sene "yaşadıkları korkuyu" unutmamışlardı) sonunda o da bu işlemin cazibesini takdir etti. James'e gelince, Piyemonte'ye olan alakası o kadar fazlaydı ki Anselm, Turin hükümetinin onun "aşırı hevesli" olduğu gibi bir intibaa kapılmasından korktu. Bu James'in müzakere kabiliyetini hafife almak demekti. İşe Avusturya ile yapılacak barış antlaşmasının öncesinde hükümetin ağzını arayarak başlamış ama kesin bir şey söylememişti. Sonra da Paris ve Viyana'daki rakipleri saf dışı bırakabilmek adına krediyi ayarlayabileceğini ümit ettiği İtalyan bankacılarla bir anlaşma yapabileceğini çıtlattı. Eylülde Viyana ve Milano'ya giderek Avusturya'ya ödenecek Piyemonte tazminatı için 15 milyon frank vermeyi teklif etti. Nihayet, Turin'de, 76 milyonluk Piyemonte kredisinin yarısından fazlasının denetimini ele alıp İtalyan bankacılara ve halka sadece sekiz milyon frank bıraktı.

Bunun nedeni Avusturya'nın tazminatını alabilmesini sağlamak değildi. Camillo di Cavour adındaki genç ve hırslı sermayedar, James'in ona "Bu ülkeyle iş yapmaya çok hevesliyim" dediğini söyledi: "Bana her fırsatta Piyemonte'nin Avusturya'dan daha sağlam bir temel üzerine kurulduğunu anlattı." James'in Piyemonte Maliye Nazırı Nigra'yı "üçkâğıda getirmesi" Cavour'u şok etmişti. Piyemonte'nin "bu kurnaz ihtiyar çakal Rothschild'e" bağımlı olmamak için ne gerekiyorsa yapmasının şart olduğunu idrak eden Cavour gelecekte İtalya'daki Rothschild teşebbüslerine en büyük engeli teşkil

edecekti.[6] Fakat şimdilik James sağlam bir köprübaşı inşa etmişe benziyordu ki bu, İtalya ile kendi tabiriyle iktisadi bir "evliliği" mümkün kılabilirdi. Benzer şekilde Frankfurt şubesi de aynı tarihlerde Württemberg, Hannover (burada Johann Stüve başkanlığındaki liberal kabine Kasım 1850'ye kadar iktidarda kaldı) gibi Alman devletlerini yoklasa da bir şey çıkmadı.

James'in Turin'deki başarısı ihtilalle başlayıp bir süre devam eden hareketsizliği sona erdirdi. Lionel ile kardeşleri de yeni işlere atılmaya hazır olsalar da hâlâ Orta Avrupa'dan ziyade ihtilal olmayan İspanya ve Amerika'yla ilgiliydiler. Cıva, pamuk, altın ve tütün –hatta Nikaragua canal'ı ve Afrika yer fıstığı– siyaseten istikrarsız devletlere kredi vermekten daha makul görünüyordu.

Paris'teki Rothschildlerde de hafif bir rahatlama vardı. İktisadi durumun ana göstergesi olan rente fiyatları 1849'da başkanlık rejimine olan güvenin (haklı olarak) arttığını gösteriyordu: 1848 Aralık ayından sonraki sene yüzde beşlerin fiyatı 74'ten 93'e çıkarken Nat'in morali de buna paralel olarak düzeldi. Bu kısmen Napoleon'un temkinli dış siyasetinin neticesiydi. Roma seferi şayiası ilk kez çıktığında Nat, "umumiyetle askerler harekete geçtiğinde hissedarlar korkuya kapılır, fakat bu sefer nizamın tesisi için olduğundan müspet bir neticesi olacağını ümit ediyorum" dedi. Ekonomiye olan güvenin geri gelişi aynı zamanda Louis Napoleon'un radikal solun dostu olmakla alakası bile olmadığına dair artan farkındalığın neticesiydi. Nat hâlâ onun "ufak, çirkin herif" olduğunu düşünse de, başkanın sarayında bulunduğu bir akşam şahit olduğu içtimai düzelmenin alametlerinden etkilenmişti: "Hanımlar mücevherlerini kuşanmışlar, arabalar çağrılırken unvanları da unutulmuyor." Umutla "Eğer sükûnetimizi muhafaza edersek cumhuriyet ile monarşi arasında bir fark kalmayacak" dedi. Fakat aşırı iyimserdi: Mali açıdan rentelerin ihtilal öncesi cumhuriyet dönemindeki seviyesine çıkamaması rejimin istikrarından hâlâ şüphe edildiğine delaletti –Anthony'nin ikazlarının Louis Napoleon'un rejiminin Louis Philippe'in yolundan gideceğiyle cumhuriyetçilerin Bonapartçı bir darbenin kurbanı olacağı arasında gidip gelmesi de bunun güzel bir örneğidir. Yine de Rothschildlerin kaçınılmaz olan Fransa'ya verilecek yeni krediyi gündeme getirmelerine yetecek kadar bir güven ortamı oluşmuştu.

Ayrıca 1840'lardaki demiryolu çılgınlığı da tekrar baş göstermeye başlamıştı (nafia nazırı olarak tayin edilen Léon Faucher bunu fazlasıyla teşvik ediyordu). Şubat 1849'da Pereireler o tarihe kadarki en iddialı projelerini ortaya attılar: Paris, Lyon ve Avignon'u birbirine bağlayacak, sonra da Avignon ile Marsilya hattına (Paris-Lyon-Marsilya hattının atası) bağlanacak olan bir demiryolu hattı. Amacı Nord'un üzerine inşa edildiği sistemi canlandırmaktı.

6 James temsilcisi Landauer'i gönderip "dilediği kadar *rentes au prix courant* teklif ederek" Cavour'u yanına çekmeye çalıştı. Reddeden Cavour bunun "Avrupa kabinelerinde işlerin nasıl yürüdüğüne dair kendisine güzel bir fikir verdiğini" söyledi.

Paris-Lyon arasındaki ilk hattın inşası için devlet 147 milyon frank harcayıp şirkete de yüzde beşlik kâr teminatı verirken şirket de doksan dokuz senelik işletme imtiyazı karşılığında 240 milyon frank koyacaktı. Üstelik Pereireler kendilerini Rothschildlerden kurtarmaya çalışıyormuş gibi de görünüyordu. Yeni şirket adına para toplayabilmek için başta Delessert'e ve onun vasıtasıyla da Baringlere müracaat ettiler –ileride yapılacak ihlallerin ilki. James neler olup bittiğinin farkındaydı, mayısta Isaac Pereire'i Nord'un yönetim kurulundan istifaya zorlayarak ilk karşı hamlesini yaptı. Anthony'ye "Hiç kimse Pereirelerle Rothschildleri bir tutmaya kalkmasın" dedi. "Bu heriflerin ne üçkâğıtçı olduğunu bilemezsin. Sürekli bizim ismimizden istifade etmeye çalışıyorlar." Fakat "ihtiyaçları kalmadığı gün seni kapının önüne koyarlar."

James demiryolu kralı olduğunu tekrar hatırlatmak istermiş gibi temmuzda Nord hattının yeni bir bölümü açıldığında Napoleon ve Changarnier'nin yanındaki yerini aldı. Kasımda Paris-Lyon-Avignon imtiyazı müzakerelerine dâhil olmaya çalıştı; akşam yemeğinde Louis Napoleon'u esir aldığı yetmezmiş gibi yeni maliye nazırı Achille Fould'la da nefes aldırmadan pazarlık yaptı. Fakat Pereirelerin zaviyesinden bakıldığında bu belki de "Rothschildler" ile olan münasebetlerinin hatırlatılmasından başka bir şey değildi. Plana şiddetle muhalefet edilirken tenkitçilerden biri "devasa Pereire-Rothschild konsorsiyumunun Marsilya'dan Dunkerque'e ve Paris'ten Nantes'a kadar tüm ülkeyi hâkimiyeti altına alıp Akdeniz, Manş Kanalı ve neredeyse tüm Atlantik sahilini ellerine geçirmelerine yol açarak onların Fransa kıstağının efendisi olmalarının yolunu açacağı" yönünde ikazda bulundu. Talabot ve Bartholony'nin teklif ettiği rakip Paris-Lyon hattı daha az tekelci görünüyordu. Batıda Paris ile Rennes'i bağlayan ve Rive Droite terminaline eklemeyi tasarladıkları Pereire planına da benzer şekilde muhalefet vardı. Yine de böyle bir "demiryolu hâkimiyeti" elde etmek için gayret sarf etmeleri, Rothschildlerin ne kadar toparlandığına delalet eder. James'in Anthony'ye gönderdiği bir mektupta ifade ettiği gibi: "Her şeyden öte, insanların biz olmadan hiçbir işin yürümeyeceğini ve biz bir şey istediğimizde bize istediğimiz her şeyin verilmesinin şart olduğunu anlaması lazımdır."

İşlerin ne kadar düzeldiğini kendilerine olan güvenlerinin bu derece yerine gelmiş olmasından daha güzel hiçbir şey ifade edemez. Belki de buna tek istisna, James'in 1849'da Alexander Herzen ile kurduğu mütenakız dostluktur. Rus sosyalizminin kurucu atalarından biri, "Vatan ve Hürriyet" teriminin fikir babası olan Herzen, Ocak 1847'de Paris'e gitmek için Rusya'dan yola çıktı ve kısa süreliğine İtalya'ya uğradıktan sonra ihtilalin zirvede olduğu Mayıs 1848 tarihinde geri döndü. Gençliğinde liberal fikirleri nedeniyle ülke içinde sürgün edilmiş olsa da Paris'e gelene kadar fikirleri değişip Michael Bakunin ve Pierre-Joseph Proudhon (dönemin diğer bir meşhur vecizesi *la propriété, c'est*

le vol [Mülkiyet hırsızlıktır] cümlesinin sahibi) gibi ihtilalci sosyalistlerinkilere yaklaştı. Nitekim Herzen, Proudhon'un kısa ömürlü *Voix du Peuple* isimli gazetesine, sahibi hapiste olduğu esnada toplamda 24 bin frank bağışladı. Rothschildlerin gözde müşterisi olacak dünya üzerindeki son kişiydi. Nitekim onun varlığı James'in siyasi bakışına ışık tuttuğu gibi, belki de Heine'nin onun muhafazakârdan ziyade ihtilalci olduğu yönündeki daha önceki tespitini de desteklemektedir.

Gayrimeşru bir çocuk olarak dünyaya gelmiş olan Herzen'e asilzade babasından büyük bir miras kalmış olduğundan, İtalya'dayken Rothschildlerin kendisine bankacılık hizmeti sunmaları ve Rus mülklerini satmaya başladığında 10 bin rublesiyle yatırım yapmasına yardımcı olmaları şaşırtıcı değildir. Herzen ileride bu hadiseyi şöyle anlatmıştır:

> Rothschild ile tanıştım ve kendisinden iki Moscow Savings Bank tahvilini paraya çevirmesini istedim. O tarihlerde işler kötü gittiğinden tabii ki değerleri çok düşüktü; şartları pek iyi olmasa da hemen kabul ettim ve Rothschild'in dudaklarında silik bir merhamet tebessümü görmenin bahtiyarlığına eriştim –beni Paris'te borç batağına saplanmış çok sayıdaki prince russe'lerden biri zannedip bana Mösyö le Comte diye hitap etme hatasına düştü... Rothschild'in tavsiyesi mucibince biraz Amerikan, birkaç tane de Fransız tahvili ve rue Amsterdam'da geçmişte Havre Hotel olan küçük bir ev satın aldım.

Fakat Rus hükümeti Herzen'in annesinin Komostra'daki malikânesini ipotek etmesine izin vermeyince daha sıra dışı bir mali yardım için müracaat etti. Herzen'in kendi yorumuna göre James, ipoteğin belirlenmiş kıymetine denk bir senedi kabul edip Rus yetkililer ipoteği reddedince "öfkelenerek odada volta atarak söylenmeye başladı: 'Hayır, beni böyle itip kakmalarına müsaade edemem, bankaya haddini bildireceğim; maliye nazırından derhal münasip bir cevap vermesini talep edeceğim!'" James, Rus sefiri Kont Kiselev tarafından yeni müşterisi hususunda ikaz edilmesine rağmen Herzen'in safında yer alıp St. Petersburg'daki Gasser'e zehir zemberek bir mektup gönderdi ve Rus hükümetineidava açıp meseleyi basına aksettirmekle tehdit etti.

Bunu neden yaptı? Kiselev kendisine "son derece menfi kanaatini" sunmuş olduğundan Herzen'in siyasi fikirlerini bilmiyor olması mümkün değildi. Herzen'in tabiriyle "artık prince russe olmadığının farkındaydı." Belki de James'in mizah anlayışı buydu. Herzen, James'in "kendisine Baron diye hitap etmeye başlamasına" şaşırmış ve Herzen işlem komisyonunu yüzde yarımla 5'e yükseltene kadar Gasser'e mektubunu göndermeyeceğini söyleyince daha da şaşırmıştı. Bu "Mephistopheles tarzı ironi" yüzde yarım yükseltmeyi reddeden Herzen'i imtihan etmeyi amaçlıyordu:

> Yarım saat sonra Rue Laffitte'teki İktisadın Kış Sarayının merdivenindeydim ve (Çar) Nicholas'ın dengi de merdivenden aşağı iniyordu.
>
> ...majesteleri samimiyetle tebessüm edip vakar bir edayla elini uzatarak "mektup imzalanıp gönderildi. Göreceksin nasıl yola gelecekler. Onlara benimle aşık atmak neymiş göstereceğim" dedi.
>
> "Yüzde yarım için olmadığından eminim" diye içimden geçirip dizlerimin üzerine çökerek ona minnettarlıkla sadakat yemini etmek istesem de kendime mukayyet olup sadece şunları söyledim: "Eğer bundan eminseniz o zaman meblağın yarısı için hesap açmama izin verin."
>
> İmparator Hazretleri "memnuniyetle" deyip Rue Laffitte'e çıktı.
>
> Ben de hürmetle eğilerek selamladım...

Altı hafta sonra para ödendi. Herzen "o tarihten itibaren Rothschild ile aram hep iyi oldu. Ben onun için Nicholas'ı yendiği muharebe meydanı gibi bir şeydim; onun gözünde Marengo ya da Austerlitz gibiydim ve birkaç kez benim yanımda yapacaklarını teferruatıyla izah edip hafifçe tebessüm etti, mağlup ettiği düşmanına alicenaplık göstererek affetti" diye anlattı. Bonapartçı rejimin Herzen'i Paris'ten sürmesinin akabinde James onun Amerikan ve diğer tahvillerdeki yatırımlarına göz kulak olmaya devam edip (1851 bilançosunda Paris şubesine 50 bin frank borçlu olduğu kayıtlıdır) Paris'i ziyaret etmek istediği zamanlarda da onun adına izin belgesi aldı. Ayrıca onu tavsiye ettiği Londra şubesi de uzun İngiliz sürgünü boyunca hesabını devraldı.

Herzen'in asiden yatırımcıya Rothschild münekkidinden müşterisine dönüşümü pek çok açıdan Avrupa çapında değişmekte olan havayı yansıtır –James'in adı çıkmış bir ihtilalciyle bu oyunu oynamayı istemesinde olduğu gibi. Herzen'e kazandırdığı paranın *Voix du Peuple* gazetesini ayakta tutmak için kullanıldığını biliyor muydu? Biliyorsa da umursamadı. 1849 sonuna gelindiğinde ihtilal sona ermişti ve 1848'de yaşananların tekrar yaşanması ihtimalini azaltacak süratli ve kalıcı iktisadi gelişmeler yaşanmaya başladı. Herzen, Rothschildleri ihtilal siyasetinden uzaklaşmanın simgesi olarak görüyordu:

> Bir Rothschild... yüzlerce milyonunu işletmeye başlamak için sabah ofisinde olmak zorundadır; Brezilya'da salgın, İtalya'da harp var, Amerika dağılıyor –her şey harika gidiyor: Birisi tutar da ona insanın mesuliyetten muaf tutulması ya da servetin farklı dağıtılmasından bahsederse elbette ki dinlemez.

Önlerinde uzanan yeni çağa, kapitalizme karşı gerçekleşenlerden ziyade kapitalizm içerisinde yaşanan ve sınıflar arasında gerçekleşenlerden ziyade devletler arasında yaşanan çatışmalar damgasını vuracaktı.

EK I:
FİYATLAR VE SATIN ALMA GÜCÜ

Enflasyon 1950'lerden beri iktisadi hayatın ayrılmaz bir parçası olduğundan pound sterlin on dokuzuncu asırda günümüzde olduğundan çok daha kıymetliydi. Daha kesin konuşmak gerekirse, 1800 tarihinde pound'un değeri bugünkünün 25 katıydı. Fiyatlar on dokuzuncu asır boyunca düşme eğiliminde olduğundan aslında 1900 tarihinde pound'un değeri daha yüksekti: elli katına yakındı. Diğer bir tabirle, geçen asırda pound'un satın alma gücü yüzde 98 civarında düştü: 1900 senesindeki değeriyle kıyaslandığında bir pound'un günümüzdeki değeri iki penidir.

Tarihçiler günümüz okuyucularının tarihteki fiyatları anlayabilmesi için genelde on dokuzuncu asırdaki bir paranın günümüzde pound olarak neye karşılık geldiğinin hesaplanmasını sağlayan fiyat endeksleri kullanır. Bu da herkese yeterli gelir. Mesela 1836'da öldüğünde Nathan Mayer Rothschild'in serveti 3,5 milyon pound civarındaydı (bkz. on birinci bölüm). Bildik sistemi takip edersek bu rakamı 1995 değerine "çevirmek" için okuyucunun tek yapması gereken geçen 160 senenin enflasyonunu da hesaba katmak adına bu değeri 35,5 ile çarparak 124,25 milyon pound değerini elde etmektir.

Fakat bu rakam geçen iki asırda iktisadi yapıda yaşanan muazzam değişikliği ve nispi fiyatları dikkate almaz. Hayat pahalılığı –yani para ile neleri satın alabileceğimiz– son iki yüz senede tümüyle değiştiğinden manasız bir kavramdır. James de Rothschild'in biyografının haklı olarak söylediği gibi "bir servet... esasında sahip olabileceğiniz arazi, çalıştırabileceğiniz işçi ve masrafını karşılayabileceğiniz meskenin miktarıdır." 150 sene önce Avrupa'da iş gücü günümüzde olduğundan çok daha ucuz olup (çünkü çok sayıda insan hizmetkâr olarak çalışıyordu) vergiler de çok düşüktü; ayrıca günümüzde "ihtiyaç" olarak kabul edilen pek çok şey o tarihte ya yoktu ya da lükstü. Bu tür hesaplamalarda kullanılan uzun vadeli fiyat endeksleri de tanım değişiklikleri nedeniyle (tüketim maddeleri ve hizmetlerin muhtevaları) sorunludur.

Para değerini mevcut gayrisafi millî hasılaya (GSMH) göre değerlendirmek daha doğru bir yöntemdir. Bu sayede belli miktar paranın satın alım

gücünü kestirmek mümkün olabilir, yani bize bir senenin toplam iktisadi üretiminin o tarihteki fiyatlarla satın alma gücüne dair yaklaşık bir fikir verebilir. Birleşik Krallık'ın GSMH'sine (1836'da 562 milyon pound) kıyasla Nathan'ın öldüğü zamanki serveti yüzde 0,62'ye tekabül eder; 1995'te Birleşik Krallık'ın GSMH'sinin (605 milyar 100 milyon pound) yüzde 0,62'si 3 milyar 752 milyon pound yapar –kaba enflasyon çarpanıyla elde edilenden çok daha büyük bir meblağ!

İlk rakamın asıl kıymetini anlayabilmenin diğer bir yolu da onu kişi başına GSMH'ye göre ölçmektir; bu sayede nüfus da işin içine katılmış olur. Dolayısıyla Nathan'ın 3,5 milyon pound'unu aynı dönemde kişi başına düşen GSMH olan 22 pound'la kıyaslamamız gerekir. Yani Nathan kişi başına düşen millî gelirin 160 bin katı paraya sahipti; 1995'in kişi başına GSMH değerini (10 bin 430 pound) 160 binle çarptığımızda ise 1 milyar 669 milyon pound elde ederiz. Buradan da anlaşıldığı üzere, Nathan günümüz ölçülerine göre çifte milyardere yakındı.

Fakat on dokuzuncu asırda çok daha büyük olan eşitsizliği hesaba katmadığından bu hesap da hatalıdır. Paylaşımcı vergi sistemi ve refah devleti olmadığından gelir dağılımı ve daha az ölçüde de servetin dağılımı, günümüzde olduğundan çok daha adaletsizdi. Çok zengin fertler ve aileler günümüzde olduğundan çok daha nadir olup Rothschildlerle Britanya'daki diğer herkes arasındaki fark muazzamdı. 1911-13 gibi geç bir tarihte bile İngiltere ve Galler'deki 25 yaş üzerindekilerin en az yüzde 87'sinin –16 milyon kişi– ortalama şahsi serveti 100 pound'dan azken, yüzde 0,2'nin –32 bin kişi– ortalama şahsi serveti 25 bin pound'dan fazlaydı. Rothschildler bu zengin azınlığın da tepesinde yer alıyordu. Nathan'ın torunları Natty, Leo ve Alfred 1915, 1916 ve 1917 senelerinde art arda öldüklerinde, arkalarında 6 milyon 494 bin pound'luk bir servet bıraktılar: İngiltere ve Galler'deki tüm yetişkinlerin sahip olduğu toplam sermayenin yüzde 0,1'i. Diğer bir tabirle, mirasları nüfusun dipteki yüzde 87,4'ü olan 191 bin kişinin serveti kadardı.

Rothschildler on dokuzuncu asrın en zengin ailesi miydi? Rubinstein'ın Britanya milyonerlerine dair verdiği rakamlar 1858 öncesinde 1 milyon pound'u aşan servetlere dair kesin değerler ihtiva etmemektedir; fakat 1810-56 arası dönemde listede geçen diğer on bir kişinin, varislerine Nathan kadar miras bırakmış olması zayıf ihtimaldir. Ona en yakın olan bankacı William J. Denison 1849'da 2,3 milyon pound (600 bin pound değerinde gayrimenkul da dâhildir) bıraktı. Ancak 1857'de birisinin varislerine bıraktığı miras Nathan'ınkini geçebildi –tekstil ambarcısı ve İngiliz-Amerikalı bankacı James Morrison öldüğünde 4 ila 6 milyon pound arasında bir miras bıraktı. Nathan sadece demir üreticisi Richard Crawshay ve pamuk üreticileri Robert Peel ile

Richard Arkwright'tan değil, Queensberry, Sutherland ve Cleveland düklerinden de daha fazla miras bıraktı. 1860-99 dönemini bir bütün olarak ele alırsak sadece yirmi üç kişinin 1 milyon 800 bin pound ya da üzerinde değere sahip mal varlığını miras bıraktığını görürüz: Bunlardan dördü Rothschild'dir (Nathan'ın oğulları Lionel, Anthony, Nat ve Mayer). Fert olarak devirlerinin en zenginleri olmasalar da (Rubinstein 3 milyonu aşan iki şahsi servetten bahseder) onların müşterek servetlerine denk servete sahip başka bir aile yoktu. Kardeşlerin toplam olarak bıraktıkları miras 8,4 milyon pound'dur: Eğer Nathan, tüm asilzade milyonerler gibi, tüm servetini tek bir varisine bırakmış olsaydı Lionel kesinlikle Britanya'nın en zengin insanı olurdu. Hakikatte dünyanın en zengin insanı muhtemelen amcası James'tir; 1868'de öldüğünde varislerine 1 milyar 100 milyon frank (44 milyon pound) miras bıraktığı söylense de, bu rakam gerçekte muhtemelen 193 milyon frank (7,7 milyon pound) civarındaydı (bkz. ikinci cilt).

1900'den itibaren İngiltere Rothschildleri artık istisnai milyonerler değildi. Natty kendi neslinden İngiltere Rothschildlerinin en zenginiydi (2,5 milyon pound miras bıraktı); Fakat 1900-39 döneminde en az kırk altı Britanyalı milyoner en az onun kadar ya da ondan daha fazla miras bıraktı. Bir kez daha Fransa ve Avusturya şubelerindeki ortakların İngiliz kuzenlerinden çok daha zengin olduklarını hatırlatmak istiyorum. 1905'te Edouard, Gustave ve Edmond'un her birinin müşterek Rothschild ortaklığındaki hisselerinin değeri 5,8 milyon pound iken, Viyana şubesinin başı olan Albert'in toplam hissesi 5,9 milyon pound'du. Bunlara ortaklık dışındaki varlıklar dâhil değildir. Rubinstein'ın zikrettiği 1940 öncesinde yaşamış milyonerlerin sadece yedisi buna denktir; Güney Afrika "randlordları" dâhil edilirse bu rakam dokuza yükselir. Aralık 1899'da zirveye çıkan Rothschild şubelerinin müşterek sermayesi 41,4 milyon pound olup bu rakam on ortak arasında paylaşılmıştı. Bu rakama çoğu pahalı sanat koleksiyonları ve gayrimenkul şeklinde olan şahsi servetlerin dâhil olmadığını tekrar hatırlayalım. Başka bir ailenin buna denk olabileceğini tahayyül etmek dahi zordur.

Yüz sene sonra Rothschildlerin modern bir muadili var mıdır? Bunun cevabı hayırdır. Suudi kraliyet ailesi bile böyle bir servete sahip değildir. Dünya üzerindeki en zengin iş adamı dahi Nathan Rothschild'in öldüğünde olduğu kadar zengin olduğunu iddia edemez. Bu kitap yazıldığı tarihte Bill Gates'in (bilgisayar yazılım şirketi Microsoft'un kurucusu) tahmini serveti 36,4 milyar dolar (21,7 milyar pound) olup dünyanın en zengin adamı olarak kabul edilmektedir. Eğer bunu günümüzün Birleşik Devletler GSMH'siyle (7 trilyon 487,6 milyar dolar) mukayese edersek, Bay Gates'in servetinin Birleşik Devletler GSMH'sinin yüzde 0,49'una denk geldiğini görürüz. Bu rakam

Nathan'ın 1836 Britanya GSMH'sinin yüzde 0,62'sine denk gelen servetinden düşük olsa da, Bay Gates hızla arayı kapatmaktadır. Ancak Gates'in servetini Amerika'da kişi başına düşen GSMH'ye göre hesaplarsak Nathan'a karşı avantaj elde ettiğini görürüz: Gates'in serveti Amerika'da kişi başına düşen GSMH'nin 1,3 milyon katıyken Nathan'ın serveti Britanya'da kişi başına düşen GSMH'nin sadece 160 bin katıdır. Fakat bunun nedeni büyük ölçüde on dokuzuncu asırdan bu yana nüfusun aşırı artması ve bunun da Amerika'da kişi başına düşen gelirin artmasını engellemesidir.

EK II:
DÖVİZ KURLARI VE SEÇİLİ MALİ İSTATİSTİKLER

On sekizinci asır sonu ve on dokuzuncu asır başında Avrupa'daki para birimleri arasındaki kur farkı paranın ihtiva ettiği metale göre değişkenlik gösteriyor olduğundan bir kuru diğerine çevirebilmek kolay iş değildir. Frankfurt'ta genelde kullanılan para birimi gulden olsa da kimi zaman rakamlar imparatorluk thaler'i (Reichsthaler) üzerinden verilir. Bir Reichsthaler 1,79-1,89 gulden civarındadır. Bir Britanya Pound Sterlini 10,2-11,2 guldene tekabül eder. Pound'un, altına çevrilmesine tekrar başlanılmasından sonra guldene karşı değeri arttı ve yüzyılın geri kalanında kur oranı bir pound'a 12 gulden olarak kaldı (bkz. tablo a).

Fakat guldeni doğrudan pound'a çevirmek, satın alma güçleri arasındaki farkı hesaba katmadığından, yanıltıcı olacaktır. Umumiyetle hayatın İngiltere'de, bilhassa Londra'da, kıtaya göre daha pahalı olduğu kabul edilse de sömürgecilik ve sanayileşme sayesinde o dönemde bazı mallar (mesela pamuklu mamuller) İngiltere'de ucuzlamaya başladı. Bu nedenle metinde guldeni pound'a sadece bir tür mukayesenin mümkün olduğu yerlerde çevirdim.

Beş Rothschild şubesinin teşkil ettiği türden bir özel ortaklığın o dönemde bilanço ya da kâr zarar hesabı hazırlamak gibi bir mecburiyeti yoktu. N.M. Rothschild & Sons'ın kâr zarar hesapları 1829 senesinde başlayan (ve maksadı bilinmeyen) özetlere dayanır. Hesaplar basitti: Bir tarafa tüm senenin mal, tahvil ve hisse satışı, diğer tarafa da tüm senenin satın alımları ve diğer

Tablo a: Sterlini Frankfurt'a guldenine çevirme oranı, 1798-1836

	Gulden (fl.) per pound (£)
1798	11,25
1807	10,16
1809	11,24
1828	12,00
1836	12,00

Kaynak: Rothschild mektupları

Tablo b: N. M. Rothschild & Sons: Kâr zarar hesapları, 1829-1848 (pound)

	Kâr / Zarar	Net Tahsisat	Sermaye (takvim yılı sonu)
1829			1.123.897
1830	-56.361		1.067.536
1831	56.324		1.123.860
1832	58.919		1.182.779
1833	72.294		1.258.073
1834	303.939		1.562.011
1835	69.939*		1.733.404
1836	-72.018		1.661.386
1837	87.353		1.747.169
1838	83.124*		1.820.706
1839	52.845*		1.773.941
1840	30.937*		1.804.878
1841	-49.769*		1.755.109
1842	40.451		1.795.560
1843	23.766*		1.819.326
1844	170.977		1.990.303
1845	82.755		2.073.058
1846	73.080		2.146.138
1847	-660.702		1.485.436
1848	132.058		1.617.494

Not: Kâr zarar rakamları toplam harcama ile toplam gelir arasındaki farka göre hesaplanmıştır.

* defterlerde çok açık değildir. Mesela 1834 için kâr rakamı asıl hesaplarda geçenden farklıdır; 1839 sonundaki sermaye rakamı da kâr rakamıyla tutarlı değildir.

Kaynaklar: RAL, RFamFD/13F; RFamFD/13E.

maliyetler yazılıp aradaki fark da senelik kâr ya da zarar olarak kaydedilirdi. Tablo b'de ortakların net tahsisatları (çekilen para ve yeni sermaye) ve "toplam" tasarrufları yer almaktadır.

On dokuzuncu yüzyıl bankaları standart yöntemle bilanço ya da kâr zarar hesabı yapmadığından diğer bankaların günümüze ulaşan verileriyle mukayese yapılırken çok dikkatli olunmalıdır.

KAYNAKÇA

Kullanılan Temel Arşivler, Kütüphaneler ve Yazma Koleksiyonları

Anglo-Jewish Archives, University of Southampton Archives Nationales, Paris
Bank of England, Londra Bayerisches Hauptstaatsarchiv Birmingham University Library Bodleian Library, Oxford British Library, London Cambridge University Library
Centre for the Preservation of Historical Documentary Collections, Moskova
Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem
Hessisches Staatsarchiv, Marburg House of Lords Record Office Institut für Stadtgeschichte, Frankfurt
Jüdisches Museum, Frankfurt Leo Baeck Institute, New York
London School of Economics Library Mecklenburgisches Landeshauptsarchiv Schwerin National Library of Scotland
Rhodes House, Oxford
Rosebery Papers, Dalmeny House and Barnbougle Castle, Edinburgh
Rothschild Archive, London Royal Archives, Windsor Castle Salisbury Papers, Hatfield House
The Times Archive, Londra
Thüringisches Hauptstaatsarchiv, Weimar
University College, Londra
Warburg Institute, Londra

İkincil Kaynaklar

Achterberg, Erich, *Frankfurter Bankherren* (Frankfurt am Main, 1956)
Acton, Harold, *The Bourbons of Naples* (Londra, 1956)
Adam, Andrew E., *Beechwoods and bayonets: The book of Halton* (Buckingham, 1983)
Adler, Hermann, *"Remember the Poor:· A Sermon preached in memory of the late Baroness Lionel de Rothschild at the Central Synagogue, March 22, 1884* (Londra, 1884)
Agulhon, Maurice, *The Republican experiment, 1848-52* (Cambridge, 1983)
Albert, Harold A., *Queen Victoria's sister: The life and letters of Princess Feodora* (Londra, 1967)
Alderman, Geoffrey, *The jewish community in British politics* (Oxford, 1982)
———, *The Federation of Synagogues, 1887-1987* (Londra, 1987)
———, *Modern British Jewry* (Oxford, 1992)
Alice, Countess of Athlone, *For my grandchildren: Some reminiscences of Her Royal Highness Princess Alice* (Londra, 1966)
Allfrey, Anthony, *Man of arms: The life and legend of Sir Basil Zaharoff* (Londra, 1989)
———, *Edward VII and his Jewish court* (Londra, 1991)
Alter, Peter, "German-speaking Jews as patrons of the arts and sciences in Edwardian England," Werner E. Mosse ve Julius Carlebach (haz), *Second chance: Two centuries of German-speaking Jews in the United Kingdom* (Tübingen, 1991), s. 209-19

Amery, Leopold, *Joseph Chamberlain and the Tariff Reform campaign: The life of Joseph Chamberlain*, c. V ve VI (Londra, 1969)

Andrew, Christopher, *Theophile Delcassé and the making of the Entente Cordiale* (Londra, 1968)

Anon. [? Heinrich Doering], *Die Familie Rothschild und die Fugger: Lebensgeschichte der Gründer und der vorzuglichsten Glieder dieser Hiiusern* (Liepzig, 1837)

———, *The Hebrew Talisman* (Londra, 1840)

———, [David M. Evans], *The City or, the physiology of London business: with sketches on 'change, and at the coffee houses* (Londra, 1845)

———, *Jugement rendu contre Rothschild et contre Georges Dairnvaell, auteur de l'histoire de Rothschild Ier, par la Tribunal de la saine raison, accompagne d'un jugement sur l'accident de Fampoux* (Paris, 1846)

———, *Rothschild: Ein Urtheilsspruch vom menchlichen Standpunkt aus* (Herisau, 1846)

———, [F. A. Steinmann], *Das Haus Rothschild: Seine Geschichte und seine Geschäft. Aufichlüsse und Enthüllungen zur Geschichte des Jahrhunderts, insbesondere des Staatsjinanz -und Börsewesens* (Prag/Leipzig, 1857)

———, *M. Mirès et M. de Rothschild* (Paris, 1861)

———, [Charlotte de Rothschild], *Addresses to young children, originally delivered in the Girls' Free School, Bell Lane* (Londra, 1861, 2. b., 1864)

———, *Gewaltsachen: Eine Auswahl der besten jüdischen Anekdoten, illustriert von Wilhelm Scholz* (Berlin, 1866)

———, *Der Ruin des Mittelstandes* (basım yeri yok [Viyana?], basım tarihi yok [1891?])

———, [Constance Battersea], *Light on the way* (Londra, 1900)

———, *Histoire d'une famille regnante: Les Rothschild, par un petit porteur de fonds russes, serie I* (Paris, 1925)

———, *Le pillage parles allemandes des oeuvres d'art et des bibliothèques appartenant a des juifi an France* (Paris, 1947)

Apostol, P. N., M. V. Bernatzky ve A. M. Michelson, *Russian public finances during the war* (New Haven, 1928)

Apponyi, comte Rudolf, *Vingt-cinq ans a Paris (1826-50)*, 4 cilt (Paris, 1914)

Aris, Stephen, *The Jews in business* (Londra, 1970)

Armstrong, John, ve Stephanie Jones, *Business documents: Their origins, sources and use in historical research* (Londra/New York, 1987)

Arnaud, E. Baron de Vicrolles, *Memoires et réflections politiques: Memoires de Vitrolles*, 3 cilt (Paris, 1951)

Arnsberg, Paul, *Die Geschichte der Frankfurter Juden seit der Französischen Revolution*, 3 cilt (Frankfurt, 1983)

Aronson, Theo, *Victoria and Disraeli* (Londra, 1977)

Artz, Frederick B., *France under the Bourbon Restoration, 1814-30* (Cambridge, Mass., 1931)

Askew, William C., *Europe and Italy's acquisition of Libya, 1911-12* (Durham, North Carolina, 1942)

Aspey, Melanie, "Mrs Rochschild," Victor Gray (ed.), *The life and times of N M. Rothschild 1777-1836* (Londra, 1998), s. 58-67

Aspinall, A. (haz.), *The letters of King George IV, 1812-30*, 3 cilt (Cambridge, 1938)

———, (haz.), *Politics and the press*, c. 1780-1850 (Londra, 1949)

Atkins, H. G., *Heine* (Londra, 1929)

Aycard, M., *Histoire du Credit Mobilier, 1852-67* (Bruksel/Leipzig/Livorno, 1867)

Ayer, J., *A century of finance, 1804 to 1904: The London house of Rothschild* (Londra, 1904)

Backhaus, Fritz (ed.), *"Und groß war bei der Tochter Jehudas Jammer und Klage... "Die Ermordung der Frankfurter Juden im Jahre 1241* (Frankfurt am Main, 1991)

——, " '...da dergleichen Geschafte eigentlich durch grofse Konkurrenz gewinnen": Meyer Amschel Rothschild in Kassel," Stadtsparkasse Kassel, "*... da dergleichen Geschafte eigentlich durch grofe Konkurrenz gewinnen*" (Kassel, 1994), s. 9-61

——, "Die Rochschilds und das Geld: Bilder und Legenden," Johannes Heil ve Bernd Wacker (haz.), *Shylock? Zinsverbot und Geldverleih in jüdischer und christlicher Tradition* (Münih, 1997), s. 147-70

——, "The last of the court Jews-Mayer Amschel Rothschild and his sons," Vivian B. Mann ve Richard I. Cohen (haz.), *From court jews to the Rothschilds: Art, patronage, and power, 1600-1800* (New York, 1997), s. 79-95

——, "The Jewish ghetto in Frankfurt," in Victor Gray (ed.), *The Life and times of N. M. Rothschild 1777-1836* (Londra, 1998), s. 22-33

—— ve Heike Drummer, *Museum judengasse: Katalog der Dauerausstellung* (Frankfurt am Main, 1992) Bagehot, Walter, *Lombard Street: A description of the money market* (Londra, 1873)

Bahlman, Dudley W. R. (ed.), *The diary of Sir Edward Walter Hamilton, 1885-1906* (Hull, 1993)

Bairoch, Paul, "Europe's gross national product: 1800-1975," *Journal of European Economic History* (1976), s. 273-340

Baker, Kenneth, *The turbulent years: My life in politics* (Londra, 1993)

Balderscon, Theo, "War finance and inflation in Britain and Germany, 1914-1918," *Economic History Review* (1989), s. 222-44

Balfour, Lady Frances, *The life of George, 4th Earl of Aberdeen*, c. I (Paris, 1922) Balla, I., *The romance of the Rothschilds* (Londra, 1913)

Balogh, Thomas, *Studies in financial organization*, National Institute of Economic and Social Research, Economic & Social Studies, c. VI (Cambridge, 1947)

Balzac, Honoré de, *Lettres à l'étrangère, 1845-1846*, c. III (Paris, 1933)

——, *Correspondance*, 5 cilt, ed. Roger Pierrot (Paris, 1962)

——, *La comédie humaine*, c. III: *Etudes de moeurs: Scénes de la vie privée. Le pére Goriot* (Paris, 1976)

——, *La comédie humaine*, c. VI: *Etudes de moeurs: Scénes de la vie parisienne: La maison Nucingen* (Paris, 1977)

——, *La comédie humaine*, c. VI: *Un homme d'affaires* (Paris, 1914)

——, *La comédie humaine*, c. VI: *Etude de moeurs: Scénes de la vie parisienne. César Birotteau* (Paris, 1976)

——, *La comédie humaine*, c. VI: *Etudes de moeurs: Scénes de la vie parisienne. Splendeurs et miséres des courtisanes* (Paris, 1977)

——, *La comédie humaine*, c. VII: *Etudes de moeurs: Scénes de la vie parisienne (suite). La cousine Bette* (Paris, 1977)

Banquier [pseud.], *Que nous veut-on avec ce Rothschild* Ier", roi des juifs et dieu de la finance? (Brüksel, 1846)

Barany, George, *Stephen Széchenyi and the awakening of Hungarian nationalism* (Princeton, 1968)

Barea, Ilse, *Vienna* (Londra, 1966)

Barnett, R. D., "A diary that survived: Damascus 1840," Sonia ve Vivian D. Lipman (ed.), *The century of Moses Montefiore* (Oxford, 1985), s. 149-70

Baron, Joseph L. (ed.), *A treasury of Jewish quotations* (Londra, 1965)

Bartetzko, Dieter, "Fairy tales and castles: On Rothschild family buildings on Frankfurt on Main," Heuberger (ed.), *Essays*, s. 221-44

Barth, Boris, *Die deutsche Hochfinanz und die Imperialismen: Banken und Außenpolitik vor 1914* (Stuttgart, 1995)

Barthélemy, *Le peuple Juif. A M. le Baron de Rothschild* (Paris, 1847)

Barthélemy, J., "La Banque, auxiliaire de l'Etat: I," *L'Information* (13 Aralık1932) Battenberg, Friedrich, *Das europäische Zeitalter der Juden,* 2 cilt (Darmstadt, 1990)

Battersea, Constance (ed.), *Lady de Rothschild: Extracts from the notebooks with a preface by her daughter* (Londra, 1912)

———, *Waifi and strays* (Londra, 1921)

———, *Reminiscences* (Londra, 1922)

Bauer, Hans-Peter, *Merchant banks,* Bankwirtschaftliche Forschungen, 57 (Bern/Stuttgart, 1979)

Bauer, Max, *Bismarck und Rothschild* (Dresden, 1891)

Bäuerle, Adolf, *Wien vor zwanzig Jahren: oder Baron Rothschild und die Tischlerstochter* (Pest/Viyana/Leipzig, 1855)

Baumier, Jean, *Les grandes affaires françaises* (Paris, 1967)

———, *Ces banquiers qui nous gouvernent* (Paris, 1983)

Beales, Derek, *From Castlereagh to Gladstone, 1815-1885* (Londra, 1969)

Beck, Kari, *Lieder vom armen Mann, mit einem Vorwort an das Haus Rothschild* (Leipzig, 1846)

Beer, Adolf, *Die Finanzen Österreichs im IX. Jahrhundert* (Viyana, 1873, tekr. bask. 1877)

Bender [Johann Heinrich], *Ueber den Verkehr mit Staatspapieren in seinen Hauptrichtungen ... Als Beylageheft zum Archiv für die Civilist[ische] Praxis,* c. VIII (Heidelberg, 1825)

Benson, A. C. ve R. Esher (ed), *The letters of Queen Victoria: A selection from Her Majesty's correspondence between the years 1837 and 1861,* 3 cilt (Londra, 1908)

Berend, Ivan T. ve György Ranki, *Economic development in East-Central Europe in the 19th and 20th centuries* (New York/Londra, 1974)

Bergeron, Louis, *Banquiers, négociants et manufacturiers parisiens du Directoire a l'Empire* (Paris, 1978)

———, *Les Rothschild et les autres: La gloire des banquiers* (Paris, 1991)

———, "The myth of the banker in France in the 19th and 20th centuries," Heuberger (ed.), Essays, s. 297-306

Berghoeffer, C. W, *Meyer Amschel Rothschild: Der Gründer des Rothschildscher Bankhauses* (Frankfurt am Main, 1924)

Bermant, Chaim, *The Cousinhood: The Anglo-Jewish gentry* (Londra, 1971)

Bertaut, Jules, *La bourse anécdotique et pittoresque* (Paris, 1933)

Bertier de Sauvigny, Guillaume André de, *Metternich and his times* (Londra, 1962)

———, *Metternich et la France aprés le congrés de Vienne* (Paris, 1968)

———, *Nouvelle histoire de Paris: La Restauration, 1815-1830* (Paris, 1977)

Bethmann, Johann Philipp Freiherr von, "'Er kannte keine größere Wonne als Wohltun': Mayer Amschel Rothschild," Hans Sarkowicz (ed.), *Die großen Frankfurter* (Frankfurt am Main/Leipzig, 1994)

Billig, Joseph, *Le Commissariat Général aux Questions Juives (1941-1944),* c. I (Paris, 1960)

Bismarck, Otto von, *Die Gesammelten Werke,* c. XIV, 1 ve 2: *Briefe 1822-1898* (Berlin, 1933)

Black, David, *The King of Fifth Avenue: The fortunes of August Belmont* (New York, 1981)

Black, Eugene C., *The social politics of Anglo-Jewry, 1880-1920* (Oxford, 1988)

Black, Gerry, *JFS: A history of the Jews' Free School, London, since 1732* (Londra, 1997)

Blake, Roberc, *Disraeli* (Londra, 1966)

——— ve Wm Roger Louis (ed), *Churchill* (Oxford, 1993)

Blakiston, Georgina, *Lord William Russell and his wife, 1815-1846* (Londra, 1972)

Blanchard, Marcel, *Le Second Empire* (Paris, 1950)

———, "The railway policy of the Second Empire," F. Crouzet, W. H. Chaloner ve W. M. Seern (ed), *Essays in European economic history* (Londra, 1969), s. 98-112

Blewett, Neal, *The peers, the parties and the people: The general election of 1910* (Londra, 1972)

Blount, Edward, *Memoirs of Sir Edward Blount KCB (1815-1902)* (Londra, 1902)

Blum, Jerome, "Transportation and Industry İn Austria, 1815-48," Journal *of Modern History* (1943), s. 24-38

Blumberg, A., *A carefully planned accident* (Londra, 1990)

Blunt, Anthony (ed.), *The James A. de Rothschild collection at Waddesdon Manor,* 11 cilt (Fribourg, Switzerland, 1967-)

Bocher, Charles, *Mémoires de Charles Bocher, 1816-1907: Précédés par des souvenirs de famille, 1760-1816* (Paris, 1907)

Boehme, H., *The foundation of the German Empire* (Oxford, 1971)

Boime, Albert, "Entrepreneurial patronage İn nineteenth century France," Edward C. Carter, Robert Forster ve Joseph N. Moody (ed), *Enterprise and entrepreneurs in nineteenth and twentieth century France* (Baltimore/Londra, 1976), s. 137-209

Bontoux, E., *L'Union Générale: Sa vie, sa mort, son programme* (Paris, 1888)

Borchardt, Knut "Währung und Wirtschaft in Deutschland," Deutsche Bundesbank (ed.), *Währung und Wirtschaft in Deutschland, 1876-1975* (Frankfurt am Main, 1976), s. 1-53

Born, Karl Erich, *International banking in the nineteenth and twentieth centuries* (Leamington Spa, 1983)

Börne, Ludwig, *Mittheilungen aus dem Gebiete der Länder -und Völkerkunde, zweiter Theil* (Offenbach, 1833)

Bosworth, R. J. B., "Italy and the end of the Ottoman Empire," Kene, Marian (ed.), *The great powers and the end of the Ottoman Empire* (Londra, 1984), s. 52-75

Bourne, Kenneth, *Palmerston: The early years, 1784-1841* (Londra, 1982)

Bouvier, Jean, *Les Rothschild* (Paris, 1960)

———, *Le krach de l'Union Générale (1878-1885)* (Paris, 1960)

———, *Le Crédit Lyonnais de 1863 a 1882* (Paris, 1961)

———, *Un siècle de banque française* (Paris, 1973)

Bower, Tom, *Maxwell: The final verdict* (Londra, 1995)

———, *The perfect English spy: Sir Dick White and the secret war, 1935-90* (Londra, 1995)

Bowie, Karen, "The Rothschilds, the railways and the urban form of 19th century Paris," Heuberger (ed.), *Essays,* s. 87-98

Bradford, Sarah, *Disraeli* (Londra, 1982)

Bramsen, Bo ve Kathleen Wain, *The Hambros, 1779-1979* (Londra, 1979)

Brandenburg, Erich, *From Bismarck to the World War: A history of German foreign policy* (Oxford, 1933)

Brandt, Harm-Heinrich, "Public finances of neo-absolutism in Austria in the 1850s: Integration and modernisation," Peter-Christian Witt (ed.), *Wealth and taxation in Central Europe* (Leamington Spa/Hamburg/New York, 1987), s. 81-109

Brassey, Maria, "Visitors to Waddesdon Manor, 1881-1898," basılmamış MS, RAL (n.d.)

Braudel, Fernand ve Ernest Labrousse, *Histoire économique et sociale de la France,* c. III: *L'avénement de lére industrielle, 1789-1880* (Paris, 1976)

Brewer, John, *The sinews of power: War, money and the English state, 1688-1783* (Londra, 1989)

Brewitz, Walther, *Die Familie Rothschild* (Stuttgart, 1939)

Bridge, F. R., *Great Britain and Austria-Hungary, 190 14: A diplomatic history* (Londra, 1972)

Briggs, Asa, *The age of improvement, 1783-1867* (Londra/New York, 1959)

———, *Victorian things* (Londra, 1988)

———, *Victorian people* (Chicago, 1995)

Bright, John (ed.), *Speeches on questions of public policy, by Richard Cobden MP,* ed. James E. Thorold Rogers (Londra, 1880)

Brock, Michael, *The Great Reform Act* (Londra, 1973)

——— ve Eleanor Brock (ed), *H. H. Asquith, letters to Venetia Stanley* (Oxford, 1982)

Brockhaus, F. A., *Allgemeine deutsche Real-Enzyklopädie for die gebildeten Stände: Conversations Lexikon*, 7. baskı, c. IX (Leipzig, 1827)

———, *Allgemeine deutsche Real-Enzyklopädie for die gebildeten Stände: Conversations Lexikon*, 8. baskı, c. IX (Leipzig, 1836)

———, *Allgemeine deutsche Real-Enzyklopädie for die gebildeten Stände: Conversations Lexikon*, 9. baskı, c. XII (Leipzig, 1847)

———, *Allgemeine deutsche Real-Enzyklopädie for die gebildeten Stände: Conversations Lexikon*, 11. baskı, c. XII (Leipzig, 1867)

Brogan, D. W, *The French nation from Napoleon to Pétain, 1814-1940* (Londra, 1957)

Brooks, David (ed.), *The destruction of Lord Rosebery: From the diary of Sir Edward Hamilton, 1894-1895* (Londra, 1986)

Browne, Cohen Goodman, *Baron Rothschild of Frankfurt and the Rabbi* (Londra, 1912)

Browne, Lewis Allen, *The House of Rothschild* (Londra, 1934)

Buckle, George Earle (ed.), *The letters of Queen Victoria*, c. 111 (Londra, 1932)

Buckman, Peter, *The Rothschild conversion* (Londra, 1979)

Buderus von Carlshausen, Lothar, "Carl Friedrich Buderus: Das Leben eines kurhessischen Beamten in schwerer Zeit," *Monatsschrift für Landes-und Volkskunde, Kunst und Literatur Hessens* (1931), s. 33-103

Buist, Marten G., *At spes non fracta: Hope and Co., 1770-1815* (The Hague, 1974)

Bullen, Roger, *Palmerston, Guizot and the collapse of the Entente Cordiale* (Londra, 1974)

——— ve Felicity Strong (ed), Palmerston, c. 1: *Private correspondence with Sir George Villiers* (Londra, 1985)

Burk, Kathleen, *The first privatisation: The politicians, the City and the denationalisation of* steel (Londra, 1988)

———, *Morgan Grenfell 1838-1988: The biography of a merchant bank* (Oxford, 1989)

Bury, J. P. T., "The identity of "C. de B."," *French Historical Studies* (1964), s. 538-41

Bussche, Albrecht von dem, *Heinrich Alexander von Arnim: Liberalismus, Polenfrage und deutsche Einheit. Das 19. Jahrhundert im Spiegel einer Biographie des preußischen Staatsmannes* (Osnabrück, 1986)

Bussiere, Eric, *Paribas, Europe and the world, 1872-1992* (Antwerp, 1992)

Butler, J. R. M., *The passing of the Great Reform Bill* (Londra, 1914)

Buxton, Charles (ed.), *Memoirs of Sir Thomas Fowell Buxton*, 3. cilt (Londra, 1849)

Buxton, Sydney Charles, *Finance and politics: an historical study, 1783-1885* (Londra, 1888)

Byron, Lord, *The complete poetical works*, c. V: *Don Juan*, ed. Jerome J. McGann (Oxford, 1986)

Cabanis, Jose, *Charles X: Roi ultra* (Paris, 1972)

Cadoux, Gaston, *Les finances de la ville de Paris de 1798 a 1900* (Paris/Nancy, 1900)

Cain, P. J., *Economic foundations of British expansion overseas, 1815-1914* (Londra, 1980)

——— ve A. G. Hopkins, *British imperialism: Innovation and expansion, 1688-1914* (Londra, 1993)

——— ve ———, *British imperialism: Crisis and deconstruction, 1914-1990* (Londra, 1993)

Cameron, Rondo, "The Crédit Mobilier and the economic development of Europe," *Journal of Political Economy* (1953), s. 461-89

———, "French financiers and Italian unity: The Cavourian decade," *American History Review* (1957), s. 552-69

———,"Papal finance and the temporal power, 1815-71," *Church History* (1957), s. 132-42

———, *France and the economic development of Europe, 1800-1914* (Princeton, 1961)

——— (ed.), *Banking in the early stages of industrialization* (New York/Oxford, 1967)

———, "France 1800-1870," *aynı yazar* (ed.), *Banking in the early stages of industrialization* (New York/Oxford, 1967), s. 100-128

———, "Belgium 1800-1875," *aynı yazar* (ed.), *Banking in the early stages of industrialization* (New York/London/Toronto, 1967), s. 129-50

Canfield, C., *Outrageous fortunes: The story of the Medici, the Rothschilds and J. P. Morgan* (New York, 1981)

Cannadine, David, *Aspects of aristocracy: Grandeur and decline in modern Britain* (New Haven/Londra, 1994)

Capdebiéle, François, "Female Rothschilds and their issue," basılmamış MS, RAL (tarihsiz)

Capefigue, M., *Histoire des grandes opérations financiéres, banques, bourses, emprunts, compagnies industrielles etc.*, 4 cilt (Paris, 1855)

Carden, Godref L., *The machine tool trade in Austria-Hungary* (Washington, 1909)

Cardoso, Eliana A. ve Rudiger Dornbusch, "Brazilian debt crises: Past and present," Barry Eichengreen ve Peeer H. Lindert (ed.), *The international debt crisis in historical perspective* (Cambridge, Mass./Londra, 1989), s. 106-39

Carlisle, Robert B., "Les chemins de fer, les Rothschild et les sainc-simoniens," *Economies et Sociétés, Cahiers de l'ISEA* (1 971), s. 647-76

Caron, François, *An economic history of modern France* (Londra, 1979)

———, "France," Patrick O'Brien (ed.), *Railways and the economic development of Western Europe* (Londra/Basingstoke, 1983), s. 28-48

Carosso, Vincent P., *Investment banking in America* (Cambridge, Mass., 1970)

———, *The Morgans: Private international bankers, 1854-1913* (Cambridge, Mass., 1987)

Carr, Raymond, *Spain, 1808-1939* (Oxford, 1966)

Carr, William, *The wars of German unification* (Harlow, 1991)

Carreras, A., *Industrializacion Espanola: Estudios de historia cuantitiva* (Floransa, 1995)

Case, Lynn M., *French opinion on war and diplomacy during the Second Empire* (Philadelphia, 1954)

Cassis, Youssef, "Management and strategy In the English joint stock banks, 1890-1914," *Business History* (1985), s. 301-15

———, "Bankers in English society in the late nineteenth century," *Economic History Review* (1985), s. 210-29

———, *La City de Londres, 1870-1914* (Paris, 1987)

——— (ed.), *Finance and financiers in European history, 1880-1960* (Cambridge, 1992)

———, *English City bankers, 1890-1914* (Cambridge/New York, 1994)

——— ve P. L. Cottrell, "Financial history," *Financial History Review* (1994), s. 5-22

Castellane, Maréchal de, *Journal du Maréchal Castellane, 1804-1862* (Paris, 1895)

Castex, Pierre-Georges, 'L'univers de la comedié humaine," Balzac, Honore de, *La comédie humaine* (Paris, 1976), s. ix-lxxvi

Caussidiére, Marc, *Mémoires de Caussidiére, ex-prefet de police et representant du peuple* (Paris, 1849)

Cavour, Count Camille Benso di, *La politique du Comte Camille de Cavour de 1852 a 1861: Lettres inédites avec notes* (Torino, 1885)

———, *Nouvelles lettres inédites* (Torino, 1889)

Cecco, M. de, *Money and empire: The international gold standard, 1890-1914* (Oxford, 1973)

Cecil, Algernon, *Metternich, 1773-1859: A study of his period and personality* (Londra, 1933)

Cesarani, David, *The Jewish Chronicle and Anglo-Jewry, 1841-1991*(Cambridge, 1994)

Chamberlain, Muriel E., *Lord Aberdeen: A political biography* (Londra, 1983)

Chandler, George, *Four centuries of banking* (Londra, 1964)

Chapman, Guy, *The Third Republic of France* (Londra, 1962)

Chapman, Stanley, "The international houses: The continental contribution to British economic development, 1800-1860," *Journal of European Economic History* (1977), s. 5-48

——, *The foundation of the English Rothschilds: N. M. Rothschild as a textile merchant, 1799-1811* (Londra, 1977)
——, "The establishment of the Rothschilds as bankers," *Transactions of the Jewish Historical Society of England* (1982-6), s. 177-93
——, *The rise of merchant banking* (Londra, 1984)
——, "British-based investment groups before 1914," *Economic History Review* (1985), s. 230-51
——, "Rhodes and the City of London: Another view of imperialism," *Historical journal* (1985), s. 647-66
——, "The establishment of the Rothschilds as bankers in London," Heuberger (ed.), *Essays*, s. 71-86
Charnacé, Guy de, *Le Baron Vampire* (Paris, 1885)
Chastenet, Jacques, *Une époque de contestation: La monarchie bourgeoise, 1830-48* (Paris, 1976)
Chateaubriand, François Rene, vicomte de, *Correspondance générale de Chateaubriand*, 5 cilt (Paris, 1913)
——, *Memoires d'outre-tombe*, 2 cilt (Paris, 1958)
Checkland, S. G., *The rise of industrial society in England, 1815-1885* (Londra, 1964)
Chekhov, Anton, "Rothschild's fiddle," Ronald Wilks (ed.), *The fiancée and other stories* (Harmondsworth, 1986), s. 52-61
Chernow, Ron, *The House of Morgan* (Londra/Sydney/New York/Tokyo/Toronto, 1990)
——, *The Warburgs* (Londra, 1993)
Childers, Spencer, *The life and correspondence of the Rt. Hon. Hugh C. E. Childers*, c. II (Londra, 1901)
Chilvers, Hedley A., *The story of De Beers* (Londra, 1939)
Chirac, Auguste, *La Haute Banque et les révolutions* (Paris, 1876)
——, *Les rois de la République: Histoire des juiveries* (Paris, 1883)
——, *L'agiotage de 1870 a 1884* (Paris, 1887)
Christophe, Robert, *Le duc de Morny, "Empereur" des français sous Napoléon III* (Paris, 1951)
Christopher, John B., "The desiccation of the bourgeois spirit," Edward Mead Earle (ed.), *Modern France: Problems of the Third and Fourth Republics* (Princeton, 1951), s. 44-61
Churchill, Randolph S., *Winston S. Churchill*, c. I (Boston, 1966)
——, *Winston S. Churchill*, c. II (London, 1967)
Ciocca, Pierluigi ve Ulizzi Adalberto, "I tassi di cambio nominali e "reali" dell'Italia dall'unita nazionale al sistema monetario europeo (1861-1979)," *Ricerche per la Storia della Banca d'Italia*, c. I (Roma, 1990), s. 341-68
Clapham, J. H., *The economic development of France and Germany, 1815-1914* (Cambridge, 1921)
——, *The Bank of England: A history*, 2 cilt (Cambridge, 1944)
Clark, Chester W, *Franz joseph and Bismarck before 1866* (Cambridge, Mass., 1934)
Clarke, Edward, *Benjamin Disraeli* (Londra, 1926)
Clerc, Christine, *Fondations Rothschild: 130 ans de solidarite* (Paris, 1982)
Clough, S. B., *France: A history of national economics* (New York, 1939)
——, *An economic history of modern Italy* (New York, 1964)
Cobban, Alfred, *A history of modern France*, c. II: *1799-1871* (Harmondsworth, 1961)
——, *A history of modern France*, c. III: *1871-1962* (Harmondsworth, 1965)
Cohen, Albert, *Mangeclous* (Paris, 1938, 2. baskı 1965)
Cohen, Lucy, *Lady de Rothschild and her daughters, 1821-1931* (Londra, 1935)
Cohen, S. J., *Musterhaftes Leben des verewigten Herrn Bankiers Meyer Amschel Rothschild, Mitglied des Großherzoglich-Frankfurtischer Wahlkollegiums* (Frankfurt am Main, 1813)

Cohen, Stuart A., *English Zionists and British Jews: The communal politics of Anglo-Jewry, 1895-1920* (Princeton, 1982)

Colby, Reginald, "The Waterloo Dispatch," Drew Middleton (ed.), *The battle of Waterloo* (Westport, Connecticut, 1977), s. 87-99

Collett-White, Ann ve James, *Gunnersbury Park and the Rothschilds* (Hounslow, 1993)

Colling, Alfred, *Le roman de la finance* (Monako, 1945)

Collins, Michael, "The banking crisis of 1878," *Economic History Review* (1989), s. 504-27

Conacher, J. B., *The Aberdeen coalition, 1852-1855* (Cambridge, 1968)

———, *The Peelites and the party system, 1846-1852* (Newton Abbot, 1972)

Contador, Claudio R., ve Claudio L. Haddad, "Produto real, moeda e preços: A experienca Brasileira no periodo 1861-1970," *Revista Brasileira de Estatistica* (1975)

Cope, S. R., *Walter Boyd: A merchant banker in the Age of Napoleon* (Gloucester, 1983)

Coppa, Frank, *Cardinal Giacomo Antonelli and Papal politics in European affairs* (New York, 1990)

Corley, T. A. B., *Democratic despot: A life of Napoleon III* (Londra, 1961)

Corti, Count Egon, *The rise of the House of Rothschild* (Londra, 1928)

———, *The reign of the House of Rothschild* (Londra, 1928)

Costello, John ve Oleg Tsarev, *Deadly illusions: The KGB secrets the British government doesn't want you to read* (Londra, 1993)

Coston, Henry, *Les financiers qui ménent le monde* (Paris, 1955)

———, *La Haute Banque et les trusts* (Paris, 1958)

Cottrell, P. L., "London financiers and Austria, 1863-75: The Anglo-Austrian Bank," *Business History* (1969), s. 107-19

———, "Anglo-French financial co-operation, 1850-80," *Journal of European Economic History* (1974), s. 54-86

———, "London, Paris and silver, 1848-1867," Anthony Slaven ve Derek H. Aldcroft (ed.), *Business, banking and urban history: Essays in honour of S. G. Checkland* (Edinburgh, 1982), s. 102-11.

———,"The business man and financier," Sonia ve Vivian O. Lipman (ed.), *The century of Moses Montefiore* (Oxford, 1985), s. 23-44

———, "The domestic commercial banks and the City of London, 1870-1939," Youssef Cassis (ed.), *Finance and financiers in European history, 1880-1960* (Cambridge, 1992), s. 39-62

Coudray, H. du, *Metternich* (Londra, 1935)

Courtney, Cathy ve Paul Thomson, *City lives: The changing voices of British finance* (Londra, 1996)

Cowles, Virginia, *The Rothschilds: A family of fortune* (Londra, 1973)

Cox, E. M. ve Charles Whibley (ed.), *Letters of the King of Hanover to Viscount Strangford G.C.B.* (Londra, 1925)

Crewe, Marki, *Lord Rosebery*, 2 cilt (Londra, 1931)

Crouchley, A. E., *The economic development of modern Egypt* (Londra, 1938)

Crouzet, François, "Wars, blockade and economic change in Europe, 1792-1815," *Journal of Economic History* (1964), s. 567-88

Cyon, Elie de, *Histoire de l'entente franco-russe* (Paris, 1895)

Dairnvaell, Georges [' Satan" (sözd.)], *Histoire édifiante et curieuse de Rothschild Ier, roi des Juifs* (Paris, 1846)

———, *Guerre aux fripons: Chronique secréte de la Bourse et des chemins de fer* (Paris, 1846)

Damascéne, Morgand ve Charles Fatout, *Le Baron James de Rothschild, 1844-1881* (Paris, 1881)

Darmstadter, F., *Bismarck and the creation of the Second Reich* (New York, 1965)

Darmstadter, Paul, *Das Grossherzogtum Frankfurt: Ein Kulturbild aus der Rheinbundszeit* (Frankfurt am Main, 1901)

Dasent, Arthur Irwin, *Piccadilly in three centuries, with some account of Berkeley Square and the Haymarket* (Londra, 1920)

Davenport-Hines, R. P. T, *Capital, entrepreneurs and profits* (Londra, 1990)

Davis, Lance E. ve R. A. Huttenback, *Mammon and the pursuit of empire: The political economy of British imperialism, 1860-1912* (Cambridge, 1986)

Davis, Richard, *Disraeli* (Londra, 1976)

———, "The Rothschilds and English Society," Seeley Society'e verilen basılmamış makale, Christ's College, Cambridge, RAL (1981)

———, *The English Rothschilds* (Londra, 1983)

Dawson, Frank Griffith, *The first Latin American debt crisis* (Londra, 1990)

Dayer, Roberta Albert, *Finance and empire: Sir Charles Addis, 1861-1945* (Basingstoke, 1988)

Deak, Istvan, *The lawful revolution: Louis Kossuth and the Hungarians, 1848-9* (New York, 1979)

Demachy, J. (ed.), *Les Rothschild, une famille des financiers juifs au XIXe siécle* (Paris, 1896)

Dennett, Laurie, *Slaughter and May: A century in the City* (Cambridge, 1989)

Deschamps, Henry-Thierry, *La Belgique devant la France de Juillet: L'opinion et l'attitude françaises de 1839 a 1848* (Paris, 1956)

Deutsche Bank (ed.), *Studies on economic and monetary problems and on banking history* (Mainz, 1988)

Diamond, S. (ed.), *A casual view of America: The home letters of Salomon de Rothschild, 1859-1861* (Londra, 1962)

Diaper, S., "Merchant banking in the inter-war period: The case of Kleinwort, Sons & Co.," *Business History* (1986), s. 55-76

Dickson, P. G. M., *The financial revolution in England: A study in the development of public credit, 1688-1756* (Londra, 1967)

Dietz, Alexander, *Frankfarter Handelsgeschichte*, c. IV (Frankfurt, 1925)

———, *The Jewish community of Frankfurt: A genealogical study* (Camelford, 1988)

Dines, Michael, *The Jewish jokebook* (Londra, 1986)

Disraeli, Benjamin, *Novels and tales by the Earl of Beaconsfield, with portrait and sketch of his life*, c. VI: *Coningsby or The New Generation* (Londra, 1881)

———, *Novels and tales by the Earl of Beaconsfield, with portrait and sketch of his life*, c. IX: *Tancred or the New Crusade* (Londra, 1881)

———, *Novels and tales of the Earl of Beaconsfield, with portrait and sketch of his life*, c. XI: *Endymion* (Londra, 1881)

Doering, Heinrich, *Das Haus Rothschild: Eine historische-biographische Skizze* (Jena, 1842)

———, *Des Handelshauses Rothschild: Ursprung, Wachstum und Schicksale* (Leipzig, 1851)

Dosne, Mme, *Memoires de Madame Dosne, l'égérie de M. Thiers*, 2 cilt (Paris, 1928)

Draper, Hal (ed.), *The complete poems of Heinrich Heine* (Oxford, 1982)

Droz, Jacques, *Les revolutions allemandes de 1848* (Paris, 1957)

———, *Europe between two revolutions, 1815-48* (New York, 1967)

Druck, David, *Baron Edmond de Rothschild: The story of a practical idealist* (New York, 1928)

Drumont, Edouard, *La France juive: Essai d'histoire contemporaine, 2 cilt* (Paris, 1885)

———, *Gambetta et sa Cour: Barons juifs* (Paris, 1892)

———, *Le testament d'un antisemite* (Paris, 1894)

———, *Les juifs contre la France* (Paris, 1899)

Dugdale, Blanche E. C., *Arthur James Balfour, 1st Earl of Balfour, 1906-1930*, 2 cilt (Londra, 1936)

Dugdale, E. T. S. (ed.), *German diplomatic documents, 1871-1914*, 4 cilt (Londra, 1928)

Dumont, Marie-Jeanne, *Le logement social a Paris, 1850-1930: Les habitations a Bon Marche* (Paris, 1991)

Dunham, Anhur Louis, *The Industrial Revolution in France, 1815-48* (New York, 1955)

Dupeux, Georges, *French society, 1789-1970* (Londra, 1976)

Dupont-Ferrier, Pierre, *Le marché financier de Paris sous le Second Empire* (Paris, 1925)

Duveau, Georges, *1848: The making of a revolution* (Londra, 1967)

Ebstein, Georges, *Etude sur la crise financière de 1882* (Paris, 1882)

Edelstein, M., *Overseas investment in the age of high imperialism* (Londra, 1982)

Egremont, Max, *Balfour* (Londra, 1980)

Ehrenberg, Richard, *Große Vermögen*, c. I: *Die Fugger, Rothschild, Krupp* (3. baskı, Jena, 1925)

Ehrman, John, *The Younger Pitt*, c. III: *The consuming struggle* (Londra, 1996)

Eichendorff, Joseph von, *Werke in einem Band* (Münih, 1955)

———, *Deutsche Lustspiele vom Barock bis zur Gegenwart: Das Incognito*, ed. Helmut von Arntzen ve Kari Pestalozzi (Bedin, 1968)

Eichengreen, Barry, *Golden fetters: The gold standard and the great depression, 1919-1939* (New York/Oxford, 1992)

———, Marc Flandreau, "The geography of the gold standard," *International Macroeconomics*, 1050 (Ekim 1994)

Einzig, Paul, *The history of foreign exchange* (Londra/New York, 1962)

Eliot, George, *Daniel Deronda* (Oxford, 1984)

Elliot, A. R. D., *Life of Lord Goschen*, 2 cilt (Londra, 1911)

Ellis, Aytoun, *Heir of adventure: The story of Brown, Shipley & Co. merchant bankers, 1801-1960* (Londra, 1960)

Ellmann, Richard, *Oscar Wilde* (Harmondsworth, 1988)

Elon, Amos, *Founder: Meyer Amschel Rothschild and his time* (Londra, 1996)

Elston, D. R., *Israel: The making of a nation* (Londra, 1963)

Emden, Paul H., "The brothers Goldsmid and the financing of the Napoleonic Wars," *Transactions of the Jewish Historical Society of England* (1935-39), s. 225-46

———, *Money powers of Europe in the nineteenth and twentieth centuries* (New York, 1938)

———, *Jews of Britain: A series of biographies* (Londra, 1944)

Einaudi, Luca, "Money and politics: European Monetary Union and the international gold standard (1865-1873)," basılmamış doktora tezi (Cambridge University)

Endelman, Todd M., *The Jews of Georgian England, 1714-1830: Tradition and change in a liberal society* (Philadelphia, 1979)

———, *Radical assimilation in English Jewish history, 1656-1945* (Bloomington/Indianapolis, 1990)

Erb, Rainer, "The "Damascus Affair" 1840: The role of the Rothschilds in mobilising public opinion," Heuberger (ed.), *Essays*, s. 99-112

Ernouf, le Baron A. A., *Paulin Talabot: Sa vie et son oeuvre, 1799-1885* (Paris, 1886)

Escott, Beryl E., "The Story of Halton House," basılmamış MS, RAL (1984)

Evans, Richard J., *Proletarians and politics: Socialism, protest and the working class in Germany before the First World War* (Londra, 1990)

Farrer, David, *The Warburgs* (Londra, 1974)

Fase, Martin M. G., Gerald D. Feldman ve Manfred Pohl (ed.), *How to write the history of a bank* (Aldershot, 1995)

Faucher, Leon, *Notes et correspondance*, 2 cilt (Paris, 1867)

Feaveryear, Sir Albert, *The pound sterling: A history of English money* (Oxford, 1963)

Feis, Herbert, *Europe, the world's banker, 1870-1914* (New York, 1930)

Feldman, David, *Englishmen and Jews: Social relations and political culture, 1840-1914* (New Haven/London, 1994)

Felisini, Daniela, *Le finanze pontificie e i Rothschild, 1830-1870,* Collona di ricerche Storia Economica (IUN) (Napoli, 1990)

Ferguson, Niall, "Public finance and national security: The domestic origins of the First World War revisited," *Past & Present* (1994), s. 141-68

———, "The Kaiser's European Union: What if Britain had stood aside in August 1914?," in *aynı yazar* (ed.), *Virtual history: Alternatives and counterfactuals* (Londra, 1997), s. 228-80

Fernandez-Armesto, Felipe, *Millennium: A history of the last thousand years* (Londra, 1995)

Feydeau, Ernest Aymé, *Memoires d'un coulissier* (Paris, 1873)

Fieldhouse, D. K., *Economics and empire, 1830-1914* (Londra, 1973)

Finestein, Israel, *Jewish society in Victorian England: Collected essays* (Londra, 1993)

Fischer, W., J. Krengel ve J. Wierog (ed.), *Sozialgeschichtliches Arbeitsbuch: Materialien zur Statistik des Deutschen Bundes 1815-1870* (Münih, 1982)

Flandreau, Marc, *L'or du monde: La France et la stabilité du système monétaire international, 1848-1873* (Paris, 1995)

———, "An essay on the emergence of the international gold standard, 1870-80," *international Macroeconomics,* 1210 (1995)

Flint, John, *Cecil Rhodes* (Londra, 1976)

Fontana, J., *La revolucion liberal* (Madrid, 1977)

Ford, J. A. (ed.), *The correspondence of William I and Bismarck,* 2 cilt (Londra, 1903)

Forrest, D. M, *A hundred years of Ceylon tea* (Londra, 1967)

Forstmann, Wilfried, *Simon Moritz Bethmann, 1768-1826: Bankier, Diplomat und politischer Beobachter,* Studien zur Frankfurter Geschichte, ed. Frankfurter Verein für Geschichte und Landeskunde (Frankfurt am Main, 1973)

———, "Frankfurt am Main-Ein europaisches Finanzzentrum. Aspekre zu Banken -und Bankpolitik in Frankfurt am Main im 18. und 19. Jahrhundert," Johannes Heil ve Bernd Wacker (ed.), *Shylock? Zinsverbot und Geldverleih in jüdischer und christlicher Tradition* (Münih, 1997), s. 101-12

Foster, R. F., *Lord Randolph Churchill* (Oxford, 1981)

Fournier-Verneuil, M., *Paris: Tableau moral et philosophique* (Paris, 1826)

Fraenkl, Josef, "Herzl and the Rothschild family," *Herzl Family Yearbook* (1960), s. 217-36

———, "The Chief Rabbi and the visionary," in *aynı yazar* (ed.), *The jews of Austria: Essays on their life, history and destruction* (Londra, 1967), s. 11-129

Frankel, Jonaehan, "A historiographical oversight: The Austrian consul-general and the Damascus blood libel (Laurin-Rothschild'in mektuplarıyla, 1840)," yayımlanmamış MS, RAL (tarihsiz)

Aynı eser, The Damascus affair: "Ritual murder," politics and the Jews in 1840 (Cambridge, 1997)

Fraser, Peter, *Joseph Chamberlain: Radicalism and empire, 1868-1914* (Londra, 1966)

Freimann, Aron, *Stammtafeln der Freiherrlichen Familie von Rothschild* (Frankfurt am Main, 1906)

——— ve I. Kracauer, *Frankfort: Jewish community series* (Philadelphia, 1929)

Friedman, I., *Germany, Turkey and Zionism, 1897-1918* (Oxford, 1977)

Friedman, Regine Mihal, "The Rothschilds: One family-two films," Heuberger (ed.), *Essays,* s. 333-50

Fritsch, Wilson, *External constraints on economic policy in Brazil, 1889-1930* (Basingstoke, 1988)

Fritsche, Victor von, *Bilder aus dem österreichischen Hof -und Gesellschaftsleben* (Viyana, 1914)

Froude, J. A., *Lord Beaconsfield* (Londra, 1890)

Fuchs, Edouard, *Die Juden in der Karikatur: Ein Beitrag zur Kulturgeschichte* (Bedin, 1985)

Fulda, Bernhard, "The Prussian loan in London 1818: Politics and finance in the late stages of the Prussian Reform period," yayımlanmayan YL tezi (Oxford University, 1998)

Fulford, Roger, *Glyn's, 1753-1953* (Londra, 1953)
——— (ed.), *Darling Child: Private correspondence of Queen Victoria and the German Crown Princess, 1871-1878* (Londra, *1976*)
Galbraith, J. A., *Crown and charter* (Londra, 1974)
Gall, Lothar, *Bismarck, the white revolutionary,* c. I: *1815-71* (Londra, 1986)
———, Gerald D. Feldman, Harold James, Carl-Ludwig Holefrerich ve Hans E. Büschgen, *The Deutsche Bank, 1870-1995* (Londra, 1995)
Garrard, John A., *The English and immigration, 1880-1910* (Londra/New York/Toronto, 1971)
Gartner, Lloyd P., *The Jewish immigrant in England, 1870-1914* (Londra, 1973)
Gash, Norman, *Mr Secretary Peel* (Londra, 1961)
Gatrell, Peter, *Government, industry and rearmament in Russia, 1900-1914: The last argument of Tsarism* (Cambridge, 1994)
Gay, Ruth, *The Jews of Germany* (New Haven/London, 1992)
Gebhard, Louis A. Jr, "Austria's dreadnought squadron and the naval outlay of 1911," *Austrian History Yearbook* (1968-9), s. 245-58
Gentz, Friedrich von, *Briefe von Friedrich von Gentz an Pilat: Ein Beitrag zur Geschichte Deutschlands im XIX. Jahrhundert,* 2 cilt, ed. Kari von Mendelssohn Bartholdy (Leipzig, 1868)
———, *Tagebücher von 1829-1831* (Viyana, 1920)
Gerber, J., "The Damascus blood libel: Jewish perceptions and responses," *Proceedings of the Eighth World Congress of Jewish Studies: Division B* (Kudüs, 1982), s. 105-10
Gerloff, Wilhelm, "Der Staatshaushalt und das Finanzsystem Deutschlands, 1820-1927," aynı yazar (ed.), *Handbuch der Finanzwissenschaft,* c. 111 (Tübingen, 1929), s. 4-69
Germanicus, *Die Frankforter Juden und die Aussaugung des Volkswohlstandes: Eine Anklage wider die Agiotage und wider den Wucher* (Leipzig, 1880)
Germanicus, *Die Rothschild-Gruppe und der "monumentale" Conversions-Schwindel von 1881* (Leipzig, 1881)
Gerretson, F. C., *History of the Royal Dutch,* 4 cilt (Leiden, 1953-7)
Gerschenkron, Alexander, *Economic backwardness in historical perspective* (Cambridge, Mass., 1962)
Gilam, Abraham, *The emancipation of the Jews in England, 1830-1869* (New York, 1982)
Gilbert, B. B., *David Lloyd George: A political life,* c. I: The architect of change, 1863-1912 (Columbus, 1987)
———, *David Lloyd George. A political life,* c. II: *Organizer of victory, 1912-1916* (Londra, 1992)
Gilbert, Felix, *Bankiers, Kunstler und Gelehrte* (Tübingen, 1975)
Gilbert, Martin, *"Never Despair": Winston S. Churchill* c. VIII: *1945-1965* (Londra, 1990)
Gille, Bertrand, *La banque et le credit en France de 1815 a 1848* (Vendôme, 1959)
——— (ed.), *Lettres adressees ala Maison Rothschild de Paris par son representant a Bruxelles* (Louvain/Paris, 1961)
———, *Histoire de la Maison Rothschild,* c. 1: *Des origines a 1848* (Cenevre, 1965)
———, *Histoire de la Maison Rothschild,* c. il: *1848-70* (Cenevre, 1967)
Gillett Brothers Discount Co. Ltd, *The bill on London or, The finance of trade by bills of exchange* (Londra, 1964)
Girard, Louis, *La politique des travaux publics du Second Empire* (Paris, 1952)
Girault, René, *Emprunts russes et investissements français en Russie* (Paris, 1973)
Giuffrida, Romualda, *I Rothschildi ela finanza pubblica in Sicilia (1849-1955)* (Caltanessitta/ Roma, 1968)
Glanz, Rudolf, "The Rothschild legend in America," *Jewish Social Studies* (I 957), s. 3-28
Glyn, Mills & Co., *Glyn, Milis & Co.* (Londra, 1933)

Goethe, Johann Wolfgang von, *Dichtung und Wahrheit, Werke, Kommentare und Register,* Hamburger Ausgabe 14 Cilt, c. IX: *Autobiographische Schriften I* (Münih, 1981)

Goldschmidt, Hermann von, *Einige Erinnerungen aus längst vergangenen Tagen* (Viyana, 1917)

Goncourt, Edmond ve Jules de, *journal: Memoires de la vie littéraire,* 2 cilt (Paris, 1956)

Gooch, G. P., ve Harold Temperley (ed.), *British documents on the origins of the War, 1898-1914,* 9 cilt (Londra, 1926-27)

Good, David F., *The economic rise of the Habsburg Empire, 1750-1914* (Berkeley/Los Angeles, 1984)

Gower, Sir George Leveson, *Years of endeavour, 1886-1907* (Londra, 1942)

Gray, Denis, *Spencer Perceval: The Evangelical prime minister, 1762-1812* (Manchester, 1963)

Gray, Victor (ed.), *The Life and times of N. M. Rothschild 1777-1836* (Londra, 1998)

Green, Edwin, *Debtors to their profession: A history of the Institute of Bankers, 1879-1979* (Londra, 1979)

Green, Timothy, "Precious heritage: The three hundred years of Mocatta & Goldschmid," yayımlanmamış MS, RAL (tarihsiz)

———, *The new world of gold* (Londra, 1981)

Greenfield, Kent Roberts, *Economics and liberalism in the Risorgimento: A study of nationalism in Lombardy, 1814-48* (Baltimore, 1934)

Greville, Charles C. F., *The Greville memoirs: A journal of King George IV and King William IV,* c. 1, ed. Henry Reeve (Londra, 1875)

———, *The Greville memoirs (second part): A journal of the reign of Queen Victoria from 1837 to 1852,* c. II, ed. Henry Reeve (Londra, 1885)

Grigg, John, *Lloyd George: The people's champion, 1902-1911* (Londra, 1978)

———, *Lloyd George: From peace to war, 1912-1916(Londra,* 1985)

Grunwald, Kurt, "Europe's railways and Jewish enterprise: German Jews as pioneers of railway promotion," *Leo Baeck Institute Year Book* (1967), s. 163-209

Guedalla, Philip, *Palmerston* (Londra, 1926)

Guillen, Pierre, "The Entente of 1904 as a colonial settlement," Prosser Gifford ve Wm Roger Louis (ed.), *France and Britain in Africa: Imperial rivalry and colonial rule* (New Haven/ London, 1971), s. 333-69

Guizot, François ve Princess Dorothea Lieven, *Lettres de François Guizot et de la Princesse de Lieven,* 3 cilt (Paris, 1963)

Gunn, J. A. W, John Matthews, Donald M. Schurman and M. G. Wiebe (eds), *Benjamin Disraeli: Letters,* cilt I ve II (Toronto, 1982)

Gutzkow, Karl, *Öffentliche Charaktere: Erster Theil* (Hamburg, 1835)

Haldane, Richard Burdon, *An autobiography* (Londra, 1929)

Halevy, Elie, *The rule of democracy* (Londra, 1952)

Hali, Michael, "The English Rothschilds as collectors," Heuberger (ed.), *Essays,* s. 265-86

———, "Nathan Rothschild as an owner of paintings," Victor Gray (ed.), *The Life and times of N M. Rothschild 1777-1836* (Londra, 1998), s. 68-78

Hambros Bank Led, *Hambros Bank Ltd., 1839-1939* (Londra, 1939)

Hammond, Bray, *Banks and politics from the Revolution to the Civil War* (Princeton, 1957)

Hamon, Augustin ve X.Y.Z., *Les maitres de la France* (Paris, 1936)

Handelskammer zu Frankfurt, *Geschichte der Handelskammer zu Frankfurt, 1707-1908* (Frankfurt, 1908)

Hansard, T. C. (ed.), *The parliamentary debates: forming a continuation of the work entitled "The parliamentary history of England from the earliest period to the year 1803: New Series; commencing with the accession of George* IV, c. XVIII (Ocak 29-Nisan 22, 1828) (Londra, 1828)

Hansen, B. ve K. Tourk, "The profitability of the Suez Canal as a private enterprise, 1859-1956," *Journal of Economic History* (1978), s. 938-58

Hansert, Andreas, "The dynastic power of the Rothschilds: A sociological assessment," Heuberger (ed.), *Essays*, s. 165-78

Harcourt Williams, Robin (ed.), *Salisbury-Balfour correspondence: Letters exchanged between the 3rd Marquess of Salisbury and his nephew Arthur James Balfour, 1869-1892* ([Ware], 1988)

Hardach, Gerd, *The First World War, 1914-1918* (Harmondsworth, 1987)

Hardwick, Molly, *Mrs Dizzy: The life of Mary Anne Disraeli, Viscountess Beaconsfield* (Londra, 1972)

Hargreaves, Eric Lyde, *The national debt* (Londra, 1930)

Harman, A., *Metternich* (Londra, 1932)

Harper, Manin, *Mr Lionel: An Edwardian episode* (Londra, 1970)

Harvey, C. E., *The Rio Tinto Company: An economic history of a leading international mining concern* (Londra, 1981)

Harvey, William H., *Coin's financial school* ed. Richard Hofstadter (Cambridge, Mass., 1963)

Hawke, G. and J. Higgins, "Britain," Parrick O'Brien (ed.), *Railways and the economic development of Western Europe* (Londra/Basingstoke, 1983), s. 170-202

Hawtrey, Sir Ralph George, *A century of bank rate* (2. baskı, London, 1962)

Healey, Edna, *Coutts & Co., 1692-1992: The portrait of a private bank* (Londra, 1992)

Heckscher, Eli F., *The continental system: An economic interpretation* (Oxford, 1922)

Hedley, Anhur, *Selected correspondence of Fryderyk Chopin* (Londra, 1962)

Heffer, Simon, *Moral desperado: A life of Thomas Carlyle* (Londra, 1995)

Heilbrunn, Rudolf M., "Das Haus Rothschild: Wahrheit und Dichtung," Vortrag gehalten am 6. Marz 1963 im Frankfurter Verein für Geschichte und Landeskunde (1963)

———, "Die wirtschaftliche und politische Bedeutung des Hauses Rothschild," Vortrag gehalten vor dem Lions Club Frankfurt-Goethestadt (1965)

———, "Der Anfang des Hauses Rothschild: Wahrheit und Dichtung," *Jahrbuch des Instituts for deutsche Geschichte* (1973), s. 209-38

Heimann-Jelinek, Felicitas, "The "Aryanisation" of Rothschild assets in Vienna and the problem of restitution," Heuberger (ed.), *Essays*, s. 351-64

Heine, Heinrich, *Samtliche Schriften*, Cilt. II-VI (Münih, 1971)

Helleiner, Kari F., *Free trade and frustration: Anglo-Austrian negotiations, 1860-1870* (Toronto, 1963)

———, *The imperial loans: A study in financial and diplomatic history* (Oxford, 1965)

Hemont, L'Abbé, *Les juifs et Bazaine* (Paris, 1899)

Henderson, W O., *The Zollverein* (Londra, 1939)

Henrey, R., *A century between* (Londra/Toronto, 1937)

——— (ed.), *Letters from Paris: Written by C. de B., a political informant, to the head of the London house of Rothschild, 1870-1875* (Londra, 1942)

Henriques, Robert, *Bearsted: A biography of Marcus Samuel, 1st Viscount Bearsted and Founder of "Shell" Transport and Trading Company* (New York, 1960)

Henriques, U. R. Q., "The Jewish emancipation controversy in nineteenth century Britain," *Past & Present* (1968), s. 113-43

Herding, Klaus, "Die Rothschilds in der Karikatur," Cilly Kugelmann ve Fritz Backhaus (eds), *Jüdische Figuren in Film und Karikatur. Die Rothschilds und Joseph Süß Oppenheimer* (Sigmaringen, 1996), s. 13-64

Herries, Edward, *Memoirs of the public life of the Rt Hon. John Charles Herries* (Londra , 1880)

Hershlas, Z. Y., *Introduction to the modern economic history of the Middle East* (Leiden, 1964)

Hertz, J. H., *The Rt. Hon. Lord Rothschild: Memorial sermon* (Londra, 1915)

Herzen, Alexander, *My past and thoughts: The memoirs of Alexander Herzen,* 4 cilt (Londra, 1968)

———, *Letters from France and Italy, 1847-1851* (Pittsburgh, 1995)

Heni, Theodor, *Tagebücher, 1895-1904,* 3 cilt (Bedin, 1922)

Heseltine, William, *A family scene during the panic at the Stock Exchange in May 1835* (2. baskı, Canterbury, 1848)

Hessen, Rainer von, " 'You did not recommend a fool to me' - Elector William II of Hesse and Meyer Amschel Rothschild," Heuberger (ed.), *Essays,* s. 21-36

———, *Wir Wilhelm von Gottes Gnaden: Die Lebenserinnerungen Kurfürst Wilhelms I. von Hessen 1743-1821* (Frankfurt/New York, 1996)

Heuberger, Georg, *The Rothschilds: A European family,* Catalogue of the exhibition "The Rothschilds-A European Family" the Jewish Museum of the City of Frankfurt am Main, Ekim 11, 1994-Şubat 27, 1995 (Sigmaringen, 1994)

——— (ed.), *The Rothschilds: Essays on the history of a European family* (Sigmaringen, 1994)

———, The Rothschilds: Family history in the museum context," aynı yazar (ed.), *Essays,* s. 15-20

Heuberger, Rachel ve Helga Krohn, *Hinaus aus dem Ghetto . . . Juden in Frankfurt am Main, 1800-1950* (Frankfurt am Main, 1988)

Heyn, Udo, "Private banking and industrialization: The case of Frankfurt am Main, 1825-1875," yayımlanmamış DPhil tezi (University of Wisconsin, 1969)

Hidy, R. W., *The House of Baring in American trade and finance: English merchant bankers at work, 1763-1861,* Harvard Studies in Business History, XIV (Cambridge, Mass., 1949)

Hilton, Boyd, *Corn, cash and commerce: The economic policies of Tory governments, 1815-1830* (Oxford, 1977)

Hoare, Philip, *Wilde's last stand: Decadence, conspiracy and the First World War* (Londra, 1997)

Hoare's Bank, *Hoare's Bank: A record, 1672-1955. The story of a private bank* (Londra, 1955)

Hobson, J. A., *Imperialism: A study* (Londra, 1988 [1. baskı 1902])

Hobson, J. M., "The military-extraction gap and the wary Titan: The fiscal sociology of British defence policy, 1870-1913," *Journal of European Economic History* (1993), s. 461-506

Hoffmann, W. G., F. Grumbach ve H. Hesse, *Das Wachstum der deutschen Wirtschaft seit der Mitte des 19. Jahrhunderts* (Berlin, 1965)

Höffner, Corinna, "Frankfurter Privatsammlungen: Stifter und Bestände-Eigenart und Umfang," yayımlanmamış Staatsexamen für das Lehramt an Haupt -und Realschulen tezi (J. W. Goethe-Universität Frankfurt, 1992)

Hofstadter, Richard, *The age of reform from Bryan to F.D.R.* (Londra, 1962)

Holmes, A. R. and Edwin Green, *Midland: 150 years of banking business* (Londra, 1986) Holmes, Derek, *The triumph of the Holy See* (Londra, 1972)

Homer, Sidney, *A history of interest rates* (2. baskı, New Brunswick, 1977)

Hood, Clifton, *722 Mikes: The building of the subways and how they transformed New York* (Baltimore/London, 1993)

Howard, Michael, *The Franco-Prussian War* (Londra, 1961)

Howe, Irving ve Ruth R. Wisse (ed.), *The best of Shalom Aleichem* (Washington, 1979)

Huber, Heinrich, "Fürstprimas Karl von Dalberg und das Haus Rothschild: Ein Beitrag zur Geschichte der Judenemanzipation in Frankfurt a.M.," *Weltkampf* (1943), s. 19-27

———, "Bayern und das Haus Rothschild: Eine geschichtliche Betrachtung," *Allgemeine Zeitungder Juden in Deutschland* (Mart 15, 1957)

Hübner, comte de, *Neuf ans de souvenirs d'un ambassadeur d'Autriche a Paris sous le Second Empire, 1851-59,* 2 cilt (Paris, 1904)

Huertas, Thomas, *Economic growth and economic policy in a multi-national setting: The Habsburg Monarchy, 1841-1865(New York,* 1977)

Hugelmann de Vegny Saim-Salmon, M. Gabriel, *A Rothschild: L'inauguration du chemin de fer du Nord* (Paris, 1846)

Hum, Herbert J., *Balzac's Comedie Humaine* (Londra, 1964)
Hurst, Michael, *Joseph Chamberlain and Liberal reunion* (Londra, 1967)
Hüttl, Ludwig, *Ludwig II. König von Bayern: Eine Biographie* (Münih, 1986)
Hyamson, Albert M., *David Salomons* (Londra, 1939)
———, *Jews College London, 1855-1955* (Londra, 1955)
Icke, David, ... *And the truth shall set you free* (Ryde, Isle of Wight, 1995)
Iliowzi, Henry, *"in the Pale": Stories and legends of the Russian Jews* (Philadelphia, 1897)
Imlah, Albert H., *Economic elements in the Pax Britannica* (Cambridge, Mass., 1958)
Ingrao, C., *The Hessian mercenary state* (Cambridge, 1987)
Israel, Jonathan I., *European Jewry in the Age of Mercantilism, 1550-1750* (Oxford, 1985)
Issawi, C., *Economic history of the Middle East, 1800-1914* (Chicago, 1966)
Jäckel, Eberhard ve Axel Kuhn (ed.), *Hitler: Sämtliche Aufzeichnungen, 1905-1924* (Stuttgart, 1980)
Jackson, Patrick, *The Last of the Whigs: A political biography of Lord Hartington, later 8th Duke of Devonshire (1833-1908)* (Rutherford, New Jersey/Londra, 1994)
Jackson, Stanley, *The Sassoom: Portrait of a dynasty* (Londra, 1968)
Jacobson, Jacob, "Die Auflösung des Rothschildarchivs in Frankfurt a.M.," *Zeitschrift far die Geschichte der Juden in Deutschland* (1931), s. 279
Jacquemyns, G., *Langrand-Dumonceau: Promoteur d'une puissance financiere catholique*, 5 cilt (Brüksel, 1960)
Jahrbuch far die Statistik des Preussischen Staates, ed. Königliches Statistisches Bureau (Berlin, 1869)
James, Robert Rhodes, *Lord Randolph Churchill* (Londra, 1959)
———, *Rosebery* (Londra, 1963)
Janik, A. ve S. Toulin, *Wittgenstein's Vienna* (Londra, 1973)
Jardin, André ve André-Jean Tudesq, *Restoration and reaction, 1815-1848* (Cambridge, 1983)
Jay, Richard, *Joseph Chamberlain: A political study* (Oxford, 1981)
Jenkins, Roy, *Mr Balfour's Poodle: An account of the struggle between the House of Lords and the government of Mr Asquith* (Londra, 1968)
———, *Asquith* (Londra, 1986)
Jenkins, T. A., *Gladstone, Whiggery and the Liberal Party, 1874-1886(Oxford*, 1988)
Jenks, Leland Hamilton, *The migration of British capital to 1815* (New York/London, 1927)
Jenks, William A., *Francis Joseph and the Italians* (Charlottesville, 1978)
———, *Austria under the Iron Ring* (Charlottesville, 1965)
Jennings, Louis J. (ed.), *Correspondence and diaries of John Wilson Croker, Secretary to the Admiralty 1809-1830*, c. III (Londra, 1884)
Jewish Theological Seminary of America, *The Jew as Other: A century of English caricature, 1730-1830* (New York, 1995)
Johnson, Christopher H., "The revolution of 1830 in French economic history," John Merriman (ed.), *1830 in France* (New York/Londra, 1975), s. 139-89
Johnson, Nancy E. (ed.), *The diary of Gathorne Hardy, later Lord Cranbrook, 1866-1892: Political selections* (Oxford, 1981)
Johnston, Thomas, *The financiers and the nation* (Londra, 1934)
Joll, James, *The origins of the First World War* (Londra, 1992)
Jones, Steve, *In the blood: God, genes and destiny* (Londra, 1996)
Joslin, David, *A century of banking in Latin America* (Oxford, 1963)
Jullian, Philippe, *Les styles* (Paris, 1961)
Jurk, Michael, "The other Rothschilds: Frankfurt private bankers in the 18th and 19th centuries," Heuberger (ed.), *Essays*, s. 37-50

Kadish, Sharman, *Bolsheviks and British Jews: The Anglo-Jewish community, Britain and the Russian Revolution* (Londra, 1992)

Kaplan, Marion A., *The making of the Jewish middle class: Women, family and identity in Imperial Germany* (Oxford, 1991)

Kapp, Freidrich, *Der Soldatenhandel deutscher Fürsten nach Amerika, 1115-1783* (Berlin, 1884)

Kapralik, C. I., *Reclaiming the Nazi loot* (Londra, 1962)

Katz, David, *Philosemitism and the readmission of the Jews to England* (Oxford, 1982)

Katz, David S., *The Jews in the history of England, 1485-1850* (Oxford, 1994)

Katz, Irving, *August Belmont: A political biography* (New York, 1968)

Katz, Jacob, *Tradition and crisis: Jewish society and the end of the Middle Ages* (New York, 1961)

———, *Jews and Freemasons in Europe, 1123-1939* (Cambridge, Mass., 1970)

———, *Out of the ghetto: The social background of Jewish emancipation, 1770-1870* (New York, 1978)

Katzenstein, Peter J., *Disjoined partners: Austria and Germany since 1815* (Berkeley/Los Angeles, 1976)

Kehr, Eckart, "Zur Genesis der preußischen Bürokratie und des Rechtsstaats," Hans-Ulrich Wehler (ed.), *Der Primat der Innenpolitik. Gesammelte Aufsätze zur preußisch-deutschen Sozialgeschichte im 19. und 20. Jahrhundert* (Berlin, 1970), s. 31-52

———, "Biographische Skizzen: Fugger; Carnot und Scharnhorst; Rothschild," Wehler (ed.), *Primat der Innenpolitik*, s. 284-92

Kemp, Tom, *Economic forces in French history* (Londra, 1971)

Kennan, George F., *The decline of Bismarck's European order: Franco-Russian relations, 1875-1890* (Princeton, 1979)

———, *The fateful alliance: France, Russia and the coming of the First World War* (Manchester, 1984)

Kennedy, Paul M., *The rise of Anglo-German antagonism, 1860-1914(Londra,* 1982)

Kent, Marian (ed.), *The great powers and the end of the Ottoman Empire* (Londra, 1984)

Kessler, David, "The Rothschilds and Disraeli in Buckinghamshire," *Transactions of the Jewish Historical Society of England* (1982-86), s. 231-52

Kindleberger, Charles P., *Economic growth in France and Britain, 1851-1950* (Cambridge, Mass., 1964)

———, *A financial history of Western Europe* (Londra, 1984)

Kipping, E., *Die Truppen von Hessen-Kassel im amerikanischen Unabhängigkeitskrieg 1776-1783* (Darmstadt, 1965)

Kirke Rose, T., *The metallurgy of gold* (Londra, 1896)

Kissinger, Henry, *Diplomacy* (Londra, 1994)

Kitchen, Martin, *The political economy of Germany, 1815-1914* (Londra, 1978)

Klein, Ernst, "Preußens 30-Million-Anleihe in London vom 31. März 1818," *Zeitschrift für Geschichtwissenschaft*, (1956)

Knapp, Vincent J., *Europe in the era of social transformation: 1700 to the present* (Englewood Cliffs, New Jersey, 1976)

Knight, G. A., "Das Rothschildsche Banken -und Wirtschaftsarchiv in London: Empfängerüberlieferung in Überblick," *Bankhistorisches Archiv* (1979), s. 61-6

———, "The Rothschild-Bleichröder axis in action: An Anglo-German co-operative, 1877-1878," *Leo Baeck Year Book* (1983), s. 43-57

Koch, Gertrud, "Tabuen oder Falken-die Rothschild-Filme im Vergleich," Cilly Kugelmann ve Fritz Backhaus (ed.), *Jüdische Figuren in Film und Karikatur: Die Rothschilds und Joseph Süß Oppenheimer* (Sigmaringen, 1996), s. 65-95

Koch, Rainer, *Grundlagen bürgerlicher Herrschaft: Verfassungs-und sozialgeschichtliche Studien zur bürgerlichen Gesellschaft in Frankfurt am Main (1612-1866),* Frankfurter Historische Abhandlungen, 27 (Wiesbaden, 1983)

Kolb, Louis, "The Vienna Jewish Museum," Josef Fraenkl (ed.), *The Jews of Austria: Essays on their life, history and destruction* (Londra, 1967), s. 147-59

Komlos, John, *The Habsburg Monarchy as a customs union: Economic development in Austria-Hungary in the nineteenth century* (Princeton, 1983)

Kopper, Christopher, "The Rothschild family during the Third Reich," Heuberger (ed.), *Essays,* s. 321-32

Kracauer, Isidor, "Die Geschichte der Judengasse in Frankfurt am Main," *Festschrift zur Jahrhundertfeier der Realschule der israelitischen Gemeinde (Philanthropin) zu Frankfurt am Main 1804-1904* (Frankfurt am Main, 1904), s. 303-464

———, *Geschichte der Juden in Frankfurt am Main (1150-1824),* 2 cilt (Frankfurt, 1925, 1927)

Kriegel, Abraham O. (ed.), *The Holland House diaries, 1831-40: Diary of Henry Richard Vassall Fox, 3rd Lord Holland* (Londra, 1977)

Kriegk, Georg Ludwig, *Geschichte von Frankfurt am Main* (Frankfurt am Main, 1871)

Kropat, Wolf Arno, *Frankfurt zwischen Provinzialismus und Nationalismus: Die Eingliederung der "Freien Stadt" in den preußischen Staat (1866-1871)* (Frankfurt am Main, 1971)

———, "Die Emanzipation der Juden in Kurhessen und in Nassau im 19. Jahrhundert," Christiane Heinemann (ed.), *Neunhundert Jahre Geschichte der Juden in Hessen: Beiträge zum politischen, wirtschaftlichen und kulturellen Leben* (Wiesbaden, 1983), s. 325-50

Kübeck von Kübow, Carl Friedrich, *Tagebücher des Kübeck von Kübow* (Viyana, 1909)

———, *Aus dem Nachlaß des Freiherrn Carl Friedrich Kübeck von Kübow: Tagebücher, Briefe, Aktenstücke 1841-55,* Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs, 45 (Graz/Köln, 1960)

Kubicek, R.V., *Economic imperialism in theory and practice: The case of South African gold mining, 1886-1914* (Durham, 1979)

Kynaston, David, *Cazenove and Co.: A history* (Londra, 1991)

———, *The City of London, c. I: A world of its own, 1815-90* (Londra, 1994)

———, *The City of London, c. II: Golden years, 1890-1914* (Londra, 1996)

———, "The City of London in Nathan Rothschild's time," Victor Gray (ed.), *The Life and times of N. M. Rothschild 1777-1836* (Londra, 1998), s. 42-9

Laffitte, Jacques, *Memoires de Laffitte* (Paris, 1932)

Laffut, "Belgium," Patrick O'Brien (ed.), *Railways and the economic development of Western Europe* (Londra/Basingstoke, 1983), s. 203-26.

Lancaster, Osbert, *From here of all places* (Londra, 1959)

Landes, David S., *Bankers and pashas: International finance and economic imperialism in Egypt* (Londra, 1958)

———,"The old bank and the new: The financial revolution of the nineteenth century," F. Crouzet, W H. Chaloner ve W M. Stern (ed.), *Essays in European economic history, 1789-1914* (Londra, 1969), s. 112-27

———, "The spoilers foiled: The exclusion of Prussian finance from the French Liberation Loan of 1871," Charles P. Kindleberger ve Guido di Tella (ed.), *Economics in the long view: Essays in honour of W. W. Rostow* (Londra/Basingstoke, 1982), s. 67-110

Landmann, Salcia, *Der jüdische Witz: Soziologie und Sammlung* (Olten/Freiburg im Breisgau, 1963)

Lane, Barbara Miller ve Leila J. Rupp (ed.), *Nazi ideology before 1933: A documentation* (Manchester, 1978)

Lang, Jochen von, *Der Adjutant. Karl Wolff Der Mann zwischen Hitler und Himmler* (Berlin, 1985)

Lant, Jeffrey L., *Insubstantial pageant: Ceremony and confusion at Queen Victoria's court* (New York, 1980)

Launay, vicomte de [Gay, Delphine, later Mme de Girardin], *Lettres parisiennes,* 3 cilt (Paris, 1856)

Lawson, Nigel, *The view from No. 11: Memoirs of a Tory radical* (Londra, 1992)

Lears, Rufus, *Filled with laughter: A fiesta of Jewish humor* (New York, 1961)

Lee, A. G. (ed.), *The Empress Frederick writes to Sophie her daughter, Crown Princess and later Queen of the Hellenes, 1889-1901* (Londra, 1955)

Lee, Samuel J., *Moses of the New World: The work of Baron de Hirsch* (New York/South Brunswick/London, 1970)

Lefebvre, Rene, "Les Rothschild," *Crapouillot* (tarihsiz [1951?]), s. 6-20

Lefevre, Andre, *Sous le Second Empire: Chemins de fer et politique* (Paris, 1951)

Lenarz, Michael, *Der alte jüdische Friedhof zu Frankfurt am Main* (Frankfurt a m Main, 1996)

Lercher, Owen, *The gold mines of Southern Africa* (Londra, 1936)

Levene, Mark, War, *Jews and the new Europe: The diplomacy of Lucien Wolf, 1914-1919* (Oxford, 1992)

Levy, Maria Barbara, "The Brazilian public debt: domestic and foreign," Reinhard Liehr (ed.), *La dueda publican en America en perspectiva historica* (Frankfurt am Main, 1995), s. 209-54

Levy-Leboyer, Maurice, "Capiral investment and economic growth in France, 1820-1930," Peter Machias ve M. M. Postan (ed.), *The Cambridge economic history of Europe,* c. VII: *The industrial economies: Capital, labour and enterprise, part I* (Cambridge, 1978), s. 231-395

Lewnsohn, Solomon, *Die treue Anhänglichkeit zu Jerusalem und die Liebe zu Zion* (1858)

Liberles, Robert, *Religious conflict in social context: The resurgence of Orthodox Judaism in Frankfurt am Main, 1838-1877(Westwood,* Conn., 1985)

———, "The world of Dietz's *Stammbuch.* Frankfurt Jewry, 1349-1870," Alexander Dietz (ed.), *The Jewish community of Frankfurt: A genealogical study* (Camelford, 1988), s. i-xxxi

———, "The Aristocrat and the synagogue: the Rothschilds and Judaism," Heuberger (ed.), *Essays,* s. 195-204

Lieven, Princess Dorothea, *The private letters of Princess Lieven to Prince Metternich, 1820-1826* (Londra, 1948)

Lindemann, Albert S., *The Jew accused: Three anti-Semitic affairs (Dreyfus, Beilis, Frank), 1894-1915* (Cambridge, 1991)

Lipman, Edward, "The City and the 'People's Budget,'" yayımlanmaış MS (1995)

Lipman, Sonia, "The making of a Victorian gentleman," Sonia ve Vivian O. Lipman (ed.), *The century of Moses Montefiore* (Oxford, 1985), s. 3-22

Lipman, Vivian O., *A century of social service, 1859-1959: The Jewish Board of Guardians* (Londra, 1959)

———, *A history of the Jews in Britain since 1858* (Leicester, 1990)

List, Friedrich, *Grundlinien einer politischen Ökonomie und andere Beiträge der amerikanischen Zeit, 1825-1832,* Friedrich List, Schriften/Reden/Briefe, c. II, im Auftrag der Freidrich List-Gesellschaft e.V., ed. Erwin von Beckerath, Karl Goeser, Freidrich Lenz, William Notz, Edgar Salin, Artur Sommer (Berlin, 1931)

Litvinoff, Barnet (ed.), *The essential Chaim Weizmann: The man, the statesman, the scientist* (Londra, 1982)

Lloyd George, David, *War memoirs of David Lloyd George,* 2 cilt (Londra, 1933)

Locke, Robert R., "A method for identifying French corporate businessmen (the Second Empire)," *French Historical Studies,* 10, 2 (1977), s. 261-93

Loewe, Louis (ed.), *Diaries of Sir Moses and Lady Montefiore,* 2 cilt (Oxford, 1983)

Lomenie, E. Beau de, *Les responsabilites des dynasties bourgeoises,* 5 cilt (Paris, 1954)

Longford, E., *Wellington: The years of the sword* (Londra, 1969)
———, *Wellington: Pillar of state* (Londra, 1972)
——— (ed.), *Darling Loosy* (Londra, 1991)
Lord, Robert H., *The origins of the War of 1870* (Cambridge, Mass., 1924)
Losch, Philipp, *Geschichte des Kurfürstentums Hessen, 1803 bis 1866* (Marburg, 1922)
———, *Kurfürst Wilhelm I, Landgraf von Hessen* (Marburg, 1923)
Lottman, Herbert R., *Return of the Rothschilds* (Londra/New York, 1995)
Luna, Frederick A. de, *The French Republic under Cavaignac* (Princeton, 1969)
Lyons, F. S. L., *Internationalism in Europe 1815-1914* (Leyden, 1936)
Macarmey, C.A., *The Habsburg Empire, 1790-1918* (Londra, 1969)
———, *The House of Austria* (Edinburgh, 1978)
McCagg, William O., Jr, *Jewish nobles and geniuses in modern Hungary* (New York, 1972)
———, "Vienna and Budapest around 1900: The problem of Jewish influence," György Ranki ve Attila Pok (ed.), *Hungary and European civilisation* (Budapeşte, 1989), s. 241-64
———, "The Jewish position in interwar Central Europe: A structural study of Jewry at Vienna, Budapest and Prague," Victor Karady ve Yehuda Don (ed.), *A social and economic history of Central European Jewry* (New Brunswick, New Jersey, 1989), s. 47-81
———, *A history of the Habsburg Jews* (Bloomington, Indiana, 1989)
Mace, Simone, "The archives of the London Merchant Bank of N. M. Rothschild & Sons," *Business Archives* (1992), s. 1-14
———, "From Frankfurt Jew to Lord Rothschild: The ascent of the English Rothschilds to the nobility," Heuberger (ed.), *Essays*, s. 179-94
McGrath, William J., *Dionysian art and populist politics in Austria* (New Haven, 1974)
Mack Smith, Denis, *Italy: A modern history* (Ann Arbor, Michigan, 1959)
———, *Victor Emmanuel Cavour and the Risorgimento* (Oxford, 1971)
———, *Cavour* (Londra, 1985)
———, *Mazzini* (New Haven, 1994)
McKay, John, "Baku oil and Transcaucasian pipelines, 1883-1891: A study in Tsarist economic policy," *Slavic Review* (1984), s. 604-23
———, "The House of Rothschild (Paris) as a multinational industrial enterprise, 1875-1914," A. Teichova, M. Levy-Leboyer ve H. Nussbaum (ed.), *Multinational enterprise in historical perspective* (Cambridge, 1986), s. 74-86
Mackay, Ruddock F., *Balfour: Intellectual statesman* (Oxford, 1985)
Mackenzie, Compton, *Realms of silver* (Londra, 1954)
Maggs, Christopher, *A century of change: The story of the Royal National Pension Fund for Nurses* (Londra, 1987)
Magnus, Lady Katie, *Jewish portraits* (Londra, 1897)
Malchow, Howard Le Roy, *Gentleman capitalists: The social and political world of the Victorian businessman* (Londra, 1991)
Malia, Martin, *Alexander Herzen and the birth of Russian socialism* (Cambridge, 1961)
Mann, Golo, *Secretary of Europe: The life of Friedrich von Gentz, enemy of Napoleon* (New Haven, 1946)
Marcus, Joseph, *Social and political history of the Jews in Poland* (Amsterdam, 1983)
Margoliouth, Rev. Moses, *The history of the jews of Great Britain*, 3 cilt (Londra, 1851)
Marion, Marcel, *Histoire financiere de la France depuis 1715*, c. V: *1819-1875* (Paris, 1928)
Marks, Lara V., *Model mothers: Jewish mothers and maternity provision in East London, 1870-1939* (Oxford, 1994)
Marsh, Peter T. *Joseph Chamberlain: Entrepreneur in politics* (New Haven/Londra, 1994)
Martel, Gordon, *Imperial diplomacy: Rosebery and the failure of foreign policy* (Kingston, Ontario/ Londra, 1986)

Martin, V. M., *Los Rothschild y las Minas de Almaden* (Madrid, 1980)
Marx, Julius, *Die wirtschaftliche Ursachen der Revolution von 1848 in Österreich* (Graz/Köln, 1965)
Marx, Karl, "On the Jewish question," *aynı yazar* ve Friedrich Engels (ed.), Collected *works*, c. III: *1843-1844* (Londra, 1975), s. 146-74
März, Eduard, *Österreichische Bankpolitik in der Zeit der großen Wende 1913-1923: Am Beispiel der Creditanstalt für Handel und Gewerbe* (Münih, 1981)
———, "The Austrian Credit Mobilier in a time of transition," John Komlos (ed.), *Economic development in the Habsburg monarchy in the nineteenth century: Essays* (New York, 1983), s. 117-36
Matthew, H. C. G. (ed.), *The Gladstone diaries with Cabinet minutes and prime ministerial correspondence*, 14 cilt (Oxford, 1968-94)
———, "Disraeli, Gladstone and the politics of mid-Victorian budgets," *Historical journal* (1979), s. 615-643
———, *Gladstone, 1809-1874* (Oxford, 1986)
———, *Gladstone, 1875-1898* (Oxford, 1995)
Maurois, Andre, *Disraeli* (Londra, 1927)
May, Arthur J., *The Habsburg monarchy* (Cambridge, Mass., 1951)
Mayer, Arno J., *The persistence of the old regime* (New York, 1971)
Mayeur, Jean-Marie, *Les debuts de la Troisieme Republique, 1871-98* (Paris, 1973)
Mayorek, Yoram, "Between East and West: Edmond de Rothschild and Palestine," Heuberger (ed.), *Essays*, s. 129-46
Melville, Lewis, *The life and letters of William Cobbett in England and America, based upon hitherto unpublished family papers*, 2 cilt (Londra/New York/Toronto, tarihsiz)
Mende, Fritz, *Heinrich Heine: Chronik seines Lebens u. Werkes* (Berlin, 1970)
Merimée, Prosper, *Correspondance générale*, 6 cilt (Paris, 1945)
———, *Correspondance générale*, 2. baskı, 9 cilt (Paris, 1953-61)
Metternich, R. (ed.), *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren*, 8 cilt (Viyana, 1880-84)
Meyer, Michael, *Response to modernity: The Reform movement in Judaism* (New York, 1988)
Mezerey, Jean de, "Les origines de la famille Rothschild," *La Revue* (1901), s. 186-91
Michel, Bernard, *Banques et banquiers en Autriche au dibut de XXe siecle* (Paris, 1976)
Michie, R. C., *The London and New York Stock Exchanges, 1850-1914* (Londra, 1987)
Michon, Georges, *L'alliance Franco-Russe, 1891-1917* (Paris, 1927)
Milward, A. ve S. B. Saul, *The development of the economies of continental Europe, 1850-1914* (Londra, 1977)
Minchton, Walter, "Patterns of demand, 1750-1914," C. M. Cipolla (ed.), *The Fontana economic history of Europe: The Industrial Revolution* (Glasgow, 1973), s. 77-186
Mires, Jules Isaac, *A mes juges: Ma vie et mes affaires* (Paris, 1861)
Mitchell, B. R., *European historical statistics, 1750-1975* (Londra, 1975)
———, *Abstract of British historical statistics* (Cambridge, 1976)
Modder, Frank Montagu, *The Jew in the literature of England to the end of the nineteenth century* (New York/Philadelphia, 1939)
Monypenny, W F. ve G. E. Buckle, *The life of Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield*, 6 cilt (Londra, 1910-20)
Moreau, Emile, *Souvenirs d'un gouverneur de la Banque de France (1926-1928)* (Paris, 1954)
Morgan, E. Victor, *The theory and practice of central banking, 1797-1913* (Cambridge, 1943)
——— ve W A. Thomas, *The Stock Exchange* (Londra, 1962)
Morgan Grenfell & Co. Ltd, *George Peabody & Co., J S. Morgan &Co., Morgan Grenfell &Co., Morgan Grenfell & Co. Ltd* (Oxford, 1958)

Morley, John, *The life of William Ewart Gladstone*, cilt II ve III (Londra, 1903)
Morris, Susannah, "Voluntary action and the housing of the working classes in London, 1840-1914," yayımlanmamış doktora tezi (Oxford University)
Morton, Frederick, *The Rothschilds: A family portrait* (Londra, 1961)
Moss, David J., *Thomas Attwood: The biography of a Radical* (Montreal/Londra, 1990)
Mosse, Werner, *jews in the German economy: The German-Jewish economic elite, 1820-1935* (Oxford, 1987)
Mount, Ferdinand, *Umbrella* (Londra, 1995)
Muhlstein, Anka, *Baron James: The rise of the French Rothschilds* (Londra, 1983)
Murray, B. K., *The People's Budget, 1909110: Lloyd George and liberal politics* (Oxford, 1980)
Murray, D. L., *Disraeli* (Londra, 1927)
Nash, W G., *The Rio Tinto mine* (Londra, 1904)
Neal, Larry, *The rise of financial capitalism: International capital markets in the age of reason* (Cambridge, 1990)
Nesselrode, Kont Charles de, *Lettres et papiers du Chancelier comte de Nesselrode, 1760-1850.* 11 vols (Paris, 1904-11)
Newbury, Colin, "Our of the pit: The capital accumulation of Cecil Rhodes," *Journal of Imperial and Commonwealth History* (1981), s. 25-49
———, "Technology, capital and consolidation: the performance of De Beers Mining Company Limited, 1880-1889," *Business History* (1987), s. 1-42
———, *The Diamond Ring: Business, politics and precious stones in South Africa, 1867-1947* (Oxford, 1989)
Newman, Aubrey, *The United Synagogue, 1870-1970* (Londra, 1976)
Nicholas, Lynn, *The rape of Europa: The fate of Europe's treasures in the Third Reich and the Second World War* (Londra, 1994)
Nicolle, André, *Comment la France a payé aprés Waterloo* (Paris, 1929)
Nicholls, David, "Fractions of capital: The aristocracy, the City and industry in the development of modern British capitalism," *Social History* (1988), s. 71-83
Nichols, Irby C., Jr, "Britain and the Austrian war debt, 1821-3," *The Historian* (1958), s. 328-46
———, *The European pentarchy and the Congress of Vienna* (The Hague, 1971)
Nichols, J. Alden, *Germany after Bismarck: The Caprivi era, 1890-1984* (Cambridge, Mass., 1958)
Nicolson, Harold, *The Congress of Vienna: A study in allied unity, 1812-1822* (Londra, 1946)
Nicolson, Nigel, (ed.), *Vita and Harold: The letters of Vita Sackville-West and Harold Nicolson* (Londra, 1992)
Niecks, Frederick, *Frederick Chopin as a man and musician* (Londra, 1890)
Nipperdey, Thomas, *Germany from Napoleon to Bismarck, 1800-1866* (Dublin, 1996)
Obenaus, Herbert, "Finanzkrise und Verfassungsgebung. Zu den sozialen Bedingungen des frühen deutschen Konstitutionalismus," Gerhard A. Ritter (ed.), *Gesellschaft, Parlament und Regierung: Zur Geschichte des Parlamentarismus in Deutschland* (Düsseldorf, 1974), s. 57-75
O'Brien, P. K. (ed.), *Railways and the economic development of Western Europe* (Londra/ Basingstoke, 1983)
———,"The costs and benefits of British imperialism, 1846-1914," *Past & Present* (1988), s. 163-200
———, "Power with profit: The state and the economy, 1688-1815," Açılış konferansı, University of London (1991)
O'Brien, Terence H., *Milner: Viscount Milner of St. James's and Cape Town, 1854-1925* (Londra, 1979)

Offer, Avner, *Property and politics, 1870-1914: Landownership, law, ideology and urban development in England* (Cambridge, 1981)

Oppenheim, Moritz, *Erinnerungen,* ed. Alfred Oppenheim (Frankfurt am Main, 1924)

Osborne, Richard, *Rossini* (Londra, 1986)

Otazu, Alfonso de, *Los Rothschild y sus Socias en Espana, 1820-1850* (Madrid, 1987)

Ouvrard, Gabriel-Julien, *Memoires sur sa vie et ses diverses operation financieres,* 3 cilt (Paris, 1825)

Overy, Richard, "Göring's "multi-national" empire," A. Teichova ve P. L. Cottrell (ed.), *International business and Central Europe, 1919-1939* (Leicester, 1984), s. 269-98

Owen, R., *The Middle East and the world economy, 1800-1914* (Londra, 1981)

Oxaal, Ivor, "The Jews of the young Hitler's Vienna," *aynı yazar,* M. Pollack ve G. Botz (ed.), *The Jews, antisemitism and culture in Vienna* (New York/Londra, 1987), s. 11-38

Palin, Ronald, *Rothschild relish* (Londra, 1970)

Palmade, Guy P., *French capitalism in the nineteenth century* (Newton Abbot, 1972)

Palmer, Alan, Metternich: *Councillor of Europe* (Londra, 1972)

———, *The chancelleries of Europe* (Londra, 1983)

Pamlenyi, E. (ed.), *A history of Hungary* (Londra, 1975)

Paret, Peter, *Art as history: Episodes in the culture and politics of nineteenth century Germany* (Princeron, 1988)

Parfitt, T., "'The Year of the Pride of Israel': Montefiore and the Damascus blood libel of 1840," Sonia ve Vivian D. Lipman (ed.), *The century of Moses Montefiore* (Oxford, 1985), s. 131-48

Park, Joseph H., *British Prime Ministers of the nineteenth century, policies and speeches* (New York, 1950)

Parry, J. P., *Democracy and religion: Gladstone and the Liberal Party, 1867-1875* (Cambridge, 1986)

Partridge, Monica, *Alexander Herzen, 1812-1870(Paris,* 1984)

Paucker, Pauline, "The image of the German Jew in English fiction," Werner E. Mosse ve Julius Carlebach (ed.), *Second Chance: Two centuries of German-speaking Jews in the United Kingdom* (Tübingen, 1991), s. 315-33

Payard, Maurice, *Le financier G.-J. Ouvrard, 1770-1846* (Rheims, 1958)

Perkin, Harold, *The rise of professional society: England since 1880* (Londra, 1989)

Peron, Jean, *Les Rothschild* (Paris, 1942)

Perry, Roland, *The Fifth Man* (Londra, 1994)

Persigny, duc de, *Memoires du duc de Persigny* (Paris, 1896)

Peter, Roland, "Geburt einer Geldmacht: 250 Jahre Rothschild," *Damals: Das aktuelle Geschichtsmagazin* (1993), s. 56-9

Petit, Henri-Robert, *Rothschild: Roi dIsrael et les Americains* (Paris, 1941)

Peyrefitte, Roger, *Les juifs* (Paris, 1965)

Pflanze, Otto, *Bismarck and the development of Germany,* c. I: *The period of unification, 1815-71* (Princeton, 1990)

———, *Bismarck and the development of Germany,* c. II: *The period of consolidation, 1871-1880* (Princeton, 1990)

Phiebig, Albert J., *The descendants of Mayer Amschel Rothschild* (tarihsiz, 1948[?])

Phillips, David Graham, "The empire of Rothschild," *Cosmopolitan* (1905), s. 501-15

Piatigorsky, Jacqueline, *jump in the waves: A memoir* (New York, 1988)

Picciotto, J., *Sketches of Anglo-Jewish history* (Londra, 1875)

Pinkney, David H., *Napoleon III and the rebuilding of Paris* (Princeton, 1958)

Pinkney, Thomas (ed.), *The letters of Thomas Babington Macaulay,* 6 cilt (Cambridge, 1974-81)

Platel, Baron Félix, *Les hommes de mon temps* (Paris, 1878)

Plan, D. C. M., *Finance, trade and politics in British foreign policy, 1815-1914* (Londra, 1968)

———, *Foreign finance in continental Europe and the United States, 1815-1870: Quantities, origins, functions and distribution* (Londra, 1984)

Plender, John ve Paul Wallace, *The Square Mile: A guide to the new City of London* (Londra, 1985)

Plenge, Johann, *Gründung und Geschichte des Credit Mobilier* (Darmstadt, 1976)

Plessis, Alain, *La Banque de France*, c. I: *La Banque de France et ses deux cents actionnaires sous le Second Empire* (Cenevre, 1982)

———, *La Banque de France*, c. II: *Regents et gouverneurs de la Banque de France sous le Second Empire* (Cenevre, 1985)

———, *La Banque de France*, c. III: *La politique de la Banque de France de 1851 il 1870* (Cenevre, 1985)

———, *The rise and fall of the Second Empire, 1852-71* (Cambridge, 1985)

Plumb, Sir John, *Vintage Memories* (Cambridge, 1988)

Plutarch, *Plutarchi chaeronensis apophthegmata Regium et Imperatorum, eiusdem Apophthegmata Laconica, Raphaële Regio interprete* (Paris, 1530)

Pohl, Manfred, *Einfiihrung in die deutsche Bankengeschichte* (Frankfurt, 1976)

———, "From court agent to state financier-the rise of the Rothschilds," Heuberger (ed.), *Essays*, s. 51-70

Poidevin, Raymond, *Les relations economiques et financieres entre la France et l'Allemagne de 1898 il 1914* (Paris, 1969)

———, *Finances et relations internationales, 1887-1914* (Paris, 1970)

Poliakov, Leon, *Jewish bankers and the Holy See* (Londra, 1977)

———, *Geschichte des Antisemitismus*, 8 cilt (Frankfurt am Main, 1989)

Polisensky, Josef V., *Aristocrats and the crowd in the revolutionary year 1848* (Albany, New York, 1980)

Pollard, Sidney, *European economic development, 1815-70* (Londra, 1974)

———, *Peaceful conquest: The industrialization of Europe, 1760-1970* (Oxford, 1981)

———, "Capital exports, 1870-1914: Harmful o r beneficial?," *Economic History Review* (1985), s. 489-514

Pollins, Harold, *Economic history of the Jews in England* (East Brunswick, New Jersey, 1982)

Ponteil, Felix, *Les institutions de la France de 1814 a 1870* (Paris, 1966)

Ponting, Clive, *Churchill* (Londra, 1994)

Pool, Bernard (ed.), *The Croker papers, 1808-1857* (Londra, 1967)

Pope-Hennessy, John (ed.), *Baron Ferdinand de Rothschild's livre d'or* (Cambridge, 1957)

Porter, Andrew, *Victorian shipping, business and imperial policy: Donald Currie, the Castle Line and Southern Africa*, Royal Historical Society Studies in History, 49 (Woodbridge/New York, 1986)

Pose, Alfred, *La monnaie et ses institutions: Histoire, theorie et technique*, 2 cilt (Vendôme, 1942)

Pottinger, E. Ann, *Napoleon III and the German crisis, 1865-1866*, Harvard Historical Studies, LXXV (Cambridge, Mass., 1966)

Powell, Ellis T., *The evolution of the money market, 1385-1915* (Londra, 1966)

Prawer, S. S., *Heine the tragic satirist: A study of the later poetry, 1827-1856* (Cambridge, 1961)

———, *Heine's Jewish comedy: A study of his portraits of Jews and Judaism* (Oxford, 1983)

———, *Israel at Vanity Fair* (Leiden/New York/Kopenhag/Köln, 1992)

Preissler, Dietmar, *Frühantisemitismus in der Freien Stadt Frankfurt und im Großlherzogtum Hessen (1810 bis 1860)* (Heidelberg, 1989)

Prevost-Marcilhacy, Pauline, *Les Rothschild: Bâtisseurs et mecenes* (Paris, 1995)

———,"Rothschild architecture in England, France, Germany, Austria and Italy," Heuberger (ed.), *Essays*, s. 245-64

Pringle, Robin, *A guide to banking in Britain* (Londra, 1975)

Priouret, Roger, *La Caisse des Depôts: Cent cinquante ans d'histoire financiere* (Paris, 1966)
Proust, Marcel, *A la recherche du temps perdu,* c. II: *A l'ombre des jeunes filles en fleurs* (Paris, 1988)
———, *A la recherche du temps perdu,* c. III: *Le côte de Guermantes 1* (Paris, 1988)
———, *A la recherche du temps perdu,* c. III: *Le côte de Guermantes 2* (Paris, 1988)
———, *A la recherche du temps perdu,* c. V: *La prisonniere* (Paris, 1989)
———, *A la recherche du temps perdu,* c. IV: *Sodomme et Gomorrhe* (Paris, 1989)
Pückler [-Muskau], Hermann Fürst von, *A tour in England, Ireland and France in the years 1826, 1827 and 1829, with remarks on the manners and customs of the inhabitants, and anecdotes of distinguished characters. In a series of letters by a German prince,* çeviri Sarah Taylor Austin (Philadelphia, 1833)
———, *Briefe eines Verstorbenen: Vollständige Ausgabe,* ed. Heinz Ohff (Kupfergraben, 1986)
———, *Pückler's Progress: The adventures of Prince Pückler-Muskau in England, Wales and Ireland as told in letters to his former wife, 1826-9* (Londra, 1987)
Puder, H., *Das Haus Rothschild: Die internationalen verwandtschaftlichen Beziehungen der judischen Hochfinanz* (Leipzig, 1933)
Pulzer, Peter, *The rise of political anti-Semitism in Germany and Austria* (Londra, 1964)
———, *The Jews and the German state: The political history of a minority, 1848-1933* (Oxford, 1992)
Quinn, Dermot, *Patronage and piety: The politics of English Roman Catholicism, 1850-1900* (Basingstoke, 1993)
Raikes, Thomas, *A portion of the journal kept by Thomas Raikes, Esq. from 1831 to 1847: Comprising reminiscences of social and political life in London and Paris during that period,* 4 cilt (Londra, 1856)
Ramm, Agatha (ed.), *The political correspondence of Mr. Gladstone and Lord Granville, 1868-1876,* Camden 3. Baskı, LXXXI ve LXXXII (Londra, 1952)
——— (ed.), *The political correspondence of Mr. Gladstone and Lord Granville, 1876-1886,* 2 cilt (Oxford, 1962)
———, *Sir Robert Morier: Envoy and ambassador in the age of imperialism, 1876-1893* (Oxford, 1973)
Ramon, Gabriel, *Histoire de la Banque de France* (Paris, 1929)
Ramsden, John (ed.), *Real old Tory politics: The political diaries of Sir Robert Sanders, Lord Bayford, 1910-35* (Londra, 1984)
Ratcliffe, Barrie M., "The origin of the Paris-Saint-Germain railway," *Journal of Transport History* (1972), s. 197-219
———, "Railway imperialism: The example of the Pereires" Paris-Saint-Germain Company, 1835-1846," *Business History* (1976), s. 66-84
Rach, R. John, *The Viennese revolutions of 1848* (Austin, 1957)
Ravage, M[arcus] E[li], *Five men of Frankfort: The story of the Rothschilds* (Londra/Bombay/Sydney, 1929)
Ray, Cyril, *Lafite: The story of Chateau Lafite-Rothschild* (Londra, 1978)
———, *Mouton-Rothschild: The wine, the family, the museum* (Londra, 1980)
Read, Donald, *The power of news: The history of Reuters, 1849-1989* (Oxford, 1992)
Reader, W. J., *A house in the City: A study of the City and of the Stock Exchange based on the records of Foster and Braithwaite, 1825-1975* (Londra, 1979)
Reeves, John, *The Rothschilds: The financial rulers of nations* (Londra, 1887)
Reid, Stuart J., *Lord John Russell* (Londra, 1895)
Reinerman, Alan J., *Austria and the Papacy in the Age of Metternich, c. II: Revolution and reaction, 1830-38* (Washington, 1989)
Reinharz, Jehuda ve W. Schatzberg, *The Jewish response to German culture* (Boston, 1986)
Reitlinger, Gerald, *The economics of taste,* c. I: *The rise and fall of picture prices, 1760-1960* (Londra, 1961)

———, *The economics of taste*, c. II: *The rise and fall of objects d'art prices since 1750* (Londra, 1963)
Remond, Rene, *The right wing in France* (Philadelphia, 1966)
Remusat, Charles de, *Memoires de ma vie*, 4 cilt (Paris, 1959-67)
Renouvin, Pierre, *Histoire des relations internationales*, c. V: *1815-1871* (Paris, 1954)
———, *Histoire des relations internationales*, c. VI: *1871-1914* (Paris, 1955)
Ribeill, Georges, *La revolution ferroviaire: La formation des compagnies de chemins de fer en France (1823-1870)* (Paris, 1993)
Rich, N. ve M. H. Fisher (ed.), *The Holstein papers: The memoirs, diaries and correspondence of Friedrich von Holstein, 1837-1909*, c. I: *Memoirs and political observations* (Cambridge, 1955)
——— ve ——— (ed.), *The Holstein Papers: The memoirs, diaries and correspondence of Friedrich von Holstein, 1837-1909*, c. III: *Correspondence, 1861-96* (Cambridge, 1961)
——— ve ——— (ed.), *The Holstein papers: The memoirs, diaries and correspondence of Friedrich von Holstein, 1837-1909*, c. IV: *Correspondence, 1897-1909* (Cambridge, 1961)
Richman, Jacob, *Laughs from Jewish lore* (New York, 1926)
Richter, Werner, *Bismarck* (Londra, 1964)
Ridley, Jane, *The young Disraeli* (Londra, 1995)
Ridley, Jasper, *Lord Palmerston* (Londra, 1972)
Riker, T. W, *The making of Roumania: A study of an international problem 1856-1866* (Londra, 1931)
Riley, James C., *International government finance and the Amsterdam capital market, 1740-1815* (Cambridge, 1980)
Rintoul, M. C., *Dictionary of real people and places in fiction* (Londra/New York, 1993)
Robb, Graham M., *Balzac: A biography* (Londra, 1994)
Robert, S. Paul [Raben, L. F.], *La verite sur la maison Rothschild* (Paris, 1846)
Roberts, Richard, *Schroders: merchants and bankers* (Basingstoke, 1992)
Rohr, Donald G., *The origins of social liberalism in Germany* (Chicago, 1963)
Roqueplan, Nestor, *Le Baron James de Rothschild* (Paris, 1868)
Rose, Norman, "Churchill and Zionism," Robert Blake ve Wm. Roger Louis (ed.), *Churchill: A major new assessment of his life in peace and war* (Oxford, 1993), s. 147-66
Rose, Paul Lawrence, *Revolutionary anti-Semitism in Germany from Kant to Wagner* (Princeton, 1990)
Rosenbaum, E. ve A. J. Sherman, *M. M. Warburg and Co, 1798-1938: Merchant bankers of Hamburg* (Londra, 1979)
Rosenberg, Alfred, *Der Mythus des 20. Jahrhunderts: Eine Wertung der seelisch-geistigen Gestaltenkämpfe unserer Zeit* (Münih, 1935)
Rosenberg, Edgar, *From Shylock to Svengali: Jewish stereotypes in English fiction* (Stanford, 1960)
Rößler, Carl, *Die fünf Frankfurter: Lustspiel in drei Akten* (Berlin, 1923)
Rössler, Hellmuth, *Graf Johann Philipp Stadion: Napoleons deutscher Gegenspieler*, c. II: *1809 bis 1824* (Viyana/Münih, 1966)
Rotberg, Robert I., *The Founder: Cecil Rhodes and the pursuit of power* (New York/Oxford, 1988)
Roth, Cecil, *The magnificent Rothschilds* (Londra, 1939)
———, *A history of the Jews in England* (Oxford, 1949)
———, *The Great Synagogue London, 1690-1940* (Londra, 1950)
Rothschild, A. Freiherr von, *Offenes Sendschreiben. Von A. Frhr. v[on] Rothschild in Wien an Hofprediger Stöcker in Berlin. Übers. ins Hebräische von A. Rudoll* (Pressburg, 1880)
Rothschild, Alain de, *Le Juif dans la cite* (Paris, 1982)
Rothschild, Arthur de, *Histoire de la poste aux lettres: Depuis ses origines les plus anciennes jusqu'à nos jours* (Paris, 1873)
Rothschild, Charlotte de [Baroness Lionel], *Prayers and meditations: For daily use in the House of Israelites* (Londra, 1876)

Rothschild, Charlotte de, "A brief history of the Rothschild family and their musical associations," *Family Connections* (compact disk), (1994), s. 3-7

———, "The musical associations of the Rothschild family," Heuberger (ed.), *Essays*, s. 287-96

Rothschild, C[onstance] and A[nnie] de, *The history and literature of the Israelites, according to the Old Testament and the Apocrypha*, 2 cilt (Londra, 1870)

Rothschild, Edmund de, *Window on the world* (Londra, 1949)

———, *A gilt-edged life: Memoir* (Londra, 1998)

Rothschild, Guy de, *The whims of fortune* (Londra, 1985)

———, *Mon ombre siamoise* (Paris, 1993)

Rothschild, Henri de, *Croisieres autour de mes souvenirs* (Paris, 1932)

———, *Tour du monde* (Paris, 1936)

Rothschild, Lord [Victor], *Meditations of a broomstick* (Londra, 1977)

———, *'You have it, Madam': The purchase, in 1875, of Suez Canal shares by Disraeli and Baron Lionel de Rothschild* (Londra, 1980)

———, *The shadow of a great man* (Londra, 1982)

———, *Random variables* (Londra, 1984)

Rothschild, Miriam, "Nathaniel Charles Rothschild, 1877-1923," MS (1979)

———, *Dear Lord Rothschild: Birds, butterflies and history* (Londra, 1983)

———, "The Rothschilds and the original EEC-family reflections I: The men," Heuberger (ed.), *Essays*, s. 147-54

———,"The silent members of the first EEC-family reflections II: The women," Heuberger (ed.), *Essays*, s. 155-64

———, Kate Garcon ve Lionel de Rothschild, *The Rothschild gardens* (Londra, 1996)

Rothschild, Mrs James de, *The Rothschilds at Waddesdon Manor* (Londra, 1979)

Rothschild, Nadine de, *La Baronne rentre a cinq heures* (Paris, 1984)

Rothschild, Philippe de, *Milady Vine: The autobiography of Philippe de Rothschild* (Londra, 1984)

Rousseau, Jean-Claude, "La mesaventure Rothschild: Fevrier 1848 a Suresnes," *Bulletin de la Societe Historique de Suresnes* (1972)

Rowland, Peter, *The last Liberal governments: The promised land, 1905-1910* (Londra, 1968)

Rozenblit, Marsha L., *The Jews of Vienna, 1867-1914: Assimilation and identity* (Albany, New York, 1983)

Rubens, Alfred, "The Rothschilds in caricature," *Transactions of the Jewish Historical Society* (1968-69), s. 76-87

———, *Anglo-Jewish Portraits* (Londra, 1935)

Rubin, Abba, *Images in transition: The English Jew in English literature, 1660-1830* (Westport, Conn./Londra)

Rubinstein, W. D., "British millionaires, 1809-1989," *Bulletin of the Institute of Historical Research* (1974), s. 203-23

———, *A history of the Jews in the English-speaking world: Great Britain* (Basingstoke, 1996)

Rudolph, Richard R., "Austria, 1800-1914," Rondo Cameron (ed.), *Banking and economic development: Some lessons of history* (New York/London/Toronto, 1972), s. 26-57.

Rumney, J., "Anglo Jewry as seen through foreign eyes," *Transactions of the Jewish Historical Society of England* (1932-5), s. 323--40

Rurüp, Reinhard, "Emanzipation-Anmerkungen zur Begriffsgeschichte," *aynı yazar, Emanzipation und Antisemitismus: Studien zur "Judenfrage" der bürgerlichen Gesellschaft* (Göttingen, 1975), s. 159-66

———, "The tortuous and thorny path to legal equality: "Jew Laws" and emancipatory legislation in Germany from the late 18th century," *Leo Baeck Institute Year Book* (1986), s. 3-33

Russell, Henry Benajah, *International monetary conferences: their purposes, character, and results; with a study of the conditions of currency and finance in Europe and America during intervening periods and in their relations to international action* (New York/Londra, 1898).

Russo-Jewish Committee, *Russian atrocities, 1881: Supplementary statement issued . . . in confirmation of The* Times *narrative* (Londra, 1882)

Sabouret, Anne, *MM. Lazard Freres et Cie.* (Paris, 1987)

Salbstein, M. C. N., *The emancipation of the Jews in Britain: The question of the admission of jews to Parliament, 1828-1860* (Rutherford, New Jersey, 1982)

Sammons, Jeffrey L., *Heinrich Heine: A modern biography* (Manchester, 1979)

Samson, Jim, *The music of Chopin* (Londra, 1985)

———, *Chopin* (Oxford, 1996)

Sauer, J., *Finanzgeschäfte des Landgrafen von Hesse-Kassel: Ein Beitrag zur Geschichte des Kurhessischen Haus und Staatschatzen und zur Entwicklungsgeschichte des Hauses Rothschild* (Fulda, 1930)

Saxe-Coburg-Gotha, Dük, *Memoirs of Ernest II Duke of Saxe-Coburg-Gotha,* 4 cilt (Londra, 1888)

Sayers, Richard Sidney, *Bank of England operations, 1890-1914* (Londra, 1936)

———, "The development of central banking after Bagehot," *Economic History Review* (1951), s. 109-16

———, *Central banking after Bagehot* (Oxford, 1957)

———, *Modern banking* (7. baskı, Oxford, 1967)

———, *The Bank of England, 1891-1944,* 3 cilt (Cambridge, 1976)

Schachar, Isaiah, *The Judensau: A medieval anti-Jewish motif and its history* (Londra, 1974)

Schama, Simon, *Two Rothschilds and the state of Israel* (Londra, 1978)

Schembs, Hans-Otto," 'For the care of the sick, the good of the community, the embellishment of their home town": The charitable Rothschild foundations in Frankfurt am Main," Heuberger (ed.), *Essays,* s. 205-20

Scherb, Friedrich Edlen von, *Geschichte des Hauses Rothschild* (Berlin, 1893)

Schimpf, Dorothea, *Emanzipation und Bildungswesen der juden im Kurfürstentum Hessen 1807-1866: Jüdische Identität zwischen Selbstbehauptung und Assimilationsdruck,* Schriften der Kommission für die Geschichte der Juden in Hessen, 13 (Wiesbaden, 1994)

Schischa, A., "The Saga of 1855: A study in depth," Sonia ve Vivian D. Lipman (ed.), *The century of Moses Montefiore* (Oxford, 1985), s. 269-346

Schnee, Heinrich, *Die Hoffinanz und der moderne Staat,* 3 cilt (Berlin, 1953)

———, *Rothschild: Geschichte einer Finanzdynastie* (Göttingen/Berlin/Frankfurt, 1961)

Schneider, Georg, *Die Schlüsselliteratur* (Stuttgart, 1951)

Schnerb, Robert, *Rouher et le Second Empire* (Paris, 1949)

Schnur, Harry S., *Jewish humour* (Londra, 1945)

Schooling, Sir William, *Alliance Assurance, 1824-1924* (Londra, 1924)

Schorske, Carl, *Fin-de-siecle Vienna: Politics and culture* (Londra, 1979)

Schremmer, D. E., "Taxation and public finance: Britain, France and Germany," Peter Mathias ve Sidney Pollard (ed.), *The Cambridge economic history of Europe,* c. VIII: *The industrial economies: The development of economic and social policies* (Cambridge, 1989), s. 315-494

———, *Steuern und Staatsfinanzen während der Industrialisierung Europas: England, Frankreich, Preußen und das deutsche Reich 1800 bis 1914* (Berlin, 1994)

Schroeder, Paul W, *Metternich's diplomacy at its zenith, 1820-2* (Austin, 1962)

Schwemer, Richard, *Geschichte der Freien Stadt Frankfurt a.M.* (1814-1866), 3 cilt (Frankfurt am Main, 1910-18)

Scott, Ivan, *The Roman question and the powers, 1848-1865* (The Hague, 1969)

Serre, Kont Pierre François Hercule de, *Correspondance du comte de Serre 1796-1824, annotee et publiee par son fils,* 6 cilt (Paris, 1876)
Seton-Watson, Christopher, *Italy from liberalism to fascism* (Londra, 1967)
Seton-Watson, Hugh, *The Russian Empire, 1801-1917(Oxford,* 1967)
Shannon, Catherine B., *Arthur J. Balfour and Ireland, 1874-1922* (Washington, 1988)
Shaw, S. J., "Ottoman expenditures and budgets in the late nineteenth and twentieth centuries," *International Journal of Middle East Studies* (1978), s. 373-8
Sheehan, James J., *German history, 1770-1866* (Oxford, 1989)
Sherwig, John M., *Guineas and gunpowder: British foreign aid in the wars with France, 1793-1815* (Cambridge, Mass., 1969)
Sievers, Leo, *Juden in Deutschland* (Hamburg, 1977)
Sigurd, Paul Scheichl, "Contexts and nuances of anti-Jewish language," Ivor Oxaal, M. Pollac ve G. Botz (ed.), *The Jews, anti-Semitism and culture in Vienna* (Londra ve New York, 1987), s. 89-110
Sington, Derrick ve Arthur Weidenfeld, *The Goebbels experiment: A study of the Nazi propaganda machine* (Londra, 1942)
Sked, Alan, *The survival of the Habsburg Monarchy* (Londra/New York, 1979)
——, *The decline and fall of the Habsburg Empire, 1815-1918* (Londra/New York, 1989)
Skolnik, Esther Simon, *Leading ladies: A study of eight late Victorian and Edwardian political wives* (New York/Londra, 1987)
Slinn, Judy, *A history of Freshfields* (Londra, 1984)
Smith, E. A., *The House of Lords in British politics and society, 1815-1911* (Londra, 1992)
Smith, Philip, *Brinco: The story of Churchill Falls* (Toronto, 1975)
Sokolow, Nahum, *History of Zionism, 1600-1918,* 2 cilt (Londra/New York, 1919)
Sombart, Werner, *Die Juden und das Wirtschaftsleben* (Leipzig, 1911)
Somervell, D. C., *Disraeli and Gladstone* (Londra, 1925)
Sorkin, David, *The transformation of German Jewry, 1780-1840* (New York, 1987)
Sotheby Parke Bernet & Co., *Mentmore sale catalogues,* 5 cilt (Londra, 1977)
Souhami, Diana, *Bakst: The Rothschild panels of The Sleeping Beauty* (Londra, 1992)
Southgate, D., *The passing of the Whigs, 1832-1886* (Londra, 1962)
Spalding, Henry D., *Encyclopaedia of Jewish humour* (Londra/New York, 1972)
Spalding, William F., *Tate's modern cambist, centenary edition: A manual of the world's monetary systems, the foreign exchanges &c.* (28. baskı, Londra, 1929)
Sparr, Thomas, "The Rothschilds in literature," Heuberger (ed.), *Essays,* s. 307-20
Speitkamp, Winfried, "Restauration als Transformation: Untersuchungen zur kurhessischen Verfassungsgeschichte, 1813-1830," Uwe Schultz (ed.), *Die Geschichte Hessens* (Stuttgart, 1983), s. 160-70
Spencer-Silver, Patricia, *Pugin's builder: the life and work of George Myers* (Hull, 1993)
Spiegelberg, Richard, *The City: Power without accountability* (Londra, 1973)
Spiel, Hilde, *Fanny von Arnstein* (Oxford, 1991)
Spinner, Thomas J., Jr, *George Joachim Goschen: The transformation of a Victorian Liberal* (Cambridge, 1973)
Srbik, Heinrich Ritter von, *Metternich: Der Staatsman und der Mensch,* 3 cilt (Münih, 1925-54)
Stapleton, Augustus Granville, *George Canning and his times* (Londra, 1859)
Stapleton, Edward J. (ed.), *Some official correspondence of George Canning,* 2 cilt (Londra, 1887)
Steed, Henry Wickham, *Through thirty years, 1892-1922,* 2 cilt (Londra, 1924)
Steefel, Lawrence D., "The Rothschilds and the Austrian loan of 1865," *Journal of Modern History* (1936), s. 27-40
Steele, E. D., *Palmerston and Liberalism, 1855-65* (Cambridge, 1991)
Steiner, Zara S., *The Foreign Office and foreign policy, 1898-1914* (Cambridge, 1969)

Stendhal [Henri Beyle], *A life of Rossini* (Londra, 1956)
———, *Lucien Leuwen* (Paris, 1973)
Stengers, Jean, "King Leopold and Anglo-French rivalry, 1882-1884," Prosser Gifford ve Wm Roger Louis (ed.), *France and Britain in Africa: Imperial rivalry and colonial rule* (New Haven/Londra, 1971), s. 121-66
Stephen, Leslie ve Sidney Lee (ed.), *Compact edition of the dictionary of national biography,* 2 cilt (Oxford, 1975)
Stern, Fritz, *Gold and iron: Bismarck, Bleichröder and the building of the German Empire* (Harmondsworth, 1987)
Stern, Selma, *The court Jew: A contribution to the history of the period of absolutism in Central Europe* (Philadelphia, 1950)
Stiefel, D., "The reconstruction of Credit-Anstalt" Herbert Matis (ed.), *The economic development of Austria since 1870* (Aldershot, 1994), s. 511-28
Stürmer, Michael, Gabriele Teichmann ve Wilhelm Treue, *Striking the balance: Sal. Oppenheim jr & Cie: A family and a bank* (Londra, 1994)
Stüve, Gustav (ed.), *Briefwechsel zwischen Stüve und Detmold in den Jahren 1848 bis 1850,* Quellen und Darstellungen zur Geschichte Niedersachsens ed. Historischen Verein für Niedersachsen, XIII (Hanover/Leipzig, 1903)
Supple, Barry, *The Royal Exchange Assurance: A history of British insurance, 1720-1970* (Cambridge, 1970)
Surtees, Virginia, *Coutts Lindsay, 1824-1913* (Norwich, 1993)
Sutton, Denys *vd., Waddesdon Manor: Aspects of the collection* (Londra, 1977)
Swartz, Helen M. ve Marvin (ed.), *Disraeli's reminiscences* (Londra, 1975)
Swartz, Marvin, *The politics of British foreign policy in the era of Disraeli and Gladstone* (Londra, 1985)
Sweet, Paul R., *Friedrich von Gentz* (Westport, Conn., 1970)
Tait, Hugh, *The Waddesdon bequest: The legacy of Baron Ferdinand Rothschild to the British Museum* (Londra, 1981)
Talleyrand, Prince de, *Memoirs of the Prince de Talleyrand,* ed. the duc de Broglie (Londra, 1891)
Tapie, Victor L., *The rise and fall of the Habsburg Monarchy* (Londra, 1971)
Taylor, A. J. P., *The Habsburg Monarchy, 1815-1918* (Londra, 1948)
———, *The struggle for mastery in Europe, 1848-1918* (Oxford, 1954)
Teichova, Alice ve P. L. Cottrell (ed.), *International business and Central Europe, 1918-1939* (Leicester, 1983)
Thackeray, William Makepeace, *The history of Pendennis* (Londra, 1904)
———, "The book of snobs," George Saintsbury (ed.), *The Oxford Thackeray, c. IX* (Londra/New York/Toronto, 1908), s. 257-493
———, *The letters and private papers of William Makepeace Thackeray,* 4 cilt, ed. Gordon N. Ray (Londra, 1945)
Thane, Pat, "Financiers and the British state: The case of Sir Ernest Cassel," *Business History* (1986), s. 35-61
Thatcher, Margaret, *The Downing Street years* (Londra, 1993)
The Times, The history of The Times, c. II: *The tradition established, 1841-1884* (Londra, 1939)
———, *The history of The Times,* c. III: *The twentieth century test, 1884-1912* (Londra, 1947)
———, *The history of The Times,* c. IV: *The 150th anniversary and beyond, 1912-1948* (Londra, 1952)
Thielen, Peter Gerrit, *Karl August von Hardenberg, 1750-1822* (Köln/Berlin, 1967)
Thompson, Neville, *Wellington after Waterloo* (Londra, 1986)
Thompson, Paul, *Socialists, Liberals and Labour: The struggle for London, 1885-1914* (Londra, 1967)

Tilly, Richard, *Financial institutions and industrialisation in the Rhineland, 1815-70* (Madison, Wis., 1966)

Tilney Bassett, A. (ed.), *Gladstone to his wife* (Londra, 1936)

Timberlake, R. R., "Hastoe near Tring: Recollections of life on the Rothschild Estate in the time of the first Baron Rothschild," *Hertfordshire's Past* (1995), s. 11-21

Tombs, Robert, *The war against Paris, 1871* (Cambridge, 1981)

Torido, Gianni, *An economic history of liberal Italy, 1850-1918* (Londra, 1990)

Tortella, Gabriel, "Spain 1829-1874," Rondo Cameron (ed.), *Banking and economic development: Some lessons of history* (New York/Londra/Toronto, 1972), s. 91-121.

Toussenel, Alphonse, *Les juifi, rois de l'epoque: Histoire de la feodalite financiere* (Paris, 1847)

Trebilcock, Clive, *The industrialisation of the continental powers, 1780-1914* (Londra, 1981)

Trentmann, Frank, "New sources on an old family: The Rothschild papers at the Special Archive, Moscow and a letter from Metternich," *Financial History Review* (1995), s. 73-9

Treskow, A. von, *Nathan Meyer Rothschild. Biographische Skizze (Nebst seinem Testament). Nach englischen Quellen* (Quidlinburg/Leipzig, 1837)

Trevelyan, G. M., *The life of John Bright* (Londra, 1913)

Trollope, Mrs Frances, *Vienna and the Austrians,* c. II (Londra, 1838)

Turrell, Robert Vicat, "Rhodes, De Beers and monopoly," *Journal of Imperial and Commonwealth History* (1982), s. 311-43

———, "'Finance ... the Governor of the imperial engine': Hobson and the case of Rothschild and Rhodes," *Journal of Southern African Studies* (1987), s. 417-32

——— ve Jean-Jacques van Helten, "The Rothschilds, the Exploration Company and mining finance," *Business History* (1986), s. 181 205

Tyson, Geoffrey, *100 years of banking in Asia and Africa, 1863-1963* (Londra, 1963)

Ude-Meier, Klaus ve Valentin Senger, *Die jüdischen Friedhöfe in Frankfurt* (Frankfurt am Main, 1985)

Valentin, Veit, *1848: Chapters of German history* (Londra, 1965)

Verity, William, "The rise of the Rothschilds," *History Today* (1968), s. 225-33

Viel-Casrel, Kont Horace Salviac de, *Memoires du comte Horace de Viel-Castel sur la regne de Napoleon III,* 6 cilt (Paris, 1883)

Villele, Jean Baptiste de, *Memoires et correspondance du comte de Villele,* 5 cilt (Paris, 1888-90)

Vincent, John (ed.), *Disraeli, Derby and the Conservative parry: Journals and memoirs of Edward Henry, Lord Stanley, 1849-1869* (Hassocks, 1978)

——— (ed.), *The later Derby diaries: Home rule, Liberal Unionism and aristocratic life in late Victorian England* (Bristol, 1981)

——— (ed.), *The Crawford papers: The journals of David Lindsay, 27th Earl of Crawford and 10th Earl of Balcarres, 1871-1940, during the years 1892-1940* (Manchester, 1984)

——— (ed.), *A selection from the diaries of Edward Henry Stanley, 15th earl of Derby (1826-93), between September 1869 and March 1878,* Camden 5. Bask., c. IV (Londra, 1994)

Vogel, Walter (ed.), *Briefe Johann Carl Bertram Stüves,* c. II: *1848-1872,* Veröffentlichungen der Niedersachsischen Archivverwaltung, XI (Göttingen, 1960)

Völker, H. (ed.), *Die Stadt Goethes: Frankfurt am Main im 18. Jahrhundert* (Frankfurt, 1932)

Vuilleumier, Marc, Michel Aucouturier, Sven Stelling-Michaud ve Michel Cadot, *Autour d'Alexandre Herzen: Revolutionaires et exiles du XIXe siécle* (Cenevre, 1973)

Wake, Jehanne, *Kleinwort Benson: The history of two families in banking* (Oxford, 1997)

Waller, Bruce, *Bismarck at the crossroads, 1878-80: The reorientation of German foreign policy after the Congress of Berlin* (Londra, 1974)

Walpole, Spencer, *The life of Lord john Russell* (Londra, 1889)

Ward, Mrs Humphrey [Mary Augusta], *Marcella* (Londra, 1894)

———, *Sir George Tressady* (Londra, 1909)
Warnke-Dakers, Kerstin, "Lord Rothschild and his poor brethren-East European Jews in London, 1880-1906," Heuberger (ed.), *Essays,* s. 113-28
Wasson, Ellis Archer, *Whig renaissance: Lord Althorp and the Whig Party, 1782-1845* (Londra, 1987)
Watson, J. Steven, *The reign of George III, 1760-1815* (Oxford, 1960)
Wawro, Geoffrey, *The Austro-Prussian War: Austria's war with Prussia and Italy in 1866* (Cambridge, 1996)
Weber, Max, *The Protestant ethic and the spirit of capitalism,* çev. Talcott Parsons (Londra, 1991)
Webster, Sir Charles, *The foreign policy of Palmerston,* 2 cilt (Londra, 1951)
Weil[l], Alexandre, "L'etat des Juifs en Europe," *La revue independante,* c. XVI (1844), s. 481-518
———,"Rotschild et les finances de l'Europe," *La revue independante,* c. XVII (1844), s. 424-9
Weinberg, David H., *Les juifs a Paris de 1933 a 1939* (Paris, 1974)
Weinstock, Herbert, *Rossini: A biography* (Londra, 1968)
Weintraub, Stanley, *Disraeli: A biography* (Londra, 1993)
———, *Albert: Uncrowned king* (Londra, 1997)
Weizmann, Chaim, *Trial and error: The autobiography of Chaim Weizmann* (New York, 1949)
Welch, David, *Propaganda and the German cinema, 1933-1945* (Oxford, 1983)
Wemyss Reid, T., *Life of the Rt. Hon. W.E. Forster* (Londra, 1888)
Werner, Moritz, "Eine vergessene Tat des Barons Amschel: Dokumente Rothschildschen Geimeinsinns aus dem Frankfurter Stadtarchiv," *Frankfurter Israelitisches Gemeindeblatt* (1934)
Whale, P. Barrett, *Joint stock banking in Germany: A study of the German Creditbanks before and after the War* (Londra, 1930)
Whibley, Charles, *Lord John Manners and his friends,* c. II (Londra, 1925)
White, Benjamin, *Silver: Its history and romance* (Londra, 1917)
White, Jerry, *Rothschild buildings: Life in an East End tenement block, 1887-1920* (Londra, 1980)
Whyte, A. J. (ed.), *The life and letters of Cavour, 1849-61* (Oxford, 1930)
Wiebe, M. G., J. B. Conacher ve John Matthews (ed.), *Benjamin Disraeli: Letters,* c. III: *1838-1841* (Toronto, 1987)
———, *Benjamin Disraeli: Letters,* c. IV: *1842-1847* (Toronto, 1989)
———, *Benjamin Disraeli: Letters,* c. V: *1848-1851* (Toronto, 1992)
Wilde, Oscar, *The works of Oscar Wilde,* ed. G. F. Maine (Londra/Glasgow, 1952)
Williams, Bili, *The making of Manchester Jewry, 1740-1875* (Manchester, 1976)
———, "Nathan Rothschild in Manchester," Victor Gray (ed.), *The Life and times of N M. Rothschild 1777-1836* (Londra, 1998), s. 34-41
Williamson, Edwin, *The Penguin history of Latin America* (Londra, 1992)
Wilson, Derek, *Rothschild: A story of wealth and power* (Londra, 1988)
Wilson, J. S. G., *French banking structure and credit policy* (Londra, 1957)
Winter, James, *Robert Lowe* (Toronto, 1976)
Winton, J. R., *Lloyd's Bank, 1918-1969* (Oxford, 1982)
Wippermann, Wolfgang, *Das Leben in Frankfart zur NS-Zeit: Darstellung, Dokumente und didaktische Hinweise* (Frankfurt am Main, 1986)
Wirth, Max, *A history of banking in all the leading nations,* c. IV (New York, 1896)
Wiskemann, Elizabeth, *Czechs and Germans: A study of the struggle in the historic provinces of Bohemia and Moravia* (Oxford, 1938)
Wistrich, Robert S., *Socialism and the Jews: The dilemmas of assimilation in Germany and Austria-Hungary* (Rutherford, New Jersey, 1982)

———, *The Jews of Vienna in the age of Franz Joseph* (Oxford, 1989)
———, *Between redemption and perdition: Modern antisemitism and Jewish identity* (Londra/New York, 1990)
Witte, S. I., *Memoirs of Count Witte* (Londra, 1921)
Wohl, Anthony S., *The eternal slum: Housing and social policy in Victorian London* (Londra, 1977)
Wolf, Lucien, "Rothschildiana," *aynı yazar, Essays in Jewish History,* ed. Cecil Roth (Londra, 1934), s. 261-308
Wolf, Siegbert, *Liberalismus in Frankfurt am Main: Vom Ende der Freien Stadt bis zum Ersten Weltkrieg,* Studien zur Frankfurter Geschichte, 23 (Frankfurt am Main, 1987)
Wolff, Otto, *Ouvrard: Speculator of genius, 1770-1846* (Londra, 1932, 2. bsk. 1962)
Woodward, E. L., "Economic factors making for peace or war," *aynı yazar, War and peace in Europe 1815-1870 and other essays* (Londra, 1931), s. 70-113
Wulf, Joseph, *Literatur und Dichtung im Dritten Reich* (Frankfurt am Main/Berlin, 1989)
Yellen, Sherman, Jerry Bock ve Sheldon Harnick, "The Rothschilds: A musical legend," yayımlanmamış MS, RAL (1969)
Yergin, Daniel, *The prize: The epic quest for oil money and power* (2. bsk., Londra, 1993)
Yogev, Gedaliah, *Diamonds and coral: Anglo-Dutch Jews and eighteenth century trade* (Leicester, 1978)
Yonge, Charles Dilke, *Life and administration of Robert Banks, 2nd Earl of Liverpool* (Londra, 1868)
Zetland, Marki (ed.), *The letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield,* c. I: *1873 to 1875* (Londra, 1929)
Ziegler, Philip, *The sixth great power: Barings, 1762-1929* (Londra, 1988)
———, *King Edward VIII: The official biography* (Londra, 1990)
Zielenziger, Kurt, *Juden in der deutschen Wirtschaft* (Berlin, 1930)
Zimmerman, Judith E., *Midpassage: Alexander Herzen and European revolution* (Pittsburgh, 1989)
Zimmermann, Moshe, *Wilhelm Marr: The patriarch of anti-Semitism* (New York/Oxford, 1986)
Zola, Emile, *Les Rougon Macquart,* c. V: *Histoire naturelle et sociale d'une famille sous le second Empire: L'Argent* (Paris, 1967)

DİZİN

1830 ihtilali 269-94, 300, 309, 351, 528, 544, 546, 558, 564, 566
  Almanya 288
  Britanya 286-93
  Fransa 276-86
  Hesse-Kassel 286-7
  James'in mali tecrübeleri 283-6
  Kolera salgını 283, 286, 288
  Lionel'in tasviri 278-80
  Louis-Philippe rejimi 280-3
  reform krizi 289-91
  Reform Tezkeresi 281-2
  Rothschildlerin farz edilen kudreti 269-75
1848 ihtilali 528, 531
  1830 ihtilali ile mukayese 528-9
  Banka krizi 537-41
  Başlangıç 543-8
  Demiryolu yatırımları 554-5, 564-5, 575
  "Haziran Günleri," 563-4
  Louis-Napoleon 569-71
  Merkez bankaları 562-4
  Milliyetçilik 547-9, 560
  Rothschild servetine yönelik tehditler 551-8
  Rothschildlerin atlatması 559-64
  Rothschildlerin etkisizliği 564-7
  Rothschildlerin hedef olması 528-9, 530, 547-8, 549
  Rothschildlerin toparlanması 571-5
  Yahudi karşıtlığı 530-2
  Ziraat krizi 534-7
1870 ila 1884 Spekülasyonları (Chirac) 44-5

A
"A-albionic Research Weekly" (Daugherty) 53
  Abbot Scaglia Adoring the Virgin and Child, The (Van Dyck) 419
Aberdeen, Lord 299, 301, 400
Aguado (bankacı) 324, 420, 439, 442, 449, 479
Ailesbury, Leydi 415, 521
Aix-la-Chappelle Kongresi 159-69, 202, 230, 299
Albert, Saxe-Coburg-Gotha Prensi, İngiltere kraliçesinin kocası 33, 223, 298-9, 412, 521, 545, 547, 560, 581
Alkan, Salomon 223
Allen, Don 53
Allgemeine Zeitung 39, 359, 377, 453, 482, 505
Allgemeine Zeitung des Judenthums 453, 505
Alliance Denizcilik Sigorta Şirketi 348
Alliance Sigorta Şirketi 193, 206, 347
  Nathan ve 346-9
Almadén cıva madenleri 438
Alman Konfederasyonu 170, 185, 226, 317, 337, 466, 547, 558, 559
Almanya 30, 34, 39, 44-5, 47, 49-52, 57, 59, 63, 69-70, 76, 79, 83, 85, 94, 105, 114, 125, 145, 154, 166, 170-1, 184, 189, 206-7, 223, 225-6, 228, 231, 240, 248, 266-7, 272, 274, 288-9, 297, 299, 307, 317, 344, 356, 364, 378, 416, 424, 468, 489, 491, 495, 498, 504-5, 520, 524, 529, 534, 537, 543, 546-7, 549-50, 559-60, 568, 571-2
  1848 ihtilali 543, 546, 547, 548-50, 558-9
  Demiryolu yatırımı 554-5, 564-5
  Rothschild karşıtı edebiyat 44-5
  Yahudiler 223-7
"Almanya" (Heine) 274
Alsager, Thomas Massa 360, 373
Althorp, Lord 194, 313
Altın standardı 121, 164, 185
Alvars, Parish 422
Amerikan Bağımsızlık Savaşı 94
Anayasa Meclisi, Fransa 546
Andrássy, Gyula, Kont 503
"Angel" (Heine) 428
Angoulême, dük d' 177
Anhalt-Coethen 170
Anson, George 299
Apponyi, Kont 34, 210, 253, 286, 295, 301, 309, 323-4, 404-5, 413-4, 439, 442, 474, 493, 557
Aralıkçılar hareketi 173
Arari, David 481
Arbuthnot, Bayan 200

Arbuthnot, Charles 204, 291
Ardouin 442-4
Argent L' (Zola) 44
Argout, comte d' 460-1, 538
Arkwright, Richard 378, 581
Arliss, George 52, 110
Armida abbandonata (Cherubini) 422
Arnim, Achim von 295
Arnstein & Eskeles 155, 171, 210, 317, 491, 501, 537, 561
Asis, Francisco de 449
Aşkenazi İlim Öğrenme Hanesi Kutsal Cemiyeti 219
Atta Troll (Heine) 428
Audubon, John James 256
Auerstadt Muharebesi 98
Augsburger Zeitung 208, 417, 425
August Belmont & Co. 455
Avam Kamarası, Britanya 33, 48, 49, 143, 144, 163, 235, 236, 237, 251, 289, 348, 537
Avusturya 29-30, 34-5, 38, 41, 45-6, 55, 72, 77-9, 97-8, 100-1, 104-5, 126, 129, 132, 134-6, 140, 142, 155, 159, 166, 169, 171-9, 181, 184-5, 193, 202, 207-12, 218-9, 225-6, 228, 231, 250, 252, 258-60, 262-4, 266, 272, 281, 294-5, 297-8, 301-6, 308-9, 311, 315-8, 327, 342, 358, 363, 370, 372, 377, 390, 409, 411, 427, 434, 438-9, 442, 445-7, 449, 466-7, 469, 474, 477, 479-83, 487-8, 491-2, 497-8, 501-4, 527, 529, 537, 540-1, 543, 546-7, 549, 555, 557-9, 563, 567-9, 571-3, 581
  1782 Müsamaha Fermanı 223-4
  1831-32 buhranı 301-7, 317
  1834-41 mali politikası 465-6
  1848 ihtilali 546-8
  Demiryolu yatırımları 500-5
  Devlet desteği anlaşması 129
  İtalya müdahalesi 173-6
  Macaristan'la mücadele 468-9
  Ödenecek savaş sonrası tazminatlar 170-1
  Papalık Devleti 302-5, 316
  Rothschild bankasıyla ilişkiler 208-11
  Rothschild kredisi 172-5, 317-8
  Rothschildler ve Britanya borcu 174-5
  Yahudi eşit haklar meselesi 223-4
Avusturya Buharlı Gemi Şirketi 504
Avusturya Merkez Bankası 358, 563-4
Ayer 213, 342-3

B
Baden 95-6, 136, 138, 231, 267, 269, 468, 504-5, 537, 546-7, 568
Bagehot, Walter 24-5, 30, 345
B. A. Goldschmidt 213
Baguenault (bankacı) 157, 160
Bakunin, Michael 575
Balfour, Arthur 33
Balla, I. 39
Balzac, Honoré de 24, 31, 39-40, 241, 333, 360, 399, 423-4, 428-32, 521, 565
  James'le ilişkisi 423-4, 427-8
Banka Heyeti, Britanya 344, 358
Banka İmtiyazı Kanunu, Britanya 536, 539
"Bankanın Nakit Ödemelerine Tekrar Başlamasını Sağlama Gizli Heyeti" 164
Banque foncière 472
Banque Rothschild 55
Barandon (tacir) 166
Barber, Joseph 86
Barbès (sosyalist) 545, 552
Barbier (Avusturya yetkilisi) 129
Baring, Alexander 143, 146, 154, 183, 191, 373, 456
Baring Brothers 121, 154, 156, 339, 342, 345, 378
Baring, Francis 122, 145, 154, 237
Bartholony 575
Baruch, Bernard 40
Baruch, Jacob 227
Baruch, Juda Low, bakınız Börne, Ludwig
Bastide (hariciye nazırı) 567
Bates, Joshua 538
Bathurst, Earl 120, 121, 125
Bauer, Bernhard 546
Bauer, Bruno 215, 531
Bauer, Ignaz 353
Bauer, Max 44
Bavyera 97, 136, 230, 269, 468, 504, 546
Beauharnais, Hortense de 247
Beck, Karl 529, 531
Bedford Dükü 379
Beechey, William 419
Beethoven, Ludwig van 145, 216
Behrens (bankacı) 87
Belçika 12, 30, 33, 42, 46, 59, 129, 269, 294, 300-9, 311, 314, 316-7, 319-21, 323-4, 367, 390, 434, 467, 472-7, 481, 487, 492-4, 498, 500, 504-5, 507, 509-14, 516, 520, 542, 560
  1831-32 krizi 301-3, 305-6, 308
  1838-39 krizi 472-6
  Hollanda işgali 302, 319-20
Belçika Merkez Bankası 472-3
Bellini, Vincenzo 422
Belmont, August 46, 452-6, 458, 562
Bender, Johann Heinrich 169
Bentheim-Tecklenburg, Prens von 469

Bentinck, George 33
Berchem, Nicolaes 418
Berend (kâtip) 353
Berghoeffer, G. H. 74, 100, 342, 468
Berlin Konvansiyonu (1808) 103
Berlioz, Hector 423, 522
Bermudez, Cea 437
Berry, duc de 399
Berry, duchesse de 418, 420
Bethmann Brothers 70
Bethmann, Johann Philipp 70
Bethmann, Simon Moritz von 70, 104, 145, 185, 187, 213
  Rothschildlere gücenme 187-8
Biddle, Nicholas 452, 457
Bilge Nathan (Lessing) 67, 179
Birds of America (Audubon) 256
Birinci Paris Anlaşması (1815) 317
Birleşik Devletler 53, 352, 356-7, 451-3, 455-6, 458, 462, 471, 562, 581
  Rothschild ilgisi 450-5
Birleşik Devletler Merkez Bankası (BUS) 452, 456, 462
Birleşik Meclis (Landtag) 543
Birleşik Sinagog 221
Bismarck ile Rothschild (Bauer) 44
Bismarck, Herbert 356
Bismarck, Otto von 34, 46, 207, 356
Blanc, Louis 513, 545
Blanqui, Auguste 545
Blanvalet, Henri 267
Bleichröder, Gerson 34, 207
Bleichröder, Samuel 356
Blount, Edward 510, 512-3
  Ayrıca bakınız Laffitte-Blount Group
Blum, Robert 549
Blücher, Gebhard von 137
Bocher, Charles 260
Boer Savaşı 47, 53
Bonaparte, Jérôme 569, 570, 571
Bon Ton 404
Borch, Gerard ter 418
Bordeaux Bankası
Borsanın Sütunu (Jones) 329
Boulton & Watts 86
Börne, Ludwig 41, 46, 67, 111, 146, 217-8, 227, 270-1, 273-4, 294, 322-3, 425, 427
  Carl'ın papayla görüşmesi 321-2
  Judengasse tasviri 67-8
  Rothschildlerin muhafazakâr gücü 270-1
Brandt (bankacı) 122
Braun (Rothschild çalışanı) 149
Brezilya 173, 178-80, 182, 201, 324, 434, 451, 577
Bridgewater earl'ü 379
Brighton'ın Güzellikleri (Cruikshank) 329
Britanya Amirallik Dairesi 89
Britanya Yahudileri Temsilciler Kurulu 483
Brockhaus, F. A. 35, 36, 37, 38, 99, 115, 145, 212
Broglie, Achille-Charles de 280, 440, 445
Brunswick 13, 205, 269
Buccleuch Dükü 379
Buckingham Dükü 469
Buckinghamshire Genel Hastanesi 223
Buddenbrooks (Mann) 237
Buderus, Karl 33, 76, 95, 99-101, 103-7, 122, 170, 202-3, 205, 227, 229, 249
Buol-Schauenstein, Karl Ferdinand von 228
Burger, Anton 66
Burgman, George 125
Burke, Edmund 211
Burma 30
Bute Markizi 379
Buxton, Edward 496
Buxton, Thomas Fowell 80, 89, 101, 247, 255-6, 266, 293, 348, 415, 496
Bülow, Prens von 129, 227, 228, 300, 308
Büyük Adamın Gölgesi 13, 331, 375, 376
Büyük Britanya 86, 94, 102, 120-1, 123, 125-6, 128, 130, 133, 135, 140, 158, 180, 193-4, 198, 200, 202, 225, 233-4, 248, 252, 260, 263, 289, 306, 314, 323, 327, 342-3, 345-6, 348, 360, 367, 372-3, 378, 381, 390, 408, 434, 437, 459, 463-4, 472, 479-80, 487, 491-3, 495, 497-8, 505, 516-7, 534, 536, 542, 559, 568, 569, 580-3
  "Mısır Kanunu," 161, 464, 534-5, 559-60
  1825 banka krizi 181-5
  1830 ihtilali 286, 287-91
  1830 reform krizi 235, 287-8, 307
  1830 Reform Tezkeresi 289-31
  1847 İrlanda Kıtlığı Kredisi 541-2
  19. asır doğum oranları 144-5
  Avusturya tahsisatı anlaşması 129
  Banka İmtiyazı Kanunu 464, 536, 539, 559
  Belçika meselesi 306-7, 308
  Consol yatırımı 160-5
  Doğu Meselesi 478-9
  Döviz kuru spekülasyonu 130-2
  İspanya veraset savaşı 434-5, 437, 445, 450-1
  Köleliğin ilgası 293
  Napoléon Savaşları mali krizi 119-27
  Peel'in mali ıslahatları 464-5
  Prusya tahsisat anlaşması 127
  Rothschild iktisadi nüfuzu 309-10

Rothschild karşıtı edebiyat 44
Rusya tahsisat anlaşması 125-9
Sanayi Devrimi 79
Ticaret Senedi Kanunu 344
Tommaso hadisesi 486
Wellington'ın harekâtı 119-26
Yahudi eşit haklar meselesi 230, 232-6, 465, 532
Yahudiler 82-4, 227, 232-3
Yüz Gün 134-7
Byron, George Gordon, Lord 41, 152-4, 180, 185, 200, 270, 428

C
Cadiz isyanı 172
Caisse Générale 538
Cambridge Dükü 252
Cambridge Düşesi 252
Campe, Julius 425
Camphausen, Ludolf 505, 554
Canard Enchaîné, Le 53
Canning, George 198
Canning, Stratford 179, 184, 193-4, 198-200, 299, 479
Capefigue 261, 295, 414
Carême, Antonin 253
Carlos, Don 437, 442, 446, 448-9
Carlos (IV.), İspanya Kralı 437
Carlsbad Anlaşması (1830) 309
Carlyle, Thomas 49
Caroline, İngiltere Kraliçesi 93, 161, 203, 205, 226, 228, 239-40, 299, 419
Cassel, Joseph 75
Castellane, Maréchal de 252, 257, 268, 421
Castlereagh, Robert Stewart, Lord 33, 126, 198, 203, 227
Caussidière, Marc 552, 557, 564
Cavaignac, Eugène 565, 569-71
Cavour, Camillo di 573-4
Cazenove, James 246, 358
Cezayir 275, 278, 480
Chamberlain, Joseph 33
Champmartin, Charles-Emile 420
Changarnier, Nicolas 569, 575
Charles Albert, Sardunya Piyemonte Kralı 547, 560
Charles (X.) Fransa Kralı 41, 180, 260, 269, 275, 278-9, 289, 313, 434, 528
1830 ihtilali 275-9
Charlotte, İngiltere Prensi 206-7
Chartreux Madonna (Van Eyck and Christi) 419
Chateaubriand, François-Auguste-René de 177, 181, 190, 251, 275, 298
Chaumont, Anlaşması (1814) 129
Chelius, Profesör 369
Cherubini, Luigi 422
Chirac, Auguste 44, 46, 295, 521
Chopin, Fryderyk 24, 31, 421, 422, 561
Chotek, Kont 503
Christ as the Good Shepherd (Murillo) 419, 421
Christi, Petrus 419, 424
Churchill, Randolph 33
Cicero 119
Cihan Harbi 49
Circular to Bankers 334
Clancarty earl'ü 228
Clarence Dükü 101, 205
Clarendon, George William Villiers, Lord 487
Clarisse Harlowe (Janin) 521
Clary, Edmond de 393
Clay, Henry 452
Cleveland Dükü 378, 581
C. M. von Rothschild 25
Cobbett, William 122, 193, 235, 245
Cockerill, John 509
Cohen, Hannah, bakınız Rothschild, Hannah Cohen
Cohen, Joseph 222
Cohen, Juliana, bakınız Rothschild, Juliana Cohen
Cohen, Levi Barent 83, 91, 108
Cohen, Salomon 147, 149-51
Cohen, S. J. 35, 72
Cohn, Albert 223
Comédie humaine (Balzac) 360, 430
Compagnie du Chemin de Fer du Nord 522
Coningsby (Disraeli) 38, 43, 166, 218, 266, 397, 404
"Conspiracy Nation" (Skolnick) 54
Constitutionnel 208, 488, 489, 521
Corti, Luigi 55, 263, 276
Corvetto (maliye nazırı) 156
Coston, Henry 53
Cotton, W. 539
Courier (Londra) 139, 360
Courrier des Spectacles 264
Courrier Français 208, 520
Cousine Bette, La (Balzac) 432
Coutts & Co. 469
Cowles, V. 39
Cranach, Lucas 419
Crapouillot 52
Crawshay, Richard 378, 580
Crédit Mobilier 43-4
Crémieux, Adolphe 443, 483, 485-6, 564, 566
Cruikshank, George 329
Cruikshank, Robert 196-7
Cumhuriyetin Kralları (Chirac) 44

Curtis, Timothy 460-1
Custozza Muharebesi 560, 567
Cuyp, Aalbert 418-9

Ç
Çağımızda İlahlaştırma ve Puta Tapma (Kretschmer) 529
Çehov, Anton 23

D
Dairnvaell, Georges 40, 43, 521-7
Dalberg, Karl Theodor Anton von 33, 104, 106, 112, 128, 156, 217, 226, 228
Dalmaçya 498
Damas, Baron de 252
Danimarka 93, 95-6, 98, 100, 103, 105, 136, 170, 261, 343, 468, 546, 559
Dantan, Jean-Pierre 330
Darby, John 266
Darmstadt Grandükü 260
Dashwood, John 408
Daugherty, James 53
David, Feidel 15-6, 53, 71, 89, 95, 147, 157, 171, 189, 209, 211, 231, 373, 418, 426, 481, 485, 505, 515
Davidson, Benjamin 143-4, 146, 538
Davidson, Lionel 450, 456, 562, 566
Davidson, Meyer 125, 127, 137
Davillier, J. C. 124, 507
Delaporte (karikatürist) 12, 282, 283
Delaroche, Paul 419
Delessert, Benjamin 157, 160, 461, 575
Demiryolu inşaatı ve yatırımı 467-8, 494-527, 575
  1847-48 banka krizi 539-40
  1848 ihtilali 554-5, 565-6, 575
  Almanya 505-6, 514-5, 517
  Avusturya'da 500-4
  Dikey bütünleşme stratejisi 504-5, 516-7
  Etki 517-22
  Fampoux raydan çıkma felaketi 519-24
  Fransa 506-13, 517, 519-22
  İtalya 506
  Londra şubesi 513-7
  Rothschild ilgisi 495-9
  Rothschild karşıtı eleştiri 519-20, 522-3
  Rothschild rolü 517-8
Denison, William J. 378, 580
Derby Earl'ü 379
Devlet Borcu Fermanı (1819), Prusya 468, 543
Devlet Borçlarının Gelecekteki İdaresi Fermanı (1819), Prusya 168
Devlet Tahvilleri Trafiğine Dair (Bender) 169
Devonshire Dükü 535
Dibdin, Thomas 196
Dickens, Charles 428, 451
Dietrichstein, Kont 560
Dighton, Richard 12, 328-9
Dino, duchesse de 404
Disraeli, Benjamin 24, 31, 33, 38, 43, 46, 48, 145, 166, 218, 248, 253-4, 266, 290, 296, 332, 363, 397, 399, 404, 406-7, 412, 416-7, 423, 485, 496, 521, 528, 535, 570
  Rothschild sülalesinin birliği 145-6
  Yazılarında Rothschildler 37-8, 217, 246-7, 253, 264-5, 330-2, 363-4, 398-9, 407, 412-3, 415-6
Doğu Hindistan Şirketi 123, 154, 183
Doğunun Arifleri ve Batının Markizi 236
Doloret (iş adamı) 361
Domenichino (ressam) 419
Don Juan (Byron) 41, 152, 154, 185
Dörtlü İttifak 437, 442, 444
Dreux, Alfred de 420
Drummond (iş adamı) 126, 138, 143
Drumont, Edouard 44, 280, 521
Duckwitz, Arnold 548
Dudley Earl'ü 379
Dufour, M. 511
Dumas, Alexandre 430, 522
Dumon (Fransız nazır) 522, 541
Duncombe, Thomas 39, 194-6, 419
Dundas, Henry 119
Dunmore, Tuğgeneral 138, 143, 155
Duponchel, Charles-Edmond 403
Duras, duc de 252
Duras, duchesse de 298

E
Eckart, Dietrich 49
Edirne Anlaşması (1829) 201-2
Edward (VII.) İngiltere Kralı 33
Eğitimli Sınıflar için Genel Alman Ansiklopedisi 35, 99
Eichendorff, Joseph von 494-5, 527, 533
Eichtal, Adolph d' 158, 218, 461, 479, 507-8, 513
"Ekim 1849'da Almanya" (Heine) 572
Ekmek, Et ve Kömür Cemiyeti 222-3
Eliot, George 67
Emperyalizm: Bir İnceleme (Hobson) 47
Endymion (Disraeli) 247, 253, 363, 399, 407, 412-3
Enfantin, Prosper 506, 513, 515
Entente Cordiale 487
Ernst August, Hannover Kralı 468
Ernst (I.), Saxe-Coburg Dükü 252

Espartero, Baldomero 328, 438, 449
Esterházy, Carl 503
Esterházy, Paul 210-1, 251, 469
Ewige Jude, ("Ebedi Yahudi") 50
Eyck, Jan van 419

F
Kibar Fahişeler (Balzac) 431
Fakir Hastalara Yardım Eden Bethnal Green Cemiyeti 222
Farrakhan, Louis 54
Faucher Léon 510, 557, 574
Feidel (kâtip) 95, 150
Feragat Yemini, Britanya 233
Ferdinand (I.), Avusturya İmparatoru 546
Ferdinand (II.), Sicilyateyn Kralı 543, 547, 565
Ferdinand (I.), Sicilyateyn Kralı 172, 174
Ferdinand, Saxe-Coburg prensi 207, 435-6
Ferdinand (VIII.), İspanya Kralı 172
Ferdinand (VII.), İspanya Kralı 176-7, 437-8
Fesch, Joseph Cardinal 417
Fettmilch, Vincenz 65
Feydeau, Ernest 384-5, 551
Fidelio (Beethoven) 216
Filipinler 438, 449, 451
Filtsch, Karl 421
Fitzroy, Arthur 400
Fitzroy, Blanche 401
Fitzroy, Charles 402
Fitzroy, Henry 400, 415
Flandrin, Hippolyte 420
Fleury, Joseph-Nicholas-Robert 403
Fontainebleau Fermanı (1810) 91
Forster, W. E. 535
Fouché, Joseph 51, 247
Fould, Achille 508-9, 575
Fould, Benoît 425, 483
Fourier, Charles 48, 484, 520
Fournier-Verneuil (yayıncı) 190
Francis Frederick, Saxe-Coburg Dükü 206
Frankfurt 12-4, 16-7, 25, 27, 29, 31-2, 34-5, 44, 48, 50-2, 54-5, 63-76, 78-84, 86-7, 91, 93, 95, 97-8, 100, 103-4, 106-7, 111-3, 124, 130-2, 136, 138, 140, 143-8, 150, 155-6, 161, 166, 169-72, 185, 187-9, 191, 202, 205-13, 215, 217, 219-21, 223, 225-33, 237, 239-43, 245-6, 248-50, 253, 255, 257-8, 262, 264, 267-8, 271, 288-9, 294, 297, 299-300, 317-8, 325, 333, 335-9, 341-2, 345, 350-1, 353, 355, 357, 363-6, 370, 380-1, 387-8, 390, 395, 408, 410-2, 417-8, 422, 436, 446-7, 452-3, 459, 468-9, 485, 493-4, 498, 500, 504-7, 509, 514, 533-4, 536-7, 541, 546, 548-50, 552-5, 557-63, 565-6, 568, 571-2, 574, 583
  "Hep" isyanı 52, 188, 217
  1848 ihtilali 545-6, 549
  Akraba evliliği kuralı 188-9
  Fettmilch isyanı 65
  Fransız Devrimi 78-9, 98
  Grandükalık 104
  Judengasse, bakınız Judengasse
  Lionel'ın sevmemesi 365-6
  Reform hareketleri 219-20
  Rothschild sülalesinin kökeni 35-6, 71-2
  Rothschildlerin soylu ilan edilmesi 261
  Rothschildlerin şöhreti 187-8
Frankfurt Yahudileri ve Halkı Refahtan Mahrum Etme, ("Germanicus") 44
Franklin, Benjamin 71
Fransa 27, 30, 33-4, 39, 41, 43-4, 46, 50-3, 55, 59, 83, 85, 89, 97-8, 100, 104-5, 112, 119-20, 123-6, 128-9, 133-4, 137-8, 154-61, 163, 166-7, 169-73, 176-81, 184, 187, 191, 193, 197-200, 202-4, 223, 225, 231, 247-8, 252, 259-60, 268-70, 272, 274-5, 279, 281, 285-91, 293, 295, 298, 300-12, 314-7, 321, 323-4, 337, 339, 341-3, 346, 352, 357-9, 361, 363, 367, 379, 382, 390, 397, 406-8, 424, 427, 430, 434-5, 437, 440, 442, 444-8, 450-2, 455, 457, 459-61, 465-7, 473, 476-93, 497-9, 506-7, 509, 511, 513, 517-8, 520, 523-4, 529, 535, 538-9, 541, 543, 545, 550-1, 559, 563-5, 567, 569-72, 574-5, 581
  1830 ihtilali 275-87, 289-90
  1831-32 krizleri 300-3, 305-7
  1834-41 maliye siyaseti 465-6
  1841 kredisi 491-2
  1847 banka krizi 540
  1848 ihtilali 33, 42, 543-4, 558-9
  Belçika meselesi 300-6, 317, 320-1
  Demiryolu yatırımları 505-13, 516, 519-23
  İkinci Paris Barışı 154-8
  İspanya veraset savaşı 434-8, 444-5, 447-9
  İspanya'ya müdahale 173, 176-8, 198-9
  Napoléon Savaşları borçları 133-4
  Napoléon Savaşları sonrası tazminatlar 154-60, 171-2, 199-200
  Rothschild karşıtı edebiyat 33-4, 52-3
  Rothschild kozu ve 1831-32 kredisi 314-7
  Tahvil çevirme tezgâhı 180-2
  Tecrit etme siyaseti 172-3
  Temmuz monarşisi 284, 520, 544
  Thiers hükümeti 477-80
  Tommaso hadisesi 481-8

Yahudi eşit haklar meselesi 217-23
Yahudiler 63-70, 78, 104, 111-2, 224, 486
Fransa Merkez Bankası 134, 154, 160, 180, 187, 247, 285, 304, 339, 358, 430, 457, 459-60, 497, 538, 563
Fransa Prusya Savaşı 46
Fransız İhtilali 26, 79, 112, 145, 269, 289, 299, 310, 420
Fransız İhtilalinden Önce ve Sonra Avrupa'nın Hali (Gentz) 122
Franz (II.), Kutsal Roma İmparatoru 78, 112
Frederick, Hollanda Prensi 270
Frederick (III.), Kutsal Roma İmparatoru 64-5
Frederick (V.), Danimarka Kralı 93
Friederich Wilhelm (III.), Prusya Kralı 168, 288, 310
Friederich Wilhelm (IV.), Prusya Kralı 543, 546
Fries & Co. 171, 189
Frimont, Johann von 174
Froelicher, Joseph-Antoine 405
Fugger (bankacı sülale) 438

G
Gainsborough, Thomas 419
Galiçya 500, 502, 543
Galler Prensi 101
Galsworthy, John 31
Garnier-Pagès, Louis Antoine 554
Gasser (temsilci) 144, 300, 311-2, 354-5, 540, 576
Gautier, Théophile 422, 522
Gaviria, Manuel 448
Geiger (kâtip) 353
Geisenheimer, Seligmann 75, 78, 86, 111
Generalpumpe, Die 12, 45, 327-8
Gentz, Friedrich von 35-9, 78, 115-6, 122, 145, 149, 211-2, 231-2, 250, 261, 288, 317, 359
Rothschild parasal ilişkileri 231-2
George (II.), İngiltere Kralı 93
George (III.), İngiltere Kralı 94, 204-5, 247-8
George (IV.), İngiltere Kralı 30, 418
bankacısı Rothschildler 204-5
Ölümü 269
Gervais (Rus diplomat) 127-9, 131, 134, 140, 155, 204
Geymüller & Co. 171
Gijsels, Peeter 418
Gille, Bertrand 55
Gladstone, William 33, 40, 128, 464, 469
Globe (Paris) 532
Gloucester Düşesi 412
Glynler (bankacı sülale) 497, 539
Goderich, Lord. Bakınız Robinson, Frederick
Goebbels, Joseph 51
Goethe, Johann Wolfgang 63, 66-8, 73-4, 78, 189, 264, 267, 417, 419, 422
Judengasse tasviri 66-7
Yahudilerle Yahudi olmayanların evlenmesine dair kanun 188-9
Goethe in the Campagna di Roma (Tischbein) 419
Goldschmidt, Alexander
Goldschmidt (bankacı sülale) 436
Goldschmidt, Hermann 546
Goldschmidt, Jacob 352-3
Goldschmidt, Julius 352-3
Goldschmidt, Moritz 225, 257, 353, 436, 534, 553
Goldsmid, Abraham 83, 121
Goldsmid, Benjamin 83, 121
Goldsmid & D'Eliason 86
Goldsmid, Isaac Lyon 234
Gompertz, Benjamin 347, 349
Goncourt kardeşler 44
Gontard, Jakob Friedrich 70, 155, 158, 202, 249-50, 357
Gontard sülalesi 216
Goudchaux (maliye nazırı) 565-6
Goulborn (İngiliz nazır) 194, 465
Grafton dükü 402
Grant, Francis 415, 420
Grant, Robert 234-6
Granville, Lord 184
Green, Samuel 16, 222, 246, 362
Greffulhe (bankacı) 157
Gregory (I.), Papa 245
Gregory (XVI.), Papa 262, 302
Grenville, Leydi 422
Greuze, Jean-Baptiste 417
Greville, Charles 67, 276
Grey, Earl 289, 293, 313-4
Grillparzer, Franz 424
Grosclaude, Louis Amié 264, 420
Grosvenor, Earl 246, 378
Grouchy, Emmanuel de 40
Guadalupe Hidalgo Antlaşması (1848) 562
Guatemala 178
Guizot, François 445, 450, 488-93, 515, 544-5, 560, 566
Gumprecht, Isaac 227
Gümrük Birliği (Zollverein), Prusya 463, 495
Güney Amerika "balonu," 172, 177-8

H
Haber sülalesi 537
Hagermann (bankacı) 471
Haiti 181
Hallé, Charles 421

Hals, Franz 418
Hamburg (kâtip) 353
Hamilton, Alexander 419, 452
Hanau (temsilci) 76, 93-5, 100, 104, 229, 239-40, 288-9, 356, 456, 458, 562
Hanau, Eva, bakınız Rothschild, Eva Hanau
Hanau-Münzenberg 93
Hanedan Kanunu (1809), Prusya 168
Hannover 72, 98, 205, 208, 230, 232, 267, 269, 288, 468, 504, 541, 547, 571, 574
Hansemann, David 505, 554
Hardenberg, Karl August von 34, 129, 159, 166-9, 203, 227-9, 258, 260
Harman & Co. 79, 81, 121
Harnier, Louis 76, 95-6
Harrison, George 165, 204, 206
Harrowby, Lord 137
Harvey, "Coin," 46
Hassenpflug, Ludwig 289
Hattersley, Roy 53
Hayırsız Vaka ya da Bir Tory Zaferi 11, 197
Head of a Magdalene (Domenichino) 419
Hecht (temsilci) 542
Heckscher (bankacı) 82
Heem, Jan David de 418
Heine, Carl 356
Heine, Heinrich 24, 31, 41-3, 69, 111, 179, 220, 232-3, 237, 239, 261-2, 271-5, 280, 293, 322-3, 356, 359, 383-4, 399, 403-4, 410, 416-7, 423-8, 432, 483, 488-9, 491, 506, 508, 518-9, 522, 531-2, 536, 542, 572, 576
  Betty 425
  Demiryolunun etkisi 519-20
  James ile ilişki 416-7, 424-6
  James ile sohbet 273-4
  James tarifi 273, 416-7
  James tasviri 383
  James'in balosunun tasviri 411-2
  James'in evinin tasviri 403
  Ölüm 424
  Rothschildlere bakış 271-4, 293
  Salomon ve 425
  Yahudiliğe bakış 272-3
Heine, Salomon 424, 426
Heinrich & Wertheimer 561
Heisler (kâtip) 353
Henckel von Donnersmarck, Hugo 469
Hennings (tacir) 361
"Hep" isyanları 52, 188, 217
Herries, John Charles 33, 50, 122-6, 128-31, 135-6, 138-41, 143-4, 155, 160, 182-4, 194-6, 198, 203-4, 235, 251, 290, 307, 348, 460-1
  1825 krizi 182-4
  Huskisson çatışması 193-4
Herz, Adelheid, bakınız Rothschild, Adelheid Herz
Herz, Naftali 71
Herzen, Alexander 385, 530, 575-7
  James ile dostluk 576-7
Herzl, Theodor 49
Hesae Landgraf'ı, bakınız William (IX.), Hesse-Kassel Landgraf'ı
Heseltine, William 375, 377
Hess, Michael 111
Hesse 27, 33, 36, 51, 71, 73, 75-6, 93-8, 101, 104-5, 113, 124, 126, 129, 136, 161, 166, 170, 186, 203, 205, 226-7, 229, 249, 260-1, 269, 288-9, 468, 504-5, 546, 558
Hesse-Darmstadt 71, 95-7, 170, 468, 505, 546
Hesse-Kassel 27, 33, 71, 73, 76, 93-4, 96-8, 101, 104, 113, 124, 126, 129, 161, 166, 170, 186, 203, 205, 226-7, 249, 260-1, 269, 288, 468, 504-5, 546, 558
  1830 ihtilali 287-8
  Yahudi eşit haklar meselesi 224
Heyden, Jan van der 418
Hırvatistan 547
Hirschell, Solomon 378
Histoire de la Grandeur et de la Décadence de César Birotteau (Balzac) 430
Hitler, Adolf 50, 53-4
Hobbema, Meindert 418
Hobday, William Armfield 265-6
Hobson, J. A. 47, 58
Hollanda 65, 85, 91, 122, 125, 131, 155-6, 184, 230, 264, 269, 271, 301-4, 306-8, 313, 316, 319-21, 323-4, 390, 413, 418, 472-3, 475-7, 482
  1848 ihtilali 545-6
  Belçika krizi 302-3, 306, 318-21, 472-6
Hollander (Henrietta'nın talibi) 244
Holland, Leydi 413
Holland, Lord 194, 234, 413
Holland, Swinton 146
Holstein, dukalığı 59, 98, 413, 559
Holstein-Glücksburg Prensi 413
Homburg 170
Homme d'affaires, Un (Balzac) 428, 432
Honduras 178
Hooch, Pieter de 418
Hope & Co. 83, 122, 127, 156
Hoppner, John 419
Horwood (gayrimenkul sorumlusu) 408
Hottinguer (bankacı) 124, 157, 160, 286, 287, 357, 457, 461, 490, 512-3, 538

Howard, Bayan 408, 570
Hugelmann (şair) 517
Hugo, Victor 422, 430, 469, 522
Humann, Théodore 285, 490
Humboldt, Alexander von 216
Humboldt, Caroline von 203
Humboldt, Wilhelm von 34, 166, 203, 227, 250, 255
Hummelauer (Avusturyalı yetkili) 445
Hunyady, Joseph 469
Huskisson, William 164, 182-4, 193, 194, 198, 235, 464, 525
  Herries ile çatışma 193-4
Huth (bankacı) 122
Huysum, Jan van 418
Hükümdar Fermanı, İspanya (1789) 437
Hünkâr İskelesi Anlaşması 480

I
Icke, David 53-4
Incognito, Das (Eichendorff) 495
Infant Christ as the Good Shepherd (Murillo) 419
Ingres, Jean-Auguste-Dominique 420
Inzághy, Kont 409
Isaak, Löw Beer 71, 410
Isabella (II.), İspanya Kraliçesi 436-7, 438-9
Isak, Elchanan'ın oğlu (ata) 71
Isenburg, Karl Friedrich Ludwig Moritz zu 97
Isenburg, Viktor zu 469
Israel, John Helbert 358, 375
Itzstein (polis komiseri) 112

İ
İbrahim Paşa 200, 327, 487
İç Savaş, Birleşik Devletler 46
"İdeal Milyoner" (Wilde) 38
İhtiyar İhtiyaç Sahiplerine Yardım (Yahudi) Cemiyeti 223
"İki Sandalye" esprisi 254
İngiltere Merkez Bankası 15, 25, 27, 53-4, 120-1, 164, 180, 182, 287, 291, 293, 358, 459-62, 464, 536, 538, 558, 562
  1825 krizi 182-4
  1836-39 krizi 359-62
  1848 ihtilali 562-4
  Nathan'la ilişkisi 182-3
  Peel'in mali ıslahatları 464-5
  Rothschildler 182-3, 359-63
İngiltere Yahudileri, Onların Tarihi ve Hataları (Duncombe) 196
İrlanda 223, 269, 293, 534-5, 542, 560, 572
  Kıtlık 534
İrlanda ve İskoçya'nın Uzak Bölgelerindeki İhtiyaç Sahiplerine Britanya Yardım Cemiyeti 535
İskoçya 16, 85, 269, 414, 535
İskoç Hür Kilisesi 224
İslam Milleti 54
İspanya 27, 30, 44-5, 51, 120-1, 124, 152, 161, 172-3, 176-9, 199, 262, 281, 301, 322, 346, 353, 359, 361, 364, 367, 382, 387, 403, 433-4, 437-51, 453, 457, 469, 471, 477-8, 491-3, 497, 506, 562, 566, 574
  Almadén madenleri 30, 438, 443-4, 448-50, 497
  Cadiz isyanı 172
  Cortes anayasası 172, 176-7
  Fransa müdahalesi 172, 176-8, 198-9
  Rothschild tahvil kredisi 437-51
  Taht kavgası 433-4, 436-7, 491-2
İsrail 24, 48, 53, 111-2, 190, 325, 376, 380
İstriya 498
İsveç 91
İsviçre 30, 85, 219, 394, 477, 513, 520, 543
İtalya 30, 46, 166, 173-7, 184, 188, 196, 210, 266, 269, 294, 302, 305-6, 309, 317, 322, 344, 363, 428, 469-70, 503, 506, 529, 540, 542-3, 547, 559-60, 567-8, 571, 573-7
  1831 ihtilalleri 301-2
  1848 ihtilali 540-2, 547-8
  Avusturya müdahalesi 173-6
  Demiryolu yatırımı 505-6

J
Jackson, Andrew 452
Jakob (kâtip) 70, 72, 75, 107, 353
James (gayrimenkul sorumlusu) 247
Jamnitzer, Wentzel 420
Janin, Jules 521-2
Jardin, Karel du 418
Jassoy, August 227
Jaudon, Samuel 457-8
Jena Muharebesi 98
Joachim, Joseph 421, 423
Jones, Thomas 11-2, 16, 224, 329, 538-9
Jordan (Prusya temsilcisi) 140
Joseph (II.), Kutsal Roma İmparatoru 67
Josephine, Fransa İmparatoriçesi 247
Joseph, J. L. 452
Joseph, S. I. 71, 410, 452
Journal des Débats 359-60, 377
Journal des Théâtres 264
Judengasse (Yahudi Sokağı) 24, 31, 34, 65-6, 68-9, 71, 74-5, 78, 95, 97, 109-10, 112, 144, 151, 188, 215, 217, 239, 244, 255, 262, 268, 271, 353, 364, 415, 532-3

"Hep" isyanları 52, 188, 217
Akraba evliliği 238
Fransız İhtilali 47, 98
Kültür 68-9
Mayer Amschel'in cemiyetteki rolü 111-2
Rothschildlerin asil ilan edilmesi 261
Tasvir 67-8
Ticaret ve bankacılık 69-70
Judensau 11, 63-4, 92
Jud-Süss 50
Juste de Noailles, comte 253

K
Kaiser (kâtip) 247, 251, 353, 365, 408, 501
Kankrin, Yegor Frantsevich, Kont 200, 311, 313, 466, 467
Kann ailesi 71
Kapitalizm 26, 30, 34, 43, 70, 144, 233, 431, 494, 524, 577
Yahudilikle eşit görülmesi 523, 530-1
Karl Alexander, Vürtemberg Dükü 71
Karl Ludwig, Arşidük 469
Karloff, Boris 52
Katolik Kilisesi 54
Kaufmann (Henrietta'nın talibi) 244
Kent Dükü 207
Kent Düşesi 207
Kessler (simsar) 249
Kırım Savaşı 46, 463
Kinnaird 535
Kirchner (Avusturya yetkilisi) 445, 449
Kiselev, Kont 576
Kleinwort ailesi 345
Knatz (Avusturya yetkilisi) 104-5
Knighton, William 194, 205
Kolombiya 178, 180, 182
Kolowrat-Liebsteinsky, Franz Anton von, Kont 251, 309, 318, 501, 533, 546
Kongre, Aix-la-Chappelle 159-69, 202, 230, 299
Kongre, Birleşik Devletler 451
Kongre, Laibach 33, 173-4
Kongre, Troppau 33, 173
Kongre, Verona 33, 173, 175, 261, 421
Kongre, Viyana 33, 37, 40
Yahudi eşit hakları meselesi 217-23
Kotzebue, August von 172
Köle Karşıtları Cemiyeti 293
Köln Sigorta Kurumu 350
Kral Büyük Adamın Dostlarına İyilik Yapıyor 223-4
Kremm (kâtip) 353
Kretschmer, Eduard 13, 529
Krupp, Alfred 50
Kuhlmann, Karl 51
Kuhn, Loeb & Co. 53
Kupl, David Meyer 71
Kurtuluş ve Onun Kurtarıcıları (Eichendorff) 533
Kutsal İttifak 166, 187, 309, 323, 332, 342
Alman devletleri kredileri 170-2
Avusturya'nın İtalya'ya müdahalesi 173-5
Fransa'nın İspanya'ya müdahalesi 173-7
Güney Amerika "balonu," 177-8
Prusya kredisi 167-70
Rusya kredisi 172
Tecrit siyaseti 172-3
Kutsal Roma İmparatorluğu 64, 97-8
Küba 438, 444, 448-9, 451, 453, 455, 562
Kübeck, Baron 262, 295, 309, 533, 540
Külçe Komisyonu 122

L
Labouchère, Pierre-César 127, 156, 159, 191, 252
Labour Leader 47
Lady with Fan (Velazquez) 419-20
Lafayette, Marie-Joseph de 279, 307
Laffitte-Blount Group 510, 512
Laffitte, Charles 510, 512
Laffitte, Jacques 154, 279
Lagrange, General 98-100, 103
Laibach Kongresi 33, 173
Lamarque, Maximilien 283
Lamartine, Alphonse de 545, 554, 559, 564, 566
Lamb, Frederick 204, 230, 300-1
Lansdowne (İngiliz nazır) 193
Latour, Kont 552
Lauderdale Earl'ü 251
Laurin, Anton 482-3
Lawätz, J. D. 96, 105, 186
Léandre (karikatürist) 46
Lecomte, Casimir 494
Ledru-Rollin, Alexandre 545
Legrand, Emile 507, 510-2
Lehren, Hirsch 482
Leicester earl'ü 379
Leiningen Prensi 207
Lennep (Savaş Bakanı) 100, 103
Leopold (I.), Belçika Kralı (Saxe-Coburg Prensi Leopold) 206-7, 302, 323
Lessing, Ephraim 67
Letronne (akademisyen) 417
Leuchtenberg Dükü 434
Liebmann, Hirsch 76-7, 353
Lieven, Dorothy de 202, 208, 232, 308, 405, 488

Limburger, Baron 122-3, 140
Limburger, Madam 128
Lincoln, Abraham 53-4
Lindsay, Coutts 15, 401-2
Lippe-Detmold Prensi 94
List, Friedrich 39, 144, 190, 325, 495
Liszt, Franz 421-2
Little Girl with Bouquet (Greuze) 417
Liverpool, Lord 33, 119, 125-7, 144, 157, 164-5, 183, 192-3, 199, 222, 344, 348, 381, 495-6, 534
Lloyd, Samuel Jones 348, 419, 504, 538-9, 557
Lodi Muharebesi 78
Loewenstein, Prince 412
Lombardiya 540, 559, 567-8
Lombard Street (Bagehot) 24, 345, 424
London Assurance 348
Londonderry, Leydi 252
Londra Borsası, (Cruikshank) 329
Londra Borsasından Bir Manzara (Dighton) 329
Londra Hayırperverler Cemiyeti 223
Londra Konvansiyonu (1832) 303
Londra Yetimhanesi 223
Longfellow, Henry Wadsworth 422
Lonsdale earl'ü 379
Lordlar Kamarası, Britanya 16, 234, 236, 282, 289, 291
Lorentz (yetkili) 101
Loudon, John Claudius 247
Louis Napoleon, bakınız Napoleon (III.), Fransa imparatoru
Louis Philippe, Fransa Kralı 33, 56, 203, 270, 280-3, 285, 289, 300-2, 304, 306, 321, 328, 390, 431, 444-5, 447, 449-50, 478, 487, 491-2, 515, 543-5, 547, 549-50, 560, 564, 566, 570, 574
1848 ihtilali 543, 546, 547, 548-50, 558-9
Louis (XIV.), Fransa Kralı 406, 416, 425
Louis (XVI.), Fransa Kralı 78, 281
Louis (XVIII.), Fransa Kralı 126, 128, 158, 177
"Lucca Hamamları" (Heine) 271-2, 416,
Lucy, George 418
"Ludwig Börne Layihası" (Heine) 273
Ludwig (I.), Bavyera Kralı 543
Luini, Bernardino 419
Lunéville Barışı (1801) 98
Lutezia (Heine) 274
Luther, Martin 65, 403
Lüksemburg 303, 312, 321, 390, 473
Lyndhurst, Lord 234
Lyon de Symons (bankacı) 86
Lys, Bertran de 176

M
Macaristan 210, 469, 503, 547, 560, 568, 572
Macaulay, Thomas Babington 195, 235, 251, 261, 570
MacGregor, Gregor 178
Maddai, Samuel 72
Madonna and Child (del Sarto) 419
Maes, Nicolaes 418
Mahmud (II.), Sultan 476
Maillé, duchesse de
Maison Nucingen, La (Balzac) 431
Mallet (bankacı) 357
Manin, Daniele 555
Mann, Thomas 31, 237
Manuel (simsar) 386, 448
Maria Christina de Borbón 437-8, 440, 442, 444, 447, 449
Maria (II.), Portekiz Kraliçesi 434-5
Marie-Louise, Arşidüşes 175
Marlborough Dükü 377
Marmont, August de 175
M. A. Rothschild & Söhne 25
Marr, Wilhelm 45, 532
Martignac, vicomte de 275
Martin Chuzzlewit (Dickens) 451
Martinez de la Rosa, Francisco de Paula 437
Martins, Major 255
Marx, Karl 43, 531
Masonlar 144, 173
Massey, Placide 405
Masterman (bankacı) 539
Mayer Amschel Rothschild & Sons 108, 110
M. Baron de Rothschild'e Mektup 523
M. Baron James Rothschild İlk Resmî Tepkisi 523
McClellan, George B. 46
McNutt, Alexander G. 452
Mecklenburg 94, 126, 128
Mecklenburg-Strelitz Dükü 94
Medici, Luigi de 175
Méeus (Société Générale başkanı) 509-10, 512
Mehmet Ali Paşa
Meksika 57, 124, 182, 444, 450-1, 456, 562
Melbourne, Lord 57, 204
Mendelssohn, Felix 421
Mendelssohn, Henrietta 252-3
Mendelssohn, Moses 111
Mendelssohn (muhasebeci) 143
Mendizábal, Juan Álvarez 435, 444, 446-8
Menet & Cazenove 358
Mephistopheles (Marr) 45, 431, 576
Merian (Rus yetkili) 155
Mérimée, Prosper 519, 522, 565

Merkez Banka Sistemi 53-4
Merkezî Macaristan Demiryolu Şirketi 503
Merlatto, Caspar Giovanne 482
Metternich, Klemens Lothar von 30, 34-5, 49, 159, 172-6, 178, 189-90, 200-2, 207-12, 225, 227-8, 231-2, 250-2, 257, 259, 261, 271, 279, 289, 295, 298, 299-301, 305-6, 308-9, 316-8, 321, 333, 370, 390, 408-9, 4211, 439-41, 445-50, 467, 469-70, 474, 480, 483, 486-8, 495, 500-2 506, 529, 537, 540-1, 546-7, 550-1, 560
  1831-32 krizi 305, 307-9
  1848 ihtilali 540, 545-7
  Belçika krizi 473-4
  Demiryolu yatırımı 502, 505
  İspanya veraset krizi 445-9
  Napoli seferi 173-4
  Rothschild bankası ilişkiler 208-10
  Salomon ve 173-3, 176, 208-10, 250, 255, 300, 307, 408, 445-6, 473-4, 482, 500-1, 536, 540, 545, 549-50
  Yahudi eşit haklar meselesi 217-23, 408
Metternich, Prenses Melanie 209, 551
Metternich, Viktor von 209
Meyerbeer, Giacomo 268, 422-3
Mısır 45, 65, 164, 197, 200, 327, 376, 407, 464, 479, 481-2, 484, 486-7, 534, 535-6, 560
Mısır Kanunu, Britanya 197, 534, 536, 560
Michelet, Jules 279, 471
Miguel, Dom 178, 194, 199-201, 324, 434-5, 437-8
"Milano heyeti," 205
Milkmaid (Greuze) 417
Millet Meclisi, Fransa 78, 549
Mirès, Jules Isaac 43
Mittrowsky, Kont 501
M. M. David 89
Mocatta, Daniel 86, 182-3, 191
Mocatta & Goldsmid 182-3, 191
Mocatta sülalesi 83
Modena dükü 302
Moldova 199
Molé, Louis-Mathieu 466, 510, 515, 544
Mollien, François Nicholas 125
Mon, Alejandro 449-50
Moniteur Universel 359
"Mösyö Leuwen" (Stendhal) 280
Montagne partisi, Fransa 545
Montalembert, comte de 252
Montefiore, Abraham 150-1, 165, 244
Montefiore, Joseph 243-4, 366
Montefiore, Judith 233
Montefiore, Louisa, bakınız Rothschild, Louisa Montefiore
Montefiore, Moses 133, 161, 172, 193, 233-4, 244, 246, 293, 347, 412, 483
Montemolin 450
Montez, Lola 546
Montijo, Madame de 519
Montpensier, duc de 450, 491-2
Moravya 409-10, 500, 502
Morgan, J. P. 53, 451
Morgan, Sydney 253
Morning Chronicle 194, 360
Morrison, James 378, 580
Morton, F. 39, 46, 295
Moscheles, Ignaz 421
Moses in the Bullrushes (Delaroche) 419
Mouchy, duc de 253
Muhammet, Halit 54
Muhlstein 379
"Muhteşem Meclis" 156
Muhteşem Rothschildler (Roth) 39
Murillo, Bartolomé Estebán 268, 363, 418-9, 421
Musterreiter (Nussgeig) 12, 188, 347
Müller, Adam 36
Müller, Eberhard 50
Münch-Bellinghausen (nazır) 232
Müsamaha Fermanı (1782) 225

N
Nafia Nezareti, Fransa 507
Napier, Charles 434
Napoleon (I.), Fransa İmparatoru 27, 33, 40-1, 51, 89, 98, 102-4, 110, 112, 122-3, 125, 133-7, 141, 146, 154, 156, 163, 175, 190, 216-7, 225, 227, 230, 269-70, 295, 380-2, 431
  Yahudiler 224, 226
  Yüz Gün 134, 141, 154-5, 157, 227
Napoleon (III.), Fransa İmparatoru 33, 43
Napoli Krallığı 170-1, 301, 367-8, 469, 541-2, 560, 564-5
  Avusturya müdahalesi 173-6, 178
Napoléon Savaşları 48, 120, 174, 225
Narváez, General 438, 449-50
Nassau, dukalığı 71, 170, 468
Nassau-Saarbrücken Prensi 71
Nassau-Usingen 170
National 12, 278, 326, 330, 506, 524
National Standard 12, 326, 330
Navarin Muharebesi 200
Neal 126
Nesselrode, Karl Robert, Kont von 155, 173, 519
Nesselrode, Kontes 295, 300, 491
Netscher, Gaspar 418

Neumann (Avusturya sefiri) 308
New Court Yangın Siperi 12, 193, 348-9
Nicholas (I.), Rus Çarı 577
Nigra, Constantino 573
Nikaragua 574
Niles Weekly Register 484
Nisard, Désiré 268
Nixon, Richard M. 53
N. M. Rothschild, Esq. (Thackeray) 330
"N. M. Rothschild, Esq.'in Mezarı Üzerine Düşünceler" (Heseltine) 375
N. M. Rothschild & Sons 12, 14-5, 17, 23-4, 38, 53, 56, 222, 266, 340, 584
Normanby, Lord 491-3
Northumberland Dükü 378
Nucingen Bankası (Balzac) 39-40, 431
Nursery, The (Greuze) 418
Nussgeig, I. 188

O
O'Connell, Daniel 235
Oppenheim, Moritz Daniel 37, 99, 264, 368, 420
Oppenheim, Samuel 349
Oppenheim, Wolf Jakob 72, 349
Orléans, duc d' 42, 51, 158, 203, 257, 280-2, 294, 350, 405, 414, 416, 456, 458, 487, 510, 518
Osmanlı İmparatorluğu 27, 191, 199-200, 478-80
  Doğu Meselesi 478-80
  Rus savaşı 199-200
  Yunan isyanları 199
Ostade, Isaac van 418
Osten, Prokesch von 46, 295
Ostrolenka Muharebesi 312
Osy (bankacı) 319
Ouvrard, Gabriel-Julien 156, 160, 177, 181, 278, 282, 286
Owen, Robert 224, 235, 269

Ö
Ölümsüz Bankacı Bay Meyer Amschel Rothschild'in İlham Verici Hayatı, (Cohen) 35

P
Pacioli, Luca 144
Paganini, Niccolò 423
Palacký, František 547
Palmerston, Henry John Temple, Lord 290, 307, 435, 442, 446-8, 450, 479-81, 483, 485-7, 491-3, 534, 537, 547, 559, 567, 569
Palmerston, Leydi 485
Papalık Devleti 302-3, 306, 315, 506, 547
Paris 12, 16, 25, 29, 34, 38-9, 42, 45, 50-1, 55-6, 76, 85, 102, 104, 107, 124, 126, 130-5, 137-43, 147-9, 151, 154-8, 160-1, 163, 166, 169, 172-3, 175, 177-9, 181, 184, 186-7, 190, 192, 199, 203, 208-10, 213-4, 220, 226, 228, 238, 240-1, 246-8, 250-1, 257-9, 262-4, 269-70, 273-5, 278-9, 281-3, 285,-9, 291, 293-304, 306, 308-9, 312, 314, 316-8, 321, 325, 335-9, 341-2, 345-6, 350-1, 353-4, 357-8, 360-2, 364-6, 384, 387-9, 393, 395, 397-8, 400, 403-5, 407-8, 410, 412-3, 415-9, 421-3, 427-8, 430, 434-6, 440-4, 448-9, 452-3, 455-6, 458-9, 461, 465-6, 469-70, 472-4, 477, 479-83, 487-8, 490-4, 497-500, 505-14, 516-9, 521-3, 525-7, 532-3, 535-8, 541, 544-7, 549, 552, 554-7, 559, 560-6, 568-9, 571-7
Parish & Co. 86, 155
Parish, David 157, 171, 189, 209, 211, 231
Parish, John 189
Paris, İlk Anlaşma (1815) 154
Paris, İkinci Anlaşma 154, 170
Parlamento, Britanya 11, 235, 277, 290
Parma dukalığı 302
Parting Kiss, The (Greuze) 418
Patti, Adelina 422, 423
Pazarlık Yapmayı Bilen Adam 12, 362
Pedro (I.), Brezilya İmparatoru 178, 201, 324, 434-5
Peel, Robert 164, 195, 202, 236, 290, 293, 307, 313, 378, 464-5, 491, 534, 536, 539, 580
  Mali reformlar 464-5
Perceval, Spencer 122
Percy, Henry 137
Père Goriot, Le (Balzac) 430
Pereira, Ludwig von 501-2
Pereire, Émile 44, 497, 506-9, 511, 526, 574-5
Pereire, Isaac 44, 497, 506-9, 511, 526, 574-5
Périer, Casimir 181, 279-80, 282-3, 287, 304-7, 309, 315-7, 323
Period 45
Peru 153, 182, 566
Peyrefitte, Roger 53
Philippson, Ludwig 484-5
Picciotto, Isaac de 481
Picot, François-Edouard 403
"Frankfurt Resimleri" 257
Pijnacker, Adam 418
Pitt, William 164
Pius (IX.), Papa 542, 547
Piyemonte-Sardunya Krallığı 470
Place, Francis 11, 192, 221-2, 291, 378, 412

Plutarhos 115
Poèmes et légendes (Heine) 428
Polignac, Jules de 275-8, 280-1, 314
Polonya 46, 69, 191, 266, 269, 302, 305-6, 309, 311-2, 316, 321, 429, 486, 543
  Rus karşıtı isyan 301-2, 304-5
Pompidou, Georges 53
Ponto, Erich 51, 110
Portekiz 120-1, 123-4, 155, 172, 178-9, 182, 189, 199-200, 202, 264, 269, 324, 327, 335, 370, 372, 433-8, 446, 471, 480
  Canning 198-200
  Rothschild kredisi 434-6
  Taht kavgası 433-6
Portrait of a Nobleman (Hals) 418
Portrait of a Young Man (Rembrandt) 418
Portrait of Emma, Lady Hamilton (Romney) 416
Portrait of Master Braddyl (Reynolds) 419
Portrait of Miss Meyer as Hebe (Reynolds) 419
Portrait of Mrs Lloyd (Reynolds) 419
Portrait of Mrs. Sheridan (Gainsborough) 419
Portrait of the Hon. Francis Duncombe (Gainsborough) 419
Potocki, Stanislas 257
Potter, Paulus 418
Pressburg Anlaşması (1805) 298
Presse 522
Prevost-Marcilhacy, Pauline 55
Preye & Jordis 95, 100, 103
Protokol Sosyetesi İnfialde 320
Proudhon, Pierre-Joseph 575-6
Prusya 34, 41, 46, 52, 71, 98, 101, 126-31, 133, 136, 138, 140, 144, 155, 166-71, 179, 185-6, 191, 193, 202-3, 225, 227-8, 231, 260, 263-4, 267, 281, 301, 303, 308-12, 315-6, 327, 337, 342, 360-1, 363, 377, 410, 438, 463, 468, 473, 480, 495, 504, 524, 541, 546, 550, 558-9, 568, 571
  1830 Rothschild kredisi 308-9
  1848 ihtilali 545-6
  Belçika meselesi 301-3, 305-7, 317, 473
  Borç alma tahditleri 468-9
  Devlet Borcu Fermanı 168, 468-9, 542
  Hanedan Kanunu 168
  Napoléon Savaşları sonrası kredi 167-9
  Nathan'ın tahsisat anlaşması 128
Punch 403
Pückler-Muskau, PrensHermann von 46, 172
  Nathan tasviri 253-4, 262-3

Q
Queensberry Dükü 378, 581
Quotidienne 425, 482, 486, 520

R
Radetzky, Joseph 560, 567
Radius (kâtip) 353
Raikes, Thomas 45, 289, 321, 325
Ranke, Leopold von 17, 267
Raspail (sosyalist) 545
Ratti-Menton, comte de 481-2, 484, 487-8
Razumovski, Prens 252
Reeves, John 45
Réforme 520
Reform Tezkeresi, 1830, Britanya 237, 290-1, 293, 307-8
Reid, Irving & Co. 121, 126, 171, 176-7
Reiss, Esriel 81
Rembrandt van Rijn 418
Remplin, Karl von Hahn zu 100
Ren Konfederasyonu 33, 104
Ressources de Quinola, Les (Balzac) 428
Reynolds, Joshua 419
Rheinische Eisenbahngesellschaft 505
Rhineland 349, 505
Rice, Thomas Spring 236
Richelieu, duc de 156-7, 214, 252, 259, 274, 425
Richmond Dükü 379
Richtenberger, Lazare 300, 355, 474
Riepel, Franz Xavier 500, 502
Rigny (Fransız nazır) 440
Rindskopf, Beer Nehm 79
Rindskopf, Nehm Beer 86
Ritter, Rosalie Dorothea 94-5
Robertson, Pat 54
Robespierre, Maximilien de 274, 425
Robinson, Frederick 180, 183, 194, 272
Romancero (Heine) 428, 444
Romanya 32, 48
Romney, George 419
Rosebery Earl'ü 15, 33
Rosenberg, Alfred 50
Rosendaal Castle (van der Heyden) 418
Rossini, Gioacchino 24, 31, 365-6, 417, 421-4, 494-5
Roth, C. 39, 417
Rother, Christian 34, 129, 155, 166-70, 203, 310, 311, 463
I. Rothschild, Uşakları ve Milleti 523
Rothschild, Adèle Hannah Charlotte 240
Rothschild, Adelheid Herz (Carl'ın karısı) 219, 239, 364
Rothschild, Adelheid (Wilhelm Carl'ın kızı) 240
Rothschild, Adolph 237, 353, 549, 554

Rothschild, Alfred Charles de 238
Rothschild, Alphonse (Mayer Alphonse) de 46, 238, 240, 265, 268, 280, 353, 364, 455, 492, 519, 534, 539, 543, 545, 549, 552, 562, 565, 568
Rothschild, Amschel Moses 72, 74, 111, 149
"Hep" isyanları 52, 188, 217
1848 ihtilali 547-8, 554-5, 557-8
Bahçesi 216-8
Demiryolu yatırımı 504-5
Dindarlık 219-21
Karikatür 548
Mizaç 149, 222-3, 533-4
Mülkler 246, 248, 410-1
Şatafatlı eğlenceler 249-50, 252, 256
Yahudi eşit haklar meselesi 217-23
Rothschild, Anselm Alexander (Carl'ın oğlu) 239
Rothschild, Anselm (Salomon'un oğlu) 75, 124, 142, 187, 237-40, 243, 246, 249, 264-5, 267, 280, 285, 287, 299, 310, 312, 320, 338, 350-1, 353, 355, 360, 364-7, 388, 396-7, 402, 410-1, 415, 427, 439, 442-3, 453-4, 456, 460, 468, 475-7, 483, 485, 487, 491, 493, 505, 509, 513-4, 516, 523-4, 528, 534, 536-7, 539, 541, 545-6, 549-54, 557-8, 561, 563, 566-8, 572-3
1848 ihtilali 543-4, 546, 548-9
Tahsil 264-7
Tam ortak 278
Viyana şubesinin kurtarılması 541, 559, 561
Rothschild, Anthony (Billy) 210, 221, 237-9, 242-3, 265-8, 289, 293, 308, 351-5, 364-8, 370, 387, 389, 397-8, 408, 413, 416, 418-9, 422, 448, 453-8, 478, 492, 506-7, 513-4, 525-7, 540
At yarışı tutkusu 416
Çıraklık 351-2
Demiryolu yatırımı 513-5
Evlilik meselesi 397-8
Sanat koleksiyonu 418-9
Tam ortak 366-7
Tren kazasına tepki 525-6
Rothschild, Babette (Breunle) 75, 108, 536
Rothschild, Bettina Caroline 240
Rothschild, Betty (Isabella) (Mayer Amschel'in kızı) 73, 104, 108
Rothschild, Betty von (James'in karısı) 239, 243, 246-9, 259, 264, 366, 372, 399-400, 405, 407, 420, 422, 425, 427-9, 446, 519, 549-50, 552, 569-72
1848 ihtilali 549-53
Balzac ve 428
Heine 427
Ingres'in portresi 421
Rothschild, Carl (Kalman) 25, 34, 37, 75, 101-2, 104-9, 114-5, 123, 127-8, 131-2, 136-42, 146, 148-51, 158, 161, 168, 170, 174-5, 186, 188, 198, 200, 203, 206, 207-8, 211, 215-6, 218-20, 227-9, 237-40, 243-4, 246, 248-50, 252, 258, 260-2, 265, 267-8, 298, 309, 335-7, 341, 350, 353, 356, 363-4, 366, 379, 388, 398, 408, 410-1, 419-20, 426, 428, 446, 453, 468-70, 482-3, 493, 537, 539, 542-3, 548-9, 560, 563, 567-8, 572
1848 ihtilali 547
Çocuklar 238, 242-3
de Medici 175
Gayrimenkul 246, 248, 408-10
Hıristiyanlığın kabul edilmesine tenkit 217-9
Mizaç 147-9
Napoli müdahalesi 174-5
Papa ile görüşme 321-2
Şatafatlı eğlence 249-50, 252
Tahsil 264-5
Rothschild, Caroline Julie (Anselm'in kızı) 241
Rothschild, Caroline Stern (Salomon'un karısı) 161, 226-8, 236-8, 417
Rothschild, Charlotte (Carl'ın kızı) 219-20, 239-40, 242, 267-8, 363-4, 366, 368, 398, 420-1, 554
Hannah Mayer 399-400
Rothschild, Charlotte (James'in kızı) 55, 240, 242, 253, 364, 366, 398, 418-21, 563-4
Rothschild, Charlotte (Nathan'ın kızı) 217, 226, 238-42, 244, 258, 263-4, 275, 321, 338, 351-2, 364-5, 366, 409-11, 422, 496, 558-60, 573-4
Rothschild & Cie Banque 25
Rothschild, Constance 400
Rothschild, Edmond 238, 240, 519
Rothschild, Emma Louise von 240
Rothschild, Eva Hanau 75, 239-40, 364, 366
Rothschild, Evelina de 240, 526-7
Rothschild, Ferdinand James 240, 402
Rothschild, Gustave Salomon 238, 265, 364, 550, 554
Rothschild, Gutelche 72
Rothschild, Gutle Schnapper 46, 72-3, 103, 110, 145, 215-6, 245, 295, 364
Rothschild hanedanı:
"centilmen," 269
"İstisnai aile," 409-10
"Yeni para" 258

1810 ortalık anlaşması 107-9, 140-1, 336, 366
1815 ortalık anlaşması 145, 151, 336-7, 366
1818 ortaklık anlaşması 151, 337, 366
1825 ortaklık anlaşması 337-8, 366
1830 Prusya kredisi 309-11
1831-32 krizi 300-7, 317-8
1832 Rusya kredisi 312-4
1836 ortaklık anlaşması 212-3, 338, 336-7, 370-1, 385-6, 387-90
1836-39 krizi 458-61
1848 "kongresi" 567-9
1848 ihtilali 528-9, 547-50, 552-67
Akraba evliliği stratejisi 239-40
Almadén madenleri anlaşması 443-4, 447-50
Arazi satın alımı 246-8, 407-8
Arbitraj işlemleri 129-32, 345
Asil payesi 259-64
At yarışı tutkusu 413-5
Avcılık tutkusu 414-5
Bahçıvanlık tutkusu 216
Balzac'ın ilişkisi 422-3, 427-31
Baron unvanı 208
Basının yönlendirilmesi 358-61
Belmont'un temsilciliği 453-6, 458-9, 560-1
Bethmann'ın gücenmesi 187-8
Birleşik Devletler ilgisi 450-9
Brezilya 179-80
Britanya consol satışı 159-62
BUS hadisesi 451-2, 456-9, 462
Canning'in görev süresi 199-200
Çok uluslu ortak 26-8, 336, 345,
Dindarlık 218-221, 395-7
Döviz kuru spekülasyonu 131-3
Ebeveynler arası mücadele 266-7
Efsanevi konum 221-2
Eleştirilerin siyasi boyutu 190-2
Erkek çocukların tercih edilmesi 238-9
Erkek torunların önceliği 107
Fampoux raydan çıkma felaketi 522-7
Fransa-İspanya müdahalesi 178-9
George (IV.) 204-6
Haberleşme şebekesi 28-31, 295-300, 302-3, 349-50, 358-9, 498
Hannah Mayer'in din değiştirmesi 393-402
Hatalı muhasebecilik işlemleri 140-5
Hayırseverlik 222-4, 532-5
Heine'nin ilişkisi 422-7
Hıristiyanlığın kabulünün tenkidi 217-8
Hızlı büyüme 212-4, 336-41
İbrani tılsımı efsanesi 47, 380-3
İmtiyazlı konum 237-8
İngiltere Merkez Bankası 182-3, 459-61
İrlanda kıtlığı 534-5
İsim kökeni 23-5
İspanya kredisi 337-42, 449-50
işbirliği sistemi 336-49
Kadınların işten dışlanması 107-9
Kardeşler arası sürtüşme 335-6, 386-8
Kardeşlerin şahsi ilişkileri 145-51
Kardeşlik dayanışması 114-6
Kardeşlik ülküsü 144-51
Karikatür ve çizgi romanlar 186-8, 191-2, 196-8, 284, 320-1, 556
Kâtipler 253-4
Koleksiyon tutkusu 203
Komplo teorileri 189-90, 202, 212-3
Kraliyet 30-2, 258-9
Kraliyet borçları 203-5
Kudüs hastanesi tasarısı 485
Kuşak çatışması 390-1, 515-6
Külçe kaçakçılığı 123-4, 131
Lakaplar 269
le style Rothschild 403-5
Liberal eleştiri 189-90, 196-7
Londra-Paris sürtüşmesi 455-6
Mali koz ve diplomasi 294-5, 309-14
Merkez bankaları 357
Meşgaleler 413-5
Milli kimlik 390
Muhafazakârlık algısı 192, 271-4, 293, 528-9
Müşterek kimlik 333, 339-400
Müzik tutkusu 319-21
Napoléon Savaşları sonrası ekonomisi 153-6
Nazi propagandası 48-51
Ortaklığın genişletilmesi 349-53
Popüler edebiyat 37-9, 45-6, 380-1
Portekiz kredisi 433-6
Portreler 264-5, 367-8, 415, 418
Rakipler 158-60
Rüşvet 202-5
Sanat koleksiyonu 415-8
Seçkin meşgaleler 411-3
Sigortacılık 346-9
Simsarlar 357-9
Sinemada temsil 49-52
Slogan 37-8, 367-8
Sosyal, kültürel asimilasyon 402-3
Sülale arması 37-8, 260-3, 403
Şöhret 186-7
Tahsile bakış 264- 269
Temsilciler 353-6, 455
Tercih edilen üniformalar 260-2
Ticaret senedi kullanımı 344-5

Ticari rakiplerin gücenmesi 187-90, 356-7
Tommaso hadisesi 482-90
Ulaklar 297-301
Unvan ve payeler 259-64
Varisler 238-9
veraset tartışması 383-7
Viyana şubesinin kurtarılması 567-9
Yabancılar 107, 150-1
Yahudi cemaati 31-2, 46-7, 57-8, 111-3, 398, 485, 533-4
Yahudi eşit haklar meselesi 217-23, 408
Yahudi karşıtı eleştiri 43-6, 53-4, 187-9, 190-1, 196-8, 295, 499, 525-7
Yazarlar 421-2
Rothschild, Hannah Cohen (Nathan'ın karısı) 33, 91, 217-3, 233, 239-41, 246, 270, 288, 353, 371, 387-9, 405-7, 409-10, 454, 461, 491, 496
Rothschild, Hannah Mathilde (Anselm'in kızı) 238, 240, 419-20
Rothschild, Hannah Mayer (Nathan'ın kızı) 242-5, 265, 364-5
Hastalık ve ölüm 401-2
Hıristiyanla evlenme 393-403
Müzisyen 319-20
Rothschild, Henrietta (Jettchen) 74, 238, 240, 244, 397
Rothschild, James Edouar (Alphonse'nin oğlu) 549-50
Rothschild, James Edouard (Nat'in oğlu) 239
Rothschild, James (Jacob) 25, 30-1 39-40, 74-5, 103, 106-7, 125, 127, 130, 136, 139-41, 143, 146-8, 152, 202-7, 339-50, 465-7, 541-5
1830 Fransa kredisi 313-7
1830 ihtilali 280-92, 294, 528-9
1831-32 krizi 300-7
1848 ihtilali 528-9, 548, 552-8, 564-6
1938-39 Belçika kredisi 472-6
Adabı muaşeret eksikliği 257-8
Av tutkusu 413-4
Balzac'ın eserlerinde 430-2
Balzac'la ilişki 422, 426-32
Birleşik Devletler temsilciliği tartışması 454-8
Çocuklar 238
Dindarlık 218-9, 257-8
Erişim 333
Evlilik 239-40, 244
Fransa tazminat kredisinden dışlanma 153-6
Fransa'nın İspanya'ya müdahalesi 178-80, 199-200
Gayrimenkul 246-8
Hannah Mayer'in din değiştirmesi 393-4
Heine ile ilişki 416, 422-6
Heine ile sohbet 274-5
Heine'nin tasviri 274, 383-4, 415-6
Herzen'le dostluk 575-6
Hollanda-Belçika meselesi 318-21
İberya çatışmaları, kredisi 433-5, 442-51
İngiltere Merkez Bankasının 1839 krizi 359-62
Karikatür 530-2
Kazanılan nişanlar 260-1
Louis-Philippe 280-3, 300-1, 304-5
Metternich 208-9
Nat'in çıraklığı 351-2
Paris tahkimatları projesi 489
Raydan çıkma felaketi 524-5
Rothschild karşıtı eleştiri 189-91
Sanat 264,
Sosyal, kültürel meşgaleler 403
Şatafatlı eğlence 249-50, 252
Veraset meselesi 383-7
Viktor Metternich'in tarifi 333
Zekâ 149-50
Rothschild, Jeanette (Schönche) 74-5
Rothschild, Jonas 228
Rothschild, Juliana Cohen 240
Rothschild, Kalman (Mayer Amschel'in büyük büyükbabası) 72
Rothschild, Kalman (Mayer Amschel'in kardeşi) 72-3
Rothschild, Laura Thérèse 240
Rothschild, Leonora 238-40, 560
Rothschildler, Bir Avrupa Sülalesi (müze sergisi) 54-5
Rothschildler: Bir Sülale Portresi (Motton) 49
Rothschildlerin Aşkı (Balla) 39
Rothschildler: Milletlerin İktisadi Hükümdarları (Reeves) 45
Rothschildler, Talihli Bir Sülale (Cowles) 39
Rothschild, Lionel de 33, 37, 39, 48, 56, 187, 217, 219-21, 225, 234-8, 256, 261, 287, 293, 301, 304-5, 307, 312-3, 315-6, 335, 353, 355, 357-8, 387-9, 394, 396-7, 406-7, 411-2, 419-20, 444, 446-8, 457-9, 462, 465, 493, 521, 559-60
"Lycurgus kadehi" 418
1830 ihtilali tasviri 277-8
1848 banka krizi 536-8
1848 ihtilali 542, 549-50
Av tutkusu 414
Frankfurt'u sevmeme 365-6
İrlanda'daki kıtlığa yardım 534-5
İspanya kredisi 440-3, 449
Nathan'sı hastalığı ve ölümü 368-9

Piyemonte 470-2
Portekiz kredisi 435-6
Portre 418
Sanat koleksiyonu 417-8
Tommaso hadisesi 483, 485, 487
Rothschild, Louisa Montefiore 239, 242, 366, 398
Rothschild, Louise de 240, 242, 364, 366, 398-9, 408-10, 419-20
Rothschild, Mayer Alphonse, bakınız Rothschild, Alphonse
Rothschild, Mayer Amschel (Nathan'ın babası) 25-8, 33-4, 46, 51, 70-2, 73-8, 144-5, 221, 224, 240, 267-8, 346, 393, 408, 368, 559
1810 ortalık anlaşması 107-9
Aile birliği 114-6
Artan servet 74-7
Bankacılığa geçiş 75
Bilinen ilk bilanço 75-6, 78
Çocuklar 74-5
Doğum 72
Elektörün hazinesi efsanesi 36-7, 103-5
Erken dönem kariyer 35-6, 73
Fransız İhtilali 77-8
George (IV.) 204-6
Gizlilik 104-5
Hayırseverlik 109-11
İşi oğullarına devretme 106-8
Miras 106-16, 222
Mizaç 111-3
Müzikal 39
Nazi propagandası 49-51
Nümizmatik meraklı 73-4
Ölüm 108
Saray erkânı unvanı 73, 95
Sinemada canlandırılma 51-2, 109
Siyasi faaliyetler 110-2
Tahsil 72
Vasiyeti 108-10
Yahudi cemaati 109-11
Rothschild, Mayer Amschel (Nathan'ın oğlu) 219-21, 222, 238, 240, 265-9, 353, 387, 407, 411, 418, 455, 515, 426, 549
Rothschild, Mayer Carl 238-40, 242, 266-7, 353, 366-7, 387-8, 398, 409-11, 439, 448, 562, 567-8
Rothschild, Miriam 58
Rothschild, Moses Amschel (Mayer Amschel'in kardeşi 72-4, 108
Rothschild, Moses (Mayer Amschel'in büyükbabası) 72
Rothschild, Nathaniel Mayer (Natty) (Lionel'in oğlu)
Rothschild, Nathaniel (Nat) (Nathan'ın oğlu) 55, 219, 238-40, 260-1, 265, 297, 311, 335, 354-5, 364-5, 370, 387, 393, 398, 407, 413-5, 418, 454-6, 462, 465, 489-92, 513, 540-2, 565, 569
Çıraklık 351-3
Demiryolu yatırımı 513-5, 555-6
Hannah Mayer'in evliliği 394-5
Nathan'ın ölümünden sonra 389-90
Ortak olma 366-7
Tommaso hadisesi 480, 484-7
Rothschild, Nathan Mayer 27, 32-3, 35, 37, 56, 74, 93, 101, 111-3, 120, 158-60, 212-4, 244, 276-9, 284-6, 309-11, 331, 333, 336-7, 340, 345-6, 376-8, 407, 419-20, 431, 453, 473, 485, 543, 557
"İki sandalye" esprisi 254
1825 krizi 182-4
1830 ihtilali 287-8, 293
1836 ortaklık anlaşması 371-2
Alliance Sigorta Şirketi 346-9
Anma 375-7
Avusturya tahsisat anlaşması 129-30
Banka Heyeti ifadesi 344-5, 357
Bankacılığa geçiş 106
Basın 359-60
Britanya'nın Napoléon Savaşları mali krizi 120-1, 129-31
Cenaze 373-7
Cimrilik 256-8
Çalışma tarzı 334-5
Çocuklar 238-41
Çocukların tahsili 265
Don Juan'da 152-3
Evlilik 91
Gayrimenkul 246-8
Güney Amerika "balonu" 179-80
Günümüzdeki algısı 191-2, 254-5
Hanedan mensuplarına borç 204-6
Hastalık ve ölüm 122, 125-6, 129-30, 161, 198-9
Hayırseverlik 222-4
Hollanda-Belçika krizi 318-20
İngiltere'ye göç 78-80
Kaçakçı 89-91
Kardeşlerle ilişki 145-51
Konsolos unvanı 218-9, 260-1
Kurgusal temsil 255, 271-3
Mersiye 373-5
Muhasebecilik işlemleri 141-3
Müteşebbislik 85-8
Müthiş hafızası 334
Napoléon Savaşları 89-90
Ölümden sonra mali piyasalar 372-3
Parasal koz 313-5

Prusya tahsisat anlaşması 128-31
reform krizi 288, 290
Rusya kredisi 312-4
Rusya tahsisat anlaşması 126-31
Rüşvet 127-9
Sanayi maliyesi 494-5
Sigorta işi 346-7
Sinemada canlandırma 51-2
Siyasi bağlantılar 300-1
Sterlin kuru spekülasyonu 131-3
Şatafatlı misafirperverlik 249-50, 252
Tasvir 41, 179, 254-5
Times 359-60
Toplam servet 376-9
Usulsüzlük davası 361-3
Vansittart 161-5
Vasiyet 370-1, 376
Wellington 200-2
William'ın (IX.) Britanya yatırımları 102-3
Yahudi eşit haklar meselesi 217-23
Yahudi tılsımı efsanesi 47-8, 380-1
Rothschild, Salomon Albert (Anselm'in oğlu) 240
Rothschild, Salomon James (James'in oğlu) 238
Rothschild, Salomon Mayer von 25, 34-5, 39, 53, 74-5, 103, 106-11, 132-4, 136-7, 140-4, 157-9, 186-7, 189, 202-4, 210, 224, 230-3, 244, 260-2 277-9, 282, 287-9, 295-7, 301, 305, 315, 319, 335-7, 350-2, 357-9, 364, 372, 375, 380, 386-8, 390, 394, 417, 467, 528, 535, 542, 560, 566-8
1830-32 Avusturya kredisi 317-8
1838-39 Belçika krizi 473-4
Adabı muaşeret eksikliği 257-8
Charlotte'nin ölümü 206-7
Çocuklar 238, 240-1
Dikey bütünleşme stratejisi 503-4
Dindarlık 218-9
Erişim 331-2
Eşit haklar meselesi 225-6
Gayrimenkul 403, 405-6, 408-9
Gentz 210-2
Heine 425-6
İflas 557-8
İspanya kredisi 445
Kardeşlik birliği 113-5
Kurgusal temsili 533-4
Nathan ile ilişki 145-51
Nathan'ın vasiyeti 370-1
Şatafatlı eğlence 249-50, 252
Tasvir 257
Rothschilds, Die (film) 49-52, 99
"Rothschild Şatosundaki Çar," 48
Rothschild, Victor 135
Rothschild, Wilhelm Carl (Carl'ın oğlu) 219-21, 238, 240, 265-7, 353
Roworth, John 138-9
Rubens, Peter Paul 11-3, 418, 421
Rubinstein 378, 580-1
Ruisdael, Jacob van 417
Rumpf, Friedrich 217, 410-1
Rüppell & Harnier 95-6

S

Sahte Sanayi, (Fourier) 48
Saint-Simon, Henri de 180, 506
Saksonya 133, 136, 267, 269, 504, 571
Salisbury Markizi 33
Salomon Salomons 81, 87
Salomons, David 373, 515
Salomons, Sheriff 375
Salon, Der (Heine) 427
Sanayi Devrimi 79
Sand, Karl 172
Sándor, Móric 469
San Fernando Bankası 441, 449, 452
Saphir (hicivci) 212
Sardunya 136, 470
Sarto, Andrea del 419
Sassoon, Siegfried 415
Savagner (polis komiseri) 103-4, 106, 108
Savigny, Friedrick Karl von 267
Saxe-Coburg 33, 140, 206, 207, 252, 299, 302, 323, 347, 434, 468
Saxe-Coburg Dükü 347
Saxe-Coburg-Gotha Sülalesi 207
Saxe-Meiningen Prensi 73
Saxe-Weimar 71, 136, 140, 170
Say, Léon 34
Scharfenberg (temsilci) 562
Schaumburg 170, 289
Scheffer, Ary 417, 420
Scherb, Friedrich von 44, 47, 521
Schiller, Johann Christoph Friedrich von 145, 264
Schlemmer, Dr. 37, 267, 365
Schleswig dukalığı 558
Schleswig-Holstein 59
Schlotheim, Caroline von 94, 101
Schminke (ordu müşaviri) 105
Schnapper, Abraham 106
Schnapper, Anton 225
Schnapper, Mayer 106
Schnapper, Wolf Salomon 73
Schröder sülalesi 53, 87, 356
Schwarzenberg, Felix zu 568

Schwinner (Austuryalı yetkili) 259
"Scriptures for America" 54
Sebastiani (Fransız nazır) 280, 304, 310
Shaftesbury Earl'ü 46
Sicilyateyn Krallığı 469, 506, 547
"Simplicissimus" (Heine) 274
Siroe (Metastasio) 422
Siyon Liderlerinin Protokolleri 380
Skolnick, Sherman H. 54
Smala Yolu (Vernet) 420
Smidt (Bremen Bürgermeister) 227, 250
Smirke, Sydney 247
Smith, Payne & Smith 121
S. M. von Rothschild 25
Snake in the Grass: Love Unbinding the Zone of Beauty (Reynolds) 419
Société de Commerce de Bruxelles 472
Société de Secours 223
Société Générale 319, 321, 472-3, 475, 509, 512
Sombart, Werner 45
Soult, Nicolas-Jean 306, 440, 478, 481, 490, 511
Southampton, Lord 16, 393
Sovyetler Birliği 54
Speyer, Joseph Isaak 410
Spohr, Louis 256, 422
St. Albans Dükü 251
Stanley, Edward George, Lord 485
Steed, Henry Wickham 47
Stein, Baron vom 228
Steinmann, Friedrich 39, 425
Stendhal 280
Stephenson, George 505, 509, 515
Stern, Fritz 34, 239
Stockmar, Christian von 299, 521
Strauss, Johann 423
Streicher, Julius 50
Stüve, Johann 469, 574
Suriye 32, 48, 479-80, 486-7, 493
Surtees, Robert Smith 415
Süss-Oppenheimer, Joseph 71-2

Ş
Şabat İhtiyaçları için Fakirlere Yardım Mukaddes Cemiyeti
Şili 178, 566
"Şirket ve Banka Etkisi Araştırması" (Allen) 53

T
Tahiti 491
Talabot, Paulin 516, 539, 575
Talleyrand, Charles de 156, 203, 280, 299-301, 308, 313, 321, 403, 445
Talmud Tevrat Londra Cemiyeti 222
Tancred (Disraeli) 38, 43, 218, 254, 332, 363, 406-7, 412
Tatichev (Rus sefiri)
Tay-Sachs hastalığı 245
Temsilciler Meclisi, Fransa 486, 488, 508, 512, 570
Teniers, David (Genç) 418-9
Thackeray, William Makepeace 12, 31, 41, 326, 330, 403, 413
Thiard (casus) 91
Thiers, Adolphe 278, 285, 295, 328, 447-8, 477-8, 481, 486-9, 490, 507, 515
Thomson, Charles Poulett 291
Thornton, Henry 183
Thurneyssen, Auguste 507-8
Ticaret Senedi Kanunu (1882), Britanya 344
Tierney, George 194
Tilsit Anlaşması 89
Times (Londra) 11, 16, 47, 169, 172, 181, 193, 195, 288, 333, 360, 372-3, 375, 377, 394, 406, 488
Tischbein, Wilhelm 419
Titian 419
Tocsin des Travailleurs 566
Tolstoy, Leo 31
Tommaso, Peder 481, 483, 486
Toreno (İspanyol nazır) 442-6
Torlonia (bankacı) 322, 470, 542
Toussenel, Alphonse 42-3, 46, 295, 520-1, 524
Transilvanya 547
Travers, Benjamin 369
Trentli Simon 11, 63-4
Treplitz Anlaşması (1813) 129
Trianon Fermanı (1810) 91
Troppau, Kongresi 33, 173, 502
"Tüm Çalışan İnsanlara" (Eckart) 49
Türkiye, bakınız Osmanlı İmparatorluğu

U
Ugarte, Kont 129
Union Générale 44
Univers 482, 485-6, 520
"Un petit train de plaisir (Comico Imitatif)" (Rossini) 494
Unser Verkehr 188, 229

Ü
Üçkâğıtçılara Savaş 523

V
Van Notten & Son 94
Vansittart, Nicholas 33, 122, 125, 163, 164, 165, 180, 182, 234, 251, 539
Vasters, Reinhold 420
Velvele 7, 11, 186, 201
Venedik 275, 504, 540, 545, 547, 555, 568
Vermischte Schriften (Heine) 428
Verona Kongresi 175, 261, 421
Vestfalya 103, 112
Victoria, İngiltere Kraliçesi 24, 30, 33, 40, 67, 207, 241, 243, 259, 298-9, 400, 407
View of Haarlem (van der Heyden) 418
View on a Frozen River (Cuyp) 418
Vigny, Alfred de 322, 470
Villèle, comte de 33, 177, 179, 180, 181, 190, 199, 200, 275, 298, 299, 316
Villiers, Charles 442, 446, 448
Virgin and Child (Luini) 419
Virtue Faltering (Greuze) 417
Vitrolles (Fransız nazır) 278-9
Viyana Kongresi 37, 41, 226
  Yahudi eşit haklar meselesi 217-23
Voix du Peuple 576-7
Völkische Beobachter 50

W
Wagram Muharebesi 105, 502
Warburg, Paul 54, 356
Waschnek, Erich 50, 52
Waterloo'da Rothschildler Kazandı (Müller) 50
Weber, Max 70, 105
Weenix, Jan 418
Weill, Alexandre 45, 214, 471
Weimar Dükü 73
Weisweiller, Daniel 353, 355-6, 448-9
Wellington Dükü, Arthur Wellesley 33, 119, 123
Wertheimstein, Leopold von 35, 225, 261, 445
Werther (Prusya sefiri) 315
Wilde, Oscar 38
Williams & Co. 183
Wilson & Co. 322
Windischgrätz, Alfred zu 559, 565, 572
Witkowitz Demirhanesi 557
Wittgenstein, Prens 101, 412
Wolf, Lucien 55, 72-3, 79
Wolzogen, General von 210
Wood, Charles 538-9
Worms, Benedikt Moses 76, 239, 244, 346
Wright & Co. 322

Y
Yahudi Fransa (Drumont) 44
Yahudi Hastanesi 222-3
Yahudi Hür Mektebi 222-3, 378
Yahudi ile Doktor (Cruikshank) 39
Yahudi ile Doktor (Dibdin) 196
Yahudiler, Çağın Kralları: İktisadi Feodalizmin Tarihi (Toussenel) 42
Yahudilerin Kralı I. Rothschild'in Hâkimiyetinde On Gün 523
Yahudilerin Kralı I. Rothschild'in Sahtekârların Kralı Son Şeytana Cevabı 523
Yahudiler ve Ekonomik Hayat (Sombart) 45
Yahudiler, Yahudilik 32-3, 58, 210, 215-7, 499
  Akraba evliliği 239-40
  Büyük Britanya 81-2
  Frankfurt 66-71
  Heine'nin tavrı 273-4, 293
  Hıristiyanlığı kabul 217-8
  Kapitalizmle denk görme 523, 530-1
  Marx 531
  Mayer Amschel'in hayırseverliği 109-14
  Napoleon (I.) 224-6
  Nazi propagandası 47-9
  Reform hareketi 219-20
  Rothschild karşıtı eleştiri 187-9, 191-2
  Rothschildlerin bağlılığı 219-22
  Rothschildlerin lehte faaliyetleri 221-2
  Sarraf 71
  Tommaso hadisesi 482-9
  Yahudi karşıtı edebiyat 43-6, 46-7
Yahudi Loğusa Hayır Cemiyeti 223
"Yahudi Meselesine Dair" (Marx) 43, 531
Yarımada Savaşı 38, 178
Yedi Yıl Savaşları 78, 93
Yeni Dünya Düzeni (Robertson) 54
Young Lady with her Page (ter Borch) 418
Yukarı İtalya Krallığı 559
Yunanistan 173, 199, 270, 323-4, 335, 352, 367, 493
"Yüz Gün," 134, 141, 154-5, 157, 227

Z
Zanuck, Darryl 52
Zichy-Ferraris, Melanie 209
Zola, Emile 44, 500
Zor Durumdaki Yabancıların Dostları Cemiyeti 223
Zucker, Mordechai 16, 57
"Züppeler Kitabı" (Thackeray) 403

DÜNYANIN EN GÜÇLÜ AİLESİNİN ETRAFINDAKİ SİS PERDESİ KALKIYOR

"Rothschildlerin büyüleyici hikâyelerinden daha önce sık sık bahsedilmişti ama hiçbiri bu kadar yetkin ayrıntılarla anlatılmamıştı."
The New York Times Book Review

"Niall Ferguson'ın kitabı, tahvil piyasasının asıl mucidi ve finans kapitalizminin yönlendiren güçler hakkında kuvvetli ve sinsi bir hikâyeye ilham veren bu köklü ailenin dünyasının parlak ve yetkili bir yeniden inşası. Harika bir okuma vadeden metin."
Harold James, Princeton Üniversitesi Tarih Bölümü

Meşhur tarihçi Niall Ferguson'ın kaleminden dünyanın en meşhur ama aynı zamanda en bilinmez ailelerinden birinin hikayesi: *Rothschild Hanedanı*. Ferguson bu kitabında mali güçleri sebebiyle finans dünyasının ve modern dönem Avrupa'nın şekillenmesinde dolaylı veya doğrudan yollarla etkili olmuş Rothschild ailesinin tarihini büyük bir maharet ve ustalıkla anlatıyor. Hem sunduğu tarihi gerçeklerle Rothschildlerle ilgili efsaneleri çürütüyor hem de ailenin olağanüstü ekonomik başarısının ardındaki sırları ortaya çıkarıyor.

Ferguson elinizdeki kitabında Rothschild ailesinin köklerine inerek Frankfurtlu tüccar Mayer Amschel'den itibaren belirsizliklerle dolu tarihi en başından inşa etmeye başlıyor. Büyük finans imparatorluğunun kuruluşunu esas itibarıyla oğul Nathan Mayer'in 200 yıl önce İngiltere'ye gitmesi üzerinden temellendiriyor. Mayer Amschel Rothschild'in en yetenekli çocuğu olan Nathan işlerini sağlamlaştırabilmek ve etki sahasını genişletmek adına beş oğlunu Avrupa'nın farklı metropollerine yerleştiriyor. Her biri farklı yetkinliklere sahip bu beş oğul ve baba kızları, uzak akrabaları ve yabancıları dışlayıp birbirleriyle gayet yakın ilişkilerde bulunarak, kurdukları finans şirketi için daha önce Avrupa çapında benzerine rastlanmayan bir ilişkiler ağı örüyor. Öyle ki daha on dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinde Rothschildler Avrupa'nın her yerine nüfuz etmiş; uluslararası tahvil piyasasına hakimiyetlerine altına almış; pamuk, tütün, şeker, bakır ve cıva gibi emtiaların en önemli tüccarları olmuş, kıta genelinde çok önemli devlet adamları üzerinde etkilerini kurmuşlardı.

Niall Ferguson'ın özel arşivlerden yararlanarak kaleme aldığı Rothschild ailesi monografisinin birinci cildi olan *Rothschild Hanedanı: Paranın Efendileri, 1798-1848* Rothschildlerin ilk yıllarını derinlemesine ele alıyor ve ilgi çekici anlatımıyla, on dokuzuncu yüzyıl başı Avrupa'sının finansal, siyasi ve askeri yönlerine içeriden hayranlık uyandırıcı bir bakış sunuyor.

THG 0166821 VIP

Kronik
kronikkitap.com kronikkitap
ISBN: 978-625-6989-07-8
9 786256 989078